ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

1

ANUL XIII

1962

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

1

ANUL XIII

1962

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

APARE DE PATRU ORI PE AN

Redacţia revistei: BUCUREŞTI, raionul 30 Decembrie, Calea Victoriei nr. 194.

INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ, ACADEMIA R.P.R., Telefon 15.07.91.

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

Anul XIII, nr. 1 1962

SUMAR

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
БУХАРЕСТСКИЙ ИНСТИТУТ ЯЗЫКОЗНАНИЯ

ТРУДЫ И ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ЯЗЫКОЗНАНИЮ

Том XIII, № 1 1962

СОДЕРЖАНИЕ

Стр.

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

IN MEMORIAM

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
INSTITUT DE LINGUISTIQUE DE BUCAREST

ÉTUDES ET RECHERCHES LINGUISTIQUES

Tome XIII, nº 1 1962

SOMMAIRE

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

OMONIMIA ȘI SINONIMIA ÎN FONOLOGIE

DE

ANDREI AVRAM

1. Una dintre trăsăturile care caracterizează dezvoltarea lingvisticii în ultimii ani este extinderea procedeelor de analiză de la un nivel lingvistic la altul și, paralel, descoperirea unei serii de analogii de structură între planurile și între unitățile limbii. Acest fenomen a determinat introducerea unei terminologii noi sau, în multe cazuri, lărgirea accepțiunilor unor termeni consacrați. De exemplu, omonimia și sinonimia au încetat să mai aparțină exclusiv domeniului lexicologiei; se vorbește acum despre omonimia morfologică sau despre sinonimia sintactică. Neutralizarea opozițiilor se studiază nu numai în fonologie, ci și la nivelul semnului. S-a recunoscut existența recțiunii în planul expresiei.

Dat fiind că metodele moderne de analiză au înregistrat primele lor succese în studiul fenomenelor fonice [1], fonologia a constituit, cel mai adesea, punctul de plecare pentru celelalte domenii ale lingvisticii; s-au aplicat în gramatică și în lexicologie metodele și conceptele elaborate la început pentru folosul fonologiei [2].

Eficacitatea acestui procedeu este ilustrată în mod clar de cel de al doilea volum din *Travaux de l'Institut de linguistique* (Faculté des Lettres de l'Université de Paris)[3], cu subtitlul *La notion de neutralisation dans la morphologie et le lexique*.

Mai mulți lingviști, dintre cei care au răspuns la chestionarul elaborat de André Martinet [4], au subliniat faptul că există un paralelism

---

[1] Acest fapt se explică mai degrabă prin caracterele specifice ale obiectului de studiu, decît printr-o predilecție personală a lingviștilor pentru fonologie; cf. R. H. Robins, *Some Considerations on the Status of Grammar in Linguistics*, în „Archivum linguisticum", XI, 1959, 2, p. 91.

[2] Cf. Alphonse Juilland, *Outline of a General Theory of Structural Relations* (= „Janua Linguarum", XV), Haga, 1961, p. 13.

[3] Paris, 1957 (în cele ce urmează, vom întrebuința prescurtarea TILP II).

[4] TILP II, p. 10–11.

între neutralizarea în fonologie şi neutralizarea opoziţiilor morfologice sau lexicale. Dimpotrivă, alţii, mai puţini, au scos în evidenţă deosebirile care există între unităţile lingvistice cu două laturi şi unităţile lingvistice cu o singură latură, arătîndu-se sceptici în legătură cu posibilitatea de a aplica la nivelul semnului concepte care s-au dovedit utile în fonologie.

Aceste deosebiri există, e adevărat; totuşi, nu este mai puţin adevărat că există analogii între neutralizarea opoziţiilor fonematice şi anumite fenomene din domeniul gramaticii sau al lexicologiei [1].

Ni se pare, de exemplu, că fenomenele de omonimie şi de sinonimie reprezintă cazuri în care aplicarea conceptului de neutralizare a dat rezultate interesante.

2. Dar, dacă paralelismul despre care am vorbit există, nu este oare posibil să parcurgem drumul în sens invers? Altfel spus, nu este posibil ca neutralizarea în fonologie să fie interpretată ca un caz particular al omonimiei?

La această întrebare noi dăm un răspuns afirmativ şi ne propunem să arătăm în cele ce urmează că o asemenea interpretare este posibilă.

Bineînţeles, întrebuinţarea termenului „omonimie" în fonologie are — cel puţin pînă la un anumit punct — un caracter metaforic [2]. Termenii „omofonie" şi „omosemie" (în loc de „omonimie" şi, respectiv, „sinonimie") ar fi, poate, mai potriviţi pentru ceea ce avem intenţia să spunem; dar, în cursul unei discuţii avînd ca obiect unităţi lingvistice cu o singură latură, toţi aceşti termeni trebuie să fie luaţi, într-o accepţiune specială. Remarcăm, de altfel, că nu terminologia ne preocupă în primul rînd.

3. Să luăm un exemplu de neutralizare.

În numeroase limbi care posedă corelaţia de sonoritate, opoziţia dintre surde şi sonore se neutralizează înaintea consoanelor aparţinînd corelaţiei. De exemplu, înainte de /b, /d/, /g/ este posibilă numai sonora [z], în timp ce înainte de /p/, /t/, /k/ apare surda [s], sonora corespunzătoare fiind exclusă. Cele două consoane fricative, [z] şi [s], sînt, în ambele cazuri, variante (realizări) ale arhifonemului /S/. În alte poziţii (să zicem, înaintea unei vocale), [z] şi [s] sînt realizări ale fonemelor /z/, respectiv, /s/.

Prin urmare, acelaşi sunet este, în poziţii diferite, realizarea fie a unui fonem, fie a unui arhifonem; el reprezintă două unităţi fonologice diferite. Exprimîndu-ne în mod figurat, putem spune că consoana [z] urmată de o vocală „înseamnă" /z/, în timp ce aceeaşi consoană urmată de un fonem fonologic sonor „înseamnă" /S/. Fenomenul poate fi descris ca un caz de „omonimie fonologică" acceptînd terminologia propusă deja de Charles Bally [3].

Pe de altă parte, [s] urmat de o consoană surdă (/p/, /t/, /k/ etc.) şi [z] urmat de o consoană sonoră (/b/, /d/, /g/ etc.) reprezintă, amîndouă, aceeaşi unitate fonologică, definită prin trăsăturile distinctive pe care

---

[1] Vezi, acum în urmă, Э. А. Макаев, *К вопросу об изоморфизме*, în „Вопросы языкознания", X, 1961, 5, p. 50—66.

[2] Vezi, în legătură cu aceasta, observaţiile lui Emilio Alarcos Llorach, în TILP II, p. 21 şi pe cele ale lui [A. A.] Reformaski, *ibidem*, p. 106.

[3] *Linguistique générale et linguistique française*. Seconde édition, Berna, 1944, p. 177.

fonemele /s/ și /z/ le posedă în comun: [s] și [z] „înseamnă", amîndouă, /S/. Prin urmare, cele două sunete sînt „sinonime" din punct de vedere fonologic [1].

4. Nu credem că interpretarea pe care am propus-o mai sus implică o confuzie între nivelul semnului și cel al fonemului. Sîntem departe de a accepta o afirmație categorică de felul acesteia: „A phoneme is a (linguistic) sign" [2]. Nu sîntem de acord nici cu F. Kolmar-Kulleschitz, care, introducînd fonemul în schema saussuriană „signe-signifiant-signifié", susține că trăsăturile distinctive constituie materialul semnului-fonem (Material des Zeichens), conținutul acestuia fiind ceea ce autorul numește „Verschiedenheit" [3].

Dacă se poate stabili o analogie între semn și fonem — și analogia este pe deplin posibilă — ansamblul trăsăturilor distinctive corespunde, după părerea noastră, conținutului (semnificatului) semnului, și nu semnificantului acestuia. Cu alte cuvinte, există un paralelism între c o n ț i n u t pur și simplu (conținutul morfemului) și ceea ce se numește c o n ț i n u t u l f o n o l o g i c al unei unități de expresie (fonem sau arhifonem).

Acest paralelism se caracterizează prin următoarele două trăsături:

a) Semnificatul unui morfem nu este analizabil în trăsături distinctive (unități semantice) succesive. Acest lucru este valabil și pentru fonem: trăsăturile distinctive ale fonemului nu sînt succesive, ci simultane (sau, mai exact, succesivitatea trăsăturilor fonice care corespund trăsăturilor distinctive ale fonemului nu este pertinentă pentru analiza acestuia)[4].

b) Semnificatul unui morfem este legat de un semnificant care se înscrie în succesivitate (morfemul este o succesiune de foneme). În mod analog, conținutul fonologic al fonemului este legat de un sunet, care constă dintr-o succesiune de elemente fonice (de exemplu, implozia, ținuta și explozia unei consoane oclusive).

Relația „conținutul semnului — expresia semnului" corespunde deci relației „conținut fonologic (forma fonemului) — substanță fonică". Sunetul este, ca să spunem așa, o „expresie de al doilea grad" sau o „expresie a expresiei semnului lingvistic".

Observațiile noastre cu privire la analogia între semn și fonem pot fi înfățișate cu ajutorul tabloului de mai jos:

	Semn (*morfem*)	*Fonem*
Simultaneitate	Conținut	Conținut fonologic (trăsături distinctive)
Succesivitate	Expresie	Sunet (trăsături fonice).

[1] Cf. articolul nostru, *Neutralizarea și alternanțele fonologice*, în *Fonetică și dialectologie*, vol. III, [București, 1961], p. 7—12.

[2] Holger Steen Sørensen, *The Phoneme and the Phoneme Variant*, în „Lingua", IX, 1960, 1, p. 79.

[3] F. Kolmar-Kulleschitz, *Ist das Phonem ein Zeichen?* (*Stratifizierung der Bedeutung*), în „Phonetica", V, 1960, 2, p. 67. Părerile celor doi autori privind caracterul de semn al fonemului au fost criticate de L. Antal, *Sign, Meaning, Context*, în „Lingua", X, 1961, 2, p. 211—219.

[4] Fonemul este o unitate fonologică „à temps zéro"; vezi Luis J. Prieto, *Traits oppositionnels et traits contrastifs*, în „Word", X, 1954, 1, p. 44—47.

5. Revenind la problema paralelismului între omonimie, sinonimie și neutralizare, constatăm că, în planul expresiei,

— identitatea fonetică a două sau mai multe unități fonologice corespunde omonimiei lexicale sau morfologice (cazul lui [s] urmat de o consoană fonologic surdă, „omonim" cu [s] urmat de o vocală);

— non-identitatea fonetică a două sunete care, în anumite contexte, sînt variante ale aceleiași unități fonologice corespunde sinonimiei lexicale sau morfologice (cazul consoanelor [s] și [z] în pozițiile în care se produce neutralizarea opoziției de sonoritate).

Omonimia (sau omofonia) la nivelul expresiei implică identitatea substanței fonice a două sau mai multe unități fonologice (adică avînd un conținut fonologic diferit). Sinonimia (sau omosemia) la nivelul expresiei implică identitatea fonologică a două sau mai multe sunete [1].

Rezumînd :

	Nivelul semnului	*Nivelul expresiei*
Sinonimie	Identitatea conținutului	Identitatea conținutului fonologic
Omonimie	Identitatea expresiei	Identitatea „expresiei expresiei" (a substanței).

6. Scopul articolului nostru a fost de a ilustra, într-un domeniu restrîns, caracterul r e v e r s i b i l al procedeului care constă în extinderea la nivelurile superioare ale limbii a conceptelor elaborate pe terenul fonologiei.

Ar fi, poate, util, să se caute și alte exemple, avînd în vedere că — așa cum a arătat Louis Hjelmslev [2] — relațiile între formă și substanță, considerate în interiorul unui singur plan al limbii, prezintă analogii frapante cu relațiile între cele două forme ale semnului lingvistic (forma conținutului și forma expresiei).

ОМОНИМИЯ И СИНОНИМИЯ В ФОНОЛОГИИ

РЕЗЮМЕ

В процессе развития лингвистики некоторые фонологические понятия были распространены на область грамматики и лексикологии. Возможен, однако, и обратный путь: например нейтрализация фонологических противопоставлений может быть объяснена на основе понятий омонимии и синонимии.

Сохраняя различие между знаком (лингвистическая единица с двумя сторонами) и фонемой (единица с одной стороной), можно, однако, выявить определенные аналогии. Синонимия предполагает

---

[1] Cf. Emilio Alarcos Llorach, *loc. cit.*

[2] *Essais linguistiques* (= „Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague", XII), Copenhaga, 1959, p. 36—68 (vezi mai ales p. 39 și 61).

тождественность содержания (на уровне лингвистического знака) и тождественность фонологического содержания (на уровне фонемы). Омонимия предполагает тождественность выражения и, соответственно, тождественность субстанции (понимаемой как ,,выражение второстепенного порядка'' или ,,выражения выражения лингвистического знака'').

L'HOMONYMIE ET LA SYNONYMIE EN PHONOLOGIE

RÉSUMÉ

Au cours du développement de la linguistique, certains concepts de la phonologie ont été étendus au domaine de la grammaire et de la lexicologie. Cependant la voie inverse est également possible ; ainsi la neutralisation des oppositions phonologiques peut être interprétée sur la base des concepts d'homonymie et de synonymie.

Tout en maintenant la distinction entre le signe (unité linguistique à deux faces) et le phonème (unité linguistique à face unique), il est néanmoins possible de faire ressortir certaines analogies. La synonymie présuppose l'identité du contenu (au niveau du signe linguistique) en même temps que l'identité du contenu phonologique (au niveau du phonème). L'homonymie présuppose l'identité de l'expression, respectivement de la substance (considérée comme « expression de second degré » ou « expression de l'expression du signe linguistique »).

NIVELURI LINGVISTICE
ŞI STRUCTURI TRANSFORMAŢIONALE

DE

EM. VASILIU

0. Ne propunem să stabilim locul structurilor transformaţionale în raport cu diversele niveluri lingvistice.

1. În conformitate cu teoria lui N. Chomsky [1], p. 45 o „gramatică" are un aranjament tripartit:

a) reguli care privesc structura sintagmatică (engl. „Phrase structure");

b) reguli care privesc structura transformaţională;

c) reguli care privesc structura morfofonemică.

1.1. Regulile conţinute în prima şi a treia parte au după părerea lui N. Chomsky, o formă comună: aceste reguli reprezintă un sistem de *derivaţie* care duce la stabilirea constituenţilor unei propoziţii sau la stabilirea constituenţilor (morfo)fonematici ai unui cuvînt.

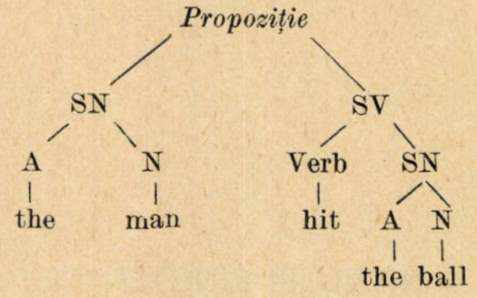
Regulile privind structura sintagmatică au forma X → Y care poate fi interpretată ca „înlocuieşte pe X cu Y":

(1) (I) Propoziţie → SN + SV
(II) SN → A + N
(III) SV → Verb + N
(IV) A → *the*
(V) N → *man*, *ball* . . .
(VI) Verb → *hit*, *took* . . . [1] p. 26*

---

* Am modificat simbolistica folosită de Chomsky, adaptînd-o la terminologia gramaticală romînească.

În felul acesta se ajunge la o reprezentare a structurii sintagmatice a unei fraze :

Regulile privind structura morfofonemică au următoarea formă :

(2) (I) *walk* → /w' k/

(II) *take* + *past* → /tuk/

(III) *hit* + *past* → /hit/

(IV) /. . .D/ + *past* →/. . .D/ + /id/ (unde D = /t/ sau /d/)

/. . .C surdă/ + *past* → /. . . C surdă/ + /t/ (unde C surdă simbolizează o consoană surdă oarecare) [1], p. 32.

1.2. *Transformarea* este definită în felul următor : „O transformare gramaticală T se aplică unei secvențe (engl. *string*) cu o structură determinată a constituenților și are ca rezultat convertirea acestei secvențe într-o nouă secvență, cu o nouă structură derivată a constituenților" [1], p. 44.

Prin aplicarea unei transformări se poate obține construcția pasivă :

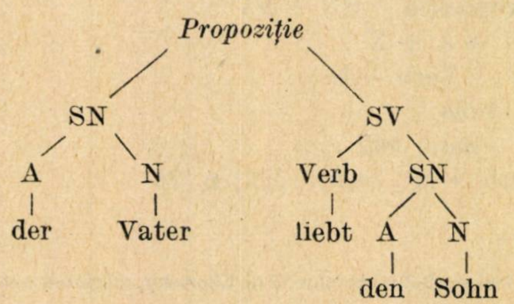
der Sohn wird vom Vater geliebt

luînd ca punct de plecare construcția activă :

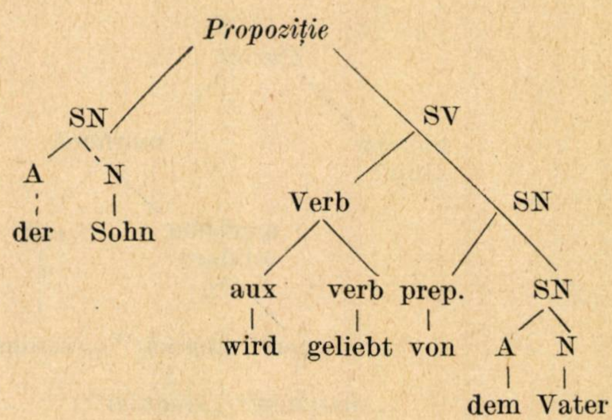
der Vater liebt den Sohn.

Se poate observa că structura celor două propoziții este diferită din punctul de vedere al constituenților.

Propoziția activă are structura următoare :

Propoziţia pasivă are structura următoare :

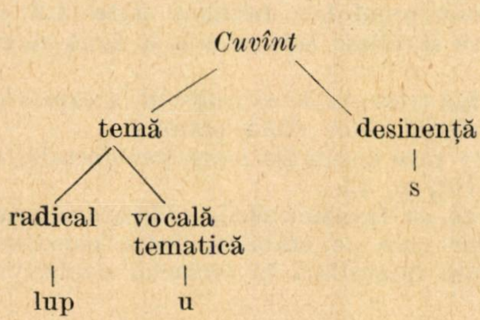
Trebuie menţionat faptul că analiza constituenţilor construcţiei pasive trebuie să fie urmată, la rîndul său, de o *transformare obligatorie* care să indice că între auxiliarul *wird* şi *verb* trebuie interpus complementul de agent *von dem Vater* şi că secvenţa *von dem* trebuie înlocuită prin *vom*.

Se poate spune deci că o regulă de transformare (ca aceea care are ca rezultat convertirea unei propoziţii active în propoziţie pasivă) descrie echivalenţa a două construcţii care sînt legate de aceeaşi realitate extralingvistică şi care posedă o structură diferită a constituenţilor.

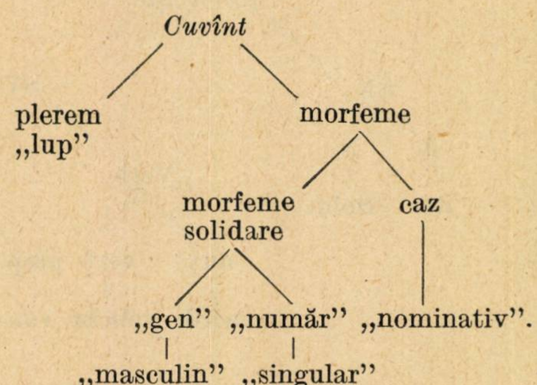
2. Ne propunem acum să demonstrăm că „regulile morfofonemice" de tipul (2) I, II, III, IV pe care Chomsky le consideră reguli de derivare ca şi acelea care descriu structura sintagmelor (tipul (1), I, II, III, IV, V, VI) [1], p. 45, 46 nu sînt în realitate reguli de derivaţie, ci reguli de transformare.

2.1. L. Hjelmslev [2], p. 29 a remarcat că nu există corespondenţă biunivocă necesară între structura conţinutului şi structura expresiei.

Din punctul de vedere al expresiei, cuvîntul latin *lupus* are următoarea structură a constituenţilor :

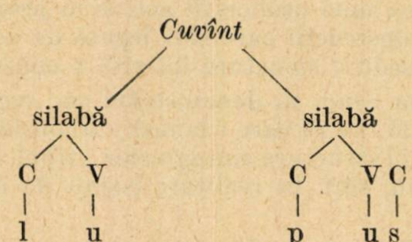

Din punctul de vedere al conţinutului, cuvîntul are structura următoare :

Formanţilor /lup-u/ le corespunde o singură entitate de conţinut, şi anume ,,lup'', formativului /-s/ îi corespund trei entităţi de conţinut, şi anume morfemele ,,masculin'', ,,singular'', ,,nominativ''.

2.2. Dacă considerăm structura cuvîntului *lupus* din punct de vedere strict fonemic, se observă că această structură este cu totul diferită în raport cu structura constituenţilor din planul conţinutului :

2.3. Ceea ce am arătat sub **2.1**, **2.2** arată că ,,regulile morfofonemice'' nu sînt decît reguli care transformă o secvenţă de *conţinut* într-o altă secvenţă, de *expresie*, cu o structură diferită.

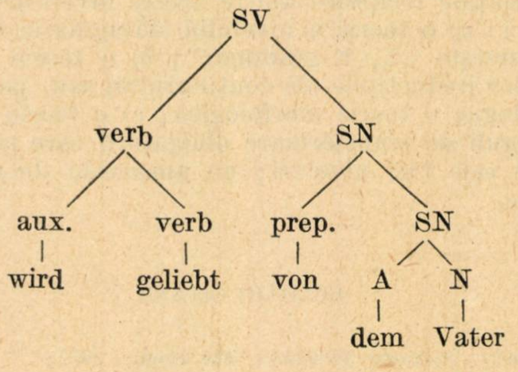
Aceste reguli corespund deci definiţiei date (**1.2**) regulilor de transformare : reguli care stabilesc echivalenţa a două secvenţe cu structuri diferite.

Aceste reguli fac trecerea de la *conţinut* la *expresie* şi stabilesc echivalenţa între structurile celor două planuri.

3. N. Chomsky face distincţia între *transformări obligatorii* şi *transformări facultative* [1], p. 45.

Se poate spune că transformările obligatorii introduc în descriere expresia raporturilor care se stabilesc între constituenţi. Exprimarea acestor raporturi este imposibilă în termenii exclusivi ai analizei constituenţilor.

3.1. Analiza constituenţilor sintagmei verbale ai unei propoziţii pasive este următoarea :

Dar această simplă analiză (sau derivaţie) nu ne spune nimic cu privire la : a) cazul articolului, b) genul articolului, c) natura prepoziţiei. Sînt necesare reguli care să ne indice :

(a) verbul pasiv cere prepoziţia *von* ;

(b) prepoziţia *von* cere cazul *dativ* ;

(c) genul substantivului determină genul articolului.

Fără formularea unor reguli de transformare care să conţină precizări în ce priveşte (a), (b), (c) nu se poate obţine o sintagmă a limbii descrise. Reguli de transformare de acest gen sînt date de N. Chomsky [1], p. 39 ; nu este necesar să intrăm în detalii dat fiind caracterul teoretic al acestui articol.

3.2. Transformările morfofonemice au totdeauna un caracter obligatoriu deoarece nu se poate obţine o propoziţie a unei limbi reale fără stabilirea unui raport între conţinut şi expresie.

Caracterul obligatoriu al acestor reguli a fost demonstrat, de altfel, de N. Chomsky, dar ele au fost considerate, după cum am arătat, ca reguli de derivaţie şi nu ca reguli de transformare.

4. Am arătat (cf. **1**) că gramatica lui Chomsky este tripartită. Această tripartiţie corespunde unei tripartiţii a nivelurilor limbii, ale căror entităţi sînt caracterizate prin relaţii specifice :

a) nivelul structurii sintagmelor conţine entităţi care se caracterizează prin faptul că nu pot primi decît o definiţie sintagmatică. Unităţile minimale ale acestui nivel sînt constituite de cuvinte, cuvîntul fiind cea mai mică unitate permutabilă [2], p. 46 ;

b) nivelul unităţilor ireductibile ale conţinutului ; aceste unităţi primesc o definiţie în acelaşi timp sintagmatică şi paradigmatică ; sînt unităţi care pot contracta raporturi de *comutare*. Apartenenţa lor la paradigmatic este caracterul distinctiv în raport cu entităţile care aparţin primului nivel. Entităţile celui de-al doilea nivel sînt pleremele şi morfemele ;

c) nivelul figurilor, adică al entităţilor ireductibile ale expresiei (foneme, accente, intonaţii) ; entităţile care aparţin acestui nivel sînt constituenţi ai semnificanţilor fără a fi ele însele semnificanţi.

O teorie exhaustivă a limbii urmează să reprezinte structura fiecărui nivel şi relaţiile reciproce dintre aceste niveluri. O astfel de teorie va cuprinde deci: *a*) o teorie a nivelului sintagmatic cu ajutorul a ceea ce Chomsky numeşte „Σ, F grammar"; *b*) o teorie a pleromatemelor (adică a unităţilor ireductibile ale conţinutului) sau, pentru a întrebuinţa vechea terminologie, o teorie morfologică; *c*) o teorie fonologică; *d*) un ansamblu de reguli de transformare obligatorii care să exprime relaţiile reciproce dintre cele trei niveluri; un ansamblu de reguli de transformare facultative.

LUCRĂRI CITATE

[1], N. Chomsky, *Syntactic Structures*, The Hague, 1957;

[2[, Louis Hjelmslev, *Prolegomena to a Theory of Language*, Baltimore, 1953.

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ УРОВНИ И ТРАНСФОРМАЦИОННЫЕ СТРУКТУРЫ

РЕЗЮМЕ

Автор исследует место трансформационных структур в соответствии с различными лингвистическими уровнями: уровнем синтагм, морфологическим и мор(фо)фонологическим уровнями.

Показывается, что морфонологические правила, рассматриваемые Н. Комским в качестве производных, являются ничем иным как (обязательными) трансформационными правилами.

Обязательные видоизменяющие правила устанавливают взаимоотношения со всеми тремя вышеуказанными уровнями, определяя их структурную эквивалентность.

NIVEAUX LINGUISTIQUES ET STRUCTURES TRANSFORMATIVES

RÉSUMÉ

L'auteur se propose d'examiner la place des structures transformatives par rapport aux divers niveaux linguistiques: niveaux des syntagmes, niveau morphologique, niveau mor(pho)-phonologique.

Il démontre que les règles morpho-phonologiques, considérées par N. Chomsky comme règles de dérivation, sont en réalité des règles de transformation obligatoires.

Les règles de transformation obligatoires établissent des rapports mutuels entre les trois niveaux mentionnés, en déterminant leur équivalence structurale.

CU PRIVIRE LA CORELAŢIA DE PALATALIZARE

DE

ARCADIE EVDOŞENCO (R.S.S. Moldovenească)

1.0. N. S. Trubetzkoy a definit corelaţia de palatalizare ca o corelaţie suplimentară a ordinelor locale principale (1, p. 152—153)[1].

1.1. Principalele ordine de localizare sînt cel al labialelor, cel al guturalelor şi cel al apicalelor (1, p. 142). O poziţie intermediară între ordinul guturalelor şi cel al apicalelor ocupă ordinul palatalelor (1, p. 144). Ultimul apare în majoritatea limbilor cunoscute ca un ordin principal (1, p. 144).

1.2. Cele patru ordine de localizare principale sînt (admitem aceasta) reprezentate în limba romînă literară precum urmează (vezi fig. 1). Labiale: p, b, m; f, v, w; guturale: k, g; h; palatale: k', g'; č, ğ; š, ž, j; apicale: t, d, n; ţ; s, z, r; l.

1.3. Existenţa ordinelor de localizare indicate mai sus se poate deduce din ,,contextul întregului sistem" (1, p. 148). Reprezentarea spaţială a ordinelor pomenite (fig. 1) ne permite să probăm valabilitatea acestei clasificări prin interpretarea unei cunoscute teoreme: ,,Anumite puncte situate într-un plan trec, în cazul unei deplasări, în alte puncte situate de asemenea într-un plan" (cf. N. V. Efimov, *Высшая геометрия*, M., 1961, p. 69). Astfel, una şi aceeaşi cauză (poziţia /i/) a făcut ca ordinul (,,planul") labialelor să se deplaseze pînă la ordinul palatalelor (de ex., în graiul din regiunea Codru a R.S.S.M.) şi pînă la ordinul ,,posterodentalelor" (de ex., în graiul din raioanele Rîbniţa şi Kamenka ale R.S.S.M; vezi fig. 2).

Paralelismul perfect al celor trei ordine (palatal, labial şi posterodental) pe de o parte (vezi fig. 2), paralelismul perfect al ordinului ,,posterodental" cu cel ,,apical" (dental; vezi fig. 2), pe de altă parte,

---

[1] Cifrele 1 şi 2 trimit la lucrările incluse în lista de *lucrări citate* (p. 27).

îndreptăţeşte felul de repartizare a principalelor ordine locale ale consonantismului limbii romîne literare [1].

1.4. Contextul sistemului dovedeşte că în limba romînă literară avem, în principiu, aceeaşi grupare a consoanelor labiale, de ex., ca în limba greacă contemporană (cf. 1, p. 148). Cu alte cuvinte, în limba romînă ordinul de localizare labial nu se scindează în *bilabial* şi *labiodental*.

2.0. Reprezentarea grafică (fig. 1) a consonantismului romîn ne permite să ilustrăm în mod intuitiv cele patru condiţii (care reies din cele spuse de N. S. Trubetzkoy (1, mai ales p. 152—153) pe care trebuie să le satisfacă un raport dintre foneme pentru a putea fi numit „corelaţie de palatalizare”.

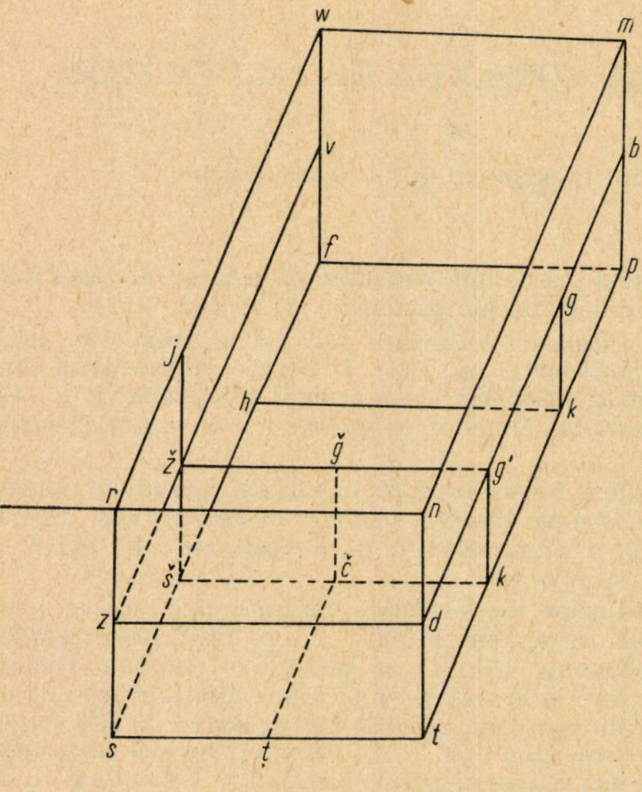

Fig. 1

2.1. Am văzut mai sus (§1.0) că palatalizarea este prin definiţie un fenomen de localizare (are loc în cadrul categoriei fonologice a localizării [2]). Deci prima condiţie pe care trebuie s-o satisfacă palatalizarea este încadrarea într-o categorie superioară (mai generală, mai abstractă), şi anume în categoria localizării.

2.2. A doua condiţie reiese din definiţia „corelaţiei”. Corelaţia presupune existenţa ordinului (seriei), adică a unei noţiuni superioare fonemului (mai generale, mai abstracte decît fonemul). Cf. A. Martinet (2, p. 98) „Seriile şi ordinele presupun existenţa unei unităţi

[1] Compararea diferitelor sisteme poate fi concludentă şi în cazul a două limbi din grupuri diferite. De ex., faptul că moldovenii din reg. Codru pronunţă pe /t'/, /d'/, /n'/ ale limbii ruse, respectiv /k'/, /g'/, /ɲ/ este concludent din mai multe puncte de vedere. Această pronunţare dovedeşte că palatalizarea apicalelor ocluzive în limba rusă nu este altceva decît o deplasare a lor cu caracter local : spre ordinul palatalelor (în general). Comp. L. V. Şcerba, *Фонетика французского языка*, 1955, Изд. 5-е, p. 115, 97. Pe de altă parte, reiese că graiul moldovenilor din reg. Codru nu cunoaşte corelaţia de palatalizare a apicalelor.

[2] Termenii „categorie”, „localizare” sînt folosiţi de Trubetzkoy (1, p. 106 de ex.).

superioare, care le unește într-un tot unic. Această unitate este *corelația* ...[1]". Așadar, corelația este o unitate inferioară categoriei, dar superioară ordinului (seriei).

2.3. A treia condiție are în vedere cauza care provoacă palatalizarea. Vom numi această cauză, în cazul discutat aici, ,,poziția /i/".

2.4. A patra condiție, ultima, se referă la faptul că, abstracție făcînd de timbrul palatal, fonemele care formează perechi în cadrul corelației au trăsături distinctive identice. ,,Prin c o r e l a ț i e înțelegem ansamblul tuturor perechilor corelative care au aceeași trăsătură corelativă" (1, p. 95; cf. și 1, p. 152–153).

3.0. Prima condiție este necesară fiindcă ,,poziția /i/" poate provoca și fenomene de altă natură, de ex. cu caracter ,,modal": ,,africatizarea" oclusivelor latinești /k'/, /g'/, /t/, /d/ (în limba romînă, în vechea franceză etc.) și ,,fricativizarea" lor ulterioară (în franceza contemporană, în unele graiuri moldovenești, parțial ș.a.m.d.).

3.1. Tot atît de necesară este și condiția a doua. Putem vorbi de corelație de palatalizare numai atunci cînd se pun în relație ordine, nu și atunci cînd se pun în relație foneme izolate. Dacă ,,poziția /i/" provoacă o deplasare a localizării (de ex.: /n/ > /ɲ/) a unui fonem și, în același timp, o deplasare a modului de articulare a altui fonem din același ordin (de ex.: /t/ > /ţ/), nu mai poate fi vorba de ,,corelație" de palatalizare.

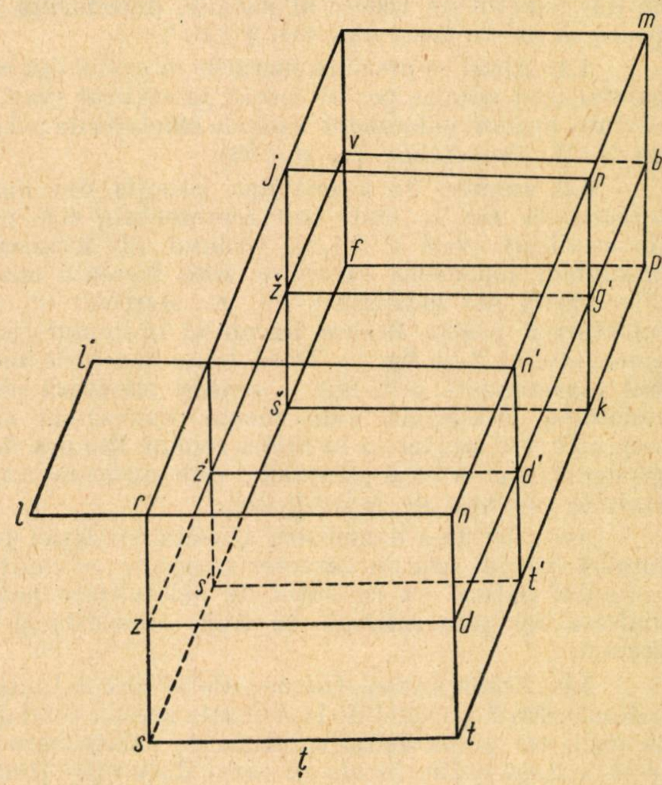

Fig. 2

3.2. Deplasări de localizare pot avea loc nu numai în poziția /i/. Comp. /vorbă/ — /horbă/ etc. De aceea poziția /i/ este o condiție necesară a existenței corelației de palatalizare.

---

[1] Dăm definiția lui Martinet cu unele rezerve, la care însă nu ne vom referi aici.

3.3. În sfîrşit, deplasări de localizare cauzate de poziţia /i/ sînt şi /s/ — /ş/ ; /z/ — /ž/ etc. Or, în acest caz nu putem vorbi despre o corelaţie de palatalizare, deoarece lipseşte a patra condiţie : identitatea trăsăturilor distinctive (cu excepţia timbrului palatal) ale fonemelor care formează perechi. Deci numai relaţii de felul /s/ — /s'/ ; /z/ — /z'/ etc. pot fi incluse în corelaţiile de palatalizare (cu respectarea primelor trei condiţii).

4.0. O perfectă corelaţie de palatalizare (care satisface toate condiţiile enunţate mai sus) ar exista între apicalele „neutre" şi cele palatalizate în graiul din raioanele Rîbniţa şi Kamenka (vezi fig. 2), cu toate că din punctul de vedere al genezei, dependenţă între cele două ordine poate să nu fie (vezi mai sus, § 1.3)[1].

4.1. Altfel se prezintă lucrurile în graiul din reg. Codru. Aici ordinul palatal nu-l admite pe cel apical palatalizat (vezi 1.3, nota 1), cu alte cuvinte, ordinul palatalelor exclude corelaţia de palatalizare, fapt remarcat de N. S. Trubetzkoy (1, p. 153).

4.2. Înainte de a examina situaţia din limba literară, ne vom întoarce la fig. 1, unde sînt reprezentate cele patru principale ordine de localizare (vezi şi § 1.2). Ordinul (de localizare) este prin definiţie ansamblul fonemelor cărora le este inerentă una şi aceeaşi trăsătură diferenţială (de localizare). Cf. A. Martinet (2, p. 97). Numele acestei trăsături îl poartă fiecare fonem al ordinului (labial, gutural, palatal, apical; (v. §1.2 şi fig. 1). Dacă toate fonemele unui ordin de localizare sînt caracterizate prin una şi aceeaşi trăsătură pertinentă de localizare, cunoscînd localizarea unui fonem, cunoaştem şi caracterul ordinului respectiv. Or, se ştie că în limba romînă literară /k'/ este un fonem independent[2], deci ordinul palatalelor este autonom în această limbă, fapt care exclude corelaţia de palatalizare.

Acest fel de a demonstra absenţa corelaţiei de palatalizare în limba romînă literară are un caracter empiric : se constată incompatibilitatea ordinului palatal cu corelaţia de palatalizare pentru diferite limbi sau dialecte, iar prin analogie se trage concluzia şi pentru limba romînă literară.

5.0. Absenţa corelaţiei de palatalizare în limba romînă literară poate fi demonstrată pornind de la definiţia acestei corelaţii. Pe baza celor patru condiţii, am putea defini corelaţia de palatalizare ca o identificare completă a două ordine locale în cazul dispariţiei timbrului palatal, singura trăsătură pertinentă care le separă[3]. Cf. N. S. Trubetzkoy (1, p. 151, 152, 153). Cu alte cuvinte, dacă, punînd în poziţia /i/ un ordin local principal şi suprimînd apoi timbrul palatal caracteristic pentru noul ordin local apărut în această poziţie, căpătăm ordinul principal iniţial, vom spune că avem o corelaţie de palatalizare.

---

[1] Mai sus am numit ordinul apicalelor palatalizate „posterodental". Procedînd astfel, am privit lucrurile dintr-un punct de vedere care poate fi lăsat la o parte în cazul de faţă.

[2] Ne asociem aici la părerea exprimată de E. Petrovici : „. . .în limba romînă literară /k'/ constituie un fonem autonom" (*Pe margin a observaţiilor lui E. P. Hamp*, CL, IV (1959), p. 183, nota 17).

[3] Am înlocuit aici cauza, „poziţia /i/", prin efectul ei, aşa-numitul „timbru palatal".

5.1. Examinînd acum apicalele limbii romîne literare în poziţia /i/ în finală absolută, observăm că unele din fonemele căpătate nu se identifică, după suprimarea timbrului palatal, cu fonemele iniţiale respective: /ţ/ ≠ /t/; /z/ ≠ /d/; /ş/ ≠ /s/. Deci, în afară de poziţia /i/, nu este satisfăcută nici una din condiţiile care definesc corelaţia de palatalizare: nu toate relaţiile au un caracter *local* (1), comp. /t/ :/ţ/ şi /d/ : /z/; nu am căpătat în poziţia /i/ un nou *ordin* local (2) şi nu obţinem *identificarea* la rangul de ordin, adică a tuturor fonemelor, după suprimarea timbrului palatal (4).

6.0. Dacă corelaţia de palatalizare nu este caracteristică pentru limba romînă literară, atunci rolul de diferenţiere a formelor gramaticale în poziţia /i/ în finală absolută revine în mod necesar fenomenului /i/. Acest fapt nu exclude eventualitatea demonstrării inexistenţei corelaţiei de palatalizare pornind de la vocalism.

6.1. Posibilitatea exprimării unui grup de foneme printr-un singur sunet, de ex. în poziţie neaccentuată în finală absolută, a fost arătată de N. S. Trubetzkoy (1, p. 68—71). Aceeaşi posibilitate o are în vedere şi M. V. Panov (făcînd trimitere, fără a indica opera, la Trubetzkoy), pornind de la noţiunile de dieremă şi suprasegmentare: „Sînt posibile cazuri cînd fonemul segmental se reduce la zero, dar lasă urme asupra sunetelor înconjurătoare; tocmai aceste sunete dovedesc prezenţa în modelul cuvîntului a fonemului dat”[1].

6.2. Faptul că una din poziţiile tipice indicate de Trubetzkoy (v. § 6.1) este prezentă în cazul de faţă, iar, pe lîngă aceasta, modelul cuvîntului apare clar în altă poziţie (comp. modelul /cărţi/ în *cărţile*), dovedeşte că fonemul /i/ poate fi reprezentat în finală absolută prin varianta sa „zero”.

6.3. Nu este deci necesar să admitem autonomia unor foneme asilabice, adică a „pseudovocalelor” *i* şi *u*, sau dispariţia fonemelor /i/, /u/[2].

LUCRĂRI CITATE

1. N. S. Trubetzkoy, *Основы фонологии*, перевод с немецкого, Изд. иностр. лит., Москва, 1960.
2. A. Martinet, *Принцип экономии в фонетических изменениях*, перевод с французского, Изд. ин. лит., Москва, 1960.

К ВОПРОСУ О ПАЛАТАЛЬНЫХ СООТНОШЕНИЯХ

РЕЗЮМЕ

Автор рассматривает вопрос о связи между палатальным соотношением и существованием определенного порядка палатальных согласных.

[1] M. V. Panov, *О разграничительных сигналах в языке*, în ВЯ, № 1, 1961, p. 8.
[2] Cf. Andrei Avram, *Constituirea corelaţiei consonantice de timbru palatal în limba romînă* (SCL, VIII (1957), nr. 1, p. 55—62).

Тот факт, что румынский литературный язык обладает определенным порядком палатальных согласных, исключает возможность палатального соотношения в этом языке. Так называемый „конечный" *i* является вариантом фонемы /*i*/.

DE LA CORRÉLATION DE PALATALISATION

RÉSUMÉ

L'auteur discute le problème du rapport entre la corrélation de palatalisation et l'existence d'un ordre des consonnes palatales. Le fait que la langue roumaine littéraire connaît un ordre des consonnes palatales exclut la possibilité d'une corrélation de palatalisation dans cette langue. Ce que l'on nomme l'« *i* » final est une variante du phonème /*i*/.

„MODURI NEPERSONALE"

DE

MATILDA CARAGIU-MARIOŢEANU

Cercetarea de faţă încearcă să demonstreze, pe de o parte, că nu există supin în limba romînă, iar, pe de altă parte, că împărţirea modurilor în „personale" şi „nepersonale" nu corespunde realităţii lingvistice.

I. EXISTĂ SUPIN ÎN LIMBA ROMÎNĂ?

1. O unitate de păreri în ce priveşte existenţa acestui „mod" în limba romînă nu există în lingvistica romînească şi romanică.

Sînt lingvişti — romînişti, romanişti, balcanologi — care nu pomenesc în lucrările lor de *supin*, sau, dacă o fac, îl consideră, de cele mai multe ori fără justificări, un participiu trecut.

Astfel, la Ov. Densusianu, un capitol consacrat supinului nu există. Se vorbeşte, în schimb, de „înlocuirea infinitivului întrebuinţat nominal printr-un s u b s t a n t i v d e r i v a t d e l a u n *p a r t i c i p i u* t r e c u t [subl. ns.]: *apă* **de spălat**, *apă* **de băut**"[1].

Pentru Iorgu Iordan, *Gramatica limbii romîne*, supinul este „participiul trecut precedat de prepoziţia *de*: (*am*) *de scris*, (*greu*) *de citit*"[2].

Alţii, deşi văd în supin un participiu trecut, folosesc termenul de *supin* prin tradiţie, ca de pildă Kr. Sandfeld, care, cu toate că în *Linguis-*

---

[1] *Histoire de la langue roumaine*, II, Bucureşti, 1914, p. 237—238.

[2] Buc., 1937, p. 175. Citatul complet: „Unele gramatici romîneşti vorbesc de g e r u n z i u (sau g e r u n d i u) şi de s u p i n. Primul este p a r t i c i p i u l p r e z e n t: *vorbind, scriind, mergînd* etc., de care ne-am ocupat mai sus. Al doilea este p a r t i c i p i u l t r e c u t, precedat de prepoziţia *de*: (*am*) *de scris*, (*greu*) *de citit* etc. Aşadar ele nu sînt moduri, nici din punctul de vedere al sensului pe care-l dăm aici formei verbale numite mod, nici din punctul de vedere al aspectului morfologic, care-i identic cu al participiului". Mai tîrziu, în *Limba romînă contemporană*, Buc., 1956, supinul ocupă un loc aparte în descrierea modurilor nepersonale (formelor nominale) ale verbului.

tique balkanique [1] consideră tipurile *ce-i* de făcut, *am multe* de făcut ca fiind formate cu substantive verbale provenite din p a r t i c i p i i precedate de prepoziția *de* și îndeplinind funcția infinitivului, cu șase ani mai tîrziu, în *Syntaxe roumaine* [2] consacră supinului (!) un capitol — cel mai bogat studiu de sintaxă care s-a făcut vreodată asupra acestui substantiv verbal în limba romînă. Autorul declară, de la început, că acesta coincide cu participiul trecut și că i s-a dat impropriu numele de „supin", el amintind, prin unele din funcțiile sale multiple, de supinul latinesc.

Carlo Tagliavini, la care regăsim ideea că supinul este un participiu trecut, folosește totuși termenul de „supin", din motive „didactice" : „il participio passato possa venir usato tanto *invariabile*, quanto *variabile* come un aggettivo ; la forma invariabile si usa nella coniugazione attiva, la variabile nella passiva. Alcuni chiamano il Participio passato invariabile *supino* e noi per criterio didattico ci serviremo alcuna volta di questo termine sebbene, a nostro parere, non sia ben appropriato" [3].

Majoritatea lingviștilor însă, aplicînd cu fidelitate tiparele gramaticii latine la limba romînă, văd în supin un continuator al celui latinesc — adeseori fără să-și propună să d e m o n s t r e z e acest lucru.

Folosind datele pe care le oferă studiile romînești, unii autori de studii comparate asupra limbilor romanice sau de latină populară înregistrează păstrarea supinului numai în latina orientală, respectiv în limba romînă.

Cf. C. H. Grandgent, *Introduzione allo studio del latino volgare*, Milano, 1914, p. 65 „Nel rumeno, tuttavia, il supino fu conservato : Tiktin 596°"; W. D. Elcock, *The Romances languages*, London, 1960, p. 110 „though there are relics of its survival in Rumanian" ; E. Bourciez, *Eléments de linguistique romane*, Paris 19..., p. 271 „En Orient toutefois s'est implanté un autre procédé, le supin s'y étant conservé avec la valeur d'un nom verbal : de là un groupe * *canis de venatu* „chien relatif à la chasse", et, par suite „destiné à chasser".

H. Tiktin, *Gramatica romînă*, Buc., 1945, p. 96—97 îl plasează printre numele verbale, considerîndu-l, ca și pe infinitiv, „un substantiv verbal întrebuințat mai ales după prepoziții, luînd cînd atribut, cînd complement și determinare circumstanțială", și face observația istorică (p. 97) că „supinul romînesc corespunde celui latinesc : *eo venatum = mă duc la vînat, facilis inventu = ușor de găsit*".

Date fiind diferențele de opinii existente în lingvistica romînească și romanică cu privire la continuitatea supinului latinesc în limba romînă, ar fi fost de așteptat ca Gramatica Academiei R.P.R. să justifice într-un fel oarecare includerea printre „modurile" nepersonale a acestui substantiv verbal, ceea ce însă nu se face.

O analiză a felului cum este prezentat capitolul „supin" în Gramatică ne va permite să conchidem că reluarea problemei supinului romînesc este necesară.

În primul rînd formele considerate „supine" sînt împărțite din capul locului în două grupe (A,B), fără o definiție valabilă pentru ambele cate-

---

[1] Paris, 1930, p. 130.
[2] *Idem*, p. 274—286.
[3] *Grammatica della lingua romena*, Heidelberg, 1929, p. 125.

gorii de supin. Cele din grupa A sînt supine care „denumesc acțiunea verbală, comportîndu-se ca un infinitiv lung, deci ca un substantiv verbal, dar și ca un verb" [1].

În categoria supinului substantiv sînt date exemple de tipul :

fumatul *este oprit* (deci, substantiv fără prepoziție)
era **la spălat**
ne poftiră **la scăldat**
se îndreptară... **după jefuit**
îl chemase **pentru scuturat**

(deci substantive cu prepoziții, fără determinante).

În categoria supinului verb se dau două exemple :

d-apoi tu nici **de păscut** *gîștele nu ești bun*

(deci supinul este precedat de prepoziție și are determinant)

și :

n-aveam nici de hrană, nici țol **de-nvelit**
și nici o putere!... eram prăpădit

De data aceasta *nvelit* este precedat de prepoziție, dar nu are determinant, în schimb și supinele din categoria precedentă — substantive precedate de prepoziții — pot avea determinante :

era **la spălat [rufe]**
se îndreptară... **după jefuit [casele]**
îl chemase **pentru scuturat [covoarele]**

Din această prezentare nu reiese care este criteriul după care un supin este verb sau substantiv : faptul de a avea sau nu determinant nu constituie, se pare, unul, de vreme ce autorii *Gramaticii* nu l-au folosit consecvent, sau, poate, se consideră că numai supinele precedate de prepoziția *de* se comportă ca verbe?

În ce privește supinele din grupa B, ele apar precedate de prepoziția *de* și după verbele nepredicative (*a fi* și *a avea*), și exprimă ideea de necesitate sau posibilitate în construcții de tipul :

ce-i **de făcut**
avea **de spus**

Ne întrebăm dacă în condiția aceasta supinul reprezintă altceva decît în cea precedentă. Și, încă, cine exprimă ideea de necesitate sau posibilitate, supinul sau auxiliarul respectiv?

Dacă admitem că împărțirea în cele două grupe nu se justifică, pe de o parte, că delimitarea între supinul-verb și supinul-substantiv nu se face pe baza unor criterii sigure, că nu supinul, ci auxiliarul exprimă ideea modală, pe de altă parte, capitolul „Supin" din Gramatică apare

---

[1] *Gramatica limbii romîne*, Ed. Acad. R.P.R., I, Buc., 1954, p. 322.

nu numai inconsistent, dar și inexact și, de aceea, confuzia continuă să existe.

În lumina celor spuse pînă aici necesitatea reluării problemei existenței supinului în limba romînă apare — cred — incontestabilă.

2. Consider că supinul latinesc nu s-a păstrat în limba romînă și, de aceea, chiar dacă pentru unii ar fi vorba de o problemă de terminologie numai, după cum am arătat mai înainte, trebuie să renunțăm la folosirea acestui termen.

Concluzia la care am ajuns se bazează pe următoarele fapte :

A. Mărturii care pledează în favoarea discontinuității supinului latinesc.

a) Ce spune limba latină?

În studiile privitoare la limba latină se constată întrebuințarea foarte restrînsă a supinului în latina clasică, și înlocuirea lui prin infinitiv, dispariția lui, în cea populară.

V. de exemplu O. Riemann, *Syntaxe latine*, Paris, 1935, p. 518, Obs. III. ,,Dans beaucoup d'emplois, la langue populaire remplaçait le supin par l'infinitif. Il n'a pas survécu dans les langues romanes". Id., *Grammaire latine complète*, Paris, 1936, ,,En fait, on ne rencontre le supin en *um* que pour un très petit nombre de verbes latins, parce que le supin en *um* ne s'emploie qu'après les verbes de mouvement... Quant au supin en *u*, il est encore plus rare que le supin en *um* (p. 137, nota). ,,Le supin en *-u* ne se rencontre que pour un *très petit nombre* de verbes. On le remplace habituellement par *ad* avec le gérondif en *-dum*" (p. 154).

V. și C. H. Grandgent, *op. cit.* : ,,Il supino cadde in disuso sin dal primo secolo" (p. 221). ,,Il supino scomparve dall' uso generale essendo stato sostituito, sin dal terzo secolo, dall' infinito come : *cum veneris ad libere*. S. Agostino, Sermones, 225, cap. 4, cf. Lat. Spr., 490, Dubois, 275" (p. 65).

Cf. și W. D. Elcock, *op. cit.*, p. 110—111 ,,In the classical language it was already of limited usage. and was often replaced by other constructions, preferably gerundial... Thus for *venio lectum* ,,I come to read", the lather inclination was towards *venio* (*ad*) *legendum*, but since the gerund also fell out of favour, Vulgar Latin replaced both by *venio* (*ad*) *legere*, cf. fr. *je viens lire*; the lative of the supine employed in Latin only after this meaning too could be rendered by *facile ad dicendum* or in V. L. *facile* (*ad*) *dicere*, cf. fr. *facile à dire*".

b) Ce spune latina orientală ?

În inscripțiile care s-au păstrat în partea răsăriteană a imperiului roman, ca și în studiile care le comentează, nu este atestat niciodată supinul, dimpotrivă, uneori se constată dispariția lui.

Cf. I. Șiadbei, *Contribuții la studiul latinei orientale* (II), SCL, IX (1958), 1, p. 72 ,,În aceeași epocă au fost eliminate de la diateza activă imperativul viitor, infinitivul perfect, imperfectul conjunctiv, *supinul*, gerundivul și în cea mai mare parte gerunziul, de la care nu a rămas decît forma de ablativ [subl. ns. — *M.C.M.*]".

V. și H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman*, Buc., 1960 și S. Stati, *Limba latină în inscripțiile din Dacia și Scythia Minor* Buc., 1961 ; în ambele lucrări nu se întîlnește niciodată un comentariu cu privire la o formă ce ar putea fi considerată supin. Aceeași constatare este valabilă și pentru volumul I din *Istoria limbii romîne* de Al. Rosetti, București, 1960.

c) Ce spun continuatoarele latinei populare din Occident și Orient?

Nici una din limbile romanice occidentale nu a păstrat supinul, slab prezentat în clasică și dispărut încă din perioada tîrzie a latinei (v. mai sus).

Cît despre limbile romanice din Orient, dalmata nu continuă supinul latinesc[1], iar limba romînă cu dialectele ei se prezintă astfel din acest punct de vedere : aromîna, meglenoromîna și istroromîna nu au un substantiv verbal care să poată fi considerat supin, infinitivul fiind acela care a preluat, ca și în celelalte limbi romanice, funcțiile supinului.

Cf. Th. Capidan, *Meglenoromînii*, I, Buc., 1925, p. 205 „Cu privire la forma infinitivului observăm că, în afară de întrebuințarea expusă la § 117, ea mai are încă una care *ține locul supinului* [subl. ns.]. În privința aceasta dialectul megl. se identifică cu dialectul aromîn : *sfărșo di ararea* (sfîrși de arat)", cf. și arom. *bitisi di arari* (Obs. ns. — *M.C. M.*).

Cf. și Th. Capidan. *Aromînii*, Buc., 1932, p. 549 „Ca și în dialectul meglenit... infinitivul se întrebuințează *în locul participiului trecut din dialectul dacoromîn* [subl. ns.] după prepos. *di, ti, tă, tră, tu* : ... *ti mîcare, fičorlu mîcă g'ine* „de mîncat, băiatul mănîncă (a mîncat) bine".

Cf. și S. Pușcariu, *Studii istroromîne*, II, Buc., 1926, p. 254 „Adesea istroromînii întrebuințează infinitivul unde noi avem *participiul* [Subl. ns.]. Exemple :... *Z îlica bę* 19/31 „puțin de băut"... (Construcții analoage la megleniți și aromîni, însă cu inf. lung)".

Așadar, făcînd bilanțul celor spuse pînă aici, constatăm : în latina clasică întrebuințarea supinului era foarte restrînsă, în cea populară, începînd cu secolul I, dispăruse; nu este atestat în latina orientală, nu s-a păstrat în limbile romanice occidentale, iar dintre continuatoarele latinei orientale, dalmata, aromîna, meglenoromîna și istroromîna nu l-au păstrat. După unele păreri, în general neargumentate — după cum a reieșit din expunerea de la începutul lucrării — numai dacoromîna l-ar fi păstrat. Verigile lanțului evolutiv al continuității supinului în dacoromînă nu se pot însă reconstitui, situația, din punct de vedere istoric, fiind aceea pe care am expus-o mai sus.

B. Spre aceeași concluzie conduce și analiza funcțiilor supinului latinesc și ale „supinului" romînesc.

Ce era supinul în limba latină?

Era un *substantiv verbal* care nu se întrebuința decît la *acuzativ*, *dativ* și *ablativ* și numai în anumite condiții [2].

Cele două tipuri de supin, în *-um* și în *-u* se întrebuințau foarte rar (v. mai sus, p. 32), primul, acuzativul supinului, exprimînd *scopul* acțiunii *verbelor de mișcare*, iar al doilea, și mai rar folosit decît primul, se întrebuința cu diferite adjective pentru a marca „prin referire la care acțiune" calitatea exprimată de adjectiv convine substantivului pe care acest adjectiv îl califică. El se leagă mai ales de adjective însemnînd „ușor", „greu", „bun", „rău", „frumos", „urît" : „*acerbus gustatu*" „âpre au goût", *facilis dictu* „facile à dire", *iucundus auditu* „agréable à entendre" etc.[3].

„Supinul" romînesc are extrem de multe întrebuințări[4] și în condiții care se deosebesc de cele din latină.

---

[1] Cf. M. Bartoli, *Das Dalmatische*, I, II; nu se vorbește nicăieri de supin.

[2] Cf. O. Riemann, *Syntaxe*, p. 515.

[3] Id., ib.

[4] Scopul cercetării noastre nu este de a stabili funcțiile acestui substantiv verbal cu sau fără prepoziție, el comportîndu-se ca orice alt substantiv în care ideea verbală este prezentă. O listă foarte lungă de întrebuințări ale „supinului", mai ales ale celui prepozițional, se găsește la Kr. Sandfeld Jensen, *Rumaenske Studier*, Kopenhaga, 1900, p. 63—80 (studiul *Infinitiv udtrykt ved verbalsubstantiver*) și la Kr. Sandfeld și Hedvig Olsen, *Syntaxe roumaine*, I, Paris, 1936, p. 274—286 (capitolul *Le supin*); v. și studiul lui M. Pancratz, în Balkan-Archiv, I, p. 106 și urm.

În primul rînd nu stă numai la cazul acuzativ, dativ şi ablativ, ci la toate cazurile, comportîndu-se ca orice substantiv în care ideea verbală este prezentă : infinitive lungi, postverbale, derivate cu sufixe de la teme verbale.

Are funcţie de subiect, atribut genitival şi prepoziţional, complement indirect, direct, circumstanţial.

subiect : **culesul** *viilor a început*
atribut genitival : *vremea* **treieratului** *a venit*
atribut prepoziţional : *maşină* **de spălat** ; *fier* **de călcat**
complement indirect în dativ : *s-a dăruit* **cîntatului**
complement indirect prepoziţional : *nu-mi vorbi* **de frecat** *parchetul* !
complement direct : *urăsc* **pîrîtul**
complement circumstanţial de relaţie : *ne întrecem* **la învăţat** ; *de lucrat* **am lucrat.**

În toate cazurile citate, înlocuind „supinul” cu alte substantive verbale, relaţia nu se schimbă :

am **de lucrat** = *am* **de lucru** = *am* **a lucra** (compară şi arom. *am*ᵘ **ti lucŕari**)
tare **la socotit** = *tare* **la socoteală** (= *tare* **la matematică**)
gata **de dus** = *gata* **de ducă** (compară cu arom. *étim*ᵘ *ti* **dúcî**) [1]

În al doilea rînd, nu determină numai verbe de mişcare (cf. supinul latinesc în *-um*) sau numai adjective (cf. supinul latinesc în *-u*). El poate determina un *verb*, un *substantiv* (cu substitutele lui : pronume, numeral) un *adjectiv*, un *adverb*, sau, cum am arătat mai sus, poate apărea *independent* (cu rol de subiect) :

a) verb. Verbele pe care le determină supinul nu sînt numai verbe de mişcare, ci toate felurile de verbe :

a avea : *am* **de făcut** (arom. *am*ᵘ *ti* **adrári**)
a fi : *este* **de făcut** (arom. *ęásti ti* **adrári**)
a rămîne : *a rămas* **de făcut** (arom. *armási* **ti adrári**)
a se întrece : *o întreceam* **la cusut** (arom. *u-anîstriţęámᵘ* **tu cusęári**)
a se urî (*a se sătura, a se plictisi*) : *mi s-a urît* **de privegheat**
a auzi : *cînd auzeam* **de legănat** *copilul*
a termina, a isprăvi, a sfîrşi (de făcut ceva), *a trăi* (din ceva) etc.

Tipul de construcţie, în care verbul regent se repetă prin substantivul verbal precedat de prepoziţie exprimînd un circumstanţial de relaţie, poate fi redat prin orice verb :

de lucrat (mîncat, venit, rîs etc.) *am lucrat* (*lucrez, voi lucra* ; *am mîncat, mănînc, voi mînca* etc.).

---

[1] Pentru tipul **de lucrat** *am lucrat* să se compare cu arom. **ti lucrári** *lucrắį*, iar *uşor* **de zis**, cu arom. *lişor*ᵘ **ti ḑîcă**, *lişór*ᵘ **ti ḑîţęári**.

b) substantiv (cu substitutele lui):

apă **de băut**, *coș* **de pus hîrtii**, *mașină* **de cusut**, *cal* **de furat**, *lemne* **de ars**, *doi* [cai] **de tras** *la căruță* și *ăsta* **de călărit**.

c) adjectiv:

bun **de vorbit**, *vrednic* **de luat** *în seamă*, *tare* **la socotit**

d) adverb:

lesne **de înțeles**

greu **de spus**.

Supinul romînesc poate apărea și independent:

ce are **datul** *cu luatul*

cititul *noaptea mă obosește*.

În concluzie la cele spuse la acest paragraf, nu se poate pune semn de egalitate între supinul latinesc și „supinul" romînesc, din punct de vedere sintactic.

3. Ce este „supinul" din limba romînă?

Așa-zisul supin romînesc nu este altceva decît un participiu trecut substantivat, folosit la toate cazurile și numai la singular, dat fiind că este un abstract verbal, un substantiv care denumește acțiunea ca un infinitiv lung.

Obiecția care se ridică din capul locului este aceea că participiul exprimă o acțiune trecută și are sens pasiv sau activ, pe cînd „supinul" denumește acțiunea, este în afara oricărei diateze și în afara oricărui timp, este un substantiv abstract. Cum s-a putut produce o asemenea modificare în înțelesul participiului, care este condiția sintactică care a îngăduit-o și a favorizat-o?

Explicația o găsim în interiorul limbii romîne:

a) obiecția formulată mai sus nu mai poate sta în picioare dacă se cunoaște bine sintaxa participiului romînesc. În Gramatica Academiei se vorbește numai de participiul cu sens pasiv (sau, uneori, activ) al verbelor tranzitive și de participiul cu sens activ al verbelor intranzitive:

verbe tranzitive { *o carte* **citită** (sens pasiv)
                 { *un profesor* **citit** (sens activ)
verbe intranzitive { *un profesor* **plecat** (sens activ).

Există însă în limba romînă o categorie foarte numeroasă de verbe *intranzitive* (și, foarte rar, *tranzitive*) ale căror participii nu se folosesc ca adjective, ci numai la formarea timpurilor compuse [1].

Concludente sînt în acest sens rezultatele statisticii făcute de Sorin Stati în studiul *Valorile participiului* [2]. Autorul constată că, în volumul al III-lea din DLRLC, 170 de participii ale verbelor intranzitive nu apar ca adjective independent, și numai 60 de participii au sens activ sau pasiv [3]. Raportîndu-se la situația din latină, Sorin Stati afirmă că numărul participiilor care depind de conjugare [4] (care nu apar independent, ca adjective) „este în romînește mai mare decît în latină. Explicația este simplă: în

[1] Cf. și H. Tiktin, *op. cit.*, p. 168.
[2] LR, VII, 5, p. 27–38.
[3] *Ibidem*, p. 34.
[4] Formula „dependent de conjugare" sau „independent de conjugare" aparține lui Sorin Stati. Cu toate că nu este, credem, satisfăcătoare, totuși ne-am însușit-o în prezenta lucrare.

romînește, participiul e un mod mai ales al diatezei pasive; la verbele intranzitive, pasivul formîndu-se în mod excepţional, participiul sau a rămas activ (ori a căpătat sens activ, dacă nu-l avea deja în limba de proveniență) sau n-a mai fost folosit independent"[1].

Autorul stabilește pe baze semantice cîteva categorii de verbe la care, de obicei, participiul nu apare ca adjectiv. Ele sînt, în general, verbe care denumesc zgomote caracteristice unor animale: *mieunat*, *mîrîit*, *nechezat* și alte zgomote: *oftat*, *pîrîit*, *răcnit*; îndeletniciri omenești: *plugărit*, *plutărit*; franţuzisme și neologisme: *oscilat*, *pivotat*, *ricanat*, *ripostat*; cîteva verbe foarte frecvente care denumesc acţiuni proprii oamenilor: *răspuns*, *pășit*, *mers*, *rîs*[2].

Socotesc că în aceste participii se află originea substantivului verbal abstract considerat „supin". Substantivele provenite din aceste participii nu indică nici obiectul acţiunii, nici pe autorul ei, ci denumesc pur și simplu acţiunea verbului în mod abstract, în afara oricărei diateze: în timp ce *cititul* este „cel care a citit" sau „ceea ce este citit", iar *plecatul* este „cel care a plecat", în schimb *mersul* nu este „cel care a mers" și nici „ceea ce este mers", ci „acţiunea de a merge". La fel: **nechezatul** *cailor*, **mieunatul** *pisicilor* etc.

O dată creată în limbă posibilitatea de a se forma substantive abstracte verbale din participiile foarte numeroase (75%) ale verbelor intranzitive, care nu sînt folosite ca adjective, extinderea procedeului și la celelalte categorii de participii nu mai necesită o explicaţie.

Se poate spune așadar că substantivele provenite din participii trecute se repartizează, din punctul de vedere al raportului față de conjugare, în două mari categorii (v. schema de mai jos)[3]: substantivele participiilor independente de conjugare (care pot apărea ca adjective) și ale participiilor dependente de conjugare (care nu pot apărea ca adjective). În ce privește atitudinea față de diateză, participiile din categoria a doua, în marea majoritate provenind de la verbe intranzitive (foarte rar și tranzitive), sînt indiferente faţă de diateză, au sens *neutru*. Cele din categoria întîi, tranzitive și intranzitive, pot fi folosite întotdeauna cu sens *neutru*, *activ* și *pasiv* (cu excepția celor intranzitive care, numai uneori, au sens *pasiv*).

<table>
<tr><td colspan="3"></td><td colspan="3">atitudinea față de diateză</td></tr>
<tr><td rowspan="4">Raportul față de conjugare</td><td rowspan="2">independentă</td><td>TRANZITIVE</td><td>neutru</td><td>activ</td><td>pasiv</td></tr>
<tr><td>INTRANZITIVE</td><td>neutru</td><td>activ</td><td>pasiv [4]</td></tr>
<tr><td rowspan="2">dependentă</td><td>INTRANZITIVE</td><td>neutru</td><td></td><td></td></tr>
<tr><td>TRANZITIVE</td><td>neutru</td><td></td><td></td></tr>
</table>

[1] LR, VII, p. 35.

[2] *Id.*, *ib.*

[3] Clasificarea aceasta se bazează pe criterii semantice. Din punct de vedere formal nici una din categoriile date nu posedă vreo marcă a diatezei.

[4] Categoriile încadrate între linii punctate au o frecvenţă foarte mică (v. Sorin Stati, *art. cit.*, p. 31, 34–35).

b) În favoarea explicației pe care am dat-o originii substantivului verbal considerat supin în limba romînă vin și fapte care privesc alte stadii ale limbii romîne, sau alte idiomuri romanice. Se știe că vechea dacoromînă, aromîna, limba franceză cunosc participii trecute de formă feminină folosite ca substantive abstracte, denumind acțiunea (în aromînă, procedeul este chiar productiv);

vechea drom.: *agonisita*, *dzisa*, *fapta*, *ğudecata*[1], ultimele păstrate în aceeași formă feminină și astăzi; arom. *dit*ᵘ **ișita** *pîn-tu* **scîpitáta** *soári̯lui̯* „de la răsăritul pînă la apusul soarelui”, *dit*ᵘ **ahurhiți** *pîn tu* **bitisiți** (de la început pînă la sfîrșit”; fr. *l'arrivée* „sosirea”, *la volée* „zborul”, *l'entrée* „intrarea”.

Aceste substantive nu pot fi supine la origine (limbile romanice occidentale n-au păstrat supinul, aromîna și meglenoromîna la fel), pentru că acesta nu avea formă feminină. Ele sînt participii trecute.

c) O situație analogă relevă Kr. Sandfeld pentru limba albaneză (toscă), unde forma neutră a participiului (*lidhurë* „legat”, adj. *i lidhurë*, neutru *të lidhurë*) se întrebuințează ca substantiv verbal: *ishtë per të lidhurë* „este de legat”; *kam per të lidhurë* „am de legat”. În ghegă substantivul verbal format din participiu fără articol, dar precedat de propoziția *me*, a devenit un infinitiv regulat: *me fjet* „a dormi”[2].

4. În concluzie la cele spuse în această primă parte a lucrării „modurile” nepersonale sînt, de fapt, numai trei în limba romînă: *gerunziul*, *participiul trecut* și *infinitivul*. „Supin” nu există în limba romînă. Așa-zisul supin este un substantiv verbal, de origine participială, care denumește acțiunea ca un infinitiv lung sau ca alte substantive verbale (postverbale sau derivate cu sufixe de la teme verbale). Fiind un substantiv abstract, se folosește numai la singular. Cînd capătă înțeles concret, are și forme de plural (compară *oftatul* „acțiunea de a ofta” cu (un) *oftat*, *-uri*; *scuipatul* „acțiunea de a scuipa”, cu (un) *scuipat*, *-uri* etc.).

II. „MODURI NEPERSONALE“

Consider că tradiționala împărțire a modurilor în „personale” și „nepersonale”, ca și denumirile acestor două categorii, sînt necorespunzătoare.

1. Ce se înțelege în mod obișnuit prin categoria gramaticală a „modului”? Gramatica Academiei R.P.R. definește modurile ca „forme verbale prin care se arată felul cum vorbitorul consideră acțiunea exprimată de verb” [3].

Această definiție se potrivește într-adevăr modurilor p e r s o n a l e. Cele n e p e r s o n a l e însă nu justifică numele de „mod”, pe care îl poartă. Ele au — după aceeași gramatică, și acesta este punctul de vedere

---

[1] Vezi alte exemple la I.-A. Candrea, *Psaltirea Scheiană*, II (Buc., 1916), glosarul romîno-slav unde întîlnim și numeroase forme de plural ale acestui substantiv participial.

[2] *Ling. balk.*, p. 130 și urm.

[3] I, p. 109.

aproape unanim — următoarele caracteristici care reies din diferite și, uneori, inconsecvente definiții date în cuprinsul volumului I :

— prezintă acțiunea fără referire la persoana care o săvîrșește
— nu au forme flexionare care să indice persoana și nici numărul
— sînt forme nominale ale verbului, deoarece se întrebuințează ca substantive și adjective
— sînt nepredicative.

„Modurile nepersonale prezintă acțiunea fără referire la persoana care o săvîrșește ; de aceea aceste moduri nu au forme flexionare care să indice persoana și nici numărul. Modurile nepersonale sînt : i n f i n i t i v u l, g e r u n z i u l, p a r t i c i p i u l și s u p i n u l. Ele sînt forme nominale ale verbului, nepredicative. Totuși aceste moduri pot primi complinirile verbului :
1. pot avea s u b i e c t [! — subl. ns. urmează exemple]
2. pot avea complement (direct, indirect sau de agent) [urmează exemple]
3. pot avea determinări circumstanțiale [urmează exemple]" (I, p. 251—252).

„Modurile personale denumesc categoria verbală care arată cum consideră vorbitorul acțiunea verbului din punctul de vedere al realizării ei. Modurile nepersonale sînt forme ale verbului care d e n u m e s c acțiunea și se deosebesc între ele din punctul de vedere al c a t e g o r i e i g r a m a t i c a l e. Ele sînt frecvent numite forme nominale ale verbului datorită întrebuințării lor ca substantive sau adjective (numai gerunziul este întrebuințat de obicei ca adverb) (I, p. 310).

Înainte de a ne pronunța cu privire la modalitatea exprimată sau nu de aceste forme, vreau să atrag atenția că i n f i n i t i v u l, g e r u n z i u l și p a r t i c i p i u l t r e c u t, cele trei „moduri" în discuție, nu trebuie privite ca un grup unitar, nediferențiat, avînd aceleași caracteristici gramaticale.

Numai i n f i n i t i v u l l u n g, p a r t i c i p i u l t r e c u t (adjectiv, substantiv concret și abstract) și g e r u n z i u l adjectiv sau substantiv sînt f o r m e n o m i n a l e a l e v e r b u l u i care, ca și postverbalele și alte derivate de la teme verbale, interesează flexiunea nominală și nu pe cea verbală, pentru că ele posedă morfeme nominale (de caz, număr, gen) și nu verbale (de persoană, mod, timp).

În schimb i n f i n i t i v u l s c u r t și g e r u n z i u l - v e r b sînt forme pur verbale în limba romînă. Despre natura verbală a gerunziului am vorbit pe larg cu alt prilej [1]. Situația este în linii mari aceeași și la infinitivul scurt : ambele forme exprimă categorii gramaticale caracteristice verbului, inexistente la nume : diateza, persoana, timpul și modul.

D i a t e z a. Gerunziul și infinitivul scurt pot avea diateză activă, reflexivă și pasivă.

gerunziu :

activ — **făcînd** *ei socoteala* ...
reflexiv — **făcîndu-se** *socoteala* ...
pasiv — *socoteala* **fiind făcută** [2]

---

[1] V. Matilda Caragiu, *Sintaxa gerunziului romînesc*, în *Studii de gramatică*, II, Buc., 1957, p. 61—89, unde se face o analiză amănunțită a funcțiilor gerunziului-verb, ~ adjectiv și ~ substantiv.

[2] V. discuția și argumentarea pe larg, ib., p. 65—67.

infinitiv scurt:

activ — *înainte de* **a face** *socoteala*
reflexiv — *înainte de* **a se face** *socoteala*
pasiv — *înainte* de a fi făcută *socoteala*

P e r s o a n a. Deși gerunziul-verb și infinitivul scurt nu au forme proprii pentru a exprima categoria persoanei, acțiunea exprimată de aceste forme verbale s e r e f e r ă totuși la o persoană (I, a II-a, a III-a singular și plural), iar subiectul lor, exprimat sau neexprimat, este identic cu al verbului din propoziția regentă, sau deosebit de acesta.

g e r u n z i u[1]:

Împăratul, *văzînd pe moșneag, îl întrebă.* CREANGĂ, p. 80.
Făcînd **(noi)** *un congres de băieți*... **o idee** *satanică veni unuia în minte.* NEGRUZZI, I 12.

i n f i n i t i v:

înainte **de a porni** [noi], **călăuza** *ne-a spus,*
pînă **a nu ajunge** *acasă, nu* **începuse** *ploaia.*

Atît în cazul gerunziului, cît și al infinitivului, un indice gramatical al persoanei îl constituie alăturarea pronumelui reflexiv (în acuzativ sau în dativ), la cele trei persoane și la ambele numere, potrivit cu persoana care face și, eventual, suferă acțiunea[2]:

fără **a mă teme** (spăla, duce)
fără **a te teme**
fără **a se teme**
pentru **a-mi petrece** *concediul*
pentru **a ne petrece** *concediul*
ducîndu-mă *acasă*
ducîndu-se *la școală.*

T i m p u l ș i m o d u l. În *Sintaxa gerunziului romînesc* spuneam că „semnificația temporală exprimată prin gerunziu se definește numai cu ajutorul contextului (prin referire la timpul verbului din regentă), gerunziul neavînd forme pentru fiecare timp în parte"[3], și arătam că acțiunea exprimată prin gerunziu este la prezent, la trecut (imperfect, perfect simplu și compus și mai mult ca perfect) sau la viitor[4].

Cît despre semnificația m o d a l ă, exprimată prin forma verbală în discuție, ea este identică cu aceea a indicativului. Gerunziul este un „mod" al realității, și, ca și indicativul, cel mai puțin „modal", pentru că „realitatea, conținutul indicativului, nu poate fi decît afirmată sau negată. Un element subiectiv în sens strict (cu nuanță afectivă sau emoțională,

[1] V. detalii despre subiectul gerunziului, ib., p. 68—72.
[2] Depinde de felul reflexivului. V. ib., p. 65—66.
[3] P. 66.
[4] *Ib.*

adică) nu intervine la acest mod, cum intervine sau poate interveni la toate celelalte moduri"[1]. „De aceea am putea numi indicativul mod obiectiv, iar pe celelalte, moduri subiective"[2]. Cît despre infinitivul scurt, acesta exprimă unele din valorile modale ale conjunctivului.

Făcînd analiza formală a verbului spaniol, Emilio Alarcos Llorach[3] ajunge la o concluzie asemănătoare, exprimată în alți termeni. Autorul consideră că, la așa-numitele „forme personale ale verbului", morfemele extense de persoană sînt exprimate prin formante explicite și diferențiate, pe cînd la „formele nepersonale" morfemele respective sînt implicite, nediferențiate, ele sînt exprimate prin formantul zero. „Formele nepersonale" prezintă un sincretism al tuturor persoanelor, sincretism care se observă și la timp și mod. De aceea, Emilio Alarcos Llorach consideră că o „cadenă" [= lanț] cu infinitiv, gerunziu sau participiu constituie „nexo"[4] [= propoziție]. În alți termeni, am afirmat același lucru despre gerunziu: „gerunziul în limba romînă este o formă verbală invariabilă, care exprimă o acțiune sub formă de proces, în desfășurare, și care, în majoritatea cazurilor, are funcțiune predicativă, îndeplinește, adică, funcțiunea de predicat verbal"[5].

Ceea ce am spus despre gerunziu este valabil și pentru infinitivul scurt.

2. Nu numai împărțirea modurilor în „personale" și „nepersonale", dar chiar și denumirile celor două categorii sînt nesatisfăcătoare. „Personale" sînt „acele forme ale verbului care sînt legate de persoane"[6].

Ce înseamnă, în fond, „care sînt legate de persoane"? Faptul că formele verbale în discuție au morfeme de persoană, sau că se referă la persoane care îndeplinesc acțiuni, la subiecte (din punct de vedere gramatical) și, deci, sînt predicate? Termenul este oricum echivoc: modurile „personale" nu au numai morfeme de persoană, ci și de număr, timp, mod, și, invers, există moduri „personale" care nu au morfem de persoană (în limba romînă: conjunctivul perfect).

3. Socotesc că se impune o revizuire a clasificării formelor verbale în limba romînă, în sensul celor ce urmează.

Din capul locului trebuie scoase din această clasificare așa-zisele forme nominale ale verbului, care au morfeme de caz, număr, gen, și, de aceea, studiul lor, interesează morfologia și sintaxa numelui. O asemenea clasificare va avea în vedere numai formele verbale ale verbului, adică acele forme care au morfeme de persoană, număr, timp, mod, diateză, (toate, sau numai unele din ele), exprimate explicit sau implicit și care îndeplinesc funcția de predicat în propoziție. Morfo-

---

[1] Cf. I. Iordan, *Limba romînă contemporană*, Buc., 1956, p. 410.
[2] *Ib.*, nota 2.
[3] *Gramatica estructural*, Madrid, 1951, p. 107—108.
[4] *Ibidem*, p. 106 și 108.
[5] *Lucr. cit.*, p. 88. Întreaga lucrare demonstrează valoarea verbală-predicativă a gerunziului.
[6] *Gramatica limbii romîne*, vol. I, p. 109.

l o g i c formele verbale se pot clasifica din punctul de vedere al c o m p o n e n ţ e i (a) şi al p a r a d i g m e i (b).

COMPONENŢA (a)
- *Simple* (nu se combină cu auxiliare)
  - *Simple*: indicativ prezent, ~ imperfect, ~ perfect simplu, ~ mai mult ca perfect, imperativ, gerunziu, participiu trecut
  - *Simple + alte elemente* (conjuncţii, prepoziţii): conjunctiv prezent, infinitiv scurt
- *Compuse* (se combină cu auxiliare)
  - *compuse*: indicativ perfect compus, ~ viitor întîi şi al doilea, prezumtiv prezent şi perfect, condiţional-optativ prezent şi perfect
  - *compuse + alte elemente* (conjuncţii, prepoziţii): conjunctiv perfect şi infinitiv perfect

PARADIGMA (b)
- *variabile* (cu morfeme verbale explicite): toate timpurile indicativului şi ale condiţional-optativului, conjunctiv prezent, imperativ, prezumtiv prezent şi perfect
- *invariabile* (cu morfeme verbale implicite : prezintă un sincretism parţial sau total al persoanelor, timpurilor): conjunctiv perfect, infinitiv scurt, gerunziu, participiu trecut

Din punct de vedere s i n t a c t i c, formele verbale, simple sau compuse, variabile sau invariabile sînt predicative, îndeplinesc adică funcţiunea de predicat în propoziţie.

Pentru că unele din aceste forme verbale nu pot fi decît predicate ale unor propoziţii secundare, am împărţit formele verbale (predicative) în *independente* (care pot apărea în propoziţii principale, independente) şi *dependente* (care nu apar în propoziţii independente).

forme verbale (predicative)
- *independente*: timpurile indicativului, prezumtivului şi condiţional-optativului, imperativul
- *dependente*: conjunctivul prezent şi perfect, gerunziul, infinitivul scurt.

Unele forme dependente pot fi folosite, rar, independent : prezentul şi perfectul conjunctivului, în propoziţii interogative, imperative ; gerun-

ziul „independent", predicat al unei propoziţii principale sau secundare, în raport de coordonare copulativ cu corelata ei [1].

4. În urma analizei făcute se desprind cîteva concluzii şi propuneri :

a) nu există „supin" în limba romînă, deci termenul respectiv trebuie scos din gramatica limbii romîne. Există substantive provenite din participii care au sens activ, pasiv sau neutru. Acestea din urmă sînt aşa-zisele supine romîneşti.

b) Infinitivul, participiul şi gerunziul sînt singurele forme verbale din aşa-numita categorie a „modurilor nepersonale".

c) Cele trei forme în discuţie nu sînt toate *moduri*. Numai infinitivul scurt şi gerunziul (verb) au valori modale. Participiul trecut, folosit la formarea timpurilor compuse, nu are o valoare modală în sine, forma verbală compusă (aparţinînd la două sau trei baze verbale) exprimă o *singură* valoare modală.

d) Infinitivul lung, participiul trecut — adjectiv şi substantiv şi gerunziul-adjectiv sînt forme *nominale* provenite din verbe. Studiul lor interesează flexiunea nominală.

e) Infinitivul scurt şi gerunziul (verb) exprimă categoriile verbale de diateză, persoană, timp şi mod prin morfeme implicite, nediferenţiate. Ele funcţionează ca predicate în propoziţii.

f) Împărţirea modurilor în „personale" şi „nepersonale" este conformă numai cu o parte a realităţii lingvistice ; de aceea nu poate fi acceptată.

„БЕЗЛИЧНЫЕ НАКЛОНЕНИЯ"

РЕЗЮМЕ

В исследованиях, посвященных румынскому языку, говорится о четырех безличных „наклонениях": об инфинитиве (кратком и долгом), герундии, причастии и супине. Автор считает, что в румынском языке не существует супина. Отглагольное существительное, рассматриваемое как супин, не является продолжением латинского супина. Румынский „супин" происходит из причастия и проявляет себя как любое существительное отглагольного происхождения.

В изучении этого отглагольного существительного, подобно изучению других номинативных форм глагольного происхождения, интересует номинативная, а не глагольная флексия.

Инфинитив, причастие и герундий являются единственными *глагольными* формами так называемой категории „безличных наклонений". Однако, все они в целом не могут рассматриваться как *наклонения*; лишь краткий инфинитив и герундий с помощью предполагаемых морфем выражают личные категории, время, наклонение.

---

[1] M. Caragiu, *lucr. cit.*, p. 78—82.

« MODES IMPERSONNELS »

RÉSUMÉ

Les études consacrées au roumain parlent de quatre « modes » impersonnels : l'infinitif (long et court), le gérondif, le participe et le supin. L'auteur considère que dans la langue roumaine il n'y a pas un supin. Le nom verbal considéré comme supin ne continue pas le supin latin. Le « supin » du roumain est d'origine participiale et se comporte comme tout autre nom d'origine verbale.

L'étude de ce nom verbal, comme celle des autres formes nominales provenant des verbes, intéresse la flexion nominale et non pas la flexion verbale.

L'infinitif, le participe et le gérondif sont les seules formes v e r b a l e s de la prétendue catégorie des « modes impersonnels ». Mais on ne peut pas les considérer dans leur ensemble comme étant des m o d e s : seuls l'infinitif court et le gérondif expriment, à l'aide de morphèmes implicites, les catégories de personne, de temps, de mode.

OBSERVAȚII ASUPRA PROPOZIȚIILOR SUBORDONATE RELATIVE DIN *CARTE CU ÎNVĂȚĂTURĂ*[1] (1581)

DE

I. RIZESCU

În limba romînă o serie de fraze cu propoziții secundare relative se caracterizează prin aceea că pronumele relativ din subordonată este reluat în regentă printr-un pronume demonstrativ (sau personal)[2], de exemplu:

Care *din cai a veni la jăratic să mănînce,* **acela** *are să te ducă la împărăție.* CREANGĂ, P. 19.

Ce-*au căutat,* **aia** *au găsit,* LUCEAFĂRUL, 1 oct. 1960, p. 8.

Acest tip este foarte răspîndit în limba veche și mai cu seamă în unele texte din secolul al XVI-lea ca de exemplu *Carte cu învățătură a diaconului Coresi* (*Cazania a doua*), unde are aspecte particulare deosebit de interesante.

În observațiile de față ne propunem ca pe lîngă clasificarea acestor construcții să mai încercăm și următoarele:

a) Explicarea apariției construcțiilor corelative în limba romînă.

b) Lămurirea unor probleme cu privire la topica propozițiilor (care fac parte din aceste fraze), gradul lor de sudură, relația cazuală dintre pronume.

Trebuie subliniat de la început că aceste construcții nu apar numai în limba romînă. Le întîlnim în numeroase limbi, de exemplu în latină, în greacă, în vechea slavă, în rusa veche și contemporană etc.

Cîteva exemple din scrieri eclesiastice latinești și grecești[3] cu conținut apropiat de textul *Cazaniei a doua*:

Qui *me sanum fecit,* **ille** *me dixit* (Ioan, V, 11).

'Ο ποιήσας μὲ ὑγῆ, ἐκεῖνος μοι εἶπεν

---

[1] Ediția S. Pușcariu-Al. Procopovici, vol. I. Textul, București, 1914.

[2] Le vom denumi construcții corelative cu doi termeni: *cuvînt de relație* (cine) — *cuvînt de indicație* (acela).

[3] Exemplele sînt luate din Biblia editată de Erwin Nestle (Berlin, 1931) după texte latinești și grecești din secolele III, IV.

Cine *m-au făcut sănătosŭ*, **acela** *mi-au zisŭ* 143/9.
Quem *ego decollavi Ioannem*, **hic** *a mortuis resurrexit* (Marcu, VI, 16).
Ὃν ἐγὼ ἀπεκεφάλεσα Ἰωάννην, οὗτος ἠγέρθη.
Ioannu **cela** *ce-lŭ tăiai eu*, **acela** *iaste sculatŭ den moarte* 258/11.
Lapidem **quem** *reprobaverunt aedificantes*, **hic** *factus est in caput anguli* (Matei, XXI, 42).
Λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας
Piatra **ce** *nu în rându feaceră ziditorii*, **aceaia** *fu în capulu unghiului* (297/2-3).

*

În genere, tipurile de corelații pot fi împărțite în două mari categorii :
I. În dependentă, pronume relativ, în regentă, pronume demonstrativ, personal, relativ, nehotărît : *cine — acesta* (el) :

Cine *va mînca trupulu mieu*, . . . **acela**, *întru mine va lăcui* 112/9-10.
Cine *mă feace sănătosu*, **elu**-*mi zise* 147/13.

II. Pronumele relativ din dependentă este reluat chiar în aceeași propoziție printr-un pronume personal [1] :

Aceastea *sîntu Paștile*, **ce întru eale** *iaste fericitele bucate dumnezeești* 123/33.
Amu iaste moarte **ce pre ea** *ca un somnu o trecu Hristosu* 90/1.
Era întru leagea ovreiască un Lazăru oarecine, **ce pre elu** *pomeni domnulŭ*. 364/4.

În articolul de față vom insista asupra primei categorii, care cuprinde următoarele tipuri :

a) *Subiective*

1. Cine acesta
Cine *va creade în fiiulŭ lu dumnezeu*, **acesta** *iaste* . . . 173/36.
2. Cine acela (aceaia)
Numai **cine** *va vrea cu voe să vie*, **acela** *să vie cătră mine*. 67/18.
3. Cine el [2]
Cine *mă feace sănătosŭ*, **elu-mi** *zise*. 147/13.
4. Cela ce acela
Cela ce-*l va ținea postul* . . . *un mare folos va avea* **acela** *de la dumnezeu*. 249/21.
5. Cel(a) ce elu
Cela ce *seamănă*, **elŭ** *seamănă* . . . 359/19
Cela ce *e nedestoinicu*, **luișŭ** *mănăncă* . . . 228/6.

[1] Aceste construcții apar mai ales în propoziții subordonate relative atributive.
[2] Aceste construcții apar foarte rar în limba contemporană (Cine *sapă groapa altuia* el *cade într-însa*. ap. TD).

6. Carii ei
Carii *audŭ ... de dulceaţa lumiei*, **ei** *sînt prinşi*. 357/33—34.
7. Carei aceia
Carei *vorŭ urî toate grijile aceştii lumi*, ... **aceia** *au aflatŭ* ... 205/1—3.
8. Cîte acealea
Cîţi aceia
Cîte *nu putemŭ vedea* ... **acealea** *arată aceasta*. 414/6—7
Cîţi *sămînţă den tată au*, **aceia** *sîntu plodŭ*. 494/8.

b) *Predicative*

Spre deosebire de propoziţiile subordonate subiective (ca şi de cele atributive, completive etc.), în propoziţiile predicative reluarea pronumelui este de un fel deosebit, în sensul că apare cu necesitate (în construcţii cu verbul *a fi*). Astfel în fraza:

Aceia *sîntu* **carei** *audŭ cuvîntulŭ lu dumnezeu*. 357/36,
n-ar putea lipsi pronumele *carei* (*Aceia sîntu ... audŭ*); în schimb exemplul (cu o propoziţie subordonată subiectivă):
Cine *va bea dentru această apă dumnezeiască* ... **acela** *nu se va însetoşa în vecie* 103/24—25
ar putea fi şi sub forma:

Cine *va bea dentru această apă ... nu se va însetoşa în vecie* (fără pronumele *acela*).

Propoziţiile subordonate predicative se întîlnesc sub formele:

1. Cine cela ce
Cine *fu chematŭ* ... iaste **cela** *ce lăcuiaşte* 306/37.
2. Aceia carei
Aceia *sîntu* **carei** *audŭ cuvîntulŭ lu dumnezeu*. 357/36.
3. Acesta ce
Acesta *iaste* **ce** *dă slavă lu dumnezeu* 173/37.
4. Tu cela ce
Tu *eşti* **cela ce** *va să vie*. 105/5.
5. Cine cela ce
Cine *iaste* **cela ce** *te făcu sănătosŭ* 147/15.

c) *Atributive*

1. Cela ce acesta
Cela ce *era în pîntecele feateei coconulŭ* ... **acesta** *dumnezeu den vecie* [iaste] 493/12.
2. Cela ce acela
Ioannŭ **cela ce**-*lŭ tăiai eu*, **acela** *iaste sculatŭ den moarte*. 258/11

d) *Completive directe*

1. Cine pre cela
Cine *va vrea să meargă după elŭ*, **pre cela** *cheamă și-lŭ primeaște.* 67/34.
2. Carei toţi
Carei *vorŭ creade* ... **toţi-i** *primeaște besearica lu dumnezeu.*393/28—29.
3. Ce aceia
Ce *va semăna*, **aceia** *va secera.* 113/23.
4. Cine pre elŭ
Cine-i *va fi rușine de mine* ... *fiiulŭ omenescŭ rușina-va* **pre elŭ.** 74/29—30.

e) *Completive indirecte*

1. Cine lui
Cine *va căuta sufleteaște*, *adauge-se* **lui**. 223/10.
2. Carele aceluia
Carele *se sătura* ... **aceluia** *nu iaste iușorŭ.* 278/1—2.
3. Carele elu
Carele *iaste mai mare*, **elŭ** *i se ascultă.* 229/1.
4. Celora ce acelora
Celora ce *se voru nevoi* ... **acelora** *gătită iaste aceaia cinste.* 90/29.
5. Ceale ce acestora
Ceale ce *ne parŭ noao* ... **acestora** *mai multă cinste le adaugemŭ.* 342/18—19.
6. Cui aceluia
Cui *se va mai nevoi* ... **aceluia** *gătită iaste cununa.* 90/36.

f) *Circumstanţiale instrumentale*

Cu ce cu aceaia
Cu ce *judecată veţi judeca*, **cu aceaia** *judecaţi fi-veţi.* 18/11
Cu carea *le părea că vor osîndi domnulŭ*, **cu aceia** *osîndi judeţulŭ lumiei aceștiia.* 464/34—35.

Propoziţiile subordonate de mai sus pot fi interpretate și ca atributive în sensul că secundarele determină pronumele din regentă. Astfel în fraza : *Numai* **cine** *va vrea cu voe să vie*, **acela** *să vie cătră mine.* 67/18, propoziţia *Numai cine va vrea* poate fi socotită ca atributivă pe lîngă pronumele *acela* din principală.

*

O primă problemă care se pune în legătură cu construcţiile de mai sus este următoarea : e vorba de influenţa unei alte limbi sau ele s-au format pe teren romînesc ?

d) *Completive directe*

1. Cine pre cela
Cine *va vrea să meargă după elŭ*, **pre cela** *cheamă și-lŭ primeaște.* 67/34.
2. Carei toți
Carei *vorŭ creade*... **toți-i** *primeaște besearica lu dumnezeu*.393/28—29.
3. Ce aceia
Ce *va semăna*, **aceia** *va secera.* 113/23.
4. Cine pre elŭ
Cine-i *va fi rușine de mine* ... *fiiulŭ omenescŭ rușina-va* **pre elŭ.** 74/29—30.

e) *Completive indirecte*

1. Cine lui
Cine *va căuta sufleteaște, adauge-se* **lui**. 223/10.
2. Carele aceluia
Carele *se sătura* ... **aceluia** *nu iaste iușorŭ.* 278/1—2.
3. Carele elu
Carele *iaste mai mare*, **elŭ** *i se ascultă.* 229/1.
4. Celora ce acelora
Celora ce *se voru nevoi*... **acelora** *gătită iaste aceaia cinste.* 90/29.
5. Ceale ce acestora
Ceale ce *ne parŭ noao* ... **acestora** *mai multă cinste le adaugemŭ.* 342/18—19.
6. Cui aceluia
Cui *se va mai nevoi* ... **aceluia** *gătită iaste cununa.* 90/36.

f) *Circumstanțiale instrumentale*

Cu ce cu aceaia
Cu ce *judecată veți judeca*, **cu aceaia** *judecați fi-veți.* 18/11
Cu carea *le părea că vor osîndi domnulŭ*, **cu aceia** *osîndi județulŭ lumiei aceștiia.* 464/34—35.

Propozițiile subordonate de mai sus pot fi interpretate și ca atributive în sensul că secundarele determină pronumele din regentă. Astfel în fraza : *Numai* **cine** *va vrea cu voe să vie*, **acela** *să vie cătră mine.* 67/18, propoziția *Numai cine va vrea* poate fi socotită ca atributivă pe lîngă pronumele *acela* din principală.

*

O primă problemă care se pune în legătură cu construcțiile de mai sus este următoarea : e vorba de influența unei alte limbi sau ele s-au format pe teren romînesc ?

În latină, în epoca veche, aceste construcții [1] apar destul de rar. Abia în latina tîrzie, corelațiile dintre pronumele relative și cele demonstrative capătă o oarecare dezvoltare, mai ales, în scrierile bisericești (sub influența construcțiilor grecești : οὗ . . . αὐτοῦ) și, într-o măsură, la scriitorii populari.

Procedeul este foarte răspîndit în vechea slavă. Este interesant totuși de remarcat că o confruntare a Cazaniei lui Coresi din 1581 cu o Cazanie slavă [2] ne arată că în pofida asemănării dintre cele două lucrări bisericești există totuși mari deosebiri în ceea ce privește construcțiile pronominale corelative.

Este adevărat că în unele cazuri ca :

Cela ce *e nedestoinicŭ*
și mănîncă trupulŭ și
sîngele lui dumnezeu,
întru păcatu **luiși**
mănîncă și bea. 228/5—7

иже недостоинꙍ ꙗдый тѣлои кровь.-
грѣхъ себѣ ꙗсть и пїетъ (134)

pronumele corelative corespund întocmai.

În cele mai multe cazuri însă în textul slav se găsește fie numai cuvîntul de indicație :

Care-și *va lepăda bogăția*
dracilorŭ, **elŭ** *poate mearge*
după Hristosŭ. 438/11—12.
Cine *mă feace sănătosu*
elu-*mi zise.* 147/13—14

ꙍтвергшїи бо грѣхꙍвъ богатство
бѣсомъ, **той**. можетъ послѣдова-
ти (268) сотворивый мѧ здрава,
той ми рече

fie același pronume repetat : **еже ... еже**

Sînt și fraze în care nu apare nici cuvîntul de relație, nici cel de indicație [3] :

Carei *nu se pleca,* **ei**
se rușina. 411/7.

и тогда оубꙍ не покарѧющии сѧ,
постыждахусѧ (252).

(amintim și frazele : **carele** *iaste mai mare,* **elŭ** *i seascultă* 229/1—2. **Cine** *se apropiia către codru,* **elŭ** *muriia.* 177/26—27, **celŭ ce** *seamănă,* **elŭ** *seamănă tuturora întocma.* 359/19, cărora le corespund propoziții fără pronume în textul slav la paginile 108, 102, 214).

---

[1] Stolz-Schmalz, *Lateinische Grammatik*. Ed. Leumann-Hoffmann. München, 1926—1928, p. 70—708.

[2] Ne referim la ediția slavă-rusă a colecției de predici a lui Ion Caleca (1724 decembrie Moscova), după un text de la începutul secolului al XVI-lea, care ne-a fost pus la dispoziție de prof. P. Olteanu.

[3] Confruntarea textului romînesc cu cel slav lămurește numeroase probleme : unele se referă la înțelesul unor fraze (insuficient de clare în textul coresian), altele la structura gramaticală (de ex. topica). Astfel în textul Cazaniei de la 1581 apare : **Cine** *iaste răstignitŭ aurului,* **elŭ** *nici noaptea nu-lŭ lasă să răpause.* 290/13—14 frază din care nu putem înțelege dacă *elŭ* se referă la *cine*, sau *la aur*. Din textul slav : сїе оубꙍ есть и злато, еже ни вънощи ꙍставлѧеть почивати (p. 136) reiese că *elŭ* (mai exact *pe el*) e cuvînt de indicație pe lîngă *cine*.

Procedeul răspîndit în slava veche apare destul de frecvent şi în rusa veche. T. P. Lomtev ne arată [1] că aceste construcţii pot fi întîlnite — în rusa veche — în fraze cu propoziţii secundare de diferite tipuri : subiective, consecutive, condiţionale şi în care corelaţia este de cele mai multe ori obligatorie :

А кого на смотре не объявитца, бывает им жестокое наказание ,,Cine nu va ieşi la inspecţie, i se va aplica o pedeapsă cruntă''.
Кто много жил, тот много видел ,,Cine a trăit mult, acela a văzut multe''.

În rusa contemporană, construcţiile corelative :

Который (în secundară) — *тот* (în regentă)
Кто — *тот*
Какой — *такой*
Который — *такой*
sînt productive [2].

★

După cum reiese din cele de mai sus, acest procedeu, nespecific limbii latine, a apărut probabil pe teren romînesc. Fără îndoială că nu poate fi neglijată nici influenţa veche slavă în această direcţie [3].

Din construcţiile de mai sus se observă frecvenţa tipului : *cine ... acesta* (*acela*, *el*). S-ar părea deci că această construcţie a servit drept model celorlalte tipuri : *care-acesta*, *ce-acesta*, *cel ce-acesta*. Dar e greu, poate chiar imposibil, de admis că tipul de bază a fost *cine-acesta*, în care unul din elementele corelative este *pronume interogativ* (şi care a fost folosit în mai mică măsură ca relativ).

Cred că în explicarea formării acestor construcţii trebuie să pornim de la corelaţia : *ce-acesta* (*acela*) :

Ce *va semăna*, **aceaia** *va secera*. 113/23
Ce *nu în rîndu feacеră*, **aceaia** *fu* ... 297/2 (B).

Se ştie că pronumele *ce* era folosit într-o măsură foarte mare, în secolul al XVI-lea, pentru a introduce propoziţii relative.

În textu romînesc găs'm şi fraze greu de înţeles din cauza topicii, deşi aceste fraze nu urmează ord nea cuv.ntelor din vechea slavă.

Cazania a doua	*Cazania slavă* (traducere)
Cela ce *pohteaşte multŭ* **elŭ** *i se pare şi celŭ puţinelŭ a fi multă.* 431/19–20.	**Celor care** *nu doresc multŭ, cele puţine li se par că sînt multe.* (262)

Din textul slav înţelegem şi anumite schimbări de topică : (rom.) **Ceaia** *ce căzu în mărăcini sămînţa*, **aceia** *sîntu* ... 357/36 — (slav) ѥже ... сѣмѧ : сии сѫть. (Aşadar propoziţia a doua trebuie interpretată ca o explicativă pe lîngă prima).

[1] *Очерки по историческому синтаксису русского языка*. Moscova, 1956, p. 555–556.

[2] În rusă multe conjuncţii subordonatoare provin din contopirea cuvintelor de relaţie cu cele de indicaţie (*потому что* : *тому* e dativul lui *том*).

[3] În egătură cu corelaţia *cine-el*, după *cine- acesta* trebuie amintit că în vechea slavă *онъ* însemna *celui-la* (A. Vaillant, *Le vieux slave*, p. 136) şi că în bulgară ,,Le démonstratif de l'objet rapproché *тó—зи, тá—зи, то—ва* est étroitement apparenté par sa structure morphologique au pronom personnel de la 3-e personne (L. Beaulieux, *Grammaire de la langue bulgare*, Paris, 1933, p. 86).

E suficient să amintim că în *Cazania a doua* din totalul de 256 de propoziţii atributive, 142 sînt introduse prin pronumele *ce*. Frecventa folosire a acestui pronume a făcut ca el să capete o valoare nehotărîtă [1], ca de exemplu :

Ce *vor vrea să caute, ei vor afla.* 6/24.
Ce *veri vrea şi da-ţ-voiu.* 545/27.

Că *ce* a avut o valoare nehotărîtă [2] o dovedeşte şi faptul că, la un anumit moment din evoluţia sa, el a început să fie precedat de demonstrativul adjectival *(a)cel* [3] (cu care s-a sudat cu timpul), pentru a-şi putea îndeplini rolul de cuvînt de relaţie [4].

După *ce-acesta*, s-a format *cel ce-acesta*. De la aceste modele pînă la tipurile *care-acesta*, *cine-acesta* (formate mai tîrziu) nu mai era decît un pas.

★

Corelaţia dintre pronumele relativ şi cel demonstrativ nu este un fenomen sintactic individual.

Întîlnim procedee asemănătoare şi în cadrul frazelor cu subordonate locale, temporale, ca de exemplu :

Unde *e dulceaţa duhului sfînt*, **acolo** *iaste dragostea şi bucuria.* 242/20–21.

Unde *e pacea*, **deacolo** *toată cearta şi protivirea goneaşte-se.* 242/22–23.

Unde *iaste curăţiia*, **acolo** *iaste* ... 481/16.

---

[1] Trebuie remarcat faptul că pronumele nehotărîte *oarecine, oricine, oricare, orice* etc. introduc foarte rar propoziţii subordonate (ne referim la datele furnizate de *Cazania a doua*).

[2] Tot datorită valorii nehotărîte se explică probabil folosirea frecventă a lui *ce* cu valorile : *în ce, cu ce, la ce, pentru ce, după ce.* Nu poate fi neglijat faptul că şi *care* apare atît în vechile texte, cît şi popular, nedeclinat : *bunătate făgăduit-am domnului*, **carei** *se roagă şi lucrează lui.* 213/29. În legătură cu pronumele *ce* cu valorile arătate mai înainte trebuie remarcat că el apare uneori în două feluri. A se compara :

Ce + *prepoziţie*	Ce (fără prepoziţie)
Cu botejunea **cu ce** *voi fi eu botezatŭ.* 86/9 (B).	*Cu botejunea* **ce** (cu ce) *eu m-am botezatŭ.* 90/10 (B).

După modelul acesta, şi *care* a căpătat valorile : „în care, cu care" etc. : *sfînta cuminecătură*, **care** (despre care) **au zisŭ domnulu nostru** ...

[3] *Cel ce* era probabil sudat în secolul al XVI-lea deoarece între *cel* şi *ce* sînt introduse foarte rar alte cuvinte. La început de propoziţie secundară în tot textul *Cazaniei a doua* am găsit numai exemplele : **celora** *amu* **ce** 369/29, 521/18, **celui** *veacŭ* **ce** 531/11.

[4] Nu putem fi de acord cu Maria Iliescu, *Concurenţa dintre pronumele* **care** şi **ce**, SG, I,. p. 27, care presupune că *cel ce* s-a folosit pentru relativele determinative, iar *carele* a fost întrebuinţat mai întîi pentru relativele explicative. Împotriva acestei ipoteze datele Cazaniei ne arată : 1) Dintr-un număr de 63 de atributive introduse prin *cel ce*, 28 sînt determinative, iar 35 explicative. 2) Pronumele *cel ce* apare de asemenea şi la numeroase alte propoziţii relative. De altfel este cunoscută polemica dusă în jurul caracterului de pronume relativ al lui *cel ce* (Vezi *Gramatica Academiei R.P.R.*, vol. I, p. 208 ; acad. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, 1960, p. 86–87. Mioara Avram, *Corespondenţa dintre propoziţiile subordonate şi părţile de propoziţie*, SG, I, p. 144).

Din contaminarea tipurilor *cine-acela*, *unde-acolo* s-a putut forma și *cine-acolo* :

Cine *miluiaște cu blîndeațe*, **acolo** *e dragostea nefățarnică*. 396/7–8(B).

★

Ar merita de scos în evidență faptul că tipurile de corelație variază foarte mult mai ales în cadrul unor fraze situate la „distanță" mică unele de altele (de obicei pe aceeași pagină). S-ar putea explica aceasta din nevoia de variație a stilului eclesiastic. Astfel găsim fraze în care cuvintele de relație din secundare sînt diferite, în timp ce cuvintele de indicație din regente sînt identice.

A se compara frazele :

Carei nu se temŭ de dumnezeu... **aceia** *și nemiluiți sîntŭ*. 496/10–11. **Cei ce** *se întorcŭ cu mintea spre frică*, **aceia** *vorŭ fi miluiți*. 496/11–12.

în care numai cuvintele de relație : *carei* — *cei ce* sînt diferite.

Și alte exemple :

Toți *amu* ce-*sŭ den Izrailŭ*, **aceia**-*sŭ Izrailteani*. 498/11–12. **Cei ce** *dobîndescŭ den credință menirea numelui*, **aceia**-sŭ *Izrailteani*. 498/13–14.

Cine *e nestrînsŭ de la* / pofta de bogăție / **elŭ** *o învince*. 431/9. **Cine** *o strînge* ... **acela** *scîrbele pierde*. 431/10.

Alteori după fraze cu corelații pronominale urmează fraze fără asemenea construcții, deși propozițiile corespunzătoare au un conținut identic.

Cine *va vrea să meargă după elŭ*, **pre acela** *chiamă*. 67/34. **Cine** *va vrea, să vie dupe mine*. 67/35.

★

Cei care au urmărit frazele relative cu construcțiile amintite mai sus, afirmă că, în toate cazurile, subordonata precede regenta [1].

Este adevărat că, în genere, propoziția secundară este anterioară principalei. Sînt însă și cazuri inverse : **Acela** *avea-va slavă și laudă*, **cine** *în dumnezeu îmbogățește-se*. 403/31–32.

★

Corelația pronumelor nu presupune ca ele să fie totdeauna în același caz. Din studiul *Cazaniei* observăm că majoritatea pronumelor sînt identice din acest punct de vedere. Dar sînt și fraze în care cazul lor diferă.

A. *Ambele pronume sînt în același caz*

Cazul fiecărui pronume în parte (atît din regentă, cît și din dependentă) e determinat de funcția pe care o are în propoziția din care face parte.

---

[1] Vezi Valeria Guțu-Romalo, *Propoziții relative*, S.G., II, p. 167.

1. **Cine** *amu nu se va lepăda de viața aceasta* ... **acela nu** *iaste bunŭ*. 206/23—26.

2. **Cine** *e frică de Dumnezeu*, **acela** *urațte realele*. 48/18—19.

3. **Cui** *se va mai nevoi* ... **aceluia** *gătită iaste cununa*. 90/35—36.

4. **Oarecui** *veți lăsa păcatele, lăsate să fie* **lorŭ**. 130/16.

Din analiza frazelor de mai sus se observă că pronumele din cele două propoziții sînt în același caz. Folosirea nominativului pentru dativ, ca în exemplul *Cine e frică de dumnezeu* (=Cui e frică), confirmă, credem, ipoteza profesorului I. Coteanu, după care „procesul de unificare a cazurilor a funcționat o vreme în limba romînă ca și în celelalte limbi romanice”[1].

În timp ce în frazele *1* și *4* pronumele din secundară corespunde și funcțiunii pe care o îndeplinește în această propoziție [2] (*Cine* e și subiect în prima propoziție, *oarecui* este complement indirect), în exemplele 2 și 3 formele pronumelor *cine*, *cui* (în prima ar trebui să fie *cui e frică*, în a doua, *cine se va mai nevoi*) se explică prin rolul pe care-l au în frază, fiind deci determinate de regentă. Dar și în celelalte cazuri se poate vorbi de rolul determinant al propoziției regente.

B. *Pronumele sînt în cazuri diferite*

1. **Celui ce** *nu-i trebuiaște multŭ*, **acela** *nu poate fi lacomŭ*. 83/29—30.

2. **Cine** *va vrea să meargă după elŭ*, **pre acela** *cheamă*. 67/33—34.

3. **Cela ce** *e nedestoinicŭ* ... *întru păcatŭ* **luișŭ** *mănîncă*. 228/6—7.

4. **Cealea ce** *ne parŭ noao* ... **acestora** *mai multă cinste le adaugemŭ*. 342/18—19.

În frazele de mai sus cazul diferit al pronumelor se explică prin funcțiunea sintactică pe care o îndeplinește fiecare în parte în propoziția respectivă. Astfel în primul exemplu *celui ce* este în dativ, caz cerut de verbul *a trebui*, deși propoziția în ansamblul ei este subiectivă. De asemenea *cine* din al doilea exemplu este la nominativ deoarece e subiect în secundară, deși propoziția subordonată este completivă directă. În schimb, în fraza a treia, pronumele *lui* din regentă se explică prin rolul de complement indirect pe care-l are în propoziția respectivă.

★

Construcțiile analizate în prezentul articol ar merita unele considerații de ordin statistic.

Pe categorii de propoziții, numărul frazelor cu corelații pronominale este următorul:

Subiective : 81
Predicative : 6
Atributive : 12
Completive directe : 8
Completive indirecte : 10
Circumstanțiale instrumentale : 4.

[1] *Despre evoluția declinării romînești*. AUB, 1957, p. 15.

[2] Situația este frecventă și în cazul celorlalte propoziții relative (fără corelație pronominală). Astfel în fraza : *Aducea-le aminte*, **carei era acolo**. 428/12, *carei* (nom.) e întrebuințat în locul lui *celor ce* (dat.).

În interiorul fiecărei categorii de propoziții, pronumele relative diferă numeric. Astfel în cadrul propozițiilor subiective *cine* introduce un număr de 32 de propoziții, *cel ce*, 13 propoziții, *care*, 17, iar *cît*, numai 4. Frecventa corelație a pronumelui relativ *cine* cu un demonstrativ se explică probabil prin faptul că acest pronume nu se impusese la acea dată ca pronume relativ, fiind considerat încă interogativ. De aceea, se simțea nevoia reluării lui în regentă printr-un alt pronume.

Dar din datele statistice prezentate mai sus se mai desprinde încă o problemă : dece numărul secundarelor e atît de diferit ? De ce, de exemplu, numărul subordonatelor atributive cu corelație este de două ori mai mare decît cel al subordonatelor predicative ?

Pentru a răspunde la aceasta trebuie să ținem seama de faptul că în orice limbă numărul propozițiilor secundare diferă de la un tip la altul. Astfel în limba romînă, propozițiile predicative sînt, în genere, destul de rare. De aceea și relativele predicative sînt puține în Cazanie. În schimb se observă că numărul subiectivelor în Cazania a doua este foarte mare. Aceasta se datorește probabil s t i l u l u i d i d a c t i c - e c l e s i a s t i c al *Cazaniei*, care folosește în mare măsură subiectivele, pentru exprimarea unor sentințe. Reluarea pronumelui din dependenta subiectivă în regentă are, printre altele, și rolul de a s e a c c e n t u a asupra autorului acțiunii. Pe baza acestui criteriu propozițiile relative studiate în articolul de față ar putea fi clasificate în :

a) propoziții în care pronumele din regentă *întărește* pe cel din secundară, ca de exemplu :

Cine *m-au făcutu sănătosŭ*, **acela** *mi-au zisŭ*. 143/9 (B).

În cadrul acestei categorii un loc deosebit îl ocupă propoziția atributivă semnalată mai sus :

Ioannŭ **cela ce**-*lŭ tăiai eu*, **acela** *iaste sculatŭ den moarte*. 258/11.

Într-adevăr în aceste fraze apare un nume propriu care aparține regentei, deși aceasta din urmă are ca subiect pronumele demonstrativ :

Ioannŭ acela *iaste sculatŭ den moarte.*

Într-un anumit fel, aceste propoziții amintesc reluarea subiectului (în scopul de a se accentua asupra autorului acțiunii) în exemple ca :

Elŭ acesta *cu lumina slaveei părintelui.*
Dereptŭ aceaia această **Duminecă, ea** *se și cheamă.* 12/17.
Iară preadulcele **Dumnezeu, elŭ** *și știu.* 398/12.

b) propoziții în care pronumele din regentă nu are rolul de a întări pe cel din secundară, ci reprezintă o simplă reluare :

Cela ce *pohteaște multŭ*, **elŭ** *i se pare.* 43/19.

Pe lîngă frecvența propozițiilor subiective, nu poate fi neglijat nici un alt aspect al lor și anume marea lor varietate de tipuri : 11 (*cine-acesta*, *cine-acela*, *cine-el*, *cela ce-acela* etc.)pe cînd celelalte categorii de subordonate, de exemplu cele atributive au numai 4, completivele directe, 3 (vezi p. 2—3).

Ar mai trebui subliniat că nu se poate vorbi, în genere, de tipuri specifice anumitor categorii de secundare. Într-adevăr construcția *cine-el* poate fi întîlnită atît la subiective, cît și la completive directe, indirecte; construcția *cela ce-acela* la subiective, atributive, completive indirecte; *carei-aceia*, la subiective, predicative; *acesta-ce*, la predicative, completive directe.

★

O problemă interesantă legată de frazele analizate mai sus este și *gradul de sudură* al propozițiilor componente. Mai precis: care dintre propozițiile secundare sînt mai legate de regenta lor, cele cu pronumele reluat sau cele fără această construcție?

Aceasta ar fi desigur un aspect al „ierarhizării propozițiilor subordonate", știut fiind că „Propozițiile subordonate nu sînt toate la fel de importante în frază. Unele sînt indispensabile, fără ele fraza nu are înțeles sau are alt înțeles decît cel dorit, altele aduc numai unele detalii suplimentare, fără care comunicarea nu suferă lipsuri esențiale"[1].

Răspunsul la această chestiune ar putea să ne explice de ce într-o fază mai veche a limbii corelația pronominală era mult mai folosită decît astăzi. În ultimă analiză, am putea spune că avem de-a face cu un aspect al legăturii dintre limbă și gîndire, al evoluției celor două fenomene.

Dacă analizăm frazele:

a) **Cel ce** *ucise*, **elŭ** *se temu de cela ucisulŭ*. 544/25.

b) **Cel ce** *ucise*, *se temu de cela ucisulŭ*,

observăm că tipul *a* este mai puțin sudat [2] decît *b*, cu alte cuvinte propoziția regentă are un grad de independență mai mare atît ca formă (are subiect propriu: *el*, și nu subînțeles), cît și ca sens.

Tipul *b* este mai sudat, propoziția regentă fiind deci mai puțin independentă. Repetarea pronumelui din dependentă ar putea fi asemănată cu cumulul de mărci gramaticale, caracteristic unui anumit stadiu de dezvoltare a limbii, cînd sistemul ei era mai puțin organizat decît în zilele noastre.

★

Problemele schițate în prezentul articol ne pot ajuta la studierea mai amplă a propozițiilor relative. Dar procesul nu e univoc. Studiul propozițiilor relative va clarifica noi aspecte ale corelației pronominale. Astfel frecvența lui *cine* în tipul *cine-acela* nu poate fi rupt de atributive ca în fraza: *Toți* **cine vorŭ bea de apa aceasta,** *însetoșa-se-va iară*. 152/5 (B).

★

Am încercat în rîndurile de mai sus să scoatem în evidență unele construcții specifice structurii limbii romîne din secolul al XVI-lea, construcții care apar rar, poate chiar întîmplător, mai tîrziu.

---

[1] Acad. Al. Graur, *Pentru o sintaxă a propozițiilor principale*, în SG, I, p. 138.

[2] Astfel în fraza: **Că varecîtu bine s-amu face fraților** *noștri, mișeiloru, cătră însuși acela Hristosu sui-va*, se observă că în propoziția concesivă există un cumul de mărci gramaticale.

ЗАМЕЧАНИЯ В СВЯЗИ С ОТНОСИТЕЛЬНЫМИ ПОДЧИНИТЕЛЬНЫМИ ПРЕДЛОЖЕНИЯМИ В *КНИГЕ ПОУЧЕНИЙ* (1581)

РЕЗЮМЕ

Одним из самых важных памятников языка XVI века является *Книга поучений* (1581) дьякона Кореси.

В этом тексте может быть замечен особенно интересный синтаксический тип, а именно: относительное местоимение из придаточного предложения появляется в главном уже в качестве указательного местоимения (иногда и личного, относительного, неопределенного).

В настоящей работе, помимо классификации этих соотношений структур, автор пытается объяснить их появление в румынском языке, разъяснить некоторые проблемы, касающиеся топики предложений (которые являются составной частью этих фраз), степень их спайки, причинную связь между местоимениями.

В первой части показано, что эти конструкции можно встретить в различных языках: в латинском, греческом, старославянском, древнерусском и в современном русском языке и т.д. Например:

Lapidem **quem** *reprobaverunt aedificantes*
hic *factus est in caput anguli.*
Piatra **ce** *nu în rându feaceră ziditorii,*
aceaia *fu în capulu unghiului.*

Эти конструкции появились, вероятно, на румынской почве. Поскольку эти типы были постоянными в старославянском языке, не может быть оставлено без внимания и влияние этого языка.

Автор пытается объяснить тот факт, что в основе этих соотношений лежат типы: *ce — acesta* (*acela*), по которым образовались и *cel ce — acesta, care — acesta, cine — acesta.*

Проблемой, специфической для синтаксиса XVI века, является и падеж, в котором находятся оба эти местоимения. Иногда оба местоимения стоят в одном падеже, иногда же падежи различны.

В последней части статьи приводятся некоторые статистические соображения. Автор пытается объяснить, почему одни относительные подчинительные предложения очень многочисленны в тексте Кореси (подлежащие — 81), в то время как другие малочисленны (сказуемые — 6, прямые дополнения — 8).

В заключение анализируется различная степень спайки относительных предложений.

REMARQUES SUR LES PROPOSITIONS SUBORDONNÉES RELATIVES DU *LIVRE DE PRÉCEPTES* (1581)

RÉSUMÉ

Le *Livre de Préceptes* (1581) du diacre Coresi est l'un des monuments linguistiques les plus importants de la langue roumaine du XVIe siècle.

On y trouve, entre autres, un type syntactique particulièrement intéressant : le pronom relatif de la proposition subordonnée est repris dans la proposition principale par un pronom démonstratif et, parfois, par un pronom personnel, relatif, indéfini.

Outre une classification de ces constructions corrélatives, l'auteur de l'étude tente d'expliquer leur apparition dans la langue roumaine et d'élucider quelques problèmes touchant l'ordre des propositions faisant partie de telles phrases, leur degré de soudure et la relation casuelle entre pronoms.

Il est rappelé, dans la première partie de l'étude, que de telles constructions existent notamment en latin, en grec, dans le vieux slave, en russe vieux et contemporain, ainsi que dans d'autres langues.

Exemple :

Lapidem **quem** *reprobaverunt aedificantes*
hic *factus est in caput anguli.*
Piatra **ce** *nu în rându feaceră ziditorii,*
aceaia *fu în capulu unghiului.*

Ces constructions sont sans doute apparues sur le terrain du roumain, mais comme de telles constructions étaient fréquentes dans le vieux slave, on ne saurait négliger l'influence de cette dernière langue.

L'auteur essaie d'expliquer le fait qu'à la base de ces corrélations on trouve le type : *ce — acesta* (*acela*) = qui — celui-ci (celui-là), qui a donné naissance a *cel ce — acesta* = celui qui — celui-ci, *care — acesta*, *cine — acesta* = qui — celui-ci.

Un autre problème spécifique de la syntaxe du XVIe siècle est celui du *cas* des deux pronoms, que l'on trouve tantôt à un même cas, tantôt à des cas différents.

La dernière partie de l'article contient quelques considérations d'ordre statistique, à l'aide desquelles l'auteur tente d'expliquer les raisons pour lesquelles certaines propositions relatives sont particulièrement fréquentes dans le texte de Coresi (81 à valeur de sujet), alors que d'autres y sont assez peu fréquentes (6 prédicatives, 8 complétives directes).

L'étude s'achève par une analyse du degré de soudure variable des propositions relatives.

FUNCȚIUNEA MORFONEMATICĂ A PALATALIZĂRII FINALELOR ÎN IDIOMELE ROMANICE

DE

DUMITRU COPCEAG

În unul [1] dintre studiile sale consacrate problemei palatalizării și a labializării consoanelor romînești, academicianul Emil Petrovici ajunge la următoarele concluzii :

„Schimbările fonetice care au dus la constituirea corelației palatale și a celei labiale a consoanelor în limba romînă, anume palatalizarea și labializarea consoanelor înaintea vocalelor anterioare și posterioare, amuțirea vocalelor finale *i*, *u* cu păstrarea timbrului *i* și *u* (palatal și labiovelar) al consoanei devenite finale și deschiderea pînă la *a* a lui *e*, *o* accentuați cu păstrarea timbrului palatal și labiovelar al consoanei precedente, nu se găsesc în celelalte limbi romanice. Fenomene asemănătoare se întîlnesc însă în limbile slave. E deci probabil că constituirea corelației palatale și labiale a consoanelor se datorește introducerii în romîna comună a unor deprinderi de pronunțare slave". (P. 167–168; subl. ns. – *D.C.*).

În cele ce urmează mă voi ocupa numai de unele dintre aspectele problemei tratate de E. Petrovici, și anume, de palatalizarea consoanelor finale prin dispariția lui *i* următor, fenomen pe care lingvistul clujean îl consideră de origine slavă, negînd existența lui în celelalte limbi romanice.

Acad. E. Petrovici ia, desigur, în considerație numai limbile romanice literare, unde fenomenul în discuție este, într-adevăr, necunoscut, scăpînd din vedere faptul că într-un număr relativ mare de dialecte și graiuri din Romania el se întîlnește destul de frecvent. Este vorba despre acea zonă a Romaniei care a păstrat,

---

[1] Acad. E. Petrovici, *Problema moștenirii din romanica comună a corelației palatale a consoanelor în limba romînă*, în SCL VII (1956), p. 163–170.

ca desinență a pluralului (masculin) pe *-i* latinesc. Ea cuprinde deci, pe lîngă Romînia [1], Italia și o parte din teritoriul pe care se vorbesc diversele graiuri retoromane. Or, atît în acestea din urmă, cît și într-o întreagă serie de dialecte și graiuri italienești, dispariția lui *-i* de la pluralul substantivelor și al adjectivelor cu palatalizarea (și, uneori, cu africatizarea) consoanei precedente constituie un fapt obișnuit. În toate aceste graiuri opoziția *consoană dură — consoană palatalizată* (sau africatizată) servește, ca în romînă [2], drept mijloc de deosebire a singularului de plural, avînd, prin urmare, o funcțiune morfologică sau, mai exact, morfonematică [3], spre deosebire de limbile slave, unde aceeași opoziție nu are o asemenea funcțiune, ci se folosește (cu excepții sporadice de tipul *взят-взять*, din rusă) numai ca mijloc de diferențiere lexicală.

Iată o serie de fapte menite să ilustreze afirmația de mai sus.

I. **Graiurile retoromane.** Vorbind despre păstrarea lui *-i* latinesc ca desinență a pluralului într-o serie de graiuri reto-romane (mai ales acolo unde acest *-i* „a afectat consoana precedentă") Meyer-Lübke menționează, printre altele, următoarele exemple : *ań* [4], *bak'* (*becchi*), *deit'* (*diti*), *fourń*, *óměń*, *oš* etc. [5]. „Cuvintele în *-k*, — scrie mai departe același autor —, ezită [la plural] între *-k'* și *-š* : *flok'*, *lek'*, *sak'*, *solk'*. *spek'* (*spaghi*), alături de *amiš*, *uluč* (*velluti*), *žueš* și *paluš*, plur. de la *paluk* (= *palude*)..." [6].

Fapte de același gen, firește mai numeroase și localizate mai precis, apar în gramatica retoromană a lui Gartner, care, în capitolul destinat formării pluralelor, dă o listă lungă de paradigme (p. 83—88), cuprinzînd, printre altele reflexele retice ale cuvintelor latinești *digitus*, *annus*, **beccus*, *furnus*, *grandis*, *homo*, *locus*, *paucus*, *pecten*, *pons*, *temo*, *tuttus* [7]. Din această listă reproduc mai jos o parte din formele care ne interesează în discuția

---

[1] Și teritoriile de la sud de Dunăre unde se vorbesc ori s-au vorbit idiome romanice.

[2] În ce privește consoanele finale palatalizate din romînă, vezi A. Graur—A. Rosetti, *Esquisse d'une phonologie du roumain*, în BL VI (1938), p. 14—16 și passim. Menționez că în toată discuția de față nu fac distincție între „consoane palatalizate" și „consoane înmuiate", considerînd că în toate cazurile avem a face cu același fenomen, mai exact cu diferite grade de manifestare ale aceluiași fenomen. Totodată, fac abstracție de faptul că după finalele palatalizate romînești există, se pare, cîteva vibrații de timbru *-i* (vezi Valeriu Șuteu, *Cu privire la i final în limba romînă*, FD II, 1960, p. 71—84). Un asemenea *i* apare, probabil, în toate limbile unde există consoane finale palatalizate, de pildă, în francezul *campagne*, în rusescul день etc. De altfel, cei mai mulți dintre foneticieni nu fac distincție între consoanele palatalizate și consoanele înmuiate (vezi, de pildă, Maurice Grammont, *Traité de phonétique*, ed. IV, Paris, 1950, p. 79—81) : în ambele cazuri elementul dominant este coloratura de timbru *i*, indiferent de faptul dacă la rostirea consoanei respective are loc numai o „activitate accesorie" („Nebenarbeit") a limbii, adică o ridicare a ei spre palat, sau o deplasare a locului unde se articulează consoana respectivă. Pluralele romînești de tipul *ani*, *bani*, *buni* etc. sînt rostite, *an'*, *ban'*, *bun'* atît de către unii romîni (chiar intelectuali) de peste munți, cît și de unii străini (de pildă, de către ruși). Lucrurile stînd astfel, termenul unic de „consoane diezate" în sprijinul căruia pledează acad. E. Petrovici (*Interpenetrația unei fonologii slave și a unei morfologii latine*, în „Cercetări de lingvistică", IV, 1959, nr. 1—2, p. 32, nota 6) mi se pare foarte potrivit.

[3] Despre morfonem, vezi S. Pușcariu, *Morfonemul și economia limbii*, în „Dacoromania" VI (1929—1930), p. 211—2[illegible]3 și A. Rosetti, *Sur la „morphonologie"* BL I (1933), p. 9—13.

[4] Reproduc pretutindeni transcrierea autorilor respectivi.

[5] Vezi W. Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes*, vol. II, Paris, 1895, p. 54.

[6] *Ibidem*, p. 55.

[7] Vezi Th. Gartner, *Raetoromanische Grammatik*, Heilbronn, 1883, p. 83.

de față: Graiul din Vigo *dẹit — deitχ*[1], Canazei *dẹit — deitš*, Greden *dạit — dạitχ*, St. Leonhard *dăit — dăitχ*; Vigo *an — ăny*[2], Canazei *an — ęny*, Greden *an — any*, St. Leonhard *an — any*, St. Vigil *an — any*[2], Forni di sotto *an — any*, Clauzetto *an — any*; Canazei *bek — betš*, Greden *bạk — bätχ*, St. Vigil *bęk — bętχ*, St. Leonhard *băk — bătχ*, Buchenstein *băk — bătχ* etc. Pentru a nu lungi prea mult expunerea, nu mai specific în continuare diversele graiuri în care apar formele respective: *forn — forny*, *fourn — fourny*; *graŋ — greny*, *graŋ — gręny*, *graŋ — grāny*, *graŋ — gráintχ*, *graŋ — gréintχ*, *graŋ — grántχ*; *om — ómeny*, *ọm — ọ́miny*; *lek — leš*, *lúęk — lúęš*, *lūk — lūtχ*; *pek — petχ*, *pek — peitš*, *púọk — puọtχ*, *pok — pōš*; *pítęn — pitęny*; *pont — pontχ*, *punt — puntχ*; *temón — temóny*; *dut — dutχ*, *dut — dutš*.

Numeroase forme de același gen apar și în alte lucrări ale lui Gartner, de pildă în *Die judicarische Mundart*, Wien, 1882, în capitolul *Die rätoromanischen Mundarten* din *Grundriss der romanischen Philologie*, herausgegeben von Gustav Gröber, vol. I, Strassburg 1888, și în *Handbuch der Rätoromanischen Sprache und Literatur*, Halle a. S., 1910.

Iată cîteva exemple din prima lucrare citată (*Die judicarische Mundart*): *aftún — aftúny* „toamnă" (p. 44); *dan — dany* „pagubă" (p. 48); *dyun — dÿuny* „tînăr" (p. 50); *ert — ertχ* „țeapăn" (p. 50); *fort — fortχ* „tare" (p. 51); *frášan — frášany* „frasin" (p. 51); *frʋt — frʋχ*[3] „fruct" (p. 52); *gat — gaχ* „pisică" (p. 52) etc. etc. Din cea de-a doua menționez formele *grọs — grọš* și *grues — grueš* (p. 482).

Fenomene similare, e drept sporadice, se întîlnesc și în graiurile friulane. De pildă: *grant — granc'* „mare"; *parint — parinc'* „părinte"; *an — agn* „an"; *bón — bògn* „bun". (Giuseppe Marchetti, *Lineamenti di grammatica friulana*, Udine [1952], p. 122).

II. **Graiurile italienești.** Iată, și aici, o serie de exemple, după Gerhard Rohlfs, *Historische Grammatik der italienischen Sprache und ihren Mundarten*, Bern, 1949—1954. În graiul din Poschiavo (Grigioni)[4]: *kavál — kavál*[5], *pan — pañ*[5] (vol. II, p. 68); în lombardă: *dent — dinć*, *tant — tanć*, *nüt — nüć* 'nudi', *bell — bej*, *sol — soj* (*ibidem*); în graiul

---

[1] Prin *tχ*, Gartner notează africata *č*, întrucîtva deosebită de cea italiană (vezi *op. cit.*, p. XIX), probabil cu un timbru palatal mai redus.

[2] În ce privește valoarea lui *y*, explicațiile lui Gartner nu sînt tocmai clare: pe de o parte el afirmă că acest semn redă un *i* consonantic (*op. cit.*, p. XVIII și *Handbuch*... p. 13), pe de altă parte arată că grupul *ny* redă sunetul „mouillé" notat în ortografia franceză și în cea italiană prin *gn*. (*Die judicarisch Mundart*, p. 5). De remarcat e faptul că pentru exemplele date de Gartner cu *ny*, Meyer-Lübke folosește notația cu *n'*. În genere, izvoarele din care am cules materialul retoroman fiind destul de vechi, și, în consecință, notațiile respective destul de imprecise, diversele nuanțe ale sunetelor care ne interesează nu pot fi stabilite. Cert este însă că avem a face cu consoane finale caracterizate printr-o coloratură de timbru *-i*, deci, folosind terminologia propusă de acad. E. Petrovici, cu consoane finale diezate. Din aceleași motive sînt cu neputință de stabilit și nuanțele exacte ale consoanelor africate din lista de exemple reprodusă mai sus.

[3] Din explicațiile autorului (p. 5) s-ar părea că semnul χ are, aproximativ, valoarea unui *š'*.

[4] Pe care autorul îl consideră, se pare, italian, nu retoroman, cum e considerat de mulți lingviști.

[5] Prin semnele *l* și *ñ* Rohlfs notează consoanele *l* și *n* palatalizate. (*Op. cit.*, I, p. 36—37).

milanez (deci în unul dintre graiurile lombarde) : *tant* — *tanć*, *quant* — *quanć*[1], *tüt* — *tüć* (*op. cit.*, I, p. 483 — într-un paragraf avînd titlul, semnificativ pentru discuția noastră, „Palatalisierung durch benachbartes *i* . . ."). Tot în gramatica lui Rohlfs (vol. I, p. 483) se mai întîlnesc următoarele exemple (pe care autorul le dă fără specificarea formelor corespunzătoare de singular : *prać* 'prati', *küñać* 'cognati', *morć* 'morti', *denć* 'denti' (în graiul din Bergamo) ; *dènc* [sic ; poate greșeală de tipar : *c* în loc de *ć*] 'denti' (în piemonteza orientală) ; *danć* 'denti', *tüć* 'tutti' (graiul din Castellinado, Piemont) ; *tanć*, *denć* (Ticino) ; *miš* 'mesi' (în dialectul roman și în cel din Abruzzi).

Ce concluzii se desprind din faptele enumerate mai sus?

În primul rînd, că în retoromană și italiană avem a face cu un fenomen foarte asemănător, dacă nu chiar identic, cu cel din romînă, firește mai puțin dezvoltat, în sensul că nu atinge toate consoanele, ci numai cîteva dintre ele (*n*, *l*, *t*, *c*, *s*[2]), și cu o răspîndire mai mică, întrucît nu caracterizează o limbă întreagă (cum se întîmplă în romîna comună), ci numai un număr de dialecte și graiuri, cu mențiunea, însă, că în domeniul lingvistic retoroman există graiuri adesea foarte deosebite unele de altele (ca de pildă cele friulane față de cele engadine), unificate de către lingviști, uneori după criterii mai mult sau mai puțin discutabile, într-o singură limbă : retoromana. În condiții istorico-sociale favorabile unele dintre aceste dialecte și graiuri s-ar putea dezvolta cu ușurință în limbi de sine stătătoare. Cît despre situația din Italia, și aici e vorba despre dialecte și graiuri mari — ca cel lombard sau piemontez — deosebite mult de italiana literară și avînd, fiecare, literatura lui proprie.

În al doilea rînd, că atît în romînă cît și în graiurile retice și italienești palatalizarea e urmată uneori de africatizare (și de transformarea lui *s* în *š*) ceea ce, în discuția noastră, nu modifică simțitor problema raportului dintre consoanele dure și cele palatalizate, căci, o formă retoromană ca *betš* sau *dutš* presupune, probabil, existența unei forme anterioare *bek'* și, respectiv, *dut'*. Ca argument în sprijinul ipotezei privitoare la situația din retoromană pot fi considerate pluralele de tipul *solk'*, *sak'* etc. citate mai sus, cu *k'* neafricatizat, sau pluralul *stort'*, cu *t'* neafricatizat[3]. Cînd vorbim despre originea slavă sau romanică a palatalizării finalelor romînești, punem o problemă de lingvistică d i a c r o n i c ă, pentru a cărei rezolvare e important faptul că, chiar dacă în majoritatea graiurilor retoromane actuale nu mai există corelația *t* — *t'*, ea a existat la un moment dat. Că africatizarea a urmat, uneori, în romînă și în idiomele retice și italienești drumuri diferite (*t* > *ț* și *t* > *ć*) e de asemenea un amănunt neesențial : important e că în toate cazurile s-a ajuns la o corelație morfonematică *ocluzivă-africată*, servind ca mijloc de distincție între singular și plural. Asemenea corelații nu există, din cîte știu, în limbile slave ca mijloc de distincție a celor două numere, decît în mod accesoriu, adică însoțite de desinențe (ca în rusescul *око* — *очи*). În sfîrșit, și în cazul lui *l*,

---

[1] Vezi și Giulio Bertoni, *Italia dialettale*, Milano, 1916, p. 75.

[2] Poate și altele, pentru care nu am avut la îndemînă sursele de informație necesare.

[3] Vezi Meyer-Lübke, *op. cit.*, p. 54.

dispărut astăzi la plural, în majoritatea cazurilor (cf. rom. *cai*, lomb. *soj*), avem a face, tot cu o fostă corelație între o consoană dură (*l*) și o consoană palatalizată (*l'*), ca în *kaval* — *kavál*, pe care Rohlfs o menționează ca existînd încă în graiul din Poschiavo (vezi mai sus).

În al treilea rînd, că atît în romînă cît și în graiurile retice și italienești corelația *consoană dură* — *consoană palatalizată* și urmările ei, adică alternanțele *ocluzivă* — *africată*, *s* — *š* și *l* — *ĭ* au, după cum am mai spus, o valoare morfonematică[1], ba chiar mai mult, a c e e a ș i v a l o a r e m o r f o n e m a t i c ă, servind ca m i j l o c d e e x p r i m a r e a n u m ă r u l u i, spre deosebire de limbile slave, unde ele, după cum arată însuși acad. E. Petrovici „n u s î n t n i c i o d a t ă f o l o s i t e p e n t r u a d e o s e b i p l u r a l u l d e s i n g u l a r l a s u b s t a n t i v e ș i a d j e c t i v e[2]...” (subl. ns. — *D.C.*). Aceasta este, cred, t r ă s ă t u r a f u n d a m e n t a l ă c a r e l e a g ă f e n o m e n u l r o m î n e s c d e c e l r e t i c ș i i t a l i a n ș i, d i m p o t r i v ă, î l s e p a r ă n e t d e c e l s l a v.

Bineînțeles, lucrurile stînd astfel, așa-zisul „randament funcțional” [3] al opozițiilor fonematice în discuție, sau, cu alte cuvinte, totalitatea serviciilor reale, practice, aduse de ele în procesul comunicării, este simțitor mai mare în idiomele romanice decît în cele slave, căci (luînd de pildă rusa, unde corelația *cons. dură* — *cons. palatală* e cel mai bine reprezentată), contextele în care un cuvînt ca *кров* „acoperiș” ar putea fi confundat cu *кровь* „sînge”, sau *стан* „trup” cu *стань* „ridică-te!; fă-te (bun, rău etc.)!” sînt, în practică de neconceput, sau, chiar dacă vor fi existînd icicolo, cu totul excepțional, frecvența lor e extrem de redusă, pe cînd contextele de tipul *are copil* — *are copii* sau *n-avem secretar* — *n-avem secretari* se întîlnesc simțitor mai des. E adevărat, că în unele limbi, unde distincția dintre cele două numere se face în mare măsură cu ajutorul determinativelor substantivului, marca pluralului poate prezenta tendințe de dispariție (ca în diversele graiuri din spaniola latino-americană), sau chiar poate dispărea, aproape cu desăvîrșire (ca în franceză), însă aceasta nu se referă la limba romînă, unde, pe de o parte, contextele de tipul celor menționate mai sus sînt destul de frecvent posibile, iar pe de altă parte, datorită faptului că în romînă categoriile logico-sintactice ale unicității și pluralității sînt, se pare, foarte puternic manifestate, după cum rezultă din tendința incontestabilă a acestei limbi de a distinge singularul de plural, chiar în acele cazuri în care contextele generatoare de confuzii sînt foarte greu de imaginat (am în vedere pluralele feminine de tipul *străzi*, *roți*, *școli* etc. care au învins pluralele mai vechi *strade*, *roate*, *școale*[4], precum

---

[1] Ceea ce deosebește radical consoanele palatalizate romînești finale de cele din interiorul cuvîntului (în ipoteza că acestea din urmă există).

[2] Acad. E. Petrovici, *Interpenetrația unei fonologii slave și a unei morfologii latine*, în „Cercetări de lingvistică”, IV (1959), p. 39.

[3] Vezi, în acest sens, cartea lui A. Martinet, *Économie des changements phonétiques*, Berne [1955], p. 54—59, precum și discuția amplă din lucrarea lui H. Koppelman, *Phonologie, strukturelle Linguistik und Zweckmässigkeit in der Sprache*, în „Anthropos”, LI (1956), fasc. 1—2, p. 201—264.

[4] Vezi, în acest sens, Iorgu Iordan, *Limba romînă actuală. O gramatică a „greșelilor”*, ed. II, București, 1948, p. 67—68 și Sextil Pușcariu, *op. cit.*, p. 229.

şi altele la care lupta e în curs de desfăşurare ca *înghețate* — *înghețăți*, *mantale* — *mantăi* etc.).

Ținînd seama de toate cele arătate mai sus, mi se pare neîndoios că în romînă, retoromană şi italiană avem a face cu a c e l a ş i f e n o m e n, deşi e greu de presupus ca faptele respective să fie, într-un fel sau altul, legate genetic între ele. Totuşi, o cauză comună trebuie să existe, căci asemănările sînt prea mari ca să poată fi privite ca simple coincidențe. Această c a u z ă c o m u n ă trebuie căutată, cred, în unul din aspectele s i s t e m u l u i l i n g v i s t i c l a t i n o - r o m a n i c. Se ştie că în unele limbi romanice vocalele finale (cu excepția lui *a*) au căzut, aşa încît, în materie de fonetică istorică romanică putem vorbi despre o adevărată „l e g e" a c ă d e r i i v o c a l e l o r f i n a l e, generală în unele părți ale Romaniei (ca, de pildă, în franceză) şi parțială în altele (ca în romînă, unde au căzut numai unele vocale). În acele porțiuni ale zonei respective unde s-a păstrat pluralul latinesc în *-s*, sistemul morfologic nu a avut nimic grav de suferit de pe urma fenomenului fonetic în discuție. Acolo însă unde s-a păstrat pluralul masculin în *-i*, sistemul morfologic a fost, desigur, serios atins prin căderea acestei vocale, de unde n e v o i a u n e i r e s t r u c t u r ă r i a l u i. Condițiile de producere a fenomenului fiind asemănă oare, şi r e s t r u c t u r a r e a s - a r e a l i z a t p r e t u t i n d e n i l a f e l: idiomele romanice respective şi-au format plurale noi, consonantice, cu consoane palatalizate sau africatizate, păstrînd deci o urmă din vechiul *-i*, dispărut potrivit legii despre care am amintit mai sus. Argument serios în acest sens e faptul că toate alternanțele consonantice menționate în paginile anterioare se întîlnesc n u m a i î n a c e l e p ă r ț i a l e R o m a n i e i î n c a r e s - a t r a n s m i s p l u r a l u l l a t i n e s c î n *-i* ş i t o t o d a t ă a a c ț i o n a t „l e g e a" c ă- d e r i i v o c a l e l o r f i n a l e, adică într-o parte din graiurile retice, în graiurile italieneşti nordice [1], în limba romînă şi, sporadic, în unele graiuri italieneşti meridionale [2] (Abruzzi) şi centrale [3]. Semnificativ e apoi faptul că pretutindeni avem a face cu substantive şi adjective m a s c u l i n e (despre excepțiile din romînă vezi mai departe), ceea ce constituie încă un argument în sprijinul originii comune a fenomenelor romanice în discuție.

Bineînțeles, palatalizarea unei consoane de către un *-i* următor ar putea fi un fapt de lingvistică generală, admisibil în limbile din cele mai diverse familii. Totuşi, în cazul de față, interferența a doi factori, unul morfologic (transmiterea pluralului în *-i*, nu a celui în *-s*), altul fonetic (căderea vocalelor finale), specifici limbilor romanice, pledează în sprijinul presupunerii puternice — aproape al certitudinii — că avem a face cu un f a p t d e s i s t e m r o m a n i c.

În subsidiar şi cu totul ipotetic ar mai putea fi invocată tendința spre p a r i s i l a b i s m [4] la singularul şi pluralul numelui, manifestată

---

[1] Vezi Giulio Bertoni, *op. cit.*, p. 75.

[2] Vezi Idem, *Profilo linguistico d'Italia*, Modena, 1940, p. 169.

[3] Şi în aceste graiuri există, sporadic, fenomenul căderii vocalelor finale. Întrucît însă Rohlfs nu arată care e singularul formei romane *miš* 'mesi' vezi mai sus, fac afirmația cu rezerva impusă de o documentare insuficientă.

[4] În limbile slave, dimpotrivă, regula, uneori aproape generală, este imparisilabismul singularului şi al pluralului masculinelor.

în latina populară și apoi, cu diferite grade de intensitate, în limbile romanice. Astfel, în franceza literară și în italiana literară prezența unui număr egal de silabe la singular și plural, poate fi considerată o „lege" absolută; în alte limbi, ca spaniola sau portugheza, fenomenul, fără a fi general, caracterizează totuși cea mai mare parte dintre substantive și adjective (și anume, pe cele în *-o*, *-a*, *-e*, care reprezintă, incontestabil, majoritatea față de cele cu terminație consonantică). În romînă despre o asemenea „lege" se poate vorbi, fără excepții, în cazul substantivelor masculine de declinarea a doua: *lup — lupi*, *an — ani*, *doctor — doctori*, față de *cumătru — cumetri*, *metru — metri*, *simplu — simpli*, deși din punct de vedere acustico-fiziologic nimic nu se opunea la o palatalizare a lui *r*, *l* din grupurile „muta cum liquida" [1] și deci la crearea unor perechi de singular plural ca *metru — *metrĭ*, *simplu — *simplĭ* etc. Tot așa, pluralul lui *roșu* putea fi foarte bine *roșĭ* (cf. *grași*, *urși*, *moși*), formă existentă regional, dar avînd totdeauna un singular monosilabic (*roș — roși*), după cum pluralul neologismelor de tipul *straniu* putea fi **stranĭ* sub presiunea marii majorități a pluralelor masculine care au consoane finale palatalizate (cf. *buni*, *țărani* etc.). Ceea ce a impus însă, în locul lor, formele de tipul *cumetri*, *simpli*, *roșii*, *stranii* a fost, probabil, tocmai tendința spre parisilabism între singular și plural, despre care am pomenit mai sus.

Este adevărat că pluralele în consoane palatalizate se observă și în cazurile în care vocala de la singular n-a căzut, adică în cazul substantivelor și al adjectivelor de declinarea a III-a (de pildă în *pîine — pîini*) precum și la unele feminine de declinarea I (*scară — scări*). Aici am putea invoca însă influența analogică a masculinelor de declinarea a II-a, în primul rînd pentru că ele sînt mai numeroase decît substantivele și adjectivele de declinarea a III-a și decît femininele de decl. I cu pluralul în *-ĭ*, iar în al doilea rînd pentru că *-i* de la declinarea a doua masculină este, evident, m a i v e c h i decît *-i* de la declinarea a III-a, care avea în latină, după cum se știe, pluralul în *-s*. Cît despre substantivele și adjectivele feminine cu pluralul în *-i*, aici avem a face, neîndoios, cu un fenomen de dată mult mai recentă, cum rezultă atît din textele vechi romînești (cf. în sec. XVI forme ca *judecatei*, *cărămideei*, *izbîndeei*, *nunteei*) [2] cît și din faptul că lupta dintre *e* și *i* se mai desfășoară, cu destulă intensitate, în romîna actuală [3]. Prin urmare, fenomenul se va fi produs inițial la substantivele și adjectivele masculine de declinarea a doua, caracterizate prin parisilabismul formelor de singular și plural, extinzîndu-se apoi mai tîrziu, prin analogie, asupra declinării a III-a și, parțial, a declinării întîi.

În sfîrșit, un ultim aspect al problemei: academicianul E. Petrovici vorbește despre interpenetrația unei fonologii slave și a unei morfologii romanice, precizînd că fenomenul se datorește „introducerii în romîna

---

[1] Că faptul e perfect posibil, rezultă din existența lui în alte limbi. Cf., de pildă, formele rusești de tipul *ноябрь*, *корабль* etc. De altfel, și în ce privește păstrarea vocalelor finale după *muta cum liquida* avem a face, probabil, cu un fapt romanic. Cf. situația din franceză, precum și formele retoromane *ladro — ladri* alături de *an — an'*.

[2] Vezi Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, vol. II, Paris, 1938, p. 149.

[3] Vezi Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 67—68.

comună a unor deprinderi de pronunțare slave". Strict teoretic, fenomenul ar fi posibil. Totuși, practic, în realitatea lingvistică vie, înfăptuirea lui e destul de greu de conceput. Ar însemna să admitem că populația romanică din care s-a format mai tîrziu poporul romîn a împrumutat de la slavi „in abstracto" finalele palatale, dîndu-le apoi, parcă printr-un act deliberat, cu totul altă întrebuințare decît le-o dăduseră slavii. Asemenea împrumuturi nu mi se par posibile. Făcînd o comparație cu ceea ce se petrece sub ochii noștri — aceasta ca metodă de înțelegere a mecanismului faptelor din trecut — să ne închipuim că la un moment dat am atribui unui sunet împrumutat (e drept, într-o măsură foarte mică) din franceză — și anume sunetului *œ* (redus la cele cîteva cuvinte ca *diseur*, *farseur* etc., devenite azi cuvinte romînești și rostite de romîni cu *œ*) o funcțiune morfologică, hotărînd, de pildă, să facem din el o desinență a imperfectului verbelor de conjugarea a III-a. Ar fi oare de conceput un asemenea fenomen? Bineînțeles că nu. Corelațiile despre care am vorbit sînt la noi corelații morfonematice, iar morfonemul este foarte rar — după cum observă S. Pușcariu — „de importație străină" [1]. Un morfonem — idee dezvoltată tot de Pușcariu în articolul citat — e o structură complexă, în care elementele fonetice se îmbină organic cu cele morfologice. Această îmbinare, foarte strînsă în mintea subiectelor vorbitoare, este extrem de greu de desfăcut. Iată de ce „de obicei m o r f o n e m u l nu e împrumutat ci este un p r o d u s al g e n i u l u i l i m b i i [poate, mai bine, al s i s t e m u l u i limbii — D.C.] și de cele mai multe ori nu este d e c î t c o n t i n u a r e a î n c o n ș t i i n ț a g r a m a t i c a l ă a s u b i e c t e l o r v o r b i t o a r e, a u n e i l e g i f o n o l o g i c e" [2].

De aceea, corelațiile de tipul consoană dură — consoană palatală, ocluzivă — africată, *s* — *ś'*, *z* — *ź'*, *l* — *i*, trebuie considerate ca produs al s i s t e m u l u i m o r f o n o l o g i c r o m î n e s c, care, sub acest aspect, se dovedește a fi identic su sistemul morfonologic al altor i d i o m e r o m a n i c e. În toate cazurile avem a face cu fapte nelegate genetic între ele, i d e n t i c e t o t u ș i, c a p r o d u s a l a c e l u i a ș i s i s t e m r o m a n i c [3].

---

[1] S. Pușcariu, *op. cit.*, p. 220.

[2] *Ibidem.*

[3] O eventuală influență slavă ar putea fi invocată pentru a explica nu originea fenomenului, ci numai e x t i n d e r e a lui și asupra consoanelor finale labiale, pentru care nu am găsit exemple în idiomele romanice pomenite mai sus. E drept, sursele mele de documentare au fost destul de sărace, așa încît nu pot face nici o afirmație precisă în acest sens. Informații oarecum complete am avut numai asupra unui singur grai retoroman, și anume a celui din Giudicaria (Th. Gartner, *Die judicarische Mundart*, Wien, 1882), unde substantivele în *p*, *f*, *m*, *r*, *k* rămîn nemodificate la plural. Astfel, pe lîngă forme ca *an* — *any*, *aftún* — *aftúny*, *fort* — *fortχ* etc. găsim în acest grai forme ca *korf* — *korf* „corb", *kum* — *kum* „fîntînă", *fior* — *fior* „floare", *gęp* — *gęp* „creangă" etc. Nu știu care e istoricul acestor forme : nu e exclus ca la un moment dat consoanele respective să fi fost urmate de un *i* consonantic, care apoi a căzut, fie fără a le palataliza, fie palatalizîndu-le. În ultima ipoteză, ar trebui să admitem că ele au suferit ulterior un proces de depalatalizare, ceea ce n-ar fi absolut exclus.

МОРФОЛОГИЧЕСКАЯ ФУНКЦИЯ ПАЛАТАЛИЗАЦИИ КОНЕЧНЫХ СОГЛАСНЫХ В РОМАНСКИХ ГОВОРАХ

РЕЗЮМЕ

Оспаривая точку зрения акад. Э. Петровича, согласно которой (SCL, VII, 1956, стр. 168) в романских языках не существует корреляции: твердый конечный согласный — палатализованный конечный согласный и что, следовательно, явление палатализации конечных согласных, характерное для румынского языка, должно быть славянского происхождения, автор показывает, что многочисленные аналогичные явления (*kaval — kaval'*, *pan — pan'*, *an — an'*, *tüt — tuč*, *bek — beč* и т.д.) существуют в ретийских и итальянских говорах.

То, что соединяет аналогичные явления в румынском и остальных романских языках и резко отличает их от явления, присущего славянским языкам — это морфологическая функция противопоставления: твердый согласный—палатализованный согласный, в качестве средства различия единственного числа от множественного.

Не будучи генетически связанными между собой, все явления романских языков, о которых говорится, по мнению автора, имеют общее происхождение, которое следует искать в латино-романской системе именной флексии. Поскольку это явление встречается в той части Романии, в которой действовал, частично или полностью, „закон" отпадения конечных гласных (т. е. в ретороманских, северо-итальянских говорах и в румынском языке), автор считает, что одно из проявлений этого „закона", а именно, отпадение конечного *-i*, создало необходимость перестройки системы окончаний имен существительных и прилагательных мужского рода там, где они образовали множественное число при помощи латинского окончания *-i*. В результате этой перестройки появилось новое множественное число, на согласный, со следами старого *-i*, состоящими в палатальном тембре соответствующих согласных.

В дополнение, и совершенно гипотетически, автор еще ссылается на тенденцию к „равносложной структуре" единственного и множественном числа, проявляющуюся в латинском народном языке и в некоторых романских языках.

Наконец, автор считает, что трудно допустить, чтобы румыны заимствовали „in abstracto" от славян конечные палатализованные согласные и затем дали бы им совершенно другое применение, чем то, которое они имеют в славянских языках.

LA FONCTION MORPHONÉMATIQUE DE LA PALATALISATION DES FINALES DANS LES IDIOMES ROMANS

RÉSUMÉ

Combattant un point de vue soutenu par E. Petrovici (*SCL* VII, 1956, p. 168) qui nie l'existence de la corrélation consonne finale dure — consonne finale palatalisée dans les langues romanes et attribue par suite une origine slave au phénomène roumain de palatalisation des finales, l'auteur avance de nombreux faits analogues (*kaval — kaval'*, *pan — pan'*, *an — an'*, *tüt — tüč'*, *bek — beč'*, etc.) existant dans les idiomes rhétiques et italiens (du nord notamment).

Ce qui rattache le phénomène roumain aux phénomènes romans analogues et, en même temps, le sépare nettement du phénomène slave, est la fonction morphonématique des oppositions consonne dure — consonne palatale comme moyen de distinguer le singulier du pluriel, ce qui n'est pas le cas dans les langues slaves.

Sans être reliés génésiquement, tous les faits romans discutés ici ont, selon l'auteur, une origine commune qu'il convient de chercher dans le système latino-roman de la flexion du nom. Étant donné que l'on rencontre le phénomène en question dans la zone de la Romania où a agi, d'une façon générale ou en partie seulement, la « loi » de la chute des voyelles finales (c'est-à-dire dans les idiomes rhéto-romans, les idiomes italiens du nord et en roumain), l'auteur est d'avis que l'une des manifestations de cette « loi », à savoir la chute de l'*i* final, a entraîné la modification du système de flexion des noms et des adjectifs masculins, là où ceux-ci formaient leur pluriel à l'aide de la désinence latine *-i*. Cette modification a donné naissance à un nouveau pluriel, consonantique, où subsiste la trace de l'ancien *-i*, dans le timbre palatal des consonnes respectives.

Subsidiairement et de façon toute hypothétique, l'auteur invoque encore à l'appui de sa thèse la tendance au « parisyllabisme », au singulier et au pluriel, du latin populaire et de quelques langues romanes.

Enfin l'auteur considère qu'il est bien difficile d'admettre que les Roumains aient emprunté *in abstracto* aux Slaves les consonnes palatalisées, pour leur donner un emploi entièrement différent de celui qu'elles ont dans les langues slaves.

PROBLEMA DELIMITĂRII DIALECTELOR ŞI GRAIURILOR LIMBII MAGHIARE

DE

GÁLFFY MÓZES

1. Primele însemnări referitoare la anumite diferenţe observate în rostirea sunetelor limbii maghiare apar în secolul al XV-lea. Problema existenţei dialectelor se pune însă numai în secolul al XVIII-lea, cînd se încearcă, în cîteva articole [1], stabilirea şi enumerarea mai multor dialecte vorbite atunci. În aceste articole se înşiră însă doar cîteva fenomene din diferitele domenii ale limbii, fără însă ca autorii să aibă o privire de ansamblu asupra problemei caracterizării sau a delimitării dialectelor.

Prima lucrare care tratează problema pe baza unei concepţii bine formulate este a lui Simonyi Zsigmond [2]. Acesta ia ca bază a clasificării dialectelor limbii maghiare existenţa sau lipsa sunetului *ë* (ca în rom. *dulce*, *frate*), deoarece ,,pe de o parte numai aşa putem împărţi în mod hotărît întregul teritoriu lingvistic, iar pe de altă parte fiindcă acest fenomen are o deosebită importanţă din punct de vedere fonetic şi morfologic'' [3]. La doi ani după apariţia lucrării lui Simonyi, apare prima operă de sinteză asupra clasificării şi caracterizării dialectelor limbii maghiare, elaborată de Balassa József [4]. În privinţa problemei caracterizării dialectelor Balassa dă atenţie ,,în primul rînd fenomenelor fonetice şi morfologice, care sînt cele mai evidente, cele mai potrivite să servească drept bază a clasificării'' şi — adăugăm noi, în completarea textului citat — totodată drept bază a delimitării dialectelor [5].

Părerea lui Balassa în problema delimitării şi caracterizării dialectelor maghiare a fost adoptată de mai toţi dialectologii maghiari, afară de Horger Antal. Acesta, în lucrarea sa consacrată dialectelor limbii maghiare, neagă, în general, existenţa dialectelor, afirmînd că de fapt nu există decît ,,limbi'' individuale. Bineînţeles, între aceste ,,limbi'' individuale — spune dînsul — sînt unele grupe, care se aseamănă mai mult între ele [6]. Această părere a

[1] V. Szűcs József, *A népnyelvi kutatás története* [Istoricul cercetării limbii populare]. Budapesta, 1936, p. 1—19.

[2] *Magyar nyelv* [Limba maghiară], vol. I—II, Budapesta, 1889.

[3] Vol. I, cap. IV, p. 202.

[4] *A magyar nyelvjárások osztályozása és jellemzése* [Clasificarea şi caracterizarea dialectelor maghiare], Budapesta, 1891.

[5] *Op. cit.*, p. 7.

[6] Cf. *A magyar nyelvjárások* [Dialectele maghiare], Budapesta, 1934, p. 3—4.

susţinut-o Horger chiar de la început, cînd a parcurs teritoriul locuit de secuii aşa-numiţi răsăriteni (care locuiesc în fostele judeţe Trei-Scaune şi Ciuc), în vederea alcătuirii unui atlas regional, afirmînd că „este cu totul imposibilă împărţirea în dialecte a teritoriului lingvistic maghiar, chiar şi în mod aproximativ ... Însă este posibilă stabilirea aproape cu deplină exactitate a răspîndirii fenomenelor dialectale". De aceea consideră orice osteneală în vederea clasificării dialectelor inutilă şi zadarnică. Totuşi acceptă ca, din motive pur practice, să vorbim despre diferite dialecte, fără însă ca acestui fapt să i se atribuie vreo importanţă ştiinţifică [1].

Pe această poziţie se situează Horger şi în discuţia dusă cu Erdélyi Lajos [2], adăugînd, însă, că acest fapt nu exclude posibilitatea de a încerca stabilirea unor unităţi dialectale originare, în trecut, sau presupunerea lor [3]. Deci, pentru o epocă anterioară, el acceptă existenţa graniţelor dialectale.

Erdélyi ia poziţie fermă faţă de afirmaţia lui Horger, afirmaţie bazată pe ideile lui Karl Haag [4] în problema delimitării dialectelor. El încearcă delimitarea subdialectelor din fostul judeţ Trei-Scaune pe baza unor fenomene fonetice din domeniul vocalismului, care au o răspîndire generală în graiul respectiv [5]. Horger adaugă că nu sînt suficiente cîteva fenomene din domeniul vocalismului, ci trebuie luate în considerare şi fenomene din domeniul consoanelor, ba chiar şi din domeniul lexicului, al morfologiei şi sintaxei. Cu toate că Erdélyi are în vedere, pe plan teoretic, morfologia, cînd e vorba de exemplificarea trăsăturilor pe baza cărora se poate face caracterizarea şi delimitarea unităţilor dialectale maghiare din fostul judeţ Trei-Scaune, nu menţionează nici un fapt morfologic [6]. În discuţia purtată cu Erdélyi, Horger ajunge la concluzia că dialectele nu pot fi delimitate, deoarece izoglosele nu se suprapun, ci se întretaie; deci dialectele nu pot fi precis delimitate, iar între dialectele învecinate sînt numai forme lente de tranziţie [7].

Dintre dialectologii maghiari contemporani nu este nici unul care să împărtăşească părerea lui Horger în problema delimitării dialectelor limbii maghiare. Discutînd existenţa graniţelor dialectale, Deme László arată că punctele slabe ale lingviştilor care neagă existenţa graniţelor dialectale constau în faptul că aceştia trag concluzii generale din rezultate parţiale: din cercetările de astăzi se formulează generalizări menite să aibă valoare istorică [8]. Totuşi el precizează că numai arareori dialectele au graniţe mai mult sau mai puţin clar conturate, deoarece fenomenele lingvistice se întrepătrund, se întretaie, iar între ariile dialectale, dispuse în jurul unor nuclee, există un teritoriu destul de vast de tranziţie. Această părere o susţineau de altfel şi Simonyi, Balassa şi chiar şi Horger, care de pe această bază nega existenţa dialectelor şi deci posibilitatea delimitării lor.

---

[1] Cf. „Magyar Nyelv" (MNy.), I (1905), p. 447. — Horger stă în această problemă pe poziţii idealiste. Cu toate că admite o anumită unitate dialectală în graiul locuitorilor unor sate învecinate (sau în graiul mai multor sate), el consideră limba ca „individuală". Deci, deşi nu neagă rolul social al limbii sau al dialectului, Horger pune, în mod idealist, pe primul plan latura individualului. Pornind de la acest principiu greşit, el nu poate accepta existenţa unei forme sociale a limbii, care deserveşte în aceeaşi măsură pe toţi locuitorii de pe un anumit teritoriu mai mare sau mai mic, avînd caracteristici care îl despart de dialectele vecine, dar care totodată leagă între ele, prin anumite fenomene, subunităţile mai mici.

[2] Vezi „Nyelvtudományi Közlemények" (Ny.K), XXXVII (1907), p. 307—323.

[3] Cf. p. 315.

[4] Cf. Ny.K, XXXVII (1907), p. 323—332.

[5] În articolul *A háromszéki nyelvjárásról* [Despre graiul din Trei-Scaune], în Ny.K, XXXVI (1906), p. 309—344.

[6] Cf. Ny.K, XXXVII (1907), p. 15.

[7] Cf. *A magyar nyelvjárások* [Dialectele maghiare], Budapesta, 1934, p. 4—5.

[8] Cf. *A magyar nyelvjárások néhány kérdése* [Unele probleme ale dialectelor maghiare], Budapesta, 1953, p. 9.

Primul care a preconizat în limba maghiară clasificarea şi caracterizarea, deci delimitarea dialectelor, pe bază fonologică, a fost L a z i c z i u s G y u l a[1]. El a încercat să rezolve problema, dar a procedat mecanic, alcătuind anumite scheme tip din fonemele dialectelor, rupte de realitatea lingvistică. Din această cauză rezultatele cercetărilor lui Laziczius nu au stîrnit interes.

Tot pe bază fonologică a încercat şi Deme[2] să clasifice şi să caracterizeze dialectele limbii maghiare, însă, spre deosebire de Laziczius, el s-a bazat pe un studiu aprofundat al materialului dialectal apărut pînă în ultimii ani. Deme consideră trăsăturile fonetice drept bază a clasificării şi caracterizării dialectelor. După dînsul, ,,putem admite ca absolut justificată — cel puţin în practică — constatarea neogramaticilor că dialectele ... pot fi împărţite numai pe baza criteriilor fonetice"[3]. Aplicarea criteriilor trebuie făcută însă cu alte metode şi cu alte mijloace decît a fost făcută pînă acum. Deme porneşte, în lucrarea sa, de la următoarele principii : care sînt fonemele mai importante existente în dialectul studiat ; care este gradul lor de frecvenţă şi care sînt fonemele în locul cărora este întrebuinţat fonemul respectiv ; ce tendinţe sînt prezente în dialect şi care este gradul lor de intensitate ; în fine, cum şi prin care sunete se realizează în dialect anumite foneme.

Înainte de a fixa aceste principii, Deme precizează că descrierea şi clasificarea dialectelor se poate face numai pe baza unor foneme care : 1) există pe întregul teritoriu lingvistic ; 2) sînt destul de variate în privinţa realizării lor şi astfel pot servi la delimitarea diferitelor unităţi dialectale ; 3) sînt fenomene fonetice cu o formă diferită destul de generală pentru a putea servi ca bază a dialectului ; 4) în ce priveşte dezvoltarea şi răspîndirea lor, aceste fenomene sînt destul de conservative, pentru ca în răspîndirea lor geografică să fie caracteristice pe acel teritoriu[4].

Credem că, în general, criteriile de mai sus prezentate de Deme sînt juste, deoarece clasificarea şi caracterizarea dialectelor unei limbi se poate face numai pe baza unor principii bine precizate şi numai atunci cînd aceste principii au fost aplicate în practică în mod concret. Încercări în această direcţie s-au făcut pînă în prezent numai în legătură cu unele dialecte sau subdialecte. Cercetările de mai tîrziu vor dovedi justeţea criteriilor stabilite de dînsul.

Ocupîndu-ne de această problemă, am susţinut şi noi că, în clasificarea şi delimitarea dialectelor, trebuie să ne bazăm pe fenomene fonologico-fonetice cu caracter sistematic care apar în limbajul vorbitorilor, dar trebuie să luăm în considerare şi fenomenele de morfologie, de lexic şi de sintaxă, care completează imaginea unităţii dialectale respective[5].

Cei care neagă existenţa dialectelor se întreabă : care sînt acele fenomene caracteristice generale care pot fi socotite ca ,,norme" în clasificarea şi caracterizarea, deci în delimitarea dialectelor? Acestora li se poate răspunde cu afirmaţia lui Végh József că nu se pot stabili în mod uniform, în toate dialectele limbii maghiare, fenomene fonetice care pot forma baza clasificării lor[6]. Particularităţile caracteristice depind întotdeauna de dialectele în discuţie. Principiile, însă — adăugăm noi — pe baza cărora se aleg aceste fenomene trebuie să fie general valabile[7].

---

[1] *A magyar nyelvjárások* [Dialectele maghiare], Budapesta, 1934.
[2] Cf. *op. cit.*
[3] *Op. cit.*, p. 16.
[4] Cf. *op. cit.*, p. 14.
[5] Cf. *Pais Emlékkönyv* [Omagiu lui Pais], Budapesta, 1956, p. 447.
[6] *Őrségi és hetési nyelvatlasz* [Atlasul lingvistic al regiunilor Őrség şi Hetés], Budapesta, 1959, p. 42.
[7] Toate aceste păreri şi criterii se referă la clasificarea şi caracterizarea dialectelor unei limbi în general. Pe lîngă acestea, s-au formulat păreri şi criterii privind subdiviziunile dialectelor. Deme, de exemplu — după părerea acad. B á r c z i G é z a (MNy., LII (1953), p. 393) — combate cu tărie definiţia dată de Horger dialectului (cf. Horger, *Magyar nyelvjárások*, Budapesta, 1934, p. 4), numai fiindcă această definiţie nu ia în considerare diferenţierea internă a dialectului, nu ţine seamă de subdialecte şi de graiuri.

Problema existenţei şi a delimitării dialectelor este discutată, în fine, şi de către B e n k ő L o r á n d în preţioasa sa lucrare *Magyar nyelvjárástörténet* [Dialectologia istorică maghiară], Budapesta, 1957, p. 27—29. Autorul introduce în discuţie noţiunea de ,,tip de dialect". Vorbind de împărţirea internă a dialectelor, el arată că ,,structura lingvistică întrebuinţată pe o parte a unui teritoriu nu coincide integral cu cea întrebuinţată pe o altă parte a acelui teritoriu, ci se deosebeşte, în oarecare măsură, în privinţa fenomenelor dialectale. Aceste structuri lingvistice diferite între ele într-un grad mai mare sau mai mic le numim *tipuri de dialecte* [1]. Distingerea tipurilor de dialecte ,,nu înseamnă însă, după autor, că răspîndirea teritorială a acestora ,,ar putea fi conturată în formă mai clară" [2]. Tipurile de dialecte ale limbii maghiare se contopesc ca şi culorile spectrului : ,, . . . nu se poate stabili unde încep şi unde sfîrşesc, deşi ca tipuri — cel puţin ca abstracţii ştiinţifice — ele există" [3]. Din cele citate reiese clar că Benkő nu neagă existenţa dialectelor, însă, după părerea lui, delimitarea lor teritorială nu s-ar putea face cu precizie. Dînsul admite atît din punct de vedere principial, cît şi din punct de vedere practic să vorbim de diferite tipuri de dialecte, în sensul unor unităţi lingvistice mai restrînse (subdialecte) sau mai întinse (dialectele propriu-zise).

În concluzie, şi Benkő acceptă existenţa dialectelor, chiar dacă are rezerve în privinţa delimitării precise a teritoriilor lor, vorbind el însuşi de diferite dialecte sau graiuri (în terminologia lui ,,tipuri de dialecte") legate de anumite teritorii (cf. rábaközi, ormánysági, mezőségi stb. nyelvjárástipus = tipuri de dialect din bazinul rîului Rába, din Ormányság, din Cîmpia Ardealului etc.). Răspîndirea teritorială a dialectelor este justificată, în concepţia lui Benkő, şi de existenţa unor fenomene dialectale care cuprind mai multe graiuri locale. Dacă există asemenea fenomene, care apar în mod sistematic, — adăugăm noi — trebuie să acceptăm existenţa răspîndirii teritoriale a dialectelor, precum şi posibilitatea de a delimita graiurile, subdialectele şi dialectele unei limbi. Bineînţeles, graniţa acestor subunităţi lingvistice nu se poate concepe ca o linie simplă, deoarece între ele există — după cum s-a stabilit mai înainte — teritorii mai întinse sau mai restrînse de tranziţie.

În consecinţă, din discuţiile de pînă acum, putem trage următoarele concluzii în problema delimitării dialectelor limbii maghiare :

1. există dialecte (subdialecte, graiuri) şi ele pot fi delimitate ;
2. delimitarea lor poate fi făcută în primul rînd pe bază fonologico-fonetică, luînd, în acelaşi timp, în considerare, ca criterii secundare în această privinţă, morfologia, lexicul şi sintaxa ;
3. principiile pe baza cărora se face delimitarea trebuie să fie bine precizate şi bazate pe fenomene care sînt generale în dialect ;
4. conform acestor principii, trebuie să fie alese acele fenomene concrete care sînt caracteristice dialectelor (sau subunităţilor lor) şi cu ajutorul cărora pot fi delimitate. Este cu neputinţă delimitarea unităţilor dialectale prin fenomene ,,normative" sau ,,de tip", care se întîlnesc oriunde şi oricînd pe teritoriul unei limbi ;
5. fenomenele sporadice, alese la întîmplare, nu sînt corespunzătoare pentru delimitarea dialectelor şi a subunităţilor lor.

---

[1] Cf. *op. cit.*, p. 27.
[2] *Ibidem.*
[3] *Ibidem.*

TOPONIMIE BUCUREŞTEANĂ
I. ,,DRUMUL SĂRII", NU ,,DRUMUL SERII"

DE

CONST. C. GIURESCU

Planurile şi indicatoarele statistice bucureştene din ultimile decenii arată, în partea de vest a oraşului, o stradă numită ,,Drumul Serii". Astfel, în *Bucureşti, Ghid Oficial*, apărut în 1934, este însemnat acest drum mai întîi între calea 13 Septembrie şi calea ferată Cotroceni-Filaret, apoi între şoseaua Măgurele şi hotarul oraşului [1]. În *Ghidul străzilor* din 1954 găsim : ,,Drumul Serii, stradă în raionul Lenin" [2]. Cititorul îşi închipuie că e vorba de un toponimic în legătură cu termenul ,,seară" ; îşi spune chiar că nu e singurul de acest fel. Dacă există o stradă a Echinoxului [3] şi două ale Toamnei [4], două străzi ale Dimineţii [5] şi trei ale Amurgului [6] de ce să nu existe şi o stradă a Serii [7] ?

De această dată însă avem a face cu un nume evocator al vieţii economice de odinioară, nume care, din cauza sistemului ortografic defectuos al veacului trecut, ne-a fost greşit transmis. Este vorba anume de *Drumul sării*, unul din numeroasele drumuri de acest fel care, plecînd de la ocnele din regiunea deluroasă, străbăteau Ţara Romînească şi ajungeau la Dunăre. Două asemenea drumuri ale sării au atins Bucureştii, unul în partea de vest a oraşului, altul în partea de est. E necesar însă să amintim pe scurt în prealabil care era reţeaua generală a drumurilor sării în cuprinsul Ţării Romîneşti.

Au existat o serie întreagă de ,,ocne" sau puncte de exploatare a masivelor de sare în zona subcarpatică. În afară de *Ocna Mare* din fostul judeţ al Vîlcii (azi Ocnele Mari în raionul

---

[1] *Bucureşti, Ghid oficial*, Bucureşti, 1934, planşa 8, C, 7—8 şi planşele 12—13, C—D, 10—11 : ,,Drumul serei".

[2] *Ghidul străzilor din oraşul Bucureşti*, Bucureşti, 1954, p. 61.

[3] În raionul Bălcescu.

[4] În raioanele 1 Mai şi 23 August. Mai există o stradelă cu acest nume în raionul 30 Decembrie şi două intrări în raionul 23 August.

[5] În raioanele 1 Mai şi 23 August. În raionul 30 Decembrie există şi ,,Intrarea nopţii".

[6] În raioanele 1 Mai, 23 August şi Lenin.

[7] Străzi cu asemenea nume au mai fost şi în alte părţi ale oraşului. Astfel, planul din 1893 ne arată o stradă a Serei între strada Speranţei şi strada Popa Soare, iar *Noul plan* din 1900 una la fel între strada Popa Rusu şi strada Surorilor. Cf. *Planul Oraşului Bucureşti*, Bucureşti, 1893, pătratul D 3 (are şi ,,str. Dimineţii" în pătratul E 4) şi *Noul plan al oraşului Bucureşti*, Bucureşti, 1900.

Rîmnicul Vîlcii), mai era *Ocna Mică* de lîngă Tîrgovişte — de aci numirile actuale *Ocniţa* şi *Gura-Ocniţii* — apoi ocnele de la *Săraru*, *Ghitioara* şi *Teişani*, pe valea Teleajenului, şi, atunci cînd exploatarea acestor două din urmă se întrerupe, temporar sau definitiv, ocnele de la *Slănic* şi *Telega*[1]. De la toate aceste ocne porneau care încărcate cu ,,drobi", ,,mari" şi ,,mici" de sare — li se mai spunea şi ,,bolovani" — de o anumită greutate[2]; carele urmau drumuri ştiute care, în decursul timpului, din cauza transporturilor continue şi regulate, au luat numele de drumurile sării. Un astfel de drum pleca de la Ocna Mare, cobora de-a lungul Oltului, ajungea la Caracal, şi de acolo, se ramifica, atingînd Dunărea la Bechet, Corabia şi Islaz. Din acest drum se desfăcea şi ramura care, prin Craiova, răspundea la Calafat, în timp ce o a doua ajungea tocmai la Orşova. La răsărit de Olt, erau drumuri care, pornind de la Ocna Mică, se îndreptau unul spre Zimnicea, altul spre Giurgiu. De la cele patru ocne din bazinul Teleajenului şi al Prahovei — Ghitioara, Teişani, Slănic, Telega — plecau de asemenea drumuri spre Dunăre, răspunzînd la Giurgiu, la *Slonul* de la Greaca — cuvîntul însuşi înseamnă în limba slavă ,,sare"[3] — la Olteniţa, la complexul de bălţi de la oraşul Cornăţel — azi Mănăstirea, la ezerul de lîngă Lichireşti — azi Călăraşi —, apoi la ,,Oraşul" de la gura Ialomiţei şi, în sfîrşit, la Brăila. Aceste numeroase transporturi de sare îndestulau mai întîi nevoile locuitorilor din satele şi tîrgurile ţării, apoi aprovizionau cherhanalele de la Dunăre de unde plecau, în schimb, şiruri întregi de care cu peşte sărat, în sfîrşit asigurau transportul de sare peste Dunăre în întreaga Peninsulă Balcanică.

Ştiam din mărturia lui Vlad Dracul, domnul Ţării Romîneşti, mărturie auzită şi înregistrată de cronicarul francez contemporan Walerand de Wawrin, că Mircea cel Bătrîn, deci tatăl lui Vlad, a clădit cetatea Giurgiului, plătind pentru fiecare bloc de piatră — adusă, desigur, de pe malul din faţă de la Rusciuc unde se află şi azi calcar vestit de construcţie — *cîte un bloc de sare*[4].

În legătură cu Bucureştii, constatăm două drumuri ale sării. Unul trecea pe la răsărit de oraş, formînd hotarul moşiei Pantelimonului, moşie dăruită mănăstirii cu acelaşi nume de către Grigore Ghica Vodă. În testamentul acestuia, din iulie 1752, descriindu-se hotarul, se specifică : ,,pe lîngă un lac ce este dinaintea bisericii sf. Pantelimon, drept la oborul tîrgului de afară ... şi de acolea ... în drumul ce vine de la Mărcuţa ... de acolea drept pe drum asupra răsăritului pînă în hotarul moşiei Mărcuţa ..., de acolea drept ... *spre amează̆zi* ... *pe drumul sării*... *pînă în drumul cel mare*, unde este piatra hotarului mănăstirei Radul Vodă.."[5]. Din acest pasaj, şi ţinînd seama de nomenclatura de azi, rezultă că drumul sării forma hotarul

[1] Const. C. Giurescu, *Istoria Romînilor*, III, 2, Bucureşti, 1946, p. 555—556; Aurora Ilieş, *Ştiri în legătură cu exploatarea sării în Ţara Romînească pînă în veacul al XVIII-lea*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, I, Bucureşti, 1956, p. 158—161.

[2] *Idem*, p. 556, respectiv 173.

[3] La Slon a fost o aşezare pescărească veche din epoca stabilirii slavilor şi a convieţuirii slavo-romîne. Cf. Iorgu Iordan, *Nume de locuri romîneşti în Republica Populară Romînă*, Bucureşti, 1952, p. 99.

[4] Vezi Jean de Wavrin, *La campagne des croisés sur le Danube* (*1445*), ediţia N. Iorga, Paris, 1927, p. 76 : ,,...*il* disoit ancores qu'il n'y avoit pierre audit chastel quy n'eust cousté à son dit père une pierre de sel, quy se prent en roches ou pays de Vallaquie" — În cazul cînd supoziţia noastră că piatra a fost adusă de la Rusciuc se adevereşte, atunci data zidirii cetăţii Giurgiului nu poate fi mai tîrzie de 1393, an în care turcii ocupă malul drept al Dunării.

[5] Al. Galeşescu, *Eforia Spitalelor Civile din Bucureşti*, Bucureşti, 1899, p. 196—197. — Într-un act de hotărnicie cu puţin posterior — din 6 august 1752, găsim, în partea de est a oraşului, următorul punct de reper : ,,*drumul sării*, prin gropile de unde iau pămîntu de oale" (N. Iorga, *Studii şi documente*, V, p. 498, nr. 72).

moşiei începînd de la bariera Iancului la bariera Vergului, continuînd apoi pe şoseaua Mihai Bravu spre miazăzi [1]. Era o parte din marele drum al sării care, plecînd de la Slănic, ajungea la Ploieşti, atingea Bucureştii şi apoi cobora la Dunăre, ramificîndu-se spre Olteniţa, Mănăstirea şi Călăraşi. Pe porţiunea spre Călăraşi, unde serviciul de poştă mergea pe acelaşi drum, una din staţii — a doua de la Bucureşti — purta chiar numele de ,,Drumul sării'' [2].

Al doilea drum al sării atingea Capitala în partea ei de vest. El venea, în epoca veche, de la Ocna Mică de lîngă Tîrgovişte, trecea prin satul ,,Drumul sării'' din fostul judeţ al Dîmboviţii — satul, cu 29 de gospodării e menţionat sub acest nume în harta din 1835 [3] — ajungea la Bucureşti, mergînd pe actualul ,,Drumul serii'', tăia apoi Calea Craiovei (azi Calea Rahovei) şi drumul spre Măgurele, ca să se îndrepte, după aceea, spre Dunăre, o ramură ajungînd la Giurgiu, iar cealaltă la ,,Slonul'' de pe Greaca.

Fie că veneau pe acest drum din vest, sau pe celălalt, din est, o parte din carele cu sare intrau în oraş, îndreptîndu-se spre ,,sărărie'' adică spre locul unde se descărca şi se vindea — — în folosul domniei — sarea. Sărăria se afla în preajma mănăstirii şi hanului Sf. Gheorghe Nou — azi piaţa 1848 — şi aproape de ,,scaunele pescarilor'' sau ,,pescăria veche'' (azi strada General Florescu). Era un loc ceva mai întins, pe marginea căruia se afla depozitul domnesc de sare şi prăvăliile diferiţilor detailişti care, pe lîngă ,,drobii'' mari şi mici, vindeau şi ,,lospe'' adică frînturi sau bucăţele precum şi ,,sare măruntă'' adică pisată sau praf. Aci era şi o ,,prăvălie . . . dă sărărie'' a Mitropoliei, aşa cum aflăm dintr-un act inedit cu data de 29 decembrie 1790 [4].

Cum s-a ajuns din ,,drumul sării'' la ,,drumul serii'' de azi? Explicaţia credem că stă în sistemul ortografic al secolului al XIX-lea. Se scria, potrivit concepţiei latinizante care voia să evite pe *ă*, cu *ĕ*, deci ,,drumul sĕrii''. A fost deajuns ca, la un moment dat, din neatenţie sau neglijenţă sau poate în urma sugestiei unui consilier comunal care-şi descoperise vocaţia filologică, să se scrie fără semnul diacritic de deasupra lui *e*, pentru ca numele străzii să devie ,,drumul serii'', aşa cum a rămas, greşit, pînă astăzi. Propunem deci ca această stradă să fie numită din nou ,,drumul sării'' [5]; este unul din toponimicele bucureştene cele mai expresive, evocînd viaţa economică romînească veche.

---

[1] L. Moga, *Un plan inedit de la 1847 al unui sector din oraşul Bucureşti*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, XXX (1937), p. 180—181.

[2] Ea figurează în harta din 1835 (Const. C. Giurescu, *Principatele romîne la începutul secolului XIX*, p. 163) şi într-un act din 6 februarie 1831 referitor la ,,căratul a 5000 puduri fîn dăla Drumul sării la magazia Bucureşti'' (Arhivele Statului Bucureşti Administrative vechi nr. 4749, dosar 161).

[3] Vezi Const. C. Giurescu, *Principatele romîne la începutul secolului XIX*, p. 223.

[4] Arhivele Statului Bucureşti, ms. 160, f. 12. Cf. Const. C. Giurescu, *Istoria Bucureştilor*, manuscris, 1958, p. 595.

[5] Supunînd această propunere forului în drept, am primit de la Sfatul Popular al Capitalei, Secţiunea de arhitectură şi sistematizare, biroul nomenclaturii, prin adresa nr. 4290/X/1959 din 12 februarie 1960 un răspuns afirmativ. Rămîne acum ca hotărîrea luată să se pună în practică.

AL IV-LEA CONGRES INTERNAŢIONAL DE ŞTIINŢE FONETICE

(Helsinki, 4—9 septembrie 1961)

Între 4 şi 9 septembrie 1961 s-au desfăşurat, în clădirea Universităţii din Helsinki, lucrările celui de al IV-lea Congres internaţional de ştiinţe fonetice. Interesul deosebit cu care a fost aşteptat de specialişti se justifică, printre altele, prin faptul că de la ultima reuniune de acest fel (Gand, 1938) a trecut aproape un sfert de secol. În această perioadă, au înregistrat progrese uriaşe toate disciplinele numite, la un loc, „ştiinţe fonetice", cu un termen propus de J. van Ginneken, iniţiatorul şi unul dintre principalii organizatori ai primului congres (Amsterdam, 1932 ; cel de al doilea s-a ţinut la Londra, în 1935). Oraşul Helsinki a fost ales, în ianuarie 1959, prin acceptarea de către Consiliul permanent pentru congresele internaţionale de ştiinţe fonetice a propunerii făcute de foneticienii din Finlanda. În luna martie a aceluiaşi an, a fost ales un comitet de organizare, prezidat de conducătorul Institutului de fonetică al Universităţi din Helsinki, prof. A. Sovijärvi, care a fost, în acelaşi timp, preşedintele congresului.

Bogăţia şi varietatea problemelor care au constituit obiectul rapoartelor şi comunicărilor prezentate la congres rezultă din simpla enumerare a temelor principale şi a subdiviziunilor acestora :

I. *Fonetică acustică şi fiziologică* (aparate acustice moderne pentru cercetările de fonetică ; funcţiunile laringelui ; studiul radiografic şi palatografic al vorbirii ; structura acustică a sunetelor vorbirii) ;

II. *Aspecte psihologice ale foneticii* (aspecte psihologice ale foneticii copilului şi ale logopediei ; aspecte psihologice ale foneticii generale) ;

III. *Fonetică şi fonologie* (probleme speciale, fonetice sau fonologice, ale anumitor limbi ; probleme generale de fonetică ; probleme generale de fonologie ; trăsăturile distinctive ale fonemelor în diverse limbi ; junctură şi trăsături silabice ; trăsături prozodice, intonaţie, accent şi cantitate).

Şedinţele au fost de două feluri : plenare, consacrate discutării rapoartelor (care au tratat probleme de interes mai general) şi şedinţe restrînse, cu comunicări pe specialităţi (aceste şedinţe s-au ţinut, simultan, în mai multe săli, ceea ce, evident, a avut drept consecinţă faptul că, nici unul dintre participanţi nu a avut posibilitatea să asiste la toate sau măcar la majoritatea comunicărilor).

În programul tipărit al congresului figurează 25 de rapoarte (10, respectiv, 4 şi 11 pentru cele trei teme principale) şi 99 de comunicări (rezumatele a 68 de rapoarte şi comunicări

au fost multiplicate în prealabil și distribuite tuturor congresiștilor). Lista membrilor congresului din același program cuprinde aproape 300 de nume de specialiști, din marea majoritate a țărilor din Europa și din multe țări din celelalte continente. În realitate, participarea a fost mai redusă, atît în ce privește persoanele, cît și ca număr de lucrări prezentate, deoarece unii dintre specialiștii înscriși (foneticieni, fizicieni, logopezi, psihologi etc.) nu au participat la lucrările congresului. Numărul rapoartelor și al comunicărilor, care a rămas, totuși, destul de ridicat, a făcut ca timpul acordat discuțiilor să fie extrem de redus.

Dintre cele trei teme, mai bine reprezentată cantitativ a fost cea de a treia (*Fonetică și fonologie*), urmată de tema *Fonetică acustică și fiziologică*. De fapt, o parte dintre comunicările prezentate ar fi putut să fie încadrate, la fel de bine, în cadrul oricăreia dintre cele trei teme (de altfel, destul de largi), dat fiind că, foarte adesea, aspecte diferite ale sunetelor vorbite (fiziologic, acustic, psihologic, fonologic) au fost tratate împreună, în cadrul aceleiași comunicări.

Ar fi greu să facem o alegere și să ne oprim mai pe larg asupra rapoartelor și comunicărilor mai interesante sau mai importante ; ele au fost foarte numeroase. Menționăm, totuși, în domeniul foneticii acustice, expunerea cu caracter general a lui G. Fant (Stockholm), *Sound spectrography* și pe cea a lui F. S. Cooper (New York), *Speech synthesizers*. Raportul lui F. S. Cooper, ca și cel al lui D. Fry (Londra), intitulat *Automatic speech recognition* au fost consacrate, după cum reiese și din titlurile lor, unor probleme de cea mai mare actualitate, oglindind un domeniu de preocupări apărut ca urmare a rezultatelor prețioase obținute, mai înainte, de a n a l i z a acustică a sunetelor vorbirii (în primul rînd, cu ajutorul metodelor spectrografice).

Fonologia a deținut locul principal în rapoartele prezentate de R. Jakobson (Cambridge, S.U.A.), *The phonemic concept of distinctive features* și de G. E. Peterson în colaborare cu Ch. J. Fillmore (Ann Arbor), *The theory of phonemic analysis*. Accentul, cantitatea și intonația au constituit obiectul rapoartelor lui B. Malmberg (Lund), *Analyse instrumentale et structurale des faits d'accent*, respectiv, E. Zwirner (Münster/Westfalen), *Beitrag zur Geographie der prosodischen Eigenschaften* și V. A. Artemov (Moscova ; savantul sovietic nu a participat la congres, dar a trimis, tipărit în mai multe exemplare, textul raportului intitulat *Тон и интонация*, care a fost distribuit congresiștilor).

Printre contribuțiile consacrate unor probleme cu implicații de ordin fiziologic și psihologic se numără raportul lui D. Fry, amintit mai sus. Unul dintre aspectele patologice ale vorbirii a fost tratat de N. Mäki (Jyväskylä, Finlanda), în raportul *On aphasia symptoms*.

Țara noastră a fost reprezentată la congres de o delegație compusă din trei membri. Acad. Al. Rosetti a prezentat raportul intitulat *La syllabe phonologique* (aspectului fonetic al silabei i-a fost consacrat raportul profesorului praghez B. Hála). Acad. E. Petrovici a prezentat comunicarea *Les traits distinctifs des phonèmes roumains*, iar semnatarul acestor rînduri, comunicarea *Remarques sur la substitution des sons dans le langage enfantin*.

Foarte multe dintre rapoartele și comunicările citite la congres au fost însoțite de material ilustrativ : s-au proiectat diapozitive și filme (obișnuite și Roentgen, alb-negru și în culori, mute și sonore), s-au prezentat planșe, grafice și hărți, s-au reprodus, de pe benzi de magnetofon, sunetele și cuvintele care au constituit obiectul de studiu sau rezultatul unor experiențe.

Menționăm, dintre filmele științifice care ni s-au părut mai interesante, trei : primul (în culori) a însoțit raportul lui P. Moore (Chicago), *Vocal fold movement* ; un altul a servit ca material ilustrativ la comunicarea prezentată de A. Moles, G. Busnel și Chérifier (Paris), *Sur le mécanisme des langues sifflées, étudiées par voie cinématographique* ; în sfîrșit, cel de al treilea a fost realizat de A. Sovijärvi, autorul raportului *Röntgenkinematographisch-akustische Untersuchungen über die Artikulation der Diphthonge*.

G. Faure (Marsilia) a prezentat un interesant film pedagogic în culori, intitulat *Visualisations phonétiques radiocinématographiques*. În aceeaşi ordine de idei, merită să fie amintită instalaţia prezentată de A. Sovijärvi (un panou cu becuri şi cabluri mobile de diverse culori, reprezentînd contururile oaselor şi ale muşchilor), instalaţie destinată predării cunoştinţelor privitoare la anatomia şi fiziologia aparatului fonator.

Participanţii la congres au avut prilejul să asculte (reprodus de pe bandă de magnetofon şi însoţit de comentariile lui P. Delattre de la Laboratoarele Haskins din New York) textul unei strofe dintr-o poezie de G. Apollinaire care fusese ,,recitat" de o maşină. Cu excepţia intonaţiei, textul obţinut prin sinteză nu a fost cu nimic mai prejos decît acelaşi text pronunţat de un francez autentic.

Programul congresului a cuprins, în afara şedinţelor, o serie de vizite, la : Institutul de fonetică (aflat în clădirea Universităţii din Helsinki), Radioteleviziunea finlandeză, Clinica de nas, gît şi urechi, institutul de limbă finlandeză al Universităţii din Helsinki, Arhivele de folclor. De asemenea, delegaţii au putut să ia cunoştinţă de ultimele publicaţii din domeniul foneticii şi al lingvisticii generale, vizitînd expoziţia de cărţi şi reviste organizată în una din sălile Universităţii. Unii congresişti au participat la excursia organizată în orăşelul Porvoo sau, după terminarea congresului, la o excursie de şase zile în Laponia.

În cadrul ultimei şedinţe plenare de lucru, în numele Comitetului internaţional permanent al foneticienilor, a luat cuvîntul R. Jakobson. Făcînd cîteva aprecieri asupra congresului, savantul american a spus că lucrările acestuia au reflectat rezultatele pozitive ale colaborării între foneticienii aparţinînd diverselor şcoli, pe de o parte, şi între lingvişti şi fizicieni, pe de altă parte. R. Jakobson a subliniat enorma dezvoltare pe care au luat-o, în ultimii ani, fonetica şi fonologia, menţionînd, printre altele, realizările obţinute în studierea fonologiei limbii romîne.

Acelaşi lingvist a propus să se aleagă un nou Comitet internaţional permanent activ, iar membrii vechiului comitet să devină membri de onoare ; propunerea a fost acceptată. Din noul comitet ales fac parte un preşedinte (D. Fry—Londra), doi vicepreşedinţi (B. Hála—Praga şi M. Halle—Stanford, S.U.A.) şi 13 membri (printre care, V. A. Artemov—Moscova şi acad. Al. Rosetti). B. Malmberg (Lund) a fost ales preşedinte al Asociaţiei internaţionale de ştiinţe fonetice. S-a acceptat, de asemenea, propunerea ca următorul congres să aibă loc, în septembrie 1964, la Bochum (R. F. Germană).

La excursia făcută la Turku şi oferită de congres au luat parte, în cea de a şasea zi, majoritatea delegaţilor. În acest oraş, centru universitar (al doilea, ca importanţă, după Helsinki), congresiştii au vizitat, printre altele, Universitatea finlandeză (al cărei rector, romanistul Tauno Nurmela, a fost oaspetele ţării noastre în toamna anului 1961) şi vechea Academie suedeză (Åbo Akademi).

Recepţia care a avut loc în clădirea castelului din Turku a marcat oarecum închiderea festivă a lucrărilor congresului. Cu acest prilej, au luat cuvîntul : M. Cohen (unul dintre participanţii la primul Congres internaţional de ştiinţe fonetice), B. Malmberg (în numele Asociaţiei internaţionale de ştiinţe fonetice), E. Haugen, A. Sovijärvi, E. Zwirner (care va fi preşedintele congresului următor), M. Onishi (în numele foneticienilor din Asia) şi Joan H. van Thal (în numele Societăţii internaţionale de logopedie şi foniatrie). Printre altele, vorbitorii oaspeţi au exprimat, în numele tuturor participanţilor, mulţumiri membrilor Comitetului de organizare, pentru munca depusă cu prilejul congresului (în primul rînd de preşedintele A. Sovijärvi şi — după cum a ţinut să sublinieze acesta — de secretarul P. Aalto).

Textele rapoartelor şi ale comunicărilor prezentate urmează să apară în *Actele* congresului, înainte de cel de al IX-lea Congres internaţional al lingviştilor (Cambridge, S.U.A., august 1962).

Andrei Avram

CURSURILE DE VARĂ ALE UNIVERSITĂŢII BUCUREŞTI

(1—31 august 1961)

Cursurile de la Sinaia organizate în vara anului 1960 de Universitatea — Bucureşti şi-au dovedit utilitatea în ceea ce priveşte cunoaşterea de către profesorii şi cercetătorii străini a limbii, literaturii, istoriei şi artei romîneşti [1]. Cursuri asemănătoare, însă cu un program de conferinţe mai bogat şi cu obiective concrete mai bine precizate, au fost organizate şi în anul 1961, tot la Sinaia, între 1—31 august. Ceea ce deosebeşte cursurile de vară din anul 1961 de cele din anul precedent este, în primul rînd, participarea unui număr mult mai mare de profesori şi studenţi (aproape dublu faţă de 1960). Această participare se explică prin acţiunea comitetului de organizare, care a trimis din vreme invitaţii cercetătorilor ştiinţifici mai cunoscuţi.

Din cei 84 de participanţi, profesori şi studenţi, din 27 de ţări ale Europei, Americii şi Asiei, care au asistat la cursuri şi seminarii, menţionăm pe unii specialişti în limbă şi literatură : J. Mattoso-Câmara (Universitatea din Rio de Janeiro — Brazilia), J. A. Cremona (Universitatea din Cambridge — Anglia), Erik von Kraemer (Universitatea din Helsinki — Finlanda), H. Lüdtke (Universitatea din Bonn — R.F.G.), G. K. Meadows (C. W. Post College Greenwale, New York — S.U.A.), Louis Michel (Universitatea din Montpellier — Franţa), Louis Mourin (Universitatea Liberă din Bruxelles — Belgia), Luis Prieto (Institutul de lingvistică şi Universitatea din Cordoba — Argentina).

Un mare număr dintre profesorii şi lectorii care au participat la cursuri predau limba romînă în universităţile şi institutele de învăţămînt superior de peste hotare : Ion Bălan (Vîrşeţ — Jugoslavia), P. Buonincontro (Napoli — Italia), W. Draeger (Berlin — R. D. Germană), Dagmar Falk (Lund — Suedia), M. Kavkova (Praga — Cehoslovacia), J. Hušková (Bratislava — Cehoslovacia), A. Maurer (Hamburg — R.F.G.), H. Stübs (Leipzig — R.D.G.), T. Repina (Leningrad — U.R.S.S.), G. D. Tappe (Londra — Anglia), W. Truszkovski (Cracovia — Polonia).

Din cauza numărului mare de participanţi şi a problemelor diferite care-i preocupau, programul de studiu s-a desfăşurat în acest an, spre deosebire de anul trecut, în două secţii. La prima secţie au participat profesori şi specialişti în domeniul lingvisticii şi al istoriei literare, precum şi în domeniul artei ; a doua secţie a fost formată din studenţi şi tineri cercetători care se specializează în domeniul filologiei romîne.

Prelegerile ţinute în limba romînă şi însoţite întotdeauna de textul tradus în limba franceză au prezentat, la secţia de profesori, probleme de strictă specialitate referitoare la istoria şi struc-

[1] Cf. *SCL*, XII (1961), 1, p. 105.

tura limbii romîne şi la realism în literatura romînă, iar la secţia studenţi — probleme cu caracter general de gramatică descriptivă a limbii romîne şi de evoluţie a literaturii romîne. Au fost înfăţişate, de asemenea, momentele cele mai importante din istoria şi arta poporului romîn ; temele de geografie au fost comune pentru ambele secţii.

Au fost apreciate, în mod deosebit, prelegerile : *Elementul latin în limba romînă. Structura gramaticală, Limba romînă actuală* (acad. Iorgu Iordan), *Elementul autohton în limba romînă* (acad. Al. Rosetti), *Limba romînă în creaţia literară a marilor clasici* (acad. T. Vianu), *Stăpînirea romană pe teritoriul Daciei* (acad. C. Daicoviciu), *Răscoala din 1821* (acad. A. Oţetea), *Pronumele în limba romînă* (prof. J. Byck), *Îmbogăţirea lexicului în limba romînă în secolul al XIX-lea* (prof. B. Cazacu), *Arta feudală în ţările romîne* (prof. V. Vătăşianu), *Cîntecul Meşterului Manole şi referinţele lui balcanice* (conf. M. Pop), *Expresii şi locuţiuni verbale în limba romînă* (conf. Fl. Dimitrescu-Niculescu), *Categorii gramaticale specifice limbii romîne* (lect. Al. Niculescu), *Un realist original de inspiraţie folclorică, Ion Creangă* (lect. Zoe Dumitrescu), *Arta populară romînească* (Tancred Bănăţeanu).

Prelegerea de închidere a cursurilor a fost ţinută de prof. Jean Livescu, rectorul Universităţii — Bucureşti.

Expunerile din domeniul geografiei şi folclorului romînesc au fost însoţite de diafilme şi exemplificări muzicale.

Pe lîngă cursuri, s-a desfăşurat o intensă activitate în cadrul seminariilor, organizate în două serii paralele, de începători şi de avansaţi, conduse de lectorii Matilda Caragiu, Clara Chiosa şi Al. Niculescu. Seminariile s-au dovedit a fi atît de utile, încît, deşi fixate în număr destul de mare, participanţii au solicitat organizarea unor ore de seminar peste numărul stabilit. În şedinţele de seminar cu cei mai avansaţi s-au explicat şi interpretat texte de limbă romînă din sec. XVI—XX, precum şi de limbă romînă contemporană. Dată fiind provenienţa participanţilor din diferite şcoli de romanistică din străinătate care studiază limba romînă din puncte de vedere deosebite, discuţiile teoretice au fost foarte vii.

În seminariile cu studenţii s-au urmărit scopuri practice (exprimarea şi redactarea corectă), fără a se neglija, atunci cînd era necesar, nici problemele teoretice. La începători s-au introdus ore de conversaţie curentă.

Activitatea de studiere concretă a limbii romîne a fost îmbinată cu cea cultural-ştiinţifică. Astfel, la secţia profesori a fost organizat un simpozion dedicat culturii romîneşti de peste hotare, la care au luat cuvîntul specialişti în filologia romînă din Anglia (E. D. Tappe), Belgia (L. Mourin), Cehoslovacia (J. Huškova), Danemarca (A. Rosenstand-Hansen), R. D. Germană (W. Draeger), R. F. Germană (A. Maurer), Italia (P. Buonincontro), Suedia (D. Falk), R. P. Ungară (F. Bakos), U.R.S.S. (T. Repina), S.U.A. (G. K. Meadows), iar la secţia studenţi s-a organizat o şezătoare cu temele ,,De ce am învăţat limba romînă?" şi ,,De ce am venit în Romînia?", la care au vorbit, printre alţii, M. Impey (Anglia), Dina Fabiani (Italia), Rudolf Windisch (R. F. Germană), Mary Ann Ignatius (S.U.A.).

Iniţiativa conducerii cursurilor de a organiza, în zilele de 19—20 august, două colocvii de lingvistică s-a bucurat de un deosebit succes şi a fost primită cu entuziasm de participanţi. Cu acest prilej au fost prezentate o serie de comunicări din domeniul lingvisticii generale şi al romanisticii de către J. Cremona — Anglia (,,Le polymorphisme linguistique"), L. Prieto — Argentina (,,Linguistique avec ou sans contenu"), W. Pollak — Austria (,,L'aspect verbal"), J. Mattoso-Câmara — Brazilia (,,Pour une conception de la stylistique"), L. Michel — Franţa (,,Notion de dialecte et cinématique dialectale"), W. Draeger — R.D.G. (,,Criptogramele din textele secolului al XVI-lea"), H. Lüdtke — R.F.G. (,,Phonologie paradigmatique, phonologie syntagmatique, phonologie fonctionnelle"), D. Falk — Suedia (,,L'alternance a/ă dans la flexion

du féminin en roumain. Une contribution à la discussion"), G. Szépe — R.P.U. („Le binarisme"), T. Repina — U.R.S.S. („Cîteva observaţii cu privire la conjuncţia *de* în limba romînă").

La discuţiile acestor colocvii au participat activ şi lingviştii romîni aflaţi la Sinaia (acad. Al. Rosetti, acad. Al. Graur, prof. D. Macrea, prof. B. Cazacu, lect. Al. Niculescu, lect. M. Caragiu etc.).

În afara programului au fost organizate şi vizionări de filme romîneşti, excursii şi vizite pe Valea Prahovei şi în împrejurimile localităţii Sinaia ; participanţii au putut cunoaşte şi aspecte ale vieţii din R.P.R. prin vizitarea unor fabrici, uzine, şantiere arheologice, muzee şi monumente istorice. Itinerariul turistic s-a terminat cu o excursie mai lungă (de 6 zile) pe litoralul Mării Negre.

Cursurile de vară din anul 1961 şi-au atins cu prisosinţă obiectivele propuse : cunoştinţele oaspeţilor în domeniul limbii romîne s-au consolidat, iar informaţia şi documentarea lor referitoare la istoria limbii şi literaturii romîne s-au lărgit şi s-au aprofundat.

Participanţii la cursuri au plecat însă din ţara noastră nu numai cu cunoştinţe mai temeinice în domeniul limbii, literaturii, istoriei şi artei poporului romîn, ci şi cu o imagine mai vie şi mai bogată a realizărilor din domeniul ştiinţei şi culturii, concretizată prin numeroasele scrisori adresate conducerii Universităţii — Bucureşti.

Iată, de pildă, ce scriu prof. Louis Michel (Franţa) şi Louis Mourin (Belgia) :

„Je suis encore tout ébloui par le voyage merveilleux que je viens d'effectuer grâce à votre Université et qui marquera une date importante dans ma vie. En effet j'ai eu l'agréable surprise de découvrir à l'est une deuxième patrie, car à aucun point de vue, je ne puis y voir une terre étrangère" (L. Michel).

„Nous sommes revenus enchantés de ce premier contact avec la terre et le peuple roumain. Les conférences, exercices de seminaire et conversations de nos collègues des Universités roumaines m'ont été extrêmement précieuses pour mon information et mon travail scientifique" (L. Mourin).

Scrisorile în limba romînă primite de la cîţiva oaspeţi, printre care cea a doamnei Dagmar Falk (Suedia) exprimă impresii tot atît de îmbucurătoare pentru noi şi arată că străduinţele conducerii de a realiza un climat propice studierii limbii şi literaturii romîne au fost apreciate.

„Am fost atît de impresionată de grija dv. de a ne oferi un program atît de folositor pentru îmbogăţirea cunoştinţelor noastre asupra limbii romîne cît şi de a ne oferi ospitalitate, atît de cunoscută de altfel dar preţuită cu noi sentimente de admiraţie, o ospitalitate caracteristic romînească".

Experienţa din acest an, sugestiile primite de la participanţi vor fi folosite la organizarea cursurilor din anul 1962.

Olga Tudorică

SORIN STATI, *Limba latină în inscripţiile din Dacia şi Scythia Minor*

Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1961. 161 p. (Comisia pentru studiul formării limbii şi poporului romîn, IV)

Limba inscripţiilor interesează nu numai pe lingvişti, ci şi pe istorici, arheologi şi epigrafişti. Aproape în fiecare an ies la iveală noi monumente epigrafice, care sînt citite şi interpretate pe baza materialului existent, iar editorii caută fapte analogice şi aduc în sprijin exemple asemănătoare din inscripţiile deja publicate. Deci ei simt nevoia unui repertoriu lingvistic complet pentru fiecare dintre provinciile imperiului roman, nu numai în ceea ce priveşte vulgarismele, ci şi pentru faptele de limbă în genere. Istoricii urmăresc răspîndirea geografică a inscripţiilor spre a putea adînci studiul procesului de romanizare, arheologii şi epigrafiştii sînt atenţi la tipologia monumentelor sau la terminologia administrativă şi religioasă, iar lingviştii încearcă să desprindă inovaţiile limbii latine în dezvoltarea ei continuă spre limba romînă. Aşadar, în acest domeniu cercetătorii înfruntă de obicei problemele din mai multe laturi, deoarece ele formează împreună un complex unitar.

În discuţiile purtate în prealabil s-a socotit că este bine să avem un repertoriu cît mai complet pentru inscripţiile de pe teritoriul patriei noastre, iar sarcina alcătuirii acestuia a fost încredinţată atunci lui Sorin Stati, care ne-a înfăţişat rezultatul cercetărilor sale în lucrarea de faţă. Autorul a studiat inscripţiile descoperite în toate regiunile ţării, măcar că titlul lucrării, într-o măsură oarecare, rămîne impropriu, deoarece teritoriul dintre Olt, Dunăre şi Carpaţi pînă la cursul inferior al Prutului, făcea parte din Moesia inferioară ; apoi însăşi Dobrogea, pînă în veacul al IV-lea al erei noastre, nu era încă o unitate adminsitrativă deosebită, cu numele Scythia Minor, ci intra în componenţa provinciei Moesia inferioară. În Dobrogea se găseau cetăţile pontice, iar numărul inscripţiilor greceşti era destul de însemnat, pe cînd în Dacia s-au păstrat doar 35 de inscripţii greceşti, alături de peste 3 000 de inscripţii latineşti. Iată deci un aspect care deosebea cele două provincii ; dar a mai existat unul foarte important : Dacia s-a aflat sub stăpînirea romană numai 165 de ani, pe cînd Dobrogea timp de mai bine de cinci secole. Dar însăşi această dezvoltare divergentă ne îndeamnă să punem alături faptele din Dacia cu cele din Scythia Minor spre a sesiza mai uşor inovaţiile şi a obţine noi puncte de sprijin pentru cercetările noastre.

După o bibliografie adecvată, autorul discută în introducere cîteva chestiuni de principiu şi de metodă, apoi trece la examinarea inscripţiilor pe bază de interpretare lingvistică : probleme de grafie, greşeli, abrevieri şi influenţa limbii şi ortografiei greceşti. În capitolele închinate

foneticii şi morfologiei sînt înregistrate cu grijă faptele întîlnite în inscripţii, pe baza unui material comparativ din alte provincii. Se insistă mai mult asupra problemelor controversate şi adeseori se propun soluţii personale. Partea aceasta a lucrării este cea mai utilă şi mai plină de fapte. În lucrarea mea despre limba latină din provinciile dunărene am desprins inovaţiile esenţiale, am stabilit distribuţia geografică şi cronologia lor, apoi le-am comparat cu inovaţiile asemănătoare din celelalte teritorii de limbă latină, dar n-am putut îmbrăţişa toate amănuntele. În încercarea de faţă, pentru Dacia şi Scythia Minor, Sorin Stati ne înfăţişează un repertoriu complet, deci lucrările noastre sînt complimentare.

Capitolele închinate sintaxei şi vocabularului sînt bine alcătuite, deşi nu prezintă totdeauna un material cu totul nou. Culegerea de inscripţii de la sfîrşit poate fi folosită la interpretările cu studenţii. Indicele este prea sumar şi nu cuprinde de loc faptele de morfologie şi vocabular : aceasta este o scădere destul de gravă a lucrării ; deoarece, în noianul de materiale care se acumulează mereu an cu an, cercetătorii recurg în primul rînd la indici, neavînd totdeauna destul timp să citească amănunţit toate studiile speciale.

Semnalez cîteva greşeli : p. 8, Mein pentru Main, IV (1954) pentru VI(1954) ; p. 9, Meyer-Lübke, *Einführung*, ed. III-a, 1920 ; acelaşi, *Grammaire des langues romanes*, vol. I—IV ; p. 10, la revista *Latomus* lipsesc indicaţiile de volum, an şi pagină ; p. 14, scindarea imperiului roman a avut loc în anul 395, nu în 379.

Grafia EC MEMO(ria), interpretată de autor ca rezultatul unei influenţe greceşti, unde EC ar răspunde prepoziţiei greceşti ἐς ,,în" (p. 120, adică ,,în memoria"), ar putea fi citită şi *hec* (= *haec*) *memoria*.

La p. 13 aflăm că ,,documentele dovedesc staţionarea, pe teritoriul de astăzi al patriei noastre, a mai multor legiuni (de la zece la douăsprezece), numărînd aproximativ 60.000 de soldaţi". Este o confuzie, în sensul că aceste legiuni staţionau în cuprinsul ţinuturilor de la Dunărea de Jos, iar pe teritoriul de astăzi al patriei noastre se afla numai un număr restrîns dintre ele.

Studiul de faţă ilustrează destul de bine bogăţia faptelor de limbă din inscripţii, varietatea şi complexitatea lor, apoi starea de cultură a lapicizilor, răspîndirea procedeelor şi influenţelor, precum şi stăruinţa tradiţiei grafice : totuşi aceasta n-a putut împiedica pătrunderea a numeroase elemente populare, care au persistat pînă în limba romînă de astăzi.

H. Mihăescu

TEOFIL TEAHA, *Graiul din Valea Crişului Negru*

[Bucureşti], Editura Academiei R.P.R., [1961], 309 p.

Bibliografia lucrărilor de dialectologie a fost îmbogăţită de curînd cu o nouă contribuţie : studiul monografic al lui Teofil Teaha, *Graiul din Valea Crişului Negru* [1].

Capitolele lucrării sînt următoarele : *Introducere*, *Fonetică*, *Morfologie*, *Formarea cuvintelor Lexicul*, *Onomastică*. Urmează *concluziile*, *rezumatul* lucrării (în limba rusă şi franceză), *texte*, *glosar* şi un *indice* de materii, cuvinte şi autori. În introducere (p. 17—30) se face o scurtă caracterizare a regiunii cercetate şi prezentarea studiilor care s-au ocupat de graiurile de pe

[1] Lucrarea reprezintă o formă îmbunătăţită şi adăugită a disertaţiei pentru obţinerea titlului de candidat în ştiinţe filologice, susţinută de autor, în iunie 1957, în faţa Consiliului ştiinţific al Institutului de lingvistică al Academiei R.P.R. şi confirmată de Comisia superioară de diplome.

Crişuri, şi se indică localităţile în care au fost făcute anchetele (12 localităţi). Se arată, de asemenea, că materialul lingvistic a fost adunat cu ajutorul unui chestionar (de 3 000 de întrebări, grupate pe fenomene), care a avut la bază chestionarul de 7 000 de întrebări al *Atlasului lingvistic romîn*.

Prezintă interes compararea lucrării lui T. Teaha cu monografii dialectale mai vechi din lingvistica romînească, pentru a urmări ce aduce nou autorul în cercetarea monografică a graiurilor.

Chiar la o simplă lectură a cuprinsului se poate remarca prezenţa, în lucrarea pe care o prezentăm, a capitolelor *Consideraţii asupra sistemului fonologic al graiului* (p. 79—88), *Cuvinte care formează arii lexicale în vestul ţării* (p. 115—120), *Influenţa limbii literare* (p. 127—129). Ele trebuie considerate ca o urmare a preocupării autorului de a lega cercetarea sa de problemele mai noi ale dialectologiei romîneşti.

Astfel, observaţiile asupra sistemului fonologic se datoresc dezvoltării studiilor de fonologie din ţara noastră, în ultimii ani (vezi SCL, X (1959), 3, p. 315 ş.u.).

Stabilirea ariilor unor cuvinte care sînt socotite particularităţi lexicale ale graiurilor din Crişana are în vedere completarea cunoştinţelor pe care le avem despre aceste graiuri datorite lucrărilor lui E. Petrovici, I. Pătruţ, R. Todoran.

În sfîrşit, influenţa limbii literare asupra graiurilor este o problemă care reţine, în ultima vreme, tot mai mult, atenţia lingviştilor, şi corespunde importanţei pe care o prezintă raportul dintre limba literară şi graiuri în evoluţia actuală a unităţilor lingvistice teritoriale.

Caracterizarea generală a graiului cercetat a profitat de asemenea de materialul publicat în volumele *Atlasului lingvistic romîn*, care a constituit un instrument de lucru util verificării şi comparării datelor din monografie [1].

O latură pozitivă a lucrării rezultă din compararea continuă a graiului studiat cu celelalte graiuri dacoromîneşti, (vezi p. 34, 41, 44, 47 etc.). Paralel se face raportarea la stadii vechi de limbă, păstrate în textele bihorene, autorul încercînd să precizeze cîteva date de dialectologie istorică.

Remarcăm, de asemenea, că textele publicate în volum (p. 169 — 193) au fost înregistrate pe bandă de magnetofon.

În ce priveşte metoda folosită pentru adunarea materialului, menţionăm că ea a avut la bază principiul ca „anchetatorul" specialist să fie în acelaşi timp „informator" sau „subiect" (vezi şi R. Todoran, [în] *Materiale şi cercetări dialectale I*, [Bucureşti], Editura Academiei R.P.R., 1960, p. 31). Valea Crişului Negru, unde se vorbeşte graiul pe care îl studiază autorul, este regiunea lui natală (comuna Cîmp). Aşa se explică faptul că în această localitate a fost anchetat un singur subiect (mama cercetătorului), datele lingvistice fiind completate de propriile cunoştinţe ale anchetatorului asupra graiului (vezi p. 26).

★

Vom face în cele ce urmează, cîteva observaţii critice pe marginea volumului prezentat.

Considerăm că autorul trebuia să arate de ce numărul subiectelor anchetate în diferite localităţi variază de la 1 la 4. Nu se indică consecvent numele de fată ale subiectelor feminine. Lipseşte, de obicei, un criteriu care să justifice ordinea exemplelor care se aduc pentru ilustrarea unui fenomen.

---

[1] Credem că ar fi fost însă necesar să se facă o delimitare mai riguroasă a materialului cules pentru monografie faţă de cel cuprins în volumele ALR, deoarece se pare că, uneori, datele culese în cele două anchete diferite, la o distanţă de aproximativ 30 de ani una de alta, sînt interpretate ca aparţinînd aceluiaşi stadiu de evoluţie a limbii.

Întîlnim glosări neclare : *šără* „fiere" – *šieră* „fiere" (p. 59).

Faptul că pronunţarea labialelor nu este, în nici o localitate, absolut consecventă, nu determină coexistenţa mai multor sisteme fonologice, ci este o dovadă a existenţei fenomenului amintit [1] în graiul din Valea Crişului Negru (vezi p. 61).

Unele fonetisme sînt explicate ca un rezultat al influenţei limbii literare (p. 88—89), altele ca rezultat al influenţei limbii comune (!) (p. 86—87), iar altele ca rezultat al influenţei limbii comune literare (!) (p. 86—87). Vezi şi discuţia de la pagina 151.

Formele de pronume nehotărîte înşirate la p. 93 nu sînt interesante numai prin locul accentului, aşa cum reiese din formularea paragrafului respectiv.

La pagina 95, termenii „sufix" şi „desinenţă", în capitolul despre prezentul indicativului şi conjunctivului, sînt folosiţi alternativ în mod nejustificat.

„Mulţimea acestor forme verbale nesufixate dovedeşte frecvenţa lor în graiul din Valea Crişului Negru" (p. 96 ; subl. ns., — *V.R.*).

Cufăr, *gang* şi *flec*, citaţi la influenţa germană (p. 126), nu pot fi puşi pe acelaşi plan cu ceilalţi termeni care au o răspîndire regională.

Din paragrafele de la p. 123 şi 156 nu rezultă clar dacă autorul consideră ca factor mai important, pentru a explica influenţa maghiară din trecut asupra graiului din Valea Crişului Negru, stăpînirea politică şi administrativă sau contactul direct al populaţiei romîneşti cu populaţia de limbă maghiară.

Era interesant dacă concluziile referitoare la procesul de diferenţiere dintre vorbirea bărbaţilor şi aceea a femeilor (vezi p. 156) ar fi fost susţinute şi întregite printr-o cercetare specială ; altfel, deşi nu ne îndoim că aceasta este realitatea lingvistică, observaţiile respective rămîn la nivelul unor formulări teoretice.

Întîlnim în studiu glosări cu variante ale unor cuvinte din limba comună sau chiar cu cuvinte regionale: *podbeal* (p. 65, 73), *zăgńată* (p. 73 şi glosar, s. *jemn'iţă*), *oasele* (*osár* „oasele rămase de la prune de la fiertul ţuicii" ; p. 104), *punte* (*umerar* (la umăr) „punte la cămaşă" ; p. 105), *buieşte* (*buitor* „cel care buieşte lemnele" ; p. 106), *bruşi* (*bruşos* „plin de bruşi" ; p. 107), *dîcă* (*dîcos* „cu dîcă, care poartă pică, ţîfnos" ; p. 107), *cată* (*doştină* „loc dosit . . . unde cată soarele" ; p. 107), *vîrloape* [2] (p. 129), (plantă) *acăţătoare* (p. 133), *doştină* (*dosuri* „doştină, partea neînsorită a unui deal" ; p. 134), *steni* (de piatră) (p. 139).

★

Glosarul cuprinzător care însoţeşte studiul monografic (p. 195—284) ne permite să facem de asemenea o serie de observaţii.

Bîzdărit este glosat : „acţiunea de a bîzdări" fără să se explice sensul lui *a bîzdări*.

În contextul care se dă la cuvîntul *blociorітură* apare şi varianta *boločorітură* despre care însă nu se spune nimic.

Nu se indică, printr-un procedeu grafic, cînd un cuvînt care apare într-o definiţie este inclus şi în glosar. Cf. *box* (s. *bocsalesc*), *turiţă* (s. *turiţar*), *ţov* (s. *ţovar*).

La unele cuvinte nu se dă sensul ; autorul reproduce numai un citat în care apare termenul respectiv. Cf. s. *broscuţă*, *perituri*.

---

[1] Este cazul să arătăm că, după părerea noastră, coexistenţa mai multor sisteme fonologice în grai este prea des invocată (vezi p. 59, 61, 84, 85, 153 etc.), mai cu seamă că această problemă nu a constituit o preocupare specială a lucrării.

[2] Forma literară este *hîrtop* (cf. DM, s.v.). Folosirea variantei *vîrtop* surprinde mai cu seamă că şi în graiul din Valea Crişului Negru circulă forma literară (vezi p. 130, 136).

Buzălat figurează în glosar doar cu sensul (despre un om) „buzat", deşi, numai cu două rînduri mai sus, s. *buză*, apare contextul: *tălpi buzalăté, trébi să știe cîrńe bińe, s-ájbă búză* (deci cuvîntul se referă şi la partea dinainte, îndoită, a saniei !).

Unele cuvinte cuprinse în definiţiile sensurilor ar fi trebuit să fie incluse în glosar, iar altele să fie înlocuite cu un alt sinonim, pentru a evita folosirea regionalismului sau a neologismului în glosare: *bour* (s. *buză*), *pîrluiesc* (s. *cenuşer*), *ort* (s. *creastă*, *cunună*), *pichere* (s. *d'iund'iucă*, *pirchiță*), *răpăguş* (s. *dîrboi*, *piriuş*, *slais*, *zdurluş*), *defectat* (s. *hibalit*), *horjul* (s. *horjită*), *situat* (s. *horincei*), *hucui* (s. *hucariu*, *hucişte*, *jepişte*, *țîrşît*, *tuzuci*, *vagaş*), *păhui* (s. *păhuişte*), *laşcă* (s. *pataşcă*), *puntiță* (s. *pumnată*), *calculat* (s. *samalit*), *curuioc* (s. *ureznic*), *prezentabil* (s. *vazoş*), *dripită* (s. *zolită*).

Capatatoare (despre o femeie) „strînguitoare,..." (? !).

Sensul cuvîntului *căciorat'e* este redactat incomplet şi, de aceea, devine neclar: „pătate, atinse de putreziciune"; formularea corectă era: (despre fructe). Aceeaşi observaţie o putem face şi pentru *căciorază*, *clocesc*, *cutulită*, *marad'eşt'e*.

Cităm cîteva exemple pentru a arăta că, uneori, glosarea unor c u v i n t e d i f e r i t e, dar care denumesc a c e e a ş i noţiune, obiect etc. (sau ceva asemănător), diferă în mod nejustificat de la un cuvînt la altul: *cioc*: (la porumb) „cotor, partea lemnoasă a ştiuletelui", dar s. *ciocălău* şi *cioclej*: „partea lemnoasă a ştiuletelui de porumb". Cf. şi *coşciog*: „adăpost pentru şoareci, şobolani etc.", alături de *coşńiog* „culcuş, adăpost pentru şoareci, şobolani etc.", *butantău*: (despre fîn) „grămadă mare formată din 3 porşori", dar *cruce*: „căpiţă de grîu formată din 21—22 de snopi", *bişeucă* / *ghinuşe*, *pataşcă* / *potorele*, *rişcă* / *rîştie*, *sturcesc* / *sturcit*, *zbatoreşte* / *zumneşte*.

Cir este glosat „trahana" şi se face trimiterea, cu cf., la sinonimele „răzălaie, scrob, t a r h a n ă". Atît *trahana* cît şi *tarhană* nu figurează în glosar.

Cuvîntul-titlu apare folosit în glosare: *huci* „pădurițǎ de fag,..., huci".

Miericeauă este glosat „ferigă dulce" (?).

Sensul exact al verbului *morsoacă* credem că este (despre purcei) „strîng, trag de ţîţele scroafei, cînd mănîncă cu lăcomie" (de altfel, aşa reiese şi din contextul: *purčeii morsǫcă țîțăli la scrǫfă*) şi nu (despre purcei) „sug cu lăcomie". Cf. şi *zbatoreşte* (despre viţel) „zbate, frămîntă ugerul vacii cînd suge".

Nod şi *nodeu* sînt glosate prin cuvinte la plural: „ouăle picioarelor".

Podită „lînă tăbăcită (?), de proastă calitate".

Roşioară este „augmentativ de la *roşie*"? Ar fi fost necesar să se dea un exemplu sau un citat.

Rînchiază (despre cal) „necheazǎ" trebuie scos din glosar, fiind un cuvînt general. Cf. *DM*, s.v. La fel *zgriburesc*.

Glosarea lui *şteamăt*: „urmă, pomeneală" este defectuoasă; de asemenea, trebuia să se arate că termenul este folosit mai cu seamă în expresii (aşa cum reiese şi din citatul: *nu să véd'e ni č ştió-măt d'i ịei*).

„Cucuruz" din glosarea termenului *şuşorcă* trebuie înlocuit, evident, cu „porumb".

Țuică nu poate fi discutat ca un cuvînt cu două sensuri: **s.f.** „cucuvaie" **vb. ind. prez. 3 sg.** (despre ţuică) „ţiuie, cîntă". Cele două „sensuri" trebuiau să apară în glosar ca două cuvinte-titlu.

★

Materialul bogat pe care îl aduce lucrarea dintr-o regiune atît de interesantă din punct de vedere lingvistic [1], referirile continue la stadiile vechi de limbă şi compararea rezultatelor

[1] Vezi, de exemplu, observaţiile referitoare la caracterul arhaic al graiului.

obţinute în anchetele din Valea Crişului Negru cu situaţia din celelalte graiuri dacoromîneşti (în acest sens *Atlasul lingvistic romîn* a fost de un real folos în cercetare) sînt fapte care justifică aprecierea monografiei ca un studiu interesant şi util viitoarelor cercetări de dialectologie şi istorie a limbii.

V. *Rusu*

PANDELE OLTEANU, *Limba povestirilor slave despre Vlad Ţepeş*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1961, 410 p.

Dintre cele trei opere ce constituie fondul literaturii feudale slavo-romîne din Ţara Romînească — *Învăţăturile lui Neagoe Voievod Basarab către fiul său Teodosie*, din care ni se conservă numai fragmente, *Analele Ţării Romîneşti*, al căror text slav iniţial nu ni se păstrează şi *Povestirea despre Dracula Voievod*, ce ni s-a conservat numai în manuscrise în limba rusă — ultima este neîndoielnic cea mai valoroasă din punct de vedere literar şi deci cea mai importantă pentru istoria culturii romîneşti medievale. Povestirea, conservată numai în 16 manuscrise ruseşti, nu este totuşi proprie vechii literaturi ruseşti [1] şi nici izolată în cadrul culturii noastre, ci face parte dintr-un grup de texte literare în care s-au reflectat personalitatea şi vremurile lui Vlad Ţepeş — povestirile germane [2], cele cuprinse în *Historia Pannonica* [3] a lui Antonio Bonfini, în *Cosmografia* [4] lui Sebastian Münster, în *Analele Ţării Romîneşti* [5] etc., avînd ecou şi în circulaţia noastră folclorică modernă [6].

Locul pe care îl are *Povestirea despre Dracula Voievod* în istoria culturii romîneşti din sec. al XV-lea fixează importanţa cărţii publicate de Pandele Olteanu, precum şi obligaţiile recenzentului, care trebuie să considere lucrarea atît în cadrul dezvoltărilor culturale specifice veacului al XV-lea romînesc, cît şi în acela al rezultatelor certe la care au ajuns cercetătorii care au precedat lucrarea lui P. Olteanu.

Cercetările începute la 1896 de Ion Bogdan au intrat într-o fază nouă în urma publicării de către A. Sedelnikov [7] a manuscrisului copiat la 1490 de Eufrosin. Acest manuscris a adus noi indicaţii pentru cercetarea operei pe care vom încerca să le schiţăm pe scurt.

Originalul acestei scrieri, despre care se ştia deja că este independentă de cea în limba germană [8], a fost redactat după anul 1482, deoarece ultimul fapt istoric cunoscut textului (uciderea lui Basarab cel Tînăr la Glogova) s-a întîmplat în acel an (povestirea nr. XIX). Din textul operei rezultă că ea a fost scrisă la Buda, deoarece autorul afirmă că a „*văzut aci la Buda*" pe Mihai (Mihnea) fiul lui Ţepeş (*ibidem*, nr. XIX). Autorul nu era romîn, deoarece scriind că voievodul se numea Dracula, el precizează „*Dracula pe limba romînească, iar pe a noastră diavol*" [9]. În forma în care ne-a fost transmisă, *Povestirea* a fost opera unui cleric ortodox, aşa cum indică

---

[1] Ion Bogdan, *Vlad Ţepeş şi naraţiunile germane şi ruseşti*, Bucureşti, 1896, p. 119.

[2] *Ibidem*, p. 90—106.

[3] Ediţia Coloniae Agrippinae, 1690, p. 385.

[4] Ediţia Basel, 1550, p. 910, partea a IV-a, cap. 82.

[5] C. Grecescu şi Dan Simonescu, *Istoria Ţării Romîneşti, 1290—1690, Letopiseţul cantacuzinesc*, p. 205, r. 1—10.

[6] C. Rădulescu-Codin, *Îngerul romînului*, Bucureşti, 1913, p. 83—86 şi rev. „Prietenul nostru", I, nr. 5, p. 76—77.

[7] *Literaturnaja istoricescaja povestii o Drakule*, în „Isvestija po rusk. jaz. i slovanosti", II, Moscova, 1929.

[8] Ion Bogdan *op. cit.*, p. 119.

[9] *Cronicile slavo-romîne din sec. XV—XVI*, publicate de Ion Bogdan. Ediţie revăzută şi completată de P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1959, p. 200, r. 3.

lămurit imprecaţia împotriva catolicizării lui Ţepeş din „povestirea" nr. XV, dar scrierea iniţială folosită de traducătorul în ruseşte a fost probabil redactată de un laic, deoarece în „povestirea" nr. IV, clericii sînt aşezaţi în urma laicilor feudali.

Despre limba în care a fost scrisă iniţial *Povestirea despre Dracula Voievod* textul lui Eufrosin permite două precizări. Autorul, opunînd limbii în care scria pe cea romînească [1] indică involuntar, dar sigur, că el scria într-o limbă vorbită şi nicidecum în vreo redacţie cărturărească a vechii limbi slave de uz bisericesc. Iar întrebuinţarea într-un text redactat într-un atare grai a termenului *diavol* dovedeşte că limba în care scria nu era rusa, deoarece în sec. al XV-lea şi chiar şi astăzi acest cuvînt nu are circulaţie curentă în limba rusă. Acest ultim fapt concordă cu opiniunile cercetătorilor precedenţi ai textului, care analizîndu-l sumar au observat că el reprezintă transpunerea în ruseşte a unei scrieri redactate iniţial într-o limbă sud-slavă, în care utilizarea termenului *diavol* este firească.

Într-adevăr, atît în textul lui Eufrosin, cît şi în toate celelalte manuscrise ruseşti ale acestei opere, s-au observat inconsecvenţe lingvistice, forme improprii limbii ruse, care indică lămurit că textul originar al *Povestirii* a fost redactat în altă limbă şi tradus numai în ruseşte.

Deci cunoştinţele noastre despre scrierea conservată în manuscrisul lui Eufrosin, cunoştinţe de care Pandele Olteanu ar fi trebuit să ţină seama, sînt următoarele : opera, romînească prin subiect, făcînd parte dintr-un grup de scrieri similare, a fost scrisă la Buda ; autorul nu era însă romîn, dar nici rus, el nu era probabil nici cleric ; manuscrisul lui Eufrosin, un cleric, este o copie. Din analiza lingvistică a *Povestirii* s-a observat că în redacţia rusească textul a suferit o rusificare progresivă în cursul copierilor sale succesive [2] şi că el reprezenta o transpunere dintr-o altă limbă slavă, care a lăsat urme în manuscris.

În această situaţie, este evident că elucidarea problemelor ridicate de această scriere literară nu poate fi atinsă decît pe baza unei cercetări lingvistice. Pandele Olteanu a înţeles acest lucru şi de aceea cercetarea sa prezintă un mare interes.

Pentru a arăta însă de ce acest merit, ca şi munca depusă de autor nu au dus la rezultate valabile ştiinţifice, trebuie să precizăm concepţiile istorice proprii lui P. Olteanu. Toate strădaniile sale ştiinţifice tind să dovedească că atît formele cele mai vechi ale culturii literare la romîni, cît şi apariţia celor dintîi scrieri literare scrise în romîneşte [3], s-ar fi dezvoltat sub impulsul şi sub influenţele slavo-moraviene sau cel puţin nord-slave.

Utilizînd în acest scop şi *Povestirea despre Dracula Voievod*, autorul scoate opera din cadrul său istoric şi cultural, pe care îl constituie subiectul — personalitatea lui Vlad Ţepeş şi faptele sale —, precum şi din ansamblul operelor medievale în care sînt cuprinse „povestirile" despre voievod, nu ţine seama de conţinutul acestora, de indicaţiile lor, precum şi de numeroasele slavisme de sud constatate în text de cercetătorii ce l-au precedat. Lucrînd astfel în afara realităţii, Pandele Olteanu supune textul rusesc din manuscrisul lui Eufrosin unei analize lingvistice formale, neconcludente din punct de vedere istoric şi cultural.

Astfel, trecînd cu vederea faptul că textul iniţial a fost scris la Buda şi într-o limbă vorbită, Pandele Olteanu consideră că el ar fi fost redactat în „slavona rusă din regiunea carpatică" (p. 29), deşi nu există nici o indicaţie documentară-istorică în acest sens, şi nici, aşa cum se va constata de îndată, cel puţin indicaţiuni lingvistice certe, ci numai deducţii preconcepute. Această poziţie apriorică îl face să situeze lingvistic această operă istorică romînească, scrisă la Buda, în grupul de cărţi rituale proprii regiunii ruso-carpatice, cărţi care reprezintă singura

---

[1] *Cronicile slavo-romîne din sec. XV—XVI*, publicate de Ion Bogdan. Ediţie revăzută şi completată de P. Panaitescu, Bucureşti, 1959, p. 200, r. 3.

[2] Ion Bogdan, *op. cit.*, p. 119.

[3] Pandele Olteanu, *Aux origines de la culture slave de Transylvanie et de Maramureş*, în „Romanoslavica", I, 1958, p. 169—197.

formă de manisfestare literară a acelui ţinut în sec. al XV-lea. Dar P. Olteanu omite cu acest prilej să se întrebe : care va fi fost cauza pentru care cărturarii acelei regiuni — care în sec. al XV-lea nu numai că nu aveau literatură istorică locală, dar în scrisul lor nu pătrunsese încă nici urmă de grai popular (p. 29) — se vor fi inspirat din viaţa, faptele şi evenimentele vremurilor unui voievod al Ţării Romîneşti?

Această teză istorică gratuită, deoarece nu este susţinută nici cel puţin de cea mai măruntă indicaţie istorică, a fost necesară lui P. Olteanu, în cadrul concepţiei sale generale asupra relaţiilor culturale şi lingvistice dintre romîni şi slavii moravieni, pentru a putea prezenta slavismele de sud din textul lui Eufrosin ca neconcludente pentru originea *Povestirii* deoarece acestea ar fi fost fireşti, după Pandele Olteanu, într-o lucrare scrisă într-o limbă ce are la bază „paleoslava". „Particularităţi bulgare se găsesc *în orice text slavon* (vechi slav bisericesc), indiferent de redacţie" (p. 299), spune P. Olteanu, deci şi în cea ruso-carpatică. Dar domnia-sa acordă totuşi, în acelaşi timp, credit documentar, pentru identificarea limbii în care a fost scrisă iniţial *Povestirea*, particularităţilor dialectale slave de răsărit, fără să observe că apariţia acestora în text este firească, deoarece acesta a fost transpus încă din sec. al XV-lea în limba rusă, fapt care nu poate fi negat şi nu a fost contestat de nimeni.

Am afirmat că teza lui Pandele Olteanu este preconcepută, impusă materialelor lingvistice analizate şi nu derivînd din constatările pe care acestea le permite. Iată acum, pentru a exemplifica, şi cîteva constatări ce susţin afirmaţia noastră :

a) În prima pagină a analizelor lingvistice (p. 33) citim următoarele : „*Tot aşa s-au vocalizat ierurile din aria limbilor slave de răsărit a slovacei centrale şi a limbii bulgare vechi. PŢ* (adică *Povestirile despre Vlad Ţepeş*) „*s-au scris deci în aria şi într-o redacţie a acestor limbi. Şi anume în cea rusă carpatică*...". Ne aflăm, evident, în faţa unei pure afirmaţii, deoarece autorul nici nu încearcă să-şi susţină concluzia, ce reprezintă numai aplicarea unei teze preconcepute.

b) Cu toate că Pandele Olteanu afirmă : „*Din limbile slave de apus şi de răsărit aoristul a pierit începînd cu secolul al XII-lea şi al XIII-lea*... în limba rusă rămînînd doar forme izolate..." (p. 133), tot domnia-sa conchide, pentru a putea face faţă frecvenţei aoristului în textul lui Eufrosin şi caracterului lingvistic sud-slav conferit de acest fapt, că „*nici aoristele nu trebuie să ne ducă spre fondul slavei bulgare, pentru că aoristul era o formă vie şi în limba veche rusă*" (p. 265).

c) Recunoscînd că formele în dativ ale pronumelor enclitice *mi*, *ti* sînt numeroase în textul *Povestirii*, domnia-sa, pentru a putea respinge valoarea probatorie a acestui fapt gramatical, ce leagă textul copiat de Eufrosin de slava de sud, adaugă : „*nu trebuie să vedem în aceasta un bulgarism, pentru că bulgarii nu au locuit pe Tisa superioară*" (p. 75). Deci se admite a priori că textul provine de pe Tisa superioară, tocmai ceea ce rămînea de dovedit!

Nu înmulţim exemplificările de acest tip care pun în evidenţă şi metoda de lucru a autorului, deoarece vom reveni în cele următoare, şi trecem la problema felului în care trebuie interpretate inconsecvenţele lingvistice în manuscrisul *Povestirii* copiat de Eufrosin.

Acest text cuprinde un grup mare de forme grafice, fonetice, morfologice şi lexicale ce nu sînt proprii limbii ruse vechi literare din sec. al XV-lea, veac în care a fost scris manuscrisul.

Dacă apariţia formelor lingvistice de acest fel ar fi consecventă, ar fi evident că ele aparţin graiului celui care a copiat textul respectiv, pe care l-ar identifica în acest caz. Dar în manuscrisul lui Eufrosin asemenea forme discordante faţă de limba rusă a sec. al XV-lea sînt utilizate numai sporadic, fără consecvenţă, alături de formele fireşti limbii ruse şi veacului în care a fost scris textul. De pildă : grupul fonetic slav originar *-d* + *j-* apare prefăcut numai în trei cazuri în *-žd-*, ca la slavii de sud, în toate celelalte cazuri scriindu-se firesc ruseşte *-ž-* uneori chiar şi în cuvintele ce s-au scris uneori cu *-žd-* (p. 53); pronumele persoanei I sg.,

întrebuinţat în general în forma sa rusească, apare totuşi de cinci ori sub forma *azŭ* şi o singură dată chiar şi sub forma iodizată *jazŭ* (p. 44); paradigmele conjugării sud-slave sînt utilizate pentru un grup de 60 de verbe, iar pentru conjugarea altor 100 de verbe se întrebuinţează paradigmele conjugării ruseşti, în vreme ce conjugarea unui alt grup de verbe întrebuinţează cînd paradigmele sud-slave, cînd pe cele ruseşti (p. 265). Aceste exemplificări dovedesc că ezitările lingvistice din text au o altă explicaţie. Formele discordante faţă de limba rusă din textul lui Eufrosin provin din scăpări din vedere ale celui ce a transpus textul în ruseşte, care pe alocuri a uitat să traducă şi l-a copiat pur şi simplu. Aceste forme lingvistice servesc indiscutabil la identificarea limbii în care fusese scrisă iniţial *Povestirea*.

Ignorînd acest criteriu al cercetării diferenţiale a unui text rezultat dintr-o copiere, Pandele Olteanu invocă, formal, utilizarea metodei statisticii fenomenelor lingvistice (p. 26), ce nu-şi găseşte aplicarea în acest caz. În realitate autorul a fost călăuzit, în cursul demonstraţiilor şi analizelor sale, numai de necesităţile producerii probelor necesare pentru a-şi susţine teza sa preconcepută şi arbitrară.

Iată şi exemplificări în această privinţă. Pentru a minimaliza importanţa documentară a apariţiei în textul lui Eufrosin a unor forme de tip bulgar ale prepoziţiilor *kŭ*, *sŭ*, *vŭ* — apariţie firească prin caracterul ei sporadic în cazul în care textul a fost rezultatul transpunerii în ruseşte a unui manuscris redactat într-o altă limbă, Pandele Olteanu încearcă să prezinte scrierea manuscrisului lui Eufrosin ca rezultatul unei opere de selectare preconcepută. Autorul ar fi folosit în cursul scrierii operei numeroase forme ale celor trei prepoziţii fără ierurile finale proprii slavonei de redacţie rusă, în timp ce îşi permite ,,*să păstreze*" (de unde?) ,,vreo" 14 forme în grafia tradiţională bulgară, nu mai multe, pentru a păstra desigur loc şi formelor cu vocală finală, specifice rusei carpatice (p. 34). Ceea ce ne miră în aceste încercări de explicaţie lingvistică, în care se vorbeşte despre ,,păstrarea" într-un text pe care domnia-sa îl consideră scris direct în limba rusă carpatică a unor grafii tradiţional bulgare, este faptul că Pandele Olteanu nu consideră necesar să explice pentru ce Eufrosin ar fi recurs la o grafie atît de complicată în loc de a fi scris aşa cum auzea, fără ierul final sau cu o vocală finală, grafii ce îi erau amîndouă cunoscute.

După ce am exemplificat în cele precedente atît concepţiile în cadrul cărora autorul şi-a dirijat cercetarea, cît şi erorile de metodă ce au gravat analizele sale lingvistice, trecem acum la concluziile sale, în care afirmă că ,,*toate particularităţile din PŢ luate la un loc se întîlnesc numai în slava carpatică*".

Baza pe care se sprijină această concluzie o constituie categoria de particularităţi ce ar caracteriza slavona rusă, pe care Pandele Olteanu crede că ar fi reuşit să le identifice în *Povestire*.

Într-adevăr, în ultimul aliniat de la p. 300 şi pe pagina următoare sînt înregistrate un grup de aproape 20 de asemenea particularităţi ,,ruso-carpatice", socotite certe şi concrete, rezultînd din paginile analitice ale lucrării (p. 33—297).

Trebuie să remarcăm însă că raporturile dintre aceste particularităţi ale textului *Povestirii* şi graiurile ruso-carpatice sînt mai mult afirmate decît susţinute de vreo documentare ori argumentare, pe care de cele mai multe ori chiar propriile sale indicaţii le resping.

Exemplificăm: 1) alternanţa *ě*, *e*/*ä* < *ě*: r ě k a, v e r a, v ä r a, nu este proprie numai rusei carpatice, aşa cum precizează autorul; ,,toate variaţiile de pronunţare şi grafie ale fonemului *e*, atestate în *PŢ*, — *e*, *ie*, *e*, *ä* — se întîlnesc în limba veche rusă, în ucraineană şi în slavona rusă din regiunea carpatică" (p. 43); 2) ,,caracterul dur al consonantelor *k*, *g*, *ch*, indicat de vocala aspră *y* ce le urmează este o realitate, o particularitate a limbilor slave de răsărit" (p. 49), deci şi a rusei şi nicidecum numai a rusei carpatice; 3) formele duble ale genitivului masculin singular în *-u* şi în *-a* sînt cunoscute şi altor limbi slave (p. 56, 335); 4) locativul în *-u* nu este nici el specific numai rusei carpatice, Pandele Olteanu însuşi preci-

zînd că ,,schimbarea desinenţei *-e* prin *-u* s-a produs pe întreg teritoriul limbii ruse la începutul sec. XV" (p. 59) ; 5) formele instrumentalului plural în *-y* fiind cunoscute şi rusei încă din veacul al XIV-lea (p. 336), nu sînt caracteristice nici ele numai rusei carpatice ; 6) formele pronominale relative *chto, vsăkŭ, pročij* se utilizează şi în velicorusă (p. 83, 85 etc.) ; 7) referitor la utilizarea unei duble terminaţii, *-i* şi *-l* persoana a doua sg. a indicativului ce este caracteristică textului lui Eufrosin, autorul nu aduce nici o dovadă, considerînd că fenomenul ar fi obişnuit în rusa carpatică (p. 126) ; 8) frecventa utilizare a infinitivului este proprie şi altor limbi slave de răsărit şi chiar rusei (p. 151) ; 9) ,,participiile active predicative sînt o însuşire proprie tuturor limbilor slave ... cea mai largă bază de răspîndire o au în limbile slave de răsărit" (p. 181), deci acest fenomen morfologic nu este specific rusei carpatice ; 10) termenul lexical *birev* este un ungurism ce a avut circulaţie, căci este cunoscut şi scrisorilor bistriţene [1] ; 11) substantivul *kapa* este un sîrbism [2] ; 12) la fel şi *lepa* [3] ; 13) verbul *sedieti* nu are în textul *Povestirii* înţelesul atribuit de Pandele Olteanu, ,,a sta la închisoare", ci numai cel obişnuit de ,,a sta", precizarea ,,la închisoare" este mentală şi provine din termenul ,,temniţă"care precede verbul ; de altfel trebuie să observăm în subsidiar că nici verbul ung. *ülni*, citat cu această ocazie, nu are înţelesul ce i se atribuie ,,a sta la închisoare", ci numai pe cel obişnuit ,,a şedea" [4], şi nici pentru pretinsul înţeles specific graiurilor ruso-carpatice al verbului *sedieti* = *a sta la închisoare* autorul nu aduce nici un fel de dovadă în afara textului *Povestirii* ; dar textul respectiv nu dovedeşte acest înţeles al verbului, şi nici nu poate fi invocat pentru a dovedi vreun fapt lingvistic ruso-carpatic, neexistînd vreo indicaţie certă că el ar fi fost scris în acel grai ; 14) conj. *bo* a fost cunoscută tuturor limbilor slave vechi, iar astăzi mai este utilizată încă şi, între altele, în limba bielorusă (p. 272) ; de altfel Pandele Olteanu, în acest caz ca şi în altele, nici nu încearcă să dovedească afirmata specificitate ruso-carpatică a acestei utilizări, întemeindu-se exclusiv pe textul *Povestirii*, ca şi cum acesta ar fi în mod sigur ruso-carpatic, ceea ce tocmai trebuia dovedit.

Trebuie deci să conchidem că cea de-a treia categorie de particularităţi ce ar caracteriza, în concluziile autorului (p. 300—301), atît limba textului lui Eufrosin, cît şi ,,slavona rusă din regiunea carpatică" nu are temei ştiinţific, dovedindu-se astfel că nu există nici o indicaţie de natură lingvistică pentru scrierea *Povestirii* în acea regiune. Nu există, deoarece pretinsele caractere lingvistice invocate de autor nu sînt proprii numai graiurilor din acea regiune, fiind cele mai multe comune şi altor forme ale vechii ruse, iar în alte cazuri nefiind nici măcar rusisme. Este evident că Pandele Olteanu a considerat ca realitate ştiinţifică propria concepţie cultural-istorică pe care a încercat s-o susţină cu argumentele lingvistice respinse chiar şi de rezultatele propriilor sale cercetări din partea analitică a cărţii (p. 33—297), aşa cum am constatat în cele precedente.

Dar cercetarea propriu-zisă analitică-lingvistică, considerată în afara tezei cultural-istorice apriorice şi a raţionamentelor greşite ale autorului, permite şi constatări pozitive şi utile. Se constată pentru prima dată temeinic argumentat că în textul lui Eufrosin, dacă nu există trei categorii de fapte lingvistice — ruseşti, carpatice şi slave de sud — se pot identifica cu siguranţă două straturi independente de forme şi fenomene de aceeaşi natură. Alături de formele şi fenomenele ruseşti, normale într-un text transpus, în forma în care ni s-a transmis în această limbă, pe a căror bază cercetătorii vor putea să determine graiul rusesc pe care îl vorbea autorul traducerii, se constată un alt grup de fenomene şi forme, cu apariţie sporadică, specifice slavei de sud, provenind probabil din scăpările din vedere ale traducătorului, care a

[1] Al. Rosetti, *Lettres roumaines de la fin du XVI-e et du début du XVII-e siècles tirées des archives de Bistritza*, Bucureşti, 1926, p. 45.

[2] *Rjecnik hravatskoga ili srpskoga jezika*, vol. III, s.v.

[3] *Ibidem*, vol. VI, s.v.

[4] V. Cheresteşiu, *Magyar-román szótár*, II, 1927.

conservat involuntar în acele cazuri formele textului pe care îl avea în faţă, omiţînd să-l transpună în grafii ruseşti.

Numărul mare şi diversitatea acestui grup de forme şi fenomene lingvistice înlătură fără discuţie încercarea lui Pandele Olteanu de a le interpreta ca rezultate ale influenţei textelor „slavone de redacţie ruso-carpatice" (p. 299), deoarece într-un asemenea caz de influenţă cărturărească, fenomen omenesc conştient şi nicidecum mecanic subconştient cum ar fi transcrierea unui text, utilizarea lor ar fi trebuit să fie consecventă şi nu sporadică, aşa cum este în textul lui Eufrosin. Aceeaşi valoare o au şi celelalte încercări ale autorului de a respinge originea sud-slavă a acestor forme şi fenomene, ca şi apartenenţa lor la forma iniţială a *Povestirii*. Domnia-sa invocă pe rînd, pentru a respinge originea sud-slavă a acestora, fie faptul că bulgarii nu au locuit niciodată pe Tisa superioară (p. 75), ca şi cum ar exista vreo legătură certă între această regiune şi scrierea *Povestirii*; fie pretinsa existenţă a unor forme lingvistice similare în rusa veche sau în cea carpatică (p. 44, 86 etc.), a căror existenţă omite însă să o dovedească; fie invocînd simpla constatare a majorităţii formelor de tip rusesc care se pot observa în text (p. 34, 265 etc.), uitînd că tocmai apariţia sporadică a fenomenului este concludentă; alteori respinge puterea probatorie a unui bulgarism, indicînd prezenţa alături a unui sîrbism (p. 81) etc.

Dăm în continuare formele şi fenomenele lingvistice neîndoielnic specifice sud-slave, pe care cercetarea lui Pandele Olteanu ne permite să le constatăm, în contrazicere cu teza pe care a încercat s-o susţină în cartea sa :

1) conservarea ierurilor finale la prepoziţiile *kŭ, sŭ, vŭ* (p. 34—203/8) [1]; 2) utilizarea prefixelor de formă bulgară *sŭ, vŭ, vŭz* (p. 34—206/21); 3) scrierea după grafia bulgară a terminaţiei pers. III sg. indicativ prezent *-tu* (p. 36—202/1); 4) grafia *ja* pentru *je* la începutul şi în interiorul cuvintelor (p. 44—204/11); 5) grafia bulgară cu *e-* pentru *je-* (p. 44—203/14); 6) conservarea grafiei *je-* specific sîrbo-croată (p. 44—202/15); 7) *t+j=št* (p. 52—200/17); 8) *d+j=žd* (p. 53—201/1); 9) formele pronominale de pers. I sg. *azŭ* (p. 44—201/1, 200/9); 10) formele pronominale *tebe, sebe* (p. 74—206/14); 11) formele pronominale de tip *mi ti* (p. 74—204/16); 12) forma pronominală bulgară koj (p. 81—200/18); 13) forma pronominală sîrbească *kuju* (p. 81—201/30); 14) vocativul în funcţie de subiect (p. 58—202/15); 15) folosirea dualului (p. 86—202/18); 16) dualul sîrbesc al numeralului *oboj* (p. 86—205/15); 17) folosirea prefixului *iz-* (p. 118—203/12); 18) formarea viitorului din prezentul verbului *hotěti* şi infinitivul verbului de conjugat (p. 130—203/10); 19) frecventa utilizare a aoristului (p. 133—202/2); 20) introducerea propoziţiilor completive prin conj. *da* (p. 238—201/10); 21) idem, a propoziţiilor finale (p. 238—203—30); 22) întărirea imperativului prin particula *da* (p. 162—200/13); 23) conjugarea unui grup de verbe cu ajutorul paradigmelor sud-slave, şi a altora cînd cu cele ruseşti, cînd cu cele sud-slave (p. 265); 24) utilizarea a numeroşi termeni lexicali slavi de sud : *bolărinŭ* (p. 254—201/31); b) *poklisarŭ* (p. 256—201/6); c) *hraniti* cu semnificaţia „nourir" (p. 268—204/)4 : d) *žitie* (p. 254—203/4); e) *dukatŭ* (p. 254—203/11); f) *kapŭ* („Rjecnik hrvatskoga ili srpskoga jezika", III, s.v. 200/6); g) adj. *lep,-a* („Rjecnik...", VI, s.v. — 20../..); conj. *ašte* (p. 187—203/21) etc.

Deci indicaţiile lingvistice din textul lui Eufrosin, despre care am constatat că nu pot susţine teza istoric-culturală a lui Pandele Olteanu, dovedesc în schimb, prin cele 31 de slavisme de sud cu apariţie sporadică în text, constatate în cele precedente şi confirmate chiar de cercetările autorului recenzat că *Povestirea* a fost scrisă, în forma sa iniţială, aşa cum au arătat A. Sedel-

---

[1] Prima cifră din aceste indicaţii, se referă la cartea recenzată, iar cea de a doua la textul *Povestirii* în ediţia lui P. P. Panaitescu.

nikov şi P. P. Panaitescu, în limba de cultură sud-slavă — medio-bulgară, puternic influenţată de sîrba sec. al XV-lea — proprie vieţii feudale din Ţara Romînească.

Prin urmare, putem conchide că încercarea lui Pandele Olteanu de a desprinde această operă a culturii slavo-romîne medievale din cadrul său istoric firesc, spre a o încadra artificial în teza sa despre pretinsele raporturi ale lumii slavo-moraviene cu cultura slavă din ţările noastre, e contrazisă de fapte.

În această situaţie meritul autorului — ale cărui metode de cercetare le-am exemplificat mai sus — stă numai în faptul că a încercat şi a realizat — în felul în care am arătat — cea dintîi cercetare lingvistică a unui text slavo-romîn medieval, în care, însă, partea de interpretare istoric-culturală reprezintă o greşeală evidentă.

Semnalăm acum, pentru a nu lăsa să se strecoare perspective culturale greşite asupra celui de-al XV-lea veac romînesc, trei interpretări eronate de amănunt cuprinse în paginile lucrării lui P. Olteanu :

a) Cu toate că autorul are prilejul de a îmbogăţi cunoştinţele noastre despre răsunetul european al povestirilor lui Vlad Ţepeş, citind un text pînă astăzi necunoscut, acela al arhiepiscopului din Praga Jan din Puchov din anul 1554 (p. 18—21), nu-l reproduce integral, nici nu ne dă analiza lui şi nici cel puţin indicaţiile bibliografice exacte pentru ca vreun alt cercetător să-l poată regăsi. În schimb se fac cu acest prilej afirmaţii eronate. Într-adevăr povestirea despre jupuirea şi sărarea picioarelor prizonierilor turci nu este proprie numai textului lui Jan din Puchov, cum crede autorul, ci provine, împreună cu întreg textul acestuia, din opera lui Bonfinius [1], încheiată înainte de 1502, anul morţii autorului, şi tipărită pentru prima oară la 1543, deci înaintea şi nu în urma terminării operei cehe, cum crede autorul recenzat.

b) La p. 18 a cărţii sale, Pandele Olteanu afirmă că incunabulul de la Strassburg din 1520, asupra căruia a atras atenţia Const. I. Karadja [2], ar conţine pe lîngă povestiri germane şi o versiune în limba slavă, iar la p. 20 regretă că nu cunoaşte acest ultim text. Textul respectiv nu există în realitate. Olteanu a reţinut greşit una din notele lui Const. Karadja [3], care se referă la apariţia în paginile acelui incunabil a unei xilografii ilustrînd o povestire, şi anume aceea a ,,prînzului lui Vlad Ţepeş luat sub oameni puşi în ţeapă", despre care socotea că nu se află decît în textele slave (manuscrisele ruseşti) ale acestor povestiri. Circulaţia acelei xilografii ar dovedi în acest caz că tipăriturile germane care ni s-au transmis nu cuprind întreg fondul de povestiri care a circulat în lumea germană. Dar acea povestire este cunoscută şi textului lui Bonfinius, ca şi celor ce descind din ea, ca acela al lui Sebastian Münster.

c) Pandele Olteanu crede că poveştile despre Vlad Ţepeş, publicate postum, ale lui Petre Ispirescu [4] ar constitui material folcloric autentic (p. 17, 19, 23 etc.), căruia îi acordă credit documentar istoric pentru cel de al XV-lea secol. Domnia-sa socoteşte că poveştile din opera lui Ispirescu ar fi circulat în sec. al XV-lea, în Ţara Romînească, ba chiar şi în Moldova, dar nu şi în Transilvania, deoarece le consideră anecdotic deosebite de cele din manuscrisul lui Eufrosin, care ar fi specifice numai Rusiei carpatice şi teritoriilor vecine (p. 23). Dar autorul nu bagă de seamă, cu această ocazie, că poveştile lui Ispirescu nu sînt forme literare autentic populare dotate cu circulaţie folclorică, fiind în realitate creaţiuni proprii ale acestuia, similare

---

[1] *Op. cit.*, p. 385.

[2] *Incunabulele povestind despre cruzimile lui Vlad Ţepeş*, în vol. *Închinare lui N. Iorga*, Cluj, 1931, p. 96—206.

[3] *Ibidem*, p. 200—201.

[4] *Poveşti despre Vlad Ţepeş*, 1937.

celor publicate în volumul *Poveştile unchiaşului sfătos*, şi nici că ele nu sînt texte fabulativ diferite de cele cuprinse în *manuscrisul lui Eufrosin*, fiind în realitate decalcate după acestea [1].

O simplă cercetare bibliografică sau chiar numai consultarea unui specialist al Institutului de Folclor l-ar fi putut convinge pe Pandele Olteanu că, în afara unei excepţii ce nu-i este cunoscută şi care are explicaţie firească, nici una din povestirile medievale despre Vlad Ţepeş nu ne-a fost transmisă folcloric, nu are circulaţie astăzi, deşi originar ele au fost texte literare populare, aşa cum se poate dovedi. Excepţia o constituie *legenda cetăţii Poenari*, cunoscută încă de la începutul sec. al XVI-lea *Analelor Ţării Romîneşti*, ca şi unui manuscris din sec. al XVII-lea şi care a fost transmisă şi circulaţiei folclorice moderne.

Încheiem, menţionînd un merit al lui Pandele Olteanu, şi anume semnalarea caracterului popular al stilisticii şi topicii *Povestirii* (p. 275 şi urm.), deşi domnia-sa nu insistă asupra constatării sale şi nu trage concluziile fireşti. Constatarea este exactă dar numai pentru prima parte a *Povestirii* (povestirile nr. I—XIII), deoarece povestirile următoare (nr. XIV—XIX) sînt redactate în stil cărturăresc, cronicăresc şi teologic. Am semnalat acest fapt pentru că el deschide noi perspective cercetării *Povestirilor despre Dracula voievod* şi explică valoarea literară a textului conservat în *manuscrisul lui Eufrosin*.

Anton Balotă

Fonetică şi dialectologie, vol. III

Editura Academiei Republicii Populare Romîne [Bucureşti, 1961], 246 p.

Volumele din seria *Fonetică şi dialectologie* apărute pînă acum [2] (sub redacţia acad. Al. Rosetti) au avut ca scop să înregistreze rezultatele cercetărilor întreprinse în ultimul timp în cadrul Secţiei de fonetică şi dialectologie a Institutului de lingvistică din Bucureşti al Academiei R.P.R. sau în afara ei. Sumarele primelor volume cuprind materiale privind probleme de fonetică experimentală, fonologie, dialectologie (cercetări asupra unor graiuri romîneşti sau asupra altor idiomuri vorbite în R.P.R.).

Cel de al treilea volum apărut în 1961 [3] cuprinde un număr de articole care abordează, în conformitate cu profilul culegerii, pe de o parte, probleme de fonetică şi fonologie, iar pe de altă parte, probleme de dialectologie. Aşa de pildă, în cadrul rubricii de fonetică şi fonologie, relevăm articolul acad. E. Petrovici *Forme absolute şi forme conjuncte (în sandhi) ale cuvintelor în grafia obişnuită şi în transcrierea fonetică* şi pe cel al lui Andrei Avram *Neutralizarea şi alternanţele fonologice*. Tot aici sînt cuprinse articole ca acela al acad. Al. Rosetti (*Chestiuni de metodă*) sau cel scris în colaborare de S. Marcus şi Em. Vasiliu (*Matematică şi fonologie. Teoria grafelor şi consonantismului limbii romîne*) cu preocupări puţin deosebite, primul constituind o luare de poziţie în legătură cu unele opinii întîlnite în literatura de specialitate, al doilea — un articol de lingvistică matematică, metodă nouă de cercetare a fenomenelor lingvistice.

[1] De ex. povestea despre *preotul ipocrit*, a doua la Ispirescu, decalchează povestirea nr. XIV din textul lui Eufrosin; idem, cea despre *arderea săracilor*, a opta la Ispirescu, corespunde celei de sub nr. V, de la *Eufrosin*; idem, povestirea *celor doi călugări*, a şaptea la Ispirescu, corespunde povestirii slave de sub nr. VI etc., cu excepţia primei povestiri din Ispirescu, care corespunde *Legendei cetăţii Poenari*.

[2] *Fonetică şi dialectologie*, I, 1958, II [1960], III [1961].

[3] Vezi recenzia lui V. Şuteu, în „Limba romînă", anul X (1961), nr. 3.

Partea de dialectologie cuprinde în primul rînd articole cu preocupări de dialectologie romînească : Ion Gheţie, *Observaţii asupra folosirii conjuncţiilor subordonatoare circumstanţiale în graiurile dacoromîne*, V. Rusu, *Observaţii asupra pătrunderii neologismelor în graiul de pe Valea Ialomiţei* şi Al. Roceric *Elemente germane în limba romînă*, articolul lui M. Sala, *Asupra metaforei reciproce*, cu preocupări lexico-semantice, bazat pe material dialectal în cea mai mare parte, şi amplul studiu semnat de Vl. Drimba asupra unui dialect tătăresc din Dobrogea, *Dialectul tat din Dobrogea*.

★

Fiind o culegere de lucrări cu preocupări variate, care se pretează mai greu la observaţii generale, mă voi limita la trecerea în revistă a articolelor volumului, urmărind principalele probleme pe care le ridică fiecare.

În *Chestiuni de metodă*, acad. Al. Rosetti aduce cîteva precizări de metodă şi corectări în legătură cu unele păreri exprimate în ultimul timp în literatura lingvistică de la noi. Prima corectare este în legătură cu contestarea de către I. I. Russu [1] a existenţei uniunii lingvistice balcanice. Arătînd că în limba romînă există fapte care nu pot fi explicate prin moştenirea din latină şi care, fiind întîlnite în limbile balcanice, trebuie să fie explicate prin criteriul balcanic, acad. Al. Rosetti face precizări în ceea ce priveşte conceptul de *uniune lingvistică* pe care-l deosebeşte de cel de *familie de limbi*. În cazul primului concept nu are importanţă criteriul genealogic. Uniunea lingvistică presupune o sumă oarecare de fapte de natură fonetică, gramaticală, lexicală n e o m o g e n e c a o r i g i n e, dar comune unui grup de limbi. În al doilea rînd, este pusă la îndoială justeţea încercării aceluiaşi autor de a explica o serie de cuvinte romîneşti prin limba tracă (sau iliră) ; acestea nefiind atestate decît în romînă, nu există posibilitatea comparaţiei cu un al doilea termen. În sfîrşit, acad. Al. Rosetti se declară împotriva afirmaţiilor lui Al. Ionaşcu cu privire la existenţa unei faze intermediare *è* (deschis) în procesul diftongării lui *e* accentuat în poziţie *a*, *ă*, sau *e*, deoarece această fază nu e probată prin dovezi convingătoare, ci numai presupusă.

Acad. E. Petrovici distinge două moduri diferite de redare în scris a formelor conjuncte ; grafia obişnuită le redă ca forme absolute (ca şi cînd ar fi rostite izolat, precedate şi urmate de pauză), în timp ce transcrierea fonetică transpune formele conjuncte aşa cum apar ele în vorbire, ţinînd seama de modificările suferite datorită acţiunii reciproce dintre fonemele finale şi cele iniţiale ale cuvintelor în contact. Lucrul acesta are importanţă pentru interpretarea textelor vechi, în care sînt notate formele absolute ale cuvintelor.

În articolul *Neutralizarea şi alternanţele fonologice* sînt urmărite două probleme : *a*) interpretarea fonologică a sunetelor care apar în poziţie de neutralizare şi *b*) raporturile dintre neutralizare şi natura fonologică a termenilor alternanţelor. Discutînd diversele interpretări posibile, autorul ajunge la concluzia că natura fonologică a sunetelor care apar în poziţiile de neutralizare poate fi stabilită fără a lua în consideraţie principiul ,,analogiei morfologice''. În acest scop, trebuie să se ţină seamă de faptul că ,,trăsăturile distinctive ale fonemului, prin definiţie, nu depind de context'' (p. 10). Potrivit acestei interpretări [s] din *despărţi* şi [z] din *dezbrăca*, de exemplu, constituie una şi aceeaşi unitate fonologică ; deosebirea dintre cele două sunete depinde în întregime de context şi deci, ,,nu poate fi utilizată în scopuri distinctive'' (ibid.).

Tot în cadrul rubricii de fonetică şi fonologie îşi găseşte locul studiul amintit al lui S. Marcus şi Em. Vasiliu, interesant în primul rînd pentru noutatea metodei de cercetare a faptelor lingvistice. Bazaţi pe posibilitatea pe care o are teoria grafelor [2] de a generaliza, sintetiza

[1] În *Limba traco-dacilor*, Ed. Academiei R.P.R. [Bucureşti], 1959.

[2] Graful e definit ca o mulţime *C* de obiecte de natură nespecificată, împreună cu o colecţie *E* de perechi de obiecte din această mulţime.

şi rezuma moduri de organizare şi sisteme de relaţii dintre cele mai frecvente în ştiinţă [1], autorii studiului dau o descriere formalizată a consonantismului limbii romîne. Sînt urmărite îndeosebi probleme ca : redondanţa grupurilor consonantice iniţiale, posibilităţile combinatorii ale consoanelor în grupurile consonantice iniţiale, diferenţierea consoanelor după locul şi modul de articulare şi după sonoritate şi aderenţa lor la vocale. Autorii insistă asupra faptului că scopul primordial urmărit prin publicarea lucrării este să pună în evidenţă o metodă ; ,,de îndată ce se înţelege în ce constă metoda, ea poate fi aplicată cu uşurinţă şi în alte cazuri decît cele considerate în lucrare" (p. 16). Pe scurt, modul în care poate fi folosită teoria grafelor constă din mai multe operaţii :

a) traducerea noţiunilor şi a faptelor legate de problema lingvistică de studiat în noţiuni şi fapte de teoria grafelor ;

b) prelucrarea lor cu ajutorul metodelor şi teoremelor din teoria grafelor ;

c) traducerea rezultatelor obţinute în termeni lingvistici.

Lucrarea e urmărită cu greutate de cel care nu posedă o oarecare pregătire matematică, deşi ea este prevăzută cu o anexă în care se dau explicaţii asupra definiţiilor, teoremelor şi termenilor matematici folosiţi.

Amplul studiu despre dialectul tat, semnat de Vl. Drimba, este rezultatul anchetelor efectuate între anii 1956—1958 asupra unui grai tătăresc pe cale de dispariţie, nesemnalat pînă acum şi diferit de cele trei dialecte tătăreşti cunoscute în Dobrogea. În introducerea lucrării autorul dă informaţii asupra provenienţei grupului tat în Dobrogea şi îi stabileşte, prin particularităţi specifice, locul între celelalte dialecte tătăreşti din Dobrogea. Studiul prezintă importanţă atît pentru turcologie, completînd imaginea despre situaţia dialectală tătărească din Dobrogea, cît şi pentru lingvistica generală, deoarece graiul respectiv încetează de a mai fi un mijloc de comunicare. În urma emigrărilor efectuate în Turcia în preajma primului război mondial, vorbitorii dialectului (11 familii) sînt grupaţi într-o singură localitate (comuna Siliştea raionul Medgidia). Dintre ei ,,numai trei persoane mai în vîrstă mai cunosc dialectul tat pe care-l vorbesc între ele cu totul ocazional, mai ales în scopul de a-i amuza pe cei prezenţi" (p. 69).

În articolul privitor la elementul german în limba romînă, Alexandra Roceric îşi propune să urmărească (cu ajutorul materialului oferit de *ALR*) pătrunderea pe cale directă a elementelor lexicale germane în graiurile dacoromîne, repartizarea geografică pe regiuni a acestora precum şi etapele mai importante în care s-a exercitat influenţa. Fiind adunat cu ajutorul unui chestionar organizat pe domenii de activitate, materialul Atlasului explică în mare măsură de ce termenii înregistraţi sînt mai ales din domeniul culturii materiale.

Avînd în vedere că un chestionar cuprinde totuşi un număr limitat de întrebări şi de domenii autoarea procedează bine cînd verifică datele Atlasului cu ajutorul altor izvoare (texte dialectale şi literatură populară) care confirmă că influenţa se manifestă cu prioritate în domeniul meseriilor. Ariile lingvistice stabilite sînt situate în provincii diferite (Banat, Transilvania, nordul Moldovei) ca rezultat al influenţei exercitate de grupuri diferite de germani (şvabi, saşi, austrieci). Este semnalată de asemenea situaţia cuvintelor germane pătrunse prin limba literară, care au o răspîndire generală în limba romînă, spre deosebire de termenii împrumutaţi în urma convieţuirii populaţiilor germană şi romînă şi care, în general, se menţin pe o arie întinsă de răspîndire. Se fac consideraţii judicioase privind sinonimia şi concurenţa termenilor, transformările de natură fonetică, morfologică sau semantică în procesul de adaptare la limba romînă. În ceea ce priveşte aspectul fonetic al împrumuturilor, autoarea n-a precizat cu claritate dacă

---

[1] Teoria grafelor are aplicabilitate în diverse ştiinţe şi domenii de activitate ca : telecomunicaţii, automatică, chimie, transporturi.

în unele cuvinte împrumutate avem de-a face cu forma dialectală a cuvîntului german sau cu o adaptare a acesteia la sistemul fonetic al limbii care a împrumutat termenul respectiv.

Aşa, de pildă, cuvîntul *şlosăr* (< germ. *Schlosser*) este înregistrat cu fonetism german în punctul 219 (nord-estul Transilvaniei) şi *şloasăr* în punctele 2, 29, 36, 76 din Banat [1]; cred că forme ca *şloasăr* de mai sus sau *şmah* (< germ. *Geschmack*), (*h*)*útăr* (< germ. *Hutmacher*) etc. nu pot fi explicate altfel decît prin dialectul german de origine. Astfel, s-ar putea vorbi de adaptarea cuvintelor germane la fonetica limbii romîne numai în situaţia în care formele discutate ar fi transformări fonetice efectuate de către vorbitorii de limbă romînă care au împrumutat termenii respectivi.

O problemă deosebit de interesantă şi de actuală este cea referitoare la raportul dintre limba literară şi graiurile locale. Folosind material cules în cadrul *Arhivei fonogramice a limbii romîne*, V. Rusu se opreşte asupra problemei pătrunderii neologismelor în graiuri. Fiind vorba de un grai apropiat de limba literară (graiul muntenesc de pe valea Ialomiţei), autorul îşi limitează observaţiile la lexic şi anume la pătrunderea elementului neologic ca urmare a transformărilor politice, sociale, economice şi culturale care au avut loc în regiune.

Materialul, deosebit de bogat şi de interesant, este grupat pe domenii astfel : termeni legaţi de activitatea productivă, termeni social-politici, termeni familiari, expresii şi clişee. În astfel de clasificări e necesar să se facă deosebire între unii termeni care aparţin propriu-zis domeniului respectiv şi alţii, din alte sfere de activitate, folosiţi de vorbitor în mod întîmplător (da de pildă : *capacitate* într-un context ca : ,,lighean de o *capacitate*. . ." (p. 197), integrat în grupul termenilor referitori la viaţa casnică, îmbrăcăminte, masă etc.). De asemenea trebuie să se facă deosebire între cuvintele cu o oarecare vechime în graiuri, legate de activitatea şcolară (*examen*, *exerciţiu*, *gimnastică*, *recreaţie*, *serbare*), de activitatea culturală (*dans*, *distracţie*, *program*), sau medicală (*doctor*, *doctorie*, *injecţie*, *operaţie*, *a pansa*, *raze*, *spital* etc.) şi termenii cei mai recenţi pătrunşi în ultimul deceniu, în urma transformărilor radicale petrecute în viaţa satului.

Autorul face observaţii interesante atît în legătură cu aspectul formal al neologismelor cît şi cu cel semantic, constatînd, mai ales din punct de vedere fonetic, puţine deosebiri faţă de limba literară. Din punct de vedere semantic se observă dezvoltări de sensuri noi faţă de limba literară, care se datoresc de fapt necunoaşterii precise a sensului cuvîntului literar, fenomen inerent începutului de adaptare, precum şi folosirii nepotrivite, întîmplătoare care decurge din această necunoaştere (vezi de ex. : *valoare* în contextul : la nuntă ,,începe rîsete şi hohote de mare *valoare*" (p. 199).

În încheiere, autorul subliniază necesitatea studierii sistematice a elementului neologic al lexicului. E recomandabilă, în consecinţă, îmbogăţirea chestionarelor viitoarelor cercetări dialectale.

Articolul semnat de Ion Gheţie, privitor la folosirea conjuncţiilor subordonatoare circumstanţiale în graiurile dacoromîne se remarcă prin noutatea problemei şi prin rezultatele la care ajunge autorul. Domeniul sintaxei graiurilor a fost cercetat cu totul sporadic în lingvistica romînească. Vastitatea lui determină pe autor să se limiteze la o singură problemă : folosirea conjuncţiilor subordonatoare circumstanţiale. Pe tot parcursul lucrării (bazată pe material din *Texte dialectale* culese de Em. Petrovici. Suplement la *Atlasul lingvistic romîn* II (ALRT II), Sibiu—Leipzig, 1943), autorul are în vedere raportarea faptelor de sintaxă a graiurilor la situaţia din limba literară. Pe baza acestei confruntări, a încercat să constate elementul specific sin-

---

[1] În lucrare, la p. 181, este dat numai *şloasăr* ca fiind răspîndit numai în Banat. În realitate forma cuvîntului, după *ALRM* I_2, h. 326, este *şloasăr* — pentru Banat şi *şlosăr* — pentru Transilvania.

taxei populare, ajungînd la concluzia că „de cele mai multe ori, independenţa sintaxei populare faţă de cea literară, nu constă în originalitatea construcţiilor, ci în preferinţa acordată cutărei sau cutărei turnuri, conjuncţii etc., în frecvenţa unora sau în absenţa altora" (p. 153). Consideraţiile privind preferinţa unor conjuncţii, comparaţia cu limba literară, observaţiile privind repartizarea geografică a unor fenomene sintactice, prezentarea tabloului conjuncţiilor subordonatoare circumstanţiale îndreptăţesc pe autor să-şi considere lucrarea ca fiind, pe de o parte, de domeniul dialectologiei şi al limbii literare şi, pe de altă parte, de domeniul gramaticii descriptive.

Continuarea unor studii asemănătoare pe baza unui material şi mai recent (ca acela cules în cadrul *Arhivei fonogramice a limbii romîne*) este o necesitate, avînd în vedere influenţa deosebit de puternică pe care limba literară o exercită, în epoca actuală, asupra graiurilor.

Pornind de la un articol al lingvistului italian Migliorini care tratează procesul de creare a metaforelor prin asocierea diverşilor termeni metaforici, M. Sala îşi propune să urmărească mai îndeaproape prin discutarea unui număr mai mare de exemple, mecanismul formării ecuaţiilor semantice reversibile, în care dacă A = B atunci B = A („cal bătrîn" ⇆ „femeie bătrînă"). Autorul constată, pe baza unor exemple concludente din limba romînă, că fiecare dintre cei doi termeni ai ecuaţiei semantice pot fi înlocuiţi cu sinonime care, păstrînd caracterul de reciprocitate al metaforei, trec dintr-un domeniu într-altul.

În sfîrşit, trebuie consemnată preţioasa bibliografie fonologică romînească, alcătuită de Andrei Avram, cuprinzînd 192 de titluri de lucrări publicate între 1929—1958. Lucrările, apărute la noi sau în străinătate, sînt grupate în trei secţiuni cuprinzînd fonologia generală, fonologia limbii romîne şi fonologia altor limbi.

Ion Ionică

Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba romînă, vol. II

Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1960, 234 p.

Spre deosebire de primul volum care, cuprinzînd articole referitoare la diverse categorii ale formării cuvintelor (prefixe, sufixe, compuse, derivare regresivă), îmbrăţişa aspecte variate ale acestui domeniu mai puţin cercetat pînă acum la noi, al doilea volum de *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor* se opreşte numai la unele aspecte ale derivării, aceea cu prefixe şi sufixe, majoritatea dintre ele insuficient sau de loc studiate pînă în prezent. Volumul cuprinde 19 articole, dintre care 7 conţin studiul unor prefixe, iar restul de 11, al unor sufixe (ultimul articol tratează o temă mai generală, referitoare la modul de derivare cu sufixe a numelor de locuitori formate de la teme străine). Studiul procedeelor derivative are un caracter monografic, afixul respectiv fiind tratat sub toate aspectele lui esenţiale, legate de origine, evoluţie, valori, precum şi de rolul său în procesul închegării sistemului de formare a cuvintelor în limba noastră. Unele articole din volum se ocupă de cîte două elemente derivative, înrudite între ele prin funcţii, origine sau valori (vezi *ante-* şi *anti-*, *-eşte* şi *-iceşte* etc.).

Dintre articolele care se ocupă de prefixe, primul aparţine Finuţei Asan şi este consacrat unui prefix mai puţin studiat pînă acum, prefixul *a-* < lat. *ad*.

Sînt demne de reţinut, din acest articol, observaţiile privitoare la existenţa unor derivate moştenite, care s-au păstrat în limba noastră alături de formele fără prefix. Analiza cuplului derivat-cuvînt de bază duce la constatarea unor diferenţieri semantice, care în evoluţia limbii

s-au accentuat pînă la ruperea legăturii dintre cele două cuvinte, sensurile lor evoluînd independent, ex. : *pun* — *apun*.

În legătură cu stabilirea originii derivatelor — problemă destul de dificilă — cred că ar fi necesară mai multă prudenţă : derivatul amesteca (p. 10) este trecut în categoria celor formate pe teren romînesc. Este sigur însă acest lucru ? În *Studii de lingvistică generală* [1], acad. Al. Graur arată imposibilitatea de a stabili cu precizie sursa acestui cuvînt, care poate proveni din lat. **ammixticare*, sau poate fi format în romîneşte din prefixul *a* + *mesteca*. Mai departe, citînd o serie de exemple în care valoarea prefixului nu este clară, autoarea pune pe acelaşi plan pe *astîmpăra- stîmpăra* cu *amesteca-mesteca* ; cred că între cele două serii de exemple există însă o diferenţă de sens. Dacă în primul cuplu nu există nici o deosebire între derivat şi radical din punctul de vedere al sensului, între *amesteca* şi *mesteca* există (vezi în DM s.v. *amesteca*) ; verbele nu sînt sinonime.

În istoria limbii romîne o evoluţie interesantă o au şi prefixele *ante-* şi *anti-*, studiate de Ana Canarache.

În legătură cu faptul că nici unul dintre aceste prefixe latineşti nu a fost moştenit în romînă, ar fi fost poate interesant de ştiut prin ce se exprima (dacă se exprima) în limba romînă ideea de ,,contrar", ,,opus", ,,împotrivă", pînă la apariţia lui *anti-*. Autoarea cercetează acest lucru numai în legătură cu *ante-*. Materialul ilustrativ cules din diferite dicţionare vechi şi noi conduce la constatări demne de reţinut, privitoare în evoluţia celor două elemente de compunere şi la productivitatea lor, dar atenţia acordată în urmărirea paralelă a lor nu este egală. Astfel, dacă productivitatea bogată a prefixului *anti-* este ilustrată clar, prin urmărirea acestuia în diverse stiluri, în schimb nu se formulează nici o constatare în legătură cu productivitatea paronimului său. Par contradictorii explicaţiile date de autoare în legătură cu confuzia care a avut loc între cele două prefixe, căci, pe lîngă asemănarea fonetică, mai este invocată şi apropierea de sens dintre ele, *ante-* însemnînd ,,în faţă", ,,înainte", ,,împotrivă", iar *anti-* ,,contrar".

Puţin mai sus însă, pe aceeaşi pagină se studiază situaţia prefixelor în latină şi se constată aceeaşi confuzie, ,,deşi cele două prefixe au un înţeles atît de clar şi de deosebit" ! (p. 22). Obiecţia care se ridică, în bună parte de formulare, vizează şi conţinutul problemei. Dacă în evoluţia lui *ante-* din latină şi pînă acum prefixul a căpătat sensuri noi, aceasta ar fi meritat poate o cercetare mai atentă [2]. În acest sens ar fi trebuit să se constate în lucrare trecerea lui *ante-* de la sensul de ,,înainte" la cel de ,,opoziţie spaţială". Exemplele date de autoare în nota de la p. 23 ilustrează clar acest sens.

Istoria prefixului latinesc *stră-* < lat. *extra* studiat de Rodica Ocheşeanu se leagă în evoluţia limbii cu aceea a prefixului *trans-*, cercetat de V. Rudeanu. În acest sens, un studiu paralel şi comparativ al celor două elemente ar duce fără îndoială la date noi în legătură cu istoria lor. În articolul despre *stră-* aspectul acesta comparativ este o preocupare constantă, în schimb el lipseşte din articolul lui V. Rudeanu.

Plecînd de la echivalenţa dintre aceste două prefixe, semnalată de cercetătorii anteriori chiar pentru perioada romanică, autoarea emite ipoteza unei convergenţe a acestor prefixe diferite ca origine, dar foarte asemănătoare fonetic şi semantic, *stră-* moştenind în limba romînă valorile prefixelor latineşti *extra* şi *trans-*. Confuzia semantică dintre ele este explicată destul de convingător ca datorindu-se unei analize fonetice greşite făcută de către vorbitori (care au disociat pe *extra-* în *ex* + *tra* (trans).

---

[1] Al. Graur, *Studii de lingvistică generală* (*variantă nouă*), Editura Academiei R.P.R., p. 74—75.

[2] DM nu înregistrează sensul de ,,împotrivă" al lui *ante-*.

Mai puţin interesante sînt observaţiile cu caracter etimologic făcute pentru stabilirea naturii temelor la care se ataşează prefixul (p. 83, 84). Enumerarea diverselor ipoteze emise de cercetătorii mai vechi pentru etimologia verbului *străcura* / *strecura* de exemplu, nu-i serveşte autoarei pentru a elucida problema, aderarea la una sau alta din ipoteze nu este argumentată.

Articolul lui V. Rudeanu, *Prefixul trans* < *lat.* **trans** aduce date noi care pun în lumină şi mai clară legătura dintre cele două prefixe. Spre deosebire de *stră-*, *trans-* nu e moştenit din latină, ci e un element neologic, pătruns la noi pe la sfîrşitul sec. al XVIII-lea. Pînă atunci, valorile acestui prefix erau exprimate prin *stră-*.

Prefixul *re-*, studiat de Gh. Bulgăr, ocupă un loc important în sistemul derivării limbii romîne, fiind cel mai productiv prefix neologic. În studiul său documentat, autorul urmăreşte distribuirea formelor derivate cu *re-* în diverse stiluri ale limbii. Reţin atenţia constatările legate de evoluţia prefixului în limba noastră, în existenţa căruia se stabilesc epoci distincte. Se analizează poziţia lui *re-* în limba romînă contemporană, în calitate de prefix de largă circulaţie, cu multiple posibilităţi de formare a cuvintelor, cărora le imprimă sensuri foarte variate. Cred că larga circulaţie a prefixului în limba actuală şi productivitatea sa bogată pot fi explicate, între altele, şi prin lipsa concurenţei cu alte prefixe. Din articol deducem că *re-* nu este concurat de nici un alt prefix. În schimb, el poate fi pus în corelaţie cu alte prefixe *(per-*, *pro-)*, de unde înţelesul lui se defineşte chiar mai clar : *regres*, *progres*.

O situaţie asemănătoare, în ceea ce priveşte evoluţia, a avut în limba romînă şi prefixul *con-* (*co-*, *com-*), studiat de I. Rizescu.

Ca şi în cazul prefixului *re-*, se sesizează în mod just legătura prefixului neologic *con-* cu vechiul prefix romînesc *cu-*, pe care se grefează de fapt valorile acestuia. Acest paralelism, între un prefix moştenit din latină şi dubletul neologic savant pătruns la noi din limbile romanice, poate fi urmărit şi în cazul prefixului în- / in- *în- in-*, care formează obiectul unui amplu studiu al Florei Şuteu.

În legătură cu modul de adaptare al derivatelor cu aceste prefixe, autoarea surprinde două tendinţe contrarii : una de „romînizare" a neologismelor cu *in-* (*îmbiba*), alta, opusă, de „neologizare" a formelor moştenite (*insemn*). Analiza valorilor prefixului prilejuieşte autoarei reliefarea unor noi valori, ca cea de hipercaracterizare (de intensificare a ideii exprimate de verb). Reluînd critic părerile cercetătorilor anteriori, care exagerau rolul procesului fonetic în explicarea derivatelor cu *în-*, atribuind prefixului rolul unei simple particule protetice asemantice, autoarea ajunge la concluzia că problema derivării cu *în-* este în foarte mică măsură o problemă de ordin fonetic, elementul semantic, morfologic şi sintactic fiind preponderent.

Comparaţia între derivatele cu *în-* şi dubletele sinonimice prefixate şi neprefixate ajută autoarei să înlăture, pentru o serie de dublete, posibilitatea de a se atribui prefixului rolul unui element protetic asemantic. Constatările concordă deci cu afirmaţiile lui I. Rizescu care combate de asemenea existenţa prefixelor „asemantice" [1].

Există totuşi o categorie de derivate verbale pe care autoarea le numeşte „variante fonetice", perfect sinonime cu formele verbale nederivate, dar care, prin sensul lor, nu ilustrează nici una din valorile prefixului *in-*. Pe acestea autoarea le admite ca provenind din fonetică sintactică. Se pune totuşi întrebarea : care este conţinutul semantic al prefixului în forme ca : *îmbîrfi*, *înşti*, *înzîmbi*? Problema merită să fie discutată, întrucît punctul de vedere exprimat de I. Rizescu se pare că nu este în întregime împărtăşit şi de alţii. De pildă, în cazul prefixului *a-* lat. *ad-*, se consideră că în derivatele formate prin analogie, *a-* nu duce la modificarea sensului

[1] v. I. Rizescu, *Prefixe „asemantice"*, în *Probleme de lingvistică generală*, vol. I. 1959, p. 155; vezi în acest sens şi recenzia volumului în discuţia făcută de Magdalena Popescu, în LR, nr. 1, 1961, p. 102.

cuvîntului ,,(vezi prefixul *a-* < lat. *ad*" p. 10). Dar chiar în articolul discutat, deşi autoarea face eforturi vizibile de a ,,salva" de la asemantism o serie de derivate, rămîn totuşi unele în care cu greu s-ar putea dovedi valoarea prefixului.

Problema se pune şi în cazul sufixelor. Afirmaţii asemănătoare, privitoare la lipsa de sens a sufixelor, găsim şi în cazul sufixului *-eală*, studiat de Elena Ciobanu, sau a sufixului *-(i)on-* a cărui natură specifică constă tocmai în faptul că ,,nu are valoare proprie".

Din seria articolelor care se ocupă de studiul sufixelor se cuvine să menţionăm în primul rînd două dintre ele care se ocupă de sufixe noi, aduse pentru prima dată în discuţie. Este vorba de sufixele *-ard* şi *-(i)on-*.

Primul studiu aparţine lui I. Dănăilă şi se caracterizează prin noutatea faptelor aduse în discuţie şi prin caracterul personal al interpretării lor.

Laura Vasiliu, în articolul *Sufixul* (*-i*)**on-**, lămureşte specificul acestui element de compunere, care, nefiind un sufix de sine stătător, nu are o valoare proprie, fiind apt de a forma cuvinte numai împreună cu alte sufixe : *-al*, *-ist* etc. Studiind modul de derivare al cuvintelor cu acest sufix, autoarea surprinde apariţia grupului *-iona* în cuvinte care, neavînd nici etimoane străine, nici corespondente romîneşti în *-ie*, *-iune*, sînt o dovadă a faptului că sufixul a căpătat independenţă, devenind un element de sine stătător în sistemul de derivare al limbii romîne. Această idee, interesantă fără îndoială, nu este însă susţinută de exemple convingătoare. Independenţa grupului *-iona* e demonstrată doar de două exemple, care la o analiză mai atentă pot ieşi din discuţie : *magazie* are terminaţia *-ie*, iar la cuvîntul *spaţiu* intervine posibilitatea ca terminaţia *-iu* să fi avut vreun rol, aşa cum de altfel observă însăşi autoarea în nota de la p. 183.

Două articole din volum se ocupă de sufixe adverbiale. Dintre acestea semnalăm contribuţia *Sufixele adverbiale -eşte şi -iceşte* de Gh. Haneş.

Deşi sufixul *-eşte* e unul dintre cele mai vechi şi mai productive sufixe adverbiale, fiind atestat încă în sec. al XVI-lea, el nu a format pînă acum obiectul unui studiu special.

Datele noi care luminează istoria acestor sufixe sînt formulate pe baza unui material bogat, care permite autoarei să stabilească epocile de existenţă a celor două sufixe între care există o strînsă legătură.

De sufixul *-mente*, mai puţin important pentru istoria limbii romîne decît *-eşte* (*-iceşte*), dar nu mai puţin interesant prin evoluţia sa, se ocupă I. Dănăilă. În legătură cu explicaţiile care se dau slabei sale productivităţi, cred că ar fi trebuit menţionată şi concurenţa cu sufixul *-iceşte*, concurenţă în care *-mente* este învins (vezi în acest sens articolul despre sufixele adverbiale *-eşte* şi *-iceşte* discutat mai sus, p. 147). Articolul lui I. Dănăilă este completat de un indice de cuvinte cuprinzînd toate derivatele în *-mente* (229) culese de autor din periodice, lucrări ştiinţifice, literatură beletristică.

Alte articole din volum studiază probleme legate de existenţa unor sufixe adjectivale. Unul dintre acestea este sufixul calităţii *-an*, studiat de Marieta Pietreanu. În articolul său autoarea se ocupă mai mult de diversele valori ale sufixului şi mai puţin de evoluţia lui.

Dat fiind că sufixul *-an* e un element vechi în limba noastră (el există şi în aromînă şi în meglenoromînă), modul cum a evoluat el de-a lungul vremii ar fi meritat mai multă atenţie din partea autoarei. Lipsa acestui aspect al problemei se resimte de altfel în datele obţinute prin cercetarea sa. Unele afirmaţii sînt prea vagi, prea generale. Se afirmă, de pildă, că compusele cu *-an* sînt destul de numeroase. Chiar dacă autoarea are în vedere anumite date statistice pe baza unui material cules, în articol nu se face nicăieri vreo apreciere cantitativă oricît de generală asupra derivatelor cu *-an*. Discutîndu-se lipsa de productivitate a sufixului în limba romînă contemporană, se enumeră o serie de cauze de ordin semantic şi lexical care au determinat neproductivitatea sufixului. Nu se formulează însă nici o constatare în legătură

cu productivitatea sufixului în limba veche. Afirmaţia că „femininul *-ancă* e mai nou decît *-ană* şi în acelaşi timp mai popular, mai familiar", ar fi trebuit susţinută cu exemple.

Din urmărirea paralelă a celor două sufixe în limba populară s-ar fi putut obţine date interesante, care ar fi infirmat sau confirmat părerea emisă de Hasdeu privitoare la apariţia şi răspîndirea celor două forme (p. 99).

Autoarea analizează însă cu pătrundere valorile sufixului *-an*, cu toate implicaţiile semantice pe care acesta le aduce derivatelor (augmentativ, fals augmentativ, depreciativ, diminutival).

Unele exemple însă pot ridica nedumeriri : astfel *lungan*, *grăsan* sînt clasate în categoria derivatelor a căror valoare depreciativă e dată *numai* de temă (p. 95). Dar *gras*, *lung* au valoare depreciativă? În cazul cînd această valoare nu e dată numai de sufix, cred că ea provine în egală măsură de la temă şi de la sufix.

Tot un sufix adjectival este şi sufixul *-cios*, în legătură cu care Ana Buzi emite o părere proprie asupra originii foarte controversate a sufixului, arătînd că *-cios* este o formaţie romînească, care a luat naştere prin ataşarea sufixului *-os* sau *-ios* la cuvintele cu un *t* sau *ţ* în rădăcină. Se impune o observaţie în legătură cu concurenţa sufixului : autoarea constată că în concurenţa cu *-tor*, *-cios* cîştigă teren, formele *mîncăcios*, *înecăcios* fiind mai frecvente decît cele în *-tor*, *mîncător*, *plîngător*. Cred că ar fi trebuit să se remarce că între derivatele formate cu aceste sufixe există uneori o diferenţiere semantică, cuplurile respective nefiind sinonime. Dacă între *plîngăcios* şi *plîngător* nu există de multe ori vreo deosebire de sens, între *supărăcios* şi *supărător* de exemplu, există : un om „supărăcios" nu e acelaşi lucru cu un om „supărător".

Cîteva articole din volum sînt consacrate studierii unor sufixe substantivale : sufixele *-anie* şi *-enie*, sufixul *-eală*, sufixele romîneşti *-ilă* masculin şi -ilă/'-ilă*-ilă*/*-ilă* feminin, sufixul *-uş(ă)*. Dintre acestea se remarcă în mod deosebit acela al Mioarei Avram, *Sufixele romîneşti* -ilă *masculin şi* -ilă / *'-ilă feminin*, care impresionează atît prin bogăţia materialului cules din cele mai diverse domenii, cît şi prin precizia documentării [1].

În legătură cu sufixul *-uş(ă)* a cărui origine este foarte dificilă şi controversată, Elena Carabulea fără a se pronunţa categoric, înclină să creadă că acesta e un sufix autohton, trac. Constatările privitoare la concurenţa sufixului cu altele sînt interesante, căci ele oglindesc dinamica acestor elemente în limbă. Dar cred că unele afirmaţii sînt prea categorice. Mă refer la aceea de la p. 211, unde se spune că derivatele cu *-uş*, care servesc la denumirea numelor proprii şi a numelor de plante nu sînt concurate. În realitate, unele dintre aceste derivate mai cunosc şi alte forme, folosite chiar mai des decît formele în *-uş*, ex. : în *-uţa* : *Lenuş-Lenuţa* în *-el* : *Irinuş-Irinel* în *-uleţ* : *Turcuş-Turculeţ*. Pentru derivatele care servesc la denumirea numelor de plante : în *-aş* : *toporaş*, forma aceasta fiind mult mai cunoscută decît *toporuş*. (M-am folosit numai de exemplele în *-uş* date de autoare la p. 206).

În sfîrşit, ultimul articol din volum se intitulează *Nume de locuitori derivate de la teme străine* şi aparţine Magdalenei Popescu. Autoarea abordează o temă interesantă, care nu a mai fost studiată pînă acum şi de aceea datele obţinute prin cercetarea sa sînt utile. Articolul merită atenţie pentru modul cum autoarea, prelucrînd un material bogat, cules din diferite publicaţii, pune în lumină o categorie de derivate prea puţin studiate.

Explicarea procedeului specific de derivare şi enumerarea celor mai importante sufixe cu care se formează nume de locuitori oferă constatarea că majoritatea numelor de locuitori de la teme străine se formează cu sufixe de origine recentă. Dacă studierea modului de derivare

[1] Articolul Mioarei Avram a fost discutat mai pe larg de Magdalena Popescu în recenzia acestui volum publicată în LR, nr. 1, 1961, p. 102.

cu sufixele respective s-ar fi făcut comparativ şi la numele de locuitori de la toponimicele romîneşti, cadrul problemei s-ar fi lărgit, dar s-ar fi putut obţine concluzii mai generale în legătură cu productivitatea sufixelor discutate. Această problemă, urmărită de autoare în cazul sufixului *-ez*, conduce la constatarea că *-ez* a devenit productiv numai de la teme străine, sufixul neataşîndu-se la nici o temă de la toponimicele romîneşti.

Faptele discutabile semnalate, precum şi observaţiile şi nedumeririle sugerate de lectura volumului de faţă nu ştirbesc valoarea de ansamblu a contribuţiilor pe care acesta le cuprinde.

Conţinutul volumului prezentat ne îndreptăţeşte să aşteptăm pe cele viitoare, care vor completa seria de volume pregătitoare, în vederea alcătuirii *Tratatului de formare a cuvintelor în limba romînă*.

Elena Berea

Asociaţia Slaviştilor din R.P.R., Romanoslavica, vol. IV

436 p., Bucureşti, 1960

Semnalînd apariţia noului volum din ,,Romanoslavica", publicaţie a Asociaţiei Slaviştilor din Republica Populară Romînă, constatăm cu satisfacţie că, în comparaţie cu primele trei numere, acesta se prezintă la un nivel *general* mai ridicat, atît ca ţinută ştiinţifică, cît şi sub raport redacţional. Cea mai mare parte a lucrărilor din acest număr se referă, după cum era de aşteptat, la relaţiile romîno-slave în domeniul limbii, literaturii şi istoriei, studiilor de slavistică generală revenindu-le, ca şi în trecut, un loc mai modest.

Volumul însumează 46 de lucrări (16 studii, însoţite de rezumate în limbile rusă şi franceză, 30 de articole de alt gen şi recenzii) grupate în următoarele rubrici : I. *Studii* [A. **Lingvistică :** G. Mihăilă, *Slavistica romînească după 1944 şi sarcinile ei actuale* (*Lucrările de lingvistică*) ; I. Pătruţ, *Academicianul Emil Petrovici* (cu prilejul împlinirii a 60 de ani) ; Acad. Emil Petrovici, *Toponimice slave de est pe teritoriul Republicii Populare Rom'ne. I. Toponimice prezentînd* **h** *provenit din* **g** ; Acad. Al. Rosetti, *Rom. Crăciun* ; Al. Ionaşcu, *O paralelă gramaticală slavo-romînă* (*Sistemul cuvintelor deictice în graiurile olteneşti*) ; Ariton Vraciu, *Problema comunităţii lingvistice balto-slave* ; Emil Vrabie, *Observaţii asupra unui grai rus de pe teritoriul R.P.R.* ; B. **Literatură,** C. **Istorie**], II. *Din istoria slavisticii romîneşti* (D. Strungaru, *Gramatica lui Smotriţki şi prima gramatică romînească* ; Mihail Dan, *Legăturile lui Ioan Bogdan cu filologii poloni*), III. *Slavistica peste hotare*, IV. *Documente*, V. *Miscellanea*, VI. *Recenzii şi note bibliografice*, VII. *Cronica*, după care urmează un *indice* (nume de persoane şi de locuri, p. 413—429).

În rîndurile de mai jos vom încerca să facem o scurtă prezentare a acestor materiale, oprindu-ne atenţia, bineînţeles, numai asupra studiilor de lingvistică.

Volumul al patrulea din ,,Romanoslavica" se deschide cu articolul *Slavistica romînească după 1944 şi sarcinile ei actuale*, semnat de G. Mihăilă. După o scurtă expunere asupra lucrărilor de lingvistică slavo-romînă apărute pînă în 1944 (p. 5—10), autorul trece în revistă, destul de amănunţit pentru limitele unui asemenea articol, principalele aspecte ale cercetărilor din domeniul slavisticii romîneşti în anii de după eliberarea ţării noastre. Pentru o mai bună sistematizare, ele sînt grupate în jurul următoarelor probleme esenţiale : lucrări cu caracter general,

influenţa slavă în vocabularul limbii romîne, influenţa slavă asupra sistemului fonetic al limbii romîne, influenţa slavă în sintaxa limbii romîne, influenţa slavă în morfologie, toponimia de origine slavă pe teritoriul R. P. Romîne, probleme de slavă veche şi slavonă pe teritoriul Ţărilor Romîne, dialectologia slavă pe teritoriul R. P. Romîne, studierea limbilor slave în ansamblu, valorificarea moştenirii ştiinţifice şi probleme privind legăturile internaţionale ale slaviştilor noştri (p. 14—28).

Articolul se încheie cu formularea cîtorva sarcini de bază pentru cercetările de slavistică în etapa actuală, care decurg în mod logic din analiza aspectelor de mai sus. Este demn de menţionat faptul că numeroase obiective prevăzute aici reflectă, într-o formă adecvată specificului ţării noastre, o bună parte din recomandările şi hotărîrile celui de-al IV-lea Congres internaţional al slaviştilor (Moscova, 1958).

Materialul vast, sistematizat cu meticulozitate — deşi, în virtutea spaţiului restrîns, oarecum schematic — şi analizat de pe poziţii critice în paginile acestui articol (sînt amintite circa 100 de lucrări), poate fi apreciat drept o contribuţie meritorie la o viitoare istorie a slavisticii romîneşti.

La seria cercetărilor efectuate de acad. E. Petrovici în domeniul toponimiei slavo-romîne se adaugă o nouă lucrare valoroasă, consacrată de data aceasta *toponimicelor slave de est* de pe teritoriul ţării noastre (articolul de faţă este primul dintr-un şir de studii cu tema de mai sus). Reluînd o problemă mai veche [1], pe care a abordat-o el însuşi cu ani în urmă [2], autorul îşi propune acum să stabilească aria de răspîndire a numelor de locuri cu *h* în loc de *g* şi să răspundă la întrebarea dacă pe întinsul acestei arii există şi un alt strat, mai vechi, de toponimice slave meridionale [3]. Trebuie subliniată din capul locului orientarea m e t o d i c ă, deosebit de importantă, pe care autorul o stabileşte ca punct de plecare a cercetărilor sale : este neapărat necesar să deosebim toponimicele *aparent slave*, care provin de fapt de la populaţia romînească sau maghiară, de toponimicele *propriu-zis slave*, create de populaţia slavă (răsăriteană, în cazul de faţă) înainte de asimilarea ei (p. 42).

Ţinînd seama de acest criteriu, pe care acad. E. Petrovici l-a precizat încă în studiile sale de toponimie slavo-bulgară [4], sîntem nevoiţi să renunţăm la mărturia unor nume de locuri care pot avea la bază apelative romîneşti (de ex., *Bahna* < *bahnă*, *Brahariul* < *brahariu*, *Buhaiul* < *buhai*, *Corhan* < *corhan*, *Dohotariul* < *dohotar*, derivat la rîndul său de la *dohot* [5] ş.a.) sau nume de persoană romîneşti de origine slavă (comp. *Dolhasca* < *Dolh* + *-asca*, *Haleasa* < **Halu* + *-easa*, *Hănăşeni* < *Haneş* + *-eni*, *Horaita* < *Horaiţă*, *Hriţeni* < *Hriţă* + *-eni* etc.).

---

[1] Vezi Margareta Ştefănescu, *Rusismele-rutenismele din toponimia romînească*, în „Arhiva", XXXI, 1924, p. 202 urm. ; id., *Elementele ruseşti-rutene din limba romînească şi vechimea lor*, Iaşi, 1925, ş.a.

[2] În „Dacoromania", X/II (1943), p. 233—277.

[3] Părere susţinută în ultimul timp de acad. I. Iordan, *Sprachgeographisches aus dem Gebiete der rumänischen Toponomastik*, în „Contributions onomastiques...", Bucureşti, 1958, p. 21.

[4] Vezi, de pildă, *Славяно-болгарская топонимика на территории Румынской Народной Республики*, în „Romanoslavica", I, p. 9—26.

[5] Indicaţia etimologică „< ucr. *доготь* pronunţat *dohot'*", de care este însoţit apelativul *dohot* (p. 44) ne trimite, prin felul în care este formulată, la un etimon din limba comună, ceea ce este inexact. După cum se ştie, în limba ucraineană comună *d* este moale în acest cuvînt : *дьоготь*, *д готь* (Hrinčenko, s.v.). Forma *доготь* cu *d* dur, citată de acad. E. Petrovici, este probabil un regionalism fonetic, ceea ce însă nu se menţionează (o indicaţie similară, deci la fel de vagă, găsim şi în DLRM., s.v., unde, în afară de aceasta, ne surprinde şi *t* dur din finală, fonetism în realitate inexistent).

Aceste toponimice, după cum se arată pe bună dreptate în articolul de faţă, provin — sau pot proveni — de la populaţia romînească.

Aşadar, pot da indicaţii asupra graiurilor slavilor care au locuit în trecut într-o regiune oarecare a ţării noastre numai toponimicele propriu-zis slave. Acestea şi constituie de fapt principalul obiect de studiu de-a lungul a aprox. 16 pagini. Printre toponimicele cu *h* provenit din *g*, considerate de origine incontestabil slavă, autorul enumeră 64 de nume de locuri, însoţite, în cea mai mare parte, de minuţioase comentarii etimologice (vezi şi harta de la p. 58, care arată situaţia actuală a răspîndirii acestor toponimice) : *Bohotin*, nume de pîrîu şi de sat în rn. Huşi ; *Buhalniţa*, denumirea a două sate, primul în rn. Hîrlău, iar al doilea în rn. Piatra Neamţ ; *Buhanca*, sat în rn. Roman ; *Dălhăuţi*, *Dălhăuţul*, sat în rn. Focşani ; *Dolhaia*, nume topic pe moşia satului Mocod din rn. Năsăud ; *Dorohoi* (discutat încă în SCL, IV, p. 74) ş.a. [1]. Aria de răspîndire a toponimicelor în discuţie (nord-estul ţării) indică existenţa în trecut a unei populaţii slave orientale, care s-a menţinut pînă prin secolul al XIV-lea. În aceste nume de locuri — arată autorul (p. 61) — romînii vor fi rostit întîi *g*, apoi pronunţarea romînească s-a adaptat celei slave, *g* fiind înlocuit cu *h* prin secolul al XII-lea.

Delimitarea, amintită mai sus, a elementelor propriu-zis slave de cele aparent slave permite autorului să aducă corective substanţiale la o serie de etimologii propuse înainte de diferiţi cercetători ai toponimiei romîneşti : I. A. Candrea (vezi p. 43), N. Drăganu (p. 43, 45, 49), I. Bogdan (p. 50, 54), Iorgu Iordan (p. 43, 45, 46, 52, 54), I. Kniezsa (p. 44).

Schiţînd răspîndirea pe care au avut-o toponimicele cu *h* (< *g*) în secolele al XIV-lea şi al XV-lea, autorul constată că din această perioadă aria lor nu s-a schimbat aproape de loc, de unde se poate conchide că în ultimele cinci secole nu a avut loc o deplasare masivă de populaţie ucraineană spre vest, care să fi generat elemente noi de toponimie majoră (p. 53).

Din studiul acad. E. Petrovici se desprinde şi o altă concluzie, mai importantă, privind situaţia acestor toponimice înainte de secolul al XIV-lea. Se ştie că, întemeindu-se pe mărturia unor nume de locuri care prezintă particularităţi fonetice slave meridionale (de pildă, *g* oclusiv în *Grădiştea*), acad. Iorgu Iordan (iar mai înainte, Margareta Ştefănescu) a susţinut existenţa a două straturi slave în Moldova : unul mai vechi, de tip slav meridional, şi unul mai nou, de tip slav oriental. Or, potrivit cercetărilor acad. E. Petrovici, asemenea toponimice au fost create de romîni pe baza respectivelor apelative romîneşti (comp., de pildă, *grădişte*, cunoscut în trecut şi de moldoveni). Toponimicele cu aspect slav din nord-estul ţării care prezintă un *g* oclusiv sînt, aşadar, toponimice romîneşti, nu slave. De aici şi concluzia : *în nord-estul ţării — sau mai precis în Moldova — toponimicele slave cu* **h** (< **g**) *sau cu* **g** *păstrat nu indică două straturi etnice şi lingvistice slave, slavii de sud n-au lăsat urme în toponimia Moldovei* (p. 59).

Este interesant de remarcat că aria toponimicelor cu *h* (< *g*) coincide cu aria pleofoniei (polnoglasiei) numelor de locuri de origine slavă orientală, respectiv nord-estul ţării [2]. În lumina

[1] În lista de toponimice cu *h* provenit din *g* de origine incontestabil slavă ridică obiecţii, după părerea noastră, un singur nume topic : *Hreada* (p. 50). Potrivit criteriului stabilit de autor, sînt numai aparent slave acele nume de locuri care pot avea la bază apelative romîneşti şi nu sînt formate cu ajutorul unor sufixe slave. Or, *Hreada* ar putea fi explicat mai degrabă din *hreadă* „vad" (vezi DA, tom. II, part. I, p. 413), regionalism cu acelaşi sens ca şi ucr. *гряда* care i-a dat naştere, decît din cuvîntul ucrainean citat. De îndată ce „*Bahna*... a putut fi creat de romîni din apelativul romînesc *bahnă*" (p. 42), de ce să nu admitem şi faptul că *Hreada* a putut fi creat de romîni din apelativul romînesc *hreadă*? Considerăm, de aceea, că toponimicul în discuţie n-a fost creat neapărat de populaţia slavă.

[2] Constatarea reiese din comunicarea *Izoglose slave pe teritoriul R.P.R. pe baza toponimicelor de origine slavă*, prezentată de acad. E. Petrovici la Asociaţia Slaviştilor (27 iunie 1961) în cadrul Conferinţei de dialectologie slavo-romînă.

acestor date noi privind toponimia de tip slav răsăritean din Moldova se înlătură implicit şi rezerva formulată de autorii recenziei din SCL, 1, 1959, p. 132 cu privire la concluzia acad. E. Petrovici că populaţia slavă vorbind graiuri de tip bulgăresc răsăritean *nu era răspîndită* pe întreg teritoriul R. P. Romîne.

În interesantul său studiu de etimologie (p. 65—70) acad. Al. Rosetti reia o lucrare anterioară, publicată încă în 1944, cu privire la rom. *crăciun*. Noua variantă din „Romanoslavica" este prilejuită de etimologiile propuse nu cu mult în urmă pentru sl. *kračúnŭ*, v. r. *koročúnŭ* de către A. Vaillant (lat. * *quartum jejunium*) şi M. Vasmer (s.-cr.*kràčati*, *koràčati)* care ignorează în cercetările lor lucrarea amintită.

Se ştie că, spre deosebire de A. Densuşianu, în concepţia acad. Al. Rosetti rom. *crăciun* nu poate fi explicat direct din lat. *creatio*, întrucît lat. *crea-* nu putea să fie redat în romînă prin *cra-* şi, ulterior, prin *cră-*. Acest termen latin a fost împrumutat prin filieră slavă [lat. *creatione* > slav (bg., s.-cr.) *kračun* > rom. *crăciun*], partea de modificare fonetică proprie romînei mărginindu-se la transformarea lui *a* slav neaccentuat în *ă*. Constatarea — convingătoare, fără îndoială — este sprijinită şi de o serie de alţi termeni latini din limba romînă cu o coloratură slavă care ne-au fost transmişi în acelaşi fel [de ex., dr. *colindă* care reproduce forma fonetică a termenului v. sl. *koleda.* ; dr. *rusalii*, împrumutat prin intermediul v. sl., bg. *rusalija* ; dr. *troian* „şanţ ; tranşee", explicabil prin bg. *Trojan*, *Trojanski* (*păt*) etc.].

În lumina acestor concluzii, etimologia propusă de A. Vaillant este, fireşte, nesatisfăcătoare, întrucît, după cum arată acad. Al. Rosetti, **quartum* nu poate explica fonetismul sud-slav *kra-* [termenul *quadragesima*, citat de Vaillant, este redat în s. -cr. prin *kòrizma*, deci *quar(tum)* ar fi trebuit să dea *kor-* (* *korčun*)]. Cît priveşte etimologia propusă de M. Vasmer, nici ea nu poate fi acceptată, din cauza sensului (s. -cr. *kràčati*, *koràčati* „a păşi").

Etimologia din studiul acad. Al. Rosetti prezintă avantajul că explică respectivele forme sud-slave şi înlătură în acelaşi timp dificultatea invocată de A. Vaillant (fonetismul *koro-* din r. *koročún* presupune un * *kar-* originar şi nu un * *kra-*), întrucît fonetismul formelor ucrainene şi ruse este motivat, după cum a arătat E. Berneker, prin adaptare fonetică.

O observaţie de detaliu, privind aparatul critic : în bogata documentare referitoare la istoricul problemei s-ar fi cuvenit, eventual, să fie menţionat şi punctul de vedere al acad. V. F. Şişmariov care a susţinut, ca şi Per. Papahagi şi alţi cercetători, explicaţia prin lat. *calatio*, considerînd că termenii *crăciun*, *rusalii* ş.a. se datoresc în limba bulgară influenţei romîneşti [1], precum şi o părere mai veche, aceea a lui P. Mutafčiev, cum că asemenea cuvinte au în limba bulgară o origine romanică, nu însă romînească [2].

Semnalăm, în continuare, un articol consacrat *sistemului cuvintelor deictice în graiurile olteneşti*, problemă pe care Al. Ionaşcu o tratează cu scrupulozitatea unui cercetător cu spirit fin de observaţie. Pornind de la un studiu recent, publicat de Fl. Dimitrescu, autorul constată — pe baza materialului cules de la 57 de informatori din 49 de localităţi — că, spre deosebire de celelalte graiuri şi de limba literară, graiurile olteneşti cunosc un sistem deictic ternar, raportat la cele trei persoane gramaticale : I *aici*, II *aci*, III *acoló* (pronume demonstrativ adverbial) şi, un caz mai puţin răspîndit, I *ăsta*, II *ála*, III *ăla* (pronume demonstrativ propriu-zis).

---

[1] V. F. Şişmariov, *Романские языки юго-восточной Европы и национальный язык Молдавской ССР*, în „Вопросы молдавского языкознания", Moscova, 1953, p. 91.

[2] P. Mutafciev, *Bulgares et Roumains dans l'histoire de pays danubiens*, Sofia, 1932, p. 313—322. Cf., în ultimul timp, şi E. Çabej, *Crăciun*, SCL, 3, 1961, p. 313—317, care vede în rom. *crăciun* un împrumut albanez din perioada romînei comune.

În căutarea unei explicaţii a originii acestui sistem, autorul face o paralelă tipologică cu faptele de limbă corespunzătoare din sîrbo-croată şi unele graiuri bulgăreşti care au menţinut opoziţia cu trei termeni. Din analiza materialului expus (p. 73—81) există motive pentru a considera că fenomenul întîlnit în graiurile olteneşti nu este o continuare a vechiului sistem deictic latinesc (care, după cum se ştie, s-a destrămat de timpuriu), ci *o inovaţie a graiurilor respective sub influenţă slavă*. Adaptarea acestei particularităţi gramaticale — arată autorul — s-a făcut probabil prin asimilarea lingvistică a unor slavi al căror dialect cunoştea raportarea pronumelor demonstrative la persoanele gramaticale (p. 82).

Ipoteza formulată de Al. Ionaşcu în articolul de faţă ne pare plauzibilă şi, cu unele rezerve, poate fi acceptată. Un studiu tipologic şi comparativ, mai vast, la care bănuim că se gîndeşte autorul, ar putea întări această supoziţie, transformînd-o într-o certitudine.

Articolul lui A. Vraciu cu privire la *comunitatea lingvistică balto-slavă* (p. 87—105) constituie o prezentare critică a istoricului problemei relaţiilor lingvistice balto-slave (impresionează numărul lucrărilor la care se fac referiri : aprox. 150). Din păcate, însă, numeroase studii de specialitate nu sînt amintite decît în fuga condeiului, fără a fi puse la contribuţie sub raportul rezultatelor lor. După ce trece în revistă problema împrumuturilor reciproce din limbile slave şi baltice şi examinează ipotezele emise în legătură cu cele mai vechi relaţii balto-slave, autorul se opreşte asupra cîtorva elemente caracteristice din domeniul foneticii, morfologiei şi sintaxei, prezentîndu-ne la sfîrşit o listă de cuvinte care provin din epoca de comunitate a balţilor şi slavilor. Articolul se încheie cu cîteva concluzii, judicios formulate, care vin să susţină ideea pe care o împărtăşeşte în prezent majoritatea savanţilor, aceea a *unităţii* balto-slave (în opoziţie cu concepţia lui A. Meillet şi a altor cercetători).

Deşi nu pretinde să aducă contribuţii personale, studiul este izbutit prin caracterul său de sinteză, trezind în acelaşi timp interesul cititorilor pentru un domeniu atît de neglijat de slaviştii romîni. În aceasta şi constă, înainte de toate, valoarea lui.

Lista lucrărilor de lingvistică se încheie cu un *studiu de dialectologie slavă orientală*, consacrat principalelor particularităţi fonetice şi morfologice ale graiului velicorus din satul Socolinţi (rn. Suceava). Împreună cu alte cîteva studii similare [1], articolul de faţă al lui E. Vrabie se înscrie pe linia preocupărilor sistematice ale Asociaţiei Slaviştilor din R.P.R. de cercetare a graiurilor slave de pe teritoriul ţării, în special a celor ruseşti (lipoveneşti), care pînă acum cîţiva ani nu şi-au găsit oglindirea în literatura noastră de specialitate.

Cîteva observaţii privind, îndeosebi, aspectul grafic al publicaţiei. În volumul al patrulea din „Romanoslavica" apar cu mult mai puţine greşeli de traducere şi redactare, prezentarea materialelor este mai îngrijită. Din păcate, s-au strecurat totuşi unele erori, mai ales de tipar. Semnalăm cîteva din acestea, descoperite mai mult la întîmplare : cunoscuta poezie a lui Göethe *Erl König* apare sub forma *Er König* (p. 143), numele de familie al lingvistului sovietic B. V. Gornung sub forma *Б. В. Гориунг* (p. 105), iar numele lui R. I. Avanasov este redat printr-o surprinzătoare răsturnare de litere (p. 111). Deosebit de supărătoare sînt şi asemenea greşeli, mai ales în rezumate : *presupuscă* (p. 69), *совет ский* (p. 105), *сравнимтельный* (p. 128), *направленях*, *заметым*, *выратается*, *автороотмечает* (p. 32). La p. 128 ne întîmpină un termen fonetic inexistent în ruseşte : „*изношенные*" *аффрикаты*.

Victor Vascenco

[1] Menţionăm două studii interesante ale aceluiaşi autor, publicate în SCL, 4, 1960, p. 927—954, şi în *Culegere de studii* (Inst. „Maxim Gorki"), Bucureşti, 1961, p. 36—43.

GÜNTER REICHENKRON, *Vorrömische Bestandteile des Rumänischen*, *I* în *Archiv für das Studium der neueren Sprachen*, 194 (109/1958), p. 273—290 (rumänisch *čo-/ču-* aus idg. **keu-*); *II* în *Etymologica*, Festschrift W. Wartburg, Tübingen, 1958, p. 597—613 (rumän. *ţ* aus idg. **s* (*u̯*)-, **k'* (*u̯*)-); *III* în *Romanistisches Jahrbuch*, IX 1958, p. 59—105 (albanisch-rumänisch-armenische Gleichungen); *IV* în *Romanistisches Jahrb.* XI 1961 (eadem); *V* în *Festschrift für J. Friedrich*, Berlin, 1959, p. 365—401 (zur Rekonstruktion des Dakischen); *VI* în *Südost-Forschungen*, XIX 1960, p. 344—368 (vorrömische Bestandteile des Rumänischen)

Cele şase studii ale unei serii în care G. Reichenkron atacă importanta problemă a elementului preroman din limba romînă încă nu au fost supuse unei analize critice din partea lingviştilor romîni, iar în străinătate se pare că au fost abia semnalate [1]. De aceea este necesar şi oportun a le examina obiectiv şi critic, spre a vedea aportul lor real şi măsura în care contribuie la elucidarea substratului nostru. Încercarea cu mijloace noi, în forme îndrăzneţe, a lui G.R. de a identifica cuvinte autohtone-anteromane în limba romînă (paralel şi în legătură cu albaneza) este principial deplin justificată, avînd o bază istorică-lingvistică şi plecînd de la o premisă justă : caracterul străvechi, indigen al unor cuvinte „obscure" neromane, care nu pot fi împrumutate din albaneză în romînă ori invers. „Ambele popoare (albanezii şi romînii) şi-au păstrat limba proprie, primii o limbă indo-europeană, romînii latina. Condiţiile sociale şi de viaţă fiind identice, romînii nu aveau nevoie să împrumute (de la albanezi) termeni privind păstoritul, creşterea vitelor etc ... Mai curînd, faţă de identitatea condiţiilor sociologice ale străromînilor şi ale străalbanezilor, atît unii cît şi alţii, ca mlădiţe ale vechii familii traco-illire păstrează aceleaşi forme şi instituţii străvechi ..." [2]. Nefiind verosimilă teza despre împrumutarea de cuvinte, în primul rînd din motive social-istorice şi economice, autorul este de acord cu teza opusă : existenţa unor elemente autohtone în romînă [3]. Dar felul cum aplică el în detalii asemenea principii şi idei juste, căile şi mijloacele concrete adoptate spre a găsi etimologii pentru cuvinte romîneşti (alese spre a fi dovedite ca preromane) sînt total nereuşite, rezultatele nacceptabile, din cauză că ignorează şi denaturează în primul rînd legile etimologiei romîne,

---

[1] De ex. : O. Masson, în revista „Kratylos", Wiesbaden, V, 1960, p. 174.

[2] G. Reichenkron, *II*, p. 598,„...beide Völker ihre Sprache bewahrt haben, die Albaner eine alte idg., wenn auch stark durchsetzt mit fremden Bestandteilen, die Rumänen dagegen die lateinische Verkehrsprache. Gerade weil die soziologischen und, sagen wir, die beruflichen Bedingungen die gleichen waren, haben es die Rumänen gar nicht nötig gehabt, von den Albanern Ausdrücke des Hirtenwesens, der Viehwirtschaft u.ä. zu entlehnen... Es dürfte vielmehr so sein, dass ausgehend von der unbestrittenen gleichen soziologischen Lage der Urrumänen und Uralbaner als zweier Völker, bei denen das Wanderhirtentum und die Viehwirtschaft eine hervorragende Rolle gespielt haben, beide als Äste der alten thrako-illyrischen Familie ihre uralten Einrichtungen besessen haben...".

[3] G. Reichenkron, *III* p. 59 „auf der Wende vom Altertum zum Mittelalter als der für diese Entlehnungen hauptsächlich in Betracht kommenden Zeit zwischen den albanischen und rumänischen Hirten und Nomaden [?] kaum ein kultureller Unterschied bestanden haben dürfte, der eine grössere Zahl der Entlehnungen vom Albanischen zum Rumänischen hinüber rechtfertigen könnte, hat man schon seit langem die Frage gestellt, ob nicht vielleicht autochthone Elemente vorliegen (Puşcariu, Miklosich, Weigand, Treimer, Sandfeld, Capidan, Şiadbei, Rosetti)".

criteriile fundamentale în fonetică, precum şi cunoştinţele existente despre resturile fragmentare şi fonetica substratului traco-dacic; iar cuvintele respective sînt în majoritate slave ori de altă obîrşie mai recentă, împrumuturi în lexicul romînesc. Este imposibil şi absolut fără rost a reproduce toate sau măcar o bună parte din cuvintele cu care operează G.R. declarîndu-le ,,vorrömische Bestandteile des Rumänischen", dintre care se elimină de la început majoritatea ca fiind împrumuturi din limbile vecine. Iată cîteva specimene cu etimologia încercată de autor, în partea *I*, p. 273—287: c i u m ă<i.-e. **keu-* [în loc de slav *čuma*]; *c i u c ă, cioacă*<**keu-k-* [în realitate: srb *čuk* ,,vîrf"]; *c i o a r e c i* ar fi i.-e.* *(s)keu-* ,,a acoperi", **(s)keu-l/r-ikos*[!] (dar etymonul real este trc *čarik*); *c i o a n d ă, ciondăni* i.-e. **skend-*; *c i u l* **skel-no-*. Asemenea ,,echivalenţe" sînt înşirate spre a dovedi ,,rumän. *čo-cu-* aus idg. **keu-*".

În art. *II* ,,rumän *ţ* aus idg. **s(u̯)*-vor hellem Vokal oder aus idg. palatalem **k'(u̯)-*" apar nu numai apelative ca *ţ a r c* **serk-*, *ţ ă r u ş* **su̯er-* ,,Pfahl" — ambele foarte probabil autohtone, dar de la alte baze etimologice indo-europene —, ci şi cuvinte recente în limbă, ca *ţ a l p ă* * *sélpos*; *ţ u i c ă, ţu-* din i.-e. **seu-* ,,Saft, Feuchtes", lat. *sucus*, germ. *Suppe* etc.[1] (de fapt: srb *cujka*); *ţ i p a* ,,werfen; schreien", cu primul sens din i.-e. **su̯ei-* ,,biegen", cu al doilea din **k'u̯ei-* ,,zischen, pfeifen"; *ţ i u* ,,Endstück" **k'ion-* ,,Säule"; *ţ i p a r* i.-e. **kiph-* ,,dünner Zweig", ori din **k'eipo-* ,,Pfahl"; *ţ e p, ţeapă* din acelaşi **k'eipo-* cu lat. *cippus*; *ţ î r ă*, alb. *ther* ,,sgozzare, uccidere" i.-e. **k'er-*, dacic **sar-* > rom. *ţîră*; *ţ î n c, ţîncă* din i. -e. **k'u̯on* ,,Hund", **k'u̯n-ko-* ,,hundsartig"; *ţ u r l o i u* i.-e. **k'rus-*.

În art. *III* apar unele cuvinte indigene, fie comune albano-romîne (*barză, viezure*), fie exclusiv romîneşti (*andrea, melc, zară, zăr, zgîria*; cf. infra), iar în *V* (zur Rekonstruktion des Dakischen) sînt reproduse în rezumat rezultatele: o listă provizorie de ,,80 [de fapt numerotate: 79] cuvinte studiate sistematic"[2], care ar fi un prim lot din cele ,,peste 1 000" elemente imaginate de autor ca daco-trace ale limbii romîne. În repertoriul lui G.R. (*V* p. 370—377) figurează cuvinte evident latine (romanice): *codru* (lat. *quadrum*), *sat* (lat. *fossatum*), pentru G.R. însă din i. -e. *(*m̥*) bhi-k'pei-tu- [sic!], *scotoci* (*scoate*, lat. *excutere*), *trăgăna* (*trage*, lat. *trahere*); ori slave: *gălăvie*, pentru autor: i. -e. **ghebhelá*, *găsi*, i.-e. **dhu̯es-*, *omidă*, *ţuică* etc., ori altele de origine mai recentă, sau simple onomatopei (*bocăni* ş.a.). La majoritatea din ele, G.R. propune rădăcini ori baze indo-europene ce sînt nu numai neverosimile, dar absolut excluse din punct de vedere fonetic, prin criteriile substratului traco-dacic (-illyric?) şi ale limbii romîne; cele mai pregnante specimene sînt cele date pentru *sat*, *gălăvie*, ori *zară* (i.-e. **g'alag/k-* etc.). În tabelul de cuvinte dat de autor în *V* p. 370—377, 15 sînt de fapt preromane (cf. infra), avînd şi un etymon i.-e.; dar dacă dintre 15 cuvinte realmente traco-dace (din totalul de 79—80 considerate de G.R.) numai pentru 5 (*barză, legăna, mare, melc, strungăreaţă*) se indică o rădăcină i. -e. acceptabilă, este natural şi necesar ca întreg capitolul cu regulile fonetice, flexiunea, derivarea (*V* p. 377—394) să fie cu totul inutil şi fără valoare.

---

[1] Pentru asemenea ,,etimologie" temerară şi bizară (rom. *ţuică* din i.-e. **seu-*) se aduce următorul ,,argument" semantic şi cultural-istoric spre verificare: ,,dass gerade die Thraker — und die Daker als ein Stamm der Thraker dürften kaum eine Ausnahme gemacht haben—schon im Altertum wegen ihrer Vorliebe für berauschende Getränke in einem bestimmten Ruf standen, ist eine bekannte Tatsache..." (G. Reichenkron, *II*, p. 603). ,,Probe istorice" de acest fel puteau fi invocate şi de acei diletanţi romîni care, de curînd ori mai demult (de ex. C. Stamate, *Musa Romînească*, Iaşi, I, 1868, p. 525—534), derivau din limba dacică unele cuvinte mult mai recente în romînă, ca *vinars*, *făgădău* ,,birt, cîrciumă" (< ung. *fogadó* ,,han"), pentru al doilea construindu-se chiar un dacic...,,*Fagadava".

[2] G. Reichenkron, *V* p. 369 ,,so habe ich bisher 80 Wörter s y s t e m a t i s c h nach bestimmten lautlichen Kriterien untersucht".

În art. *VI* (revenit la titlul inițial) se face încercarea de a dovedi originea preromană a multor cuvinte romînești cu inițiala *h-*, ceea ce este cu totul inadmisibil, nu comportă nici măcar o discuție [1].

Întreaga problemă a elementului autohton din limba romînă — formulată just din punct de vedere teoretic — este tratată cu asemenea artificii filologice-lingvistice, forme hibride și ficțiuni confecționate din condei pe hîrtie, care nu pot avea vreo legătură cu realitățile limbii, bazîndu-se pe o falsă imaginație, ignorînd regulile de evoluție a elementului lexical latin-romanic al limbii romîne ; de ex., în cadrul limbii noastre, **keu-*, **kju-* nu putea ajunge niciodată la *ciu-* (*ču-*), ori *s* la *ț* (*ts*) etc. În orice caz, atare criterii fonetice artificioase nu se pot aplica din capul locului unor cuvinte de tip lingvistic diferit (latin, slav, turcesc etc.). Sînt produse personale, subiective ale autorului romanist, care alătură mecanic și forțat cuvinte romînești (luate fără discernămînt critic și considerate în chip abuziv ca ,,neexplicate etimologic") la rădăcini indo-europene copiate din dicționarul comparativ al lui Walde și Pokorny, fără a se preocupa de fonetica substratului (a limbii i.-e. de tip satem) și a limbii romîne. Așa fiind, este natural ca majoritatea absolută a tentativelor de etimologii ale autorului [2] să poarte amprenta de fantastic și diletantism (afară de cuvintele amintite mai sus : *barză, legăna, mare, melc, strungăreață*). Totuși, lucru paradoxal, el vede just situația în linii mari : cuvintele preromane din limba romînă sînt de două categorii : *a*) cele care nu au un corespondent-paralel în albaneză, *b*) forme paralele albano-romîne [3] și trage concluzii logice în ce privește cele trei etape de evoluție a elementului lexical autohton în limba romînă [4]. Așadar : principii bune — aplicate greșit. Consecințele nu pot fi, evident, decît de acest din urmă fel. Este regretabil că un filolog și romanist ca G. Reichenkron (profesor la o universitate din Berlin), lăsîndu-se furat de un iluzionism etimologic și căzînd mereu victimă a omonimiei de sunete [5], s-a încumetat să puie în circulație o mulțime de etimologii fantomă, care sperăm că nu vor afla crezare la alți cititori decît cei prea puțin familiarizați cu comparatistica indo-europeană și cu gramatica, etimologia și compoziția lexicală a limbii romîne. Prin asemenea produse filologice, autorul e departe de a fi dovedit esența preromană și indo-europeană a unor cuvinte romînești ce sînt în realitate latinești, slave ori împrumuturi recente; poate dovedi cel mult că el este insuficient orientat în problemele filologiei și etimologiei romîne, ignorînd compoziția lexicului popular și multe rezultate ale cercetării etimologice din ultimul secol. Tentativa de a dovedi că vocabule latine (*codru, sat* etc.) ori slave (*ciumă, ciucă, găsi, hudă, țuică* etc.) sau de altă obîrșie (trc *čarik* > *cioareci*) ar fi ,,preromane", autohtone traco-dace este pe cît de bizară și anacronică, pe atît de regretabilă și reprobabilă — asemenea încercărilor de a găsi ,,cuvinte dacice" făcute de B. P. Hașdeu prin anii 1870—1880, ori preocupările

[1] În alt articol ,,Der lokativische Zählungstypus für die Reihe 11—19 *ein auf zehn*", *Südost-Forschungen*, XVII 1958, p. 152—174, G.R. trage concluzia falsă că ,,das Rumänische setzt vielmehr so gut wie sicher eine vom Idg. her für das Thrakische zu erschliessende, später vom Slavischen gestützte Ausdrucksweise fort" [?].

[2] Care le declară insistent ca ceva ,,systematisch nach bestimmten lautlichen Kriterien untersucht" (G. Reichenkron, *V* p. 369).

[3] G. Reichenkron, *V* p. 367 ,,die vorrömischen Bestanteile des Rumänischen lassen sich eindeutig in zwei Gruppen teilen : die rumänischen Wörter für die eine albanische Parallele fehlt — dürften unmittelbar aus dem Dakischen und somit Thrakischen stammen (etc.). Die zweite Gruppe enthält die albanisch-rumänischen Parallelen. Ich glaube nun nicht, dass allgemein die albanischen Wörter von den Rumänen entlehnt wurden".

[4] G. Reichenkron, *II* p. 611 ,,drei Etappen werden hierbei angesetzt : die idg., die dakische und die rumänische. Es wurde versucht, die historische Entwicklung in die vom Rumänischen her bekannten Lautgesetze einzuordnen oder neue Lautgesetze für die vorrömischen Sprachen zu finden...".

[5] ,,Opfer der Lauthomonymie", cum spunea la 1952 D. Decev despre Gustav Weigand.

latiniştilor ardeleni (P. Maior, 1821 ; Laurian-Maxim, 1871 etc.) de a proclama latine multe cuvinte populare romîneşti de evidentă origine slavă, maghiară, turcească etc.

O mică parte din cuvintele înşirate de G. R. ca ,,vorrömisch" [1] sînt în adevăr ori au foarte multe şanse de a fi autohtone, în primul rînd cele comune cu albaneza (ca *viezure*, *mazăre*, *barză* etc., ; pentru explicarea etimologiei lor autorul nu aduce de altfel nimic nou valabil ori util) ; apoi altele inexistente în albaneză, dar proprii şi exclusive limbii romîne. Dintre numeroasele cuvinte ce figurează în demonstraţiile întortochiate şi adesea confuze ale lui G. Reichenkron, pot fi declarate autohtone următoarele : *a n d r e a* (după el : i.-e. **ardh-* ,,Stange", ** ardhen-*, ori **ardh-r-* ; inacceptabil), *b ă g a* (i.-e. **bhedh-u̯o-* ; exclus), *b ă i a t* (i. -e. **bheu-*), *b a r z ă* (alb. *bhardh*, i. -e. **bhereg'-*, etimologie probabilă, veche), *f ă r î m ă* (i.-e ** (s)p(h)el-* ; inacceptabil), *l e g ă n a* (i. -e. **legh-* ; valabilă) ; *m a r e* (i.-e. **mē-*, *mō-*) : *m e l c* (i.-e. ** meldhu̯i-*). s t r u n g ă r e a ţ ă ,,Zahnlücke" (i.-e. **streng-*), *ş o p î r l ă* (i.-e. **kseip-* + *ro-*), *ţ a r c* (i.-e. **serk-*), *ţ ă r u ş* (i.-e. ** su̯er-*), *z a r ă* (i.-e. **g'alag/k-*), *z ă r* (i.-e.** ser-*), *z g î r i a* (i.-e. **g'her-* ,,kratzen" [care însă ar fi trebuit să dea **zer-*, ** zar-* în substratul satem, deci şi în romînă ; *-g-* în această etimologie a lui *zgîria* este un adaus obligator, dar gratuit al autorului]). În afară de cinci amintite (*barză*, *legăna*-leagăn, *mare*, *melc*, *strungăreaţă*-strungă), toate celelalte cuvinte studiate şi ,,explicate" de G.R. au alt etimon. Indicaţiile date pentru *legăna*, *melc*, *mare* şi *strungăreaţă* par să fie singurele elemente utile aduse de autor pentru etimologia romînă.

Prin relevarea erorilor în procedee, în formele reconstruite pentru aproape toate cuvintele realmente preromane ori numai greşit considerate ca atare de către G. Reichenkron, nu înseamnă de loc că tezele lui, principiile de la care pleacă n-ar fi juste ; dimpotrivă : nimeni nu mai poate nega azi realitatea substratului lexical, a elementelor preromane din limba romînă [2], care au o importanţă lingvistică deosebită, o mare valoare documentară-istorică pentru problema etnogenezei romînilor. Nu e necesar şi util a repeta aici în detalii sau măcar în rezumat cele expuse în ultimii ani despre elementul lexical autohton, preroman [3] ; vom reaminti pe scurt numai ,,condiţiile" pe care este necesar să le întrunească acele cuvinte populare romîneşti care trebuie ori pot să fie considerate autohtone, — fie că sînt comune cu albaneza (vreo 68—70 termeni), fie că lipsesc în albaneză (între 80 şi 90 termeni, dar nu mai mult de 100). Mai întîi, lucru simplu şi clar, ele trebuie să fie străvechi în limba romînă, fără a fi latine (romanice), dar evident nici slave, greceşti-bizantine, maghiare, turceşti, germane etc. (adică împrumuturi din epoca feudală a limbii romîne), ceea ce rezultă din faptul că ele nu există în forma romînească în careva din idiomurile vecine amintite (decît eventual ca împrumuturi mai recente din romînă). Deci prima şi principala lor însuşire este că nu sînt ,,împrumuturi" din nici o limbă învecinată, însă nu au originea stabilită, o etimologie evidentă. După stabilirea cu certitudine a acestui fapt, se iveşte cel puţin prezumţia, dacă nu evidenţa deplină, că ele vin din fondul preroman, urmînd a se căuta baza etimologică indo-europeană, cu mijloace comparatistice, în care poate şi trebuie să se facă uz de criteriile fonetice ale limbii de tip satem traco-dacica (eventual ,,traco-illyra"?). Soluţiile adoptate prin încadrarea cuvintelor noastre în familia etimologică a unei rădăcini indo-europene trebuie să fie conforme în primul rînd legilor fonetice ale substratului preroman (care sînt în general destul de binecunoscute), apoi etapelor de evoluţie a elementului lexical ereditar

[1] În *V* p. 369 G. R. aruncă această afirmaţie temerară şi absurdă : ,,der Wert des Rumänischen besteht darin, dass es mindestens 1000, wenn nicht weit mehr Appellative besitzt, die unmöglich lateinischer oder jüngerer Herkunft sein können, sondern in die vorrömische Zeit zurückgehen...". Dacă luăm stocuri masive de cuvinte latine, slave, onomatopei etc. şi le aplicăm stampila ,,vorrömisch", se poate ajunge la multe mii.

[2] Cf. de ex. Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, vol. II ,,limbile balcanice" ; I. I. Russu. *Limba traco-dacilor*, Bucureşti, 1959, p. 119—131 ,,cuvinte autohtone (traco-dace) în limba romînă".

[3] Cf. rezumatul succint în capitolul citat al lucrării despre limba traco-dacilor, de la nota 2.

latino-romanic al limbii romîne. După ce asemenea condiţii sînt îndeplinite, poate fi vorba concret de cuvinte preromane, care să fie atribuite fondului traco-dacic (-illyric?). Identificarea lor cere însă foarte multă prudenţă, simţ critic, intuiţie şi chiar imaginaţie lingvistică disciplinată; este o muncă delicată, nelipsită de riscuri, dar absolut necesară pentru detectarea elementelor preromane în vederea stabilirii unor etimologii sigure sau măcar verosimile: ea va trebui făcută într-un viitor cît mai apropiat spre a ieşi din dificultăţile filologice-lingvistice şi istorice ale substratului lingvistic şi etnic al comunităţii social-lingvistice romîneşti, înlăturînd confuziile, echivocul şi controversele ce mai persistă în problema etnogenezei romînilor.

I. I. Russu

BENGT LÖFSTEDT, *Studien über die Sprache der Langobardischen Gesetze. Beiträge zur frühmittelalterlichen Latinität.*

Almquist, Stockholm, 1961. XXIV, 360 p. (Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Latina Upsaliensia, 1)

Legile longobardice au apărut pe rînd, în decurs de mai mulţi ani, îndeosebi în secolele VII—VIII, în Italia de nord. Ele au fost scrise în limba latină, cu numeroase elemente populare, şi constituie un izvor de seamă pentru cunoaşterea aşa-numitei latine vulgare. Autorul pregăteşte o ediţie critică şi a cercetat cu grijă manuscrisele, iar în studiul acesta înfăţişează un repertoriu al faptelor lingvistice care i s-au părut mai vrednice de a fi relevate. Încercarea se sprijină pe o informaţie bogată, foloseşte aproape toată literatura mai de seamă asupra latinei tîrzii, şi discută multe fapte care interesează istoria limbii romîne. Studiul de faţă confirmă din nou părerea mai veche că latina populară sau comună era unitară şi că nu existau deosebiri dialectale în textele şi inscripţiile ajunse pînă în zilele noastre. Autorul îşi pune întrebarea, dacă această unitate exista numai în limba scrisă, sau şi în limba poporului, şi răspunde în felul acesta: ,,Eu cred totuşi că ar fi greşit să considerăm uniformitatea întîlnită în textele latine tîrzii doar drept un strat de suprafaţă al limbii scrise (eine schriftsprachliche Decke), sub care se ascundea o diferenţiere dialectală mai accentuată a limbii de toate zilele" (p. 209—210). El argumentează că imperiul roman era unitar, că soldaţii şi coloniştii veneau din diferite regiuni, dar se influenţau reciproc şi foloseau o limbă comună, iar această limbă comună a stăruit multă vreme, mulţumită contactelor frecvente dintre o provincie şi alta a împărăţiei romane. Deci este probabil că ,,uniformitatea caracteristică pentru latina scrisă din epoca tîrzie îşi avea în parte corespondenţa şi în limba vorbită" (p. 210).

Această constatare este vrednică de a fi reţinută, dar are, fireşte, numai o valoare relativă. De obicei latiniştii, care operează pe texte şi inscripţii, sînt adepţii ,,uniformităţii", iar romaniştii, sprijiniţi pe o mare bogăţie de fapte divergente, se pronunţă, în genere, pentru o diferenţiere timpurie. Metoda cea mai bună de urmat ar fi deci aceea de a cunoaşte temeinic rezultatele obţinute în ambele domenii de cercetare şi de a încerca o sinteză. De aceea, din cuprinsul cărţii de faţă ne interesează îndeosebi faptele concrete.

În legile longobardice din veacurile VII—VIII se întîlnesc fonetisme ca *prindere* = *prendere, prehendere, vindere* = *vendere, vinditor* = *venditor, cuntra* = *contra, frunte* = *fronte, lungo* = *longo,* din care rezultă că în latina tîrzie exista o tendinţă generală de închidere a vocalelor *é* şi *ó* accentuate înainte de *n* + consoană. Această tendinţă a lăsat urme în limba romînă,

dar n-a persistat în alte limbi romanice. Prin urmare, ea era totuşi un fenomen romanic, nu un fenomen local, anteromînesc.

Cuvîntul *curte* a fost explicat prin fonetismul *curtis* = *cortis*, *cohortis*, întîlnit mai întîi în provinciile dunărene. I. Şiadbei a opinat că am avea în acest exemplu o particularitate locală, care ar pleda împotriva unităţii latinei vulgare. Dar fonetismul *curtis* apare regulat în textele legilor longobardice din veacurile VII—VIII în Italia de nord, iar B. Löfstedt încheie în felul acesta : „În orice caz e bine să fim precauţi, dacă vrem să vorbim împreună cu Şiadbei despre o divergenţă între latina vulgară din răsărit şi cea din apus în legătură cu acest cuvînt" (p. 82).

Cît a rezultat din *quatum* = *quantum*, atestat în legile longobardice. Autorul crede că tendinţa de reducere a lui *nt* > *n* în latina vulgară depăşea provinciile dunărene, dar fenomenul nu s-a impus decît parţial în domeniul romanic (p. 123).

Forma *frate* din romînă poate fi explicată atît prin nominativul latin *frater* cît şi prin formele cazurilor oblice. Este interesant de reţinut faptul că în Codex Vercellensis 188 din secolul al VII-lea apare în Italia de nord forma *frater* pentru acuzativ : *si frater eius occidisset* (B. Löfstedt, p. 215).

Arbor, de genul masculin, păstrat în romînă, se întîlneşte în multe scrieri popularizante din secolul al VI-lea, precum şi în legile longobardice din veacurile VII—VIII (p. 243).

În legile longobardice din secolul al VII-lea *dies* apare în mod precumpănitor de genul feminin (p. 247), măcar că dialectele italiene de nord au la bază forma masculină. Deci rămîne lucru lămurit că nu se poate încerca o distribuţie dialectală, geografică, a formelor de masculin şi feminin ale substantivului *dies* în textele latine tîrzii.

Interesantă pentru istoria limbii romîne mi se pare atestarea formei de genitiv *illorum* cu funcţie de dativ : *nomen dedit illorum, Chron. Sal.* S. 89, 6, la B. Löfstedt, p. 252. Autorul citează un fapt analogic din *Vita Eparchii* 18 (MGH *Mer.* 3) : *quorùm sanctus Eparchius dixit.* Din *illorum* s-a dezvoltat în romînă forma de dativ *lor*, pe cînd *illis* n-a supravieţuit.

Pronumele *ille* apare atît înainte, cît şi după substantiv, cu acelaşi înţeles (p. 263). Prin urmare, *ille* avea o poziţie labilă, iar postpunerea lui explică apariţia articolului enclitic din romînă.

Autorul constată că în textele latine tîrzii *dis-* era mai frecvent decît *de-* (p. 296). Faptul acesta este confirmat şi de răspîndirea preverbului *des-* din romînă, în cuvinte ca *descoase, desface, desprinde* etc.

Studiul lui B. Löfstedt este o contribuţie utilă şi face onoare şcoalei lingvistice suedeze, ilustrată de latinişti renumiţi ca Einar Löfstedt şi J. Svennung. Se înţelege că ediţia critică a legilor longobardice va promova şi mai mult cunoaşterea latinei vulgare.

H. Mihăescu

M. S. GURÎCEVA, *Народная Латынь* (Latina populară), (Moscova, 1959)

Crestomaţia de texte latine populare întocmită de M. S. Gurîceva se adresează, după cum se spune în prefaţă, studenţilor şi aspiranţilor de la facultăţile de filologie din Uniunea Sovietică. Lucrarea cuprinde, pe lîngă o culegere de texte din sec. IV—VIII e. n., o introducere amplă în problemele latinei populare, care începe cu discutarea noţiunii însăşi de „latină populară". În prealabil autoarea face istoricul problemei, trecînd în revistă părerea celor mai de seamă

specialişti. Cu această ocazie ea arată pe scurt cuprinsul şi importanţa unor lucrări de bază în domeniul latinei populare, ca : A. Fuchs, *Die romanischen Sprachen in ihrem Verhältnisse zum Lateinischen*, Halle, 1849, H. Schuchardt, *Der Vokalismus des Vulgärlateins*, Leipzig, 1866—1868, G. Mohl, *Introduction à la chronologie du latin vulgaire*, Paris, 1899 etc.

Urmează apoi cinci capitole consacrate foneticii, morfologiei, sintaxei, vocabularului şi semanticii latinei populare, dintre care ultimele trei sînt mai puţin dezvoltate.

Crestomaţia propriu-zisă cuprinde 18 texte din autori şi opere diverse, grupate după genuri : diferite feluri de inscripţii şi imprecaţii, gramatici, cronicari şi istorici (Fredegarius, Gregorius din Tours), legile germanice (*Lex Ribuaria*, *Edictus Rothari*, *Lex Salica*), texte religioase (*Itala* şi *Vulgata*, Commodianus, *Peregrinatio Egeriae*), texte medicale (*Mulo-Medicina Chironis*, Marcellus Empiricus) şi alte texte de specialitate (Palladius, Anthimus, Apicius). Toate fragmentele sînt însoţite de un comentariu lingvistic dezvoltat, cuprinzînd trimiteri utile la diferitele forme romanice, corespunzătoare celor din latina populară (p. 69 : lat. *domnus*, it. *donno*, sp. *dueño*; p. 139 : lat. *pretium*, it. *prezzo*, sp. *precio*, fr. *prix*; p. 139 : lat. *colpus*, it. *colpo*, sp. *colpe*, fr. *coup* etc.).

Fiecare capitol este precedat de cîteva date cu privire la autorul sau textul respectiv, după care urmează indicaţii referitoare la ediţia folosită şi la bibliografia specială existentă.

Lucrarea se încheie cu un glosar şi o bibliografie.

Nu e necesar să subliniez aici utilitatea unei asmenea lucrări pentru cei interesaţi să se iniţieze în latina populară, fie ei filologi în domeniul studiilor clasice sau romanişti, şi nici să semnalez meritele autoarei şi calităţile culegerii. Vreau să atrag totuşi atenţia cititorilor asupra priceperii cu care au fost alese textele din fiecare autor pentru ilustrarea celor mai importante fenomene lingvistice, înainte de a face cîteva observaţii critice de amănunt, care ar putea fi folositoare pentru îmbunătăţirea unei ediţii viitoare.

În primul rînd, mi se pare că numărul paginilor consacrate inscripţiilor este prea mare faţă de restul textelor. Ele ocupă 56 din totalul de 112 pagini. E adevărat că inscripţiile oferă un material bogat, în special pentru fenomene de fonetică şi morfologie populară, dar trebuie arătat că în multe cazuri e vorba de formule fixe şi de greşeli ale lapicizilor.

Apoi, locul ocupat de unii autori este exagerat de redus. Astfel din Palladius se dau în total 6 rînduri, ceea ce este insuficient pentru ca studenţii să-şi dea seama de specificul stilului şi limbii acestui autor. Pasajul ales ilustrează trei fenomene care se pot găsi frecvent şi în alte scrieri ale timpului : trecerea lui *v* la *b* în poziţie intervocalică, reducerea lui *ae* la *e* şi dezvoltarea tipului „incoativ" al verbelor.

După cum am arătat mai sus, fiecare text este precedat de indicaţia ediţiei folosite şi a studiilor speciale mai cunoscute. Uneori însă nu se procedează în mod consecvent. La *Tabellae Defixionum* s-au omis atît ediţia folosită, cît şi studiul foarte cunoscut al lui Jeanneret, *Les tablettes d'exécrations latines*, Neuchâtel, 1915. Alteori nu se face distincţie între ediţii şi studii. La Gregorius din Tours, de exemplu, figurează lucrarea lui Max Bonnet sub indicaţia : *ediţii*. La *Itala* şi *Vulgata* apare după *Ediţii* lucrarea lui H. Rönsch, care este o monografie şi nu cuprinde textul bibliei. De unde anume a fost luat textul nu se precizează.

Nu întotdeauna au fost folosite ediţiile cele mai bune sau mai recente. Astfel pentru *Lex Salica*, M. S. Gurîceva foloseşte ediţia lui Pardessus (*Loi salique*, Paris, 1843), deşi în 1953 a apărut o ediţie excelentă, îngrijită de Karl August Eckhart.

Unele lucrări apar atît în bibliografia generală, cît şi în cea specială (H. Rönsch, *Itala und Vulgata*, Marburg, 1875, E. Löfstedt, *Philologischer Kommentar zur Peregrinatio Aetheriae*, Uppsala, 1912 etc.), altele, deşi sînt lucrări speciale, figurează numai în bibliografia generală (V. Väänänen, *Le latin vulgaire des inscriptions pompéiennes*, Helsinki, 1937, care, de altfel, a fost reeditată la Berlin în 1957).

Cîteva amănunte în legătură cu comentariul lingvistic. Unele explicaţii care presupun cunoştinţe elementare se repetă prea des şi încarcă notele. De exemplu transformarea diftongului *ae* în *e* (p. 67, 69 nota 1, nota 6, p. 70, p. 71, p. 73. p. 80 nota 3, nota 8, p. 82, p.83, p. 85 etc.), trecerea lui *i* la *e* (p. 78, 80, 981, 82, 85, 86, 87 etc.), căderea lui *m* final (p. 72, 74, 79, 87 etc.). E bine ca aceste explicaţii să fie date numai atunci cînd există dificultăţi pentru înţelegerea textului. În schimb, ar fi fost poate folositor să se atragă atenţia asupra unor fenomene sintactice, ca înlocuirea dativului prin *ad* + acuz. sau exprimarea începutului unei acţiuni cu verbul *coepere* (p. 128 *ait ad regem, aegrotare coepit* etc.).

Discutabilă este interpretarea cuvîntului *forto* (gr. φόρτος ,,sarcină") din textul atribuit lui Fredegar (p. 132). În crestomaţia lui Muller-Taylor cuvîntul este considerat ca un adverb sinonim cu *furtim*. Afirmaţia că dezvoltarea verbelor cu infixul *esco/isco* este specifică pentru latina din Gallia, nu e convingătoare, mai ales dacă ţinem seama de situaţia din limbile romanice care arată că acest tip de conjugare a devenit productiv în toată Romînia.

Prescurtările latineşti care apar în texte, mai ales în inscripţii, nu sînt explicate întotdeauna în mod consecvent. Unele, puţine la număr, apar într-o listă specială la sfîrşitul lucrării (p. 179), altele sînt explicate în notă (*s.s.*, *q.a.*, *an.n.* etc.), iar cîteva nu au nici o explicaţie (*pr.*, *K.*, *d.d.n.n.* etc.).

Am arătat mai sus cît de folositoare sînt, mai ales pentru romanişti, trimiterile la unele cuvinte romanice care continuă forme latine populare. De cele mai multe ori se citează şi formele corespunzătoare romîneşti. În unele cazuri, însă, acestea lipsesc. La exemplele date de noi mai sus se pot adăuga rom. *preţ* şi *domn*. De asemenea, la lat. *manducare* (p. 132), pe lîngă it. *mangiare* şi fr. *manger* se poate adăuga rom. *mînca*; la lat. *porcellum* (p. 138), pe lîngă fr. *pourceau*, rom. *purcel*; la lat. *plicare* (p. 159), pe lîngă sp. *llegar*, rom. *pleca* etc.

În ceea ce priveşte bibliografia generală pare curios că se menţionează atît traducerea rusească a lucrării lui Bourciez, cît şi originalul din 1923. La fel se procedează cu morfologia istorică a lui A. Ernout (Moscova, 1950, Paris, 1945). În schimb, cu privire la Fonetica istorică a lui Niedermann se indică numai traducerea rusească. Lipsesc Dicţionarul lui Meyer-Lübke, precum şi gramatica şi crestomaţia lui Pisani.

Ar mai fi de menţionat cîteva greşeli de tipar mai supărătoare : Koerting, nu Toerting ; titlul crestomaţiei lui Rohlfs este *Vulgärlateinisches Lesebuch* nu *Vulgärlatein und Lesebuch* etc.

Bineînţeles că micile scăpări constatate şi observaţiile făcute cu privire la unele amănunte nu micşorează utilitatea lucrării prezentate.

Maria Iliescu

N. M. ŞANSKI, V. V. IVANOV, T. V. ŞANSKAIA, *Краткий этимологический словарь русского языка*

Moscova, 1961, 402 p.

Avem în faţă o nouă lucrare elaborată de lexicografii sovietici, *Mic dicţionar etimologic al limbii ruse*, care reprezintă ,,prima încercare de alcătuire a unui îndreptar etimologic cu caracter popular (научно-популярный), bazat pe datele derivaţiei istorice şi ale lexicologiei ruseşti" (p. 4). Pentru o mai bună înţelegere a locului pe care îl ocupă această lucrare în rîndul dicţionarelor etimologice ale limbii ruse ne vom permite, mai întîi, o scurtă incursiune în istoricul problemei.

În Rusia, cercetarea ştiinţifică a problemelor de etimologie se accentuează pe la sfîrşitul secolului trecut cînd, ca urmare a aplicării tot mai largi a metodei comparative-istorice, apar numeroase lucrări în domeniul etimologiei ruseşti şi slave, în general, aparţinînd unor lingvişti binecunoscuţi (A. A. Potebnea, A. I. Sobolevski, G. I. Iliinski ş.a.). Tot acum se fac şi primele încercări de alcătuire a unor dicţionare etimologice ale limbii ruse. Astfel, în 1880 apare la Sankt - Petersburg dicţionarul lui M. Iziumov [1], care cuprinde aproape 2 000 de cuvinte. Ceva mai tîrziu, la Tiflis vede lumina tiparului, în primă ediţie (1892), dicţionarul lui N. V. Goreaev [2], o lucrare interesantă, în alcătuirea căreia autorul s-a folosit, însă, de o informare nesatisfăcătoare.

La sfîrşitul primului deceniu al secolului nostru începe să apară *Dicţionarul etimologic al limbii ruse* întocmit de A. Preobrajenski [3], de data aceasta o lucrare riguros ştiinţifică ce se adresează, în primul rînd, cercetătorilor în domeniul istoriei limbii. Acest dicţionar, care în mare parte îşi păstrează însemnătatea şi azi, se bazează pe o informare solidă şi multilaterală. Autorul foloseşte, alături de cele mai bune lucrări lexicografice din perioada respectivă, numeroase studii de comparatistică aparţinînd unor lingvişti de frunte (F. F. Fortunatov, K. Brugmann, B. Delbrück, A. Meillet ş.a.).

Necesitatea alcătuirii unui dicţionar etimologic complet al limbii ruse se face simţită şi mai mult după Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie, mai ales că dicţionarul lui Preobrajenski, lucrare folositoare la timpul său, nu reflectă decît în mică măsură uriaşa bogăţie lexicală a limbii ruse, iar metodele de lucru şi sursele de informare care au stat la baza întocmirii lui sînt, fireşte, depăşite. Printre lucrările pregătitoare, menite să uşureze elaborarea unui asemenea dicţionar de mari proporţii la care lucrează în prezent catedra de limbă rusă a Facultăţii de filologie de la Universitatea „M. V. Lomonosov" din Moscova, pot fi amintite materialele lui I. A. Falev [4], dicţionarul etimologic de tip şcolar alcătuit în 1955 de un colectiv de lingvişti în frunte cu G. M. Mileikovskaia [5], culegerea de articole care a început să apară cu regularitate, sub formă de broşuri editate în serie, cu titlul *Cercetări de etimologie în domeniul limbii ruse* (1960 şi urm.) [6] ş.a.

Printre lucrările de acest gen figurează şi *Micul dicţionar etimologic al limbii ruse*, destinat, spre deosebire de altele, satisfacerii nevoilor de predare ale cadrelor didactice din şcoala medie. Ţinînd seama de acest specific, oglindit, în primul rînd, în structura sa (articolele nu sînt însoţite de obişnuita aparatură ştiinţifică, sînt omise comentariile critice etc.), ni s-ar părea forţată o comparaţie nemijlocită cu excelenta lucrare lexicografică pe care a elaborat-o nu cu mult în urmă cunoscutul slavist german M. Vasmer [7] sau chiar cu dicţionarul lui A. Preobrajenski,

---

[1] M. Iziumov. *Опыт словаря русского языка сравнительно с языками индоевропейскими*, Sankt-Petersburg, 1880.

[2] N. V. Goreaev, *Сравнительный этимологический словарь русского языка*, ed. I, Tiflis, 1892; ed. a 2-a, Tiflis, 1896 (ultima ediţie, completată, a apărut la Tiflis în 1901).

[3] A. Preobrajenski, *Этимологический словарь русского языка*, Vol. I (А—О), vol. II (П—С), Moscova, 1910—1914. Ultima parte (Т—Я) a apărut în 1949, în „Труды Института русского языка АН СССР", vol. I. Dicţionarul a fost reeditat fototipic în U.R.S.S., S.U.A. (1951) şi R.P. Chineză (1956).

[4] I. A. Falev, *Материалы по словообразованию и этимологии*, în „Русский язык в школе", 1939—1940.

[5] *Школьный этимологический словарь*, составленный коллективом под руководством Г. М. Милейковской, Kalinin, 1955, Cf. *Prefaţa* la dicţionarul pe care îl recenzăm.

[6] *Этимологические исследования по русскому языку*, вып. I, изд. МГУ, Moscova, 1960; вып. II — 1961 (continuă să apară).

[7] M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, 3 vol., Heidelberg, 1950—1958. Pentru aprecieri critice, vezi: R. Jakobson, *New Slavic Etymological Dictionaries*, „Slavic Word", 1952, nr. 1, p. 387—394; V. Machek, „Slavia", XXIII, 1954, nr. 1, p. 63—67; V. Kiparsky, „Вопросы языкознания", 1956, nr. 5, p. 130—138; V. Polák, *Nad novými etymolo-*

deşi sub unele raporturi (numărul etimologiilor atrase în discuţie, indicarea verigilor intermediare în procesul formării cuvintelor ş.a.) lucrarea de faţă prezintă un anumit interes şi pentru cercetătorii de specialitate.

Lucrarea cuprinde, pe lîngă *Cuvînt înainte* şi *Prefaţă* (semnată de S. G. Barhudarov), unde se vorbeşte, printre altele, despre structura articolelor şi unele principii alcătuitoare, *Indicaţii cu privire la folosirea dicţionarului* şi *Dicţionarul* propriu-zis (p. 21—392). După o anexă în care sînt explicaţi *termenii lingvistici* folosiţi în lucrare, urmează prezentarea metodelor de *transcriere* a cuvintelor din alte limbi atrase în discuţie, enumerarea cîtorva *dicţionare etimologice* şi o *listă de abrevieri*. Ar fi fost, desigur, indicată şi o listă a lucrărilor consultate de autori (dicţionare, studii, monografii şi alte lucrări excerptate) care putea constitui o bună sursă de informare pentru cititori.

Referindu-se la un studiu recent al lingvistului polonez F. Sławski, N. M. Şanski [1], unul din autorii dicţionarului, sublinia pe bună dreptate că simpla stabilire a înrudirii dintre cuvinte prin constatarea identităţii rădăcinilor lor este insuficientă pentru a preciza originea acestora. Ceva mai înainte, aceeaşi idee a fost exprimată la al IV-lea Congres internaţional al slaviştilor (Moscova) de către A. Vaillant [2], care a arătat cu competenţă că în stadiul actual al studiilor de etimologie atenţia cercetătorilor trebuie să fie îndreptată nu atît spre darea la iveală a rădăcinii cuvintelor, cît asupra elucidării trecutului istoric şi a filiaţiei semantico-derivative a elementelor lexicale.

Or, sub acest raport, noul dicţionar etimologic al limbii ruse reprezintă, fără îndoială, un anumit pas înainte : în stabilirea etimologiei autorii indică consecvent provenienţa cuvintelor (cuvinte moştenite şi cuvinte împrumutate), sfera lor de răspîndire pe teren slav (cuvinte de origine slavă comună, cuvinte de origine slavă răsăriteană, cuvinte propriu-zis ruseşti etc.), factorii care modifică în anumite cazuri corespondenţele fonetice (asimilare, sincopă, metateză etc.), epoca în care a avut loc împrumutul sau perioada primei atestări în monumentele de limbă, cuvintele primitive (de bază) care au dat naştere cuvintelor - titlu, precum şi mijlocul respectiv de formare a cuvintelor (derivare, schimbarea valorii gramaticale etc.). Excepţiile sînt puţine la număr şi afectează, în primul rînd, acele cazuri în care explicarea etimologiei ar necesita investigaţii ample pe plan comparativ-istoric, ducînd astfel la o extindere prea mare a structurii articolelor. În asemenea situaţii nu se indică decît cuvîntul (sau cuvintele) cu acelaşi radical sau, de cele mai multe ori, numai sfera de răspîndire pe teren slav (comp. *вы*, *мозг*, *око*, *от*, *печь* ş.a.).

O parte din meritele dicţionarului în discuţie au fost relevate în însăşi prefaţa lucrării semnată de S. G. Barhudarov, membru corespondent al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. Ne vom referi la unele din aceste aspecte, aducînd în acelaşi timp date noi.

---

gickými slovníky slovanskými, „Rocznik slawistyczny", XVIII, cz. 1, 1956 ; G. Mihăilă, „Romanoslavica", III, 1958, p. 282—284 ; O. N. Trubaciov, *Принципы построения этимологических словарей славянских языков*, „Вопросы языкознания", 1957, nr. 5, p. 58—72 ; id., *Об этимологическом словаре русского языка*, „Вопросы языкознания", 1960, nr. 3, p. 60—69. În recenziile şi studiile menţionate se subliniază, pe bună dreptate, că sub raportul volumului său şi al listei de cuvinte (numărul cuvintelor titlu depăşeşte cu mult cifra de 10 000), lucrarea lui Max Vasmer — bazată pe o bogată informare ştiinţifică, la care se adaugă un real aport personal (sînt analizate, printre altele, numeroase cuvinte dialectale, elemente de toponimie şi onomastică rusă) — este evident superioară tuturor dicţionarelor etimologice ale limbilor slave, apărute pînă în prezent.

[1] N. M. Şanski, *Этимологические заметки*, în *Этимологические исследования по русскому языку*, вып. I, изд. МГУ, Moscova, 1960, p. 62.

[2] Vezi A. Vaillant, *Notes étymologiques*, în „Славянская филология", I, Moscova, 1958, p. 68—75. Ideea amintită a fost subliniată în mod deosebit în comunicarea *Этиомологические проблемы*, prezentată la congres (5 VIII 1958).

Trebuie subliniat, mai înainte de toate, că noul dicţionar înregistrează şi explică etimologia unei serii de cuvinte care pentru întîia oară îşi găsesc oglindirea într-un dicţionar etimologic al limbii ruse (ele nu figurează nici la Vasmer) : *аляповатый*, *баян*, *батон*, *бежевый*, *безалаберный*, *безобразие*, *бесноватый*, *бестолочь*, *бесчинство*, *бефстроганов*, *благодетель*, *благоухание*, *вазелин*, *вдохновение*, *вермут*, *воочию*, *воскресать*, *впредь*, *втемяшить*, *втулка*, *втуне*, *глухомань*, *деепричастие*, *доскональный*, *достойный*, *дошлый*, *жвачка*, *жеманный*, *жмых*, *изысканный*, *истошный*, *истязать* ş.a. Unele etimologii propuse înainte de diferiţi lingvişti sînt revăzute şi completate (comp. *агнец*, *алчный*, *апостол*, *артачиться*, *аршин*, *атаман*, *багор*, *багульник*, *барахло*, *вальдшнеп*, *верзила*, *закадычный*, *завидовать*, *землемер*, *знобить*, *зубрить*, *зычный* ş.a.). Pentru a ilustra afirmaţia de mai sus ne vom referi la un singur exemplu : *атаман* ,,căpetenie de cazaci ; căpetenie, în general”. F. Miklosich (*Etym. Wörterbuch d. slav. Sprachen*, Viena, 1886, p. 5) explică acest cuvînt prin germ. *Hauptmann* ,,şef” ; N. V. Goreaev (*op. cit.*, ed. a 2-a, p. 438), care se apropie cel mai mult de adevărata etimologie, pune acest împrumut în legătură cu tăt. *ata* ,,tată” şi *toman* ,,beznă ; zece mii” ; I. I. Sreznevski (*Материалы для словаря др.-русского языка*, I, Petersburg, 1893, p. 231) şi M. Linde (*Słownik języka polskiego*, Lemberg, 1854—1860, s. v. *wataman*) recurg la etimonul *ватага* ,,ceată, gloată” ; A. Preobrajenski (*op. cit.*, II, p. 10) înclină, cu anumite rezerve, să accepte acest ultim punct de vedere, referindu-se în acelaşi timp la un articol publicat de I. Bogdan în *Archiv für slavische Philologie*. Vasmer (*REW*, I, 31) menţionează unele interpretări anterioare, printre care şi cele de mai sus, fără să tragă, însă, o concluzie categorică. În realitate, potrivit noului dicţionar, etimonul acestui cuvînt rusesc este tc. *ataman* ,,căpetenie”, derivat din *ata* ,,tată” cu sufixul augmentativ *-man*.

Un merit al autorilor lucrării de faţă este acela de a fi propus o seamă de etimologii noi (comp. *гвоздика*, *дуралей*, *жимолость*, *жучить*, *забор*, *ландыш*, *лебедка*, *лентяй*, *лиса*, *манишка*, *мараковать*, *облапошить*, *обмишулить*, *обморок* etc.) şi de a fi insistat asupra verigilor intermediare în procesul de formare al cuvintelor, indicînd formele de bază (comp. *близнец*, *бормотать*, *ведьма*, *вертеп*, *вития*, *возразить*, *воплотить*, *выкрутасы*, *вьюга*, *галька*, *ожалеть*, *забава*, *мерзавец*, *озорный*, *окаянный* ş.a.). În asemenea cazuri, A. Preobrajenski şi M. Vasmer se mulţumesc de obicei să facă o trimitere la rădăcina respectivă sau la unul din cuvintele cu acelaşi radical. Să luăm, de pildă, cuvîntul titlu *мерзавец* ,,ticălos, canalie”. A. Preobrajenski îl include, alături de alte cuvinte cu aceeaşi rădăcină, în articolul *мерзокъ*, citîndu-l, printre alţii, şi pe Miklosich care propune radicalul **merz-*. Etimologia i se pare totuşi îndoielnică, dovadă indicaţia ,,небесспорно”. M. Vasmer se mulţumeşte cu o trimitere laconică la adjectivul *мерзский*. Autorii dicţionarului pe care îl recenzăm merg ceva mai departe : *мерзавец* este un cuvînt propriu-zis rus (собственно русское), derivat cu ajutorul sufixului *-ец* din adjectivul *мерзавый*, cuvînt ieşit din uz, care la rîndul său este format prin ataşarea sufixului *-ав-* la vechea formă *мързъ* (comp. formaţii asemănătoare : *мерзость*, *мерский*, *мерзить*).

Cîteva cuvinte despre structura articolelor şi lexicul (lista de cuvinte) care a stat la baza alcătuirii dicţionarului. Lucrarea de faţă cuprinde peste 5 000 de cuvinte, dintre cele mai uzuale, care fac parte din vocabularul activ al limbii ruse literare contemporane (inclusiv unele cuvinte populare). Toate cuvintele sînt dispuse în ordine alfabetică, fiecare articol fiind consacrat unui singur cuvînt (spre deosebire, bunăoară, de dicţionarul lui A. Preobrajenski).

Conciziunea articolelor şi, în genere, structura economică a lucrării se datoresc, printre altele, următorilor factori :

1. Materialul comparativ (corespondenţele lexicale din limbile înrudite) care, după cum se ştie, ocupă de obicei relativ mult spaţiu, este substituit, pare-se din considerente didactice, prin indicaţii de felul : общеславянское (slav comun), восточнославянское (slav răsăritean),

собственно русское (propriu-zis rus) etc. Aceste indicaţii arată că este vorba de un cuvînt moştenit, precizînd totodată sfera lui de răspîndire sau perioada aproximativă cînd a apărut : secolele VI—XV („slav răsăritean"), secolul al XV-lea şi urm. („propriu-zis rus") etc.

2. Pentru a oferi date suplimentare care pot contribui la o mai bună înţelegere a cuvîntului respectiv se fac trimiteri la alte articole din dicţionar, consacrate unor cuvinte înrudite, cu structură analogă sau cu schimbări fonetice asemănătoare. În asemenea situaţii sînt folosite indicaţiile *см.* (= vezi), *ср.* (= compară).

3. Din lista de cuvinte nu fac parte : termenii de specialitate, cuvintele dialectale, elementele argotice, împrumuturile lexicale care servesc exclusiv pentru desemnarea unor realităţi străine („exotismele"), neologismele, arhaismele şi vulgarismele.

4. Nu sînt incluse decît acele împrumuturi lexicale care au fost complet asimilate în limba rusă.

5. Din categoria substantivelor sînt trecute în lista de cuvinte, fireşte, numai cele comune.

6. Sensul lexical nu se explică. O excepţie de la această regulă o constituie omonimele şi unele cuvinte învechite sau care se întrebuinţează rar.

Denumirea lucrării (*Mic dicţionar* . . .) este motivată, aşadar, nu atît de caracterul relativ restrîns al listei de cuvinte, cît de factorii de mai sus la care trebuie să adăugăm că, probabil, tot în scopul conciziunii, nu se citează părerile diferiţilor cercetători cu privire la etimologia respectivă şi se omit indicaţiile bibliografice [1]. Lucrul este explicabil într-o anumită măsură, dacă ne gîndim că dicţionarul poartă un caracter „popular" (научно-популярный), urmărind, în primul rînd, scopuri didactice.

În condiţiile unei folosiri critice (lucrării îi sînt proprii, din păcate, şi o seamă de scăderi regretabile) [2], dicţionarul de faţă poate servi ca instrument de lucru în studierea unor probleme legate, în primul rînd, de procesul predării limbii ruse.

Insistînd asupra mijloacelor de derivare (posibilităţile de compunere şi cazurile de schimbare a categoriei gramaticale sînt oglindite într-o măsură mai mică), lucrarea poate fi consultată cu folos în problema formării cuvintelor (comp., de pildă : *кудесник* „vrăjitor", cuvînt v. -rus format cu ajutorul suf. *-икъ* de la adj. *кудесьный* „vrăjitoresc", la rîndul său derivat cu suf. *-ьн-* de la *кудесъ* „vrăjitorie", care provine din ataşarea suf. *-es* la **kudo*). Cei ce predau gramatica descriptivă a limbii ruse întîmpină deseori dificultăţi, după cum se ştie, în alegerea exemplelor pentru a ilustra materialul lexical propriu-zis rus (la tema „Componenţa lexicului rus contemporan din punctul de vedere al originii lui istorice"). Or, graţie indicaţiei собственно русское din noul dicţionar pot fi depistate cu uşurinţă numeroase exemple de acest gen. Vom enumera numai cîteva din cele aproape 70 de cuvinte considerate propriu-zis ruseşti care încep cu *б*: *бабка*, *бабушка*, *бабочка*, *багрец*, *багульник*, *байдарка*, *балаболка*, *балалайка*, *барахло*, *барахтаться*, *барин*, *барышня*, *баснословный*, *бахвал*, *баян* etc. Dicţionarul este util, în acelaşi timp, pentru cercetarea problemei cuvintelor ruseşti de origine slavă veche sau slavă bisericească (com., bunăoară : *благополучие*, *вдохновение*, *величие*, *добродетель*, *достоверный*, *достопримечательность*, *маловер*, *малодушие*, *маслина*, *равнодушный* etc.), pentru studierea împrumuturilor lexicale pătrunse din alte limbi ş.a.m.d.

---

[1] Cf. *Prefaţa*, p. 13.

[2] Vezi O. N. Trubaciov, *Об одном опыте популяризации этимологии*, în „Вопросы языкознания", nr. 5, 1961, p. 129—135. Cele mai multe observaţii critice din acest articol sînt, fără îndoială, juste şi convingătoare, bazîndu-se pe o temeinică argumentare de specialitate. Recenzia exagerează însă, după părerea noastră, unele neajunsuri ale dicţionarului. Nu trebuie să uităm că lucrarea reprezintă o primă încercare de alcătuire a unui îndreptar şcolar de acest fel.

Ne permitem, în cele ce urmează, să ne oprim asupra unor lipsuri şi scăpări, venind totodată cu unele sugestii.

Se ştie că, atît sub raportul formei cît şi al sensurilor unui cuvînt, de multe ori nu se poate admite un singur etimon, caz cunoscut sub denumirea de etimologie multiplă [1]. Privind lucrurile din acest punct de vedere, considerăm că unele etimologii din *Micul dicţionar* ... au nevoie de anumite rectificări sau precizări. Să luăm, de pildă, cuvîntul titlu *лампа* (p. 177), al cărui corespondent romînesc a fost deseori luat în discuţie [2]. În dicţionar găsim următoarele lămuriri: „Împrumutat la începutul sec. al XVIII-lea din germană, unde provine din gr. *lampas*". Aşa să fie oare? În primul rînd, în germană acest cuvînt n-a fost împrumutat direct din greacă, ci din franceză care la rîndul ei şi-l datorează limbii latine [3], şi în al doilea rînd nimic nu ne împiedică, sub raportul învelişului sonor, să admitem ca etimon nu numai germ. *Lampe*, ci şi fr. *lampe* [4] (din consideraţii extralingvistice sînt excluse, bineînţeles, magh. *lámpa*, rom. *lampă* etc.) [5]. Formularea din dicţionar este, aşadar, evident nesatisfăcătoare. Observaţia este valabilă, bineînţeles, şi pentru alte cuvinte cu etimologie multiplă (de pildă, *базар* [6], *газета*, *команда*, *коридор*, *паспорт*, *шнур* etc.) [7].

În cazul cuvintelor împrumutate, autorii dicţionarului nu se mărginesc să indice etimonul cuvîntului rusesc, ci merg mai departe, căutînd să-i explice originea în limba respectivă. Considerăm că, deşi instructiv şi interesant, procedeul este prea puţin adecvat în cazul de faţă şi depăşeşte, propriu-zis, limitele dicţionarului, aceasta ne mai fiind o sarcină a etimologiei ruseşti. În orice caz, o dată stabilit, principiul trebuie respectat consecvent. De aceea, alături de *кизяк*, *кий*, *кинжал*, *киоск* (p. 147), ar fi fost necesar să fie explicat în acelaşi fel, de pildă, şi *кино* (înserat pe aceeaşi pagină) care — nu se ştie din ce motive — constituie o excepţie de la regulă. O inconsecvenţă asemănătoare poate fi semnalată şi în altă situaţie. Potrivit normelor stabilite la începutul dicţionarului (vezi p. 19), cuvintele de origine slavă comună moştenite din i.-e. (*вы*, *мозг*, *око*, *от*, *печь* etc.) nu sînt însoţite de corespondentele lor din celelalte limbi i.-e. În anumite cazuri însă (comp., bunăoară, *про*, p. 27) se atrag în discuţie şi alte fapte de limbă, contrar regulei stabilite, deşi acest lucru nu este motivat.

---

[1] Vezi Al. Graur, *Etimologie multiplă*, SCL, I, 1950, nr. 1, p. 22—33. De asemenea: Al. Graur, *Studii de lingvistică generală* (variantă nouă), Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1960, p. 67—77; *Introducere în lingvistică*, de un colectiv sub conducerea acad. Al. Graur, Bucureşti, 1958, p. 115; L. Gáldi, *Слова романского происхождения в русском языке*, IV Международный съезд славистов, Moscova, 1958, p. 55.

[2] *Ibidem.*

[3] Vezi, de pildă, *Der grosse Duden*, 15. Auflage, Herausgegeben von Horst Klien, Leipzig, 1957, s.v. [2]*Lampe*.

[4] De altfel, *Словарь русского языка*, II, Moscova, 1958, s.v. *лампа*, propune ca etimon tocmai fr. *lampe*.

[5] Pe de altă parte, sensurile noi ale acestui cuvînt în sintagme ca *лампа дневного света*, *лампа накаливания*, *кварцевая лампа* ş.a. (ce-i drept nu figurează în dicţionar, însă nu putem face abstracţie de ele) n ar putea fi considerate ca fiind „împrumutate la începutul sec. al XVIII-lea din germană...", întrucît reprezintă calcuri semantice dintr-o perioadă foarte apropiată de zilele noastre.

[6] Că în asemenea cazuri este greu de spus cu precizie care anume este limba din care s-a împrumutat cuvîntul respectiv ne o dovedesc şi nepotrivirile frecvente între etimologiile propuse de diferite dicţionare dintre cele mai noi: *Словарь русского языка*, amintit mai sus, pune, de pildă, rus. *базар* în legătură cu pers. *bāzar*, iar rus. *квитанция* în legătură cu ital. *quitanza*, pe cînd dicţionarul în discuţie consideră că primul cuvînt este de origine turcică, iar cel de-al doilea de provenienţă olandeză (< *kvitantie*). Soluţia constă, desigur, în indicarea etimologiei multiple a unor asemenea cuvinte.

[7] O interpretare justă a etimologiei multiple o constituie, de exemplu, articolul consacrat cuvîntului *киоск* (p. 147).

Întocmirea listei de cuvinte este, după cum se ştie, un lucru destul de anevoios, mai ales pentru un dicţionar de proporţii reduse. S-ar fi impus totuşi mai multă grijă în trierea materialului lexical, care lasă pe alocuri impresia unei selectări mai mult întîmplătoare. Prevenit la început (p. 16) că în dicţionar sînt trecute numai cele mai uzuale cuvinte care fac parte din vocabularul activ al limbii ruse, cititorul rămîne oarecum nedumerit cînd la p. 177 îl întîmpină cuvîntul *лайка* (denumirea unei anumite specii de cîini de vînătoare). N-ar fi fost oare mai util să fie explicată etimologia unor cuvinte de o circulaţie mult mai largă, de pildă, *пастух*, *певец*, *перебой*, *перевал*, *парад*, *перекрёсток* etc., ca să ne limităm numai la cîteva cuvinte care încep cu *п*? Sau — pentru a fi consecvenţi — alături de *лайка*, ar fi trebuit să fie consemnate şi denumirile altor specii asemănătoare. Semnalăm un caz similar şi cu privire la cuvintele împrumutate : este greu de crezut că *вермут* (un anumit soi de vin, p. 56) poate concura, din acelaşi punct de vedere, cu împrumuturi ca *павильон*, *парад*, *паразит*, *парашют*, *паркет*, *партизан*, *партия* ş.a., care nu figurează în lista de cuvinte. Ar putea fi citate şi alte exemple asemănătoare. O discuţie amănunţită a acestei probleme ar depăşi însă limitele unei recenzii.

Cîteva cuvinte despre un punct de vedere care ne pare a fi depăşit. Printre etimologiile care au atras atenţia unor numeroşi slavişti (Fr. Miklosich, J. Jungmann, F. Şimkevici ş.a.) se numără şi rus. *тяпать*, cuvînt popular cu o largă răspîndire dialectală. A. Preobrajenski şi alţi cercetători îi atribuie o origine onomatopeică, acest punct de vedere fiind oglindit şi în lucrarea de faţă. Cu cîţiva ani în urmă, cuvîntul a fost luat din nou în discuţie de slavistul suedez G. Jacobsson (pare-se, ignorat de autorii dicţionarului) [1], în interepretarea căruia rus. *тяпать* reprezintă forma evoluată a unui verb de origine slavă comună cu înţelesul primitiv „a tăia". Pentru elucidarea problemei, cercetătorul suedez face o apropiere de verbul dial. *тепсти* care are un înţeles asemănător cu *тяпать*, reflectînd în acelaşi timp sub formă de *ecanie* vechea bază *тяп-*. Analiza structurii semantice a verbului *тепсти* (vezi p. 28—32 din *L'histoire*...) confirmă întru totul justeţea unei deduceri din rădăcina comună **tęp-* „a tăia". Aşadar, la baza rus. *тяпать* se găseşte tocmai acest verb, mai precis un etimon de tipul *тяпсти*.

Semnalăm, în sfîrşit, cîteva din numeroasele inadvertenţe şi nepotriviri : la p. 292 se afirmă că cuvîntul *рыба* „peşte" reprezintă o interdicţie de vocabular (по происхождению является словом табу), cînd în realitate a dispărut prin interdicţie de vocabular nu *рыба*, ci cuvîntul **зъвь*, căruia cu timpul i-a luat locul *рыба* [2]; la sfîrşitul articolului consacrat cuvîntului *барин* (p. 29) se face o trimitere la *боярин*, formă care în realitate nu figurează în dicţionar (la p. 42 este trecut, din greşeală, pluralul *бояре*); la p. 396 pentru explicarea termenului *переразложение* este folosit ca exemplu cuvîntul *дороговизна*, la rîndul său inexistent în dicţionar ; litera *î* din rom. *brînză* (> rus. *брынза*, p. 46) are două semne diacritice, dintre care punctul este superfluu ; a doua grafie din grec. *pro* (p. 270) este redată printr-un semn din alfabetul rusesc etc.

Nu încape îndoială că o nouă ediţie a *Micului dicţionar* ..., revăzută şi îmbunătăţită pe baza observaţiilor critice la care fac apel autorii (p. 4) — observaţii care au şi început să apară în revistele de specialitate — va constitui pe plan didactic un îndreptar util în domeniul etimologiei şi derivaţiei ruseşti.

Victor Vascenco

[1] Gunnar Jacobsson, *L'histoire d'un groupe de mots balto-slaves*, Slavica Gothoburgensia. Göteborg, 1958, p. 13—46. Vezi şi recenzia publicată în SCL, 4, 1959, p. 615—616.

[2] Vezi, de pildă, V. N. Toporov, *Из праславянской этимологии. Ryba*, „Этимологические исследования по русскому языку", вып. I, Moscova, 1960, p. 5—11.

IN MEMORIAM

LEO SPITZER

1887—1960

„Zwei lateinische Sätze möchte ich als Mottos über meine Stilforschung setzen : *individuum non est ineffabile*— die individuelle Stilsprache lässt sich beschreiben eben durch sprachwissenschaftliche Methoden. Und *oratio vultus animi* — diese Stilsprache ist die biologisch notwendige Auswirkung der Individualseele" (*Stilstudien*, München, 1928, p. 513).

La 16 septembrie 1960 a încetat din viață, în vîrstă de 73 ani, în urma unei crize cardiace, în Italia, la Forte dei Marmi, Leo Spitzer. După ce, cu cîteva zile înainte, la 3 septembrie 1960, rostea la Liège, în fața participanților la ședința de închidere a Congresului al VIII-lea al Federației internaționale de limbi și literaturi moderne comunicarea finală *Les études de style et les différents pays* adresată, ca un mesaj, cercetătorilor din toată lumea, maestrul stilisticii moderne a dispărut pentru totdeauna.

★

Născut la 7 februarie 1887, în Viena, Leo Spitzer își începe studiile de romanistică în școala pozitivismului neogramatic al lui W. Meyer-Lübke, „marele său maestru", și, în ambianța romanisticii germane de la începutul secolului al XX-lea, în care iau naștere atitudini filozofice noi, creatoare, el se îndreaptă încă de la începutul activității sale științifice către aspectele interne, psihologice ale limbii, în legătură cu personalitatea umană. Leo Spitzer își trece examenul de doctorat cu o lucrare de interpretare stilistică *Die Wortbildung als stilistisches Mittel exemplifiziert an Rabelais*, Halle, 1910. Ideile și metodele lui Hugo Schuchardt și ale lui

Karl Vossler în ceea ce aveau aceştia mai revoluţionar şi mai profund, viziunea complexă asupra limbii ca o imagine a spiritului uman, exercită asupra lui o influenţă hotărîtoare. Elevul lui Meyer-Lübke, devenit în 1913, Privatdozent la Universitatea din Viena, abordează alte domenii de cercetare decît cele predilecte maestrului său : el îşi îndreaptă studiile nu în sectoarele limbii sistematice legiferate, ci către ceea ce este supus variaţiilor individuale, subiective, către sintaxă şi stilistică. Leo Spitzer explorează vorbirea vie, reală, cu toate atributele ei afective. O mărturie în acest sens sînt primele sale *Aufsätze zur romanischen Syntax und Stilistik*, Halle, 1918 şi studiile de stilistică aplicată („*Über einige Wörter der Liebessprache*", Leipzig, 1919) în special cele asupra limbii italiene (*Die Umschreibungen des Begriffes „Hunger" im Italienischen*, Halle, 1921 ; *Italienische Kriegsgefangenenbriefe*, Bonn, 1921 ; *Italienische Umgangssprache*, Bonn—Leipzig 1922). Este perioada de început a lucrărilor sale. În anul 1921, Leo Spitzer ocupă o „ausserordentliche Professur" la Universitatea din Bonn, iar în 1925 este chemat ca profesor la Universitatea din Marburg. De aici înainte, preocupările lui se îndreaptă în special spre vorbirea individuală, pe care o studiază cu o înţelegere psihologică profundă, în raporturile ei cu personalitatea umană. Leo Spitzer aduce în aceste lucrări rigurozitatea şi obiectivitatea unei formaţii de cercetător pozitivist minuţios, dar mai ales capacitatea de a sesiza aspectele multilaterale ale vieţii sufleteşti. *Puxi. Eine kleine Studie zur Sprache einer Mutter*, München, 1927, este unul dintre roadele acestor preocupări. În acelaşi timp încep să apară studii asupra stilului unor scriitori francezi (Marcel Proust, Jules Romains, Charles Louis Philippe), interpretări ale unor texte literare spaniole şi franceze, care, strînse laolaltă împreună cu cîteva expuneri de principiu, au constituit fundamentalele sale *Stilstudien* (vol. I *Sprachstile*, vol. II *Stilsprache*), München, 1928.

Cercetările lui Leo Spitzer, deşi deosebite întrucîtva prin detalii de concepţie şi de metodă, ilustrează în fond ideile lui Karl Vossler privitoare la limbă ca un atribut al individualităţii umane. („Ich betrachte meine eigenen Versuche als eine Verwirklichung Vosslerschen theoretischen Wollens", *Stilstudien* II, p. 503). În întrebuinţarea limbii generale, comune, vorbitorul, fie el om obişnuit sau scriitor, imprimă materialului lingvistic imaginea propriei sale spiritualităţi. De aici decurge pentru lingvistică datoria de a şti să discearnă, metodologic, între faptele individualităţii şi cele colective, de a trece dincolo de învelişul material al limbii în interiorul virtualităţilor psihice care o generează. Leo Spitzer a avut o asemenea profundă înţelegere psihologică şi filozofică a aspectelor componente ale personalităţii umane, o intuiţie şi o perspicacitate deosebită în descoperirea individualităţii lingvistice. În termenii lingvisticii moderne, Leo Spitzer a iniţiat, teoretic şi practica, cercetarea idiolectului. Dar pornind de la elementele mărunte ale faptelor revelatoare, el a reuşit să descopere în coerenţa interioară a lucrurilor, semnificaţiile noi ale sintezei : „Nach dem Grössten streben und im Kleinsten es erleben — das wäre mein Ziel" (*Stilstudien*, I, p. XII—XIII).

Analizele întreprinse de Leo Spitzer asupra limbii întrebuinţate de scriitori în operele literare au relevat aspecte ale individualităţii lor artistice

pe care critica literară nu le putuse remarca. „Wie soll man nun praktisch verfahren um die Spiegelung der Seelen — in der Stilindividualität des Persönlichkeitsstils im Sprachstil zu erweisen? Entweder man geht vom Wort aus und schliesst auf das Wort. Aus dem sprachwissenschaftlichen Befund sucht man literarwissenschaftlichen zu erkennen oder umgekehrt" (*Stilstudien*, II, p. 520—521). Astfel a luat naştere o metodă nouă de analiză a creaţiei scriitorilor, pornind de la realizarea ei lingvistică: „Das Verständnis eines Künstlers quillt doch vor allem aus der zuständlichen Betrachtung seines Kunstwerks" (*Stilstudien* II, p. 17). Ea a transformat filologia într-un procedeu de investigaţie literară, filozofică şi, mai ales, psihologică. Aceste preocupări au generat, mai tîrziu, critica stilistică, metodă care, cu toate limitele ei izvorîte din imposibilitatea de a descoperi, dinăuntru, toate elementele interne şi externe, social-economice, psihologice şi estetice, ale unei opere literare [1], are avantajul însemnat că se întemeiază pe fapte de limbă concret determinabile şi supuse verificării, înlăturînd astfel consideraţiile vagi lipsite de obiect ale criticii literare impresioniste. Ştiinţa limbii a căpătat posibilitatea să exploreze individualitatea vorbirii, iar stilistica a devenit, datorită lui Leo Spitzer, „die gangbarste Brücke zwischen Sprach und Literaturwissenschaft" (*Stilstudien*, II, p. 3—4).

Dominaţia hitleristă în Germania îl obligă pe Leo Spitzer să-şi părăsească ţara. În 1933, după ce devenise profesor la Köln, el pleacă în Turcia, la Universitatea din Istanbul, unde ocupă catedra de filologie romanică, prilej pentru romanist de a lua contact cu romanitatea balcanică (v., spre ex., *Quelques parallèles turques pour des phénomènes syntaxiques romains*, „Bulletin Linguistique", VI (1938) p. 237—238). Nu stă însă vreme îndelungată, şi, după trei ani, părăseşte Europa: în Statele Unite ale Americii, i se oferă la Johns Hopkins University din Baltimore, catedra de limbi şi literaturi romanice, la care rămîne pînă la sfîrşitul carierei sale didactice. Această ultimă perioadă din activitatea lui Leo Spitzer este epoca definitivărilor. Autorul îşi consolidează creaţia circumscriind-o în sfere generale mai largi, istorice şi filozofice. Preocupările lui etimologice se îndreaptă acum spre problemele semanticii istorice: el urmăreşte originea şi circulaţia în timp şi în spaţiu a unor termeni ce denumesc concepte culturale (lat. *materna lingua*; lat. *ratio* > fr. *race*, ital. *razza*; engl. *Gentiles*; fr. *milieu*, *ambiance*; germ. *Sparren*), „tratamentul sensului particular... sub impulsul „stilului anumitor civilizaţii". Aceste studii cuprinse în ***Essays in historical semantics*** (New York, 1948), omagiu aniversar celor 60 de ani ai săi, încoronează astfel activitatea sa de etimologist laborios în domeniul lexicului romanic. Etimologiile lui Leo Spitzer, publicate în Zeitschrift für romanische Philologie, Archivum Romanicum, Neuphilologische Mitteilungen, Revista de filología española, Dacoromania, se remarcă prin perspectiva realistă, largă, a orizonturilor spirituale şi materiale în care este privită evoluţia cuvîntului, prin calitatea de a îmbina rigurozitatea

[1] V. în această privinţă, Cesare Cases, *I limiti della critica stilistica*, *Societa*, februarie 1955 şi N. Tertulian, *Critica stilistică*, în „Viaţa romînească", X (1957), 2, p. 208 urm., 3, p. 180 urm.

judecății filologice cu ideile generale, filozofice. Leo Spitzer introduce în studiile sale etimologice criteriul cunoașterii vieții reale a limbii, ideea valorificării posibilităților interioare de creație lingvistică, atenția pentru subiectiv, pentru afectivitate, pentru „lingua del cuore" [1]. Principiile sale etimologice [2], expuse în articolul *Aus der Werkstatt des Etymologen* („Jahrbuch für Philologie", I (1925) p. 129 urm.) constituie, așa cum a arătat Iorgu Iordan, „un catéchisme étymologique" („Revue de linguistique romane", I, 1925, p. 162 urm.).

În domeniul stilisticii, perioada din America a activității lui Leo Spitzer aduce o culegere alcătuită de el însuși. *Linguistics and Literary History. Essays in Stylistics* (Princeton, 1948), tradusă, cu oarecare schimbări de conținut, în italiană (*Critica stilistica e storia del linguaggio*, Bari, 1954) și în spaniolă (*Linguistica e historia literaria*, Madrid, 1955), dar rămasă, sub raport teoretic, pe aceleași poziții ale idealismului neofilologic. Metoda lui de cercetare a stilului, întemeiată pe înțelegerea intuitivă a esenței ultime, individuale, a creației literare pornind de la fenomenele formei stilistice, este aplicată acum și la alte literaturi decît cele romanice (cf., printre altele, „*Explication de Texte*" *Applied to Three Great Liddle English Poems*, în „Archivum Rom." III (1951), p. 1–22, 137–165; *Understanding Milton* „The Hopkins Review", IV (1951), 4, p. 16, 27; *A New Synthetic Treatment of Contemporary Western Lyricism*, „Modern Languages Notes", LXXII, November 1957, 523–537; *Zu einer Landschaft Eichendorffs*, „Euphorion", Bd. LII (1958), p. 142–152; *Marwell's „Nymph Complaining for the Death of her Faun": Sources versus Meaning*, „Modern Language Quarterly", XIX, September 1958, 3, p. 231–243 etc.), răspîndindu-se în cercuri internaționale largi, mai ales în Italia, în Germania, în Statele Unite, în America Latină, în Spania (dar foarte puțin în Franța, în Anglia, în țările scandinave). Însuși Spitzer a avut bucuria de a face aceste constatări, în ultima sa conferință, *Les études de style et les différents pays*, la Liège, în cadrul congresului al VIII-lea al Federației internaționale de limbi și literaturi moderne. Și totuși, în această din urmă perioadă, se îndreaptă asupra concepției spitzeriene tot mai insistente voci critice. I se reproșează subiectivismul, intuiționismul, lipsa unor fundamente metodologice sistematice. Teoretic, maestrul stilisticii literare a rămas tributar idealismului individualist german, de la începutul secolului nostru: „Nein, eine Forschung, die sich mit dem Individuellen und „Intuitionellen" der Dichtung beschäftigt muss selber individuell und intuitionell bleiben und darf nicht in Schablone entarten" (*Stilstu-*

[1] Cf. aprecierile sale asupra modului în care este de obicei tratată istoria limbii: „The underlying fallacy of this great master [Wartburg, Meyer-Lübke] was his assumption that language consists only of the lingua del pane, not of the lingua del cuore..." (*Essays in hist. sem.*, 5).

[2] „...Die Etymologie — Kunst mit wissenschaftlichem Apparat hantierend; die einzelne Etymologie ein Kind der Intuition und des Zufalls; die Etymologie stets nur relativ die beste und nur durch ein Näherungs- und Balanzierverfahren verbesserbar, bald durch Makro-, bald durch Mikroskopie, bald durch Dokumentation, bald durch Spekulation zu erreichen; die Materialen innerhalb und noch mehr ausserhalb der Sprachwissenschaft; da das Wort selbst unbegrenzt ist, so heisst die Etymologie suchen, das Zentrum einer Unendlichkeit finden" („Rom. Jahrb.", I, p. 158).

dien, II, p. 534–535). Iată de ce metodele actuale de cercetare obiectivă a limbii au fost întotdeauna străine lui Leo Spitzer.

Ultimul său volum, o culegere de studii literare, *Romanische Literaturstudien*, 1936–1956 (Tübingen, 1959), conferinţele din Italia (dintre care cea mai importantă *Lo sviluppo di un metodo*, „Ulisse" XIII, vol. VI, Fasc. 38, sett. 1960, p. 26 urm.) şi conferinţa de la Liège care urmează să fie publicată în *Actele* congresului, — toate apărute în Europa — încheie, ca un omagiu adus bătrînului continent care l-a generat, activitatea şi viaţa acestui mare european.

★

Cu Leo Spitzer dispare însă şi un cercetător al limbii romîne, singurul romanist străin din vechea gardă a elevilor lui W. Meyer-Lübke care se ocupa nu numai de problemele istorice şi etimologice, dar şi de aspectele ei stilistice. Colaborarea lui la „Dacoromania" cu o serie de etimologii între 1924–1928, constituie numai un început; din 1935, numele lui Leo Spitzer apare cu regularitate în paginile „Buletinului ... „Alexandru Philippide" şi mai ales în „Bulletin linguistique", unde examinează fenomene de sintaxă şi de stilistică romînească (*atît(a) amar de vreme*, B. Ph., II (1935), p. 162 urm.; *duceţi-vă-ţi* > *duce-vă-ţi*, BL, IV (1935), p. 180; *L'expression a făgădui marea cu sarea* BL, V (1937) p. 190 urm.; *A sta (lăsa, ţinea) locului „rester sur place"*, BL, VIII_2 p. 224; *Inima cu dor cu tot — (capul) cu tot cu trup*, ib., p. 226; *A face calendare „dodeliner de la tête, sommeiller"*, ib., p. 228; *The Rumanian Vocatives Again*, BL, XIII (1945), p. 5; *A fi tiutiu*, BL, XVI (1948) p. 99) etc sau intervine în discuţii pe marginea articolelor publicate, pe care le urmărea cu atenţie (cf. *Additions aux remarques sur l'argot roumain*, B Ph., V (1938), p. 138 urm.; *Addition à vine el tata*, BL, VII (1939), p. 156 urm.; *Notes sur le bilinguisme impliqué par les noms propres*, BL, VIII_2, p. 229; *Sur le discours direct lié*, BL, XIV (1946), p. 5 etc. Ultima sa colaborare în ţara noastră este *Espagnol tertulia*, publicată, în 1958, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, p. 819–820 (sp. *tertulia* < lat. *tractoria*).

Fără îndoială, cercetările lui Leo Spitzer nu au oferit întotdeauna soluţia cea mai bună a problemelor examinate. Interpretările sale, adeseori subiective, comportau discuţii contradictorii (cf. A. Rosetti, *Sur le vocatif des noms féminins en roumain*, în BL, XIII, p. 139, care contestă ipoteza privitoare la originea dezinenţei fem. *-o* din lat. *illa*, propusă de L. Spitzer în articolul *The Rumanian Vocatives Again*, publicat în acelaşi număr), dar ele aveau avantajul de a judeca faptele dintr-un punct de vedere personal, într-o perspectivă lingvistică care depăşea limitele limbii romîne şi cîteodată şi pe cele ale romanităţii. „*Leo Spitzer sait et sent tant de choses qu'il lui arrive de trop prouver ... Comme les Athéniens ingrats envers Aristide, nous lui en voulons presque d'être trop souvent „le juste"* — scrie, cu dreptate, Henry Peyre, în prefaţa volumului omagial *Studia philologica et litteraria in honorem L. Spitzer* (Berna, 1959). Articolele lui Leo Spitzer freamătă de idei şi ipoteze, abundă în referinţe de detaliu şi paralele de ordin lingvistic, istoric, cultural, unind rigoarea cercetării cu bogăţia informaţiei şi cu pasiunea expunerii. Ele sînt însă adeseori rodul

unii viziuni prea personale, dincolo de liniile simple şi obiective ale realităţii.

Moartea lui Leo Spitzer înseamnă pierderea unui eminent om de ştiinţă, a unui erudit filolog, lingvist şi filozof, poet şi artist totodată. Înseamnă dispariţia unei metode originale de investigaţie ştiinţifică care, întemeiată pe intuiţie şi pe ipoteze concentric verificabile şi ascultînd de îndemnul maestrului : *Folge mir nicht nach.* (*Stilstudien*, II, 535), nu a putut deveni o modalitate obiectivă de cercetare, nu a creat o şcoală şi nu a strîns în jurul ei decît admiratori, nu şi discipoli. Mai presus de toate însă moartea lui Leo Spitzer înseamnă dispariţia unei singulare personalităţi care, în ciuda limitelor sale, a avut darul de a pătrunde adînc în individualitatea diversă a manifestărilor spiritului uman, de a-i înţelege pulsaţiile interioare generatoare de valori, de a-i aprecia creaţia. Leo Spitzer şi-a închinat viaţa şi opera sa explorării acelor *divinae humanaeque res*, adică măreţiei infinite a fiinţei omului . . .

Al. Niculescu

CĂRŢI ŞI REVISTE SOSITE PÎNĂ LA 31 DECEMBRIE 1961

A. CĂRŢI

ELFRIEDE ADELBERG, *Die Sätze des Typus „Ih bin ez Ioseph" im Mittelhochdeutschen*, Berlin, 1960, 231 p.

LARS-ERIK AHLSSON, *Die altfriesischen Abstraktbildungen*, Uppsala, 1960, XV + 272 p.

PEDRO DE ALCALÁ — ZAMORA Y THÉOPHILE ANTIGNAC, *Diccionario Francés -Español y Español - Francés. Revisado, ampliado y puesto al día por Gonzalo Suárez Gómez*, Barcelona, 1961, 1192 p.

KARL AMMER, *Einführung in die Sprachwissenschaft*, Band I, Halle (Saale), 1958, 212 p.

М. С. АНДРОНОВ, *Тамильский язык*, Москва, 1960, 75 p.

TADEUSZ ANDRZEJEWSKI, *Le papyrus mythologique de Te-hem-en-Mout*, Warszawa, Paris, 1959, 75 p. + 8 pl.

Н. Д. АРУТЮНОВА, *Очерки по словообразованию в современном испанском языке*, Москва, 1961, 150 p.

Е. А. БАХМУТОВА, *Культура речи*, Казань, 1960, 58 p.

JAROSLAV BAUER, *Vývoj českého souvětí*, Praha, 1960, 402 p.

FRANK BEHRE, *Papers on English Vocabulary and Syntax*. Edited on the occasion of his sixty-fifth birthday, Göteborg, 1961, XVI[—XIX] + 170 p.

С. Б. БЕРНШТЕЙН, *Очерк сравнительной грамматики славянских языков*, Москва, 1961, 350 p.

HANS HOLM BIELFELDT, *Altslawische Grammatik*. Einführung in die slawischen Sprachen, Halle (Saale), 1961, VI + 297 p.

MAUD BODKIN, *Archetypal Patterns in Poetry*, New York, 1961, XVI + 324[—328] p.

А. С. ЧИКОБАВА, *Проблема язык как предмета языкознания*, Москва, 1959, 179 p.

ANDRZEJ CZAPKIEWICZ, *Sprachproben aus Mādabā*, Kraków, 1960, 63 p.

RENÉ DEBRIE, *Lexique picard des parlers Nord-Amiénois*, Arras, 1961, 200 p.

OLAF DEUTSCHMANN, *Zum Adverb im Romanischen*, Tübingen, 1959, 296 p. + 3 hărţi.

GIACOMO DEVOTO, *Scritti minori*, Firenze, 1958, XXIV + 468 p.

Н. К. ДМИТРИЕВ, *Турецкий язык*, Москва, 1960, 94 p.

A. A. DRAGUNOV, *Untersuchungen zur Grammatik der modernen chinesischen Sprache*, Berlin, 1960, XII + 280 p.

OTTO DUCHÁČEK, *Le champ conceptuel de la beauté en français moderne*, Praha, 1960, 215 p.

DUDEN, *Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*. Herausgegeben von der Dudenredaktion unter Leitung von... Paul Grebe unter Mitwirkung namhafter Fachgelehrter. Völlig neu bearbeitet, Mannheim, 1959, 699 p.

Н. А. ДВОРЯНКОВ, *Язык пушту*, Москва, 1960, 99 p.

C. L. EBELING, *Linguistic Units*, 's-Gravenhage, 1960, 143 p.

W. D. ELCOCK, *The Romance Languages*, London, 1960, 573 p.

BAKOS FERENC, *Román-magyar szótár*, Budapest, 1961, 816 p.

FESTSCHRIFT JOHANNES FRIEDRICH *zum 65. Geburtstag am 27. August 1958 gewidmet*. Herausgegeben von R. von Kienle, A. Moortgat, H. Otten, E. von Schuler und W. Zaumseil, Heidelberg, 1959, 505 p.

В. Ю. ФРАНЧУК, *Наречия, образованные от имен прилагательных, в русском литературном языке XVIII в.*, Киев, 1961, 56 p.

INGWAR FREDRIKSSON, *Svenska personnamnsstudier* (Schwedische Personennamenstudien), Stockholm, Göteborg, Uppsala, 1961, 270 p.

MARC GEORGEL, *Les lieux-dits du canton de Gérardmer (Vosges)*, [Paris], 1958, 483 p.

Ю. А. ГОРГОНИЕВ, *Кхмерский язык*, Москва, 1961, 130 p.

PIERRE GUIRAUD, *La sémantique*, Paris, 1959, 118[–120] p.

KERSTIN HADDING-KOCH, *Acoustico-phonetic Studies in the Intonation of Southern Swedish*, Lund, 1961, 211 p.

Л. Н. ХАРИТОНОВ, *Формы глагольного вида в якутском языке*, Москва, 1960, 179 p.

ZELLIG S. HARRIS, *Structural Linguistics*, Chicago, 1960, XVI + 384 p.

ERIKA HEGNER, *Zu Fachsprache und Handwerk des Gerbers in Bayern*. Nachgewiesen an Archivalien und eigenen Erkundungen. Inaugural-Dissertation..., München, 1960, 173[–175] p.

HENRY M. HOENIGSWALD, *Language Change and Linguistic Reconstruction*, Chicago, 1960, 168 p.

HOMENAJE A DON MICHAEL MOLHO, Buenos Aires, 1961, 125[–127] p.

JÁN HORECKÝ, *Slovotvorná sústava slovenčiny*, Bratislava, 1959, 217 p.

JOHANNES HUBSCHMID, *Mediterrane Substrate* mit besonderer Berücksichtigung des Baskischen und der west-östlichen Sprachbeziehungen, Bern, 1960, 98 p.

OLDŘICH HUJER, *Příspěvky k historii a dialektologii českého jazyka*, Praha, 1961, 306 p.

KLAUS HUNNIUS, *Der Ausdruck der Konditionalität im modernen Französisch*, Bonn, 1960, 156 p.

А. М. ИОРДАНСКИЙ, *История двойственного числа в русском языке*, Владимир, 1960, 216 p.

ERIKA ISING, *Wolfgang Ratkes Schriften zur deutschen Grammatik (1612–1630)*, Teil I : Abhandlung; Teil II : Textausgabe, Berlin, 1959, XVI + 119 + 332 p. (I–II).

Исследования по лексикологии и грамматике русского языка, Москва, 1961: Л. А. БУЛАХОВСКИЙ, *Отражения так называемой новоакутовой интонации древнейшего славянского языка в восточнославянских*, p. 3—13: Л. П. ЖУКОВСКАЯ, *Значение и перспективы изучения Остромирова евангелия (в связи с девятистолетием памятника)*, p. 14—44; А. С. ЛЬВОВ, *Очерки по лексике памятников старославянской письменности*, p. 45—131,; Т. Ф. НАДВИКОВ, *Книжные слова в ,,Хождении игумена Даниила''*, p. 132—144; О. Г. ПОРОХОВА, *Заметки о новых словах в русском языке XV—XVII вв.*, p. 145—167; С. П. ОБНОРСКИЙ, *К истории залогов в русском языке*, p. 168—171; А. И. ТОЛКАЧЕВ, *К истории именительного падежа ед. числа муж. рода членных прилагательных русского языка*, p. 172—184; Е. И. КЕДАЙТЕНЕ, *К вопросу о развитии форм родительного-винительного падежа (на материале восточнославянских языков)* p. 185—193; А. С. ФЕОКТИСТОВА, *К истории составного сказуемого с присвязочной частью, выраженной причастием страдательного залога прошедшего времени (на материале новгородских памятников письменности XII—XVI вв).*, p. 194—208; Р. П. АНДРОНОВА, *Порядок слов в однородных сочетаниях (на материале памятников русской письменности XVII в.)*, p. 209—218; В. З. САННИКОВ, *Порядок размещения частей сложного предложения с придаточным места в древнерусском языке (на материале памятников XI—XIV вв.)*, p. 219—229; Л. А. ГЛИНКИНА, *К вопросу о бессоюзном сложном предложении в языке древнерусских памятников XVI—XVII вв.*, p. 230—260; З. М. ВОЛОЦКАЯ, *Некоторые явления безударного вокализма московского говора XVIII — начала XIX в. (на материале памятников лубочной литературы)*, p. 261—272; А. Л. ШУМИЛИНА, *К вопросу о синтаксической синонимике*, p. 273—287; Г. А. СТАХОВА, *Глаголы собственно-возрастного залогового значения в современном русском языке*, p. 288—306.

Исследования по славянскому языкознания, Москва, 1961: В. В. ВИНОГРАДОВ, *Основные проблемы изучения образования и развития древнерусского литературного языка*, p. 4—113; П. С. КУЗНЕЦОВ, *Развитие индоевропейского склонения в общеславянском языке*, p. 114—164; Ю. С. МАСЛОВ, *Роль так называемой перфективации и имперфективации в процессе возникновения славянского глагольного вида*, p. 165—195; Т. П. ЛОМТЕВ, *О синтаксических соответствиях тождества и различия в глагольно-именных сочетаниях в славянских*

языках; p. 196—220; Л. А. БАЛАХОВСКИЙ, *Болгарский язык как источник для реконструкции древнейшей славянской акцентологической системы*, p. 235—272; В.В. ИВАНОВ и В.Н. ТОПОРОВ, *К постановке вопроса о древнейших отношениях балтийских и славянских языков*, p. 273—305; П. Н. ТРЕТЬЯКОВ, *Итоги археологического изучения восточнославянских племен*, p. 306—334; В. И. БОРКОВСКИЙ, *Использование диалектных данных в трудах по историческому синтаксису восточнославянских языков*, p. 335—373; О. С. КУЛАГИНА, А. А. ЛЯПУНОВ, И. А. МЕЛЬЧУК, Т. Н. МОЛОШНАЯ, *Теоретические основы машинного перевода на русский язык*, p. 374—282.

История русской диалектологии, Москва, 1961, 129 p.

GOTTFRIED JANKE, *Der Ausdruck des Passivs im Altrussischen*, Berlin, 1960, VI + 70 p.

Н. И. ЖИНКИН, *Механизмы речи*, Москва, 1958, 370 p.

Л. Э. КАЛНЫНЬ, *Развитие корреляции твердых и мягких согласных фонем в славянских языках*, Москва, 1961, 136 p.

Т. Е. КАТЕНИНА, *Язык хинди*, Москва, 1960, 102 p.

MARTIN KLOSTER JENSEN, *Tonemicity*. A Technique for determing the Phonemic Status of Suprasegmental Patterns in Pairs of Lexical Units, applied to a Group of West Norwegian Dialects, and to Faroese, Bergen—Oslo, 1961, 197 p. + 5 h.

GUSTAV KORLÉN, BERTIL MALMBERG, *Tysk fonetik*, Lund, 1960, 173 p.

П. С. КУЗНЕЦОВ, *О принципах изучения грамматики*, Москва, 1961, 99 p.

П. С. КУЗНЕЦОВ, *Русская диалектология*, Москва, 1960, 184 p.

LANGUAGE, THOUGHT AND REALITY, *Selected Writings of Benjamin Lee Whorf*. Edited and with an introduction by John B. Carroll, New York, London, 1959, XI + 278 p.

ÉMILE LITTRÉ, *Dictionnaire de la langue française*, Tomes 1—7, Paris, 1958—1960.

BENGT LÖFSTEDT, *Studien über die Sprache der langobardischen Gesetze*, Stockholm, Göteborg, Uppsala, 1961, XXV + 361 p.

EINAR LÖFSTEDT, *Late Latin*, Oslo, London, Wiesbaden, Paris, Cambridge Mass., 1959, 215 p.

BENGT LOMAN, *Fornsvenska verbalsubstantiv på* — AN, — NING *och* — ELSE, Stockholm, 1961, 315 p.

FRIEDRICH LORENTZ, *Der kaschubische Dialekt von Gorrenschyn*, Berlin, 1959, IX + 84 p.

YVETTE LOURIA, *La convergence stylistique chez Proust*, Genève, Paris, 1957, 100 p.

BERTIL MALMBERG, *Kort lärobok i fonetik*, Lund, 1960, 188 p.

BERTIL MALMBERG, *La phonétique*, Paris, 1960, 136 p.

BERTIL MALMBERG, *Svensk fonetik*, Lund, 1959, 114[—116] p.

BERTIL MALMBERG, OLOV VIDAEUS, *Franska*. Fransk nybörjarbok för det 4-åriga gymnasiet, Stockholm, 1960, 159 p.

WITOLD MAŃCZAK, *Gramatyka włoska*, Warszawa, 1961, 140 p.

G. MANESSY, *La Morphologie du nom en Bwamu* (*bobo-oulé*). Dialecte de Bondoukuy, Paris, 1960, 318 p.

MAURICE MARACHE, *Le composé verbal en* ge *et ses fonctions grammaticales en moyen haut allemand*, Paris, 1960, 445 p.

Материалы и исследования по истории русского языка, Москва, 1960: Л.Н. КАРЯГИНА, *Редуцированные гласные в языке июльской служебной минеи конца* XI—*начала* XII *вв.*, p. 5—58; Л. П. ЖУКОВСКАЯ, *К вопросу о конечной стадии истории редуцированных в русском языке* (*По материалам Галического евангелия* 1357 *г.*), p. 59—117; Т. А. СУМНИКОВА, *Чудовский сборник* XVI *в.* (*Палеографическое и фонетическое описание*), p. 118—176; С. В. БРОМЛЕЙ, *Образование несогласуемой формы и история членных форм сравнительной степени в русском языке* (*По материалам памятников письменности* XI—XVII вв.), p. 177—234; А. И. ТОЛКАЧЕВ, *Об изменении* **-ого**, **-ово** в *родительном падеже единственного числа мужского и среднего рода членных прилагательных и местоимений русского языка*, p. 235—267; Н. В. ЧУРМАЕВА, *К истории утраты родовых различий во множественном числе у слов, изменяющихся по родам* (*утрата форм среднего рода*) p. 268—278; Д. Н. ШМЕЛЕВ, *К вопросу о наречиях на* -ь- *в русском языке*, p. 279—286; Д. Н. ШМЕЛЕВ, *Об одном случае реликтового употребления формы аориста в русском языке*, p. 287—290; Е. Н. ПРОКОПОВИЧ, *Об употреблении прошедших времен глагола в русской письменности второй половины* XVII *века*, p. 291—302.

VILÉM MATHESIUS, *Obsahový rozbor současné angličtiny na základě obecně lingvistickém*, Praha, 1961, 279 p.

HERMANN MENGE, *Lateinische Synonymik* 5. Auflage. Durchgesehen und erweitert von O. Schönberger, Heidelberg, 1959, 236 p.

CLEMENTE MERLO, *Saggi linguistici* pubblicati in occasione del suo ottantesimo compleanno dall'Istituto di Glottologia dell'Università di Pisa e dalla Scuola Normale Superiore, Pisa, 1959, XXIII + 345[—347] p.

ANDRÉ MIRAMBEL, *La langue grecque moderne*. Description et analyse, Paris, 1959, 472 p.

Miscelánea Homenaje a André Martinet ,,estructuralismo e historia''. vol. II, La Laguna, 1958, 283 p. : E. ALARCOS LLORACH, *Algunas consideraciones sobre la evolución del consonantismo catalán*, p. 5—40 ; WILLIAM DIVER, *On the Diachronic Role of the Morphological System*, p. 41—54 ; J. FOURQUET, *Classification dialectale et phonologie évolutive*, p. 55—62 ; I. J. GELB, *Lexicography, Lexicology and the Akkadian Dictionary*, p. 63—76 ; YAKOV MALKIEL, *Los interfijos hispánicos. Problema de lingüística histórica y estructural*, p. 107—200 ; ROBERT L. POLITZER, *On the Italian Unvoicing of the Latin Voiced Stops*, p. 201—212 ; ALF SOMMERFELT, *Some Remarks on the Importance of a Substratum in Linguistic Development*, p. 213—216 ; JEAN-PAUL VINAY, *Note sur le caractère cyclique de certains faits d'évolution*, p. 217—220 ; RULON WELLS, *Non-phonological Factors in Linguistic Change : A Speculative Essay*, p. 269—283.

ALBIN MOLLER, *Niedersorbisches Gesangbuch und Katechismus Budissin 1574*, Berlin, 1959, 316 p.

M. MONNEROT-DUMAINE, *Précis d'interlinguistique générale et spéciale*, Paris, 1960, 209 p.

С. Н. МУРАТОВ, *Устойчивые словосочетания в тюркских языках*, Москва, 1961, 129 p.

E. NÈGRE, *Toponymie du Canton de Rabastens (Tarn)*, Paris, 1959, 509 p. + 9 h.

К. А. Новикова, *Очерки диалектов звенского языка*, Москва, 1960, 238 p.

О соотношении синхронного анализа и исторического изучения языков, Москва, 1960: Б. В. ГОРНУНГ, *Единство синхронии и диахронии, как следствие специфики языковой структуры*, p. 5—21; А. А. РЕФОРМАТСКИЙ, *Принципы синхронного описания языка*, p. 22—38; В. Н. ЯРЦЕВА, *Диахроническое изучение системы языка*, p. 39—49, Н. Д. АНДРЕЕВ, *Полихрония и таутохрония*, p. 50—55; В. И. АБАЕВ, *Об историзме в описательном языкознании*, p. 56—63; Вяч. В. ИВАНОВ, *О методах изучения истории индоевропейского праязыка и его диалектов*, p. 130—143; Э. А. МАКАЕВ, *Синхрония и диахрония и вопросы реконструкции*, p. 144—152.

М. Н. ОРЛОВСКАЯ, *Имена существительные и прилагательные в современном монгольском языке*, Москва, 1961, 114 p.

HERMANN PAUL, *Deutsches Wörterbuch*. Siebente Auflage bearbeitet von Alfred Schirmer, Halle (Saale), 1960, 782 p.

EUGEN PAULINY, *Krátka gramatika slovenská*, Bratislava, 1960, 191[—196] p.

Л. С. ПЕЙСИКОВ, *Тегеранский язык*, Москва, 1960, 136 p.

ESKO V. PENNANEN, *Chapters on the Language in Ben Jonson's Dramatic Works*, Turku, 1961, XVI + 334 p. (Annales Universitatis Turkuensis, Ser. B, Tom. XXXIX).

RUBÉN PÉREZ ORTIZ, *Seudónimos colombianos*, Bogotá, 1961, XVI + 277 p.

Проблемы общего и частного языкознания. Москва, 1960: Т. Д. ДЕГТЕРЕВА, *Проблема становления грамматического строя языка*, p.3—46; Л. С. ЕРМОЛАЕВА, *Неогумбольдтианское направление в современном буржуазном языкознании*, p. 47—85; И. И. ЧЕРНЫШЕВА, *Изменение значения слов как путь развития словарного состава*, p. 86—116; В. Г. КОСТОМАРОВ, *Заметки по английскому словообразованию: суффиксы существительных* ee *и* ful, p, 117—140; Б. С. ФОКИН, *О мышлении на иностранном языке*, p. 141—159.

Proceedings of the Eighth International Congress of Linguists, Oslo, 1958, XXXI + 881 [—885] p.

Proceedings of the twelfth symposium in applied mathematics Held in New York City, April 14—15, 1960. Sponsored by American mathematical society, Association for symbolic logic, linguistic society of America. Editor Roman Jacobson, Structure of Language and its Mathematical Aspects, Providence, Rhode-Island : W. V. QUINE, *Logic as a Source of Syntactical Insights*. p. 1—5 ; NOAM CHOMSKY, *On the Notion ,,Rule of Grammar''*, p. 6—24 ; HILARY PUTNAM, *Some Issues in the Theory of Grammar*, p. 25—42 ;

HENRY HIŻ, *Congrammaticality, Batteries of Transformations and Grammatical Categories*, p. 43—50; NELSON GOODMAN, *Graphs for Linguistics*, p. 51—55; HASKELL B. CURRY, *Some Logical Aspects of Grammatical Structure*, p. 56—68; YUEN REN CHAO, *Graphic and Phonetic Aspects of Linguistic and Mathematical Symbols*, p. 69—82; MURRAY EDEN, *On the Formalization of Handwriting*, p. 83—88; MORRIS HALLE, *On the Role of Simplicity in Linguistic Descriptions*, p. 89—94; ROBERT ABERNATHY, *The Problem of Linguistic Equivalence*, p. 95—98; HANS G. HERZBERGER, *The Joints of English*, p. 99—103; ANTHONY G. OETTINGER, *Automatic Syntactic Analysis and the Pushdown Store*, p. 104—129; VICTOR H. YNGVE, *The Depth Hypothesis*, p. 130—138; GORDON E. PETERSON, FRANK HARARY, *Foundations in Phonemic Theory*, p. 139—165; JOACHIM LAMBEK, *On the Calculs of Syntactic Types*, p. 166—178; H. A. GLEASON, JR., *Genetic Relationship Among Languages*, p. 179—189; BENOIT MANDELBROT, *On the Theory of Word Frequencies and on Related*, p. 190—219; CHARLES F. HOCKET, *Grammar for the Hearer*, p. 220—236; RULON WELLS, *A Measure of Subjective Information*, p. 237—244; ROMAN JAKOBSON, *Linguistics and Communication Theory*, p. 245—252.

ERNST PULGRAM, *The Tongues of Italy*. Prehistory and History, Cambridge, Massachusetts, 1958, XI + 465 p.

Real Academia Española, Gramática de la lengua española. Nueva edición, reformada, de 1931 y apéndice con las nuevas normas de prosodia y ortografia, Madrid, 1959, 542 p.

Ю. Н. РЕРИХ, *Тибетский язык*, Москва, 1961, 154 р.

JULES C. E. RIOTTE, *Die obersorbische Agenda von 1699*. Text und Untersuchungen, Berlin, 1959, 150 p.

GERHARD ROHLFS, *Vocabolario dei dialetti salentini* (*Terra d'Otranto*). Volume terzo (Supplemento, Repertorio italiano-salentino, Indici), München, 1961, p. 853—1198.

GERHARD ROHLFS, *Vom Vulgärlatein zum Altfranzösischen. Einführung in das Studium der altfranzösischen Sprache*, Tübingen, 1960, 254 p.

Романо-германская филология, вып. 3, Москва 1961: М. Б. ВОРОБЬЕВА, *О типах связи между частями сложного предложения* (На материале *испанского языка*), р. 5—18; В. Н. ЯРЦЕВА, *К вопросу о развитии структуры обстоятельства в английском языке*, р. 19—53; Е. М. ГЛЯСС, *Роль* as *в оформлении словосочетаний в современном английском языке*, р. 54—72; Е. Н. СЕРГЕЕВА, *Элятив и его выражение в современном английском языке*, р. 73—101; И. К. ЛИХАЧЕВА, *Об отграничении простого сказуемого* (*страдательного залога*) *от составного в современном английском языке*, р. 102—118; Е. Г. ЛАПШИНА, *Сочетание* to be going *с инфинитивом в современном английском языке*, р. 119—126; Ю. С. МАРТЕМЬЯНОВ, *Существует ли во французском языке mode conditionnel?* (*О расхождении между значением и осмыслением формы*), р. 127—147; Н. И. ШАХОВА, *К вопросу о значении производных слов в английском языке*, р. 148—182.

ALESSANDRO RONCONI, *Il verbo latino*. Problemi di sintassi storica. Edizione rinnovata e ampliata, Firenze, 1959, 250[—253] p.

ALESSANDRO RONCONI, *Interpretazioni grammaticali*, Padova, 1958, VIII + 257[—260] p.

Р. Я. СААКЬЯН, *К изучению орфографии и пунктуации русского языка*, Ростов, 1960, 24 р.

Сборник статей по языкознанию памяти заслуженного деятеля науки профессора Максима Владимировича Сергиевского, Москва, 1961,: А. И. СМИРНИЦКИЙ, *Научно-педагогическая и общественная деятельность М. В. Сергиевского*, р. 7—12; С. Б. БЕРНШТЕЙН, *Труды М. В. Сергиевского в области балкановедения*, р. 13—26; М. С. ГУРЫЧЕВА, *М. В. Сергиевский как филолог-романист*, р. 27—32; В. Д. АРАКИН, *Возникновение корневого, или бессуффиксального, способа словообразования в английском языке*, р. 43—50; Н. Д. АРУТЮНОВА, *Сочетания типа el pájaro mosca в современном испанском языке*, р. 51—59; О. С. АХМАНОВА, *О применении сравнительно-исторического метода в области словообразования* (*на материале германских языков*), р. 60—73; М. С. ГУРЫЧЕВА, *Условные предложения в старопровансальском языке*, р. 74—95; Н. К. ДМИТРИЕВ, *Ударение в русских словах тюркского происхождения*, р. 96—104; В. В. ИВАНОВ, *К етимологии русского* пасти, р. 105—119; Н. А. КАТАГОШИНА, *К вопросу о так называемом „англо-нормандском диалекте"*, р. 120—128; З. Н. КОЗЛОВА, *Слова-синонимы, выражающие*

понятие „труд" в современном французском языке, p. 129—136; Н. Г. КОРЛЭТЯНУ, *Проблема исторического происхождения основного словарного фонда молдавского языка*, p. 137—154; П. С. КУЗНЕЦОВ, *О качестве ударения как признаке отдельных слоговых фонем*, p. 155—160; К. А. ЛЕВКОВСКАЯ, *Об особенностях так называемых определительных сложных существительных в немецком языке*, p. 161—173; В. А. ЛИСИЦКИЙ, *Развитие сравнительно-исторического изучения румынского языка*, p. 174—186; Р. Г. ПИОТРОВСКИЙ, *О некоторых особенностях повествовательного стиля „Испобеди" Ж. Ж. Руссо*, p. 187—193; Э. А. ХАЛИФМАН, *К вопросу о суффиксальном образовании в современном французском языке*, p. 194—215.

Saggi di linguistica storica. Scritti scelti di Vittore Pisani, Torino, 1959, XLIX + 310 p.

KARL-HEINZ SCHÖNFELDER, *Probleme der Völker- und Sprachmischung*, Halle (Saale), 1956, 80 p.

EVA SIVERTSEN, *Cockney Phonology*, Oslo, New York, 1960, XIII + 281 p.

В. М. СОЛНЦЕВ, Ю. К. ЛЕКОМЦЕВ, Т. Т. МХИТАРЯН, И. И. ГЛЕБОВА, *Въетнамский язык*, Москва, 100 p.

KNUD SØRENSEN, *Thomas Lodge's Translation of Seneca's De Beneficiis Compared with Arthur Golding's Version*. A Textual Analysis with Special Reference to Latinismus, Gyldendal, 1960, 185 p.

И. И. СРЕЗНЕВСКИЙ, *Мысли об истории русского языка*, Москва, 1959, 135 p.

STANISŁAW SZOBER, *Gramatyka języka polskiego*. Wydanie piąte, opracował Witold Doroszewski, Warszawa, 1959, 390 p.

А. Б. ШАПИРО, *Русское правописание*, Москва, 1961, 245 p.

А. М. ЩЕРБАК, *Грамматический очерк языка тюрских текстов* X—XIII *вв. из восточного туркестана*, Москва, 1961, 204 p.

Д. Н. ШМЕЛЕВ, *Архаические формы в современном русском языке*, Москва, 1960, 115 p.

Тюрко-монгольское языкознание и фольклористика, Москва, 1960, 350 p.

Б. Х. ТОДАЕВА, *Монгольские языки и диалекты Китая*, Москва, 1960, 137 p.

Н. И. ТОЛСТАЯ, *Язык панджаби*, Москва, 1960.

В. Н. ТОПОРОВ, *Локатив в славянских языках*, Москва, 1961, 377 p.

Т. М. ТОЩАКОВА, *Орфография алтайского литературного языка*, Горно-Алтайск, 1958, 88 p.

О. Н. ТРУБАЧЕВ, *Происхождение названий домашних животных в славянских языках*, Москва, 1960, 115 p.

Н. А. ЦОМАКИОН, *Историческая хрестоматия по сибирской диалектологии*, Красноярск, 1960, 322 p.

JOSEF VACHEK (Avec collaboration de Josef Dubsky), *Dictionnaire de linguistique de l'École de Prague*, Utrecht, Anvers, 1960, 104 p.

RADOSLAV VEČERKA, *Syntax aktivních participií v staroslověnštině*, Praha, 1961, 178 p.

Вопросы теории языка в современной зарубежной лингвистике, Москва, 1961, Р. А. БАДАГОВ, *К критике релятивистических теорий слова*. p. 5—29; А. А. УФИМЦЕВА, *Теории „семантического поля" и возможности их применения при изучении словарного состава языка*, p. 30—63; К. А. ЛЕВКОВСКАЯ, *Некоторые зарубежные языковедческие теории и понятие слова*, p. 64—89; В. Н. ЯРЦЕВА, *Проблема формы и содержания синтаксических единиц в трактовке дескриптистов и „менталистов"*, p. 90—105; А. А. РЕФОРМАТСКИЙ, *Дихотомическая классификация дифференциальных признаков и фонематическая модель языка*, p. 106—122; М. М. ГУХМАН, *Лингвистическая теория, Л. Вейсгербера*, p. 123—162; А. А. ЛЕОНТЬЕВ, *Психолингвистика и проблема функциональных единиц речи*, p. 163—190; Н. Д. АРУТЮНОВА и Е. С. КУРОЯКОВА, *Проблемы морфологии в трудах американских дескриптивистов*, p. 191—238; Г. А. КЛИМОВ, *О лексико-статистической теории М. Сводеша*, p. 239—254.

Вопросы терминологии, Москва, 1961: Академик В. В. ВИНОГРАДОВ, *Вступительное слово*, p. 3—12; Т. А. БЕРТАГАЕВ, Ю. Д. ДЕШЕРИЕВ и др., *Роль русского языка в развитии словарного состава языков народов СССР*, p. 13—45; А. А. РЕФОРМАТСКИЙ, *Что такое термин и терминология*, p. 46—54; Н. А. БАСКАКОВ, *Современное состояние терминологии в языках народов СССР*, p. 55—70; Н. К. СУХОВ, *Об основных направлениях современной*

терминологической работы и технике, p. 71—84; Т. Г. БРЯНЦЕВА, *О словникак терминологических словарей*, p. 84—87; Л. Д. ЗИНДЕР, *О создании единой транскрипции для языков народов СССР*, p. 88—91, Е. И. УБРЯТОВА, *Вопросы графики и орфографии языков народов СССР, пользующихся алфавитами на русской основе*, p. 92—99.

GUN WIDMARK, *Det nordiska* **u** *-omljudet*. En dialektgeografisk undersökning. I: A — B. (L'inflexion par **u** dans le nordique. Etude de géographie dialectale.) Uppsala, 1959, 366 p. + 19 h.

ELIAS WESSÉN, *Svensk språkhistoria I, Femte upplagan*, Stockholm, 1958, 231 p.

B. REVISTE

Archivio glottologico italiano, XLVI (1961), I: V. PISANI, *La ricostruzione dell'indeuropeo e del suo sistema fonetico*, p. 1—31; B. TERRACINI, *Intorno ad una recente storia della lingua italiana*, p. 32—69. La ,,Recenzii": W. K. MATTHEWS, *Russian Historical Grammar* (G. FERMEGLIA), p. 75—78; Max VASMER, *Russisches Etymologisches Wörterbuch* (G. FERMEGLIA), p. 79—80; H. WEINRICH, *Phonologische Studien zur romanischen Sprachgeschichte* (LUIGI HEILMANN), p. 80—87.

Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego, XVIII (1959): L. ZAWADOWSKI, *La polysémie prétendue*, p. 11—48; I. GRICKAT, *Certaines particularités du verbe en serbocroate*, p. 137—144.

Brno Studies in English, III (1961): JOSEF VACHEK, *Some Less Familiar Aspects of the Analytical Trend of English*, p. 9—78; JAN FIRBAS, *On the Communicative Value of the Modern English Finite Verb*, p. 79—104; JOSEF HLADKÝ, *Remarks on Complex Condensation Phenomena in Some English and Czech Contexts*, p. 105—118.

Bulletin of Hispanic Studies, XXXVIII (1961), 2, 3.

Cahiers Ferdinand de Saussure, 17 (1960): R. DE DARDEL, *Le genre des substantifs abstraits en* **-or** *dans les langues romanes et en roman commun*, p. 29—45; LUIS J. PRIETO, *A propos de la commutation*, p. 55—63.

Časopis pro moderní filologii, XLII (1960).

Český jazyk a literatura, XI (1960): 1, 2, 3, 4.

The Classical Review, Serie nouă, XI (1961), 1, 2.

EOS, L (1959/1960), 1: LEON ZAWADOWSKI, *Criteria of Latin periphrastic forms*, p. 213—220.

Le français moderne, 29 (1961), 1: B. POTTIER, *Sur le système des prépositions*, p. 1—6; R. RAPIN, J. POHL, *A propos de* **„vouloir"**, *auxiliaire du futur*, p. 62—64; La ,,Recenzii": *Matériaux pour l'histoire du vocabulaire français*. Datations et documents lexicographiques (R. ARVEILLER), p. 67—70; B. E. VIDOS, *Manuale di Linguistica Romanza* (P. FOUCHÉ), p. 74—75.

Idem, 2: L. GUILBERT, J. DUBOIS, *Formation du système préfixal intensif en français moderne et contemporain*, p. 87—111; L. TERREAUX, *A propos du vocabulaire de Ronsard*, p. 112—120. La ,,Recenzii": M. DESSAINTES, *Eléments de linguistique descriptive en fonction de l'enseignement du français* (G. GOUGENHEIM), p. 142—143; G. DAGENAIS, *Réflexions sur nos façons d'écrire et de parler* (G. GOUGENHEIM), p. 143—144; TH. S. THOMOV, *Morphologie du français moderne* (G. GOUGENHEIM), p. 144—145; N. M. STEINBERG, *Grammaire française, I-re Partie*, Morphologie et syntaxe des parties du discours (H. BONNARD) p. 145—149; SV. G. NEUMANN, *Recherches sur le français des XV-e et XVI-e siècles et sur sa codification par les théoriciens de l'époque* (CL. CHEVALIER), p. 149—151.

Idem, 3: G. GOUGENHEIM *Verbes déterminés et verbes indéterminés en français*, p. 161—167; H. BONNARD, *Le système des pronoms* **„qui, que, quoi"** *en français*, p. 168—182. La ,,Recenzii": G. ANTOINE, *La coordination en français* (R. L. WAGNER), p. 223—228; G. MOIGNET, *Les signes de l'exception dans l'histoire du français* (H. BONNARD), p. 228—232.

Germanisch-romanische Monatsschrift, Serie nouă, XI (1961), 3.

Hispanic Review, XXIX (1961), 3.

Language, 35 (1959), 4: CHARLES F. HOCKETT, *The stressed syllabics of Old English*, p. 575—597; JOSEPH E. GRIMES, FREDERICK B. AGARD, *Linguistic divergence in Romance*, p. 598—604; HOWARD GAREY, **Verte, grande,** *and* **longue**: *Three types of analogy in Old French*, p. 605—611; SOL SAPORTA, *Spanish person markers*, p. 612—615; HAROLD C. CONKLIN, *Linguistic play in its cultural context*, p. 631—636. La ,,Recenzii": Gösta

LIEBERT, *Die indoeuropäischen Personalpronomina und die Laryngaltheorie* (JAAN PUHVEL), p. 645—655; *American contributions to the Fourth International Congress of Slavicists, Moscow, September 1958* (ALEXANDER M. SCHENKER), p. 657—666; HARALD WEINRICH, *Phonologische Studien zur romanischen Sprachgeschichte* (ROBERT L. POLITZER), p. 666 — 669; GEORGE MANDLER, WILLIAM KESSEN, *The language of psychology* (ROGER BROWN), p. 717—721.

Idem, 36 (1960), 1 (*Part 1*): A. L. KROEBER, *Statistics, Indo-European, and taxonomy*, p. 1—21; ROBERT E. LONGACRE, *String constituent analysis*, p. 63—88. La ,,Recenzii" : J. MATTOSO-CÂMARA JR., *Princípios de lingüística geral* (SOL SAPORTA), p. 89 — 97; WILDER PENFIELD — LAMAR ROBERTS, *Speech and brain mechanisms* (ERIC H. LENNEBERG), p. 97—112; *Materialy po mašinnomu perevodu*, Sbornik I (MORRIS HALLE), p. 112—117; PAVEO IVIĆ, *Die serbocroatischen Dialekte I* (LAWRENCE L. THOMAS), p. 146—152; GERHARD ROHLFS, *Manual de filología hispánica* (JOSEPH H. D. ALLEN), p. 152—155; CARLO BATTISTI, *Sostrati e parastrati nell' Italia preistorica* (ERNST PULGRAM), p. 157—160.

Idem, 2 (*Part 1*): HENRY M. HOENIGSWALD, *Phonetic similarity in internal reconstruction*, p. 191—192; ROBERT A. HALL JR., *On realism in reconstruction*, p. 203—206. La ,,Recenzii" : A. ERNOUT-A. MEILLET, *Dictionnaire étymologique de la langue latine* : Histoire des mots; quatrième édition, revue et corrigée. Tome I (MURRAY FOWLER), p. 233—234; *Mélanges linguistiques*. Publiés à l'occasion du VIII-e congrès international des linguistes à Oslo, du 5 au 9 août 1957, Bucarest, 1957 (ROBERT A. HALL Jr.), p. 234—236.

Idem, 3 (*Part 1*): YAKOV MALKIEL, *Paradigmatic resistance to sound change*, p. 281—346; KEITH PERCIVAL, *A problem in competing phonemic solutions*, p. 383 — 386; PETER LADEFOGED, *The value of phonetic statements*, p. 387 — 396. La ,,Recenzii" : BRUNO MIGLIORINI, *Storia della lingua italiana* (ROBERT A. HALL), p. 421 — 425; JOSÉ G. C. HERCULANO DE CARVALHO, *Fonologia mirandesa I* (NORMAN P. SACKS), p. 425 — 430; *Mélanges de linguistique et de philologie* : Fernand Mossé in memoriam (WILLIAM Z. SHETTER), p. 431—433; *Deutsche Wortforschung in europäischen Bezügen* : Untersuchungen zum Deutschen Wortatlas [dem Begründer des Deutschen Wortatlas Walther Mitzka zum 70. Geburtstag (HANS KURATH), p. 441—450.

Idem, 4 : La ,,Recenzii" : *Proceedings of the Eighth International Congress of Linguists*. Edited by Eva Sivertsen (H. V. VELTEN), p. 516—524.

Lingua, IX (1960), 4 : Y. MALKIEL, *A Tentative Typology of Romance Historical Grammars*, p. 321—416; E. M. UHLENBECK, *The Study of the so-called Exotic Languages and General Linguistics*, p. 417—434; La ,,Recenzii" : GÉRARD MOIGNET, *Essai sur le mode subjonctif en latin postclassique et en ancien français* (PAUL ZUMTHOR), p. 435 — 438; ROBERTO FERNÁNDEZ RETAMAR, *Idea de la Estilistica* (J. A. VAN PRAAG), p. 439—440; JOSÉ ROCA PONS, *Estudios sobre perífrasis verbales del español* (J. A. VAN PRAAG), p. 440; G. Herzig, *Beitrag zur Kenntnis der Mundart der Auvergne* (*vergleichende Darstellung des gegenwärtigen Lautstandes dreier Orte* : *Vertaizon, Picherande, Bégut - les-Vabres*) (P. ZUMTHOR), p. 441 — 442; CH. CAMPROUX, *Étude syntaxique des parlers gévaudanais* (P. ZUMTHOR), p. 442 — 443; MANUEL ALVAR, *El español hablado en Tenerife* (J. A. VAN PRAAG), p. 444; ALONSO ZAMORA VICENTE, *Dialectología española* (J. A. VAN PRAAG), p. 445; O. DUCHÁČEK, *Latin* **bellus**, *vieux français* **bel**; **Joliment — bellement**; **La beauté, le beau — la joliesse, le joli** (P. ZUMTHOR), p. 445—446; Henry Mendeloff, *The Evolution of the Conditional Sentence Contrary to Fact in Old Spanish* (J. A. VAN PRAAG); *Bolletino dell'Atlante linguistico mediterraneo*, I (P. ZUMTHOR), p. 447—448.

Idem, X (1961), 1 : ANTON REICHLING, *Principles and Methods of Syntax* : *Cryptanalytical Formalism*, p. 1—17; ERNST PULGRAM, *The Nature and Use of Proto-Languages*, p. 18—37; OTTO DUCHÁČEK, *Au problème de la migration des mots d'un champ conceptuel à l'autre*, p. 57—78; H. G. Schogt, *La notion de la loi dans la phonétique historique*, p. 79—92. La ,,Recenzii" : Luis Flórez, *Habla y cultura popular en Antioquia* (J. A VAN PRAAG), p. 99 — 100; Gerhard Rohlfs, *Manual de filologia hispanica* (J. A. VAN. PRAAG), p. 100—101.

Museum Helveticum, 17 (1960), 4.

Idem, 18 (1961), 1, 2, 3.

Nyelvtudományi közlemények, LXII (1960), 1.

Philologus, 104 (1960), 3/4.

Romania, LXXXII (1961), 1 : La „Recenzii" : O. Bloch et W. von Wartburg, *Dictionnaire étymologique de la langue française*, 4-e éd. refondue par W. von W. (FÉLIX LECOY); p. 122–125.

Idem, 2 : C. BRUNEL, *Anc. Français pergie*, p. 240–241.

Slovo a slovesnost, XXI (1960), 4.

Вопросы языкознания, IX (1960), 5: В. В. ВИНОГРАДОВ, *Об омонимии и смежных явлениях*, p. 3—17; С. К. ШАУМЯН, *Двуступенчатая теория фонемы и дифференциальных элементов*, p. 18—24; В. И. ГЕОРГИЕВ, *Передвижение смычных согласных в армянском языке и вопросы этногенеза армян*, p. 35—39; *Об образовании восточнославянских национальных литературных языков*, p. 40—44: *Об общеславянском лингвистическом атласе*, p. 45—46; Д. Н. ШМЕЛЕВ, *О „связанных" синтаксических конструкциях в русском языке*, p. 47—60; М. И. СТЕБЛИН-КАМЕНСКИЙ, *Диалектиальные различия в исландском языке*, p. 61—67; В. В. ПАССЕК, *К омонимии словоизменительных суффиксов (окончаний) в английском языке*, p. 68—75; В. М. ПРОРОКОВА, *Некоторые особенности омонимии в немецком языке*, p. 76—79; И. С. ТЫШЛЕР, *К вопросу о судьбе омонимов*, p. 80—84; М. М. ФАЛЬКОВИЧ, *К вопросу об омонимии и полисемии*, p. 85—88; А. А. РЕФОРМАТСКИЙ, *Транслитерация русских текстов латинскими буквами*, p. 96—103; Е. В. ПАДУЧЕВА, *Об описании падежной системы русского существительного*, p. 104—111; А. И. СМИРНИЦКИЙ, *Звучание слова и его семантика*, p. 112—116; ЭМИЛЬ ЭМАН, *Об омонимии в немецком языке*, p. 117—124; La „Recenzii" : *Структуральный синтаксис Л. Таньера и синтагматический структурализм* (Р. Ф. МИКУШ), p. 125—138; О. Н. ТРУБАЧЕВ, *История славянских терминов родства и некоторых древнейших терминов общественного строя* (В. В. МАРТЫНОВ,), p. 140—144.

Idem, IX, (1960), 6: А. ДОСТАЛ, *Вопросы изучения словарного состава старославянского языка*, p. 3 — 16; Н. Ю. ШВЕДОВА,, *Проблема лексических ограничений как одна из проблем изучения истории синтаксиса русского литературного языка* XVIII—XIX *вв.*, p. 17—23; Р. Г. ПИОТРОВСКИЙ, *Еще раз о дифференциальных признаках фонемы*, p. 24—38; Г. Б. ДЖАУКЯН, *К вопросу о происхождении консонантизма армянских диалектов*, p. 38—49; А. ВАЙАН, *Славянское название селезенки*, p. 66—67; А. И. МОЛОТКОВ, *Есть ли в русском языке категория неизменяемых прилагательных*? Б. М. ЗАДОРОЖНЫЙ, *Первичное значение конструкции, „причастие II глагол иметь" в древнегерманских языках*, p. 74—82; В. А. МОСКОВИЧ, *Система цветообозначений в современном английском языке*, p. 83 — 87; И. И. РЕВЗИН, *О некоторых понятиях так называемой теоретико-множественной концепции языка*, p. 88—94; А. А. КАСАТКИН, *К тысячелетия первого памятника итальянского языка*, Н. А. СЛЮСАРЕВА, *Лингвистический анализ по непосредственно-составляющим*, p. 100—107; La „Recenzii" : L. Sadnik, *Slavische Akzentuation, I — Die vorhistorische Zeit* (В. А. ДЫБО), p. 113—118: V. Tauli, *The structural tendencies of languages* И. Г. АНАЦКИЙ), 1p. 119—122.

Idem, X (1961) I: М. В. ПАНОВ, *О разграничительных сигналах в языке*, p 3—19; В. Г. ОРЛОВА, *К вопросу об интерпретации изоглосс*, p. 20—27; А. В. ИСАЧЕНКО, *О грамматическом значении*, p. 28—43; Н. И. ТОЛСТОЙ, *К вопросу о древнеславянском языке как общем литературном языке южных и восточных славян*, p. 52—66; Е. А. СЕДЕЛЬНИКОВ, *Еще о синтагматической теории*, p. 73—82; А. М. МУХИН, *Функциональные лингвистические единицы и методы структурного анализа*, p. 83—93; Г. В. КОЛШАНСКИЙ, *К вопросу о содержании языковой категории модальности*, p. 94—98; М. М. МАКОВСКИЙ, *Об определении автохтонности синтаксических моделей при анализе „отклонений от оригинала"*, p. 99—106; А. Л. ГРЮНБЕРГ, *О месте татского среди иранских языков*, p. 106—114; La „Recenzii" : И. Ю. Шведова, *Очерки по синтаксису русской разговорной речи* (*Д. Н.* ШМЕЛЕВ), p. 125—128.

Idem, X (1961) 2: В. ТАШИЦКИЙ, *Место ономастики среди других гуманитарных наук*; p 3—11; Ю. К. ЛЕКОМЦЕВ, *Замечания к вопросу о двустороннем языковом знаке*, p. 36—41; В. Г. АЦМОНИ, *О многоаспектно-доминатном подходе к грамматическому строю*, p. 42—52; О. Б. ШАХРАЙ, *К проблеме*

классификации заимствованной лексики, p. 53—58; Г. П. УХАНОВ, *О грамматической природе „придаточного предложения"*, p. 74—87; Г. К. ВЕНЕДИКТОВ, *О морфологических стредствах имперфективации в русском языке*, p. 88—96; Г. А. ВЕЙХМАН, *К вопросу о синтаксических единствах* p. 97—105.

Zeitschrift für Phonetik und allgemeine Sprachwissenschaft, 12 (1960), 1—4, Festgabe für Giulio Panconcelli - Calzia zum 80. Geburtstag 4. Oktober 1958 : SVEINN BERGSVEINSSON, *Zum Abhörproblem bei fremden und vertrauten Sprachen*, p. 9—22 ; J. R. FIRTH, *Linguistics in the Laboratory*, p. 27—35 ; IVAN FÓNAGY, *Kleine Beiträge zur Akzentfrage*, p. 36—57 ; BOHUSLAV HÁLA, *Zur Frage der Anzahl der Vokalformanten*, p. 58—67 ; LUDWIG HEGEDÜS, *Beitrag zur Frage der Geminaten*, p. 68 — 106 ; A. V. ISAČENKO, *Der Schwund des intervokalischen* /**J**/ *im Russischen*, p. 116 — 124 ; WIKTOR JASSEM JAN SUWALSKI, *Klanganalysen polnischer Vokale*, p. 125—135 ; DANIEL JONES, *The Use of Syllabic and Non - Syllabic* **l** *and* **n** *in Derivatives of English Words Ending in Syllabic* **l** *and* **n** p. 136—144 ; GÜNTHER KANDLER, *Zur Terminologie der zentralen Sprachstorungen*, p. 145—160, ; MARTIN KLOSTER JENSEN, *Czermak, Brücke und Das H*, p. 161—168 ; HANS KRECH, *Zur Eindeutigkeit der Schallform sprachlicher Äusserungen*, p. 169—181 ; WILLY KROGMANN, *Parallelen zur ersten germanischen Lautverschiebung*, p. 182—192 ; BERTIL MALMBERG, *Bemerkungen zum schwedischen Wortakzent*, p. 193—207 ; ANDRÉ MARTINET, *Du rôle de la gémination dans l'évolution phonologique*, p. 223—227 ; WERNER MEYER-EPPLER, *Zum Problem der sphäriellen Analyse in der lautsprachlichen Kommunikation*, p. 228 — 236 ; HERTA RECLAM, *Hellmuth Beneschs Rhythmustheorie in ihrer Anwendung auf den Gedichtvortrag*, p. 251 — 261 ; RUDOLF SCHILLING, *Ein Fall von persistierender Knabenstimme bei angeborenem Schiefhalse*, p. 262—270 ; FRITZ SCHMIDT, *Der* **R** *- Laut im Artikulationsunterricht der Gehörlosenschule*, p. 271—273 ; SVEND SMITH, *Zwei Fussnoten innerhalb der Systematik : Dauer, Stärke Tonhöhe, Klang*, p. 274—275 ; GEORGES STRAKA, *Durée et timbre vocaliques*, p. 276—300 ; T. TARNÓCZY, *Über eine neue Methode zur Bestimmung des durchschnittlichen Spektrums der Sprachlaute und der Sprache*, p. 301—325 ; FELIX TROJAN. *Sprechenziehung auf entwicklungsgeschichtlicher Grundlage*, p. 326—334 ; HANS-HEINRICH WÄNGLER, *Psychophonetische Untersuchungen über die Stimme*, p. 335—346 ; FRANZ WETHLO, *Ein Oszillograph für Russchreibung*, p. 347—349.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

LINGVISTICĂ

AL. ROSETTI, **Istoria limbii romîne, vol. II — Limbile balcanice,** Ediţia a treia revăzută şi adăugită, 148 p. + 3 pl., 4,55 lei.

AL. ROSETTI, **Istoria limbii romîne, vol. III — Limbile slave meridionale (sec. VI—XII),** Ediţia a patra revăzută şi adăugită, 160 p.+1 pl., 4,45 lei.

* * * **Atlasul lingvistic romîn, vol. III,** Hărţile de la 623 la 909+4 pl., 99 lei.

EDIŢII CRITICE

* * * **Cîntări şi strigături romîneşti de care cîntă fetele şi feciorii jucînd, scrise de Nicolae Pauleti în Roşia, în anul 1838,** Ediţie critică cu un studiu introductiv de Ion Muşlea, 144 p., 3,60 lei.

Din

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

au apărut :

anul I, 1950, 2 fascicule (a 4 lei) ;
anul II, 1951, 5 lei (epuizat) ;
anul III, 1952, 8 lei ;
anul IV, 1953, 10 lei (epuizat) ;
anul V, 1954, 4 n-re (2 n-re duble ; nr. 1—2, 10 lei ; nr. 3—4, 5 lei) (epuizat) ;
anul VI, 4 n-re (2 n-re duble a 5 lei) (epuizate) ;
Supliment la tomurile I—VI, indicele volumelor apărute între anii 1950—1955 (publicaţii, autori, cuvinte), 1956, 90 p., 2,70 lei ;
anul VII, 1956, 4 n-re (2 n-re duble : nr. 1—2, 10 lei (epuizat) ; nr. 3—4, 5 lei) ;
anul VIII, 1957, 4 n-re (a 5 lei) ;
anul IX, 1958, 4 n-re (a 6 lei) ;
anul X, 1959, 4 n-re (a 5 lei) ;
anul XI, 1960, 4 n-re (a 5 lei) ;
Supliment la tomul XI (1960), indice de materii, autori, cuvinte, 74 p., 3 lei ;
anul XII, 1961, 4 n-re (a 5 lei).

Numerele curente se găsesc de vînzare la

LIBRĂRIA ACADEMIEI R.P.R.

Bucureşti, Calea Victoriei, nr. 27, sau la orice librărie ştiinţifică din ţară.

Se pot comanda şi prin poştă la secţia „Cartea prin poştă" de pe lîngă Librăria Academiei R.P.R., sau la librăria

„CARTEA PRIN POŞTĂ"

Bucureşti, str. Biserica Enei nr. 16, raionul 30 Decembrie.

Abonamentele se fac la oficiile poştale, agenţiile poştale, prin factorii poştali şi difuzorii voluntari din întreprinderi şi instituţii.
Pentru străinătate, cererile de numere izolate sau de abonamente se fac prin Întreprinderea de stat pentru comerţ exterior „Cartimex" I.S.C.E., str. Aristide Briand nr. 14, sau căsuţa poştală 134—135, Bucureşti.

I. P. 2. C. 1273

Lei 5.—

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE * Anul XIII, nr. 1/1962

EA RPR

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

2

ANUL XIII

1962

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

2

ANUL XIII

1 9 6 2

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

APARE DE PATRU ORI PE AN

Redacţia revistei: BUCUREŞTI, raionul 30 Decembrie, Calea Victoriei nr. 194.

INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ, ACADEMIA R.P.R., Telefon 15.07.91

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

Anul XIII, nr. 2 1962

SUMAR

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
INSTITUT DE LINGUISTIQUE DE BUCAREST

ÉTUDES ET RECHERCHES LINGUISTIQUES

Tome XIIIe, no 2 — 1962

SOMMAIRE

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
БУХАРЕСТСКИЙ ИНСТИТУТ ЯЗЫКОЗНАНИЯ

ТРУДЫ И ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ЯЗЫКОЗНАНИЮ

Том XIII, № 2 1962

СОДЕРЖАНИЕ

Стр.

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

A EXISTAT OARE O LIMBĂ APARTE DACO-SLAVĂ?

(Răspuns academicianului Al. Rosetti)

DE

S. B. BERNSTEIN
(Moscova)

În revista „Studii și cercetări lingvistice" (1961, nr. 1, p. 91—94) a apărut un scurt articol al acad. Al. Rosetti — *Slavoromanica. Despre limba slavă a hrisoavelor muntenești din sec. al XIV-lea — al XV-lea* [1]. În acest articol, consacrat cărții mele *Разыскания в области болгарской исторической диалектологии. Том I. Язык валашских грамот XIV—XV веков*, publicată încă în 1948 (Moscova-Leningrad), cunoscutul lingvist romîn polemizează cu teza atribuită mie, potrivit căreia pe teritoriul Romîniei actuale ar fi existat în trecut o limbă slavă de sine stătătoare. În opoziție cu această teză, acad. Rosetti consideră că limba slavă în discuție a fost limba bulgară. „Teza lui Bernstein nu e confirmată, cu de-amănuntul, de nici una din trăsăturile caracteristice ale limbii hrisoavelor studiate, relevate de dînsul. Căci particularitățile caracteristice ale limbii hrisoavelor din sec. XIV—XV, scrise în Muntenia, se regăsesc, *toate*, în graiurile bulgărești sud-dunărene" (p. 91).

În ceea ce mă privește, nu pot trece sub tăcere articolul stimatului meu coleg, din trei motive. În primul rînd, D-sa expune în mod eronat teza mea fundamentală, atribuindu-mi idei pe care nu le-am susținut niciodată. În al doilea rînd, argumentarea acad. Rosetti este în multe privințe contradictorie. În al treilea rînd, este foarte important ca, în paginile unei reviste romînești de lingvistică cu autoritate, să se discute și probleme ale relațiilor lingvistice slavo-romîne, care depășesc limitele foneticii și fonologiei. Această din urmă împrejurare m-a îndemnat mai ales să scriu rîndurile de față.

---

[1] Articolul a fost reprodus, cu unele completări, în cartea acad. Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*. III. *Limbile slave meridionale (sec. VI—XII)*, ed. 4, rev. și adăug., București, 1962, p. 120—123 (*nota trad.*).

Voi începe prin a arăta cum a fost prezentată această problemă în cartea mea *Очерк сравнительной грамматики славянских языков*, apărută anul trecut (Moscova, 1961).

La începutul erei noastre, limba protoslavă ocupa un întins teritoriu, mărginit la apus de Oder, iar la răsărit de Niprul mijlociu și de Desna. Granița de nord a limbii protoslave pornea de la Desna, continua de-a lungul rîului Pripeat, trecea ceva mai la nord de Bugul nordic și, traversînd Vistula, ajungea la Marea Baltică. Granița de sud pornea de pe cursul mijlociu al Niprului, îndreptîndu-se spre apus către cursul superior al Nistrului, Vistulei și Oderului. (Vezi, mai detaliat, în *Очерк сравнительной грамматики славянских языков*, Moscova, 1961, p. 69). În această epocă (ca și mai înainte) slavii n-au locuit în regiuni muntoase. Acest fapt a fost foarte bine observat încă de V. N. Șcepkin, care scria : ,,În limbile slave există o impresionantă bogăție de denumiri pentru apele curgătoare și stătătoare, pentru izvoare și puțuri, pentru lacuri, bălți și mlaștini, pentru păduri, crînguri și tufișuri. Dimpotrivă, sînt foarte rare denumirile comune tuturor slavilor pentru formațiunile muntoase. Aceste fapte sînt un indice că patria primitivă a slavilor era o cîmpie păduroasă, bogată în ape, și nu era formată din stepe golașe sau din văi și stînci muntoase'' (V. N. Șcepkin, *Введение в славяноведение*, Moscova, 1914, p. 38–39).

Chiar în această epocă limba protoslavă nu mai reprezenta o unitate deplină. Se poate presupune că se formează două dialecte principale : apusean și răsăritean. Dialectul apusean stă la baza limbilor slave de apus, iar dialectul răsăritean la baza limbilor slave de răsărit și de sud. Granița dintre cele două dialecte urma, în cea mai mare parte, cursul Bugului de nord ; ea corespunde graniței dintre două culturi arheologice — Przevor și Zarubineț. Este de presupus că, încă în primele secole ale erei noastre, dialectul răsăritean cuprindea două subdialecte — cel central și cel răsăritean. E posibil ca granița dintre ele să fi fost așezată pe rîul Gorîn. Am emis ipoteza că subdialectul central stă la baza limbilor slave de sud. Există toate motivele să se presupună că strămoșii slavilor de sud nu se aflau în regiunile de sud ale limbii protoslave, ci în cele centrale, ajungînd chiar pînă la regiunile nordice ale teritoriului protoslav. Acest fapt e confirmat de existența unor izoglose comune bulgaro-lehitice și de legăturile strînse ale strămoșilor bulgarilor cu balticii. Analiza tuturor acestor fapte poate fi găsită în *Очерк сравнительной грамматики славянских языков.*

În sec. II–III e.n. începe extinderea limbii protoslave spre sud. Acest fapt duce la importante modificări lexicale și, mai ales, semantice, întrucît purtătorii limbii protoslave încep să trăiască pentru prima dată în regiuni muntoase. Mișcarea slavilor e legată de marile deplasări etnice, care aveau loc în Europa în acea epocă (în primul rînd, mișcarea goților, din partea sudică a regiunilor baltice spre cursul mijlociu al Niprului). Strămoșii slavilor de sud s-au așezat în părțile nordice ale Carpaților Răsăriteni, iar în cursul sec. III e.n. au pătruns treptat la sud de lanțul munților.

Strămoșii slovenilor, sîrbilor și croaților s-au așezat în Pannonia, unde în decursul sec. III–IV e.n. s-a desfășurat un proces intens de formare a trăsăturilor caracteristice ale limbilor lor. Strămoșii sîrbilor și croa-

ților au ocupat bazinul Tisei și regiunile dintre Tisa și Dunăre. E posibil ca chiar aici să se fi format trăsăturile distinctive fundamentale ale dialectelor čakavian și štokavian. Strămoșii slovenilor au trecut Dunărea și s-au așezat în regiunile dintre lacul Balaton și cîmpia Dunării de mijloc. O dată cu strămoșii slovenilor, sîrbilor și croaților, au venit în Pannonia, de asemenea, numeroși strămoși ai bulgarilor, care s-au așezat, probabil, pe cursul superior al Tisei. Mai tîrziu acești slavi au fost asimilați de unguri. Iată de ce elementele slave ale limbii maghiare au, în primul rînd, trăsături bulgărești. Teritoriul așezărilor bulgărești în Pannonia nu poate fi localizat pe baza datelor toponimiei, întrucît multe toponimice bulgărești au fost date de unguri.

Dar cea mai mare parte a strămoșilor bulgarilor s-a deplasat spre sud pe o altă cale. Ocolind Carpații pe la nord-est și coborînd pe cursul superior al Nistrului și Prutului, ei au ajuns în Platoul Moldovean. Tocmai aici, între Carpații Răsăriteni și Prut, au trăit strămoșii bulgarilor în sec. IV. Pe atunci, aceasta era o regiune relativ liniștită. Strămoșii bulgarilor nu s-au deplasat mai departe spre sud în sec. IV, deoarece prin Cîmpia Dunării de jos treceau în acel timp mulți nomazi. Limba bulgară conține date care dovedesc că strămoșii bulgarilor au trăit mult timp în regiuni muntoase. De aici se poate trage concluzia că populația slavă era așezată nu numai pe Platoul Moldovean, ci și în Carpații Răsăriteni.

În sec. V acest grup de slavi a început să se deplaseze mai departe, spre sud. Slavii s-au apropiat de Carpații Sudici, ocupînd parțial aceste regiuni, în timp ce cea mai mare parte s-a așezat în Cîmpia Dunării de jos. De aici a început în sec. VI popularea intensă de către slavi a Peninsulei Balcanice. Acești slavi s-au așezat în Moesia, Haemus, Rodopi, Tracia, Macedonia, Albania centrală și de sud, Grecia și, parțial, în Asia Mică. Regiunile apusene ale Peninsulei Balcanice au fost ocupate mai tîrziu de triburile slave din Pannonia.

Desigur, în perioada colonizării slave a Peninsulei Balcanice, populația slavă n-a părăsit în întregime Dacia pentru a se așeza la sud de Dunăre. Dacia a continuat să fie populată cu slavi încă o lungă perioadă de timp. Vechea populație slavă s-a păstrat în unele regiuni ale Romîniei de astăzi pînă în sec. XIII—XV. În acest timp s-a încheiat procesul de asimilare a populației slave agricole de aici de către populația romanică, formată mai ales din păstori.

În linii mari, așa este expus acest proces în *Очерк сравнительной грамматики славянских языков*. De aici se vede clar că nu pot fi opuse, din punct de vedere lingvistic, graiurile slave din Bulgaria și Macedonia graiurilor slave din Dacia, care au fost asimilate de limba romînă și care au lăsat numeroase urme pînă astăzi în această limbă. A c e s t a e s t e u n v e c h i g r u p d i a l e c t a l î n c a d r u l l i m b i l o r s l a v e. Cred că acest grup dialectal slav nu poate fi numit bulgar, și nici limba respectivă nu poate fi numită bulgară. Slavii din Dacia, asimilați de romîni, n-au fost bulgari. N-au fost bulgari nici acei slavi din Peninsula Balcanică care s-au așezat în Grecia și au fost asimilați ulterior de populația grecească. Consider că acest grup de triburi slave poate fi denumit cu un termen generic s l a v i d a c i c i.

Cred că această concepţie, expusă mai sus, despre relaţiile reciproce dintre slavii din Dacia şi slavii din regiunile răsăritene şi sudice ale Peninsulei Balcanice nu contrazice teza fundamentală a acad. Al. Rosetti, care afirmă că nu pot fi opuse graiurile slave din Dacia graiurilor bulgare ; de asemenea, nu se poate afirma, cum face G. Reichenkron, că a existat în Transilvania o limbă slavă absolut independentă. Şi eu consider că o astfel de limbă n-a existat.

Să ne întoarcem acum la cartea mea *Разыскания в области болгарской исторической диалектологии*, consacrată analizei limbii hrisoavelor slavo-muntene din sec. XIV—XV. Căci tocmai această carte, după 13 ani de la apariţie, a dat prilej academicianului Al. Rosetti să publice observaţiile sale critice. Poate că atunci eu am susţinut teza existenţei pe teritoriul Daciei a unei limbi slave a p a r t e? Nu, eu şi atunci am considerat că graiurile slave ale Daciei formau, împreună cu graiurile bulgăreşti propriu-zise, un singur grup dialectal. Iată de ce, analizînd limba hrisoavelor muntene, eu am şi numit monografia mea *Cercetări în domeniul dialectologiei istorice bulgare*. În această lucrare eu scriam : „Graiurile slave din Muntenia şi Oltenia aparţineau aceluiaşi grup ca şi graiurile din Moesia, Tracia, Macedonia, Grecia şi Albania centrală şi de sud. Strînsa legătură etnică dintre slavii dacici şi triburile bulgare este confirmată de analiza elementelor slave din limba romînă (mai precis, din graiurile muntene). ...Cele mai vechi hrisoave slave din Ţara Romînească confirmă, prin numeroase exemple, că autorii lor cunoşteau slab limba scrisă slavonă, adică redacţia romînească a limbii medio-bulgare. Ei depuneau eforturi să scrie în această limbă, respectau anumite reguli ortografice, dar făceau acest lucru în mod inconsecvent, adesea greşeau, oglindind în scris trăsături ale limbii lor slave vii. Tocmai din această cauză hrisoavele slave din Ţara Romînească, sec. XIV—XV, oglindesc pentru prima dată multe particularităţi ale graiurilor vii. Aceste hrisoave confirmă că în graiurile populare din sec. XIV—XV se folosea tipul analitic de declinare, au căpătat o largă răspîndire construcţiile cu conjuncţia *da*, avea loc un proces activ de pierdere a infinitivului, erau reprezentate formele duble ale complementului verbal şi multe alte trăsături care caracterizează limba bulgară contemporană...” (*Разыскания*..., p. 363—364). Ocupîndu-mă în mod special de dezvoltarea declinării analitice, scriam : „Legătura genetică a graiurilor slave din Ţara Romînească cu graiurile bulgăreşti propriu-zise este confirmată nu numai de trăsăturile comune ale declinării nominale, de analitismul ei, dar şi de mijloacele şi modalităţile comune în exprimarea relaţiilor cazuale, de tendinţa comună a acestor procese şi a rezultatelor lor” (*Ibidem*, p. 365). Prin întreaga mea carte trece o idee principală : din perioada medio-bulgară aproape că nu s-au păstrat texte bulgăreşti care să oglindească particularităţile limbii populare, dar s-au păstrat multe hrisoave slavo-romîne, care într-o serie de cazuri oglindesc particularităţile fonetice şi gramaticale ale graiurilor slave din Ţara Romînească, sec. XIV—XV ; dat fiind că graiurile slave din Ţara Romînească sînt strîns legate genetic de cele bulgăreşti, iar în ele au avut loc aceleaşi procese, ca şi în graiurile slave de pe teritoriul Bulgariei, istoricii limbii bulgare au dreptul să folosească datele documentelor slave din Ţara Romînească

pentru studierea atît a proceselor înseși, cît și pentru rezolvarea multor probleme de cronologie absolută. Tocmai această sarcină am încercat s-o rezolv în cartea mea. Iată de ce reproșul lingvistului romîn este în întregime nefondat.

Pe ce bază își construiește Al. Rosetti tezele sale? Rosetti găsește punctul slab al poziției mele în faptul că eu am scris despre slaba cunoaștere de către dieci a limbii slavone și am interpretat greșelile lor ca abateri de la normă. Da, într-adevăr lucrurile stau așa! Hrisoavele slave din Țara Romînească, sec. XIV–XV, au fost scrise de slavi localnici, care erau în această perioadă bilingvi: ei cunoșteau propria lor limbă și, desigur, posedau și limba romînă. Limba literară (mai precis, scrisă) era în acest timp, în Țara Romînească, medio-bulgara de redacție romînească. Diecii cunoșteau această limbă în mod diferit. Dar chiar și cei mai culți dintre ei, care scriau ușor în această limbă atunci cînd era vorba de subiecte teologice, întîmpinau greutăți cînd trebuiau să scrie diferite hrisoave, care să oglindească necesitățile societății de atunci. Iată de ce tocmai în limba hrisoavelor descoperim numeroase încălcări ale normelor limbii scrise, provocate de limba m a t e r n ă a diecilor. De ce cred eu că în sec. XIV–XV limba maternă a diecilor era o limbă slavă? Tocmai pentru faptul că aceste abateri se explică foarte bine cu ajutorul dialectologiei bulgare. Situația se schimbă radical în sec. al XVI-lea. Începînd cu această perioadă toate abaterile de la normele limbii scrise pot fi înțelese numai pe fondul limbii romîne. Cam din această perioadă diecii care au scris aceste hrisoave nu mai posedau limba slavă vie. Iată de ce hrisoavele slave din Țara Romînească din sec. al XVI-lea și de mai tîrziu nu mai prezintă nimic interesant pentru istoria limbii bulgare. În schimb, tocmai din această epocă ele cuprind date importante pentru istoria limbii romîne. Acest fapt a fost bine arătat de D. P. Bogdan în *Glosarul cuvintelor romînești din documentele slavo-romîne* (București, 1946).

Rosetti a fost indus în eroare de faptul că eu scriu adesea nu numai despre trăsături comune, dar și despre deosebiri dintre dialecte. Da, în sec. XIV–XV existau deosebiri dialectale. Dar aceste deosebiri erau nu numai între graiurile bulgărești propriu-zise și graiurile slave din Țara Romînească, ci și în cadrul fiecărui grup de graiuri. În sec. XIV–XV existau deja, în esență, principalele dialecte bulgărești care s-au păstrat pînă astăzi. Iată de ce, descoperind anumite particularități ale graiurilor slave din Țara Romînească, eu am încercat să le leg de anumite graiuri din Bulgaria. Am căutat în mod consecvent să stabilesc caracterul corelației dintre diferite dialecte. Trebuie să presupunem că tocmai această împrejurare a dus pe preopinentul meu la concluzia că eu vreau să opun toate graiurile slave din Țara Romînească tuturor graiurilor din Bulgaria. Folosind chiar materialul meu, el „combate" teza mea „greșită".

Căutînd să dovedească strînsa legătură dintre graiurile bulgărești și cele slave din Țara Romînească, Al. Rosetti (care alege în mod cu totul arbitrar 16 trăsături) aproape că nu ia în considerație deosebirile dialectale existente în cadrul fiecărui grup. În realitate, trebuie să ținem bine seama de faptul că, într-o serie de cazuri, unele trăsături dialectale uneau mai strîns anumite graiuri bulgare cu cele slave din Țara Romînească, decît

diferite graiuri bulgărești între ele. Tocmai acestei probleme eu i-am acordat multă atenție. În mod normal, în acest caz eu a trebuit să scriu mult despre deosebiri dialectale, dar niciodată n-am uitat de apropierea g e n e r a l ă. Acad. Al. Rosetti, probabil, n-a luat în seamă această particularitate a întregului meu sistem de argumentare.

Nu voi analiza special toate cele 16 puncte ale preopinentului meu. Acestea sînt alese în mod arbitrar și au o forță probantă diferită. Unele sînt formulate în grabă și pot da ocazie la interpretări neîntemeiate. Analiza acestor puncte ne-ar îndepărta de sarcina pe care și-a pus-o recenzentul meu și pe care eu am avut-o în vedere în articolul de față.

Mă voi opri, spre exemplu, asupra primului punct. Rosetti arată că amestecul formelor verbale de pers. 3 pl. în *-ǫt* și *-ęt* în hrisoavele slavo-romîne este bine cunoscut graiurilor bulgare. Dar asupra acestui fapt am atras și eu atenția. Într-adevăr, generalizarea acestor terminații a cuprins graiurile din Bulgaria și Țara Romînească. Dar datele hrisoavelor slave din Țara Romînească aduc dovezi convingătoare că acest proces de generalizare n-a cuprins toate graiurile. „Trebuie să conchidem — scriam eu — că în Țara Romînească graiurile slave locale nu erau unitare în privința evoluției pers. 3 pl. Erau unele graiuri în care se produsese generalizarea, dar erau și graiuri în care acest proces nu avusese loc în sec. XIV—XV. Au existat și alte procese locale în cadrul pers. 3 pl. care apar oglindite în hrisoave" (*Разыскания*..., p. 199). Cum poate fi interpretată expunerea acestei probleme în sensul că eu vorbesc despre prezența în Țara Romînească a unei limbi slave aparte? Același lucru poate fi spus și despre toate celelalte puncte ale acad. Al. Rosetti.

Al. Rosetti scrie că, în monografia mea, eu n-am dat o imagine exactă a graiurilor slave din Țara Romînească. Aici trebuie să deosebim două aspecte — cel lingvistic și cel teritorial. Presupun că am reușit să caracterizez relativ complet trăsăturile fonetice și morfologice ale acelor graiuri slave care și-au găsit oglindire în hrisoavele slave din Țara Romînească. Altfel stau lucrurile cu problema teritorială. Pentru rezolvarea ei e nevoie de materiale și izvoare de care eu nu dispuneam. Pentru rezolvarea acestei sarcini este necesar să cercetăm multilateral izoglosele elementelor slave din graiurile actuale din Romînia. În această privință o mare valoare o prezintă *Atlasul lingvistic romîn*. Articolul recent publicat al lingvistului bulgar Iv. Gălăbov (*Стари български езикови ареали на дакорумънската езикова територия*, în „Език и литература", XVI, nr. 4, p. 39—48) este scris tocmai pe baza datelor *Atlasului lingvistic romîn*. Cercetări ulterioare în această direcție vor da multe fapte prețioase pentru studierea repartiției teritoriale a graiurilor slave. Pentru studierea acestei probleme trebuie să se folosească pe larg și toponimicele de origine slavă din Romînia. Dar în această problemă nu trebuie să uităm de avertizările formulate de acad. E. Petrovici. Căci nu totdeauna toponimicele slave din Romînia pot da indicații privitoare la repartiția teritorială a triburilor slave.

În romînește de *G. Mihăilă*

EVOLUȚIA CONJUGĂRII ÎN ROMÎNEȘTE

DE

Acad. AL. GRAUR

Scopul acestei expuneri este întîi de a prezenta evoluția care a transformat mormanul primitiv de forme verbale aproape lipsite de caracter sistematic — proprii fazei arhaice a indo-europenei — într-un sistem clar și aproape în întregime regulat, caracteristic pentru romîna actuală; în al doilea rînd voi încerca să arăt cum, pe încetul, se stabilește un raport aproape constant între verb și substantiv sau adjectiv; în sfîrșit, mă voi strădui să descriu apropierea din ce în ce mai strînsă între vocabularul romînesc și cel internațional, care, la rîndul lui, se bazează în bună parte pe vocabularul latin.

Avem toate motivele să credem că, în epoca primitivă, indo-europeana nu avea flexiune, cel puțin în înțelesul pe care îl dăm astăzi cuvîntului. Pentru oamenii care nu aveau decît într-un grad destul de redus facultatea de a generaliza și de a face abstracție de nuanțele superficiale, era imposibil de conceput că „port" și „am purtat" prezintă un nucleu semantic comun destul de important pentru ca cele două aspecte să fie marcate printr-o rădăcină unică. De aceea „port" se zicea aproximativ *bhero*, în timp ce „am purtat" se exprima cu ajutorul unui cuvînt de tipul lat. *tuli* sau gr. ἐνένοχα : nu este o simplă întîmplare că acest verb este supletiv în același timp în latinește și în grecește. De asemenea nu este o simplă întîmplare că tocmai cuvintele cele mai des întrebuințate, deci cele mai importante, prezintă aproape peste tot grave neregularități de flexiune : lat. *sum, fui* ; germ. *ich bin*, *ich war* ; lat. *liberi*, germ. *Leute*, rus. люди la plural, corespunzînd cu singularul germ. *Mann*, rus. человек, pe cînd latina nu are nimic la singular ; gr. ἀγαθός, ἀμείνων, ἄριστος, lat. *bonus*, *melior*, *optimus*, germ. *gut*, *besser* etc. ; fiind necontenit prezente în minte, aceste cuvinte și-au apărat cu înverșunare formele neregulate primitive, pe cînd alte cuvinte primeau încetul cu încetul o flexiune mai regulată.

Cred deci că trebuie să pornim de la o perioadă în care orice diferență de mod, de aspect sau de timp, dacă era percepută, putea fi exprimată numai

făcîndu-se apel la o rădăcină diferită. Într-o epocă posterioară, s-a reușit să se creeze un mod de exprimare mai coerent, fie variind vocala din rădăcină (tipul latin *agit*, *egit*, engl. *I sing*, *I sang*), fie introducînd în mijlocul rădăcinii un infix nazal (tipul latin *li-n-quo*, perf. *liqui*), fie în sfîrșit adăugînd o silabă de reduplicare, pentru a forma uneori prezentul (tipul latin *gi-gno*, perf. *genui*), alteori perfectul (tipul latin *mordeo*, perf. *mo-mordi*), sau diverse afixe (de exemplu tipul latin *cre-sco*, perf. *cre-ui*). Ajungem acum la verbe care au flexiune, dar care cu mare greutate ar putea fi grupate pentru a forma un tip de conjugare : formații radicale, atematice, neregulate din punctul de vedere al gramaticii ulterioare (tipurile latine *uolo*, *uolt*, *uoltis*, *uelle* ; *fero*, *fers*, *fertis*, *ferre*). Aici se pot adăuga și verbele de felul lat. *dare*, la care *a* scurt face parte din rădăcină.

Se introduce acum în flexiunea verbală adjectivul în *-to-*, ceea ce servește ca punct de plecare pentru crearea a noi forme neregulate, acolo unde rădăcina se termin în consoană (tipul latin *uideo*, part. *uisus*).

Cînd se reușește să se formeze un tip de conjugare coerent, verbele care sînt grupate astfel sînt în general cele care mai tîrziu vor fi cuprinse în conjugarea a treia latină, cea mai arhaică și cea mai neregulată. Multe dintre ele, ca și numeroase verbe de conjugarea a doua, nu au supin (*disco*, *didici* ; *fugio*, *fugi*) ; sînt altele care n-au nici perfect (*frendo*, *uerro*) și cunoaștem chiar unele care au perfect, dar n-au prezent (*noui*, *odi*). Conjugarea a doua, care grupează cauzative, verbe de stare etc., este organizată apoi după un model ceva mai regulat, deoarece comportă un sufix — o vocală lungă — care permite să se păstreze fără alterarea temei desinențele care încep cu o consoană. Cu toate acestea, conjugarea a doua rămîne foarte complicată, deoarece cele trei teme nu sînt legate una de alta, nu poți ghici perfectul cînd cunoști prezentul și așa mai departe : alături de *moueo* găsim perfectul *moui*, dar lui *rideo* îi corespunde perfectul *risi*, în timp ce perfectul lui *pendeo* este *pependi*.

Situația se îmbunătățește în urma a două inovații : apariția denominativelor și a altor verbe cu tema în *-a*, care păstrează acest *a* peste tot, și răspîndirea perfectului în *-u-*. Acest *u* este tratat ca o vocală cînd e pus în urma unei consoane (*hab-u-i*), și e tratat ca o consoană în majoritatea zdrobitoare a cazurilor, fiind pus după o vocală. Pornind de la acest *-u-* s-a făcut o încercare de a normaliza conjugarea a treia, căci s-au format verbe care aveau tema prezentului terminată în *-u* (*acuo*, *statuo*, *tribuo*). Dar aceste verbe erau în general formate de la substantive de declinarea a patra, în *-u-*, care nici ea însăși nu era viabilă. În schimb prima conjugare, unde predominau denominativele formate de la teme în *-a*, se răspîndește impetuos. De data aceasta, fiecare temă poate să le comande pe celelalte : cînd dispui de un perfect, nu e nici o greutate să fabrici un prezent corespunzător și invers. Situația devine clară. În cele din urmă, pornindu-se de la substantivele în *-i-* și folosindu-se și verbele de conjugarea a treia care-și formau prezentul cu un sufix *-i-*, se creează conjugarea a patra, regulată și clară și ea. E demn de notat că încă de pe atunci, pentru a se organiza, conjugarea a recurs la ajutorul flexiunii nominale.

De aici, înainte, istoria conjugării latine poate fi rezumată la sforțările făcute pentru a elimina cele două conjugări neregulate, a doua și a

treia, şi pentru a generaliza conjugările regulate. Pe un al doilea plan, se poate observa o concurenţă între conjugarea a doua şi a treia pe de o parte, între întîia şi a patra pe de altă parte. Încă din latineşte găsim forme mixte în flexiunea verbelor de conjugarea a doua şi a treia (*cieo* şi *cio*, *ferueo* şi *feruo* etc.), şi constatăm de cele mai multe ori că verbele de conjugarea a doua trec la a treia. Fapt caracteristic, găsim adesea forme de conjugarea a treia construite cu prefix, în timp ce forma simplă aparţine conjugării a doua (*candeo*, dar *incendo*) şi e de la sine înţeles că forma fără prefix este cea mai veche. Pe de altă parte, constatăm de multe ori că acolo unde verbul de conjugarea a doua nu prezintă în latineşte decît forme răzleţe aparţinînd conjugării a treia, în limbile romanice întîlnim formaţii compacte de a treia (*mulgeo*, *rideo* devin în limbile romanice *mulgo*, *rido* şi aşa mai departe). Cazul contrar este vizibil mai puţin frecvent (lat. *cado* devine în limbile romanice *cadeo*). Conjugarea a doua a putut fi considerată ca folositoare atîta timp cît sufixul ei a avut o valoare gramaticală ; cînd verbele formate cu *-ē-* n-au mai fost simţite ca formînd o categorie aparte, productivitatea sufixului a scăzut.

Mai interesant este să constatăm că verbele de conjugarea a treia trec la prima : *crepere*, *lauere* se transformă în *crepare*, *lauare*, trecerea fiind mai vizibilă la perfect (*domaui*, *necaui* iau locul lui *domui*, *necui*) şi vedem că şi aici procesul se accentuează în limbile romanice (romîna, de exemplu, cunoaşte forme care, dacă ar fi transpuse în latineşte, ar apărea ca *plicaui*, *sonaui*, în loc de *plicui*, *sonui* etc.). O parte dintre verbele de conjugarea a treia trec la a patra ; nu e vorba numai de verbe ca *fugio*, *rapio*, care formau în latineşte prezentul cu *-i-*, ci, sub forma lor romanică, şi de verbe ca *peto*, *quaero* şi multe altele. Un anumit număr de verbe de conjugarea a doua trec la a patra (*albeo*, *floreo* etc.), dar aici mai este posibilă şi altă explicaţie : verbele de conjugarea a doua au putut dispărea, apoi, în locul lor, s-au putut fabrica mai tîrziu noi denominative romanice.

Există însă un fapt mult mai semnificativ, anume că mai mult de jumătate din verbele latineşti de conjugarea a doua şi a treia nu mai sînt reprezentate în limbile romanice, fapt cu atît mai concludent cînd ne gîndim că e vorba de verbe dintre cele mai importante în latineşte (de exemplu *condo*, *cumbo*, *fruor*, *fungor*, *gero*, *gradior*, *linquo* etc.). O parte dintre ele au trecut la conjugarea întîi (de exemplu *fido*) sau la a patra ; multe altele au fost înlocuite cu frecventative din aceeaşi rădăcină (*agito*, *fremito* iau locul lui *ago*, *fremo*) sau cu verbe de conjugarea întîi refăcute din supin (*canto*, *cesso* pentru *cano*, *cedo* etc.). Voi reveni ceva mai departe asupra acestui punct. În sfîrşit, verbele neregulate au fost pur şi simplu înlocuite cu verbe regulate din rădăcini cu totul diferite (*ploro* a luat locul lui *fleo*, *laxo* pe al lui *linquo* etc.).

În romîneşte, lucrurile au mers mai departe. O parte dintre verbele care aparţineau celor două conjugări neregulate, prezente încă în primele texte romîneşti, dispar apoi (de exemplu *deştinde*, care reprezenta pe *descendere*), altele trec la conjugările regulate (de exemplu *învie* devine *învia* ; lat. *adaugere*, de conjugarea a doua, a trecut în vechea romînă la a treia, *adauge*, apoi la a patra, *adăugi*, şi în cele din urmă la întîia, *adăuga*). Rareori găsim exemple de trecere de la conjugarea a treia la a doua, şi e vorba

mai curînd de o chestie de accent decît de o schimbare de conjugare : în loc de *dùceți-vă* se pronunță *ducèți-vă*, dar celelalte forme ale verbului continuă să urmeze flexiunea conjugării a treia. Dimpotrivă, multe verbe de conjugarea a doua trec la a treia : *remanēre*, *tenēre*, *timēre* devin *rămîne*, *ține*, *teme* etc. și din ce în ce mai mult se spune *a place* în loc de *a plăcea*, *a pare* în loc de *a părea*, spre disperarea tradiționaliștilor. Nu mai există în momentul de față decît 16 verbe care păstrează forme de conjugarea a doua, în timp ce verbele de a treia sînt în număr de 75.

Trebuie să adaug imediat că aceste verbe, pe care le numesc neregulate, nu mai sînt în general atît de neregulate cum erau în latinește. Printre diferitele moduri de a forma perfectul și participiul, cîteva nu au lăsat nici o urmă. Nu mai există decît două tipuri de perfect, corespunzînd cu tipurile latine în *-s-* și în *-u-*. Participiul perfect a fost legat de tema perfectului, în așa fel încît unui perfect în *-s-* îi corespunde un participiu în *-s*, iar unui perfect în *-u-* îi corespunde un participiu în *-ut*. La această regulă nu sînt decît opt excepții, verbe avînd perfectul în *-s-* și participiul în *-t*, de tipul lat. *coxi*, *coctum*, rom. *copsei*, *copt* : sînt verbe al căror participiu este foarte adesea întrebuințat ca adjectiv, pe cînd perfectul lor e destul de rar. Verbele de conjugarea a doua au aproape fără nici o excepție perfectul și participiul în *-u-* și trebuie să observăm că nici unul dintre ele nu avea un astfel de participiu în latinește (vezi de exemplu *habitus*, *uisus*) ; la perfect, dimpotrivă, o bună parte dintre verbele de care e vorba comportau sufixul *-u-* (*habui*, *placui* etc.), iar celelalte erau formate după tipuri neviabile : cu reduplicare (*bibi*) sau cu alternanță vocalică (*uidi*), astfel încît trebuiau în orice caz să fie schimbate. La conjugarea a treia, aproape un sfert dintre verbe au perfectul și participiul în *-u-* și mare parte dintre ele încă din latinește aveau aceste forme, iar celelalte nu puteau primi sufixul *-s-* din motive fonetice (de exemplu *cresco*). Dacă facem abstracție de aceste cazuri, putem afirma că pentru conjugarea a treia sînt caracteristice perfectul și participiul în *-s-*.

Să vedem acum raportul între cele două conjugări productive. Limbile romanice occidentale au preferat în general conjugarea întîi. O statistică alcătuită de Maria Iliescu, în *Recueil d'Études Romanes publié à l'occasion du IXe Congrès de Linguistique Romane*, București, 1959, p. 87—102, arată că nicăieri în limbile romanice verbele de conjugarea a IV-a nu se ridică pînă la 13 la sută din toate verbele existente în limbă, pe cînd verbele de conjugarea întîi nu coboară nicăieri pînă la 75 la sută. Aceste cifre mi se par în cel mai înalt grad concludente. Numai romîna face excepție : aici procentul verbelor de conjugarea întîi și a patra este aproximativ egal. Făcînd o statistică pe un material lexicografic ceva mai vechi, Alf Lombard, în cartea sa *Le verbe roumain* (Lund, 1955), a găsit mai multe verbe de conjugarea a patra decît de întîia ; refăcînd această statistică pe baza dicționarelor romînești publicate în ultimii ani, Maria Iliescu găsește mai multe verbe de conjugarea întîi decît de a patra. Aceasta înseamnă că în privința repartizării verbelor pe conjugări avem de-a face cu un proces în curs.

De ce conjugarea a patra, slab dezvoltată peste tot în limbile romanice, a luat un asemenea avînt într-o fază mai veche a limbii romîne?

S-a văzut aici o influenţă slavă şi, după cît se pare, nu fără dreptate. Se poate răspunde că, dacă verbele de origine slavă au trecut în romîneşte, în marea lor majoritate, la conjugarea a patra, aceasta înseamnă că şi verbele care în slavă aparţineau conjugării în *-a-* au devenit în romîneşte verbe de conjugarea a patra, de exemplu vechiului slav **ѹглѧдати сѧ** îi corespunde în romîneşte *a se oglindi* şi nu *a se oglinda*. De aici s-ar putea trage concluzia că nu influenţa slavă a întărit în romîneşte conjugarea a patra, ci romîna avea preferinţă pentru această conjugare, ceea ce se reflectă şi în felul cum au fost adaptate verbele de origine slavă. Pe de altă parte, verbele de origine neo-greacă, foarte numeroase la un moment dat, şi de asemenea verbele de origine maghiară au trecut şi ele, fără excepţie, la conjugarea a patra. Verbele de origine neo-greacă prezintă o formaţie care este comună pentru slavă şi pentru romînă : pentru adaptarea lor, s-a pornit de la aoristul grecesc, dar în timp ce slava a format verbe în *-a-*, romîna nu cunoaşte decît verbe în *-i-* : gr. παιδέυω, aor. ἐπαίδεψα devine pe de o parte v. sl. **педепсати**, pe de altă parte rom. *pedepsi*. Fapt şi mai semnificativ, pînă în secolul al XVIII-lea, verbele formate în romîneşte din rădăcini aparţinînd fondului propriu sînt aproape fără excepţie de conjugarea a patra. Există, ce e drept, un mic număr de denominative în *-a-*, în schimb avem diferite sufixe care servesc toate la formarea de verbe de conjugarea a patra. Mai mult de jumătate din verbele actuale de conjugarea a patra au fost formate în romîneşte, pe cînd printre verbele de conjugarea întîi numai un sfert sînt în această situaţie (mă folosesc tot de statistica Mariei Iliescu, care priveşte şi verbele recente ; altfel procentul verbelor în *-a-* formate în romîneşte s-ar reduce aproape la zero).

Cu toate aceste obiecţii, cred că slava a jucat un rol în situaţia din limba romînă. În primul rînd trebuie subliniat faptul însuşi că romîna a primit o cantitate de verbe în *-i-* de origine străină, lucru care nu s-a întîmplat în celelalte limbi romanice ; aceasta a constituit o întărire a conjugării a patra romîneşti suficientă pentru a-i crea o situaţie privilegiată, unică în domeniul limbilor romanice. În al doilea rînd trebuie să ţinem seamă de faptul că sufixele care au fost folosite pentru a forma derivate romîneşti de conjugarea a patra sînt, cele mai multe, de origine slavă. Trebuie în sfîrşit să amintesc un fapt pe care am avut ocazia să-l expun în altă parte (*Studii de lingvistică generală*, Bucureşti, 1960, p. 123—127) : un element împrumutat dintr-o limbă străină poate fi adesea extins dincolo de limitele care erau fixate întrebuinţării lui în limba de origine.

Oricum ar fi, chiar dacă într-un anumit punct constatăm o influenţă a limbilor slave, trebuie să recunoaştem că romîna, continuînd tradiţia latină, a reuşit să simplifice radical sistemul verbal, regularizînd flexiunea şi reducînd, la drept vorbind, tipurile de conjugare la unul singur, dacă nu avem în vedere decît productivitatea : la un anumit moment, conjugarea a patra rămăsese singura cu adevărat productivă.

Situaţia se schimbă radical în epoca actuală. Aproape în tot timpul secolului al XIX-lea, asistăm la o vastă campanie menită să scoată în evidenţă elementul latin din romîneşte. Adepţii curentului ,,latinist'' încearcă să izgonească din limbă tot ce nu provine din latină şi să pună în loc cuvinte latineşti şi uneori romanice. Ei împrumută în vremea aceasta multe verbe

latinești, fără să se întrebe cărei conjugări aparțin ele, sau, mai exact, încercînd să le păstreze categoria morfologică originară. Asistăm acum la învierea celor două conjugări moarte, care încep din nou să primească întăriri, provenite din vechiul fond latin. Sînt puține verbe de conjugarea a doua, care și pe calea aceasta se dovedește ca cea mai slabă. Nu găsim decît formații cu prefix neologic atașat la teme moștenite, de exemplu pe baza lui *plăcea* se formează *complăcea*, de la *părea* avem acum pe *dispărea* etc., și trebuie să mai adaug că în limba vorbită toate aceste verbe noi au trecut la conjugarea a treia. Există cel puțin un exemplu de înlocuire printr-un verb de conjugarea întîi : *președea*, format de la *ședea*, a cedat terenul lui *prezida*.

În schimb există un număr destul de mare de verbe de conjugarea a treia, și e vorba și aici în primul rînd de formații cu prefix care întăresc verbele moștenite : *decurge* e format de la *curge*, *produce* de la *duce* și așa mai departe. Aproape că nu există verb de conjugarea a treia care să nu fi primit întăriri pe această cale. Uneori s-a pornit de la teme care de-abia mai existau sau chiar care nu mai erau de loc vii în romîna modernă : *purcede*, care provine din lat. *procedere* și care de altfel este mai curînd un arhaism, nu poate fi analizat în romînește, de vreme ce prefixul e deformat, iar tema e izolată ; aceasta nu a împiedicat să se construiască, pornind de la acest verb, noi unități, ca *procede*, *concede* etc. De asemenea după *închide*, reprezentant al lui **includere*, s-a format *conchide* etc. Dar s-a mers și mai departe și s-au adoptat verbe de conjugarea a treia fără să existe în romînește nici o urmă a rădăcinii : *decide*, *distruge*, *divide*, *prohibe*. Curentul latinist ne-a lăsat astfel cîteva noi teme neregulate și a întărit în mod serios verbele de conjugarea a doua și mai ales de a treia care se păstraseră.

În felul acesta, se poate considera că introducerea noilor verbe, folositoare în ea însăși pentru a îmbogăți vocabularul și interesantă prin faptul că apropia romîna de limbile de mare circulație mondială, constituie în același timp un dezavantaj pentru limbă, deoarece complicațiile inutile ale conjugării sînt acum consolidate. Aceasta merge împotriva tendințelor naturale ale limbii către simplificare și către eliminarea categoriilor inutile pe de o parte, către regularizarea flexiunii pe de altă parte, și e paradoxal să constatăm că tocmai influența latină a contracarat aceste tendințe de origine latină.

Trebuie să spun totuși că o bună parte dintre verbele neregulate introduse sub influența curentului latinist au fost mai pe urmă eliminate, fiind înlocuite cu formații de conjugarea întîi, și cîteodată chiar de a patra : *divide* devine *diviza*, *prohibe* devine *prohibi*, *elide* devine *elida*, *procede* devine *proceda*. Alături de *distruge*, care s-a păstrat, găsim acum pe *construi*, *instrui*. Explicația este că de cele mai multe ori franceza oferea un model mai comod de conjugarea întîi sau a patra, și acest model a fost folosit din plin.

Spuneam mai sus că noua influență romanică și latină a avut drept urmare înmulțirea verbelor de conjugarea întîi, în așa fel încît astăzi această conjugare o întrece din nou din punctul de vedere numeric pe a patra. Nu numai că se formează astăzi denominative în *-a*, dar există o

serie întreagă de sufixe noi care servesc la formarea verbelor în *-a* : formaţii care nu provin din occident, de exemplu *orăşeniza*, *ştiinţifiza*, *radiofica*, *spaţiona* etc., chiar dacă sînt uneori greşite din punctul de vedere al gramaticii istorice, dovedesc că noile sufixe au devenit productive în romîneşte. Este adevărat că verbele împrumutate gata făcute sînt cu mult mai numeroase, dar deoarece sînt în general analizabile, ele contribuie să creeze impresia că orice nouă formaţie trebuie să aparţină conjugării întîi. Astfel, se pare că limba se îndreaptă din nou către o etapă în care nu va mai fi decît o singură conjugare productivă.

Mai este şi altă împrejurare care a contribuit la crearea unei noi organizări a verbului în romîneşte : subordonarea din ce în ce mai sensibilă a verbului faţă de substantiv. Am avut ocazia să arăt că într-o epocă veche verbul şi substantivul, chiar dacă aparţineau aceleiaşi rădăcini, erau formate în mod independent unul faţă de celălalt. În latină deja, verbele neregulate suferă totuşi concurenţa unor forme paralele, derivate, în realitate sau cel puţin în aparenţă, de la substantive care la rîndul lor erau derivate din rădăcina verbală. De exemplu *metiri*, cu supinul *mensum*, dă naştere substantivului *mensura*, de la care s-a format apoi verbul regulat *mensurare*, păstrat în limbile romanice; exact în acelaşi fel găsim pe *triturare* alături de *terere*, *tritum*. Exemplele s-ar putea uşor înmulţi, dar aceasta nu este singura cale pe care au fost introduse denominative în locul verbelor primare : de la *tremere* s-a format adjectivul *tremulus*, care a servit ca punct de plecare pentru *tremulare*, păstrat în limbile romanice, şi se mai pot cita şi alte fapte analoge. Dacă în locul lui *canere* găsim pe *cantare*, nu este necesar să admitem ca intermediar substantivul derivat *cantus*, căci putem avea de-a face cu un iterativ, format direct de la verb ; dar vorbitorii au văzut în el, foarte probabil, un denominativ.

Fenomenele de acest fel s-au înmulţit în epocile ulterioare. În romîneşte, mai mult decît în alte părţi, subordonarea verbului faţă de substantiv este vizibilă. Din ce în ce mai des, începînd din evul mediu, verbele sînt formate de la substantive cu ajutorul unor sufixe speciale : de la *piatră* s-a format *pietrui*, de la *ceară*, *cerui*, cu ajutorul unui sufix *-u-*, al cărui singur rol este acela de a marca faptul că verbul provine de la substantiv şi acest sufix nu e nici pe departe singurul care joacă acest rol. Cu toată sărăcia generală a limbii romîne în materie de prefixe, foarte adesea verbele derivate de la substantive au fost marcate prin prefixe : de la *piatră* s-a format *împietri*, de la *mort*, *amorţi* şi aşa mai departe. Trebuie să notez în sfîrşit numărul uriaş de formaţii postverbale care, pentru profan, fac impresia de a fi forme primare, în timp ce verbele par că derivă de la aceste forme : *rugă* de la *ruga*, *toană* de la *tuna* etc. Chiar dacă adevărul istoric e nesocotit, solidaritatea verbului cu substantivul este întărită.

Afluxul cuvintelor internaţionale în epoca modernă a avut ca urmare, între altele, introducerea în romîneşte a unei mase de verbe denominative în locul verbelor primare din latineşte : *structura* cu valoarea lat. *struere*, care n-a fost moştenit, *tortura* în locul lui *torquere*, care a fost moştenit, dar a căpătat un înţeles deosebit şi aşa mai departe. Aceasta înseamnă o întărire incontestabilă a caracterului sistematic al formării cuvintelor, deoarece verbele ca *structura*, *tortura* par formate în mod regulat de la

substantivele *structură*, *tortură*, pe cînd verbele ca *toarce*, reprezentant normal al lui *torquere*, sînt izolate în limbă.

Un loc aparte ocupă derivatele de tipul *impresiona*, *pensiona*, formate de la fr. *impression*, *pension*, sau de la rom. *impresie*, *pensie*. Din ce în ce mai mult, mai cu seamă în vocabularele profesionale, derivatele de tipul acesta înlocuiesc formele simple : se zice *viziona* în loc de *vedea*, *soluționa* în loc de *rezolva*, *staționa* în loc de *sta*, spre marea indignare a puriştilor. Apare acum şi *atenționa* pentru „a atrage atenția''. La bază sînt de cele mai multe ori verbele latine de conjugarea a doua şi a treia. Înlocuirea lor cu forme noi constituie încă un fel de a elimina sau cel puțin de a slăbi vechile verbe de formație neregulată.

ЭВОЛЮЦИЯ СПРЯЖЕНИЯ В РУМЫНСКОМ ЯЗЫКЕ

РЕЗЮМЕ

Автор ставит своей целью показать эволюцию, в процессе которой первоначальная беспорядочная груда глагольных форм, лишенных почти полностью какого-либо систематического характера—положение, характерное для архаической фазы развития индоевропейских языков — превратилась в стройную систему правильных (за редкими исключениями) глаголов, свойственную и современному румынскому языку. Затем автор стремится показать, как постепенно устанавливается почти постоянное соотношение между глаголом и существительным или прилагательным. В последней части работы делается попытка описать все более тесное сближение между словарным составом румынского языка и международным словарным составом, который, в свою очередь, основывается в большей своей части на словарном составе латыни.

L'ÉVOLUTION DE LA CONJUGAISON EN ROUMAIN

RÉSUMÉ

La présente étude expose tout d'abord l'évolution qui a transformé l'amas primitif de formes verbales manquant presque de caractère systématique — formes propres à la phase archaïque de l'indo-européen — en un système clair et presque entièrement régulier, caractéristique du roumain actuel ; il est montré ensuite comment, petit à petit, un rapport presque constant s'établit entre le verbe et le nom ou l'adjectif ; vient enfin une description du rapprochement de plus en plus marqué entre le vocabulaire roumain et le vocabulaire international, lequel à son tour a ses racines presque toujours dans le vocabulaire latin.

CERCETĂRI EXPERIMENTALE ASUPRA LUI *I* SEMIVOCALIC (SEMICONSONANTIC) ÎN LIMBA ROMÎNĂ

DE

ANDREI AVRAM

1. În scrierea limbii romîne, litera *i* notează, printre altele, trei feluri de „*i* nesilabic": [ⁱ] (așa-numitul „pseudo-*i* final", de exemplu, în *lupi*), [*y*] (semiconsoană, de exemplu, în *iar*, *piatră*) și [*i̯*] (semivocală, de exemplu, în *dai*). Ultimele două sunete — care formează obiectul lucrării de față — sînt realizări ale aceluiași fonem, /*y*/; de multe ori, ele sînt considerate identice sau aproape identice și din punct de vedere fonetic, întrebuințîndu-se pentru amîndouă aceeași denumire („semiconsoană" sau „semivocală") și aceeași notație fonetică (fie [*y*], fie [*i̯*]). După cum am arătat însă în alt loc [1], este util să distingem s e m i c o n s o a n a [*y*] — element nesilabic al unor diftongi [2] ascendenți, de s e m i v o c a l a [*i̯*] — element nesilabic al unor diftongi descendenți.

În cercetările experimentale asupra diftongilor romînești efectuate, în ultimii ani, în laboratorul Institutului de lingvistică din București, a fost luat în considerație și diftongul pe care noi îl notăm [*ya*] [3]; diftongul descendent corespunzător, [*ai̯*], nu a fost studiat. Cercetarea ale cărei rezultate le înfățișăm mai jos a avut ca scop să completeze datele de care dispunem asupra lui *i* semiconsonantic și, în plus, să stabilească asemănările și deosebirile existente, pe de o parte, între semiconsoana [*y*] și semivocala [*i̯*], pe de altă parte, între acestea și semivocala [*e̯*] din cuvinte de tipul *beată*.

---

[1] *Remarques sur les diphtongues du roumain*, în *Recherches sur les diphtongues roumaines* publiées par A. Rosetti, București — Copenhaga, 1959, p. 135—136.

[2] Întrebuințăm aici termenul „diftong" cu un înțeles pur fonetic; din punct de vedere fonologic, în cuvinte ca *iar* sau *dai*, succesiunea de sunete scrisă *ia* sau *ai* corespunde unei succesiuni „consoană + vocală", respectiv, „vocală + consoană".

[3] Mai exactă ar fi notația [*yä*], dat fiind că vocala, precedată de [*y*], are un caracter anterior.

2. Rezultatele la care am ajuns se întemeiază pe înregistrări făcute — în laboratorul Centrului de cercetări fonetice și dialectale din București al Academiei R.P.R. —la spectrograf [1] și pe bandă de magnetofon (acestea din urmă au servit la efectuarea unor „transplantări" de sunete, cu ajutorul aparatului numit filmofon [2]).

Am lucrat cu un număr de 5 subiecte (2 bărbați și 3 femei), cercetători științifici. La spectrograf am înregistrat cuvintele *haită*, *biată* și *iar* (subiectele I.D. și V.R. — bărbați, V.H. și L.M. — femei). Subiectul I.D. și cel de al cincilea subiect (E.C., femeie) au pronunțat o serie de cuvinte (printre acestea, *iar* și *dai*) care au fost înregistrate la magnetofon. Pentru comparație, am înregistrat la spectrograf cîteva cuvinte conținînd diftongul [*ea*].

3. Măsurătorile asupra duratei lui [*ya*] și [*ai*] (pe spectrograme) au dat următoarele rezultate [3] :

	I.D.	V.R.	V.H.	L.M.	Medie
*ia*r	23	35	30	28	29,00
b*ia*tă	22	21	21	18	20,50
h*ai*tă	22	23	26	22	22,25

În comparație cu cercetările anterioare, am obținut o cifră foarte asemănătoare pentru [*ya*] inițial (durata medie în *iar* : 29,00 cs.) ; în cuvîntul *iapă* înregistrat la chimograf (10 înregistrări), diftongul a avut o durată medie de 29,20 cs., iar în cuvîntul *iapa* (din fraza *iapa bea apă* ; 4 înregistrări pe film) o durată medie de 28,50 cs. Pentru [*ya*] precedat de consoană labială, măsurătorile făcute indică o durată medie ceva mai mică (20,50 cs. în *biată*) decît cea stabilită de cercetările anterioare : în cuvîntul *biată* (9 înregistrări la chimograf) [*ya*] a avut o durată de 23,88 cs. ; în cuvîntul *piatră*, înregistrat la chimograf (9 înregistrări) și pe film (4 înregistrări) durata lui (*ya*] a fost de 23,22 cs., respectiv 23,25 cs [4].

Din cifrele menționate reiese că, în medie, durata diftongului [*ya*] precedat și urmat de consoană este de aproximativ 20—24 cs. Diftongul [*ai*], în aceleași condiții (adică precedat și urmat de consoană), are o durată medie cuprinsă în acest interval : 22, 25 cs., în cuvîntul *haită* (după spectrograme). Prin urmare, în ce privește durata, diftongii [*ya*] și [*ai*] sînt foarte asemănători între ei.

4. Urmează să prezentăm, în continuare, cîteva observații asupra formanților lui [*y*] și ai lui [*i*], în comparație cu formanții semivocalei [*e*].

---

[1] Am utilizat un spectrograf tip Sonagraph, Kay Electric Co.

[2] Pentru descrierea aparatului și a modului lui de funcționare, vezi Valeriu Șuteu și Gh. Abălașei, *Noi mijloace de cercetare în fonetica experimentală*, în „Studii și cercetări lingvistice", X (1959), 3, p. 452—455.

[3] Cifrele exprimă sutimi de secundă (centisecunde).

[4] Cifrele referitoare la durata diftongului [*ya*] înregistrat la chimograf și pe film au la bază rezultatele obținute de colectivul de fonetică al Institutului de lingvistică din București, sub conducerea acad. Al. Rosetti ; pentru înregistrările la chimograf, durata medie a fost calculată după datele din tabloul nr. 2 (p. 22) din volumul de *Recherches*. . . citat mai sus, iar pentru înregistrările pe film au fost reproduse cifrele cuprinse în tabloul nr. 5 (p. 26—27) din același volum.

Spectrogramele pun în evidență faptul că atît în [*ya*], cît și în [*e̯a*], vocala este precedată de un element vocalic [1] mai închis (sau, în terminologia foneticii acustice, mai difuz : primii doi formanți, F1 și F2, sînt situați în zone de frecvență relativ îndepărtate una de alta). În cazul lui [*ya*] însă segmentul situat imediat înaintea vocalei propriu-zise (și care este asemănător cu elementul semivocalic din [*e̯a*] este precedat de un segment și mai închis (mai difuz), care lipsește la diftongul notat [*e̯a*] (vezi figurile).

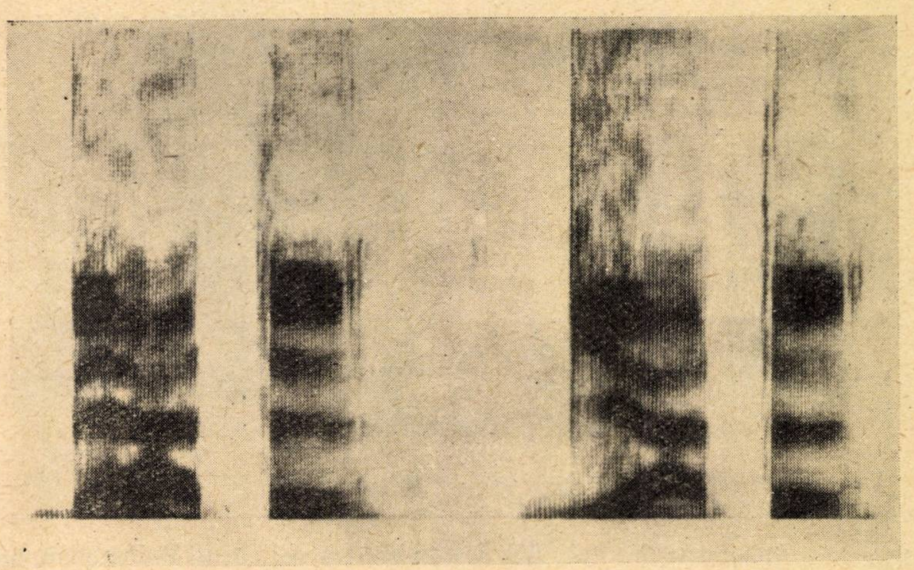

Fig. 1. — Spectrogramele cuvintelor *beată* (stînga) și *biată* (dreapta) ; subiectul I.D.

Diftongul [*ai̯*] ocupă o poziție oarecum intermediară între [*ya*] și [*e̯a*] [2], în ce privește natura elementului nesilabic. Fără a corespunde întru-totul imaginii ,,inversate'' a lui [*e̯a*] din *beată* sau din *teacă*, diftongul [*ai̯*] din *haită* nu corespunde, în același sens, nici lui [*ya*] din *biată* (vezi figurile). Formanții 1 și 2 ai elementului semivocalic din *haită* nu ajung, la sfîrșitul duratei diftongului, la fel de îndepărtați unul de altul ca și la începutul diftongului [*ya*] din *biată* sau, dacă, totuși, acest lucru se întîmplă, [*i̯*] rămîne diferit de [*y*] prin faptul că la acesta din urmă apare o imagine caracteristică pentru consoanele fricative (a se compara zona care precedă începutul lui F 2 în [*ya*] cu imaginea lui [*h*] din *haită*). Aceasta înseamnă că, în trecerea de la vocala [*a*] spre un timbru din ce în ce mai închis, în

[1] Din punctul de vedere al foneticii acustice, ,,vocalice'' sînt nu numai vocalele propriu-zise și semivocalele, ci și semiconsoanele, precum și consoanele lichide sau nazale.

[2] Vezi și datele asupra lui [e̯a] publicate de Valeriu Șuteu în această revistă, p. 167—174.

diftongul [*ai̯*] nu se ajunge la gradul de închidere (respectiv, la fricțiunea) care caracterizează începutul diftongului [*ya*].

Deosebirea dintre cei doi diftongi poate fi constatată prin simpla comparare vizuală a spectrogramelor. Ea a fost pusă în evidență mai precis cu ajutorul măsurătorilor efectuate asupra a două secțiuni, una făcută în partea inițială a lui [*ya*], cealaltă în partea finală a lui [*ai̯*] (subiectul V.R.). Pentru primul diftong s-a luat un punct situat la 8 cs. dis-

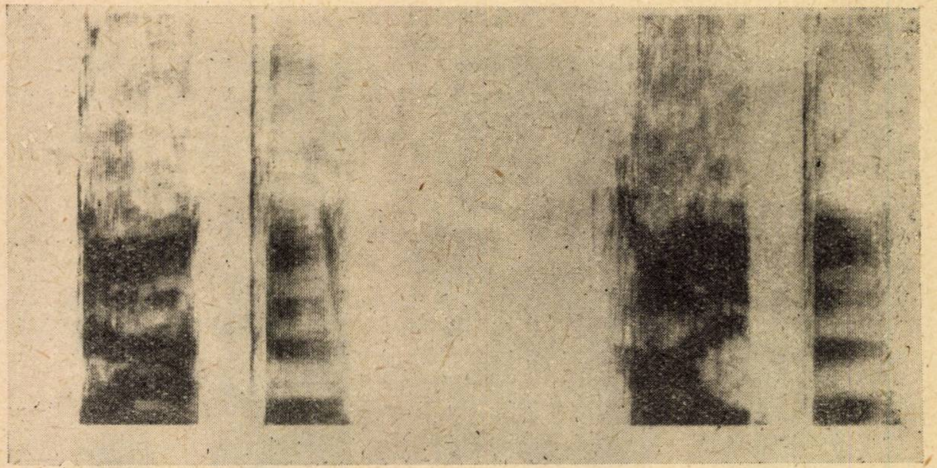

Fig. 2.—Spectrogramele cuvintelor *teacă* (stînga) și *haită* (dreapta); subiectul I.D.

tanță de la începutul lui [*ya*] din *biată*; pentru cel de al doilea, s-a luat un punct situat la 6 cs. distanță de sfîrșitul lui [*ai̯*] din *haită*. De remarcat că în *biată* (durata diftongului: 21 cs.) locul secțiunii este întrucîtva mai apropiat decît în *haită* (durata diftongului: 23 cs.) de elementul vocalic [*a*], cu deschidere maximă; cu toate acestea, în locul respectiv, elementul nesilabic din *biată* s-a dovedit a fi mai închis decît elementul nesilabic din *haită*. Iată cifrele care indică frecvențele formanților 1 și 2, în cicli pe secundă:

	F 1	F 2
[*i̯*] din *haită*	525	1 575
[*y*] din *biată*	475	1 700

Rezultă că semivocala [*i̯*] din [*ai̯*] este mai compactă (mai deschisă) decît elementul corespunzător din [*ya*]; ea este, totuși, mai difuză decît [*e̯*] din *beată* (F 1 = 600, F 2 = 1 525 într-o secțiune făcută la o distanță de 4 cs. de la începutul diftongului avînd o durată de 18 cs; subiectul V.R.).

5. Pentru a completa datele privitoare la asemănările și deosebirile dintre [*i̯*], [*e̯*] și [*y*], am făcut cîteva experiențe cu ajutorul filmofonului.

Am utilizat mai întîi, cuvinte pronunțate de subiectul I.D. și înregistrate pe bandă de magnetofon.

a) Am înlocuit pe [*ă*] din *supă* cu [*ai̯*] din *dai*; s-a auzit, după cum era de așteptat, (*súpai̯*]. Am suprimat, treptat, părți din ce în ce mai mari din partea inițială a diftongului [*ai̯*]; s-a auzit, succesiv, [*súpăi̯*], [*súpe̯*], [*súpe*], [*súpe̜*], [*súpi̯*].

b) Am înlocuit pe [*ar*] din *iar* cu [*c*] din *leac*; s-a auzit [*ic*]. Prin mărirea duratei primului sunet (provenit din elementul nesilabic al lui [*ya*]), s-a obținut, succesiv, [*yic*], [*yec*].

c) Am înlocuit partea finală (ultimele trei sunete) a lui *haltă* cu grupul [*ină*] din *țelină*; s-a auzit [*háină*] (trei silabe). Prin scurtarea lui [*i*], s-a obținut [*hái̯nă*].

d) Am înlocuit partea finală a lui *haltă* (ultimele trei sunete) cu grupul [*ete*] din *capete*; s-a auzit [*háete*]. Prin scurtarea primului [*e*], s-a obținut [*hái̯te*].

Repetînd experiențele de mai sus cu cuvinte pronunțate de subiectul E.C., am obținut aceleași rezultate în cazurile de sub *b*, *c* și *d*. În primul caz însă, nu am obținut decît [*súpe̯i̯*] sau, prin scurtarea părții inițiale a segmentului care urmează după [*p*] (și care provine din *dai*) — [*súpei̯*], [*súpii̯*]. Așadar, suprimarea începutului lui [*ai̯*] nu a dus la percepерea unui element vocalic neurmat de [*i̯*]; faptul se datorește modului particular în care a fost pronunțat *dai* (cu al doilea element al diftongului avînd un caracter consonantic asemănător cu al lui [*y*]).

6. Rezultatele cercetărilor noastre concordă cu rezultatele cercetărilor anterioare în ce privește durata lui [*i̯*] și a lui [*y*], mai mare în ambele cazuri, decît durata lui [*e̯*]. În al doilea rînd, se confirmă constatările anterioare referitoare la prezența unui element de timbru [*e*] în partea medială a diftongului notat [*ya*] [1]. Putem adăuga acum că diftongii [*ya*] și [*ai̯*] se aseamănă, din acest punct de vedere, cu precizarea că elementul nesilabic din [*ai̯*] este, în partea lui finală, mai deschis decît elementul corespunzător din [*ya*]. Faptul acesta și, în general, asemănarea dintre [*i̯*] și [*e̯*], mai mare decît între [*y*] și [*e̯*] justifică distincția pe care am propus-o : semivocală în [*ai̯*] — semiconsoană în [*ya*].

Experiențele descrise în rîndurile precedente dovedesc, pe de altă parte, că între *i* nesilabic (semivocalic sau semiconsonantic) și [*i*], vocală propriu-zisă, nu se poate stabili o limită tranșantă [2]: sunetul inițial din *iar* transplantat înaintea consoanei [*c*] a fost perceput ca vocală silabică, iar [*i*] din *țelină*, scurtat și plasat după [*a*], a fost identificat cu [*i̯*]. După cum s-a putut vedea, [*e*] în aceleași condiții, a fost și el identificat cu [*i̯*]; faptul acesta reprezintă nu numai un argument suplimentar în favoarea caracterului relativ deschis al elementului nesilabic din [*ai̯*], ci și o dovadă

[1] Vezi *Recherches...*, p. 16.

[2] Constatarea aceasta, referitoare la audiție, este în concordanță cu datele oferite de analiza acustică. Cf. Bertil Malmberg, *Questions de méthode en phonétique synchronique*, în « Studia linguistica » X (1956), 1, p. 41 : „Aucun mouvement de formant n'est instantané, aucune structure de formant n'est illimitée. Le classement d'une unité comme voyelle ou comme consonne dépend donc du degré dont cette unité se rapproche de l'un ou de l'autre des deux extrêmes".

a rolului pe care îl are factorul durată pentru distincția, în poziție postvocalică, dintre vocală — [*i*] sau [*e*] și semivocală — [*i̯*].

În sfîrșit, rezultatele cercetărilor noastre vin în sprijinul tezei după care între diftongul [*e̯a*] și diftongii [*ya*] sau [*ai̯*] nu există o deosebire principială [1].

ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ПОЛУГЛАСНОГО (ПОЛУСОГЛАСНОГО) *i* В РУМЫНСКОМ ЯЗЫКЕ

РЕЗЮМЕ

Автор подвергает исследованию звуки [*i̯*] (полугласный, например в слове *dai*) и [*y*] (полусогласный, например в слове *iar*).

Статья основана на спектрограмах, а также на записях на магнитофонную ленту. Таким образом устанавливается, что:

1. Полугласный [*i̯*] и полусогласный [*y*] имеют, приблизительно, одну и ту же длительность.

2. Второй элемент дифтонга в слове *dai* более открытый, чем первый элемент дифтонга в слове *iar*.

3. Между неслоговым (полугласным или полусогласным) *i* и гласным *i* не наблюдается радикального различия.

RECHERCHES EXPÉRIMENTALES SUR LE *i* SEMI-VOYELLE (SEMI-CONSONNE) EN ROUMAIN

RÉSUMÉ

L'auteur étudie ici les sons [*i̯*] (semi-voyelle, comme dans *dai*) et [*y*] (semi-consonne, comme dans *iar*), à l'aide de spectrogrammes et d'enregistrements sur bande magnétique, et aboutit aux constatations suivantes :

1. La semi-voyelle [*i̯*] et la semi-consonne [*y*] ont approximativement la même durée.

2. Le deuxième élément de la diphtongue de *dai* est plus ouvert que le premier élément de la diphtongue de *iar*.

3. Il n'y a pas de différence tranchée entre le *i* non syllabique (semi-voyelle ou semi-consonne) et le *i* vocalique.

---

[1] Cf. A. Rosetti, în *Recherches*..., p. 96 : ,,dans *beată*, par exemple, *e* joue exactement le même rôle que *i* dans *piatră*".

CERCETĂRI EXPERIMENTALE ASUPRA LUI *e* DIN DIFTONGUL ROMÎNESC *ea*

DE

VALERIU ŞUTEU

I. Problema diftongilor romîneşti şi a naturii sunetelor din care sînt compuşi a preocupat în ultimul timp pe numeroşi lingvişti romîni şi străini [1].

Cercetările experimentale făcute la chimograf şi pe peliculă cinematografică asupra diftongului [*ea*] în laboratorul de fonetică experimentală al Institutului de lingvistică din Bucureşti [2] au atestat existenţa în diftongul [*ea*] a elementului [*e*], care are un caracter de vocală independentă cu durată scurtă şi care poate fi detaşat de [*a*] şi transplantat într-un oarecare context fonetic, unde se comportă şi este perceput ca un [*e*] normal, neaccentuat.

Din datele experimentale publicate [3], reiese că în cuvinte pronunţate izolate durata medie a diftongului [*ea*] este mai lungă decît durata medie a lui [*a*], în acelaşi context fonetic. Înregistrările la chimograf arată că durata lui [*ea*] este cuprinsă între 19,19 cs.—31,96 cs. iar la înregistrările pe peliculă cinematografică durata este cuprinsă între 20,25 cs.—26,50 cs. Durata lui [*a*] este cuprinsă între 16,76 cs.—24,66 cs. (chimograf şi 19,75 cs.—24,25 cs. (peliculă cinematografică).

II. În scopul de a verifica şi completa datele obţinute anterior şi pentru a stabili şi descrie natura elementului vocalic [*e*] din diftongul[*ea*],

---

[1] Vezi *Recherches sur les diphtongues roumaines*, publiées par A. Rosetti, Bucarest-Copenhague, 1959, care cuprinde, în afara unor contribuţii ale cercetătorilor romîni şi străini, şi un indice bibliografic (p. 11—13) referitor la problema diftongilor romîneşti.

[2] *Vezi Cercetări experimentale asupra diftongilor romîneşti. I,* **ea**, *SCL, VI,* (1955), nr. 1—2, p. 7—22 şi *Noi cercetări experimentale asupra diftongului* **ea**, *SCL, VI,* (1955), nr. 3—4, p. 183—196, lucrări elaborate sub conducerea acad. Al. Rosetti de membrii secţiei de fonetică a Institutului de lingvistică din Bucureşti ; cercetările au fost republicate în *Recherches*..., p. 15 — 31, sub titlul *Recherches expérimentales sur la diphtongue roumaine* **ea**.

[3] Vezi *Rech.* **ea**, tabloul 6, în *Recherches*...

am recurs la noi experienţe cu ajutorul filmofonului şi a spectrografului, aparate cu care a fost dotat în ultimii ani laboratorul de fonetică experimentală al Centrului de cercetări fonetice şi dialectale.

La filmofon, experienţele au fost făcute cu dispozitivul special de benzi magnetice [1], pe care s-au înregistrat următoarele cuvinte : *bat*, *bete*, *beţie*, *capete*, *haltă*, *lac*, *leac*, *rea* şi *real*, care au fost pronunţate, izolat, de două subiecte : I.D. (bărbat) şi E.C. (femeie), cercetători ştiinţifici la Institutul de lingvistică.

La spectrograful tip *Sona-Graph*, *Kay Electric Co*, *Pine Brook*, N. J., au fost înregistrate cuvintele ***beată***, ***beatitudine***, *leac*, *leal*, *leg*, *real* şi *teacă*, care au fost pronunţate, izolat, de patru subiecte : I.D., V.R. (bărbaţi), V.H., L.M. (femei), cercetători ştiinţifici la Institutul de lingvistică ; de asemenea, s-au înregistrat cuvintele : *bată*, *bete*, *rea* şi *tacă*, pronunţate, izolat, de două subiecte : I.D. şi V.H. (vezi mai sus).

III. Protocolul experienţelor făcute la filmofon este următorul :

a) subiect : I.D. — se substituie lui [*l*] din *lac*, [*le*] din *leac* ; se aude [*leac*], normal, fără nici o deosebire faţă de cuvîntul pronunţat ca atare (martori : G.A. şi R.M.) ;

b) subiecte : I.D., E.C. — se substituie lui [*l*] din *lac*, [*le*] din *legat* ; se aude [*leác*], pronunţarea în hiat (2 silabe) fiind distinctă ; dacă se scurtează durata lui [*e*] din [*le*], se aude [*leac*], normal, fără nici o deosebire faţă de cuvîntul pronunţat ca atare ; dacă [*e*] se acoperă complet, se aude [*lac*], normal (martori : I.I., R.M., V.R. şi A.K.) [2] ;

c) subiecte : I.D., E.C. — se substituie lui [*le*] din *leg* şi *legat*, [*le*] din *leac* ; se aude [*leg*] şi [*legat*] în care elementul [*e*] e perceput cu o clară nuanţă deschisă : [*lęg*], [*lęgat*] (martori : A.A., I.I., R.M., V.R., şi A.K.) ;

d) subiect : I.D. — se substituie lui [*b*] din *bat*, [*l*] din *leac* ; se aude [*lat*], normal (martori : T.T. şi A.K.) ;

e) subiecte : I.D., E.C. — se substituie lui [*h*] din *haltă*, [*re*] din *rea* şi se acoperă [*tă*] din *haltă* ; se aude [*reál*], pronunţarea în hiat (2 silabe) fiind distinctă (martori : A.A., A.R. şi V.R.) ;

f) subiect : I.D. — se substituie lui [*leg*] din *legat*, [*be*] din *beţie* ; se aude [*beat*], normal (martori : G.A. şi A.K.) ;

g) subiect : E.C. — se substituie lui [*leg*] din *legat*, [*be*] din *bete* ; se aude [*beat*], normal (martori : I.I. şi A.K.) ;

h) subiecte : I.D., E.C. — se substituie lui [*r*] din *rea*, [*b*] din *bat* ; se aude [*bea*], normal (martori A.A. şi G.A.) ;

i) subiect : I.D. — se substituie lui [*c*] din *capete*, [*re*], cu [*e*] mult scurtat, din *real* şi se acoperă [*pete*] din *capete* ; se aude [*rea*], normal (martori : I.I. şi G.A.) ;

j) subiect : I. D. — se adaugă înaintea lui *capete*, [*re*] din *real* ; se aude [*recapete*], unde primul [*e*] e perceput cu o nuanţă mai închisă

---

[1] Vezi Valeriu Şuteu şi Gheorghe Abălaşei, *Noi mijloace de cercetare în fonetica experimentală*, *SCL*, *X* (1959), 3, p. 454—455, unde se descrie dispozitivul şi funcţionarea lui.

[2] Martorii care au audiat benzile cu substituiri sînt membri ai Centrului de cercetări fonetice şi dialectale, în afară de martorul A.K., lector univ., care are altă limbă maternă decît romîna şi este cetăţean străin. Faptul are importanţă întrucît perceperea auditivă a acestui martor poate fi considerată mai obiectivă decît a vorbitorilor de limbă romînă.

decît [*e*] dintr-un diftong normal dar mai deschisă decît cei doi [*e*] din *capete* (martori : G.A., I.I. şi A.K.) ;

k) subiect : I.D. — se acoperă [*l*] din *real* ; se aude [*rea*], perceput de martori ca un cuvînt care pare a fi pronunţat în două silabe dar în care nu este totuşi un hiat clar (martori : I.I. şi A.K.).

Măsurătorile pe care le-am făcut asupra lui [*ea*] şi [*a*] în cuvintele înregistrate la spectrograf ne-au dat următoarele rezultate privitoare la durată :

Tabloul 1

	I.D.		V.R.		V.H.		L.M.		Durata medie	
	ea	a	ea	a	ea	a	ea	a	ea	a
beată	20	—	18	—	21	—	18	—	19,25	—
leac	15	—	21	—	18	—	14	—	17	—
rea	19	—	—	—	23	—	—	—	21	—
teacă	22	—	19	—	22	—	16	—	19,75	—
bată	—	18	—	—	—	18	—	—	—	18
tacă	—	15	—	—	—	18	—	—	—	16,50
beatitudine	18	—	23	—	18	—	18	—	19,25	
leal	27	—	34	—	33	—	33	—	31,75	—
real	27	—	—	—	34	—	—	—	30,50	—

Faţă de rezultatele obţinute în cercetările anterioare (vezi mai sus), cifrele diferă mai mult sau mai puţin în ce priveşte durata medie absolută, dar diferenţa relativă între durata lui [*ea*] în diftong şi [*a*] şi, respectiv, diferenţa duratei între [*ea*] în diftong şi [*ea*] în hiat se menţine.

Durata medie a lui [*ea*] în diftong este cuprinsă între 17 cs.—19,75 cs., a lui [*a*] este cuprinsă între 16,50 cs.—18 cs. iar a lui [*ea*] în hiat este cuprinsă între 19,25 cs.—31,75 cs.

Notăm că diferenţa maximă între durata lui [*ea*] în diftong şi [*a*] în acelaşi context fonetic şi la acelaşi subiect este de 7 cs. (I.D. : *teacă*—*tacă*) iar diferenţa maximă este de 3 cs. (V.H. : *beată* — *bată* ; vezi tabloul 1).

Pentru durata medie a lui [*ea*] în diftong, [*a*] şi [*ea*] în hiat vezi graficul 1 din pagina următoare.

În cercetarea noastră la spectrograf am determinat, în afară de durată, şi formanţii lui [*e*], prin secţiuni făcute aproximativ la jumătatea duratei lui, în următoarele cuvinte pronunţate de subiectul V.R. : *beată*, *beatitudine* (primul *e*) şi *leg*. Am obţinut următoarele date :

Tabloul 2

Nr. crt.	Simbolul spectrogramei	Data înregistr.	Cuvîntul înregistr.	Locul secţiunii spre dreapta de la începutul spectrului lui e	F 1	F 2
1	VR 3/1	3.II.1962	*beată*	4 cs.	600	1525
2	VR 4	3.II.1962	*beatitudine*	7 cs.	500	1750
3	VR 2/2	3.II.1962	*leg*	6 cs.	350	1700

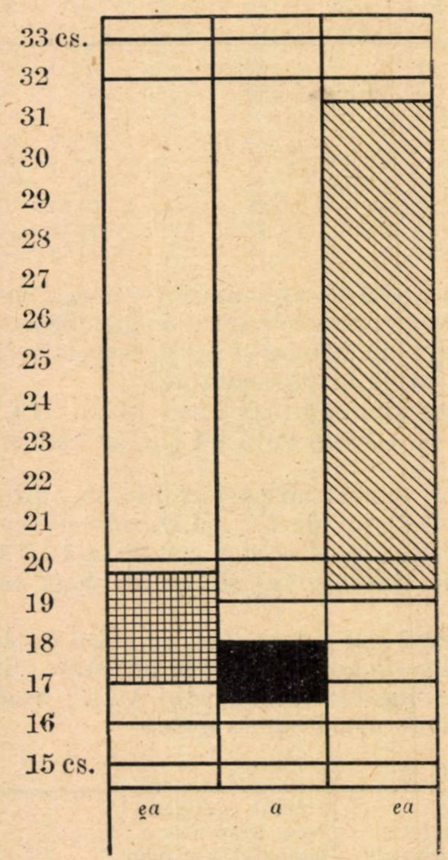
Diferenţa între frecvenţele celor doi formanţi în secţiunile executate[1] este următoarea :

— 925 Hz. la [*e*] din *beată*
— 1 250 Hz. la [*e*] din *beatitudine*
— 1·350 Hz. la [*e*] din *leg*.

Raportul între frecvenţele formanţilor fiecărui [*e*], raport ce se obţine prin împărţirea frecvenţei F 1 la F 2, este următorul :

— 2,54 la [*e*] din *beată*
— 3,50 la [*e*] din *beatitudine*
— 4,85 la [*e*] din *leg*.

Comparînd spectrogramele lui [*e*], este evidentă la examinarea cu ochiul liber (vezi spectrogramele 1, 2, şi 3) diferenţa frecvenţelor între cei doi formanţi.

e̯a : 17 cs — 19,75 cs
a : 16,50 cs — 18 cs
ea : 19,25 cs — 31,75 cs

Graficul 1

[1] Vezi şi cercetările asupra lui [*ya*] publicate de Andrei Avram în această revistă, p. 161—166.

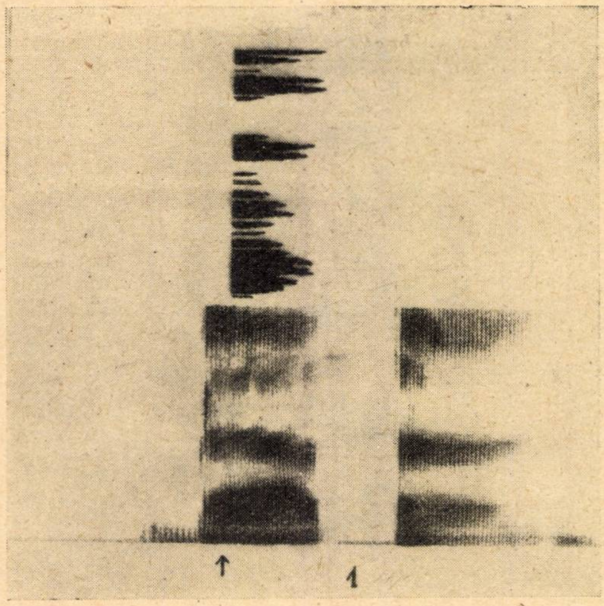

Fig. 1

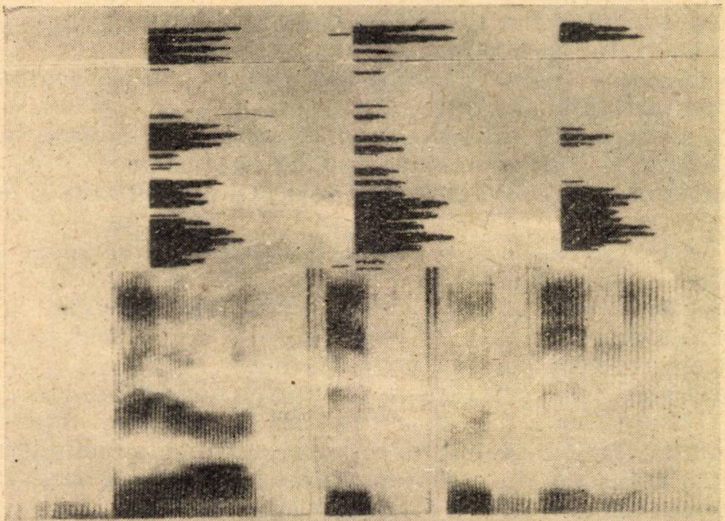

Fig. 2

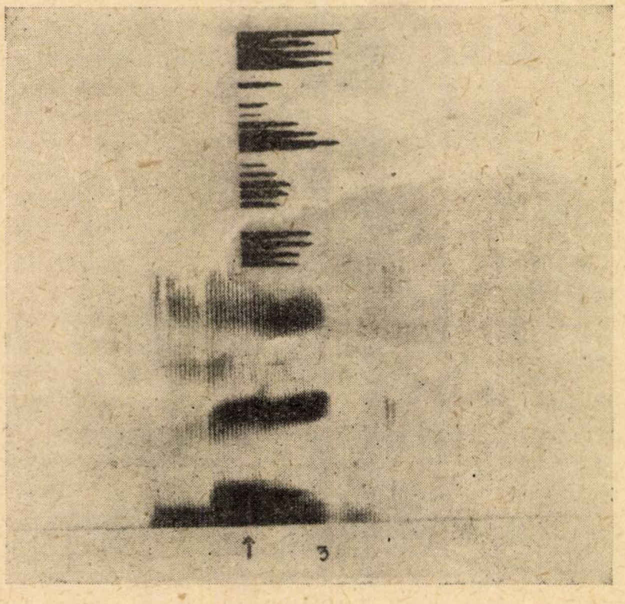

Fig. 3

Spectrograma 1 (fig. 1) : *beată* şi secţiunea (↑) în [*e*] făcută la 4 cs. de la începutul spectrului lui [*e*].

Spectrograma 2 (fig. 2) : *beatitudine* şi secţiunea (↑) în [*e*] făcută la 7 cs. de la începutul spectrului lui [*e*].

Spectrograma 3 (fig. 3) : *leg* şi secţiunea (↑) în [*e*] făcută la 6 cs. de la începutul spectrului lui [*e*].

E de remarcat că diferenţa între raportul frecvenţelor formanţilor lui [*e*] din *beată* şi *beatitudine* (2,54 şi 3,50) este mai mică decît diferenţa între raportul frecvenţelor formanţilor lui [*e*] din *beatitudine* şi *leg* (3,50 şi 4,85).

IV. Iată observaţiile şi concluziile pe care le putem trage din cercetările noastre experimentale :

1. Consoana care precedă diftongul [*ea*] într-un cuvînt ca *leac* este perfect detaşabilă din punct de vedere fonetic de elementele următoare. Ea se percepe şi se comportă ca un sunet dur.

În acest sens este edificatoare experienţa *d)* unde aşa-zisa „consoană muiată" [*l*] [1] din *leac* a fost substituită lui [*b*] din *bat*, obţinîndu-se un cuvînt sintetic [*lat*], perceput de martori ca fiind pronunţat normal şi în care [*l*] se realizează din punct de vedere acustic ca o consoană dură [2], identică cu cea din cuvîntul *lat* pronunţat ca atare.

[1] Cf. acad. E. Petrovici, *Corelaţia de timbru a consoanelor dure şi moi în limba romînă*, *SCL, XI* (1950), 1, p. 172 şi urm.

[2] Vezi Dumitru Copceag, *Consoanele romîneşti urmate de* ***ea*** *în comparaţie cu consoanele muiate ruseşti*, *FD*, 1958, I, p. 17—42, unde sînt prezentate experienţe asemănătoare.

2. Este evident că dacă se poate detașa consoana, elementul fonetic care urmează acesteia în cuvinte ca *leac* și *rea* poate fi delimitat precis față de sunetul precedent sau de cel care îi urmează (vezi experiențele *a*), *d*) și *h*). Acest element se comportă la audiție ca un [*e*] care se deosebește de un [*e*] care nu e pronunțat în diftong, printr-o clară nuanță deschisă.

Într-adevăr, după cum probează experiența *c*), prin înlocuirea lui [*le*] din *leg* și *legat* cu [*le*] din *leac*, s-au obținut două cuvinte care la audiție au fost percepute ca [*lęg*] și [*lęgat*].

Tot un [*e*] cu o nuanță mai deschisă decît un [*e*] care nu e pronunțat în diftong, s-a perceput și în cazul cînd [*re*] din *real*, unde avem o pronunțare în hiat, a fost delimitat de [*al*] (vezi experiența *k*). Atașîndu-se acest [*re*] la cuvîntul *capete* (vezi experiența *j*), s-a obținut la audiție cuvîntul [*recapete*] în care primul [*e*] a fost perceput ca un sunet cu o nuanță mai deschisă decît cei doi [*e*] următori, dar cu o nuanță mai închisă decît [*e*] din cuvintele sintetice [*leg*] și [*legat*] citate mai sus. Acest sunet îl putem nota convențional [ę̣].

E interesant de menționat că la experiența *e*), unde [*re*] din *rea* a fost atașat înaintea lui [*al*] din *haltă* s-a obținut cuvîntul [*réal*] dar martorii nu au sesizat nici o deosebire între gradul de deschidere al lui [*e*] din cuvîntul sintetic și al aceluia din cuvîntul *real* pronunțat în condiții normale.

Auditorii prin urmare, nu fac deosebire între [*e*] din [*ea*], pronunțat în diftong și [*e*] din [*ea*] pronunțat în hiat dar observă gradul de deschidere a acestor doi [*e*] pe de o parte, față de [*e*] dintr-un cuvînt ca *leg*, pe de altă parte, atunci cînd [*e*] este transplantat dintr-un diftong sau din hiat. De asemenea, martorii nu disting un [*e*] mai închis în cazul în care acesta este transplantat într-un cuvînt fonetic în care diftongul este făcut prin sinteză, dintr-un [*e*] neaccentuat scurtat + [*a*], ca în experiența *b*), unde lui [*l*] din *lac* i s-a substituit [*le*] din [*legat*] și s-a auzit [*leac*], normal (vezi și experiențele *g*), *f*), *i*).

3. O dovadă peremptorie a existenței lui [*e*] însuși și a celor trei variante fonetice ale lui în cazurile amintite și o confirmare a rezultatelor obținute prin experiențele la filmofon o constituie analiza acustică a unor cuvinte înregistrate la spectrograf. Imaginea spectrală a lui [*e*] este foarte asemănătoare (vezi spectrogramele 1, 2 și 3) în cuvintele *beată*, *beatitudine* și *leg* iar durata lui se poate măsura relativ cu ușurință.

Conform clasificării care se face în fonetica acustică[1], constatarea care se impune este că [*e*] dintr-un cuvînt ca *beată*, ai cărui formanți sînt cuprinși între frecvențele de 600 Hz (F 1) și 1 525 (F 2) este mai c o m p a c t, deci mai deschis decît [*e*] dintr-un cuvînt ca *beatitudine*, ai cărui formanți sînt cuprinși între frecvențele de 500 Hz (F1) și 1 750 Hz (F2) și decît [*e*] dintr-un cuvînt ca [*leg*], ai cărui formanți sînt cuprinși între frecvențele de 350 Hz (Fl) și 1 700 Hz (F2) ; [e] din *beatitudine* este mai d i f u z, deci mai închis decît [*e*] din *beată*, dar mai c o m p a c t, deci mai deschis decît [*e*] din *leg* ; în sfîrșit, [*e*] din *leg* este mai d i f u z, deci mai închis decît [*e*] din *beată* și *beatitudine*.

[1] Vezi Roman Jakobson, C. Gunnar, M. Fant, Moris Halle, *Preliminaries to speech analysis, The distinctive features and their correlates*, Acoustics Laboratory, Massachusetts Institute of Technology, p. 29.

Dacă luăm în considerare diferenţele între raportul frecvenţelor formanţilor, observăm că [*e*] din *beatitudine*, care comportă un raport de 3,50 poate fi apreciat ca un sunet c o m p a c t — d i f u z. Totuşi gradul lui de închidere/deschidere se apropie mai mult de cel al lui [*e*] din *beată*, care comportă raportul de 2,54, decît de cel al lui [*e*] din *leg*, care comportă raportul de 4,85. Referindu-ne şi la experienţa *e*), unde după cum am văzut [*e*] din diftong e identificat, la audiţie, cu un [*e*] pronunţat în hiat, trebuie să conchidem că [*e*] din cuvinte ca *beatitudine* şi *real* este un sunet al cărui grad de deschidere/închidere poate să varieze, dar nu depăşeşte în deschidere limita lui [*e*] din cuvinte ca *beată* sau *rea*, iar în închidere, limita lui [*e*] dintr-un cuvînt ca *leg*.

Bazîndu-ne pe datele de mai sus, cele trei variante poziţionale ale lui [*e*] le-am putea clasifica în felul următor:

[*e*] — diftong : vocală deschisă, compactă (+)

[*e*] — hiat : vocală deschisă — închisă, compactă — difuză (±)

[*e*] — normal : vocală închisă, difuză (—).

4. După cum rezultă din experienţa *e*), în care prin alipirea lui [*re*] din *rea* înaintea lui [*al*] din *haltă* s-a obţinut [*reál*], cu [*re*] perceput distinct ca o silabă aparte, şi din experienţa *k*), unde prin detaşarea lui [*l*] din cuvîntul *real*, s-a obţinut [*rea*], în care [*ea*] a fost perceput ca ceva intermediar între diftong şi hiat, factorul durată nu este esenţial în determinarea tăieturii silabice [1].

5. Datele obţinute la spectrograf confirmă cercetările anterioare [2] în care s-a constatat că durata diftongului [*ea*] în cuvinte ca *teacă* sau *beată* este mai mare decît durata lui [*a*] din cuvinte ca *tacă* sau *bată* (vezi tabloul 1).

ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ЗВУКА *e* В РУМЫНСКОМ ДИФТОНГЕ *ea*

РЕЗЮМЕ

На основании ряда исследований, проведенных с помощью спектрографа и записи на кинопленку, автор приходит к следующим выводам:

1. Согласный, предшествующий дифтонгу [*ea*], в словах типа *leac*, фонетически вполне отделим от последующих элементов. Он ощущается и ведет себя как твердый звук.

2. Первый элемент дифтонга [*ea*] ощутим на слух как [*e*]. Он отличается от нормального, слогового [*e*] ясно слышимым открытым тембром. Зато менее открытый [*e*] ощущается в группе [*ea*], образующей зияние (как, например в слове *real*).

3. Видеограма звука [*e*] очень сходна в словах типа *beată* (дифтонг), *beatitudine* (зияние) и *leg* (нормальный, слоговой, гласный).

[1] Vezi *Rech. ea*, în *Recherches*..., p. 30.

[2] *Ibidem*, tabelul 6.

Наблюдаются лишь некоторые различия в соотношении формантов 1 и 2 каждого слова, откуда можно заключить, что [*e*] в дифтонге является открытым, компактным, гласным + ; [*e*] в зиянии — открыто-закрытым, компактно-диффузным звуком (±); нормальный же слоговой [*e*] — закрытым, диффузным, гласным (—).

4. Длительность нельзя рассматривать как существенный фактор в определении слоговой границы, так как в результате присоединения звуков [re], изъятых из слова типа *rea*, к звукам [*al*], изъятым из слова типа *haltă*, получилось слово [*reál*], в котором [*re*] было ясно ощутимо как отдельный слог.

5. Данные, полученные с помощью спектрографа, подтверждают результаты ряда исследований, проведенных ранее, когда удалось установить, что длительность дифтонга [*ea*] в словах типа *teacă* или *beată* превышает длительность гласного [*a*] в словах типа *tacă* или *bată*.

RECHERCHES EXPÉRIMENTALES SUR LE *e* DE LA DIPHTONGUE ROUMAINE *ea*

RÉSUMÉ

Procédant à des recherches expérimentales à l'aide d'enregistrements sur bande magnétique et du spectrographe, l'auteur aboutit aux conclusions suivantes :

1. La consonne qui précède la diphtongue [*ea*] dans des mots tels que *leac* est parfaitement détachable, du point de vue phonétique, des éléments qui lui font suite. Elle est perçue et se comporte comme un son dur.

2. Le premier élément de la diphtongue [*ea*] est perçu par l'oreille comme un [*e*] différencié par une nuance nettement ouverte d'un [*e*] qui ne se prononce pas dans le corps d'une diphtongue. Néanmoins un [*e*] moins ouvert est également perçu dans la diphtongue [*ea*] prononcée en hiatus dans des mots tels que *real*.

3. L'image spectrale du [*e*] est très peu différente dans des mots tels que *beată* (diphtongue), *beatitudine* (hiatus) et *leg* (normal). Le rapport entre les formants 1 et 2 de chacun de ces mots est cependant différent, ce qui permet de conclure que le [*e*] de la diphtongue est une voyelle ouverte, compacte (+), le [*e*] de l'hiatus, une voyelle ouverte-fermée, compacte-diffuse (±) et le [*e*] normal, une voyelle fermée, diffuse (—).

4. Le facteur durée n'est pas essentiel pour la détermination de la coupe syllabique, étant donné que l'accolement du [*re*] d'un mot comme *rea* devant le [*al*] d'un mot comme *haltă* donne le mot [*reál*], où [*re*] est perçu distinctement comme syllabe à part.

5. Les données fournies par le spectrographe confirment les recherches antérieures, qui ont permis de constater que la durée de la diphtongue [*ea*] dans des mots tels que *teacă* et *beată* est supérieure à la durée du [*a*] dans des mots comme *tacă* et *bată*.

UN CRITERIU CONTEXTUAL DE CLASIFICARE A CUVINTELOR (CU APLICAȚIE LA ADJECTIVELE DIN LIMBA ROMÎNĂ)

DE

SOLOMON MARCUS

1. INTRODUCERE

În cele ce urmează, vom presupune că limba romînă ne este dată sub forma unui lexic bine determinat și a unei mulțimi bine determinate de fraze, deci de șiruri de elemente ale lexicului. Prin aceasta înțelegem că 1° putem decide, pentru orice cuvînt, dacă el aparține sau nu lexicului limbii romîne ; 2° putem decide, pentru orice șir de cuvinte din limba romînă, dacă el constituie sau nu o frază a limbii romîne.

Această premisă poate părea fantastică și chiar iluzorie ; însă în fapt, ea este admisă în mod tacit în numeroase teorii lingvistice și sensul ei apare în legătură cu următoarea problemă : să se clasifice cuvintele unei limbi după modul în care ele se repartizează în frazele limbii respective. Tocmai aceasta este problema care face obiectul lucrării de față.

Rolul analizei contextuale în investigațiile lingvistice a fost subliniat de numeroase ori, de către lingviști aparținînd unor orientări diferite, ca Z. Harris [5], L. Hjelmslev [6], K. Togeby [12]. Louis Hjelmslev subliniază în [6] caracterul esențial al analizei contextuale, nevăzînd posibilă, în afara ei, nici o cercetare lingvistică.

Lexicul și colecția de fraze ale limbii romîne sînt considerate sub formă potențială ; în mod efectiv, nu lucrăm decît cu o parte restrînsă a lor și după cum această parte este mai mică sau mai mare, analiza pe care o întreprindem corespunde unui nivel mai coborît sau mai înalt de gramaticalitate. Pentru a nu abate atenția de la linia principală a lucrării de față, noi nu vom discuta aici, decît foarte sumar, dependența rezultatelor obținute de nivelul de gramaticalitate pe care-l adoptăm. Însă o astfel de cercetare se impune.

2. RELAŢIA DE DOMINARE

Toate consideraţiile care urmează se sprijină pe următoarea noţiune introdusă, în esenţă, de R. L. Dobruşin ([2], [3]) şi studiată din punct de vedere matematic în [10]. Fiind date două cuvinte x şi y din limba romînă, vom spune că *x domină pe y* şi vom scrie $x \rightarrow y$, dacă în orice frază din limba romînă care conţine cuvîntul x înlocuirea lui x prin y conduce la o frază care aparţine de asemenea limbii romîne. Iată cîteva exemple de dominare:

munceşte → lucrează
pom → sac
integru → subţire

Aceste exemple sînt suficiente pentru a înţelege nu numai noţiunea de dominare, dar şi semnificaţia ei lingvistică. Fiecare cuvînt din dreapta poate să înlocuiască cuvîntul corespunzător din stînga în orice frază în care acesta din urmă apare, fără teama că fraza nou obţinută nu va aparţine limbii romîne.

Precizăm că apartenenţa unei fraze la limba romînă se decide în raport cu corectitudinea ei şi nu în raport cu faptul dacă ea are sau nu are sens. „Un sac cu ramuri înfrunzite" este o frază din limba romînă, deşi această frază este absurdă.

3. NOŢIUNEA DE CLASĂ DE DISTRIBUŢIE

Două cuvinte x şi y sînt, prin definiţie, *congruente*, dacă x domină pe y iar y domină pe x. Avem deci, în acest caz, $x \rightarrow y$ şi $y \rightarrow x$. Este deci natural să reprezentăm congruenţa cuvintelor x şi y prin $x \leftarrow\rightarrow y$. Dintre exemplele de mai sus, doar exemplul al doilea furnizează două cuvinte congruente; într-adevăr, avem

sac → pom

însă *nu* avem

lucrează → munceşte
subţire → integru

Este suficient, pentru a ne convinge de aceasta, să considerăm fraza „e lucrează", unde nu putem înlocui „lucrează" prin „munceşte" şi fraza „carte subţire", unde nu putem înlocui „subţire" prin „integru".

Totalitatea cuvintelor congruente cu un cuvînt dat x se notează prin $S(x)$ şi va fi numită *clasa de distribuţie* a cuvîntului x. Fiecare cuvînt aparţine unei singure clase de distribuţie.

Iată cîteva exemple de clase de distribuţie:

S (casă) = {casă, carte, masă, fereastră, stea ...}
S (scrie) = {scrie, vede, fuge ...}
S (caiete) = {caiete, flori, case ...}

Într-o altă ordine de idei, noțiunea de clasă de distribuție a fost obținută și în [7], sub denumirea de „familie”. S-a precizat astfel o idee curentă în lingvistica descriptivă ([4], [5]).

4. CLASELE DE DISTRIBUȚIE ALE ADJECTIVELOR CALIFICATIVE NEARTICULATE DIN LIMBA ROMÎNĂ

Vom stabili, în cele ce urmează, douăsprezece clase de distribuție care epuizează ceea ce se înțelege, de obicei, prin „adjectivele calificative nearticulate din limba romînă”.

1. S (înalt) = {înalt, frumos, corect, mic, nou, folositor ...}
2. S (frumoasă) = {frumoasă, înaltă, mică, nouă, jună, veche ...}
3. S (frumoși) = {frumoși, corecți, precoci, folositori, juni ...}
4. S (înalte) = {înalte, frumoase, groase ...}
5. S (vechi) = {vechi, căprui ...}
6. S (precoce) = {precoce, feroce ...}
7. S (amărui) = {amărui, dibaci, rotofei ...}
8. S (subțire) = {subțire, mare, moale, verde ...}
9. S (amăruie) = {amăruie, folositoare, marmoree ...}
10. S (subțiri) = {subțiri, mari, mici, obligatorii, muncitorești ...}
11. S (june) = {june ...}
12. S (kaki) = {kaki, maro, cumsecade ...}

Din punct de vedere semantic, aceste clase de distribuție pot fi caracterizate cu ajutorul noțiunii de tip, pe care am introdus-o în [9], p. 742. Efectiv, aceasta revine la următoarele constatări, care ar putea fi formalizate cu ajutorul construcției din [9].

Să notăm cu M_s forma de masculin singular, cu M_p forma de masculin plural, cu F_s forma de feminin singular și cu F_p forma de feminin plural.

Dintre cele 15 tipuri de adjective teoretic posibile, doar nouă se realizează, iar dacă luăm în considerare și formele arhaice sau regionale apar și alte tipuri, de exemplu cel definit prin $M_p = F_s = F_p \neq M_s$ (nouă = nouă = nouă ≠ nou). Cu excepția acestora din urmă și a tipului $M_s = F_p \neq M_p \neq F_s$ (june = june ≠ juni ≠ jună) tipurile de adjective din limba romînă au fost stabilite în [8]. În cele ce urmează, cu excepția ultimului paragraf, vom face abstracție de formele arhaice sau regionale.

Prima clasă de distribuție este alcătuită din trei tipuri de adjective și anume: α) adjective care se află la forma M_s și pentru care M_s, M_p, F_s și F_p sînt distincte două cîte două (înalt, frumos, corect...); β) adjective care se află la forma M_s și pentru care $M_s \neq F_s \neq M_p = F_p$ (mic, nou...); γ) adjective care se află la forma M_s și pentru care $M_s \neq M_p \neq F_s = F_p$ (folositor, obligator...).

A doua clasă de distribuție este alcătuită din patru tipuri de adjective şi anume : α) adjective care se află la forma F_s şi pentru care M_s, M_p, F_s şi F_p sînt distincte două cîte două (frumoasă, înaltă, corectă. . .) ; β) adjective care se află la forma F_s şi pentru care $M_s \neq F_s \neq M_p = F_p$ (mică, nouă, cenuşie...) ; γ) adjective care se află la forma F_s şi pentru care $M_s = F_p \neq M_p \neq F_s$ (jună. . .) ; δ) adjective care se află la forma F_s şi pentru care $M_s = M_p = F_p \neq F_s$ (veche, căpruie. . .).

A treia clasă de distribuție este alcătuită din patru tipuri de adjective şi anume : α) adjective care se află la forma M_p şi pentru care M_s, M_p, F_s şi F_p sînt distincte două cîte două (frumoşi, corecți, buni. . .) ; β) adjective care se află la forma M_p şi pentru care $M_s = F_s = F_p \neq M_p$ (precoci, feroci. . .) ; γ) adjective care se află la forma M_p şi pentru care $M_s \neq M_p \neq F_s = F_p$ (folositori, obligatori. . .) ; δ) adjective care se află la forma M_p şi pentru care $M_s = F_p \neq M_p \neq F_s$ (juni. . .).

A patra clasă de distribuție este alcătuită dintr-un singur tip de adjective, şi anume din adjectivele care se află la forma F_p şi pentru care M_s, M_p, F_s şi F_p sînt distincte două cîte două (frumoase, bune, albe. . .).

A cincea clasă de distribuție este alcătuită dintr-un singur tip de adjective, şi anume din adjectivele care se află la forma M_s şi pentru care $M_s = M_p = F_p \neq F_s$ (vechi, căprui. . .).

A şasea clasă de distribuție este alcătuită dintr-un singur tip de adjective, şi anume din adjectivele care se află la forma M_s şi pentru care $M_s = F_s = F_p \neq M_p$ (precoce, feroce. . .).

A şaptea clasă de distribuție este alcătuită dintr-un singur tip şi anume din adjectivele care se află la forma M_s şi pentru care $M_s = M_p \neq F_s = F_p$ (amărui, dibaci. . .).

A opta clasă de distribuție este alcătuită dintr-un singur tip de adjective, şi anume din adjectivele care se află la forma M_s şi pentru care $M_s = F_s \neq M_p = F_p$ (subțire, mare, rece. . .).

A noua clasă de distribuție este alcătuită din două tipuri de adjective şi anume : α) adjective care se află la forma F_s şi pentru care $M_s = M_p \neq F_s = F_p$ (amăruie, greoaie. . .) ; β) adjective care se află la forma F_s şi pentru care $M_s \neq M_p \neq F_s = F_p$ (folositoare, marmoree. . .).

A zecea clasă de distribuție este alcătuită din două tipuri de adjective şi anume : α) adjective care se află la forma M_p şi pentru care $M_s = F_s \neq M_p = F_p$ (subțiri, mari, verzi. . .) ; β) adjective care se află la forma M_p şi pentru care $M_s \neq F_s \neq M_p = F_p$ (mici, dragi, noi. . .).

A unsprezecea clasă de distribuție este alcătuită dintr-un singur tip de adjective şi anume din adjectivele care se află la forma M_s şi pentru care $M_s = F_p \neq M_p \neq F_s$ (june. . .).

A douăsprezecea clasă de distribuție este alcătuită dintr-un singur tip de adjective, şi anume din adjectivele care se află la forma M_s şi pentru care $M_s = F_s = M_p = F_p$ (kaki, maro, cumsecade. . .).

5. DIFICULTĂȚI LEGATE DE DISTINGEREA FACTORILOR GRAMATICALI DE CEI LEXICALI

Specificam la sfîrșitul paragrafului al doilea că apartenența unei fraze la limba romînă se decide în raport cu corectitudinea ei și nu în raport cu faptul dacă ea are sau nu are sens. Însă distincția dintre sensul lexical și cel gramatical nu poate fi totdeauna detectată și, în unele cazuri, rămîne o iluzie. Pentru a da numai două exemple, ne vom referi la expresiile ,, un om foarte extrem'' și ,,merge înalt''. Pentru a evita, pe cît este posibil, astfel de complicații, ne vom situa la un nivel mai coborît de gramaticalitate și anume vom considera în rolul frazelor limbii romîne numai sintagmele de tipul substantiv + adjectiv la gradul pozitiv.

La acest nivel coborît de gramaticalitate trebuie privită și clasificarea efectuată în paragraful precedent.

6. NOȚIUNEA DE ,,CATEGORIE GRAMATICALĂ ELEMENTARĂ''

Vom spune că o mulțime A de cuvinte este o *mulțime inițială* dacă nu există nici un cuvînt din afara mulțimii A care să domine toate cuvintele din mulțimea A. Dacă, în plus, A este o clasă de distribuție, vom spune că A este o *clasă inițială de distribuție*. Noțiunea de mulțime inițială a fost introdusă în [10], fiind sugerată de o noțiune puțin diferită introdusă în [2] și [3]. Iată cîteva exemple de clase inițiale de distribuție: S (frumos), S (frumoși), S (frumoasă), S (frumoase). Într-adevăr, dacă un cuvînt nu intră în S (frumos), atunci el nu poate domina cuvintele din S (frumos); o situație similară se prezintă cu celelalte trei clase de distribuție specificate. În schimb, S (subțire), S (vechi) etc. nu sînt mulțimi inițiale.

Reunind laolaltă clasele de distribuție S (frumos) și S (frumoasă), obținem o mulțime inițială care nu mai este o clasă de distribuție. La fel se întîmplă dacă reunim laolaltă pe S (frumos) cu S (frumoși) sau pe S (frumos) cu S (frumoase) etc. Reunind laolaltă două sau mai multe clase inițiale de distribuție obținem totdeauna o mulțime inițială care nu mai este o clasă de distribuție.

Dacă reunim o mulțime inițială B cu toate cuvintele care sînt dominate de orice cuvînt din B, mulțimea nou obținută se notează $\mathcal{G}(B)$ și se numește *categoria gramaticală generată de B*.

Fie A o clasă inițială de distribuție. Să considerăm totalitatea cuvintelor din A și a acelora care sînt dominate de orice cuvînt din A. Această totalitate de cuvinte o vom nota cu $\mathcal{G}(A)$ și o vom numi *categoria gramaticală elementară generată de A*. Cu alte cuvinte, o categorie gramaticală elementară este un caz particular de categorie gramaticală $\mathcal{G}(B)$, care se obține luînd în rolul lui B o clasă inițială de distribuție. Noțiunea de ,,categorie gramaticală elementară'' a fost introdusă de către R. L. Dobrușin în [3].

7. CATEGORIILE GRAMATICALE ELEMENTARE ALE ADJECTIVELOR CALIFICATIVE NEARTICULATE DIN LIMBA ROMÎNĂ

Pentru a arăta că orice cuvînt din mulțimea A domină orice cuvînt din mulțimea E, vom scrie $A \to E$. Cu această condiție avem : S (frumos) $\to$ S (frumos), S (frumos) $\to$ S (vechi), S (frumos) $\to$ S (precoce), S (frumos) $\to$ S (amărui), S (frumos) $\to$ S (subțire), S (frumos) $\to$ S (june), S (frumos) $\to$ S (maro). Cu aceasta am epuizat cuvintele dominate de S (frumos), deci putem alcătui categoria gramaticală elementară generată de S (frumos). Vom folosi, pentru a indica reunirea laolaltă a două sau mai multe mulțimi, semnul $\cup$. Avem

$$\mathcal{G}\,(S\,(\text{frumos})) = S\,(\text{frumos}) \cup S\,(\text{vechi}) \cup S\,(\text{precoce}) \cup S\,(\text{amărui}) \cup S\,(\text{subțire}) \cup S\,(\text{june}) \cup S\,(\text{maro})$$

Observăm că am obținut *printr-o metodă formală* ceea ce, din punct de vedere semantic, revine la totalitatea adjectivelor calificative nearticulate, la forma de nominativ, singular, masculin, gradul pozitiv.

Să stabilim acum cuvintele dominate de S (frumoasă). Avem : S (frumoasă) $\to$ S (frumoasă), S (frumoasă) $\to$ S (precoce), S (frumoasă) $\to$ S (subțire), S (frumoasă) $\to$ S (amăruie), S (frumoasă) $\to$ S (maro). Cu aceasta am epuizat cuvintele dominate de S (frumoasă), deci putem alcătui categoria gramaticală elementară generată de S (frumoasă). Avem

$$\mathcal{G}\,(S\,(\text{frumoasă})) = S\,(\text{frumoasă}) \cup S\,(\text{precoce}) \cup S\,(\text{subțire}) \cup S\,(\text{amăruie}) \cup S\,(\text{maro})$$

Observăm că am obținut, *printr-o metodă formală*, ceea ce din punct de vedere semantic revine la totalitatea adjectivelor calificative nearticulate, la forma de nominativ, singular, feminin, gradul pozitiv.

Să stabilim acum cuvintele dominate de S (frumoși). Avem S (frumoși) $\to$ S (frumoși), S (frumoși) $\to$ S (vechi), S (frumoși) $\to$ S (amărui). S (frumoși) $\to$ S (subțiri), S (frumoși) $\to$ S (maro). Cu aceasta am epuizat cuvintele dominate de S (frumoși). Avem deci

$$\mathcal{G}\,(S\,(\text{frumoși})) = S\,(\text{frumoși}) \cup S\,(\text{vechi}) \cup S\,(\text{amărui}) \cup S\,(\text{subțiri}) \cup S\,(\text{maro})$$

Observăm că am obținut, *printr-o metodă formală*, ceea ce, din punct de vedere semantic, revine la totalitatea adjectivelor calificative nearticulate, care se află la forma de nominativ, plural, masculin, gradul pozitiv.

Să stabilim acum cuvintele dominate de S (frumoase). Avem : S (frumoase) $\to$ S (frumoase), S (frumoase) $\to$ S (vechi), S (frumoase) $\to$ S (precoce), S (frumoase) $\to$ S (amăruie), S (frumoase) $\to$ S (subțiri), S (frumoase) $\to$ S (maro), S (frumoase) $\to$ S (june). Cu aceasta am epuizat cuvintele dominate de S (frumoase) și avem

$$\mathcal{G}\,(S\,(\text{frumoase})) = S(\text{frumoase}) \cup S\,(\text{vechi}) \cup S\,(\text{precoce}) \cup S\,(\text{amăruie}) \cup S\,(\text{subțiri}) \cup S\,(\text{june}) \cup S\,(\text{maro})$$

Observăm că am obţinut, *printr-o metodă formală*, ceea ce din punct de vedere semantic, revine la totalitatea adjectivelor calificative nearticulate, care se află la forma de nominativ, plural, feminin, gradul pozitiv.

Cu aceasta am epuizat categoriile gramaticale elementare ale adjectivelor calificative nearticulate, deoarece, dintre cele douăsprezece clase de distribuţie stabilite în paragraful 4, doar primele patru sînt clase iniţiale de distribuţie.

O observaţie de natură metodologică. Pentru a stabili, de exemplu, categoria gramaticală elementară generată de S (frumos) nu a fost nevoie să verificăm pentru fiecare adjectiv în parte dacă el este sau nu dominat de S (frumos); în felul acesta ar fi fost nevoie de un volum imens de muncă. Ne-am bazat pe o proprietate simplă, dar importantă, a relaţiei de dominare (Propoziţia 5 din [10]) şi anume : dacă $x \to y$, atunci $S(x) \to S(y)$. În felul acesta, avînd inventarul claselor de distribuţie ale adjectivelor calificative nearticulate, a fost suficient să verificăm relaţia de dominare doar de douăsprezece ori. Anume, am ales din fiecare dintre cele douăsprezece clase de distribuţie, cîte un cuvînt, la întîmplare, şi am verificat dacă el este dominat sau nu de către cuvîntul „frumos". Practic, aceasta a revenit la constatarea că relaţiile : frumos → frumos, frumos → vechi, frumos → precoce, frumos → amărui, frumos → subţire, frumos → june, frumos → maro sînt adevărate, în timp ce relaţiile : frumos → frumoasă, frumos → frumoşi, frumos → frumoase, frumos → amăruie, frumos → →subţiri sînt false.

În mod asemănător s-a procedat şi la alcătuirea celorlalte trei categorii gramaticale elementare.

8. CATEGORII GRAMATICALE NEELEMENTARE ALE ADJECTIVELOR CALIFICATIVE NEARTICULATE DIN LIMBA ROMÎNĂ

Să încercăm să reunim laolaltă două dintre categoriile gramaticale elementare stabilite în paragraful 7. Să considerăm, de pildă, reuniunea

$$H_1 = \mathfrak{G}\,(S\,(\text{frumos})) \cup \mathfrak{G}\,(S\,(\text{frumoasă}))$$

Conform Propoziţiei 9 din [10], H_1 este o mulţime iniţială, deci generează o categorie gramaticală. Avem $H_1 \to S$ (maro) şi cu aceasta am epuizat cuvintele dominate de H_1. Însă clasa de distribuţie S (maro) este conţinută în mulţimea H_1, deci

$$\mathfrak{G}\,(H_1) = H_1.$$

Prin aceasta am demonstrat că H_1 este o categorie gramaticală (bineînţeles, neelementară). Observăm că am obţinut, *printr-o metodă formală*, ceea ce, din punct de vedere semantic, revine la totalitatea adjectivelor calificative nearticulate, care se află la o formă de nominativ, singular, gradul pozitiv.

În mod analog se stabileşte că mulţimea

$$H_2 = \mathfrak{G}\,(S\,(\text{frumos})) \cup \mathfrak{G}\,(S\,(\text{frumoşi}))$$

este o categorie gramaticală care revine, din punct de vedere semantic, la totalitatea adjectivelor calificative nearticulate, care se află la o formă de nominativ, masculin, gradul pozitiv.

Mulţimea

$$H_3 = \mathcal{G}\ (S\ (\text{frumoasă})) \cup \mathcal{G}\ (S\ (\text{frumoase}))$$

este o categorie gramaticală care revine, din punct de vedere semantic, la totalitatea adjectivelor calificative nearticulate, care se află la o formă de nominativ, feminin, gradul pozitiv.

Mulţimea

$$H_4 = \mathcal{G}\ (S\ (\text{frumoşi})) \cup \mathcal{G}\ (S\ (\text{frumoase}))$$

este o categorie gramaticală care revine, din punct de vedere semantic, la totalitatea adjectivelor calificative nearticulate, care se află la o formă de nominativ, plural, gradul pozitiv.

Fie acum reuniunea $H_{14} = H_1 \cup H_4$. Conform Propoziţiei 9 din [10], H_{14} este o mulţime iniţială, deci generează o categorie gramaticală. Avem $H_{14} \to S$ (maro) şi cu aceasta am epuizat cuvintele dominate de H_{14}. Însă S (maro) este conţinută în H_{14}, deci

$$\mathcal{G}\ (H_{14}) = H_{14}.$$

Prin aceasta am demonstrat că H_{14} este o categorie gramaticală (neelementară). Observăm că am obţinut, *printr-o metodă formală*, ceea ce, din punct de vedere semantic, revine la totalitatea adjectivelor calificative nearticulate, care se află la o formă de nominativ, gradul pozitiv.

În mod analog se stabileşte că mulţimea $H_{23} = H_2 \cup H_3$ este o categorie gramaticală şi avem $H_{14} = H_{23}$.

Pînă acum am considerat numai categorii gramaticale generate de reuniuni de clase de distribuţie. Astfel de categorii gramaticale au fost numite în [10] *categorii gramaticale normale*. Conform teoremei 9 din [10], o categorie gramaticală este normală dacă şi numai dacă ea este o reuniune de clase de distribuţie. Să ilustrăm acest fenomen pe exemplul adjectivelor.

Fie $A = S$ (frumos) $\cup$ S (vechi) $\cup$ S (precoce) $\cup$ S (amărui) $\cup$ S (subţire) $\cup$ S (june) $\cup$ {gri}, unde prin {gri} am notat mulţimea formată din unicul cuvînt „gri". Fie $B = S$ (frumos) $\cup$ S (vechi) $\cup$ S (precoce) $\cup$ S (amărui) $\cup$ S (subţire) $\cup$ S (june) $\cup$ (S (gri) — {gri}), unde prin S (gri) — {gri} s-a notat mulţimea care rămîne din clasa de distribuţie a cuvîntului „gri", după ce s-a eliminat din ea cuvîntul „gri". Conform Propoziţiei 9 din [10], A şi B sînt mulţimi iniţiale şi, pe de altă parte, nici una dintre ele nu este conţinută în cealaltă. Avem $A \to S$ (gri), $B \to S$ (gri) şi cu aceasta am epuizat cuvintele dominate de mulţimile A şi B; deci

$$\mathcal{G}\ (A) = \mathcal{G}\ (B) = \mathcal{G}\ (S\ (\text{frumos}))$$

Observăm că există o clasă de distribuţie şi numai una, anume S (gri), cu proprietatea că

$$A \cup B \to S\ (\text{gri})$$

iar S (gri) conține toate cuvintele din A care nu sînt în B și toate cuvintele din B care nu sînt în A. Acest fapt, ușor verificabil empiric, este consecința unei teoreme generale (teorema 2 din [10]). În felul acesta, în baza unor teoreme obținute în cadrul unei teorii pur deductive, avem posibilitatea de a distinge premisele logice care asigură o anumită proprietate, de faptele care în mod întîmplător apar împreună. Proprietățile clasei de distribuție S (gri) în ceea ce privește mulțimile inițiale A și B sînt un reflex al unui fenomen mai profund, care ilustrează legătura organică dintre noțiunea de clasă de distribuție, pe de o parte, și noțiunea de categorie gramaticală pe de altă parte; aceasta, chiar în cazul în care categoria gramaticală nu este generată de o clasă de distribuție.

Să revenim la mulțimea inițială A considerată mai sus. În [10] am introdus noțiunea de *închidere a unei mulțimi inițiale*. Închiderea mulțimii A se notează $\bar{A}$ și este reuniunea tuturor claselor de distribuție care conțin cel puțin un cuvînt din A. Dacă G (A) este normală, atunci $\mathfrak{G}(A) = \mathfrak{G}(\bar{A})$, lucru care în cazul nostru se verifică imediat, deoarece $\bar{A} = \mathfrak{G}(A) = \mathfrak{G}$ (S (frumos)). Constatăm astfel că, deși A nu este o reuniune de clase de distribuție, $\mathfrak{G}(A)$ este o reuniune de clase de distribuție; aceasta se explică prin faptul că închiderea $\bar{A}$ este, chiar prin modul în care a fost ea definită, o reuniune de clase de distribuție.

9. O MĂSURĂ A OMONIMIEI MORFOLOGICE: PARTEA COMUNĂ A UNOR CATEGORII GRAMATICALE ELEMENTARE

Să considerăm din nou cele patru categorii gramaticale elementare obținute în paragraful 7. Observăm că unele cuvinte aparțin mai multor categorii gramaticale elementare. Din acest punct de vedere, adjectivele calificative nearticulate se împart în patru grupe, în felul următor:

1) Adjective care intră în cîte o singură categorie gramaticală elementară și pe care le vom numi *adjective de indice unu*; aici intră adjectivele din S(frumos), S(frumoasă), S(frumoși) și S(frumoase).

2) Adjective care intră în două categorii gramaticale elementare și pe care le vom numi *adjective de indice doi*; aici intră adjectivele din S (amărui), S(subțire), S(june), S(amăruie), S(subțiri).

3) Adjective care intră în trei categorii gramaticale elementare și pe care le vom numi *adjective de indice trei*; aici intră adjectivele din S(vechi) și S(precoce).

4) Adjective care intră în patru categorii gramaticale elementare și pe care le vom numi *adjective de indice patru*; aici intră adjectivele din S(gri)

Indicele unui adjectiv reprezintă o măsură a omonimiei morfologice care se manifestă în paradigma adjectivului respectiv; cu cît acest indice este mai mare, cu atît este mai mare numărul formelor omonimice ale cuvîntului respectiv. De aceea, indicele definit mai sus poate fi considerat ca un *indice al omonimiei morfologice*. Pentru o tratare din alt punct de vedere a acestei probleme a se vedea [9].

Stabilirea indicelui de omonimie al unui cuvînt este simplificată de următoarea observație : orice cuvînt din $S(x)$ are același indice de omonimie ca și x.

Este natural, în urma constatărilor făcute, să numim *interferență omonimică* partea comună a unor categorii gramaticale elementare. Se poate arăta că interferența omonimică a două categorii gramaticale elementare, $\mathfrak{G}(A)$ și $\mathfrak{G}(B)$, este

$$\mathfrak{G}(A \cup B) - (A \cup B)$$

de unde rezultă că interferența omonimică a categoriilor gramaticale elementare $\mathfrak{G}$ (S(frumos)) și $\mathfrak{G}$ (S(frumoasă)) este

$$\mathfrak{G}\,(S\,(\text{frumos}) \cup S\,(\text{frumoasă})) - (S\,(\text{frumos}) \cup S\,(\text{frumoasă})).$$

O expresie analogă se poate da și pentru celelalte interferențe omonimice.

OBSERVAȚII FINALE

Considerațiile dezvoltate în această lucrare nu încheie, ci constituie doar începutul unei cercetări structurale a problemei enunțate în primul paragraf. S-a prezentat o „mașinărie" căreia trebuie să-i descoperim legile după care funcționează ; trebuie deci ca, plecînd de la definițiile și sugestiile furnizate de modurile de organizare descrise mai sus, să efectuăm o analiză deductivă, prin care să stabilim legăturile logice de care ascultă categoriile gramaticale și clasele de distribuție în interacțiunea lor reciprocă. În parte, acest studiu a fost efectuat în [10]. Bineînțeles, rezultatele obținute printr-un astfel de studiu deductiv trebuie să fie confruntate cu noțiunile primare care au constituit punctul de plecare, iar sugestiile oferite de acestea din urmă trebuie să orienteze teoria deductivă pe direcții cît mai interesante.

În legătură cu formele arhaice sau regionale, trebuie făcută o discriminare între formele care alterează sistemul lingvistic existent și cele care îl lasă intact. Astfel, forma „nouă" a pluralului adjectivului „nou" creează o nouă clasă de distribuție în cadrul adjectivelor limbii romîne, deci prezintă o importanță deosebită ; în schimb, adjectivul „ferice" intră într-o clasă de distribuție deja existentă, împreună cu „cumsecade", „maro" etc., deci nu prezintă importanță deosebită din punctul de vedere al claselor de distribuție ale adjectivelor.

O aplicare la limba germană a categoriilor gramaticale elementare a fost dată în [11].

BIBLIOGRAFIE

[1] Academia Republicii Populare Romîne, Institutul de Lingvistică, *Dicționar invers*, Ed. Acad. R.P.R., 1957.

[2] R. L. Dobrușin, *Опыт определения понятия грамматической категории*. în Тезисы *Конференции по машинному переводу* (*15—21 мая 1958 года*), Москва, 1958, p. 37.

[3] R. L. Dobrușin, *Элементарная грамматическая категория*, în „Бюллетень Объединения по проблемам машинного перевода", 1957, 5, p. 19–21.
[4] H. A. Gleason Jr., *An introduction to descriptive linguistics*, New York, 1955.
[5] Z. Harris, *Methods in structural linguistics*, Chicago, 1951.
[6] L. Hjelmslev, *Prolegoména to a theory of language*, Baltimore, 1953.
[7] O. S. Kulaghina, *Об одном способе определения грамматических понятий на базе теории множеств*, în „Проблемы Кибернетики", 1958, 1, p. 203—214.
[8] M. Manoliu, *Propuneri pentru o nouă clasificare a flexiunii adjectivelor din limba romînă*, în „Limba romînă", nr. 2, 1961, p. 117–123.
[9] S. Marcus, *Description, à l'aide de la théorie des ensembles, de certains phénomènes morphologiques*, în „Revue de mathématiques pures et appliquées", tome VI, nr. 4, 1961, p. 735–744.
[10] S. Marcus, *Sur un modèle logique de la catégorie grammaticale élémentaire*, I, în „Revue de mathématiques pures et appliquées", tome VII, nr. 1, 1962, p. 91–10 .
[11] I. I. Revzin, *О сильных и слабых противопоставлениях в системе падежей современного немецкого языка* în „Вопросы Языкознания", 1960, 3, p. 82—85.
[12] K. Togeby, *Structure immanente de la langue française*, în *Travaux du Cercle linguistique de Copenhague*, 1951.

Manuscris primit la redacție la 27.III.1962

КОНТЕКСТУАЛЬНЫЙ КРИТЕРИЙ КЛАССИФИКАЦИИ СЛОВ (ПРИМЕНИТЕЛЬНО К РУМЫНСКИМ ИМЕНАМ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫМ)

РЕЗЮМЕ

Пусть язык L, данный нам в виде точно определенной лексики и точно определенного множества предложений, являющихся конечными последовательностями элементов лексики. В зависимости от того, является ли данное множество более многочисленным или менее многочисленным, проводимый нами анализ соответствует более низкому или более высокому уровню «грамматичности». Рассматривая два слова — x и y, — можно сказать что x *доминирует* y, и написать $x \rightarrow y$, если в любом предложении языка L, содержащем слово x, замена этого слова словом y ведет к предложению того же языка ([2], [3], [10]). Например: во французском языке *bon* «хороший» $\rightarrow$ *mince* «тонкий», а в румынском *citește* «читает» $\rightarrow$ *strigă* «кричит». Вообще, если $x \rightarrow y$, тогда морфологическая омонимия, проявляющаяся в парадигме x, более ограничена, или такая же, как и в парадигме y. *Дистрибуционный класс* слова x — это совокупность слов, доминирующих слово x и, в то же время, доминируемых словом x. В § 4 устанавливается, что, если не принимать во внимание устарелые или диалектальные формы, то румынские качественные прилагательные, не сопровождаемые артиклем, разделяются на 12 дистрибуционных классов. Далее указывается, каковы суть эти классы и анализируется их структура с помощью понятия о *типе*, рассматриваемого в [9], стр. 742. Если множество слов B обладает тем свойством, что не существует ни одного слова вне B, могущего доминировать любое слово из B, тогда B является *начальным множеством*. Если соединить B

со всеми словами, доминируемыми каждым словом из B, получается множество, которое мы отмечаем буквами $\mathcal{G}(B)$ и называем *грамматической категорией, порожденной множеством* B. Если же, помимо этого, B является дистрибуционным классом, то $\mathcal{G}(B)$ называется *элементарной грамматической категорией* ([3], [10]). В § 7 показано, что качественные прилагательные, не сопровождаемые артиклем, разделяются, в румынском языке, на четыре грамматические элементарные категории. Соединяя, подходящим образом, эти элементарные грамматические категории, мы получаем, формально, категории рода и числа имени прилагательного. В § 9 определяется понятие о *показателе морфологической омонимии* имени прилагательного, который является числом, равным числу элементарных грамматических категорий, к которым относится данное прилагательное. Например, прилагательное *frumos* «красивый» имеет показатель 1, *subțire* «тонкий» — показатель 2, *vechi* «старый» — показатель 3, а *cumsecade* «порядочный» — показатель 4.

Используемый метод исследования носит общий характер, будучи применим ко всем языкам и ко всем частям речи.

UN CRITÈRE CONTEXTUEL POUR LA CLASSIFICATION DES MOTS (APPLICATION AUX ADJECTIFS DU ROUMAIN)

RÉSUMÉ

Soit une langue L comportant un lexique bien déterminé et une collection bien déterminée de phrases, c'est-à-dire de suites d'éléments du lexique. Selon que cette collection sera plus restreinte ou plus étendue, l'analyse préconisée décélera un niveau grammatical plus réduit ou plus élevé. Étant donnés deux mots x et y, on dira que x *domine* y (x $\rightarrow$ y) si dans toute phrase de L contenant le mot x, le remplacement de x par y aboutit à une phrase de L ([2], [3], [10]). Ainsi l'on a en français *bon* $\rightarrow$ *mince* et en roumain *citește* (« il lit ») $\rightarrow$ *strigă* (« il crie »). D'une manière générale, lorsque x $\rightarrow$ y, l'homonymie morphologique qui se manifeste dans le paradigme de x est plus pauvre ou la même que dans le paradigme de y. *La classe de distribution* d'un mot x comprend la totalité des mots qui dominent x et sont en même temps dominés par lui. L'auteur établit (§ 4) que, abstraction faite des formes régionales ou archaïques, les adjectifs qualificatifs non articulés de la langue roumaine se répartissent en 12 classes, dont la structure est analysée à l'aide de la notion de *type* introduite dans [9], p. 742. Lorsqu'un ensemble de mots B est tel qu'il n'existe aucun mot en dehors de lui qui domine tout mot de B, alors l'ensemble B est un *ensemble initial.* En réunissant B à tous les mots dominés par chaque mot de B, on obtient un ensemble $\mathcal{G}(B)$, nommé *catégorie grammaticale engendrée par B*. Si B est, de plus, une classe de distribution alors $\mathcal{G}(B)$ prend le nom de *catégorie grammaticale élémentaire* ([3], [10]). L'auteur établit ensuite (§ 7) que les adjectifs qualifi-

catifs non articulés de la langue roumaine forment quatre catégories grammaticales élémentaires. En réunissant de façon adéquate ces catégories grammaticales élémentaires, on obtient formellement les catégories de genre et de nombre de l'adjectif. Enfin, l'auteur considère (§ 9) l'*indice d'homonymie morphologique* d'un adjectif, égal, par définition, au nombre des catégories grammaticales élémentaires auxquelles appartient cet adjectif. Ainsi *frumos* (« beau ») a l'indice 1, *subțire* (« mince ») l'indice 2, *vechi* (« vieux ») l'indice 3 et *cumsecade* (« comme il faut ») l'indice 4.

La méthode employée est applicable à toutes les langues et à toutes les parties du discours.

„FORME VERBALE COMPUSE"

DE

VALERIA GUŢU-ROMALO

1. Elementele membre ale unei categorii definite funcţional se definesc, în primul rînd, prin corelaţiile care se stabilesc între ele. Valoarea fiecărui membru al paradigmei se precizează în raport cu ceilalţi membri şi ca atare depinde de numărul membrilor paradigmei categoriei date. De aceea e esenţială definirea unităţilor care trebuie avute în vedere.

Analiza structurală înglobează în genere fără restricţii ca formanţi ai morfemelor afixele flexionare, deci unităţile de expresie care conţin afixe, adică aşa-numitele „forme simple". În ce priveşte „formele compuse" sau „analitice", acestea sau sînt excluse din discuţie ca avînd o structură fundamental diferită de a celorlalte, sau sînt discutate pe acelaşi plan cu cele sintetice fără o prealabilă justificare şi ca atare fără a se stabili limita dintre „formele compuse" şi alte grupări asemănătoare ca structură şi, eventual, ca semnificaţie.

Astfel primul mod de a concepe lucrurile apare, pentru a nu menţiona decît o părere, la L. Hjelmslev. Creatorul glosematicii recurge în ilustrarea teoriei sale aproape exclusiv la forme sintetice latine, iar în *La structure morphologique* (în „Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague", XII (1959) p. 118), discutînd metoda comutării, dă un exemplu elocvent pentru problema care ne interesează : „De même, en appliquant mécaniquement, et sans tenir compte des catégories, l'épreuve de la commutation au verbe allemand, on arriverait au résultat que les deux significations d'aspect contenues dans l'imparfait et dans le passé défini du français respectivement peuvent, en se substituant l'une à l'autre, entraîner un changement de l'expression : à la commutation entre *il parlait* et *il parla* peut correspondre celle entre *er sprach* et *er hat gesprochen*. En conclure à l'existence d'une différence d'aspects en allemand serait méconnaître le fait que, à la différence du français, les significations en question ne sont pas renfermées dans un morphème, pour le soutenir il faudrait pouvoir prouver le caractère morphématique du verbe *haben*, c'est-à-

dire nier son caractère de verbe. Si d'un certain point de vue les „temps composés" sont des temps ... ils se trouvent à un niveau fonctionnel bien différent de celui de la catégorie des morphèmes flexionnels".

E. A. Llorach, în schimb, în *Gramatica estructural* (según la escuela de Copenhague y con especial atención a la lengua española), Madrid, unde expune cu fidelitate metoda și concepția glosematică, analizînd verbul spaniol include fără nici o rezervă, „formele compuse" alături de cele simple, căci, deși admite că „lo que en la espresión distingue de las formas simples las compuestas es la *junción* de dos sintagmas" (*op. cit.*, p. 119), ceva mai departe ajunge, discutînd din punctul de vedere al conținutului formele simple și cele compuse, la concluzia că au exact același conținut pleremic" „pues la noción „*haber*" es puramente *vacía*" (*op. cit.*, p. 120), justificare care mi se pare insuficientă, avînd în vedere caracterul ei strict semantic.

2. Pentru limbile europene moderne, în general, și pentru limbile romanice care au înlocuit unele forme sintetice latine prin procedee analitice, rezolvarea acestei probleme prezintă un mare interes.

În special se impun atenției, prin abundența lor, „formele verbale compuse" care reprezintă grupări de tipul *verb* + *verb*.

În trecerea de la latină la limbile romanice au apărut în număr mare grupări verbale de acest tip, adeseori mai mult ori mai puțin sinonime. În general evoluția a mers în sensul selectării : una din grupări, devenind deosebit de frecventă, elimină treptat pe celelalte. Întrebuințarea frecventă este însoțită adeseori de modificarea relațiilor dintre elementele componente ale grupului. Astfel *habeo littera*(*m*) *scripta*(*m*), de ex., devine, *habeo scripta*(*m*) *littera*(*m*). Această reorganizare corespunde unei restructurări a relațiilor în interiorul grupului : în cazul exemplului nostru, *scripta*(*m*) încetează de a mai fi dependent de *littera*(*m*) și intră în sfera de dependență a lui *habeo*, ceea ce se manifestă de la un moment dat, în anumite condiții, în cazul construcției menționate, prin faptul că participiul nu mai suportă regimul (sub aspectul morfemelor de număr, gen și caz) al substantivului și devine invariabil.

Grupările verbale în discuție se repartizează ca organizare pozițională în două tipuri :

(A) v V[1]
(B) V v.

E de presupus că cel puțin într-o anumită epocă aceeași grupare poate apărea într-o topică sau alta. La un moment dat însă una din topici începe să prevaleze. Din acest moment topica începe să nu mai fie indiferentă. În cazurile în care au o existență durabilă, istoria arată că grupările verbale care se încadrează în tipul B evoluează diferit de cele de tip A.

[1] *v* reprezintă ca semantică verbul secundar, iar *V* verbul principal : în ex., anterior *v* ar corespunde lui *habeo*, iar *V* lui *scripta*(*m*).

În grupurile de tip B se produce, de cele mai multe ori, după o anumită perioadă, o fuziune morfologică şi fonetică între elementele grupului, fuziune care se manifestă în faptul că ele încetează de a mai fi permutabile :

— ordinea elementelor în cadrul grupului devine strict fixă : V v nu poate avea varianta v V,

— încetează posibilitatea de intercalare între membrele grupului a unor elemente eterogene.

Un exemplu clar în acest sens e lat. *cantare habeo* > fr. *chanterai*[1]. *Chanterai*, cu toată originea sa analitică, e încadrat de obicei fără rezerve în categoria „formelor simple".

În grupurile de tip B, chiar cînd devin extrem de frecvente şi cînd se modifică profund din punct de vedere semantic şi sub aspectul relaţiilor dintre elemente, elementele componente îşi păstrează caracterul permutabil :

— ordinea elementelor în interiorul grupului e variabilă, deşi topica v V predomină,

— se păstrează, în anumite limite posibilitatea de separare a celor două elemente ale grupului prin intercalarea unor elemente eterogene.

Un exemplu poate constitui perfectul compus romînesc — *am cîntat* care cunoaşte şi topica *cîntat-am* (în sec. al XVI-lea foarte frecventă, în limba actuală rară, dar posibilă) şi permite intercalarea unei categorii limitate de adverbe : *am şi cîntat*, *am mai cîntat* etc.

Această evoluţie deosebită, condiţionată de o anumită topică, a grupurilor „*verb* + *verb*", o întîlnim şi la grupurile nominale „articol (a) + substantiv (S)", care de asemenea pot fi organizate :

(A) a S
(B) S a.

Ori de cîte ori predomină ca frecvenţă într-o limbă tipul (A) elementele îşi păstrează capacitatea de permutare ; şi-o pierd însă cînd predomină tipul (B) : Prima situaţie o întîlnim în toate limbile romanice (cf. de ex. : fr. *la fleur*, *la belle fleur*[2]) cu excepţia romînei, în care articolul postpus se ataşează substantivului, cele două elemente devenind inseparabile : *floarea*, *floarea frumoasă* etc., uneori producîndu-se chiar o fuziune, o contopire fonetică a celor două elemente ceea ce face dificilă analiza : *casa* < *casă a*, *casei* < *case ei*[3]. Dar tot în romînă, în grupările cu articol proclitic, se păstrează posibilitatea de permutare *o floare*, *o frumoasă floare*.

Cum capacitatea de permutare caracterizează cuvîntul, pierderea capacităţii de permutare poate fi considerată dovadă a faptului că de la o combinaţie de două plereme, avînd fiecare o caracteristică proprie, s-a ajuns la un unic plerem şi o caracteristică unică. Ca atare, înglobarea formelor de tipul (B), *chanterai*, printre formele simple, sintetice (flexionare), e justificată.

---

[1] Ritmul de evoluţie variază de la limbă la limbă. În portugheză, formaţia corespunzătoare *cantarei* nu a ajuns la o fuziune completă, deoarece permite intercalarea pronumelor : *cantar-lhe-ei*.

[2] Comp. însă în pg. *ambos os homens*, *todo o homem*. Dar şi *as várias palavras*.

[3] A. Martinet vorbeşte (vezi *Eléments de linguistique générale*, Paris, 1960, p. 98, 112 etc.) în asemenea situaţii de amalgamarea semnificaţiilor.

Cum trebuie considerate însă grupările în care, ca în cele de tip A, posibilitățile de permutare se conservă?

3. Cum relațiile dintre elementele componente ale grupurilor e probabil să varieze de la un grup la altul și cu atît mai mult de la o limbă la alta, chiar dacă în diferite limbi există grupări asemănătoare din punctul de vedere al componenței și al conținutului, ne propunem să cercetăm relațiile în grupurile de acest tip din limba romînă.

3.1. Dintre așa-numitele ,,forme compuse'' din limba romînă ne oprim întîi asupra perfectului compus care e cel mai frecvent și cel mai răspîndit, fiind cunoscut și folosit în toate regiunile.

,,Alcătuit din auxiliarul *a aveà* și participiul verbului de conjugat'', perfectul compus comută cu unele ,,forme simple'' *vine*: *a venit*, *venea*: *a venit*, comutare care pune în evidență o opoziție temporală în primul caz, o opoziție de natură aspectuală în al doilea.

În lanțul *acum vine acasă*, comutarea lui *acum* cu *ieri*, atrage comutarea lui *vine* cu *venea*, *venise* sau *a venit*, ca atare cele trei unități cuprind în egală măsură morfemul de trecut cerut de adverbul *ieri*. Expresia diferă însă, ceea ce ,,presupune o diferență în planul conținutului''[1]. Pe cînd *venea*, *venise* sînt alcătuite din temă și afixe, cărora în planul conținutului le corespund un plerem și o caracteristică, ultima e alcătuită din ,,două verbe'', deci în orice caz în planul conținutului ar corespunde două plereme.

O grupare de tipul *a venit* nu poate fi considerată ca situîndu-se la același nivel cu *venea* etc., decît, cum arată L. Hjelmslev (v. mai sus), dacă se poate ,,nega'' caracterul verbal al lui *a avea*. Ca atare examinarea trebuie concentrată în primul rînd asupra acestui element al grupului.

I. *a*) Aplicînd proba comutării în interiorul grupului constatăm că în această combinație nu e posibilă comutarea ,,prezentului'' cu alt timp: grupările *aveam venit*, *avui venit*, *avusesem venit* sînt imposibile în limba romînă actuală.

Această verificare arată că, în ipoteza că *a avea* își păstrează în situația dată caracterul de verb, relația dată caracterizează prezentul.

b) Comparînd formele verbului auxiliar *a avea* (din perfectul compus) (A) cu formele de prezent indicativ ale verbului predicativ *a avea* (B):

(A)			(B)		
1.	*am*	(*venit*)	1.	*am*	(o carte)
2.	*ai*	,,	2.	*ai*	,,
3.	*a*	,,	3.	*are*	,,
4.	*am*	,,	4.	*avem*	,,
5.	*ați*	,,	5.	*aveți*	,,
6.	*au*	,,	6.	*au*	,,

constatăm că din cele 6 ,,forme'' comparate, trei coincid, dar trei sînt distincte. Formele din seria (A) nu apar în nici un fel de altă relație. Sînt deci caracterizate printr-o distribuție limitată la o singură poziție.

Constatările *a*) și *b*) sînt suficiente pentru a afirma că ,,auxiliarul *a avea*'' este o mărime distinctă de verbul predicativ *a avea*.

[1] Cf. citatul anterior din L. Hjelmslev.

II. Posibilitatea de a se asocia cu diferite morfeme temporale caracterizează baza „verbală". Constatarea formulată sub I. *a*) face îndoielnică calitatea verbală a elementului auxiliar din perfectul compus. E de presupus că natura verbală a acestuia ar putea fi pusă în evidență prin comutarea lui, în cadrul relației date, cu alte verbe.

Aplicarea acestei probe arată că există un număr limitat de verbe care pot apărea în condiții aparent asemănătoare :

trebuie învățat
ajunge învățat
este învățat etc.

Este vorba de asemănare aparentă și nu de identitate pentru că :

— aceste verbe pot contracta această relație indiferent de morfemul de timp (*trebuia învățat*, *fusese învățat* etc.)

— nu e unica relație pe care o pot contracta (*trebuie să vină*, *trebuie cărți* etc.).

Această verificare dovedește că *elementul auxiliar în discuție nu e verb.*

III. Al doilea element al grupului care reprezintă perfectul compus e „participiul". Participiul se caracterizează în mod obișnuit prin faptul că pe lîngă baza verbală include un element care „nominalizează" această bază făcînd-o aptă de a guverna morfeme nominale. O altă caracteristică a participiului o constitue absența caracterului tranzitiv (în cazul verbelor tranzitive), deci a posibilității de a guverna un morfem de acuzativ.

În poziția dată constatăm că amîndouă aceste trăsături specifice participiului sînt abolite.

„Participiul" e invariabil sub raportul genului, numărului și cazului,[1] iar dacă considerăm relațiile posibile dintre grupul în discuție și elementele conexe ale comunicării constatăm că grupul e capabil de a guverna un morfem de acuzativ atunci cînd participiul ține de un verb tranzitiv, capacitate care nu apare cînd participiul e derivat de la un verb intranzitiv. Deci tranzitivitatea grupului se datorește participiului și nu elementului auxiliar.

Caracterul tranzitiv se manifestă în participiu (unica „formă" verbală care nu participă la tranzitivitate) numai în cadrul acestei relații.

IV. Analiza efectuată pare a indica că în cazul grupului *am venit*, nu avem de-a face cu două plereme, fiecare cu cîte o caracteristică, ci cu un singur plerem și o singură caracteristică. Elementul pleremic e fără îndoială reprezentat în planul expresiei prin „participiu", iar elementul auxiliar are rolul de formant al caracteristicii, poate fi deci considerat afix (dacă definim afixele ca formante ale morfemelor). Pentru a evita echivocul termenului „formă compusă", s-ar putea recurge pentru grupările de tipul „perfectului compus" la termenul „formă cu afix mobil", termen descriptiv, dar clar.

Concluzie. Din analiza efectuată asupra „perfectului compus" se vede că diferitele particularități ale elementelor alcătuitoare ale acestei

[1] În cazul grupurilor de tipul *trebuie învățat* (V.II) participiul păstrează capacitatea de a se asocia cu morfeme nominale dirijate heterosintagmatic.

forme cu afix mobil nu au toate aceeaşi importanţă în sensul că unele decurg, se deduc din altele şi ca atare au o importanţă secundară. Important e :

— dacă elementul auxiliar prezintă măcar o formă distinctă de a verbului predicativ din care derivă etimologic

— dacă se limitează ca distribuţie la o singură poziţie.

A doua condiţie decurge, în fond, din cea dintîi, deoarece tocmai existenţa formelor distincte permite delimitarea distribuţională.

O formă compusă care îndeplineşte aceste condiţii poate fi considerată formă cu afix mobil şi ca atare poate fi inclusă în paradigmă alături de formele cu afixe nepermutabile („formele simple").

3.2. Avînd în vedere criteriile stabilite constatăm :

I Viitorul de tipul „auxiliar *a vrea* + infinitiv" prezintă trăsăturile specifice formelor cu afix mobil.

a) Diferă de verbul predicativ prin formele 1, 2, 3, 4, 5.

(A)		(B)	
1 *voi*	(*cînta*)	1 *vreau*	(o carte)
2 *vei*	„	2 *vrei*	„
3 *va*	„	3 *vrea*	„
4 *vom*	„	4 *vrem*	„
5 *veţi*	„	5 *vreţi*	„
6 *vor*	„	6 *vor*	„

b) Seria (A) de forme are o distribuţie unică. Nu se combină decît cu infinitivul *voi lucra* (faţă de *vreau a lucra*, *vreau să lucrez*, *vreau o carte*).

Caracteristici secundare : elementul auxiliar nu se modifică decît în raport cu numărul şi persoana, e indiferent faţă de celelalte morfeme verbale, iar infinitivul nu e precedat de prepoziţia *a*[1].

II Viitorul „alcătuit din auxiliarul *a avea* şi conjunctiv" nu satisface condiţiile stabilite.

a) Formele „verbului auxiliar" coincid în totalitatea lor cu ale verbului predicativ *a avea* :

1 *am* (*să cînt*)	1 *am* (o carte)
2 *ai* (*să cînţi*)	2 *ai* „
3 *are* (*să cînte*)	3 *are* „
4 *avem* (*să cîntăm*)	4 *avem* „
5 *aveţi* (*să cîntaţi*)	5 *aveţi* „
6 *au* (*să cînte*)	6 *au* „

b) Identitatea de forme nu permite o delimitare a distribuţiei.

c) În relaţia cu conjunctivul, verbul auxiliar e compatibil cu comutarea diferitelor morfeme de timp : *avea să plece*, de ex.[2]

d) E posibilă comutarea cu alte verbe : *cere să plece*
vrea să plece
putea să plece etc.[3]

---

[1] Infinitivul fără *a* se întîlneşte în limba romînă contemporană şi în alte cîteva situaţii : *poate lucra*, *ştie cînta*.

[2] Comp. 3.1. I a.

[3] Comp. 3.1. II.

Construcțiile însă nu sînt perfect echivalente sintactic : inversarea poziției celor două verbe *(să lucreze cere*, de ex.), e posibilă în toate aceste construcții cu excepția celei cu valoare de viitor *(are să plece)*.

III Forma compusă de condițional poate fi considerată formă cu afix mobil deoarece :

a) Elementul auxiliar are forme caracteristice :

1 *aș* (*cînta*)	4 *am* (*cînta*)
2 *ai* ,,	5 *ați* ,,
3 *ar* ,,	6 *ar* ,,

Comparația acestor forme cu cele ale etimoanelor prezumtive *a vrea* și *a avea* arată că în cazul primului toate formele sînt net distincte, în cazul celui de-al doilea, apare o singură formă omonimă (2), celelalte fiind distincte.

O asemănare mai mare prezintă cu elementul auxiliar al perfectului compus cu care are formele comune 2, 4, 5. Datorită formelor deosebite 1, 3, 6, cele două elemente auxiliare rămîn distincte.

b) Condiția distribuției este de asemenea satisfăcută, acest element combinîndu-se numai cu infinitivul, care ca și în forma I nu e precedat de prepoziția *a*.

★

Examinarea efectuată arată că pe cînd formele de ,,perfect compus'', de viitor de tipul *voi cînta* și de condițional trebuie incluse în descrierea sistemului verbal romînesc alături de formele ,,simple'', ,,sintetice'' de tipul *cînt*, *cîntam*, *cîntasem* etc., grupările de tipul *am să cînt* reprezintă o modalitate diferită de exprimare a viitorului, modalitate care se situează la un nivel funcțional diferit.

,,СЛОЖНЫЕ ГЛАГОЛЬНЫЕ ФОРМЫ“

РЕЗЮМЕ

В своем исследовании, основанном на румынском языковом материале, автор различает, в пределах так называемых «сложных глагольных форм», определенные группы, в которых вспомогательный элемент сохраняет свою глагольную природу , и группы, в которых этот элемент утратил качество глагола. Последние автор называет *формами с подвижным аффиксом.*

Формы с подвижным аффиксом рассматриваются как вполне сходные с простыми или синтетическими формами, поскольку они относятся к тому же функциональному уровню, что и последние.

Тот факт, что вспомогательный элемент утратил — в формах с подвижным аффиксом — качество глагола, отражается в его неспособности выступать с различными глагольными морфемами (за исключением

морфем числа и лица) и невозможностью его коммутации — в данных обстоятельствах — другими глаголами.

В результате проведенного исследования (исходной точкой которого является румынское «сложно-прошедшее» время) автор устанавливает два основных критерия для различения форм с подвижным аффиксом от комбинаций типа *глагол + глагол:*

— наличие хотя бы одной формы, отличной от форм глагола, с которым данный вспомогательный элемент связан этимологически, то есть от которого он образовался.

— дистрибуционное ограничение одной единственной позицией.

Эти признаки свидетельствуют о неглагольной природе вспомогательного элемента.

Рассмотрение ряда сложных форм румынского глагола в свете вышеупомянутых критериев приводит к заключению, что в современном румынском языке сложное прошедшее время, условное наклонение, а также будущее время «*voi* + инфинитив» надо рассматривать как формы с подвижным аффиксом. Будущее же время типа «*a avea* + сослагательное наклонение» не относится к этой категории.

«FORMES VERBALES COMPOSÉES»

RÉSUMÉ

Dans le cadre des formes verbales dites « composées » de la langue roumaine, l'auteur établit une distinction entre les groupements où le verbe auxiliaire conserve sa qualité de verbe, et ceux où l'élément auxiliaire perd cette qualité. Ces groupements sont nommés *formes à affixe mobile* et considérés comme comparables sous tous les rapports aux formes simples ou synthétiques, appartenant par conséquent au même niveau fonctionnel.

Le fait que, dans les formes à affixe mobile, l'élément auxiliaire a perdu sa qualité de verbe se traduit par son impuissance à s'associer aux différents morphèmes verbaux (à l'exception de ceux de nombre et de personne), et par l'impossibilité de lui substituer d'autres verbes dans la situation donnée.

Partant du passé composé des verbes roumains, l'auteur énonce deux critères principaux, permettant de distinguer les formes à affixe mobile des différentes combinaisons du type *verbe + verbe*, critères qui, en dernière analyse, représentent les conditions à remplir par l'élément auxiliaire et qui sont :

— présence d'au moins une forme distincte de celles du verbe dont il dérive étymologiquement,

— limitation distributive à une seule position.

Ces conditions mettent en relief la nature « monoverbale » de l'élément auxiliaire.

L'étude de quelques formes verbales composées roumaines, sur la base de ces critères, aboutit à la conclusion que dans la langue roumaine contemporaine le passé composé, le conditionnel et le futur du type *voi* + infinitif peuvent être considérés comme formes à affixe mobile, alors que le futur du type *a avea* + subjonctif ne peut être inclus dans cette catégorie.

ASUPRA CATEGORIEI COMPARAȚIEI DIN LIMBA ROMÎNĂ

DE

MARCELA MANOLIU

0. În gramaticile tradiționale, descrierea categoriei comparației este făcută, ca de obicei, după criterii etimologice și semantice. Ca în multe alte cazuri, aceste criterii se dovedesc a nu fi eficiente în analiza lingvistică. Ele duc la inconsecvențe și nu dezvăluie aspectele esențiale, constante, prin care să se poată defini din punct de vedere gramatical categoria comparației.

a) În Gramatica Academiei [1], de pildă, conform criteriului semantic, se menționează că, în fapt, categoria comparației nu apare numai la adjectiv sau adverb. Ea se extinde și la substantiv, verb și chiar la interjecție. În contradicție cu această extindere impusă de criterii semantice, criteriul etimologic limitează sfera comparației la morfemele cele mai frecvente, care „traduc" sufixele de comparație latine din cadrul flexiunii adjectivale și adverbiale.

b) Fidelitatea față de prototipul latin impune încadrarea realității lingvistice romînești în schema cu trei trepte (pozitiv, comparativ și superlativ), utilizată în analiza morfemelor de comparație latinești.

Denumirea de comparativ este rezervată pentru treapta a doua, cu toate că și superlativul relativ exprimă o comparație [2]. Forme ca *cel mai bun* și *foarte bun* sînt puse pe aceeași treaptă : superlativul, deoarece ambele exprimă un înalt grad de intensitate a calității. Dar, dacă se are în vedere intensitatea, atunci forme ca *tot așa de bun ca...*, *mai bun...* nu trebuie incluse în aceeași categorie, deoarece exprimă intensități diferite. Din acest punct de vedere comparativul de superioritate ar putea sta mai degrabă alături de superlativul relativ decît de comparativul de egalitate.

Așadar, în clasificarea formelor de comparație se folosește inconsecvent, cînd criteriul gradului de intensitate, cînd cel al comparației.

---

[1] *Gramatica limbii romîne*, I, București, 1954, p. 185—187.

[2] Vezi aceeași obiecție și la Bernard Pottier, *Introduction à l'étude de la philologie hispanique*, 1958, p. 111 (curs litografiat).

c) Analiza efectuată după criteriile menționate mai sus contravine într-o anumită măsură definiției morfemului gramatical dintr-o serie de lucrări ne-structurale. De pildă, după J. Marouzeau [1], R. A. Budagov [2], acad. Iorgu Iordan [3], morfemul gramatical se definește ca element care exprimă relații între cuvinte, între noțiuni. Conform acestei definiții, dintre cele cinci forme de comparație numai trei ar intra în categoria celor care includ morfeme gramaticale : comparativul de egalitate, comparativul de superioritate și superlativul relativ. Și totuși, în numeroase gramatici romanice, în categoria comparației se încadrează și pozitivul, și superlativul absolut, deși nu exprimă relații între cuvinte. Mai mult, sub numele de superlativ absolut sînt trecute o serie de mijloace — considerate ca fiind de natură lexicală chiar de gramaticile respective — ca repetiția adjectivului (adverbului), topica inversă, sufixele sau prefixele augmentative, diminutivale etc..., numai pentru că exprimă un înalt grad de intensitate a calității.

În acest mod, procedeele lexicale, stilistice nu se mai disting cu precizie de cele gramaticale.

În articolul de față ne propunem să analizăm categoria comparației din limba romînă conform unor criterii care să permită :

1. distingerea morfemelor gramaticale de cele lexicale și, prin aceasta, stabilirea exactă a numărului de membri ai acestei categorii.

2. descrierea structurii ei atît din punctul de vedere al conținutului cît și al expresiei.

1. INVENTARUL MORFEMELOR DE COMPARAȚIE

Considerăm morfemul ca o unitate de conținut căreia îi corespunde un segment de expresie propriu (numit formant).

Pentru a stabili numărul membrilor categoriei gramaticale a comparației vom folosi următorul criteriu :

1.1. Vom spune că două morfeme sînt distincte dacă înlocuirea semnificației unuia prin semnificația celuilalt produce o schimbare în expresie[4]. Astfel, femininul și masculinul sînt două unități distincte în limba romînă deoarece, dacă într-un lanț, ca de pildă, *elevă*, înlocuim „femininul" cu „masculinul", atunci *-ă* devine zero (*elev*).

Schimbarea în expresie nu înseamnă totdeauna modificare de foneme (sunete). Două morfeme care au formanții compuși din aceleași sunete dar care diferă prin poziție aparțin de asemenea la două unități distincte. De pildă, între „*mai*"—„*lună*" — substantiv și „*mai*" — adverb există diferență de poziție. Dacă într-un lanț ca *A venit frumosul mai*, înlocuim pe „mai" — lună cu „mai " adverb, segmentul *mai* nu mai poate sta la

[1] *Lexique de la terminologie linguistique*, Paris, 1951, p. 148—149.

[2] *Introducere în știința limbii* (ediție în limba romînă), București, 1961, p. 239.

[3] *Limba romînă contemporană*, București, 1956, p. 408 („*Verbul a fi... a devenit* (ca auxiliar) *o simplă formă gramaticală, căci arată un raport, la fel cu o desinență oarecare*".).

[4] Asupra principiului înlocuirilor (comutației) vezi și L. Hjelmslev, *Prolegomena to a theory of language*, Baltimore [1953], p. 45. E. Alarchos Llorach, *Gramatica estructural*, Madrid, 1950.

sfîrșitul propoziției, ci trebuie așezat înaintea participiului : *A mai venit...* S-a produs așadar o schimbare în expresie [1].

Două morfene a căror înlocuire reciprocă nu produce nici o modificare în expresie formează variantele (semantice) ale aceleiași unități (invariante).

Două segmente de expresie diferite care au semnificații identice formează o clasă de alomorfe [2], constituie formanții aceluiași morfem. De pildă *-ă* (din *elevă*) și *-e* (din *femeie*) corespund semnificației „feminin" ; în consecință, sînt varietăți ale aceluiași formant.

1.2. Vom considera un morfem ca unitate gramaticală dacă există cel puțin un lanț în care prezența anumitor morfeme cere cu necesitate prezența morfemului analizat, pentru ca lanțul să fie corect în limba dată.

De pildă, într-un lanț ca : **floare galben* —, după *galben* trebuie să apară *-ă* (și numai *-ă*), formantul morfemului de feminin singular, pentru ca lanțul să fie corect pentru limba romînă : *floare galbenă*.

1.3. Acceptăm delimitarea unităților de conținut făcută de gramatica tradițională deoarece înlocuirea lor reciprocă aduce o schimbare în expresie. Din punct de vedere relațional însă, conform principiilor expuse mai sus, în limba romînă contemporană, categoria comparației este compusă din următorii membri.

I. Morfemul cerut de prezența unui adjectiv sau adverb însoțit de un termen de comparație introdus prin *dintre*.

De pildă, într-un lanț ca *Ioana este cea mai harnică dintre elevele clasei a VIII-a*, *cea mai* este cerut de prezența adjectivului *harnică* și a elementului de legătură *dintre*.

Un lanț ca : **Ioana este* harnică dintre *eleve...* nu este posibil în limba romînă.

Valoarea I corespunde „superlativului relativ".

II. Morfemul cerut de prezența unui adjectiv sau a unui adverb legat de termenul al doilea al comparației prin *decît*.

De pildă, un lanț ca * *Irina este harnică decît Ileana* trebuie completat prin morfemul *mai* pentru a deveni corect în limba romînă : *Irina este mai harnică decît Ileana*.

Morfemul II corespunde „comparativului de superioritate".

III. Morfemul cerut de prezența unui adjectiv (adverb) urmat de *ca*. Morfemul III poate fi exprimat prin formantul zero : Ex : *Ochi tăi sînt senini ca cerul*.

~ *tot așa* (*atît*) *de*, *la fel de* (Ex : *Acest tovarăș este tot atît* (*tot așa*, *la fel*) *de vrednic ca* (*și*) *celălalt* (*sau ceilalți*) [3].

Cele trei expresii aparțin morfemului III ca alomorfe deoarece înlocuirea unuia prin celălalt nu atrage schimbarea valorii relaționale III.

---

[1] Același criteriu este aplicat și de Henri Frei în *Tranches homophones* (*à propos de l'article partitif du français*), în *Word*, XVI (1960), nr. 3, p. 317 și urm.

[2] Vezi L. Gleason, *An Introduction to Descriptive Linguistics*, New York, 1956, p. 79 și urm.

[3] Acad. Iorgu Iordan, *Limba romînă contemporană*, Buc., 1956, p. 350.

IV. Morfemul cerut de prezența unui adjectiv (adverb) fără termen de comparație.

În această categorie intră „pozitivul". Superlativul absolut contractează același complex de relații ca și pozitivul deoarece poate fi înlocuit de acesta în orice poziție, în orice lanț. Contractînd aceleași relații (cu un adjectiv fără termen de comparație) pozitivul și superlativul absolut sînt echivalente din punctul de vedere al categoriei gramaticale a comparației. Diferența dintre lanțuri ca *bun* și *foarte bun* nu este de natură relațională, gramaticală.

Situația superlativului absolut se explică perfect din punctul de vedere al istoriei limbilor romanice. În latină exista o singură formă de superlativ atît pentru exprimarea intensității relative (în cadrul comparației) cît și pentru exprimarea intensității absolute. Este normal să se tindă spre o diferențiere în expresie între intensitatea absolută — prin care nu se exprimă nici un fel de relație — și intensitatea relativă — care presupune luarea în considerație a unei totalități din care face parte și obiectul comparat. Pentru intensitatea absolută se folosesc mijloace lexicale care se pot schimba continuu pe măsură ce expresivitatea lor se uzează. Așa se explică marea diversitate de mijloace trecute sub numele de superlativ absolut în cărțile de gramatică a limbilor romanice.

În schimb, mijloacele de exprimare ale celorlalte grade de comparație sînt relativ constante. Caracterul gramatical al acestora, complexul de relații obligatorii (implicații) în care ele intră le-a asigurat o stabilitate mai mare. Ele au rămas aproape neschimbate din perioada latinei tîrzii pînă în faza actuală a limbilor romanice.

În urma analizei întreprinse mai sus putem afirma că în categoria comparației sînt cuprinse patru morfeme gramaticale.

Spre deosebire de morfemele de comparație din alte limbi cele din limba romînă sînt cerute numai de elementele de legătură (prin care se introduce termenul al doilea al comparației). În latină , de pildă, morfemele de comparație puteau intra în relații obligatorii numai cu morfeme de caz (astfel, superlativul poate fi cerut de adjectiv + genitivul partitiv al termenului cu care se compară [1]).

Între cele două șiruri de morfeme apare o relație de corespondență obligatorie univocă : morfemele de comparație sînt cerute de elementul de legătură, dar elementul de legătură nu este cerut de un morfem de comparație. În lanțuri în care apar diversele morfeme de comparație, elementul de legătură (împreună cu termenul II) poate fi înlocuit cu zero. (Se poate spune, *el este bun*, ~ *mai bun*, ~ *cel mai bun* fără termen de legătură în timp ce **el este bun decît*..., *el este bun dintre* ... sînt lanțuri incorecte pentru limba romînă.)

În general, în cadrul vorbirii, relațiile sînt indicate prin corespondențe între două șiruri de morfeme gramaticale. De pildă, relația de dependență a adjectivului-atribut față de substantivul regent este indicată

[1] *Gallorum omnium fortissimi sunt Belgae* (Caesar, B. G., I, 1, 3 (*Dintre Gali cei mai curajoși sînt belgii*).

prin acordul morfemelor gramaticale ale adjectivului cu cele ale substantivului.

Nu este însă obligatoriu ca ambele șiruri de morfeme să fie de natură gramaticală. Este cazul morfemelor gramaticale de comparație și al morfemelor lexicale de legătură.

2. STRUCTURA CATEGORIEI COMPARAȚIEI

2.1. Analiza expresiei

Conform § 1, formanții celor patru membri ai categoriei comparației sînt : I = *cel mai* ; II = *mai* ; III = Ø (tot așa de etc. . . .) ; IV = Ø.

2.1.1. CEL „morfem de comparație" este diferit de CEL „articol adjectival" și din punctul de vedere al expresiei, prin poziție :

CEL „articol" nu poate sta totdeauna înaintea adverbelor de calitate, poziție în care se întîlnește CEL „morfem de comparație".

Ex. *învață cel mai bine.*

* *învață cel bine* (incorect)

CEL „articol" nu suportă topica adjectiv + substantiv

CEL mai bun om — **CEL bun om* (incorect), corect — *omul cel bun.*

CEL „morfem de comparație" nu admite înaintea sa un nume propriu.

Ex : *Ștefan cel mare* dar nu **Ștefan cel mai mare* [1]

2.1.2. MAI „morfem de comparație" este distinct în expresie (prin poziție) de MAI „adverb" :

MAI adverb nu poate sta niciodată după *cel* :

Un lanț ca **CEL MAI pot* este incorect pentru limba romînă.

MAI morfem de comparație suportă antepunerea lui CEL : *CEL MAI bun.*

MAI morfem de comparație poate sta după verb : *El este mai harnic* dar niciodată *El este mai, El știe mai* — MAI „adverb" nu poate sta după verb ci înainte : *El mai este* (*harnic*). . .

Așadar formanții CEL și MAI „morfeme de comparație" sînt distincți de formanții articolului adjectival și ai adverbului prin poziție (distribuție).

2.1.3. „Pozitivul" și „comparativul de egalitate" formează două unități distincte deși uneori au același formant : zero, deoarece Ø comparativ de egalitate poate fi înlocuit cu *tot așa de* în orice lanț *Floarea este albă ca zăpada — Floarea este tot atît de albă ca zăpada,* în timp ce Ø — pozitiv nu poate fi înlocuit totdeauna prin *tot așa de.*

Așadar Ø- „comparativ de egalitate" și Ø „pozitiv" aparțin la două clase de alomorfe distincte : 1. {Ø} „pozitiv" și 2. {Ø ∼ *tot așa de* ∼ *la fel de*} „comparativ de egalitate".

---

[1] Lanțul devine posibil dacă după *Ștefan* apare virgula, care marchează o pauză, sau o copulă (*Ștefan a fost cel mai viteaz domn al* Moldovei — sau *Ștefan, cel mai viteaz domn al* Moldovei, . . .).

5 — c. 2945

2.2 Analiza conținutului

2.2.1. Categoria gramaticală a comparației exprimă relațiile dintre două fenomene (obiecte sau procese) relații care se stabilesc în baza unor calități comune [1].

Din punct de vedere sintactic se poate vorbi de o relație de dependență trimembră între subiect — nume predicativ — complementul comparației (care poate fi și zero) sau între $predicat_1$ — complement — $predicat_2$.

În cazul obiectelor denumite de substantive, calitatea este indicată de un adjectiv — atribut al substantivului care se compară. În cazul proceselor exprimate prin verbe, calitatea este semnificată de un adverb.

Termenul de comparație poate fi un nume (cînd se compară două obiecte), un adverb (cînd se compară două momente de existență diferite ale aceleiași entități) sau un verb (cînd se compară două procese).

Așadar, morfemele gramaticale ale comparației indică relațiile care se stabilesc între următoarele elemente ale realității obiective.

A = obiectul (procesul) care se compară

B′ = o însușire a acestui obiect

C = obiectul, obiectele cu care se compară A

B″ = o însușire a obiectului C, identică din punct de vedere calitativ cu B′.

2.2.2. În procesul comparației sînt posibile următoarele relații între B′ și B″.

(1) B′ = B″. Obiectele A și C posedă calitatea B în aceeași măsură.

(2) B′ [2] > B″ sau B′ < B″. Unul dintre cele două obiecte posedă calitatea B într-un grad mai înalt.

În plan lingvistic elementele A, B, C și relația dintre B′ și B″ sînt exprimate în modul următor :

a. cuvîntul care denumește obiectul A.

b. cuvîntul care denumește însușirile B′ și B″ identice calitativ

c. cuvîntul care denumește obiectul C

r. cuvintele care indică relația dintre B′ și B″ (morfemele de comparație și elementul de legătură care introduce cuvîntul c).

După natura relației dintre B′ și B″, morfemele de comparație pot fi împărțite în două categorii :

I. Morfemul care indică relația B′ = B″ (comparativul de egalitate).

Ex : „*au fostŭ veșmintele lui albe ca lumina*”, C.C.[3], p. 75/18.

II. Morfemele care indică relația B′ > B″.

Această relație poate fi indicată prin :

α Comparativul de superioritate

---

[1] Uneori cele două fenomene comparate reprezintă două momente de existență ale aceleiași entități : (*El este mai vesel ca oricînd*).

[2] Semnele > și < au aici sensul din matematică.

[3] Coresi, *Carte cu învățătură* (1581), publicată de Sextil Pușcariu și Alexie Procopovici, București, 1914.

Ex : *Că mai mare vătămătură decîtŭ trufa şi măriia nu iaste*..., C.C.[2], p. 12/32–33.

Că mai bine iaste să greşeşti... decîtŭ să faci bunătăţi şi să te prea înalţi. C.C.[2] – 17/24–26.

Mai bine *să aştepte el cîteva minute* **decît** *să fie aşteptat*. *Răscoala* [1], p. 26.

Sezonul se anunţa **mai** *bogat şi* **mai** *vesel* **ca** *totdeauna*. *Răscoala*, p. 147.

β. Superlativul relativ

Eminescu este cel mai mare dintre poeţii romîni. Gramatica Academiei, p. 183.

Constantă semantică comună, inegalitatea explică folosirea aceluiaşi morfem **mai** atît la comparativul de superioritate cît şi la superlativul relativ, deşi în latină cei doi membri aveau formanţi cu totul deosebiţi : *-ior*, *-ius* (*magis*) şi *-issimus* (cu diverse variante printre care şi adverbele *maxime* sau *prae*).

2.2.3. Indici ai superiorităţii (inegalităţii), superlativul relativ şi comparativul de superioritate se disting prin natura relaţiei dintre A şi C.

Pentru evidenţierea acestei distincţii considerăm lanţuri ca (1) *Ileana este* **mai** *harnică decît toate elevele mele* şi (2) *Numărul* 3 *este mai mare decît numerele* 2 *şi* 1.

Schimbînd elementul de legătură caracteristic morfemului II (comparativul de superioritate) : *decît* cu *dintre*, caracteristic morfemului I — (superlativ relativ), *mai* apare în mod obligatoriu însoţit de *cel*. Obţinem lanţul : *Ileana este cea mai harnică dintre toate elevele mele.*

Aceeaşi schimbare în enunţul al doilea necesită completarea lanţului în modul următor :

— 3 *este* (*cel*) *mai mare dintre numerele* (*3*) , *2 şi 1.*

În cazul comparativului de superioritate, A nu este inclus în C.

În cazul superlativului relativ, A este inclus în C [2].

Includerea obiectului A în mulţimea C se face pe baza unei alte calităţi (*elev*) decît cea care face obiectul comparaţiei (B = *harnic*).

Această relaţie de includere permite exprimarea calităţii caracteristice mulţimii C (*elev*) printr-un atribut al lui *a*. De ex : *Ileana este cea mai bună elevă* (*din clasă*) sau *A fi proprietar de moşie i se părea cea mai mare fericire. Răscoala*, 131 ;

Aşadar, valorile relaţionale ale morfemelor de comparaţie sînt :

---

[1] Liviu Rebreanu, *Răscoala*, Bucureşti, 1957.

[2] Cele două relaţii dintre A şi C sînt proprii şi limbii latine. Astfel se explică de ce în cazul comparativului de superioritate, termenul C era la ablativul comparaţiei cu valoare de *Separativ* (vezi şi Friederich Stolz şi J. H. Schmalz, *Lateinische Grammatik*, München, 1900, p. 253 *filius est minor patre*), în timp ce termenul de comparaţie (C) al superlativului stătea în genitiv cu valoare de partitiv (*Ibidem*, p. 237).

(1) egalitatea

(2) inegalitatea
- (a) inegalitatea noninclusă (superioritatea termenului noninclus)
- (b) inegalitatea inclusă (superioritatea obiectului inclus)

(1) Egalitatea este valoarea morfemului III și are formanții Ø (*tot așa de, la fel de*). Între cele două serii de formanți apare o diferență lexicală de intensitate, de insistență.

(2) Inegalitatea corespunde morfemelor I și II cu formantul caracteristic *mai*.

(3) Inegalitatea noninclusă corespunde morfemului II și are ca formant caracteristic : Ø (+ *mai*).

(4) Inegalitatea inclusă corespunde morfemului I și are ca formant caracteristic *cel* (+ *mai*).

Cu alte cuvinte, includerea are formantul *cel* în timp ce nonincluderea are formantul Ø ; egalitatea are formantul Ø iar inegalitatea, formantul *mai*. Pozitivul (Ø) li se adaugă ca membru fără nici o valoare de comparație.

În afară de valoarea relațională, morfemele de comparație au și o semnificație directă, aceea de a exprima intensitatea calității.

În această funcție, semnificațiile contextuale sînt mult mai bogate în nuanțe și pot îmbrăca diverse aspecte stilistice.

Așa cum am mai arătat în introducere, aceasta nu înseamnă însă că orice mijloc de exprimare a intensității calității este de natură gramaticală.

Astfel intensitatea exprimată prin superlativul absolut se desprinde în limba romînă de seria gramaticală și trece în categoria mijloacelor lexicale [1].

3. DESCRIEREA SISTEMULUI CATEGORIEI GRAMATICALE A COMPARAȚIEI

Descrierea sistemului oricărei categorii gramaticale (ca în genere a oricărei paradigme) necesită determinarea dimensiunilor lui. Prin *dimensiune* înțelegem constanta semantică a termenului marcat. În raport cu aceasta se definește constanta semantică exprimată de ceilalți termeni (nemarcați) [2].

3.1. Pentru a afla care este termenul marcat al unei corelații, propunem folosirea următorului criteriu :

Dintre doi termeni A și B ai unei corelații, A este nemarcat dacă poate figura uneori și în contextul caracteristic lui B.

---

[1] În multe limbi romanice (ca spaniola, italiana) vechiul formant latin al superlativului — *issimus* a devenit indice al superiorității absolute și a trecut în categoria morfemelor lexicale (Ex. *carissimo*).

[2] Vezi la E. Vasiliu, *Sistemul vocalic al limbii romîne*, în SCL, XI (1960), același mod de descriere a sistemului prin dimensiunile indicate de termenul marcat.

Cînd vorbim de context ne referim la elementele care cer cu necesitate apariția morfemelor gramaticale analizate.

De pildă, atît morfemul de masculin cît și cel de feminin la substantiv pot să apară însoțite de același morfem adjectival de gen și anume de masculin (*Eleva și elevul sînt harnici*). Morfemul substantival de feminin apare, de obicei, însoțit de un morfem adjectival de feminin (*Eleva este harnică*) — distribuție din care este exclus morfemul substantival de masculin.

În acest caz, vom spune că morfemul adjectival de feminin este marcat, deoarece nu poate să apară și într-un context caracteristic „masculinului".

Criteriul distribuției în determinarea termenului marcat se întemeiază pe următorul raționament :

Fiecare morfem gramatical este definit printr-un anumit complex de relații în care intră cu morfemele care îl cer (vezi § 1.2 și 1.3 definirea morfemului gramatical și a celor patru membri ai categoriei comparației).

Dacă morfemul A poate să apară și în complexul de relații caracteristice lui B, înseamnă că, în acel moment, din punct de vedere relațional opoziția dintre A și B se neutralizează : prin comutarea lui A cu B complexul de relații rămîne același.

Deoarece B nu poate să apară cu complexul de relații caracteristic lui A înseamnă că el nu apare în poziție de neutralizare, este deci termenul marcat.

3.2. În urma determinării membrilor marcați ai categoriei se pot stabili dimensiunile sistemului și dispunerea membrilor în corelații.

Spunem că doi membri sînt în corelație dacă au o trăsătură distinctivă comună. Considerăm că, în cazul morfemelor gramaticale, trăsăturile distinctive sînt complexele de relații (sintagmatice) caracteristice.

3.3. Conform principiilor expuse mai sus sistemul categoriei comparației din limba romînă poate fi descris în modul următor :

3.3.1. Morfemele I (superlativul relativ), II, III (comparativul de egalitate = Ø) pot să apară uneori și în complexul de relații caracteristic morfemului IV (cerut de adjectiv fără *ca*, *decît*, *dintre* + termen de comparație) :

a) Comparativ de superioritate. Ex : ... *unora aceștea frați ai miei* mai mici, C.C.[2] 34/18 b. *La mai fiecare frază aplauzele reizbucneau, cînd mai liniștite, cînd mai impetuoase*... L.R., *Răscoala*, p. 156.

Pe afară pe sub streșini, cîțiva mai oropsiți se fereau de ploaie. Răscoala, p. 153.

...Că nu-i drept ca unii care-s mai înstăriți de la Dumnezeu să mai *ia pămînt, iar cei săraci să rămîie necăjiți Răscoala*, p. 154.

b) Superlativ relativ. *Nevasta mea vreau să fie* **cea mai strălucitoare !** *Răscoala*, p. 149.

c) Comparativ de egalitate Ex. *De ce să se expuie... el, care, în fond, e un biet proletar, aflat în situația dramatică de a fi urît de niște oameni la fel de săraci și de oropsiți? Răscoala*, p. 406.

Se poate vorbi așadar de existența unei corelații între Morfemul IV și Morfemele I, II, III pe baza complexului de relații comun (adjectiv fără termen de comparație), în care morfemul IV (non-comparația) este termenul marcat iar morfemele I, II, III (comparația) constituie termenul nemarcat ( ).

În baza dimensiunii date de termenul marcat *„pozivitatea"* se stabilește corelația :

(1)	Pozitiv +	Non-pozitiv —
	IV	I, II, III

3.3.2. Morfemul II (comparativul de superioritate) apare și în contexte caracteristice morfemului III (comparativul de egalitate), în timp ce morfemul III nu poate să apară în contextul caracteristic morfemului II (Adj. + *decît*).

Ex : *și nu iaste alta* mai *de folosū și mai înfrîmsețată* ca *dragostea ceaia nefățarnica.* C.C². p. 129/34–36.

Avocatul Baloleanu, deși numai cu cîțiva ani mai *mare* ca *Iuga, era foarte voinic...* L. R., *Răscoala*, p. 26.

În consecință, comparativul de superioritate este termenul nemarcat iar comparativul de egalitate este termenul marcat.

În baza semnificației termenului marcat determinăm cea de-a doua dimensiune : egalitatea, și stabilim corelația :

(2)	Egalitate	Non-egalitate
	+ III	— II

Față de această corelație, morfemele I și IV sînt neutre (Ø) deoarece nu pot să apară în context cu un adjectiv însoțit de *ca*.

3.3.3. Și între morfemul II și I se poate stabili existența unei trăsături comune și anume : morfemul II (*mai*) poate să apară în contextul caracteristic morfemului I.

Ex : *Că adecă și* dentru *îngeri, carele era* mai mare, *trufa-lŭ lepădă den ceruri.* C.C.² 12/33–34.

Care era mai *mare* dintre *voi doi?*

Morfemul I nu poate să apară și în contextul caracteristic morfemului II (Adj. + *decît*). În consecință, superlativul relativ (I) este termenul marcat iar comparativul de superioritate este termenul nemarcat.

Constanta semantică a superlativului conform § 2.2.3. este *includerea* (cea de-a treia dimensiune a sistemului comparației).

Pe baza acestei dimensiuni stabilim corelația :

(3)	Includere :	Non-includere
	+ I	— II

Față de această corelație, morfemele III și IV sînt neutre (termen zero).

Grafic, sistemul acesta poate fi redat în modul următor :

<table>
<tr><td colspan="4">1) Pozitivitatea
+</td></tr>
<tr><td>Pozitivitate
+</td><td colspan="3">Non-pozitivitate
—</td></tr>
<tr><td colspan="4">2) Egalitatea</td></tr>
<tr><td>Anegalitate
0</td><td>Egalitate
+</td><td colspan="2">Non-egalitate
—</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Ø</td><td rowspan="2">Ø (tot așa de)</td><td colspan="2">mai</td></tr>
<tr><td>Ø (mai)</td><td>cel (mai)</td></tr>
<tr><td colspan="2">0
Anincludere</td><td>—
Non-inclu-dere</td><td>+
Includere</td></tr>
<tr><td colspan="4">3) Includerea</td></tr>
</table>

Concluzii. 1) Categoria comparației are în limba romînă actuală trei dimensiuni : pozitivitatea, egalitatatea, includerea.

2) Comparativul de superioritate este termenul nemarcat (extens) pe toate dimensiunile sistemului.

К ВОПРОСУ О КАТЕГОРИИ СРАВНЕНИЯ В РУМЫНСКОМ ЯЗЫКЕ

РЕЗЮМЕ

Рассматривая описание степеней сравнения в традиционных грамматиках, автор статьи указывает на ряд противоречий и непоследовательностей, являющихся, главным образом, результатом применения критериев семантического и этимологического характера. Далее, автор делает попытку дать функциональное описание категории сравнения, на основании анализа: а) отношений, существующих между семантическим содержанием и выражением: б) синтагматических отношений, существующих между анализируемой единицей и другими единицами того же (морфематического) плана; в) парадигматических отношений, существующих между морфемами сравнения.

На основании этого принципа, категорию сравнения можно описать следующим образом:

1. Сравнение определяется как грамматическая категория, посредством которой выражено отношение, существующее между двумя явлениями (предметами или процессами) на основании какого-нибудь общего для них свойства.

С синтаксической точки зрения, она указывает на трехчленное отношение зависимости между: а) Подлежащим (S), Именным сказуемым (Np), Обстоятельством сравнения (Cc); или: б) Сказуемым$_1$ (P_1), Обстоятельством (образа действия) (C) и Сказуемым$_2$ (P_2).

Наглядно эти отношения можно изобразить так:

а) б)

2. Категория сравнения состоит, в румынском языке, из следующих членов:

I. «Относительная перевосходная степень» («superlativul relativ») : морфема, требуемая *прилагательным или наречием*, сопровождаемым обстоятельством сравнения («complement de comparaţie») со словом d i n t r e («из»). Она выражает п р е в о с х о д с т в о в к л ю ч е н н о г о ч л е н а. Это значит, что отношение между сравниваемым явлением (A) и явлением, с которым оно сравнивается (C), характеризуется тем, что A «принадлежит» C (то есть включено в него) и обладает общим свойством (B) в большей степени, чем все остальные предметы, составляющие множество C.

Форманта относительной превосходной степени состоит из элементов *cel* (показатель включения) и *mai* (показатель превосходства).

II. Сравнительная степень превосходства («comparativul de superioritate») — это морфема, требуемая *прилагательным или наречием*, сопровождаемым обстоятельством сравнения со словом *decît*.

Она выражает *превосходство невключенного термина* (A не принадлежит C и обладает свойством B в большей степени, чем C). Ее характерная форманта состоит из Ø (выражение невключения) и *mai* (показатель преимущества).

III. Сравнительная степень равенства — это морфема, требуемая *прилагательным* (*наречием*) и связным элементом *ca* (+ *și*). Она указывает на равенство A и C с точки зрения степени обладаемого ими свойства B. Ее характерной формантой является Ø, вариантами: *tot așa* (*atît*) *de* или *la fel de*.

IV. Морфема, требуемая прилагательным или наречием без термина сравнения (нулевая форманта). Прилагательным, сопровождаемым морфемой IV, выражается определенное свойство предмета A, без указания на какое-либо отношение с другими предметами.

3. Система категории сравнения описывается посредством величин, указанных маркированными терминами. Для их опознавания предлагается критерий дистрибуции.

В результате применения этого критерия выявляется наличие следующих корреляций:

(а) Сравнение: не сравнение
+ —

(б) Превосходство: не превосходство
+ —

(в) Невключение: не невключение
+ —

LA CATÉGORIE DE LA COMPARAISON DANS LA LANGUE ROUMAINE

RÉSUMÉ

Examinant la manière dont les grammaires traditionnelles traitent des degrés de comparaison, l'auteur de l'article signale une série de contradictions et d'inconséquences, dues pour une bonne part à l'emploi de critères d'ordre sémantique et étymologique, et se propose de donner une description fonctionnelle de la catégorie de la comparaison en analysant : les rapports qui unissent le contenu sémantique à l'expression ; les relations syntagmatiques entre l'unité analysée et d'autres unités du même plan (morphématique) ; les relations paradigmatiques entre morphèmes de comparaison.

Partant de ce principe, la catégorie de la comparaison est présentée par l'auteur de la manière suivante :

1. La comparaison est une catégorie grammaticale servant à exprimer le rapport existant entre deux phénomènes (objets ou processus), rapport fondé sur une qualité commune.

Au point de vue syntactique elle indique une relation de dépendance tripartite entre : a) le Sujet (S), le Nom prédicatif (Np), le Complé-

ment de comparaison (Cc) ou : b) le Prédicat$_1$ (P_1), le Complément (circonstanciel de manière) (C) et le Prédicat$_2$ (P_2).

Graphiquement, ces dépendances peuvent être exprimées sous la forme suivante :

2. En roumain, la catégorie de la comparaison comporte quatre membres :

I. Le « superlatif relatif », morphème exigé par un *adjectif ou un adverbe* accompagné d'un complément de comparaison introduit par **dintre** « d'entre ». Il exprime **la supériorité du terme inclus**. Ce qui signifie que le rapport entre le phénomène comparé (A) et le phénomène auquel le premier est comparé (C) est caractérisé par le fait que A fait partie de (est inclus dans) C et possède avec lui la qualité commune (B) à un degré supérieur par rapport à tous les autres objets faisant partie de l'ensemble C.

Le superlatif relatif est obtenu en faisant précéder l'adjectif de *cel mai* (« le plus »), où *cel* indique l'inclusion et *mai* la supériorité.

II. Le « comparatif de supériorité » est le morphème exigé par *un adjectif ou un adverbe* introduit par *decît* « que », et exprime *la supériorité du terme non inclus*. (A ne fait pas partie de C et possède à un plus haut degré que lui la qualité B). Son formant se compose de Ø (exprimant la non-inclusion) et de *mai* « plus », indice de supériorité.

III. Le « comparatif d'égalité », morphème exigé par un *adjectif ou un adverbe* et l'élément de liaison **ca** (+ **și**) « autant + que ». Il exprime l'égalité de A et C sous le rapport du degré de la qualité B. Son formant est Ø, avec les variantes *tot așa* (*atît*) *de* « tout aussi (autant) » ou *la fel de*.

IV. Le morphème exigé par l'adjectif ou l'adverbe sans terme de comparaison (à formant zéro). Un adjectif accompagné du morphème IV exprime une qualité de l'objet A, sans indiquer les rapports de celui-ci avec d'autres objets.

3. Le système de la catégorie de la comparaison est décrit à l'aide des dimensions indiquées par les termes marqués. Pour l'identification de ceux-ci, l'auteur propose le critère de la distribution qui révèle l'existence des corrélations suivantes :

a) Positivité : (+) non-positivité (−)

b) Egalité : (+) non-égalité (−)

c) Inclusion : (+) non-inclusion (−)

SCHIȚĂ DE STUDIERE SEMANTICĂ A CAZURILOR CU EXEMPLIFICĂRI PE UN TEXT DIN SECOLUL AL XVI-LEA

DE

PAULA DIACONESCU

I. INTRODUCERE

În lucrarea de față, aplicînd metoda folosită în articolul *Le système casuel du roumain*[1], vom da o prezentare sumară a structurii semantice a cazurilor din *Cartea cu învățătură* (1581) a diaconului Coresi.

Am ales acest text nu cu scopul de a înregistra aici caracterele originale pe care le oferă *Cartea cu învățătură* a lui Coresi sau mai bine-zis caracterele originale ale secolului al XVI-lea reflectate și în textul ales, ci cu scopul de a indica în ce fel trebuie făcută analiza semantico-sintactică a cazurilor pentru a putea preciza întrebuințările și valorile specifice ale cazurilor în evoluția limbii de la o epocă la alta. De altfel, pentru a vedea ce caractere originale oferă *Cartea cu învățătură* a lui Coresi ar fi necesară o cercetare a cazurilor după metoda propusă în diferite stadii de evoluție a limbii, ceea ce nu-și propune articolul de față.

Așadar, finalitatea articolului constă în primul rînd nu în rezultatele cercetării, ci în indicarea unei metode de studiu al unor aspecte legate de sintaxa și semnificația cazurilor și în precizarea modului de organizare a conținutului lor semantic. În al doilea rînd, ca ilustrare concretă a felului în care se poate studia conținutul semantic al unui caz, analizăm *dativul*, ale cărui valori nu au fost înregistrate încă în gramaticile românești, indicînd, de cele mai multe ori, și specificul contextului în care apar. În limba actuală, dativul și-a păstrat cele mai multe dintre valorile înregistrate în secolul al XVI-lea. Însă unele din valorile dativului în textul analizat sînt exprimate astăzi prin acuzativ cu prepoziție, altele

[1] În *Cahiers de linguistique théorique et appliquée* I, 1962.

apar mai rar tocmai în construcții care aveau frecvență mare în secolul al XVI-lea. Cu toate aceste observații privind cazul dativ, precizăm că preocuparea noastră în acest articol este să arătăm metoda de cercetare sincronică și diacronică a cazurilor din limba romînă, ale cărei rezultate vor constitui obiectul altei lucrări.

Prin metoda folosită urmărim să înfățișăm conținutul semantic al cazurilor nu ca un conglomerat de sensuri individuale, ci ca un singur tot, ca o structură semantică.

În analiza structurii semantice a cazurilor ținem seama, firește, de fluctuațiile, de schimbările caracteristice vorbirii, dar cercetarea nu se va opri aici. Preocuparea noastră va fi să găsim, în numeroasele și variatele întrebuințări ale unui caz, un element *invariant*, care să dea posibilitatea sudării ipostazelor sale într-un tot organic legat. Acest element constant, invariant, ne va permite să nu mai înșirăm diferitele valori semantice ale unui caz sau ale altuia, una cîte una, ci să le încadrăm într-un sistem. Astfel, vom avea un număr limitat de caracteristici care se repetă mereu sub formă de combinații variate.

În articolul citat, valorile variabile (în raport cu contextul) au fost considerate elemente de *conținut* semantic, iar caracteristica invariantă, comună tuturor contextelor în care un anumit caz poate apărea, a fost considerată element de *formă* semantică.

Fiecare dintre cele două entități (conținut și formă)[1] depinde de distincția fundamentală ce se face în limbă între sistem, structura organizată, și ceea ce se numește vorbire, adică folosirea practică a structurii.

În cele ce urmează, potrivit principiilor enunțate mai sus, vom cerceta elementele conținutului semantic, ale formei semantice, relațiile dintre conținutul semantic și forma semantică în interiorul fiecărui caz, precum și relațiile dintre cazuri din punctul de vedere al formei lor semantice.

II. ANALIZA SINCRONICĂ

1. Conținutul semantic al cazurilor

Despre sensurile diferitelor cazuri se poate vorbi în raport cu:

a) contexte individuale;

b) subclase de contexte relațional-echivalente;

c) clase de contexte;

d) tipuri de contexte.

Prin *context individual* înțelegem orice context în care poate apărea un anumit caz. De exemplu, îmbinările de cuvinte:

veri... vărsa **lacrămi** (C_2, 56/6)

inima — *șu răniia* (C_2, 17/18)

sînt două contexte individuale ale cazului acuzativ.

[1] Pentru elementele de conținut semantic putem folosi termenul de *valoare*, iar pentru elementele de formă semantică, termenul de *semnificație*.

Două fraze sînt *relațional-echivalente*, dacă ele sînt formate din același număr de cuvinte, iar cuvintele de același rang din cele două fraze au aceleași valori morfologice și se află în relații de același tip cu termenii vecini. De exemplu, îmbinările de cuvinte :

ascunde **vrajba** (C_2, 48/9)
păzește **vrajba** (C_2, 48/16)
rabdă **osînda** (C_2, 17/27)

sînt fraze relațional-echivalente, deoarece fiecare dintre ele este formată din două cuvinte, iar verbele *ascunde*, *păzește*, *rabdă* etc. (la același mod, timp, număr, persoană, diateză) au același rang și se află, față de cuvintele care le urmează, în aceeași relație. Anume, toate sînt construite cu un acuzativ care exprimă *obiectul extern* în raport cu acțiunea verbului care se exercită asupra lui din afară, modificîndu-l sau folosindu-se de el fără să-l modifice. Substantivele în acuzativ *vrajba*, *osînda* (de același gen și număr) exprimă *obiectul extern*, modificat sau nu de acțiunea verbelor care trece direct asupra lor.

Totalitatea frazelor relațional-echivalente între ele o vom numi *subclasă de contexte relațional-echivalente*. În interiorul unei astfel de subclase, toate contextele exprimă același caz. Există însă contexte care exprimă același caz, fără a fi relațional-echivalente :

ascunde **vrajba** (C_2, 48/9)
aleaseră **învățătură** (C_2, 2/7)
veri... vărsa **lacrămi** (C_2, 52/6).

Spunem că două fraze aparțin aceleiași clase dacă ele furnizează aceeași valoare pentru cazul considerat. Este clar că două fraze relațional-echivalente aparțin aceleiași clase. Așa cum am văzut mai sus, se poate însă întîmpla ca două fraze să aparțină aceleiași clase, fără a fi relațional-echivalente.

Rezultă, deci, că o clasă este formată prin reunirea mai multor subclase. După cum vedem, două subclase intră în aceeași clasă oridecîteori furnizează aceeași valoare pentru cazul considerat.

Vom spune că două clase aparțin aceluiași *tip* dacă valorile corespunzătoare au același element invariant. Deci un tip de contexte se obține reunind laolaltă toate clasele definite prin valori cu același element invariant.

De exemplu, tipul de contexte al cazului acuzativ (cu funcție de obiect direct) este format din trei clase :

a) Clasa în care acuzativul exprimă *obiectul extern*, asupra căruia se **reflectă** acțiunea unui verb.

b) Clasa în care acuzativul exprimă *obiectul extern rezultativ*, care ia ființă numai grație acțiunii unui verb care se **reflectă** direct asupra lui :

ciudese *făcură* (C_2, 50/32)
rugăciune facu (C_2, 14/28)
oamenii au fostu făcutu **bunătăți** (C_2, 49/11).

c) Clasa în care acuzativul exprimă *obiectul intern*, care este totodată rezultatul și conținutul acțiunii verbului care se reflectă direct asupra lui :

mare greșală *au greșitu* (C_2, 47/34)
Să se leapede cine va fi viat în această lume
viața *lui, mainte, rău, întru păcate* (C_2, 62)
Adormi Adam somnul *cel amar* (C_2, 47)

2. Forma semantică a cazurilor

În faza de înregistrare a valorilor poziționale ale diferitelor cazuri avem numai o analiză concretă a sensurilor lor, realizate în variatele și numeroasele întrebuințări ale cazurilor. Pentru trecerea de la valorile poziționale ale unui caz la o valoare independentă, necondiționată de context, *pertinentă* în raport cu valorile altui caz, este necesară o operație de abstractizare, de eliminare a trăsăturilor semantice condiționate de apariția unui caz într-o poziție sau alta. Valoarea independentă este elementul constant, pertinent în toate pozițiile în care apare cazul considerat. Din analiza tipului de contexte ale cazului acuzativ (cu funcția de obiect direct), observăm că, în toate combinațiile în care poate apărea acest caz (cu funcția indicată), caracteristica de *reflectare* asupra unui obiect este comună, constantă. Deci înseamnă că ea este valoarea invariantă pe pozițiile concrete în care se află cazul considerat. *Reflectarea* asupra unui obiect este valoarea invariantă, distinctivă, a cazului acuzativ, considerat în extensiunea lui, pe poziții în care acuzativul este obiect direct [1]. În același fel, se observă că *orientarea* către un obiect este valoare invariantă a cazului dativ, iar *selectarea prin posesie* este valoarea invariantă a cazului genitiv.

Caracteristica de reflectare indică rolul unui caz de a semnaliza asupra cui (ființă, lucru, fenomen etc.) trece nemijlocit acțiunea unui verb tranzitiv. Reflectarea arată, așadar, că respectivul caz nu este indiferent de caracteristica de tranzitivitate a verbului.

Caracteristica de orientare indică rolul unui caz de a semnaliza obiectul spre care se îndreaptă acțiunea unui verb.

Caracteristica de selectare prin posesie arată că, din totalitatea exemplarelor reprezentate de un obiect, doar o parte a lor participă la conținutul unui enunț.

---

[1] Pentru simplificarea expunerii, vom neglija provizoriu studiul valorilor așa-zisului acuzativ (neprecedat de prepoziție) în funcție de complement circumstanțial. De altfel, acest caz apare destul de rar în textul cercetat și cu un număr limitat de substantive, în majoritatea lor adverbializate. Tot pentru simplificarea expunerii nu ne vom ocupa nici de analiza vocativului. În plus, vocativul, care aparține planului expresiv al vorbirii, trebuie cercetat independent de celelalte cazuri : nominativ, genitiv, dativ și acuzativ, care aparțin planului reprezentativ al vorbirii.

3. Aplicarea metodei în analiza conținutului semantic al dativului

Clasificăm sensurile fiecărui caz, deci, și ale cazului dativ, în *tipuri*, *clase* și *subclase*. Această clasificare permite determinarea tuturor pozițiilor cazului considerat într-un anumit text și, prin urmare, specificarea contextelor care conferă dativului o valoare sau alta.

Pentru a restrînge expunerea, vom indica numai *tipul* împărțit în *clase*, neglijînd *subclasele*. Nu vom indica, din aceleași motive, categoria semantică a verbelor, substantivelor sau adjectivelor de care depinde *dativul* și care precizează natura relației pe care o exprimă cazul considerat.

I. *Tipul*. Caracteristica semantico-sintactică pertinentă a dativului este *orientarea*, care se manifestă în :

1. *Atribuire* (atribuire-nonatribuire)
2. *Privațiune* (privațiune-nonprivațiune)
3. *Adresare* (adresare-nonadresare)
4. *Solicitare* (solicitare-nonsolicitare)
5. *Atașare* (atașare-nonatașare)
6. *Opunere* (opunere-nonopunere)
7. *Relație* (relație-nonrelație)
8. *Asociere* (asociere-nonasociere)
9. *Separare* (separare-nonseparare)
10. *Autorul* unei acțiuni exprimate de un verb la diateza pasivă.
11. *Instrumentul* (sau *materia*) prin care se realizează acțiunea verbului.

Valorile concrete, locale, ale dativului ca și cele ale oricărui alt caz sînt, teoretic, în număr indefinit. Dintre ele, am selecționat aici o parte pe care am considerat-o reprezentativă pentru acest caz.

În exemplificările pe care le vom da, vom include și construcții calchiate după un model străin, numai dacă ele pot fi explicate prin caracteristica de orientare. Am omis construcții calchiate după modelul altei limbi numai atunci cînd am considerat că ele nu se integrează în structura gramaticală a limbii romîne.

1. Caracteristica de *atribuire* indică rolul cazului dativ de a semnaliza obiectul spre care se îndreaptă acțiunea unui verb, atribuindu-i-se un lucru, o stare, însușire etc. (sau exprimînd neatribuirea unui lucru etc.).

Cu această valoare, dativul apare mai ales cu verbe tranzitive la diateza activă, construite cu un obiect direct. În general, acest dativ poate fi substituit prin acuzativul substantivului precedat de prepoziția *la* :

smeriților *dă-le bunătate* (C_2, 14/19)
flămîndului *frînge pîinea ta* (C_2, 51/33 (B)).
să împărțimu **săracilor** (C_2, 52/26).

2. Caracteristica de *privațiune* indică rolul cazului dativ de a semnaliza obiectul spre care se îndreaptă acțiunea unui verb, lipsindu-l (sau nelipsindu-l) de un obiect, o stare, însușire etc. De obicei, acest dativ poate fi substituit prin acuzativul substantivului precedat de prepoziția *de la* :

dulceției *amu nu poate lua sațiu* (C_2, 27/20).

3. Caracteristica de *adresare* indică rolul cazului dativ de a semnaliza obiectul spre care se îndreaptă acțiunea unui verb, comunicîndu-i (sau exprimînd faptul de a nu comunica) ceva.

Dativul cu această valoare se construiește cu verbe intranzitive, rar, și tranzitive, la diateza activă, pasivă și reflexivă (cu înțeles pasiv). Poate fi substituit prin forma de acuzativ a substantivului precedat de prepozițiile *către*, *la* și, uneori, *pentru* (cînd implică ideea de destinație):

zise **părintelui** (C_2, 32/31)
grăiaște **uceniciloru** (C_2, 40/5)
Se închină **făpturiloru** (C_2, 24/17)
au propoveduitu **sfinților** (C_2, 41/11)
a se citi... spre învățătură **creștinilor oameni** (C_2, 1/6)

4. Caracteristica de *solicitare* indică rolul cazului dativ de a semnaliza obiectul spre care se îndreaptă acțiunea unui verb, solicitîndu-i (sau exprimînd faptul de a nu-i solicita) ceva [1]. În această situație, dativul se poate substitui cu forma de acuzativ a substantivului precedat de prepoziția *de la* sau *la*.

5. Caracteristica de *atașare* indică rolul cazului dativ de a semnaliza: *a*) obiectul spre care se îndreaptă acțiunea unui verb, obiect pe care această acțiune îl interesează, alăturîndu-i-se [2] sau aducîndu-i un folos ori provocîndu-i o daună; *b*) obiectul căruia îi aparțin un sentiment, o stare etc.; *c*) obiectul despre care se neagă faptul că spre el se îndreaptă o acțiune cu efectul ca în situația lui *a* sau a lui *b*.

Caracteristica de *atașare* exprimă nuanțele cele mai variate: scopul, interesul, destinația, supunerea, dependența, locul etc. De aceea, prepozițiile care pot substitui dativul cu această valoare sînt numeroase: *de*, *între*, *pentru*, *la*, *cu*. Dativul depinde de verbe, substantive, adjective:

Se apropie necurațiloru **draci** (C_2, 26/39)
Să nu **preamîncării** *să ne bucurăm* (C_2, 45/28)
Să se ivească **oameniloru** (C_2, 49/2 (B))
Să nu te ivești **oameniloru** (C_2, 51/15 (B))
aceștii neputințe ... *lăsați de Dumnezeu fi-voru* (C_2, 13/6)
apeei *împărțire puse* (C_2, 14/23)
mîntuire tocmeaște **sufletelorîu** *noastre* (C_2, 12/18)
nu trebuiaște **sănătoșiloru** *vraci, ce bolnaviloru* (C_2, 5/6 (B))
lu dumnezeu *nu-i trebuie ertare* (C_2, 47/23)
tuturor creștiniloru *nu le se cuvine* (C_2, 24/36).
lucrează **Domnului** (C_2, 25/22)
e gătitu... **îngeriloru** (C_2, 42/2)
l-au gătitu **îngeriloru** (C_2, 42/4)
dragostea... cinste iaste **milosteniei** (C_2, 41/31)

---

[1] *Cere* **bunicului** *o carte*; *pretinde* **copilului** *să știe tot*.

[2] Această valoare este specifică și dativului care determină un substantiv nearticulat. În acest caz, dativul exprimă îndeosebi legătura de filiație, înrudire, prietenie, dușmănie, vecinătate sau dependență socială.

saţiulu iaste tată **dosădirei** (C_2, 16/21)
veselie fi voru... **preuţiloru** (C_2, 30/33)
păcătoşiloru *curîndu iaste ajutoriu* (C_2, 22/20)
acicea iaste... **păcătoşiloru** *teamătu de înfricoşatulu judeţu* (C_2, 4/28)
(iaste **dereptiloru** *nădeajdea învierei* (C_2, 4/29)

6. Caracteristica de *opunere* indică rolul cazului dativ de a semnaliza obiectul spre care se îndreaptă acţiunea verbului care exprimă o împotrivire (sau faptul de a nu se împotrivi). Cu această valoare, dativul se poate substitui prin acuzativul substantivului precedat de prepoziţia *împotriva* :

aceloru bunătăţi *se luptă* (C_2, 13/11).

7. Caracteristica de *relaţie* indică rolul cazului dativ de a semnaliza obiectul spre care se îndreaptă acţiunea verbului, *a*) obiectul în raport cu care se exprimă calitatea unui subiect sau acţiunea pe care el o săvîrşeşte sau *b*) obiectul în raport cu care se neagă ceea ce se spune la *a*. Cu această valoare, dativul poate fi substituit prin acuzativul substantivului precedat de locuţiunea prepoziţională *faţă de* sau de prepoziţia *cu* :

vinovaţi sîntemu **lui Dumnezeu** (C_2, 47/25)
voroaveei *lumiei plecaţi* (C_2, 14/2)
omu ce e învăţatu **dulceţiei** *ceştii vieţi* (C_2, 26/26)

8. Caracteristica de *asociere* indică rolul cazului dativ de a semnaliza obiectul spre care se îndreaptă acţiunea unui verb, obiect care se asociază subiectului în realizarea acţiunii verbului. Cu această valoare, dativul se substituie cu acuzativul substantivului precedat de prepoziţia *cu* :

jeluiaşte să se împreuneze **năemn'ciloru** (C_2, 29/2)

9. Caracteristica de *separare* indică rolul cazului dativ de a semnaliza obiectul spre care se îndreaptă acţiunea unui verb, obiect de care se separă un alt obiect sau nu se separă. În această situaţie, dativul se poate substitui prin acuzativul substantivului precedat de prepoziţia *de*. Deşi nu am găsit nici un exemplu în textul cercetat, o construcţie, în care dativul să exprime această valoare, nu este exclusă.

10. Autorul unei acţiuni exprimate de un verb la diateza pasivă. Dativul care exprimă această valoare se construieşte cu verbe care exprimă un act de cunoaştere (*a fi cunoscut*), un sentiment (*a fi urît*) sau actul de a obţine ceva (*a fi primit*). În această situaţie, dativul poate fi substituit de acuzativul substantivului precedat de prepoziţia *de* (sau *de către*) :

văzut fu tuturor **ucenicilorn** (C_2, 128)
Să fie cunoscut **părintelui** *lui* (C_2, 184)
Iaste urîtu **lui Dumnezeu** (C_2, 47/15)

11. Instrumentul sau materia prin care se realizează acţiunea verbului. Cu această valoare, dativul poate fi substituit prin acuzativul substantivului precedat de prepoziţia *cu* :

se voru întina **întinăriei** (C_2, 27/13)
să se îndulcească **păcateloru** (C_2, 27/20)

4. Analiza relațiilor dintre cazuri

După ce am desprins caracteristicile semantice prezente în întrebuințările fiecărui caz în parte, putem trece la analiza opozițiilor semnificative ale cazurilor.

Cu ajutorul celor trei caracteristici (selectare prin posesie, orientare și reflectare) se pot descrie opozițiile semnificative în sistemul cazual al substantivului romînesc din sec. al XVI-lea. Așadar, în definirea semantică a fiecărui caz, cele trei valori intervin *nu* ca elemente pur semantice ci ca elemente semantice relaționale. Prin prezența uneia dintre cele trei trăsături, cazurile : genitiv, dativ și acuzativ se disting de nominativ și se disting între ele prin opoziția caracteristicilor pozitive care le definesc. Așadar, definim simultan cele patru cazuri prin cîte trei trăsături diferențiale.

Nominativul se definește prin absența celor trei trăsături distinctive posibile pe dimensiunile date : nonselectare (prin posesie), nonorientare și nonreflectare.

Celelalte trei cazuri (G, D și Ac) sînt nemarcate numai în raport cu cîte două trăsături diferențiale.

Genitivul se definește prin prezența caracteristicii de selectare și prin absența celorlalte două trăsături : selectare, nonorientare și nonreflectare.

Dativul se definește prin prezența caracteristicii de orientare și prin absența celorlalte două trăsături : orientare, nonselectare și nonreflectare.

Acuzativul se definește prin prezența caracteristicii de reflectare, prin nonselectare și prin nonorientare.

Așadar, valorile cazurilor în flexiunea substantivului din secolul al XVI-lea pot fi reduse la un sistem abstract format din trei elemente diferențiale binare :

a) selectare — nonselectare
b) orientare — nonorientare
c) reflectare — nonreflectare.

III. ANALIZA DIACRONICĂ

După ce vom obține inventarul complet al unităților de conținut ale fiecărui caz în parte, vom trece la studiul lor evolutiv. Vom compara inventarul unităților de conținut descrise, cu fazele precedente și vom explica diferențele față de latină sau faza imediat precedentă.

Pentru comparația conținutului semantic al cazurilor se vor avea în vedere clasele de contexte semantice în care poate apărea cazul considerat, specificîndu-se care sînt clasele lui alcătuitoare în diferitele etape de dezvoltare a limbii, cu explicațiile necesare. Se vor indica, de exemplu, clasele în care dativul a fost înlocuit de prepoziții, arătînd cauza acestei înlocuiri. Se vor indica prepozițiile care au înlocuit dativul în diversele lui poziții semantice. Apoi, se va trece la compararea valorilor invariante ale respec-

tivului caz, în diferitele etape de dezvoltare a limbii. De la o epocă la alta ele pot fi aceleaşi sau diferite, pot fi mai numeroase. Deci, s-ar putea ca în diferite etape de dezvoltare a limbii, acelaşi caz să aibă mai multe *tipuri*, adică poate avea mai multe caracteristici invariante, astfel încît, fiecăreia să i se subordoneze cîte o serie de valori contextuale.

În raport cu modificarea tipurilor aparținînd fiecărui caz în parte, se vor discuta schimbările structurii semantice a cazurilor în evoluția limbii de la o etapă la alta.

Este uşor de văzut că metoda propusă în cercetarea semantico-sintactică a cazurilor va permite să înregistrăm, organizat, atît întrebuințările diferitelor cazuri, cît şi valorile lor concrete, realizate în îmbinări variate de cuvinte. În plus, această descriere conduce la stabilirea exactă a caracteristicilor invariante ale fiecărui caz în parte. Astfel, ajungem la posibilitatea descrierii structurii semantice a cazurilor, în diferitele etape de dezvoltare a limbii.

Faptele urmează să fie descrise pe anumite perioade, dar privite în perspectiva dezvoltării istorice. Aceasta înseamnează că, într-o analiză completă a cazurilor, se vor avea în vedere atît compararea condițiilor sintactice de întrebuințare a cazurilor, cît şi compararea valorilor lor, cu faze anterioare secolului al XVI-lea şi, apoi, cu fazele imediat următoare, pînă în momentul actual de dezvoltare a limbii.

ОЧЕРК СЕМАНТИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ ПАДЕЖЕЙ НА ПРИМЕРАХ ИЗ ТЕКСТА XVI ВЕКА

РЕЗЮМЕ

В начале статьи излагается кратко принцип, лежащий в основе семантического анализа падежей. Автор уточняет, что при рассмотрении семантической структуры падежей не надо упускать из виду неустойчивый характер речи; но все же исследование не должно останавливаться здесь. В многочисленных и разнообразных случаях использования того или иного падежа надо найти такой *инвариант*, при помощи которого можно было бы сплотить все формы его проявления в единое целое.

Согласно этому положению, в семантической системе падежей румынского языка, в определенный период его развития, устанавливается ограниченное число семантических признаков, которые постоянно повторяются в виде различных комбинаций.

Значения падежей в склонении румынских имен существительных XVI века образуют абстрактную систему, состоящую из трех дифференциальных бинарных элементов:

а. селекция — не селекция
б. ориентация — не ориентация
в. проекция — не проекция

Чтобы дать исчерпывающий семантическо-синтаксический анализ падежей, их значения, а также различные случаи их использования надо рассматривать в связи с:

а. индивидуальными контекстами;
б. реляционно-эквивалентными подклассами контекстов;
в. классами контекстов;
г. типами контекстов.

Предлагаемый метод семантическо-синтаксического исследования падежей позволяет организованно описать различные случаи использования, а также конкретные значения того или иного падежа. Кроме того, такое описание дает нам возможность точно установить характерные инварианты каждой группы в отдельности. Таким образом становится осуществимым описание семантической структуры падежей в различные периоды развития языка. Факты надо описывать по периодам, в свете их исторического развития. Следовательно, при исчерпывающем анализе падежей надо прибегать к сравнению синтаксических особенностей их использования, а также к сравнению их различных значений с синтаксическими особенностями и значениями, существовавшими как раньше, то есть до XVI века, так и в последующие периоды развития языка, вплоть до настоящего времени.

ESQUISSE D'UNE ÉTUDE SÉMANTIQUE DES CAS, AVEC EXEMPLES PRIS DANS UN TEXTE DU XVIe SIÈCLE

RÉSUMÉ

Dans les emplois nombreux et variés de tel ou tel cas, il importe de découvrir l'*invariant* qui permet de souder les différentes hypostases d'un cas en un tout organique.

L'application de ce principe révèle, dans le système sémantique des cas à une époque déterminée de l'évolution de la langue roumaine, l'existence d'un nombre limité de caractéristiques sémantiques qui se répètent constamment sous forme de combinaisons variées.

Les différentes valeurs des cas de la flexion des noms au XVIe siècle peuvent être ramenées à un système abstrait formé de trois éléments différentiels binaires :

a. sélection — non-sélection
b. orientation — non-orientation
c. projection — non-projection.

En vue d'une analyse sémantique et syntactique complète des cas, les emplois et les valeurs de ces derniers sont étudiés en corrélation avec :

a. des contextes individuels
b. des sous-classes de contextes
c. des classes de contextes
d. des types de contextes.

La méthode proposée par l'auteur permet d'enregistrer méthodiquement les emplois et les valeurs concrètes des cas, de déterminer d'une manière précise les caractéristiques ou invariants de chaque cas et d'arriver ainsi à pouvoir décrire leur structure sémantique aux différentes étapes du développement de la langue. Les faits seront décrits pour des périodes déterminées, mais seront examinés dans la perspective du développement historique. Une analyse complète des cas devra donc procéder à une comparaison des conditions syntactiques de l'emploi des cas et de leurs valeurs avec celles en usage avant le XVI siècle ainsi qu'aux époques immédiatement ultérieures, jusqu'à la phase actuelle du développement de la langue.

ASPECTE LINGVISTICE ALE COMUNICĂRII ÎN PROCESUL MUNCII

DE

TATIANA SLAMA-CAZACU

Între limbaj și procesul muncii există o relație dialectică, al cărei aspect genetic a fost subliniat și explicitat de K. Marx și Fr. Engels, care au arătat că aceste două activități specifice omului se influențează reciproc și că totodată ele marchează momentul apariției speciei umane. „Munca a creat pe om și i-a dezvoltat limbajul, iar acesta din urmă, la rîndul său, contribuie la dezvoltarea însăși a omului și deci a muncii" [1].

Într-o cercetare recentă, ne-am propus să studiem această problemă pe plan psihologic, analizînd — pe baza unui material concret — modul în care, în momentul actual, munca influențează limbajul și, pe de altă parte, rolul pe care comunicarea prin limbaj îl joacă în cursul muncii [2]. Această cercetare ne-a dezvăluit și anumite aspecte lingvistice, pe care le vom expune rezumativ în articolul de față [3], prin care urmărim îndeosebi să atragem atenția asupra unor anumite probleme și a unor principii de ordin metodologic, precum și asupra unor fenomene mai puțin relevate prin cercetările lingvistice.

Dacă problema relației dintre limbajul-comunicare și muncă a constituit prea puțin un obiect de cercetare în psihologie, s-ar putea spune în schimb — judecînd după numărul lucrărilor existente și după bogăția materialului cules —, că lingviștii au contribuit mai mult la ilustrarea acestei relații. Totuși, numeroasele lucrări, care expun un material amplu, provenit din cercetări referitoare la diverse limbi, nu reflectă întotdeauna

---

[1] K. Marx-F. Engels, *Ideologia germană*, București, E.S.P.L.P., 1956, p. 27; v. și F. Engels, *Dialectica naturii*, București, Ed. politică, 1959, p. 153—167.

[2] Pentru aspectele generale ale acestei probleme, în special pe plan psihologic: „Revista de psihologie", 1962, nr. 2, p. 183—212.

[3] Expunerea detaliată se va face într-o lucrare monografică mai amplă, care va cuprinde diverse aspecte ale relației dintre limbaj și muncă.

preocupări de interpretare a faptelor pe un plan mai larg [1], de desprindere a unor principii generale de urmărire a influenţei exercitate de munca în comun asupra limbii [2].

Ceva mai mult, chiar materialul cules — şi studiile lingvistice ca atare — constituie de fapt numai o parte din ceea ce poate oferi lingvistului, în realitate, comunicarea în cursul muncii. Marea majoritate a studiilor de lingvistică se referă exclusiv la terminologia (deci la domeniul vocabularului) specifică unei profesiuni, elaborîndu-se de obicei monografii dialectale, uneori cu referiri istorice (uneori se efectuează chiar prezentări strict sincronice ale terminologiei respective). Fără a contesta utilitatea unor asemenea monografii — care au la bază o enormă muncă de culegere a unui material valoros [3] —, considerăm însă că ele nu cuprind întreaga bogăţie şi complexitate a faptelor de limbă care pot fi întîlnite în cursul muncii; studiul acestora poate pune în lumină, prin utilizarea unei metode de cercetare şi de interpretare mai puţin unilaterale, şi alte aspecte în afara celor lexicale şi în general a faptelor consemnate prin metoda obişnuită, „statică".

Foarte rar, lingviştii notează sau analizează întregul ansamblu de fapte lingvistice care apar în cursul comunicării propriu-zise, în momentul muncii. Însăşi metoda fundamentală utilizată de regulă în aceste cercetări — chestionarul de tip *Wörter und Sachen* (obiectul şi denumirea lui) [4], care aproape întotdeauna este completat într-un mod artificial, prin solicitarea unui răspuns în afara momentului propriu-zis al muncii — , precum şi o serie de principii metodologice şi teoretice ale lingvisticii — care exclud, în momentul observaţiei şi în acela al interpretării, anumite aspecte (considerate „extralingvistice", ca de pildă gesturile, contextul situaţional,

---

[1] În nenumăratele lucrări privitoare la graiurile regionale sau chiar la acelea profesionale (ca de pildă: J. G. Herculano de Carvalho, *Cousas e palavras.* Alguns problemas etnograficos e linguísticos relacionados com os primitivos sistemas de debulha na península ibérica, Coimbra 1953, A. Zamora Vicente, *Lexico rural asturiano.* Palabras y cosas de Libardón (Colunga), Universidad de Granada, 1953 etc.), relaţia dintre limbă şi muncă este pusă strict sub raportul formal, al legăturii dintre obiect sau acţiuni şi cuvintele respective.

[2] De pildă, într-o lucrare ca aceea a lui J. Garneret *(Un village comtois. Lantenne. Ses coutumes, son patois*, Paris, 1959), deşi se menţionează faptul că unele munci sînt efectuate în echipă, nu există preocuparea de a urmări modul cum se reflectă acest fapt în vorbire, cel puţin în domeniul vocabularului, la care autorul declară că s-a limitat (propunîndu-şi să dea totuşi „un vocabular al muncii": *op. cit.*, p. 3). Chiar vechea lucrare a lui A. Dauzat *(Les patois*, Paris, 1943, ed. 12), care tratează probleme de dialectologie pe un plan general, nu se referă niciodată la rolul pe care îl joacă munca — sau munca în comun — în folosirea termenilor, în răspîndirea lor etc.

[3] De exemplu, pentru limba romînă, s-a adunat un material bogat — însă referitor aproape exclusiv la terminologie şi aproape niciodată cuprinzînd generalizări teoretice sau interpretări pe planul lingvisticii generale — în valoroase monografii (ca: Fr. Damé, *Încercare de terminologie poporană romînă,* Bucureşti, 1901; Al. Bocăneţu, *Terminologia agrară în limba romînă,* în *Codrul Cosminului,* II-III, 1925—1926, p. 119—274; V. Arvinte, *Terminologia exploatării lemnului şi a plutăritului,* Iaşi, Ed. Acad. R.P.R., 1957; L. Onu, *Influenţe interregionale în terminologia mineritului din Valea Jiului,* în *Fonetică şi dialectologie,* I, Bucureşti, Ed. Acad. R.P.R., 1958, p. 145—181; V. Arvinte, N. A. Ursu, Al. Andriescu, *Terminologia profesională în regiunea viitorului lac de acumulare al Hidrocentralei „V. I. Lenin" de la Bicaz,* în „Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, secţ. III, tom.V (1959), p. 63—114.

[4] De obicei „întrebări directe, însoţite de indicarea obiectului respectiv", V. Arvinte, *op. cit.*, p. 6.

intonația chiar etc.) — nu permit să se țină seama de fenomenul viu, complet, și în fond real, al limbii utilizate în cursul muncii.

În cursul cercetării noastre, ocupîndu-ne de influența muncii asupra limbajului, am urmărit, între altele, modul cum se realizează comunicarea prin limbaj verbal în procesul muncii, care sînt formele de exprimare alese, care e motivația acestei alegeri, cum se face receptarea mesajelor în timpul muncii, de ce depinde realizarea unei bune comunicări, cum se poate ameliora comunicarea. La obiectivele de ordin teoretic — pe plan psihologic sau lingvistic — ale cercetării noastre, s-a adăugat așadar și un interes de ordin practic, privitor la eficiența comunicării și totodată la posibilitățile de ameliorare a ei.

M e t o d a noastră de cercetare a constat din notarea diverselor „mesaje" care au putut fi observate în *cursul muncii*, în condiții absolut naturale. Acolo unde a fost posibil, am făcut și înregistrări la magnetofon [1] sau la minifon, precum și fotografii ale situației respective sau ale gesticulației. Cercetarea, efectuată în 50 de locuri diferite de muncă, a cuprins domenii diverse — de la pescuitul în echipă, la muncile forestiere și agricole, de la muncile miniere și petroliere la munca în fabrici diverse (industria siderurgică și constructoare de mașini, fabrici de prelucrare a lemnului și radiotehnice etc.), munca în transporturile feroviare, pe șantiere de construcții și de lucrări edilitare, munca la radiodifuziune, în cinematografie etc.

În cea mai mare parte, materialul a fost cules în timpul desfășurării activităților respective. Uneori am intervenit însă, cerînd să se modifice o anumită situație — tocmai pentru a observa modificările survenite în comunicare — sau cerînd să se repete o anumită expresie în afara momentului de activitate în care apăruse spontan. (Tocmai acest procedeu, experimental, precum și compararea modului de exprimare care apărea la începutul activității — adică înainte ca vorbitorii să se fi integrat complet în ritmul normal, nemaisimțindu-se stînjeniți de prezența anchetatorului [2] — cu acela notat în momentul cînd oamenii erau angrenați în procesul muncii, ne-a dat putința de a nota variația formelor de exprimare și ne permite totodată să aducem un argument de fapte concrete împotriva utilizării exclusive a metodei strict statice și artificiale, de chestionare „după" (sau „înaintea") muncii propriu-zise. Atunci cînd a fost nevoie să obținem explicarea unor termeni, am recurs la întrebări înainte sau mai ales *după* terminarea operației la care asistam.

De aceea, materialul cules — din care nu vom prezenta aci decît o foarte mică parte — poate avea și semnificația unei mărturii — desigur, parțiale — cu privire la unele particularități ale limbii utilizate în cursul diferitelor munci în momentul actual, dar poate constitui și o exemplificare privitoare la rezultatele metodei pe care o preconizăm : deoarece intenția noastră nu a fost de a încerca o înregistrare exhaustivă a tuturor formelor lingvistice specifice muncii, ci mai ales extragerea cîtorva principii și expunerea cîtorva fenomene asupra cărora lingviștii s-au oprit mai puțin.

Dacă ne referim la o schemă simplificată a comunicării :

emițător	—codare→	mesaj	—decodare→	receptor
		COD		

influența muncii se manifestă pe de o parte asupra alegerii unui anumit sistem de exprimare-receptare, adică asupra alegerii codului însuși (un anumit sistem de semnale în genere, o anumită limbă), iar pe de altă parte

---

[1] Pentru înregistrările efectuate în cursul unor munci forestiere și agricole — cu un magnetofon de teren al Centrului de fonetică și dialectologie al Academiei R.P.R. — , am avut concursul cercetătorului V. Rusu, de la Centrul menționat.

[2] Am observat în aceste cazuri fie inhibări ale vorbirii, fie exprimări excesiv de literare, adoptarea modului de exprimare din unele broșuri, din texte de protecția muncii etc.

asupra procesului efectiv de codare (sau de decodare) şi deci de realizare a emiterii mesajului (sau a receptării lui).

Deoarece ne ocupăm aci de aspectul verbal al comunicării — care joacă rolul cel mai important în procesul muncii ca şi în toate activităţile umane — , problema esenţială care se pune este aceea a determinării, datorită muncii, a unor anumite particularităţi ale comunicării verbale. Ceva mai mult, „limba vorbită", *orală*, este forma de comunicare cea mai frecvent utilizată în procesul muncii.

Anumite particularităţi ale „limbajului muncii" provin din faptul că el este un aspect al limbii vorbite — ea însăşi foarte puţin studiată[1] —, în care funcţia de comunicare are un scop precis, îndeplinind în genere rolul de a realiza munca în comun.

Observaţiile noastre arată că activitatea în timpul muncii imprimă anumite trăsături specifice vorbirii în timpul muncii, dînd naştere unor modificări ale sistemului lingvistic (în sensul „limbii" luate ca etalon). Aceste modificări pot fi notate nu numai în lexic (dînd naştere particularităţilor de terminologie specifice muncii în genere sau creînd vocabularul special al fiecărei profesiuni), ci se observă şi pe plan fonetic, morfologic, sintactic.

Desigur, unele dintre aceste modificări nu apar numai în procesul muncii, ci şi în împrejurări diverse ale vieţii zilnice — ale vorbirii dialogate în genere etc. — , dar numai un studiu lingvistic ulterior, comparativ, va putea stabili cu certitudine ceea ce este comun şi altor situaţii ; deocamdată noi vom semnala unele dintre aceste particularităţi care ne par mai interesante, mai caracteristice sau care, uneori, au pătruns ori tind să pătrundă chiar în limba comună, impunîndu-se prin generalizare în toate împrejurările.

Vom proceda mai întîi la analiza unor particularităţi formale, pe baza sectoarelor limbii (lexical, fonetic, morfologic-sintactic), iar apoi vom discuta despre cîteva particularităţi de ansamblu.

a. T e r m i n o l o g i a specială constituie o necesitate a procesului muncii, în care oamenii au nevoie pentru fixarea şi diferenţierea cunoaşterii, precum şi pentru precizia comunicării (spre a fi clar diferenţiate uneltele, părţile şi însuşirile lor, ca şi acţiunile cu diversele lor componente sau nuanţe), de fixarea denumirii componentelor realităţii care sînt înglobate într-o muncă oarecare. Este cu neputinţă să apară o unealtă nouă — de la o mică piesă şi pînă la un aparat complex — sau o acţiune într-un nou proces tehnologic, fără ca acestea să capete o denumire sau o specificare oarecare. Conştient de necesitatea denumirii speciale a fiecărui detaliu, şeful unei brigăzi de pescari (C.M.-Sulina) preciza : „*Dacă-i spui* [unui membru al echipei] *numai* : „*Ţine-te de sîrmă*", *omul nu ştie* ; *dar aşa, fiecare* [specie de sîrmă, din incinta talienelor] *are denumire*".

Munca în fabrici sau în genere activităţile în care se utilizează o tehnică mecanizată ori chiar automatizată a creat necesitatea unei terminologii şi mai bogate, în raport cu diversitatea şi cu complexitatea obiectelor şi fenomenelor implicate în munca respectivă. Unii termeni denumesc maşini, părţi ale lor sau chiar produsele muncii, alţii (uneori în expresii)

---

[1] În limba romînă, aspectele limbii vorbite au fost foarte puţin studiate — excepţie făcînd lucrarea acad. I. Iordan, *Stilistica limbii romîne*, Bucureşti, 1944.

desemnează acțiuni sau particularități ale funcționării unor aparate: *furnal, joardă, rilă, știc* etc. sau „*Dați la burghiu*!”, „*Hai la joardă*!”, „*Vine zgura*!”, „*Adă rila pentru fontă*!”, „*Pune cochila* (*pentru probă*)!” etc. (la furnale și în oțelării — Hunedoara); *calibror, netezitor, perforator* etc. (în uzinele de laminate — București); *bobină, carcasă, potențiometru, rotor, stator* etc. (în radiotehnică); „*Încadrează mira în țintă*!”, „*Pilă pe cadre și parabolă*!”, „*Treci pe rastru*!” etc. (pentru reglarea camerei, la televiziune — București).

De aceea, am vrea să semnalăm aci, pe de o parte, necesitatea ca lingviștii să se preocupe mai mult de o serie de terminologii încă nestudiate, din domenii care depășesc muncile elementare — pescuit, munci forestiere, munci agricole manuale — pentru care s-a manifestat pînă acum aproape exclusiv interesul (de pildă, în limba romînă nu s-a studiat terminologia muncii în diverse fabrici sau pe șantierele de construcții, terminologia muncii petroliere, a muncii la căile ferate, la televiziune, la radiodifuziune, cinematografie etc.).

Despre termenii profesionali care sînt cuprinși în limbajul muncii se spune de obicei că ei constituie un domeniu separat și oarecum periferic al limbii — „vocabularul special”. Noi considerăm că totuși viziunea privitoare la vocabularul special ar trebui modificată întrucîtva. În primul rînd, între fondul lexical esențial și vocabularul special nu se poate trage o linie de demarcație precisă, deoarece între aceste două aspecte ale lexicului limbii se petrece o adevărată osmoză: termeni din vocabularul special pot trece în fondul esențial, iar cuvinte din acesta din urmă constituie — fapt de care se ține mai puțin seama, deoarece ceea ce izbește de obicei sînt termenii propriu-zis „speciali” — o foarte mare parte a „vocabularului special”, cu semnificațiile modificate și precizate pentru o anumită muncă. Omul nu își schimbă personalitatea după cum se află integrat în situația de muncă sau se află în afara ei; de aceea, este normal ca el să utilizeze și în cursul muncii cea mai mare parte a bagajului lexical de care se folosește în viața zilnică, tinzînd totodată să folosească și în alte împrejurări termenii și semnificațiile care constituie vocabularul special.

Este ceva mai cunoscut fenomenul trecerii unor termeni din vocabularul special în acela al limbii comune (*bezmetic*: din albinărit, *stup bezmetic*, „fără matcă”, apoi în sens de „fără cap, în neștire”; *a fi cu toane*: din vorbirea pescarilor, „a fi ca peștele care a intrat în *toană*”; *a înțărca*: din vorbirea ciobanilor, „a închide mieii *în țarc*, despărțindu-i de oi”, apoi trece în limba comună, cu sensul cunoscut[1] — etc.). Deosebit de interesant și mai puțin studiat [2] ni se pare însă aspectul invers, acela al folosirii unor cuvinte din lexicul obișnuit — în mare parte, chiar din fondul esențial — cărora li se dă, datorită procesului muncii, o semnificație specială sau ușor modificată, servind la fel ca și „termenii” propriu-ziși la diferențierea unelte-

---

[1] S. Pușcariu, *Limba romînă*, vol. I, București, 1940, p. 357—358.

[2] R. A. Budagov (*Introducere in știința limbii*, București, Editura științifică, 1961, p. 34—35) discută acest fenomen, arătînd că izvorul „termenilor” îl constituie și utilizarea cuvintelor „deja existente în limba literară”, cărora li se atribuie „un sens special”: de pildă усталость „oboseală” înseamnă, în sens tehnic, „scăderea rezistenței mecanice a materialului unei piese folosite des”.

lor, produselor, operațiilor (în cea mai mare parte, aceste semnificații sau expresii nu figurează în dicționarele noastre mai vechi sau în cele recente).

De pildă : *dă-i* este o expresie hortativă provenită dintr-un verb fundamental — *a da* —, care e utilizată mult în diverse munci, nu numai cu sensul de „a lovi (cu ciocanul)" (de exemplu, pe un șantier de construcții din București : „*Dă-i-nainte, dă-i* !" sau, în hala forjei, într-o uzină metalurgică din Brăila : „*Dă* !"), dar și cu alte nuanțe, ca : „a începe, a face o acțiune" (în munca țăpinarilor, pentru a (re)începe azvîrlirea lemnelor pe jilip : „*Dă-i, dă-i* !" — Reghiu-Focșani) ; pe un șantier pentru producerea de panouri : „*Dă-i mă* ! [= pune betonul, la un panou prefabricat]" — București sau în genere „a face o mișcare (cu o unealtă), asupra unui obiect" („*Hai, dă-i* ! [= potrivește în șanț cu ranga, țeava de termoficare]" — București, șantier de termoficare).

La culesul manual al porumbului, circulă expresia *a(-și) lua rîndul*, în sensul de „a se distribui fiecăruia cîte un șir din lan, pe care îl va culege" („*V-ați luat rîndu' toți* ?", „*Haideți să luăm rîndu'* !" — G.A.S. Borănești-Urziceni).

(*A ține*) *contra* este mult utilizat în diferite munci, cînd cineva trage de pildă un obiect — de obicei, greu — într-o direcție, iar altul frînează operația, trăgînd din direcția opusă, pentru a preîntîmpina un accident („*Ținem contra* !" — spune un muncitor în timpul lansării în șanț a unei țevi de termoficare ; București).

Verbul *a zice* este utilizat în timpul muncii cu un sens complet diferit de acela obișnuit și care e legat exclusiv, la propriu sau la figurat, de „vorbire" ; el apare — în expresia hortativă *zi-i* ! (de obicei repetată : *Zi-i*. . .*zi-i*. . .*zi-i* !) — cu sensul de „a executa (o acțiune)", (de pildă, în pescuitul cu năvodul, în timp ce se trage odgonul — lacul Greaca ; sau în munca țăpinarilor : „*Hai, zi-i nea Ioane* !", pentru ca să se apropie corhănitorul cu bușteanul tras de boi — Reghiu-Focșani ; sau, la televiziune, în timpul reglajului camerei, tehnicianul dă o indicație operatorului și apoi, pentru ca acesta să știe pînă cînd să continue operația respectivă, îi spune : „*Zi-i*. . . *Stop*. . .*Zi-i*. . .*Stop* !") ; nici această expresie și mai ales acest sens important, prin derogarea lui de la nucleul semnificativ al cuvîntului, nu apar în dicționare.

Menționăm și alte cuvinte, cu alte sensuri decît cele cunoscute de obicei — unele din fondul esențial și, în marea majoritate, neconsemnate în *DLRM* : *alergător* (denumirea unei frînghii utilizate în pescuitul cu năvodul : „*Bagă alergătoru'* !" — lacul Greaca) ; *dublă* (în cinematografie, cînd se repetă filmarea aceleiași scene : „*Hai, înc-o dublă și plecați* !" — București) ; *a împăna* („*E bine-acum, împănează-o* !" : „pune pene", pentru a fixa țeava de termoficare aeriană, pe stîlpii de beton — București) ; *lingură* („*Pune lingurile la mașină* !" : la mașina pentru repararea cuptorului, în oțelărie, se pun un fel de lopeți care opresc jeturile de dolomită din cuptor să ricoșeze — Hunedoara) ; *mai* ! (izolat, cu sensul de „încă", „ se poate continua operația" : „*Mai*. . .*mai*. . .", spune un sondor, către cel care învîrtește „mosorul", în timpul unei operații la gura sondei — Gura Ocniței) ; *a merge* (mult utilizat în timpul diferitelor munci, nu numai cu sensul, menționat și în *DLRM*, de „ a funcționa", ci și cu acela de „se (mai) poate (introduce)" : „*Nu merge mai mult* ? [= nu intră dispozitivul mai mult ?]") ; *motor* ! (izolat, cu intonație de exclamare, utilizat în cinematografie, pentru ca operatorul să înceapă filmarea) ; *mut* (în televiziune : „*Să dea mute* ! [=să dea „publicitate", anunțuri fără fond sonor] ; în cinematografie : *clacheta mută* este clacheta care nu produce și sunet) ; *oală* (la furnale, cazanul enorm în care curge fonta în timpul șarjei : „*A sunat oala* [=sirena a anunțat pe macaragiu să aducă oala de turnare]" — Brăila) ; *popă* (la construcții : par înalt de lemn ; „*Măi — la cușacu* [= element de susținere] *ăla-i dai doi popi — atît* !" — București) ; *purice* (într-o fabrică de mobile — Brăila : „*Are purici*" — se spune despre o placă de lemn, care după șprițuire are bule albe în peliculă ; de asemenea, este termen utilizat în construcți vezi infra, p. 234) ; *troacă* (în oțelărie — Hunedoara : „*Ia troaca cu mangan și dă-i drumu-n cuptor* !", indicație dată de prim-topitor macaragiului, care introduce a estecul în cuptor, cu o „troacă" specială, enormă) ; *ușor* (apare în multe împrejurări izolat, cu sens adverbial și adesea repetat, pentru a se cere ca o mișcare să fie făcută „cu grijă, încet" ; de pildă : pe cînd se trage ventilul către sondă, sondorii care-l urmăresc îndeamnă pe trolist să manevreze cu grijă : „*Ușor-ușor* !" — Gura Ocniței) etc.

Printre termenii mult utilizați în procesul muncii și care nu au intrat suficient în atenția lingviștilor sînt *numeralele*, expresiile verbale ale cifrelor (care, după cum vom vedea mai departe, capătă adesea valoare și chiar forme flexionare de substantiv). Munca (fie că e vorba despre pescuit, mine-

rit ori de munca în uzine moderne) impune folosirea lor frecventă și totodată creează forme interesante, mai puțin cunoscute. De asemenea, sînt mult utilizate diverse *interjecții*, care în anumite munci constituie adevărate sisteme [1]. De la strigătele aproape fără sens, care copiază de fapt expresii emoționale (ca : *Hei*, *Hoi*, *Oho*, *Opa* etc.) și care există sub diverse forme în toate limbile [2], la „comenzile" care au căpătat valoare interjecțională, dar care de fapt constituie împrumuturi de cuvinte cu sens din alte limbi (ca *Vira* ! *Volta* ! etc.), aceste expresii ocupă un loc important în lexicul folosit în timpul muncii. Unele dintre ele pot fi enunțate în șiruri ritmice (la țăpinari, de pildă) sau pot intra, ca refrene, în cîntecele referitoare la diverse munci sau care ajută munca.

Un fenomen observat mai puțin este și acela al *diminutivării termenilor tehnici*. Am întîlnit acest fenomen nu numai în munci elementare (de pildă, un pescar-carmagiu, care observă că s-a prins un morun, își manifestă bucuria diminutivînd cuvîntul : „*Morunașu*' !" — Sf. Gheorghe ; iar un țăpinar diminutivează comanda *paluga* !, probabil pentru a atenua impresia de efort : „*Saltă păluguța* !" — Reghiu-Focșani), ci l-am întîlnit și în operații legate de o tehnică modernă, cum este aceea a televiziunii (de pildă, un operator de la pupitru se adresează operatorului „camerei numărul trei", care nu fusese atent, cu o atenuare a mustrării : „*Treiuțule* !").

O problemă importantă a terminologiei profesionale o constituie aceea a *frecvenței* diverșilor termeni. Pe lîngă faptul că în genere predomină cuvintele care se referă la acțiuni și la obiectele legate de muncă, în procesul concret al muncii se realizează în fiecare situație o ierarhizare, în raport cu importanța termenilor, și o selecție a lor, oglindită în cîmpurile lingvistice caracteristice diferitelor profesiuni.

În fiece profesiune pot fi stabilite *cîmpuri lingvistice* în care apar cu o frecvență mai mare decît în altele anumiți termeni și, datorită legăturilor contextuale, anumite semnificații ale cuvintelor. Îndeosebi în momentele cele mai importante ale unei munci, în operațiile ei specifice și mai ales cînd e necesară o anumită rapiditate în coordonarea acțiunilor membrilor echipei, sînt selectate cuvintele absolut necesare, termenii „centrali" ai profesiunii sau ai etapei respective — care printr-o operație statistică, de însumare a reprezentanților diverselor etape, pot constitui cîmpul lingvistic fundamental al profesiei respective. Ceva mai mult, în funcție de situație, dar mai ales în momentele-cheie, anumiți termeni — cei mai importanți pentru momentul respectiv dar uneori și pentru întregul proces — și care nu sînt întotdeauna termeni speciali, sînt repetați în mod necesar, ajungîndu-se la o redondanță (vezi *infra*, p. 241), la o saturație cognitivă și totodată afectiv-volițională. Concentrarea asupra unei anumite operații sau a unui anumit obiect dă naștere unei insistențe asupra cuvîntului respectiv și invers, această repetare a cuvîntului aduce, la rîndul ei, o concentrare asupra operației respective.

---

[1] „Comenzile prin care se anunță efectuarea unor anumite operații în procesul transportului buștenilor" alcătuiesc un adevărat sistem de interjecții-semnale" — observă V. Arvinte, N. A. Ursu, Al. Andriescu, *op. cit.*, p. 76.

[2] K. Bücher, *Arbeit und Rhythmus*, Leipzig, ed. 6, 1928, p. 245.

Un fenomen mai puțin analizat în lingvistică este schimbarea terminologiei în raport cu *evoluția tehnicii*. Odată cu adoptarea unor noi unelte sau aparate, odată cu apariția unor noi procese tehnologice, a unor noi operații, a unor noi produse — mai ales prin trecerea de la munca elementară sau artizanală la cea din fabrici, mereu mai perfecționate din punct de vedere tehnic —, se creează necesitatea denumirii acestora. Denumirea se realizează prin adoptarea unor termeni din limbă — uneori din vechea terminologie a profesiei respective, utilizați prin transfer analogic —, alteori prin împrumut sau, alteori, prin crearea unui termen nou, provenit de fapt din ambele surse.

Ar fi interesant ca în lingvistică să pătrundă mai mult preocuparea de a se aborda problema terminologiei și de a se alcătui inventarele terminologice prin prisma evoluției tehnicii, considerîndu-se procesul în dinamica sa, în cursul înlocuirii sau dispariției treptate a terminologiei vechi — corespunzătoare artizanatului — prin cea nouă, din fabrici sau de pe marile șantiere, definindu-se gradul de utilizare în momentul prezent a unui termen corespunzător tehnicii mai vechi și observîndu-se ce se petrece în cazul trecerii la o treaptă tehnică imediat superioară.

Unul dintre fenomenele cele mai interesante ne pare faptul că termenii mai vechi, referitori la unelte sau la operații care aparțin trecutului sînt treptat uitați, chiar de către aceia care îi utilizau frecvent înainte.

În trecerea de la munca artizanală de cizmărie, croitorie, tîmplărie etc., la munca în fabricile de încălțăminte, de confecții, de mobile etc., unii termeni se păstrează ori nu, după cum corespund ori nu noilor unelte sau mașini sau noilor operații (ori cînd pot fi transpuși la acestea prin analogie). Astfel, de pildă, în unele fabrici de mobilă, chiar tîmplarii mai bătrîni nu mai utilizează vechii termeni care erau specifici pentru munca manuală : de exemplu, un tîmplar ne-a relatat că termenul *mașina de nivelat* a luat locul cuvîntului *abriht* (cf. germ. *Abrichthobel*) ; iar deoarece (*mașina de*) *frezat*, cu diferite cuțite înlocuiește *cheluiala* — operație prin care se execută în lemn, manual, un șanț, —, primul termen a devenit mai frecvent deși uneori se păstrează și vechiul termen *cheluială*— ca și *feder, nutuială* etc.)

Într-o fabrică de mobile din Brăila, un meșter care își amintește cu greu majoritatea vechilor termeni — germani de origine (ca : *ștraihmas* > germ. *Streichmass*, înlocuit prin *zgîriac*) — relatează că doar el mai spune rindelei duble *róban*(*c*) > germ. *Rauhbank*, și că în orice caz noile unelte au făcut să se înlocuiască termenii mai vechi și să se adopte expresii noi ca : „*frezat uluc*”, *profilat* (în loc de *cheluit*, care aici nu se mai utilizează) etc.

Pe de altă parte însă, se mai constată un alt fenomen interesant și anume *păstrarea vechilor termeni* (adesea, polisemici), uneori observîndu-se o *transpunere* — prin analogie — a unor termeni vechi, care desemnează unelte ori operații căzute în desuetudine, pentru a denumi, în noile procese tehnologice, aparate sau piese ținînd de tehnica actuală.

De pildă, pe șantierele moderne de construcții din beton sau din panouri prefabricate sînt transpuși vechi termeni din arhitectura romînească, de obicei din regnul animal (în vechea arhitectură, acești termeni oglindind mai mult sau mai puțin metaforic aspectul sau rolul funcțional — de pildă de susținere — al unor părți ale casei) : *căluș*, *căprior* sînt diverse ”fiare din construcția de beton, de diverse lungimi, îndoite în diferite feluri” ; *purici* sînt „bucăți mici de oțel-beton, puse sub armătură” etc. (București). Petroliștii spun încă *puțul* (*sondei*), cu toate că nu mai este vorba, în tehnica actuală, despre vechiul „puț” din trecut ; de asemenea, s-au dat mai sus cîteva exemple din terminologia furnalelor moderne (Hunedoara), unde *lingură*, *oală*, *troacă* etc. denumesc unelte mult evoluate față de acelea pe care le-au desemnat la origine.

Intrarea noilor termeni în limbă — ca și, în genere, adaptarea comunicării la procesul muncii — nu se petrece în mod pasiv. Cuvintele împrumutate, chiar dacă intră la început — pe cale ,,savantă" (științifică), livrescă — în forma pe care o aveau în limba de origine sau într-o formă devenită internațională, suferă ulterior diverse modificări formale sau semantice. Pe de o parte, ele sînt integrate în sistemul morfologic al limbii sau intră în expresii alături de alte cuvinte ale limbii romîne (de pildă : ,,*Trage vira* !" sau ,,*Dă vira* !", spun pescarii pe lacul Greaca, la tragerea năvodului). Pe de altă parte, pot apărea diverse fenomene care dovedesc *tendința de inovație* a limbii și, întrucîtva, adaptarea mai bună la condițiile muncii. În acest proces, uneori din termeni străini se derivă forme noi, alteori termenii sînt transformați pînă la apariția unor cuvinte sau expresii noi, de obicei prin contaminarea termenilor adoptați, cu cei existenți în limbă (din termenul străin *marina* !, țăpinarii au creat verbul *a marina* și participiul *marinat-ă* : ,,*Hoo — marinăm lemnu'* !", ,,*Acum tre*[buie] *marinată* [bucata de lemn]" — Rudari-Focșani). De multe ori, contaminările se petrec nu printr-o simplă îmbinare formală a diverselor cuvinte, ci au la bază o interpretare a conținutului, prin etimologii populare.

La Moreni, ni s-a relatat că din germ. *Flaschenzug*, ,,macara", sondorii au creat cuvîntul *flașniț*, iar din engl. *Ropesocket*, ,,piesa în care se bagă cablul", s-a creat *rupțac*. Uneori, motivul creării anumitor forme sau al modificărilor formale este expresivitatea, deci plăcerea pentru o anumită formă, preferată alteia (de pildă, la televiziune se utilizează frecvent și, după cum relata un tehnician, cu plăcere — fiind un cuvînt ,,mai scurt, mai sonor, mai puțin sonor" decît expresia ,,curent de fascicul" —, expresia ,,toclucea" din rus. *Токлуча* ,,curentul fasciculului", devenit un cuvînt unic : ,,*Umblă la toclucea* !" sau ,,*Micșorează toclucea* !"). În alte cazuri, motivul creației sau al adoptării preferențiale a unui cuvînt poate fi posibilitatea acestuia de a oferi o reflectare mai concretă, care facilitează cunoașterea unui obiect, înțelegerea particularităților sau modului de funcționare a unui aparat etc.

Necontenit se poate asista deci în procesul muncii la fenomenul de înnoire a limbii, fie prin împrumutul termenilor, fie prin acțiunea tendințelor inovatoare ale limbii, conjugate cu necesitățile muncii.

În genere, utilizarea multor termeni (de tipul *purice*, *zgîriac* etc.) bazați pe procedee metaforice constituie un aspect comun ,,limbajului muncii" și limbii vorbite în genere (iar limbii populare în special). De asemenea, ,,limbajul muncii" se apropie de limba populară prin introducerea unor particularități lexicale regionale (la pescari de pildă, la țăpinari etc.). Pe de altă parte însă, în ,,limbajul muncii" pătrund și foarte mulți termeni cu caracter cult științific, neologistic de obicei — în special în domeniile tehnice mai recent dezvoltate (ca televiziunea, radiodifuziunea etc.). O asemenea circulație a termenilor de origine cultă sau cel puțin neologistică se observă însă și în profesiile mai vechi (în a căror evoluție se înregistrează munca în comun a lucrătorilor romîni cu cei de alte naționalități). De aceea, se poate spune că în ,,limbajul muncii" se realizează o îmbinare a două tipuri de comunicare orală : opoziția popular-savant se rezolvă prin circulația ambelor tipuri de termeni și totodată prin integrarea creatoare a termenilor ,,culți" sau prin dinamica adaptării semantice la necesitățile evoluției tehnicii, a elementelor populare sau regionale.

Termenii apar uneori peste tot în același timp — de obicei, răspîndiți prin circulare, afișe, broșuri, radio, presă, texte științifice etc. —, gene-

ralizarea fiind favorizată și de munca însăși, de repetarea termenilor în cursul ei, de eficiența lor. Tocmai în legătură cu acest fenomen de generalizare, trebuie să menționăm că se petrece și o generalizare în sens negativ; anumite forme greșite, incorecte se răspîndesc și pot pătrunde chiar în limba comună (de pildă, la televiziune: „*Tu stai acolo pe emisie*!", „*Acuma dă-le* [în loc de: fă-le] *semn*!", „*Camera doi pe cor*! [= să transmită imaginea corului]", „*Bagă sunet*!", „*Umblă puțin la dîră*!" etc.). Alteori, în locul unei generalizări se constată, dimpotrivă, dubluri, termeni nefixați, variați sau ținînd de graiurile regionale etc. Rolul lingviștilor ar fi de a contribui (cel puțin într-o oarecare măsură sau în unele domenii) pe de o parte la fixarea, precizarea, unificarea termenilor în toate domeniile, iar pe de alta de a contribui la sesizarea formelor și semnificațiilor incorecte, greșite, spre a se împiedica la timp răspîndirea lor.

b. Deși nu ne vom putea opri asupra acestui aspect, menționăm că în cursul muncii apar și anumite *modificări fonetice*, constînd fie din diverse particularități ale tempoului ori intensității vorbirii sau ale intonației generale a frazării ori a melodiei vorbirii (intensificarea particularităților ritmice și melodice, intervenția unui ritm special, variația ritmului), fie din schimbări ale unor elemente fonetice, de multe ori determinate de melodia generală (dispariția sau dimpotrivă, lungirea ori accentuarea unor anumite sunete). Acestea se datoresc condițiilor generale ale muncii și relațiilor care apar între interlocutori (necesităților de exprimare rapidă sau de insistență asupra unor aspecte, distanței dintre interlocutori — care duce la intensificarea vocii și la un anumit mod de articulare —, efortului depus de vorbitor, emoției sale în legătură cu munca etc.).

c. Vom semnala însă, prin exemple concrete, cîteva a s p e c t e m o r f o l o g i c o - s i n t a c t i c e mai interesante, observate în comunicarea din timpul muncii.

O particularitate a „limbajului muncii" o constituie *selectarea preferențială — deci frecvența mai mare — a anumitor categorii sau forme*, și anume a acelora care indică *acțiuni*, care dau precizări privitoare la acțiune (verbe, adverbe) sau care reflectă o „atitudine imperativă" sau în general „adresativă" (expresii imperative prin natura lor, vocative, adaosul unei valori de imperativ la valoarea de bază a unor substantive etc.).

Un fenomen care ne pare deosebit de interesant este acela al folosirii anumitor cuvinte (numeroase *substantive*, *adverbe*, *adjective* etc.) pentru exprimarea unei propoziții eliptice (de obicei, monoreme)[1] cu sens imperativ.

Substantive. În timpul pescuitului cu năvodul pe lac au fost notate foarte multe situații în care un substantiv — pronunțat cu intonație de imperativ — conținea invitația implicită de a se face o acțiune în legătură cu obiectul reprezentat prin substantiv; de pildă: „*Clecea*! [= dați drumul la cleci!]", „*Masa*! [= puneți scîndura — „masa" — între bărci!]", „*Paru'*! [= bagă parul în apă, sau: scoate parul!]", „*Pluta*! *Pluta*!", ori „*Plutili*, *plutili*! [= trageți plutele năvodului!]" (lacul Greaca); de asemenea, în pescuitul la taliene: „*Boța*! [= ia peștele cu plasa numită „boța" !]" (Sulina); în munca țăpinarilor: „*Pana*! [=scoate pana!]", „*Balancea*! [= puneți balancea!]" (Rudari-Focșani); pe șantiere de construcții: „*Prafuu*!

[1] Credem că aceste forme, interpretate de obicei, pe plan sintactic, drept „propoziții imperative eliptice" (*Gramatica limbii romîne*, II, București, Ed. Acad. R.P.R., 1954, p. 40), ar putea fi considerate, pe plan morfologic, drept modificări ale formelor de bază (substantiv, adjectiv etc.), sub acțiunea intonației.

[= aduceți de jos praful hidrofob !]" (București); la televiziune; „*Muzica* ! [= dați mai tare fondul muzical !]"; în cinematografie: „*Machiaju'* ! [=să vină persoana care se ocupă de machiaj]", „*M tor* ! [= semnal pentru operator, să înceapă filmarea]" (București). *Adjective*. Într-o fabrică de chibrituri: „*Albastre* ! [în secția de pastat — în care se pune pasta pe cutii —, cînd apar, la capătul benzii, cutii incorect pastate, se semnalează astfel defecțiunea, pentru a se opri banda]" (București). *Adverbe*. În munca țăpinarilor: „*Dincolo* ! [= trecem să apucăm lemnul din alt loc !]", „*Libeer* ! [= vagonetul poate porni !]" (Reghiu-Focșani); în lucrări de construcție etc.: [către macaragii:] „*Joos* !", „*Suus* !" (București).

Dacă în exemplele date mai înainte se poate considera că faptele țin mai degrabă de domeniul sintaxei, există altele care reflectă mai clar o modificare morfologică în sensul *transformării valorii gramaticale a unor cuvinte* sau al *substituirii unei categorii gramaticale prin alta*.

Uneori, *verbe la indicativ* prezent dobîndesc valoarea de *imperativ* (într-o oțelărie: „Nicolaie, *iei* o probă de la cuptor!, „*Faci* proba numai la ciocan !" — Hunedoara).

Alteori, *numerale* (cifre), *adjective* sau chiar simple *inițiale* (sau combinații de inițiale ori de prescurtări ale unor cuvinte) capătă valoare și chiar forme flexionare de *substantive* — adesea la vocativ. *Numerale*. La căile ferate: „*Alo, optule...*" (Chitila); la televiziune (în vorbirea unor persoane diferite): „*Patru* [= camera numărul patru], *pune* [obiectivul] *o sută treizeci și trei* !", „*Dă-mi orchestra, doiule* ! [= camera numărul doi]", „*Fii atent, patrule* !", „*Hai, treiule* !"; în cinematografie: „*Și zecemiu'* ! [=aprindeți și reflectorul de 10 000 !]", „*Amîndouă zecemiuri aprindeți* !" (București). *Adjective*. În minerit, se spune în mod frecvent „*Goale*" sau „*Pline*" (adică vagonete goale sau pline); de pildă: „*La puțu' opt, cincizeci goale* !", „*Ia plinele* !" (Petrila). *Inițiale*. La căile ferate: „*Receule* [=regulatorul de circulație, R.C.], *de la triaj vine locomotiva...*" (București); la televiziune: „*Făceți-vă proba de microfon cu beul* ! [= studioul B]"; în cinematografie: „*Aprindeți și erdeul* ! [= reflectorul RD]" (București).

Adesea apar cazuri interesante, în care aspectul morfologic este extrem de complex, în special prin valorile de conținut (dar și prin formele) căpătate de unele cuvinte. Termeni împrumutați, care la origine au fost substantive (*paluga*) [1], ori verbe la imperativ (*volta* !) [2] devin interjecții [3] prin modul în care sînt utilizate, dar uneori li se dă forma unor substantive (flexionate, diminutivate, ca de pildă: *păluguța* !), prezentînd totodată o valoare morfologică mai complexă, prin sensul lor verbal sau adverbial. Afară de asemenea substantive-adverbe-interjecții diminutivate etc., mai pot fi notate de pildă *numerale* — devenite substantive — care sînt diminutivate: [la televiziune; regizorul, către operatorul camerei numărul trei:] *Treiuțule* !" (vezi supra, p. 233).

Poate mai mult decît în alte activități, în cursul muncii sînt înlocuite unele categorii gramaticale prin alte mijloace de comunicare și în special prin *gesturi* sau chiar prin mișcări mai ample. Aceste fenomene, prea puțin studiate de către lingviști, sînt deosebit de importante nu numai pentru înțelegerea „limbajului muncii" și pentru interpretarea unor fenomene menționate mai înainte (înlocuiri de categorii gramaticale prin altele), dar și pentru modificarea viziunii generale privitoare la gramatică.

Astfel, adverbe sau verbe pot fi înlocuite prin acțiuni concrete ale vorbitorului (de pildă, la televiziune, un regizor dă explicații operatorilor, în timpul repetiției: „Camerele vor sta așa: la cor și muzică populară, doi [= camera numărul doi], *aici* [se duce la locul unde va sta

[1] Cf. V. Arvinte, *op. cit.*, p. 158.
[2] *Ibid.*, p. 175.
[3] Astfel sînt considerați termenii menționați, de către V. Arvinte (*loc. cit.*).

operatorul], și patru *aici* [*se duce în alt loc, arătînd astfel unde va sta operatorul*]") sau chiar prin acțiunea receptorului, vorbitorul raportîndu-se la cunoașterea de către receptor a propriilor lui mișcări (tot la televiziune, regizorul din cabină dă, prin microfon, unele indicații operatorului, iar în timp ce acesta execută anumite operații, îi spune : „*Atît* ! [= să nu miște mai mult camera !]").

Anumite particularități sintactice ale vorbirii în cursul muncii sînt deosebit de semnificative.

În primul rînd, condițiile muncii determină selectarea elementelor strict necesare, astfel încît în majoritatea cazurilor *frazele nu conțin* absolut *toate elementele* sintactice „clasice". Există fraze alcătuite numai din două-trei elemente — iar uneori dintr-un singur element —, acestea nefiind întotdeauna categoriile gramaticale considerate cele mai „importante" (substantiv, verb).

Astfel, pot fi notate multe mesaje — care ca funcție sînt de fapt „fraze" — constituite aproape exclusiv din elemente aparținînd unei singure categorii gramaticale (unul sau mai multe *substantive, verbe, adverbe, adjective, numerale, interjecții* etc.) : „*Paru'* !" (lacul Greaca) ; „*Roabă-nisip* —, *cărămidă* !" (șantier de construcții, București) ; „*Agață și tragee* ! [vagonetele]" (Petrila) ; „*Mai, mai* !", „*Încet, încet* !" (șantier de construcții, București) ; „*Albastre* !" (vezi *supra*, p. 226) ; „*Patru* ! [=camera numărul patru]", „*Șase* ? [= să aprind reflectorul numărul șase ?]" (televiziune) ; „*Marina* !" (țăpinari) ; „*Opaa* ! [= oprește !]" etc.

Alteori, frazele conțin două elemente diverse — fără ca acestea să fie însă întotdeauna elementele „fundamentale" (*un verb și o interjecție, pronume și verb, adverb și verb, adverb și pronume, substantiv și adverb, substantiv și numeral, adverb și interjecție, interjecție și pronume* etc.) : de exemplu : „*Hoo — și-mpins* !" (țăpinari, Rudari-Focșani), „*Gata, măi* !" (pescari, lacul Greaca). „*Cinci balcon* ! [= reglați reflectorul cinci de la balcon !]" (televiziune) etc.

Chiar dacă sînt compuse uneori din mai multe elemente, printre care și substantive, frazele sînt de cele mai multe ori incomplete (adesea lipsind verbul, care este înlocuit prin intonația imperativă despre care s-a amintit) : "*Marina de la voi* !" (țăpinari, Reghiu-Focșani), „*Hai, cu roaba* ! [=vino cu roaba !]" (șantier de construcție, București), „*La puțu' opt, cincizeci goale* !" (mine, Petrila), „*Instalația la loc* — și : *bătăile* ! [=introduceți instalația pentru exploziv și să urmeze explozia !]", „*Hai, celúle-n ea* ! [=băgați cartușele în „pușca" pentru explozivi !]" (foraj petrolier, Gura Ocniței), „*Patru pe unu, trei pe doi* ! [= camera nr. 4 se transmite pe linia „unu", iar camera nr. 3 pe linia „doi"] (televiziune).

O consecință a faptului că frazele sînt în genere incomplete este *scurtimea* lor, care pe de o parte e provocată de economia de timp în cursul muncii, dar pe de altă parte se bazează pe fixarea unor termeni, pe existența unor formule consacrate, întărite de experiența comună în munca respectivă.

În diversele munci se pot nota anumite *formule* scurte, stereotipe, ca : „*Liber* !" (la căile ferate, pentru pornirea locomotivei), „*O mie cinci* ! [= a plecat din gara X trenul nr. 1005]" (căile ferate) ; cînd un miner urcă pe suitoarea îngustă, strigă, pentru ca să nu vină altul : „*Stai așa* !" (Petrila), (într-o uzină radiotehnică, la developarea scalelor :) „*Măriți timpul* ! [de expunere]" (București).

Alteori — mai ales în scris — se recurge chiar la anumite *prescurtări*, al căror sens e cunoscut celor din ambianța respectivă (într-o uzină radiotehnică, se scrie pe o hîrtie anexată aparatelor care au defecte : „*P* [= pîrîie]", „*NF* [= nu funcționează]", „*Slab UL* [= slab pe unde lungi]" etc. — București).

Există însă și fraze scurte, care sînt totuși complete : „*Vine zgura* !" (la furnale, Hunedoara), „*Sună oala!*" (furnale, Brăila) etc. De asemenea, trebuie să adăugăm că adesea, deși frazele au un aspect verbal scurt și chiar eliptic, pe un plan extralingvistic ele pot fi considerate ca mesaje

mult mai ample, prin referirea implicită la situaţie sau prin gestul ori acţiunea care le completează.

Este interesant de notat şi faptul că uneori monoremele se completează reciproc, formînd un ansamblu sintactic care constituie mesajul respectiv :

Pe un şantier de construcţii, macaragiul se adresează celor care montează un panou : ,,*Aşa* ! *Fereşte* ! *Gata* !" (Bucureşti) ; la televiziune, regizorul : ,,*Doiu'* ! [= operatorul camerei nr. 2, fii atent !], *Hai, panoramic* !", sau tehnicianul, către operator, pentru reglarea camerei : ,,*'Napoi* ! *Uşor* ! *Mai, mai* ! *Stop* !.... *Încă un pic* ! *Stop* ! *Centrează puţin mai sus* ! *Hop* ! *Mai* ! *Stop*...".

O altă particularitate sintactică este constituită de *modificările topicii*, din diverse cauze (datorită ritmului, atenţiei concentrate în muncă asupra unui anumit obiectiv etc.). În cursul muncii ţăpinarilor, de pildă, se pot observa modificări ale topicii în funcţie de necesităţile ritmice, situarea unui cuvînt într-un anumit loc pentru a corespunde ritmului (de pildă, e interesant de notat cum se modifică ordinea cuvintelor în acelaşi complex frazeologic, în funcţie de melodia generală modificată prin introducerea unui nou cuvînt : ,,*Tragem lemnu' pàis la vale* !", dar : ,,*Tragem pàis la vale-o leacă lemnu'* !"—Rudari-Focşani). Rapiditatea, necesitată de muncă, a comunicării, precum şi atenţia concentrată asupra unui anumit moment, unui obiect, unei acţiuni mai importante în timpul muncii fac să apară modificări în topică, prin acordarea unor *poziţii privilegiate*, cu scopul punerii în relief sau ,,avansării" cuvîntului care oglindeşte aspectul respectiv din realitate (,,[în timpul tăierii unui copac :] *Mai la tine, Neculai*, — *puţin* !", ,,[la manevrarea buştenilor, un ţăpinar :] *E mult* [lemn], *măi, nu merge* !", ,,*Balancea — marinăm capetele* !" — Reghiu-Focşani ; ,,[la televiziune, regizorul către operator :] *Hai, uşor — coboară* !", ,,*Gata orchestra, s-atace orchestra* !").

★

Interpretarea materialului cules pune în lumină anumite p a r t i c u l a r i t ă ţ i lingvistice d e a n s a m b l u, a căror natură este determinată de specificul acestei activităţi complexe care este munca.

a. Faptul că munca în comun presupune *acţiuni* executate coordonat, într-un anumit ritm, cu o anumită intensitate, cu o precizie temporală şi spaţială, face să apară pe primul plan mijloacele de expresie care stimulează acţiunea şi o reglează. Comunicarea se supune deci necesităţilor de dinamizare a partenerilor în vederea acţiunilor comune şi totodată necesităţii de realizare a cooperării, prin selectarea de preferinţă a posibilităţilor dinamogene ale limbii. Aceasta este cauza frecvenţei adverbelor, verbelor, interjecţiilor sau formulelor speciale, a imperativelor şi a vocativelor, a particularităţilor sintactice, a scurtării mesajelor şi în genere a adecvării lor la tempoul muncii, la dificultăţile, la etapele ei. Din aceeaşi cauză se recurge la mijloacele ,,extralingvistice" de stimulare — ca intonaţia sau gesticulaţia, care incită la o acţiune mai rapidă, subliniază succesul unei acţiuni etc. (de altfel, pe lîngă adoptarea intenţionată a acestor mijloace pentru comunicare, trebuie menţionată şi apariţia lor involuntară, ca reflectare emoţională a reuşitei sau a grijii în legătură cu o acţiune oarecare etc.).

b. Pe lîngă particularitățile de ansamblu de natură dinamogenă sau în orice caz referitoare direct la acțiune, pot fi desprinse și particularitățile datorate *condițiilor comune* — contextului comun — în care se desfășoară munca colectivă. În aceste condiții, este inclusă în primul rînd însăși *relația de dialog* care se stabilește între parteneri și care, la rîndul ei, dă naștere unor anumite trăsături[1]. În procesul muncii apar și fragmente de comunicare cu aspect monologat — „comenzile" țăpinarilor de pildă; în fond, însă, chiar acest monolog este relativ — apare ca formă tranzitorie, neesențială, este mult întretăiat de replici dialogate și presupune, în orice caz, o replică implicită a partenerului. Munca determină de fapt, ca formă esențială pentru că este necesară, comunicarea bilaterală, *dialogul.*

Dialogul nu poate fi însă înțeles fără observarea *influenței* — sau chiar a determinării — *reciproce* dintre diverșii interlocutori, care este la rîndul ei adînc determinată de muncă, fapt ce dă o pregnanță specifică acestei forme de comunicare, în cursul muncii. Particularitățile sintactice speciale observate în cursul muncii se datoresc în mare măsură situației de dialog care se desfășoară în condițiile rapidității comunicării și în genere ale diverselor necesități ale muncii (astfel, de pildă, replicile incomplete — eliptice — sau completate reciproc de celălalt partener sînt determinate atît de condițiile muncii cît și de situația de dialog, precum și de situația comună).

c. Pe lîngă particularitățile datorate relațiilor de dialog, apar și alte particularități izvorîte direct din *situația comună* (locul muncii, anumite unelte sau mașini cu care se lucrează, produsele realizate, alte persoane din apropiere, în sfîrșit „*contextul*" *în ansamblul său*), în care se găsesc interlocutorii. Bazîndu-se pe faptul că există nu numai un fond de cunoștințe comun sau un context verbal comun care este dialogul ca atare, ci și o ambianță concretă cunoscută — de obicei, percepută direct — , vorbitorii fac apel la aceste cunoștințe sau repere din situația concretă, pentru a ușura comunicarea — pe de o parte economisind timp, iar pe de alta înlesnind o înțelegere mai bună a mesajelor.

În cursul muncii sînt frecvent utilizate expresii care fac un *apel direct la context* prin deictice verbale sau net gestuale.

În timpul muncii sînt mult folosite expresiile verbale însoțite de gesturi, către obiecte ori persoane din jur (de exemplu, în mină, în camera de abataj, șeful brigăzii dă indicații: „Uite-*aicea* [gest indicator] îndreptați pereții" — Petrila; pe un șantier de construcții, macaragiul întreabă: „Îl ducem [buncărul] *acolo* [de partea cealaltă a clădirii] sau *aici* [= îl depunem în partea aceasta]?" — București), Dar foarte multe mesaje notate în timpul muncii fac trimiterea la context prin gest (la o lucrare de construcție — din București — i se strigă macaragiului care ridică niște pari de lemn: „*Dă-i, dă-i, dă-i* !", făcîndu-se totodată un *gest* cu mîna, *în sus*, gest care are deci un rol adverbial).

Monoremele, elipsele — fonetice sau morfologico-sintactice — , în genere particularitățile sintactice despre care am discutat mai înainte, își găsesc încă o determinare, în afară de relația dialogată, în această continuă sprijinire și referire la situația comună în care se petrece comunicarea.

---

[1] Pentru definiția dialogului, mai pe larg, în: *Dialogul la copii*, București, Ed. Acad. R.P.R., 1961, p. 36–38.

Înțelegerea se bazează nu numai pe faptul că prin repetarea acelorași situații în timpul muncii se creează legături asociative puternice între acțiune și cuvînt, care contribuie la eficiența comunicării, dar se bazează și pe faptul că receptorul consimte și *poate* să interpreteze, prin referirea la context, aceste mesaje eliptice sau bazate pe mijloace deictice etc.

Munca determină anumite particularități ale comunicării, care pot fi considerate că sînt de ordin cantitativ : privitoare la frecvența generală a mesajelor în timpul muncii sau privitoare la aspectul cantitativ al unei unități de mesaj (debit verbal, lungimea unei fraze etc.). Dacă necesitățile de economie și de rapiditate specifice dinamicii muncii determină de obicei particularități pe axa „economiei" mijloacelor de exprimare (eliziuni fonetice, elipse sintactice etc.), există însă și motive — în primul rînd relative la înlesnirea interpretării mesajului de către receptor — , care determină o anumită redondanță — un plus de informație — resimțită ca necesară în funcție de diverse condiții [1] (se comunică mai mult sau mai puțin în funcție de situație, de gradul de învățare a „codului" și de cunoaștere a meseriei, de instrucțiunile prealabile unei operații, de anumite condiții ale mediului sau ale muncii înseși).

★

1. O primă c o n c l u z i e pe care am vrea să o subliniem se referă la importanța studierii de către lingviști a *limbii vorbite*, iar în cadrul ei, a formelor mai mult sau mai puțin specifice ale *„limbajului muncii"*. Este necesar să se observe rolul acestui aspect — munca însăși reprezentînd ponderea cea mai importantă printre activitățile umane — în schimbările evolutive ale limbii, în generalizarea formelor apărute pe un plan particular, în mecanismul osmozei dintre limba comună și vorbirea caracteristică situației de muncă în general și anumitor profesiuni în special.

2. În al doilea rînd, este necesar să se țină seama de faptul că relația dintre muncă și limbaj nu are un caracter static și nu apare clar atunci cînd se adoptă un punct de vedere depărtat de realitatea concretă sau în orice caz o perspectivă artificială : ea devine evidentă în toată complexitatea abia prin contactul direct al cercetătorului cu *situația de muncă* și mai ales cu munca în desfășurarea ei.

De aci decurge pentru lingvistică necesitatea de a se adopta, pentru discutarea relației dintre limbaj și muncă — în cadrul lingvisticii generale — nu metoda deductiv-speculativă, ci aceea a observării faptelor concrete, particulare. Și tot de aci decurge — fapt încă mai important — necesitatea de a se adopta, pentru studierea limbajului utilizat în cursul muncii — — adică, pentru evidențierea aspectelor din limbă care sînt selectate și potențate în cursul muncii —, nu metoda chestionarului aplicat în condiții artificiale, ci în cursul efectuării muncii în colectiv, cu obiectul ei real, nu metoda „cuvinte și lucruri" (*Wörter und Sachen*), ci o metodă a „cuvintelor și lucrurilor în cadrul acțiunii" (înțelegînd prin „cuvinte" nu numai simpla

---

[1] A fost discutată mai pe larg această problemă în *Economie et redondance dans la communication*, în *Cahiers de linguistique théorique et appliquée*, București, Ed. Acad. R.P.R., 1962, p. 17–25.

„terminologie", ci tot ansamblul discursiv—fie și sub aspectul monoremelor — care apare în cursul muncii. În felul acesta, limba nu ar mai apărea trunchiată, studiată unilateral numai prin cuvinte, ci ar fi studiată și din perspectiva structurii gramaticale; ea ar apărea reprezentată nu numai prin substantive ci și prin celelalte părți de vorbire, nu numai prin lexic, ci și prin latura fonetică sau morfologico-sintactică, prin particularitățile legate de exprimarea contextuală, dialogată, prin formele ei specific eliptice sau redondante, prin complinirile melodice sau gestuale etc. S-ar putea studia, în acest caz, aspecte interesante ca raportul dialectic dintre economie și redondanță sau aspecte mai puțin evidente ori greu de sesizat în comunicarea din afara muncii. De asemenea, s-ar putea studia astfel — în procesul real al muncii —, mult mai ușor și mai corect, influențele reciproce dintre vorbitori, osmoza dintre particularitățile dialectale ori regionale și limba comună, ori împrumuturile dintre limbi etc.

Noi considerăm că numai înregistrarea *în timpul muncii*, a *întregului ansamblu contextual* (înțelegînd prin acesta atît contextul verbal frazeologic, cît și gesturile, conduita și situația din momentul respectiv), precum și *analiza tuturor aspectelor limbii* — lexicale dar și fonetice, morfologice, sintactice —, la care ar trebui să se adauge o analiză interpretativă a fiecărei forme semnalate — punînd-o în legătură cu condițiile concrete ale activității — pot duce la cunoașterea reală a fenomenelor lingvistice care apar în cursul muncii. Am denumi această metodă, care înregistrează faptele de limbă în ansamblul lor contextual și în cursul activității, *o metodă dinamic-contextuală.*

De altfel, probabil că înlocuirea metodei *Wörter und Sachen* — prea simplă față de complexitatea fenomenelor lingvistice — prin înregistrarea „cuvintelor și ansamblurilor contextuale în cadrul acțiunii", precum și preocuparea pentru „interpretarea" diverselor forme, ar fi o metodă mai adecvată și mai utilă pentru *studiul în genere al limbii.*

3. Alt aspect asupra căruia am vrea să atragem atenția este acela referitor la anumite *domenii de muncă* interesante, care nu au constituit încă un obiect de cercetare pentru cei care fac studii asupra limbii romîne (munca petrolieră, aceea din oțelării și furnale, din fabrici în genere etc.). Deosebit de interesante ar fi studiile care să urmărească *evolutiv* terminologia sau în genere modul de exprimare al unei profesii, precum și raportul — deci studierea nu izolată, ci concomitentă, în dinamica ei în conștiința vorbitorilor — dintre terminologia veche, corespunzătoare artizanatului, și cea nouă, din marile întreprinderi care au luat locul „meseriei" respective (de pildă, tîmplăria și fabricile de mobile, dulgheria și construcția modernă de locuințe etc.).

4. În sfîrșit, lingvistica ar putea suplini o lacună a acestei discipline, aducînd o *contribuție practică*, nu numai în depistarea unor greșeli de limbă care se pot generaliza ușor, dar și — fapt posibil în procesul muncii organizate — în *fixarea*, *precizarea*, *unificarea termenilor* (contribuție utilă în toate domeniile, dar mai ales în acelea care constituie apariții mai recente sau unde s-au introdus de curînd mijloace de tehnică mecanizată ori auto-

matizată). Lingvistica „aplicată" ar putea contribui, de asemenea, şi la ameliorarea *comunicării*, prin studierea modalităţilor de stabilire a mesajelor optime în diverse situaţii de muncă.

ЯЗЫКОВЫЕ АСПЕКТЫ СООБЩЕНИЯ В ПРОЦЕССЕ ТРУДА

РЕЗЮМЕ

В настоящей статье — являющейся частью более обширной работы — автор рассматривает некоторые языковые аспекты сообщения, отмеченные им при исследовании вопроса соотношений между языком и трудом. Цель статьи — обратить внимание читателей на определенную проблему и на ряд основных положений методологического характера, а также на некоторые явления, мало освещенные до сих пор в лингвистических работах.

Исследование было проведено в 50 различных местах производства, причем были избраны разнообразные области труда: бригадное рыболовство, лесопромышленные и сельскохозяйственные работы, работа в шахтах, на нефтяных промыслах, на заводах, на железнодорожном транспорте, на стройках, в области радиотелевидения, кинопроизводства и т.д. Метод состоял в точной записи — иногда на магнитофонную ленту — различных сообщений (с соответствующими целыми контекстами), услышанных *в процессе труда*, при совершенно нормальных условиях.

В статье рассматриваются различные особенности — лексические, фонетические, морфологическо-синтаксические — данного аспекта разговорной речи (то есть «трудового языка») и выявляется наличие многочисленных слов и грамматических форм, частично почти не замеченных до сих пор, из-за того, что в лингвистических исследованиях уделялось мало внимания устной речи, а также из-за статического метода опроса типа «Wörter und Sachen».

Автор подчеркивает значение изучения устной речи, и, особенно, «трудового языка». Есть много областей производства (особенно промышленного), в которых применяется еще очень мало изученная терминология. Кроме того, мало развито сравнительное изучение эволюции терминологии и эволюции техники в той или иной области труда. Особое значение имеет пополнение лексического материала записью грамматических особенностей. Для многостороннего изучения «трудового языка» — и, вообще, устной речи — было бы целесообразно заменить метод «Wörter und Sachen» другим: динамическо-контекстуальным методом записи в самом процессе труда языковых фактов с соответствующими контекстами.

ASPECTS LINGUISTIQUES DE LA COMMUNICATION PENDANT LE PROCESSUS DU TRAVAIL

RÉSUMÉ

Dans cet article, qui fait partie d'un travail plus étendu, l'auteur expose quelques aspects linguistiques recueillis au cours de ses recherches sur la corrélation entre le langage et le travail. Le but de l'article est d'attirer l'attention sur un problème et quelques principes d'ordre méthodologique, ainsi que sur certains phénomènes assez rarement mis en lumière par les investigations linguistiques.

Les recherches de l'auteur ont été effectuées sur 50 lieux de travail différents (comprenant des domaines variés, tels que la pêche en équipe, les travaux forestiers et agricoles, les travaux miniers et pétroliers, le travail en usine, dans les transports ferroviaires, sur les chantiers de construction, à la radio-télévision, en cinématographie, etc.). La méthode employée consistait à noter exactement ou à enregistrer sur bande magnétique les différents messages — avec tout leur contexte — transmis *au cours du travail*, dans des conditions absolument naturelles.

L'article passe en revue et analyse les différentes particularités — lexicales, phonétiques, morphologiques et syntactiques — de cet aspect de la langue parlée (orale) qui est le « langage du travail », et en relève nombre de termes ou formes grammaticales, dont certains ont passé plus ou moins inaperçus, aussi bien du fait que la linguistique s'est peu occupée jusqu'ici de la langue parlée (orale), qu'en raison de la méthode couramment employée — le questionnaire statique du type « Wörter und Sachen ».

L'auteur insiste sur l'importance de l'étude de la langue parlée, et tout particulièrement du « langage du travail ». Il existe de multiples domaines (celui du travail industriel notamment) dont la terminologie est mal connue ; d'autre part, l'étude comparative de l'évolution de la terminologie par rapport à l'évolution de la technique dans un domaine déterminé n'a été qu'assez rarement abordée. Il est particulièrement important de compléter le matériel lexical en notant également les particularités d'ordre grammatical. Pour procéder à une étude complexe du « langage du travail » — et de la langue parlée en général — il serait en outre utile de remplacer la méthode « Wörter und Sachen » par une méthode dynamique—contextuelle, d'enregistrement des faits de langue dans leur ensemble contextuel, au cours de l'activité respective.

CONTRIBUȚII LA STUDIUL ANTROPONOMASTICII SLAVE ORIENTALE

(OBSERVAȚII ASUPRA SISTEMULUI NUMELOR DE PERSOANĂ LIPOVENEȘTI)

DE

VICTOR VASCENCO

Cu prilejul anchetei dialectale pe care am efectuat-o în vara anului 1961 în satul Pisc[1] (raionul Brăila, regiunea Galați), ocuit în exclusivitate de lipoveni[2], am cules, printre altele, și informații în domeniul antroponimiei.

Considerăm că discutarea, în cele ce urmează, a unei părți din acest material va trezi interes, mai ales că, din cîte știm, nu s-a scris încă nici un studiu asupra onomasticii velicoruse a lipovenilor din R. P. Romînă.

Premisele de la care am pornit în culegerea și prezentarea faptelor de limbă au, așadar, un anumit specific față de cazul obișnuit — acela al studierii graiurilor rusești din U.R.S.S. —, fiind concretizate în următoarele :

1 Cercetarea, în linii generale, sub raport antroponimic a graiului unui colectiv de vorbitori b i l i n g v i ;

2 Studierea fenomenului amintit în condițiile unui grai d e s p r i n s de cîteva secole de mediul etno-lingvistic de origine. Vatra, în cazul de față, o constituie regiunea sudică a teritoriului R.S.F.S.R. de care este

[1] Așezarea este cunoscută și sub denumirea *Satul lipovenesc*, care putea fi întîlnită, îndeosebi mai demult, în limbajul locuitorilor romîni din împrejurimi. Cît îi privește pe săteni, aceștia (ca și cei mai mulți lipoveni de prin alte părți) numesc localitatea *Hutor*, atribuind astfel valoare de toponimic unui apelativ, folosit curent pentru denumirea cătunelor din Ucraina, regiunea Donului și a Kubanului.

[2] Pentru date cu privire la cadrul geografic, istoric și social vezi Victor Vascenco, *Observații asupra graiului rusesc al lipovenilor din satul Pisc, raionul Brăila*, în „Romanoslavica", VII (1962) (sub tipar). Tot aici sînt prezentate principalele particularități fonetice, morfologice și lexicale ale graiului. O expunere, în limba rusă, a articolului de mai sus a apărut în *Бюллетень научной информации* (Румыно-советский научный институт Академии РНР), Серия общественных наук, nr. 2, 1961, p. 170—176.

legat prin izoglose comune și Caucazul de nord, respectiv aria graiurilor velicoruse de tip meridional (concluzie la care am ajuns într-un studiu anterior).

În rîndurile de mai jos, ne propunem să examinăm cîteva aspecte, mai importante, privind problema patronimicelor rusești și a implicațiilor ei în grai (în strînsă legătură cu sistemul numelor de familie și al prenumelor), făcînd apoi o prezentare a formelor de adresare, a poreclelor și supranumelor lipovenești. Pe parcurs vom urmări, în același timp, unele fenomene antroponimice care își găsesc explicația în influența limbii romîne.

★

Trebuie subliniat încă de la început, ca o particularitate pregnantă a graiului, faptul că patronimicele, element atît de caracteristic numelor de persoană ale slavilor de est, l i p s e s c cu desăvîrșire din sistemul antromonomastic al lipovenilor. Ca mijloc curent de deosebire și identificare a indivizilor, în actele oficiale și în limbajul îngrijit, servesc numele de familie și numele mic : *Ulian Simion*, *Grigorov Timofei*, *Borisov Larion*, *Stolnic Simion*, *Astafei Grigore*, *Lazăr Cuprian* etc. (comp. în limba rusă contemporană : *Семен Петрович Ульянов*, *Тимофей Иванович Григоров*, *Ларион Александрович Борисов* ș.a.). Ordinea inversă (numele mic + numele de familie) se întîlnește mai rar, ca excepție. Din exemplele pe care le avem la îndemînă numai două ilustrează intervertirea topicii obișnuite : *Domnica Venalii* și *Idocheia Davidov*.

Cum se explică faptul că lipovenii din Pisc nu cunosc categoria patronimicelor? Pentru a da un răspuns la această întrebare, destul de dificilă, este necesar să apelăm la mărturiile onomasticii rusești din epoca premergătoare secolului al XVII-lea, cînd, după cum se știe, începe emigrarea starovierilor spre sudul Rusiei iar mai apoi și în țările vecine.

În perioada amintită, alături de prenume, patronimicul constituie un element component al numelor de persoană, la care se adaugă de cele mai multe ori și al doilea patronimic, numele mic al bunicului. Acesta din urmă, neîntîlnit în epoca contemporană, putea fi patronimic propriu-zis (собственно-отчество отца именуемого лица) sau patronimic rezultat dintr-o poreclă (прозвищное отчество именуемого) [1]. De exemplu : *Григорей Никитин сын Данилова*, *Иван Данилов сын Лазарева*, *Неклюд Семенов сын Якшилова* (în care primul component este numele mic, al doilea — urmat de indicația *сын* „fiul” — patronimic, iar al treilea — numele bunicului, respectiv patronimicul tatălui) ; *Борис Иванов сын Перепечин*, *Семен Михайлов сын Ощерина*, *Богдан Семенов сын Москотиньева* (în care al treilea component este patronimicul tatălui, rezultat dintr-o poreclă)[2]. În secolele următoare, în urma unor transformări treptate, componentul al treilea devine cu timpul nume de familie, întrebuințat numai la nominativ (de unde și actualele afixe *-ов*, *-ев*, *-ин*,

[1] Vezi V. K. Ciceagov, *Из истории русских имен, отчеств и фамилий*, Moscova, 1959, p. 66 și urm.

[2] *Ibidem*, p. 66—68.

-ой, *-ский*, *-ово*, *-ых*),[1] iar determinativul *сын* „fiul" iese din uz ca element superfluu. Pe măsură ce ne apropiem de zilele noastre, patronimicele încep să fie folosite din ce în ce mai mult cu sufixele *-ович*, *-евич*, *-ич*, astăzi morfeme antroponimice de circulaţie generală, care în secolul al XVII-lea mai erau încă întrebuinţate numai pentru distingerea persoanelor sus-puse din rîndurile clasei dominante[2]. Comp., de pildă, v.rus. *Иван Данилов сын Лазарева* şi rus. cont. *Иван Данилович Лазарев*.

În epoca de care ne ocupăm pot fi întîlnite, însă, şi nume de persoană mai scurte, formate numai din prenume şi patronimic (*Тучко Микулин*, *Иван Матвеев*, *Тимофей Кузьмин* etc.), din prenume şi numele bunicului (comp. *Юрьи Мануилов*, *Андрей Рчинов*, *Иван Парфеньев*, dar şi *Юрьи Григорьев сын Мануилова*, *Андрей Тимофеев сын Рчинова*, *Иван Иванов сын Парфеньева*, — formele lungi, complete, ale aceloraşi nume de persoană), sau din prenume şi poreclă (*Гриша Болдин*, *Данилка Крышкин* etc.)[3]. Spre deosebire de formele complete ale numelor de persoană, în formele bimembre, după cum reiese din exemplele de mai sus, componentul al doilea (patronimic, al doilea patronimic sau poreclă) este legat printr-un raport de determinare de numele mic cu care se acordă, cu regularitate, în caz (resp., nominativ). Acest fapt, deosebit de semnificativ din punctul nostru de vedere, ar putea explica apariţia unor nume de familie, asemănătoare formaţiilor din limba rusă contemporană, pe o cale diferită de cea tradiţională, descrisă de V. K. Ciceagov.

Cu alte cuvinte, în anumite condiţii prielnice, componentul al doilea (*Микулин*, *Рчинов*, *Болдин* etc.) din formele bimembre ar fi putut deveni elementul principal, transmisibil din generaţie în generaţie, al numelor de persoană. Situaţia este valabilă în primul rînd pentru supranume (*Болдин*, *Крышкин* etc.), care, după cum se ştie, pot trece şi asupra celorlalţi membri ai familiei, devenind uneori chiar ereditare[4]. Aceeaşi soartă au fi avut-o, însă, şi unele din formele patronimice de felul celor menţionate mai sus[5].

Asemenea condiţii au fost cunoscute, după părerea noastră, de strămoşii lipovenilor de azi. Desprinşi de masivul etno-lingvistic slav oriental de aproape 200 de ani şi rupţi de tradiţia scrisă a actelor oficiale ruseşti, în care numele de persoană era înregistrat de cele mai multe ori cu specificarea celor trei componente, lipovenii au continuat tradiţia orală a formelor bimembre, folosite curent — datorită scurtimii lor — în limba vorbită. La aceasta a contribuit, desigur, şi noul mediu etno-lingvistic, în condiţiile căruia formele de tipul *Микулин*, *Матвеев*, *Крышкин*

---

[1] Cf. *Бобров, Борисов; Яковлев, Тимофеев; Бороздин, Есенин; Толстой, Благой; Елецкий, Маяковский; Дурново, Хитрово; Черных, Седых.*

[2] *Ibidem*, p. 49.

[3] *Ibidem*, p. 54, 77—78.

[4] Vezi Aurelia Stan, *Porecle şi supranume din Valea Bistriţei*, LR, 5, 1957, p. 43. Exemple de nume de familie provenite din porecle vezi la Al. Graur, *Glosar din comuna Reviga (Ial m ța)*, în *Buletinul Institutului de filologie romînă „Alexandru Philippide"*, V, 1938, p. 157.

[5] Nume de familie provenite din patronimice vezi la Damian P. Bogdan, *Связь между личными собственными именами молдавских и украинских документов до половины XV века*, în vol. „О румыно-русских и румыно-советских связях" (Совместная сессия румынских и советских историков, июнь 1958 г.), Moscova, 1960, p. 89—90.

etc., neobișnuite pentru romîni și pentru administrația otomană de pe atunci[1] ca patronimice sau supranume, au început să fie interpretate ca nume de familie, mai ales cu prilejul înregistrării lor în acte. Așa se explică de ce în satul Pisc, ca de altfel și în alte localități populate de lipoveni, lipsesc nu numai patronimicele în *-ovič*, *-evič*, *-ič*[2] (acestea au început să devină răspîndite pe scară largă în limba rusă de-abia în ultimele două secole), ci și celelalte forme patronimice[3], întreaga categorie ca atare.

Ne mai rămîne să lămurim un lucru : de ce obișnuita ordine a cuvintelor din numele de persoană rusești, potrivit căreia prenumele ocupă întotdeauna locul întîi (monumentele de limbă ne oferă în acest sens un material bogat), este de cele mai multe ori intervertită în sistemul antroponomastic lipovenesc ? Pe cît se pare, explicația trebuie căutată în onomastica populară romînească care, după cum se știe, cunoaște ca ordine firească așezarea numelui de familie pe locul întîi, iar al numelui de botez pe locul al doilea : *Rotaru Ion*, *Lăcătușu Vasile*, *Irimescu Gheorghe*[4] etc. Nu este vorba, așadar, de un proces intern, întrucît el nu-și găsește o justificare în evoluția limbii comune, ci de un impuls din afară, datorat mediului lingvistic romînesc (avem în vedere, în primul rînd, înregistrarea locuitorilor lipoveni în documentele oficiale eliberate de autorități)[5]. Subliniem că numele de persoană lipovenești formate din nume de familie + numele mic, cum ar fi *Ulian Simion*, *Grigorov Timofei*, *Lazăr Cuprian* etc., pot fi întîlnite mai ales în documente (acte de identitate, certificate, adeverințe etc.), în vorbirea de zi cu zi a locuitorilor fiind folosite, de regulă, alte elemente antroponomastice, de factură populară sau de nuanță familiară (vezi mai jos).

★

Influenței romînești i se datoresc și alte fenomene, necunoscute în onomastica limbii ruse comune. Astfel, lipovenii din Pisc nu folosesc niciodată forma feminină a numelui de familie (comp. în limba rusă : *Петров*, *Яковлев*, *Бородин* — forme masculine, și *Петрова*, *Яковлева* *Бородина* — respectivele forme feminine)[6]. Atît soțiile lipovenilor cît și

[1] Județul Brăila a fost supus turcilor pînă la 1828.

[2] Cf. rus. *Иванович*, *Петрович*; *Васильевич*, *Дмитриевич*; *Ильич*, *Никитич* etc. și respectivele forme feminine în *-на* : *Ивановна*, *Петровна*; *Васильевна*, *Дмитриевна*; *Ильинична*, *Никитична*.

[3] De pildă, formele dialectale în *-ев*, *-ов* (a nu se confunda cu numele de familie care au aceleași sufixe !). Comp. rus. dial. *Петр Сергеев*, *Николай Петров* și rus. lit. *Петр Сергеевич*, *Николай Петрович* (vezi V. K. Ciceagov, *op. cit.*, p. 110).

[4] Vezi, de pildă, numele de persoană citate de Aurelia Stan, *art. cit.*, p. 44.

[5] În legătură cu absența patronimicelor și topica numelor de persoană lipovenești nu trebuie neglijat și un alt aspect al contactului cu realitatea romînească : serviciul militar și influența exercitată prin intermediul școlii (mai ales în trecut).

[6] Ce-i drept, o situație oarecum asemănătoare se observă și în limba romînă, unde alături de nume de familie masculine pot exista uneori și forme feminine : *Ionașcu-Ionașca*, *Lungu-Lunga*, *Stefănescu-Stefăneasca*, *Brăiloi(u)-Brăiloaia*, *Bujoreanu-Bujoreanca*, *Budulea-Buduleasa*, *Papadopol-Papadópolina* etc. Spre deosebire însă de limba rusă, unde formele feminine sînt generale și neutre din punct de vedere stilistic, formele feminine romînești au o circulație restrînsă (au dispărut în ultimul timp din actele oficiale și din limbajul îngrijit) și sînt folosite astăzi mai ales cu nuanță peiorativă (vezi Elena Ciobanu, *Observații asupra formării nu-*

fiicele lor au numele de familie identic sub raport gramatical cu acela al bărbaţilor, forma masculină fiind singura cunoscută (comp. *Borisov Larion*, *Grigorov Timofei*, *Astafei Grigorii* — persoane de sex masculin; *Borisov Agripina*, *Grigorov Maria*, *Astafei Lisaveta* — persoane de sex feminin). Excepţiile sînt rare şi se datoresc unor modele ruseşti de factură recentă. De pildă, soţia lui Podgornîi Nicolai, amatoare de cîntece ruseşti din U.R.S.S. şi ascultătoare a radioemisiunilor sovietice, ne-a răspuns la anchetă că o cheamă *Podgoreanu*, însă preferă să i se spună *Podgornaia* (*padγórnъi̯ъ*).

Se observă, de asemenea, o anumită ,,romînizare'' pe plan fonetic şi accentologic a unor nume de familie sau chiar prenume. Fenomenul se constată în limbajul îngrijit, îndeosebi cu prilejul contactelor cu persoane străine, din afara satului. Astfel, alături de rostiri curente ca [*γr'iγaróu̯*], [*bar'isóu̯*], [*lázъr'*], [*n'ikalái̯*], [*γr'iγór'ii̯*], [*már'ii̯ъ*], întîlnim forme literarizate sau romînizate, redate în scris : *Grigorov*, *Borisov*, *Lazăr*, *Nicolae*, *Grigore*, *Maria*. Adaptarea la specificul limbii romîne se manifestă uneori şi pe plan morfologic, terminaţia rusească (mai precis, sufixul şi desinenţa) fiind înlocuită printr-un morfem romînesc (de pildă, *-nîi* > > *-eanu* : *Podgornîi-Podgoreanu*) [1].

★

Un anumit specific se remarcă şi în domeniul formelor de adresare. Se ştie că în limba rusă contemporană este folosit în acest sens numele mic + patronimicul respectiv (*Петр Андреевич*, *Марья Ивановна* etc.), asemenea formaţii antroponimice fiind generale, inclusiv în mediul rural. Pierzînd cu timpul categoria patronimicelor (cît priveşte patronimicele în *-ovič*, acestea — după cum am arătat mai sus — sînt complet străine locuitorilor din Pisc), lipovenii nu cunosc decît acei termeni de adresare din limba comună care sînt folosiţi exclusiv în vorbirea populară.

Astfel, în adresarea către o persoană mai în vîrstă se întrebuinţează cuvintele rus. com. *дядька* ,,nene, unchi'' (*d'át'kъ N'íkъn*, *d'át'kъ Iván*) şi *тетка* ,,lele, mătuşă'' (*t'ótkъ L'isav'étъ*, *t'ótkъ Már'ii̯ъ*). Termenul de adresare unei femei bătrîne este rus. com. *бабка* ,,bunică'', propriu — la rîndul său — vorbirii populare (*bápkъ Aγp'ip'ínъ*, *bápkъ Damn'íkъ*). Aceşti termeni pot fi întîlniţi uneori şi în sintagme din componenţa cărora fac parte forme hipocoristice ca *Vasea* (<Vasilii), *Motea* (< Matrëna) ş. a., folosite frecvent în limbajul familiar.

★

---

melor de familie feminine de la masculine, în ,,Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba romînă'', vol. I, Edit. Acad. R.P.R., 1959, p. 137—143). Fiind, aşadar, o categorie neproductivă, cu răspîndire limitată (mai ales în mediul urban) şi avînd o structură specifică, formele feminine romîneşti n-au exercitat nici o înrîurire asupra sistemului antroponimic lipovenesc. S-a impus, ca influenţă romînească, cazul general : existenţa numelui de familie masculin.

[1] Cazuri de adaptare a unor nume de familie slave potrivit structurii altor limbi (resp. germană : *Bandke* < pol. *Będek*, *Webersinke* < ceh. *Vavřinek* ş.a.) vezi la R. Fischer, *Stand und Kritik der slawischen Onomastik in Deutschland*, în ,,Славянская филология. Сборник статей'', II, Moscova, 1958, p. 212.

În sistemul numelor de persoană lipoveneşti se disting, în sfîrşit, cu o funcție specifică, şi unele elemente care servesc ca mijloc suplimentar de deosebire a indivizilor : poreclele şi supranumele. Se ştie că, spre deosebire de supranume, care au numai o funcție antroponimică, poreclele se caracterizează de obicei printr-o nuanță ironică sau sarcastică, ca rezultat al dorinței fireşti de-a ridiculiza diferite defecte personale [1]. Conținutul lor expresiv este uneori atît de pronunțat, încît simpla rostire a unor asemenea cuvinte stîrneşte ilaritate, îndeosebi în rîndul copiilor. În limbajul acestora poreclele sînt folosite adesea nu atît pentru a identifica persoanele, cît pentru a-i necăji în glumă pe cei de seama lor (*drážn'ut'*, după cum se spune în grai).

Din materialul de care dispunem, cele mai multe exemple sînt de porecle, supranumele (*Гъlacán* ,,gălățean, de prin părțile Galațului", *Bulɣ ár'kъ* ,,negustoreasă de zarzavat" [2] ş. a.) fiind mai slab reprezentate.

Criteriile după care se dau poreclele sînt dintre cele mai variate, la baza alegerii lor stînd diferite însuşiri, fizice sau psihice, anumite deprinderi, obiceiuri, îndeletniciri etc. Iată cîteva dintre acestea, grupate tematic [3].

Deosebit de frecvente sînt poreclele care provin de la nume de animale. Ele vizează diferite particularități sau defecte personale, exprimate metaforic prin comparare cu înfățişarea sau una din însuşirile animalului respectiv. De exemplu : *T'il'ónъk* (< *теленок* ,,vițel"), poreclă dată pentru a sublinia că este vorba de un om supus, smerit şi naiv ; *Kazá* (< *коза* ,,capră"), numit astfel, deoarece — după spusele informatorului — este o persoană vioaie şi sprintenă ; *Kot* (< *кот* ,,motan") numeşte un om care s-ar fi înşelat la tîrg (comp. frazeologismul *кота в мешке купить* ,,a cumpăra mîța în sac, a procura ceva fără a-i cunoaşte dinainte calitatea") ; *Кýсъ*, poreclă comună pentru cîteva familii înrudite (pentru etimologie vezi ucr. *киця* ,,pisică", *киц-киц* interj. ,,strigăt cu care se cheamă pisica". Hrinčenko [4], II, 241 ; comp. şi rom. *cîț* ,,strigăt cu care se alungă pisica") ; *Buslák* (< *buslák* ,,barză" [5] ; comp. şi rus. dial. *бусел*, *бусол*, *бусень* ,,cocostîrc", Dal' [6], I, 145 ; ucr. *бусель* ,,cocostîrc", *буслячий* ,,de cocostîrc", Hrinčenko, I, 115), nume dat unei persoane ,,cu picioare lungi ca de barză" ; *Kámbul* (de la rom. *cambulă* ,,peşte marin cu corpul nesimetric, foarte turtit, cu amîndoi ochii pe aceeaşi

---

[1] Vezi Şt. Paşca, *Nume de persoane şi nume de animale în Țara Oltului*, Bucureşti, 1936. p. 44 ; Id., *Supranume colective intercomunale*, ,,Dacoromania", VIII, p. 200 ; Aurelia Stan, *art. cit.*, p. 42—44.

[2] Formație proprie graiului (din *bulɣár'* < rom. *bulgar* + suf. *-ka*). Pentru sens comp. rom. *bulgărie* ,,grădină sau teren cu culturi de zarzavat" (*DLRM*, s. v.).

[3] Clasificări ale poreclelor după principiul semantic vezi la : A. M. Selişcev, *Происхождение русских фамилий, личных имён и прозвищ*, ,,Ученые записки МГУ", вып. 128, Moscova, 1948, p. 128—152 ; V. K. Ciceagov, *op. cit.*, p. 35—38 ; Aurelia Stan, *art. cit.*, p. 45—48 ş. a.

[4] B. D. Grincenko, *Словарь украинского языка*, 4 vol., Kiev, 1907—1909 (reeditat în 1958).

[5] Cuvînt dialectal, întîlnit în numeroase graiuri lipoveneşti. În dicționarele pe care le-am consultat nu figurează.

[6] V. Dal', *Толковый словарь живого великорусского языка*, 4 vol., Moscova, 1880—1882 (reeditat în 1955).

parte"[1], comp. și rus. *камбала* cu același sens) numește un individ prin aluzie, probabil, la îndeletnicirea sa de pescar (nu este exclus, însă, nici aspectul psihic : un om sucit).

Din această grupă tematică fac parte și o serie de porecle ale căror purtători sînt persoane de sex feminin. Unele din acestea își trag obîrșia — sau și-o pot trage — direct din apelativele respective : *C'эr'ipáhъ* (<*черепаха* „broască-țestoasă"), poreclă dată unei femei care se mișcă cu greu (comp. expresia *идти как черепаха* „a merge foarte încet") ; *Av'éč'-'kъ* (< *овечка* „oaie")[2] numește o ființă blajină, blîndă. Altele, mai numeroase, formate de obicei cu sufixul *-ih(a)*, au la bază apelative sau provin de la porecle masculine : *Byč'ihъ* (cuvîntul de bază — *бык* „taur, bou") vizează, pare-se, îndărătnicia (comp., de exemplu, expresia *уперся как бык* „s-a încăpățînat ca un catîr") ; *Bъran'ihъ* (de la *баран* „berbec ; om prost") numește o ființă fără minte și nepricepută ; *Ráč'ihъ* (de la *рак* „rac") poate viza atît aspectul fizic cît și cel psihic (comp. expresia uzuală *красный как рак* „roșu ca racul" sau *пятиться как рак* „a merge îndărăt ca racul") ; *Kót'ihъ*, *Kъmbul'ihъ* — supranume formate prin derivare de la porecla tatălui (*Ir'im'ei̯ Kot* și, respectiv, *Vas'il'ii̯ Kámbul*). Conținutul afectiv al ultimelor două elemente este, firește, aproape imperceptibil, întrucît poreclele au devenit, în generația următoare, supranume.

Diferite particularități fizice și psihice sau anumite obiceiuri și deprinderi pot fi reflectate și în porecle de altă natură : *Гъlavók*[3] (inovație proprie graiului : *голова* „cap" + sufixul diminutival *-ok* ; comp. formații asemănătoare, cu alte sufixe : *голóвица*, *голозица*, *головка*, Dal', I, 368), poreclă dată unui om „cu capul mic", *P'ércъvy* (cuvîntul de bază —*перец*-„ardei"), poreclă colectivă dată inițial unei persoane iute din fire sau ironice ; *Prab'él* (< *пробел* „lacună, lipsă, defect" ; comp. și ucr. *пробелкотати* „a bolborosi", Hrinčenko, III, 456) vizează un defect pe care informatorul respectiv nu l-a putut preciza ; *Var'én'ik* (< *вареник* „colțunaș" ; v. la A. M. Selișcev, *op. cit.*, porecle asemănătoare : *Блин*, *Борщ*, *Оладья*) numește un om căruia în copilărie îi plăceau deosebit de mult colțunașii.

Locul de origine sau profesia sînt indicate, în general, de supranume : *Гъlacán* (forma feminină — *Гъlacán'ihъ*), *Bulhár'kъ*, *Kámbul* (forma feminină — *Kъmbul'ihъ*), discutate mai sus.

Cîteva din porecle își datorează existența unor elemente confesionale, de cult. Astfel, *Bohpómъš* (cu accent secundar pe prima silabă ;

[1] *DLRM* pune rom. *cambulă* în legătură cu tc. *(kal)kan balik*, ceea ce ni se pare puțin verosimil, întrucît există un etimon care nu ridică obiecții deosebite nici din punct de vedere fonetic și nici sub raport semantic : rus. *камбала* (< fin. *kampela* ; vezi, de pildă, *Словарь русского языка*, vol. II, Moscova, 1956, p. 26).

[2] Este interesant de semnalat că *овечка*, în limba comună „oiță, mielușea", în graiul din Pisc înseamnă „oaie" (ca, de altfel, și în alte graiuri lipovenești din Moldova și Dobrogea), rus. lit. *овца* „oaie" nefiind cunoscut de vorbitori. La cuvîntul în discuție pot fi adăugate și alte exemple de „diminutive dezmierdătoare" care, la rîndul lor, au numai aspect, nu și sens diminutival : *pó.ъčkъ* „poliță", *mъlačkó* „lapte", *l'ésn'ič'k'i* „scară", *nóžyk* „cuțit", *lapátkъ* „lopată", *r'éč'kъ* „rîu", *maγ'ilkъ* „mormînt" ș.a. (comp. rus. lit. cu același sens, însă fără aspect diminutival : *полка*, *молоко*, *лестница*, *нож*, *лопата*, *река*, *могила* etc.).

[3] La Dal', I, 368 găsim un omonim, cu alt accent, al acestui cuvînt : *голóвок* „snop de in" (regiunea Pskov).

singurul exemplar de care dispunem din categoria *nomina composita*: *бог* „dumnezeu" + *помочь* „a ajuta"; vezi formații asemănătoare la A.M. Selișcev: *Богомаз*, *Богомол*) numește, pe cît se pare, o persoană habotnică, iar *N'íkъn*, porecla lui Podgoreanu Nicolae, amintit mai sus, trebuie pusă în legătură cu numele patriarhului Nikon, din perioada căruia începe prigoana starovierilor în Rusia [1]. Menționăm că purtătorul acestei porecle este deseori luat în derîdere pînă și de copii (porecla a trecut și asupra soției — *N'ikъnč'ihъ*) [2].

Cele mai multe din poreclele în discuție nu sînt folosite izolat, ci în îmbinare cu numele mic al persoanelor respective: *Parf'óškъ Гъlavók*, *Andr'éį Buslák*, *Sáųkъ T'il'ónъk*, *Vas'il'iį Kazá*, *S'im'ón Var'én'ik*, *Ir'im'éį Kot*, *Vas'íl'iį Kámbul etc.* Spre deosebire de sintagmele formate din numele de familie și numele mic, în care prenumele se găsește pe locul al doilea, în sintagmele din a căror componență fac parte porecle numele mic se află pe locul întîi (se întrebuințează inconsecvent sub raportul topicii numai formele feminine ale poreclelor: *Tat'jánъ Гъlacán'ihъ*, *Már'iįъ N'íkъnč'ihъ*; *Ráč'ihъ Luk'ér'iįъ*, *Kъmbul'íhъ Z'inaídъ*). Aceeași ordine a cuvintelor se observă în vechea rusă (comp. *Микула Чудин*, amintit într-o cronică din secolul al XI-lea[3], *Ивашко Кочюра*, atestat în secolul al XV-lea[4], *Иван Баруск* — secolul al XVI-lea[5], *Юрий Вор* — secolul al XVII-lea[6] ș.a.) și în graiurile rusești din zilele noastre (comp. *Володя Карлик*, *Мишка Рыжий*, *Ваня Челночек*[7], *Сашка Малко*, *Николай Басалай*, *Петя Безносый*, *Груня Горбатая*[8] etc.). Între poreclele lipovenești și cele din limba comună există, așadar, o legătură directă atît din punctul de vedere al folosirii lor în îmbinare cu numele mic (în alte limbi — de pildă, în romînă — poreclele sînt întrebuințate, de regulă, independent), cît și sub raportul topicii.

Sînt situații cînd poreclele sau supranumele trec și asupra celorlalți membri ai familiei din aceeași generație sau din generații diferite, devenind în cel de-al doilea caz ereditare. *Tat'jánъ Гъlacán'inъ* este numită astfel

---

[1] Asociindu-se în mintea lipovenilor de figura odioasă a patriarhului prigonitor și căpătînd în grai o nuanță depreciativă, antroponimicul hagiografic *Nikon* nu este folosit ca prenume.

[2] Trebuie spus că o clasificare tematică, riguroasă, a poreclelor — cel puțin în cazul de față — este destul de greu de făcut: elementele dintr-o grupă (de pildă, poreclele care provin de la nume de animale) pot fi incluse uneori și în alte grupe (de exemplu, în aceea a poreclelor care denotă particularități fizice sau psihice). O altă dificultate o constituie și faptul că nu este ușor de precizat întotdeauna defectele care sînt vizate, mai ales că indicațiile informatorilor, care reflectă de regulă o atitudine personală față de individul numit, sînt cîteodată contradictorii sau neverosimile. De altfel, se întîlnesc — ce-i drept destul de rar — și situații, cînd informatorul nu poate da nici o explicație poreclei respective (comp., de pildă, *Prab'él*).

[3] Vezi *Очерки истории СССР. Период феодализма*, часть I, изд. АН СССР, Moscova, 1953, p. 689.

[4] N. M. Tupikov, *Словарь древнерусских личных собственных имен*, în "Записки отделения русской и славянской археологии", tom. VI, Sankt-Petersburg, 1903, p. 260 (apud V. K. Ciceagov, *op. cit.*, p. 36).

[5] *Ibidem*, p. 96.

[6] *Ibidem*, p. 153.

[7] S. A. Koporski, *О говоре севера Пошехоно-Володарского уезда Ярославской губернии*, în „Труды Ярославского пединститута", tom. II, Iaroslavl', 1929, p. 175 (apud V. K. Ciceagov, *op. cit.*, p. 35, 37).

[8] V. K. Ciceagov, *op. cit.*, p. 35, 38.

după porecla soțului ei (*Гъlacán*), la fel și *Már'iịъ N'íkъnč'ihъ* (*N'íkъn*, vezi mai sus), iar *KъmbuľіhЪ* și *Kóťihъ* își datorează aceste supranume poreclei tatălui (*Vas'iľ'ịị Kámbul* și, respectiv, *Ir'im'ẹ́ị Kot*). Anumite porecle sînt folosite pentru a distinge colectiv pe membrii unei familii întregi, căpătînd formă de plural (de pildă, *P'ércъvy*). În acest caz, pluralul se formează uneori și cu sufixul *-'atъ* (*-ята*), folosit în limba comună pentru a crea de obicei nume de pui de animale[1] (comp., bunăoară, rus. *гусята* „boboci, pui de gîscă" și, în grai, *Гъlъuč'in'átъ* „copiii lui *Гъlavók*").

De cele mai multe ori, poreclele și supranumele au la bază cuvinte comune din lexicul curent, elemente ale vocabularului activ : *вареник* „colțunaș", *овечка* „oiță, mielușea" (în grai „oaie"), *коза* „capră", *кот* „motan", *теленок* „vițel", *черепаха* „broască-țestoasă" etc. Din punct de vedere gramatical, ele pot fi atît cuvinte simple (primitive), ca în exemplele de mai sus, cît și derivate. În cel de-al doilea caz, destul de răspîndit, poreclele și supranumele se creează prin atașarea unor sufixe ca *-ok*, *-an*, *-ka* ș.a. la tema apelativelor respective (de exemplu : *Гъlavók*, *Гъlacán*, *Bulγár'kъ*). Cît privește poreclele feminine formate prin derivare, acestea — după cum am arătat mai sus — sînt terminate, de obicei, în *-iha* (*Bъran'ihъ*, *Byč'ihъ*, *Гъlacán'ihъ*, *Kót'ihъ*, *Ráč'ihъ*, *Kъmbul'ihъ* etc.).

★

Așadar, alături de unele elemente rusești din limba comună (termenii de adresare proprii vorbirii populare, ansamblul de porecle și supranume etc.), lipovenii din satul Pisc cunosc în sistemul lor antroponimic și o serie de particularități care se datorează evoluției aparte a graiului lor, desprins de aproximativ 200 de ani de trunchiul slav oriental [2], precum și influenței limbii romîne. Dintre acestea cele mai importante sînt : pierderea categoriei patronimicelor și, ca urmare, absența termenilor de adresare compuși din prenume și patronimic, întrebuințarea formelor bimembre „nume de familie + numele mic" cu o topică specifică, lipsa formelor feminine ale numelor de familie.

Am remarcat o parte din aceste trăsături și în cîteva localități dobrogene, populate de lipoveni (Carcaliu, Slava Rusă, Sulina), ceea ce — în condițiile unui studiu mai vast — ar permite o anumită g e n e r a l i z a r e[3] a concluziilor noastre.

---

[1] În limba literară primesc acest sufix diminutival, în cazuri cu totul rare, și unele substantive care denumesc persoane sau ființe imaginare (comp. *ребята, девчата, внучата, чертята, бесенята, дьяволята*).

[2] Emigrarea starovienilor, începînd dintr-a doua jumătate a secolului al XVII-lea, coincide cu o perioadă dintre cele mai însemnate din istoria Rusiei : epoca de constituire treptată a națiunii ruse. În acest răstimp are loc, în domeniul onomasticii, desăvîrșirea procesului de formare a actualului sistem antroponimic din limba națională (prenume + patronimic în *-ovič*, *-evič*, *ič* + nume de familie cu desinența zero) care, în virtutea poziției izolate a graiurilor lipovenești, le este în cea mai mare parte străin.

[3] Presupunerea de mai sus a fost confirmată ulterior de informațiile pe care le-am primit datorită tovarășilor Maria Dumitrescu și E. Vrabie de la Institutul „Maxim Gorki", în sensul că unele din fenomenele semnalate de noi se întîlnesc și în graiul lipovenilor din alte așezări dobrogene sau moldovenești (Mila 23, Periprava, Svistovca, Dumasca, Piatra Neamț, Lipoveni, Climăuți ș.a.).

Ne propunem să revenim asupra acestei probleme cu alt prilej, adîncind cîteva din aspectele prezentate şi atrăgînd în discuţie unele materiale noi.

К ВОПРОСУ О ВОСТОЧНОСЛАВЯНСКОЙ АНТРОПОНИМИКЕ
(НАБЛЮДЕНИЯ НАД СОСТАВОМ ЛИПОВАНСКИХ ЛИЧНЫХ СОБСТВЕННЫХ ИМЕН)

РЕЗЮМЕ

В основу настоящей статьи легли антропонимические материалы, собранные по случаю экспедиционного выезда, проведенного автором в 1961 г. с целью изучения великорусского говора липованского (старообрядческого) населения села Писк, Браильского р-на, Галацкой об-ти.

Автор поставил перед собой задачу рассмотреть в пределах данного исследования ряд наиболее важных сторон вопроса о русских отчествах и особенно об их судьбе (в тесной связи с составом имен и фамилий) в конкретных условиях говора русских переселенцев, проживающих на территории Румынии. Одной из самых ярких отличительных черт современного липованского наименования лиц является полное отсутствие отчеств при наличии имен и фамилий. Автор пытается объяснить это своеобразное явление, основываясь на исторических данных восточнославянской ономастики, в частности XVII века, когда начинается переселение предков липован в периферийные районы страны, особенно на юг России, а в дальнейшем — и в соседние государства, а также на языковой специфике неславянского окружения, в котором находились и находятся русские колонисты. В связи с данным вопросом рассматриваются формы обращения, прозвища (дана их классификация по семантико-словообразовательному признаку) и некоторые другие антропонимические явления, объясняемые влиянием со стороны румынского языка.

Из рассмотрения указанных вопросов вытекают следующие выводы. Наряду с рядом русских элементов общенародного языка (разговорно-просторечные формы обращения к взрослым мужчинам или женщинам, лексико-семантическая структура прозвищ и др.), антропонимическая система липован характеризуется и некоторыми особенностями в силу специфической эволюции их говора, отделившегося свыше 200 лет назад от великорусского массива, а также благодаря румынскому языковому влиянию. Из них наиболее важными являются: утрата категории отчеств, а следовательно отсутствие общепринятых восточнославянских терминов обращения, состоящих из имени и отчества, употребление двучленных форм наименования лиц (фамилия + имя) с своеобразным порядком слов, отсутствие коррелятивных форм женского рода, образованных от соответствующих фамилий мужского рода.

Бо́льшая часть данных особенностей свойственна и другим великорусским говорами, встречающимся на территории Румынской Народной Республики. Поэтому выводы, к которым приходит автор в своем исследовании, посвященном еще не изученному вопросу о липованской антропонимике, носят известный обобщающий характер.

CONTRIBUTION À L'ÉTUDE DE L'ANTHROPONYMIE SLAVE ORIENTALE

(REMARQUES SUR LE SYSTÈME DES NOMS DE PERSONNE LIPOVANS)

RÉSUMÉ

Le présent article a pour base le matériel anthroponymique recueilli à l'occasion d'une enquête dialectale effectuée pendant l'été 1961 dans le village de Pisc, district de Brăila, région de Galați, habité uniquement par des Lipovans (vieux-croyants).

L'auteur se propose d'étudier quelques aspects du problème des noms patronymiques russes, et tout spécialement ses implications (en étroite corrélation avec le système des noms de famille et des prénoms) dans l'un des idiomes des colonistes russes de Roumanie. Une particularité frappante du système anthroponymique lipovan actuel est l'absence totale des patronymiques, le nom de famille et le prénom étant le moyen courant de différenciation et d'identification des individus. L'auteur tente d'expliquer ce phénomène *sui generis* en faisant appel aux témoignages de l'anthroponymie russe de l'époque immédiatement antérieure au XVIIe siècle où, comme on sait, les ancêtres des Lipovans actuels commencèrent à émigrer vers le sud de la Russie et, ultérieurement, dans les pays voisins. L'auteur tient compte également des particularités linguistiques spécifiques du milieu non slave ambiant. Il énumère les manières de s'adresser à un interlocuteur, les sobriquets et surnoms lipovans (classifiés au point de vue sémantique avec indication des appellatifs respectifs) et examine en passant quelques phénomènes anthroponymiques dus à l'influence de la langue roumaine.

L'étude de ce matériel permet de formuler un certain nombre de conclusions. A côté d'éléments russes appartenant à la langue commune (manières de s'adresser à un interlocuteur propres au parler populaire, l'ensemble de sobriquets et de surnoms), le système anthroponymique des Lipovans contient une série de particularités dues à l'évolution distincte de leur idiome, détaché depuis plus de deux siècles du tronc slave oriental, ainsi qu'aux influences roumaines. Les plus importantes de ces particularités sont : la perte de la catégorie des noms patronymiques et, de ce fait, l'absence des vocatifs composés du prénom et du nom patronymique, l'emploi des formes à deux termes (nom de famille + prénom) d'un type spécifique, l'absence des formes féminines des noms de famille.

Beaucoup de ces particularités sont propres à d'autres idiomes grand-russes (lipovans) de la R. P. Roumaine, ce qui permet jusqu'à un certain point une généralisation des principales conclusions auxquelles aboutit l'auteur.

PROBLEMA LEXICULUI URARTIC DIN LIMBA ARMEANĂ

DE

VLAD BĂNĂŢEANU

Lingviştii din Armenia sovietică cercetează de multă vreme legăturile dintre limba armeană şi cea urartică, substratul pe care limba armeană s-a format între secolele VII şi IV î.e.n. La substratul acesta constituit din limba urartică mai participă şi limba hurrită, înrudită genetic cu cea urartică, după cum ne-o dovedesc multiplele concordanţe fonetice, morfologice şi lexicale. Studiul limbii urartice l-au dezvoltat învăţaţii sovietici G. A. Meliki vili, I. I. Meşcianinov, dar mai ales I. M. Diakonov, care a cercetat cu multă atenţie fonetica limbii urartice şi a celei hurrite[1]. În domeniul etnogenezei armene au făcut lucrări de pionieri academicienii Gr. Kapantzian, A. A. Manandian, profesorii S. T. Eremian şi B. B. Piotrovski, iar I. M. Diakonov a dat o foarte bună sinteză a problemei etnogenezei armene[2].

---

[1] G. A. Melikišvili, *Урартские клинообразные надписи*, *VDI*, 1953, nr. 1—4 (mai departe va fi citat cu *Урарт. клин. надп.*, *VDI*, 1953, nr. 3); idem, *Краткая грамматика урартского языка*, *VDI*, nr. 1, p. 246 şi urm. (în continuare *Грамматика*...); I. I. Meşcianinov, *Язык Ванской клинописи*, Leningrad, 1935; idem, *Грамматический строй урартского языка*, Moscova, 1958 (mai departe *Грамм. строй*...); I. M. Diakonov, *Материалы к фонетике урартского языка*, în *Вопросы грамматики и истории восточных языков*, Moscova, 1958, p. 27—53 (în continuare: *Материалы*...); I. M. Diakonov, *Сравнительно-грамматический обзор хурритского и урартского языков* în vol. *Переднеазиатский Сборник*, *Вопросы хеттологии и хурритологии*, Moscova, 1961, p. 369—423 (în continuare: *Сравн.-грамм. обзор*...).

Ne vom referi şi la lucrările învăţaţilor străini, cum ar fi: J. Friedrich, *Einführung ins Urartäische*, în „Mitteilungen der Vorderasiat.-Aegypt. Gesellschaft”, XXXVII (1933) (în continuare; *Einführung*...); idem, *Beiträge zur Grammatik und Lexikon des Chaldischen*, în „Caucasica”, VII—VIII (1931); E. A. Speiser, *Introduction to Hurrian*, în „Annals of the Amer. School of Oriental Research”, XX (1941) (în continuare: *Introduction*...); idem, *Notes on Hurrian Phonology*, în „Journal of the Amer. Oriental Soc.”, LVIII, 1. Vom mai aminti şi lucrarea lui C. F. Lehmann-Haupt, *Corpus inscriptionum chaldicarum*, Berlin, I, 1928, III, 1953 (în continuare: *Corpus*...).

[2] Gr. Kapantzian, *Хаяса, колыбель Армян*, Erevan, 1947 (în continuare *Хаяса*...); idem, *Историко-лингвистические работы*, Moscova, 1956 (în continuare: *Ист.-лингв. работы*...); idem, *Urartui Patmut'iwn* (Istoria Urartului), Erevan, 1940 (în continuare:

Într-un studiu publicat de curînd într-o revistă a Academiei de științe a R. S. S. Armene, precum și în ,,Studii și cercetări lingvistice", am încercat să prezint în liniile ei mari, problema etnogenezei armene[1]. Se înțelege de la sine că într-un articol de revistă n-au putut fi luate în considerare decît problemele mai importante, o serie de probleme urmînd să fie lămurite în lucrări ulterioare. În tabloul general al etnogenezei armene există o seamă de goluri, care vor trebui umplute cu precădere, pe baza unor cercetări amănunțite. Condiții pentru aceasta există. În Armenia Sovietică un mare număr de cercetători din cadrul Academiei de științe sau al Universității și-au consacrat activitatea elucidării acestor probleme, iar cîțiva dintre lingviștii și istoricii armeni au dat sau au pregătit lucrări de mare valoare științifică privind problemele armenologiei.

Dintre savanții armeni, Gr. Kapantzian a făcut încercarea de a stabili concordanțe lexicale armeno-urartice, care sînt foarte folositoare pentru dezvoltarea investigațiilor în legătură cu influența limbii urartice asupra celei armene. Lucrările sale în care se ocupă de ,,urartismele și hurritismele" limbii armene, cum le numește autorul[2], aduc multe idei și sugestii noi și juste, dar în dorința de a mări numărul acestor echivalențe, el nu respecta totdeauna și riguros regulile pentru stabilirea corespondențelor dintre cuvintele armene și cele urartice, fiind adesea ispitit de asemănări exterioare, fără ca măcar sensul multor cuvinte urartice să fie stabilit cu toată certitudinea. Or, o analiză foarte riguroasă se impune pentru a se putea stabili etimologia unui mare număr de cuvinte armene, a căror origine nu se cunoaște, bănuindu-se numai că în cea mai mare parte ele aparțin lexicului urartic, pătruns în limba armeană.

După cum se știe, Hr. Ačaṙean a arătat că din totalul de 10 996 de cuvinte-rădăcini armene, numai 5 095 de cuvinte posedă o etimologie, astfel că au rămas încă peste 5 000 de cuvinte-rădăcină fără etimologie[3]. În schimb, deși avem vreo 400 de inscripții urartice, dintre care 350 publicate de către acad. G. A. Melikišvili, totuși vocabularul de cuvinte cunoscute nouă nu reprezintă un fond mai mare de vreo 400 de cuvinte-rădăcină, ele repetîndu-se în toate inscripțiile urartice în diferite forme nominale și verbale[4]. Dintre acestea multe au rămas pînă astăzi cu sensul necunoscut sau nedefinitivat.

Urart. Patmutʻiwn); N. Adontz, *Армения в эпоху Юстиниана*, St. Petersburg, 1916 (în continuare: *Армения....*); A. Manandian, *Краткий обзор истории Древней Армении*, Moscova, 1943; I. M. Diakonov, *Хетты, Фригийцы и Армены* în *Переднеазиатский Сборник*, Moscova, 1961, p. 333–368 (în continuare *Хетты...*). A. Manandian, *Kʻnnakan tesutʻiwn Hay žol vrdi patmutʻian*, I, Erevan, 1944; idem, *Краткий обзор истории древней Армении*, Moscova, 1943, I.

[1] Vlad Bănățeanu, *Некоторые вопросы этногенеза Армян*, în ,,Patma-banasirakan Handes" (Revista de istorie și filologie a Acad. de științe a R.S.S. Armene), 1961, nr. 2, p. 91–123; idem, *Probleme ale etnogenezei armene*, în ,,Studii și cercetări lingvistice", XII (1961), nr. 3, p. 375–397.

[2] Gr. Kapantzian, *Ист.-лингв. работы...*; idem, *Историко-лингвистическое значение топонимики древней Армении*, Erevan, 1940 (în continuare: *Значение топонимики*).

[3] Hr. Ačaṙean, *Hayeren armatakan bararan*, Erevan, I–VII (1926–1935); Cf. și lucr. lui Edw. Aghaian, *Введение в языкознание*, Erevan, 1960, p. 269.

[4] Gr. Kapantzian, *Ист.-лингв, работы*, p. 83.

Pentru a putea analiza vocabularul urartic de care dispunem, în legătură cu termenii corespunzători armeni, aplicînd cu scrupulozitate regulile fonetice stabilite, dispunem de gramatici bune urartice și hurrite, apoi de colecțiile de inscripții urartice. Dispunem de asemenea de două studii importante ale prof. I. M. Diakonov, în care ni se dă o foarte detaliată analiză a legilor fonetice urartice și hurrite și se arată modificările fonetice suferite de cuvintele urartice pătrunse în limba armeană. Acest fapt ne permite să examinăm cu mai multă siguranță o serie de cuvinte urartice și să ne pronunțăm pentru admiterea sau respingerea tezei privind pătrunderea lor în armeana veche încă din perioada formării limbii. Pentru aceasta ne sînt de folos, în parte, și o serie de toponimice atestate în texte urartice, care, continuate în toponimia armeană, păstrează uneori cuvinte urartice. Alteori, trebuie să ne mulțumim numai cu faptul că un nume toponimic urartic s-a păstrat în toponimia armeană, fără să-i putem deslusi sensul. Există în fine și unele nume comune, devenite toponimice armene.

În analiza unui vocabular trebuie să ținem seama de multe elemente ; analiza devine și mai complexă în cazul unei limbi ca armeana. Ne aducem aminte de cuvintele lui A. Meillet, care spunea că armeana prezintă o situație delicată ; nu trebuie să uităm că armeana, o limbă indo-europeană, este vorbită de o populație care anterior a vorbit limbi cu totul diferite, urartica și hurrita. Limbile neindo-europene *s-au topit în limba armeană indo-europeană* ; în schimb, populația indo-europeană, puțină la număr, *s-a topit în noianul de populații neindo-europene.* Limba armeană, ca limbă indo-europeană, caracterizată printr-o morfologie complexă, a putut să reziste introducerii de elemente ale gramaticii străine, urartice. Morfologia ei este indo-europeană, fără prea multe alterări (deși ele există totuși). Urmele limbii neindo-europene se manifestă în schimb în vocabular. Cum am arătat, Hr. Ačaṙean, acest profund cunoscător al limbii armene, nu a putut stabili etimologii decît pentru 5 095 de cuvinte, iar aproape 6 000 au rămas neidentificate. După A. Meillet, trebuie necondiționat să ținem seama de influența limbii vechilor ocupanți ai țării[1]. În principiu, limbile eliminate nu lasă în urma lor decît termeni tehnici care denumesc obiecte, pentru care limba adoptată de la invadatori sau cuceritori nu are termeni.

Evident că cele aproape 6 000 de cuvinte armene fără etimologie trebuie căutate în limbile care s-au topit în armeană ; or, cunoștințele noastre cu privire la limbile urartice sînt încă sărace, deoarece nu există texte suficiente. Textele de care dispunem au caracter militar sau privesc probleme de construcții de cetăți, deci cu un vocabular puțin variat. Dat fiind numărul mic de texte urartice, Gr. Kapantzian a început să caute lexicul armean neidentificat și în limba hitită, dar concordanțele pe care le-a stabilit trebuie respinse, fiind lipsite de baze solide, iar unele sînt de-a dreptul forțate. În lucrarea de curînd apărută a armenologului vienez G. R. Solta[2], acesta examinează lexicul armean de origine indo-europeană, pentru

---

[1] A. Meillet, *Esquisse d'une grammaire comparée de l'arménien classique*, Vienne, 1936, p. 12 (în continuare : *Esquisse*).

[2] G. R. Solta, *Die Stellung des Armenischen im Kreise der indogerm. Sprachen*, Wien, 1960 (v. și recenzia lui V. Pisani în „Arch. glottologico ital.", XLVI (1961), nr. 2, p. 172–177).

a determina acele cuvinte care sînt comune armenei și majorității limbilor indo-europene, apoi cuvintele comune limbii armene și unei minorități de limbi indo-europene, în fine, cuvintele armene care se regăsesc într-o singură limbă indo-europeană. Rezultatul acestui examen este foarte interesant, mai ales în privința concordanțelor lexicale dintre limba armeană și o singură limbă indo-europeană. Reiese că cele mai frecvente concordanțe lexicale sînt cele armeno-grecești, după care urmează cele armeno-sanscrite și într-o ordine descrescîndă, cele armeno-germanice, armeno-baltice etc., în ultimul rînd venind concordanțele cu frigiana și cu hitita. Explicația este dată de faptul că cunoaștem atît de puțin din lexicul frigian, ca și din cel hitit de origine certă indo-europeană, încît numărul exemplelor certe este extrem de redus. Gr. Kapantzian n-a ținut însă seama de învățămintele gramaticii comparate a limbilor indo-europene, bazîndu-se pe asemănări exterioare dintre cuvintele armene și hitite; uneori, trecînd chiar peste lipsa concordanțelor de sens, el a făcut încercarea de a stabili o serie de concordanțe lexicale armeno-hitite, trăgînd de aici o seamă de concluzii hazardate; astfel el a susținut că se poate vorbi de o dezvoltare comună armeno-hitită și în orice caz de o influență a limbii hitite asupra celei armene.

Întemeiați *pe datele sigure* obținute pînă în prezent în studiul foneticii limbilor urartică și hurrită, vom încerca în cele ce urmează să analizăm cît mai riguros cu putință unele aspecte ale pătrunderii lexicului urarto-hurrit în vocabularul armean.

★

Cel mai interesant cuvînt este urart. *ebani* ,,țară, regiune", din care provine arm. *awan* cu sensul de ,,sat, așezare", folosit și într-un mare număr de toponimice compuse. Dăm un exemplu de text urartic : u -ta-di *MÂTU* Ma-na-i-di (*MÂTU*) e-ba-a-ni ha-ú-bi ,,am pornit în țara Mana, am luat țara"[1]. I. M. Diakonov consideră îndoielnică această corespondență între *ebani* și *awan*, socotind că termenul armean își are originea mai probabil în v. pers. *āvahana*-,,punct locuit"[2]. În privința aceasta ne raliem la părerea lui H. Hübschmann, conform căreia cuvîntul armean format din v.-pers. *āvahana*- ar fi trebuit să apară ca **avahan*[3]. Același *ebani* urartic dă în mingrelă *abani* ,,loc", iar în kartvelă *ubani*, care a format, de asemenea în georgiană, o serie de toponimice compuse, cum a format *awan* în armeană[4].

---

[1] N. I. Марр, *Надписи Сардура II из раскопок ниши на Ванской стене*. Археологические экспедиции 1916 года в Ван, St. Petersburg, 1922; vezi B, rîndul 14—15 (în continuare : *Надписи Сардра II ...*).

[2] I. M. Diakonov, *Материалы ...*, p. 30, nota 2.

[3] H. Hübschmann, *Armenische Grammatik*, I, p. 112.

[4] Trecem aici o serie de toponimice armene cunoscute din texte armene sau păstrate pînă astăzi în toponimicele Armeniei. În primul rînd vom cita numele orașului *Erevan*, care se explică din vechiul *Erebuni*, căruia i s-a adăugat *awan* : **Erewu-awan*, *Erevan* (în acest caz *e* inițial urartic se păstrează; vezi I. M. Diakonov, *Материалы...*, p. 49). Alte toponimice : *Bagawan* sau și *Baguan*, apoi toponimicul citat de istoricul Agathangelos în *Istoria Armeniei* (ed. Veneția, 1862, p. 612) : *Diç.-awan* sau *Diçn-awan*. În ce privește toponimicul *Bagawan*, istoricul Moise de Xoren îl interpretează prin ,,satul altarelor", *bagnaç awan* (*Istoria Armeniei*, ed. Veneția, 1865). Mai cităm și alte toponimice ca : *Ijewan*, *Ōt^c ewan*, *Naxčawan*, *Širakawan*, *Kałzawan*, *Karčawan*, *T^cornawan* etc. (vezi Gr. Kapantzian, *Знагение топонимики*, p. 78, 89, 104).

Vom aminti aici și cuvîntul armean *van-k'* (terminat cu un sufix de plural *-k'*) cu sensul tardiv de „mănăstire", căruia îi corespunde în georgiană *Vani* ca o numire de sat (și în toponimia armeană avem două sate numite *Vank'*). *Vank'* cu sensul de „mănăstire" a rezultat probabil dintr-o deplasare de sens de la „sat, așezare de oameni" la „loc de reculegere" etc.[1].

În armeană există cuvîntul *berd*, cu sensul de „cetate, fortăreață". În urartică avem termenul *patari* (grafie pa-a-ta-ri) „oraș", care în textele urartice apare deseori înlocuit prin ideogramele *ÂLU* sau *URU*, folosite de regulă în textele asiriene. Iată un fragment dintr-un text urartic: a-ma-aš-tú-bi *MÂTU* Di-ir-gu-ú-ni *ÂLU* I- a-la-a-ni (cf. C. F. Lehmann-Haupt, *Corpus*..., 19, r. 11) „am ars țara Dirguni și orașul I alani" (sau *URU Tušpa-patari* „orașul Tu pa-Van". Gr. Kapantzian presupune că în limba populației prearmene din podișul armean exista o formă **bitar-*, rezultată din răd. **pat-/pit-* „a înconjura", urart. *patari* (**pitari*)[2], cu sensul de „loc înconjurat cu ziduri"; **bitar* a trecut, după părerea lui, în **-betr(a)* apoi, prin metateză, în **-bert(a)*, pentru a da în armeană *berd*[3]. Această teză a lui Kapantzian are multă probabilitate, totuși fiindcă în aramaică avem *bīrtā*, iar în akkadiană *bīrtu* cu același sens, se poate avea în vedere un împrumut armean din asiriană, unde avem *birt*, eventual chiar prin intermediul limbii urartice sau hurrite. I. M. Diakonov preconizează un astfel de împrumut[4], presupunere care pare mai plauzibilă decît transformările fonetice complicate, pentru a ajunge la arm. *berd*. Am fi deci de acord cu I. M. Diakonov care consideră îndoielnic un urartic *bitar* pentru a da în armeană *berd*, dar găsim *bitar* în două toponimice urartice: *Uzina-bitar-(ni)*, perpetuat numai prin primul element de compoziție al toponimicului, *Uzina-*, în numele unei așezări armene: *Ojni* (pron. *Odzni*), așezată la nord de Erzerum. Deoarece urart. *u* > *e* în armeană, iar *z* > *j*, pronunțat *dz*[5], există probabilitatea ca *Ojni* să fie continuatorul toponimicului urartic *Uzina-bitar-(ni)*, deși ne-am fi așteptat la un **Ojna-berd*. Gr. Kapantzian citează din inscripția regelui Sardur II (sec. VIII) de pe stînca de lîngă Kumurhan (în fața orașului Malatia) un al doilea toponimic urartic *Kul-bitarrini*, căruia i-ar corespunde toponimicul din epoca armeană *Kolo-berd*[6].

Sensul de „cetate, fortăreață" îl găsim și în cuvîntul urartic *ṭuluri*, care poate fi citit și *ṭolor*, din inscripția de la Xorxor, col. V, r. 75: *É tu-*

---

[1] Gr. Kapantzian, *Значение топонимики*..., p. 79.

[2] G. Adontz, *Emprunts de haute époque en arménien*, *REIE*, *I*, p. 465, consideră *patari* un termen de origine asianică, pătruns în Urartu.

[3] Gr. Kapantzian, *Значение топонимики* ..., p. 85, 86.

[4] I. M. Diakonov, *Материалы* ..., p. 33, nota 2.

[5] De ex. urart. *Alzi-* > arm. *Aljni-k'*, urart. *Katarza* > Κοταρζηνή, urart. *Țušpa* > arm. *Tosp* etc. (*Uzina-bitarni* > arm. *Ojni*, vezi la I. M. Diakonov, *Материалы* ..., p. 50, nota 3).

[6] Gr. Kapantzian, *Urartui Patmut'iwn*, p. 40; idem, *Ист.-лингв. работы*, p. 42. Clar este sensul toponimicului armean *Bala-berd*, adică „cetatea Palailor". Se pot menționa și alte toponimice armene (pentru unele din ele au fost propuse etimologii): *Oljaberd*, *Arinberd*, *Xarberd*, *Vžnaberd* etc. Nu avem corespondențe urartice pentru alte toponimice armene compuse cu *-berd*, ca de ex. *Malaz-berd*, *An-berd*, *Bol-berd* etc. Vezi *Koloberd* continuînd pe *Kul-bitarrini* în hărțile istorice 102 și 103 din atlasul Armeniei Sovietice (*Haykakan SSR Atlas*), Erevan, 1961.

luria[1]. Acest termen îl găsim ca toponimic în provincia Siunikʿ, anume *Tolor* şi *Tolor*, totuşi nu avem nici o indicaţie care să ne dea siguranţa că toponimicul armean *Tolor* are acelaşi sens iniţial de „cetate", pe care-l are urart. *ṭuluri*. I. M. Diakonov îl acceptă totuşi pe *Tolor* ca echivalent fonetic pentru *ṭuluri*[2]. În redarea fonetică a vocalei urartice *u* prin *o* în armeană, ca şi a consoanei *ṭ* prin *t* în armeană, *ṭuluri* > *tolor*, *tolor* nu ridică nici o obiecţiune, deoarece tot aşa se prezintă cazul la *Tušpa* > *Tosp*, sau *Ṭuarașinei ḫubi* > *Tuaraça-tap*ʿ. Singura dificultate pe care o prezintă toponimicul armean este imposibilitatea de a i se stabili sensul. De aceea trebuie să considerăm acest exemplu ca fiind îndoielnic, pînă vom găsi probe în favoarea sensului presupus. Nu putem accepta propunerea lui Gr. Kapantzian, ca alături de *Tolor* să fie trecut ca variantă şi toponimicul armean *Teler*, deoarece nu avem nici un caz de reprezentare a unui *u* urartic prin *e* în armeană[3].

În corespondenţele fonetice urarto-armene există însă multe nelămuriri. Vedem astfel că un urartic *z* poate fi redat în armeană prin *j* (pronunţat *dz*) sau prin *ǰ* (pronunţat *dž*) ca de ex. urart. *Alzi* > *Alǰnik* (pron. *Aldznikh*) sau *Zabaḫa* > *J̌awaxk*ʿ (pron. *Džawaxkh*), în georgiană *J̌avax-et*ʿ*i*[4]. Dar Gr. Kapantzian propune şi corespondenţa fonetică urart. *z* > arm. *č* pentru a explica termenul armean *ařič* cu sensul de „sat", pentru care presupune o corespondenţă urartică neatestată **ariza*. Deoarece termenul *ařič* ar putea de fapt corespunde unui **ariza*, neatestat în urartică, dar atestat în hitită, în toponimicul *Litar-ariz*, apoi în toponimice armene din cele mai vechi, ca *Erēz*, vom înregistra această corespondenţă ipotetică cu oarecare rezervă. De fapt *Erēz* corespunde unui **ariza*; o localitate *Erēz* (din Akilisene) este cunoscută din timpurile cele mai vechi ale istoriei armene, pentru cultul zeiţei Anahit (localitatea a fost numită mai tîrziu *Erznkay*). Mai sînt citate satele *Erēz* din cantonul Arsamuni şi din cantonul Sotkʿ (amintit de istoricul medieval St. Orbelian). Strabon citează o cetate construită de Mithridat din Pont, în care **ariza* intră ca un component al numelui toponimic Βασγοιδ-αριζα[5]. Termenul *ařič* din toponimicele armene, interpretat pentru prima oară de N. Adontz cu sensul de „sat"[6], are o corespondenţă asemănătoare şi în mingrelă : *orenǰi* < < **oreǰi* < **areǰi* „loc de locuit", uşor modificat datorită infixării unei nazale. Faptul că termenul există şi în mingrelă, cu un *z* redat prin *ǰ* (fenomen atestat şi de trecerea unui toponimic *Zabaḫa* urartic în *Jawaxk*ʿ), ne-ar permite să presupunem ca o ipoteză de lucru un împrumut comun armeno-sud-caucazic din limba urartică, continuat în mingrelă în termenul *orenǰi*, iar în armeană într-o serie de toponimice compuse : *Xalto-ařič* „satul Halzilor", *Tir-ařič* „satul zeului Tir" (în Bagrevand), *Bag-ařič* sau *Bagay-ařič* „satul sau locul zeităţii", *Kitʿ-ařič* etc.[7] Moise de Xoren

---

[1] Cf. G. A. Melikišvili, *Урарт. клин. надп. VDI*, 1953, nr. 3, p. 249 şi 250, nota 19.
[2] I. M. Diakonov, *Материалы...*, p. 50, nota 3.
[3] Gr. Kapantzian, *Значение топонимики...*, p. 96.
[4] J. M. Diakonov, *Сравн.-грамм. обзор...*, p. 376, nota 24.
[5] Strabon, XII, 3, 28–29.
[6] N. Adontz, *Армения...*, p. 80.
[7] Gr. Kapantzian, *Значение топонимики...*, p. 88.

mai citează o veche localitate *Kukay-aṙič*[1] Şi Hr. Ačaṙean presupune că termenul armean *aṙič* are sensul de „sat”. Bazîndu-ne pe vechiul toponimic *Erēz*, pe toponimicul atestat de Strabon, cu un aspect fonetic foarte apropiat de presupusul **ariza*, pe termenul mingrel, avînd un sens identic, înregistrăm acest termen, considerînd că ipoteza e verosimilă, chiar dacă nu putem prezenta probe mai concludente. O dovadă totuşi că avem de-a face cu un împrumut comun armeno-sud-caucazic de la un termen urartic, o constituie existenţa în armeană a unei variante *Aṙinǰ*, alături de *Aṙič*, cu o nazală infixată ca şi în mingr. *orenǰi*.

Un alt termen care ni se pare important, este arm. *hovit* „vale”, pe care îl putem apropia de cuvîntul urartic *ḫubi* „vale”; nu numai că termenii sînt identici ca sens, dar şi corespondenţa fonetică permite să se stabilească o legătură. Singura dificultate o constituie faptul că *ḫ* urartic este deosebit de complex; astfel în urart. *D̯iaue-ḫe* avem un sufix posesiv *-ḫe*, care corespunde unei fricative surde *x*, ca în urart. *D̯iaue-ḫe* > Τάοχοι, sau în urart. *Ḫaliṭu*, căruia îi corespunde în armeană *Xałti-k'*[2]. Dar acelaşi sufix posesiv *-ḫe* din cuvîntul urartic *Ḳumaḫa* corespunde unei fricative sonore γ în transcrierea grecească Κομμαγ-ηνή. În fine, *ḫ* urartic mai este redat în armeană prin *h*, ca în cazul lui *ḫubi* > arm. *hovit* „vale”[3]. Un alt exemplu este *Ḫate*, pe care I. M. Diakonov îl consideră ca origine a etnonimiei armene *Hay-k'*[4]. Prin aceste din urmă două exemple corespondenţa fonetică *ḫ* > *h* ar fi asigurată. Dar sunetul urartic notat prin *ḫ* trebuie să fi fost un sunet complex, fiindcă alături de sunetele redate în armeană şi în greacă de acest *ḫ*, exemplificate prin cuvintele de mai sus, mai sînt şi altele. După cum am văzut, *ḫ* urartic este redat în greacă prin χ, iar în armeană prin *x* (exemple: *Xałti-k'* şi Τάοχοί); dar în armeană acelaşi *ḫ* mai este redat şi printr-un *k'* (*D̯iaue -ḫe* > *Tay-k'*). Pe de altă parte, şi *ḳ* urartic este redat în greacă şi în armeană prin aceleaşi sunete ca şi *ḫ* urartic: *Ḳulmeri* corespunde unui grec Χλόμαρ-ον şi unui armean *K'łimar*. Rezultă din cele arătate că atît *ḫ* cît şi *ḳ* urartic par să fie semne polifonice. Numai din acest punct de vedere corespondenţa urart. *ḫubi* „vale”: arm. *hovit*: georg. *xevi* ar putea să prezinte dificultăţi.

În textele urartice întîlnim şi un toponimic *Ṭuaraṣiniei ḫubi*[5] „şesul sau valea *Ṭuaraṣi*”, reprezentat în toponimia armeană prin numele de *Tuaraça-tap'*, adică „valea Tuaraça”; identificarea este deci precisă: *tap'* „şes”[6] înlocuieşte, în toponimicul armean, termenul *hovit* „vale”. În echivalentul armean *Tuaraça* al toponimicului urartic *Ṭuaraṣiniei* găsim res-

---

[1] Moise de Xoren, *Istoria Armeniei*, II, 65 şi N. Adontz, *Армения* ..., p. 147.

[2] E. vorba de ţara *Chaldika* din regiunea Pontului.

[3] I. M. Diakonov, *Материалы*..., p. 42 şi nota 2.

[4] Ibidem, p. 42; I. M. Diakonov, *Хетты*..., p. 362–366. În studiul *Probleme ale etnogenezei armene* (*SCL XII* (1961), nr. 3, p. 388) am arătat că I. M. Diakonov nu are dreptate cînd caută originea etnonimiei *Hayk'* în *Ḫate*, dar astăzi înclinăm spre părerea sa.

[5] Citat în inscr. de la Xorxor a regelui Argišti I, col. V, r. 12: karuni KUR Ṭuaraṣiniei ḫubi „a supus regiunea şesului Tuaraṣa” (vezi G. A. Melikišvili, *Урарт. клин. надп*.. *VDI*, nr. 3, 1953, p. 247).

[6] *tap'* înseamnă „regiune, pămînt”, dar sensul de „şes” rezultă din vreo 12 derivate ale cuvîntului *tap'*.

pectate corespondenţele fonetice (stabilite şi prin alte exemple) : *ṭ* > *t*, *ṣ* > *c*, *u* > *o* sau *u* (de ex. *šuri* > *sur* „sabie"); e păstrat totodată *ua*[1].

În limba armeană există şi termenul *tuarac* cu sensul de „păstor". Cunoaştem astfel şi sensul primului component al toponimicului. Componentul *ḫubi* îl găsim de altfel în mai multe toponimice compuse urartice, cum ar fi *Niribai ḫubi*[2] „şesul Niribe" sau *Ḳuṭurlini ḫubi* „şesul Kotor"[3]. Gr. Kapantzian mai citează numele oraşului *Ḫubišna*, identificat cu *Cybistra* de mai tîrziu, în Anatolia de sud-est (astăzi Ereğli)[4]. De asemenea numele de ţară *Ḫubuškia*, pe care o situează însă greşit în nordul Asiriei[5], pe cînd ea este de fapt situată la sud de lacul Van, aşa cum arată inscripţia lui Salmanassar III (din 860 î.e.n.) de lîngă Diarbekir, în care regele asirian descrie expediţia sa împotriva Urartului.

Mai putem cita o serie întreagă de toponimice în care se păstrează al doilea element de compunere *hovit* „vale", ca *Balahovit* „valea Palailor" *Kogovit*, *Aliovit*, *Kulahovit*, *Ardastovit* etc[6].

Un termen care a avut o mare importanţă în Urartu, unde regii urartici au executat mari lucrări de canalizare, este *pile* (grafic *pi-li*, *pi-li-e*) „canal". Îl găsim deseori în inscripţiile urartice. Iată, de pildă, o frază din inscripţia de pe o stîncă de lîngă rîul Araxe, aflată de M. V. Nikolski : ᴵar-giš-ti-še ᴵme-nu-a-ḫi-ni-še i-ni pi-i-li-e a-gu-ú-ni „Argišti, fiul lui Menuas, a construit acest canal"[7].

Termenului urartic *pile* „canal" îi corespunde verbul armean construit probabil din rădăcina care forma în urartică *pile*, şi anume *pełem* „a săpa" şi derivate ca *peł-eli* (adj.), iar în arm. mod. *pełum-ner* „săpături". Nu întîlnim un termen armean pentru „canal" format de această rădăcină ; el este derivat de la *ǰur* „apă "formînd termenul *ǰranc̣k*ᶜ „canal".

Corespodenţa fonetică dintre cuvîntul urartic şi cel armean este clară : ştim că un *p* urartic este redat în armeană fie prin *p* (*Ṭušpa* > *Tosp*) fie prin *p* aspirat : *p*ᶜ (*Ṣupa* > *Cop*ᶜ*k*ᶜ, Σοφήνη), iar *l* urartic este redat fie printr-un *ł* velar (de ex. *ultu* „cămilă" > arm. *ułt* „cămilă", *Abiliani* > > arm. *Abełean*), fie prin *l* (*uduli* „strugure" > arm. dial. *toli*). Deşi I. M. Diakonov consideră corespondenţa dintre urart. *pili* şi arm. *pełem* mai puţin sigură, evident din cauza lipsei unui cuvînt armean care să corespundă perfect semantic termenului *pile*[8], totuşi putem presupune că termenul urartic cu sensul de „canal" nu s-a păstrat în limba armeană, deoarece în epoca armeană nu se mai săpau canale mari ; mai tîrziu s-a creat derivatul de la *ǰur* „apă" : *ǰranc̣k*ᶜ. Dicţionarele etimologice indo-europene arată

---

[1] I. M. Diakonov, *Материалы* ..., p. 33, 37, 50.

[2] Inscripţia regelui Argišti I de la Xorxor, col. II, rîndul 13 ; ᴷᵁᴿni-ri-ba-i ḫu-bi (G. A Melikišvili, *Урарт. клин. надп.* ... *VDI*, 1953, nr. 3, p. 235).

[3] Inscr. lui Rusas II de la Zvartnoc. I. M. Diakonov (în articolul său *Материалы*..., p. 33, nota 2) nu este de acord cu identificarea toponimicelor *Ḳuṭurlini ḫubi* şi *Kotor*, deoarece aşezarea toponimicului urartic în Urartu diferă de cea cunoscută în Armenia pentru *Kotor*.

[4] Paul Naster, *L'Asie Mineure et l'Assyrie aux VIII-e et VII-e siècles av. J. C. d'après les Annales des rois assyriens*, Louvain, 1938, p. 78.

[5] Gr. Kapantzian, *Значение топонимики*..., p. 45, nota 1.

[6] Ibidem p. 105.

[7] G. A. Melikišvili, *Урарт. клин. надп.*..., *VDI*, 1953, nr. 3, p. 268.

[8] I. M. Diakonov, *Материалы*..., p. 43.

pe de altă parte că arm. *pełem* „sap" nu are nici o corespondență în celelalte limbi indo-europene, astfel că rădăcina de la care s-a format acest verb nu poate fi de origine indo-europeană[1].

În textele urartice întîlnim termenul *u̯eli-*, avînd sensul de „trupă, trupă de oameni, trupe militare", pentru care s-a propus drept corespondență în armeană termenul *gewł* „așezare de oameni, sat"; deplasarea de sens este evidentă, dar ea poate fi acceptată, deoarece *u̯eli-* cu sensul de „trupă militară" a rezultat probabil din sensul „oameni mulți, popor", pentru a ajunge în armeană identic cu sensul de „sat" *geł*, *gewł*. Vechea formă *geł* (față de cea general cunoscută *gewł*) apare în forma cazuală *geł-ǰ*, apoi în derivatul *geǰ-uk* „țăran"[2]. Sunetul urartic *u̯*, reprezentînd un *w*, era notat în texte urartice prin *u* sau *ú*. Reprezentarea pe care a căpătat-o în armeană este complexă, deoarece el apare redat prin *v* într-un cuvînt sigur: *cov* „mare, lac", care rezultă din urart. *suu̯e*, iar pe de altă parte, trecerea lui *u* în *g* în limba armeană este clar atestată de exemplul *úeli* > *geł* (*gewł*), precum și de toponimicul urartic *U̯elikuni*, foarte frecvent în textele urartice (în care distingem sufixul urartic, adoptat și în limba armeană, *-uni*), reprezentat în toponimicul armean care se păstrează în aceeași regiune, *Gełakʿuni*. Ajungem astfel la concluzia că *u̯* urartic, în condițiuni care încă nu ne sînt clare, a dat în armeană fie *g*, fie *v*[3].

În ce privește *U̯elikuni*[4] (> *Gełakʿuni*), putem presupune cu foarte multă probabilitate că este format cu același radical *u̯eli-* despre care a fost vorba mai sus. *U̯elikuni*, denumirea unei țări din cuprinsul Urartului, format cu sufixul colectiv, *-uni*, putea să aibă inițial sensul de „popor", devenind apoi toponimic, perpetuat în toponimia armeană, pentru a denumi aceeași regiune din Armenia, sub forma *Gełakuni*. Deocamdată cele două corespondențe nu ne apar destul de clare, datorită faptului că dispunem numai de două exemple, precum și pentru că nu este elucidată geneza denumirii de țară *U̯elikuni* și ca atare legătura ei cu *u̯eli*.

Într-o serie de nume hurrite semnalate de I. Gelb, P. Purves și A. Mac-Rae[5] apare ca element de compunere a acestora cuvîntul *aštar*: *Alum-aštar*, *Aštar-tilla* etc., iar o dată apare ca nume și *Aštari*. Nu cunoaștem sensul pe care l-a avut în hurrită acest cuvînt folosit ca nume de persoane, dar termenul ne interesează fiindcă în armeană întîlnim cuvîntul *aštar-ak* cu sensul de „turn, turn de pază"; legăm de acest termen și relatarea lui Xenophon din Anabasis[6], privitoare la casele din satele armene, înzestrate cu turnuri, precum și faptul că în limba lidiană este semnalat termenul

---

[1] J. Pokorny, *Indogerm. etym. Wörterbuch*, Bern, I, p. 96 (în continuare: *Idg. etym. Wb.*).

[2] Gr. Kapantzian, *Urartui Patmutʿiwn*, p. 39.

[3] I. M. Diakonov, *Материалы...*, p. 45 și 46.

[4] Dăm *U̯elikuni*, *U̯elikuḫi*, citat în texte; de ex. în inscr. de la Surb Poghos din Van, rîndul 3: ka-ru-ni Mu-ri-nu-ni *ŠARRU MÂTU* U̯-e-li-ku-ḫi- *MÂTU*-ni-e „am învins pe Murinu, regele țării U̯elikuḫi" sau în inscr. lui Sardur II, F. rînd. 17: U̯-e-li-ku-ni-gi-di (cazul direcției), la N. I. Marr, *Надпиcи Сардура...*

[5] I. Gelb - P. Purves - A. Mac - Rae, *Nuzi Personal Names*, Chicago, 1943, p. 206.

[6] *Anabasis*, cartea IV, cap. 4, 2. Xenophon amintește mai multe localități, orașe întărite sau și sate, în care a observat turnuri nu numai la acropola întărită, dar și la casele din acele localități.

ašturkoś[1] cu sensul de „cetate, oraș". Putem presupune de aici că termenul devenise comun Asiei Mici cu sensul mai larg de „turn, cetate, acropole", dezvoltat din cel primitiv, „turn, turn de observație". Gr. Kapantzian leagă originea termenului *aštarak* de numele zeiței *Ištar* — *Astar-te*, ceea ce ni se pare că nu poate fi acceptat.

În toponimia armeană găsim trei localități denumite *Aštarak*, în care nu se găsesc urme de întărituri, deși aceste localități foarte vechi au putut fi în antichitate cetăți. Materialul de care dispunem ne oferă prea puține posibilități de a lămuri etimologia acestui termen, de aceea ne limităm doar să-l semnalăm, dar îl vom trece printre termenii nelămuriți.

Un cuvînt interesant este în armeană termenul *agarak*, cu sensul de „sat", dar avînd și sensul primar, folosit și astăzi, de „cîmp, pămînt arabil, ogor, izlaz"; trecerea de la sensul de „pămînt arabil" la acela de „sat" a fost probabil mijlocită de sensul intermediar „fermă", și el folosit încă. În georgiană, termenul, în variantele *agaraki*, *agara*, are de asemenea sensul de „pămînt arabil, sat, casă de fermă". Îl regăsim și în sumeriană: *agara*. Cuvîntul sumerian a avut desigur un echivalent și în urartică (care însă nu a apărut în textele cunoscute nouă), deoarece armeana și georgiana nu puteau să împrumute direct din sumeriană. Astfel se explică poate arm. *agarak* precum și cele două variante din georgiană *agaraki* și *agara*; tot așa se explică și toponimicele *Agarak* din Armenia, în număr de vreo douăzeci.

Dar în armeană mai avem un termen pentru „cîmp, ogor, țarină", format din rădăcina indo-eur. **agro-*; cuvîntul armean *art* cu un *t* enigmatic în locul unui *c* cum era de așteptat, a fost explicat de H. Pedersen prin transformările **agro-* > **atgr-* > **atr-* > *art*[2], transformări care nu se întîlnesc în latină, sanscrită, vedică, greacă, gotică, unde termenii respectivi pentru „cîmp, ogor" s-au format simplu și fără complicații din i.e. **agro-* (în celelalte limbi indo-europene lipsesc termenii formați de la această rădăcină). Rezultă din cele spuse că în armeană înregistrăm pentru același sens un termen *art* de origine indo-europeană (?) și un altul format dintr-un termen urartic, pe care nu-l cunoaștem, dar care trebuia să fie apropiat de sumer. *agara*, pătruns prin intermediul urarticei în armeană și în georgiană. Este de subliniat faptul că *art* desemna în general „cîmpul", dar mai ales avea sensul exprimat prin fr. „campagne", și a format o serie de prefixe și adverbe cu sensul „afară", fr. „dehors".

Într-o inscripție de lîngă Van[3], a regelui urartic Išpuini, se întîlnește termenul *burgana*, cu sensul de „cetate, palat întărit". Acest cuvînt îl regăsim în armeană sub forma de *burgn*, genit. *burgan*, a cărui înrudire cu urart. *burgana* ar fi greu de contestat, după părerea lui N. Adontz[4]. Cuvîntul nu se găsește numai în urartică, ci și în aramaică: *burgin*, *burgon*,

---

[1] Gr. Kapantzian, *Ист.-лингв. работы* p. 224; vezi și articolul din „Caucasica", X (1932), privitor la termenul lidian *ašturkoś*.

[2] J. Pokorny, *Idg. etym. Wb.* ... I, p. 6; Ernout-Meillet, *Dict. étym. de la langue latine*, 21; H. Pedersen, *Kuhn's Zeitschrift*, 39, p. 352.

[3] C. F. Lehmann-Haupt, *Corpus*..., I, nr. 10.

[4] *Emprunts de haute époque en arménien*, în „Revue des Etudes Indo-européennes", I (1938), p. 465.

în siriacă : *burga*, cu sensul de „turn", încît se poate considera că el este de origină asianică, de unde a pătruns în greacă : πύργος [1].

Din cele menționate mai sus rezultă că arm. *burgn* s-a format pe baza termenului urartic *burgana*, care este însă un cuvînt de cultură asianic, pătruns și el probabil în limba urartică din alte limbi asianice.

Un termen ca arm. *cov* „mare, lac" este absolut identic cu termenul urartic *ṣuue*, „mare, lac", neexistînd nici o neclaritate din punct de vedere fonetic sau semantic. În urartică *ṣ* reprezintă un tip de africată notînd *ts*, așa cum în hurrită africata corespunzătoare notată cu *s* reprezintă tot un *ts*. Or, acestora le corespundea în limba armeană semnul grafic *c*, care redă tocmai pe *ts*[2]. Încercările de a lega cuvîntul *cov* de o rădăcină indo-europeană nu au dat rezultate satisfăcătoare[3].

Un termen frecvent în textele urartice este *ewri* „domn, stăpîn" : ᴰHal-di-e e-ú-ri-i-e „zeului Ḫaldi, stăpînului ..."[4]. În limba armeană echivalentul acestui cuvînt este *awri-*, păstrat în pluralul *awre-ankᶜ* sau în colectivul **awri-ear* > *awrear* „domni, nobilime" sau ca element de compunere în *awri-ord* „fată de domn, domnișoară". Cuvîntul se găsește și în hurrită, cum ne-o dovedesc inscripțiile din Nuzi[5]. Redarea lui *e* urartic prin *a* în armeană este foarte posibilă, deoarece *e* avea chiar în urartică, după toată probabilitatea, o pronunțare care se apropia de *a*, după cum rezultă din redarea lui *e* din *ebani*, în mingrelă *abani*, din *Kulmeri*, în gr. Χλόμαρον, din *Enzite*, în gr. 'Ανζίτε ; nu trebuie să uităm totuși că *e* în alte exemple se păstrează : *Erebuni* > *Erevan* ; urart. *ueli-* > arm. *gel*, *gewl*[6]

Un cuvînt care ne arată că armenii au adoptat din lexicul urartic și termenii militari, este *ḫuradi* în urartică, *ḫurati* în hurrită, cu sensul „ostaș", iar la plural cu sensul de „oaste", precedat uneori de ideograma *AMÊLU* sau *LU* „om" (dar care poate lipsi) ; de exemplu i-ku-ka-a-ni ᴹᵁši-[šú]-ḫa-ni ᴸᵁḫu-ra-di-ni-li ú-e-li-du-bi „în același an am adunat din nou ostași"....[7] Akkad. *ḫurati*, atestat în tabletele de la Tell-el-Amarna păstrează o perfectă corespondență cu forma din urartică și din hurrită ; avem de-a face deci cu un termen militar care a avut circulație în regiunea Mesopotamiei și a vechiului Urartu, transmițîndu-se și limbii armene, ca și celei georgiene. De fapt îl găsim și în armeana dialectală, și anume în regiunea din Sasun, sub forma *xortᶜ* (cu varianta *xoṙt*) avînd sensul de „erou",

---

[1] Vezi J. Pokorny, *Idg. etym. Wb.* ..., I, p. 141 ; Walde-Hofmann, în *Lat. etymol. Wörterbuch*, I (1938), p. 124 ; în grecește avem pe lîngă πύργος „turn, citadelă" și πέργαμον (πέργαμα Τροίας) cu sensul de „citadelă". Din limba greacă a împrumutat probabil limba latină termenul ei *burgus* ; N. Adontz crede că termenul grecesc a pătruns în Italia probabil prin etrusci (v. *Emprunts de haute époque en arménien*, *REIE*, *I*, p. 465). *Burgus* latinesc are probabil sensul de „Wachtturm", „castellum parvulum".

[2] Vezi I. M. Diakonov, *Материалы*..., p. 36 ; E. A. Speiser, *Introduction*..., p. 42.

[3] Vezi H. Petersson, *Studien über die indogermanische Heteroklisie*, Lund, 1921, p. 38 ; L. v. Patrubány, *Sprachwiss. Abhandlungen*, Budapest. I, 4 și urm.

[4] Inscr. de pe stela găsită la biserica Surb Sahak din Van, fragmentul A, fața a 3-a ; vezi G. A. Melikišvili, *Урарт. клин. надп. VDI*, 1953, nr. 3, p. 260.

[5] I. Gelb - P. Purves - A. Mac-Rae, *Nuzi Personal Names*, Chicago, 1943, p. 210—211.

[6] I. M. Diakonov, *Материалы*..., p. 48, 49.

[7] Inscr. lui Argišti I, de la Xorxor, col. I, rîndul 5 ; vezi G. A. Melikišvili, *Урарт. клин. надп.*, *VDI*, 1953, nr. 3, p. 232.

sens desigur derivat din acela de „ostaș"; în regiunea Muš, *xoṙt* are sens de „tînăr, adolescent". În georgiană găsim termenul *m-xedari* „luptător, ostaș", rezultat prin metateză din **m-xerad* (*m-* reprezintă un prefix în georgiană). Cuvîntul are în georgiană și derivate: *m-xedroba* „armată", *m-xedr-uli* „militar" și altele[1]. În termenul armean *xortʿ* vedem întrunite o serie de corespondențe fonetice care vin să confirme justețea presupunerii unui împrumut din urartică. Astfel *ḫ* urartic > *x* în armeană; *u* > *o* (cf. *ṣuu̯e* > *cov* „mare, lac"); *d* > *t* (cf. *Šadaʿali* > arm. *Šatax*, *Di̯aue-ḫe* F > *Taykʿ*)[2].

În limba curdă există de asemenea termenul *xort*, cu sensul de „tînăr, adolescent"[3]. Se pune întrebarea: dat fiind că în armeană găsim *xortʿ*, *xoṙt* numai dialectal, nu este cazul să presupunem că el a pătruns în dialectele armene de la curzii din Armenia? Părerea noastră este că nu, deoarece înregistrăm o prea mare asemănare fonetică a cuvîntului armean *xortʿ* cu importantul termen urartic *ḫuradi* „ostaș", întărită și de existența termenilor identici în hurrită și în akkadiană. La aceasta se adaugă faptul că sensul de „erou" din armeană putea fi derivat cu multă probabilitate din sensul de „ostaș" al termenului urartic. Cuvîntul, avînd un sens corespunzător în armeana veche, a fost probabil înlocuit prin termeni militari de origine partă, încît *xortʿ* nu mai apare în grabar, ci numai dialectal, totuși cu sensul „erou", care-l amintește pe cel de „ostaș". Vom mai menționa faptul că Gr. Kapantzian încearcă să explice arm. *xortʿ* printr-un împrumut hitit, deși în altă parte a lucrării sale, el este de acord să vadă în *xortʿ* un împrumut lexical vechi din urartică[4].

În legătură cu termenul pentru „ostaș", vom menționa și urart. *šuri* „armă", avînd și sensul derivat de „forță armată", termen pe care-l regăsim în arm. *sur* „spadă, tăiș". Trecerea fonetică a urart. *š* > arm. *s* este atestată și de alte exemple (cf. *Ṭušpa* > *Tosp* sau *šani* > arm. *san* „căldare")[5]. Cît privește *u* urartic, acesta este de regulă redat în armeană prin *o*, dar există și cazuri cînd *u* este reprezentat prin *u*, fapt pentru care I. M. Diakonov consideră că urart. *u* ar trebui redat prin simbolul *u/o*[6]. Nu vom trece cu vederea argumentele celor care văd în *sur* un cuvînt de origine indo-europeană. Termenul armean *sur* „spadă, cuțit", adj. *sur* „ascuțit", se consideră de obicei ca fiind rezultat din rădăcina i.-eur. **k̑ō-ro-*[7]. Lidén mai adaugă la *sur* termenul armean *sair* „ascuțiș", format dintr-o rădăcină i.-eur. **k̑e-ri-*[8]. Nu putem constata totuși o corespondență clară între sensul cuvintelor indo-europene menționate în legătură cu *sur* și sensul precis al acestuia „armă ascuțită, sabie, spadă"; unele cuvinte au un sens care diferă mult, ca de ex. sanscrit. *kṣuráḥ* „Rasiermesser, Dor-

---

[1] N. Adontz, *Emprunts de haute époque en arménien*, în *REIE*, I (1938), p. 466.

[2] I. M. Diakonov, *Материалы...*, p. 33.

[3] K. Kurdoiev, *К вопросам словообразования в курдском языке*, în *Вопросы грамматики и истории восточных языков*, Moscova, 1958, p. 138.

[4] Gr. Kapantzian, *Истор.-лингв.работы ...*, p. 222 și 365.

[5] I. M. Diakonov, *Материалы...*, p. 37, 49.

[6] *Ibidem*, p. 50; vezi și articolul aceluiași *Сравн.-грамм. обзор...*, p. 370.

[7] J. Pokorny, *Idg. etym. Wb. ...*, p. 542.

[8] E. Lidén, *Armenische Studien*, Göteborg, 1906, p. 80 (Göteborgs Hogsk. Arsskrifter, XII, 2).

nenpflanze", gr. ξυρόν „Schermesser" < ξύω „a rade, a răzui", iar în persana mod. *šor*, în curdă *šūr* cu sensul de „sărat"[1]; cuvintele din alte limbi indo-europene au sensul limitat la acțiunea de „a ascuți" sau indică instrumentul de ascuțit, piatra de ascuțit, cu excepția doar a sanscr. *šātah* care are sensul de „ascuțit". Pe de altă parte, M. Mayrhofer stabilește legătura dintre termenul armean *t'ur* „sabie, spadă, pumnal" (pe care noi îl considerăm o variantă a lui *sur*) și afgan. *tūra*[2]; noi nu putem însă separa termenul *sur* de *t'ur* și fără să putem explica legătura dintre cele două cuvinte, trebuie să presupunem totuși că ea există.

Un important termen urartic este *arm-uzi* „familie, trib", căruia i-ar corespunde în armeană *arm* „trunchi, tulpină, rădăcină, origine", apoi *arm-at* „rădăcină, trunchi, sursă", *z-arm* „generație, trib, familie" identic cu arm. *tohm* sau *azg* „familie, neam, popor". Termenul *arm-uzi* îl găsim în mai multe inscripții urartice; de exemplu, în fragmentul stelei de la biserica Surb Sahak din Van (fragm. A 3, rîndul 13) sau în inscr. de pe stînca de la Xorxor, col. VIII, rîndul 16[3]. Am socotit necesar să semnalez termenul, spre a-l ține în evidență.

Regii Urartului au ridicat un număr mare de stele cu inscripții dedicate zeului Ḫaldi, ceea ce aflăm din textele urartice, care cuprind chiar blesteme împotriva acelora care ar deteriora stela. În aceste inscripții apare termenul *puluse* (notat din lipsa unui semn cuneiform pentru *-se* fie prin *pulusi*, fie prin *pulusie*), de ex.: ^{D}Ḫal-di-e e-ú-ri-i-(e) i-ni ^{NA}pu-lu-si ^{I}Ar-gi-iš-ti-(še) ^{I}Me-nu-ú-a-ḫi-ni-še ku-gu-ú-(ni) „zeului Ḫaldi, stăpînului, Argi ti, fiul lui Menuas, a ridicat această stelă"[4]. În asiriană există termenul *pulani* „piatră de calcar", încît trebuie să presupunem că cuvîntul urartic a fost împrumutat din asiriană[5].

În armeană avem ca echivalent fonetic și semantic cuvîntul *puluž* cu sensul de „stelă". Dificultatea constă în faptul că corespondența dintre *s* urartic și *ž* armean nu este întărită prin alte exemple. Totuși I. M. Diakonov ajunge la concluzia că cuvîntul urartic *sila* „fiică", pus de el în comparație cu termenul echivalent din hurrită, transliterat prin *šala*, se citea de fapt în urartică *žila*; tot așa citea și N. I. Marr un *si* urartic ca *ži*[6]. Totuși, trebuie să presupunem că exista și pronunțarea *š* a semnului *s* din urartică, deoarece nu ne putem închipui că numele regelui *Rusa* se pronunța *Ruža*. Avînd în vedere toate acestea, e explicabil să găsim în tabloul de corespondențe fonetice, alcătuit de I. M. Diakonov, corespondența unui *s* transliterat din urartică și pronunțat probabil ca *š*, în timp ce în armeană îi corespunde un *ž* (deși autorul a adăugat semnul întrebării, exprimînd nesiguranța). Am înregistrat și acest termen cu intenția de a fi

---

[1] M. Mayrhofer, *Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch des Altindischen*, Heidelberg, 1956, vol. I, p. 292 (în continuare: *Altind. etym. Wb.*).

[2] *Ibidem*, p. 482.

[3] Vezi B. M. Melikišvili, *Урарт. клин. надп....*, *VDI*, 1953, nr. 3, p. 253 și 260.

[4] Inscripția de la biserica Surb Sahak din Van, fragm. 3 A, rîndul 1–3, în *VDI*, 1953, nr. 3, p. 260.

[5] I. I. Mescianinov, *Грамм. строй...*, p. 11.

[6] I. M. Diakonov, *Материалы ...*, p. 38, nota 2 și p. 39, nota 2. De asemenea, vezi I. M. Diakonov, *Сравн. грамм. обзор...*, p. 380 și 376, nota 19.

luat în considerare cu prilejul viitoarelor cercetări, care vor avea de stabilit corespondența urart. *s* : arm. *ž*.

Menționăm în treacăt, deoarece nu întîlnim nici o dificultate, termenul urartic *ulțu* „cămilă”, reprezentat în armeană prin *ult* „cămilă”[1]. În asiriană găsim *udru*, care a putut sta la originea termenului urartic *ulțu*; se pare că *l* urartic corespundea mai mult unui *ł* velar, considerînd exemplele pe care le avem, deși era redat în armeană și printr-un *l* palatal[2]. În Avesta există termenul *uštrō*, iar în sanscrită *úṣṭraḥ* „cămilă”, dar etimologia acestora nu e clară[3]. Și Meillet crede că arm. *ult* e adoptat dintr-o limbă intermediară între armeană și asiriană, dar nu s-a gîndit la urartică[4]. Cuvîntul armean *ult* nu poate fi explicat printr-o etimologie indoeuropeană; singura explicație fără dificultăți de sens sau fonetice o avem prin urart. *ulțu*.

Aceeași situație clară o prezintă cuvîntul urartic *uduli* „strugure” reprezentat în armeană prin *toli*, cu un *l* palatal, „strugure sălbatec”[5]. În armeană *toli* se întîlnește numai în dialecte; în grabar cuvîntul nu s-a păstrat. În legătură cu urart. *uduli* „strugure”, trebuie să menționăm și termenul urartic *uldi* „viță de vie (sau „vie”, dacă acceptăm sensul din inscripția lui Argi ti aflată lîngă Armavir, dar care pare să provină din cetatea urartică Argi tihinili): ^{GIŠ}ul-di-e ^{GIŠ}za-a-ri-e te-ru-bi” am sădit via și livada ...[6], sau inscripția lui Sardur II de la Zvartnoc (rîndul 10—11): i-e-še i-ni ^{GIŠ}-ul-di-e te-ru-bi „eu am sădit această vie”. În *uldi* trebuie să presupunem aceeași rădăcină ca în *uduli* „strugure”, dar cu o metateză. Deoarece regiunea Pontului (ca și podișul vulcanic al Armeniei) reprezenta originea culturii vinului, putem considera toți termenii în legătură cu vinul și cultura viței de vie drept originari din Asia anterioară[7].

Cuvîntul armean analizat mai sus, adoptat din urartică, conținea un *l* palatal pe care-l întîlnim și în arm. *aweli* adj. „ceea ce întrece”, adv. „mai mult”, provenit din urart. *abili*, înregistrat în forma verbală *abili-dubi* „eu am adăugat”. Totul este clar aici, inclusiv trecerea lui *b* urartic în *w* armean. I. M. Diakonov are însă unele rezerve, deși apropie cuvîntul urartic *abili-d* „a uni, a adăuga” de termenul armean *aweli* „mai mult”; el consideră mai puțin sigură posibilitatea stabilirii unei corespondențe, din cauza deosebirii de sens dintre *abili-dubi* „am adăugat” și *aweli* „mai mult”, din limba armeană[8]. Credem că e vorba mai degrabă de un exces de scrupulozitate în legătură cu corespondența semantică; va trebui să admi-

[1] În inscripția de la Xorxor, col IV, rîndul 6: I ME ^{ANŠU}ul-țu-ni^{MES} „o sută de cămile” (vezi. G. A. Melikišvili, *Урарт. клин. надп. VDI*, 1953, 3, p. 244).
[2] I. M. Diakonov, *Материалы* ..., p. 43.
[3] M. Mayrhofer, *Altind. etym. Wb.*, p. 113.
[4] A. Meillet, *Esquisse* ..., p. 143.
[5] I. M. Diakonov, *Материалы* ..., p. 43.
[6] G. A. Melikišvili, *Урарт. клин. надп.* ..., *VDI*, 1953, nr. 3, p. 268.
[7] J. Pokorny, *Idg. Etym. Wb.*..., p. 1121.
[8] I. M. Diakonov, *Материалы* ..., p. 30.

tem deplasări semantice rezonabile de la o limbă la alta, iar în categoria aceasta intră și deplasarea de la „a adăuga” la „mai mult”.

E cazul să menționăm însă și complicația pe care o aduce încercarea de a i-se da lui *aweli* o etimologie indo-europeană prin comparație cu limba greacă unde avem ὀφέλλω cu sensul de „a umfla, a înmulți”, căruia i-ar corespunde *aweli* „mai mult” și *y-awelum* „a se înmulți”[1], *ar̄-awelum* „a înmulți” (ambele formate din *aweli*). Pe de altă parte, în armeană avem și termenul *awel* „mătură, perie” ca și *awelum* „a mătura”, care este pus în legătură cu grec. ὀφέλλω „a mătura” (la Hipponax) și ὄφελμα „mătură” (Hipponax), ὄφελτρον „mătură” (la Hesych)[2]. Fiind vorba de cuvinte grecești arhaice sau dialectale, menționate de Hipponax (sec. IV.î.e.n. !) și Hesych, nu ne-am putea gîndi oare la un împrumut grecesc dintr-o limbă asianică, mai ales că nu mai găsim corespondențe în afară de limba greacă și armeană, în nici o altă limbă indo-europeană?

Problema acestui cuvînt devine și mai interesantă prin faptul că, în mod evident, același radical arată în limba armeană, în cazul unui patronimic devenit apoi toponimic, un tratament fonetic cu totul diferit. În inscripțiile de pe stînca Xorxor, ale regelui Argišti I (col. I, rîndul 17)[3] este citat numele bărbătesc *Abiliani*, iar în inscripția regelui Sardur II găsim de trei ori *Abiliani* ca nume bărbătesc (e precedat de un determinativ pentru „nume bărbătesc”) și de două ori ca nume de țară[4]. În una din inscripțiile lui Sardur II este citat un oarecare *Murin Abiliani* (col. II, rîndul 20—39). Cît privește situarea țării *Abiliani*, care a fost identificată cu un străvechi domeniu armean *Abełean*, N. Adontz o situează pe malul stîng al rîului Araxe (mai tîrziu regiunea *Abełean* este indicată ca unul din cele 16 ținuturi sau „gawar”-e din provincia Ararat[5]. Gr. Kapantzian are dreptate cînd presupune că *Abiliani* a fost inițial un nume de persoană sau patronimic, devenit ulterior numele unui trib sau clan, iar mai apoi și numele ținutului stăpînit de acel trib[6].

Dacă la *abili* — am întîlnit un anumit tratament fonetic, în baza căruia s-a ajuns în armeană la *aweli* ($b > w$, l păstrat ca un l palatal), în schimb, în acest patronimic și nume de țară, b urartic se păstrează în armeană, iar l urartic devine în armeană $ł$ velar (cf. și *ulṭu* > *ult* „cămilă”, *Kulmeri* > arm. *K'łimar*, urart. *Buzu-* > arm. *Bzn-uni*). Ambele tratamente sînt înregistrate în concordanțe urarto-armene, unele prin exemple cu totul sigure, altele mai puțin sigure. Credem că și patronimicul devenit nume de țară *Abiliani* se reduce la radicalul care a format în urartică pe *abili-*.

Nu prezintă nici o îndoială filiația lexicală a arm. *car̄* „copac” din urart. *ṣari* „crîng, livadă de pomi”, pe care-l găsim totdeauna precedat de determinativul-ideogramă GIŠ care indică „copac, lemn”. Corespondența

---

[1] Cf. etimologia lui H. Pedersen din „Kuhn's Zeitschrift”, XXXIX, 336.

[2] J. Pokorny, *Idg. Etym. Wb.*, p. 772.

[3] S. A. Melikišvili, *Урарт. клин. надп. ...*, *VDI*, 1953, nr. 3, p. 233.

[4] N. I. Marr și I. Orbeli, *Археологическая экспедиция в Ван*, St. Petersburg, 1922, p. 66.

[5] N. Adontz, *Армения ...*, p. 299, 301.

[6] Gr. Kapantzian, *Значение топонимики...*, p. 6.

fonetică este confirmată și de alte exemple în care ș urartic > arm. *c* (ca în *Șupa* > *Copʿkʿ*, *șuu̯e* > *cow* „mare, lac"). Nu sînt verosimile încercările de a explica *caṙ* printr-o etimologie indo-europeană, anume **ĝṛso-*, pentru a-l lega de v. nordic *kjarr* „tufiș" și de γάρρα „nuia", γάρσανα „mărăcini" [1] sau de v. prus. *garian* „copac" [2]. În inscripția de la Sardarabad lîngă Armavir, găsim însă și grafia za-a-ri-e : ^{GIŠ}ul-di-e ^{GIŠ}za-a-ri-e te-ru-bi „am sădit o vie și o livadă" (G. A. Meliki vili, *Урарт. клин. надп.*..., VDI, 1953, nr. 3, p. 268). Or africata urartică *z* este pronunțată *dz* și după cum, arată exemplul *Zabaḫa* > arm. *J̌awax-kʿ* (pronunțat *Džawaxkʿ*) dă de asemenea *dž* [3]. Să tragem concluzia că *caṙ* „copac" se pronunța *t͡sar* sau *d͡zar*?

I. M. Diakonov semnalează un caz foarte interesant și clar de transmitere a unui cuvînt urartic în armeană. Este vorba de *Arșibi*, numele calului regelui urartic Menuas. Se pare că acest cal devenise celebru prin viteza sa, după cum se arată într-un text urartic [4], în care ni se spune că un cal cu numele *Arșibi* a galopat împreună cu Menuas 22 de unități de lungime (nu se indică ce unități de lungime) începînd de la un anumit punct [5]. Or acest nume *Arșibi* pare a fi reprezentat în armeană prin *arciv-i*, ținînd seamă de corespondențele fonetice stabilite. Și de fapt există în limba armeană termenul *arciv* „vultur". Gr. Kapantzian a fost acela care a ajuns la concluzia că în urartică *arșibi* ar fi putut fi denumirea pentru „vultur", iar calului lui Menuas să i se fi dat acest nume din cauza vitezei sale. Astfel, termenul urartic *arșibi* ar fi putut da în armeană *arciv* „vultur", adoptat și în georgiană, unde avem *arcivi*, cu același sens. Deși nu cunoaștem sensul precis al cuvîntului urartic *arșibi*, totuși posibilitatea ca în urartică să i se fi dat calului numele de „vultur", apoi perfecta corespondență fonetică între acest nume și *arciv* „vultur" din armeană ne face să adoptăm această corespondență ca foarte plauzibilă. I. M. Diakonov consideră totuși corespondența aceasta nesigură, deoarece nu cunoaștem cu toată siguranța sensul pe care-l avea denumirea *Arșibi* [6].

Nu vom neglija să arătăm că în această privință există legături tot atît de puternice și cu unii termeni din limbile indo-iraniene. M. Mayrhofer ne atrage atenția [7] asupra unui epitet al vulturului din sanscrită, *ṛji-pyáḥ* „geradeaus emporschnellend"; în Avesta găsim pentru vultur termenul *ərəzi-fya-*, iar Hesych spune că la perși vulturul se numea ἄρξιφος (ἀετὸς παρὰ Πέρσαις). Și informațiile date de dicționarul etimologic indo-eur. al lui Pokorny se rezumă numai la limbile indo-iraniene, în ce privește legăturile termenului *arciv* cu limbile indo-europene [8]. Credem că se poate presupune, avînd în vedere existența unui termen atît de perfect corespunzător din punct de vedere fonetic în limba urartică, că este vorba de un

[1] H. Pedersen în „Kuhn's Zeitschrift", XXXVIII, p. 194; J. Pokorny, *Idg. etym. Wb.*, p. 392.

[2] J. Scheftelowitz, în „Bezzenberger's Beiträge", XXVIII, p. 301, XXIX, p. 16.

[3] I. M. Diakonov, *Сравн.-грамм. обзор*..., p. 376 și nota 24.

[4] J. Friedrich, *Beiträge zur Grammatik des Chaldischen*, în „Caucasica", 1931, fasc. 8, p. 146.

[5] Gr. Kapantzian, *Urartui Patmutʿiwn*, p. 153, nota.

[6] I. M. Diakonov, *Материалы*..., p. 30.

[7] M. Mayrhofer, *Altind. etym. Wb.*, I, p. 120.

[8] J. Pokorny, *Idg. etym. Wb.*..., p. 854–855.

cuvînt hurrit de origine indo-iraniană, care a fost adoptat o dată cu meșteșugul creșterii cailor de cursă dezvoltat la mitanieni, iar din hurrită a pătruns și în urartica înrudită[1].

Nu avem suficiente informații cu privire la două cuvinte urartice : *kapiše* avînd sensul de „măsură de grîu” și *șišul-dulini* „ritual religios, ceremonial”. Termenul *kapiše*, pe care-l găsim într-o inscripție a lui Sardur II, corespunde termenului armean *kapič*, avînd sensul de „măsură de grîu” echivalentă cu ceva mai mult de un litru, adică măsura denumită în limba greacă χοῖνιξ. Cuvîntul există și în dialectul armean din Hamšen sub forma *kapčak* „măsură de grîu”[2]. Dificultatea constă în faptul că urart. *š* (grafic, însă pronunțat *s*)[3] notat obișnuit în alte exemple de corespondență lexicală urarto-armeană prin *s*, este în cazul de față redat în cuvîntul armean prin africata palatală *č*. Se pare că urartica nu dispunea de un semn grafic adecvat pentru redarea unei africate *c* (*ts*), sau a africatei palatale *č* și întrebuința semnul grafic *ș*. I. M. Diakonov arată că „dacă în urartică existau și alte tipuri de africate, trebuie să presupunem că ele au fost redate prin aceleași semne grafice, dar pentru aceasta nu avem dovezi”[4]. În altă parte el indică însă amănuntul că *ș* urartic redă probabil și africata palatală *č* (*tš*), așa cum *z* redă în pronunțare pe *dz* și probabil pe *dž* (cum atestă corespondența urart. *Zabaḫa* > arm. *Jawax-k'* (pron. *Džawaxk'*)[5]. În cazul lui *kapiše* avem un *š* urartic redat în armeană printr-o africată palatală *č* în *kapič* (dar în același timp și de *ș*, după presupunerea lui I. M. Diakonov). Convingerea noastră că această corespondență este justă se întemeiază nu numai pe neobișnuita asemănare fonetică, ci și pe identitatea semantică perfectă.

Cît privește cuvîntul urartic *șiš-ul*, îl găsim în texte urartice în legătură cu cuvîntul *dulini*, însemnînd „ritual”; lui *șiš-ul* îi corespunde în armeană cuvîntul *cēs*, corect redat din punct de vedere fonetic și echivalent din punct de vedere semantic, termenul armean însemnînd „ritual, ceremonial”; după cum ne arată o serie de exemple sigure, urart. *š* > *s* în armeană (exemple : *Ṭušpa* > *Tosp*, *šuri* > *sur* „sabie”) iar urart. *ș* > arm. *c* (*șuṷe* > arm. *cow* „mare, lac”). Totodată se știe că semnul cuneiform urartic transliterat prin *i* se pronunță de fapt *e*.

Un alt exemplu net îl constituie radicalul hurrit *aštu-*, *ašte-*, *ašta-*, aflat în componența multor nume de persoană feminine hurrite. În hurrită mai întîlnim termenii *ašti* „femeie”, *astoḫḫe* „feminin” (sufixul este aici *-oḫḫe*; cf. *ašti-nn-a*, cazul stativ, care arată calitatea, în declinarea urartică și hurrită)[6]. Acestui radical îi corespunde în armeană verbul *ast-em* „îmi iau nevastă, mă însor” și *ast-ol* „ginere”. Credem totuși că acest radical hurrit trebuie să fi avut un echivalent și în urartică, deoarece în armeană au pătruns mai multe cuvinte din urartică decît hurrită.

---

[1] Astfel sîntem în măsură să completăm termenii indo-iranieni pătrunși în Asia anterioară. Cf. M. Mayrhofer, *Der heutige Forschungsstand zu den indoiran. Sprachresten in Vorderasien*, în ZDMG, Bd. 111, H. 2, 1962, p. 451–458.

[2] Hr. Ačaṙean, *Hayeren gavaṙakan baṙaran*, Tiflis, 1913, p. 551.

[3] I. M. Diakonov, *Сравн.-грамм. обзор*..., p. 376, nota 20.

[4] Idem, *Материалы*..., p. 36.

[5] Idem, *Сравн.-грамм. обзор* ..., p. 376, notele 23, 24.

[6] Idem, *Сравн.-грамм. обзор*..., p. 373, 383, 386, nr. 2.

Tot în hurrită îşi are probabil originea cuvîntul armean *kanǰux*, *kanǰox*, cu sensul de ,,trestie", pe care-l legăm de cuvîntul notat într-un text hurrit *ka-an-ẑu-u*, precedat de ideograma *šammu*, un determinativ pentru ,,plantă". Dificultatea constă în faptul următor : ştim că e vorba de o plantă, datorită determinativului, nu ştim însă dacă este vorba de ,,trestie" cum apare în armeană şi deci nu ştim dacă putem identifica cu toată siguranţa hurr. *ka-an-ẑu-u* cu arm. *kanǰux* ; nu ştim apoi ce sunet reprezintă transliteraţia hurrită *ẑ* şi dacă putea să fie redată în armeană prin *ǰ* (pron. *dž*) ; I. M. Diakonov arată că sunetul hurrit transliterat prin *ẑ* avea un caracter complex [1].

Vom discuta acum şi cîţiva termeni a căror echivalare cu termenii armeni ne pare nesigură, dar pe care îi semnalăm totuşi, în speranţa că după obţinerea unor informaţii suplimentare, care deocamdată ne lipsesc, vom putea vedea mai clar problemele. Dintre termenii aceştia, cel mai puţin îndoielnic este urart. *šani* ,,ceaun, căldare", căruia îi corespunde în armeană cuvîntul *san*, redat corect potrivit concordanţelor fonetice confirmate prin alte exemple şi avînd tot sensul de ,,ceaun, căldare". Nimic nu s-ar opune identificării celor două cuvinte. Or, în iraniană reconstituim **āšu̯an* după Avesta *asān*, pehlevi *āsēn/āsan* [2] ; dar deşi am putea presupune un împrumut armean din pehlevi *āsan*, constatăm totuşi lipsa unui sens identic, deoarece *āsan* înseamnă ,,de fier" ; a doua piedică o vedem în vocala iniţială *a*. De aceea socotim mai sigură etimologia urartică pentru arm. *san*, ea neprezentînd nici o dificultate. Sensul termenului *šani*, pe care-l citim în inscripţia bilingvă de la Kelišin [3], a fost de altfel verificat şi de A. Goetze [4].

Un termen care ne pune în încurcătură este urart. *ulgu-še* (grafic *ul-gu-ú-še*) ,,viaţă, sănătate" [5], căruia ar putea să-i corespundă arm. *olǰ* < **olg-* ,,sănătos, întreg". A. Goetze a fost primul care a interpretat în mod corect termenul *ulgu-še* prin ,,sănătate" [6]. Dificultatea constă în faptul că alte exemple sigure ne arată numai semnul urartic *z* redat în armeană prin acelaşi *ǰ* (*Zabaḫa* > *Jawax-kʿ* citit *Džawax-kʿ*), iar pentru o corespondenţă *g* > *ǰ* nu avem alte exemple ; din această cauză I. M. Diakonov consideră corespondenţa puţin sigură. O serie de exemple ne arată că silabele care încep cu *g* în urartică redau prin acest *g* de regulă un *i̯*. Pare totuşi mai probabil ca sunetul urartic transliterat prin *g* să fie polifonic şi că el a putut da în armeană un *ǰ*, încît dificultăţile noastre privind corespondenţa urarto-armeană *g* > *ǰ* rezultă numai din numărul prea redus de exemple urartice cu *g* pătrunse în armeană [7].

Dar avem de rezolvat şi o altă obiecţiune, anume că pentru *olǰ* s-a indicat o etimologie indo-europeană. V. Pisani a propus pentru *olǰ* cores-

---

[1] I. M. Diakonov, *Сравн.-грамм. обзор*..., p. 380.

[2] W. Belardi, *Axš-aina-, axša-ina, o a-xšai-na*? în ,,Annali dell'Istituto Orientale di Napoli", Sezione linguistica, III (1961), p. 20, nota 2.

[3] Inscripţia bilingvă de la Kelišin este reprodusă în G. A. Melikišvili, *Урарт. клин. надп.* ..., *VDI*, 1953, nr. 1, inscr. 19.

[4] *Zeitschrift für Assyriologie*, Neue Folge, V, p. 108.

[5] Vezi B. B. Piotrovski, *Karmir-Blur*, vol. II, 1950, p. 50.

[6] A. Goetze, *Zeitschrift für Assyriologie*, *NF*, V., p. 109.

[7] I. M. Diakonov, *Материалы*..., p. 40.

pondența cu gr. ὄλβιος, a cărui etimologie e obscură și care are alt sens decît *olǰ*, anume „fericit, norocos" [1]. J. Pokorny leagă *olǰ* (pe care îl derivă din **sol̯i̯o*) de gr. attic ὅλος „întreg, complet" și de sanscr. *sárva* „întreg, neatins, fiecare" [2], în timp ce A. Meillet consideră că despre *olǰ* nu se poate spune dacă a avut sau nu un *s* inițial, deși este identic ca sens cu lat. *saluus* (un astfel de *s* inițial n-a avut însă nici cuvîntul gotic *alls* sau irland. *uile*); de aceea Meillet postulează o formă i.-eur. **olyos* pentru arm. *olǰ*, în care i.-eur. **y* după *l* ar fi dat *ǰ* [3]. La aceasta se mai adaugă și compusul *amb-olǰ* „complet, întreg", în care *olǰ* este compus cu prefixul i.-eur. *ambhi*, *m̥bhi* [4]. Se pare însă că acest cuvînt e o formă tardivă, fiindcă în armeană nu găsim cuvinte de origine indo-europeană formate cu prefixul **ambhi*.

Din cele arătate rezultă că originea lui *olǰ* este foarte neclară, astfel că deocamdată nu poate fi soluționată cu siguranță etimologia lui. Nici etimologiile indo-europene nu satisfac, tocmai fiindcă există mai multe explicații etimologice, care toate par acceptabile.

Cuvîntul urartic *šer*, *šeir* „înalt" ne indică posibilitatea de a-l pune în corespondență cu termenul armean *sar* „înalt, munte", *sar-ak* „înălțime, vîrf". Am arătat că urart. *š* (probabil pronunțat *s*) a dat în arm. *s*; urart. *e* răspunde unui *a* armean, mai cu seamă fiindcă bănuim că și în urartică *e* se apropia în pronunțare de un *a* (cf. *Kulmeri* > Χλόμαρον, arm. *K'limar*). Nu ne-ar împiedica astfel nimic din punct de vedere fonetic, iar sensul de „înalt" al termenului urartic *šer* a dezvoltat în armeană sensul de „înalt" > „înălțime" > „vîrf" > „munte" [5].

Există o etimologie în baza căreia cuvîntul armean *sar* se consideră a avea origine indo-europeană; etimologia aceasta ne pare însă inacceptabilă, pentru faptul că toți termenii din limbile indo-europene care sînt derivați din rădăcina i.-eur. **k̂er-*, **k̂erə-* sau din rădăcinile lărgite, pornesc de la sensul „partea cea mai înaltă a corpului: capul" și de aici „vîrful". În situația aceasta se găsește sanscr. *śíras-* „cap, vîrf", av. *sarah-* „cap", ion. κάρη „cap"; (excepție face numai hom. pl. κάρηνα avînd sensul de „capete, vîrfuri de munți"). Numai arm. *sar* are sensul de „vîrf, înălțime, pantă" [6].

O corespondență foarte interesantă, care trebuie urmărită, deși prezintă puncte vulnerabile, este aceea care pune urart. *ḳiura*, *ḳira* „pămînt" alături de arm. *erkir* „pămînt". Termenul *ḳiura* și *ḳira* îl găsim în texte urartice (de ex. ḳi-i-ú-ra-a-ni ḳu-ul-di-i-ni m-anu „pămîntul a fost pustiu", în col. II, rîndul 34 al inscripției de la Xorxor; sau în inscripția găsită pe malul stîng al Araxe-lui, rîndul 4: ḳi-ra-ni ṣi-ra-ba-e ma-nu „pămîntul era nelocuit" [7]. J. Friedrich a fost primul care a tradus acest

[1] Vezi art. din „Kuhn's Zeitschrift", *LXI*, p. 180 și urm.
[2] J. Pokorny, *Idg. etym. Wb.* ..., p. 979.
[3] A. Meillet, *Esquisse* ..., p. 52, A. Ernout-A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, 1932, p. 852.
[4] J. Pokorny, *Idg. etym. Wb.*, p. 34; H. Hübschmann, *Armenische Grammatik*, I, p. 416.
[5] Gr. Kapantzian, *Urartui Patmut'iun*, p. 39.
[6] J. Pokorny, *Idg. etym. Wb.*, p. 574.
[7] G. A. Melikišvili, *Урарт. клин. надп.* ..., *VDI*, 1953, nr. 3, p. 237, 268.

termen prin „pămînt"[1]. În limba armeană sensul pe care i-l dăm este „terre, sol, pays, contrée", dar primul sens a fost probabil „pămînt", deoarece avem cuvîntul derivat *erkragorc* „agricultor", *erkragorcem* „cultiv pămîntul". Gr. Kapantzian explică formarea lui *erkir* din urart. *ḳira*, *ḳiura* prin acţiunea analogică a lui *erkin* „cerul". Holger Pedersen propune explicarea etimologică a lui *erkir* cu ajutorul unei rădăcini indo-europene **er̥u-* pentru „pămînt", care a furnizat termeni limbii greceşti: ἔρα „pămînt", celei gotice *airþa* „pămînt" şi, cu o rădăcină lărgită, **er-u̯o* limbilor celtice, admiţînd pentru armeană o acţiune analogică a termenului *erkin* „cer"; *erkin* reprezenta pentru *erkir* perechea semantică sau noţiunea pereche („Begriffspaar")[2]. Pe de altă parte, avem şi pentru celelalte limbi indo-europene două rădăcini, una pentru sensul de „pămînt", cealaltă pentru sensul „cer", care de asemenea reprezintă o pereche semantică, influenţîndu-se reciproc. F. Specht dă pentru pămînt rădăcina **dhghóm +s*[3], din care rezultă sanscr. *kṣắh*, av. *z̊a* (loc. *zəmē*), frig. ζεμελω, gr. χαμαί, lat. *humi* etc.; pentru sensul „cer" F. Specht propune o rădăcină **kom+s*[4] (got. *himins* < *kem+s*). W. Brandenstein admite că noţiuni-pereche (Begriffspaare) se influenţează reciproc în privinţa formării[5]; cred că acelaşi lucru poate fi admis şi în cazul adaptării analogice a lui *erkir* după *erkin*. Nu este hazardat să presupunem o contaminare a unei rădăcini indo-europene **er̥u-*, păstrate în conştiinţa sau în graiul prearmenilor, cu termenul din urartică *ḳira* „pămînt", contaminare care presupunem că a dat *erkir*, influenţată poate de noţiunea-pereche *erkin*? Exemple de astfel de contaminări există în istoria lingvisticii şi în limba armeană avem contaminări a două rădăcini, ca de ex. în cazul rădăc. **derk̂-* şi **spek̂-*, pentru a forma verbul armean *tesanem* „eu văd"[6].

Ne va mai preocupa, în fine, termenul hurrit *tiranna*, reprezentînd numele zeităţii hurrite *ᵈTiranna*[7]. Acest nume mai apare în inscripţiile de la Nuzi, în compusul *Ar-tiranna*[8]. În articolul *Sufixe urartice în armeana clasică*[9] am considerat că acest nume al unei zeităţi (probabil de origine sumeriană, fiindcă termenul *tiranna* este atestat şi în sumeriană) trebuie să fi avut o legătură cu fenomenul *curcubeului*, încît *ᵈTiranna* putea să fie o zeitate a ploii, deoarece în arm. *cirani* înseamnă „purpuriu, roşu, violet, auriu", iar în georgiană *čirano* înseamnă „haloul luminos din jurul lunei". Acest termen hurrit, care are un corespondent în urartică, l-am pus în legătură cu cuvîntul armean *ciran* „piersică", *cirani* subst. „purpură" şi adj. „purpuriu, roşu, violet, auriu", georg. *čirano* cu sensul arătat

---

[1] J. Friedrich, *Einführung...*, p. 4.
[2] H. Pedersen, *Kuhn's Zeitschrift*, XXXVIII, p. 197.
[3] F. Specht, *Der Ursprung der indogerm. Deklination*, Göttingen, 1944, p. 331.
[4] *Ibidem*, p. 271.
[5] W. Brandenstein, *Die idg. Lautgruppen* ms *und* ns, în „Studien zur idg. Grundsprache", 1952, p. 7–8.
[6] A. Meillet, *Esquisse ...*, p. 135.
[7] Gr. Kapantzian, *Ист.-лингв. работы*, p. 293.
[8] J. Gelb-P. Purves-A. Mac-Rae, *Nuzi Personal-names*, p. 267. Primul element de compunere din Ar-tiranna, apare frecvent la nume hurrite.
[9] *SCL, XI* (1960), nr. 1, p. 73 şi urm.

mai sus și *čerami* „piersică”. În prezent, sistematizînd corespondențele fonetice urarto-armene (deși nu putem spune că ele ne apar acum în mod definitiv lămurite și stabilite), ne întrebăm dacă, cu toată asemănarea fonetică a cuvîntului hurrit și urartic cu arm. *ciran*, *cirani*, georg. *čerami* și cu toată corespondența sensurilor (curcubeul sau haloul din jurul lunei, purpură, piersică și culorile acestui fruct) putem afirma că *t* hurrit, *ṭ* urartic, au putut da în armeană *c*. Este adevărat că caracterul lui *ṭ* urartic era complex : *ṭ* urart. dădea *t* în armeană, deoarece el nu era, după toate probabilitățile, aspirat [1]; în schimb urart. *ṭ* comporta o dentală surdă *t*, îmbinată cu o explozie guturală, deși el nu era identic cu *t‘* (aspirat) din armeană sau din akkadiană, și era totuși apropiat (nu identic) cu ϑ grecesc, din care cauză urart. *Ṭušpa*> θοσπιτίς (deși pe de altă parte *Ḫaliṭu* > grec. Χαλδαῖοι [2]. Vom menționa însă în continuare unele precizări ale cunoscutului indo-iranist H. W. Bailey în legătură cu aria de răspîndire a denumirii pentru „piersică” [3]. El arată că aceeași rădăcină a format numele piersicii din Caucaz pînă în Pamir ; astfel în georgiană *čerami*, în abhază *a-čaram*, în armeană *ciran* ; în Pamir apar în diferite limbi o serie de forme ca *čerī*, *čīrē*, *čirai*, *cira*, *cirə*, *čirō*, *cer* etc., pe care H. W. Bailey le derivă din rădăcina *či-r*, cu diferite sufixe. Învățatul englez presupune că în armeană este mai vechi adjectivul *cirani*, care indică culorile „purpuriu, roșu, violet, auriu”, fiind atestat în literatura cea mai veche, în timp ce *ciran* „piersica” este atestat în texte mai recente. Din armeană cuvîntul ar fi pătruns în georgiană, iar de acolo în limbă svană. În iraniană piersica se numește *čirai ciwūn*. Explicația etimologică pe care o dă Bailey termenului *ciran* nu ne mulțumește însă. El consideră că numele culorii purpurii derivă de la rădăcina *či-* „a arde” atestată în *čirāj* „lampă”, *cerax* „scînteie”. Dar, după observația justă a lui H. Vogt, cultura piersicii a avut drept centru în lumea antică tocmai Armenia și Transcaucazia [4]. Pe de altă parte, nu putem trece cu vederea faptul că există termeni atestați în hurrită, urartică și sumeriană cu o corespondență fonetică satisfăcătoare și cu cea semantică perfectă. Ei nu puteau pătrunde în aceste limbi din iraniană. Putem presupune un drum de răspîndire invers celui arătat de H. W. Bailey, anume din asiriană în urartică, de unde apoi a fost împrumutat de armeni și georgieni ; pătrunderea în iraniană și în alte limbi iraniene poate fi admisă direct din asiriană, care a exportat mulți termeni de cultură, atît în Urartu cît și desigur în regiunile locuite atunci (în sud-estul Urartului) de mezi și perși : țara *Parsua* e citată deseori în texte urartice și, mai la nord, țara locuită de *Madai* (mezi), cunoscuți deci încă din sec. VIII—VII î.e.n.

★

[1] I. M. Diakonov, *Материалы...*, p. 35.

[2] *Ibidem*, p. 34.

[3] H. W. Bailey, *Ambages Indoiranicae*, în „Annali, dell'Istituto Universitario Orientale di Milano”, Sezione linguistica, I, 2, 1959, p. 124—125, 140.

[4] *Arménien et caucasique du sud*, în „Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap”, Bind IX (1938), p. 333.

Am analizat în articolul de faţă un număr redus de cuvinte armene şi urartice sau hurrite, alegînd termenii care erau mai importanţi din punct de vedere cultural sau al organizării sociale. Ultimele studii ale lui I.M. Diakonov în legătură cu urartica şi hurrita şi mai ales cel care prezintă în mod comparativ sistemul fonetic al limbii urartice şi al celei hurrite, citate frecvent în acest articol, ne-au fost de mare folos. Ambele limbi sînt strîns înrudite ; în privinţa aceasta articolul lui I. M. Diakonov citat de noi, Материалы к фонетике урартского языка ca şi lucrarea lui E. A. Speiser, *Introduction to Hurrian* înlătură orice îndoială. Totuşi, dispunem aproape exclusiv numai de texte urartice ; pe de altă parte, ele sînt mai ales cu caracter militar şi în legătură cu construcţiile din Urartu sau foarte scurte inscripţii votive pe obiecte. Din textele hurrite avem o singură scrisoare lungă a regelui *Tušratta* din Mitanni sau texte scurte religioase. Mai există texte găsite în oraşele hurrite *Arrapha* şi *Nuzi* (aici au fost găsite vreo 4000 de texte, scrise ce e drept în akkadiană, dar oferind un material vast pentru studiul hurritei).

Desigur că corespondenţele dintre urartică sau hurrită şi armeană pe care le-am analizat se impun prin asemănarea fonetică, ca şi prin identitatea de sens, care de cele mai multe ori este completă. Totuşi pentru unele identificări, care ne indică anumite corespondenţe fonetice, nu dispunem decît de exemple izolate, încît justeţea corespondenţei fonetice va trebui să fie confirmată prin alte exemple pe care le vor furniza cercetările ulterioare. Numărul de corespondenţe sigure nu este deocamdată mare, dar fiecare corespondenţă sigură nou stabilită contribuie la cunoaşterea mai bună a foneticii urartice sau hurrite, a valorilor fonetice, redate prin semnele cuneiforme transliterate şi a corespondenţei lor cu valorile fonetice din limba armeană şi georgiană, care se bazează pe un substrat urartic.

Am subliniat faptul că trebuie să ţinem seama de o mare dificultate : faţă de un număr de cîteva mii de cuvinte armene cu etimologie necunoscută (şi care, după toate probabilităţile, nu pot avea decît o etimologie urartică), nu dispunem pentru studii etimologice decît de cîteva sute de cuvinte urartice cuprinse în cele patru sute de texte mai mari sau mici. În faţa noastră stă o problemă importantă, care trebuie să fie elucidată prin studiul vocabularului comparativ al limbii urartice şi al celei armene, anume dacă armenizarea Urartului a fost treptată, fiind mijlocită de o etapă de bilingvism urarto-armean, sau dacă în schimb ea a fost rapidă, lipsind etapa bilingvismului. Pentru aceasta e nevoie încă de cercetări comparate de vocabular urarto-armean, care să stabilească corespondenţe fonetice între ambele limbi. Încă din stadiul actual al cunoştinţelor noastre ne putem da totuşi seama de anumite condiţii în legătură cu armenizarea Urartului, ceea ce ne permite să ne raliem la opinia exprimată de I.M. Diakonov, anume că armenizarea s-a produs treptat, fiind precedată de un bilingvism urarto-armean. Această teză are toate şansele să fie confirmată de cercetările viitoare ale vocabularului urartic şi armean.

ВОПРОС ОБ УРАРТСКОЙ ЛЕКСИКЕ В АРМЯНСКОМ ЯЗЫКЕ

РЕЗЮМЕ

Автор рассматривает в данной статье 33 урартских и хурритских слова, вошедших в армянский язык в эпоху его формирования. В прошлом делались попытки объяснить некоторые из приблизительно 6 000 армянских слов с неясной этимологией урартскими словами, сходными фонетически и семантически, но при таких попытках не соблюдались строго все возможные фонетические соотношения между урартским и армянским языками. Более углубленное изучение урартского и хурритского языков, которому способствовали археологические раскопки в Армении, опубликование, почти полностью, урартских текстов, академиком Г. А. Меликишвили, исследования по урартской и хурритской фонетике, проведенные советским ученым И. М. Дьяконовым, а также американским ученым Е. А. Спейсером, внимание, уделяемое в настоящее время на западе урартскому и хурритскому языкам, — все это дало возможность автору проанализировать в настоящей статье (являющейся первой из целого ряда работ, посвященных урартской лексике в армянском языке) некоторые армянские слова урартского и хурритского происхождения, рассматриваемые со строгим соблюдением установленных фонетических правил, касающихся изменений, которые претерпели урартские и хурритские слова при их переходе в армянский язык.

LE PROBLÈME DU LEXIQUE OURARTIQUE DE LA LANGUE ARMÉNIENNE

RÉSUMÉ

L'auteur analyse une première série de 33 termes ourartiques et hourrites accueillis par la langue arménienne à l'époque de sa formation. Les linguistes ont maintes fois tenté d'expliquer certains mots arméniens (du fonds d'environ 6.000 mots dont on ignore encore l'étymologie), par des termes de l'idiome ourartique offrant des analogies sémantiques et phonétiques, sans que cependant, les correspondances phonétiques possibles entre les langues ourartique et arménienne aient été rigoureusement respectées. L'étude de plus en plus approfondie des langues ourartique et hourrite à laquelle ont contribué les fouilles effectuées en Arménie, la publication presque intégrale des textes ourartiques par l'académicien G.A. Melikichvili, les études de phonétique ourartique et hourrite du savant soviétique I.M. Diakonov et du savant américain E. A. Speiser, enfin l'attention que l'on accorde également en Occident à ces deux idiomes, ont permis à l'auteur d'analyser les mots accueillis par l'arménien des langues ourartique et hourrite, en appliquant le plus rigoureusement possible les règles touchant les transformations subies dans les mots arméniens par le phonétisme ourartique et hourrite.

PRECIZĂRI ETIMOLOGICE

DE

FLORICA DIMITRESCU

În ultimul timp, în studiile de lingvistică se acordă un interes deosebit cercetărilor etimologice, cercetări fundamentale pentru cunoașterea mai exactă a istoriei cuvintelor. Uneori, însă, aceste cercetări nu sînt duse pînă la capăt și formulările legate de etimologia unui cuvînt abundă în termeni de ,,probabilitate" — ,,se pare că", ,,e probabil", ,,e posibil", ,,presupun că", ,,cred că" etc. — justificați în unele cazuri mai spinoase, dar nejustificați în altele· Luarea în considerație a diverselor situații în care apare cuvîntul cercetat, urmărirea primelor atestări și a originalelor (dacă sînt cunoscute) după care s-a efectuat traducerea în limba mai veche, consultarea unor anumite dicționare etc. ar putea contribui la înlăturarea termenilor de ,,presupunere" și ar duce deci la precizarea etimologiei. Ne vom mărgini la două cazuri mai recente.

În *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba romînă*, vol. I, p. 252, analizîndu-se situația prefixului *arhi-* în *Cartea cu învățătură* a lui Coresi (1581) se discută etimologia cuvîntului *arhisinagog* în legătură cu sensul său :

,,Contextul în care apare *arhisinagogă* este foarte vag (*vine oarecine de la* **arhisinagoga** 381/3) și nici nu apare cuvîntul de bază fără prefix, spre a putea desprinde diferența. Se pare totuși că nu e vorba de clădirea sinagogii, ci de persoana conducătorului ei : traducătorul a redat în mod mecanic v. sl. **архисинагогъ** (ἀρχισυννάγωγος) ,,mai marele sinagogel", care probabil în textul slavonesc avea desinența *-a* (un element care ne conduce spre această interpretare este și faptul că în citat apare *arhisinagoga* și nu *arhisinagogă*, cum ar fi fost corect după prepoziție)". iar în numărul 6 al revistei ,,Limba Romînă" 1961, p. 555—556 este discutată etimologia verbului *a mători* în termenii următori :

,,Verbul *mători*" ,,a deveni matur, a îmbătrîni", a fost considerat în unele dicționare ca derivat de la *mator* cu sufixul verbal *-i*. În limba sîrbă există însă *matoriti* ,,a îmbătrîni, a petrece în zile multe". Berneker, în *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, înregistrează chiar în slava bisericească forma dialectală маторить. *Mători* dintr-un citat din Coresi, *Cartea cu învățătură*, p. 515, pare să fie chiar traducerea verbului slav : *aceasta mătorise întru zile multe* (*vise cu bărbatulu-și șapte ani den fețiia ei, de-aciia văduo ca optu-zeci și patru de ani*).

Dacă la Coresi apare *mători*, presupun că acesta a fost traducerea unui verb slav, mai ales că acest verb apare în slava bisericească și în sîrbă cu aceeași formă ca și verbul romînesc. Dacă traducătorul a găsit o formă slavă маторить, cred că nu a mai avut nevoie să derive un verb de la *mator*"

Cele două cazuri citate au comun faptul că, pentru termenii discutaţi, se porneşte de la acelaşi text de bază, de la Cazania a II-a a lui Coresi. Cazania lui Coresi este un text de o deosebită însemnătate pentru secolul al XVI-lea, dar, pentru cercetările lingvistice de orice natură, nu este suficientă referirea la acest text de mare întindere al lui Coresi, pentru că se ştie că multe fragmente din Cazania a II-a (textele evanghelice) nu sînt altceva decît reproducerea pasajelor corespunzătoare din *Tetraevanghelul* tipărit de Coresi cu douăzeci de ani înainte. Un principiu de bună metodă cere să se urmărească istoria cuvîntului pornindu-se de la primele lui atestări şi nu exclusiv de la textul de mai mare importanţă care, în general, l-a pus în circulaţie. Referirea la *Tetraevanghel* în cazul pasajelor evanghelice din Cazania are şi avantajul că se poate urmări originalul slav, *Evangheliarul* lui Macarie (1512). Or, tocmai acesta este cazul celor două cuvinte amintite mai sus : amîndouă aparţin pericopelor evanghelice, care preced ,,învăţătura".

Prima problemă pusă în cazul cuvîntului *arhisinagog* este de ordin semantic. În SMFC, I, p. 252, se avansează cu timiditate presupunerea că *arhisinagog* ar însemna nu ,,clădirea sinagogii" ci ,,persoana conducătorului ei". Simpla lectură a ,,învăţăturii" care urmează după textul evanghelic este lămuritoare pentru sensul de ,,persoană" ; la p. 384/19, cînd se revine asupra pasajului discutat (,,vine oarecine de la *arhisinagoga*"), traducerea sună : ,,vine oarecine de la *judele gloateei*", expresie reluată în ,,tîlc" : ,,zise oarecine *judeţului de gloate*" (384/23—24), ,,nu aştepta pre *judele gloateei*" (384/25) .Dacă s-ar fi urmărit în textul *Tetraevanghelului* cazurile cînd apare termenul *arhisinagog* s-ar fi constatat că acolo există contexte foarte clare pentru lămurirea, fără urme de îndoială, a sensului ,,conducător al sinagogii" : ,,Şi vine casa lui *ařhĭsinagogь*" (79 r_2), ,,grâi lu *ařhĭsinagogь*" (78^v22). Anumite indicaţii despre sensul substantivului ar fi putut să se culeagă şi din traducerea latină a Bibliei, în care apare de exemplu ,,in domum *arhisinagogi*, ait *arhisinagogo*" etc.

Prezenţa lui *-a* (de la *arhisinagoga*) s-ar fi explicat de asemenea prin referirea la *Tetraevanghelul* lui Coresi şi, apoi, la textul corespunzător din *Evangheliarul* lui Macarie : În Luca, zač. 39 citim : прїиде нѣкꙑ ѿ архїсінагога (un pasaj aproape identic apare în *Tetraevanghel* la p. 78^v 18 : Vinerâ *de la ařhisinagoga*, grâirâ" — corespunzător lui прїидоша ѿ архїсинагѡга (Marcu, zač. 21). În textul slav apare prepoziţia *ot* care cere genitivul *arhisinagoga*. Fiind un cuvînt mai puţin obişnuit, traducătorul l-a păstrat aşa cum l-a găsit în slavă, la genitiv (cum se întîmplă în multe alte situaţii în limba veche, mai ales la numele proprii cu care acesta putea eventual să fie asimilat). *-a* este, prin urmare, în mod sigur, marca de genitiv, a substantivului *arhisinagog*. Acest substantiv apare şi în dicţionarele de specialitate, de pildă în *Slovnik jazyka staroslověnskeho lexikon linguae palaeoslovenicae* I, Praga, 1958 unde se înregistrează termenul архисинагогъ (архисѵнагогъ) ,,představeny synagogy" în numeroase texte biblice vechi, de exemplu în Supr. 480/29 într-o construcţie echivalentă cu cea discutată la noi : дъштерь архисѵнагога

În concluzie, rom. v. *arhisinagog* (s.m.) ,,mai marele sinagogii" provine din v. sl. архисинагогъ

Termenul *a mători*, citat de asemenea din *Cazania a II-a*, poate fi regăsit în *Tetraevanghelul* lui Coresi de 2 ori : în textul corespunzător celui citat din Cazania a II-a (116 ^{v}12) şi într-un alt text unde sensul apare şi mai evident : ,,Eu amu săntь bătrânь şi muѧrě-mě *au mătoritь* ꙟ zilele ei (111^{r}12)". În pasajele respective din *Evangheliarul* lui Macarie apare : заматорѣвши въ днехъ мнозѣхъ (Luca, zač 8) şi : заматорѣвши въ днехъ свои (Luca, zač. 2). Etimonul apropiat este prin urmare заматорѣви ,,senescere", înregistrat, de exemplu, în Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico graeco-latinum*, Vindobonae 1862—65 şi nu маторить care, chiar dacă apare în slava bisericească şi în sîrbă, nu poate fi dovedit ca stînd la baza formei romîneşti, deşi nu ar fi cu totul exclus ca traducătorii evangheliei în romîneşte

să fi avut în față și un alt text slav decît Evangheliarul lui Macarie, în care să fi existat verbul fără prefix [1]. (În orice caz, n-ar putea fi vorba de „traducerea" ci de împrumutarea unui termen slav.) Dar, deși în general „verbele slave au pătruns în limba romînă cu prefixele corespunzătoare" (G. Mihăilă, *Imprumuturi vechi sud-slave în limba romînă*, Ed. Acad. R.P.R., 1960, p. 189), lipsa prefixului din verbul romînesc poate fi explicată dacă ne referim la situația specială a prefixului *za-*, simțit ca prefix „mobil" : o serie de verbe din slavă împrumutate în limba romînă fără acest prefix, au forme duble, cu și fără prefix. **заболѣти-болѣти, зародити-родити** etc. Analogic s-a ajuns deci de la **заматорѣти** la *mători*. Formal, (*za*)*matorěti* a putut trece în *mători*, așa cum s-a întîmplat și cu alte verbe de origine slavă în *-ěti* (scr. *òprêti* > *opri* Mihăilă, op. cit., p. 198, v. sl. **походѣти** > *pofti*, Mihăilă, op. cit., p. 236 etc.). De altfel, în general verbele de origine slavă pătrunse într-o epocă mai veche în limba romînă au fost integrate în conjugarea a IV-a.

Posibilitatea de derivație a lui *mători* din *mator* trebuie exclusă din discuție, nu atît din motivul arătat în *LR*, p. 556 ci în primul rînd din cauză că *mator* „bătrîn" este atestat cu un secol mai tîrziu decît verbul „*mători*". „Datarea" ne poate ajuta în astfel de cazuri [2] deși nu ar fi imposibil ca un termen să fi circulat fără să apară într-un text scris. Însă, chiar dacă *mator* ar fi atestat în limba din sec. al XVI-lea, explicația lui *mători* prin (*za*)*matorěti* este mai realistă, ea bazîndu-se pe relația indiscutabilă dintre un text tradus și originalul lui.

---

[1] Pentru sîrbă este atestat în Berneker, *Slavisches etym. Wört.* II s. v. *materъ* și în *Rjeečnik Hrvatskoga ili Srpskoga jezika*, Belgrad, 1904, sub forma *mătoriti*, dar în Miklosich, *Dictionnaire de six langues slaves*, 1885, p. 230 apare forma *zamatoriti*.

[2] Pentru alte cazuri în care datarea ajută la lămurirea etimologiei v. B. Potler, *La valeur de la datation des mots dans la recherche étymologique* (in W. v. Wartburg zur Siebzigsten Geburtstag, 1958, p. 581—586).

MIOARA AVRAM, *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba romînă*

Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1960, 276 p.

Numele Mioarei Avram este binecunoscut în cercetările de gramatică romînească. Autoare a numeroase studii de teorie și de interpretare gramaticală, colaboratoare de frunte a *Gramaticii limbii romîne* a Academiei R.P.R., Mioara Avram s-a distins prin maturitatea și siguranța metodei, prin temeinicia analizei faptelor, prin severitatea punctelor de vedere critice și prin valoarea imediat practică, didactică, a rezultatelor obținute. Lucrările sale se bucură de unanime aprecieri.

Disertația sa de candidat în științe, *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale*, apărută anul trecut, pune pe autoare în fața unor probleme noi, care depășesc stadiul gramaticii descriptive. Cercetarea de față constituie un capitol al sintaxei istorice romînești; autoarea examinează un material vast de fapte, care trebuie privit sincronic și diacronic, care cere o atentă și penetrantă interpretare. În aceasta constă interesul deosebit al lucrării și meritul autoarei.

Cercetarea Mioarei Avram urmărește istoria procedeelor conjuncționale (= conjuncții, locuțiuni conjuncționale, adverbe relative, după cum precizează autoarea, p. 7) de construire a propozițiilor circumstanțiale în limba romînă. Autoarea descoperă un număr impresionant de construcții conjuncționale circumstanțiale de-a lungul dezvoltării limbii romîne, îmbogățind cu mult inventarul cunoscut pînă acum. Iată de ce limitarea temei la această categorie de propoziții subordonate — cînd ar fi fost, poate, de așteptat o istorie a întregii subordonări conjuncționale romînești—este întru totul justificată de profunzimea și minuțiozitatea analizei întreprinse; autoarea ne-a oferit, într-un domeniu mai restrîns, o cercetare completă. De altfel, aceasta a fost și intenția ei: a cuprinde, pe cît este posibil, întreaga gamă de posibilități de legătură conjuncțională a propozițiilor circumstanțiale romînești din sec. XVI pînă azi. „Neglijarea" (termenul aparține autoarei) procedeelor conjuncționale care apar în limba populară își are, probabil, originea în convingerea că limba vorbită nu oferă material bogat și nou. A motiva lăsarea la o parte a textelor din *Graiul nostru* (culegerea Densusianu-Candrea-Sperantia) sau din culegerea E. Petrovici (*ALRT*), afirmînd că ele „conțin fragmente prea mici, în care vorbitorul n-a avut ocazia să folosească diversele raporturi circumstanțiale" (p. 12), că sînt neconcludente sau nespecifice pentru limba epocii, înseamnă a nu avea în vedere f r e c v e n ț a întrebuințării, e x t e n s i u n e a în spațiu și în timp, a procedeelor de legătură conjuncțională, a urmări, mai ales, înregistrarea unui număr cît mai bogat de fapte. Dar astfel

cercetarea se privează de posibilitatea de a descoperi, în multe cazuri, cauzele înlocuirii unei formaţii printr-alta : circulaţia, utilizarea largă provoacă uzura instrumentelor gramaticale. Socotim, deci, în ciuda justificărilor de la p. 12, că sursa de material oferit de textele populare ar fi putut deschide perspective noi, teoretice şi practice, cercetării.

Ceea ce trebuie remarcat în primul rînd, în lucrarea Mioarei Avram, este fineţea analizei gramaticale capabile de a pătrunde în amănuntele interne ale construcţiilor. Autoarea stabileşte distincţii noi, demne de luat în seamă în cadrul propoziţiilor temporale de simultaneitate (acţiunea din temporală durativă sau momentană, p. 52 şi urm.), în cadrul propoziţiilor concesive (concesive condiţionale, concesive reale, p. 175 şi urm.) sau introduce categorii de subordonare circumstanţiale noi : propoziţia instrumentală şi propoziţia de relaţie (aceasta din urmă mai slab ilustrată cu exemple şi, în general, mai în treacăt tratată). Cît priveşte aspectul teoretic general al lucrării se pot face o serie de observaţii. Probleme deosebite ridică, bineînţeles, cele două categorii de propoziţii considerate de autoare a face parte dintre circumstanţiale, propoziţia cumulativă şi propoziţia opoziţională. Invocarea, în sprijinul existenţei lor în limba romînă a cunoscutei şi corectei *Grammaire Larousse du XXe siècle*, adoptarea definiţiei propoziţiilor „adverbiale" formulate acolo, pentru limba franceză, constituie oare un unic criteriu convingător?[1] Cu aceeaşi dreptate am putea socoti, împreună cu gramatica germană, propoziţiile introduse prin *în loc să*, modale. *Kleine Grammatik der deutschen Sprache*, Leipzig, 1953, p. 85 şi *Der Grosse Duden Grammatik*, Mannheim, 1959, p. 517–518 enumără, printre propoziţiile modale, pe acelaşi plan cu propoziţiile de tipul „fără să" (germ. *ohne dass : er verleumdete mich, ohne dass er einen Grund dafür hatte*), propoziţiile introduse prin *anstatt dass* „în loc să" : *er redete, anstatt dass er handelte*. În gramatica italiană prepoziţiile *invece di*, *oltre a*, corespunzătoare prepoziţiilor compuse romîneşti *în loc de*, (în) *afară de*, sînt de asemenea considerate modale (cf. G. Liparini, *Il libro d'italiano*, vol. II, Milano, f.a., p. 72). Se pare deci că, în general, construcţiile de acest gen îşi găsesc cu greutate un loc printre circumstanţiale, chiar în perspectiva gramaticală a altor limbi. Cu atît mai mult aplicarea directă, în limba romînă, a modelelor de clasificare a faptelor gramaticale dintr-o altă limbă prezintă riscuri, datorite discordanţelor de structură, organizării interioare a raporturilor.

Iată de ce am fi considerat mai indicată o privire din perspectiva internă a limbii romîne. Ceea ce se constată, în primul rînd, în aceste construcţii, este sensul lor r e l e v a t, emfatic, în raport cu construcţiile obişnuite. Propoziţiile considerate cumulative scot în relief raportul logic de adiţiune prin procedee conjuncţionale modal-adversative (*bez că... apoi, bez că... dar, las(ă) că... dar*), temporal-adversative (*după ce (că) ... apoi (şi)*), spaţial-adversative (*pe lîngă că ... apoi, în afară că ... mai*) sau pur adversative (*nu numai... ci şi*) care „concretizează" relaţiile copulative. Tot astfel, propoziţiile considerate opoziţionale întăresc exprimarea raportului adversativ prin procedee conjuncţionale temporale (*în timp ce, pe cînd*), locale (*în loc ce, în loc să, unde*), finale (*pentru ca*)[2]. Sînt aceste indicii formale semne sigure ale subordonării, aşa cum susţine autoarea la p. 16? Putem să ne întemeiem în mod exclusiv pe elementul conjuncţional (în speţă, adverb relativ) şi să considerăm că, într-o construcţie ca *aceştia sînt*

[1] Acest mod de a judeca faptele romîneşti, aplicînd direct categoriile gramaticale din franceză, apare, de exemplu, în aprecierea funcţiei sintactice a locuţiunii *pe măsură ce* : „modelul francez *à mesure que* are însă valoare temporală şi ea poate avea şi în limba romînă această valoare" (p. 140). Nu e un raţionament prea simplist?

[2] Corespondenţa deplină cu coordonarea adversativă o arată, de altfel, chiar analiza autoarei, p. 212–217 : 1. opoziţia slabă dintre două fapte contrare (temporale-adversative : *pe cînd, în timp ce* sau condiţional-adversative : *dacă*), corespunzînd adversativităţii de tipul *dar, însă* şi 2. opoziţia puternică dintre două fapte contradictorii, substituibile, unul real, altul presupus (*tu plîngi în loc să te bucuri*), corespunzînd adversativităţii de tipul *ci*, după o antecedentă negativă (*tu nu te bucuri, ci plîngi*).

eroii lumii, pe cînd cei dintîi sînt eroii patriei mele (KOGĂLNICEANU), *pe cînd* exprimă un raport subordonator, circumstanţial? Iată întrebările, teoretice, de care depinde interpretarea unor asemenea categorii de propoziţii. A răspunde că, aici, ,,considerentele de ordin formal, care primează în gramatică, se opun rezolvării acestei contradicţii în favoarea conţinutului" (p. 202) este, după părerea noastră, prea puţin. Trebuie să avem în vedere, în asemenea cazuri, ambele aspecte ale comunicării, adică raportul dintre procedeele de expresie şi valorile semantice exprimate ; acestea înseamnă a introduce în raţionament un factor nou : v a l o a r e a s t i l i s t i c ă. O astfel de interpretare (sugerată, în bună măsură, de acad. Al. Graur, *S.G.*, I, p. 137—138) ne conduce mai de grabă la concluzia că propoziţiile cumulative şi cele opoziţionale constituie tipuri speciale de r e l e v a r e în planul expresiv, stilistic, a relaţiilor existente între propoziţiile copulative şi adversative. Trecerea elementelor conjuncţionale subordonatoare circumstanţiale în domeniul coordonării copulative şi adversative stă la baza acestui procedeu de r e l i e f a r e (fr. *mise en relief*, germ. *Hervorhebung*) a exprimării raporturilor de adiţiune şi de opoziţie în limba romînă.

În ceea ce priveşte însă, în mod strict, metoda formală de judecare a faptelor i-s-ar putea, fără îndoială, cere autoarei mai multă consecvenţă. Astfel, propoziţiile introduse prin *fără (ca) să*, considerate opoziţionale, au neapărată nevoie a fi distinse prin caracteristici ale expresiei de circumstanţialele de mod analizate sub titlul ,,lipsa unei acţiuni secundare" (p. 117). După părerea noastră, un criteriu de a le deosebi este diferenţierea subiectelor ; modalele introduse prin *fără (ca . . .) să* au acelaşi subiect cu regenta, în timp ce, la propoziţiile considerate opoziţionale, această condiţie nu este obligatorie (în treacăt fie spus, dintre exemplele de la p. 217—218, numai în cazul *o turburare imensă putea izbucni fără ca administraţia să aibă destule forţe pentru a o înăbuşi*, CARAGIALE se poate verifica sensul opoziţional ; în cazul exemplului din KOGĂLNICEANU : *îmi veţi ierta numai o mică pledare pentru naţia mea, fără însă să credeţi că aş denatura faptele*, conjuncţia adversativă *însă* este cea care susţine raportul adversativ ; în schimb, în exemplul din CARAGIALE, O. II, sensul adversativ al propoziţiei *fără să ştim de loc* este greu de demonstrat în planul expresiei, căci propoziţia se confundă cu o modală : *trebuie să părăsim casa unde am locuit, fără să ştim de loc unde o fi casa-n care avem să ne transportăm calabalîcul*).

O problemă formală similară ridică şi deosebirea dintre propoziţia temporală progresivă (p. 61) şi propoziţia modală de măsură progresivă (p. 136—137). Prin ce se deosebeşte construcţia : *a doua fază — treierişul — se face cu combinele . . . pe măsură ce spicele s-au uscat, pe măsură ce boabele şi-au desăvîrşit procesul de coacere* (Scînteia), temporală, de construcţia *pe măsură ce înainta în lectura biletului, Paula Gorjan îşi încrunta sprîncenele* (CEZAR PETRESCU), NB. considerată modală de măsură progresivă? Pe ce criteriu *formal* ne întemeiem aceste distincţii care, lăsate numai în seama semanticii, pot duce la confuzii?

Caracteristicile formale ale exprimării trebuie luate atent în consideraţie în analiza gramaticală. Este un punct de vedere metodic pe care trebuie să-l reţină, din principiile analizei moderne structurale a limbii, chiar şi adversarii structuralismului. Numai pe indici formali precizaţi putem funda realist analiza noastră gramaticală, fie ea şi semantică. Iată de ce se pot cu uşurinţă contesta unele interpretări gramaticale prea largi ale autoarei. Într-un caz ca : *nu-ş va pierde avuţia căci o va da săracilor, ce o ve afla în ceriu* (VARLAAM), funcţia instrumentală a lui *căci*, susţinută de autoare la p. 222, nu-şi găseşte justificare ; de ce nu ar fi un *căci* cauzal? Numai pentru că alături de nuanţa cauzală a construcţiei este posibilă, semantic, şi o interpretare instrumentală, *căci o va da = prin faptul că o va da*? S-ar părea deci, din exemplele date, că nu există o instrumentală introdusă prin *căci*. Pe ce se întemeiază, în alt loc (p. 173) interpretarea concesivă a lui *cînd* în versurile : *Pătimaş şi îndărătnic s-o iubeşti ca un copil/Cînd ea-i rece şi cu toane ca şi luna lui april*? (EMINESCU), pentru a putea

distinge pe *cînd* concesiv de *cînd* adversativ? Construcţiile socotite concesive introduse prin *pe cînd, în timp ce, în vreme ce* sînt adversative şi numai în urma acestei valori, pot apărea sensuri adiacente concesive, adică mai puternic opuse.

Dar problema indicilor formali care să verifice interpretările noastre gramaticale apare cu şi mai multă necesitate în consideraţiile privitoare la propoziţia cauzală. Mioara Avram se raliază la părerile acad. Al. Graur şi ale lui Sorin Stati, privitoare la existenţa unei cauzale indirect subordonate (subordonată cauzală a unui verb subînţeles). Această interpretare are, mai întîi, dezavantajul metodei de a considera limba, prin reconstituiri care nu au garanţia existenţei reale; în al doilea rînd, ea se bazează pe analize de acest fel: *zi-mi, Radule, pe nume, că doară sînt copilul d-tale* (ALECSANDRI) conţine o propoziţie principală care, logic, este completiva directă a unui verb de declaraţie subînţeles, p. 65 (ceea ce echivalează cu a susţine că imperativul apare în propoziţii dependente; se ştie însă că singurele conjuncţii pe care le admite imperativul sînt conjuncţiile coordonatoare şi conjuncţia *de*, a cărei funcţie coordonatoare sau subordonatoare este încă în discuţie).

Sîntem însă întru totul de acord cu Mioara Avram şi, prin aceasta, cu acad. Al. Graur şi cu Sorin Stati cînd se afirmă caracterul subordonat cauzal al propoziţiilor introduse prin *că* sau *căci* urmînd după propoziţii cu verb la imperativ. Într-adevăr cauzala are, în subordonare o extindere mai mare decît au prevăzut-o gramaticile de pînă acum. Dar de ce să nu descriem situaţia reală? Există o serie de propoziţii cauzale subordonate care urmează după verbe la imperativ sau la conjunctiv (hortativ) şi care, prin această însuşire, au o poziţie particulară printre celelalte subordonate cauzale. Se poate remarca în continuare că această categorie de cauzale subordonate nu este substituibilă prin complemente circumstanţiale de cauză. Cît priveşte existenţa, de principiu, a coordonării cauzale, precizările Mioarei Avram de la p. 67 sînt întru totul convingătoare şi demne de urmat: categoria propoziţiilor cauzale coordonate se limitează la propoziţiile introduse prin adverbe de tipul *doar, vezi că, pasămite, vezi dumneata,* la care s-ar putea adăuga *basam că.*

Lucrarea Mioarei Avram este o cercetare de gramatică istorică efectuată după o aprofundată analiză a situaţiei din mai multe epoci ale limbii romîne. O cercetare diacronică rezultată dintr-un amănunţit examen al evoluţiei fiecărei unităţi conjuncţionale în epoci succesive. Într-adevăr, consideraţiile teoretice şi concluziile se întemeiază pe un material bogat; cu greu putem adăuga alte elemente conjuncţionale la indicele alcătuit de autoare (p. 265—273)! Ceeace s-ar mai putea cere însă autoarei este o perspectivă sincronică mai judicioasă, distinctivă, mai ales asupra stărilor de limbă din trecut. Ar fi fost poate necesară o i e r a r h i z a r e a faptelor, o delimitare a faptelor individuale, creaţii pasagere, cu o existenţă precară, de cele care constituie norma într-o epocă dată, tipul de construcţie cel mai frecvent, adică o analiză mai pertinentă în sincronie. S-ar fi putut distinge astfel variantele diverse ale construcţiilor conjuncţionale, concurenţa dintre ele în aceeaşi epocă, conturarea în sincronie, a normei viitoare, valorile care determină întrebuinţarea uneia sau a alteia dintre forme. Cercetarea statistică ar fi fost în această privinţă, o bună asociată cercetării lingvistice şi stilistice: indicii de frecvenţă ridicaţi ai utilizării unui element conjuncţional arată norma construirii unui anumit tip de propoziţie circumstanţială în epoca dată. Cît de folositoare ar fi fost o asemenea perspectivă în analiza locuţiunilor conjuncţionale care introduc propoziţia temporală posterioară regentei (p. 32—33), a propoziţiilor cauzale (p. 70—71) sau a propoziţiilor concesive (p. 161—163)! S-ar fi dovedit astfel că autoarea nu urmăreşte numai să descopere faptele, cît mai multe conjuncţii sau construcţii conjuncţionale, ci caută în plus, să le determine valoarea circulatorie, locul lor în sistemul limbii. Astfel, concluziile de la p. 236—237 care afirmă „bogăţia mijloacelor de construcţie" a subordonării circumstanţiale romîneşti ar fi căpătat lumini noi. Trebuie să spunem însă că autoarea examinează întrebuinţarea elementelor conjuncţionale în sincronie, dar numai atunci

cînd cercetează limba secolului al XIX-lea şi limba de azi (unde, în general, operează cu un material mai redus cantitativ, dar mai sigur). O extindere a consideraţiilor de acest ordin şi asupra limbii secolelor XVI–XVIII ar fi fost deci întru totul binevenită.

O atenţie mai mare ar fi trebuit să acorde autoarea împrumutului, în limba romînă, al unor procedee conjuncţionale străine. El dezvăluie carenţe ale sistemului conjuncţional existent, insuficienţa mijloacelor de legătură conjuncţională în vigoare. Se vede bine acest lucru în cazul conjuncţiilor concesive : graiurile regionale au împrumutat elemente conjuncţionale maghiare (în Ardeal), turceşti (în Muntenia); (p. 172–173); limba literară actuală a calchiat pe *chit că* după fr. *quitte à* (împrumut superfluu, depreciat foarte repede, din cauza existenţei conjuncţiilor literare *deci, cu toate că*). Dar această stare de lucruri are o semnificaţie mai profundă, care a rămas nerelevată : absenţa din sistemul conjuncţional romînesc, mai ales în limba vorbită, a unor elemente solid instalate, clare, specifice exprimării raporturilor concesive. Fără îndoială această instabilitate conjuncţională (care se observă din numărul mare de elemente, menţionate de autoare la p. 161–178) este consecinţa faptului că raporturile concesive apar rareori exprimate în vorbirea populară. De altfel cercetarea lui I. Gheţie, *Conjuncţiile subordonate circumstanţiale în graiurile dacoromîne*, în *Fonetică şi dialectologie*, III, p. 170–171 confirmă afirmaţia noastră : în graiurile dacoromîneşti, propoziţiile concesive apar extrem de rar ; singurele conjuncţii concesive înregistrate de textele dialectale culese de acad. Emil Petrovici sînt *măcar cine, măcar cît, să, de, cît*, ultimele trei fiind, după cum se vede, conjuncţii cu valori multiple. Se înţelege mai uşor, în lumina acestei comparaţii cu vorbirea populară, de ce a recurs dacoromîna la împrumutul unor mijloace conjuncţionale străine. Revenim astfel din nou la necesitatea unei priviri comparative, diferenţiate, asupra mijloacelor conjuncţionale de construire a propoziţiilor circumstanţiale.

Fără îndoială, observaţiile de mai sus sînt expresia unor deziderate de metodă, de principiu, care ar putea dezvolta perspectiva teoretică a lucrării. Nu s-ar mai putea adăuga la acestea decît unele chestiuni de amănunt, dintre care nu alegem decît pe una mai însemnată. La p. 222, autoarea, discutînd propoziţiile instrumentale, integrează în cadrul lor propoziţiile introduse prin *de* de tipul : *grăieşte ... de dzice*; *strigă de dzise*; *au făcut vicleşug de au viclenit împărăţia*. Sînt însă acestea construcţii instrumentale? Aşa cum recunoaşte chiar autoarea, „propoziţia introdusă prin *de* are un caracter mai mult sau mai puţin pleonastic, predicatul ei fiind aproximativ sinonim cu verbul regent" şi au, toate, echivalente copulative. Pe ce se întemeiază atunci interpretarea circumstanţială instrumentală? Pe convingerea că *de* este conjuncţia subordonatoare? Dar această presupunere pe ce fel de element din planul expresiei o fundăm? *De* este conjuncţia care păstrează modul şi timpul verbului propoziţiei pe care o introduce, deci are comportarea unei conjuncţii copulative chiar dacă, semantic, coordonarea este însoţită de nuanţe modale sau finale. Singurul caz în care *de* poate apărea circumstanţial, chiar instrumental, este acela în care, între cele două predicate legate prin *de* există o diferenţă de sens : al doilea verb exprimă o acţiune concretă, efectivă, care indică modul direct de manifestare, de realizare a acţiunii din regentă, generală, abstractă. Construcţii ca *se laudă moldovenii de scriu*; *ştiu c-a nimerit-o bine de ţi-a pus numele Chirică* (p. 222–223), datorită raportului dintre cele două sfere semantice ale verbelor în legătură conjuncţională, admit interpretări circumstanţiale dintre care, într-adevăr cea mai exactă este cea instrumentală. Consideraţiile autoarei de la p. 222–223 ar necesita deci oarecare revizuiri.

Iată în linii mari, problemele teoretice şi practice pe care le ridică la tot pasul, această lucrare densă, de atitudine ştiinţifică bine cumpănită şi realistă, care reprezintă disertaţia de candidat în ştiinţe filologice a Mioarei Avram. Îi putem cere mai mult (între altele, şi formulări mai elegante decît **personal, nu sînt de acord** *cu calitatea de predicat a infinitivului* p. 18,

sau decît *în momentul în care propun interpretările prezentate aici* **sînt conştientă de faptul** *că ceea ce va ,,şoca" mai mult* etc., p. 20), îi putem opune păreri ale noastre, din puncte de vedere deosebite, moderne sau tradiţionaliste, strict gramaticale sau stilistice, îi putem aduce completări utile sau mai puţin semnificative, dar nu putem contesta cîtuşi de puţin faptul că cercetarea autoarei a elucidat un capitol important al gramaticii istorice şi descriptive romîneşti : subordonarea circumstanţială. Dizertaţia Mioarei Avram trebuie inclusă printre lucrările fundamentale ale lingvisticii noastre de azi.

Al. Niculescu

TATIANA SLAMA-CAZACU, *Dialogul la copii*

Bucureşti, 1962, Ed. Academiei R.P.R., 165 p.

Lucrările despre limbaj în general, dar mai ales cele referitoare la limbajul copilului, abordează de obicei problemele pornind de la situaţia de monolog şi făcînd abstracţie de momentul concret al comunicării — *dialogul.*

Cartea Tatianei Slama-Cazacu — lucrare de psihologie a limbajului — porneşte de la observaţia esenţială că limbajul trebuie studiat ca instrument de comunicare în relaţia bilaterală dintre vorbitori şi auditori, pentrucă : ,,fundamentul limbajului îl constituie o relaţie între cel puţin două persoane care vorbesc, sau mai precis, între *vorbitori* şi *auditori* care fac schimb de informaţii în cursul unui proces de *comunicare*" (p. 5).

Autoarea combate în mod just teza ,,egocentrismului" limbajului infantil — expusă de şcoala lui J. Piaget — care afirmă că în limbajul copiilor se anulează funcţia de bază a limbajului, comunicarea, copiii vorbind despre şi pentru ei înşişi.

Deşi această teză a mai fost criticată de personalităţi cunoscute în domeniul psihologiei care au scos în evidenţă erorile teoretice sau de metodologie ale cercetării lui J. Piaget, problema este încă actuală, întrucît teza afirmării egocentrismului infantil în limbaj mai apare în unele lucrări. Faptul se poate explica prin lipsa unui suficient material concret de fapte şi a unei bune interpretări care să se refere la conţinutul, forma şi motivaţia dialogului copiilor. Propunîndu-şi o cercetare mai amplă, autoarea îşi axează studiul pe următoarele trei ipoteze : *a*) limbajul propriu-zis (pe care susţinătorii tezei ,,egocentrismului" îl numesc ,,limbaj socializat") ocupă un loc predominant în vorbirea copilului, funcţia de comunicare fiind pusă în evidenţă mai ales în vorbirea copiilor crescuţi în colectiv ; *b*) copiii nu comunică numai sub forma adresare către cineva sau răspuns la o solicitare verbală, ci au şi o dezvoltată activitate de ,,intercomunicare", de dialog, vorbind între ei ; *c*) din limbajul copiilor, mai ales dialogurile prezintă particularităţi specifice de vîrstă.

Pentru cercetarea dialogului la copii, autoarea a folosit, pe lîngă observaţia liberă şi o formă de experiment combinat cu observaţia şi discuţie cu subiecţii. S-a urmărit dialogul dintre copii (în grupuri omogene ca vîrstă, sau de vîrste diferite) şi dialogul dintre copil şi adult. Remarcăm că situaţiile experimentale şi de observaţie au fost variate şi bine alese, permiţînd studierea limbii vii, reale, a copiilor.

Materialul prezentat este bogat. Subiectele au fost : peste 300 de copii preşcolari şi 61 de copii antepreşcolari. S-a insistat asupra copiilor de vîrstă mică (pînă la 7 ani) despre care susţinătorii tezei ,,egocentrismului" limbajului afirmă că nu ar avea o viaţă socială propriu-zisă. De aceea, pentru stabilirea funcţiei sociale a limbajului la copii, etapele anterioare vîrstei de 7 ani, sînt cele mai semnificative.

Cartea sistematizează materialul lingvistic obținut din cercetarea dialogului la copii, urmărind mai multe aspecte. Astfel, sînt observate diferitele forme de limbaj din punct de vedere al funcției de comunicare, evoluția formelor de limbaj și premisele dialogului, relațiile dintre parteneri, condițiile de dezvoltare ale dialogului (și în general, a funcției de comunicare) la copii. Se analizează conținutul dialogului și forma exprimării copiilor în dialog. De asemenea, se face și un sondaj statistic pentru a preciza unele date privitoare la dialog (încadrarea exprimărilor copiilor în ,,dialogul socializat" ; existența dialogului dezvoltat — replică —, deosebit de forma simplă întrebare — răspuns ; stabilitatea diverselor secvențe dialogate referitoare la o temă anumită, precizîndu-se că acest sondaj nu trebuie privit sub un aspect absolut.

Dialogul este definit prin : prezența ambilor parteneri și prin îndreptarea către partener, prin schimbul alternativ de replici, prin dozarea proporțională a lungimii replicilor, prin schimbul (relativ) de informații și prin forma lingvistică în care apare uneori, și anume de înlănțuirea sintactic-contextuală între replici" (p. 38) ,,Dialogul este o formă de contact social prin mijloace verbale".

În cele ce urmează, vom semnala cîteva dintre aspectele lingvistice ale dialogului copiilor abordate în această lucrare. Faptele de limbă sînt bine reprezentate în carte. Astfel, autoarea a consacrat un capitol întreg, analizei aspectelor de ordin formal ale dialogului copiilor (p. 106— — 140). În acest capitol se urmăresc paralel : gradul și modul în care copiii își însușesc construcțiile și formele stereotipe dialogului, precum și elementele specifice dialogului copiilor (spre deosebire de dialogul adulților). Astfel, sînt studiate formele gramaticale și formele care marchează adresarea. Începerea conversației cu formele de interpelare directă (de felul lui : *uite, mă, acolo*) și vocative provenitê din nominative articulate ; marcarea apelului la interlocutor prin alternarea persoanelor a II-a cu I și mai rar a III-a a verbelor, sau prin sublinierea diferitelor persoane, precum și cu formule-clișeu și interpelări directe (vocative și interjecții de incitare a atenției (*uite, auzi, hai, haide*) care apar mult mai frecvent ca la adulți. Încheierea discuției se face mai ales brusc, fără a fi marcată de formule speciale. Se observă că : după datele care se cer partenerilor, ei adoptă construcții specifice pentru întrebare (interogative corect întrebuințate încă de la vîrste mici —, fals interogative, eliptice), pentru ordin (anumite formule lexicale, imperative frecvente, vocative, interjecții, intonație caracteristică), pentru rugăminte (unele inversiuni, eufemisme, mai rar optativul în loc de prezent) etc. Atitudinea reciprocă a copiilor se manifestă prin mijloace expresive de afirmare (*așa* ! *bine* ! *chiar* !, *sigur* ! etc.) sau de negare (*nu, ba nu* ! etc.), remarcabilă fiind ,,negarea afectivă". Ambele atitudini se pot exprima de asemenea prin repetare formă specifică dialogului copiilor. Atitudinile afective se realizează prin procedee stilistice. Dintre acestea, la un pol e umorul propriu-zis, iar la celălalt pol — intonația specială, interjecțiile și unele mijloace lexicale — ca forme de manifestare a supărării copiilor. Specifice dialogului infantil sînt replicile deslînate, uneori fără sens, cu caracter vag. Momentele dialogului se redau prin utilizarea diferitelor timpuri (mai ales prezentul, apoi perfectul compus și imperfectul) alternate uneori și moduri (imperativul, subjonctivul). Copiii alternează vorbirea directă, indirectă și alte variante de tipul ,,stil indicat liber". Legătura dintre replici a dialogului se reflectă — în planul exprimării — mai ales prin sintaxa specială, legătura sintactică datorîndu-se principiului general al ,,adaptării la context". Înlănțuirea replicilor se face mai strîns, cu organizarea unei structuri mai definite o dată cu vîrsta, cînd scade numărul repetărilor (care micșorează cantitatea de informație). Lungimea frazelor la copii variază, multe fiind scurtate de întreruperile partenerilor. Aceste întreruperi împreună cu vorbirea simultană, alcătuiesc caracteristici ale dialogului infantil.

Pe lîngă aceste fapte, ar mai putea fi amintite și unele implicații lingvistice care apar, în cuprinsul cărții, în prezentarea altor probleme legate de dialog. Astfel se discută redondanța scăzută care caracterizează dialogul și limbajul oral — ca formă firească, uzuală a dialogului

(p. 41). De asemenea se observă în dialogul copiilor — mai mici — prezenţa formelor clişeu, a cuvintelor parazite, a cuvintelor stereotipe, a pauzelor lungi (p. 65). În adaptarea la partenerul adult, copilul adoptă anumite atitudini, pe care uneori le marchează conştient, prin formele speciale de politeţe (p. 75); în aceeaşi situaţie se observă, mai ales la copii mai mari, o exprimare mai îngrijită, cu fraze mai puţin lungi, cu mai puţine imperative şi interjecţii, cu mai puţine întreruperi ale partenerului adult (p. 77).

Concluzia lucrării este că, raportînd forma dialogului la limbajul copilului (în general), se observă că particularităţi generale ale limbajului sînt puse în lumină de dialog, deoarece există o serie de particularităţi specifice care nu pot fi surprinse în analiza monologului.

În legătură cu capitolul referitor la realizarea formală (lingvistică) a dialogului avem de făcut unele observaţii. Astfel, în analiza vorbirii copiilor, am fi dorit raportarea mai frecventă a trăsăturilor dialogului la vîrsta copiilor la care apar acestea, ceea ce ne-ar fi permis să urmărim apariţia şi dispariţia anumitor trăsături, întărirea lor cu noi aspecte, sau înglobarea lor în deprinderile de vorbire ale adolescentului sau adultului. Compararea dialogului la copii cu dialogul la adulţi nu ni se pare totdeauna semnificativă (de exemplu fragmentele de dialog de la p. 112, 115, 125), poate şi prin lipsa circumscrierii în timp, la care ne referim. Aceasta pentru că sarcasmul, parodia, stilul indirect liber, intonarea afectivă a unor replici, ca şi alte mijloace lingvistice de realizare a dialogului, aparţin, de fapt, în aceeaşi măsură vorbirii copilului şi vorbirii adultului. De asemenea, uneori ar fi trebuit să se redea fragmente mai lungi din dialoguri, în care procedeul verbal studiat să fie mai evident. Imitarea adulţilor este menţionată uneori, ca de exemplu, în cazul formelor de încurajare a acţiunii (de tip : *aşa* !) ; ne întrebăm însă dacă întrebuinţarea frecventă a interjecţiilor, care este comentată la pagina următoare (p. 114) n-ar putea avea aceeaşi cauză. Credem că unele dintre datele explicate prin dorinţa copilului de a impresiona auditorul, este posibil să fi pătruns în limbajul copiilor prin imitarea atitudinii de mirare, dragoste sau alintare a adulţilor faţă de ei. Copilul se miră de unele lucruri, aşa cum a văzut că se miră adultul faţă de ele, sau faţă de capacitatea — nebănuită a copilului de a le observa. De aceea, poate că formele imitaţiei verbale ar fi trebuit studiate pentru mai multe cazuri.

Cartea de care ne-am ocupat reţine atenţia prin competenţa cu care este tratată problema dialogului la copii. Tema cărţii este nouă în lingvistica romînească, unde nu s-a mai studiat nici dialogul copiilor, nici al adulţilor — din punct de vedere lingvistic. Concluziile — cu implicaţii în pshiologia generală şi în lingvistică — au în plus importanţă practică în pedagogie şi pot interesa şi pe scriitorii care se preocupă de literatura copiilor (v. şi p. 14).

Materialul cules este bogat şi interpretarea lui se axează pe o susţinută informaţie, atît în domeniul psihologiei limbajului copilului, cît şi în problemele de lingvistică generală. Datele culese sînt interpretate cu subtilitate şi raportate la domeniul mai larg al limbii, cu menţiuni speciale pentru ceea ce este specific copilului.

Alexandra Roceric-Alexandrescu

R. A. BUDAGOV, *Introducere în ştiinţa limbii*

Traducere şi note de G. Mihăilă. Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1961. 514 p.

Cartea profesorului Ruben Alexandrovici Budagov, şeful catedrei de romanistică de la Universitatea din Moscova, este una dintre cele patru introduceri în lingvistică apărute în limba rusă în ultimii zece ani. După cursul publicat de A. S. Cikobava şi L. A. Bulahovski în 1952—

—1953 a urmat lucrarea lui A. A. Reformatski (1955), iar după tipărirea lucrării de care ne ocupăm (1958), a apărut la Erevan (1959) traducerea din armeană a *Introducerii în lingvistică* a lui E. B. Agaian, fără a mai aminti de diferitele cursuri litografiate (v. de ex. interesantul curs al prof. M. N. Peterson, Moscova, 1952) sau de preţioasele ,,Culegeri de probleme şi exerciţii" (I. P. Mucinic, L. R. Zinder ş.a.).

Faptul acesta explică în bună măsură structura prezentei lucrări. Pentru un cititor neprevenit ar părea surprinzător faptul că autorul nu se ocupă de loc, sau mai degrabă că nu dedică capitole speciale unor probleme importante ca ,,Limba — fenomen social", ,,Caracterul sistematic al limbii", ,,Limbă şi gîndire", ,,Geografia lingvistică" etc. Autorul ne previne în prefaţă că ,,nu tuturor capitolelor li s-a dat aceeaşi extindere" şi că lucrarea de faţă nu e de tipul acelora care ,,se ocupă cîte puţin de aproape toate chestiunile obiectului studiat", ci al celor în care ,,se concentrează atenţia asupra factorilor şi tendinţelor tipice, esenţiale ale limbii, care nu sînt cercetate în fugă, ci cu atenţie, în toată complexitatea lor". Existenţa în limba rusă a altor lucrări de primul tip îi permite autorului să neglijeze anumite probleme şi să acorde mai multă atenţie altora, care i se par mai importante sau asupra cărora a reflectat mai mult, aducînd anumite contribuţii personale în lucrările sale anterioare (v. de ex. Очерки по языкознанию, Moscova, 1953, şi diferite articole citate de traducător, p. 491 şi urm.). Este drept că unele idei, deşi nu sînt dezvoltate aparte, străbat de la un capăt la altul lucrarea (ca, de ex., legătura dintre limbă şi gîndire, caracterul social al limbii, caracterul ei sistematic etc.). Despre unele probleme, de ex. problema fondului principal lexical, autorul însuşi spune că nu există temeiuri să fie tratată într-un capitol special întrucît ,,deosebirea dintre fondul principal lexical şi vocabular .. se reduce la faptul că în limbă există cuvinte şi sensuri ale cuvintelor mai stabile şi mai puţin stabile din punct de vedere istoric, logic şi lingvistic", or ,,tocmai pe acest plan a încercat să trateze autorul problema respectivă în unele din lucrările sale anterioare, ca şi în diverse paragrafe ale cărţii de faţă" (p. 167, nota 2). Totuşi cititorul regretă că interesantele idei risipite de-a lungul lucrării în legătură cu unele probleme nu au fost sistematizate în capitole speciale, ca de ex. limba şi gîndirea; bibliografia acestei probleme e citată, de exemplu, la paragraful ,,Gramatica şi vocabularul" (p. 238).

Autorul concentrează diferitele idei şi probleme în jurul compartimentelor mari ale limbii: vocabularul, sunetele vorbirii, structura gramaticală. Un al IV-lea capitol se ocupă de originea limbii iar următorul de evoluţia limbilor şi clasificarea lor, cuprinzînd probleme oarecum disparate: după metoda comparativă istorică şi clasificarea limbilor, urmează raportul dintre limba literară şi dialecte, jargoane, ca apoi să se revină la interacţiunea limbilor. Ultimul capitol tratează o problemă aparte — stilurile limbii. Cartea se încheie cu un bogat indice de materii (foarte necesar pentru depistarea problemelor tratate incidental) şi cu un indice de nume[1]. Subliniem, printre altele, faptul că autorul ia atitudine de pe poziţia lingvisticii marxiste în problemele fundamentale ale limbii. Astfel chiar în prefaţa la ediţia romînească autorul afirmă: ,,Sînt profund convins că oricare ar fi succesele acestor discipline ştiinţifice învecinate [lingvistica matematică, teoria traducerii mecanizate etc., *n.n.*], a căror dezvoltare trebuie salutată, lingvistica a fost şi rămîne o ştiinţă socială, cu toate consecinţele ce decurg de aici. Încercările de a pune sub semnul întrebării această teză indiscutabilă, încercări care au loc tot mai des în prezent în diverse ţări, ar duce fără îndoială nu numai la faptul că lingvistica şi-ar pierde independenţa, ci şi la falsificarea obiectului său fundamental de studiu — limba în toată multiplicitatea importantelor sale funcţii sociale" (p. 5). Autorul consideră deci limba nu ca un sistem de ,,semne convenţionale" (p. 5 şi 7), ci ca un mijloc cu care oamenii comunică între ei, îşi exprimă gîndurile şi sentimentele, deşi mărturiseşte că

[1] O expunere amănunţită a ideilor lucrării, cu numeroase şi judicioase observaţii critice, v. în recenzia lui C. Otobîcu, ,,Limba romînă", 4 (1961), p. 351—359.

este mai uşor ,,să recunoşti declarativ legătura dintre funcţia de comunicare şi cea de exprimare a gîndirii", decît ,,să arăţi această legătură pe baza materialului, cu alte cuvinte în practică" (p. 5—6).

El subliniază în mod just preponderenţa elementelor interne asupra celor externe în evoluţia limbii (p. 64), deşi exagerează cînd afirmă că ,,cauzele schimbărilor fonetice nu trebuie căutate în afara limbii, ci în ea însăşi, în tendinţele interne ale evoluţiei ei" (p. 217) : după cum se ştie, tocmai în fonetică e foarte posibilă influenţa substratului şi chiar împrumutul de sunete din alte limbi prin intermediul cuvintelor împrumutate, sau răspîndirea unor fenomene fonetice dialectale în limba comună sub influenţa factorilor social-istorici. De-altfel autorul însuşi atrage atenţia asupra greutăţilor determinării interacţiunii dintre factorul intern şi cel extern în limbă, deşi această problemă are o mare însemnătate metodologică. Subliniind importanţa factorului intern, a sistemului limbii, autorul combate ideea greşită a lui F. de Saussure că ,,în limbă nu există decît diferenţe" (idee preluată şi de alţi lingvişti), subliniind valoarea pozitivă, reală a elementelor limbii.

Tratarea capitolelor este inegală, nu însă atît prin spaţiul acordat fiecăruia, cît prin maniera de tratare. Fiind vorba de o lucrare de iniţiere, autorul ţine să nu dea cititorilor, în primul rînd studenţi, ştiinţa făcută gata, prezentată în formule şi definiţii ; el încearcă să-i deprindă cu un mod de gîndire ştiinţifică, să-i facă să ajungă singuri la concluziile juste pe baza materialului analizat sub ochii lor. Autorul prezintă într-adevăr foarte multe exemple din diferite limbi[1] şi numeroase fragmente ilustrative din diverşi scriitori, precum şi o bogată bibliografie. Această metodă are însă şi dezavantajul că—mai ales în prima parte, unde exemplele abundă—definiţiile şi concluziile se pierd uneori printre discuţii, exemple, lungi citate literare. Aşa este cazul cu definiţia cuvîntului, care apare sub o formă sumară la p. 15, este reluată cu unele adaosuri la p. 167, fără a se putea spune că este totuşi completă. Aceasta se observă şi din comparaţia cu acele capitole care, prin natura lor, nu se pretează la o exemplificare cu bogate citate literare sau la lungi discuţii şi care au un caracter mai organizat, mai sistematic (v. de ex. cap. *Structura şi formele cuvîntului*, p. 238 şi urm.).

Sistemul acesta de bogate exemplificări şi analize, care, de altfel, dă cărţii vioiciune şi este deosebit de important pentru formarea unui mod ştiinţific de a gîndi la începători, cărora le este în primul rînd adresată cartea, prezintă totuşi, tocmai din cauza aceasta, şi unele primejdii. În interpretarea unor fapte lingvistice intră adesea şi o bună doză de subiectivism şi, atunci cînd exemplele nu sînt alese cu grijă, dintre cele mai convingătoare, ele lasă o umbră de îndoială asupra concluziilor trase, lasă cititorului impresia că faptele pot să fie şi aşa, dar pot foarte bine fi şi altfel. Impresia de arbitrar poate lăsa în mintea începătorului îndoieli nejustificate asupra rigurozităţii disciplinei noastre în general.

Astfel, printre exemplele care se dau ca ilustrare a interesantei distincţii pe care o stabileşte autorul între sensul şi întrebuinţarea cuvîntului, se citează şi expresia ,,cu sprîncene negre" (în original ,,с темными бровями", literal ,,cu sprîncene întunecate" — nu ,, с черными бровями", sau ,,чернобровая"), dată de Cehov pentru a caracteriza un personaj antipatic — soţia lui Gurov din *Doamna cu căţelul*. Comentînd pasajul, R. A. Budagov consideră că expresia ,,nu face altceva decît să sublinieze lipsa ei de feminitate, chipul ei grosolan" . . . ,,lipsa de frumuseţe şi de imaginaţie a personajului". Această trăsătură neutră a personajului — culoarea sprîncenelor — a căpătat o nuanţă negativă, credem, numai din context şi aici nu e vorba nici măcar de o întrebuinţare specială a expresiei, cu atît mai puţin de un ,,sens organic şi evi-

[1] Interesante sînt numeroasele exemple din unele limbi puţin cunoscute din U.R.S.S. Pentru cititorul romîn e plăcut să întîlnească într-o carte străină de lingvistică generală citate adeseori exemple romîneşti (p. 132, 139, 156, 213, 279, 427, 428 etc.), sau nume de autori (I. L. Caragiale), ori lingvişti romîni (N. Drăganu, I. Iordan, Al. Rosseti, L. şi M. Seche).

dent", care ,,înlătură înţelesul obişnuit al expresiei", cum crede autorul (p. 31). Nevasta lui Gurov ar fi fost la fel de stupidă şi dacă, la visările lirice ale soţului, s-ar fi mărginit să ridice din nişte sprîncene blonde şi nu negre. Deşi interpretarea întregului pasaj este justă, valoarea specială acordată expresiei este discutabilă, în orice caz nu ,,evidentă".

Tot astfel la p. 20 se formulează ideea interesantă a unor elemente comune, generale în evoluţia semantică a aceloraşi cuvinte în mai multe limbi. Nu mi se pare însă evident că pentru a înţelege evoluţia cuvîntului rusesc *стол* este nevoie, cum crede autorul, să ţinem seamă de evoluţia sensului grec. *trapeza* în greacă sau în limbile care l-au împrumutat. Evoluţia lui de la ,,mobilă" la ,,mîncare" este perfect explicabilă în interiorul fiecărei limbi (v. expresia ,,hai la masă", unde cuvîntul înseamnă în acelaşi timp şi una şi alta).

Tot aşa în expresia franceză *table de matières* este vorba nu de o valoare specială, incidentală a cuvîntului *table* ,,masă" în îmbinarea de cuvinte dată, ci de un alt sens al cuvîntului, acela de ,,tablou, tabel, tablă" (v. *table de Pythagore, table de logarithmes, table chronologique, tables de la loi* etc.). Asemenea îmbinări de cuvinte nu sînt posibile în limba rusă tocmai pentru că cuvîntul rusesc *стол* nu are acest sens, în timp ce în limba romînă, de exemplu, unde sensul există, îmbinarea e perfect posibilă.

Mai remarcăm, în ordinea paginilor, încă unele fapte discutabile, imprecis formulate, sau nebăgări de seamă :

La pag. 27—o frază tautologică : ,,cuvintele auxiliare pot proveni din cuvinte ,,semnificative", iar acestea, la rîndul lor, pot să se transforme în cuvinte auxiliare".

Ni se pare prea categorică afirmaţia că ,,sensul cuvîntului, întotdeauna, în aceeaşi măsură ca şi termenul, redă noţiunea" (p. 37). Faptul de a admite că unele cuvinte, de altfel foarte puţine, nu redau o noţiune, nu mi se pare că ,,înseamnă a vedea în limbă doar un sistem convenţional de semne, care nu are legătură cu gîndirea". Gîndirea doar nu se face numai pe baza noţiunilor.

La pag. 60 ar trebui dată şi traducerea franceză a frazei lui Puşkin de către Prosper Mérimée. În interpretarea dată de Mérimée lui *затянулся* ca ,,şi-a strîns centura" în loc de ,,a tras un fum" nu cred că poate fi vorba de o ,,apropiere între două omonime atît de îndepărtate unul de altul" pe care ,,ar putea s-o facă doar un străin", cum crede autorul, ci pur şi simplu de faptul că Mérimée nu cunoştea cel de-al doilea sens al verbului *затянуться*.

Identificarea lui *noţional* cu *ideografic*, făcută la p. 69, nu mi se pare potrivită.

Termenul de ,,etimologie populară", care i se pare autorului necorespunzător, nu credem că ,,creează impresia că poporul e condamnat să nu înţeleagă clar cuvintele din limba literară". Sîntem însă de acord cu autorul atunci cînd condamnă tendinţa de a include în etimologia populară toate cazurile de interpretare a cuvintelor (nu numai în limba populară, ci şi în cea literară), care contrazic etimologia ştiinţifică (p. 91, nota 1).

La pag. 90 se arată că înţelegerea rus. *палисадник* ca ,,grădină mică" (= *половина сада*) e o etimologie populară. Explicaţia cuvîntului nu este însă din lat. *palus* şi rus. *сад*, "stîlp — grădiniţă", cum îl interpretează autorul, ci fr. *palissade*, germ. *Palissade*.

La pag. 125, în exemplul citat din Caragiale, nu este vorba de imposibilitatea de a traduce o expresie idiomatică, ci de traducerea greşită a lui *a îmbăta* (*cu apă rece*) prin *a adăpa* (поить).

Cînd Puşkin traduce, în locul citat la pag. 125, expresia franceză *entre chien et loup* ,,în amurg" cu ,,Пора меж волка и собаки" şi adaogă ,,А почему, не знаю я" nu ni se pare că ,,a dezmembrat în mod conştient expresia idiomatică franţuzească, privînd-o de sensul ei integral şi creînd prin aceasta o expresie neidiomatică". Puşkin, care cunoştea sensul expresiei franţuzeşti (dovadă — justa ei întrebuinţare) a tradus literal expresia pentru că avea nevoie de o rimă la ,,дружеские враки" de mai sus, pentru hazul pe care îl dă într-o strofă veselă traducerea literală a unei expresii străine etc., dar şi pentru a arăta că nu-şi explică de ce ,,amurgul" se numeşte ,,răstimpul dintre lup şi cîine" ; lui nu i-a venit în minte explicaţia că e ,,timpul

în care nu deosebeşti cîinele de lup". Îmbinarea de cuvinte rămîne la fel de neînţeleasă şi în ruseşte, ca şi în franţuzeşte, dacă nu-i cunoşti sensul dinainte, deci la fel de ,,idiomatică".

La pag. 382 limbile analitice sînt opuse celor flexionare, cînd ar fi normal să fie opuse celor sintetice, căci chiar şi limbile analitice mai au flexiune. Tot astfel dialectelor (p. 438) autorul le opune limba literară, cînd ar fi mai normal să le opună limba comună, limba naţională, căci, după cum se ştie, există şi dialecte literare.

În lămuririle date la tabloul conjugării indo-europene (p. 424) se explică doar că prin mutaţia consonantică s-a ajuns în limbile germanice de la i.-e. *$b\underline{h}$ la germ. *b*; explicaţie însă ar necesita tot atît de mult şi lat. *f*, gr. *ph*, slav δ, căci singurul corespondent identic al sunetului indo-european este cel sanscrit.

La pag. 427 se spune că latinul *lectus* ,,pat" nu se păstrează în acelaşi sens în span. *lecho*, pe care autorul îl traduce cu ,,лоте", în timp ce lui ,,кровать" îi corespunde în spaniolă *cama*. Dicţionarele atestă însă atît pentru *lecho* cît şi pentru *cama* ambele sensuri, cel popular ca şi cel pretenţios. Toată explicaţia însă devine neînţeleasă atunci cînd traducătorul romîn redă şi pe *lecho* tot prin ,,pat".

În capitolul ,,Interacţiunea limbilor", unde se arată just ce trebuie să înţelegem prin ,,uniuni lingvistice", greşit interpretate de la Trubetzkoy încoace de către unii lingvişti ca putînd duce la înrudire lingvistică, se vorbeşte de ,,interacţiunea limbilor" pe baza substratului (p. 462). Expresia nu mi se pare prea fericită, căci faptul de a avea un substrat comun duce doar la asemănare între limbile respective şi cel mult la tendinţe comune în evoluţie, dar nu la interacţiunea lor (v. de ex. romîna şi albaneza, care, avînd acelaşi substrat, nu au acţionat una asupra alteia din această cauză).

Interesantă ni se pare încercarea autorului de a face distincţie între stilurile limbii (языковые стили) şi cele ale vorbirii (речевые). Definirea primelor ca ,,determinate de însăşi natura limbii", în timp ce celelalte ,,mai degrabă depind de specificul altor fenomene sociale" (p. 481) nu ni se pare prea clară. În prima categorie, ,,principalele stiluri ale limbii", sînt incluse stilul oral, scris, ştiinţific şi beletristic, iar în cea de-a doua stilurile specifice fiecărui gen literar, de ex. care ar privi nu lingvistica ci teoria literaturii. După părerea noastră, însă, şi unele şi celelalte sînt determinate nu de ,,natura limbii", ci de factori de ordin extern — natura, obiectul comunicării, împrejurările etc. Singura deosebire dintre ele constă doar în gradul lor mai mic sau mai mare de obiectivitate şi generalitate şi de aceea primele interesează, într-adevăr, mai mult lingvistica decît celelalte.

Am atras atenţia asupra faptelor, puţine de altfel, a căror interpretare este discutabilă, sau asupra cîtorva scăpări din vedere, inevitabile în orice lucrare. Cititorul va găsi singur, în rest, nenumărate idei importante, multe originale, expuse într-o formă atractivă, vie, pe baza unui material bogat şi convingător.

Toate acestea fac din lucrarea profesorului R. A. Budagov o carte care va aduce reale foloase lingvisticii romîneşti.

★

Cîteva cuvinte despre prezentarea romînească a cărţii. Traducerea lucrării este bună, exactă şi corect romînească, redînd fidel stilul viu, colorat al originalului. Terminologia lingvistică, atît de diferită în rusă faţă de romînă [1], a fost redată cu fidelitate — merit esenţial pentru o lucrare de felul acesteia. Puţine sînt cazurile de redare nefericită sau stîngace a originalului: astfel cuvîntul *острота* este redat în acelaşi context o dată prin ,,picanterie" şi apoi prin ,,iuţime",

[1] Ar fi nevoie, credem, să se tipărească un dicţionar lingvistic rus-romîn, aşa cum au apărut dicţionare politehnice sau, mai speciale, economic, medical ş. a.

ceea ce îngreunează înţelesul textului (p. 18) ; traducerea lui *знаменательный* cu ,,semnificativ'' (p. 26 ş.a.) nu e potrivită, căci ,,cuvînt semnificativ'' înseamnă în romîneşte ,,cuvînt cu o semnificaţie deosebită'', şi nu ,,cuvînt care are sens'' ; *туземные языки*(p. 117) este tradus ,,limbi ale unor popoare exotice'' (!), în loc de ,,băştinaşe'' ; *самый факт обращения* ar fi fost tradus mai bine în contextul respectiv prin ,,faptul în sine'', ,,faptul însuşi'', decît ,,însuşi faptul...'' (p. 66) ; ,,limbă colocvială'' e un calc pentru rus. ,,разговорный язык'' (p. 470), cînd normal este ,,limba conversaţiei'' ; tot un calc este şi adjectivul, neobişnuit în romîneşte, *aspective* (nuanţe), pentru *de aspect*.

Traducătorul şi-a dat osteneala lăudabilă de a trimite întotdeauna pentru textele ruseşti la traducerile romîneşti publicate, dînd posibilitate cititorului romîn să studieze contextul. Uneori însă traducerile respective sînt doar aproximative sau chiar greşite : în textul citat la p. 17 (trad. G. Lesnea) nu mai apare în romîneşte tocmai termenul discutat în lucrare (,,sare'') ; acelaşi lucru se întîmplă în traducerile citate la pag. 112 (щепетильный) şi 114 (существенность) ; la p. 111 textul lui Puşkin, în care se spune că Rusia s-a întărit suferind loviturile sorţii, aşa cum ,,ciocanul greu sfărîmă cristalul, dar făureşte spade'', este tradus de G. Lesnea ,,Astfel cu greu ciocan dibaci/Sfărîmi cristal şi spade faci'', ca şi cînd ar fi acţiuni copulative şi nu adversative. Trebuie menţionat că denaturările cele mai mari şi mai multe se întîlnesc tocmai la un traducător cu renume — G. Lesnea. În traducerea de la pag. 112, nota 1, Lesnea colaborează serios cu autorul : în loc de ,,Pentru ultima oară Gudal se urcă pe calul său cu coama albă şi convoiul porni'', textul apare cu unele cuvinte suprimate ori schimbate şi cu o sumedenie de cuvinte în plus, inexistente în original : ,,Pe calul alb *gemînd* se suie/Gudal, *bătrînul bun şi drept* : Domol porni înmormîntarea...''. Alteori el denaturează sensul, exprimînd exact inversul : Хоть и заглядывал я встарь) В Академический словарь (adică ,,Deşi pe vremuri mă uitam în Dicţionarul academic'') e tradus ,,Deşi-am privit *destul de rar* / În Academicul Glosar'' (p. 145) ; în acelaşi text ,,onest'' este nefiresc introdus, pentru rima cu modest. Traducerile lui Lesnea, traducător de un talent incontestabil, ar merita poate totuşi în această privinţă un studiu atent în altă parte. Denaturări apar însă şi în traducerile altora : *меня хотели утопить* ,,au vrut să mă înece'' e redat în traducerea citată la pag. 363 ,,era cît pe ce să mă înec''. G. Mihăilă observă uneori defectul traducerii şi îl corectează (v., de ex., p. 53, nota 1), alteori însă îi scapă. Ar fi fost mai bine dacă traducea el însuşi textele citate, căci traducerea lucrării dovedeşte că ştie să redea şi fidel şi frumos originalul, or tocmai de exactitate era nevoie.

Traducătorul a avut ideea fericită de a îmbogăţi lucrarea cu o notiţă despre autorul cărţii şi cu note bibliografice suplimentare din literatura lingvistică romînească sau din cea străină apărută după tipărirea ediţiei ruseşti. El a introdus, cum e şi firesc, în indice numele lingviştilor citaţi de el în notele suplimentare. Nu văd însă de ce a dat şi numele traducătorilor romîni ai fragmentelor literare citate : Maria Banuş apare alături de indologul A. Barannikov, iar M. Beniuc lîngă E. Benveniste, ca şi cînd amîndoi ar fi lingvişti. G. Lesnea, pe care nu prea avem de ce să-l lăudăm aici, apare cu mai multe atestări decît cei mai mari lingvişti. Dacă menţionarea în index a autorilor din care sînt analizate unele fragmente este justificată, introducerea traducătorilor lor romîni nu are nici un rost.

Potrivit ar fi fost ca, la notele suplimentare introduse de traducător, să se indice şi pagina la care trebuie adăogate, căci celui care porneşte de la aceste note spre text îi este imposibil să găsească locul la care se referă, ba, mai mult, cel căruia i-a scăpat din vedere nota de la pagina 27, în care se explică că cifrele în paranteză trimit la notele de la sfîrşit, sau cel care consultă numai anumite capitole, nu-şi dă seama de rostul acestor cifre.

Ar mai fi de adăogat la ,,Erata'' cărţii o serie întreagă de greşeli de tipar, despre care nu ştim din a cui vină provin : *neoiogisme* (p. 109) ; *istricul* pentru *istoricul* (162), *u* romînesc în loc de и rusesc (p. 190, 216) ; lipsa indicaţiei revistei (ВЯ) în nota de la p. 286 ; *atit sensul* (292) ;

окру ыив pentru *окрутив* (310); *юе* pentru *нeьо* (314); *poțiunile* şi *печь* pentru *noțiunile* şi *ремь* (463, notă). În unica propoz ție cu litere greceşti citată se fac patru greşeli în patru cuvinte, din care cauză textul devine neinteligibil : τὸν μῆδον ἴόμεν ἐλθόνῑα" în loc de „τὸν Μῆδον σμεν ἐλθόντα" dintre care două, e drept (μ pentru *M* şi ῑ pentru τ) provin din ediția originalului. Alte cîteva greşeli de tipar ale originalului au fost corectate de traducător (ex. p. 266 din original — 315 în traducere; 363 din original — 426 din traducere etc.). Editura ne mai oferă la sfîrşit (p. 512) un supliment gratuit : retipărirea — de prisos — a jumătate din pagina anterioară. Este drept că greşelile citate nu alterează decît rareori înțelesul. Mai multă grijă pentru tipărirea unei cărți de lingvistică, unde orice literă are adesea însemnătate, n-ar fi stricat totuşi.

C. Poghirc

П. ХР. ИЛИЕВСКИ, *Аблативот, инструменталот и локативот во најстарите грчки текстови.* (*Жива антика, посебни изданија, книга 2*)

Skopje, 1961, 148 p. (cu un rezumat englez, p. 95—140).

Descifrarea linearului B a pus din nou în discuția specialiştilor istoria flexiunii nominale greceşti. Se dezbate, într-un număr relativ mare de publicații din ultimii ani, problema numărului de cazuri din greaca comună primitivă, ca şi cronologia dispariției cazurilor neatestate în greaca clasică (ablativul, instrumentalul şi locativul). Sistemul de scriere pe care se bazează linearul B, cu imperfecțiunile lui bine cunoscute, a dat naştere la numeroase ipoteze privitoare la desinențele nominale. Marea dificultate de care se izbeşte cercetătorul se poate rezuma astfel : în scrierea creto-miceniană, desinențele omografe acoperă desinențe omonime, desinențe diferite sau aceeaşi desinență cu valori multiple? De pildă, dacă un cuvînt apare în două contexte cu terminația *-o*, — prima dată cu sens de dativ, a doua oară cu sens de ablativ, — se deschid cele trei posibilități de interpretare amintite :

a) două desinențe *-o*, omonime ; aceasta presupune că există un tip paradigmatic unde dativul nu coincide formal cu ablativul ;

b) două desinențe diferite (*-ōi* şi *ōd* sau *-ōi* şi *-ō*), care apar identice numai în scris ;

c) o singură desinență *-o*, cu două valori (dativ şi ablativ) ; afirmația e valabilă dacă în tot sistemul nominal dativul coincide formal cu ablativul (şi în acest caz nu mai avem dreptul să vorbim de două cazuri diferite, ci de unul singur : „dativ-ablativul").

Diferența dintre *a*, *b* şi *c* este clară din punct de vedere teoretic, dar imediat ce trecem la verificarea ei pe materialul dialectului creto-micenian, rezultatele sînt nesigure : traducerea textelor e adesea vagă, relațiile cazuale pot fi interpretate în mai multe feluri, grafia e oscilantă.

Am reamintit toate aceste lucruri pentru a sublinia cît e de grea sarcina cercetătorului care îşi propune să descrie flexiunea nominală creto-miceniană şi, în acelaşi timp, pentru a susține că nu trebuie să reproşăm autorului caracterul de simple ipoteze al concluziilor sale.

Autorul este în cazul de față un cercetător asiduu al limbii linearului B. Într-un articol din 1956 [1], P. Ilievski apăra descifrarea lui Ventris contra obiecțiilor lui A. J. Beattie („Journal of Hellenic Studies", 76, 1956) şi susținea că se poate vorbi de un ablativ în *-e* (< **es*) la temele consonantice şi în -ω(δ) la temele în *-o-*. Mai recent, în *The adverbial suffix* -θεν *in Mycenaean* [2],

[1] *Is the decipherment of Ventris a house of cards?* în „Živa antica" VI (1956), fasc. 2.
[2] Publicat în „Živa antica" IX (1960).

discută din nou despre ablativ și despre sistemul nominal în genere (concluziile sale vor fi prezentate mai departe, deoarece le întîlnim din nou în cartea pe care o prezentăm). La acestea se adaugă numeroase note pe care cercetătorul de la Skopje le-a consacrat lecturii unor texte cu interpretare controversată, unor cuvinte și forme gramaticale creto-miceniene.

P. Ilievski pornește de la constatarea că greaca clasică are rămășițe de locativ, instrumental și ablativ, ceea ce înseamnă că aceste cazuri au existat într-o perioadă mai veche a limbii; avem tot dreptul să le căutăm în tabletele scrise cu linearul B (sec. XV—XIII î.e.n.), mai vechi cu opt sute de ani decît primele documente grecești cunoscute pînă în 1953.

L o c a t i v u l se identifică în greaca clasică cu dativul. Dintre cazurile dispărute, el a lăsat cele mai multe urme (οἴκοι, Ἰσθμοῖ, πέδοι, αἰέν, πάλαι) etc., pentru a nu cita decît cîteva exemple din dialectul atic); în dialectul arcado-cipriot se pare că mai avea încă forme diferite de dativ. De aceea e foarte firesc să-l găsim în textele creto-miceniene.

P. Ilievski ajunge la concluzia că sincretismul dativ-locativ era total la plural (p. 101), dar la singular nu se realizase încă. Lucrul acesta nu poate fi dovedit pentru temele vocalice — după cum mărturisește însuși autorul — deoarece terminațiile *-ai*, *-oi*, respectiv *-āi*, *-ōi* se confundă în sistemul de scriere (care nota identic vocalele diferite prin cantitate). La temele consonantice, se observase de mult că există o oscilație de grafie și că formele cu sens de dativ sau locativ se scriu cînd cu *-i*, cînd cu *-e*. După interpretarea lui Ilievski, *-i* < IE *-*i*, desinență de locativ, iar *-e* < *-ei*, desinență de dativ. Dialectul creto-micenian ar atesta stadiul în care sincretismul celor două cazuri începuse la temele consonantice, dar nu se stabilise încă o formă unitară (p. 100).

Admițînd că oscilația grafiei a fost corect interpretată și că e vorba într-adevăr de un fenomen morfologic și nu fonetic (cum au fost înclinați să creadă pînă acum majoritatea specialiștilor), de aici nu rezultă însă că dialectul creto-micenian cunoștea cazul locativ, ci, cel mult, că rămășițele locativului sînt mai numeroase aici decît în dialectele de mai tîrziu (cred că *-i* și *-e* trebuie considerate variante ale aceluiași morfem de „dativ-locativ" și nu morfeme diferite).

Situația i n s t r u m e n t a l u l u i este mai clară; de la începuturile studierii linearului B a fost evident că acest caz exista în creto-miceniană: cu desinența *-pi* la pluralul declinărilor I și a III-a și cu *-o* la pluralul declinării a II-a. La aceste lucruri certe, Ilievski adaugă următoarele:

a) *-pi* exista probabil și la dualul tuturor declinărilor; împotriva lui S. Luria și M. Lejeune, crede că singularul nu cunoștea această desinență (p. 106—107);

b) trei exemple dovedesc că *-pi* începuse să se folosească și la temele în *-o-* (p. 106);

c) la singular, instrumentalul se termina probabil în *-o* la declinarea a II-a și în *-e* la declinarea a III-a (Pentru temele în *-a-* nu există exemple.) (p. 108—111);

d) desinența *-pi* nu caracteriza însă numai forme cu înțeles de instrumental. În tabletele de la Knossos (1400 î.e.n.) sînt două exemple, iar în cele de la Pylos (1200 î.e.n.) 68 de exemple în care *-pi* era atașat la nume de localități și nu poate fi considerat desinență de instrumental.

P. Ilievski observă pe bună dreptate că, în intervalul acesta de două secole folosirea lui *-pi* s-a extins, căpătînd sens de ablativ. Pînă la Homer (unde *-pi* e reprezentat prin -φι), extinderea merge pînă acolo încît -φι are înțeles de instrumental, ablativ, locativ, genitiv și dativ [1]. În cele din urmă desinența -φι dispare, fapt pe care autorul îl explică astfel: „Cînd -φι și-a extins folosirea atît de mult, încît a încetat să marcheze relațiile cazuale, a ieșit cu totul din uz" (p. 117).

În felul acesta ajungem la discutarea a b l a t i v u l u i, căruia autorul îi consacră cea mai mare parte a volumului (p. 38—92; p. 112—138 din versiunea engleză). Greaca clasică a păstrat foarte puține urme de ablativ, funcțiile acestuia fiind exprimate, de obicei, de genitiv.

[1] Vezi la p. 117 cum își explică autorul această mare extindere a lui -φι.

P. Ilievski descoperă numeroase exemple creto-miceniene unde relaţia cazuală este de ablativ, dar forma cuvintelor nu este de genitiv şi nu e caracterizată nici prin sufixul -θεν, care exprima adesea sensul de ablativ în poemele homerice. Terminaţiile sînt *-a, -o, -e* (neconcludente, deoarece sînt omografe cu numeroase alte desinenţe cazuale) şi *-pi*, caracteristic pentru instrumental.

Ipoteza lui P. Ilievski despre ablativul creto-micenian se poate rezuma astfel : întrucît *-pi* e la origine (în textele de la 1400 î.e.n., aproape exclusiv) desinenţă de instrumental, iar *-a, -o, -e* notează şi desinenţa de instrumental singular, e de presupus că *-a, -o, -e* — cînd exprimă relaţia de ablativ — nu sînt altceva decît grafii pentru *-ā, -ō, -ē* (instrumental). Deci atît la singular, cît şi la plural, ablativul a fuzionat cu instrumentalul, ca şi în limbile italice. Aceasta nu exclude însă posibilitatea existenţei unui număr mare de rămăşiţe ale vechiului ablativ : ne-am aştepta la *ōd, -ās* şi poate *-es* (p. 139). După ce s-a produs această fuziune, s-a simţit din nou nevoia de a exprima clar, printr-o formă proprie, ideea de ablativ, şi funcţia aceasta a căpătat-o, în intervalul dintre sec. XIII şi VIII, sufixul -θεν.

Această din urmă idee mi se pare foarte convingătoare, dar nu acelaşi lucru se poate spune despre ipoteza principală, privitoare la exprimarea ablativului în creto-miceniană. Într-adevăr, exemplele invocate de autor dovedesc că *-pi* ajunge şi desinenţă de ablativ, la plural, în sec. al XIII-lea. Dar de ce trebuie să presupunem că formele de instrumental exprimau relaţia de ablativ şi la singular? (ceea ce înseamnă că exista un singur caz, instrumental-ablativ). Grafia *-a, -o, -e* nu e un argument bun ; aceste desinenţe nu reprezintă numai pe *-ā, -ō, -ē* (adică instrumentalul), ci şi dativul (adică rostirea *-āi, -ōi, -e*[1]), locativul (adică *-ai, -oi, -e*) sau chiar ablativul moştenit (**-ād, *-ōd, *-es*). Mi se pare deci că regulile de scriere ale linearului B nu ne îngăduie să afirmăm nici fuziunea totală a ablativului cu instrumentalul, nici existenţa ablativului ca un caz aparte. Nu ne rămîne decît să aşteptăm ca fapte noi să contribuie la limpezirea acestei situaţii atît de confuze.

Sorin Stati

---

[1] Care alternează cu *-i* ; vezi mai sus discuţia despre locativ.

CĂRŢI ŞI REVISTE SOSITE PÎNĂ LA 30 APRILIE 1962

A. CĂRŢI

EMILIO ALARCOS LLORACH, *La constitución del vocalismo catalán*. Extras din *Homenaje a Dámaso Alonso*, Vol. I, Madrid, 1960, p. 35–49.

EMILIO ALARCOS LLORACH, *La forme « cantaria» en espagnol* (Mode, temps et aspect). Extras din *Actes du IXe Congrès International de Linguistique Romane*, Lisbonne, 1959, 15 p.

PAUL K. ALKON, *Behaviourism and Linguistics : an Historical Note*. Extras din *Language and Speech*, 2 (1959), 1, p. 37–51.

SVEN ANDERSSON, *Nouvelles études sur la syntaxe et la sémantique du mot français* **tout**, Lund, Copenhague [1961], 275 p.

B. S. ANDRÉSEN, *On the Perception of Unreleased Voiceless Plosives in English*. Extras din *Language and Speech*, 3 (1960), 2, p. 71–77.

D. J. BRUCE, *Some Characteristics of Word Classification*. Extras din *Language and Speech*, 4 (1961), 1, p. 1–17.

LUIS JAIME CISNEROS, *Conciencia y sentimiento lingüístico : el problema de la traducción*. Extras din *Homenaje a Dámaso Alonso*, Vol. I, Madrid, 1960, p. 349–356.

LUIS JAIME CISNEROS, *Tres clases sobre sistema verbal*. Extras din *Sphinx*, 1960, p. 100–108.

D. W. DAVIES, *The Organization of a Russian-English Stem Dictionary on Magnetic Tape*. Extras din *Language and Speech*, 3 (1960), 4, p. 193–222.

JORGE DE MORAIS BARBOSA, *Note sur la Ponctuation Portugaise*. Extras din *Bulletin des Jeunes Romanistes*, I (1960), p. 15–19.

STUART C. DODD, THOMAS R. GERBRICK, *Word Scales for Degrees of Opinion*. Extras din *Language and Speech*, 3 (1960), 1, p. 18–31.

А. И. ЕФИМОВ, *Стилистика художественной речи*. Издание 2-е, дополненное и переработанное, Москва, 1961, 517 [519] p.

GUNNAR FANT, *Acoustic Theory of Speech Production*. With Calculations based on X-Ray Studies of Russian Articulations, 's Gravenhage, 1960, 323 p.

THOMAS FARRIMOND, *Age Differences in the Ability to Use Visual in Auditory Communication*. Extras din *Language and Speech*, 2 (1959), 4, p. 179–192.

IVÁN FONÁGY, *Communication in Poetry*. Extras din *Word*, 17 (1961), 2, p. 194–218.

I. FONÁGY, K. MAGDICS, *Speed of Utterance in Phrases of Different Lengths*. Extras din *Language and Speech*, 3 (1960), 4, p. 179–192.

D. B. FRY, *Phonemic Substitutions in an Aphasic Patient*. Extras din *Language and Speech*, 2 (1959), 1, p. 52–61.

OM P. GANDHI, GORDON E. PETERSON, FRANCIS YU, *Recurrently Impulsed Resonators in Speech and Psychophysical Studies*. Extras din *Language and Speech*, 3 (1960), 3, p. 140–154.

FRIEDA GOLDMAN-EISLER, *A Comparative Study of Two Hesitation Phenomena*. Extras din *Language and Speech*, 4 (1961), 1, p. 18–26.

C. B. VAN HAERINGEN, *Netherlandic Language Research*, Leiden, 1960, VIII + 120 p.

F. W. HARWOOD, *Quantitative Study of the Speech of Australian Children*. Extras din *Language and Speech*, 2 (1959), 4, p. 236–272.

HANS G. HERZBERGER, *The Joints of English*. Extras din *Proceedings of Symposia in Applied Mathematics*, Vol. XII. Structure of Language and its Mathematical Aspects, 1961, p. 98–103.

HENRY HIŻ, *Congrammaticality, Batteries of Transformations and Grammatical Categories*. Extras din *Proceedings of Symposia in Applied Mathematics*, Vol. XII. Structure of Language and its Mathematical Aspects, 1961, p. 43–50.

ANDREAS KOUTSOUDAS, *Defining Linear Context to Resolve Lexical Ambiguity*. Extras din *Language and Speech*, 2 (1959), 4, p. 211–235.

WOLFGANG KULLMANN, *Die Quellen der Ilias (Troischer Sagenkreis)*, Wiesbaden, 1960, XIV+ 407 p. (Hermes, Heft 14).

M. LEROY, *Les composés arméniens en* **∼pet**. Extras din *Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves* (Bruxelles), XV (1958–1960), p. 109–128.

JOHN LOTZ, ARTHUR S. ABRAMSON, LOUIS J. GERSTMAN, FRANCES INGEMANN, WILLIAM J. NEMSER, *The Perception of English Stops by Speakers of English, Spanish, Hungarian and Thai : a Tape-Cutting Experiment*. Extras din *Language and Speech*, 3 (1960), 2, p. 71–77.

W. MAŃCZAC, *Fréquence d'emploi des occlusives labiales, dentales et vélaires*. Extras din *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris*, LIV (1959), 1, p. 208–214.

WITOLD MAŃCZAK, *Origine de l'apophonie* **e/o** *en indo-européen*. Extras din *Lingua*, IX (1960), 3, p. 277–287.

W. MERLINGEN, *Zur Sprache der thrakischen Ringinschrift*. Extras din *Die Sprache*, VI (1960), 2, p. 179–192.

LOUIS MICHEL, *Le langage méridional dans l'œuvre d'Alphonse Daudet*, Paris [1961], 263 p.

IRWIN POLLACK, L. DECKER, *Consonant Confusions and the Constant-Ratio Rule*. Extras din *Language and Speech*, 3 (1960), 1, p. 1–6.

M. REGULA, *A propos du problème* **andar, anar, aller**. Extras din *Revue de Linguistique Romane*, XXIV (1960), 93–94, p. 112–115.

M. REGULA, **Disparpallare**. *Ein Substrat für romanische Formen?* Extras din *Zeitschrift für französische Sprache und Literatur*, LXX (1960), 3/4, p. 199–204.

J. P. S. ROBERTSON, S. J. SHAMSIE, *A Systematic Examination of Gibberish in a Multilingual Schizophrenic Patient*. Extras din *Language and Speech*, 2 (1959), 1, p. 1–8.

A. ROSETTI, *Sur la classification des phonèmes semi-voyelles (ou semi-consonnes)*. Extras din *Phonetica*, 5 (1960), 2, p. 123–124.

A. ROSETTI, *Sur le système vocalique du roumain*. Extras din *Annali dell'Istituto Universitario Orientale di Napoli, sezione linguistica*, III (1961), p. 99–103.

H. RUBENSTEIN, L. DECKER, I. POLLACK, *Word Length and Intelligibility*. Extras din *Language and Speech*, 2 (1959), 4, p. 175–178.

M. SALA, *Un cas de synonymie et d'homonymie : roum.* **noaten, cirlan**. Extras din *Revue de Linguistique Romane*, XXIV (1960), 95–96, p. 373–389.

EVA SIVERTSEN, *Segment Inventories for Speech Synthesis*. Extras din *Language and Speech*, 4 (1961), 1, p. 27–90.

TATIANA SLAMA-CAZACU, *Langage et contexte*. Le problème du langage dans la conception de l'expression et de l'interprétation par des organisations contextuelles, 's Gravenhage, 1961, 251 p.

CARL-GUSTAF SÖDERBERG, *A Typological Study on the Phonetic Structure of English Words with an Instrumental-Phonetic Excursus on English Stress* [Lund, 1959], 122 p.

PETER STREVENS, *Spectra of Fricative Noise in Human Speech*. Extras din *Language and Speech*, 3 (1960), 1, p. 32–49.

ANNE TAYLOR, NEVILLE MORAY, *Statistical Approximations to English and French*. Extras din *Language and Speech*, 3 (1960), 1, p. 7–10.

ELIZABETH ULDALL, *Attitudinal Meanings Conveyed by Intonation Contours*. Extras din *Language and Speech*, 3 (1960), 4, p. 223–234.

PEDRO HENRÍQUEZ UREÑA, *Estudios de versificación española*, Buenos Aires [1961], 399 p.

B. PERIODICE

Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae, X (1960), 3–4 : L. ORSZÁGH, *Problems and Principles of the New Dictionary of the Hungarian Language*, p. 211–273 ; L. GÁLDI, *Une strophe, ses métamorphoses et son expressivité de Goethe à Eminescou*, p. 287 – 305 ; J. DE LEEUWE, *«Ungeformt» und «umrissen» im Zusammenhang mit der Entstehung und Entwicklung von Wortklassifikationen*, p. 341 – 368 ; Ö. BEKE, *Nomen und Verbum*, p. 369–381.

Anales de Filología Clásica, VII (1960), II : La „Recenzii" : Erich Auerbach, *Introduction aux études de philologie romane* (ORESTES FRATTONI), p. 79–82.

Annales publiées par la Faculté des Lettres et Sciences humaines de Toulouse, IX (1960), 4 (Via Domitia VII) : A. SOUTOU, *Quelques anciens noms de lieux dans la région de Ste-Eulalie-de-Cernon (Aveyron)*, p. 195–203 ; J. ALLIÈRES, *Petit atlas linguistique basque français „Sacaze"*, p. 205–219.

L'Année philologique, XXX (1959).

Annali dell'Istituto Universitario Orientale di Napoli, Sezione Linguistica III (1961) : M. DURANTE, *Etrusco e lingue balcaniche*. Append. : *Le glosse tirreniche in Esichio*, p. 59 – 78 ; M. KŘEPINSKÝ, *L'expression du prohibitif latin dans les langues romanes*, p. 89–98 ; A. ROSETTI, *Sur le système vocalique du roumain*, p. 99–104 ; G. PETTENATI, *Su alcuni riflessi del discorso interiore nel discorso scritto*, p. 237–246. La „Recenzii" : *Festschrift Johannes Friedrich* (P. MERIGGI), p. 251–254 ; Hjlmar Frisk, *Griechisches etymologisches Wörterbuch*, p. 257–260.

Annali dell'Istituto Universitario Orientale di Napoli, Sezione Romanza, III (1961), 1 : GIOVAN BATTISTA PELLEGRINI, *Sulla nasalizzazione del portoghese e sui parallelismi romanzi e estraromanzi*, p. 115–126 ;

IDEM, 2 : JACINTO DO PRADO COELHO, *La mise-en-relief stylistique de quelques possibilités syntaxiques du portugais*, p. 247–266.

Annali dell'Istituto Universitario Orientale di Napoli, Sezione Slava, IV (1961), 1 : N. MINISSI, *La posizione di* [ł] *nella struttura fonematica del russo moderno*, p. 1–21 ; N. MINISSI, *La categoria del genere nelle lingue slave*, p. 23–41 ; M. WHEELER, *A Note on «Predicative Words» in Russian*, p. 43–49 ; M. FOGARASI, *Varia Etymologica*, p. 51–65.

Annali del Museo Pitrè, VIII–X [1957–1959].

Anuario de Letras. Revista de la Facultad de Filosofía y Letras, México, I (1961).

Archiv Orientální, 28 (1960), 1.

IDEM, 2 : La „Recenzii" : Walter Porzig, *Das Wunder der Sprache* (L. ZGUSTA), p. 323—326 ; *Contributions onomastiques publiées à l'occasion du VIe Congrès international des sciences onomastiques à Munich du 24 au 28 Août 1958* (L. ZGUSTA), p. 329 ; V. I. Georgiev, *Issledovanija po sravnitel'no-istoričeskomu jazykoznaniju* (L. ZGUSTA), p. 329—330 ; Hans Krahe, *Indogermanische Sprachwissenschaft*, I (L. ZGUSTA), p. 330—331.

IDEM, 3 : La „Recenzii" : V. A. Zvegincev, *Semasiologija* (L. ZGUSTA), p. 519—521 ; Joseph H. Greenberg, *Essays in Linguistics* (L. ZGUSTA), p. 522—526 ; *Preliminaries to Speech Analysis* (K. PETRÁČEK), p. 526—527.

IDEM, 4 : Samuel Reiss, *Language and Psychology* (L. ZGUSTA), p. 682 ; C. E. Bazell, *Linguistic Typology* (L. ZGUSTA), p. 682—684 ; *Miscelánea homenaje a André Martinet* : „*Estructuralismo e historia*" (L. ZGUSTA), p. 684—685.

Archivio glottologico italiano, XLV (1960), I : C.A. MASTRELLI, *Per l'indeuropeità di Basiléys*, p. 1—36 ; P. RAMAT, *L'etimologia del nome latino « Morta »*, 61 — 67. La „Recenzii" : A. Ronconi, *Interpretazioni grammaticali* (P. G. SCARDIGLI), p. 68—75 ; Maria G. Delfino, *Il problema dei rapporti linguistici tra osco e latino* (MARIA LUISA GERNIA), p. 78—80. Necrolog : *Clemente Merlo* (A. SCHIAFFINI), p. 92—96.

Archivum Linguisticum, 13 (1961), 2 : ANGUS MCINTOSH, „*Graphology*" *and Meaning*, p. 107—120 ; W. ROTHWELL, *Some Aspects of the Semantic Field of* Tabularium *in Medieval French and Provençal*, p. 129—140 ; P. H. MATTHEWS, *Transformational Grammar*, p. 196—209.

Association des Classiques de l'Université de Liège, 7 (1959), 1.

IDEM, 2 : L. DEROY, *Remarques sur le « Code de terminologie grammaticale »*, p. 65—82.

Atti dell'Istituto Veneto di scienze, lettere ed arti, CXVIII (1959—60) Classe di scienze morali e lettere.

Bulletin of Hispanic Studies, XXXIX (1962), 1 : La „Recenzii" : W. D. Elcock, *The Romance Languages* (F. W. HODCROFT), p. 48—49.

Časopis pro moderní filologii, XLIV (1962), 1 : BOHUMIL TRNKA, *O nynějším studiu anglických jmen místních*, p. 7—21. La „Recenzii" : *Brno Studies in English III* (JIŘÍ NOSEK), p. 53—55 ; E. Seidel, *Elemente sintactice slave în limba romînă* (ZDENĚK WITTOCH), p. 59—61 ; Otto Ducháček, *Champs conceptuel de la beauté en français moderne* (JOSEF DVOŘÁK), p. 62—63.

Le français moderne, XXX (1962), 1.

Language and Speech, 4 (1961), 4 : ALVIN LIBERMAN, KATHERINE SAFFORD HARRIS, PETER EIMAS, LEIGH LISKER, JARVIS BASTIAN, *An Effect of Learning on Speech Perception : the Discrimination of Durations of Silence With and Without Phonemic Significance*, p. 175—195 ; JOHN W. BLACK, *Relationships Among Fundamental Frequency, Vocal Sound Pressure, and Rate of Speaking*, p. 196—199 ; GORDON E. PETERSON, *Automatic Speech Recognition Procedures*, p. 200—219 ; FRIEDA GOLDMAN-EISLER, *Continuity of Speech Utterance, its Determinants and its Significance*, p. 220—231 ; FRIEDA GOLDMAN-EISLER, *The Distribution of Pause Durations in Speech*, p. 232—237.

Mechanical Translation, 6 (1961) : W. SMOKE and E.DUBINSKY, *A Program for the Machine Translation of Natural Languages*, p. 2—10 ; VINCENT E. GIULIANO, *A Formula Finder for the Automatic Synthesis of Translation Algorithms*, p. 11—24 ; IDA RHODES, *A New Approach to the Mechanical Syntactic Analysis of Russian*, p. 33—50 ; MILOS PACAK, ANTONINA BOLDYREFF, *The Morphological Abstraction of Russian Verbs*, p. 51—62 ; H. P. EDMUNDSON, K.E. HARPER, D. G. HAYS, B. J. SCOTT, *Manual for Postediting Russian Text*, p. 63—71 ; GEORGES MOUNIN, *Sémantique et Mécanographie*, p. 72—75 ; SYDNEY M. LAMB, WILLIAM

H. JACOBSEN JR., *A High-Speed Large-Capacity Dictionary System*, p. 76–107 ; PAUL W. HOWERTON,, *The Parameters of an Operational Machine Translation System*, p. 108–111.

Museum Helveticum, 19 (1962), 1 : MANU LEUMANN, *Lateinisch habere mit Infinitiv*, p. 65–71.

Oriens, 12 (1959), 1–2.

IDEM, 13–14 (1960–1961).

Philologica Pragensia, V (1962), 1 : EDUARD BENEŠ, *Die Verbstellung im Deutschen, von der Mitteilungsperspektive her betrachtet*, p. 6–19 ; ZDENĚK HAMPEJS, *Cinco Figuras da Filologia Brasileira*, p. 37–50.

Revue Internationale d'Onomastique, 14 (1962), 1.

Die Sprache, VII (1961) : JOSEF KRISCHAN, *Sprachwissenschaft und Schule in der Gegenwart*, p. 1–13 ; A. AITZETMÜLLER, *Strukturalismus und urslavische Grammatik*, p. 190–198.

Thesaurus, XVI (1961), 1 : LUIS FLÓREZ, *El Atlas Lingüístico-Etnográfico de Colombia*, p. 77–125 ; JORGE PÁRAMO POMAREDA., *Elementos de sintaxis estructural*, p. 185–207. La ,,Recenzii" : *Tercer Congreso de Academias de la Lengua Española : Actas y labores* (RAFAEL TORRES QUINTERO), p. 208–212 ; Gerhard Rohlfs, *Diferenciación léxica de las lenguas románicas* (LUIS FLÓREZ) p. 213–214 ; *Modern Spanish*. A Project of the Modern Language Association (CARLOS PATIÑO ROSSELLI), p. 214–220 ; Manuel Alvar, *Textos hispánicos dialectales : Antología histórica* (LUIS FLÓREZ), p. 220–221 ; Peter Boyd-Bowmann, *El habla de Guanajuato* (D. LINCOLN CANFIELD), p. 221–223 ; Alonso Zamora Vicente, *Dialectología española* (JOSÉ JOAQUÍN MONTES G.), p. 225–227 ; Frith Krüger, *El mobiliario popular en los países románicos* (JOSÉ JOAQUÍN MONTES G.), p. 227–228.

Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung, 14 (1961), 2 : E. KURKA, *Hans Krech zum Gedenken*, p. 97–104 ; OTTO VON ESSEN, *Über die melodische Struktur des Ausspruchs im amerikanischen Englisch*, p. 105–126 ; WALBURGA VON RAFFLER-ENGEL, *Investigation of Italo-American Bilinguals*, p. 127–130 ; KARL-ERICH HEIDOLPH, *Verbindungen aus zwei Adjektiva und einem Substantiv im Deutschen*, p. 131–142 ; Y. BAR-HILLEL, M. PERLES, E. SHAMIR, *On formal properties of simple phrase structure grammars*, p. 143–172 ; EDMOND NICOLAU, *Einige Untersuchungen zur Nachrichtenübertragung durch Vermittlung der Sprache*, p. 173–187. La ,,Recenzii" : H. H. Wängler, *Grundriss einer Phonetik des Deutschen mit einer allgemeinen Einführung in die Phonetik* (H. KRECH), p. 188–192 ; P. Biesalskie, *Die Hals-Nasen-Ohrenkrankheiten im Kindesalter* (G. BECKMANN), p. 193.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

Din

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

au apărut:

anul I, 1950, 2 fascicule (a 4 lei);
anul II, 1951, 5 lei (epuizat);
anul III, 1952, 8 lei;
anul IV, 1953, 10 lei (epuizat);
anul V, 1954, 4 n-re (2 n-re duble; nr. 1—2, 10 lei; nr. 3—4, 5 lei) (epuizat);
anul VI, 4 n-re (2 n-re duble a 5 lei) (epuizate);
Supliment la tomurile I—VI, indicele volumelor apărute între anii 1950—1955 (publicaţii, autori, cuvinte), 1956, 90 p., 2,70 lei;
anul VII, 1956, 4 n-re (2 n-re duble: nr. 1—2, 10 lei (epuizat); nr. 3—4, 5 lei);
anul VIII, 1957, 4 n-re (a 5 lei);
anul IX, 1958, 4 n-re (a 6 lei);
anul X, 1959, 4 n-re (a 5 lei);
anul XI, 1960, 4 n-re (a 5 lei);
Supliment la tomul XI (1960), indice de materii, autori, cuvinte, 74 p., 3 lei;
anul XII, 1961, 4 n-re (a 5 lei);
Supliment la tomul XII (1961), indice de materii, autori, cuvinte, 3 lei;
anul XIII, 1962, nr. 1, 5 lei;

Numerele curente se găsesc de vînzare la

LIBRĂRIA ACADEMIEI R.P.R.

Bucureşti, Calea Victoriei, nr. 27, sau la orice librărie ştiinţifică din ţară.

Se pot comanda şi prin poştă la secţia „Cartea prin poştă" de pe lîngă Librăria Academiei R.P.R., sau la librăria

„CARTEA PRIN POŞTĂ"

Bucureşti, str. Biserica Enei nr. 16, raionul 30 Decembrie.

Abonamentele se fac la oficiile poştale, agenţiile poştale, prin factorii poştali şi difuzorii voluntari din întreprinderi şi instituţii.

Pentru străinătate, cererile de numere izolate sau de abonamente se fac prin Întreprinderea de stat pentru comerţ exterior „Cartimex" I.S.C.E., str. Aristide Briand nr. 14, sau căsuţa poştală 134—135, Bucureşti.

I. P. Ş. C. 2945

Lei 5.—

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE * Anul XIII, nr. 2/1962

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

3

ANUL XIII

1962

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

3

ANUL XIII

1962

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

APARE DE PATRU ORI PE AN

Redacția revistei: BUCUREȘTI, raionul 30 Decembrie, Calea Victoriei nr. 194.

INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ. ACADEMIA R.P.R., Telefon 15.07.91.

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

Anul XIII, nr. 3 1962

SUMAR

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

INSTITUT DE LINGUISTIQUE DE BUCAREST

ÉTUDES ET RECHERCHES LINGUISTIQUES

Tome XIII, nº 3 — 1962

SOMMAIRE

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
БУХАРЕСТСКИЙ ИНСТИТУТ ЯЗЫКОЗНАНИЯ

ТРУДЫ И ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ЯЗЫКОЗНАНИЮ

Том XIII, № 3 1962

СОДЕРЖАНИЕ

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

LINGVISTICA STRUCTURALĂ ÎN STADIUL ACTUAL AL DEZVOLTĂRII SALE

DE

S. K. ŞAUMIAN

(Moscova)

În etapa actuală a dezvoltării sale, lingvistica structurală trebuie studiată ca o ramură a ciberneticii. Acest mod de a aborda lingvistica structurală ridică noi probleme principiale, care vor avea consecinţe asupra dezvoltării cercetărilor ulterioare din această disciplină. Înainte însă de a analiza problemele principiale noi care stau în faţa lingvisticii structurale, e necesar să stabilim în ce sens anume poate fi considerată lingvistica structurală o ramură a ciberneticii.

Începem cu obiectul ciberneticii. Există trei tipuri principale de maşini : 1) maşini care transformă un mod de energie în altul (de exemplu maşinile cu aburi, turbinele cu gaze), 2) maşini care schimbă însuşirile şi poziţia obiectelor muncii (de exemplu maşinile textile, maşinile de prelucrare a metalelor, maşinile de transport), 3) maşini care transformă un mod de informaţie în altul (maşini care pot fi folosite la prelucrarea rezultatelor ştiinţifice şi cercetărilor tehnice, la automatizarea proceselor de cercetare, la traducerea automată dintr-o limbă în alta şi în alte scopuri). Numai ultimul tip de maşini interesează obiectul ciberneticii, care are în vedere nu maşini concrete, ci maşini considerate ca sisteme abstracte capabile de o înaltă generalizare. ,,Cibernetica se ocupă cu studierea sistemelor de orice natură care fac posibilă redarea, păstrarea şi prelucrarea informaţiilor şi folosirea lor în practică, pentru control şi dirijare'' [1].

Pornind de la această reprezentare generală a maşinilor cibernetice abstracte, putem considera gramatica oricărei limbi ca o variantă a unei maşini cibernetice în stare să prelucreze un mod de informaţie lingvistică în altul.

---

[1] A. N. Kolmogorov, prefaţă la traducerea în limba rusă a cărţii lui U. Ashby, *Introducere în cibernetică*, *Введение в кибернетику*, Moscova, 1959, p. 8.

Modelele gramaticii considerate ca maşini cibernetice, ca mecanisme, pot fi împărţite în două grupe : 1) sintetice sau generative, 2) analitice sau de recunoaştere. În modelele sintetice avem, la intrare, informaţia despre un număr finit de obiecte lingvistice (morfeme) şi informaţia despre regulile de producere din aceste obiecte a noi obiecte lingvistice (cuvinte şi propoziţii). După cîteva etape determinate, mecanismul gramatical de sinteză produce, la ieşire, cuvinte şi propoziţii corecte din punct de vedere gramatical. În modelele analitice avem, la intrare, informaţia despre numărul finit de tipuri de propoziţii şi reguli de analiză a acestora în cuvinte şi morfeme, număr posibil în limba respectivă. După un număr finit de etape, mecanismul de analiză gramaticală produce, la ieşire, informaţia despre componentele elementare ale diferitelor tipuri de propoziţii.

După cum au arătat ultimele cercetări ale lui N. Chomsky, Y. Bar-Hillel şi alţii, modelele generative de gramatică pot fi puse alături de modelele matematice automate. Chomsky propune o tipologie matematică a modelelor gramaticale generative. De asemenea el propune un lanţ de modele matematice, ale căror inele extreme sînt reprezentate de maşina Türing şi de teoria automatelor finite, inelele intermediare fiind modele generatoare ale constituenţilor imediaţi [1]. Toate aceste rezultate justifică în suficientă măsură studierea lingvisticii structurale ca ramură a ciberneticii. Sarcina principală a lingvisticii structurale în stadiul actual al dezvoltării sale este aceea de a găsi, de a crea modelele gramaticale generative şi analitice corespunzătoare.

Este bine cunoscut modelul generativ imaginat de Chomsky, denumit de el gramatica transformaţională. Gramatica transformaţională este un model generativ compus din trei părţi : 1) sistemul de reguli al constituenţilor imediaţi, 2) sistemul regulilor de transformare, 3) sistemul regulilor morfologice.

Iată cum se produce geneza propoziţiilor în gramatica transformaţională. În calitate de mecanism cibernetic de un anumit tip, gramatica transformaţională are la intrare simbolul S, care serveşte la reprezentarea propoziţiilor ca element indestructibil, global. După o serie de etape consecutive, simbolul dat este prelucrat potrivit regulilor constituenţilor imediaţi în lanţ terminal. Totalitatea unor asemenea lanţuri terminale constituie nucleul limbii. În nucleul limbii intră propoziţii afirmative simple active, aşa-numitele propoziţii nucleare. Aplicînd acestor propoziţii nucleare regulile de transformare, se nasc noi lanţuri, care, la rîndul lor, se dezvoltă conform regulilor constituenţilor imediaţi. Lanţurile rezultate în urma acţiunii constituenţilor imediaţi şi a regulilor transformaţionale sînt recodificate, la intrare, în lanţuri de morfofoneme, potrivit regulilor morfo-

[1] Vezi N. Chomsky, *On certain formal properties of grammars*, în „Information and Control", 1959, vol. II, nr. 2 ; Y. Bar-Hillel, M. Perles, E. Shamir, *On formal properties of simple phrase structure grammars*, Jerusalim, 1960.

fonematice speciale. Aceasta este schema generală de funcționare a gramaticii transformaționale [1].

După cum se știe, gramatica transformațională a apărut ca rezultat al criticii aduse modelului constituenților imediați în lingvistica descriptivă. În gramatica transformațională modelul constituenților imediați este privit numai ca un model parțial, inclus în modelul gramatical general. Astfel, gramatica transformațională poate fi considerată în bună măsură ca o etapă în dezvoltarea viitoare a lingvisticii descriptive.

În comparație cu modelele lingvisticii descriptive, gramatica transformațională reprezintă un mare pas înainte. Totuși faptul că a apărut tocmai pe terenul lingvisticii descriptive și fără legătură cu alte direcții ale lingvisticii structurale, așa cum se prezintă în lucrările lui N. Chomsky, R. B. Lees și alții, această disciplină se remarcă prin unilateralitate. Caracterul unilateral al gramaticii transformaționale rezultă din faptul că ea are ca obiect numai axa sintagmatică a limbii, ignorînd axa paradigmatică a acesteia. Întrucît pivotul principal al structurii limbii este interacțiunea dintre axa sintagmatică și cea paradigmatică, cu alte cuvinte interacțiunea dintre construcțiile sintactice și clasele de morfeme și de cuvinte, fundamentul oricărei gramatici trebuie să fie construirea unui sistem care să aibă în vedere aceste două elemente. Ca urmare a faptului că lingvistica descriptivă este în întregime construită pe axa sintagmatică, caracterul ei unilateral s-a transmis și gramaticii transformaționale, care, așa cum am precizat înainte, s-a format pe terenul celei dintîi.

Problema construirii gramaticii transformaționale pe o bază comună sintagmatică și paradigmatică este foarte delicată. Primii pași în această direcție au fost făcuți de sectorul de lingvistică structurală al Institutului de limbă rusă al Academiei de Științe a U.R.S.S., care a organizat la Moscova, între 29 noiembrie și 2 decembrie 1961, o conferință consacrată problemelor metodelor transformaționale. La această conferință, autorul acestor rînduri a propus un model lingvistic generativ cu generatori cuplați [2]. Esența modelului lingvistic generativ cu generatori cuplați o vom explica mai jos. Modelul are trei părți principale : 1) izvorul informației inițiale, 2) generatorul lanțurilor de simboluri, 3) generatorul clasei de simboluri. Aceste generatoare au un mecanism fonematic cu funcție de codificare și un mecanism de realizare fizică. După ce lanțurile de simboluri sînt interpretate de noi ca fraze, iar clasele de simboluri sînt interpretate ca clase de cuvinte, frazele și cuvintele trebuie să fie traduse de la nivelul reprezentării lor abstracte la nivelul limbii reale. Aceasta se realizează prin recodificarea simbolurilor care reprezintă frazele și cuvintele abstracte, în simboluri reprezentînd foneme, iar apoi în simboluri reprezentînd realizarea fizică a fonemelor — sunetele.

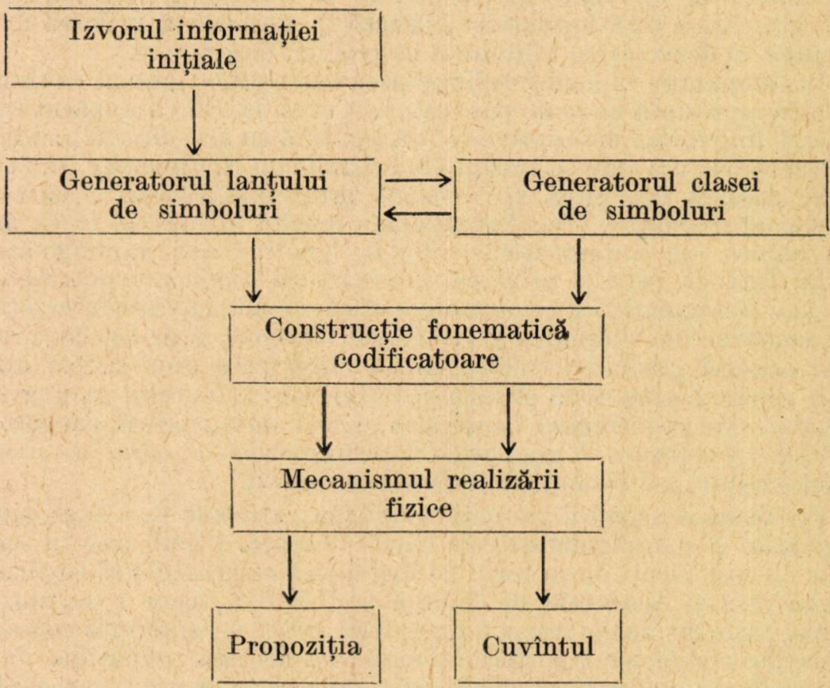
---

[1] Pentru descrierea amănunțită a gramaticii transformaționale vezi următoarele lucrări : N. Chomsky, *Syntactic structures*, 's Gravenhage, 1957 ; N. Chomsky, *Три модели описания языка* (trad. rusă), în „Кибернетический сборник", Moscova, 1961, nr. 2 ; R. B. Lees, *Что такое трансформация* (trad. rusă), în „Вопрсы языкознания", 1961, nr. 3.

[2] Vezi S. K. Şaumian, *Трансформационная грамматика и теория классов слов, Тезисы докладов на конференции по структурной лингвистике, посвященной проблемам трансформационного метода*. Moscova, 1961.

Modelul generativ cu generatori cuplați are următoarea reprezentare schematică :

MODEL GRAMATICAL GENERATIV CU GENERATORI CUPLAȚI

Săgețile dintre generatorul lanțurilor de simboluri și generatorul claselor de simboluri arată că între aceste generatoare există o legătură inversă.

Funcționarea acestui mecanism generativ poate fi caracterizată în general prin cele ce urmează. Izvorul informației inițiale cuprinde o anumită alegere de simboluri primare și un anumit sistem de reguli care generează lanțuri nucleare de simboluri. Informația inițială este dată în generatorul lanțurilor de simboluri, care, pe baza acestei informații, generează lanțurile nucleare de simboluri. Informația despre acestea din urmă este dată în generatorul claselor de simboluri. După aceea, pe baza informației despre lanțurile nucleare primită de la generatorul lanțurilor de simboluri, generatorul claselor de simboluri dezvoltă simbolurile în clase nucleare și, după anumite reguli, generează din subclasele nucleare alte clase derivate. Informația despre clasele derivate este dată în generatorul lanțurilor, care, pe baza acestei informații și operații de un tip nou, generează noi lanțuri de simboluri. Informația despre noile lanțuri de simboluri este dată în generatorul claselor de simboluri, care, pe baza acestei informații, dezvoltă

clasele nucleare şi derivate în subclase. În continuarea procesului, automatul generează, pe baza legăturilor inverse dintre ambii generatori, lanţuri de simboluri care servesc ca analogi ai frazelor cu raport de subordonare şi coordonare. Clasele şi lanţurile de simboluri generate, servind ca analogi ai cuvintelor şi propoziţiilor, sînt codificate cu ajutorul simbolurilor de foneme într-un mecanism fonematic codificat. Lanţurile fonematice se realizează în lanţuri fonetice şi, ca rezultat, la ieşire vom avea propoziţii şi cuvinte separate.

Pînă în prezent, gramatica transformaţională se construia sub forma unui model generativ, de sinteză. Un mare interes prezintă problema construirii unui model invers, de analiză transformaţională. Un astfel de model invers a fost propus de I. I. Revzin la conferinţa amintită mai sus [1]. La construirea modelului analitic de gramatică transformaţională a fost folosit modelul construit pe baza teoriei mulţimilor de către O. S. Kulaghina [2]. Este de reţinut că I. I. Revzin a construit modelul său avînd în vedere relaţiile reciproce dintre axa sintagmatică şi cea paradigmatică a limbii.

Trebuie subliniat în mod special că lucrările în privinţa construirii modelelor analitice şi sintetice de gramatică se află încă în stadiul iniţial. Modelele existente sînt încă imperfecte. Pentru viitor se impune o muncă mai încordată şi o colaborare mai strînsă între lingvişti şi matematicieni.

★

Structura limbii are două planuri : gramatical şi fonologic. Deşi aceste planuri nu sînt egale între ele (planul fonologic este subordonat celui gramatical), totuşi ele sînt într-un anumit sens autonome şi pot fi studiate separat. De aceea gramatica şi fonologia trebuie să fie considerate ca discipline separate, fiecare avînd scopuri proprii. Aceasta, evident, nu înlătură trăsăturile lor comune.

Care sînt probleme centrale ce stau în faţa fonologiei în stadiul actual al lingvisticii structurale ?

Necesitatea de a depăşi dificultăţile teoretice care apar în legătură cu tratarea relaţional-fizică a elementelor diferenţiale, fonemele şi celelalte unităţi fonologice, cere o strictă delimitare a celor două niveluri de abstractizare în fonologie : 1) nivelul observaţiei şi 2) nivelul constructelor. În urma acestei delimitări consecvente a celor două niveluri de abstractizare, autorul acestor rînduri a elaborat teoria celor două niveluri în fonologie [3]. Unul dintre principalele motive care au dus la elaborarea teoriei celor două niveluri în fonologie a fost necesitatea de a învinge dificultatea teoretică pe care eu o numesc transpoziţia antinomică. Esenţa acestei antinomii este explicată mai jos.

---

[1] Vezi I. I. Revzin, *Трансформационный синтез и трансформационный анализ*, Moscova, 1961, *Тезисы докладов на конференции по структурной лингвистике, посвященной проблемам трансформационного метода*.

[2] O. S. Kulaghina, *Об одном способе определения грамматических понятий*, ,,Проблемы кибернетики'', Moscova, 1958, nr. 1.

[3] S. K. Şaumian, *Двухступенчатая теория фонем и дифференциальных элементов*, în ,,Вопросы языкознания'', 1960, № 5 ; idem, *Проблемы теоретической фонологии*, Moscova, 1962.

Între considerentele teoretice cu care operează fonologia contemporană figurează pe prim plan următoarele două : 1) fonemele sînt elemente care servesc la distingerea unităților lingvistice ; 2) fonemele sînt elemente sonore.

Dacă acceptăm aceste puncte de vedere, atunci din prima afirmație rezultă că putem să transpunem fonemele din substanța lor acustică în alte forme de substanță (grafică, cromatică, tactilă), iar din a doua rezultă, dimpotrivă, că nu putem transpune fonemele din substanța lor acustică în altă formă de substanță. Pentru a depăși această antinomie, este necesar să disociem noțiunea de fonem în noțiunea de fonem propriu-zis și în aceea de fonemoid, ca substanță fizică ce servește ca substrat al fonemului. Pe baza unui raționament asemănător, noțiunea de element diferențial trebuie disociată în noțiunea de diferentor și în aceea de diferentoid. Fonemele și diferentorii aparțin nivelului constructelor, iar fonemoizii și diferentoizii celui al observației.

Deoarece, așa cum arată logica științei, constructele sînt în raport cu nivelul observației prin intermediul așa-numitelor reguli de corespondență, rezultă că cea mai importantă sarcină a fonologiei contemporane trebuie să fie elaborarea sistematică a regulilor fonologice de corespondență. Este vorba despre regulile fonologice de corespondență ce servesc la identificarea paradigmatică și sintagmatică a fonemelor.

Un obiectiv important al fonologiei contemporane trebuie să fie de asemenea și modelarea [1] opozițiilor fonologice și a structurii silabei fonologice. Pentru modelarea opozițiilor fonologice o mare importanță are prelucrarea în continuare a ideilor teoriei fonologice binare a lui Jakobson. Problema constă în a adînci și a dezvolta acestei idei în lumina unei stricte și consecvente delimitări a nivelului observației și a nivelului constructelor în fonologie.

Deoarece între structura silabei și structura propoziției există analogii esențiale, la modelarea structurii silabei pot fi pe larg folosite schemele modelelor sintetice și analitice existente în gramatica transformațională, și anume schemele modelelor constituenților imediați și schemele modelului de transformare.

Gramatica și fonologia constituie împreună teoria structurii limbii. Cum se referă studiul vocabularului la teoria structurii limbii ? Pentru a răspunde la această întrebare, trebuie să avem în vedere dubla natură a vocabularului : pe de o parte, cuvintele din limbă sînt legate de lumea externă, de realitate, și din acest punct de vedere cuvintele fac parte din domeniul imanent al limbii, în afara granițelor structurii limbii, iar pe de altă parte, utilizarea cuvintelor este subordonată anumitor scheme distributive și transformaționale, cuvintele fiind considerate, din acest punct de vedere, ca elemente structurale ale limbii. Considerînd dubla natură a cuvîntului, se poate afirma că studierea vocabularului intră numai în parte în teoria structurii limbii, adică în măsura în care cuvintele sînt cuprinse în schemele distributive transformaționale. Numai

---

[1] Prin „modelare" autorul înțelege construirea unui model de tipul celor amintite mai sus. *Nota redacției.*

în acest sens, strict special, se poate vorbi de o lexicologie structurală. Este clar că mulți factori ai vocabularului, poate chiar majoritatea lor, se află în afara sferei lexicologiei structurale și trebuie studiați cu ajutorul altor metode, în primul rînd cu ajutorul metodelor statistice; în măsura în care cuvintele sînt subordonate schemelor distributive și transformaționale, ele servesc ca obiect al lexicologiei structurale, care, împreună cu gramatica, intră în conținutul teoriei structurii limbii.

Principalele sarcini ale lingvisticii structurale constau în fixarea invariantelor lexicale, în determinarea claselor de elemente lexicale echivalente, precum și în analiza componenței invariantelor lexicale. Aceste obiective pot fi realizate cu ajutorul analizei distributive și transformaționale [1].

Lingvistica structurală este o știință empirică, asemenea fizicii, chimiei, biologiei și altor științe care au ca obiect unul sau altul din domeniile realității. Ca și acestea, lingvistica structurală se folosește pe larg de ipoteze. Astfel, în stadiul actual al lingvisticii structurale o însemnătate fundamentală are ipoteza despre gramatică ca mașină abstractă, capabilă să genereze propoziții corecte din punct de vedere gramatical. Desigur, nu există și nu putem vedea o mașină care să producă propoziții, atunci cînd este vorba de limbile reale, concrete. Dar noi ne folosim de conceptul de mașină, deoarece el oferă largi posibilități de explicare a faptelor de limbă concrete. Întrucît lingvistica structurală utilizează ipotezele, este necesar să se explice principalele trăsături logice ale metodei care trebuie să fie folosită în lingvistica structurală pentru a se asigura rezultate efective în munca de cercetare.

Ca și în celelalte științe empirice, desfășurarea cu succes a cercetărilor teoretice în lingvistica structurală poate fi asigurată numai pe baza aplicării consecvente a metodei ipotetico-deductive. Această metodă este pe larg descrisă în literatura despre logica științei [2]. Pe noi ne interesează numai cîteva aspecte esențiale ale metodei ipotetico-deductive.

Metoda ipotetico-deductivă constituie un procedeu ciclic care începe cu faptele și se termină tot cu faptele. În acest proces se disting patru faze: 1) fixarea faptelor care trebuie explicate, 2) elaborarea ipotezelor care explică faptele date, 3) eliminarea ipotezelor emise asupra faptelor aflate în afara sferei de fapte cercetate, 4) verificarea faptelor asupra cărora s-au emis ipotezele și determinarea veridicității ipotezei.

Metoda ipotetico-deductivă se deosebește principial de metoda inductivă, aplicată, spre exemplu, în unele domenii cum sînt botanica descriptivă sau zoologia descriptivă. Să examinăm deosebirile dintre aceste două metode.

Spre deosebire de metoda inductivă, căreia îi este proprie acumularea simplă a cît mai multe fapte, metoda ipotetico-deductivă presupune

---

[1] I. D. Apresian, *О понятиях и методах структурной лингвистики*, în Тезисы докладов межвузовской конференции по применению структурных и статистических методов исследования словарного состава языка), Moscova, 1961, p. 9.

[2] O bună descriere a metodei ipotetico-deductive cititorul poate găsi în următoarele cărți: R. B. Bruitwaite, *Scientific explanation*, Cambridge, 1953; S. Toulmin, *Philosophy of science*, Londra, 1953.

selecţionarea riguroasă a faptelor în vederea rezolvării unei probleme teoretice. Iată ce scrie în această privinţă logicianul englez S. Toulmin : „În zoologia şi botanica descriptivă simpla acumulare a observaţiilor poate avea valoare, dar aceasta nu se va întîmpla niciodată în fizică. Acest fapt reprezintă pentru savantul experimentat în munca de cercetare teoretică una din trăsăturile principale ale zoologiei şi botanicii descriptive ; pentru el aşa ceva înseamnă o simplă „vînătoare de muşte", adică o muncă de colecţionare şi nu de perspicacitate. Trebuie să facem o constatare de acelaşi gen, importantă în ce priveşte deosebirile dintre fizică, pe de o parte, şi zoologia şi botanica descriptivă, pe de altă parte, deosebiri care constau în faptul că în fizică sînt aplicate unele criterii pentru determinarea fenomenului observat, iar în zoologia şi botanica descriptivă sînt utilizate altele. Întrucît nu poţi să începi studiul fizicii de unde îţi convine, înseamnă că observaţia are anumite limite. G. White a adus preţioase contribuţii în studiul zoologiei descriptive, însemnînd în jurnalul său zilnic de călătorii tot ceea ce a întîlnit în cale ; acest lucru a fost posibil deoarece în zoologia descriptivă toate faptele privitoare la faună sînt egale pe plan logic. Dar, aşa cum a arătat Popper, a studia problemele fizicii cu o asemenea metodă ar însemna să efectuezi o muncă fără perspective. Oricît de amănunţit am nota în jurnalul zilnic date despre fenomenele cu care ne întîlnim în cursul vieţii, aceste fapte, după toate probabilităţile, nu vor avea nici un fel de valoare pentru fizicieni. În fizică nu are nici un sens să începi a căuta faptele înainte de a te lămuri asupra a ceea ce vrei să cauţi : observaţia trebuie să fie riguros limitată în cadrul unei anumite probleme teoretice" [1].

De ce metoda inductivă se rezumă la simpla acumulare a unei cantităţi cît mai mari de fapte, iar metoda ipotetico-deductivă impune o selecţionare riguroasă a faptelor ? Aceasta, fiindcă pentru metoda inductivă toate faptele sînt egale pe plan logic, în timp ce pentru metoda ipotetico-deductivă există o strictă ierarhie logică a faptelor. Simpla lor acumulare este necesară numai atunci cînd ele sînt considerate ca egale pe plan logic. În legătură cu aceasta S. Toulmin scrie : „Nu ne vom hotărî să afirmăm, spre exemplu, că toate ciorile sînt negre, dacă am văzut numai o duzină de ciori, în timp ce în fizică ne va fi suficient un număr nu prea mare de observaţii minuţioase pentru a stabili constanţa unui fenomen" [2].

Aplicarea metodei ipotetico-deductive duce nu atît la descoperirea de noi fapte, cît la explicarea lor într-o nouă lumină. Dînd ca exemplu analiza luminii în fizică, S. Toulmin subliniază această constatare şi scrie că trecerea de la reprezentarea obişnuită despre lumină la reprezentarea fizică este legată „nu atît de descoperirea noilor fapte, cît de introducerea unui nou punct de vedere" [3].

Trebuie subliniat în mod deosebit faptul că succesele legate de aplicarea metodei ipotetico-deductive în ştiinţele exacte se datoresc

[1] S. Toulmin, *op. cit.*, p. 53–54.
[2] *Ibidem*, p. 110.
[3] *Ibidem*, p. 64.

tocmai faptului că aplicarea metodei ipotetico-deductive permite studierea fenomenelor cunoscute într-o nouă lumină. Iată, de exemplu, ce scriu A. Einstein şi L. Infeld în cartea lor *Evoluţia fizicii* : „Abordarea noilor probleme, dezvoltarea noilor posibilităţi, studierea vechilor probleme sub un nou unghi de vedere cer imaginaţie creatoare şi constituie un progres real în ştiinţă. Principiul inerţiei, legea conservării energiei au fost dobîndite în ştiinţă datorită tocmai noilor şi originalelor idei cu privire la experimente şi fenomene deja bine cunoscute. Multe exemple de acest fel pot fi găsite în ultimele pagini ale cărţii unde se va sublinia importanţa studierii vechilor fapte într-o nouă lumină şi vor fi date amănunte asupra noilor teorii" [1].

Metoda inductivă nu se ridică peste nivelul clasificării, faptelor şi fenomenelor nemijlocit înregistrate, în timp ce metoda ipotetico-deductivă permite elaborarea unor ipoteze care deschid noi orizonturi şi arată legăturile dintre elementele interne, legături care rămîn ascunse la prima observaţie. Pentru descoperirea relaţiilor dintre aceste din urmă elemente se utilizează un mijloc aparte de cercetare, numit experiment mental. Experimentul mental este un procedeu deductiv care constă în aceea că pe baza unor adevăruri recunoscute noi extragem concluzii care, deşi nu se confirmă prin fapte empirice, sînt principial posibile.

Experimentul mental reprezintă un mijloc eficace de verificare a valabilităţii ipotezelor exprimate în vederea explicării faptelor date. Dacă aplicarea experimentului mental contrazice alte procedee rezultate din ipoteza emisă, atunci se constată netemeinicia acestei ipoteze.

Experimentele mentale au o însemnătate fundamentală în rezolvarea problemelor esenţiale ale lingvisticii structurale.

Alături de dezvoltarea teoriei abstracte a limbii trebuie să meargă şi studierea procedeelor analitice de cercetare a materialului limbilor concrete, folosind, acolo unde este necesar, maşini electronice de calcul şi alte mijloace lingvistice experimentale [2].

Lingvistica structurală serveşte ca fundament teoretic pentru cele mai importante domenii de automatizare a muncii intelectuale şi, parţial, a muncii fizice. Este vorba de domenii de aplicare cum ar fi crearea maşinilor automate de tradus şi a maşinilor logice de informaţie, crearea

---

[1] A. Einstein şi L. Infeld, *Эволюция физики*, Moscova-Leningrad, 1958, p. 99.

[2] În sectorul de lingvistică structurală condus de mine în cadrul Institutului de limbă rusă al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. s-au obţinut rezultate interesante în domeniul elaborării procedeelor analitice şi al aplicării lor la studiul materialului limbilor concrete. Amintim cercetările lexicologice ale lui I. D. Asperian efectuate cu ajutorul analizei distributive şi transformaţionale, rezumate în lucrarea sa menţionată mai sus, cercetările lingvistei P. A. Soboleva în domeniul analizei transformaţionale a relaţiilor de formare a cuvintelor, publicate în lucrările conferinţei de lingvistică structurală menţionată mai înainte, cercetările lui B. A. Suhotin cu privire la clasificarea elementelor grafice dintr-un text necunoscut, cercetările lui V. V. Şevoroşkin asupra structurii lanţurilor sonore şi a clasificării elementelor acestor lanţuri, în legătură cu problema descifrării textelor vechi din limbi necunoscute. Multe lucruri interesante s-au făcut la sectorul de tipologie structurală a limbilor slave din cadrul Institutului de slavistică al Academiei de Ştiinţe al U.R.S.S., la sectorul de lingvistică structurală şi aplicată din cadrul Institutului de lingvistică al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S.

mecanismelor de citire şi stenografiere automată, prelucrarea mijloacelor de codificare cît mai economică a informaţiei transmise în scopul măririi capacităţii mijloacelor de comunicaţie cu fir şi fără fir; este vorba, în sfîrşit, de controlul şi dirijarea maşinilor prin intermediul vorbirii.

Trebuie să arătăm de asemenea că lingvistica structurală are o importanţă primordială pentru teoria limbilor internaţionale artificiale, adică pentru acel domeniu din ştiinţa contemporană despre limbă numit interlingvistică. Bazîndu-se pe realizările lingvisticii structurale, interlingvistica trebuie, la rîndul ei, s-o îmbogăţească cu fapte şi idei noi, deoarece construirea unor limbi internaţionale artificiale constituie un cîmp larg de cercetări şi rodnice experimente lingvistice. Problema relaţiilor dintre lingvistica structurală şi interlingvistică trebuie studiată aparte.

În concluzie, trebuie să spunem cîteva cuvinte despre însemnătatea filozofică a modelelor cibernetice de gramatică studiate de lingvistica structurală.

Sub raport filozofic, modelele cibernetice de gramatică prezintă un triplu interes.

1) În primul rînd, problematica construirii modelelor cibernetice de gramatică are legătură directă cu problema fundamentală în jurul căreia s-a format cibernetica: problema relaţiilor dintre posibilităţile gîndirii umane şi ale maşinilor care prelucrează informaţia. Această problemă atinge limitele unei alte importante chestiuni, aceea a modelării gîndirii omeneşti în maşini de calculat universale [1].

Deoarece limba este necontenit legată de gîndire, în gramatica limbilor naturale trebuie să fie pusă problema următoare: care sînt graniţele modelării limbilor, ce posibilităţi de reprezentare a limbilor concrete există sub forma sistemelor gramaticale formale?

Pe plan matematic aceasta se formulează ca o problemă a rezolvării sistemelor gramaticale formale. Interesantă în acest sens este recenta lucrare a lui Bar-Hillel, în care se spune că sistemele gramaticale formale care servesc ca modele adecvate pentru limbile concrete nu pot avea, după cît se pare, procedee rezolvabile, deşi nu s-a găsit o confirmare matematică a acestei afirmaţii [2].

Observăm în treacăt că problema soluţionării sistemelor gramaticale formale este importantă nu numai din punct de vedere filozofic, ci şi din punct de vedere practic, ea fiind legată de problema practică a limitelor formalizării operaţiilor la maşinile automate de tradus.

2) Construirea modelelor cibernetice de gramatică permite să se formuleze pe un plan nou problema tradiţională a legăturii dintre limbă şi gîndire. Astăzi se deschid posibilităţi pentru a modela această legătură sub forma unei maşini. Modelarea legăturii dintre limbă şi gîndire poate fi realizată pe baza cercetării sistematice a corelaţiilor dintre modelele

[1] L. L. Leapunov, *О некоторых общих вопросах кибернетики*, în „Проблемы кибернетики", 1958, fasc. 1.

[2] Y. Bar-Hillel, *Decision procedure in natural languages*, în „Logique et analyse", Nouvelle série, II (1959), nr. 1.

cibernetice ale gramaticii limbilor naturale şi limbile abstracte logico-informaţionale adaptate la maşini. Se poate presupune că în această direcţie vor fi obţinute succese care vor arunca o nouă lumină asupra uneia din cele mai dificile probleme ale filozofiei.

3) Problematica construirii modelelor cibernetice de gramatică are legătură directă cu problemele filozofice generale ale formării noţiunilor şi ale elaborării teoriei în ştiinţele empirice. În centrul acestor probleme filozofice se află problema relaţiilor dintre principalele trepte de abstractizare : observaţia şi constructele.

Lingvistica structurală este o ştiinţă empirică. De aceea, la fel ca în fizică şi în alte ştiinţe empirice, în lingvistica structurală o importanţă fundamentală are cercetarea sistematică a relaţiilor dintre modele, aparţinînd nivelului constructelor, şi originalele lor, aparţinînd treptei observaţiei. Pentru a avea eficacitate, modelele cibernetice de gramatică trebuie să fie legate de originalele lor — limbile naturale — pe calea regulilor de corespondenţă. Cercetarea sistematică a regulilor de corespondenţă constituie unul din cele mai importante aspecte ale lingvisticii structurale şi ale filozofiei.

Traducere din limba rusă de
Virgil Nestorescu

TRECEREA LUI [u̯o] LA [u̯ă] ÎN GRAIUL CRIȘEAN

DE

ANDREI AVRAM

1. Printre particularitățile fonetice ale graiului (subdialectului) crișean se citează, de obicei, trecerea lui [*o*] sau [*u̯o*] inițial de cuvînt la [*u̯ă*]. Din felul cum este formulată în unele lucrări această „lege fonetică" s-ar înțelege că orice [*(u̯)o*] la început de cuvînt devine [*u̯ă*] și, de fapt, se pare că aceasta este părerea curentă. De exemplu, I. Coteanu, enumerînd (după acad. E. Petrovici) particularitățile fonetice ale graiului crișean, scrie: „Vocala *o*- se diftonghează în *u̯ă*- : *u̯ărb*, *u̯ăchi*" [1]. O formulare asemănătoare întîlnim la Teofil Teaha: „Pronunțarea lui *o*- inițial ca *u̯ă* constituie o particularitate a graiurilor de pe Crișuri" [2]. Într-o monografie consacrată unui grai de tip crișean, Romulus Todoran menționează fenomenul care ne preocupă fără vreo precizare cu caracter restrictiv — „diftongul inițial *u̯o* (< *o*-) > *u̯ă*" [3] — dar, după ce citează o serie de cuvinte cu [*u̯ă*] inițial, adaugă, între paranteze, „dar *u̯om*^{u}" [4], ceea ce înseamnă că în graiul studiat există cuvinte care păstrează pe [*u̯o*] neschimbat.

Fenomenul a fost semnalat de acad. E. Petrovici, care l-a formulat astfel: „pronunțarea lui *o* inițial ca *u̯ă* într-o seamă de cuvinte" [5] (sublinierea noastră); se recunoaște deci că trecerea lui [*(u̯)o*] la [*u̯ă*] nu are caracter general.

Lucrarea de față își propune, printre altele, să stabilească dacă repartizarea fonetismelor [*u̯ă*], [*u̯ă̯*], pe de o parte, și [*o*], [^{u}*o*], [*u̯o*], [*wo*],

---

[1] I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii romîne*, București, 1961, p. 69. Cf. I. Pătruț, *Influences slaves et magyares sur les parlers roumains*, în „Romanoslavica", I, București, 1958, p. 36, nota (punctul 4 d).

[2] Teofil Teaha, *Graiul din valea Crișului Negru* [București, 1961], p. 37.

[3] Romulus Todoran, *Material dialectal. II. Graiul din Vîlcele* (*Raionul Turda*), în *Materiale și cercetări dialectale*, I [București], 1960, p. 36.

[4] *Ibidem*.

[5] E. Petrovici, *Repartiția graiurilor dacoromîne pe baza Atlasului lingvistic romîn*, în „Limba romînă", III (1954), nr. 5, p. 15.

pe de altă parte [1], este întîmplătoare sau, dimpotrivă, din examinarea materialului pe care îl avem la dispoziție, se pot degaja anumite reguli.

2. Pentru a putea să facem precizările necesare în legătură cu fenomenul studiat, am urmărit, în primul rînd, cuvintele care figurează în cele șase volume mari apărute ale *Atlasului lingvistic romîn*; am ținut seamă numai de cuvintele cu atestări relativ numeroase în partea de nord-vest a teritoriului lingvistic dacoromîn. În enumerarea care urmează, am indicat, după fiecare cuvînt, partea, volumul, numărul și titlul hărții din ALR [2] (pentru materialul necartografiat am dat pagina și numărul întrebării). Menționăm că am avut în vedere nu numai cuvintele cuprinse în listă, ci și pe cele înrudite, împreună cu formele gramaticale și variantele (de exemplu, *ochi*, *ochiului*, *a ochi* etc., *ogaș* și *ogașie* etc.):

obloc: II_2 2, h. 292— „ochelari la căpețea";
obosi: I 1, h. 102— „sînt obosit"; II 1, h. 96— „obosesc";
obraz: I 1, h. 22— „față"; II 1, p. 18, MN, într. 6930— „își umflă obrajii";
ochi: I 1, h. 14— „tîmplă" [3]; I 1, h. 17— „pleoapă"; I 1, h. 18— „albul ochiului"; I 1, h. 67— „chior"; II 1, h. 12— „(omul) cu ochi mari"; II_2 3, h. 699— „pitulice" [4];
odraslă: II 1, p. 70, MN, într. 2643— „odraslă";
ogaș: II_2 3, h. 865—1) „dîră", 2) „ogaș";
oglăji: II_2 1, h. 78 — „oglăji";
oglindă: II 1, p. 140, MN. într. 3905— „mă uit în oglindă";
ogor: II_2 1, h. 7 — „pîrloagă";
oi (pl): II_2 2, h. 390— „botei";
oloi: II_2 2, h. 507— „teasc (de ulei)";
oltoi (= *altoi*, vb.): II_2 1, h. 218— „altoim";
om: I 1, h. 60— „om înalt"; I 2, h. 188— „om"; II 1, p. 10, MN, într. 6869— „căscatul (cascul) trece de la om la om"; II_2 3, h. 667— „(cîinele) latră la om";
omăt: II_2 3, h. 798— „fulgi de zăpadă";
omorî: I 2, h. 289— „eu omor, tu omori, el omoară"; I 2, h. 290— „noi omorîm, voi omorîți, ei omoară";
orb: I 1, h. 14— „tîmplă" [5]; I 1, h. 67— „chior"; II 1, h. 16— „orb";

[1] Fonetismele [*wo*] și [*u̯ă*] apar notate rar, în ALR I. Pentru simplificare, întrebuințăm uneori, în cele ce urmează, formulările „fonetismul *o*" și „fonetismul *ă*" pentru a desemna cele două tipuri de fonetisme (cu vocală labială, respectiv, cu vocală nelabială); nu am ținut seamă de detaliile neinteresante pentru discuția noastră.

[2] Prescurtările folosite în acest articol sînt următoarele: ALR = *Atlasul lingvistic romîn*; I 1—2 = partea I: vol. 1, Cluj, 1938; vol. al 2-lea, Sibiu-Leipzig, 1942; II 1 = partea a II-a: vol. 1, Sibiu—Leipzig, 1940; II_2 1—3 = partea a II-a, serie nouă: vol. 1 și al 2-lea, [București], 1956; vol. al 3-lea, [București], 1961; MN = material necartografiat; într. = întrebarea; pc. = punctul cartografic; p. = pagina; h. = harta. ALRT = *Texte dialectale* culese de Emil Petrovici. Suplement la *Atlasul lingvistic romîn II* (ALRT II), Sibiu—Leipzig, 1943; r. = rîndul.

[3] *Ochiul (cel) orb.*

[4] *Ochiul boului.*

[5] *Ochiul (cel) orb.*

orbalț : II 1, p. 61, MN, într. 4206 – „orbalț";
orfan : I 2, h. 223 – „copil orfan"; I 2, h. 224 – „fetiță orfană";
ori : I 1, h. 144 – „și-a venit în fire" [1];
ortac : „2 1, h. 15 – „tovarăși (la plug)"; II$_2$ 1, h. 16 – „se întovărășesc (la plug)";
ortodox : II 1, h. 191 – „ortodox";
os : II 1, h. 89 – „osos"; II$_2$ 2, h. 326 – „os (de animal)";
osteni : I 1, h. 102 – „sînt obosit"; II 1, h. 97 – „obosesc";
otic : II$_2$ 1, h. 23 – „otic";
oticău : II$_2$ 1, h. 181 – „măsură cu care se ia vama la moară";
oțel : II$_2$ 2, h. 582 – „oțelește securea";
ou : II$_2$, h. 371 – „caută găina de ou".

Pentru cuvintele *on* (= *un*), *o* (articol și numeral) și *o* (pronume), care apar în mai multe hărți, nu am mai dat indicații.

Înainte de a prezenta materialul extras din alte surse, iată cum se repartizează fonetismele *o* și *ă* în cuvintele din lista de mai sus:

În *obloc*, *oblon*, *obosi*, *obraz*, *odraslă*, *ogläji*, *oglindă*, *ogor*, *oloi*, *oltoi*, *om*, *omăt*, *omorî*, *ortodox*, *osteni* nu apare niciodată fonetismul *ă*.

În *ochi*, *ogaș*, *oi*, *orb*, *orbalț*, *orfan*, *ori*, *ortac*, *os*, *otic*, *oticău*, *oțel*, *ou* a fost înregistrat, alături de *o*, și fonetismul *ă*. Bineînțeles, aria acestui din urmă fonetism nu este aceeași pentru toate cuvintele din cea de a doua categorie; de altfel, în multe puncte ale ariei nord-vestice nici nu au fost înregistrate toate cuvintele menționate.

Dacă examinăm structura fonetică a cuvintelor din cele două grupe, observăm că:

— fonetismul *ă* nu apare cînd după vocală urmează o consoană l a b i a l ă sau v e l a r ă (excepții: *ogaș* și *ou*, pentru care fonetismul *ă* a fost înregistrat în pc. 334);

— fonetismul *ă* apare cînd după vocală urmează o consoană d e n t a l ă sau p a l a t a l ă (excepții: *odraslă*, *oloi*, *oltoi*, *ortodox*, *osteni* — cuvinte care, deși îndeplinesc condiția menționată, prezintă numai fonetismul *o*).

3. Am căutat să vedem dacă cele două fonetisme se repartizează la fel în textele din ALRT culese de acad. Emil Petrovici din punctele situate în interiorul ariei lui [*u̯ă*]*rb* (determinată după h.16 din ALR II 1).

Exemplele întîlnite nu sînt prea numeroase; totuși, merită să fie subliniat faptul că, lăsînd la o parte punctele 36, 64, 316 și 334 (în care apare numai fonetismul *o*), în celelalte 8 puncte (53, 102, 235, 250, 279, 284, 310, 325) fonetismul *ă* nu apare n i c i o d a t ă înainte de labială sau de velară, în cuvintele *obială*, *oblac*, *ocol*, *oglindă*, *om*, *omorî*, *opări*, *opri*, *opt*, *ovăz*. Dintre cuvintele în care vocala este urmată de dentală sau de palatală, *oțet* (pc. 53)[2], *or* (verb auxiliar din componența per-

[1] *Și-a venit în ori.*

[2] ALRT, p. 38, r. 8: [*oțăt*]. Cuvîntul a fost înregistrat însă cu fonetismul [*u̯ă*] în ALR II$_2$ 1, h. 241 – „vin rău", pc. 284 (pronunțarea aceasta am întîlnit-o în mai multe localități situate în aria graiului crișean; după cum vom vedea, ea apare și în textele culese de Romulus Todoran).

fectului compus; pc. 53) și *on* (= *un*, articol; în mai multe puncte) prezintă fonetismul *o*. *Ori* și *oricare* apar și cu *o* și cu *ă*, iar *ochi* și *oi* numai cu *ă*.

În textele dialectale culese de diverși cercetători din localități aparținînd ariei graiului crișean și reproduse de I. Coteanu[1] nu am întîlnit niciodată fonetismul *ă* în poziția care ne interesează; ele nu ne-au putut ajuta deci să urmărim repartizarea celor două fonetisme.

Am întîlnit fonetismul *ă* în textele culese din Bihor de D. Șandru[2], la un singur subiect, în cuvîntul [^{w}*ăn*] (= *un*, articol nehotărît) — de două ori (p. 166, r. 12 și p. 167, r. 8), în [^{w}*ăm*], [^{w}*ămu*] — tot de două ori (p. 166, r. 15 și p. 167, r. 8) și în [^{w}*ări̯*] (= *ori*) — o dată (p. 167, r. 5)[3]. Fonetismul *ă* (la D. Șandru, notat, de obicei, [^{w}*ă*]) apare însă în răspunsurile la chestionar (p. 134—157), la mai multe subiecte, în cuvintele *oi* și *ochi*. În cuvintele *opt* (*optsprezece*, *optzeci*), *obloc*, *obraz*, *ovăz* (deci înaintea unei labiale) apare numai fonetismul *o*.

În textele publicate de Teofil Teaha[4] fonetismul *o* este singurul întîlnit înainte de labiale și de velare, în cuvintele *obicei*, *obloc*, *obraz*, *obrinti*, *opt*, *om*, *omorî*, *ou*, *ocol*, *ocoși*, *ocupa*, *ogar*, *ogățea*, *ogoi*, *ogar*. Nici înainte de dentale și de palatale fonetismul *ă* nu este prea frecvent (de cele mai multe ori apare [(*u̯*)*o*] și în această poziție); totuși, el a fost notat în cuvintele *oi* și *ori*[5].

În sfîrșit, în textele publicate de Romulus Todoran[6] situația este următoarea: apare numai fonetismul *o* înainte de labiale și de velare (în *obraz*, *om*, *ou*, *ocoli* etc.), precum și în cuvintele *oi* (= *voi*, verb auxiliar), *odată*, *oiagă*, *ostănel*, *ordin*; apare numai fonetismul *ă* în cuvintele *ochi*, *oi*, *oraș*, *orb*, *ori*, *oțet*.

4. Urmează să încercăm acum să explicăm excepțiile de la regula formulată în § 2. Ele se împart în două categorii.

Mai întîi, ne vom ocupa de cazurile cu [*ă*] înaintea unei labiale sau a unei velare. Aici intră cuvintele *ou*, *om* și *ogaș*. După părerea noastră, primele două cuvinte reprezintă cazuri accidentale cărora nu li se poate acorda prea mare importanță, avînd în vedere faptul că [*u̯ău̯*] apare într-un singur punct (310) din ALR II, deci la un singur subiect (în toate celelalte puncte s-a notat [*u̯o*] sau [^{u}*o*]), iar [^{w}*ăm*], dacă a fost notat corect, apare numai de două ori, în Bihor, tot la un singur subiect. Marea frecvență a lui *om* (cu derivatele lui) pronunțat cu vocală labială, nu cu [*ă*], ne dreptul să neglijăm cazurile aberante menționate.

[1] *Op. cit.*, p. 243—257 (în același capitol, *Crișana*, se dau și textele provenind din aria graiului maramureșean).

[2] *Enquêtes linguistiques du Laboratoire de phonétique expérimentale de la Faculté des lettres de Bucarest. IV. Le Bihor*, în „Bulletin linguistique", IV (1936), p. 120—129 (textele se află la p. 157—179).

[3] Indicațiile dintre paranteze trimit la lucrarea citată în nota precedentă.

[4] *Op. cit.*, p. 169—193.

[5] La p. 37 a cărții, unde arată că în graiul pe care l-a studiat „uneori *o* din *u̯o* trece la *ă*", Teofil Teaha dă și alte exemple, care nu apar însă în texte.

[6] *Op. cit.*, p. 105—126.

Cuvîntul *ogaș* (pe care l-am întîlnit cu fonetismul *ă* numai în pc. 334) comportă o explicație deosebită: aici [u̯ă] este fonetismul vechi, conservat (magh. *vágás* > [u̯ăgaș], devenit, ulterior în limba literară, [u̯ogaș], [ogaș])[1], așa încît cu privire la acest cuvînt nu putem vorbi de trecerea lui [u̯o] inițial la [u̯ă]. Ce e drept, acad. E. Petrovici admite că [u̯ă] din cuvinte ca *oraș* și *Oradea* poate să provină din [u̯o][2] (deci o revenire la fonetismul mai vechi: [u̯ă] > [u̯o],[o] > [u̯ă]) dar cu privire la *ogaș* nu putem presupune această evoluție, din moment ce știm că în cuvinte cu [o] inițial originar (de exemplu, *oglindă*) această vocală, urmată de o consoană velară, nu a devenit [ă][3].

În ce privește faptul că fonetismul *ă* nu apare cu regularitate, adică în toate cuvintele, înainte de dentale și de palatale, trebuie să observăm că fenomenul studiat nu se produce în toate cazurile nici măcar în același cuvînt la același subiect. De exemplu, [u̯oi̯] și [u̯ăi̯] apar la același subiect, într-un text cules de Teofil Teaha[4]: „În ziua hotărîtă, dimineața, înainte de-a andalire [u̯oi̯ili] din staur, se prind mieii și se scot dintre [u̯oi̯] și-i bagă separat într-o poiată sau alt staur. După ce i-a ales pe toți dintre [u̯ăi̯], atuncea dă drumu la [u̯ăi̯] să iasă din staur ...". Așadar fenomenul trecerii lui [u̯o] la [u̯ă] nu corespunde unei „legi" în aceeași măsură ca, să zicem, trecerea lui [ǵ] la [j] — alt fenomen specific graiului crișean. În aceste condiții, faptul că nu s-a înregistrat fonetismul *ă* în unele cuvinte nu înseamnă că excepțiile „distrug" regula: regula însăși are un caracter mai puțin riguros decît ar rezulta dintr-o examinare superficială a faptelor și ea trebuie formulată ca atare. Înainte de a face însă acest lucru, considerăm necesar să menționăm că unele dintre cuvintele înregistrate în ALR[5] cu [o] sau [u̯o], în locul lui [u̯ă] așteptat, comportă explicații particulare.

Mai întîi, *osteni* provine dintr-un etimon cu [*u*] inițial (cf. v. sl. *ustati*); forma *usteni*, atestată în textele vechi[6] și, astăzi, regio-

---

[1] Emil Petrovici, *O particularitate a fonetismului maghiar oglindită în elementele maghiare ale limbii romîne*, în „Studii și cercetări științifice", Seria III, Științe sociale (Academia Republicii Populare Romîne, Filiala Cluj), V (1954), nr. 3, p. 451.

[2] E. Petrovici, *Corelația de timbru a consoanelor rotunjite și nerotunjite în limba romînă*, în „Studii și cercetări lingvistice", III (1952), p. 176.

[3] Foarte probabil, și în cuvinte de origine maghiară ca *oraș* și *Oradea* actualul [u̯ă] din graiul crișean reprezintă conservarea unui stadiu fonetic vechi (vezi, de altfel, și Emil Petrovici, *O particularitate...*, p. 452, unde se arată că [u̯ăraș] „poate fi în unele regiuni forma mai veche romînească"). Dat fiind că fenomenul transformării lui [u̯o] în [u̯ă] înainte de dentale și palatale a început să se producă într-o epocă destul de îndepărtată (vezi mai jos), evoluția [u̯ăraș] > [u̯oraș] nu a mai avut loc în graiul crișean. Prin urmare, este necesar să se facă o distincție între *ochi*, *orb* etc. (cu [o] originar) și *oraș*, *Oradea* etc. (pe care acad. E. Petrovici, *Corelația...*, p. 176, le citează la un loc cu celelalte); numai cu privire la cuvintele din prima categorie se poate spune că [u̯ă] s-a dezvoltat din [o] „după proteza unui u̯" *(ibidem)*. De fapt, avem a face cu două aspecte ale aceluiași fenomen: tendința de a transforma pe [u̯o] în [u̯ă] s-a manifestat, pe de o parte, prin apariția lui [u̯ăk'], pe de altă parte prin menținerea lui [u̯ăraș]. Ar fi, poate, mai exact ca particularitatea discutată să fie formulată în acest sens.

[4] *Op. cit.*, p. 172 (textul *Cum se înțarcă mieii*).

[5] Acestea au o valoare probantă mai mare, dat fiind că e vorba de material provenit dintr-o regiune mai întinsă.

[6] Exemple numeroase se găsesc la Ovid Densusianu, *Istoria limbii romîne*, vol. II, *Secolul al XVI-lea*, București, 1961, p. 65 și 130.

nal [1], a devenit *osteni*, probabil, la o dată cînd fenomenul trecerii lui [u̯o] la [u̯ă] încetase să se mai producă.

Dacă, într-adevăr, „legea" trecerii lui [u̯o] la [u̯ă] și-a încetat, la un moment dat, acțiunea, înseamnă că nu constituie o excepție propriu-zisă nici cuvîntul *ortodox*, recent. Aici trebuie amintite și formele *on* (= *un*) și *or* (= *vor*) în care [*o*] inițial este relativ recent (provenit în primul caz din [*u*], iar în cel de al doilea ajuns inițial prin căderea lui [*v*], fenomen care nu este prea vechi, după cum a arătat I. Coteanu [2].

În legătură cu *oltoi* ne-am putea gîndi, de asemenea, la un împrumut recent, avînd la bază același etimon (magh. *oltani*) care explică și forma cu [*a*] inițial, *altoi*; presupunerea aceasta pleacă de la constatarea că forma cu [*o*] apare în Transilvania, în timp ce în alte regiuni apar forme cu [*a*] sau cu [*u*] la inițială [3].

Probabil pentru *oloi* (< magh. *olaj*) este valabilă aceeași explicație.

Printre excepții se numără și cuvinte mai vechi: *odraslă* (pentru care într-un singur punct (284) a fost înregistrată, în silaba inițială, o vocală între [*o*] și [*ă*]; și *otavă* — ultimul, înregistrat cu fonetismul *o* în textele culese de Teofil Teaha [4]. Pentru aceste cuvinte — cu atestări nu prea numeroase în materialul nostru și înregistrate în cîte o singură lucrare — nu am reușit să găsim o explicație.

În graiul studiat de Romulus Todoran cele două fonetisme se repartizează foarte regulat; înainte de dentale și de palatale singurele cuvinte cu fonetismul *o* sînt *oi* (= *voi*, verb auxiliar), *on* (= *un*, articol și numeral) și *ostănel* (< *ostăni*), care se explică după cum am arătat mai sus — la care se adaugă *oiagă*, cu [*o*] < [*u*] (*uiagă* < magh. *üveg*) și *ordin*, cuvînt recent; asupra lui *o* (*odată*, *laolaltă* etc.) ne vom opri în cele ce urmează.

5. Se observă, prin urmare, că fonetismul *o* înainte de dentale se explică prin factori speciali, în cele mai multe cazuri (nu am întîlnit excepții propriu-zise pentru cuvintele în care vocala este urmată de consoană palatală).

De menționat că în textele culese de Teofil Teaha [(*u̯*)*o*] se menține, adesea, și în cuvinte ca *ochi* și *oi* (pl. de la *oaie*), date, de obicei, ca exemple atunci cînd se citează fenomenul care ne preocupă. Prin urmare, deși valea Crișului Negru, regiunea studiată de cercetătorul menționat, ocupă, din punct de vedere geografic, un loc central în aria graiului crișean, ea nu ne înfățișează o situație tipică în ce privește fenomenul trecerii lui [u̯o] la [u̯ă]. La fel stau lucrurile cu textele culese de D. Șandru și

---

[1] Vezi ALR I 1, h. 102 și II 1, h. 96. Fonetismul [*u*]*steni* s-a păstrat tocmai în aria graiului crișean; [*o*]*steni*, în această regiune, nu este frecvent și, desigur, nu poate fi vechi.

[2] V *mobil de la auxiliarul viitorului bănățean*, în „Studii și cercetări lingvistice", XI (1960), nr. 4, p. 853.

[3] Vezi ALR II$_2$ 1, h. 218.

[4] Și cuvîntul *ol* apare cu fonetismul *o*, la același autor; în textele lui Romulus Todoran a fost însă înregistrat [*u̯ă*]*l*.

cu cele reproduse de I. Coteanu, deși n-ar fi exclus ca, de data aceasta, să avem a face, pur și simplu, cu nenotarea fenomenului [1].

Bineînțeles, materialul pe care l-am utilizat nu poate fi socotit complet. Chiar dacă am fi avut la dispoziție hărți ale ALR pentru toate cuvintele cu [*o*] inițial în limba literară, tot nu ar fi putut să fie evitate anumite lacune, dat fiind că în regiunea care ne interesează nu sînt cunoscute unele dintre aceste cuvinte. Putem, totuși, pe baza materialului din hărți, completat cu datele oferite de monografiile dialectale, să precizăm condițiile în care se produce trecerea lui [*u̯o*] la [*u̯ă*]. Dacă facem abstracție de excepțiile menționate (care își găsesc explicația în anumiți factori speciali), tipic pentru fenomenul care ne interesează este, după părerea noastră, graiul studiat de Romulus Todoran : fonetismul *o* apare cu consecvență în cuvinte de tipul *om*, *ocoli* (și n u m a i în această categorie de cuvinte) ; fonetismul *ă* apare cu consecvență în cuvinte de tipul *orb*, *ochi* (și n u m a i în această categorie de cuvinte).

Pe baza acelor arătate mai sus, fenomenul poate fi descris astfel : la început de cuvînt, [*u̯o*] devine [*u̯ă*] numai înainte de consoanele dentale sau palatale ; fenomenul nu se produce nici înainte de aceste consoane în cuvintele recente, respectiv, în cuvintele în care [*(u̯)o*] a ajuns inițial într-o epocă recentă.

6. După restricția pe care am făcut-o în rîndurile precedente, vom adăuga o precizare care merge oarecum într-o direcție contrară. În toate lucrările consacrate pînă acum (total sau în parte) graiului crișean, s-a vorbit despre trecerea lui [*u̯o*] la [*u̯ă*] numai la începutul d e c u v î n t, fără să se observe faptul că, în realitate, fenomenul se produce și în interiorul cuvîntului, la inițială d e s i l a b ă. Materialul pe care îl avem la dispoziție pentru acest aspect al problemei este mai puțin bogat, dar e suficient pentru a justifica afirmația de mai sus.

Fonetismul *ă* la început de silabă, în interiorul cuvîntului, nu apare în textele publicate de I. Coteanu, D. Șandru și Teofil Teaha. El a fost înregistrat însă de Romulus Todoran în cuvintele *deochea* și *auneori* (compus cu *ori*), precum și în numele proprii *Ionaș* și *Ionița* ([*u̯ă*] nu apare în *zuorel*). *I*[*u̯ă*]*n* și *I*[*u̯ă*]*naș* apar în ALRT, p. 115, r. 14, respectiv, p. 133, r. 5.

În ALR, [*u̯ă*] a fost notat, în mai multe puncte, în cuvintele *deochi* (I 2, h. 243 — „deochi" ; II 1, h. 128 — „răspuns la întrebarea « cum apărați copilul de deochi »"), *fiuori* (1, h. 100 — „mă înfior"), *subsuori* (I 1, h. 54 — „subsuoară") și *Ion* (II 1, h. 200). În cuvintele *văduoi* (masculin, sg. și pl. ; I 2, h. 279 — „văduv"), *văduoi* (feminin pl. ; I 2, h. 280 — „văduvă") și *sperios* (II 1, h. 103 — „sperios") fonetismul *ă* a fost înregistrat în cîte un singur punct (pc. 59 — primele două cuvinte ; pc. 102 — cel de al treilea cuvînt). În *viorele* (II_2 3, h. 642 — „viorele") s-a notat o vocală intermediară între [*o*] și [*ă*] în pc. 248 ; de remarcat că acest cuvînt a fost înregistrat în puține puncte din interiorul regiunii care

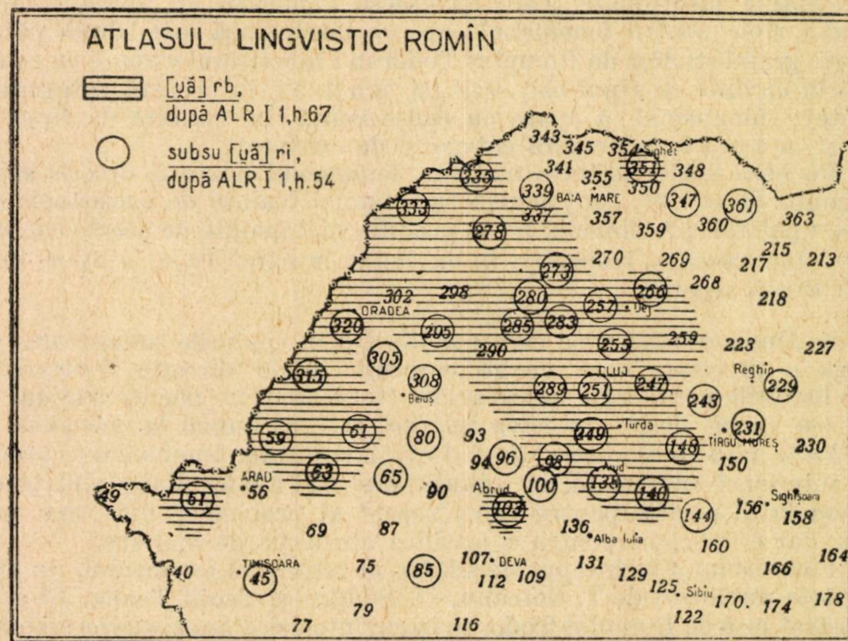
---

[1] Fonetismul [*u̯ă*] nu apare nici în atlasul lui Gustav Weigand. În lucrarea aceluiași autor, *Körösch- und Marosch-Dialekte*, publicată în *Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (Rumänisches Seminar) zu Leipzig*, IV (1897), p. 250—336, am întîlnit fonetismul *ă* notat numai în cuvîntul *orz*.

ne interesează, așa încît el nu poate fi socotit concludent, după cum nu este concludent, din motive asemănătoare, nici *zuorel*, citat mai sus.

Nu am putea să precizăm, în momentul de față, cauzele pentru care în *văduoi* și în *sperios* fonetismul *ă* apare rar; nu este exclus să fi jucat un rol prohibitiv analogia cu cuvintele, mult mai numeroase, în care *-oi* și *-os* precedate de consoane propriu-zise [1] se pronunță [*oi̯*], respectiv, [*os*].

În exemplele citate, fonetismul *ă* apare înaintea unor consoane dentale sau palatale; prin urmare, în interiorul cuvîntului, fenomenul are loc în aceleași condiții ca și la început de cuvînt. Am întîlnit, totuși,

o excepție : la întrebările în legătură cu deochiul s-au dat, în cîteva localități, răspunsuri de tipul [*d'iṷăc*] ALR I 2, h. 243, pc. 61 (cf. ALR II 1, h. 128, pc. 284). După părerea noastră, aici avem a face cu influența lui *deochi* (unde [*ṷă*] este normal); aceasta a putut să se exercite foarte ușor datorită factorului semantic (care a dus, de altfel, și la confundarea lui *deochi* cu *ghioc*, după cum rezultă din unele răspunsuri publicate în cele două hărți citate) și unui factor de natură fonetică : identitatea consoanei inițiale, corespunzînd lui [*d*], respectiv, lui [*ǵ*] din limba literară. Prin urmare, vocalismul *ă* în [*d'iṷăc*] se datorește influenței lui [*d'iṷăt'*].

Un argument în favoarea afirmației conform căreia trecerea lui [*ṷo*] la [*ṷă*] caracterizează inițiala de silabă (indiferent dacă silaba respectivă este sau nu, în același timp, și inițială de cuvînt) ne oferă compararea ariei de răspîndire a fonetismului *ă* în cele două poziții. După cum

[1] Adică nu de [*u̯*], ca în *văduoi* și în *sperios*.

se poate vedea din harta alăturată (alcătuită după datele din ALR I 1, h. 67 — „chior" și h. 54 — „subsuoară"), aproximativ în aceeași regiune în care se pronunță [u̯ă]*rb* se pronunță și *subsu*[*u̯ă*]*ri* [1].

7. Ne vom ocupa, în continuare, de situația lui[*(u̯)*o] în cuvintele *o* pronume, *o* articol și numeral, *o* interjecție, *o* conjuncție (< *au* „sau") și *o* verb auxiliar (la perfectul compus, persoanele 3 sg. și 3 pl.).

Fonetismul *ă* l-am întîlnit, în materialul avut la dispoziție, numai în pronumele *o* (în ALR, ALRT și la Romulus Todoran) și în interjecția *o* (la Romulus Todoran).

Absența fonetismului *ă* la verb și la conjuncție se explică prin faptul că [*(u̯)o*] < [*au̯*] este, în aceste cuvinte, recent.

Interjecția [u̯ă] apare, în textele culese de Romulus Todoran [2], alături de *o* și, după cum pare să reiasă din material, ea se întrebuințează în contexte parțial diferite față de contextele caracteristice pentru *o*. Dat fiind faptul că interjecția este izolată în frază (din punct de vedere sintactic și, de obicei, în ce privește pauzele din rostire), în cazul acesta nu se pune problema consoanei următoare (consoana cu care începe cuvîntul următor).

Judecînd după faptul că [*u̯ă*] = *o* (pronume personal feminin în acuzativ) apare înainte de orice cuvînt, indiferent de sunetul inițial al acestuia (vocală sau consoană cu un anumit loc de articulație), s-ar părea că trebuie să admitem existența unei relative autonomii fonetice a pronumelui în epoca în care s-a produs fenomenul în discuție (deci consoanele inițiale care urmau nu au putut să joace nici un rol). Explicația este însă alta, după cum vom încerca să arătăm.

Deosebirea care există astăzi în graiul crișean între [*u̯ă*] pronume și [*(u̯)o*] articol și numeral (cuvinte identice, din punct de vedere fonetic, în limba literară) corespunde unei deosebiri originare : [*u̯ă*] < lat.*illa*(*m*)[3], [*(u̯)o*] < lat. *una*(*m*). Cele două cuvinte nu erau identice (cel puțin, în unele regiuni) nici în epoca apariției primelor texte romînești ; deosebirea dintre ele este reflectată, de exemplu, în *Codicele Voronețean*, unde pronumele este scris numai ѡ sau о, în timp ce articolul este scris ѡ (de 9 ori) dar și оуѡ (de 5 ori) [4]. Această ultimă grafie corespunde, după toate probabilitățile, unei realități fonetice care a precedat pe cea reprezentată prin ѡ, și anume unui cuvînt b i s i l a b i c.

Se știe că în textele romînești vechi literele о și ѡ notează, printre altele, și sunetele reprezentate astăzi prin [*u̯ă*] (de exemplu, în *două*, *luăm*) ; după părerea unor lingviști, sunetele respective erau [*u̯ă*], în

---

[1] S-ar putea ca [*ă*] din actualul *subsu*[*u̯ă*]*ri* să reprezinte un fonetism vechi, conservat (vocala accentuată corespunde aici unui [*a*] originar — cf. lat. *subala* — ca și în *lu*[*u̯ă*]*m*). În acest caz, am avea a face, în graiul crișean, cu menținerea fonetismului *ă*, ca în cuvinte de tipul *oraș*. În esență însă, fenomenul este același ; vezi mai sus p. 329, nota 3.

[2] Vezi și glosarul, s. v. *uă*.

[3] Pentru evoluția lui *illam* pînă la stadiul [*(u̯)o*] vezi Ovid Densusianu, *op. cit.*, p. 30—31 ; A. Graur et A. Rosetti, *Sur le traitement de lat. l double en roumain*, în „Bulletin linguistique", IV (1936), p. 48.

[4] Vezi glosarul din Ion al lui G. Sbiera, *Codicele Voronețean...*, Cernăuți, 1885, s. v. *elu* și *urulu*. Cf. Ovid Densusianu, *op. cit.*, p. 78 și 114.

timp ce alții sînt de părere că о și ѡ notau, în toate cazurile, pe [u̯o] [1]. Indiferent de valoarea celor două litere, pronumele era monosilabic — [u̯ă] sau [u̯o], iar articolul era bisilabic — [uu̯ă] sau [uu̯o]. Constatarea aceasta ne permite, credem, să afirmăm că trecerea lui [u̯o] inițial de silabă la [u̯ă] în graiul crișean a început să se producă înainte ca pronumele să devină monosilabic (în ipoteza contrară, pronumele, devenit identic cu articolul, ar fi evoluat, ulterior, în același fel). Deosebirea actuală dintre pronume și articol poate fi explicată indiferent dacă punctul de plecare este cel cu vocalismul [ă] sau cel cu vocalismul [o] :

Dacă, într-o epocă mai veche, pronumele se pronunța [u̯ă], iar articolul [uu̯ă], trecerea lui [u̯ă] la [u̯o], cunoscută în fonetica istorică a limbii romîne (cf. [u̯ăraș] > [u̯oraș]) s-a ciocnit de fenomenul opus, cel care constituie obiectul cercetării de față. Prin urmare, în anumite regiuni, pronumele [u̯ă] s-a păstrat ca atare pînă în zilele noastre. Din aceleași cauze, fonetismul [u̯ă] s-a menținut, desigur, și în cea de a doua silabă a lui [uu̯ă]; dar articolul, spre deosebire de pronume, conținea și o vocală [u], ceea ce a făcut posibil ca, ulterior, să se ajungă la [u̯o] prin „fuzionarea" acestei vocale labiale cu [(u̯)ă] următor. Așadar actualul [(u̯)o] articol este rezultatul contragerii vocalelor [u] și [ă]; lat. *unam* a ajuns la stadiul [u̯o] într-un moment cînd fenomenul trecerii lui [u̯o] la [u̯ă] încetase să se mai producă [2].

În ipoteza că trebuie să plecăm de la stadiile [u̯o] și [uu̯o], trecerea la [u̯ă] s-a produs, după cum era și firesc, atît la pronume, cît și în cea de a doua silabă a articolului; în continuare, lucrurile s-au petrecut cum s-a arătat în alineatul precedent.

8. Atît grafiile de tipul доѡ, лоуѡм, cît și trecerea lui [u̯ă] la [u̯o] sau a lui [u̯o] la [u̯ă] își găsesc o justificare de ordin f o n o l o g i c : precedate de [u̯], vocalele [ă] și [o] nu se opun niciodată una alteia. Pe de o parte, notarea în același fel a celor două sunete nu implică anularea, în scris, a unei distincții fonologice. Pe de altă parte, se știe că identitatea fonologică [3] a două sunete favorizează identificarea lor din punct de vedere fonetic; acesta este cazul lui [ă] și [o] după [u̯] : cele două vocale sînt realizări ale arhifonemului rezultat din neutralizarea opoziției /o/ ~ /ă/. Față de situația aceasta, întîlnită în limba literară și în majoritatea graiurilor, pronumele *o* și articolul *o* reprezintă, în graiul crișean, un caz

---

[1] Cf. Al. Rosetti, *Limba romînă în secolele al XIII-lea — al XVI-lea* [București], 1956, p. 92; I. Pătruț, *Rostirea* **nouă, două** *etc.*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani* [București], 1958, p. 664—665.

[2] Altfel, am fi avut, în graiul crișean, [u̯ă] casă, [u̯ă] carte etc. Printre exemplele de cuvinte cu [u̯o] trecut la [u̯ă] date de acad. E. Petrovici, *Corelația...*, p. 176, figurează și *o* (casă). După cum se poate însă constata, de exemplu, din ALR II_2, 2, h. 224 — „am o vie...", fonetismul *ă* în articolul *o* nu este înregistrat nicăieri, ceea ce concordă cu situația întîlnită în texte.

[3] Precizăm că prin „identitate fonologică" înțelegem aici identitatea rezultată din suprimarea, în anumite contexte, a unei opoziții e x i s t e n t e în sistem. Vocalele [o] și [ă] sînt, în poziția menționată, realizări ale aceluiași a r h i f o n e m, nu ale aceluiași f o n e m. O părere diferită întîlnim la acad. E. Petrovici (*Fenomene de sinarmonism în fonetica istorică a limbii romîne*, în „Cercetări de lingvistică", II (1957), p. 113—114), după care [o] și [ă] sînt, în unele graiuri, variante ale unui fonem unic, în interiorul unui sistem vocalic linear : /î,/ /ă/, /a/.

întrucîtva deosebit. Opoziția dintre cele două timbre vocalice diferențiază sensuri : [u̯ă] pronume ~ [u̯o] articol. Această opoziție are însă o importanță, practic, nulă, deoarece pronumele și articolul nu apar în aceleași contexte.

9. Rămîne să mai spunem ceva cu privire la aspectul fonetic al fenomenului. După cum se știe, avem a face cu o diferențiere : precedată de o semiconsoană labială, vocala [*o*] se transformă în [*ă*], vocală nelabială. Este ușor de explicat de ce fenomenul nu se produce cînd după [*o*] urmează o consoană labială : aceasta se opune delabializării vocalei și, prin urmare, [*u̯om*] nu devine [*u̯ăm*] (în rostirea succesiunii de trei sunete labiale, ,,legea minimului efort'' se dovedește a fi mai puternică decît tendința de diferențiere).

Faptul că velarele joacă același rol, în cuvinte de tipul *om*, se explică prin trăsăturile pe care le au în comun cele două categorii de consoane : la articularea lor rezonatorul bucal este mai mare și mai puțin compartimentat decît la dentale și la palatale, iar din punct de vedere acustic labialele și velarele sînt grave, în timp ce dentalele și palatalele sînt acute [1]. Vocalele [*o*] și [*ă*] sînt, ce e drept, amîndouă grave. Totuși din punct de vedere acustic, între [*o*] și consoanele labiale și velare există o asemănare mai mare decît între [*ă*] și aceleași consoane : pe de o parte sunetele grave, cum sînt [*p*] și [*k*] se caracterizează printr-o concentrare a energiei în zona frecvențelor joase ale spectrului [2]; pe de altă parte, vocalele labiale se caracterizează printr-o deplasare spre zona frecvențelor joase (downward shift) a unora sau a tuturor formanților [3]. Din cele arătate rezultă deci motivele pentru care atît labialele, cît și velarele pot ,,frîna'' tendința de diferențiere ; în felul acesta se explică deosebirea de tratament dintre *om* [*u̯om*], *ocol* [*u̯okol*], pe de o parte și *orb* [*u̯ărb*], *ochi* [*u̯ăk*], pe de altă parte.

10. Concluzii :

1. Fenomenul trecerii lui [*u̯o*] la [*u̯ă*] (respectiv, al menținerii lui [*u̯ă*]) în graiul crișean, nu este, cum se afirmă de obicei, caracteristic numai pentru inițiala de cuvînt ; el se produce, la început de silabă, și în interiorul cuvîntului.

2. Vocala [*o*] nu devine [*ă*] în toate cuvintele ; repartizarea celor două fonetisme nu este însă întîmplătoare : [*u̯o*] trece la [*u̯ă*] înainte de consoane dentale sau palatale, dar se menține înainte de labiale și de velare (precum și înaintea celorlalte două categorii de consoane, în cuvintele în care [*u̯o*] este de dată recentă).

3. Fenomenul a început să se producă la o dată anterioară confundării reflexelor lat. *illam* și lat. *unam* în graiurile dacoromîne și era încheiat în momentul pătrunderii în graiul crișean a unor cuvinte de origine maghiară ca *oloi* și *oltoi*.

---

[1] Roman Jakobson, C. Gunnar M. Fant, Morris Halle, *Preliminaries to Speech Analysis. The Distinctive Features and their Correlates*, Second Printing, Massachusetts Institute of Technology, 1955, p. 29–30.

[2] *Ibidem*, p. 29.

[3] *Ibidem*, p. 31. Vezi, pentru problemele discutate aici, și R. Jakobson and M. Halle, *Phonology in Relation to Phonetics*, în *Manual of Phonetics*, edited by L. Kaiser, Amsterdam, 1957, p. 235.

ПЕРЕХОД [*u̯o*] В [*u̯ă*] В КРИШАНСКОМ ГОВОРЕ РУМЫНСКОГО ЯЗЫКА

РЕЗЮМЕ

В результате исследования материалов *Румынского лингвистического атласа*, а также ряда сборников диалектальных текстов, автор приходит к следующим выводам:

1. Переход [*u̯o*] в [*u̯ă*] в кришанском говоре не есть, как обычно утверждают, явление, характерное только для начальных звуков слова (как например в [*u̯ă*]*chi*)); оно встречается и в середине слова, в инициали слога (например: *subsu*[*u̯ă*]*ri*).

2. Звук [*ă*] встречается перед зубными и палатальными согласными: перед губными же, как и перед велярными, сохраняется звук [*o*].

3. Данное звуковое изменение началось до момента совпадения в дако-румынских говорах латинских форм *illam* и *unam* и было уже завершено в момент проникновения в кришанский говор ряда недавних лексических заимствований из венгерского языка.

Автор рассматривает также факторы фонетической и фонологической природы, которые могли способствовать (или, наоборот, препятствовать) развитию изучаемого явления.

LE PASSAGE DE [*u̯o*] À [*u̯ă*] DANS LE PARLER DE LA RÉGION DE CRIȘANA

RÉSUMÉ

L'étude du matériel enregistré par *Atlasul lingvistic romîn* et par divers recueils de textes conduit l'auteur aux constatations suivantes :

1. Contrairement à l'opinion courante, le passage de [*u̯o*] à [*u̯ă*] dans le parler de la région de Crişana n'est pas une caractéristique de l'initiale des mots seulement (exemple : [*u̯ă*]*chi*), le même phénomène se produisant également au début d'une syllabe, dans le corps des mots (exemple : *subsu*[*u̯ă*]*ri*).

2. Le phonétisme [*ă*] apparaît devant les consonnes dentales et palatales, alors que le [*o*] persiste devant les labiales et les vélaires.

3. Le phénomène a commencé à se produire à une date antérieure à la confusion des mots latins *illam* et *unam* dans les parlers daco-roumains et était achevé au moment où un certain nombre de mots d'origine hongroise de date récente pénétrèrent dans le parler de la région de Crişana.

L'auteur examine en outre les facteurs d'ordre phonétique et phonologique qui ont pu favoriser ou entraver le phénomène en question.

O ANALIZĂ SINCRONICĂ A GENULUI GRAMATICAL

DE

SOLOMON MARCUS

1. INTRODUCERE

1. În cele ce urmează, ne propunem să dăm o idee intuitivă despre un model logic al genului gramatical, pe care l-am prezentat în [12]. Totodată vom face unele observații relative la neutrul romînesc și la existența genului personal și a ambigenului. Analiza pe care o întreprindem are în vedere — în mod exclusiv — aspectele sincronice ale genului gramatical, dar poate constitui o bază și pentru reconsiderarea aspectelor diacronice ale problemei.

2. Fiecărui cuvînt i se asociază în mod natural două mulțimi de cuvinte : mulțimea formelor sale flexionare și mulțimea cuvintelor care apar exact în aceleași contexte ca și cuvîntul dat. Prima dintre aceste mulțimi va fi numită *paradigma* cuvîntului iar cea de-a doua mulțime va fi numită *clasa de distribuție* a cuvîntului dat. De exemplu, pentru cuvîntul *casă* paradigma este alcătuită din *casă*, *casa*, *casei*, *case*, *caselor*, *casele* în timp ce clasa de distribuție este alcătuită din totalitatea substantivelor feminine care se află la forma de singular, nearticulat, nominativ : *casă*, *masă*, *carte*, *ploaie* etc.

Pentru fiecare cuvînt se consideră cunoscute și bine determinate formele lui flexionare ; deci paradigmele sînt considerate cunoscute. În ceea ce privește clasele de distribuție, ele depind de mulțimea de fraze pe care le avem în vedere și în raport cu care considerăm contextele. Prin *frază* înțelegem aici orice șir de cuvinte care este corect construit din punct de vedere gramatical. Ori de cîte ori nu se va specifica contrariul, mulțimea de fraze va fi formată, în cele ce urmează, numai din sintagmele de tipul *substantiv + adjectiv calificativ la gradul pozitiv* sau *adjectiv calificativ la gradul pozitiv + substantiv*.

2. DE LA GENUL NATURAL LA GENUL GRAMATICAL

3. Vom lua ca punct de plecare două cuvinte care constituie prototipul genului natural : *bărbat* și *femeie* [1].

Problema care ne preocupă este aceea de a defini genul gramatical masculin și genul gramatical feminin în așa fel încît să apară clar mecanismul, operațiile prin care acestea se obțin din genurile naturale respective. Va trebui deci ca orice cuvînt gramatical masculin să se afle într-un raport bine determinat din punct de vedere formal cu cuvîntul *bărbat* și orice cuvînt gramatical feminin să se afle într-un raport similar cu cuvîntul *femeie*. Pentru a obține un astfel de raport, vom face apel la o noțiune introdusă de I. I. Revzin (a se vedea, de exemplu [21], [22] și [23]), noțiunea de *lanț*. Vom lămuri această noțiune prin cîteva exemple.

Fie șirurile de cuvinte :

a) *casă — casei — cărții*
b) *pomi — pom — scaun — scaune — cărți — carte*
c) *bărbat — bărbatului — pomului*
d) *femeii — cărții — carte*

O trăsătură comună tuturor acestor șiruri de cuvinte este faptul că, în fiecare din aceste șiruri, două cuvinte consecutive sînt sau în aceeași paradigmă sau în aceeași clasă de distribuție. Astfel, *pomi* și *pom* sînt în aceeași paradigmă, *scaune* și *cărți* sînt în aceeași clasă de distribuție etc. Un astfel de șir de cuvinte se numește un *lanț*. Numărul de cuvinte care alcătuiesc un lanț constituie *lungimea lanțului*. Astfel, lanțurile a), c) și d) sînt de lungime egală cu trei, în timp ce lanțul b) este de lungime egală cu șase. Lanțurile a), b), c) și d) ne permit să afirmăm că cuvintele *casă* și *cărții* pot fi unite printr-un lanț de lungime egală cu trei, *pomi* și *carte* pot fi unite printr-un lanț de lungime egală cu șase etc.

4. Noțiunile de lanț și de lungime a unui lanț ne permit să definim genul gramatical masculin și genul gramatical feminin, în așa fel încît să fie satisfăcute cerințele exprimate relativ la trecerea de la genul natural la genul gramatical. Definiția pe care o vom da constituie degajarea ,,carcasei formale'' a unui mare număr de fapte particulare, observate în limbile romînă, rusă, germană, franceză, italiană, latină și engleză, fapte specificate în [12].

Utilizarea lanțurilor în definirea genurilor gramaticale apare deosebit de naturală. Într-adevăr, noțiunea de lanț constituie o îmbinare a celor două aspecte fundamentale din gramatică, aspectul paradigmatic și cel sintagmatic. Tocmai de o astfel de îmbinare este nevoie într-o teorie a genului, deoarece — intuitiv vorbind — din apartenența a două substantive la același gen nu rezultă cu necesitate nici apartenența lor la aceeași paradigmă, nici apartenența lor la aceeași clasă de distribuție. Numai

[1] În unele limbi, chiar această operație, în aparență atît de simplă, reclamă atenție ; în limba germană, de exemplu, substantivul *Weib* (*femeie*) nu poate fi luat ca punct de plecare într-o astfel de construcție.

împletirea paradigmelor cu clasele de distribuție poate fi fecundă într-o astfel de problemă.

Vom spune că un substantiv este de *gen gramatical masculin* dacă orice cuvînt din paradigma sa poate fi unit cu orice cuvînt din paradigma cuvîntului *bărbat* printr-un lanț de lungime cel mult egală cu trei. Rezultă imediat, ca o constatare tautologică, faptul că *bărbat* este de gen gramatical masculin.

Vom spune că un substantiv este de *gen gramatical feminin* dacă orice cuvînt din paradigma sa poate fi unit cu orice cuvînt din paradigma cuvîntului *femeie* printr-un lanț de lungime cel mult egală cu trei.

Rezultă imediat că *femeie* este de gen gramatical feminin.

Vom spune că un substantiv este *neutru* dacă el nu este nici de gen gramatical masculin, nici de gen gramatical feminin.

Vom spune că un substantiv este *ambigen* dacă el este atît masculin cît și feminin.

Vom spune că într-o limbă categoria gramaticală a genului substantivelor este *nedegenerată* dacă, în limba respectivă, există cel puțin un substantiv masculin care nu este feminin și cel puțin un substantiv feminin care nu este masculin.

Exemple. Pentru a arăta că *pom* este de gen gramatical masculin, trebuie să demonstrăm că orice cuvînt din paradigma lui *pom* poate fi unit cu orice cuvînt din paradigma lui *bărbat* printr-un lanț de lungime mai mică sau egală cu trei. Deoarece fiecare dintre aceste două paradigme numără șapte cuvinte, demonstrația necesită construirea a 49 de lanțuri. Dăm cîteva dintre ele, lăsînd construirea celorlalte pe seama cititorului : *pom — bărbat*, *pomi—bărbați—bărbatul*, *pomule—pomului—bărbatului* etc. Rezultă că *pom* este de gen gramatical masculin.

În mod similar se arată că *masă* este de gen gramatical feminin. O confruntare mai atentă cu limba romînă, a definițiilor puse mai sus, conduce la următoarele observații :

α) *În limba romînă categoria gramaticală a genului substantivelor este nedegenerată.*

β) *În limba romînă nu există substantive ambigene.*

γ) *În limba romînă există substantive neutre.*

Pentru a demonstra afirmația α), este suficient să arătăm că *pom* nu este de gen gramatical feminin iar *masă* nu este de gen gramatical masculin. Într-adevăr, *pom* și *femeie* nu pot fi unite printr-un lanț de lungime mai mică sau egală cu trei, deoarece nici un cuvînt din paradigma lui *pom* nu este în aceeași clasă de distribuție cu *femeie* și nici un cuvînt din paradigma lui *femeie* nu este în aceeași clasă de distribuție cu *pom*. În mod similar se arată că *masă* nu poate fi unit cu *bărbat* printr-un lanț de lungime mai mică sau egală cu trei.

Pentru a demonstra afirmația β), este suficient să observăm că raționamentul prin care am obținut afirmația α) poate fi aplicat *oricărui* substantiv masculin și *oricărui* substantiv feminin.

Pentru a demonstra afirmația γ), să considerăm substantivul *scaun*. Acest substantiv nu este masculin, deoarece *scaune* și *bărbați* nu pot fi unite decît printr-un lanț de lungime egală cu patru : *scaune — scaun —*

— *bărbat* — *bărbați*. Substantivul *scaun* nu este nici feminin, deoarece *scaun* și *femeie* nu pot fi unite decît printr-un lanț de lungime egală cu patru : *scaun* — *scaune* — *femei* — *femeie*. Rezultă că *scaun* este un substantiv neutru.

3. CARACTERUL RELATIV AL EXISTENȚEI NEUTRULUI ȘI NON-EXISTENȚEI AMBIGENULUI

5. Constatările de mai sus nu au un caracter absolut ; ele sînt relative la o *anumită alegere* a paradigmelor și a frazelor. De pildă, dacă luăm în rolul frazelor numai cuvintele izolate, atunci toate cuvintele alcătuiesc o singură clasă de distribuție ; deci, luînd la întîmplare două cuvinte, ele vor putea fi unite printr-un lanț de lungime egală cu doi. În particular, toate substantivele vor fi în același timp masculine și feminine, deci categoria gramaticală a genului substantivelor va fi degenerată. Această observație arată caracterul *esențial contextual*, *sintagmatic* al categoriei genului.

Anumite modificări în alegerea paradigmelor pot de asemenea să răstoarne unele dintre concluziile obținute mai sus. Astfel, dacă prin paradigma substantivului *scaun* înțelegem totalitatea formelor sale flexionare la singular, iar prin paradigma substantivului *scaune* înțelegem totalitatea formelor sale flexionare la plural, atunci *scaun* este de gen masculin iar *scaune* este de gen feminin. Într-adevăr, fiecare dintre cuvintele *scaun*, *scaunul*, *scaunului*, *scaunule* poate fi unit cu orice cuvînt din paradigma lui *bărbat* printr-un lanț de lungime cel mult egală cu trei ; fiecare dintre cuvintele *scaune*, *scaunelor*, *scaunele* poate fi unit cu orice cuvînt din paradigma lui *femeie* printr-un lanț de lungime cel mult egală cu trei.

Dacă reorganizăm toate paradigmele substantivelor neutre — așa cum am procedat mai sus cu paradigma lui scaun — despărțindu-le în cîte două paradigme, una de singular și alta de plural, atunci *genul neutru își încetează existența în limba romînă*.

O altă reorganizare a paradigmelor care apare într-un anume sens naturală este următoarea : să reunim laolaltă, într-o singură paradigmă, paradigmele substantivelor obținute unul din celălalt prin moțiune : paradigma lui *profesor* cu paradigma lui *profesoară*, paradigma lui *muncitor* cu paradigma lui *muncitoare*, paradigma lui *elev* cu paradigma lui *elevă* etc. Printr-o astfel de operație, toate substantivele menționate devin ambigene. De exemplu, dacă considerăm cuvîntul *elev*, el este masculin deoarece orice cuvînt din paradigma lui *bărbat* este în aceeași clasă de distribuție cu un anumit cuvînt din paradigma lui *elev* ; el este și feminin, deoarece orice cuvînt din paradigma lui *femeie* este congruent cu un anumit cuvînt din fosta paradigmă a lui *elevă*, deci din actuala paradigmă a lui *elev*. Deci *elev* este ambigen. *În felul acesta se obține, în limba romînă, existența substantivelor ambigene, deci existența a patru genuri distincte la substantivele romînești*. Într-o altă formă, o idee similară a fost emisă de către acad. Gr. C. Moisil [16]. A se vedea și [19].

Legitimitatea unor astfel de operații de reorganizare a paradigmelor trebuie însă să fie garantată fie de necesități de ordin practic, cum ar fi crearea algoritmilor de traducere dintr o limbă în alta — a se vedea, de exemplu, [16] — fie de o înțelegere mai lucidă a structurii logice a paradigmelor (a se vedea, pentru un model logic al paradigmei, [15]).

6. Din însuși modul în care au fost definite mai sus genurile gramaticale, rezultă următoarele două situații :

I. Genurile fundamentale, a căror existență independentă este indispensabilă pentru caracterul nedegenerat al categoriei genului la substantive, sînt masculinul și femininul.

II. Numărul genurilor la substantive este cel mult egal cu patru.

Proprietatea I corespunde situației existente în cele mai multe limbi care cunosc categoria genului la substantive. Totuși, există limbi în care principalele genuri nu sînt masculinul și femininul. Astfel, de pildă, în suedeză genurile de bază sînt *genul comun* și *genul neutru*.

4. GENURILE PERSONALE

În ceea ce privește situația II, ea poate fi considerată satisfăcătoare ca primă aproximație în descrierea genurilor. De îndată însă ce luăm în considerare și alte fraze decît cele de tipul *substantiv* + *adjectiv calificativ la gradul pozitiv* sau *adjectiv calificativ la gradul pozitiv* + *substantiv*, se simte nevoia de a detecta mai multe nuanțe ale genurilor gramaticale. Definițiile date anterior trebuie înlocuite cu alte definiții mai fine, care să poată cuprinde o varietate mai mare de situații. Renunțăm să mai oglindim explicit legătura dintre genul natural și genul gramatical, pentru a nu complica aspectul formal al problemei. Pe primul plan vom pune acum următoarea chestiune :

Ce înseamnă că două substantive sînt de același gen?

Pentru a răspunde la această întrebare, punem următoarea definiție :

Două substantive au același gen gramatical, dacă orice cuvînt din paradigma unuia dintre ele poate fi unit printr-un lanț de lungime cel mult egală cu trei cu orice cuvînt din paradigma celuilalt substantiv.

În raport cu această definiție, dacă lărgim suficient mulțimea frazelor, în așa fel încît să conțină și fraze de tipul *cheamă pe băiat* sau *dau lui Ion o carte*, constatăm că fiecare dintre cuvintele *pom*, *băiat* și *Ion* își are genul său caracteristic. Într-adevăr, dacă admitem fraza *cheamă pe băiat* dar nu admitem fraza *cheamă pe pom*, atunci rezultă că *băiat* și *pom* nu mai sînt în aceeași clasă de distribuție, așa cum se întîmpla cînd lucram cu o mulțime mai restrînsă de fraze. De aici rezultă, mai departe, ca *băiat* și *pom* nu mai pot fi unite decît printr-un lanț de lungime egală cu patru : *băiat* — *băiatului* — *pomului* — *pom*, deci *băiat și pom* nu sînt de același gen.

Deoarece admitem fraza *dau lui Ion o carte* dar nu admitem fraza *dau lui pom o carte* și nici fraza *dau lui băiat o carte*, rezultă că *Ion* nu este în aceeași clasă de distribuție nici cu *pom* nici cu *băiat*. Deoarece paradigma lui *Ion* se reduce la acest unic cuvînt (facem abstracție de

forma Ioane), rezultă că *nu există nici un lanț — oricît de lung ar fi — — care să unească pe* **Ion** *cu* **băiat** *sau pe* **Ion** *cu* **pom**. Deci genul gramatical al lui *Ion* diferă atît de genul gramatical al lui *băiat* cît și de genul gramatical al lui *pom*. Această concluzie rămîne de altfel valabilă chiar dacă se ia în considerare și forma *Ioane*; singurul lucru nou în acest caz este faptul că *Ion* se poate uni cu *băiat* și cu *pom* printr-un lanț de lungime egală cu patru.

Genul gramatical al lui *pom* va primi numele de *gen masculin nepersonal*. Genul gramatical al lui *Ion* va primi numele de *gen masculin personal al numelor proprii*. Genul gramatical al lui *băiat* va primi numele de *gen masculin personal abstract*.

O analiză similară se poate efectua pentru cuvinte ca *masă*, *Maria* și *fată*. Se obține că *fată* și *masă* nu sînt în aceeași clasă de distribuție, deoarece admitem fraza *cheamă pe fată*, dar nu admitem fraza *cheamă pe masă*. *Fată* și *masă* pot fi unite doar printr-un lanț de lungime egală cu patru : *fată — fetei — mesei — masă*, deci *fată* și *masă* nu sînt de același gen. În mod similar se arată că nici *Maria* și *masă* nu sînt de același gen; aceste două cuvinte pot fi unite doar printr-un lanț de lungime egală cu patru : *Maria — Mariei — mesei — masă*. Observăm că apare aici o schimbare față de situația substantivelor masculine : în timp ce *Ion* și *pom* nu puteau fi unite prin nici un lanț, *Maria* și *masă* pot fi unite printr-un lanț.

Problema care se pune acum este de a lămuri dacă *Maria* și *fată* sînt de același gen. Răspunsul la această chestiune este diferit de cel dat analogului masculin al acestei situații, deoarece în timp ce fraza *dau lui Ion o carte* este admisă, fraza *dau lui Maria o carte* nu este admisă. Dacă însă angajăm și fraze de tipul *Maria cea silitoare*, constatăm că *Maria* nu este în aceeași clasă de distribuție cu *fată*, deoarece fraza *fată cea silitoare* nu este admisă. Cel mai mic lanț care unește pe *Maria* cu *fată* este, în acest caz, un lanț de lungime egală cu patru : *Maria — Mariei — fetei — — fată*, deci *Maria* și *fată* nu sînt de același gen.

Să considerăm acum un nume propriu feminin care se construiește cu articolul *lui*, de exemplu *Mimi*. Unui astfel de cuvînt i se aplică un raționament de tipul celui aplicat lui *Ion* și se obține apartenența sa la un gen diferit atît de genul lui *fată* cît și de genul lui *casă*. Totodată se constată că nu există nici un lanț care unește pe *Mimi* cu *Maria*, deci genurile acestor două substantive sînt de asemenea diferite.

În ceea ce privește genul neutru, este ușor de văzut că existența sa nu este atinsă de faptul că mulțimea de fraze a fost îmbogățită.

Cu privire la genurile personale, a se vedea și [3], [5], [17], [18], [20], [25], [26], [27].

5. GENURILE SUBSTANTIVELOR DIN LIMBA ROMÎNĂ

În concluzie, în raport cu mulțimea de fraze îmbogățită în modul arătat, am obținut următoarele genuri gramaticale ale substantivelor din limba romînă.

1) *genul masculin nepersonal* (*pom*, *stîlp* etc.)

2) *primul gen masculin personal* sau *genul masculin personal abstract* (*băiat*, *copil* etc.)

3) *al doilea gen masculin personal* sau *genul masculin personal al numelor proprii* (*Ion*, *Gheorghe*, *Vasile* etc.)

4) *genul feminin nepersonal* (casă, carte, ploaie etc.)

5) *primul gen feminin personal* sau *genul feminin personal abstract* (*fată*, *copilă*, *femeie* etc.)

6) *al doilea gen feminin personal* sau *genul feminin personal al numelor proprii* (*Maria*, *Sanda* etc.)

7) *al treilea gen feminin personal* sau *genul semifeminin personal al numelor proprii* (*Mimi*, *Jeni* etc.)

8) *genul neutru* (*scaun*; *caiet* etc.)

Cu aceasta nu e sigur că am epuizat genurile limbii romîne. Luarea în considerare a numelor de orașe sau de țări, a numelor generice de animale și a altor categorii de cuvinte precum și o nouă îmbogățire a mulțimii de fraze, ar putea furniza noi genuri gramaticale, însă nu mai cercetăm aici această problemă.

Făcînd bilanțul discuției de pînă aici și ținînd seama și de unele rezultate obținute în [12], rezultă următoarele :

α) *Dacă se consideră ca fraze admise numai sintagmele de tipul substantiv + adjectiv calificativ la gradul pozitiv sau adjectiv calificativ la gradul pozitiv + substantiv, atunci obținem* :

Tabloul 1

Genurile	Engleza	Franceza	Italiana	Rusa	Germana	Latina	Romîna	Observații
masculin	categoria genului este degenerată	da	da	da	da	da	da	
feminin		da	da	da	da	da	da	
neutru		nu*)	nu	da	da	da	da	în limba romînă dispare la o reorganizare specială a paradigmelor
ambigen		nu	nu	nu	nu	nu	nu	în limba romînă apare la o reorganizare specială a paradigmelor

*) De fapt, aici intră *amour*, *délice* și *orgue*.

β) *Dacă se consideră ca admise o mulțime mai bogată de fraze ale limbii, atunci obținem, pentru limba romînă, cel puțin cele opt genuri menționate mai sus.*

6. O MĂSURĂ A DEOSEBIRII DINTRE GENURI

Ca încheiere a considerațiilor de mai sus, vom studia acum următoarea problemă :

Să se găsească o măsură a deosebirii dintre genuri.

În acest scop, vom introduce noțiunea de *distanță dintre două genuri*, definită în felul următor : Fiind date două genuri A și B, vom numi *distanța dintre A și B* cel mai mic număr n cu proprietatea că orice cuvînt din A poate fi unit cu orice cuvînt din B printr-un lanț de lungime mai mică sau egală cu n. În cazul în care nu există nici un număr natural cu această proprietate, vom conveni să spunem că distanța dintre genurile respective este *infinită*. Analiza efectuată în [12] conduce la următoarele rezultate :

Dacă se consideră ca fraze admise numai sintagmele de tipul *substantiv + adjectiv calificativ la gradul pozitiv* sau *adjectiv calificativ la gradul pozitiv + substantiv*, atunci

Tabloul 2

În limba	Distanța dintre		
	masculin și feminin	masculin și neutru	feminin și neutru
franceză	infinită		
italiană	infinită		
rusă	4	4	4
germană	4	4	4
latină	4	4	4
romînă	6	4	4

Observăm că opoziția dintre masculin și feminin este maximă în limbile franceză și italiană și minimă în limbile rusă, germană și latină. Limba romînă ocupă în această privință o situație intermediară. Spre deosebire de limbile rusă, germană și latină, unde cele trei genuri manifestă, în relațiile lor reciproce, opoziții la fel de puternice, fapt concretizat în valoarea constantă a tuturor distanțelor, în limba romînă neutrul prezintă o inferioritate evidentă față de masculin și feminin ; opozițiile dintre neutru pe de o parte, masculin și feminin pe de altă parte, corespund la o distanță egală cu patru, deci cu două unități mai puțin decît distanța dintre masculin și feminin. Dacă adăugăm la aceasta și slaba productivitate a neutrului romînesc (a se vedea, de pildă, [11]), ne putem explica încercările de a contesta existența neutrului în limba romînă ([2], [4], [7]).

Dacă se consideră mulţimea îmbogăţită de fraze admise, atunci apare naturală problema determinării distanţelor reciproce dintre cele opt genuri ale limbii romîne, luate două cîte două. Vom da aici unele dintre aceste distanţe, aşa cum rezultă ele din consideraţiile dezvoltate în această lucrare. Folosim următorul cod : MN = masculin nepersonal, IMP = primul masculin personal, IIMP = al doilea masculin personal, FN = feminin nepersonal, IFP = primul feminin personal, IIFP = al doilea feminin personal, IIIFP = al treilea feminin personal, N = neutru. Avem (completarea căsuţelor goale ar putea face obiectul unei alte cercetări) :

Tabloul 3

	MN	IMP	IIMP	FN	IFP	IIFP	IIIFP	N
MN	3	4	∞	6				4
IMP	4	3	∞					
IIMP	∞	∞	3					
FN	6			3	4	4	∞	4
IFP				4	3		∞	
IIFP				4		3	∞	
IIIFP				∞	∞	∞	3	
N	4			4				3

Este interesant de observat că opoziţia dintre masculinul nepersonal şi primul masculin personal este mai slabă decît opoziţia dintre primul masculin personal şi al doilea masculin personal. Primul masculin personal este mult mai apropiat de masculinul nepersonal decît de al doilea masculin personal. De asemenea, opoziţia dintre al treilea feminin personal şi oricare alt gen feminin este mai puternică decît opoziţia dintre femininul nepersonal şi oricare dintre primele două genuri feminine personale.

În legătură cu tabloul de mai sus, mai observăm că el prezintă simetrie în raport cu diagonala pe care este înscrisă cifra 3 ; această simetrie se explică prin faptul că distanţa dintre două genuri A şi B este simetrică în raport cu A şi B ; distanţa de la A la B este egală cu distanţa de la B la A. Este deci suficient să se completeze căsuţele situate de o singură parte a diagonalei.

7. OBSERVAŢII FINALE

După cum vedem, teza foarte răspîndită conform căreia limba romînă are trei genuri : masculinul, femininul şi neutrul, corespunde în fapt unui nivel relativ coborît de gramaticalitate, anume aceluia furnizat de

sintagmele alcătuite dintr-un substantiv și un adjectiv calificativ la gradul pozitiv.

De îndată ce ne situăm la un nivel mai înalt de gramaticalitate a limbii romîne, numărul genurilor se mărește simțitor.

S-ar putea pune problema dacă este necesar să trecem mai întîi prin nivele mai coborîte de gramaticalitate; nu s-ar putea lua *dintr-o dată* în considerație întreaga gramaticalitate? Răspunsul este negativ. Într-adevăr, însăși ideea de a considera întreaga gramaticalitate a unei limbi este o iluzie; putem numai să luăm în considerație mai multă gramaticalitate decît în etapa precedentă a cercetării, dar totdeauna ne va scăpa ceva, căci gramaticalitatea este inepuizabilă.

Apoi — și poate că acesta este faptul cel mai important — această trecere gradată de la un nivel de gramaticalitate la altul superior ne dă posibilitatea să identificăm anumite legături simple, dar esențiale, legături care altfel n-ar putea fi detectate. Astfel, la nivelul sintagmelor *substantiv + adjectiv* am putut detecta mecanismul trecerii de la genul natural la genul gramatical, mecanism care nu mai apare la nivelele mai superioare de gramaticalitate, deoarece, de pildă, *bărbat* și *pom* încetează, în aceste condiții, de a mai fi de același gen.

Condițiile în care am stabilit, mai sus, existența neutrului în limba romînă și condițiile în care am stabilit dispariția sa definesc o poziție specifică în chestiunea mult dezbătută a genului neutru (a se vedea și [6], [24], [25], [26], [32], [1], [30]). În orice caz, în condițiile în care neutrul există în limba romînă, el se deosebește fundamental atît de neutrul latin cît și de neutrul rusesc, prin opoziția sa relativ mai slabă în raport cu masculinul și femininul; a se vedea tabloul 2 de mai sus. Este interesant că analiza diacronică a neutrului romînesc conduce la concluzia că acesta nu continuă nici neutrul latin nici neutrul slav; a se vedea, în acest sens, lucrarea [26] a acad. Al. Rosetti. Neutrul romînesc nu concordă cu neutrul slav sau latin nici ca formă, nici prin conținutul semantic. În esență, după cum au remarcat Al. Rosetti și Roman Jakobson, neutrul romînesc este un apanaj exclusiv al inanimatului, ceea ce nu exclude, firește, posibilitatea unor inanimate masculine sau feminine ([26], [9]). În felul acesta, constatăm că metode de cercetare dintre cele mai diferite conduc la rezultate similare. Progresul în limbă corespunde aici trecerii la nivele de gramaticalitate din ce în ce mai ridicate.

După cum am văzut mai sus, genurile personale apar, în limba romînă, la un nivel superior de gramaticalitate. Aceste genuri se constituie în interiorul genurilor deja detectate la un nivel mai inferior de gramaticalitate; două genuri personale se constituie în interiorul masculinului, alte trei genuri personale se constituie în interiorul femininului. Această situație concordă, în mare, cu rezultatele analizei diacronice (a se vedea [26]); însă unele detalii diferă. Totodată observăm că trecerea la un nivel superior de gramaticalitate nu desființează rezultatele analizei întreprinse la un nivel mai inferior, ci le aprofundează pe acestea, dîndu-le o descriere mai nuanțată.

În încheiere, atragem atenția că punctul de vedere schițat în prezenta lucrare diferă întrucîtva de cel prezentat în [12]; în adevăr, în timp

ce în lucrarea de față noțiunea de parte de vorbire este considerată în accepțiunea empirică, în [12] se lucrează cu noțiunea de parte de vorbire așa cum apare ea în modelul analitic construit de Kulaghina și Uspenski. În conformitate cu acest model, la un nivel superior de gramaticalitate cuvintele *Ion* și *pom* nu mai aparțin aceleiași părți de vorbire, deci nici nu se pune problema ca *Ion* și *pom* să fie de același gen, deoarece apartenența la același gen se definește pentru cuvinte aparținînd aceleiași părți de vorbire. În prezentarea din [12], genurile personale se constituie în interiorul altor părți de vorbire decît genurile nepersonale, în timp ce în prezentarea intuitivă dată în lucrarea de față genurile nepersonale se constituie în interiorul aceleiași părți de vorbire ca și genurile personale. Al treilea gen feminin personal a fost omis în [12].

Definirea genurilor gramaticale poate fi efectuată — cel puțin din punct de vedere formal — în interiorul oricărei părți de vorbire. Problema de a stabili interpretarea concret-lingvistică a genurilor în interiorul unor părți de vorbire ca verbul sau adjectivul ar merita să facă obiectul unei cercetări speciale.

Totodată trebuie să semnalăm că modelul logic al genului gramatical, în variantele prezentate în [12] și în lucrarea de față, admite și o interpretare la nivelul fonologic, interpretare pe care o vom da într-o altă lucrare. Se realizează astfel condiția pusă de S. K. Saumjan pentru orice descriere structurală; aceea ca ea să fie, în principiu, valabilă la toate nivelele lingvistice.

Pentru o prezentare a categoriei genului prin prisma corespondenței dintre conținut și expresie, a se vedea [13].

BIBLIOGRAFIE

[1] Ch. Bazell, *Has Rumanian a third gender?* în „Cahiers Sextil Pușcariu", vol. I (1952), p. 77–85.

[2] I. I. Bujor, *Genul substantivelor în limba romînă*, în „Limba romînă", IV (1955), p. 51–64.

[3] I. C. Chițimia, *Genul personal în limbile polonă și romînă*, în „Romano-slavica" III (1958), p. 31–41.

[4] M. A. Gabinski, *Автохтонные элементы в молдавском языке*, în „Вопросы языкознания", № 1, 1956, p. 85—93.

[5] A. Graur, *Contributions à l'étude du genre personnel en roumain*, în „Bulletin linguistique", XIII (1945), p. 97–105.

[6] Al. Graur, *Genul neutru în romînește*, în „Limba romînă", III (1954), nr. 1, p. 30–44.

[7] Vl. Hořejši, *Problema substantivelor așa zise „neutre" în limba romînă, în lumina legăturilor cu alte limbi*, în „Studii și cercetări lingvistice", VIII (1957), nr. 4, p. 415–429.

[8] R. Jakobson, Charisteria Mathesio, Prague, 1932, p. 74 și următoarele.

[9] Roman Jakobson, *On the Roumanian Neuter*, în „Cercetări de lingvistică", III (1958) Supliment, p. 237–238.

[10] O. S. Kulaghina, *Об одном способе определения грамматических понятиях на базе теории множеств*, în Проблемы кибернетики, т. 1, Moscova, 1958.

[11] Iorgu Iordan, *Limba romînă contemporană*, Editura Ministerul Învățămîntului, București, 1956, p. 275

[12] S. Marcus, *Le genre grammatical et son modèle logique*, în *Cahiers de linguistique théorique et appliquée*, t. 1, 1962.

[13] S. Marcus, *Description, à l'aide de la théorie des ensembles, de certains phénomènes morphologiques*, în „Revue de mathématiques pures et appliquées", nr. 4, 1961.

[14] S. Marcus, *Unele aspecte ale lingvisticii matematice în Uniunea Sovietică*, în „Analele romîno-sovietice", Seria matematică-fizică, nr. 3, 1961, p. 3–34 şi nr. 4, 1961, p. 3–34.

[15] S. Marcus, *Asupra unui model logic al părţii de vorbire*, în „Studii şi cercetări matematice" nr. 1, 1962 şi nr. 4, 1962.

[16] Gr. C. Moisil, *Problèmes posés par la traduction automatique. La déclinaison en roumain écrit*, în *Cahiers de linguistique théorique et appliquée*, t. 1, 1962.

[17] Al. Niculescu, *Sur l'objet direct prépositionnel dans les langues romanes*, în *Recueil d'études romanes, publié à l'occasion du IXe Congrès international de linguistique romane, à Lisbonne, 1959*, Bucureşti, 1959, p. 167–185.

[18] Liviu Onu, *L'origine de l'accusatif roumain avec pre*, în *Recueil d'études romanes publié à l'occasion du IXe Congrès international de linguistique romane, à Lisbonne, 1959*, Bucureşti, 1959, p. 187–209.

[19] I. Pătruţ, *Sur le genre „neutre" en roumain*, *Mélanges*, Oslo, 1957, p. 291–301.

[20] C. Racoviţă, *Sur le genre personnel en roumain*, în „Bulletin linguistique", VIII (1940), nr. 1, p. 154–158.

[21] I. I. Revzin, *О некоторых аспектах современных теоретических исследований в области машинного перевода*, în „Бюллетень Объединения по проблемам машинного перевода", № 7, 1958, p. 1—12.

[22] I. I. Revzin, *О некоторых понятиях так называемой теоретико-множественной концепции языка*, în „Вопросы языкознания", № 6, p. 88—94.

[23] I. I. Revzin, *Модели языка*, Изд. Акад. Наук СССР, Москва, 1962.

[24] Al. Rosetti, *Neutrul în romînă*, în „Studii şi cercetări lingvistice", I (1950), p. 233–234.

[25] Al. Rosetti, *Despre genul neutru şi genul personal în limba romînă*, în „Studii şi cercetări lingvistice", VIII (1957), nr. 4, p. 407–413.

[26] Al. Rosetti, *Remarques sur la catégorie du genre en roumain*, în „Studia Linguistica", anul XIII (1959), nr. 2, p. 133–136.

[27] E. Seidel, *Gibt es ein Genus personale?*, în „Bulletin linguistique", vol. XVI (1948), p. 5–93.

[28] S. K. Şaumian, *Генерализация и постулирование конструктов в изучении структуры языка*, *Тезисы Совещания по математической лингвистике*, 1959, p. 38—43.

[29] S. K. Şaumian, *Проблемы теоретической фонологии*, Изд. Акад. Наук СССР, Moscova, 1962.

[30] K. Togeby, *Le neutre en roumain et en albanais*, în „Cahiers Sextil Puşcariu", vol. II, nr. 2, p. 121–131.

[31] V. A. Uspenski, *К определению части речи в теоретико-множественной системе языка*, în „Бюллетень Объединения по проблемам машинного перевода", № 5, 1957, p. 22—26.

[32] Em. Vasiliu, *Observaţii asupra categoriei genului în limba romînă*, în „Studii şi cercetări lingvistice", XI (1960), nr. 3, p. 463–464.

СИНХРОННЫЙ АНАЛИЗ ГРАММАТИЧЕСКОГО РОДА

РЕЗЮМЕ

Цепь [22] — это последовательность слов, в которой два последовательных слова относятся либо к одной и той же парадигме, либо к одному и тому же дистрибуционному классу. Например, в латинском

языке последовательность *ventum* — *ventus* — *vir* является цепью, так как *ventum* и *ventus* относятся к той же парадигме, а *ventus* и *vir* — к тому же дистрибуционному классу. Число слов, образующих цепь, называется *длиною цепи*. В вышеприведенном примере слова *ventum* и *vir* соединены цепью, длина которой равняется трем.

Имя существительное является, по определению, *мужского грамматического рода*, если любое слово, входящее в его парадигму, может быть соединено с любым словом парадигмы *vir* цепью, длина которой меньше трех или равняется трем. Заменяя в данном определении слово *vir* словом *femina*, мы получаем определение имен существительных женского *грамматического рода*. Имя существительное мужского и, одновременно, женского рода, называется существительным *обоюдного рода*. Существительное, не относящееся ни к мужскому, ни к женскому роду, называется существительным *среднего рода*. Если в определенном языке нет ни одного имени существительного мужского рода, которое в то же время не было бы и женского, или ни одного имени существительного женского рода, которое в то же время не было бы мужского, то в данном языке категория рода является *выродившейся*. Если принять во внимание только синтагмы типа *существительное + качественное прилагательное в положительной степени* или *качественное прилагательное в положительной степени + существительное*, то положение родов в английском, французском, итальянском, русском, немецком, латинском и румынском языках отражено в таблице № 1 (стр. 343). Если рассматривать как фразы языка только отдельные слова, то категория рода оказывается выродившейся в любом языке. Это свидетельствует о контекстуальной, синтагматической сущности категории рода.

Чтобы получить более подробное описание родов, с учетом и других фраз, чем синтагмы упомянутого типа, вводится следующее определение: два существительных, A и B, суть того же рода, если любое слово парадигмы A может быть соединено с любым словом парадигмы B цепью, длина которой меньше трех или равняется трем. Таким образом, румынские имена существительные разделяются на минимум восемь родов: 1) мужской неличный, *pom* (дерево), *stîlp* (столб); 2) первый мужской личный, *băiat* (мальчик), *copil* (ребенок); 3) второй мужской личный, *Vasile* (Василий), *Gheorghe* (Гёргий); 4) женский неличный, *casă* (дом), *carte* (книга); 5) первый женский личный, *fată* (девушка), *femeie* (женщина); второй женский личный, *Maria* (Мария), *Sanda* (Александра); 7) третий женский личный, *Toni* (Тони), *Mimi* (Мими); 8) средний, *scaun* (стул), *caiet* (тетрадь).

Пусть два рода A и B. *По определению, расстояние между A и B* — это наименьшее естественное число *n* с таким свойством, что любое слово из A может быть соединено с любым словом из B цепью, длина которой меньше *n* или равняется *n*. Если существует слово *a* (из A) и слово *b* (из *B*), которые не могут быть соединены никакой цепью, с конечной длиной, то мы скажем, что расстояние между A и B *бесконечное*. В таблице № 2 даются расстояния между родами во французском, italь-

янском, русском, немецком, латинском и румынском языках. В таблице № 3 даются расстояния между восемью родами румынского языка, распределенные по рядам и столбцам в порядке, указанном выше. Читателю предлагается заполнить пустые клетки таблицы.

В заключение, автор делает ряд замечаний относительно некоторых спорных вопросов, как: наличие в румынском языке среднего и обоюдного родов, а также личных родов, различие между румынским средним родом, с одной стороны, и латинским или славянским, с другой.

UNE ANALYSE SYNCHRONIQUE DU GENRE GRAMMATICAL

RÉSUMÉ

Une chaîne [22] est une suite de mots dans laquelle deux mots consécutifs appartiennent soit au même paradigme, soit à la même classe de distribution. Ainsi, en latin, la suite *ventum — ventus — vir* forme une chaîne, du fait que *ventum* et *ventus* appartiennent au même paradigme et que *ventus* et *vir* sont de la même classe de distribution. Le nombre des mots qui forment une chaîne indique la *longueur de la chaîne*. Dans l'exemple cité ci-dessus, les mots *ventum* et *vir* sont unis par une chaîne d'une longueur égale à trois.

Par définition, un nom est du *genre grammatical masculin* lorsque tout mot de son paradigme est susceptible d'être uni à n'importe quel mot du paradigme de *vir* par une chaîne d'une longueur inférieure ou égale à trois. En remplaçant dans cette définition *vir* par *femina*, on a la définition des noms du *genre grammatical féminin*. Un nom à la fois masculin et féminin est un nom *ambigène*. Un nom qui n'est ni masculin ni féminin est un nom *neutre*. Lorsqu'une langue ne possède aucun nom masculin qui ne soit pas féminin ou aucun nom féminin qui ne soit pas masculin, alors la catégorie du genre est *dégénérée* dans la langue respective. En ne considérant que les syntagmes *nom + adjectif qualificatif au degré positif* ou *adjectif qualificatif au degré positif + nom*, la situation des genres en anglais, français, italien, russe, allemand, latin et roumain est celle indiquée dans le tableau 1 (p. 343). Si l'on considère comme phrases de la langue seulement les mots pris isolément, alors la catégorie du genre est dégénérée dans toutes les langues. Ceci démontre le caractère essentiellement contextuel, syntagmatique de la catégorie du genre.

Pour aboutir à une description plus fine des genres, en tenant compte également de phrases autres que les syntagmes du type indiqué précédemment, on introduit la définition suivante : deux noms *A* et *B* sont du même genre lorsqu'un mot quelconque du paradigme de *A* peut être uni à un mot quelconque du paradigme de *B* par une chaîne d'une longueur inférieure ou égale à trois. Par ce moyen, les noms de la langue roumaine peuvent être répartis en huit genres au minimum, comme suit : 1) masculin impersonnel (*pom*, *stîlp*) ; 2) premier genre masculin

personnel (*băiat*, *copil*); 3) second genre masculin personnel (*Vasile*, *Gheorghe*); 4) féminin impersonnel (*casă*, *carte*); 5) premier féminin personnel (*fată*, *femeie*); 6) second féminin personnel (*Maria*, *Sanda*); 7) troisième féminin personnel (*Toni*, *Mimi*); 8) neutre (*scaun*, *caiet*).

Considérons deux genres A et B. Par définition, la *distance entre A et B* est le plus petit nombre naturel n ayant la propriété suivante : un mot quelconque de A peut être uni à un mot quelconque de B par une chaîne d'une longueur inférieure ou égale à n. S'il existe un mot a de A et un mot b de B qui ne peuvent être unis par aucune chaîne de longueur finie, alors on dira que la distance entre A et B est *infinie*. Le tableau 2 indique les distances entre genres en français, italien, russe, allemand, latin et roumain. Le tableau 3 donne les distances entre les huit genres de la langue roumaine, classés en rubriques verticales et horizontales dans l'ordre indiqué plus haut, les cases vacantes devant être complétées par le lecteur.

Dans la partie finale de l'article, l'auteur formule quelques remarques touchant un certain nombre de problèmes longuement débattus, tels que l'existence du neutre, de l'ambigène et des genres personnels en roumain, la différence d'entre le neutre roumain d'une part et le neutre latin ou slave d'autre part, etc.

UN ASPECT LINGVISTIC AL TRADUCERILOR LITERARE

DE

DUMITRU COPCEAG

Diversele aspecte lingvistice ale traducerii sînt discutate în ultima vreme din ce în ce mai mult de către specialişti, care le consacră numeroase studii, fie sub formă de articole, publicate prin revistele de lingvistică[1], fie chiar sub formă de volume întregi[2]. Explicaţia e simplă; foarte importante din punct de vedere practic, ca mijloc internaţional de comunicare, traducerile — sau mai exact procesul de realizare a lor — prezintă şi interes teoretic, ca fapt de limbă, ca fenomen lingvistic cu caracteristici proprii, a căror cercetare cade în sarcina specialistului lingvist. De aceea cred că se poate vorbi pe bună dreptate despre „o teorie a traducerii ca disciplină ştiinţifică specială"[3], pe care se cuvine s-o încadrăm printre celelalte discipline ale lingvisticii.

Orice traducere constituie un fenomen de bilingvism „sui generis", adică un fenomen de contact între două limbi, cu sisteme asemănătoare sau deosebite. Or, această punere faţă în faţă a două sisteme lingvistice îngăduie cercetătorului să scoată în evidenţă o serie de particularităţi ale fiecăruia dintre ele, adică să remarce diverse fapte care altminteri ar rămîne neobservate. Cunoaşterea temeinică a unui sistem lingvistic nu e posibilă decît prin punerea lui în opoziţie cu un alt sistem.

Lucrurile stînd astfel, părerea lingvistului sovietic A. A. Reformatski — care afirmă că „traducerea poate şi trebuie să fie inclusă în problematica lingvisticii"[4] — mi se pare pe deplin întemeiată. De altfel, după cum am mai spus, acest punct de vedere a fost adoptat în ultima vreme de către destui lingvişti.

---

[1] Vezi, de pildă, colecţia pe ultimii ani a revistei sovietice „Вопросы языкознания".

[2] De exemplu volumul *On Translation*, Cambridge, Massachussetts, 1959 — lucrare colectivă a unui grup de lingvişti, printre care şi Roman Jakobson.

[3] A. V. Feodorov, *Введение в теорию перевода*, изд. 2-ое, Moscova, 1958, 14 p.

[4] A. A. Reformatski, *Лингвистические вопросы перевода*, în „Иностранные языки в школе". 6, 1952, p. 22.

Evident, investigația teoretică a lingvistului are de multe ori și consecințe de ordin practic, semnalînd traducătorilor unele greșeli ale lor și dîndu-le posibilitatea de a-și îmbunătăți munca. Deci, o îmbinare a teoriei cu practica — obiectiv spre care tind, sau ar trebui să tindă, toate disciplinele științifice. Un exemplu în acest sens voi căuta să dau în paginile următoare, unde mă voi ocupa de una dintre numeroasele probleme lingvistice ale traducerii, văzută atît sub aspectul ei teoretic, cît și sub cel practic.

★

În operele literare apar uneori situații cînd autorul, punînd să vorbească personaje de origine străină, recurge — pentru o prezentare mai sugestivă a lor — la un procedeu stilistic care constă în a le atribui diverse greșeli, mai grave sau mai puțin grave, în a le face, cu alte cuvinte, să vorbească stîlcit limba în care e scrisă opera.

Procedeul în sine, ca tehnică literară, mi se pare întemeiat, întrucît contribuie la o zugrăvire mai vie a personajelor în discuție, la scoaterea în evidență a originii lor străine. Felul însă în care îl aplică diverși autori (și traducători) merită o discuție mai amplă, căci adesea greșelile despre care am pomenit impresionează neplăcut prin lipsa lor de naturalețe. Să nu uităm că și v o r b i r e a g r e ș i t ă e s u p u s ă u n o r a n u m i t e n o r m e, a căror nerespectare dă impresia de forțat și artificial. Autorii nu trebuie să se limiteze — cum se întîmplă cîteodată — la o simplă schimonosire a sunetelor, a cuvintelor și a formelor gramaticale, căci sarcina unei opere de artă — deci și a unei opere literare — constă într-o oglindire veridică a realității, nu într-o deformare a ei. Or, faptele de acest gen duc, inevitabil, la deformarea unuia dintre elementele constitutive ale realității, a elementului l i m b ă, deosebit de important într-o operă literară, unde reprezintă unul dintre principalele mijloace de creare a caracterelor, de portretizare a diverselor personaje. De aceea, prezența în vorbirea cutărui sau cutărui personaj a unor forme lingvistice imaginare are drept rezultat, pe lîngă oglindirea inexactă a unui aspect al realității — a limbajului uman în diversele lui manifestări — falsificarea întregului portret al personajului respectiv, care apare astfel într-o lumină de neplăcută artificialitate.

Problema are două aspecte : vorbirea greșită a străinilor în operele originale și redarea ei în traduceri.

În cazul operelor originale, situația e, într-un sens, mai simplă : autorul trebuie să observe cu atenție (ceea ce nu face totdeauna !) cum vorbesc romînește (căci am aici în vedere operele literare romînești) diverși străini — germani, francezi, unguri, turci etc. — apoi să pună în gura personajelor sale — în funcție de naționalitatea lor — greșeli similare cu acelea pe care le-a observat în realitatea lingvistică înconjurătoare.

În cazul traducerilor, problema se complică simțitor, întrucît, pe de o parte, traducătorul operează cu t r e i s i s t e m e l i n g v i s t i c e[1], nu cu două, iar pe de altă parte el nu e un „creator" al personajelor respective,

[1] Al limbii în care se traduce, al celei din care se traduce și al limbii materne a personajului care vorbește.

ci numai — dacă mă pot exprima astfel — un „reproducător" al lor, ceea ce înseamnează că în redarea felului lor de a vorbi nu are libertatea pe care o are scriitorul, ci trebuie să țină seama de faptele din original, oglindindu-le, pe cît posibil și în tălmăcire (ceea ce nu e nicidecum ușor). Afară de aceasta, uneori — am în vedere cazurile cînd în original apar străini pe care de obicei nu-i auzim vorbind romînește (basci, irlandezi, eschimoși, laponi etc.) și deci nu știm în ce constau greșelile lor de vorbire — realitatea lingvistică (romînească) nu-i oferă o sursă de inspirație, ca celui ce a scris originalul.

În paginile care urmează, vom examina felul cum rezolvă — și cum ar trebui să rezolve — traducătorii romîni problemele enunțate mai sus.

Iată, de pildă, cîteva fragmente din cartea *Mărul în floare*, de J. Galsworthy (trad. Radu Lupan, București, 1961), în care vorbesc doi cizmari germani, frații Gessler :

„*Ezte* o artă" (p. 66) ; „Il *foi îndrepa* pe *fradele* meu" (p. 67) ; „Ce *biele frumoază* !" (p. 69) ; „*Te* mîine în *tоuă săbtămîni* e *pine*?" (p. 69) ; „La *refetere* . . ." (p. 69) ; „[Pantofii] N-ar *trepui* să scîrțîie" (p. 70) ; „Nu le-ați udat înainte de a le *burta*?" (p. 70) ; „Trimiteți-i *înaboi* să *făd* ce au" (p. 70) ; „*Bantofii* aceștia nu-*z* făcuți de mine" (p. 71) ; „Firmele *aztea* nu se *rezpectă* de loc." (p. 71) ; „*Ta* [= da] . . .oamenii n-au *nefoie* de *bantofi puni*, *tupă* cît se *bare*." (p. 73) ; „Chiria era prea *zgumpă*." (p. 73) ; „. . .făcea *bantofi puni* . . ." (p. 74) ; „N-a putut *zuborta pierterea* . . ." (p. 74) ; „*Toriți* să vă faceți o *bereche* de *bantofi*?" (p. 74) ; „Am *afut* unele necazuri, îmi *atuc* aminte, cu *berechea* asta. " (p. 75) ; „Pot să *fi*-i fac *rebete*." (p. 75) ; „Să *fă* fac un *calapot* nou." (p. 75)[1].

Înainte de a trece la comentarea faptelor de mai sus trebuie să remarcăm că traducătorul a fost într-o situație oarecum favorizată (față de a altor traducători), în sensul că sarcina lui a constat în a reproduce greșelile de limbă ale unor germani, adică ale unor străini pe care îi auzim adesea vorbind romînește. Prin urmare, realitatea lingvistică romînească îi punea la îndemînă destule elemente pentru o rezolvare corectă a problemei. Cu toate acestea, soluțiile găsite de el sînt, în parte, discutabile. Astfel, pe lîngă fapte lingvistic motivate, în sensul că sînt specifice limbii germane sau unora dintre dialectele ei (confuzia dintre consoanele surde și sonore[2] : *toriți* „doriți", *puni* „buni" etc. — asurzirea finalelor[3] : *calapot* — sono-

---

[1] Sublinierile sînt reproduse după cartea citată mai sus. Iată și pasajele corespunzătoare din originalul englezesc (după volumul *Caravan*. The Assembled Tales of John Galsworthy, London, 1925) : 'Id is an ardt' (p. 180) ; 'I will ask my brudder' (p. 180) ; 'What a beaudiful biece !' (p. 181) ; 'To-morrow fordnighd ?' (p. 181) ; 'Goot-morning' (p. 181) ; 'Id shouldn'd ave greaked' (p. 182) ; 'You god dem wed before dey found demselves ?' (p. 182) ; 'Zend dem back... I will look at dem' (p. 182) ; 'Dose are nod my boods' (p. 182) ; ,Dose big firms'ave no self-respect' (p. 182) ; 'Yes...beople do not wand good boods, id seems' (p. 183) ; 'Id was to exbensif' (p. 183) ; '...he made a good bood' (p. 184) ; 'He could nod ged over losing de oder shop' (p. 184) ; 'Do you wand any boods ?' (p. 185) ; 'I'ad drouble wid dat bair, I remember' (p. 185) ; 'I can make dem quickly' (p. 185) ; 'I will make a vresh model' (p. 185).

[2] Vezi Otto Behaghel, *Die deutsche Sprache*, ed. X, Halle/Saale, 1953, p. 47 și V. M. Jirmunskii, *Немецкая диалектология*, Moscova—Leningrad, 1956, p. 306—309 și passim.

[3] Vezi O.N. Nikonova, *Фонетика немецкого языка, 3-е изд.*, Moscova, 1958, p. 71.

rizarea lui *s* inițial[1] : *zuborta* „suporta") și, în consecință, le auzim sub formă de „greșeli" de rostire la unii germani care vorbesc romînește, în fragmentele de mai sus apar și cîteva fapte foneticește imposibile, sau — în orice caz — foarte greu de admis, care impresionează neplăcut pe cititorul cu sensibilitate lingvistică mai dezvoltată (și, evident, pe specialistul lingvist, capabil să-și dea seama despre ce anume e vorba), constituind totodată un viciu al lucrării din punct de vedere literar.

În primul rînd supără prezența unor grupuri consonantice : *zt*, *pt* (*ezte*, *rezpectă*) și *bt* (*săbtămîni*) — combinații sonoră + surdă[2] foarte greu de realizat fiziologic, fapt datorită căruia ele nu se întîlnesc, din cîte știu, în nici una dintre limbile europene. Rostirea lor ar necesita un considerabil efort și ar fi posibilă numai cu condiția unei scurte întreruperi, a unui fel de pauză, între cele două consoane, întrerupere care ar marca momentul cînd coardele vocale trec de la starea de mișcare la cea de repaos.

În al doilea rînd, traducătorul e inconsecvent în redarea uneia dintre trăsăturile cele mai tipice și mai generale ale rostirii germane, și anume, a asurzirii consoanelor finale, în cazul de față a consoanei *d* (*calapot* — — *făd*).

Cît despre înlocuirea consoanelor sonore prin consoane surde și, invers, a surdelor prin sonore, aceasta este, după cum am spus, în principiu întemeiată.

Traducătorul pleacă de la constatarea că în mai toate graiurile germane raportul dintre surde și sonore e simțitor deosebit de același raport în limbile romanice sau slave, elementul pertinent fonologicește fiind, după cît se pare, nu sonoritatea, ci intensitatea (opoziții „fortis" — „lenis")[3]. Ca o consecință a acestei stări de lucruri, „confuzia dintre sonore și surde în rostirea germanilor, mai ales cînd aceștia vorbesc limbi străine, a fost adesea remarcată și parodiată în literaturile altor popoare"[4], ceea ce încearcă să facă și traducătorul romîn în pasajul de care ne ocupăm. Aplicînd un procedeu just, el păcătuiește totuși, într-o anumită măsură, prin e x a g e r a r e, căci înlocuiește a p r o a p e s i s t e m a t i c surdele prin sonore și sonorele prin surde : *înaboi*, *bantofi puni*, *iupim*, *nefoie*, *bare* („pare"), *zgumpă*, *fradele*, *tupă*, *îndrepa* („întreba"), *biele frumoază*, *cînt* („cînd"), *gada*, *touă*, *burtá* („a purta"), *afut* („avut" — condamnabil datorită faptului că poate provoca unele asociații obscene), *toriți*, *la refetere*, *rebete* („repede") etc. O asemenea substituire, aproape regulată, a surdelor prin sonore și a sonorelor prin surde dă — cred — cititorului romîn impresia de artificialitate, putînd duce, în ultima analiză, la forme de nerecunoscut, ca *bizigă* („pisică"), *fagă* („vacă"), *băbujă* („păpușă"), *pudoi* („butoi") și altele de același gen.

Întemeindu-mă atît pe felul în care reproduc unii scriitori ne-germani rostirea germană, cît și pe experiența mea personală bănuiesc că — pro-

---

[1] O.N. Nikonova, *op. cit.*, p. 71.

[2] Condamnabile cu atît mai mult, cu cît e vorba de germani, în a căror limbă maternă există, ca normă generală, asimilarea consoanelor sonore de către surdele alăturate (Vezi O. N. Nikonova, *op. cit.*, p. 67.

[3] Vezi V. M. Jirmunskii, *op. cit.*

[4] *Ibidem*, p. 308.

babil în funcție de doi factori : dialectul de origine al vorbitorului și limba maternă a auditorului — impresia dominantă pe care o dă unui străin felul de a pronunța al germanilor este fie aceea a asurzirii sonorelor, fie aceea a sonorizării surdelor, fenomenul invers, adică sonorizarea în primul caz și asurzirea în al doilea, fiind, eventual, posibil numai ici-colo, sporadic, și nicidecum sistematic (excepție face numai *s* inițial, a cărui sonorizare poate constitui o normă în toate cazurile). De exemplu, D. I. Fonvizin, scriitor rus cu un foarte dezvoltat simț al limbii, reproducînd în comedia sa *Neisprăvitul* vorbirea unui german — a profesorului Vralman — asurzește pretutindeni sonorele, dar nu sonorizează nicăieri surdele (cu excepția lui *s*, transformat, sporadic, în *z*). Iată, la întîmplare, una dintre numeroasele replici ale personajului în discuție :

„Рассути-ш, мать мая, напил прюхо лишне : педа. А фить калоушка-то у нефо караздо слапе прюха : накить ее лишне да и захрани поже"[1]. (Sublinierile sînt ale mele, — *D.C*).

Exemple similare se întîlnesc și în literatura noastră. Astfel, în tot capitolul VII, vol. I, partea II, a romanului *Negura*, de Eusebiu Camilar (București, 1949), unde vorbește (destul de mult) generalul german Anton Raskal, cazurile de transformare a sonorelor în surde sînt în număr de 31, față de 7 cazuri în care se observă fenomenul opus, adică înlocuirea surdelor prin sonore[2]. Reproduc toate cuvintele în care autorul face asemenea substituiri de sunete : *comen***t***anții* (= comandanții), **p***atalioni* (= batalioane), *a***f***em*, **f***ostru*, *re***f***ine*, **z***arcină*, **v***lu***f***iu*, **t***rept*, **v***ața* (= fața), *pă***t***urii* (= pădurii), **f***enit*, **f***oi* (= voi), *curtoași* (= curtoazie), **c***lorioasa*, *a***f***ea*, *ne***f***oia*, *spri***ș***inul*, **f***ostre* (= voastre), **c***est* (= gest), **t***în***t** (= dînd), **f***ostre*, **f***a* *za* **s***ică* (= va să zică), **t***omnilor* ... **p***erci* (= bărci), ...**p***aca***ț***i* (= băgați), ...**t***e ce*? ...**f***rea* (= vrea), **t***incolo*, **f***e* (= vă), *musica*, *mili***d***ara*, *ma***d***erial* *z***g***um***b**, **b***lin* (= plin). (Sublinierile sînt ale mele, — *D.C.*).

Judecînd după faptele reproduse mai sus, nu mi se pare exclusă ipoteza[3] că pentru vorbitorii de limbă rusă și romînă — (în acest din urmă caz faptele înregistrate la E. Camilar coincid cu observațiile mele personale) — impresia dominantă pe care o dă rostirea germană e aceea a asurzirii sonorelor. Dimpotrivă, în originalul nuvelei lui Galsworthy se observă, sistematic, înlocuirea surdelor prin sonore — ***beaudiful*** (= ***beautiful***), ***biece*** (= ***piece***), ***god*** (= ***got***), ***zend*** (= ***send***), ***nod*** (= ***not***), ***boods*** (= = ***boots***), ***dake*** (= ***take***), ***beople*** (= ***people***), ***wand*** (= ***want***), ***id*** (= ***it***), ***exbensif*** (= ***expensive***), ***ged*** (= ***get***), ***drouble*** (= ***trouble***), ***bair*** (= ***pair***), ***vresh*** (= ***fresh***), ***zome*** (= ***some***) — și numai în două cazuri a sonorelor prin surde (*goot-morning* pt. *good-morning* și *lofe* pt. *love*), observație care, coroborată cu constatarea foneticianului german Viëtor că în propria lui rostire cuvîntul englezesc *ducal* era simțit de englezi ca *dugal*[4], ne duc la presupu-

---

[1] D. I. Fonvizin, *Комедии...*, Moscova—Leningrad, 1950, p. 102.

[2] Nu pun la socoteală pe *s* inițial, a cărui sonorizare ar trebui, după cum am spus, să constituie o normă generală.

[3] Pentru o afirmație sigură în acest sens e nevoie de prezentarea unui material literar mult mai amplu, ceea ce ar depăși limitele subiectului tratat în prezentul articol.

[4] Apud V. M. Jirmunskii, *op. cit.*, p. 308.

nerea că pentru englezi impresia dominantă dată de rostirea germană e aceea a sonorizării surdelor, fenomenul invers, adică asurzirea, apărînd numai sporadic.

Evident, reguli absolute în acest sens nu se pot formula, întrucît, pe de o parte, mai intervine un factor care poate modifica întrucîtva cele afirmate mai sus, și anume dialectul originar al germanului care vorbește, iar pe de altă parte, pentru că, vorbind despre prezența sau absența sonorității la consoanele germane, avem aici în vedere nu faptele strict obiective, acustico-fiziologice, verificabile printr-un examen instrumental, ci impresiile pe care le dau străinilor sunetele în discuție, impresii care în chip firesc implică existența unui anumit coeficient de subiectivitate variabil de la individ la individ.

Prin urmare, în exemplele citate mai înainte, traducătorul trebuia să adopte ca soluție generală fie asurzirea, fie sonorizarea — după părerea mea pe cea dintîi —, marcînd eventual ici-colo, în două-trei cazuri, existența fenomenului invers. În felul acesta vorbirea celor doi germani descriși de Galsworthy ar fi părut mult mai firească.

În sfîrșit, i s-ar mai putea reproșa traducătorului faptul că se limitează exclusiv la sonorizarea surdelor și asurzirea sonorelor, neglijînd alte cîteva fapte de fonetică tipice pentru germanii care vorbesc romînește, și anume dificultatea de a rosti diftongii *oa* și *ea* — primul pronunțat fie *o*, *fie ó*[a], cel de-al doilea transformat în *ia* (*miá*, *veniá*, *doriá* etc.) — și confuzia dintre *î* și *ă*, redați amîndoi prin același sunet, de timbru *ă*.

De aici se poate trage și o concluzie de ordin general : în reproducerea greșelilor de limbă a diverselor personaje, traducătorul trebuie să țină seamă, evident, de original, dar în același timp — și poate chiar în primul rînd — de diversele aspecte ale limbii romîne, sau, mai precis, de diversele greșeli tipice pe care le-ar face străinii respectivi vorbind romînește. Dacă în limba originalului străinii fac greșeli posibile și în romînește, acestea — potrivit principiului traducerii cît mai fidele — trebuie, bineînțeles, reproduse de către traducător. Pe lîngă ele există însă, inevitabil, și alte fapte, specifice numai limbii romîne, de care traducătorul trebuie să țină seamă, putînd — ba chiar fiind obligat — să inoveze față de autor.

Există însă și un aspect al originalului care trebuie respectat cu strictețe, fără nici o abatere, căci nerespectarea lui poate avea drept consecință redarea unui portret deformat al personajului respectiv, ceea ce ar constitui un neajuns serios al traducerii. Este vorba de gradul în care greșesc diverșii străini, grad care poate fi, în chip firesc, mai mare sau mai mic, în funcție de felul cum vrea să-i prezinte autorul : ca oameni stabiliți de mult și aclimatizați în mediul lingvistic respectiv, vorbind deci foarte bine limba colectivității în mijlocul căreia stau și păstrînd doar un ușor „accent" străin — (prin „accent" înțeleg, firește, numai fapte de ordin fonetic), sau, dimpotrivă, ca nou veniți, neaclimatizați lingvistic și deci vorbind limba colectivității cu greșeli grave de gramatică și lexic.

Dacă autorul originalului introduce în vorbirea personajelor sale de origine străină numai fapte de ordin fonetic, vrînd astfel să arate că acele

personaje stăpînesc bine limba colectivității în care stau, și păstrează numai un „accent”, adică un fel de a rosti, străin, traducătorul trebuie să procedeze la fel, fără a recurge la fapte de natură gramaticală sau lexicală. Dacă în original autorul pune în vorbirea personajului său fapte de ordin gramatical sau lexical, nu însă și fapte de ordin fonetic, traducătorul, trebuie, în principiu, să procedeze la fel, avînd însă, cred, și latitudinea — — de la caz la caz, în funcție de natura contextului — să recurgă la fapte de ordin fonetic, căci se presupune că un străin care face greșeli gramaticale, face, implicit, și greșeli de rostire, greșeli pe care autorul originalului le-a avut desigur în vedere, dar nu a vrut pur și simplu să le noteze. De aceea, cred că traducătorul romanului *Învierea*, de L. N. Tolstoi nu poate fi acuzat de infidelitate față de original atunci cînd notează cîteva greșeli de rostire ale martorei Kitaeva, deși în original aceste greșeli nu sînt notate, autorul limitîndu-se la fapte de ordin gramatical, dar precizînd totodată că martora vorbea „cu accent german”. De altfel și în filmul cu același nume, regizorul pune pe interpreta Kitaevei să facă, pe lîngă greșelile sintactice notate de Tolstoi, și greșeli de ordin fonetic, acestea din urmă fiind în chip firesc implicate de către cele dintîi. Tot așa a făcut și traducătorul romîn, și procedeul lui, fără a fi obligator (ca în cazul regizorului[1] pomenit mai sus) mi se pare în principiu, admisibil, mai ales că faptele fonetice notate în traducere sînt foarte puține. Iată pasajul în discuție :

— „Ce părere aveți despre Maslova ? —Cît se poate de *pună* ! . . . O fată *cult* și *tistins*. A fost crescut într-o familie *pună* și putea să *citeasc* și *franțuești* [sic]. Bea cîteodată ceva mai mult, dar nu se pierdea *niciodat*. Fată *forte pun* !”[2] (L. N. Tolstoi, *Învierea*. Traducere din limba rusă de E. Culacov și L. Demetrius [București], 1951, p. 81. Sublinierile sînt ale mele — *D.C.*).

În original greșelile personajului se reduc la cîteva fapte sintactice, constînd în l i p s a d e a c o r d î n g e n, n u m ă r și c a z: *самый хороший* р. (*самого хорошего*), *образованный* (*образованная*), *он* (*она*), *в хороший семейство* (*в хорошем семействе*), *могли* (*могла*). Traducătorul a reprodus bine, sub acest raport, pasajul rusesc corespunzător, redînd t i p u l d e g r e ș e a l ă prin care se caracterizează vorbirea rusească a Kitaevei, fără a neglija să-l adapteze la specificul limbii romîne, care impunea reducerea faptelor la l i p s a d e a c o r d î n g e n, adică la una din principalele greșeli sintactice ale germanilor care cunosc imperfect limba romînă[3]. În ce privește faptele de ordin fonetic, reprezentînd, după cum am mai spus, un adaos al traducătorului, cred că unele sînt bine

---

[1] Obligator, fiindcă in film interpreta respectivă *v o r b e a*, și, bineînțeles, nu putea face numai greșeli de sintaxă rusă, păstrînd totuși o rostire rusească impecabilă.

[2] А какого вы были мнения о Масловой?

— Самый хороший . . . : девушка образованный и шикарна. Он воспитывался в хороший семейство, и по-французски могли читать. Он пил иногда немного лишнего, но никогда не забывался. Совсем хороший девушка”. (L. N. Tolstoi, *Воскрессение*, Leningrad, 1948, p. 70).

[3] Deosebit de frecventă e lipsa de acord între subiect și numele predicativ (*Maria e obosit*; *femeia aceea e foarte frumos* etc.), căci acesta din urmă e invariabil în germană.

notate : *pună* („bună"), *tistins*, *forte* („foarte"), — altele discutabile : *franțuești* [sic], *niciodat* — alături de *cîteodată*, deși firesc ar fi ca vorbitoarea să le rostească la fel. În legătură cu ultimul exemplu, în care traducătorilor li se poate imputa faptul că sînt inconsecvenți în tratarea a două cuvinte foarte asemănătoare, trebuie să precizez că nu întotdeauna inconsecvența în redarea greșelilor de limbă ale unui străin este necondiționat condamnabilă. Există cazuri — cum ar fi de pildă acela al asurzirii consoanelor romînești rostite de germani — în care realitatea însăși oferă destule exemple de inconsecvență, sau, altfel spus, cazuri în care străinii greșesc adesea foarte capricios, rostind bine un sunet oarecare într-un cuvînt, dar nerostindu-l în altul, făcînd corect un acord gramatical, dar nefăcîndu-l în altă situație, foarte asemănătoare. În exemplul de care ne-am ocupat, e greu de presupus că un străin poate să nu simtă asemănarea dintre *cîteodată* și *niciodată*, sau, mai exact, să nu-și dea seama de identitatea celui de-al doilea element component al lor (*odată*), ceea ce ar avea, în chip firesc, drept rezultat și o rostire identică a celor două cuvinte. De aceea în speță avem a face, cred, cu o inconsecvență condamnabilă, după cum tot condamnabilă a fost, după părerea mea, inconsecvența traducătorului lui Galsworthy în notarea asurzirii consoanelor finale, trăsătură generală și tipică a fonetismului german.

Observații asemănătoare cu cele de pînă acum se pot face și în ce privește greșelile de limbă ale altor străini din categoria acelora pe care avem, în genere, prilejul să-i auzim vorbind romînește. Iată de pildă, cîteva fragmente în care vorbește un personaj de origine franceză, doctorul Caius (W. Shakespeare, *Opere*, vol. V, București, 1958, comedia *Nevestele vesele din Windsor*, trad. de Vlaicu Bîrna) :

„Tu, *nătărrăule*, du această *scrisor' lui parrintelui* sir Hugh ! E un provoca*rr*' la duel... domnișoarrà Anne Page va fi *al meu*?" (p. 164) ; „*Chit iest orà*... El *rugat* mult în *Piblià* de la el și pentru asta *nu venit.*" (p. 194) ; „Pentru ce *venit* voi tot, unul, doi trrei, *patrru*" (p. 195) ; „Ma *paroll*, atunci, voi avea tot *grijà* ca se primesc de la el un *chelfăneal* și un *paparr*" (p. 198). (Sublinierile sînt ale mele — *D.C.*)[1]

Faptele notate de traducător ca greșeli de limbă sînt, în parte verosimile, în parte nu. Astfel, verosimilă e rostirea „graseiată" a lui *r* (pe care autorul o notează, după părerea mea bine, prin *rr*[2]), neverosimilă însă alternarea lui cu *r* normal (*nătărrăule*, *parrintelui*, *domnișoarrà*, *provocarr'*, *patrrù*, *paparr* alături de *scrisor' rugat*, *orà*, *parol*), căci, dacă în vorbirea aceluiași romîn e posibilă rostirea cînd cu *r* uvular, cînd cu cel apical, în vorbirea unui francez o asemenea oscilație mi se pare imposibilă. Verosimile

[1] 'You, jack'nape ; give-a this letter to Sir Hugh ; by gar, it is a shallenge... I shall have Anne Page for myself?' (p. 23) ; 'Vat is de clock... ?... he has pray, this Pible well, dat he is no-come...' (p. 48) ; 'Vat be all you, one, two, tree, four come for?' (p. 49) ; 'By gar, me do look he shall clapper-de-claw me ; for, by gar, me vill have it'. (p. 50). — William Shakespeare, *The Merry Wives of Windsor*, London—New York [1950].

[2] Uneori, de asemenea bine, și prin *gh* (ex. *pghostii*, p. 160). Evident, din punct de vedere științific, ambele notări (*rr* și *gh*) sînt defectuoase. Cum însă pentru marea masă a cititorilor nu se putea recurge la o transcriere fonetică, cred că traducătorul a găsit soluții practice potrivite, în sensul că cititorii vor înțelege despre ce anume e vorba.

sînt şi formele *scrisor'*, *provocarr'*, *chelfăneal*[1], *paparr*, cu suprimarea ultimei vocale (sau, eventual cu transformarea ei într-un apendice vocalic aproape imperceptibil, de tipul lui *e* mut franţuzesc în poezie) ca urmare a tendinţei francezilor de a accentua şi cuvintele străine pe ultima silabă — — apoi transformarea (fie şi sporadică) a lui *ă* în *a* sau *e* (*parrintelui*, *se* pt. *să*) şi a lui *î* în *i* (*chit* pentru *cît*). În sfîrşit, tot verosimile, sau, în orice caz, posibile, sînt lipsa de acord în gen (*Anne Page va fi al meu*) şi exprimarea pleonastică a dativului (*lui părintelui*). Neverosimile sînt transformarea lui *b* în *p* (*Piblià*)[2], deplasarea accentului pe ultima silabă în cuvinte ca *grijà*, *orà* etc., pe care traducătorul trebuia să le trateze la fel ca pe *paparr* sau *scrisor'* (căci aşa oxitonizează francezii cuvintele romîneşti terminate în vocală !), iotizarea lui *e* (*iest*), şi suprimarea auxiliarului *a* la perfectul compus (*el rugat*, *nu venit*), acesta din urmă — fenomen frecvent în vorbirea romînească a ruşilor (care nu au la trecut forme verbale compuse), eventual posibil în aceea a germanilor, dar de neconceput (şi efectiv, neîntîlnit, cel puţin de către mine) în aceea a francezilor, a italienilor sau a spaniolilor, care au forme de perfect compus oarecum apropiate de forma romînească, mai ales la persoana a treia unde auxiliarul *a* e acelaşi în romînă, franceză, italiană, spaniolă şi alte limbi romanice. În sfîrşit, discutabilă ar mai fi şi construcţia *Piblià de la el*, asupra căreia însă nu mă pot pronunţa sigur : deşi nu e exclusă în vorbirea romînească a altor străini, în franceză ea mi se pare greu posibilă.

Să examinăm acum alt caz, şi anume acela cînd traducătorul are de reprodus vorbirea unor străini ale căror greşeli de limbă nu sînt, aşa zicînd, „consacrate" în limba romînă, întrucît, datorită unei serii de factori externi — geografici, istorici, sociali — ei nu au avut prilejul să aibă un contact masiv cu poporul nostru, să vină la noi şi să ne înveţe limba. În acest caz situaţia traducătorului este simţitor mai complicată decît a autorului care a scris originalul, căci celui dintîi realitatea lingvistică înconjurătoare nu-i pune la îndemînă nici un element pentru rezolvarea problemei. Într-adevăr, dacă de pildă un scriitor spaniol pune să vorbească în opera sa un personaj basc, semnalarea greşelilor acestuia nu constituie pentru el o problemă grea, căci în realitatea înconjurătoare scriitorul respectiv a întîlnit destui basci care să vorbească imperfect spaniola, făcînd greşeli tipice, uşor de sesizat. Basci însă care să vorbească romîna — cu excepţia, posibilă, a vreunui caz cu totul izolat — nu se prea întîlnesc, după cum se ştie. Cum procedează şi cum trebuie să procedeze traducătorul romîn în asemenea situaţii ? Iată două exemple. Primul e din piesa citată a lui Shakespeare, unde vorbeşte un personaj (preotul Evans) originar din Walles (ceea ce însemnează că limba lui maternă aparţine grupului celtic) :

„Nu se cade ca *Conziliul* să audă de *răzfrătire*... Şi *apăi* [= apoi] mai *egzistă* o *conziderațiune*... (p. 135); *Îi* tocmai persoana pe care ţi-ai *tori-o*..." (p. 136); „*Vrei a zice* cele cinci *sîmţuri* ...Cît de *reauă-i igno-*

---

[1] Şi mai verosimilă ar fi fost forma cu *e* în loc de *ea* (eventual cu grafie franceză : *quelfenelle*).

[2] Şi în originalul lui Shakespeare apare aceeaşi greşeală : *Pible* în loc de *Bible* !

ranția" (p. 143); „Du-te și întreabă, mă rog, cum *să* poate *ajunje* la casa lui *toctor* Caius. Acolo trăiește o anume *toamnă* Quickly... care-l spală și-l *uscă*" (p. 151); „Așa-i cum *fă* spun..." „Oare aș putea să *fă* mint? Îi *tisprețuiesc* pe mincinoși... *Ieu* voi bate *șaua*..." (p. 136); „...sînt apoi *ieu* însumi, care va să zică *ieu* însumi; și 'cel de-al treilea în cele din urmă și *la sfîrșit de toate ieste* gazda..." (p. 141); „Stai că vine ceva și mai *pun*! Du-i astă scrisoare pîntru că *ieste* o bună cunoștință a tomnișoarei Anne Page... *ieu* mă duc să-mi *sfîrșăsc* masa..." (p. 151)[1]. (Sublinierile sînt ale mele — *D.C.*).

Prima sursă de inspirație în asemenea cazuri trebuie să fie faptele din original, pe care autorul trebuie să le reproducă și în versiunea romînească a cărții, ori de cîte ori structura limbii romîne permite acest lucru. În speță, traducătorul a aplicat, parțial, acest procedeu, redînd, sporadic, înlocuirea lui *d* prin *t* (*toamna*, *tomnișoara* etc.), a lui *b* prin *p* (*pun* pentru *bun*) și a lui *v* prin *f* (*fă spun*, *fă mint* etc.), fapte întîlnite, tot sporadic, în originalul englezesc (cu mențiunea că în acesta din urmă înlocuirea lui *b* prin *p* e mult mai frecventă: *prain* (= brain), *peat* (= beat), *petter* (= better) etc. etc. Unele fapte fonetice din original, cum ar fi de pildă nerostirea sunetului [w] (*'oman*, *'ord* etc.), traducătorul nu le-a putut, evident, reda în romînește, ceea ce l-a determinat să caute pentru ele — cum și trebuia — „echivalente" compatibile cu specificul limbii noastre. Soluțiile găsite în felul acesta nu sînt însă, cred, dintre cele mai fericite. Pe lîngă prezența unui grup fonetic vădit artificial, constînd dintr-o consoană surdă precedată de o sonoră și urmată de o sonantă (grupul *zfr*, în cuvîntul *răzfrătire*[2]), mai menționăm cîteva fapte specifice nu rostirii străinilor, ci diverselor graiuri romînești, fapte a căror prezență (totdeauna sporadică) imprimă vorbirii lui Evans o t e n t ă d i a l e c t a l ă romînească, deformînd într-o anumită măsură portretul personajului. Am în vedere, de pildă, transformarea, sporadică, a grupului *si* în *sî* (*sîmțuri*), a lui *se* în *să* (*cum să poate*), a lui *ge* în *je* (*ajunje*), a lui *șe* în *șă* (*sfîrșăsc*) etc.[3]. Afară de asta, traducătorul mai sonorizează pe *s* în grupul *ns* (*conziliu*, *conziderațiune*), fenomen de origine germană, devenit însă și o trăsătură specifică a rostirii unora dintre intelectualii ardeleni[4] și înlocuiește — procedeu puțin reușit — pe *o* tonic prin *ă* (*apăi*, pt. *apoi*, cum rezultă clar din context).

---

[1] Pasajele corespunzătoare din original (după William Shakespeare, *op. cit.*): 'It is not meet the council hear a riot... and there is also another device in my prain... (p. 2); 'It is that fery person for all the'orld, as just as yo will desire... (p. 3); 'It is his five senses: fie, what the ignorance is!' (p. 8); 'Go your way, and ask of Doctor Caius'house which is the way: and there dwells Mistress Quickly; which is in the manner of... his washer and his wringer' (p. 13); 'Shall I tell yo a lie?' I do despise a liar... I will peat the door...' (p. 3); '...there is myself (fidelicet myself), and the three party is (lastly and finally) mine host of the Garter' (p. 6); 'Nay, it is petter yet. Give her this letter; for it is a 'oman that altogether's acquaintance with Mistress Anne Page... I will make an end of my dinner' (p. 14). (Sublinierile sînt ale mele — *D.C.*).

[2] Rezultat al asurzirii lui *v* într-o poziție în care aceasta nu poate avea loc: între o sonoră și o sonantă.

[3] Paralel cu foarte numeroase cuvinte în care apar grupurile *si*, *ge*, *șe*.

[4] Potrivit totuși în speță din cauza rezonanței lui „savante" și ușor ridicole.

Trebuie să mai arătăm că traducătorul depășește — fără temei — originalul englezesc (în care greșelile personajului se reduc la fapte fonetice), introducînd, în versiunea romînească și „greșeli" de gramatică, lexic și frazeologie. Numai că de cele mai multe ori „greșelile" respective sînt fapte dialectale sau arhaice romînești *(îi, reauă, uscă, astă scrisoare, vrei a zice)*, ceea ce contribuie la prezentarea lui Evans într-o postură falsă, căci regionalismele și arhaismele romînești trezesc în mintea cititorului asociații și reprezentări legate de s p e c i f i c u l p o p u l a r r o m î n e s c. Dacă, de pildă, o formă latinizată ca *ignoranția* sună bine în vorbirea lui Evans (care e cleric al unei biserici apusene), contribuind la zugrăvirea portretului său, forme ca *îi* (= este), *usc, reauă, sîmțuri* etc. ne fac să introducem, involuntar, în acest portret elemente populare romînești, să-i dăm, cu alte cuvinte, preotului galez ceva din felul de a fi al țăranului romîn. Căci cuvintele au ceea ce se numește „putere evocativă", sau, altfel spus, puterea de a declanșa în mintea noastră un întreg mecanism asociativ, generator de reprezentări, adesea foarte vii [1]. În sfîrșit, cu totul surprinzătoare în fragmentul de care ne-am ocupat mai sus e prezența unor grafii ca *ieu, ieste, egzistă*, prin care traducătorul a vrut, probabil, să redea greșelile de vorbire ale străinului Evans, dar care în realitate nu reprezintă altceva decît transcrierea fonetică a rostirilor corespunzătoare romînești.

Altă sursă de inspirație a traducătorului, mai ales atunci cînd originalul nu-i furnizează fapte aplicabile și la limba romînă, este structura limbii materne a personajului care vorbește. Spre a ilustra felul în care putea fi (dar totuși n-a fost decît parțial) rezolvată problema în discuție, reproduc un exemplu din traducerea (altminteri excelentă !) a romanului *Martin Eden*, de Jack London (Jack London, *Martin Eden*. Traducere, cuvînt înainte și note : D. Mazilu [București, f.a.]). Vorbește Maria Silva, o spălătoreasă portugheză, stabilită în Statele Unite :

„— Ce lucru ai dori tu cel mai mult să ai acum . . . ? [o întreabă Martin, eroul principal al cărții].

— *Ar* vrea *să are calțaminte* la *tot copii* — șapte *pereche* cu totul." (p. 248—249).

„— Gata, răspunse ea. *Gîndit* bine. *Eu place casa . . . asta casa . . . fie a meu,* nu mai *platești* chiria, șapte dolari luna." (p. 249).

„— *Ar* vrea să am o fermă de lapte . . . *frumoasa ferma de laptele*. Cu *multe* pămînt, multe vaci și *multe ierba*. *Ar* vrea să fie aproape *la* San Leandro ; acolo locuiește sora *a* meu. *Ar* vinde lapte la Oackland. *Ar* face mulți bani, mulți tare. Joe și Nick *nu mai paște* vaca. *Merge* la *școala*."[2] (p. 249). (Sublinierile sînt ale mele — *D.C.*)

---

[1] Vezi Charles Bally, *Traité de Stylistique*, Heidelberg, 1921, p. 220.

[2] 'Shoe alla da roun' for da childs — seven pairs da shoe... Alla right... I thinka da hard. I lika da house, dis house — all mine, no paya da rent, seven dollar da month' (p. 230) ; I lika da have one milka ranch. Plenty cow, plenty land, plenty grass. I lika da have near San Leandro ; my sister liva dere. I sella da milk in Oakland. I maka da plentee mon. Joe an'Nick no runna da cow. Dey go-a to school'. (p. 231) — Jack London, *Martin Eden*, Moscow, 1953.

Greșelile din original — atît cele fonetice cît și cele gramaticale și lexicale — sînt posibile în engleză [1], dar nu și în romînă, așa încît traducătorul a fost nevoit să inoveze. Soluțiile găsite de el sînt, într-un sens, bune, în altul nu. Bune în măsura în care dau marii mase a cititorilor impresia de greșeli firești ale unui străin oarecare pus în situația de a vorbi romînește, și, dimpotrivă, nu tocmai bune pentru cititorii care cunosc limba portugheză, sau, în orice caz, au o idee generală despre structura ei, căci aceștia din urmă își pot da cu ușurință seama de faptul că, vorbind romînește, un portughez n-ar face în nici un caz o serie dintre greșelile pe care le face Maria Silva. Traducătorul pleacă de la constatarea, foarte întemeiată, că mulți străini nu pot rosti sunetul romînesc *ă* (de aici forme ca *platești*, *ferma*, *calțaminte*, *frumoasa* etc.), că întîmpină serioase dificultăți în folosirea articolului romînesc *(ferma de laptele)*, că fac greșeli în mînuirea timpurilor compuse *(gîndit bine)*, a prepozițiilor *(aproape la San Leandro)*, a diverselor forme nominale și verbale care trebuie acordate în gen, număr sau persoană *(ar vrea să am*, *multe pămînt*, *sora a meu)*, în utilizarea conjunctivului *(ar vrea să are* [= aibă]*)* etc. etc. De aceea cititorilor care nu cunosc portugheza, cele mai multe dintre greșelile Mariei Silva li se par naturale. Cei care știu însă ceva despre această limbă își dau seama că un portughez n-ar înlocui pe *ă* romînesc prin *a*, ci ar face mai curînd greșeala opusă, adică l-ar înlocui pe *a* neaccentuat din neologismele romînești prin *ă* [2] (rostind, de pildă : *mășină*, *căstel*, *pătriot*, *cărăvană*, *trămvai* etc.), n-ar omite auxiliarul la perfectul compus și n-ar rosti cuvîntul romînesc *iarbă* cu *ie*, ci cu *e* inițial, căci diftongul *ie* nu există în portugheză. În schimb, l-ar preface, aproape sigur, pe *e* neaccentuat în *i* (rostind, de pildă, *pirechi*, *laptili* etc.), ar sonoriza pe *s* intervocalic în cuvîntul *frumoasă* rostind *frumoază* sau *frumoză*), ar transforma pe *s* final sau preconsonantic în *ș* (în cuvinte ca *frumoș*, *să pașcă* etc.), l-ar preface pe *o* aton în *u* (de ex. *cupii* pentru *copii*), ar nazaliza puternic unele vocale (ex. *bũ* în loc de *bun)*, iar în ce privește sintaxa, ar face probabil greșeli de tipul acelora pe care traducătorul le-a notat (parțial) în fragmentul de mai sus, adică diverse dezacorduri în gen, număr, caz și persoană, precum și unele confuzii în folosirea articolului hotărît [3], a conjunctivului, a pronumelor personale în cazurile oblice etc., însă nu la întîmplare, ci pornind, totdeauna, de la situația din portugheză. De aici posibilitatea unor greșeli ca *șarpe vininoză* [4] (în portugheză *serpente venenosa*, feminin), *cupil mică* (= *crianca pequena)*, *am pus cartea în dulapul* (= *pus o livro no armario)*, *el mi șpune* (pentru *el îmi spune)* etc. Bineînțeles, imaginea unei portugheze care ar nazaliza vocalele și ar vorbi cu *ș* în loc de *s*, *ă* în loc de *a*, *u* în loc de *o*, *i* în loc de *e* etc. ar fi mai

---

[1] Dacă Jack London a observat bine engleza vorbită de portughezi.

[2] Întrucît în portugheză *a* neaccentuat se transformă într-un sunet foarte asemănător cu *ă* al nostru. (Aceeași evoluție a avut, după cum se știe, și *a* neaccentuat în romînă.)

[3] Greșeală posibilă chiar atunci cînd în limba maternă a străinului respectiv există categoria gramaticală a articolului, căci articolul romînesc, datorită poziției lui enclitice și omisiunii după prepoziții prezintă greutăți speciale pentru vorbitorii a căror limbă maternă nu e romîna.

[4] La un vorbitor de limbă spaniolă aflat de cîtăva vreme în țara noastră am înregistrat *șarpe veninoasă*. (În spaniolă, ca și în portugheză, substantivul „șarpe" e de genul feminin).

veridică, mai „portugheză", decît cea pe care o creează traducătorul. Procedeul lui, adică crearea de greşeli într-o serie de domenii foarte „delicate" ale limbii romîne — cum ar fi sunetul *ă* (eventual i se poate adăuga şi sunetul *î*, diftongii *oa* şi *ea*, *i* final nesilabic etc.), alternanţele vocalice şi consonantice, articolul hotărît, conjunctivul, cazurile oblice ale pronumelui — domenii în care mai toţi străinii imperfect cunoscători ai limbii noastre obişnuiesc să greşească (spunînd, de pildă, *mie place*, *el vede pe mine*, *el vrea să merge* etc.) — trebuie folosit la maximum, ca unică posibilitate de rezolvare a problemei, numai în cazurile cînd greşelile din original sînt inaplicabile la limba romînă, şi în acelaşi timp nu ştim absolut nimic [1] cu privire la limba străinului care vorbeşte. Altminteri, faptele de acest gen, fără a fi excluse, trebuie totdeauna subordonate faptelor pe care ni le pune la dispoziţie originalul, precum şi faptelor din limba maternă a străinului vorbitor.

În legătură cu ultimul fragment pe care l-am reprodus aici, mai menţionez un aspect general al problemei discutate de noi, şi anume eventualul exces de zel al traducătorului, care poate exagera greşelile de vorbire ale străinilor în aşa măsură, încît acestea să devină cauza unei înţelegeri greşite sau chiar a imposibilităţii totale de înţelegere a ideilor din pasajele respective ale cărţii. De pildă, în fragmentul „Ar vrea să am o fermă de lapte... aproape la San Leandro; acolo locuieşte sora a meu. Ar vinde lapte la Oakland. Ar face mulţi bani..." — cititorul înţelege că cea care ar vinde laptele ar fi sora vorbitoarei. Or, în realitate vorbitoarea se referă la ea însăşi, folosind, în originalul englezesc persoana întîi („I sella da milk in Oakland. I maka da plentee mon"). Una dintre greşelile pe care i-o atribuie traducătorul e confuzia dintre persoane („ar vrea să am" pentru „aş vrea să am" etc.), sau, mai exact, înlocuirea, uneori, a formelor persoanei întîi prin formele persoanei a treia, fenomen altminteri posibil în vorbirea unui străin, dar care nu trebuie exagerat în aşa fel, încît să ducă la înţelegerea greşită a unei idei din conţinut, cum se întîmplă în fragmentul de mai sus.

Mai dau două exemple de acelaşi gen — unul din Shakespeare, altul din Fonvizin (versiunile romîneşti citate), cu pasaje de-a dreptul neinteligibile din cauza greşelilor de limbă ale personajelor respective:

„CAIUS... Te rog să-mi aduci din mon cabinet un *boitier vert*... Aţi *intenţionat* ce spun?" (p. 160) [2] (A doua subliniere e a mea — *D.C.*) *Aţi intenţionat* înseamnează aici „aţi înţeles", lucru pe care nu-l vor „înţelege" însă unii cititori.

„VRALMAN... Să-ţi alegi *companion* potrivit, şi atunci e treabă faină!

D-NA PROSTACOVA: Bine, Adam Adamîci! Dar cum s-o potriveşti?

VRALMAN: Nu te necăşi, cucoană, nu-ţi face sînge rău; aşa cum

---

[1] Deşi măcar ceva se poate afla totdeauna, de pildă din lucrarea *Les langues du monde*, par un groupe de linguistes sous la direction de A. Meillet et Marcel Cohen, nouvelle édition, Paris, 1952, unde se dau informaţii, fie şi sumare, asupra tuturor sau aproape a tuturor limbilor lumii, împreună cu indicaţiile bibliografice corespunzătoare pentru fiecare limbă în parte.

[2] 'Pray you go and vetch me in my closet un boitier vert, — a box, a green-a-box: do intend vat y speak?' (p. 20).

ist al tumitale scump fiu, sînt milioane, milioane în lume. *Cum să nu potrivească la el companionul?*" [1] (p. 78–79; subliniierile sînt ale mele — *D.C.*). Ideea din ultimul pasaj subliniat, foarte clară în originalul rusesc este : cum să nu-și găsească un grup de prieteni potriviți? Traducătoarea scapă din vedere faptul că între cuvîntul rusesc *компания* „grup (de prieteni), societate, anturaj" și cuvîntul romînesc *companion*, folosit, pe vremuri, mai ales cu sensul de „asociat (al unui negustor)", iar astăzi necunoscut majorității cititorilor, există o deosebire semantică destul de pronunțată. De aici greutatea înțelegerii pasajului în discuție.

În sfîrșit, o ultimă observație : oricît de slab cunoscător al limbii noastre ar fi un străin, totuși, de îndată ce vorbește această limbă, folosind-o, deci, ca mijloc de comunicare, cred că nu poate ignora unele dintre elementele ei cu totul fundamentale, ca de pildă, persoana a treia singular, indicativ prezent de la verbul *a fi*. De aceea, faptul că profesorul german Vralman, pe care, în traducerea piesei lui Fonvizin, îl auzim vorbind destul de mult romînește și înțelegîndu-se fără dificultate în această limbă, nu cunoaște totuși forma *este*, înlocuind-o prin germanul *ist* („. . .așa cum *ist* al tumitale scump fiu . . ."), mi se pare neverosimil.

★

Din cele spuse mai sus se desprind următoarele concluzii, utile — poate — pentru traducătorii [2] care au de reprodus într-o operă literară vorbirea greșită a personajelor de origine străină :

1. Greșelile imaginare în vorbirea străinilor echivalează cu o falsă oglindire a realității, diminuînd prin aceasta valoarea artistică a operei respective. Problema nu trebuie minimalizată — cum se întîmplă adesea — ci, dimpotrivă, trebuie privită cu toată atenția.

2. Traducătorul se poate găsi în două situații distincte, fiecare cu problemele ei specifice : străinii a căror vorbire trebuie redată în traducere pot fi dintre cei pe care îi auzim frecvent vorbind romînește și făcînd greșeli oarecum „consacrate" — sau, dimpotrivă, pot aparține unor popoare cu care poporul nostru n-a venit de loc în contact, sau a venit foarte puțin, de unde rezultă că nimeni n-a avut (decît cu totul incidental) prilejul de a-i auzi vorbindu-ne limba.

3. În primul caz principala sursă de inspirație a traducătorilor (evident, și a autorilor de opere originale) trebuie să fie realitatea lingvistică înconjurătoare : traducătorul (și autorul) trebuie să observe cum anume vorbesc romînește străinii respectivi și să introducă apoi în vorbirea acestora greșeli de tipul celor observate.

---

[1] „Вральман : Сфая кампания то ли тело?
Гж. Простакова : Адам Адамыч ! Да из кого ж ты ее выберешь? Вральман : Не крушинься, моя матушка, не крушинься каков тфой тражайший сын, таких на сфете миллионы, миллионы. Как ему не фыпрать сепе кампании?" (p. 103).

[2] Unele dintre ele și pentru autorii de opere originale.

4. În cazul al doilea, traducătorul trebuie să se inspire, pe cît posibil, din original și din diversele particularități ale limbii materne a personajului vorbitor, limbă despre care trebuie să culeagă toate informațiile posibile. O a treia posibilitate, subordonată primelor două, dar exclusivă cînd acestea nu pot fi folosite, constă în crearea de greșeli teoretic posibile pentru orice străin, în acele sectoare ale limbii romîne a căror cunoaștere desăvîrșită presupune un efort deosebit din partea vorbitorilor care n-au avut-o ca limbă maternă. (Este vorba, de pildă, despre folosirea cazurilor oblice ale pronumelor, alternanțele vocalice și consonantice, conjunctivul cu semiauxiliarele de mod etc. Cred că în vorbirea oricărui străin sînt posibile greșeli ca *el vede pe mine*, *în cameră sînt două mase* sau *el vrea să merge*).

5. Ori de cîte ori în original sînt fapte aplicabile și la limba romînă (de pildă imposibilitatea de a rosti cutare sunet, greșeli de acord etc.) ele trebuie reproduse și în traducere, potrivit principiului redării cît mai fidele a originalului. Faptele din original cu neputință de reprodus în romînă trebuie înlocuite prin „echivalente" aplicabile la structura acestei limbi. Traducătorul trebuie să-și închipuie totdeauna cum anume ar greși străinul respectiv, dacă ar fi pus în situația de a vorbi romînește.

6. Originalul trebuie respectat cu strictețe în ce privește c a t e g o r i a g r e ș e l i l o r (adică natura lor fonetică, gramaticală, lexicală), p r e c u m ș i g r a d u l l o r d e g r a v i t a t e. Altminteri se poate ajunge la o prezentare falsă a personajelor.

7. Greșelile din original trebuie bine cîntărite de către traducător în ce privește verosimilitatea lor, căci se poate întîmpla ca autorul originalului să nu aibă suficient spirit de observație și în consecință să „greșească" ca scriitor, creînd fapte de limbă imposibile. În acest caz traducătorul are dreptul, sau chiar datoria, să găsească soluții mai bune decît acelea ale autorului.

8. Traducătorul nu trebuie să atribuie străinilor, ca greșeli, fapte populare, dialectale sau arhaice romînești, căci în felul acesta se ajunge la o prezentare deformată a personajelor respective.

9. Trebuie evitate exagerările de orice fel, mai ales acelea care pot să facă neinteligibile unele pasaje ale cărții sau pot duce la o înțelegere greșită a lor.

10. Aspectului grafic al greșelilor săvîrșite de străini trebuie să i se acorde atenția cuvenită, pentru a se evita scrierile nemotivate ca *ieu*, *ieste*, *egzemplu* etc., care pot deruta pe cititori, făcîndu-i să se întrebe ce anume a vrut să exprime prin ele traducătorul (sau autorul) cărții.

11. Rezolvarea cu succes a tuturor acestor probleme presupune fie o mare capacitate de intuire artistică [1] a faptelor de limbă, fie o serie de cunoștințe teoretice de lingvistică. Altminteri redarea greșită a „greșelilor" mi se pare inevitabilă.

---

[1] Cf. Iorgu Iordan, *Limba „eroilor" lui Caragiale* [București], 1957, p. 14 și urm.

ОБ ОДНОМ ИЗ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ВОПРОСОВ ЛИТЕРАТУРНОГО ПЕРЕВОДА

РЕЗЮМЕ

Автор рассматривает один из лингвистических вопросов литературного перевода, а именно вопрос воспроизведения неправильной речи действующих лиц — иностранцев. В таких случаях переводчик оперирует тремя языковыми системами: системой языка, с которого переводится, языка, на который переводится, и родного языка говорящего лица. Конечно, и неправильная речь подчиняется определенным нормам, которые, однако, переводчики весьма часто не соблюдают, приписывая иностранцам невозможные, вымышленные, «ошибки». Такие «ошибки» создают впечатление неестественности, уменьшая художественную ценность переведенного произведения.

Особенно сложно положение переводчика в тех случаях, когда надо воспроизвести неправильную речь иностранца, родной язык которого не приходил никогда в соприкосновение с языком перевода. Например, в румынском языке наблюдаются ошибки, характерные для немцев, французов, турок и т.д., но не для валийцев. Как должен передать румынский переводчик неправильную речь валийца, являющегося действующим лицом в английском литературном произведении?

Автор разбирает несколько примеров из румынских литературных переводов и, в заключение, предлагает ряд норм для практического разрешения обсуждаемого вопроса.

UN ASPECT LINGUISTIQUE DES TRADUCTIONS LITTÉRAIRES

RÉSUMÉ

L'auteur examine l'un des problèmes d'ordre linguistique qui se posent aux traducteurs d'œuvres littéraires, à savoir la manière dont il convient de rendre le parler incorrect des personnages d'origine étrangère. En ce cas le traducteur a affaire à trois systèmes linguistiques : celui de la langue dans laquelle il fait sa traduction, celui de la langue originale de l'œuvre traduite et celui de la langue maternelle du personnage étranger mis en scène. Les fautes de langage sont évidemment soumises à certaines normes, dont il arrive souvent que les traducteurs ne tiennent pas compte, attribuant aux personnages respectifs des fautes imaginaires. Or, cela crée une impression d'artificiel, qui nuit à la valeur artistique de l'œuvre traduite.

Le problème est particulièrement ardu pour le traducteur lorsqu'il s'agit de personnages dont la langue maternelle ne s'est jamais trouvée en contact avec la langue de la traduction, comme c'est le cas pour le roumain et le gaélique par exemple : il y a en roumain des fautes typiques propres aux Allemands, aux Français, aux Turcs, etc. mais non pas aux Gallois. Comment le traducteur roumain rendra-t-il le parler fautif d'un personnage gallois dans un livre anglais ?

Examinant de nombreux exemples empruntés à des traductions roumaines, l'auteur suggère quelques solutions pratiques du problème discuté.

DATE NOI ÎN ETIMOLOGIA SLAVO-ROMÎNĂ

(Pe baza materialului dialectal bulgar)*

DE

G. MIHĂILĂ

Studiind vechile împrumuturi sud-slave în limba romînă, cercetătorii au întîmpinat, în numeroase cazuri, greutăți în etimologizarea exactă a unor cuvinte. De multe ori, trăsăturile fonetice și răspîndirea geografică a unor cuvinte ne arată că ele au pătruns în limba romînă din graiuri slavo-bulgare. Cu toate acestea, în limba bulgară actuală cuvintele respective nu se întîlnesc sau, dacă există în unele graiuri, nu apar în dicționarele existente. Uneori, un cuvînt sau altul, atestat în textele slave vechi (bulgare vechi) și medio-bulgare, care a pătruns în limba romînă, nu se păstrează în bulgara actuală sau e dialectal și n-a fost înregistrat încă în dicționare. Iată de ce în studierea elementelor slavo-bulgare ale limbii romîne sînt necesare cunoștințe profunde de dialectologie bulgară, atît în ceea ce privește fonetica, cît, mai ales, lexicul.

Astăzi e un fapt îndeobște recunoscut că limba bulgară literară actuală ,,nu cuprinde nici pe departe toată bogăția lexicală a limbii populare bulgare'' [1] și că adesea graiurile, mai ales cele apusene și cele macedonene (dar, într-o anumită măsură, și cele nord-estice), păstrează o serie de cuvinte vechi, care prezintă interes atît din punct de vedere al formei, cît și al sensului [2]. Dar, deși pînă astăzi a fost cules un bogat material dialectal,

* Versiunea romînească, completată, a articolului *Някои въпроси на славяно-румънските езикови отношения*, (,,Известия на Института за български език'', Sofia, vol. IX, sub tipar). Abrevierile se dau la sfîrșitul articolului.

[1] St. Stoikov, *Речниково богатство на българските народни говори*, în ,,Език и литература'', X, 1955, nr. 6, p. 441.

[2] Vezi B. Țonev, *Кои новобългарски говори стоят най-близу до старобългарски в лексиколно отношение*, în ,,Списание на БАН'', vol. XI, Sofia, 1915, p. 1–32; St. Mladenov, *Старобългарски език в днешните наши народни говори*, în ,,*Българска мисъл* '', VI, 1931, nr. 3, p. 157–164; nr. 4, p. 258–268; St. Stoikov, *art. cit.*, p. 441–445; Idem, *Българска диалектология*, Sofia, 1956 (litogr.), p. 141–144.

publicat mai ales în „Сборник за народни умотворения, наука и книжнина (... и народопис)" și în alte reviste, „informațiile noastre asupra răspîndirii teritoriale a cuvintelor dialectale bulgărești sînt încă departe de a fi complete" [1].

De altfel, trebuie să recunoaștem că în țara noastră au fost folosite pînă acum într-o măsură cu totul insuficientă datele dialectelor bulgare actuale în cercetările slavo-romîne. E adevărat că dispunem de bogatul dicționar al lui N. Gherov, în care „e reprezentat exclusiv lexicul popular legat de cultura materială și spirituală tradițională" a poporului bulgar din a doua jumătate a sec. al XIX-lea [2], precum și de cele două dicționare — explicativ (incomplet) și etimologic — ale acad. St. Mladenov, care ne dau un mare număr de cuvinte dialectale cu sensurile lor, fără însă a le localiza suficient. În ceea ce privește numeroasele glosare dialectale, publicate în decurs de mai bine de o jumătate de secol, utilizarea lor în cercetările etimologice slavo-romîne e îngreuiată prin faptul că trebuie urmărite literalmente toate publicațiile, pentru a descoperi un cuvînt sau altul care ne interesează. Iată de ce folosirea bogatei cartoteci a viitorului dicționar dialectal bulgar [3], precum și — în parte — a marelui dicționar al limbii bulgare literare actuale, ne dă posibilitatea să confirmăm o serie de presupuneri sau, dimpotrivă, să corectăm unele concluzii insuficient fundamentate referitoare la cuvintele de origine slavo-bulgară în limba romînă [4]. Un material bogat și prețios îl găsim în noul dicționar etimologic al limbii bulgare, alcătuit de un colectiv sub conducerea acad. Vl. Georgiev, dicționar din care a apărut recent prima fascicolă [5], în dicționarul limbii slave vechi, care apare la Praga [6], și în cartoteca viitorului dicționar istoric al limbii bulgare, inițiat la Sofia sub conducerea prof. K. Mircev [7].

Importanța materialului dialectal bulgar pentru etimologia slavă, în genere, și pentru cea slavo-romînă, în special, a fost subliniată nu de mult de cunoscutul slavist francez R. Bernard într-un studiu consacrat lexicului dialectului din Razlog: „Cutare cuvînt slav, dispărut aproape complet din domeniul bulgar sau chiar din domeniul slav de sud, se mai menține încă aici. Cutare cuvînt, care nu este reprezentat în altă parte decît cu un sens evoluat, se păstrează aici într-o accepțiune mai veche,

---

[1] St. Stoikov, *art. cit.*, p. 444.

[2] L. Stoicikova, *Речникът на Найден Геров*, în „Български език", III (1953), nr.3, p. 224. Vezi și R. Bernard, *Étude de quelques mots du dialecte de Razlog d'après le tome XLVIII du Сборник за народни умотворения и народопис*, în *Езиковедско-етнографски изследвания в памет на академик Стоян Романски*, Sofia, 1960, p. 350.

[3] Se citează mai departe prescurtat: CDDB. La exemplele extrase de noi din cartotecă, dar publicate, se citează revista respectivă, fără indicația CDDB.

[4] Exprimăm și pe această cale recunoștința noastră directorului Institutului de limba bulgară din Sofia, prof. L. Andreicin, șefului secției de dialectologie din institut, prof. St. Stoikov, precum și colaboratorilor institutului: Iv. Gălăbov, I. Zaimov, Hr. Holiolcev și M. Lilov pentru sprijinul și indicațiile oferite cu ocazia cercetărilor făcute de noi în 1960.

[5] *Български етимологичен речник.* Съставили Вл. Георгиев, Ив. Гълъбов, Й. Заимов, Ст. Илчев, Свезка I, а — бронз, Sofia, 1962.

[6] Československá Akademie věd. Slovanský ústav. *Slovník jazyka staroslověnského. Lexicon linguae palaeoslovenicae*, fasc. 1—5, Praga, 1958—1962.

[7] Vezi L. Andreicin, *Българско езикознание след 9.IX.1944 г.*, în „Български език", IX (1959), nr. 4—5, p. 328.

care îndrumă pe etimologist în cercetările sale. Balcanologul va găsi aici cuvinte care au fost îndepărtate din bulgara literară, dar care au avut suficientă vitalitate altădată pentru a se impune vocabularului altor limbi balcanice" [1].

Studierea vocabularului bulgar întărește tot mai mult părerea că n-a existat niciodată o limbă „daco-slavă", deosebită de aceea a strămoșilor bulgarilor de astăzi, și că cele mai vechi elemente slave ale limbii romîne au un caracter bulgăresc evident.

Scopul articolului de față este, pe de o parte, de a arăta, pe baza unor exemple concrete, *ce* a dat nou pentru etimologia slavo-romînă studierea lexicului dialectal bulgar, iar pe de altă parte, de a atrage atenția asupra acelor cazuri în care nu găsim în graiurile bulgare corespondente perfecte ale unor cuvinte de origine sud-slavă veche (slavo-bulgară) din limba romînă [2]. Studierea elementelor slave din limba romînă din acest punct de vedere poate aduce unele contribuții și la lexicologia istorică bulgară.

În funcție de scopul enunțat mai sus, vom împărți exemplele ce urmează în mai multe grupe :

1. *a*) Cuvinte romînești care au corespondente în graiurile populare bulgare.

b) Sensuri speciale ale unor cuvinte romînești de origine slavă, care se regăsesc în cuvintele respective din dialectele bulgare.

2. Cuvinte care nu se întîlnesc în graiurile bulgare actuale (sau n-au fost înregistrate pînă acum), dar care sînt atestate :

a) în textele vechi bulgare (vechi slave) și medio-bulgare, precum și în alte limbi slave ;

b) în celelalte limbi slave sudice (sîrbo-croată, slovenă), răsăritene și apusene ;

c) în limbile slave răsăritene ;

d) în limbile slave apusene ;

e) cuvinte care nu sînt atestate, în forma pe care o au în limba romînă, în nici o limbă slavă (potrivit datelor de care dispunem pînă în prezent).

Înainte însă de a trece în revistă aceste cuvinte, trebuie să subliniem încă un fapt deosebit de interesant. În afara datelor cunoscute pînă acum — mai ales de ordin fonetic — privind apropierea dintre elementele slavo-bulgare ale limbii romîne și dialectele nord-estice (în sens mai larg, centrale) ale limbii bulgare, există încă o serie de corespondențe strict lexicale. Astfel, dintre dubletele bulgare *нога́ — крак* „picior", a pătruns în limba romînă cel de-al doilea (> rom. *crac*), care este tipic pentru regiunea centrală a teritoriului bulgar (fără graiurile apusene și cele sudice), precum și pentru limba literară [3]. Mai mult, într-o serie de cazuri, în care dialectele

[1] *Étude de quelques mots du dialecte de Razlog*..., p. 350.

[2] Articolul de față reprezintă o continuare a lucrării noastre *Împrumuturi vechi sud-slave în limba romînă. Studiu lexico-semantic*, București, 1960. Cuvintele pentru care se dau aici informații noi pot fi găsite acolo cu ajutorul indicelui (p. 309—313).

[3] Vezi St. Stoikov, *Българска диалектология*, p. 132. În limba romînă *crac* pare a avea o răspîndire generală, judecînd după verbul *a se crăci* (ALR II 67).

bulgare prezintă cîțiva termeni pentru unul și același obiect, în limba romînă a intrat unul din acești termeni pe care-l întîlnim în graiurile nord-estice, deși nu e exclusă păstrarea lui și în graiurile apusene, mai ales în acele cazuri în care un cuvînt slav a fost înlocuit în partea de răsărit a Bulgariei printr-un împrumut turcesc sau grecesc.

Așa, de pildă, din cele nouă denumiri pentru „arie" (*харма́н*, *гу́мно*, *ток*, *врах* etc.), în limba romînă a pătruns *врах* (> rom. *vraf)*, care se întîlnește nu numai în graiurile apusene și macedonene (Samokov, Sofia, Vrața, Razlog), ci și în cele nord-estice (Kolarovgrad) [1]. Din cei șase termeni bulgărești pentru „topor, secure" (*секи́ра*, *бра́два*, *топо́р*, *балтия́* etc.), găsim în limba romînă cuvîntul *topór*, care este răspîndit în Bulgaria numai în partea de nord-est [2]. Pentru „grajd", dialectele bulgare folosesc șase termeni : *обо́р*, *зи́мник*, *по́дник*, *хл'аф*, *дам*, *граш* (*граждт*, vsl. граждь). Tocmai acesta din urmă, răspîndit în regiunile nord-estice (Kolarovgrad, Preslav) a pătruns în limba romînă *(grajd)* [3]. În sfîrșit, din cele cinci cuvinte care denumesc în dialectele bulgare „obrazul" (*бу́за*, *страна́*, *о́брас*—ortogr. *о́браз*, *лани́та*, *бунда*), cel de-al treilea, *о́браз*, (vsl. образъ), pătruns și în limba romînă *(obraz)*, este răspîndit atît în Bulgaria răsăriteană, cît și în cea apuseană [4].

Cercetări ulterioare în această direcție, care să stabilească cu precizie izoglosele acelorași cuvinte pe teritoriul bulgăresc și pe cel romînesc, ne vor da, credem, noi indicații asupra vechii repartiții dialectale a slavilor de sud în regiunea Dunării de jos.

*

Să trecem acum la analiza concretă a o serie de cuvinte de origine slavă, potrivit grupelor enunțate mai sus.

1. a) *Cuvinte romînești care au corespondente în graiurile populare bulgare.*

Din terminologia agricolă :

Potíng provine din sl. **potęgъ* și corespunde formei bg. dial. *потеги*, pl. 'lișițe, furculițe sau gemănări (legate de inima carului)' [5]. Din aceeași

[1] Vezi St. Stoikov, *op. cit.*, p. 140, 143 ; R. Bernard, *art. cit.*, p. 371.

[2] Vezi St. Stoikov, *op. cit.*, p. 141. Trebuie să avem în vedere faptul că uneori se întîlnesc în aceleași graiuri două denumiri pentru două variante ale aceluiași obiect : de ex., *балтийа* 'topor (mic)' și *секира* 'secure (mare)' etc. (cf. St. Stoikov, *Программа за събиране на материали за български диалектен атлас*, Sofia, 1959, p. 45). Cf. și în limba romînă — cel puțin pentru unele regiuni : *secure*, definită ca o „unealtă asemănătoare cu toporul, dar cu muchia mai mare decît a acestuia..." (DLRL, IV, 89, cf. și p. 455). Așadar, nu are dreptate A. Vraciu, afirmînd că „*secure* nu e sinonim cu *topor*, căci securea e mai mică și cu coada scurtă" („Romanoslavica", VI, 1962, p. 292). Chiar dacă raporturile dintre ele diferă după regiuni, cele două cuvinte pot fi considerate sinonime în limba romînă.

[3] Vezi St. Stoikov, *Бълг. диал.*, p. 132, 142 ; G. P. Ivanov, SbNU, XLII, 163 : pl. *граждуви* 'grajduri'. Cuvîntul *обо́р*, care se întîlnește în toată Bulgaria (cf. CDDB), a pătruns de asemenea în limba romînă *(obór)*, dar e probabil un împrumut mai nou, fiind răspîndit numai în regiunile sudice și răsăritene ale țării (cf. DLRL, III, 241) și prezentînd numai unele din sensurile cuvîntului bulgar.

[4] Cf. exemplele din CDDB.

[5] Vezi T. Ghincev, *Нещо по българската народна медицина*, SbNU, III, 131 ; Mikl. Lex. 648 : rom. *potîng*, cf. bg. *потеги* (потѧгы). Cf. F. Damé, *Încercare de terminologie poporană romînă*, București, 1898, p. 9.

rădăcină s-au format în bulgară cuvintele cu sufixe *потегло́*, *поте́глица*, 'oişte' (Gherov, IV, 239). Cf. scr. *pöteg*, slov. *potèg*, rus. *по́тяг*, ceh. *poteh*, pol. *pociąg*, care au diverse sensuri concrete, bazate pe înţelesul general al temei verbale *po-tęg-* 'a trage'; cf. în magh. înv. *pating* 'potîng', împrumutat din slavă (Kniezsa, 402).

Laz (Trans., v. ALRM n I 400) corespunde cuvîntului bg. dial. şi macedonean *лаз*, avînd acelaşi sens [1]. Cf. scr. *läz*, slov. *laz*, ucr. şi rus. *лаз*, ceh. *laz* (v. etimol. Vasmer, II 6 : provine din *lězǫ*, *laziti*); în magh. înv., din slavă, *láz* (Kniezsa, 307).

Din terminologia referitoare la cultura materială:

Streáşină corespunde cuvîntului dialectal bg. *стре́шина* (< *стрѣшина*), întîlnit în regiunile apusene (Botevgrad), unde *ě* > *e* [2]. Aceeaşi formă sufixată o întîlnim în limba slovenă: *strẽšina* (Pleteršnik, II, 589). În aromînă a fost împrumutat cuvîntul bulgăresc nesufixat, care are o răspîndire generală; bg. *стря́ха* > arom. *streáhă*, ca şi în alb. *strehë* şi în magh. *eszterha*.

Vîrtélniţă şi *vîrténiţă* provin de la o rădăcină verbală — vsl. врьтѣти bg. *въртя́* : **vьrt-ěl-ьn-ica* sau **vьrt-ěn-ica*, care se întîlnesc în graiurile bulgare şi în limba slovenă cu diverse sensuri concrete. Astfel, în Novo Selo (Vidin) a fost înregistrat cuvîntul *върт'а́лница* 'vîrtelniţă', 'un fel de horă' [3]. Această formă este deocamdată nesigură pentru noi, atîta timp cît nu este semnalată şi în alte graiuri bulgăreşti. Într-adevăr, după cum a arătat încă de mult acad. St. Mladenov, în Novo Selo există o populaţie amestecată, „de macedoneni, bulgari din nord-vest, bulgari răsăriteni şi, poate, de sîrbi şi romîni" [4]. Forma cu *'a* (< *ě*) — *върта́лница* < *вьртѣлница* — nu este caracteristică pentru graiurile apusene (unde *ě* > *e*), fiind adusă aici, probabil, de bulgarii răsăriteni. În acelaşi timp, ea nu poate fi considerată drept o formă romînească, deoarece pe teritoriul limbii romîne nu se întîlneşte nicăieri varianta fonetică **vîrteal-niţă* [5]. Mai sigur, din punct de vedere formal, este cuvîntul *въртеница* (< *vьrtě-nica)*, înregistrat în satul Momino (Varna), dar cu un alt sens. Iată contextul în care a fost notat cuvîntul: „Кладните правим на конус със класа на вътре и се наричат въртоломя (*въртеница*)" [6]. În limba slovenă *vrtîlnica* înseamnă 'roata olarului; disc' (Kotnik, 598; Pleteršnik, II, 801), iar *vretenica* — 'bobină, mosor; şurub; crîng, val (la moară) etc.' (Pleteršnik, II 796).

---

[1] Cf. SbNU, XXX, 3.27,35; Rečnik, I, 378. Se întîlneşte şi ca nume de loc în regiunile apusene ale Bulgariei şi în Macedonia (I. Zaimov — comunicare orală).

[2] Cf. SbNU, XXXVIII, 141.

[3] CDDB, înregistrat de L. Niţolov.

[4] *Към въпроса за езика и национална принадлежност на Ново село* (*Видинско*), SbNU, XVIII, 1901, p. 499.

[5] Cf. ALR nII 451. Cuvîntul are o răspîndire generală în formele *vîrtélniţă* şi, mai rar, *vîrténiţă*. Dacă acceptăm etimologia **vьrtěnica*, atunci *vîrtelniţă* se explică pe teren romînesc, din *vîrteniţă*, ca şi *medélniţă* din slavon. мѣдѣница (Cf. Tiktin, 1755, care compară în primul rînd cu slov. *vretenica*).

[6] CDDB, înregistrat de Mutafciev. Trad.: „Facem clăile în formă de con cu spicele înăuntru şi se numesc въртоломя (въртеница)".

Stînjen nu corespunde cuvîntului vsl. **сѧжень**, bg. сáжен, съжен, ci formei dialectale macedonene *стъжен* [1]. După cum a arătat B. Ţonev [2], această formă dialectală, alături de rom. *stînjen*, ne permite să presupunem existenţa unei forme vbg. **stęženь*, apărută din *sęženь*, prin contaminare cu verbul bg. *стигам* 'a ajunge' (rădăcina *stig-*, cf. Mlad. Et. 615). Forma dialectală bg. *стънжен* (Veliko Tărnovo) [3] este un împrumut recent din limba romînă (Ţonev).

Cuvinte referitoare la păsări :

Cocóş. În protoslavă (slava comună) *kokošь* avea atît sensul de 'găină', cît şi pe acela de 'cocoş' [4]. În afara datelor de care dispuneam pînă acum privitoare la păstrarea acestui cuvînt în limbile slave cu cel de-al doilea sens (slavona rusă *кокошь* 'cocoş', ucr. dial. *кóкош*, v. ceh. *kokeš*, ceh. dial. Moravia *kokoš*, *kokeš*, slc. *kokoš*; de asemenea, împrumutat în magh. *kakaš* şi în alb. *kokosh*), avem astăzi date şi din graiurile bulgare : *кокош* (Opiţvet-Sofia, Rasnik-Breznik) [5]. Dispariţia sensului ,,cocoş" în unele limbi slave se explică prin faptul că *kokošь* (în bulgară, forma sufixată *кокошка*) s-a specializat numai pentru a reda sensul ,,găină" (vsl. **кокошь** 'găină', v. rus. *кокошь*, scr. *kȍkôš*, gen. *kȍkoši*, pol. *kokosz*). Pentru a denumi ,,cocoşul" vorbitorii acestor limbi au recurs la un alt cuvînt, derivat de la verbul *pěti* 'a cînta' : rus. *петýхъ*, bg. *петéль* etc. (Cf. în limba romînă, popular : *pe la cîntători* ,,pe la cîntatul cocoşilor" — DLRL, I, 448). Crearea în limbile slave, ca şi în cele romanice, a doi termeni de la rădăcini diferite pentru a denumi prin opoziţie ,,cocoşul" şi ,,găina" este un fapt obişnuit la numele de animale şi păsări domestice etc. [6]. În romînă s-a păstrat doar lat. *gallina* > *găină*, în timp ce *gallus* a dispărut, ca şi în alte limbi romanice, făcînd loc cuvîntului de origine slavă *cocoş* [7].

Pínten (răspîndit în întreaga ţară, v. ALRMnI 182) corespunde ca sens cuvîntului dialectal bulgar *петнúк* [8], derivat de la *петáь* 'călcîi' + suf. — *ник* (*pet*[*a*] + *-ьn-ikъ*). Dar în explicarea formei romîneşti trebuie să pornim de la forma fără al doilea sufix *pęt- нъ*, care există în limba bulgară ca adjectiv : *нéтенъ*. Cf. şi în scr. *pétnī* adj. 'al călcîiului', *pétnjak* 'osul călcîiului'.

Unul din termeni care ne interesează aici se referă la natura înconjurătoare :

Prund corespunde în bulgară formei dialectale sufixate *пръдúщe* (*пръд-ище*) < *prǫd-ište*) 'prundiş, teren format din pietriş şi nisip alu-

[1] Înregistrată în Lensko Bărbeni-Lerin, Macedonia de sud (SbNU, III, 154), Gradober-Salonic (SbNU, I, 2.67), Ohrida (alături de *съжен*), Prilep (*стажен* ; SbNU, I, 108).

[2] În ,,Списание на БАН", XI, 1915, p. 27.

[3] Cf. SbNU, XIII, 1.445.

[4] P. Skok, *Об этимологическом словаре хорватского или сербского языка*, în ,,Вопросы языкознания", VIII (1959), nr. 5, p. 100.

[5] Vezi SbNU, XLIV, 169; XLIX, 284.

[6] Cf. o serie de exemple şi explicaţia diferenţelor prin opoziţie la J. Vendryes, *Le langage*, trad. rusă : *Язык*, Moscova, 1937, p. 204—205.

[7] Cf. Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne*, Ed. Acad. R.P.R., 1954, p. 171.

[8] Înregistrat de L. Stoicikova în localitatea Ciflik-Troian (CDDB).

vionar '(BTR, 702) [1]. În alte limbi slave avem: scr. *prūd*, slov. *pród*, rus. *пруд* etc.; cuvîntul a pătruns şi în maghiară: *porond*. Adjectivul bg. *пръд*, *-a*, *-o*, menţionat de Gherov, IV, 392 (*пруд* — variantă fonetică apuseană), cu sensul 'iute', nu l-am găsit în alte izvoare. Dacă acest cuvînt există într-adevăr cu sensul arătat, el se explică uşor prin sl. com. *prǫdъ*, al cărui sens iniţial era 'cursul (repede) al apei', cf. pol. *prąd* 'curentul apei' (v. Vasmer, II, 450). Cuvîntul dialectal bg. *прунд* 'peninsulă, insulă apărută prin scăderea nivelului apei' (Novo Selo-Vidin) [2] e un împrumut recent din limba romînă.

Termeni referitori la corpul omenesc:

Cîrcă, în expresia *a lua (a duce) în cîrcă* (se întîlneşte în diverse părţi ale ţării, alături de *spate*, *spinare*, cf. ALR II 55), corespunde cuvîntului bg. prefixat *къркáч*, în expresia *нося на къркач* 'duc în cîrcă' (Gherov, II, 421) [3]. *Къркач* provine din *kъr̥k* — (sl. bis. кръкъ 'grumaz, gît' — Mikl. Lex., 315), care nu se mai păstrează în limba bulgară (cf. bg. *врат*, *шия* 'gît', dar pol. *kark*, ceh. *krk*). În celelalte limbi slave de sud avem: maced. *кркач* (*го носи кркач* 'îl duce în cîrcă' — Rečnik, I, 367), scr. *nakrke* (rar, v. Rječnik, VII, 406) sau *(nositi dete) nakȑkače*, slov. *na krkoč nesti* (Pleteršnik, I, 473). Forma romînească *(în) cîrcă* se explică cel mai bine de la forma pietrificată slavă de locativ **na kъr̥kě* (cf. scr. *nakrke*, formă nouă, căci sl. bis. кръкъ are locativul кръцѣ), de la care s-a putut reface un nominativ fem. **kъrka* > rom. *cîrcă*, alături de vechiul nom. masc. *kъr̥kъ*.

Gléznă (răspîndit în Oltenia, Muntenia, Moldova, Transilvania de nord şi est) [4] corespunde variantei feminine a cuvîntului slav: sl. bis. şi v. rus. глєзєнъ, m.; глєзна, f.; глєзно, n. (Srezn. I, 519; Berneker, 302). În limba bulgară, cea mai răspîndită este forma masculină *глéзен*, dar se întîlneşte şi varianta feminină *глéзна* [5].

Dintre substantivele abstracte vom cita aici *noróc*. În vsl. нарокъ (postverbal de la нарєшти, нарєкѫ 'a numi, a spune') are sensul 'nume, spusă, hotărîre, înţelegere' (Meillet, Ét. 221; Hwb. 61). Sreznevski (II, 322) menţionează de asemenea sensul 'voinţă (divină), predestinare' [6], care ne permite să explicăm evoluţia semantică a cuvîntului romînesc: „voinţă divină" > „soartă" > „soartă favorabilă" > „fericire".

Este interesant să se menţioneze că în graiurile bulgare s-a păstrat cuvîntul *нáрок*, dar cu un alt sens concret: 'învinuire, acuzaţie adusă cuiva că a săvîrşit ceva rău, vorbe rele' [7]. Diferenţa de sensuri în diver-

---

[1] Pancev, 273, îl menţionează în Bulgaria apuseană. Ţonev, în „Списание на БАН", X, 24, citează şi variantele fonetice *прадúще*, *прудúще*.

[2] CDDB, înregistrat de L. Niţolov.

[3] Cuvîntul a fost înregistrat în diverse locuri, atît în apusul cît şi în răsăritul Bulgariei (cf. R. Bernard, *art. cit.*, p. 358—359).

[4] Vezi ALR I 147; S. Puşcariu, *Limba romînă*, vol. I, Bucureşti, 1940, h. 9 (între p. 196—197).

[5] Singurul izvor în care am găsit-o, fără indicaţii asupra răspîndirii, este *Български тълковен речник* (I, 435) al lui St. Mladenov, care citează următorul exemplu: „Кяр [= печалба] до глезне, зарар [= загуба] до колене" — „Cîştigul pînă la *glezne*, pierderea pînă la genunchi".

[6] În exemplul: „Не естьство вещи, нъ нарокъ божии". Златоструй, сл. 8 — „Nu firea lucrului, ci voinţa lui Dumnezeu".

[7] Cf. Kr. S. Stoicev, *Тетевенский говор*, SbNU, XXXI, 303.

sele limbi slave (și în romînă) a cuvîntului *narok* (rom. *noroc)* se explică prin specializare, efectuată pe baza înțelesului general al temei verbale [1].

Dintre adjective vom cita aici următoarele :

Zdrávăn, *-ă* corespunde cuvîntului dialectal bulgar *здравéн* (< *sъdravъ* + suf. *-ьnъ*, cf. sl. bis. съдравьнъ — Mikl. Lex. 922, față de vsl. съдракъ — Hwb. 127), înregistrat în nord-vestul Bulgariei [2]; cf. și în maced. (rar) *здрáвен* (Rečnik, I, 256).

Pestríț, *-ă* presupune o formă sufixată, derivată de la adjectivul slav *pъstrъ* 'pestriț' : *pъstrъ* + suf. *-ьсь*, m., *-ica*, f., care a avut inițial sensul 'ceva pestriț'. Într-adevăr, substantivul bg. dial. *пъстрúца* are sensul 'bucată pătrată de pînză cusută pe spatele iei, împestrițată cu fir de lînă neagră; altiță' (Pancev, 275) [3], înregistrat, de asemenea, în anii din urmă, la Totleben și Biala Cerkva-Tîrnova [4]. Avem, așadar, un caz de trecere a unui substantiv (derivat cu sufix de la un adjectiv) în adjectiv; cf. adj. *voinic*, *-ă* (< subst. bg. *войнúк* 'luptător, ostaș, soldat').

b) *Sensuri speciale ale unor cuvinte romînești de origine slavă, care se găsesc în cuvintele respective din dialectele bulgare.* Există în limba romînă o serie de cuvinte de origine slavă avînd sensuri speciale, pe care le întîlnim în graiurile bulgare. Latura semantică (în special, în cazurile în care sensurile respective nu se întîlnesc în alte limbi slave) constituie un argument în plus în favoarea etimologiei slavo-bulgare a unui cuvînt sau altul.

Iată cîteva substantive de acest fel :

Délniță 'bucată de pămînt, adesea îngustă și lungă; mejdină, răzor' (DA, I, p. III, 134; răspîndit în Transilvania și în Bucovina — ALR n I 8,9; ALRM n I 5) corespunde exact cuvîntului dialectal bulgar *делнúца* 'piatră de hotar' (Pancev, 89) [5] și 'bucată de pămînt moștenită' (Boboșevo — Stanke-Dimitrovo), 'bucată de pămînt sau livadă' (Botevgrad), 'parte (din ceva)' (Govedarți-Samokov) [6]. Cf., de asemenea maced. *дéлница* 'lot de pămînt' (Rečnik, I, 132), scr. *deónica (< delnica)* 'idem etc.' (Tolstoi, 126), ucr. *дільнúця* 'lot de pămînt; postată; șanț între două locuri' (Hrinc. 433).

Șípcă 'bucată de lemn lungă și subțire folosită în tîmplărie' corespunde cuvîntului bulgăresc *шúбка* 'vergea' (Mlad. Et. 693 : rădăcina în verbul *шибам* 'a lovi cu nuiaua etc.', vsl. шибати), dial. *шúпка* (cu asurzirea

---

[1] Vezi lucrarea noastră *Împrumuturi*..., p. 169.

[2] CDDB : „Нашта зимя́ и́ди по-кура́ва [= тврда], по-здраве́на, покли́савъ (Vetren-Silistra, notat de P. Rusev).

[3] Citat după G. Palașev, *Из говора на банатските българи* (преселени в село Бърдарски Геран, Белослатинска околия), SbNU XX, 3.

[4] Iată exemplele, din care rezultă clar cel de-al doilea sens : „Душла́ йе, бу́лкъ пул'анкъ /Доне ле, бу́лкь у́бавь/ Дуне́слъ дре́и пул'ънски́ъ /Доне ле, бу́лкъ у́бавъ Се ши́ти ри́зи пъстри́ци..." SbNU, XXXVIII, Burmov, 97 : Biala Cerkva-Tîrnova); „Най — старата женска риза е била кълчищна. Тя има бор на рамото. На ръкаве́те има по́шев. На ръкавете има пошито до под рамото пъстри́ца. Това е риза с мрязан [= със смрязан] ръкав: ивита на плати смря́зани" (Totleben, înregistrat de Trifonov — CDDB).

[5] Pe baza unui exemplu din K. Jirecek, *Княжество България*, partea a II-a, Plovdiv, 1899, p. 283.

[6] Ultimele trei sensuri cu localizările respective sînt luate din : SbNU, XLII, 257; G. P. Ivanov, SbNU, XXXVIII, 109; IIBEz, IV, 301 (CDDB).

lui *b* în *p*, înaintea consoanei surde *k*) 'șipcă (la pat)' (Berievo-Sevlievo), 'șipcă sub șindrilă' (Rusalia-Tîrnova), 'șipcă pentru cercevea' (Gradiște-Sevlievo), 'nuia cu care se bate' (пръчка с която се шиба) (Nova Nadejda-Haskovo), 'scîndură groasă de doi centimetri' (Novo Selo-Troian)[1]. În scr. *šipka* înseamnă 'vergea, vergea de plumb' (Ivek.-Broz, II, 530).

Steag are, în afara sensului militar 'stindard, drapel; (înv.) unitate militară avînd steagul său', și pe acela popular, dialectal (Transilvania, Banat, Maramureș, Bucovina — ALRM II 209)'steguleț cu panglici (la nuntă etc.)'. Tocmai acest sens îl are cuvîntul bg. dial. *стяг*, *стег*, înregistrat în graiurile sud-estice și din Rodopi [2]. Dicționarele limbii literare bulgare înregistrează doar *стяг* 'drapel' ca arhaism (BTR, 835; RB, III, 331).

Dintre adjective ne atrage atenția cuvîntul polisemantic *mîndru*, m., *mîndră*, f., care înseamnă nu numai 'înțelept' (înv.), ci și 'plin de încredere; trufaș, orgolios' și chiar 'frumos, minunat, falnic', iar ca substantiv: *mîndru* '(flăcău, bărbat) drag, iubit', *mîndră* '(fată, femeie) dragă, iubită'. Pe lîngă sensurile pe care le cunoaștem din dicționarele limbii bulgare și care se apropie în mare măsură de cele ale cuvîntului romînesc (*мъдър*, *-ра*, *-о* 'înțelept, inteligent; cuminte, liniștit' — Gherov, III, 105; Duvernois, 1259—1260; BTR, 400; RB, II, 112), trebuie să avem în vedere sensurile și nuanțele pe care cuvîntul respectiv le are în creația populară. Acestea se apropie atît de mult de sensurile populare ale cuvîntului romînesc, încît este mai potrivit să redăm chiar versurile populare în care a fost înregistrat cuvîntul *мъдър*, *-ра*, *-о* [3]:

1) Дъно и ас ни устанъ
Със мойту кр'áхку хóдин'и,
Със мойту *мъдру* глéдън'и...

2) Ас н'мъ дъ си устанъ
С моиту *мъдру* од'ъни...

3) Цвете и самилно моли
—Бери, бери, Дъм'анчице,
Не ма давай на момите...
Че момите *мъдро* одат,
Ала мене лудо носат...
На ма давай на момците,
Че момците лудо одат,
Ала мене *мъдро* носат ...

[1] CDDB: exemplele au fost înregistrate de M. Dimitrova, Ț. Makedonska, G. Hristov (IIBEz, IV, 248), M. Strașimirova.

[2] B. Țonev, în „Списание на БАН", XI, p. 26; P. Apostolov, *Родопска сватба*, SbNU XXI, 2, p. 7—9 (Autorul descrie cu amănunte steagul de nuntă și obiceiurile legate de el, care amintesc de cele de la noi).

[3] Exemplele au fost înregistrate la Elena (SbNU, XI.2,66), Biala Cerkva (SbNU, XXXVIII, Burmov, 55) și Koprivștița (SbNU, XIV, 3, 15—16). În contextele respective am putea traduce cuvîntul *мъдър* astfel: 1) „privire *mîndră*", 2) „pășesc *mîndru*", 3) „mă poartă *mîndru, frumos*".

*

2. Trecem acum la o serie de *cuvinte care nu se întîlnesc în graiurile bulgare actuale* (sau n-au fost înregistrate pînă acum), dar care sînt atestate în textele slave vechi (bulgare vechi) sau în cele medio-bulgare, precum și în alte limbi slave, sau numai în acestea din urmă.

a) *Cuvinte atestate în slava veche (bulgara veche) sau în medio-bulgară* și care se întîlnesc în alte limbi slave, dar nu se mai păstrează în limba bulgară; uneori găsim în locul lor o variantă morfologică sau un cuvînt derivat. Unele din aceste cuvinte se referă la cultura materială :

Zăvór provine din vbg. (vsl.) **заворъ**, m. (variantă morfologică: **завора**, f. — Mikl. Lex. 205; Hwb. 166). În limba bulgară actuală găsim numai forme cu sufix : *завóрка*, *завóрня* (< **завора**), spre deosebire de celelalte limbi slave, care au păstrat formele fără sufix : maced. *зáвор* (Rečnik, I, 192), scr. *závor*, slov. *závor*, rus. *засóр*, slc. *závor* (cf. și pol. *zawora*, varianta feminină, pe care o găsim și în alte limbi slave : sîrbo-croată, slovenă, rusă, ucraineană, slovacă, inclusiv în slava veche). Cuvîntul slav, în forma sa masculină, a pătruns și în limba maghiară : înv. *závár*, actual *zár* (Kniezsa, 568). În limba romînă, *zăvor* este răspîndit în Moldova, parțial în Oltenia și Transilvania, alături de alți termeni (de exemplu, *încuietoare*; v. ALR II 251).

Nicoválă, *năcoválă* provine din vbg. (vsl.) **наковало** (Hwb. 60; există și forma cu al doilea sufix : **наковально**). În limba bulgară actuală se întîlnesc numai formele *наковáлня*, dial. apus. *нáковня*. Cf. maced. *накóвало* (alături de *накóвална*, v. Rečnik, I, 450), scr. *nakovalo* (în limba actuală *nākovanj*, v. Rječnik, VII, 403), slav. *nakoválo*. În romînă cuvîntul *nicovală*, *năcovală* are o răspîndire aproape generală (în Transilvania, Moldova și Bucovina se întîlnește și *ilău*, cuvînt de origine maghiară, v. Candrea, 603).

Scovárdă 'un fel de plăcintă' provine din sl. **skovorda* > **skovōrda* > **skovarda* (după cît se poate vedea, înaintea metatezei sud-slave); cf. vsl. (vbg.) **сковрада** 'grătar, tigaie' (Supr. Hwb. 120; Mikl. Lex. 846), mbg. **сковрада** 'vatră, cuptor, foc' (Cronica lui Manasses) [1]. Acest cuvînt se păstrează astăzi numai în limbile slave de răsărit și de apus : v. rus., ucr. *сковородá*, blr. *скаварадá*, v. ceh. *skravada*, *skrovada* (< **skovrada*), pol. *skowroda*, luz. sup. *škorodej*, luz. inf. *škorodej*, *škorodwej* (v. Vasmer, II, 640). Vechimea cuvîntului *scovardă* în limba romînă rezultă nu numai din caracterul arhaic al fonetismului (dacă n-a avut loc o metateză secundară), ci și din evoluția sensului, neîntîlnită în limbile slave (metonimie) : 'tigaie' > 'plăcintă care se prăjește în tigaie'.

Dintre numele de păsări avem :

Lăstún 'pasăre mică, asemănătoare cu rîndunica' provine din slav. *lastunъ*. Singura atestare a acestui cuvînt, cunoscută pînă astăzi, este sl. bis. **ластоунъ**, m., sau **ластоуна**, f., în **Шестоднев** al lui Ioan Exarhul : **ꙗкож то ластовици соут и ластоуны** (χελιδόνες καὶ δρεπανίδες, hirundines et falculae; v. Mikl. Lex. 330; Srezn. II, 12). Toate limbile slave actuale prezintă alte derivate de la aceeași rădăcină : bg. *лáстовица*, scr. *lȁstavica*,

[1] I. Bogdan, *Cronica lui Manasses*, București, 1922, Glosar, p. 408; H. Boissin, *Le Manassés moyen-bulgare. Étude linguistique*, Paris, 1946, p. 115.

rus. *ла́стка*, *ла́сточка* etc. (Berneker, 692; Vasmer, II, 17). Poate că aici ar trebui să avem în vedere faptul că în limba bulgară a apărut un omonim al cuvîntului vechi bulgar *ластýн*, m., *ластýна*, f., care reprezintă variante ale cuvîntului *ластáр* (< gr. βλαστάρι (ή), v. Mlad. Et. 271).

Cîrstéi (Muntenia, Oltenia), *cristéi* (Moldova), *crîstél* și *cristéț* (Banat), *crîstél* și *cîrstél* (Bucovina; v. Tiktin, 300; Candrea, 287) 'Crex pratensis' provine din vbg. (vsl.) крастѣль 'prepeliță, Coturnix communis; cîrstei' (Ps. Sin. Hwb. 47). Dintre limbile slave de sud, doar slovena mai păstrează acest cuvînt: *krastir* (*krastijel* în sîrbocroată e un slavonism învechit, cf. Rječnik, V, 473). De asemenea, îl întîlnim în limbile slave răsăritene și apusene: rus. *коростéль*, ceh. *křístal*, *křístel* (Berneker, 575; Vasmer, I, 632). Forma inițială romînească a fost **crăstel*, **crăstei*, care a trecut, în urma asimilării, în *cristei* (cf. *năsip* > *nisip*) sau, prin transformarea grupului *-ră-* > *-ăr-* > *-îr-*, în *cîrstei* [1].

Interesant de observat că și aici găsim în graiurile bulgare un omonim al cuvîntului din bulgara veche: *крастʼѣл*, m., 'rîios, parșiv' [2], derivat de la *краста* 'rîie'.

Un alt cuvînt care prezintă o situație asemănătoare este *iézer* 'lac adînc, mai ales la munte' [3]. Acesta provine din vbg. (vsl.) ѥзеръ, m., formă întîlnită în texte mai rar decît varianta morfologică ѥзеро, n. Cf. slov. dial. *jezer*, m. (alături de *jezera*, f.), rus. dial. *óзер*, luz. sup. *jezor*, luz. inf. *jazor*. În limba bulgară actuală se întîlnește totuși forma masculină, dar numai ca nume de locuri (*Езер*, *Чуков езер* etc.) [4]. Se poate observa că, în genere, forma masculină are o răspîndire mai mică în limbile slave, decît forma neutră (bg. *éзеро*, scr. *jèzero*, sloven. *jȇzero*, rus. *óзеро*, pol. *jezioro* etc. — v. Berneker, 455; Vasmer, II, 253; Slawski, I, 571).

Dintre adjective pot fi citate aici următoarele:

Scund provine din vbg. (vsl.) скѫдъ 'insuficient' (Meillet, Et. 228; Hwb. 120), cf. v. rus. *скудъ* 'insuficient, sărac' (Vasmer, II, 653). În limba bulgară se întîlnesc astăzi numai forme sufixate și prefixate: *скъден*, dial. *скýден* [5], *оскъден*, *оскýден*; cf. scr. *òskudan*, rus. *скýдный* etc.

Treaz, înv. *treazv* provine din vbg. (vsl.) трѣзвъ 'sobrius'; cf. rus. *трезвый* (forma *трезвый* e de origine slavonă; v. Vasmer, III, 96). În limba bulgară actuală acest cuvînt se păstrează nesufixat numai în formele de gen feminin și neutru (*трéзва*, *трéзво*) și plural (*трéзви*), în timp ce la singular masculin se întrebuințează forme cu sufix: *трéзвен* (BTR, 872) și *трезен*, *трʼазʼън* [6] (grupul *-zv* nu e obișnuit, în limba bulgară, la sfîrșitul cuvintelor).

---

[1] Cf. un caz similar în limba bulgară: K. Kostov, *Един случай на вторично съчетание трът -твърт от първоначална сричка ра между съгласни в някои български диалекти*, în „Български език", X, 1960, nr. 1, p. 51—54.

[2] Înregistrat la Teteven (SbNU, XXXI, 287).

[3] Cuvîntul a fost înregistrat în regiunile muntoase din sudul Transilvaniei, Maramureș și Bucovina (ALR n III 836). Este interesantă precizarea făcută de subiectul din punctul 172 (Arpașul de Jos, r. Făgăraș): „*Iezărul* este un lac de munte; în *tău* se topește cînepa".

[4] I. Zaimov — comunicare orală.

[5] Înregistrat, de pildă, la Prilep (SbNU, XII, 234); cf. B. Țonev, în „Списание на БАН", XI, p. 21.

[6] SbNU, XI, 209 (Kutugherți-Kiustendil); SbNU, XXXV, 53 (Cerna-Dobrogea).

b) *Alte cuvinte* (sau forme, variante) *se întîlnesc în limbile sîrbo-croată și slovenă*, precum și în limbile slave răsăritene și apusene, dar răspîndirea în limba romînă și trăsăturile lor fonetice ne determină să le considerăm ca fiind împrumuturi vechi slavo-bulgare. Așa sînt, de pildă, următorii termeni referitori la cultura materială :

Tîrnomátă, tîrnomeátă, tîrnomét 'rămășițe de paie, spice etc. la treieriș' corespunde cuvîntului sîrbocroat *trnòmet* 'mătură, tîrn cu care se mătură aria' (Ivek. — Broz, II, 592), dar are o răspîndire mai largă decît Banatul și regiunile limitrofe [1]. De aceea trebuie să luăm în considerație, în primul rînd, forma bulgară cu sufix *търномéтка* 'idem' (Gherov, V, 365), înregistrată în nord-estul Bulgariei [2]. Sensul etimologic al cuvîntului (cf. bg. *трън* 'mărăcine ; porumbar, prunus spinosa'+*мета* 'mătur') a existat, probabil, și în limba romînă (cf. dial. *dîrnomete, tîrnomete* 'ciulin') modificîndu-se ulterior, în urma „alunecării" sensului.

Pérnă, dial. (Trans. Mold.) *pérină* (dim. *perníță, periníță*) are o răspîndire generală în limba romînă și trebuie trecut printre împrumuturile vechi slavo-bulgare. *Perină* corespunde exact cuvîntului scr. *pèrina* 'idem', cf. rus. *перúна*, ucr. *перúна*, magh. din slavă *párna*. Limba bulgară păstrează astăzi numai forma sufixată, diminutivală : *пернúца* 'pernă' (<*пер*[*о*] + + suf. — *ница* <**pero*[*o*]*-ьn-ica*, v. Mlad. Et. 418), cf. scr. *pérnica*. Diminutivele romînești se explică astfel : *perniță* direct din slavă (bg. *перница*), iar *periniță* — derivat din rom. *perină* + suf. *-iță* (de origine slavă). *Pernă* trebuie explicat din *perină*, ca rezultat al sincopării lui *i*, sau, poate, din slav. **per-ьna* (cf. forma diminutivală *per-ьn-ica*< bg. *перница* etc.).

Mínge, înv. și dial. *mínce*, avînd și sensul dialectal 'cocoloș de mămăligă, de lînă sau de pămînt' [3], provine din sl. *męčь* (rădăcina în adj. *mękъ-kъ* 'moale'). Situația în limbile slave este următoarea : scr. dial. *meč*, m. (și *meča*, f.) 'mijlocul moale al pîinii' (Rječnik, VI, 548, 549) ; slov. *meč* 'minge', v. rus. *мячь* (sec. XI, Srezn. II, 260), rus. *мяч* 'minge', ucr. *м'яч* 'id.', v. ceh. *mieč*, ceh. *míč* 'id.' (Berneker, II, 42 ; Vasmer, II, 190 ; Machek, 295). Cuvîntul a pătruns și în magh. (înv.) *mancs* 'minge de lemn' (Kniezsa, 328). În limba bulgară există doar o formă cu sufix : *мечка* 'bulz de mămăligă sau pîine, cu brînză înăuntru', înregistrată în Bulgaria apuseană [4]. După cum se observă, sensurile din sîrbocroată și bulgară sînt asemănătoare celui dialectal romînesc. Dimpotrivă, sensul fr. 'balle', care este general în limba romînă, își are corespondente directe în alte limbi slave : rusă, ucraineană, cehă. Totuși, forma cuvîntului rom. *mince, mincie* (cel mai vechi citat de la 1645) etc. ne obligă să-l trecem

---

[1] Cf. DLRL, IV, 441 (citat din Creangă și cu trimiteri la revistele „Șezătoarea" și „Ion Creangă") ; cuvîntul e cunoscut și în Transilvania (înregistrat în rn. Rupea, v. *Lexic regional*, Ed. Acad. R.P.R., 1960, p. 96). În raionul Gura Jiului a fost notat *dîrnomete, tîrnomete* 'ciulin' (*ibidem*, p. 35).

[2] SbNU, XVIII, 2.22.

[3] Cf. DA (M și O), 13—14. Sensul de 'cocoloș' este dat după ALR II [3527] și a fost înregistrat în diverse părți ale țării : punctele 386 (rn. Rădăuți) — 'cocoloș de mămăligă' ; 172 (rn. Făgăraș), 386, 682 (rn. Tulcea), 705 (rn. Fetești), 762 (rn. Pucioasa), 876 (rn. Balș-Craiova) — 'cocoloș de lînă' ; 353 (rn. Sighet), 386 — 'cocoloș de pămînt'.

[4] SbNU, XIII, 3 252 ; cf. și Berneker, *l. c.*

printre împrumuturile vechi slavo-bulgare (în care *ę* este redat prin *in*)[1].

În aceeaşi categorie intră şi următorii termeni referitori la corpul omenesc:

Gît, avînd o răspîndire generală în limba romînă (cf. ALRM I 52), corespunde cuvîntului sîrbocroat *gût* (< *g̥lt*) 'gît, gîtlej'. Limba bulgară prezintă numai forme cu sufix: *глъ́т-ка* 'înghiţitură; (pop.) gîtlej' (Mlad. Tălk. 439) şi *гълт-а́ло*, iron. 'gît, gură' (ibid. 489). Forma iniţială romînească trebuie să fi fost **gîlt*, după cum se poate observa din derivatul *gîlt-ej* (sec. XVII), care a trecut ulterior în *gîtlej*.

Pleátă corespunde cuvîntului scr. *plĕta* 'cosiţă; gard; cusătură' (Rječnik, X, 56)[2]. În bulgară avem numai o formă cu sufix: *плéтка* 'cosiţă, pleată', dim. *плéтица* (BTR, 559; Gherov, IV, 42). *Pleată* se întîlneşte, alături de *cosiţă*, în Transilvania (fără regiunile apusene)[3], dar nu în Banat, ceea ce ne arată că nu este un împrumut sîrbocroat, ci, probabil, slavo-bulgar, ca şi verbul *a împleti*.

c) Adjectivul *pag* 'cu pete (albe) pe cap sau pe trup (mai ales despre cai)' *corespunde exact numai cuvîntului v. rus.* пѣгъ, rus. *пегий* 'idem' (v. etim. Vasmer, II, 329; cf. Mikl. Lex. 760: пѣгъ 'varius', cu exemple din texte slavone ruse — кони пѣзи и вронии „cai pagi şi suri"). În limbile slave de sud întîlnim alte cuvinte din aceeaşi rădăcină: bg. dial. înv. *пега* 'aluniţă' (Mlad. Et. 416), scr. *pĕga* 'idem' şi adj. bg. *пéгав* 'pag', scr. *pĕgav*, *pĕgast* (suf. *-av*, *-ast*). Cuvîntul romînesc *peag* (dial., cf. Candrea, 918), *pag* presupune un adjectiv vbg. (vsl.) **pěgъ* (= v. rus. пѣгъ), pronunţat *päg*, *p^e^ag* (pînă la începutul sec. al XV-lea în toate graiurile bulgare *ě* se pronunţa *'ä*, *^e^a*)[4]. În limba romînă labiala *p* s-a depalatalizat: *peag* > *pag*, ca şi *nevească* > *nevastă*, *sveat* > *svat* > *sfat*.

d) Un alt cuvînt, şi anume *tînjálă*, are un *corespondent exact numai în limba polonă*: *ciężadło* (şi *ciągadło*) 'idem' (Sł. język. polsk. I, 318), provenit din **tężadlo* (< *teža-* [tema verbului *tężati* 'a trage' < *tęgěti*] + suf. *-dlo*), care trebuia să dea în limbile slave de sud **tęž^a^lo*. În limba bulgară avem un alt derivat de la aceeaşi rădăcină: *теглич* (Gherov, V, 328), care înseamnă atît 'tînjală, proţap', cît şi 'unealtă a cojocului şi a cizmarului cu care se întinde pielea'[5]. Caracterul vechi slav de sud (bulgăresc) al cuvîntului *tînjală* e dovedit, pe de o parte, de păstrarea reflexului nazalei *ę*, (> *în*, atunci cînd în silaba următoare nu urmează o vocală prepalatală[6]), iar pe de altă parte, de forma simplificată a sufixului *-dlo* > *-lo* (în limbile slave sudice şi răsăritene).

---

[1] Cf. Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, III[4], Bucureşti, 1962, p. 102. Formele *mice*, *micie* din punctele 18 şi 229 (ALR I, cf. DA, *s. v.*) prezintă probabil, o denazalizare ulterioară.

[2] Cuvîntul slav reprezintă un postverbal de la verbul *plesti* (< **pletti*), din care provine şi rom. a *îm-pleti*.

[3] Vezi ALRM I 14: cuvîntul cel mai răspîndit, cu acest sens, este *coadă* dim. *codiţă*; în vestul Trans. şi în Banat: *chică*.

[4] Cf. K. Mircev, *Историческа граматика на българския език*, Sofia, 1958, p. 108–109; S. B. Bernstein, *Очерк сравнительной грамматики славянских языков*, Moscova, 1961, p. 173–174, 280–282.

[5] Cu acest din urmă sens cuvîntul bulgăresc a pătruns în graiul din Oltenia, după denazalizarea lui *e*: *teglici*, *tiglici* (cf. Candrea, 1283).

[6] Cf. Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, III[4], p. 102.

e) În sfîrșit, întîlnim unele *cuvinte* romînești, a căror rădăcină este slavă, dar *care nu sînt atestate*, în forma pe care o au în limba romînă, în *nici o limbă slavă* (potrivit datelor de care dispunem pînă în prezent) :

Tretín, m., *tretínă*, f. 'animal domestic de trei ani (mai ales mînz)'. Rădăcina acestui cuvînt o găsim în numeralul ordinal slav *tretijь* 'al treilea', căruia i s-a adăugat sufixul slav *-inъ*, m., *-ina*, f. În limba bulgară există un cuvînt dialectal format de la aceeași rădăcină, cu sufixul *-ak* (-'*ak*), avînd același sens : *третáк*, *третя́к* 'animal de trei ani' (Gherov, V, 354, 355)[1]. Forme similare cu sensuri identice sau asemănătoare găsim și în alte limbi slave : scr. *trèćak*, rus. dial. *третьяк*, ucr. *третя́к*. Dar limba bulgară are și un alt cuvînt format de la aceeași rădăcină, cu sufixul *-ina* : *третúна*, care are însă cu totul alte sensuri concrete : 'a treia parte' și 'pomană ce se face a treia zi după moartea cuiva' (BTR, 873 ; Gherov, V, 355).

Așadar, cuvîntul romînesc, deși perfect analizabil din punct de vedere slav, rămîne izolat, fără corespondente exacte în limbile slave. Faptul că are o largă răspîndire în graiurile romînești ne obligă să-l considerăm printre împrumuturile vechi sud-slave ale limbii romîne.

Mláștină are, în limba romînă, o răspîndire mai largă decît *mlácă* 'loc băltos, mocirlă', întîlnit în părțile de sud ale țării și împrumutat din bg. *млакá* (cf. și scr. *mlăka*, slov. *mlaka*)[2]. Limba bulgară prezintă o serie de derivate de la acest cuvînt, care denumesc terenul băltos, mocirlos : subst. *млакúще* ; adj. *млакáва*, *млаклúва*, *млакаúва*, *млачáва* (*земя* 'pămînt')[3], dar nici unul nu e identic cu rom. *mláștină*. Acesta presupune o formă slavă **mlak-tina* (<**mlak-t-ina*), care trebuie să fi dat în dialectele slavo-bulgare **mlaština*. Dificultatea constă însă în faptul că nu există un sufix *-tina*, care să fie adăugat rădăcinii *mlak-*, ci numai sufixul *-ina*. Singura posibilitate pe care o avem, este de a recurge la o eventuală analogie cu un cuvînt ca mbg. балʼтина sau балтина 'mlaștină' (Mikl. Lex. 11, 30 ; la Ioan Exarhul : балʼтины), provenit din psl. **bolto* > **bólto* > **balto* + suf. *-ina* (*balt-ina*, atestat în textele medio-bulgare timpurii fără metateză)[4]. Printr-o falsă analiză a acestui cuvînt se poate detașa sufixul „lărgit" *-tina*, care a putut fi adăugat la o rădăcină cu sens apropiat : *mlak-tina* > *mlaština* (*kt'* > *št* numai în dialectele bulgare).

Zdreánță, *zdránță*, *sdránță* nu are un corespondent exact în limbile slave, dar poate fi explicat ca provenind de la verbul *sъ-dьrati*, *sъ-derǫ* 'a rupe' (vsl. дьрати, дєрѫ, sl. bis. съдрати, съдєрѫ — Mikl. Lex. 922, cu un exemplu dintr-un text slavon sîrb din 1574 : сьдрана одєжда 'haine sfîșiate, rupte'), și anume de la participiul trecut pasiv al acestuia : *sъdь-*

[1] Cf. : „Че превлéзи във грáждуви, / Че уловú *третáк* овен, / Третак овен, тригодишен " (G. P. Ivanov, SbNU, XLII, 163 : Dragoevo-Preslav).

[2] Cf. DLRL, III, 109 ; Tiktin, 1000 ; Candrea, 789.

[3] Vezi Iv. Duridanov, IIBEz, V, 1957, p. 416.

[4] Absența metatezei în unele cuvinte atestate în textele mediobulgare și în limbile lehitice (polonă etc.) a fost explicată, pe bună dreptate, cu ajutorul principiului „ariilor laterale", în care unele procese fonetice nu sînt duse pînă la capăt în toate cazurile. (Explicația aparține lui A. Lamprecht : cf. S. B. Bernstein, *Очерк сравнительной грамматики* ..., p. 220, 224). Avem, așadar, „cheia" pentru a explica cuvintele romînești *scovardă*, *daltă*, *baltă* (probabil) și poate alte cîteva.

ranъ, m., *sъbrana*, f.; cf. în bg. *сдран*, *-а*, *сърдан*, *-а* (de exemplu, *сърдани дрехи* 'haine rupte' — BTR, 844), de la verbul *сдерá*, *съдерá* 'a rupe, a purta pînă la distrugere' (Mlad. Et. 576). La forma de participiu fem. *sъdьran[a]* s-a adăugat sufixul substantival *-ьca* : **sъdъranь ca* 'ceva rupt' > **sdranca* (pronunțat ulterior *zdranca*, cu sonorizarea lui *s* în *z* înaintea sonorei *d*) > rom. *zdranță* (cf. Tiktin, 1087 ; Candrea, 1129). Cf., de altfel, derivate similare în ucraineană : *дрáнка* 'albituri, haine rupte', *дранння́* 'zdrențe' (Hrinc. 482) și în rusă :*драньь* 'zdreanță' (Dal, I, 490).

★

O situație cu totul aparte o are cuvîntul *mocirlă* 'întindere de apă stătătoare, plină de mîl ; noroi mare'. Rădăcina slavă a acestui cuvînt a fost recunoscută de toți etimologiștii, care s-au ocupat de elementele slave ale limbii romîne, începînd cu Miklosich (Lex. 381) și continuînd cu Cihac, Berneker (II, 71—72), Tiktin, Candrea etc. Cu toate acestea, cuvîntul n-a fost explicat satisfăcător din punctul de vedere al derivației. Tiktin (p. 1002), reconstituie chiar un sl. **močirlo*, inexistent, pe care-l raportează la adj. sl. *mokrъ* 'umed', făcînd comparația și cu slov. *močilo*. O. Densusianu trece cuvîntul *mocirlă* printre elementele polone ale limbii romîne, citînd un pol. *moczyla*, care, chiar dacă există în graiurile sudice, este un împrumut ucrainean (forma polonă autentică este *moczydło*), și face comparație cu bulg. *močorliv*[1]. Cihac citase pe *moczydlo* (II, 200), dar alături de alte cuvinte polone și slave, trecînd în primul rînd un vsl. *moča*. Noi am apropiat cuvîntul romînesc în primul rînd de bg. *мочýр* 'loc mlăștinos, mocirlă', *мочурлáк* 'idem' (col)[2], admițînd un sufix (sau, mai bine, pseudo-sufix) *-irlă*.

Cuvîntul *mocirlă* se explică însă mai bine prin sl. *močidlo*, păstrat în limbile slave de apus cu sufixul *-dlo* nesimplificat și trecut în *močilo* în limbile slave sudice și răsăritene : pol. *moczydło* 'topilă' (Brückner, 343), slc. *mòčidlo* 'idem' (Isačenko, I, 407), ceh. *močidlo* 'idem ; loc mlăștinos' (Trávníček, 941) ; scr. *mòčilo* 'topilă' (Ivek.-Broz, I, 699), slov. *močilo*. Cf. și magh. din slavă (înv.) *mocsolya* 'loc mlăștinos ; topilă' (Kniezsa, 341). Dacă admitem ca prototip al cuvîntului romînesc forma (specifică limbilor slave de apus) *močidlo*, din aceasta deducem pe *mocirlă* prin transformarea grupului *dl* în *rl*, ca și în *povidlă* (< pol. *powidło*) > *povirlă*.

Dar este oare *mocirlă* un cuvînt de origine polonă, cum credea Densusianu ? Faptul este puțin probabil, date fiind răspîndirea și caracterul lui popular. Confirmă el ipoteza unor elemente vechi slave apusene (mai precis, slovace) în limba romînă, cum susține P. Olteanu[3] ? Acest lucru este posibil, dar numai în sensul în care slaviștii vorbesc de o anumită in-

---

[1] *Istoria limbii romîne*, I, București, 1962, p. 246 (ed. fr., 1901, p. 385—386).

[2] *Împrumuturi...*, p. 100. Etimologia dată de Candrea, 793 : *mocirlă*, refăcut din *mocirlos* < bg. *močorliv*, cu schimbarea sufixului, explică, poate, adjectivul, dar nu substantivul, care este primordial în limba romînă.

[3] Cf. *K fonetickému súvisu medzi rumunčinou a západnou slovančinou*, Turčianský Sv. Martin, 1947 ; *Aux origines de la culture slave dans la Transylvanie du Nord et le Maramureș*, „Romanoslavica", I, 1958, p. 169 și urm.

terferență de izoglose slovace-slave de sud (în primul rînd slovene). Dialectele slovene de nord păstrează vechile grupuri *tl*, *dl* nesimplificate, într-o serie de cuvinte și forme gramaticale (impuse chiar și în limba literară)[1]. S.B. Bernstein explică aceste forme mai de grabă ca un rezultat al influenței slovace, care a dus la fixarea în dialectele slovene a unor forme cu *tl*, *dl*[2]. Dacă acest lucru va putea fi dovedit și pentru alte elemente vechi de origine slavă în limba romînă, s-ar putea susține, cu date lingvistice, o anumită interferență veche slovacă — veche slavo-bulgară pe teritoriul țării noastre (mai precis, în Transilvania)[3]. Oricum, nu se poate renunța în întregime la apropierile formale dintre *mocîrlă*, *mocirl-os* și bg. *мочýр*, *мочурлáк*, *мочурлúв*.

★

Cîteva considerații finale. Dacă ne oprim asupra primei grupe de cuvinte ("1. a"), vom observa că substantivele postverbale au sensuri diferite în bulgară și în romînă : bg. *потéгu* — rom. *potîng* (identic cu magh. înv. *pating*), bg. *нарóк* — rom. *noróc*. Acest fapt nu ne poate surprinde, deoarece în diverse limbi și chiar în diverse dialecte și jargoane profesionale ale aceleiași limbi, substantivele postverbale pot avea sensuri concrete diferite, în limitele înțelesului general exprimat de tema verbală (cf. sl. *potęg-*, în rus. *потягать* 'a trage', *nareką*, *narešti* 'a numi, a spune'). În acest caz nu este suficient să comparăm doar substantivele respective, ci să pornim în analiza etimologică de la tema verbală, ca în cazul cuvintelor *zăpádă* (< *a zăpădi* < sl. *zapadati* 'a cădea')[4], *omăt* (sl. *ometą*, *omesti* 'a mătura'), *nămét* (sl. *nametą*, *namesti* 'a îngrămădi măturînd'), *năsip*, *nisip* (sl. *nasypati* 'a îngrămădi) etc., care au adesea sensuri concrete diferite de cele ale cuvintelor corespunzătoare din limbile slave. Același lucru trebuie spus și despre unele cuvinte dintre cele menționate sub „2.a, b, c, d, e", dar aici o atenție specială trebuie acordată formei. Dintre exemplele citate mai sus, sînt substantive postverbale : *zăvór*, *gît* (m.) și *pleáță* (f.), iar derivate de la teme verbale : *nicovală*, *tînjálă*, *zdreánță*. *Tîrnomátă*, *tîrnomét* este un cuvînt compus, la care partea a doua este tot un substantiv postverbal (*-met*). În aceste cazuri, am văzut că limba bul-

[1] Cf. v. slov. (sec. X—XI) *modliti*, slov. dial. *kridlo*, lit. *krilo* (A. Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves*, I, Lyon—Paris, 1950, p. 89).

[2] *Очерк сравнительной грамматики* ..., p. 191.

[3] Cf. ipoteza formulată de istorici privind anumite infiltrații de slavi moravi în Transilvania, la începutul sec. al X-lea (*Istoria Romîniei*, I, Ed. Acad. R.P.R., 1960, p. 744).

[4] În multe limbi slave acest verb se întrebuințează special atunci cînd este vorba despre ploaie și zăpadă. În bulgară însă *запáдам* are numai sensul 'încep să cad, mă afund ; îmi pierd averea' (Mlad. Tălk. 743 ; CDDB — Trănko, exemple notate de Liubicev). Cu ocazia discutării acestui articol la Institutul de limba bulgară, Iv. Gălăbov ne-a comunicat că în regiunile apusene ale Bulgariei se întîlnește cuvîntul *запáда* cu sensul 'troian de zăpadă', ceea ce ar corespunde sensului inițial al cuvîntului romînesc. Această informație trebuie însă confirmată de alte izvoare și localizată, căci în CDDB n-am găsit decît *зáпада*, adj. = *западна* 'apuseană' (ex. *земя запада*= „западна земя", Iarlovo Samokov. SbNU, I, 2.63). În afară de maced. dial. *zápat* 'frig', pl. *zapádi* 'geruri', menționat de A. Mazon (*Documents, contes et chansons slaves de l'Albanie du Sud,* Paris, 1936, Index, p. 453), Lucia Djamo ne informează că în același dialect slav din Albania *zapadi* înseamnă 'nămeți, troiene' (comunicare orală, la prezentarea lucrării de față, la Facultatea de filologie din București, 1961). Cf., de altfel, și ucr. *зáпадь*, f. 'zăpadă mare, groasă' (Hrinc. 611), rus. dial. arh. *падь* 'fulgi mari de zăpadă' (Dal, III, 7)

gară prezintă fie forme sufixate (*засорка*, *засорня* — cf. rom. *zăvór*, *глътка*, *гълтáло* — cf. rom. *gît*, *плéтка*, *плетúца* — cf. rom. *pleátă*, *наковáлня* — cf. rom. *nicovală*, *търномéтка* — cf. rom. *tîrnomátă*, *tîrnomét*), fie forme cu un alt sufix decît cuvintele romîneşti corespunzătoare (*теглúч* — cf. rom. *tînjálă*). *Zdreánță* reprezintă un caz special de derivat de la participiul trecut pasiv (bg. *сдрáна* — cf. rom. *sdránță*, *zdránță*).

În ceea ce priveşte restul cuvintelor din această grupă, situația poate fi diferită:

1) În cîteva cazuri, limba bulgară a pierdut cuvinte care se păstrează în romînă: vbg. скврада — rom. *scovárdă*, vbg. крастѣль — rom. *cîrstéi*.

2) În alte cazuri, limba bulgară păstrează o variantă morfologică, iar limba romînă alta: bg. *éзеро* (*Eзер* numai ca nume topic) — rom. *iézer* (vbg. ѥзеро şi ѥзеръ).

3) Limba bulgară prezintă cuvinte cu alte sufixe decît romîna: bg. *ластовица* — rom. *lăstún* (vbg. ластоўнъ), bg. *третáк*, *третяк* — rom. *tretín*, *-ă* (bg. *третúна* are sensuri cu totul diferite), bg. *млакúще* — rom. *mlaștină*.

4) Limba bulgară are forme sufixate sau prefixate, în timp ce limba romînă prezintă formele simple, primare, eventual cu un singur sufix: bg. *скъден*, *оскъден* — rom. *scund* (vbg. скѫдъ), *трéзвен*, *трéзен*, *тр'áз'ън* (dar *трéзва*, *трéзво*, *трéзви*) — rom. *treaz* (vbg. трѣзвъ), *мéчка* — — rom. *mince*, *minge*, *нéгав* — rom. *pag* (cf. v. rus пѣгъ); bg. *пернúца* — — rom. *pér*(*i*)*nă* şi *per*(*i*)*niță*.

În afară de aceasta, trebuie să avem totdeauna în vedere latura semantică, în special corespondențele semantice dintre cuvintele bulgăreşti şi cele romîneşti de origine slavă. Numai în urma unor cercetări detaliate ale lexicului dialectal bulgăresc şi romînesc, ale repartiției teritoriale a cuvintelor vom putea obține noi rezultate (cf. „1. a, b").

Rămîne să vedem în mod concret dacă răspîndirea geografică pe teritoriul limbii romîne a cuvintelor analizate mai sus şi trăsăturile lor fonetice ne dovedesc că acestea reprezintă împrumuturi vechi slavo-bulgare. Fără a ne opri aici asupra primului aspect al problemei[1], vom menționa doar că în prezent există date (mai ales cele furnizate de hărțile ALR) referitoare la răspîndirea largă sau aproape generală a următoarelor cuvinte discutate mai sus: *crac*, *obraz*, *vîrtélniță*, *pinten*, *cîrcă*, *gleznă*, *steag*, *zăvór* *nicoválă*, *cîrstéi*, *gît*. Dar se ştie, pe baza dicționarelor limbii romîne, că şi alte cuvinte sînt larg răspîndite sau cuprind întreg teritoriul limbii romîne, deşi nu dispunem încă de hărți: *topór*, *grajd*, *streáşină*, *cocóş*, *prund*, *noróc*, *zdrávăn*, *pestrít*, *mîndru*, *scovárdă*, *pér*(*i*)*nă*, *minge*, *tînjálă*, *zdreánță*, *mocírlă*. Cuvintele *laz* şi *délniță* se întîlnesc în Transilvania (şi Bucovina): primul nu e legat direct de teritoriul sîrbo-croat, iar cel de-al doilea nu poate fi socotit ucrainism nici chiar în Bucovina, din motive fonetice. *Tîrnomeátă* depăşeşte cu mult limitele Banatului şi ale raioanelor limitrofe,

---

[1] Cf. articolul nostru *Contribuții la studierea geografiei împrumuturilor slave în limba romînă (pe baza „Atlasului lingvistic romîn")*, în „Romanoslavica", VII, (sub tipar). Vezi Emil Petrovici, *Изоглоссы славянских элементов в румынском языке*, în „Slavia", XXXI (1962), 1, p. 34—41.

în care s-a exercitat influența sîrbo-croată și nu poate fi, deci, considerat un împrumut sîrbo-croat.

Cea mai mare parte a acestor cuvinte au trăsături fonetice evidente bulgărești (eventual vechi sau mediobulgare) :

1) *ĕ > ea, a* : *streáșină*, *steag*, *pag*.

2) *ę > in, în* : *pinten*, *minge*, *potîng*, *stînjen*, *tînjálă* (împrumuturi vechi, premergătoare denazalizării vocalelor nazale în limba bulgară[1]).

3 a) *ǫ > un* : *prund*, *scund* (prin substituție fonetică, potrivit legii după care la o epocă veche *on* din elementele latine ale limbii romîne a dat *un*[2]).

3 b) *ǫ > ą* (= *ąă*) > *ăn > în* : *mîndru* (tratament mai nou, mediobulgar timpuriu, de la sfîrșitul sec. al XI-lea — sec. al XIII-lea)[3] ;

4 a) *or > ŏr > ar* : *scovárdă* (împrumut vechi, care nu prezintă metateza sud-slavă).

4 b) *or > ōr > ra* : *crac*, *vraf*, *grajd*, *zdrávăn*, *cîrstéi* (< **crăstei*), *mláștină* (cuvinte prezentînd metateza sud-slavă, identică și în grupul ceho-slovac, efectuată aproape în toate cazurile înaintea apariției primelor texte vechi slave în sec. IX[4] ; așadar, fonetica nu ne împiedică să trecem și aceste cuvinte printre împrumuturile vechi sud-slave).

5) *ьr̥ > ъr* (= *ăr*) > *îr* : *tîrnomátă*, *tîrnomét* (tratament specific dialectelor bulgare)[5].

6) Trăsături „negative" : *iezer* nu poate fi un împrumut slav răsăritean (cf. rus. *озеро*[6]).

7) Un singur cuvînt ar părea că pune problema interferențelor de izoglose slovace-slave de sud : *mocirlă* < *močidlo*.

Natural, există și alte cazuri, nediscutate aici. Numai o cercetare atentă, multilaterală a împrumuturilor slave în limba romînă, în primul rînd a celor vechi sud-slave, poate să ne dezvăluie complexitatea raporturilor lingvistice slavo-romîne. Pentru o astfel de cercetare avem astăzi toate condițiile : noi dicționare explicative, istorice și etimologice slave, publicate sau în curs de publicare, un bogat material dialectal înregistrat în atlase lingvistice și în lucrări de specialitate, noi lucrări lexicografice de amploare consacrate limbii slave vechi, care ne dau posibilitatea să reconstituim cu o mai mare precizie decît pînă acum procesele etno-lingvistice și cultural istorice care au dus la integrarea în limba romînă a unui mare număr de cuvinte slave, în special vechi slavo-bulgare.

---

[1] Fenomenul a avut loc treptat în graiurile bulgare, sporadic în sec. al XI-lea, dar mai ales în sec. al XII-lea și al XIII-lea (în graiurile nordice ; cf. datele din graiul bulgarilor din Cergău-Transilvania, strămutați în sec. al XIII-lea). Vezi K. Mircev, *Историческа граммaтика* ..., p. 100 și urm. ; S. B. Bernstein, *Очерк сравнительной грамматики* ..., p. 245—246.

[2] Cf. Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, III[4], p. 100—102. Se admite, de regulă, că *ǫ* și-a păstrat în slava veche (bulgara veche) timbrul *o* pînă în sec. al XI-lea.

[3] Cf. K. Mircev, *op. cit.* ; S. B. Bernstein, *op. cit.*, p. 246 ; Al. Rosetti, *op. cit.*

[4] Cf. S. B. Bernstein, *op. cit.*, p. 216 și urm. ; Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 103 și urm.

[5] Cf. K. Mircev, *op. cit.*, p. 127 și urm. ; Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 106—107.

[6] Vezi explicația lui *o-* în limbile slave răsăritene la S. B. Bernstein, *op. cit.*, p. 226 și urm.

ABREVIERI

ARL I, II — *Atlasul lingvistic romîn*, partea I, vol. I—II, Cluj — Sibiu — Leipzig, 1938—1942; partea II, vol. I, Sibiu—Leipzig, 1940;

ALR n — *Atlasul lingvistic romîn*, serie nouă, vol. I—III, Ed. Acad. R.P.R., 1956—1961;

ALRM I, II — *Micul atlas lingvistic romîn*, partea II, vol. I—II, Cluj—Sibiu—Leipzig, 1938—1942; partea II, vol. I, Sibiu—Leipzig, 1940;

Berneker — E. Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, I—II (Lief. 11), Heidelberg, 1908—1913 (vol. întîi se citează fără indicarea cifrei I);

Brückner — A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Cracovia, 1927 (reed. Varşovia, 1957);

BTR — L. Andreicin ş.a. — *Български тълковен речник*, Sofia, 1955;

Candrea — I.-A. Candrea, *Dicționarul limbii romîne din trecut și de astăzi* (*Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Romînească”*, partea I, Bucureşti, 1931);

CDDB — Cartoteca dicționarului dialectal bulgar (Institutul de limba bulgară, Sofia);

Cihac — A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, I—II, Francfort s/M., 1870—1879;

Dal — Vl. Dal, *Толковый словарь живого великорусского языка*, I—IV, Moscova, 1955;

DA — Academia Romînă, *Dicționarul limbii romîne*, I—II, Bucureşti, 1913—1948; Academia R.P.R., *Dicționarul limbii romîne* (*Extragere de articole*), *M* şi *O*, Ed. Acad. R.P.R., 1962;

DRLR — *Dicționarul limbii romîne literare*, I—IV, Ed. Acad. R.P.R., 1955—1957;

Duvernois — A. Duvernois, *Словарь болгарского языка*, Moscova, 1885—1889;

Gherov (Pancev) — N. Gherov, *Речник на български език*, I—V, Plovdiv, 1895—1904; T. Pancev, *Допълнение*, Plovdiv, 1908;

Hrincenko — B. Hrincenko, *Словарь украïнськоï мови*, Держ. вид. Укр., 1925;

Hwb. — L. Sadnik und R. Aitzetmüller, *Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten*, Heidelberg, 1955;

IIBEz — „Известия на Института за български език" (Sofia);

Isačenko — A. V. Isačenko, *Slovensko-ruský prekladový slovník*, I — II, Bratislava, 1950—1957;

Ivek. — Broz — F. Iveković i I. Broz, *Rječnik hrvatskoga jezika*, I—II, Zagreb, 1901;

Kniezsa — *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*, I (1—2), Budapesta, 1955;

Kotnik — J. Kotnik, *Slovensko-rùski slovar*, Ljubljana, 1950;

Machek — V. Machek, *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, Praga, 1957;

Meillet, Ét. — A. Meillet, *Études sur l'étymologie et le vocabulaire du vieux slave*, I—II, Paris, 1902—1905;

Mikl. Lex. — Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Viena, 1862—1865;

Mlad. Et. — St. Mladenov, *Етимологически и правописен речник на българския книжовен език*, Sofia, 1941;

Mlad. Tălk. — St. Mladenov, *Български тълковен речник*, I, Sofia, 1951;

Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar*, I—II, Ljubljana, 1894—1895;

RB — *Речник на съвременния български език* (Българска Академия на науките), I—III, Sofia, 1955—1959;

Rečnik — *Речник на македонскиот јазик* (Институт за македонски јазик), I, Skopje, 1961;

Rječnik — *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti), I—XVII, Zagreb, 1880—1961;

SbNU — ,,Сборник за народни умотворения, наука и книжнина (. . .народопис)" (Sofia); [Sławski — Fr. Sławski, *Słownik etymologiczny języka polskiego* I—II (1—2), Cracovia, 1952—1961;

Sł. jęz. polsk. — A Kryński, J. Karłowicz, W. Niedzwiedzki, *Słownik języka polskiego*, I—VIII, Varşovia, 1900—1927;

Srezn. — I. I. Sreznevski, *Материалы для словаря древнерусского языка*, I—III, и Дополнения, St. Pb., 1893—1912;

Tiktin — H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, I—III, Bucureşti, 1895—1925;

Tolstoi — I. I. Tolstoi, *Сербско-хорватско-русский словарь*, Moscova, 1957;

Trávniček — Fr. Trávniček, *Slovník jazýka českého*, ed. 4, Praga, 1952;

Vasmer — M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, I — III, Heidelberg, 1950—1958.

НОВЫЕ ДАННЫЕ В ОБЛАСТИ СЛАВЯНКО-РУМЫНСКОЙ ЭТИМОЛОГИИ

(На материале болгарских диалектов)

РЕЗЮМЕ

Цель настоящей статьи — с одной стороны, показать на конкретных примерах, *что нового* дало для славянко-румынской этимологии изучение болгарской диалектальной лексики, а с другой, выявить те случаи, в которых болгарские говоры не содержат элементов, точно соответствующих некоторым румынским словам древне-южнославянского (славяно-болгарского) происхождения [1].

Автор дает ряд уточнений относительно этимологии некоторых румынских слов южнославянского (славяно-болгарского) происхождения, группируя их следующим образом:

1. а) Румынские слова, которым соответствуют слова, существующие в болгарских народных говорах, но не встречаемые в болгарском литературном языке и не фигурирующие в болгарских словарях (для этого автор использовал материал, отчасти неизданный, содержащийся в картотеке будущего болгарского диалектального словаря; Институт болгарского языка, София): ***potîng*** («цепь плуга»), ***laz*** («новь»), ***streaşină*** («стреха»), ***vîrtelniţă*** («мотовило»), ***stînjen*** («сажень»), ***cocoş*** («петух»), ***pinten*** («шпора»), ***prund*** («галька»), ***cîrcă*** («спина»), ***gleznă*** («лодыжка»), ***noroc*** («счастье»), ***zdravăn*** («здоровый; здоровенный»), ***pestriţ*** («пестрый»).

---

[1] Данная статья является продолжением труда автора, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba romînă. Studiu lexico-semantic*, Бухарест, 1960.

б) Особые значения ряда румынских слов славянского происхождения, встречающиеся в соответствующих словах болгарских диалектов: *delniță* («клочок земли»), *șipcă* («планка»), *steag* («флаг»), *mîndru* («гордый»).

2. Слова, не встречающиеся в современных болгарских говорах (или не записанные до сих пор), но засвидетельствованные:

а) в староболгарских (старославянских) и среднеболгарских текстах, а также в других славянских языках: *zăvór* («засов, задвижка»), *nicovălă* («наковальня»), *scovárdă* («блинчик»), *lăstún* («ласточка»), *cîrstéi* («коростель»), *iézer* («озеро»), *scund* («низкий, малорослый»), *treaz* («бодрствующий, трезвый»);

б) в остальных южнославянских (сербскохорватском, словенском), восточнославянских и западнославянских языках: *tîrnomátă* («навоз»), *pérnă* («подушка»), *mînge* («мяч»), *gît* («шея»), *pleátă* («коса; волосы»);

в) в восточнославянских языках: *pag* («пегий»);

г) в западнославянских языках: *tînjálă* («добавочное дышло при запряжке двух пар волов»);

д) слова, не засвидетельствованные в форме, которую они имеют в румынском языке, ни в одном из славянских языков (согласно данным, известным до сих пор): *tretín*, *-ă* («лошадь трехлетка»), *mlắștină* («болото»), *zdreánță* («тряпка»).

В особом положении находится слово *mocirlă* («болото»), которое можно отнести, легче всего, к западнославянской (словацкой, чешской, польской) форме *močidlo*, с переходом сочетания согласных *dl* в *rl*: *mocirlă* (ср. польск. *powidło*, рум. *povirlă* («повидло»). Оно может служить доказательством того факта, что и на территории Румынии могло иметь место пересечение словацких — южнославянских изоглосс, как и на территории Словении (ср., однако, в болгарском языке слова *мочур*, *мочурлак*, *мочурлив*).

В заключение, автор делает ряд замечаний относительно словообразования рассматриваемых слов, относительно их фонетических особенностей, а также относительно их распространения, приводя доводы, позволяющие рассматривать их как южнославянские (славяно-болгарские) заимствования в румынском языке.

DONNÉES NOUVELLES EN ÉTYMOLOGIE SLAVO-ROUMAINE
(fournies par le matériel dialectal bulgare)

RÉSUMÉ

L'auteur s'est proposé le double objet d'indiquer d'une part au moyen d'exemples concrets les éléments nouveaux fournis à l'étymologie slavo-roumaine par l'étude du lexique dialectal bulgare et, d'autre part, d'examiner les cas où des termes de la langue roumaine correspondant par-

faitement à certains mots d'origine sud-slave ancienne (slavo-bulgare), font défaut dans les dialectes bulgares[1].

L'article apporte quelques précisions supplémentaires touchant l'étymologie d'un certain nombre de termes d'origine sud-slave (slavo-bulgare) passés dans la langue roumaine, qu'il groupe de la façon suivante :

1. a) Mots roumains pour lesquels on trouve des termes correspondants dans les dialectes populaires bulgares, mais inexistants dans la langue littéraire et non enregistrés par les dictionnaires courants (l'auteur a consulté ici le matériel, en partie inédit, du fichier du nouveau dictionnaire bulgare dialectal en cours d'élaboration à l'Institut de langue bulgare de Sofia) : *potîng* (corde en fibre d'écorce de tilleul) ; *laz* (essarts) ; *streașină* (avant-toit, gouttière) ; *vîrtelniță* (dévidoir) ; *stînjen* (ancienne mesure de longueur) ; *cocoș* (coq, chien de fusil) ; *pinten* (éperon) ; *prund* (grève sablonneuse d'un cours d'eau, gravier) ; *cîrcă* (dos) ; *gleznă* (cheville) ; *noroc* (chance) ; *zdravăn* (robuste, vigoureux) ; *pestriț* (tacheté, moucheté, bariolé).

b) Sens particuliers de certains mots roumains d'origine slave que l'on retrouve dans les termes respectifs des dialectes bulgares : *delniță* (champ labouré, long et étroit) ; *șipcă* (latte en bois) ; *steag* (étendard) ; *mîndru* (fier).

2. Mots que l'on ne rencontre pas dans les dialectes bulgares actuels (ou qui n'ont pas été enregistrés jusqu'à ce jour) mais qui sont attestés :

a) par de vieux textes bulgares (vieux-slaves et moyen-bulgares), ainsi que par d'autres idiomes slaves : *zăvór* (verrou) ; *nicovălă* (enclume) ; *scovárdă* (sorte de pâtisserie) ; *lăstún* (martinet (oiseau)) ; *cîrstéi* (râle (oiseau)) ; *iézer* (étang) ; *scund* (de petite taille, bas) ; *treaz* (éveillé) ;

b) par les autres idiomes slaves du sud (serbo-croate, slovène) de l'est et de l'ouest : *tîrnomátă* (paille légère, balle) ; *pérnă* (coussin, oreiller) ; *mínge* (balle) ; *gît* (cou) ; *pleátă* (tresse de cheveux, natte) ;

c) par les idiomes slaves de l'est : *pag* (pie, balzan) ;

d) par les idiomes slaves de l'ouest : *tînjálă* (langueur, paresse) ;

e) par des mots qui, dans la forme qu'ils ont en roumain ne sont attestés par aucune langue slave (selon les données dont nous disposons actuellement) ; *tretín, -ă* (cheval (jument) de trois ans) ; *mláștină* (marais) ; *zdreánță* (loque).

Le mot *mocirlă* (boue, bourbier) a une situation particulière et la meilleure explication du terme est fournie par sa forme slave occidentale (slovaque, tchèque, polonais) *močidlo* avec changement du groupe *dl* en *rl* : *mocirlă* (cf. pol. *powidło*, roum. *povirlă* — marmelade de prunes). On pourrait y voir une preuve qu'il a pu y avoir sur le territoire de la Roumanie une interférence d'isoglosses slovaques-slaves de sud, tout comme sur celui de la Slovénie (cf. cependant en bulgare les mots *могур*, *могурлак*, *могурлив*).

Pour finir l'auteur formule un certain nombre de considérations sur la dérivation, l'aspect phonétique et la diffusion des mots étudiés, en vue d'établir qu'il s'agit d'emprunts anciens faits par le roumain aux dialectes slaves de sud (slavo-bulgares).

[1] Cet article fait suite à l'ouvrage du même auteur *Împrumuturi vechi sud-slave în limba romînă. Studiu lexico-semantic*, Bucarest, 1960.

TOPONIMICELE DIN PENINSULA BALCANICĂ ÎN „DE AEDIFICIIS"

DE

I. I. RUSSU

Este cunoscută şi îndeobşte recunoscută de multă vreme importanţa filologică-lingvistică şi în general istorică a numelor de localităţi din provinciile balcanice (Moesia, Tracia, Dardania, Macedonia, Epirul etc.) ale Imperiului de Răsărit, păstrate în cartea IV din celebra lucrare istorico-geografică a lui Procopios din Caesareea[1], istoricul aulic al lui Iustinianus I, intitulată „despre construcţii" (Περὶ κτισμάτων, *De aedificiis*)[2], cu lucrările de caracter militar şi civil, clădirea ori refacerea castrelor (burgurilor) şi înfrumuseţarea oraşelor şi a unor localităţi mai mici, pentru consolidarea sistemului defensiv şi refacerea prestigiului împărăţiei. Copioasele tabele de toponimice (în total 654) din Peninsula Balcanică — importante mai ales pentru toponimia indigenă şi cea romană, pentru limba populară latină-romanică şi deci romanizarea teritoriului — se împart în mai multe categorii (după origine), între care prevalează două grupe mai de seamă : *a*) i n d i g e n e (trace[3], illire[4]), *b*) l a t i n e-romanice (ori

[1] *Procopii Caesariensis Opera omnia*, recognovit Iacobus Haury, Lipsiae, Teubner, I (1905), II (1905), III 1 (1906), III 2 (1913). Despre Procopios : K. Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Litteratur*, München, ed. II, 1897, p. 230—237 şi ampla monografie a lui Berthold Rubin, RE, XXIII (1957), 273—599.

[2] Procopius, ex recensione Guil Dindorfii, vol. III, p. 264—308 (*Corpus scriptorum historiae Byzantinae*, Bonn, 1838) ; *Procopii Caesariensis Opera omnia*, rec. I. Haury, III 2, p. 5—186 ; cartea IV, p. 102—149.

[3] Toponimicele trace şi getice din *De aedificiis*, relevate de Tomaschek (1894), Mateescu (1923—1926), Jokl (1926) şi de alţii, sînt cuprinse în marele repertoriu de resturi ale limbii trace al lui Decev *Thr. Spr.* (cf. SCIV IX (1958), p. 213—217 ; *Dacia* N. S. II 1958, p. 520—526, recenzii critice).

[4] Anton Mayer, *Die Sprache der alten Illyrier*, Wien, I, 1957, 364 p., cu numeroase greşeli ; cf. recenzia critică din CL, V (1960), p. 166—176.

de tip romanic, cu elemente latine, grecești, gotice etc.)[1]. Multe dintre ele, din toate categoriile deopotrivă, sînt păstrate și transmise cu erori (dacă nu au fost scrise greșit chiar de la început, de însuși autorul operei, pe la a. 558, cînd le-a copiat din dosarele serviciilor imperiale din Constantinopol), erori explicabile în majoritatea cazurilor cînd numele sînt de origine tracică, illiră sau cu elemente germanice și de altă proveniență „barbară"; dar frecvente, grave și dificile sînt greșelile de copist și la toponimicele romanice-latine, indicînd niște localități obscure, neînsemnate, necunoscute din alte izvoare (literare ori epigrafice) și a căror singură mențiune este cea procopiană, fără de care ele ar fi rămas absolut necunoscute, cu totul uitate, deci inexistente pentru noi. Copiștii manuscriselor procopiene, care nu cunoșteau regiunile respective, avînd puține cunoștințe geografice și toponimice, ca și de limbă latină, ușor omiteau ori adăugau vreo literă-două în numele geografice a căror formă și semnificație era totuși simplă, în general transparentă și care prin asemenea stîlciri grafice au devenit uneori veritabile „enigme" mărunte, greu ori imposibil de identificat, de „ghicit" la ce se referă, ce elemente lexicale pot să conțină. Dar nici numele grecești nu au fost scutite de alterări paleografice. Erorile de grafie destul de frecvente au putut fi eliminate, restabilind formele genuine, numai unde toponimicul respectiv e atestat în alte documente, sau află o asemănare și identitate ori măcar un ecou în lexicul romanic, grecesc sau în fragmentele onomasticii indigene. Edițiile operei lui Procopios (Dindorf — Bonn, Haury — Lipsca) oferă foarte puține mijloace de documentare ori variante manuscrise utile în cercetarea și emendarea greșelilor de copist, iar editorii (mai ales Haury, 1913) n-au îndreptat textul corupt (nume care nu puteau să figureze în forma coruptă, la Procopios) nici acolo unde coruptela este evidentă și a fost semnalată mai demult de cercetători (de ex. infra, nr. 25, 26).

Față de valoarea deosebită documentară lingvistică și istorică a toponimicelor din opera procopiană *De aedificiis*, ele au fost studiate și utilizate încă din sec. XIX (mai ales de Tomaschek, Jireček ș.a.), semnalîndu-se bogăția și varietatea numelor și a lexicului conținut în ele (trace, latine-romanice, grecești, germanice etc.). Corectări valabile și utile au fost făcute la unele toponimice procopiene încă de la sfîrșitul sec. XIX (cf. infra, nr. 25, 26); dar nimic din aceste emendări nu a fost utilizat în ediția din 1913, iar unele au rămas ignorate de cercetători, din care unii au „operat" mai departe cu vechile forme corupte (v. infra, nr. 16, 26 etc.). Prin munca filologilor și romaniștilor, multe din seria lungă a coruptelelor procopiene au fost corectate în ultimele decenii, identificîndu-se în toponimicele „remediate" cuvinte latine, trace etc., ori grecești. Cele mai importante contribuții au adus: A. Philippide[2], G. G. Mateescu[3],

---

[1] Cf. infra p. 395. Despre teza eronată care încerca să identifice în tabelele de toponimice procopiene din sec. VI cîteva nume de dată mai tîrzie, atribuite populațiilor slave stabilite începînd din sec. VII în Peninsula Balcanică (Šafařik, Drinov, Duicev etc.), v. observațiile și demonstrațiile expuse în SCIV, XII (1961), p. 184—186.

[2] Al. Philippide, OR, I, p. 427—442, 467—471.

[3] George G. Mateescu, *Granița de apus a tracilor*, în AIIN, III (1924—5), p. 445—481, cu multe greșeli și emendări nevalabile; cf. și observațiile noastre în AISC, IV (1944), p. 120—121.

P. Skok[1] și V. Beșevliev[2]. Îndeosebi valoroase pentru toponimia și romanitatea balcanică sînt studiile ample ale lui Skok, care anunța pregătirea unei ediții critice, cu comentarii și note detaliate a tratatului procopian „despre clădirile lui Iustinianus I", privind în special Peninsula Balcanică[3] ; lucrare ce nu știm să fi apărut încă, dar care va trebui reluată și dusă la bun sfîrșit, muncindu-se chiar cu mai multă acribie decît a făcut regretatul Skok sau alții. Aici va fi necesar să se aibă în vedere deopotrivă toponimia și resturile de limbă tracică (illiră), alături de numele „barbare" mai recente în Peninsula Balcanică și de terminologia latină-romanică, ce se reflectă în toponimicele regiunii ; din acestea multe, indiferent de formația sau originea lor lingvistică, au trecut prin alterări în condeiul scribilor medievali. Realizările valoroase de pînă acum în munca dificilă și complexă a identificării și emendării toponimiei balcanice din *De aedificiis* sînt totuși insuficiente pentru restabilirea integrală a formelor genuine : un important stoc de nume rămîn neexplicate, fără rostul unei legături ori analogii, neștiindu-se nici măcar dacă sînt latine-romanice ori trace, illire (?) etc. ; iar dintre cele evident corupte unele continuă să fie utilizate și interpretate de cercetători (Jokl, Mayer ș.a.) ca autentice materiale lingvistice în forma denaturată. O ediție nouă sau un studiu de ansamblu (alcătuind un repertoriu realmente complet și critic) nu se poate realiza decît după cercetări înnoite, mereu mai stăruitoare, care să explice măcar în chip verosimil și acele toponimice care apar evident ca alterate, sînt „unice" și izolate, deci „nu spun nimic" din punct de vedere lingvistic și istoric.

Pentru a promova munca în această direcție, achiziționînd noi elemente sigure ori măcar probabile privind toponimia zonei de sud și de est a Peninsulei Balcanice la sfîrșitul epocii romano-bizantine, sînt prezentate cîteva rectificări clare ori sugestii și observații ce pot fi utile în acțiunea de revizuire critică și comparativă integrală a materialului toponimic din *De aedificiis*, unde trebuie și pot să fie recuperate, chiar fără noi mijloace paleografice, cîteva elemente interesante și de valoare lingvistică-istorică. Materialul este expus în ordinea textului din Procopiu, cu indicarea paginii celor două ediții, H(aury) și D(indorf).

1. Procopios, *De aedificiis*, IV 4, p. 116, 35 H (p. 277, 26 D), Epirus Nova, cetate restaurată, ὁ ἅγιος ΣΑΒΙΑΝΟΣ, „sanctus Sabinus", deci

---

[1] Petar Skok (1881–1956). profesor la Zagreb (cf. A. Rosetti, „Studii și cercet. lingv.", VIII (1957), p. 125), a fost un eminent romanist și slavizant (balcanolog), care s-a ocupat cu latinitatea orientală și cu istoria limbii romîne : *Zum Balkanlatein*, în ZRPh XLVI (1927), p. 385–410, XLVIII p. 398–403, L (1930), p. 484–532, LIV (1934), în special p. 424–494 (pentru *De aedif.*) ; cf. și nota lui *De l'importance des listes toponomastiques chez Procope pour la latinité balkanique*, în „Bulletin Inst. archéol. Bulgare", IX (1935), p. 161 (grupează toponimicele de tip latin-romanic ori cu elemente latine în 11 categorii după alcătuirea, sistemul de compunere sau derivare) ; ceva mai dezvoltat : *De l'importance des listes topon. de Procope pour la connaissance de la latinité balkanique*, în „Revue internationale des études balkaniques", Belgrad, III (1937–8), p. 47–58.

[2] V. Beșevliev, *Латинските местни имена в Мизя и Тракя*, în „Bullet. Institut archéol. Bulgare", XIX (1955) (Sbornik G. I. Kazarov, II), p. 279–302. De asemenea : H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman*, București, 1960. Cf. CL, VI (1961), p. 209–218.

[3] Skok, ZRPh L (1930), p. 503, nota 3 : „ich bereite eine neue Ausgabe prokopianischer ON-Listen mit linguistischem und sachlichem Kommentar vor".

înţeles ca „Σαβῖνος"; este însă mai probabil ΣΑ(Λ)ΒΙΑΝΟΣ, *Salvianus*, prin simpla omitere a unei litere; un burg al „sfîntului Sabinus" se află în Epirus Vetus (p. 118, 17 H), care nu poate fi dublet al celui din Epirus Nova.

2. p. 117, 32 H (278, 28 D) ΑΝΤΙΠΑΓΡΑΙ, *Antipagrae*, nume care presupune existenţa unui toponimic simplu „Pagrae", element atestat în Asia (*Pagra*, *Pagrai*, *Pagrica*), dar necunoscut în zona balcanică, lipsit de analogii. De aceea cu o mică emendare a textului: înlocuirea literei Γ prin Τ, se obţine un nume cunoscut în partea locului: ΑΝΤΙΠΑΤΡΑΙ (*Antipatrea*), cu terminaţia modificată. Localitatea e atestată în sudul vechei Illyria, Polyb. V 108, 1 τῆς δὲ Δασσαρῆτιδος... πόλεις, Ἀντιπάτρεια (etc.), Liv. XXXI 27, 2 „ad Antipatream (var. antepatream) in faucibus angustis sitam urbem". La aceeaşi aşezare se poate referi Ἀντιπέτρεια. ὄνομα πόλεως Suidas (transcrisă greşit de glosograf). E posibil să fi existat o altă variantă Ἀντιπάτραι (după analogia cu Πάτραι din Pelopones), de unde terminaţia în *-ai* a variantei lui Procopiu. Oraşul a fost distrus şi pîrjolit de romani în 197 î.e.n., iar locuitorii ucişi ori în parte duşi în robie[1], ceea ce însă nu înseamnă dispariţia fără urmă a localităţii. Excelenta ei poziţie strategică („in faucibus angustis..., ubi magnitudine ac moenibus situque urbis freti dicta aspernabantur, vi atque armis adortus expugnavit (Flaminius)", Liv.) trebuie să fi reţinut atenţia ocupanţilor regiunii, care desigur au întărit-o din nou, iar în sec. VI sub Iustinian vechea fortăreaţă a fost refăcută şi pusă în funcţie, în sistemul defensiv ce încadra Peninsula Balcanică stăpînită de imperiul răsăritean. Apariţia unei menţiuni în documente la un interval atît de mare de timp (aproape 7 secole) nu comportă nimic extraordinar; asemenea lacune sînt explicabile în teritorii unde documentarea istorică-epigrafică antică este atît de lacunoasă. *Antipatreia* este identificată de cei mai mulţi cercetători cu actualul B e r a t, în Albania, lîngă rîul Apsos (Semani), cu o bună poziţie strategică[2]. Astfel apare nejustificată localizarea propusă de Tomaschek pe cursul superior al rîului Apsus, în provincia Dassaretia, căci regiunea cu acest nume se putea întinde şi pe cursul mijlociu al rîului, mai aproape de Marea Ionică, înglobînd şi teritoriul actualului Berat, care e considerat identic cu Pulcheriopolis (Hierocl., Const. Porphyr.) de Tomaschek[3]. Numele antic al localităţii, căzută în ruină şi părăsită, a fost

---

[1] Liv.; B. Niese, *Geschichte der griechischen und makedonischen Staaten*, II (1903), p. 597.

[2] Leake, *Travels in northern Greece*, I, p. 361—2; Forbiger, *Handbuch der alten Geographie*, ed. II, vol. III, p. 565; H. Kiepert, *Formae orbis antiqui*, XVII; Tomaschek, RE, I, 2500—1; C. Patsch, *Das Sandschak Berat in Albanien* (Schriften der Balkankommission, Ant. Abt., III, 1904), p. 131; M. Besnier, *Lexique de géographie ancienne*, 1914, p. 54 etc.; v. harta la C. Praschniker, *Jahreshefte des österr. arch. Inst.*, XXI—XXIII 1922—4, Bbl 11—14. Urme de ziduri antice, pe care Patsch nu le putuse stabili în 1900 din cauza inospitalităţii stăpînirii turceşti de atunci, au fost identificate în mod neîndoielnic de Praschniker la 1916, constatînd că peste zidurile din epoca grecească (ellenistică) se suprapun cele medievale, C. Praschniker-A. Schober, *Archaeologische Forschungen in Albanien und Montenegro* (Schriften der Balkankommission, Ant. Abt., VIII, 1919), p. 61—63.

[3] Dacă aceste identificări au vreo valoare, se poate admite că în antichitatea tîrzie localitatea noastră avea două nume: *Antipatreia* şi *Pulcheriopolis*. Originea primului nume a fost stabilită: în legătură cu un *Antipater*, admiţîndu-se unanim că macedoneanul Cassandros, în

uitat la începutul evului mediu, înlocuit cu cel slav *Belgrad*, alb. *Berat* (admițînd identitatea așezărilor), ori cu alt nume de aceeași proveniență.

3. p. 119, 12 H (280, 11 D), în Macedonia, ΠΡΙΝΙΑΝΑ, explicat de Philippide (OR, I, p. 438) ca lat. *prinus* (gr. πρῖνος)?, ceea ce este neverosimil; posibil o eroare de copist N în loc de M, în care caz numele are un înțeles; ΠΡΙΜΙΑΝΑ, de la antroponimul *Primus*; o *Primiana* în teritoriul Remesiana (p. 123, 19 H), *Primoniana* în Dardania (p. 120, 52 H).

4. p. 119, 53 H (281, 1 D), în Dardania, burg restaurat, ΟΥΣΙΑΝΑ, după terminație face impresia de a fi derivat roman în *-iana* (Mateescu, AIIN, III p. 465 Ουσιανα?), de la un antroponim (cf. *Clementiana*, *Celeriana* etc.), ca atare ori corupt din ΟΥΛΠΙΑΝΑ (*Ulpiana* din Dardania e menționată în *De aedif.* IV 1), ori e terminația unui nume mai lung din care lipsește un grup de litere, cum ar fi *Volusiana* (?).

5. p. 120, 10 H (281, 15 D), ΚΑΤΤΑΦΕΤΕΡΟΣ, interpretat astfel de Haury „κάτταφ' ἕτερος V, scribendum puto: Κάτταρος ἕτερος", acceptat de A. Mayer (*op. cit.*, p. 183 „wohl für *Κατταρος ἕτερος (Haury)"), falsă conjectură filologică, inadmisibilă din punct de vedere lingvistic și topografic, chiar ridiculă („celălalt Kattaros"?). Mateescu, AIIN, III p. 468 încă îl considera illir (?). Numele este corupt în două puncte: partea finală conține evident adj. lat. *vetero(s)* „vechi" (litera Φ este deci în loc de B cu valoare de *v*, ca în multe toponime în grafia procopiană, de ex. Καστελλοβρεταρα, *Castelloveter-*); ceea ce impune în partea inițială un substantiv latin pentru „așezare, cetate", iar „ΚΑΤΤΑ-" nu poate fi decît coruptelă din CASTRA-: „Castra vetera" ori mai curînd singularul „Castro vetero-" = „Castrul vechi". Dacă aici „ΚΑΤΤΑ" reprezintă *castra*, același element latin se poate ascunde în toponimicele corupte ΚΑΤΤΑΡΗΚΟΣ (p. 120, 8 H) și chiar ΚΑΤΤΑΡΟΣ (p. 120, 7 H), socotite de asemenea illire de Mateescu și Mayer.

6. p. 120, 22 H (281, 27 D) ΚΑΤΡΕΛΑΤΕΣ (Catrelates; trac după Mateescu, AIIN, III p. 462), face impresia unui compus roman din două teme, în care primul este apelativul lat. *castra* (cu omiterea lui *s*), iar al doilea posibil un determinativ adjectival, nu un nume propriu; să fie bine copiat, adică latinescul *latus*, ori *elatus*(?), care însă nu sînt tocmai potrivite semantic. Plus adhuc non liquet.

7. p. 120, 40 H (281, 45 D) ΚΟΥΙΝΩ (Quino; greșit considerat illiric de Jokl, RLV VI, p. 41 „ein ON in Dardanien lautet Κουινω, Wz. *k^uei-", care ar fi pentru el o dovadă că „idiomul illir satem" mai avea... labiovelare în sec. VI e.n.!). Dar „Κουινω" e formă coruptă din ΚΟΥΙΝΤ-, numele roman *Quintus*, asemănător sau chiar dublet al lui ΚΥΙΝΤΟΥ, *Quintu* (p. 120, 46 H), identice cu antroponimul roman.

---

cursul expediției din sudul Illyriei (a. 314), a întemeiat aici un oraș-cetate numit în amintirea tatălui său, *Antipatreia*; K. I. Beloch, *Griechische Geschichte*, ed II, vol. IV/1, p. 122, nota 1; IV/2, p. 262, 379; Stähelin, RE, X 2302; W. Tarn, *Cambridge ancient history*, VI, p. 486; V. Tscherikover, *Die hellenistischen Städtegründungen von Alexander dem Grossen bis auf die Römerzeit*, *Philologus*, Supplembd, XIX/1, 1927, nu amintește *Antipatreia*, ceea ce nu este singura lipsă a cărții sale despre „întemeierile de orașe ellenistice".

8. p. 120, 48 H (281, 53 D) ΚΑΤΡΑΣΕΜΑ (trac, după Mateescu, AIIN, III p. 467) este un compus avînd în partea inițială, cu omiterea sau metateza lui „S", lat. CASTRA-, iar în partea finală eventual un adj. ori sufix latin.

9. p. 121, 5 H (282,7 D) ΒΡΙΠΑΡΟ, var. ΒΡΙΤΑΡΟ (considerat trac de Tom. II/2, p. 73, Mateescu, AIIN, III p. 477, compus cu apelativul trac *-para*, *-paros* „sat"), este mai curînd formă coruptă din ΒΡΙΤΤΑΡΟ-, temă *Brit(t)*-, același în *Brittura* (p. 123, 14 H), deși există un alt ΒΡΙΠ-ΑΡ- (p. 123, 35 H).

10. p. 121, 17 H (282, 18 D), în teritoriul Cabetzos, ΔΟΥΙΑΝΑ (trac, pentru Tom., II/2, p. 73) este un derivat romanic cu *-iana*, de la un antroponim, fie *Duilius*, fie mai curînd, prin scrierea greșită a lui Λ ca Δ, ΛΟΥΚΙΑΝΑ, ΛΟΥΠΙΑΝΑ, de la *Lucius* ori *Lupus* etc.(?).

11. p. 121, 23 H (282, 24 D) ΤΡΙΣΚΙΑΝΑ a fost corectat în 1939 de C. Patsch (RE, III A, 235) în ΠΡΙΣΚΙΑΝΑ, *Prisciana*, — ceea ce este nu numai „vielleicht richtig" (E. Polaschek, *ibid.*), ci evident și necesar, confuzia unei litere (Π devenit T) fiind ceva firesc și de așteptat în manuscrisele lucrării *De aedificiis*.

12. p. 121, 51 H (283, 23 D) ΤΟΥΣΟΥΔΕΑΑΣ, evident corupt; inițiala ΤΟΥ- ar putea fi art. gr. τοῦ ("a(l) lui") după care e de așteptat un nume propriu, ca lat. *Sudius* (?); cf. Σουδανελ(?), IV 11 (p. 145 H).

13. p. 122, 14 H (283, 18 D) ΣΟΥΕΓΩΓΩΜΕΝΣΕ (tracic, Mateescu, AIIN, III p. 464 Σουέ-γωγμε; Decev, *Thr. Spr.*, p. 468) este corupt, eventual compus din două teme, în care finalul e latin, fie sufixul *-ensis*, *-ense*, fie MANSIO(?).

14. p. 122, 24 H (283, 28 D), în teritoriul Scassetana, ΛΟΥΚΟΥ-ΝΑΝΤΑ (trac, pentru Tomaschek, Decev, *Thr. Spr.*, p. 277, 327) face impresia unui compus din două teme, conținînd eventual în partea finală apelativul lat. *fontana*, ca în *Lupufantana* (p. 123, 38 H).

15. p. 122, 38 H (283, 42 D) ΣΑΒΙΝΙΡΙΒΕΣ, ed. D. scrie ΣΑΒΙ-ΝΙΒΡΙΕΣ, „Sabinibries", formă preferată de Tom., II/2, p. 78 și Mateescu, AIIN, III p. 471, cu trac *-bria*, *-bries*; dacă se adoptă varianta SABI-NIRIBES (Decev, *Thr. Spr.*, p. 406), întregul nume e latin, în partea finală avînd un apelativ, fie *ripis* (Skok, ZRPh LIV p. 456), fie mai curînd lat. *rivus* (B la Procop. redă de obicei pe *v* latin); pentru sens cf. Ἰουλιοβαλλαι (Iuliovalle) *Iulius* + *vallis* (Philippide, OR, I, p. 431), p. 124, 29 H; Μαυροβαλλε *Mauri vallis* (Skok, ZRPh LIV 457; Beșevliev, BIAB XIX p. 297), p. 148, 46 H, dacă aici este *vallis* „vale" și nu *vallum* „val, fortificație".

16. p. 122, 52 H (284, 10 D) ΟΥΡΒΡΙΑΝΑ considerat trac: Tom., II/2, p. 57 Ουρ-βριανα; Mateescu, AIIN, III p. 472 („îmi pare evidentă împerecherea hibridă a elementului topon. trac *-bria* cu sufixul latin *-iana*, romanizîndu-se astfel un nume geografic trac, care suna probabil *Ur-bria*"), Decev *Thr. Spr.*, p. 348 („wenn der ON richtig überliefert ist, so lässt sich derselbe als eine Ableitung von einem PN **Ur-brias* auffassen; kelt. *Urus*" etc.). Dar terminația *-iana* arată un derivat romanic de la antroponim (*Celeriana* etc.); încît în ΟΥΡΒΡΙΑΝΑ avem foarte probabil un asemenea element onomastic, eventual lat. *Urbanus*.

17. p. 123, 23 H (284, 35 D), la Remesiana, ΚΟΥΑΣ (considerat romanic de Skok, ZRPh LIV (p. 443 „Κουας — wenn ein mit *cova* für *cava* identisch wäre"...; devenit trac pentru Decev, *Thr.* Spr., p. 263) este alterat prin cădere la inițială a literei A-, din lat. AQVAS (AD AQVAS); omisiuni de litere (chiar silabe) nu sînt o raritate în manuscrisele lui *De aedificiis*. ΑΚΥΕΣ mai apare la Procopiu (IV 6, 19) ca și ΑΚΥΕΝΥΣΙΩ (regio Aquensis), evident un toponimic latin-romanic, din care Jokl, RLV, I p. 90, VI p. 44, XIII p. 293, voia să scoată un apelativ trac pentru „apă" *aqua*[1].

18. p. 123, 28 H (284, 41 D) ΠΡΕΤΖΟΥΡΙΕΣ (trac: Decev, *Thr. Spr.*, p. 378, 498) este probabil corupt din PRAETORIVM (Praetoria), cunoscut în toponimia romană provincială (un apelativ latin ca *pretium* „preț" în toponimie ar fi mai greu de admis; SCIV, XII, 1961, p. 185). Grafia procopiană *-tz-* (pentru *ci-* ori *ti-*, ca în „Mutzi-" pentru *Mucius*, „Tzita-" *Civitas* etc.) în loc de *t* nu e de luat cu strictețe, căci el apare și în cuvinte (nume) unde nu este necesar, ca ΠΟΝΤΖΑ- (p. 124, 30 H) pentru *Pontes* (după Skok, ZRPh LIV 443 ar fi *Pontius*?).

19. p. 123 41 H (285, 1 D) ΓΡΙΓΚΙΑΠΑΝΑ (trac; Tom., II/2, p. 89; Mateescu, AIIN, III p. 477), fără analogii, este desigur corupt, posibil din ΠΡΙΓΚΙΑΠ- conținînd eventual antroponimul roman *Principius*, frecvent în sec. IV—VI (de ex.: RE, XXII 2312—3), ca eponim al localității derivate cu sufixul *-iana* romanic.

20. p. 124, 17 H (285, 28 D), în teritoriul Aquae, ΤΡΑΣΙΑΝΑ, dacă nu are T- în loc de TH-(?), poate fi corupt din ΤΡΑΙΑΝΑ, toponimic derivat de la numele împăratului *Traianus* (SCIV, XII 1961, p. 185).

21. IV 6, 20, p. 129, 1 H (289, 21 D) ΛΑΚΚΟΒΟΥΡΓΟ (interpretat de Philippide, OR, I p. 432 ca *lacus* + *burgus*), presupune în partea inițială mai curînd un antroponimic, cf. lat. *Laccaeus*, *Lacceius*, *Lacius* etc., ori chiar o formă coruptă cu pierderea unei litere inițiale: *Flaccus*, frecvent în onomastica romană și provincială.

22. IV 11, p. 145, 24 H (305, 9 D), în Rodope, ΚΑΣΕΗΡΑ (Caseera; considerat trac: Tom., II/2, p. 84; Mateescu, AIIN, III, p. 462; Decev, *Thr. Spr.*, p. 233); dar hiatul indică o coruptelă, în care se cuprinde probabil apelativul CASTRA, eventual cu vreun determinativ omis (cf. *Castra Martis*, IV 6, 33; ori *Catroveter-* nr. 5 etc.).

23. p. 146, 8 H (305, 27 D), în Thrace, ΒΗΡΗΙΑΡΟΣ, interpretat ca „Bereiaros, Vereiaros" (trac: Tom., II/2, p. 59 și 62 *Bre-iero-phara* [altă formă coruptă, în Itin. Hieros.] „etwa Burg beim Herosmarkt", cf. Βηρη-ιαρος; Oberhummer, RE I suppl. [1903], 248; Decev, *Thr. Spr.*,

[1] Eroare stranie, dar gravă, relevată în AISC, IV, p. 127. N. Jokl manifesta preferință pentru formele de nume proprii și glose corupte, din care în RLV, I, VI și XIII a încropit cîteva etimologii dubioase, în loc de a căuta forma genuină a numelor și cuvintelor; astfel, topon. Κουιμεδαβα,, Proc. *De aedif.*, IV, 1, 32, tîlcuit greșit de Tomaschek (II/2, p. 85) *Quimedava* cu lat. *quies* (Haury, p. 106 notă scria „cui me dabam"!), acceptat de Jokl, RLV, I, p. 90, 92, XIII 293, spre a-și fundamenta teza că „die nichtaspirierten Labiovelare sind im Thrak. erhalten...". În realitate, este un toponimic trac *Comidava* ce apare în două variante balcanice: Κου<ι>μεδαβα (*De aedif.*, IV, 1. 32) și Κουμουδεβα (IV 4, p. 123, 29 H) și în două carpatice: *Comidava*, *Cumidava* (AISC, IV, p. 236), în care primul element avea forma *Comi-*, *Cumi-*, nu „*Cuim*".

p. 56 şi 213) nu poate fi formă genuină, ci e corupt din ΒΗΡΙΠΑΡ-, cu ΗΙ copiat greşit din ΙΠ, *Beriparos* (*Dacia*, II 1958, p. 522), pentru care există un dublet sau analogie în aceeaşi regiune, *Beripara* (p. 146, 5 H); „Bereiaros"-*Beripara* ar putea fi chiar o simplă repetare eronată a unui singur toponimic, de alcătuire integral tracică : elementul Βηρι- nu trebuie să fie lat. *Verus*, *Verius* (Skok, ZRPh LIV p. 457 în Βερινιανα), căci apare în vechi nume trace : Βηρισαδης, Βηριμαρος (Decev, *Thr. Spr.*, p. 56–57).

24. p. 146, 40 H (306, 12 D), în Hemimont, ΚΗΡΙΠΑΡΩΝ, *Ceripara* este unul dintre puţinele toponimice care află confirmare epigrafică locală : Κερπαροις („Revue des études grecques", LXI (1948), p. 172).

25. p. 148, 3 H (307, 18 D), în Moesia, ΔΕΟΝΙΑΝΑ, „Deoniana", derivat romanic în *-iana* de la un antroponim de aceaşi origine, care nu poate fi „Deon(i)us", ci mai curînd formă coruptă a lui „Leon-", cu Δ transcris ca Λ ; deci *Leoniana* sau chiar *Leon(t)iana*.

26. p. 148, 4 H (307, 19 D), ΛΙΜΩ, „Limo" a fost corectat încă la 1903 (RE, V 649 ; Thes. linguae Lat., III 152) în *Dimo*, *Dimum* ; dar ediţia lui Haury n-a luat act, prezentînd mereu vechea formă coruptă cu *L-*.

27. p. 149, 9 H (308, 24 D) ΑΞΙΟΠΑ a fost emendat în *Axiopolis* la 1896 (Tomaschek, RE II 2628), dar ediţia Haury menţine forma greşită, apărată de Jokl (RLV, XIII (1929), p. 285 „*Axiopa*, Prokop., keine Korruptel"), spre a scoate din ea un sufix tracic *-op-*.

28. p. 149, 12 H (308, 27 D) ΠΡΕΙΔΙΣ (trac : Tom., II/2, p. 65 ; Decev, *Thr. Spr.*, p. 378) prezintă frapantă asemănare cu ΠΡΕΣΙΔΙΩ (p. 149, 22 H), lat. *Praesidium*, putînd fi eventual un dublet cu omiterea unei litere ori simpla repetare eronată a aceluiaşi toponimic.

Din aceste emendări se pot recupera (resp. se confirmă) ca sigure ori probabile următoarele n u m e proprii şi c u v i n t e :

Antipatrai 2
Aquae 17
Beriparos 23
Brittaro(?) 9
Castra- 5, 6, 8, 22(?)
Castrasem-(?) 8
Castravetera 5
Castrelat-(?) 6
Ceripara 24
Dimo (*Dimum*) 26
fantana(?) 14
Flaccus(?) 21
Lacco-(?) 21
Leon(t)iana 25
Luciana(?) 10
Lupiana(?) 10
mansio(?) 13
Praetor- 18
Presid- 28
Primiana 3
Principius,- *iana*(?) 18
Prisciana 11
Sabinirives(?) 15
Salvianus 1
τοῦ Σουδ-(?) 12
Traiana (?) 20
Ulpiana(?) 4
Urbanus(?) 16
-usiana 4
vetera 5

ABREVIERI

AIIN = *Anuarul Institutului de istorie naţională*, Cluj.
AISC = *Anuarul Institutului de studii clasice*, Cluj (Sibiu).
D = Dindorf, v. nota 2.
Decev, *Thr. Spr.* = D. Decev (Detschew), *Die thrakischen Sprachreste*, Wien, 1957.
H = Haury, v. nota 2.

OR = Al. Philippide, *Originea romînilor*, Iaşi, I 1923.
RE = *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* (Pauly-Wissowa), Stuttgart, 1893 şi urm.
RLV = *Reallexikon der Vorgeschichte* (M. Ebert), Berlin-Lipsca, I—XV (1924—1932).
SCIV = *Studii şi cercetări de istorie veche*, Bucureşti, 1950 şi urm.
Tom. = W. Tomaschek, *Die alten Thraker*, II/2, Sitzungsberichte Akad. Wien, 131 (1894), I, p. 1—103.
ZRPh = *Zeitschrift für romanische Philologie*, Halle.

БАЛКАНСКИЕ ТОПОНИМИЧЕСКИЕ НАИМЕНОВАНИЯ В «DE AEDIFICIIS»

РЕЗЮМЕ

Списки топонимических наименований Балканского полуострова в сочинении «De aedificiis» Прокопия Кесарийского являются важным топонимическо-лингвистическим и историческим источником сведений, что оправдывает внимание, оказанное им, особенно в последнее время, филологами - романистами, языковедами и историками (А. Филиппиде, Г. Г. Матееску, П. Скок, В. Бешевлиев и т.д.). Как известно, многие из прокопьевских топонимических наименований, различного происхождения (фракийского, иллирийского, фрако-римского, латинского, греческого) фигурируют в рукописи в искаженном виде. В результате палеографических и лингвистических сравнительных исследований (проведенных, в особенности, романистом П. Скоком) были исправлены некоторые ошибки переписчиков, что привело к восстановлению подлинной формы ряда слов. Осталась все же довольно многочисленная группа неясных топонимических наименований, сомнительного происхождения, для которых в настоящей статье предлагаются поправки текста (приблизительно в тридцати случаях) или напоминаются старые поправки, игнорируемые современными исследователями. Таким образом, автору удается восстановить точную или вероятную исходную форму ряда топонимических наименований и выявить некоторые нарицательные имена, особенно латино-романского происхождения. Эти лексические и топонимические элементы даются в алфавитном порядке в указателе, сопровождающем статью.

LES TOPONYMES DE LA PÉNINSULE DES BALKANS DANS LE « DE AEDIFICIIS »

RÉSUMÉ

Les listes de toponymes de la péninsule des Balkans contenues dans le « *De aedificiis* » de Procope de Césarée sont une importante source toponomastique, linguistique et historique, ce qui explique l'attention parti-

culière que leur ont accordée, ces derniers temps surtout, les romanistes, linguistes et historiens (A. Philippide, G. G. Mateescu, P. Skok, V. Béchevliev et d'autres). On sait que bon nombre de toponymes de l'ouvrage de Procope, d'origines diverses (thrace, illyrienne, thraco-romaine, latine, grecque, etc.) sont corrompus dans les manuscrits et que l'étude comparée paléographique et linguistique (en particulier celle du romaniste Skok) a permis de rectifier quelques-unes des erreurs de copiste et rétabli la forme authentique des noms. Il subsiste néanmoins un groupe assez nombreux de noms douteux, d'aspect et d'origine équivoques, pour lesquels l'auteur de l'article propose un certain nombre d'émendations (30 toponymes environ) ou rappelle des émendations antérieures, généralement ignorées par les chercheurs de ces temps derniers. Ces émendations rétablissent d'une façon certaine ou probable la forme authentique des toponymes en question et reconstituent quelques appellatifs, particulièrement latins-romans. Ces éléments toponymiques et lexicaux sont réunis dans l'index alphabétique à la fin de l'article.

CU PRIVIRE LA PROBLEMELE PUSE DE TRADUCEREA AUTOMATĂ. CONJUGAREA VERBELOR ÎN LIMBA ROMÎNĂ SCRISĂ[1]

DE

ALEXANDRA ROCERIC-ALEXANDRESCU

Dintre problemele pe care le pune traducerea automată în ceea ce priveşte *conjugarea verbelor în limba romînă scrisă*, menţionăm problema unor neregularităţi la verbe cu forme tipice regulate. Pentru a putea înscrie în dicţionar verbele care prezintă unele forme neregulate, acad. Gr. C. Moisil întrebuinţează *metoda literelor cu valori variabile*. Această metodă a fost aplicată parţial la conjugarea verbelor romîneşti şi anume, pentru *conjugările în E şi U* (care corespund cu conjugările clasice a II-a şi a III-a).

În cele ce urmează, ne propunem să aplicăm această metodă şi la *conjugările în A, Î şi I* (care corespund conjugărilor clasice I şi a IV-a).

— Pentru verbele de conjugarea A, avem următoarele tipuri de litere cu valori variabile :

1. $ă_1 = \begin{cases} \text{e la prezent II s = subjonctiv II s} \\ \text{a la prezent III s = III p} \\ \text{ă la celelalte forme} \end{cases}$

Exemple : a apăsa, a spăla, a vărsa

2. $ă_2 = \begin{cases} \text{a la prezent I s = subjonctiv I s, prezent II s = subjonctiv II s, prezent} \\ \quad \text{III s = prezent III p, imperativ II s, subjonctiv III s = subjonctiv III p,} \\ \quad \text{imperativ III p} \\ \text{ă la celelalte forme} \end{cases}$

Exemple : a adăsta, a adăuga, a băga, a căra, a căuta, a descălţa, a destrăma, a îmbrăca, a lăsa, a lăuda, a răbda, a sătura, a scălda, a tăia, a vătăma.

3. $ă_3 = \begin{cases} \text{e la prezent II s = subjonctiv II s, subjonctiv III s = subjonctiv III p} \\ \text{ă la celelalte forme} \end{cases}$

---

[1] Pentru premisele teoretice, precum şi aplicarea practică a metodei, la conjugările în E şi U — cf. acad. Gr. C. Moisil. *Problemele puse de traducerea automată. Conjugarea verbelor în limba romînă scrisă*, [în] SCL, XI (1960), nr. 1, p. 7—24. Abrevierile pe care le folosim urmează, de asemenea, pe cele din *art. cit.* mai sus.

Exemple : a apăra, a cumpăra, a lepăda

4. $ă_4$ = { a la prezent III s=prezent III p=imperativ II s, subjonctiv III s=subjonctiv III p = imperativ III p
ă la celelalte forme }

Exemple : a apăsa, a arăta, a descălta, a îmbrăca, a împăca, a păpa.

5. e_1 = { ea la prezent III s = prezent III p = imperativ II s
e la celelalte forme }

Exemple : a absenta, a alerga, a așeza, a aștepta, a boteza, a certa, a chema, a depăna, a deștepta, a freca, a lega, a lepăda, a pleca.

6. e_2 = { i la prezent I s=subjonctiv I s, prezent II s=subjonctiv II s, prezent III s=prezent III p=imperativ II s, subjonctiv III s=subjonctiv III p
e la celelalte forme }

Exemple : a prezenta

7. e_3 = { a la prezent III s = prezent III p = imperativ II s
e la celelalte forme }

Exemple : a dezmierda

8. o_0 = { oa la prezent III s=prezent III p=imperativ II s, subjonctiv III s=subjonctiv III p = imperativ III p
o la celelalte forme }

Exemple : a convoca, a înota, a provoca

9. u_0 = { o la prezent I s = subjonctiv I s, prezent II s = subjonctiv II s
oa la prezent III s = prezent III p, imperativ II s, subjonctiv III s = subjonctiv III p = imperativ III s = imperativ III p
u la celelalte forme }

Exemple : a despuia, a împresura, a purta, a nega, a zbura

10. d_0 = { z la prezent II s = subjonctiv II s
d la celelalte forme }

Exemple : a asuda, a comanda, a lăuda, a răbda

11. s_0 = { ș la prezent II s = subjonctiv II s
s la celelalte forme }

Exemple : a apăsa, a dezgusta, a exista, a vărsa, a lăsa

12. t_0 = { ț la prezent II s = subjonctiv II s
t la celelalte forme }

Exemple : a ajuta, a alinta, a arăta, a asculta, a aștepta, a căuta, a certa, a cînta, a cugeta, a frămînta, a ierta, a împrumuta, a înota, a lupta, a mărita, a pregeta, a purta, a săruta

13. sc_0 = { șt la prezent II s = subjonctiv II s, subjonctiv III s = subjonctiv III p, imperativ III s = imperativ III p
sc la celelalte forme }

Exemple : a căsca

14. $șc_0$ = { șt la prezent II s = subjonctiv II s, subjonctiv III s = subjonctiv III p, imperativ III s = imperativ III p
șc la celelalte forme }

Exemple : a mișca

Pentru verbele de conjugarea I avem următoarele tipuri de litere cu valori variabile :

1. $ă_0$ = { a la prezent I s = subjonctiv I s, prezent II s = subjonctiv II s = imperativ II s, prezent III s, prezent III p, subjonctiv III s = subjonctiv III p, imperativ III s = imperativ III p
ă la celelalte forme }

Exemple : a sări

2. e_1 = { ă la prezent I s = subjonctiv I s
e la celelalte forme }

Exemple : a acoperi, a suferi

3. e_2 = { i la prezent I s = subjonctiv I s, prezent II s = subjonctiv II s, imperativ II s, prezent III s, prezent III p, subjonctiv III s = subjonctiv III p
e la celelalte forme }

Exemple : a veni

4. o_0 = { oa la prezent III s, subjonctiv III s = subjonctiv III p
o la celelalte forme }

Exemple : a absorbi, a adormi, a dormi.

5. $ț_0$ = { t la prezent I s = subjonctiv I s, prezent III s, prezent III p, subjonctiv III s = subjonctiv III p
ț la celelalte forme }

Exemple : a ascuți, a înghiți, a minți, a puți, a simți

Pentru verbele de conjugarea Î, avem următoarele tipuri de litere cu valori variabile :

1. $î_0$ = { ă la prezent I s = subjonctiv I s, prezent II s = subjonctiv II s, prezent III s = imperativ II s, prezent III p
î la celelalte forme }

Exemple : a amărî, a hotărî

2. o_0 = { oa la prezent III s = prezent III p = imperativ II s, subjonctiv III s = subjonctiv III p
o la celelalte forme }

Exemple : a coborî, a doborî, a omorî.

Am întocmit aceste liste pe baza fondului principal lexical al limbii romîne [1].

Constatăm că aproape toate literele variabile înregistrate de noi corespund cu cele din tabelele alcătuite pentru conjugările în E și U.

Adăugînd la datele cunoscute pentru tipurile de litere cu valori variabile ale verbelor de conjugările E și U observațiile noastre cu privire la tipurile de litere cu valori variabile pentru verbele de conjugările A, Î și I — obținem un inventar mai complet al literelor variabile posibile în conjugarea verbelor din limba romînă scrisă.

---

[1] Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne*, Ed. Academiei R.P.R., 1954.

ION CONEA, L. BADEA, D. OANCEA, *Toponymie ancienne, témoignant de la continuité daco-roumaine, dans les Carpathes Méridionales de l'ouest de l'Olt*, în *VII Congresso internazionale di Scienze onomastiche*, Firenze-Pisa, 4—8 aprilie 1961, p. 327—362.

După cercetări migăloase de teren şi o amplă documentare în bibliografie, autorii acestui studiu de geografie, etnografie şi toponomastică (toţi trei geografi, cum ţin să ne informeze, p. 360) au făcut încercarea ingenioasă şi îndrăzneaţă de a utiliza materialele toponimice din sectorul sud-vestic al Carpaţilor meridionali pentru elucidarea mult discutatei probleme a continuităţii aşezărilor şi vechimea populaţiei romîneşti. Studiul începe cu „premise geografice şi istorice ale problemei" (p. 327—337), în care sînt expuse cu competenţă o serie de considerente geomorfologice, geografice şi social-economice, cadrul în care se desfăşoară procesul vieţii agrar-pastorale cu forme arhaice şi deosebit de conservative. „Citadela de munţi şi depresiuni intra- şi extra-carpatice din sud-vestul Transilvaniei, cu părţi limitrofe ale Olteniei şi Banatului, a fost teritoriul cu condiţii geografice optime pentru o continuitate daco-romană la nordul Dunării. Dacă asemenea continuitate a putut să existe (iar analiza ştiinţifică a problemei, sub toate aspectele, ne obligă s-o admitem), ea n-a putut să fie nicăieri mai sigură şi reală decît în citadela muntoasă a Transilvaniei ; deci dacă există undeva o toponimie de c o n t i n u i t a t e d a c o - r o m a n ă, este de presupus că ea se află, mai întîi, în acest teritoriu de *triplex confinium*" (p. 327).

Lucrul pe care urmăresc să-l acrediteze autorii şi care ar fi aportul principal, dacă nu exclusiv, pentru problema continuităţii, este existenţa unor „toponime moştenite direct din dacică şi din latină", în acel „mare nod carpatic al Romîniei" (p. 361). Aici, în Munţii Parîngului, Sebeşului, Sibiului, Streiului, Retezat etc., viaţa pastorală, în special oieritul, cunoaşte o deosebită intensitate şi vechime, cu multe şi variate manifestări sociale, între care cele mai tipice sînt „nedeile", serbări pastorale şi tîrguri la mari altitudini în munţi, cu participarea populaţiei multor sate din împrejurimi. În acest scop, autorii au întrebuinţat, cum spun, o „metodă geografică inedită" (p. 327), adică o „metodă de dialectică geografică sui-generis, dar foarte simplă", fiind evident că teritoriul respectiv „n-a putut să primească toponimia (de o bogăţie extraordinară) dintr-odată şi de la o singură populaţie ; ci că, locuită începînd din paleolitic, regiunea a primit în lungul veacurilor o întreagă serie de pături toponimice, care s-au suprapus asemenea straturilor geologice" (p. 361). Majoritatea toponimicelor (munţi, văi etc.) sînt aici de origine latină şi slavă (ca şi în alte regiuni), „prima categorie fiind (cel puţin

parţial) mai veche" (p. 327). Se pleacă de la următorul raţionament : „dacă se poate dovedi că anumite elemente, cel puţin din bogata toponimie a zonei munţilor şi a depresiunilor studiată, sînt preslave, aceasta ar constitui un argument peremptoriu în sprijinul tezei continuităţii", fiind adică obiectivul principal urmărit. Principiul călăuzitor a fost că „într-o regiune muntoasă locuită din paleolitic, toponimele desemnînd formele şi fenomenele geografice mai importante trebuie să fie cele mai vechi;... majoritatea munţilor mai înalţi ... poartă nume care îşi au obîrşia nu în fondul slav, ci în fondul latin şi cîteva în cel traco-dacic al limbii romîne" (p. 361—2). În consecinţă, aceste nume trebuie să constituie un important argument pentru teza continuităţii etno-lingvistice şi teritoriale a populaţiei romîneşti din zona cercetată.

Asemenea principii frumoase şi frumos enunţate se izbesc însă de piedici şi dificultăţi obiective, care ies la iveală în felul cum cei trei geografi bucureşteni au ales exemplele şi le explică lingvistic, le interpretează din punct de vedere social-istoric. Înainte de a discuta principiul de bază, adică valoarea istorică a toponimelor zonei respective, a raportului dintre acestea şi lexicul limbii romîne (resp. slave), de unde rezultă cu certitudine, ori măcar cu probabilitate, vechimea şi rostul toponimelor şi valoarea ce poate să li se atribuie în discuţia cu privire la continuitatea aşezărilor şi a populaţiei romîneşti, — este necesar a vedea pe scurt materialul însuşi în ordinea expusă de autori. Pe lîngă natura şi valoarea calitativă scăzută, materialul toponimic este afectat de faptul că autorii au lăsat să se strecoare în repertoriul lor unele elemente nevalabile şi greşeli ce nu pot fi, ca atare, utile „unelte de lucru ale geografului" (p. 360), după cum nu sînt utile nici pentru filologul-lingvist ori pentru istoriograf. În ordinea expunerii autorilor, toponimicele principale analizate şi invocate pentru vechimea aşezărilor romîneşti sînt următoarele, însoţite de obiecţiile şi rectificările necesare :

Cerna, afluent al Dunării la Orşova, ar fi „unul din cazurile clasice de substituire a unui toponim (dacic) prin altul (slav) rezultat din coliziunea între *Dierna* şi *Cerna*", slavii înţelegînd ca *černo* „(apă) neagră" numele rîului de origine geto-dacică *Dierna*, *Tierna*, *Z(i)erna* (p. 338). Dar aici se ivesc mai multe dificultăţi : *Dierna* (Orşova), temă *Der-n-*, este o localitate daco-romană, nu hidronim, avînd foarte probabil însemnarea „defileu, prăpastie", nu „apă colorată", iar transpunerea numelui de localitate asupra rîului nu este verosimilă. Fonetic, *Diern-*, *Zern-* nu putea trece la *Cern-*, *Tsern-* (varianta „Tsiernensis" în inscripţia CIL, III 1568, este nesigură, nu poate dovedi trecerea lui *d-* în *ts-* ori *č-*). Încît substituirea prin etimologie populară a slavului *Cerna* în loc de *Dierna* nu este necesară, nici verosimilă, *Cerna* fiind un hidronim din cele mai frecvente în teritoriile cu toponimie slavo-romînă din zona carpato-dunăreană.

Motru, afluent al Jiului, ar fi din traco-dacic *Amutrium* (p. 339 ; ceea ce s-a afirmat mai demult, de ex. V. Pârvan, *Getica*, 1926, p. 266 ş.a.), dacă acesta ar veni din **ad Mutrium* (?) ; dar legătura nu este din cele probabile [1]. Mult mai puţin probabil este ca numele *Jiu* să fie „după Hasdeu şi după alţii, de origine autohtonă dacică" (p. 340). Cele două rîuri olteneşti, *Motru* şi *Jiu*, nu intră în micul lot al hidronimelor majore din ţara noastră de origine daco-romană : *Criş*, *Mureş*, *Olt*, *Someş*, *Timiş*, care prezintă transformări fonetice slave, — lucru cunoscut şi recunoscut de multă vreme.

Parîng, cel mai proeminent vîrf dintre Olt şi Timiş, „prin înălţimea sa dominantă considerat de omul primitiv ca fiind expresia unei forţe supranaturale", deci „e foarte probabil că e vechi, chiar foarte vechi" (p. 341—2). După G. Giuglea şi C. Diculescu, oronimul *Parîng* ar fi din gr. antic φάραγξ, gen. φάραγγος „scobitură, prăpastie, faleză",— ceea ce este foarte puţin probabil, dacă nu total exclus : un nume grecesc antic nu are ce căuta în culmea

[1] Cf. N. Drăganu, *Romînii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei*, Bucureşti, 1933, p. 276.

Carpaţilor, iar fonetic „etimologia" e nejustificată, asemănarea aproximativă şi fortuită. *Parîng* este ori un derivat, resp. identic cu vreun antroponim slavo-romîn, numele unui proprietar de odinioară, ori mai curînd un apelativ ca *părîngă* „creastă înaltă" (I. Iordan, *Nume de locuri romîneşti în R.P.R.*, 1952, p. 23) ; dar mai vechi de cîteva secole nu este. *A r g e a u a* şi *G r u i u*, munţi în preajma Parîngului, au nume de origine etimologică în adevăr traco-dacică (p. 342), dar ca oronime nu pot data din vremea dacică, fiind apelative curente în limba actuală romînească. *M î n d r a* ar fi în legătură cu ital. *mandra* „turmă ; stînă", arom. *mandra* „staul, stînă" (p. 343) ; dar asemenea aserţiune trebuie respinsă cîtă vreme există adj. slavo-romîn *mîndra* „frumoasa, impozanta", potrivit în oronimie, la fel ca în antroponimie.

Alte toponimice din apelative curente în limba vie romînească au aceeaşi semnificaţie ca cele precedente : *G e n u n e*, *Vadul Genunii*, *Vama de la Genune* etc., *La Armăsaru*, *Cîrlige*, *Şutu(l)*, *Sorţile*, — indiferent de originea etimologică (etno-lingvistică) a cuvintelor respective (autohtone : *genune*, *cîrlig*, *şut*(?) ; latine : *armăsar*, *sorţi* etc.).

F r u m o a s a este numele vechi, romînesc, al porţiunii dinspre izvoare a rîului *Sebeş* (în raionul omonim), dar cele două hidronime nu au nimic a face unul cu altul [1]. *B ă t ă i l e* este un oronim cu sensul de „les combats", la care autorii geografi riscă următoarea întrebare : „ce ne împiedică să legăm acest nume, *Bătăile*, de luptele care s-au dat între romani şi daci, pe aceste înălţimi, în jurul zidurilor cetăţii (Căpîlna, rn Sebeş), în a. 106?" (p. 348). Asemenea preocupări şi întrebări nu sînt simptome îmbucurătoare, iar aici imaginaţia geografică a depăşit cu mult limita îngăduită în istoriografie şi în lingvistică.

În cazul *G r ă d i ş t e a - d e - M u n t e* (sat) şi *C e t a t e a* (ruinele Sarmizegetusei dacice), autorii cred că numele mai vechi este *Cetate*, faţă de care toponimicul *Grădişte* ar fi o simplă traducere (p. 349) ; în realitate însă, mai vechi este slavicul *Grădişte* „loc (ruine) de cetate", toponim fixat asupra satului romînesc din apropierea „Cetăţii" care este un termen mai recent, indicînd numai ruinele dacice, nu o localitate modernă.

J i g o r u l, înălţime cu urmele unui castru roman (de pămînt), ca atare „nu e probabil de loc să fie vorba de un nume de dată recentă" (p. 352). Dar se pare că *Jigoru* este identic cu vreun antroponim (proprietar-eponim ; cum sînt frecvente în zona cetăţilor dacice, de ex. *Dealul Mătuşoniului*, *Vîrful lui Hulpe*, *Blidarul*, *Faeragul* ş.a., în care antroponimul este uşor de recunoscut) ; cf. *Jigoreni* (Vaslui) ; ca atare, nu e de dată antică, la fel ca *Muntele Muierii*, atestat în sec. XV.

Muntele *R e t e z a t* ar avea de asemenea nume străvechi („depuis toujours", p. 353), verbul *reteza* fiind ori de obîrşie latină (**recaedium, caedo* ; **retundiare*, **retundus* etc.), ori autohton(?). Realitatea însă este alta : verbul romînesc e de origine slavă, din *otrezati*, metatezat ; încît nici oronimicul (part. perf. pasiv *retezat*) *Retezat*, după forma culmii, nu poate fi prea vechi.

Just observă autorii (p. 355) că *C i n d r e l* este nume de munte derivat de la antroponim (ca „valea lui Cindrel", „pîrîul lui Cindrel" la Răşinari-Sibiu). Dar *Varîng* este puţin probabil să fie „preindo-european", căci pentru asemenea ipoteză greu s-ar putea aduce vreo probă concretă. Adevărat că muntele *Ţ a r c u* este apelativul romîn *ţarc*, element indigen (comun romîn şi albanez), dar ca oronim nu e necesar să fie prea vechi.

---

[1] Autorii geografi încearcă să facă o apropiere de înrudire semantică între „Frumoasa" şi ung. *Sebeş*, citînd (p. 348, nota 45) „etimologia" aberant a lui Giuglea : *Sebeş* din *SEB (înrudit cu ung. *szép* „frumos", comparativ *szebb* „mai frumos") ; în realitate hidronimicul *Sebeş* este cum ştie toată lumea (afară de Giuglea şi de cei care-l citează şi-l cred) identic cu adj. ung. *sebes* (pronunţat *şebeş*) „repede(a)".

În sfîrşit, între materialele toponimice semnificative, autorii mai înşiră unul care face şi mai puţină cinste argumentării şi tezei; la p. 356 ei riscă afirmaţia mai mult decît temerară: muntele S c o r i l a (*Piatra Scorilei*) are o legătură cu... „Decebalus per Scorilo" din inscripţia (stampilă inversată pe un mare vas de lut) de la Sarmizegetusa-Grădiştea-de-Munte; „aceasta înseamnă că, dacă nimic şi nimeni nu poate să ne asigure că numele actual al muntelui Scorila este numele unui cetăţean dac de acum 2 000 de ani [mai corect: vreo 1860], trecut în toponimie, nimic şi nimeni nu poate să ne convingă despre contrarul: că ipoteza ar fi falsă". Asemenea aserţiuni trebuiau omise fără şovăială şi regret, căci ele nu pot decît să contribuie la compromiterea tezei susţinute cu multă pasiune şi zel de către cei trei autori, care au crezut că pot descoperi în materialele toponimice argumentele suverane ce să probeze, în chip mai convingător decît altele, teza continuităţii.

Şubrezenia întregii argumentări este evidentă: principala slăbiciune a ei constă în faptul că, acceptînd cu uşurinţă tîlcuiri etimologice, ipoteze şi aserţiuni greşite ori neprobabile, se atribuie o mare vechime unor toponimice, mai ales oronime, formate din apelative curente în romîna modernă, indiferent de obîrşia etimologică şi de vechimea lor în limbă. Cum s-a spus [1], un toponimic format dintr-un apelativ (substantiv, adjectiv, ori verb) de origine latină a limbii romîne nu înseamnă că este străvechi, adică din epoca latină-romanică şi contemporan cu apelativul corespunzător, ci poate fi mai nou, chiar foarte recent; la fel cu elementele autohtone (*Cîrlige*, *Genune*, *Ţarcu* etc.), care nu datează din... epoca preromană, ci sînt mai tîrzii, chiar din faza modernă ori din zilele noastre [2]. Astfel, în chip firesc şi necesar, toponimicele (oronime etc.) invocate îşi pierd puterea probantă şi valoarea de documente istorice, în sensul scontat de autori.

Dar teza despre continuitatea şi vechimea vieţii agrar-pastorale în Carpaţii de sud-vest şi în alte zone, pe care autorii o susţin pe bună dreptate şi cu multă pasiune, este perfect îndreptăţită; cu convingere şi căldură, ei prezintă cîteva raţionamente şi formulări generale, sintetizînd pregnant unele aspecte ale problemei obscure şi controversate a continuităţii şi a etnogenezei romînilor. Studiul despre toponimia Carpaţilor sud-vestici excelează în această privinţă prin intuiţii ingenioase şi pasaje bine formulate. În lumina concepţiei marxiste a istoriei, apare evident că „teoria părăsirii Daciei traiane, în 271, de către majoritatea populaţiei civile sărace, este o erezie şi că, tocmai dimpotrivă, romanitatea la nordul Dunării a continuat să existe intens, după această dată" (p. 360). Sigur este de asemenea „că slavii, cînd au venit în Dacia, au găsit aici o populaţie autohtonă daco-romană; adică, în 271, marea majoritate a populaţiei muncitoare autohtone, sărace, n-a urmat pe romani peste Dunăre, ci a rămas pe loc" (p. 362). Zona a cărei toponimie a fost studiată şi care este ilustrată în hărţi şi schiţe „cu relieful şi cu posibilităţile ce oferă de a fi locuită nu numai în depresiunile sale interioare sau marginale, dar şi pe pantele de sub munte şi cu poziţia geografică la extremitatea sud-

[1] „Numele apelative nu spun nimic sigur în privinţa vîrstei nomenclaturii geografice, chiar dacă aparţin la categoria elementelor moştenite sau a împrumuturilor foarte vechi (afară de cazul cînd ar fi atestate în documente din epoci îndepărtate). De aceea nu le putem utiliza ca argumente istorice şi etnologice, nici măcar în ipoteza că vechimea lor ar fi dovedită pe bază de izvoare documentare. Prezenţa lor într-o regiune nu arată că, pe vremuri, au trăit acolo reprezentanţi de-ai poporului din limba căruia îşi trag originea apelativele în discuţie... (etc.)", I. Iordan, *op. cit.*, p. IX ş.a

[2] Prin asemenea procedee, adică socotind de dată arhaică, anterioare perioadei slave, toponimele romîneşti derivate din apelative de obîrşie autohtonă (*Cîrlige*, *Genune*, *Gruiu*, *Ţarcu* etc., din *cîrlig*, *genune*, *grui*, *ţarc*) prin atribuirea aceleiaşi vechimi toponimelor ca şi apelativelor respective, s-ar putea demonstra că toponimicul *Bucureşti* „cetatea lui *Bucur*-ciobanul" (care e din apelativul *bucur-*, *bucurie*, evident autohton, preroman, existînd şi în albaneză *bukurë* „frumos") este „de origine geto-dacică", deci mult mai vechi decît secolul XV, de cînd se ştie că există localitatea şi numele capitalei R.P.R.

vestică a ţării, lîngă Dunăre, — a fost teritoriul unde continuitatea daco-romană trebuie considerată ca cea mai sigură ; dacă aici n-a existat, ea n-a existat nicăieri aiurea..." (p. 335—6); este cu adevărat „o cetate de munţi" cu numeroase compartimente : depresiuni interne şi periferice mărginite de munţi şi de coline, — centrul dacilor liberi (Sarmizegetusa), teritoriu intens locuit şi bătătorit de ciobanii şi plugarii romîni din vremuri străvechi. În această zonă carpatică, între Olt şi Timiş au apărut şi primele forme de state feudale romîneşti (p. 333—334).

E ştiut şi îndeobşte admis că problema continuităţii, indisolubil legată de cea a etnogenezei romînilor, prezintă încă unele obscurităţi, care însă nu pot fi soluţionate şi elucidate prin elemente documentare (oronime etc.) şi argumente ca cele discutate mai sus. Este necesară o soluţionare pe un plan mai larg şi în principiu, adică elucidînd cu mijloace lingvistice (structura lexicală a limbii romîne în primul rînd) şi istorico-arheologice, natura şi vechimea legăturii etnico-sociale dintre poporul romîn actual şi substratul etno-lingvistic traco-dacic, în funcţie de valoarea şi puterea componentei romane şi a celei slave. În studiul acestor chestiuni delicate şi încurcate, trebuie să plecăm nu de la nişte toponime (oronime), care nu pot fi antice (sînt formaţii din epoca feudală, din elemente lexicale curente în romînă, fie latine şi autohtone, fie slave ori de alt fel)[1], ci de la etapa antică a dezvoltării limbii şi comunităţii etnic-sociale romîneşti, ţinînd seamă de faptul că prezenţa cuvintelor autohtone (din care 70 se regăsesc şi în albaneză) oferă o dovadă concretă despre continuitatea l i n g v i s t i c ă şi e t n i c - s o c i a l ă a populaţiei romîneşti în legătură firească, organică, cu înaintaşii autohtoni, preromani, fără să fie legată de albanezi prin acea presupusă „simbioză albano-romînă" în Dardania, care este o erezie depăşită de ştiinţa limbii. Procesul romanizării populaţiilor autohtone în provinciile carpato-balcanice trebuie înţeles în primul rînd ca un fenomen de î n l o c u i r e (încrucişare) a limbii preromane, în teritoriul illiric şi în cel traco-dacic. După aceasta a urmat, la un interval de vreo 2—3 secole, epoca slavă a Daciei (ca şi a Moesiei, Traciei, Dalmaţiei etc.), cu simbioza s l a v o - r o m î n ă în majoritatea teritoriului de romanizare, anterior infiltrării ungurilor în Pannonia şi în Dacia carpatică. Dacă sînt abordate just realităţile social-economice şi etno-lingvistice ale vieţii rurale, agrar-pastorale, a formelor de „cultură minoră" ale perioadei prefeudale şi feudale timpurii, în care s-a dezvoltat societatea romînească, se va simplifica şi lumina „enigma" artificială care a rezultat din lipsa dezolantă de toponimice antice păstrate de populaţia agrar-pastorală romînească din zona carpato-balcanică. Asemenea lipsă ar indica (după unii) că această populaţie ar fi fost absentă din teritoriile ce ocupă astăzi şi unde nici un toponimic nu este mai vechi de perioada slavă; totul fiind ulterior (localităţi, munţi, cursuri de ape etc.), în afară de puţinele hidronime daco-romane (*Criş, Mureş, Olt, Someş, Timiş*), cu fonetism slavon, deci după alte criterii de evoluţie decît ale limbii populare romanice-romîne. Cea mai veche pătură, în toponimia Romîniei şi antroponomastica romînilor, este din perioada slavă (de origine slavă) şi feudală, ulterioare fazei istorice cînd s-a produs fenomenul etnogenezei romînilor, fiind în majoritate preluată

[1] Se cunoaşte şi recunoaşte azi îndeobşte că „toponimia nu mai poate fi utilizată ca argument suprem şi irefutabil în sprijinul unei teze de felul celor menţionate (continuitatea etc.). Condiţiile de viaţă ale strămoşilor noştri imediat după părăsirea Daciei şi multe secole mai tîrziu nu permiteau păstrarea unui prea mare număr de toponimice latineşti sau băştinaşe. Perindarea atîtor popoare prin ţinuturile de la nordul Dunării trebuia, în mod inevitabil, să ducă la o transformare profundă a celei mai mari părţi din nomenclatura geografică, să schimbe, adică, fundamental situaţia iniţială şi să creeze una nouă, care nu mai poate fi folosită decît parţial şi cu mare prudenţă ca argument etnologic..." I. Iordan, *op. cit.*, p. VII.

de la alte populaţii, în primul rînd slavii. Această situaţie, explicabilă din punct de vedere social-istoric şi cultural, nu poate servi însă nicidecum ca argument împotriva continuităţii etno-lingvistice şi teritoriale a poporului romîn în Dacia carpatică.

I. I. RUSU

STUDII CLASICE, I–IV
(articolele de lingvistică)

Interesul sporit pentru antichitate şi înfiinţarea, în anul 1958, a Societăţii de Studii Clasice din R.P.R. [1] au avut drept urmare apariţia, sub numele de *Studii clasice*, a unor culegeri de articole şi comunicări. Cele patru volume apărute pînă acum — cîte unul în fiecare an, începînd din 1959 — cuprind cercetări din domenii variate dar care se completează reciproc : filologie, istorie veche, epigrafie, istoria filozofiei, istoria dreptului etc.

Profilul complex al publicaţiei explică faptul că studiile filologice, şi anume cele de limbă, care ne interesează aici, reprezintă abia a cincea parte din totalul materialelor. Totuşi varietatea şi valoarea lor ştiinţifică justifică o prezentare de ansamblu.

Una dintre temele Conferinţei Internaţionale de Studii Clasice din 1960, ale cărei lucrări sînt cuprinse în volumul al III-lea al publicaţiei, a fost cea privitoare la populaţiile autohtone ale regiunilor dunărene. Acest fapt se reflectă şi în *Studii clasice* prin prezenţa cercetărilor de lingvistică indo-europeană. Ne vom ocupa întîi de acestea, apoi de cele de limbă greacă şi latină.

Acad. Al. Graur, în comunicarea *Recherches sur le substrat du roumain* (SC III), subliniază dificultăţile studiilor substratului, prudenţa cu care trebuie lucrat în acest domeniu delicat. Autorul indică o condiţie *sine qua non* a metodei de lucru : interpretarea numelor proprii trebuie să ţină seamă negreşit de sensul rădăcinii. Numai alegînd apoi cu severitate etimologiile sigure, se poate crea baza certă care va permite înaintarea în noianul de ipoteze contradictorii emise pînă acum.

Două lucrări ale acad. Vl. Georgiev se referă la substratul balcanic :

În articolul *Raporturile dintre limbile dacă, tracă şi frigiană* (SC II) autorul urmăreşte să stabilească, pe baza hidronimicelor, toponimicelor, a numelor de persoane şi a gloselor, sistemul fonetic al limbilor dacă, tracă şi frigiană şi, confruntîndu-le, să dovedească existenţa limbii dace ca unitate aparte, independentă de celelalte două. Acad. Georgiev emite apoi ipoteza că albaneza e continuarea directă a daco-moesienei, la care s-a adăugat un component iliric.

Schiţată în acest articol, ipoteza este reluată mai pe larg într-un al doilea : *Sur l'ethnogénèse des peuples balkaniques — le dace, l'albanais et le roumain* (SC III). Autorul, sprijinindu-se pe numeroasele corespondenţe dintre sistemul fonetic al daco-moesienei şi cel al albanezei, afirmă că aceasta din urmă provine într-adevăr din daco-moesiană. În felul acesta se explică şi corespondenţele dintre romînă şi albaneză, o dată ce romîna s-a dezvoltat şi ea pe un substrat daco-moesian. Chiar dacă ne aflăm încă departe — şi e firesc — de demonstraţia riguroasă, lucrările savantului bulgar contribuie la scurtarea drumului.

---

[1] Procese verbale ale şedinţelor Societăţii se găsesc în fiecare număr al *Studiilor clasice*.

În aceeaşi sferă de cercetări se situează lucrarea lui C. Poghirc *La valeur phonétique de l'oscillation graphique thrace a/e à la lumière des données des langues balkaniques modernes* (SC III) : Fiind vorba de o versiune franceză remaniată a articolului *Vocalele rom. ă, alb. ë, bulg. ъ şi oscilaţia a/e în grafia cuvintelor trace* (SCL, XI, 1960, 3) amintim numai esenţialul : ezitările între notarea cu *a* sau *e* în numele trace se produc în poziţii fonetice identice cu cele ale sunetului *ă* în rom., *ë* în alb., *ъ* în bulg. : e deci foarte probabilă existenţa în tracă a unui sunet de tipul *ă*, care a supravieţuit în cele trei limbi balcanice.

Tot în legătură cu limba tracă trebuie menţionată şi propunerea de etimologie făcută de I. I. Russu (*Seirenes*, SC IV) pentru gr. Σειρῆνες : la bază ar sta verbul indo-european **g'her-* „a ruga, a dori", iar forma grecească ar reprezenta împrumutul unui cuvînt traco-frigian care se regăseşte şi în numele traco-macedonean al Afroditei : Ζειρήνη.

Articolul lui I. Fischer *La description phonologique des langues disparues (application aux langues de l'Italie centrale)* I (SC IV), versiunea franceză a celui apărut în SCL, XII, 1961, 3, e primul dintr-o serie ; aici se discută şi se stabilesc mai întîi metodele de lucru (interpretarea datelor oferite de istoria alfabetelor şi de etimologie, folosirea inscripţiilor bilingve), apoi modul de alcătuire a inventarului fonemelor vocalice, cu aplicaţie la sistemul vocalic osc.

O implicaţie mai generală are lucrarea lui A. Juret *Variations des consonnes et des voyelles en indo-européen ; leurs conséquences* (SC II). Savantul francez vrea să demonstreze că sonorizarea şi aspiraţia consoanelor nu schimbau sensul rădăcinii indo-europene ; argumentaţia se sprijină pe bogate liste de cuvinte socotite de autor corespondente, ca sens şi fonetism, din miceniană şi greacă, din greacă şi latină (şi de dublete din interiorul fiecărei limbi), cuvinte care se deosebesc totuşi prin aspiraţia sau sonorizarea unei consoane. Sistemul vocalic, la rîndul lui, ar cunoaşte alternanţe altele decît *e/o*/zero. Această înţelegere a situaţiei fonetice indo-europene permite foarte multe supoziţii. Rămîne să se dovedească temeinicia lor.

O serie de articole sînt consacrate limbii eline.

Explicaţia unei aparente asimetrii grafice greceşti este dată de I. Fischer (*Phonèmes et graphèmes vocaliques dans l'orthographe ionienne-attique classique*, SC III). Articolul arată că, pentru vocalele de timbru *e* şi *o*, alfabetul grec posedă cîte trei grafeme (ε, ει, η — ο, ου, ω), capabile să noteze cantitatea vocalei şi, la cele lungi, chiar gradul de deschidere, pe cînd pentru vocalele de timbru *a*, *i* şi *ü* există cîte un singur grafem (α, ι, υ). Explicaţia acestei inegalităţi stă în faptul că diversele foneme de timbru *e*, şi mai ales cele de timbru *o*, sînt folosite foarte frecvent pentru a marca opoziţii morfologice de mare importanţă (între indicativ şi conjunctiv, între desinenţe cazuale la acelaşi tip de flexiune nominală etc.), pe cînd fonemele de timbru *a*, *i*, *u* servesc doar la distincţii lexicale, care se pot prea bine face şi numai cu ajutorul contextului. Articolul demonstrează încă o dată, pe de o parte, stricta necesitate a mijloacelor grafice amintite şi, pe de alta, importanţa primordială a opoziţiilor fonologice folosite în morfologie, faţă de cele exclusiv lexicale.

Articolul Feliciei Vanţ-Ştef *Aoristul sigmatic cu flexiune tematică* (SC IV) îşi propune elucidarea unei discutate probleme de morfologie istorică greacă : apariţia, mai ales în textele vechi, a unor forme neaşteptate de aorist sigmatic cu vocală tematică (neaşteptat, pentru că în indo-europeană aoristul sigmatic e un tip atematic). Aoristul sigmatic cu flexiune tematică reprezintă, arată autoarea, o fază mai veche din evoluţia aoristului sigmatic şi se explică prin ezitările limbii faţă de dificultăţile de pronunţare ivite în adaptarea prototipului indo-european la limba greacă (ataşarea desinenţelor consonantice la un sufix consonantic). O astfel de formă, pe lîngă că făcea posibilă şi uşoară rostirea, adapta şi flexiunea aoristului sigmatic la cea a aoristului radical tematic, tip reprezentat la multe verbe din fondul principal al lexicului grec.

O utilă privire de ansamblu este lucrarea Sebastianei Popescu, *Exprimarea factitivului în limba greacă* (SC IV). Pe lîngă verbele moştenite cu acest sens din indo-europeană, limba

greacă veche foloseşte, pentru exprimarea factitivului, şi o serie de procedee proprii : conferă valoare factitivă sufixului — σκω, creează active factitive paralel cu verbe la origine numai medii şi aoriste sigmatice factitive paralel cu aoriste radicale, foloseşte pe larg denominativele cu sufix -*ịoịe* avînd la bază substantive sau adjective care arată o calitate sau o stare. Dintre acestea, cel din urmă e singurul procedeu viabil şi productiv.

C. Săndulescu, în articolul *Studii asupra onomatologiei ceramice greceşti* (SC IV), analizînd un material de peste 350 de nume de vase din greaca veche, deduce informaţii felurite, atît etimologice, lexicografice şi morfologice, cît şi de interes extralingvistic.

Studiile de limba latină sînt relativ mai numeroase şi din domenii variate.

Savantul polonez Jan Safarewicz, în *Notes de phonologie latine* (SC II), se ocupă de trei aspecte interesante ale sistemului fonologic latin : 1) apariţia fonemului *ü* în latină sub influenţa limbii greceşti şi cu sprijinul vechii ezitări latine între *i* şi *u*, în anumite poziţii, şi dispariţia lui fără urme, o dată cu slăbirea influenţei greceşti. 2) Schimbările succesive în sistemul vocalelor de tip *e*, începînd cu situaţia moştenită din indo-europeană (*ĕ* opus lui *ē*) şi sfîrşind cu opoziţia de grad de deschidere (*ẹ*—*ę*), punctul de plecare al dezvoltărilor romanice. 3) Vocalele nazale latine, poziţia lor slabă corectată temporar de normele de şcoală, dispariţia lor timpurie (sec. II al e.n.).

O precizare interesantă face E. Benveniste în *Génitif et adjectif en latin* (SC II) : exprimarea latină prin adjectiv (derivat de la un substantiv) a posesorului (*urna Veneria, crudelitas regia*) reprezintă o moştenire a stilului înalt, o turnură respectuoasă şi religioasă, pe cînd exprimarea prin genitiv e cea obişnuită, a conversaţiei cotidiene (*urna Veneris, crudelitas regis*).

Un loc aparte îl ocupă o serie de cercetări ale vocabularului latin.

C. Săndulescu (*Cercetări lexicologice asupra lui Celsus*, SC II) analizează modalităţile folosite de Celsus pentru redarea latină a termenilor medicali greceşti (traducere, transpunere perifrastică, cîteodată folosirea termenului latin popular) şi relevă unele particularităţi interesante, ca prezenţa în *De arte medica* a unor cuvinte din la ina vorbită şi a diminutivelor. Autorul socoteşte opera lui Celsus o lucrare originală, nu o simplă traducere sau compilare a unor tratate medicale greceşti.

Interesante observaţii asupra valorii semantice a sufixului *-aticus* face Florica Demetrescu (*Valoarea peiorativă a sufixului* **-aticus**, SC II). După ce îi discută originea, autoarea evidenţiază menţinerea în limbile romanice a nuanţei peiorative pe care o are sufixul în latină (lat. *fanaticus* „nebun”, *volaticus* „nestatornic”, fr. *volage, sauvage*, rom. *tomnatic, fluşturatic*).

Cîteva note de semantică latină :

Domina e stăpîna casei, soţia lui *dominus*, dar titlul acesta nu e potrivit cu lipsa ei de drepturi politice şi juridice. În epoca în care femeia romană începe să iasă de sub tutela soţului, *domina* poate căpăta sensul, în limbaj liric (Horaţiu, Tibul, Ovidiu etc.), de „stăpînă a inimii, iubită”. Studiul are meritul de a lega evoluţia semantică de evoluţia realităţii sociale. (L. Stoianovici, *Semantismul termenului* **domina**, SC IV).

Cuvîntul *quinavicenaria*, atestat o singură dată la Plaut, este o formă haplologică a unui derivat **quinaria vicenaria* de la numeralul *quini viceni* (cf. rom. *Păsări-Lăţi-Lungilă*). Un poet tardiv (Rutilius Namatianus) foloseşte *ordo* cu sensul de „principiu”, restabilind astfel, pe baza asemănării formale, legătura etimologică a substantivului cu verbul *ordior* (a urzi, a începe) nemaisimţită în epoca clasică (I. Fischer, *Note de lingvistică latină*, SC II).

Sintaxei latine îi este închinată cercetarea Mariei Iliescu *O construcţie populară latinească : propoziţia completivă cu conjunctivul fără conjuncţie* (SC II). Această exprimare paratactică, spune autoarea, este viabilă şi larg răspîndită în vorbirea populară. Construcţiile similare romanice par a fi urmări ale ei. Ipoteza ni se pare solidă, mai ales că, aşa cum subliniază

M. Iliescu, categoriile semantice ale verbelor regente sînt aceleaşi ca în latină : *a voi*, *a ruga*, impersonale ca *a se cuveni* etc.

Articolul lui S. Stati *La langue des inscriptions latines de Dacie et de Scythie mineure* (SC III) este o înfăţişare rezumată a rezultatelor expuse în lucrarea sa *Limba latină în inscripţiile din Dacia şi Scythia Minor*, 1961. Ne mărginim să subliniem importanţa unora dintre concluziile lucrării :

1) Căderea consoanelor finale se observă în flexiunea nominală, unde diferenţierea cazurilor se putea face cu ajutorul prepoziţiilor, dar nu în sistemul conjugării, unde finalele erau strict necesare la marcarea persoanei.

2) Desinenţa cazuală unică, generalizată, este pentru declinarea I, *-a* pentru declinarea a III-a, *-e*, ceea ce contrazice teoria persistenţei în romîneşte a desinenţelor clasice de dativ (decl. I *-e* : *case*, decl. III-a *-i* : *vulpi*).

3) Faptele fonetice şi gramaticale relevate în inscripţiile noastre coincid cu cele aflate pe alte teritorii ale Romaniei şi vin să demonstreze încă o dată unitatea latinei vulgare.

Cîteva lucrări tratează aspecte privind două sau mai multe limbi. N. I. Barbu, în *Sincretismul cazurilor în limbile latină şi greacă* (SC I), arată că factorul hotărîtor al sincretismului a fost întrebuinţarea, pe lîngă o formă cazuală, a prepoziţiilor, menită să precizeze sensul special al cazului în contextul dat şi să-l detaşeze dintre celelalte posibile. Astfel, limba a putut abandona treptat desinenţele, devenite nefolositoare, şi a ajuns la sincretism fără nici o primejdie pentru claritatea exprimării. Fenomenul îşi are originea încă în indo-europeana comună şi sfîrşeşte cu limbile moderne care au pierdut complet flexiunea nominală. Acelaşi autor, în *Condiţionalele la indicativ în greacă, latină, romînă* (SC II) socoteşte că, în toate cele trei limbi cercetate, condiţionala cu indicativul serveşte vorbitorului ca să exprime o acţiune al cărei caracter real (sau ireal) îl cunoaşte perfect, dar pe care preferă să o îmbrace într-o formă atenuată. Este de fapt o simulare a ignorării realităţii obiective, cu scopul producerii unui anume efect psihologic.

Un aspect inedit al legăturii între vocabularul limbii greceşti şi cel al altor limbi înfăţişează P. Chantraine în articolul *Interférences de vocabulaire entre le grec et les langues européennes* (SC II). Pentru că unii termeni vechi greceşti circulă în limbi europene cu un anumit sens (μυστικός „mistic", πνευματικός „cauciuc de automobil"), greaca nouă, pentru propriile ei nevoi, se vede silită fie să creeze un derivat (μυστικισμός), fie să recurgă la un împrumut (ἐλαστικόν, λαστιχό în „demotică"), adică ea se află uneori în situatia paradoxală de a nu putea folosi unii termeni de origine pur grecească.

Contributii utile la istoria lingvisticii aduc o seamă de articole. Felicia Vanţ, în *Cîteva probleme de lingvistică şi gnoseologie la filozofii epicurieni* (SC II), apreciază interpretarea pozitivă, materialistă, dată de epicurieni apariţiei şi funcţionării limbii : limba s-a născut din necesitatea de comunicare, este opera colectivităţii şi folosită de colectivitate. Punctul de vedere al epicurienilor, relativ apropiat de al nostru, subliniază încă o dată adevărul că materialismul antic, cu toate limitele sale, ajunge mult mai aproape de interpretarea ştiinţifică decît concepţiile idealiste.

N. Lascu (*Ovidio linguista*, SC III) grupează şi analizează efectele stilistice obţinute de Ovidiu prin folosirea învecinată sau antitetică a unor cuvinte înrudite, prin întrebuinţarea unor sensuri rare, justificate etimologic. Alături de acestea, încercările de a explica nume proprii prin apropieri de cuvinte greceşti arată că Ovidiu avea, ca şi mulţi dintre contemporanii săi, preocupări „lingvistice".

I. Fischer (*Note de lingvistică latină*, SC II) relevă faptul că Priscian, într-un pasaj în care discută rolul aspiratei, foloseşte principiul funcţional.

Cîteva materiale privesc descifrarea scrierii miceniene linearul B.

J. Chadwick (*Context and etymology in Mycenaean interpretations*, SC II) aduce argumente în sprijinul descifrării sale, printre care acela, foarte convingător, că, dacă pentru cuvintele scurte interpretările pot fi mai numeroase (*ka-ko* poate fi κακός sau χάλκος sau poate altceva, necunoscut), în schimb pentru cele lungi avem în general o singură explicaţie posibilă, în condiţii fonetice atît de izbitor asemănătoare cu greaca cum prezintă multe cuvinte (e-te-wo-ke-re-we-i-jo = 'Ετεοκλήιος). Fireşte, argumentul e valabil numai pornind de la ideea că linearul B e o scriere greacă.

A. M. Frenkian explică metoda de lectură a descifratorilor, trece în revistă pe principalii lor detractori şi argumentele invocate, arată caracterul neconvingător al unor interpretări, dar se declară, în concluzie, de acord cu linia generală a descifrării (A. M. Frenkian, *Inscripţiile proto-greceşti în scrierea lineară B şi descifrarea lor*, SC I, *Ideogramele şi determinativele în linearul B*, SC II).

În afară de articole, cercetări şi discuţii, *Studiile clasice* cuprind o serie de rubrici anexe menite să informeze pe cititori despre ultimele noutăţi ale specialităţii lor. Sub titlul *Studiile clasice în lume* a apărut, de pildă, raportul asupra rolului studiilor clasice şi umanistice în educaţie, prezentat în cadrul anchetei instituite de UNESCO (SC III). *Studiile clasice în ţară* grupează discuţii despre activitatea clasiciştilor din R.P.R. (Gh. Bulgăr, *Bimilenarul Ovidiu*, N. I. Barbu, *În jurul traducerilor din clasicii greci şi latini* etc.) şi *Bibliografia clasică romînească*, întocmită de I. Fischer care reuneşte toate lucrările romîneşti legate de antichitatea clasică publicate din 1947 pînă acum. Din bogata rubrică de *recenzii*, menţionăm cîteva titluri :

J. Chadwick, *The Decipherment of Linear B*, Cambridge, 1959 (A. M. Frenkian, SC II).

Emmett L., Bennet Jr., *The Olive Tablets of Pylos*, Salamanca, 1958 (A. M. Frenkian, SC II).

Emmett L., Bennet Jr., J. Chadwick, M. Ventris, *The Knossos Tablets*, 1959 (A. M. Frenkian, SC II).

G. B. Pellegrini, *Le iscrizioni venetiche*, Pisa, 1956 (I. Fischer, SC III).

Vl. Georgiev, *Българска этимология и ономастика*, Sofia, 1960, (I. Fischer, SC III).

V. Pisani, *Storia della lingua greca*, Torino, 1960 (S. Stati. SC IV).

Prin ţinuta ei ştiinţifică, la care contribuie cercetările unor specialişti recunoscuţi din ţară şi de peste hotare, ca şi prin varietatea materialelor de limbă prezentate, publicaţia *Studii clasice* este interesantă, pe lîngă arheologi, filologi clasici, istorici, şi pentru lingviştii neclasicişti.

G. Creţia

ANDRÉ MARTINET, *Éléments de linguistique générale*

(Collection Armand Colin), Paris, 1961, 263 p., in 8° mic.

Apariţia acestui volumaş de proporţii modeste constituie un eveniment în lingvistică. Autorul este astăzi unul din primii lingvişti ai Franţei şi ai lumii. Prin urmare luarea de poziţie din partea sa, în problemele de bază ale specialităţii, nu poate trece neobservată. Faptul că lucrarea e redactată într-un stil sobru, inteligibil pentru orice intelectual, nu o împiedică să fie la nivelul cel mai înalt în ce priveşte prezentarea faptelor, alegerea exemplelor şi interpretarea lor.

Autorul este structuralist; după cum se ştie, există astăzi mai multe specii de structuralişti, destul de deosebite între ele. Şcoala de la Praga, iniţiată de N. S. Trubeţkoi şi R. Jakobson, a fost prima variantă care a pus de cele mai multe ori just problemele şi care are astăzi urmaşi în special în ţările socialiste. Au apărut apoi varietăţi care au introdus unele denaturări metafizice şi idealiste, în primul rînd şcoala descriptivistă americană şi cea glosematică daneză. Puţini lingvişti se preocupă de a studia structura limbilor în istoria ei, şi printre aceştia trebuie citaţi, în ordinea vîrstei, J. Kuryłowicz, R. Jakobson şi A. Martinet.

Acesta din urmă şi-a croit o cale personală, pornind de la şcoala din Praga, dar adoptînd elemente şi metode de la celelalte şcoli. Ca elev al lui Meillet, a primit moştenirea lui F. de Saussure şi prin canalul francez, dar a adăugat idei personale şi a reuşit să creeze o doctrină originală. După cum subliniază el însuşi (p. 7), capitolul privitor la sintaxă este cu totul nou.

O lucrare ca cea de faţă nu poate fi prezentată într-o recenzie, care, oricît de dezvoltată ar fi nu poate constitui decît un rezumat palid. Cititorii trebuie să ia cunoştinţă de carte prin lectură directă. Mi se pare mult mai important altceva. Colectivul care predă lingvistica generală la Universitatea din Bucureşti a avut ocazia să discute mai multe lucrări de aceeaşi natură cu *Elementele* lui Martinet şi în general s-a arătat în dezacord cu ele. Dimpotrivă, cartea de faţă conţine numeroase teze generale cu care ne va fi uşor să ne declarăm de acord în întregime. Încă din prefaţă ne întîmpină declaraţia esenţială că autorul înţelege să se supună faptelor (p. 6), spre deosebire de alţi teoreticieni actuali, care consideră posibil să neglijeze faptele sau chiar să creeze o limbă algebrică fără nici o legătură cu limbile existente. Lingvistul, spune Martinet, se interesează de realitatea fizică a sunetului (p. 39), el are convingerea că vecinii săi înţeleg acelaşi lucru ca şi el prin diversele cuvinte rostite, iar dovada acestui lucru o aduce practica, comportarea lor în situaţiile concrete (p. 41).

Se cunoaşte discuţia, care porneşte de la F. de Saussure, cu privire la *langue*, limbajul, şi *parole*, vorbirea individuală. Adesea în această privinţă s-au luat poziţii idealiste (limbajul e aprioric etc.) şi metafizice : nu există decît vorbirea individuală, sau nu contează decît limbajul. Martinet înţelege în mod just raportul dintre general, limbajul, şi particular, vorbirea : limbajul nu-şi manifestă existenţa decît prin vorbirile individuale, vorbirea nu face decît să concretizeze organizarea limbii ; numai examinînd vorbirea şi comportarea pe care o determină la auditori putem ajunge la cunoaşterea limbajului (p. 30—31).

Autorul prezintă o teorie armonios elaborată a dublei articulaţii a limbii : prima articulaţie priveşte organizaţia cuvintelor în frază, în aşa fel încît, combinînd între ele un număr relativ mic de cuvinte, putem exprima o cantitate nelimitată de idei ; cea de-a doua articulaţie priveşte organizarea în cuvinte a fonemelor care sînt limitate la cîteva zeci şi sînt totuşi suficiente pentru a ne permite să exprimăm tot ce avem de comunicat. Cele două articulaţii sînt independente una de alta, în sensul că nimic nu obligă să se folosească pentru o anumită idee un anumit grup de foneme, ceea ce asigură stabilitatea limbii : în loc ca fonemele să fie legate de sens şi să se schimbe o dată cu nuanţele acestuia, fiecare fonem folosit într-un cuvînt este identificat cu alte foneme, folosite în alte cuvinte, ceea ce înseamnă că nu putem să-l schimbăm într-un cuvînt fără a-l schimba în toate celelalte cuvinte unde apare (p. 22). Dar nu numai că complexul sonor nu e determinat de sens, ci nici sensul nu este un simplu calc al realităţii, de vreme ce fiecare limbă exprimă altfel realitatea, corespunzător unor organizări diferite ale datelor experienţei (p. 15—16). E vorba de felul cum este utilizat materialul fiecărei limbi în parte. Aceasta anulează pretenţiile glosematicienilor de a studia numai relaţiile, fără a ţine seamă de materia limbii.

Limba este o instituţie umană, ea rezultă din viaţa în societate (p. 12). Funcţia ei esenţială este comunicarea, celelalte funcţii sînt secundare, iar funcţia estetică e de-abia evocată

(p. 13), ceea ce înseamnă respingerea ideilor lansate de şcoala idealistă şi de cea neolingvistică. Modalităţile limbii sînt determinate de folosirea ei pentru comunicare : limba s-a format pentru comunicare şi aceasta îi garantează perpetuarea în funcţia ei (p. 184). Evoluţia limbii depinde de evoluţia nevoilor de comunicare ale grupului care o întrebuinţează, iar nevoile de comunicare, la rîndul lor, sînt în raport cu evoluţia intelectuală, socială şi economică a grupului (p. 178). Nu trebuie exagerat rolul afectivităţii : să nu uităm că o inovaţie, ca să fie acceptată, trebuie să se conformeze sau să se integreze în ansamblul obişnuinţelor lingvistice pe care le desemnăm ca structură (p. 201). Prin aceasta se respinge teoria „stilistică"a lui Ch. Bally.

Limba se schimbă fără încetare (p. 34 şi 208); deşi se vede că autorul preferă studiul sincronic, el arată că acesta nu poate face abstracţie de studiul diacronic (p. 7 şi 34—35).

Vom fi de acord şi cu ideea că, pentru a explica schimbările, trebuie să ne adresăm cel mai adesea cauzelor interne, adică relaţiilor între faptele de limbă şi nevoile comunicării, în al doilea rînd influenţelor din partea altor limbi şi numai în al treilea rînd altor date istorice (p. 217), căci structura limbii nu oglindeşte decît cu totul indirect modificările din structura societăţii (p. 194). Fără îndoială însă că trebuie să facem în această privinţă o situaţie aparte vocabularului. Sînt în sfîrşit bucuros să constat că Martinet declară „simplistă" ideea, întîlnită şi în publicaţiile de la noi, că limba se defineşte printr-un stat care o foloseşte (p. 147).

Faptul că găsesc justă poziţia autorului în atît de multe şi atît de importante probleme ale lingvisticii nu înseamnă că sînt de acord cu el, fără nici o rezervă, în toate problemele. Chiar de la început ne întîmpină o idee adesea întîlnită la lingvişti, dar inacceptabilă pentru mine : se afirmă că rolul ştiinţei este de a explica, fără să dea norme. Cel care studiază istoria moravurilor nu trebuie, după Martinet, să-şi dea părerea asupra abaterilor de la morala contemporană, iar lingvistul nu trebuie să spună cum e mai bine să ne exprimăm (p. 9—10). Dar atunci cine să se pronunţe în aceste chestiuni? Ignoranţii, sau nimeni? Şi la ce serveşte ştiinţa, dacă nu luminează activitatea noastră prezentă?

Pasivitatea în faţa problemelor actualităţii creează o disproporţie între capitolele lucrării. De vreme ce limba e făcută pentru a servi ca mijloc de comunicare între oameni în societate, ne-am aştepta să ni se arate pe larg cum se leagă mijloacele de exprimare de ceea ce trebuie exprimat, — prin urmare ar trebui un capitol *limbă şi gîndire* —, şi cum se comportă mijloacele de exprimare faţă de cei pe care-i deservesc şi invers —, prin urmare ar trebui un capitol *limbă şi societate*. Dar autorul declară de la început că nu lingvistul, ci psihologul trebuie să răspundă la întrebarea dacă există gîndire fără limbă (p. 13), şi cam aşa rezolvă în general problemele legăturii între limbă şi gîndire. Două capitole sumare, la sfîrşitul volumului, dau unele indicaţii cu privire la situaţia limbii în societate şi la istoria limbii.

Martinet se ridică (p. 40—41) împotriva acelor lingvişti care încearcă să elimine sensul din cercetările lingvistice. El arată că, cu multă ingeniozitate şi mari sforţări, s-ar putea eventual ajunge la descrierea completă a unei limbi pe care n-o înţelegem, dar acest lucru nu trebuie făcut, pentru că e greu ! Autorul ar fi bucuros dacă s-ar putea elimina din cercetări înţelesul, pentru că ... e vag ! Dar dacă ştie să extragă fonemele din multitudinea de sunete, de ce crede că nu s-ar putea extrage sensurile din multitudinea de note ale obiectelor? Ceea ce am arătat mai sus, după Martinet, cu privire la imposibilitatea de a face abstracţie de materialul sonor (pentru că se împleteşte în chip original, în fiecare limbă, cu înţelesul) este valabil şi pentru a dovedi că e imposibil să facem abstracţie de înţeles.

Interesul lui Martinet se concentrează asupra problemelor de formă : descrierea elementelor limbii, cu preferinţă vădită faţă de foneme, de la care porneşte întreaga expunere. Acest lucru are unele urmări nedorite. Autorului nu-i scapă că ar fi logic să înceapă descrierea cu ceea ce avem de comunicat (p. 44). Dar preferă să înceapă cu descrierea sistemului fonologic, pentru că fonemele sînt mai uşor de observat (p. 45), de aceea analiza morfemelor e făcută tot din

punctul de vedere fonologic. Astfel, vrînd nevrînd, fonemele devin elementul cel mai important al limbii.

Pe cale empirică, ştim să deosebim complexele cu înţeles lexical de cele cu înţeles gramatical. Orice copil, călăuzindu-se după înţeles, poate spune că în expresia *umblu pe stradă*, cuvintele *umblu* şi *stradă* au înţeles lexical (sînt *lexeme*, după terminologia adoptată de Martinet), în timp ce *pe* este o prepoziţie, deci un instrument gramatical (*morfem*, după aceeaşi terminologie). Calea formală a descriptiviştilor americani, folosită şi de Martinet, este mult mai complicată. Constatăm că după *pe* putem să punem foarte multe cuvinte (*cîmp*, *drum*, *cărare*, *uliţă*, *mal*, *trotuar* etc.) deci un „inventar nelimitat", şi că pe de altă parte cuvintele acestea nu apar foarte des în texte. Ele se vor numi *lexeme*. Dimpotrivă, *pe* nu poate alterna decît cu puţine cuvinte (*în*, *lîngă*, *prin* etc.), dar complexele de acest fel sînt foarte frecvente în texte. Ele se vor numi *morfeme*. Există însă lexeme foarte mult folosite, eventual cu multe înţelesuri (despre înţeles nu ni s-a spus, evident, nimic) şi există morfeme rar întrebuinţate, unele numai în contexte limitate (rom. *întru*, fr. *fors*). Aşa au fost de exemplu pluralele romîneşti în *-uri*, pe vremea cînd nu existau decît cele cîteva neutre care fuseseră teme latineşti în *-s-* (*frig*, *piept*, *timp*). Autorul a văzut obiecţia şi notează just (p. 136) că ceea ce astăzi e foarte rar poate deveni mîine frecvent şi adaugă că nu importă atît numărătoarea, cît faptul că complexul aparţine unei serii deschise sau închise. Dar de unde ştim aceasta? Evident, din analiza empirică, deci nu mai avem nevoie de cea descriptivistă.

Se poate uşor constata că obiecţiile mele privesc mai mult ceea ce lipseşte din carte decît ceea ce se cuprinde în paginile ei. Aceasta revine la a spune, ceea ce am anunţat, de la început, că sîntem în faţa unei lucrări de mare valoare, care merită să fie citită cu atenţie şi folosită pentru a se ajunge la o concepţie justă cu privire la problemele limbii.

Acad. Al. Graur

T. A. DEGTEREVA. *Пути развития современной лингвистики*. Книга первая. *Пути развития советского языкознания в области индоевропейской проблематики* (Căile de dezvoltare a lingvisticii contemporane. Cartea I. Căile de dezvoltare a lingvisticii sovietice în domeniul indo-europenisticii).

Academia de ştiinţe sociale de pe lîngă C.C. al P.C.U.S., Moscova, 1961, 215 p.)

Cartea de faţă reprezintă o parte dintr-o lucrare mai amplă, consacrată unor aspecte ale lingvisticii contemporane. In acest studiu se analizează felul în care s-a constituit "structura vorbirii indo-europene, relevîndu-se grupările etno-lingvistice care au participat sub diverse forme la elaborarea acestui sistem de limbi" (p. 3). Autoarea încearcă de asemenea să stabilească teritoriul în care au apărut şi s-au răspîndit popoarele indo-europene.

În *Introducere* (p. 5—8) se scoate în evidenţă că datorită marii varietăţi de metode şi procedee de analiză a faptelor de limbă de care dispune lingvistica contemporană se vor putea rezolva numeroase probleme nesoluţionate sau greşit soluţionate în secolul al XIX-lea, şi chiar în primele decenii ale secolului al XX-lea, din cauza materialului lingvistic insuficient prelucrat şi a folosirii exclusive a metodei comparative-istorice.

Unele probleme ale lingvisticii contemporane au apărut însă în ultimul timp, nefiind observate în trecut.

Considerăm justă sublinierea pe care o face autoarea în primul capitol *Principalele teze teoretice ale etapei neogramatice* şi anume că lingvistica contemporană s-a dezvoltat pe terenul pregătit de neogramatici. Neogramaticii din secolul trecut au creat acea temelie pe care s-au construit cele mai importante teorii lingvistice contemporane. În genere nu trebuie subapreciată continuitatea dintre teoria neogramatică a limbii şi curentele de seamă din lingvistica contemporană. Înţelegerea neogramatică a proceselor de dezvoltare a limbii, precum şi procedeele de analiză ştiinţifică a diferitelor fapte nu reprezintă numai o particularitate distinctivă a uneia din numeroasele şcoli, ci o etapă necesară în formarea lingvisticii ca ştiinţă independentă. Sistemul de teze ale neogramaticilor (a treia generaţie a reprezentanţilor lingvisticii comparative-istorice) se caracteriza, în primul rînd, prin *psihologismul individualist* în interpretarea fenomenelor de limbă, prin deosebita prudenţă în a trage concluzii şi în a face generalizări. Eforturile lor erau îndreptate în mod consecvent spre o continuă completare a fondului de fapte supus în prealabil prelucrării lingvistice şi spre sistematizarea scrupuloasă a acestor fapte în planul comparaţiei istorice. Dintre problemele teoretice generale, neogramaticii erau preocupaţi în special de *esenţa* limbii. În tratarea acestei probleme, ei au părăsit concepţia, dominantă pe atunci, a caracterului biologic al limbii, proclamînd limba drept manifestare a *psihicului individual* al omului, iar lingvistica, o ştiinţă cultural-istorică. De aici apare una din contradicţiile fundamentale ale acestei şcoli : deşi limba se creează în procesul manifestărilor spirituale ale individului şi independent de activitatea altor indivizi, totuşi ea serveşte ca mijloc de comunicare şi de fixare, de transmitere a rezultatelor activităţii de la un om la altul şi de la o generaţie la alta. De aceea limbii îi sînt proprii nu numai calităţi de ordin spiritual, ci şi calitatea de materie fizică. Această din urmă calitate ne dă posibilitatea să întreprindem asupra limbii observaţii minuţioase şi exacte. Problemele generale ale lingvisticii trebuie să reiasă din observarea faptelor materiale, urmînd ca tot ce depăşeşte limitele acestor fapte să se excludă din sfera de cercetare a limbii, ca fiind imposibil de demonstrat. Trebuie eliminat aşadar studiul unor probleme ca : apariţia vorbirii umane, a formanţilor gramaticali etc., întrucît rezolvarea lor se bazează numai pe ipoteze, fără o confirmare faptică. Neogramatica proclamă lingvistica ştiinţă exactă care operează cu fapte riguros verificate. Consecvenţi acestui principiu, neogramaticii ating un înalt grad de precizie în generalizări particulare ale materialului lingvistic.

Pe bună dreptate subliniază T. A. Degtereva că unul din rezultatele pozitive ale activităţii lor a constituit dezvăluirea schimbărilor sonore în istoria tuturor limbilor indo-europene. Astfel trebuie amintit studiul, de deosebită importanţă, al lui Karl Verner (1846—1896) *O excepţie din prima mutaţie a consoanelor*. Lingvistul danez stabileşte că limba germană comună de bază a continuat să aibă accent indo-european liber chiar după ce a început să acţioneze mutaţia consoanelor. T. A. Degtereva subliniază că acest studiu se remarcă nu atît prin teoria pe care o formulează, cît prin metodica de cercetare, caracterizată printr-o riguroasă argumentare ştiinţifică. Studiul lui Verner demonstrează cu prisosinţă că lingvistica poate obţine rezultate importante aplicînd metoda comparativă-istorică.

Altă lucrare care a exercitat o deosebită înrîurire asupra lingvisticii neogramatice a constituit-o monografia de proporţii reduse, dar de o excepţională însemnătate teoretică a lui Johannes Schmidt (1843—1901), monografie consacrată relaţiilor de rudenie între limbile indo-europene (*Die Verwandtschaftverhältnisse der indo-germanischen Sprachen*). Schmidt consideră că este necesar să se renunţe la ideea unui arbore genealogic al limbilor indo-europene şi susţine că răspîndirea lor s-a făcut în formă de valuri sau de cercuri concentrice, care deveneau tot mai slabe pe măsura depărtării lor de centru.

Merită subliniat faptul că această lucrare a avut o puternică înrîurire asupra concepţiilor şi a stilului de muncă ale unui mare număr de reprezentanţi ai lingvisticii comparative-istorice şi îndeosebi asupra acelora care şi-au manifestat opoziţia faţă de neogramatici. Astfel, cunoscutul

lingvist austriac Hugo Schuchardt (1842—1927) a elaborat sub impulsul lucrării lui Schmidt teoria despre rolul amestecului limbilor. Deşi a alunecat pe poziţii idealiste, Schuchardt a reuşit să dea lucrări de valoare, mai ales atunci cînd s-a abătut de la propriile sale teorii metafizice (vezi Al. Graur şi L. Wald, *Scurtă istorie a lingvisticii*, p. 73).

Tot sub influenţa lui Schmidt a apărut şi aşa numita teorie a substratului, care a fost preluată, în bună parte, de lingvistica spaţială italiană. Şi mai strîns legată de concepţia lui Schmidt este şcoala lui Frings din Republica Democrată Germană, şcoală care promovează teoria spaţiilor şi a centrelor de limbă.

N. S. Trubeţkoi (1890—1938) în lucrarea sa *Gedanken über das Indogermanenproblem* (republicată în „Вопросы языкознания" 1/1958) încearcă să găsească aplicaţii ale teoriei lui Schmidt în ce priveşte raporturile limbilor indo-europene cu cele neindo-europene. Trubeţkoi dezvoltă o teorie originală cu privire la dispunerea geografică „în lanţ" a familiilor de limbi. Conform acestei teorii, structura limbilor indo-europene reprezintă o verigă de legătură între limbile uralo-altaice şi cele mediteraneene ; de aceea, el socoteşte că apariţia limbilor indo-europene trebuie să fie localizată undeva între regiunea familiilor limbilor uralo-altaice şi cea a familiilor mediteraneene. Trebuie arătat totuşi că nu toţi specialiştii sovietici au fost de acord cu criteriile enunţate de Trubeţkoi pentru determinarea limbilor indo-europene. (Vezi „Вопросы языкознания" 1/1958).

Lingvista sovietică scoate în evidenţă faptul că etapa neogramatică în dezvoltarea lingvisticii ca ştiinţă socială de sine stătătoare a fost marcată de două realizări deosebit de importante, care au determinat progresul ulterior al gîndirii lingvistice : relevarea schimbărilor sonore regulate în istoria fiecărei limbi indo-europene şi elaborarea unei metode strict ştiinţifice, relativ exacte, de reconstituire a formelor iniţiale gramaticale şi lexicale.

Trebuie recunoscut totuşi, arată acad. Iorgu Iordan, că teoriile neogramaticilor însemnau un progres real faţă de starea anterioară a studiilor lingvistice, mai cu seamă prin proclamarea cîtorva principii, care s-au aplicat curînd de către adepţii şcolii noi, precum : cercetarea de preferinţă a graiurilor vii, participarea elementului psihic la producerea modificărilor lingvistice, existenţa limbii în şi prin oamenii care o vorbesc ş.a. (*Lingvistica romanică*. Bucureşti, 1962, p. 25).

Un rol deosebit în dezvoltarea lingvisticii contemporane l-a jucat şcoala neogramatică rusă în frunte cu F. F. Fortunatov (1848—1914) la Moscova şi I. A. Baudouin de Courtenay (1845—1929) la Kazan şi Petersburg. Aceşti mari lingvişti au elaborat teorii noi, care modifică esenţa neogramatismului, făcînd ca şcolile din Rusia să se impună pe plan european. Astfel, ideea lui Fortunatov despre *funcţionalismul formei* a stat la baza atît a funcţionalismului istoric (Mayer ş.a.), cît şi a funcţionalismului structural. Relevarea formei cuvîntului din corelaţia membrelor paradigmei a reprezentat elementul nou care a dus la înţelegerea limbii ca sistem, ca un întreg în care componenţii se găsesc în strînsă interacţiune.

Ca urmare a activităţii neogramaticilor, ştiinţa acumulase un vast material de fapte. Se punea însă întrebarea ce trebuia făcut cu acest imens material. Erau necesare metode noi pentru interpretarea lui. Autoarea consideră că prima victimă a acestor fenomene de criză a constituit-o trecerea indo-europenisticii — această creaţie a neogramaticilor — la periferia preocupărilor lingvistice. În adevăr, indo-europenistica a cedat locul *lingvisticii generale* şi *studiului descriptiv al limbilor*. Dar dialectica dezvoltării ştiinţei este de aşa natură, încît în urma acestor căutări orientate împotriva indo-europenisticii se conturează căi largi pentru dezvoltarea lingvisticii indo-europene cu problemele ei noi, deosebit de însemnate pe plan teoretic.

Al doilea capitol al cărţii *Perioada de căutări* este închinat anilor 1917—1924, timp în care lingviştii sovietici s-au străduit să găsească noi căi de dezvoltare a ştiinţei despre limbă. În aceşti ani activitatea practică a lingviştilor sovietici era îndreptată, în primul rînd, spre stu-

dierea şi descrierea limbilor neindo-europene ale diferitelor popoare din Uniunea Sovietică. Autoarea relevă activitatea, în această perioadă, a lui N. I. Marr (1864—1934), reprezentant al lingvisticii caucaziene şi semitice, care recunoştea meritele indo-europenisticii în dezvoltarea lingvisticii, dar socotea că aceste merite rămîn valabile exclusiv pentru trecut. După părerea lui, ieşirea din impasul în care se afla ştiinţa despre limbă putea fi înfăptuită numai de lingvistica iafetită. În cartea pe care o recenzăm se acordă un spaţiu destul de mare diferitelor aspecte ale studierii aşa-numitelor limbi iafetite.

Marr a abordat şi spinoasa problemă a originii indo-europenilor, în legătură cu care a formulat, pe la mijlocul deceniului al treilea, un şir de teze care „s-au dovedit fatale atît pentru prestigiul savantului, cît şi pentru soarta teoriei iafetite" (p. 26). El afirmă fără nici un fel de dovezi că limbile indo-europene nu reprezintă o familie distinctă de limbi, ci un stadiu al unui proces glotogonic unic, stadiu precedat de limbile iafetite.

T. A. Degtereva subliniază însă că, datorită lui Marr, ideea substratului caucazian în sistemul limbilor indo-europene a dobîndit mulţi adepţi. Ea consideră că teoria iafetită a subminat teoria germană a originii nord-europene a indo-europenilor, tocmai pentru că a atras atenţia asupra marelui număr de elemente caucaziene în limbile indo-europene. Totodată s-a consolidat ipoteza că leagănul popoarelor indo-europene trebuie căutat în sud-estul Europei sau, după cum arăta cunoscutul lingvist şi arheolog ceh B. Hrozný, la nord de Marea Neagră, teorie dominantă astăzi, după părerea autoarei, în ştiinţă. În legătură cu aceasta trebuie să subliniem că teoria privitoare la elementele caucaziene în sistemul limbilor indo-europene a fost susţinută şi de N. S. Trubeţkoi. El a arătat că limbile indo-europene s-au depărtat tot mai mult în dezvoltarea lor istorică de limbile est-caucaziene de azi şi se apropie de limbile ugro-finice şi altaice (vezi „Вопросы языкознания", 1958, nr. 1, p. 76).

În capitolul III al lucrării se tratează *Teoria procesului glotogonic unic şi teoriile sintactice.*

Autoarea socoteşte că, în urma cercetărilor făcute de savanţii sovietici, prima treaptă de dezvoltare a limbilor s-ar caracteriza prin lipsa de diferenţiere formală a unităţilor lexicale. Primele mijloace de exprimare sintactică a gîndirii au fost, probabil, extralingvistice (circumstanţa concretă în care avea loc enunţul şi gestul care îl însoţea), şi numai mai tîrziu au căpătat caracter lingvistic — destul de elementar — intonaţia şi ordinea fixă a cuvintelor. Numai după foarte multă vreme, în epoca formării familiilor de limbi, s-au adăugat la mijloacele mai sus-arătate indicii formali care, în primul rînd, au diferenţiat categoriile verbale din cadrul temelor lexicale, iar în al doilea rînd, au contribuit la apariţia unei opoziţii formale între verb şi temele nominale.

După A. Cikobava, este posibilă şi altă cale (vezi *Structura primară a temelor nominale în limbile cartvelice*, Tbilisi, 1942) : la început s-au diferenţiat temele nominale prin formarea cazurilor complementului direct, constituindu-se opoziţia gramaticală între nume şi unităţile lexicale iniţial amorfe în funcţie de predicat. Aceasta a dus cu timpul la apariţia sistemului verbal şi, în unele cazuri, a categoriilor diatezei. Dar, indiferent de căile de fixare a tipului sintactic, categoria gramaticală hotărîtoare a fost aceea a *tranzitivităţii verbului*, care constituie factorul gramatical fără de care e de neconceput însăşi existenţa limbii ca mijloc de comunicare.

Autoarea sovietică arată că indicii formali ai *tranzitivităţii* acţiunii nu sînt legaţi în mod obligatoriu de verb, întrucît această categorie are origine preverbală. Tranzitivitatea are diverse posibilităţi de a deveni un element al structurii gramaticale : locul fix al numelui cu rol de subiect şi obiect, deosebirea formală a verbelor tranzitive de cele intranzitive cu ajutorul afixaţiei, un indice special adăugat la numele cu funcţie de subiect. În acest din urmă caz avem a face cu aşa-numitul *caz ergativ*, spre deosebire de numele fără indice cu funcţie de subiect pe lîngă verbele intranzitive şi de complement direct pe lîngă cele tranzitive. Cu timpul, datorită

analogiei, poate avea loc *unificarea* formei cazuale a numelui cu rol de subiect atît pe lîngă verbele tranzitive, cît şi pe lîngă cele intranzitive. O consecinţă a acestui proces este distrugerea categoriei tranzitivităţii în favoarea dezvoltării construcţiei nominative.

Categoria tranzitivităţii se poate exprima, în sfîrşit, printr-un indice special pe lîngă numele cu funcţie de complement direct. Astfel se creează opoziţia dintre acuzativ şi cazul cu formă zero. Acesta din urmă apare în funcţie de subiect în toate propoziţiile, indiferent dacă verbul e tranzitiv sau intranzitiv. Dacă procesul constituirii cazurilor este însoţit şi de apariţia unor caracteristici formale ale verbelor, se formează şi categoriile diatezei.

În felul acesta poate avea loc trecerea de la structura ergativă la cea nominativă a propoziţiei ; dar această trecere poate apărea chiar de la început, pe calea transformării temelor amorfe în procesul constituirii morfologiei limbii.

În procesul evoluţiei limbilor, un loc important îl ocupă contactul dintre ele. În virtutea acestor legături, este posibilă îmbinarea diferitelor principii de structurare a tranzitivităţii. Cu timpul, unul dintre principii devine precumpănitor, celelalte fiind reduse la situaţia unor relicve, reprezentînd o stare mai veche. Iată de ce este necesar să se cerceteze în sistemul unui grup de limbi înrudite elementele rudimentare ale construcţiilor sintactice, înţelegîndu-se prin „rudimentar" nu relicvele stadiilor vechi ale limbii, ci diverse procese sintactice care au fost începute, dar n-au fost duse pînă la capăt.

În capitolul al patrulea este dezbătută *Problema fenomenelor rudimentare* (абортивных) *în sintaxa vechilor limbi indo-europene.* Cel care vrea să cerceteze probleme de glotogonie ale sintaxei are de ales numai între două principii : *teoria stadială*, care nu satisface cerinţele lingvisticii contemporane, şi *teoria uniunilor de limbi* (nu a substratului în sensul propriu al cuvîntului), care rezidă în relevarea formelor şi posibilităţilor de interacţiune a limbilor tipologiceşte diferite, în vechea perioadă a existenţei lor comune. În legătură cu acest din urmă principiu se pune problema penetrabilităţii sintaxei. O contribuţie deosebit de importantă în această chestiune a fost adusă de lingvistul sovietic B. A. Serebrennikov, care a arătat că particularităţile sintactice pot fi uşor împrumutate. Ocupîndu-se de ordinea impenetrabilităţii împrumuturilor în limbă, acad. Al. Graur stabileşte următoarea ordine : morfologia, fonetica, formarea cuvintelor, sintaxa, fondul principal, masa vocabularului (*Studii de lingvistică generală*, Bucureşti, 1960, p. 274).

Autoarea aplică teza penetrabilităţii sintaxei la istoria subiectului şi a complementului direct în limbile indo-europene. În aceste limbi cel mai vechi strat morfologico-sintactic îl constituie aşa-numitele teme eteroclite, care se caracterizează, din punct de vedere formal, prin opoziţia dintre cazurile oblice şi cele directe. Această opoziţie este exprimată prin alternanţa consoanelor *-r/-n*, prima pentru cazurile nominativ şi acuzativ, nediferenţiate formal, a doua pentru cazurile oblice. Se ştie însă că E. Benveniste (*Origines de la formation des noms en indo-européen*, vol. I, Paris, 1935) a demonstrat în mod convingător că indicii formali ai temelor eteroclite, cu tot caracterul lor arhaic, nu-şi au originea în aşa-numita limbă indo-eruopeană de bază. Trebuie subliniat de asemenea caracterul de rudiment al declinării eteroclite, fluctuaţia de la o limbă al alta a numărului de cuvinte cuprinse în această declinare, extrema instabilitate şi dispariţia ei fără urme într-un stadiu ulterior de dezvoltare. Toate acestea pot pleda în favoarea provenienţei ei străine. În această direcţie trebuie amintit că alternanţa consoanelor, cu rol de funcţiune gramaticală, înrudeşte limbile indo-europene cu cele ugro-finice. Interesant e faptul că nucleul grupului de teme eteroclite, chiar şi prin aspectul său material, a fost comun ambelor familii de limbi, şi aceasta într-o perioadă foarte îndepărtată. Mai mult decît atît. În limbile ugro-finice pot fi relevate apropieri de un tip de declinare mai tîrziu decît cel eteroclitic care are la bază opoziţia dintre nominativul în *-s* şi acuzativul în *-m* (caracteristică pentru vechile limbi europene). Dar atît declinarea eteroclitică, cît şi urmele construcţiilor *-s/ -m*

arată autoarea cărţii, au în limbile ugro-finice un caracter şi mai rudimentar decît în limbile indo-europene vechi. Autoarea găseşte explicaţia în faptul că limbile indo-europene au servit numai ca factori intermediari în difuzarea acestor modele sintactice pornind dintr-un anumit centru, probabil Caucazul.

În ce priveşte corelaţia cazuală *-s/-m*, specialiştii sînt azi, în genere, de acord că acest fenomen nu poate fi explicat nemijlocit cu ajutorul materialului limbilor indo-europene. Esenţialul nu constă desigur în latura sonoră (*-s* / *-m*), ci în principiul întrebuintării acestor indici gramaticali. Din acest punct de vedere corelaţia *-s/-m* prezintă o extraordinară asemănare cu principiul construcţiei ergative din limbile caucaziene. Într-adevăr, esenţa construcţiei indo-europene *-s* / *-m* constă nu în opoziţia a două cazuri de bază, ci în faptul că această opoziţie se observă numai la cîteva grupuri de substantive şi anume la acelea care, prin semantica lor, sînt capabile să joace rol de subiect pe lîngă verbe tranzitive.

Construcţia ergativă a reprezentat un fenomen rudimentar şi trecător în limbile indo-europene, ceea ce dovedeşte încă odată că a apărut sub influenţa contactului intens cu limbile în care ea constituia un principiu de bază în structura categoriei tranzitivităţii. De aci nu rezultă că leagănul popoarelor indo-europene trebuie căutat în Caucaz, dar nu încape îndoială că aceste popoare au trecut, într-o măsură mai mare sau mai mică, prin filtrul etnic şi lingvistic al mediului caucazian.

Lingvistica sovietică a repurtat mari succese în studiul tipologiei limbilor indo-europene. Acest domeniu are o importanţă primordială pentru rezolvarea problemelor glotogonice ale indoeuropenisticii, mai mare poate chiar decît cercetarea limbilor indo-europene de pe teritoriul vechii Anatolii, limbi cărora li se acordă în momentul de faţă o deosebită importanţă.

Autoarea arată că dominaţia concepţiei stadiale asupra dezvoltării limbii, în deceniul al patrulea, a limitat posibilităţile creatoare ale lingviştilor sovietici. De aceea în acea perioadă se caută o ieşire de compromis din teoria vulgar-mecanicistă a alternării aşa-numitelor formaţii de limbă în concordanţă cu schimbarea formelor orînduirii sociale. În continuare se arată că această soluţie a fost găsită în domeniul geografiei lingvistice, care permitea, pe de o parte, să se păstreze unele elemente ale teoriei marriste, îndeosebi ale etapei ei timpurii, şi pe de alta, deschidea accesul spre o adevărată muncă de cercetare teoretică. În pofida unei anumite tangenţe cu marrismul, geografia lingvistică sovietică din acei ani a constituit o reacţie oarecum disimulată faţă de metodele arbitrare de cercetare, promovate de Marr. Geografia lingvistică sovietică a căutat, într-o anumită măsură, să stabilească şi sub acest raport un contact cu cercetările respective de peste hotare. Se ştie că geografia lingvistică a apărut şi s-a dezvoltat în ţările apusene ca o formă de înlăturare a crizei indo-europenisticii, fiind legată în mare măsură de critica neogramatismului.

În 1935, Academia de Ştiinţe a U.R.S.S. a luat iniţiativa întocmirii atlasului limbii ruse. Ca o primă etapă, s-a alcătuit o lucrare preliminară care să permită ulterior trecerea la lucrări de amploare. În acest scop s-a efectuat, în 1936, o anchetă dialectologică în regiunea lacului Seligher, urmată de editarea *Atlasului lingvistic al regiunii lacului Seligher*. În general, autorii atlasului au adoptat metoda folosită de Engels în lucrarea sa *Dialectul franconic*. Aici Engels lua în consideraţie, în egală măsură, aspectul fonetic şi cel lexical.

La baza analizei, Engels a pus fenomenul fonetic cel mai caracteristic pentru limba veche germană de sus şi anume cea de-a doua mutaţie consonantică, urmărindu-i răspîndirea pe teritoriul vechilor dialecte germane de-a lungul Rinului, marea arteră comercială de altădată. Întrucît primele cuvinte care au suferit mutaţia desemnau noţiuni legate de viaţa comercială, Engels a tras concluzia că vechii franci întreţineau legături economice strînse cu un trib de altă limbă, care în pronunţarea cuvintelor germane substituia anumite sunete.

În esenţă, *Dialectul franconic* reprezintă prima lucrare serioasă cu caracter teoretic în domeniul geografiei lingvistice în care se îmbină organic analiza profundă, multilaterală a faptelor de limbă cu interpretarea lor social-istorică.

Autorii atlasului s-au orientat în parte şi după tradiţiile dialectologiei ruse prerevoluţionare, precum şi după principiile lui Gilliéron.

Cu toate că reprezentanţii geografiei lingvistice sovietice au avut o apreciere negativă pentru atlas, autoarea consideră că orientarea teoretică a acestei lucrări a fost justă şi constructivă.

În continuare, se analizează principiile care au stat la baza *Atlasului graiurilor populare ruse din regiunile centrale de la răsărit de Moscova*. elaborat sub redacţia lui R. I. Avanesov. Dialectologii sovietici au acordat de asemenea atenţie lucrărilor de germanistică şi romanistică. Printre acestea din urmă merită să fie amintit atlasul moldovenesc de sub redacţia lui A. G. Piotrovski, V. S. Sorbale, R. I. Udler, V. A. Lisiţki, V. F. Melnik, în curs de elaborare.

Curentul semasiologic sau istoric este supus în lucrarea de care ne ocupăm unei analize multilaterale. Se arată că în lucrările lui I. I. Sreznevski şi M. M. Pokrovski — din ultimele decenii ale secolului trecut — se găseşte formulată teza despre legătura dintre istoria limbii şi istoria poporului. Pokrovski are meritul de a fi elaborat, înaintea altor lingvişti, teoria cîmpurilor semantice.

În ce priveşte dezvoltarea studiilor de semasiologie, autoarea consideră că la finele deceniului al patrulea şi în deceniul al cincilea, s-a conturat în lingvistica sovietică un curent semasiologic de un tip deosebit. Acesta ar putea fi definit ca *etnoistoric*, pentru a sublinia, pe de o parte, unele afinităţi cu etnolingvistica, iar pe de alta, pentru a scoate în evidenţă deosebirea faţă de poziţia antiistorică a etnolingvisticii burgheze. Curentul acesta pleacă de la premisa că un fapt lexical interpretat corect constituie un mijloc de cunoaştere a realităţii istorice concrete.

Autoarea face referiri speciale la operele lui V. V. Vinogradov despre lexicul limbii ruse în secolele XVIII şi XIX, la lucrările de germanistică ale lui M. M. Guhman şi la studiile lui V. I. Abaev, din domeniul iranisticii.

Interesantă ni se pare discuţia care se face în jurul procesului semantic *fiu — tînăr rob — sclav*, proces care îşi are originea încă într-o fază preindo-europeană. Evoluţia semantică reflectă legătura cu sclavia patriarhală, orînduire care a conferit, în genere, cuvintelor care desemnau *munca* un colorit emoţional de *povară*, *suferinţă*.

Ultimul capitol este intitulat *Analiza critică a teoriilor originii indo-europenilor*. După cum se ştie, în lingvistică, ca şi în arheologie, nu există încă un punct de vedere unic în ce priveşte teritoriul de bază al popoarelor indo-europene. Ipoteza originii asiatice a acestor popoare a fost respinsă încă din secolul trecut.

Unii savanţi consideră că locul de baştină al indo-europenilor ar fi Europa, alţii opiniază pentru sud-estul Europei sau pentru Germania centrală (şi chiar Scandinavia); ultima ipoteză este infirmată de datele lingvisticii şi ale arheologiei. În genere, sînt interesante argumentele aduse de autoare în sprijinul ipotezei că sud-estul Europei ar fi fost teritoriul de origine a indo-europenilor, de unde s-au răspîndit în Europa şi în Asia.

În întreaga lucrare, T. A. Degtereva a reuşit să aplice tezele materialismului istoric la ultimele cuceriri ale arheologiei şi lingvisticii. Autoarea a scos în evidenţă aportul lingvisticii sovietice la tezaurul ştiinţei mondiale. Am fi dorit totuşi ca unele capitole să fie mai dezvoltate (de ex. capitolul în care se face o analiză critică a teoriilor originii indo-europenilor).

I. Rizescu şi *V. Solomon*

SIEGMUND A. WOLF, *Großes Wörterbuch der Zigeunersprache* (*romani tšiw*). *Wortschatz deutscher und anderer europäischer Zigeunerdialekte*.

Mannheim, Bibliographisches Institut, [1960], 287 p.

Dicţionarul lui S. A. Wolf cuprinde material provenit din dialectele şi graiurile ţigăneşti vorbite în majoritatea ţărilor Europei. În lista izvoarelor (p. 34—35) figurează numele a peste 40 de autori, dintre care unii cu contribuţii (tipărite sau manuscrise) privitoare la două sau chiar trei dialecte. În plus, au fost utilizate lucrări care nu sînt incluse în lista menţionată şi care, în corpul dicţionarului, sînt indicate prin numărul de ordine din bibliografia lui George F. Black (*A Gypsy Bibliography*, Liverpool, 1914). O parte a materialului a fost adunată de autor (uneori, cu ajutorul magnetofonului). Nu au fost folosite culegerile de material din dialectele care, fiind, după părerea autorului, „sehr eigenständig", ar fi oferit posibilităţi reduse de comparare cu alte dialecte. Poate că aşa se explică lipsa cunoscutei lucrări a lui John Sampson, *The Dialect of the Gypsies of Wales*..., Oxford, 1926 (deşi graiurile ţigăneşti din Anglia sînt reprezentate în dicţionar prin material extras din alte lucrări). Mai regretabilă este lipsa lucrărilor privitoare la graiurile ţigăneşti din Uniunea Sovietică ; ne gîndim, mai ales, la lucrările lui M. V. Serghievski şi ale lui A. P. Barannikov, înainte de toate la lucrarea celor doi autori *Цыганско- русский словарь*, Moscova, 1938, care cuprinde aproximativ 10.000 de cuvinte.

Pentru graiurile vorbite de ţiganii din Romînia, autorul a folosit, în primul rînd, cartea lui C. J. Popp Serboianu, *Les Tsiganes*..., Paris, 1930, socotită de autor printre cele mai bune („vorzüglichste" ; p. 9), ceea ce ni se pare exagerat (vezi, cu privire la această lucrare, observaţiile critice întemeiate ale lui Şt. Paşca, în « Dacoromania », VII, 1931—1933, p. 411—413 şi, în special, ale acad. Al. Graur, în « Bulletin linguistique », II, 1934, p. 114—115). Pentru acelaşi domeniu a fost pusă la contribuţie lucrarea mai veche a lui Heinrich von Wlislocki, *Die Sprache der transsilvanischen Zigeuner. Grammatik. Wörterbuch*, Leipzig, 1884. Foarte multe dintre cuvintele înregistrate în cele două lucrări sînt de origine romînească, ceea ce nu poate să surprindă : se ştie că asupra lexicului limbii ţigăneşti s-a exercitat influenţa tuturor limbilor cu vorbitorii cărora ţiganii au venit în contact, în decursul timpului. Numeroase cuvinte romîneşti se găsesc şi în graiurile ţigăneşti din care provine materialul înregistrat de alţi autori, în alte ţări ; numărul lor este mare mai ales în lucrarea lui Rade Uhlik, *Srpskohrvatsko-ciganski rečnik (Romane alava)*, Sarajevo, 1947. În dicţionarul lui S. A. Wolf cuvinte de origine romînească apar aproape la fiecare pagină (ele ar fi fost şi mai numeroase dacă s-ar fi folosit şi dicţionarul citat al lui M. V. Serghievski şi A. P. Barannikov).

În discuţiile care urmează, în lipsa altor indicaţii, cuvintele date cu litere d r e p t e s p a ţ i a t e reprezintă cuvinte ţigăneşti, iar cele date cu *cursive*, cuvinte romîneşti.

Dicţionarul de care ne ocupăm este alcătuit după metoda „cuiburilor" ; de exemplu, s.v. 2412 p i- „trinken, (auch) rauchen" figurează şi p i w e n „Trank, Getränk, Trinken", p i i t ó r i „Trinker, Säufer", p i j a l í „Glas, Becher" etc., cu toate variantele. Izvoarele utilizate sînt indicate, cu ajutorul unor sigle, pentru fiecare variantă în parte. Cuvintele (uneori, temele) care constituie titluri de articole (numărul acestora este de 3862) sînt aranjate, în general, în ordine alfabetică. Autorul menţionează (p. 10) o singură derogare de la acest principiu : *p*, *t*, *k*, apar la un loc cu *ph*, respectiv *th*, *kh*. În realitate, abaterile sînt mult mai numeroase şi ele se justifică numai în parte prin faptul că în izvoarele din care provine cea mai mare parte a materia-

lului s-au întrebuinţat sisteme de notare foarte variate, pe care S. A. Wolf le respectă (cu excepţia faptului că accentul şi cantitatea nu sînt menţionate la cuvintele pentru care autorii culegerilor dau indicaţii diferite de la unul la altul). De exemplu, cuvintele care încep cu *c* cu valoare de oclusivă velară sau palatală apar la un loc cu cele cu *k*-, ţinîndu-se seamă aşadar de sunetul care corespunde la două sau mai multe litere (sau grupuri de litere). În alte cazuri însă, autorul nu are în vedere sunetul, ci litera : 1836 m á ĭ c h a (< *maică*) apare înainte de 1839 m a j a, de exemplu (totuşi, m a y a s s i l este situat înainte de 1841 m a j á v a , conform ordinii fonetice) ; 1253 j ŭ n c h o (< *junc*) nu apare la un loc cu cuvintele cu *ž*-, ci cu cele care încep cu *j* (cu valoare de iot) etc.

Din cauzele arătate mai sus, găsirea unui cuvînt este, în multe cazuri, destul de dificilă. Principalul neajuns, în acest sens, îl constituie însă faptul că în cuprinsul aceluiaşi articol sînt date, după cum am văzut, familii întregi de cuvinte, unele cu numeroase variante. De exemplu, s.v. 496 d i n d'á r a v „(aus) strecken etc." figurează şi variante (sau cuvinte cu sens asemănător ori identic) care încep cu *a*, *g*, *i*, *s* etc. Gruparea unor cuvinte în acelaşi articol este, uneori, arbitrară, după cum arbitrară este, cîteodată, şi alegerea ca titlu de articol a unei anumite variante. S. v. 539 d o s t a, de origine slavă, apare şi d ă s t u l (< rom.) ; în schimb p o d o „Brücke" figurează s.v. 2528 p h o r t (în partea etimologică a acestui articol se trimite la avestică), în timp ce p o d o s „Hausboden (unter dem Dach ; seltener auch) Brücke", cu varianta p h o d o, înregistrată — ca şi p o d o s — la C. J. Popp Serboianu, constituie un articol aparte (nr. 2490), cu trimitere la rom. *pod* ; 3652 v e á s e l o „fröhlich, lustig" este separat de 3678 w é s e l o „froh". Majoritatea cuvintelor care înseamnă „binden, fesseln" încep cu *p*(*h*), dar ele figurează s.v. 95 b a n d-. Dată fiind natura materialului inclus în lucrare (cuvinte aparţinînd unei limbi „nefixate", cu deosebiri fonetice numeroase de la o subdiviziune dialectală la alta), se înţelege că trimiterile ar fi mărit considerabil volumul dicţionarului ; ele ar fi fost însă foarte utile. Pentru a veni, într-o oarecare măsură, în ajutorul cititorului, autorul adaugă, la sfîrşitul cărţii, un „Register" (în dreptul cuvintelor germane se indică numerele articolelor în care se află echivalentele lor ţigăneşti).

După cum se arată în prefaţă, etimologiile cuvintelor originare („alte Originalwörter" ; p. 9) sînt date mai ales după G. I. Ascoli, A. F. Pott şi F. Miklosich (la cei doi autori din urmă se fac, de altfel, trimiteri ori de cîte ori un cuvînt a fost înregistrat şi de ei). Etimologiile cuvintelor împrumutate din diverse limbi europene au fost verificate şi, în unele cazuri, se bazează pe cercetări ale lui S. A. Wolf (p. 10).

Judecînd după indicaţiile etimologice privitoare la cuvintele de origine romînească sau considerate de autor ca atare, se poate spune că partea care se referă la etimologia cuvintelor împrumutate constituie aspectul cel mai puţin realizat al lucrării de care ne ocupăm. În stabilirea unei etimologii este necesar, de sigur, să se ţină seamă, în primul rînd, de criteriul semantic şi de cel fonetic. Cînd unul, cînd altul, cînd, în sfîrşit, amîndouă aceste criterii sînt ca şi inexistente pentru autor (vezi, mai jos, exemple). În plus, i se poate reproşa lui S. A. Wolf neglijarea faptului că unele dintre cuvintele înregistrate în dicţionarele limbii romîne au o circulaţie foarte restrînsă şi ele nu au putut fi întîlnite de ţigani în vorbirea populaţiei romîneşti cu care au venit în contact, aşa încît, în ciuda apropierilor semantice şi formale, indicarea unui etimon romînesc nu are nici o şansă de a reflecta realitatea. Destul de grav este şi faptul că autorul nu a acordat întotdeauna suficientă atenţie sursei din care au fost transcrise cuvintele : evident, în cazul că, din punct de vedere strict lingvistic, un cuvînt ţigănesc poate fi explicat tot atît de bine prin două sau mai multe limbi, adevăratul etimon poate fi oferit de limba vorbită în ţara sau în regiunea în care a fost cules cuvîntul respectiv. Aceasta nu înseamnă că etimologia nu poate fi multiplă, dar etimologia unui cuvînt „neoriginar" cules de C. J. Popp Serboianu în Romînia trebuie căutată întîi în limba romînă.

Pentru unele cuvinte se trimite la o singură limbă, deşi alte limbi oferă un cuvînt identic ca formă şi ca sens sau chiar mai apropiat de cuvîntul ţigănesc. De exemplu, s. v. 1734 l e k e n „Waschbecken" (cu variantele l o k à n i, l e h í, l i à n o s) se dă ca etimologie rom. *lighean*, deşi varianta din titlu, care provine — ca şi celelalte — dintr-un dialect „balcanic" se explică mai bine plecînd de la tc. *leken*, alb., bulg. *legen* (după Dicţionarul Academiei Romîne [= *DA*], s.v. *lighean*, aceste forme stau şi la baza cuvîntului romînesc). S. v. 1764 l i l i j a k o „Flieder" (înregistrat de R. Uhlik) se trimite la tc. *leylâk*; dar rom. *liliac*, s.-cr. *ljiljak*, bulg. *liljak* (cf. *DA*, s.v. *liliac*) sînt mai apropiate de cuvîntul ţigănesc.

Frecvente sînt şi trimiterile inutile, enumerarea mai multor etimonuri dintre care numai unele sau numai unul are vreo legătură cu cuvîntul ţigănesc. Pentru 1913 m á t š k a „Katze" se trimite la maghiară, sîrbo-croată şi romînă; dar nici una dintre formele citate în articol nu poate fi explicată prin rom. *mîţă*. S. v. 1962 m i l a „Mühle" apare, fără rost, şi rom. *moară*. De asemenea, nu se justifică trimiterea la *pîslă* şi *piele* pentru a explica pe 2276 p ă l ă r í a sau la *puşchie* „Bläschen, Pustel" şi *rochiţă*, pentru a explica pe b u š i k a, b ъ š i k a (s. v. 2641 p u s i n k a), respectiv, pe r ó c h i a (s. v. 2776 r o k a); în toate aceste cazuri, se indică şi adevărata sursă (*pălărie*, *băşică*, *rochie*).

Cu privire la cuvintele romîneşti menţionate în dicţionar, trebuie să remarcăm că ele sînt redate, de multe ori, cu greşeli. Cazul cel mai frecvent este reprezentat de cuvintele care conţin sunetele *ă*, *î*, *ş*, *ţ* : fie că semnele diacritice ale literelor corespunzătoare sînt omise, fie că ele sînt plasate greşit (alteori, *ă* este înlocuit cu *á*). Dăm numai cîteva exemple : 100 *băniţă* (= *baniţă*), 151 *pastor*, *pastoriţa*, 889 *ghidus*, 1117 *hotarît* 1181 *însotì*, 1382 *carciuma*, 2908 *simtì*, 3638 *var* (= *văr*). Sînt însă şi greşeli de altă natură : 154 *obesu* (= *obez*) şi 983 *gutu* (= *gît*) par să trădeze faptul că S. A. Wolf a folosit un vechi dicţionar latinizant.

Există indicii că autorul nu cunoaşte valoarea fonetică a unor litere utilizate (în prezent sau în trecut) în scrierea limbii romîne. Pe lîngă cele spuse mai sus, în legătură cu j ú n c h o, menţionăm următorul caz : s.v. 1849 m a l „Feld, Flur, Acker, Grundstück" autorul îşi exprimă părerea că „die von Miklosich vorgeschlagene Ableitung von rumän. *mal* n. Ufer, Strand paßt begrifflich weniger gut als die von rumän. *mâl* n. Schlamm, Lehm"; dar vocala din *mîl* (care în treacăt fie spus, nu este mai apropiat ca sens de ţig. m a l) nu ar fi putut să fie redată prin *a*.

Destul de numeroase greşeli apar şi la cuvintele ţigăneşti transcrise din lucrarea lui C. J. Popp Serboianu, dar, de data aceasta, S. A. Wolf nu face, de obicei, altceva decît să redea întocmai greşelile (multe, de tipar) care se găsesc şi în izvorul utilizat : 67 b á b ú t s a (s. v. b a b a), 106 b á n u i á l a (cu *á* în loc de *ă*), 1607 c u r e á n a (cu *n* pentru *u*). Cuvintele ţigăneşti cu *î*- sînt scrise, la C. J. Popp Serboianu, corect în texte şi în cuprinsul articolelor (deşi cu unele scăpări), dar titlurile de articole sînt scrise cu *I*- (fără semn diacritic); în consecinţă, în dicţionarul lui S. A. Wolf nu apare nici un cuvînt cu *î*-.

Vom face, în cele ce urmează, o serie de completări şi rectificări cu privire la partea etimologică a dicţionarului, avînd în vedere numai cuvintele de origine romînească şi pe cele de alte origini dar explicate de autor prin limba romînă. Ca argument în favoarea sau împotriva unei etimologii, am indicat, cînd a fost cazul, izvorul utilizat de S. A. Wolf, întrebuinţînd siglele S, W şi U pentru lucrările citate ale lui C. J. Popp Serboianu, respectiv, H. von Wlislocki şi R. Uhlik (în lexicul graiurilor ţigăneşti reprezentate în dicţionarul acestui din urmă cercetător există numeroase elemente de origine romînească uşor de identificat, aşa încît — dacă criteriul fonetic şi cel semantic sînt satisfăcute — o etimologie romînească este uşor de admis şi pentru alte cuvinte, puse de S. A. Wolf în legătură cu alte limbi). Cuvintele discutate sînt înşirate după numărul de ordine din dicţionar; variantele se dau între paranteze. Sensurile cuvintelor ţigăneşti sînt menţionate numai cînd, dintr-un motiv sau altul, acest lucru ni s-a părut

necesar (de altfel, cuvintele ţigăneşti şi cele romîneşti, alăturate, au, de obicei, acelaşi sens sau sensuri apropiate).

Multe cuvinte de origine romînească au la bază alte variante sau alte forme gramaticale decît cele citate; în unele cazuri, apare un derivat de la cuvîntul care explică de fapt termenul ţigănesc — sau invers: apare cuvîntul-bază, în timp ce, ca formă şi ca sens, cuvîntul ţigănesc ne trimite la un derivat: 67 b á b ú t s a (s. v. b a b a): *băbuţă*, nu *băbuşcă*; 90 b a l t o n o: *balton* (variantă populară), nu *palton*; 104 b á n u c „Kreutzer" (s.v. b a n o): *bănuţ* (rom. *ban*, citat, explică numai cuvîntul din titlu); 202 b í h o l o: *bihol* (variantă dialectală), nu *bivol*; 327 b o n c h a n í u „klopfen etc.": *boncăni*, nu *bocăni*; 397 b u l i b á s h a: *bulibaşă*, nu *bulubaşă*; 417 b u t e l g o „Flasche": probabil, *butelcă*, nu *butelie*; 475 d e s h t é p t o „aufgeweckt, aufgewacht": *deştept*, nu *deşteptat*; 594 d u m b r ă v i o á r ă: *dumbrăvioară*, nu *dumbravă*; 699 f e n è r i (f a n à r i): *fener*, *fanar*, nu *felinar* (este posibilă şi o explicaţie prin limba turcă); 708 f e r i c i m é (f e r ï c i t): se trimite numai la *ferice*, dar cea de a doua formă corespunde lui *fericit*; 738 f i t e s á o r o „jeder" (cf. f i t e s h á o, în acelaşi articol): prima parte a cuvîntului corespunde rom. *fite-*, nu lui *fie-* (se citează *fiecara* [sic !]); 879 g h i á t a: sg. *gheată*, nu pl. *ghete*; 917 g o n í z a u „jagen, verfolgen": *goni*, nu *gonit*; 1146 i á s l a (S.): *iaslă* (variantă refăcută după forma de pl.; cf. şi s.-cr. *jasle*, bg. *jasli*), nu *iesle*; 1161 i c u s h á r i „türkische Münze" (S.): *icusar* este mai apropiat ca formă decît *icosar*; 1194 i s p i d j i d j ā a „sich erkundingen, nachforschen": dacă partea iniţială se explică prin romînă, e vorba de *ispiti*, nu de *ispititor* (partea a doua a cuvîntului pare a fi verbul ğ a- „a merge, a pleca"); 1382 c h r í s h m a (s. v. k e r t s c h i m m a) se explică prin *crîşmă*, *crişmă* (se citează numai *cîrciumă*); 1494 k o p à n a (c h o p á n e a): băn. *copańe*, nu *copaie* (cuvîntul poate proveni însă din sîrbo-croată sau din bulgară); 1514 k o r t o r a r „siebenbürgischer Zeltzigeuner": *corturar*, *cortorar*, nu *cort*; 1520 c o s t o r á r „zigeunerischer Verzinner": *cos(i)torar*, nu *cositor*; 1543 c r e á c h a (s. v. k r á n g o): de adăugat *cr(e)acă*; 1606 c u r á t o: *curat*, nu *curăţit*; 1831 m ă d ú (h) a: *mădu(h)ă*, nu *măduvă*; 1874 m a n u k l ò „Stengel, Stiel": probabil, arom. *mînucl'u*, nu *mănunchi* (cuvîntul a fost înregistrat într-un dialect „balcanic"); 1930 m e l č „Muschel": *melci* (sg. şi pl.), nu *melc*; 2000 m o g h í l a: *moghilă* (variantă dialectală), nu *movilă*; 2238 o r d i n o: *ordin*, nu *ordine*; 2310 p a r a d e i s i (pl.) „Tomaten": dacă nu cumva provine din germană, cuvîntul are la bază un feminin *paradaisă* (această formă apare în dicţionarul lui H. Tiktin; forma *paradais* n-am găsit-o înregistrată în principalele dicţionare ale limbii romîne); 2400 p e r n í t s a: *perniţă*, nu *perină*; 2409 p e t r é c h o „Unterhaltung, Zeitvertreib": *petrece* (cf. formele de pers. 1 şi a 6-a ale ind. prez., terminate în *k*), nu *petrecere*; 2477 p l e p o: *pleop* (variantă regională, cu *ęo* pronunţat adesea *ö* şi redat în ţigăneşte, ca şi *ö* din maghiară, în mod normal, prin *e*), nu *plop*; 2489 p o d e á: *podea* nu *podeală*; 2595 p r í n z o: *prînz* (care are şi sensul de „Frühstück" al cuvîntului ţigănesc), nu *prînzişor*; 2703 r ă z b é l o (s. v. r ă z b ó i o: de adăugat *răzbel*; 2935 s c h o á b e „Meißel, Krampe etc.": *scoabă*, nu *scobi*; 3313 t í c h a „Vater": *(tă)tică*, nu *tătucă*; 3369 t r í n o: *trin* (variantă populară), nu *tren*; 3409 t s i g á r e a: *ţigare* (variantă dialectală), nu *ţigară*; 3412 t s i p i u: *ţipa*, nu *ţipăt*; 3565 t u n z í u: după toate probabilităţile, (*eu*) *tunz*, nu subst. *tuns*.

Unele cuvinte ţigăneşti împrumutate din romîneşte provin din cu totul alte etimonuri decît cele indicate de autor: 424 b u č u m o s „Baumstamm, Klotz" provine din *bucium* „idem", nu din *buştean*; 468 d e s c h i a r á u „erklären, auflosen" are la bază pe *chiar* „limpede" (cf. *cheri* „a lămuri, a explica"; *DA*, s. v. *chiar*) şi, prin urmare, nu are nici o legătură cu *deschide*; 810 f u n e č e l o: *funicel*, nu *furuncul* (scris *furnucul*); 1202 i z b î n d í u: *izbîndi*, nu *izbuti*; 1427 c h î s t i g h î u (transcris greşit; la S.: c h î s h t i g h î u): *cîştiga*, nu *chivernisi*; 1882 m ă r e (interj.): *măre*, nu *mare* (greşeală de tipar?); 2589 p r i -

m a m e n „berühmt" : *primul, prima*, nu *premia*; 2877 s e m i r i (s y m i r o etc.) „Riemen, Gürtel" ar putea, eventual, să stea în legătură cu *chimir*, dar în nici un caz *centiron* nu are ce căuta aici; 2933 s c h ï r c i u m ú s h „Drehschaukel" provine din olt. *scîrcium* (înregistrat în dicţionarul lui H. Tiktin, s. v. *scrînciob*) şi nu are nici o legătură cu *circula*; 3653 v e a t s a : *viaţă*, nu *veac*.

Lista următoare cuprinde cuvinte care nu pot fi explicate prin romînă; am dat la un loc atît cazurile în care romîna este singura sursă indicată de autor, cît şi pe cele în care, alături de etimonuri aparţinînd altor limbi, se citează, fără justificare, şi forme romîneşti. Întrucît indicaţiile etimologice se dau, în bloc, pentru mai multe sau pentru toate variantele incluse într-un articol, am citat, de obicei variantele care, datorită formei lor, par a fi fost avute în vedere de autor atunci cînd a făcut trimiterea la (sau şi la) limba romînă. Am menţionat în toate cazurile etimonul propus de autor: 19 o k e r a (s. v. a k r a): *ogor*; 66 b a r v l a (s. v. b a b b): *barbă*; 91 b a l l ū n a „Elefant": *bală, băhanie* („vielleicht auch Einfluß von rumän. *bălălău*"); 121 b a š t a r d o (b a s t a r d o etc.): *bastard*; 140 b e l i „kleine Stange etc." : *beldie*; 151 b e r š ê r o : influenţa lui *păstor, păstoriţă*, invocată pentru formele cu *p-* este exclusă; 154 b e s s o „dick, (auch) dicht" : *obez* (J. Sampson, trimitea, fără dreptate, la acelaşi cuvînt pentru a explica pe ţig. b e s o ; cf. A. Graur, *loc. cit.*, p. 114, nota); 323 b ó l d a v (b ó l d i v a v etc.) „drehen etc." : *bolti*; 375 b r u n o : *brun*; 422 b u c e á u „heißen, sich nennen" : *boteza*; 423 b ú c i (u) m o „blind, dunkel, finster" : *posomorît*; 446 d ä s p o g h i v á u „die Schuhe ausziehen" : *dezbăiera* (în realitate, romînesc este numai prefixul; pentru rest, vezi 2492 p o g h í „Fuß, (auch) Schuh, Rockschoß"); 455 d e k à f t i „Feile, Raspel" : *decatir* „Aufkratzen" (am găsit cuvîntul numai la August Scriban, *Dicţionaru limbii romîneşti*, Iaşi, 1939, s. v., cu sensul de „scoaterea lustrului unui postav"); 496 d i n d ' á r a v „(aus)strecken, (aus)dehnen etc." : *întinde*; 556 d r o m i n : *drahmă*; 559 d r o w e n „sehr" (d r o u v o „sehr, hart, streng") : *dur*; 565 d š a m b ó n a „Hirtenpfeife, Weidenpfeife etc." : *cimpoi*; 572 s o r l e t t (s. v. d s c h o r r e t t) „Blume" : *zorele*; 577 d u b l a d o „doppelt" : *dublat* (glosat „Doppelung"); 591 d u l o „heilig" : *duh*; 650 e r i o : *rău* (dat cu „?"); 741 f i t i t c h a : *fitil*; 796 f r i č „Streichholz" : *freca*; 798 f r ö j a : *fura*; 816 f u r n a „Ofen" : *furnal*; 871 g e r e t a : *cretă*; 889 g i w a l o „lustig" : *ghiduş*; 945 g r í n e l e (pl.) „Brustwarzen" : *granulă* (dat. cu „?"); 983 g ù t t u p : *gît, grumaz*; 1016 h a n a m i k „Schwiegervater, Freund" : *amic*; 1034 h á r t j a s (h a r t i a r i s etc.) „Schmied" : *căldărar*; 1089 h l i n t o v a : *landou*; 1127 h u b a (h ū f a etc.) : *scufie*; 1269 k a j i t t a „Bude" : *căsuţă*; 1282 k a l s i n g „Schuh" : *călţun*; 1342 k a t z i a n o (g a z i a n (o)) „Klitoris" : *gîdila*; 1576 k r u s t a : *crustă*; 1695 l a g ù r n a k „Brustwarze" : rumän. *lacteu* adj. Milch [sic !] . . . , *neg* m. Warze" (!); 1745 l e p e r - „sich erinnern etc." : *repeta* (dat cu „?"); 1751 l e t t r a (l a i t r a etc.) „die Leiter" : *leitră* (variantă neînregistrată în *DA*); 1756 l i b r a „Pfund" : *livră*; 1827 m a d é m „Kalikostoff" : *madepolon*; 1858 m a m i š í t s a „Hebamme" : ţig. m a m i influenţat de rom. *mamoş*, *moaşă*; 1906 m à t c h a „Tisch, Tafel" : *masă*; 1907 m a t l a r i a (pl.) „Landstreicher, jenische Vagabunden (d. h. nach Zigeunerart nomadisierende Nichtzigeuner)" : *mădular* (!); 1909 m a t r e l i „Kartoffel" : *murdărie* (!); 1922 m e d r i a „Hof, Bauernhof" : *median* (sic !), *maidan*; 1939 m e r i k l o „Perle" : *mărgăritar* (tot aici, se citează, just, *mărgean*, cu care poate fi pus în legătură m e r d j à n o s, inclus în acelaşi articol); 1953 m i a t o „Atom, bißchen" (*miata* „am wenigsten" etc.) : *miarţă* „Kleinigkeit, Teilchen" (cuvîntul este înregistrat în *Dicţionarul limbii romîne moderne*, numai în expresia *o miarţă de copil* „copil pipernicit, nedezvoltat"); 1960 m í h ć o : *miros*; 1965 m i l o „Nabel" : *mijloc*; 1966 m i n d a n „Mandel" : *migdală*; 1977 m i r j a k l o : *miracol*; 1995 m i z e r a : *mizerie*; 2034 m o -

tháv (mothováv etc.) „sagen, erklären, zeigen" : *motiva*; 2045 mùhi „Schimmel" : *mucezi*; 2053 mundarei (pl.) „Geld" : *monedă* ; 2062 muscatella „Balsam" : „Nicht von it. *moscatello* m. Muskatellerwein, wie Pott meint, sondern von rumän. *mâzgă* f. Pflanzensaft, *mâzgălitură* f. Schmiererei, denn Balsam ist Wundsalbe. Übrigens wäre auch noch ein Mißverständnis des Gewährsmannes möglich : rumän. *mosc* n. Bisam, *moscat* adj. bisamartig. Der befragte Zigeuner kann Bisam und Balsam durcheinandergeworfen haben" (!) ; 2070 mutsch „selig" : *mîntuit* (dat cu „?"); 2072 muzelîna : *muselină*; 2108 narodos „Freund" : *înrudit*; 2120 natiòna *națiune*; 2223 omele „bedauern" : *amar* „ach ! weh !" ; 2267 bariera (s. v. pajer „Grenze, Scheide") : *barieră* (cuvîntul nu apare nici la W., nici la S.); 2269 paki „Strafe, Buße" : *pocăi*; 2314 paredo „grob" : *pîrțag* (dat cu „?"); 2322 párná : *pernă*; 2369 péha : „gut, wohl" : *bine* (!); 2375 pelìši : *pericol*; 2396 perghùl „Fremder, Ausländer" : *peregrin*; 2408 petaso : *petec*; 2459 pizogójka „Vagina" : *pisa, gioc* (sic !) „Muschel" (!); 2545 potisa (botisa etc.) : v. ind. *prásiti, prasita*, influențate de *buzunar*; 2624 pultîna : *buletin*; 2632 purràda „Stoß, Rippenstoß, Boxhieb" : *burduşire*; 2729 retsa : *rață*; 2764 ritzka : *şoarece* (scris *şoraece*); 2779 romaskóro : *rotar* (dat cu „?"); 2800 ruîna : *ruină*; 2804 rundo : *rond*; 2823 saia „Eimer" : cuvinte din franceză şi din italiană influențate de rom. *sahan* „Schüssel" (dat cu „?"); 2846 santerwīstro „Schürstange, -baum (des Köhlers)"; *zgîndări* (scris *sgandari*); 2849 sap(ú)rka (U. ; s. v. sapli) : *şopîrlă*; 2887 sevro „hart, scharf, rauh" : *sever*; 2962 solo : *solitar*; 3040 supèslis : *suspect*; 3041 supèsmaa : *supoza*; 3043 sureto : *şoarece*; 3080 šebli (pl.) : *chibrit*; 3273 taschtàwa „aufmuntern" : *a sta deschis* (dat cu „?"); 3301 terani : *teren*; 3354 transchetta „Geflügelschere" : *tranşant*; 3376 troč : *trăsnet*; 3395 tsărúli „Sandale, Opanke" : *tars* „Fußwurzel" (!), *tîrsînă* (scris *târsănă*) „Sandalenband"; 3400 tsémblo „Monat" : *timp* (dat cu „?"); 3566 tureli (duruljі etc.) „Faß, Tonne, Kübel" : *durduliu, durăi*; 3578 ulew- „fahren" : *urui* (!); 3671 werbíris „Tänzer" : *vervă* (dat cu „?"); 3827 zinzeardó : *zinatic* (sic ! ; dat cu „?").

După cum s-a putut constata, unele etimologii sînt de-a dreptul fanteziste (de exemplu cele propuse pentru lagùrnak sau pentru moscatello). De remarcat că, adesea, autorul trimite, în mod nejustificat, la cuvinte romîneşti în articole care cuprind şi etimologia adevărată (sau, cel puțin, se citează forme din alte limbi mai apropiate de cuvîntul țigănesc şi prin urmare, cu mai multe şanse de a reprezenta sursa acestuia) ; aceasta face ca eroarea să fie şi mai evidentă şi mai greu de explicat. De exemplu, de ce era necesar să se trimită şi la rom. *pernă* s. v. párná (înregistrat de W.), cînd cuvîntul țigănesc se explică perfect prin magh *párna*, citat tot acolo?

O serie întreagă de cuvinte pentru care nu se dă nici o etimologie sau pentru care se trimite la alte limbi provin din romîneşte ; de asemenea, unele variante se explică mai bine prin forma romînească corespunzătoare. Am ținut seamă, şi în rectificările propuse mai jos, de criteriile discutate (aspectul fonetic, sensul, regiunea în care a fost înregistrat cuvîntul) : 419 vundica (s. v. buttitscha) : *undiță* (varianta apare la U., dar în s.-cr. *udica* lipseşte consoana nazală); 736 fišíja „Fetzen, Lappen, Lumpen" (fără etimologie) : *fîşie*; 939 grekos (W.) : mai probabil rom. *grec* decît slovacul *grék*; 1129 huhurezo : *huhurez*, nu gr. κουκκουβάγια (!); 1219 iono(s), n. pr. (s. v. janko) : *Ion*; 1261 chafeá (S. ; s. v. kaffea), ca şi cafenéa (S.), din acelaşi articol, provine din romîneşte, nu din turceşte ; 1545 krastaveco e mai curînd rom. *crastaveț(i)* decît s.-cr. *krastavac* : 1556 kríglo (sau, cel puțin, varianta krlígo) „Haken, Widerhaken" se explică mai bine din rom. *cîrlig*, decît din s.-cr. *kriv* „krumm"; 1616 chúrva (apare numai la S.) provine din romîneşte (eventual,

din bulgăreşte), nu din cehă; 1681 ćupérka (s. v. chuchur): *ciupercă*; 1834 magari: *măgar*, nu s.-cr. *magarac*; 1901 màstihu „Stiefmutter": *maştih(ă)*, nu magh. *mostohaanya*; 1903 mashina „Streichholz": rom. dial. *maşină*, cu acelaşi sens (cf. magh. *masina* „idem"; cuvîntul a fost transcris dintr-un vocabular al lui Jean-Louis Febvre, care a utilizat pe S.; în orice caz, nu poate fi acceptată etimologia propusă de autor: „span. *mecha* f. Lunte, aber wohl Einwirkung von engl. *match* Streichholz"); 1952 mézo: *miez* (dial. *mez*), nu tc. *metin*; 2065 mušonój: *muşunoi*, nu arm. *mrčjún*, *mrčimən* „Ameise"; 2302 papusza (fără etimologie): *păpuşă*; 2348 paschterlèngri schach „Unkraut": primul cuvînt pare a sta în legătură mai degrabă cu rom. *paşte* decît cu ceh. *pastvina*, *pastviště* (schach „Kraut, Kohl, Gemüse"); 2663 rados n. pr. (S.): *Radu*; 2705 reáno „Rettich" (S.): *(h)rean* (schimbarea de sens nu poate să surprindă; cf. 2686 rapani „Rübe, Rettich, Möhre, Kohlrabi, Topinambur, Hackfrucht"); 2808 rupuzipé „Geschwindigkeit" (U.), fără etimologie, se explică prin rom. *repezi*, *repeziciune* (pentru vocalismul primelor două silabe, în vecinătatea unei consoane labiale, cf. variantele semunca, sumánca, sumunca, citate s. v. 2907 siménca < rom. *sămînţă*); 2882 serbos (W.; sírbo S.): magh. *szerb* şi, respectiv, rom. *sîrb*, nu slovacul *srb*; 3052 svato „Rede, Gespräch" (U.): *sfat*, nu s.-cr. *savjet*; 3226 sfínto (S.), sinto şi alte variante citate s. v. šwéndo se explică prin *s(f)înt*; 3413 tsíra „wenig" (S.): *(o) ţîră*; 3588 unguro (fără etimologie): *ungur*; 3599 utsíu „jucken, stechen, brennen" (S.; fără etimologie) pare a fi rom. *iuţi*; 3635 ware- „irgend", în compuse de tipul wáreko „irgendein, irgendwer, jemand" (ko „wer"): *oare-*, nu magh. *vala-*; 3763 vúnato „blau; grau etc.": *vînăt*; 3855 žalja (U.): *jale*.

Cu toate lipsurile din partea etimologică, dicţionarul lui S. A. Wolf are marele merit că oferă cercetătorilor, adunat într-o singură lucrare, un material risipit, pînă acum, în diverse cărţi şi articole, dintre care unele greu accesibile. Poate fi consultată cu folos şi introducerea, destul de amplă (p. 13—32), care cuprinde, printre altele, un istoric al filologiei ţigăneşti; utilă este şi bibliografia analitică de la p. 36—43.

În afară de revizuirea temeinică a etimologiilor (care este necesară şi în cazul altor cuvinte decît cele discutate aici) şi de îmbogăţirea materialului, ar fi binevenite, într-o eventuală nouă ediţie, şi unele îmbunătăţiri de ordin tehnic.

Andrei Avram

Din

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

au apărut :

anul I, 1950, 2 fascicule (a 4 lei);
anul II, 1951, 5 lei (epuizat);
anul III, 1952, 8 lei;
anul IV, 1953, 10 lei (epuizat);
anul V, 1954, 4 n-re (2 n-re duble; nr. 1—2, 10 lei; nr. 3—4, 5 lei) (epuizat);
anul VI, 4 n-re (2 n-re duble a 5 lei) (epuizate);
Supliment la tomurile I—VI, indicele volumelor apărute între anii 1950—1955 (publicaţii, autori, cuvinte), 1956, 90 p., 2,70 lei;
anul VII, 1956, 4 n-re (2 n-re duble: nr. 1—2, 10 lei (epuizat); nr. 3—4, 5 lei);
anul VIII, 1957, 4 n-re (a 5 lei);
anul IX, 1958, 4 n-re (a 6 lei);
anul X, 1959, 4 n-re (a 5 lei);
anul XI, 1960, 4 n-re (a 5 lei);
Supliment la tomul XI (1960), indice de materii, autori, cuvinte, 74 p., 3 lei;
anul XII, 1961, 4 n-re (a 5 lei);
Supliment la tomul XII (1961), indice de materii, autori, cuvinte, 3 lei;
anul XIII, 1962, nr. 1, 5 lei; nr. 2, 5 lei.

Numerele curente se găsesc de vînzare la

LIBRĂRIA ACADEMIEI R.P.R.

Bucureşti, Calea Victoriei, nr. 27, sau la orice librărie ştiinţifică din ţară.

Se pot comanda şi prin poştă la secţia „Cartea prin poştă" de pe lîngă Librăria Academiei R.P.R., sau la librăria

„CARTEA PRIN POŞTĂ"

Bucureşti, str. Biserica Enei nr. 16, raionul 30 Decembrie.

Abonamentele se fac la oficiile poştale, agenţiile poştale, prin factorii poştali şi difuzorii voluntari din întreprinderi şi instituţii.
Pentru străinătate, cererile de numere izolate sau de abonamente se fac prin Întreprinderea de stat pentru comerţ exterior „Cartimex" I.S.C.E., str. Aristide Briand nr. 14, sau căsuţa poştală 134—135, Bucureşti.

I. P. 2 c. 4971.

Lei 5.—

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE ★ Anul XIII, nr. 3/1962

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

4

ANUL XIII

1962

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

4

ANUL XIII
1962

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

APARE DE PATRU ORI PE AN

Redacţia revistei: BUCUREŞTI, raionul 30 Decembrie, Calea Victoriei nr. 194.

INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ. ACADEMIA R.P.R., Telefon 15.07.91

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

Anul XIII, nr. 4 1962

SUMAR

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
INSTITUT DE LINGUISTIQUE DE BUCAREST

ÉTUDES ET RECHERCHES LINGUISTIQUES

Tome XIII, n° 4 — 1962

SOMMAIRE

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
БУХАРЕСТСКИЙ ИНСТИТУТ ЯЗЫКОЗНАНИЯ

ТРУДЫ И ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ЯЗЫКОЗНАНИЮ

Том XIII, № 4 1962

СОДЕРЖАНИЕ

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

OBSERVAȚII ASUPRA ÎNTREBUINȚĂRII ONOMATOPEELOR *

DE

ACAD. AL. ROSETTI

Onomatopeele fac parte din limbă sau sînt create în alt scop?

Părerea lui B. Hála este că onomatopeele sînt semnale care „atîrnă de alte legi decît cuvintele normale” [1].

Părerea noastră este diferită.

Onomatopeele sînt alcătuite din sunete ale limbii vorbite și cele mai multe dintre ele intră în vocabularul limbilor date, fiind folosite în același fel ca și celelalte cuvinte ale vocabularului. Ne propunem să aruncăm aici o scurtă privire asupra întrebuințării cuvintelor construite pe baza onomatopeelor. (Vom lăsa la o parte *cuvintele expresive*, care au o altă origine. Ele conțin sunete al căror caracter expresiv a fost recunoscut și pe care limba le întrebuințează în această calitate.

Astfel, grupul *fl* din versul lui Victor Hugo:

Le *fl*ot sur le *fl*ot se replie

sau *t* din următoarele versuri ale lui Leconte de Lisle:

Et faisant à *t*es bras qu'au*t*our de lui *t*u je*tt*es,

Sonner *t*es bracelets où *t*in*t*ent des cloche*tt*es.

După cum a arătat M. Grammont [2], valoarea expresivă latentă în sunet e pusă în valoare sau eliberată dacă sensul cuvîntului se pretează la aceasta. Astfel, fr. *citadelle* sau *mortadelle* nu sînt cuvinte expresive, pentru că sensul lor nu se pretează la punerea în valoare a expresivității consoanei *l*.)

Maurice Grammont a susținut că sunetele limbii vorbite întrebuințate în onomatopee imită într-un fel aproximativ zgomotele sau sunetele

---

* Versiunea în limba rusă a acestui studiu a apărut în „Вопросы языкознания“, nr. 3, 1962, p. 91–92.

[1] B. Hála, *Autour du problème de la syllabe*, în „Phonetica”, nr. 5, 1960, p. 162.

[2] Maurice Grammont, *Onomatopées et mots expressifs*, în *Trentenaire de la Société pour l'étude des langues romanes*, Montpellier, 1901, p. 264, 273.

din natură; reproducerea lor e aproximativă, pentru că sunetele limbii vorbite fac parte dintr-o serie diferită. Organele fonatoare n-au deci posibilitatea să reproducă exact acest gen de zgomote sau de sunete.

Originea onomatopeelor trebuie căutată în tendința latentă în orice limbă de a stabili un contact cu lucrurile și de a da limbii un caracter direct. Onomatopeele sînt semne motivate, căci cu cît semnul este mai puțin noțional, cu atît este mai expresiv. Or, cuvîntul este un semn arbitrar sau nemotivat, scopul limbajului fiind acela de a reprezenta. Alegerea sunetelor care formează cuvintele nu trebuie deci să fie impusă de înseși sunetele [1].

★

Să trecem, acum, la examinarea faptelor.

Neogreaca formează verbe plecînd de la onomatopee: γαβγίζω „a lătra", γκαρίζω „a rage", νιαουρίζω „a mieuna", πλατσαρίζω „a plescăi", τσακίζω „a zdrobi", τσουγγρίζω „a ciocni (paharele)", τσιρίζω „a țipa", τσιτσιρίζω „a pîrîi", χαχανίζω „a hohoti". Cuvinte formate cu ajutorul onomatopeelor se întîlnesc mai des în limba poeziei: κλωνοφλίφλισμα (de la κλῶνος „ramură" și φλίφλισμα, onomatopee care desemnează fîșîitul frunzelor sau murmurul apei), νερομουρμούρισμα (de la νερό „apă" și μουρμούρισμα „murmur") etc. [2].

Vocabularul limbii romîne cuprinde multe cuvinte formate cu ajutorul onomatopeelor. Ele au fost semnalate mai de mult de S. Pușcariu.

Iată cîteva exemple: *bîjbîi*, *bîzîi*, *bocăni*, *bombăni*, *clămpăni*, *clănțăni*, *dudui*, *fîțîi*, *gîgîi*, *gîlgîi*, *mormăi*, *sfîrîi*, *sîsîi*, *țăcăni*, *zăngăni* [3].

Limbile popoarelor din Africa sau din Extremul Orient folosesc pe scară largă cuvintele formate cu ajutorul onomatopeelor.

Astfel, în ewe (Africa de vest): *gblugblugblu* „der Gang des stier und steif vor sich hingehenden Menschen, oder eines entsprechend gebauten Menschen", *hehehe* „beschreibt einen korpulenten, etwas schwerfällig und schwabbelig einhergehenden Menschen", *hloyihloyi* „gehen mit vielen am Körper bammelnden Gegenständen und in losen, flatternden und schwakelnden Kleidern" (p. 159) [4].

---

[1] K. Bühler, *Sprachtheorie*, Jena, 1934, p. 195 și urm.; Id., *L'onomatopée et la fonction représentative du langage*, în *Psychologie du langage*, Paris, 1933, p. 101; J. M. Kořinek, *Laut und Wortbedeutung*, în „Travaux du Cercle linguistique de Prague", VIII (1939), p.58–65; S. Karcevsky, *Introduction à l'étude de l'interjection*, în „Cahiers Ferdinand de Saussure", I (1941), p. 57–75; E. Buyssens, *La nature du signe linguistique*, în „Acta linguistica", II (1941), p. 83–86. Cu privire la reacțiunea subiectelor anchetate, provocată de ascultarea sunetelor sau a zgomotelor, v. rezultatul experiențelor la Heinz Wissemann, *Untersuchungen zur Onomatopoiie*, Heidelberg, 1954.

[2] A. Mirambel, *La langue grecque moderne*, Paris, 1959, p. 387 și urm.

[3] S. Pușcariu, *Les onomatopées de la langue roumaine*, în „Etudes de linguistique roumaine", Cluj, 1937, p. 319 și urm. Toate exemplele romînești pe care le-am dat se regăsesc în limba curentă și sînt înregistrate de dicționare; v. de ex. *Dicționarul limbii romîne moderne*, București, Ed. Acad. R.P.R., 1958, s.v.

[4] D. Westermann, *Laut und Sinn in einigen Westafrikanischen Sprachen*, în „Archiv für vergleichende Phonetik", I (1937), p. 154–172, 193–212.

Şi în malgaşă: *fofofófo* „suflu violent; furie", *póaka* „zgomot violent; apariţia soarelui" (p. 241), *siotra* sau *siotsa* „şuieratul papagalului cenuşiu" (p. 247), *mivovó* „a lătra" (p. 244), *tsoba-tsoba* „zgomot pe care îl producem mergînd în apă" (p. 249) [1].

★

Aceste cîteva exemple, luate din limbi diferite, arată că cuvintele limbii curente, formate cu ajutorul onomatopeelor şi alcătuite din sunete care imită aproximativ zgomotele sau sunetele din natură, sînt întrebuinţate în vocabularul limbilor date în acelaşi fel ca şi celelalte materiale ale vocabularului [2].

ОБ УПОТРЕБЛЕНИИ ЗВУКОПОДРАЖАНИЙ

РЕЗЮМЕ

На основании некоторых примеров, взятых из различных языков, автор показывает, что в разговорном языке существуют слова, образованные при помощи звукоподражаний. Звукоподражания состоят из звуков, приблизительно имитирующих естественные шумы или звуки. Слова, в основу которых положены звукоподражания, употребляются в словарном составе какого-либо языка на тех же правах, что и другие слова данного словарного состава языка.

REMARQUES SUR L'EMPLOI DES ONOMATOPÉES

RÉSUMÉ

Avec des exemples pris à des langues différentes, l'auteur montre qu'il y a des mots de la langue courante formés à l'aide d'onomatopées. Les onomatopées sont faites de sons qui imitent approximativement les bruits ou les sons naturels. Les mots faits à partir d'onomatopées sont employés dans le vocabulaire de la langue donnée, au même titre que les autres matériaux du vocabulaire.

---

[1] S. Bernard-Thierry, *Les onomatopées en malgache,* în „Bulletin de la Soc. de linguistique de Paris", LV(1960), p. 240–269.

[2] Se poate uşor spori numărul exemplelor, pe baza bogatelor liste date în lucrările citate.

TAUTOLOGIA ÎN LIMBĂ

DE

ACAD. AL. GRAUR

Într-un articol publicat recent (*Tribuna*, anul VI, nr. 49 (305), din 6 decembrie 1962, p. 8), Henri Wald combate teoria pozitivismului logic, conform căreia tautologia nu comunică nimic nou, căci în tautologie „gîndirea bate pasul pe loc". Autorul arată, cu bună dreptate după părerea mea, că aceeași noțiune, prin însuși faptul că e folosită o dată ca subiect și a doua oară ca predicat, nu rămîne identică cu sine însăși, că spunînd *legea e lege* am comunicat ceva, și anume că legea are însușirea de a fi legală. În încheierea articolului, H. Wald critică dicționarele noastre recente, care „reduc tautologia și pleonasmul la o simplă" greșeală : definiția tautologiei, dată în DLRLC, este „greșeală de stil constînd în repetarea inutilă a aceleiași idei în termeni diferiți".

Se dă în articolul citat un punct de plecare pentru o tratare lingvistică a problemei tautologiei, problemă pe care, după cîte știu, lingviștii n-au tratat-o niciodată, tocmai pentru că au considerat-o ca o greșeală elementară, neinteresantă. Dacă însă tautologia nu este simpla alăturare a două elemente identice, ci poate exprima mai mult decît suma lor mecanică, este necesar să se examineze alcătuirea ei formală și categoriile sintactice pe care le poate îmbrăca.

De obicei, o propoziție în care subiectul și predicatul — sau o frază în care două propoziții — spun același lucru cu cuvinte deosebite se numește *lapalissadă*, după numele nobilului francez La Palisse (sau La Palice). O lungă poezie franțuzească înșiră în mod umoristic diferite acțiuni și activități ale lui, sub formă de tautologii : „Domnul de La Palisse a murit într-o vineri, ultima zi a vieții sale ; dacă ar fi murit sîmbătă, ar fi trăit o zi în plus". „El nu uita niciodată ouăle, mai ales cînd făcea omletă" și așa mai departe (traduc din memorie). La drept vorbind, eroul acestor versuri nu are nici o vină în problema noastră. El a murit eroic în bătălia de la Pavia (1525), iar soldații săi i-au făcut un cîntec : „Domnul de La Palisse a murit la Pavia ; cu un sfert de ceas înainte de a muri, era încă în

viață". Să lăsăm la o parte discuția asupra valorii artistice a versurilor și să observăm că ele exprimă totuși o idee, fie și în chip stîngaci: ,,cît timp a fost în viață, s-a cunoscut că trăiește, pentru că era foarte activ în luptă".

Nu mă voi opri la exemple de felul acesta, deși ele se pot întîlni chiar și în lucrări de lingvistică (V. Rusu a semnalat una în SCL, XIII (1962), p. 88 : *mulțimea acestor forme... dovedește frecvența lor* ; în glumă se spune uneori *Plecăm, ori nu mai stăm?*). Henri Wald spune că repetarea se poate face cu aceleași cuvinte sau cu cuvinte diferite și insistă asupra faptului că ,,chiar și în cea mai inexpresivă tautologie, gîndirea înaintează". Din punctul de vedere al lingvistului, cred totuși că trebuie să distingem cele două posibilități : lapalissada nu are, în ce privește organizarea gramaticală, nici o trăsătură care să o deosebească de orice altă frază, oricît de corectă. Pe noi ne interesează numai textele în care același înțeles este exprimat prin aceleași cuvinte, pentru că numai în acest caz se ivesc probleme de limbă : ni se pare că fraza nu spune nimic, trebuie subînțelese diverse elemente, se schimbă intonația sau, în sfîrșit, cele două elemente ale tautologiei nu sînt absolut identice. Vom defini deci tautologia astfel : o propoziție sau o frază unde se stabilește o relație gramaticală între doi termeni (părți de propoziție sau propoziții întregi) care au același înțeles și sînt exprimați prin aceleași cuvinte.

Voi căuta să schițez mai jos diversele tipuri formale de tautologie și întrebuințările gramaticale pe care le primesc. Fiind primul studiu de acest fel, sper că nu mi se va lua în nume de rău că cercetarea nu este completă și, poate, nici destul de adîncită.

Cred că trebuie să eliminăm din discuție exemplele de felul lui *haide, haide*, care nu constituie în nici un caz o tautologie, ci numai o repetiție de insistență, deoarece între cele două cuvinte nu se stabilește nici o relație, afară de cea de succesiune. De asemenea cred că trebuie să facem abstracție de exemplele de tipul *asta-i asta*, *aci-i aci*, *acu-i acu*, care, dacă ar fi luate așa cum le găsim, nu ar avea nici un înțeles, și de altfel cred că vorbitorii nici nu încearcă să le analizeze, de aceea nu le consider tautologii. Probabil că e vorba de ,,repetiții cu elipsă", de felul celor studiate de J. Byck, BL, II, 1934, p. 72 : *și mai și* < *și mai și mai*, deci *asta-i asta* < *asta-i*, *asta-i*.

Dar repetiția poate constitui și o tautologie : *une pomme, pomme* spun francezii la restaurant, pentru a arăta că vor un măr (*pomme*), și nu o porție de cartofi, care se cheamă *pomme* (*de terre*), deci un măr care e chiar măr și nu altceva. În forma lui repetată, cuvîntul poate fi deci înțeles ca o propoziție atributivă.

Cel mai obișnuit tip de tautologie este o propoziție formată dintr-un cuvînt care funcționează întîi ca subiect, apoi ca predicat, avînd de obicei la mijloc un verb copulativ : *chiaburu-i chiabur* (dacă nu este verb copulativ, propoziția e nominală). În timpul primului război mondial, într-un sat din Cîmpia Dunării, o femeie mi-a relatat că soldații germani care locuiau la ea făceau mîncare în ,,livian", după care a adăugat : *livianu-i livian*. Imediat după același război, la Viena circula următoarea anecdotă : un anunț de ziar ar fi propus un schimb de locuințe, și anume se oferea

un apartament compus din pod, pivniță, bucătărie și scară, contra unuia care urma să aibă trei camere, hol, baie și bucătărie, iar doritorii de schimb trebuiau să se adreseze la ziar sub indicativul *Wohnung ist Wohnung* („locuința e locuință").

Între subiect și predicat se pot ivi diferențe formale neesențiale, cauzate de sistemul de organizare formală a limbii. Astfel se poate ca subiectul să fie articulat, iar numele predicativ nu : *locuința e locuință*, pe cînd în germană nu se pune articolul : *Wohnung ist Wohnung* ; dar nici măcar în romînește articolul nu e obligator : *Ion e Ion*, *Maria e Maria*. Se mai poate ca subiectul să fie la singular, iar numele predicativ la plural sau ca verbul să fie la două moduri diferite (exemple mai jos). În orice caz, nu e necesar ca predicatul să fie la indicativ : *să-mi fie casa casă*. Dacă punem pronumele la persoana a doua, propoziția se poate ușor înțelege ca imperativă. Nimic nu ne împiedică să punem verbul și la condițional-optativ : *mi-ar fi casa casă*.

Unul din cei doi termeni poate primi un element întăritor : *copilul, tot copil*. De asemenea unul din cei doi termeni poate primi o prepoziție : *copilul, ca copiii* ; *de ieften, e ieften* (în acest din urmă exemplu, primul termen nu mai e subiect, ci complement de relație).

Tautologia poate constitui și fraze. În primul rînd, la o propoziție tautologică se poate adăuga alta, fără tautologie. În al doilea rînd, elementul repetat poate fi predicatul, deci raportul tautologic se stabilește între două propoziții. Vom face și aici abstracție de un tip care nu este în realitate decît o repetiție de insistență : *bată-te* (*norocul*) *să te bată* (acest tip este discutat de acad. Iorgu Iordan în *Stilistica limbii romîne*, București, 1944, p. 263—264).

În cazul cînd raportul tautologic se stabilește între două propoziții, putem distinge două tipuri : una dintre propoziții repetă predicatul celeilalte, sau fiecare dintre ele constituie o tautologie diferită. În aparență acest al doilea tip e mai complicat, dar în fond este mai simplu, deoarece fiecare din cele două propoziții poate fi interpretată ca o tautologie simplă : *slujba-i slujbă și drujba-i drujbă* ; *Strul e Strul și Șmul e Șmul*. Este adevărat că aici avem o construcție sintactică în care cele două propoziții se influențează una pe alta, astfel încît complexul pe care îl formează spune mai mult decît simpla sumă a celor două propoziții luate izolat („slujba nu e drujbă"). Dar între acest tip și frazele formate dintr-o propoziție tautologică și una netautologică nu e nici o diferență esențială (să zicem, de exemplu, *slujba e slujbă, iar drujba nu ne interesează*).

Ajungem astfel să marcăm o nouă diferențiere posibilă între cele două elemente ale tautologiei : una dintre propoziții este introdusă printr-o conjuncție, de exemplu *cît e cald, e cald*. În copilăria mea, am văzut uimirea unei femei care a constatat că în bucătăria părinților mei se gătea în același timp iahnie de fasole și carne. Femeia mi-a explicat : *la noi, cînd e fasole, e fasole*.

Cele două verbe pot fi puse la moduri diferite, conjuncția aparținînd de obicei verbului la indicativ (pe *să* îl consider marcă a conjunctivului, nu conjuncție) : *dacă-i bal, bal să fie* ; *cine-i om, să fie om*.

Şi în cazul a două propoziţii se poate introduce la unul din termeni un element întăritor: *ăsta cînd te loveşte, apoi te loveşte*. Dar diferenţierea de înţeles între cele două verbe se face de obicei prin simpla modificare a intonaţiei.

Deoarece tautologiile formează propoziţii şi fraze, ne aşteptăm să găsim între cele două elemente ale lor toate relaţiile sintactice care se pot stabili pe de o parte între subiect şi predicat (există cel puţin un caz în care relaţia este între predicat şi complement), pe de altă parte între propoziţii în frază, adică relaţii de coordonare şi de subordonare.

În propoziţie, în principiu, cel de-al doilea termen (predicatul) serveşte pentru a sublinia identitatea celui dintîi (subiectul): *livianu-i livian*, *Wohnung ist Wohnung*, *copilul tot copil* [1]. Dar de cele mai multe ori e uşor de subînţeles o a doua propoziţie: *livianu-i livian, aşa încît nu se poate face mîncare în el*; *copilul, tot copil, deci nu te poţi bizui pe el*. În felul acesta propoziţia cu tautologie devine principala unei dependente exprimate sau subînţelese, care conţine de fapt ideea esenţială a enunţului. Dar propoziţia fără tautologie poate fi şi coordonată cu cealaltă şi chiar principală, cea cu tautologie jucînd rolul de dependentă. Voi încerca să ilustrez cu exemple toate aceste situaţii.

P r o p o z i ţ i i c o o r d o n a t e. Nu pun în discuţie aşa-numitele cauzale principale, pentru că nu cred în existenţa lor şi, de altfel, chiar cine crede în ele nu ar avea aici mijlocul de a le diferenţia de subordonate. Cred că nu pot exista nici disjunctive cu tautologie, deoarece ar trebui ca al doilea termen (eventual o propoziţie subînţeleasă) să nege pe primul, iar sarcina tautologiei este tocmai să sublinieze cu tărie că el există.

Exemple de c o p u l a t i v e se găsesc destul de greu (şi atunci numai subînţelese): *cînd e fasole e fasole* (*şi nimic altceva*). Explicaţia este că una dintre copulative capătă uşor nuanţe diferite (adversativă, finală etc., cf. *slujba-i slujbă şi drujba-i drujbă*), pe care nici în frazele fără tautologie şi cu conjuncţii exprimate nu le putem uşor diferenţia. Cu atît mai mult deci, în situaţia noastră, am preferat să trec aceste propoziţii acolo unde cer nuanţele suplimentare, adică fie la adversative sau conclusive, fie la subordonate. Notez însă că în propoziţie se pot găsi elemente tautologice copulative, de exemplu *în lumea asta există oameni şi oameni* (subiectul) sau *am întîlnit oameni şi oameni* (complementul direct).

A d v e r s a t i v e: *frate, frate, dar brînza-i pe bani*; *de frumoasă eşti frumoasă, dar ia nu o ştii coasă*; *Oşlobanu, prost, prost, dar să nu-l atingă cineva cu cît e negru sub unghie*... De observat că în toate aceste exemple întîlnim un prim termen al tautologiei care se încadrează în gramatică la complementul de relaţie. Dar nu este obligator ca toate exemplele să fie de acest tip. Într-un scheci cîntat mai de mult într-o emisiune de satiră şi umor se spunea: *Cum e turcul, şi pistolul*, la care urma replica: *turcu-i turc, însă pistolul e american*. Alt exemplu: *o fi ştiind cine-o fi ştiind, dar eu nu ştiu* (la J. Byck, *art. cit.*, p. 82). De notat că cea de-a doua propoziţie e subiectivă.

---

[1] Şi în frază al doilea termen poate sublinia identitatea celui dintîi: *dacă-i bal, bal să fie* (germ. *wenn schon, denn schon*); *cînd e cald, e cald*.

C o n c l u s i v e : exemple s-au dat mai sus, dar ele pot fi interpretate şi ca consecutive. Astfel: *locuinţa-i locuinţă, deci* (*aşa încît*) *să nu faceţi mofturi la schimb.*

În toate aceste exemple, aşa cum pare normal, conjuncţia introduce o propoziţie, exprimată sau subînţeleasă împreună cu conjuncţia, dar în orice caz în afara tautologiei: *turcu-i turc, însă...*; *locuinţa-i locuinţă, deci...*

P r o p o z i ţ i i s u b o r d o n a t e. Vom găsi aici două situaţii diferite: a. conjuncţia este în interiorul tautologiei, între cele două propoziţii, sau b. conjuncţia este în afara tautologiei şi introduce un element în plus, exprimat sau subînţeles împreună cu conjuncţia.

a. T e m p o r a l e : *la munte, cînd plouă, plouă.*

C o n d i ţ i o n a l e : *dacă plouă, plouă.*

C a u z a l e : *plec fiindcă plec.*

F i n a l e : *vorbeşte ca să vorbească.*

De observat că ultimele două exemple sînt numai aparent tautologice, deoarece numai în aparenţă fraza întreagă nu spune nimic în plus faţă de prima propoziţie. În realitate, elementul al doilea echivalează cu o negaţie: „nu vreau să-ţi spun de ce plec", „nu are motiv să vorbească". Dacă schimbăm conjuncţia, raportul rămîne acelaşi: *e fasole pentru că e fasole*; *e fasole ca să fie fasole*, cu a doua propoziţie nu arătăm în realitate nici cauza nici scopul.

b. C o n s e c u t i v e : *moşia moşie, foncţia foncţie, coana Joiţica coana Joiţica*: *trai neneaco.*

C o n c e s i v e : *muntele, că-i munte, şi tot are doruri multe* (conjuncţia care ne interesează e *şi* (*tot*), în timp ce *că* ar putea lipsi fără să se schimbe înţelesul frazei).

C o m p a r a t i v e : *dealu-i deal şi valea-i vale, mîndra-i mîndră pînă moare* (după cum dealul e deal, tot aşa...; de notat că primele două propoziţii sînt copulative).

Aici se pot cita şi frazele de felul lui *mănîncă ce mănîncă, merge cît merge*, indiferent de felul în care clasăm propoziţia secundară: în aparenţă, propoziţia a doua nu aduce nimic nou, căci subiectul nu poate mînca decît ceea ce mănîncă, nu poate merge decît atîta cît merge; în realitate, a mîncat puţin (eventual, după context, mult), a mers puţin (eventual, mult). Din punctul de vedere al înţelesului, aceste formaţii au fost clasate de J. Byck (*art. cit.*, p. 82—83) sub rubrica „imprecizie".

Conjuncţia, exprimată sau subînţeleasă, poate urma şi după un grup de două propoziţii tautologice: *nu joci, nu joci* (*dar, dacă joci, trebuie să joci bine*; nu are importanţă faptul că înaintea primei propoziţii tautologice poate fi subînţeleasă o conjuncţie); (*dacă*) *nu vor, nu vor* (*deci trebuie să renunţăm*). Mai mult decît atîta, chiar ceea ce se adaugă poate constitui o nouă tautologie: *dealu-i deal şi valea-i vale, mîndra-i mîndră...* (iarăşi nu are importanţă că principală e aici ultima propoziţie). Există chiar şi fraze formate din două tautologii: *dacă-mi dă, îmi dă, dacă nu, nu* („nu e mare nenorocire dacă nu-mi dă").

Pentru a obține o frază în care propoziția cu tautologie joacă rol de subordonată, nu avem decît să inversăm un exemplu din cele deja analizate : *să nu faceți mofturi la schimb, deoarece locuința e locuință.*

Din cele arătate se desprinde, cred, concluzia că tautologia trebuie studiată în gramatică, fiind considerată ca un mijloc de a exprima unele nuanțe ale gîndirii.

CONDIȚIILE INTERNE ȘI CONDIȚIILE EXTERNE ALE „DIFTONGĂRII"

DE

ARCADIE EVDOȘENCO (R.S.S. Moldovenească)

1.1. Condițiile interne sînt acelea care se referă la structura internă a fonemelor susceptibile de a fi diftongate. Condițiile acestea rămîn a fi examinate în plan paradigmatic.

1.2. Prin condiții externe înțelegem factorii care provoacă diftongarea (accentul, poziția). Factorii externi privesc, în general, planul sintagmatic.

1.3. Prin „diftongare" în cazul de față înțelegem, în mod convențional, următoarele modificări privite aparte și în ansamblul lor:

e > *ea*; *o* > *oa*; *ă* > *a*.

2.1. Factorii externi ies mai bine în evidență cînd sînt priviți în mod izolat. Rolul accentului, de pildă, se vede clar în cadrul paralelismului *a*/*ă* : *oa*/*o* : *ea*/*e* relevat de Al. Rosetti în următoarele exemple: *crapă* — *crăpăm*, *sare* — *sărim*, *doarme* — *dormim*, *freacă* — *frecăm* [1]. Iată cîteva exemple de aceeași natură, unde rolul accentului este privit izolat de poziția *ă*, care apare ca factor constant:

crápă — *crăpắ*, *freácă* — *frecắ*, *îndoapă* — *îndopắ*.

2.2. Procedînd invers, scoțînd accentul ca factor comun, subliniem rolul poziției *ă*: *frec*/*freacă*, *crăp*/*crapă*, *îndop*/*îndoapă* (vezi și alte exemple pentru adjective, substantive și alte forme verbale în SCL, XII (1961), nr. 4, p. 464 și urm.).

3.1. Ca să reliefăm cele două condiții generale ale „diftongării" (în sensul fixat mai sus al acestui termen) a mai trebuit, în afară de izolarea lor rînd pe rînd, să lăsăm, în prealabil, la o parte „cazurile particulare". Unele cazuri de acest fel privesc „nivelul" lexical al limbii literare. E

[1] A. Rosetti, *Mélanges de linguistique et de philologie*, 1947, p. 147.

vorba de acele neologisme care contravin la legea ,,diftongării" : *aprobă*, *costă*; *bombă*, *tonă*, *atonă*; *preferă*, *manifestă*; *seră*, *eternă* etc. Persoanele care nu se lasă influenţate de normele limbii literare obişnuiesc să spună *coastă*, *boambă*, conformîndu-se legii ,,diftongării" şi evocîndu-ne viabilitatea ei de altă dată.

Printre cazurile particulare se numără şi abaterile de la ,,poziţie" : *bem/beam* : *luăm/luam*, alternanţele paralele *e/ea* şi *ă/a* diferenţiind prezentul indicativ, persoana I plural şi imperfectul aceluiaşi mod al aceluiaşi verb la aceeaşi persoană şi la acelaşi număr. Fenomenele de ordin fonologic se subordonează aici ,,nivelului" morfologic.

Vedem deci că în plan sintagmatic procesul de generalizare are anumite limite, acelea ale altor procese, care uneori au un caracter opus (cazul neologismelor), iar alteori se petrec în altfel de condiţii (cazul alternanţelor gramaticale[1]). Insuficienţa şi caracterul unilateral al lingvisticii descriptive, care se bazează numai pe planul sintagmatic, au fost subliniate de S. K. Şaumian [2].

3.2. Dacă am încerca să continuăm în plan sintagmatic generalizarea am fi nevoiţi sau să depăşim limitele sincroniei, sau să trecem de la sistemul limbii literare, la acela al unui grai.

În primul caz, bazîndu-ne pe exemplele *frumoasă*, *frumoase*, *frumoaso*, *frumoasa*; *isteaţă*, *isteaţo*, *isteaţa* etc., am putea face următoarea constatare, discutabilă de altfel, că în limba veche, cînd ar fi existat realmente forme de tipul lui *leage*, *seate*, *isteaţe*, ,,diftongarea" vocalelor semideschise, accentuate *e*, *o*, *a* ar fi avut loc nu numai în poziţia *ă*, *o*, *a*, dar şi în poziţia *e*, *ea* (*seatea*) adică în general în poziţia ,,vocală deschisă sau semideschisă"; într-o singură poziţie ea n-ar fi avut loc (,,vocală închisă").

În al doilea caz, constatarea de mai sus ar putea fi socotită valabilă, cu unele rezerve, pentru graiul care cunoaşte formele ,,veade", ,,seate".

4.1. Examinarea fenomenelor în plan sintagmatic ne permite să formulăm doar unele reguli cu foarte multe excepţii. Numai în plan paradigmatic am putea întrevedea o formulă generală, care ar cuprinde atît cazurile de diftongare, cît şi cele de abatere de la ea. Pentru a ajunge la această formulă, ne vom folosi de ,,schema-bloc", propusă de Ghenadie P. Melnikov [3].

4.2. Melnikov a pornit de la cubul lui Jean Deny [4], adaptîndu-l la fonologie. Iată cum ar putea fi folosit sistemul cubic la ,,modelarea" vocalismului limbii romîne (vezi fig. 1).

4.3. Sistemul cubic ne permite să relevăm o anumită ierarhie logică de noţiuni : *fonem*, *trăsătură diferenţială*, *categorie*, *sistem*.

---

[1] În alte cazuri cum ar fi : *frec/freacă*, *crăp/crapă*, *sec/seacă*, alternanţele *e/ea* şi *ă/a* n-ar avea însemnătate gramaticală, diferenţierea formelor efectuîndu-se în principiu şi fără ajutorul lor. Comp. *stric/strică*, *scurt/scurtă*.

[2] S. K. Şaumian, *Насущные задачи структурной лингвистики*, în ,,Известия Академии наук СССР", ОЛЯ, vol. XXI, nr. 2, p. 104—105.

[3] Conţinutul lucrării lui G. Melnikov va fi expus amănunţit într-o recenzie.

[4] J. Deny, *Principes de grammaire turque*, Paris, 1955.

Sistemul, adică vocalismul, în cazul de față, poate fi privit prin prisma unui singur punct de vedere, de pildă, al gradului de deschidere al vocalei, al „plenitudinii vocalice" [1].

Tot așa se distinge categoria „localizării" cu trăsăturile ei „anterior" : „posterior", și cea a „labializării", cu trăsăturile „labial", „nelabial". Vezi fig. 1.

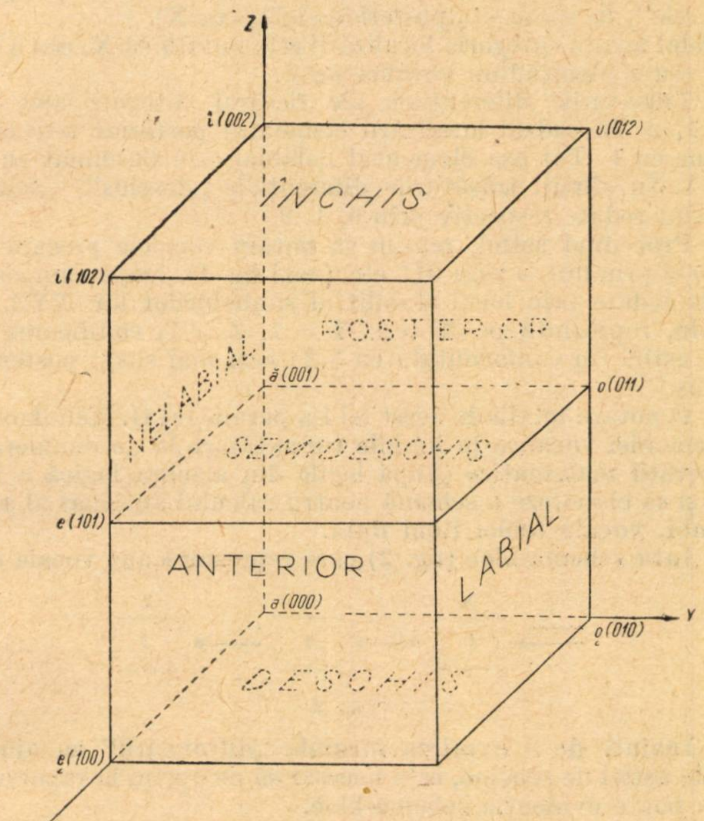

Fig. 1

Trăsătura diferențială este un factor calitativ care ne permite să deosebim o altă noțiune cu caracter calitativ-cantitativ, noțiunea de

[1] Termenul „plenitudine vocalică" corespunde celui francez „plénitude de voix" sau „plénitude vocale" (cf. N. S. Troubetzkoy, *Principes de phonologie*, traduits par J. Cantinean, Paris, 1957, p. 100, 112). Termenul „categorie" este luat din trad. în limba rusă (din limba germană) a aceleiași lucrări a lui Trubetzkoy.

„ordin". Ordinul ar fi ansamblul, totalitatea fonemelor cărora le este comună una și aceeași trăsătură diferențială [1].

În sfîrșit, cea mai particulară, cea mai concretă noțiune a sistemului este fonemul, care reprezintă o încrucișare (un „mănunchiu") a trei trăsături diferențiale, a trei noțiuni ierarhic superioare.

5.1. Categoriile pot fi notate algebric în mod arbitrar. În cazul de față (fig. 1) am recurs la un procedeu mnemotehnic : pe verticală (axa Z) au fost situate vocalele închise, semideschise și deschise ; în față sînt puse „anterioarele", în spate — „posterioarele" (axa X).

În felul acesta categoria localizării este notată cu X, cea a labializării cu Y, iar cea a plenitudinii vocalice cu Z.

5.2. Trăsăturile diferențiale ale fiecărei categorii sînt notate cu cifrele 0, 1, 2. În cadrul localizării elementul posterior este notat cu 0, cel anterior cu 1. Tot așa elementul nelabial este însemnat cu 0, iar cel labial cu 1. În sfîrșit, trăsăturile diferențiale „deschis", „semideschis", „închis" sînt redate respectiv prin 0, 1, 2.

5.3. Procedînd astfel, reușim să notăm vocalele precum urmează : *a* prin 000, *ă* prin 001, *o* prin 011 etc. (vezi fig. 1). După cum vedem, categoriile sînt redate prin locul stabilit al simbolurilor lor XYZ. Vocala *o*, de exemplu, reprezintă pe X = 0, Y = 1, Z = 1, codificarea 011 fiind descifrată astfel (în conformitate cu 5.2 ; vezi mai sus) : posterior, labial, semideschis.

5.4. O notare mixtă de acest fel i-a permis lui G. Melnikov să reducă regulile armoniei vocalice în limbile turco-tătare la „o enumerare a unor simple operații matematice (după legile din algebra logică a lui George Boole [2])" și să elaboreze o schemă pentru calculul automat al afixelor din aceste limbi, vocala temei fiind dată.

6.1. Iată schema-bloc (fig. 2) care reprezintă aici vocala *o* :

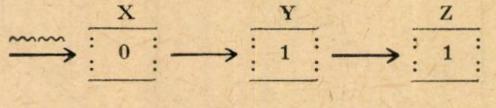

Fig. 2

6.2. Înainte de a exprima formula „diftongării" cu ajutorul unei îmbinări de astfel de scheme, este necesar să ne oprim la raporturile logice pe care le poate evidenția schema-bloc.

Fig. 2 redă un fonem, adică noțiunea cea mai concretă, caracterizată printr-un număr maxim de indicii, de trăsături diferențiale (vezi mai sus 5.3).

---

[1] Logica simbolică diferențiază acest fel de noțiuni, notîndu-le astfel : xK, ceea ce înseamnă că „x are însușirea K" și $x \in K$ ceea ce înseamnă că „x se află în clasa K". „Cu toate că noțiunile „însușire" și „clasă" (în cazul nostru „trăsătură diferențială" și „ordin" — *A.E.*) sînt în multe privințe identice, logica simbolică — observă Berkeley — se folosește pentru exprimarea acestei noțiuni fundamentale de două mijloace diferite, dar într-o mare măsură comutabile : „xK" și „$x \in K$" (E.C. Berkeley, *Symbolic logic and intelligent machines*, trad. în limba rusă, M., 1961, p. 33).

[2] George Boole, *Investigation of the Laws of Thought*, Londra, Eng. Walton, 1854. Cf. lucrarea citată a lui Berkeley, p. 241.

6.3. Dacă facem acum abstracție de unul din elementele diferențiale ale fonemului *o* (fig. 2) de elementul labial, de pildă, obținem o noțiune logic superioară fonemului „rîndul" (vezi fig. 3), care este caracterizat numai prin două trăsături pertinente (posterior, semideschis). Fiind mai sărac în conținut, rîndul are în schimb o sferă mai largă, care cuprinde nu numai fonemul *o* dar și fonemul *ă* ambele foneme fiind „posterioare" și „semideschise". Comp. fig. 1, unde se vede că fonemului îi corespunde un punct, rezultat din întretăierea a trei planuri perpendiculare unul altuia, pe cînd rîndului îi corespunde o dreaptă, care rezultă din intersecția a două planuri perpendiculare unul altuia.

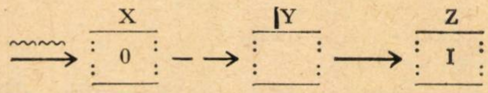

Fig. 3

6.4. Categoria labializării, în cazul rîndului „posterioarelor semideschise", nefiind reprezentată în chip concret printr-unul din elementele sale, capătă un caracter virtual [1] apare ca o „abstracție a realizării potențiale" [2]. Virtualitatea unei categorii date, lipsind la fonem, dar caracterizînd rîndul, devine un factor de definire a noțiunilor rînd și fonem.

Schema-bloc ne permite astfel să întrevedem în cadrul procesului de analiză lingvistică posibilitatea trecerii de la noțiunile logicii formale, unde raportul dintre conținut și sferă este invers proporțional, la noțiunile logicii matematice, unde acest raport este direct proporțional. Procesul de „generalizare a unei formule matematice nu numai că păstrează toate cazurile particulare, dar ne dă și posibilitatea să le deducem din formulă" [3].

6.5. Dacă rîndul se caracterizează prin virtualitatea unei singure categorii, virtualitatea concomitentă a două categorii ar caracteriza ordinul. Ordinul semideschiselor, de pildă, este caracterizat prin virtualitatea categoriei labializării și a localizării.

7. „Diftongarea", care n-ar fi altceva decît o trecere de la ordinul vocalelor semideschise la acela al vocalelor respective deschise, ar putea fi ilustrată schematic după cum se va arăta mai jos.

8.1. Conform condițiilor interne, vocala care urmează să fie „diftongată", își păstrează intactă și după „diftongare" trăsătura diferențială respectivă a localizării (X) și pe cea a labializării (Y), modificîndu-și numai elementul diferențial în cadrul categoriei plenitudinii vocalice, adică a gradului de deschidere (Z).

---

[1] Vezi L. Hjelmslev, *Prolegomena to a theory of language*, traducere în limba rusă : *Новое в лингвистике*, выпуск I, Moscova, 1960, p. 264–389.

[2] Cf. D. P. Gorski, *О видах научных абстракций и способах их обоснования*, în „Вопросы философии", 1961, Nr. 9, p. 73.

[3] N. S. Kurnakov, *Избранные труды*, Moscova, 1960, p. 13–14.

Formula generală, care cuprinde atît cazurile cînd „diftongarea" ar avea loc, cît şi acelea cînd „diftongarea" nu s-ar produce, se reflectă în fig. 4.

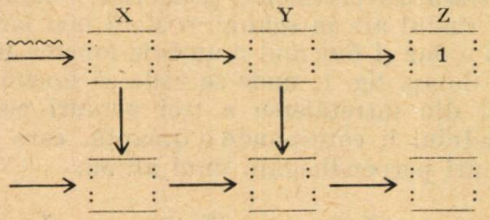

Fig. 4

Cu alte cuvinte, schema prevede toate regulile „diftongării" şi toate excepţiile de la aceste reguli, adică *coastă* (substantiv) şi *cóstă* (verb), *bombă* şi *boambă*, *seară* şi *seră* etc., toate exemplele de acest fel fiind reunite prin faptul că satisfac primele două condiţii interne ale „diftongării": identitatea elementelor diferenţiale ale categoriilor localizării şi labializării (această identitate este marcată de săgeţile îndreptate în jos). Am putea spune că fig. 4 reprezintă condiţiile interne *necesare* ale „diftongării".

ВНУТРЕННИЕ И ВНЕШНИЕ УСЛОВИЯ «ДИФТОНГИЗАЦИИ»

РЕЗЮМЕ

Автор пытается применить некоторые понятия символической логики к явлению дифтонгизации в румынском языке. Он предлагает классификацию гласных фонем румынского языка, в которую вводятся алгебраические выражения. В работе рассматриваются иерархические отношения понятий «фонема», «дифференциальный признак», «категория», «система».

CONDITIONS INTERNES ET EXTERNES DE LA DIPHTONGAISON

RÉSUMÉ

L'auteur tente d'appliquer certains concepts de la logique symbolique au phénomène de la diphtongaison en roumain. Il préconise une notation algébrique pour la classification des phénomènes vocaliques de la langue roumaine et analyse la hiérarchie des notions de « phonème », de « trait différentiel », de « catégorie » et de « système ».

DE ÎN CAZANIA A DOUA A LUI CORESI (1581)[1]

DE

C. DIMITRIU

În articolul *Observații asupra frecvenței cuvintelor în operele unor scriitori romîni* [2], V. Șuteu comunică unele rezultate obținute de Cercul de lingvistică matematică de la Centrul de cercetări fonetice și dialectale din București. Încep discuția asupra cuvîntului *de* în *Cartea cu învățătură* a lui Coresi prin citarea acestui articol, considerînd că va fi interesantă o comparație a frecvenței cuvîntului respectiv în Cazania lui Coresi cu frecvența aceluiași cuvînt în limba unor scriitori de la începutul secolului al XX-lea [3].

În articolul citat, la tabloul *vocabularului de bază* al limbii folosite în operele scriitorilor studiați, *de*, cu valoare de prepoziție [4], se află la numărul curent 1, rangul 1 [5], cu frecvența absolută 1887 [6], frecvența relativă la mie 37,74 [7], de origine latină; cu valoare de conjuncție se află la numărul curent 265, rangul 107, cu frecvența absolută 24, frecvența relativă la mie 0,48, de origine necunoscută.

În *Cartea cu învățătură*, *de* se găsește de 6199 de ori [8] și anume : de 4378 de ori cu valoare de prepoziție, la care se pot adăuga 878 de exemple

[1] Pentru această lucrare am folosit numai textul publicat în 1914 de către S. Pușcariu și A. Procopovici, sub titlul *Carte cu învățătură*.

[2] „Studii și cercetări lingvistice", X (1959), nr. 3.

[3] În articolul citat se arată că s-au scos 50 000 de fișe (cîte 5000 din fiecare operă studiată).

[4] Din articol nu se poate afla dacă la calcularea frecvenței absolute a lui *de* au fost incluse și cazurile în care acesta face parte din prepoziții compuse și locuțiuni prepoziționale.

[5] Prin rang se înțelege locul ocupat de un cuvînt într-o listă în care cuvintele sînt trecute în ordinea frecvenței (vezi articolul citat, p. 438, nota 1).

[6] Frecvența absolută arată de cîte ori apare cuvîntul respectiv la numărul total de cuvinte (articolul citat, nota 1).

[7] Frecvența relativă la mie se obține împărțind frecvența absolută la numărul total de cuvinte (articolul citat, p. 425, § 1).

[8] Datele statistice le-am luat după indicele general și analitic (manuscris) pe care l-am alcătuit la *Cartea cu învățătură* a lui Coresi.

în care *de* intră în componența prepozițiilor compuse și a locuțiunilor prepoziționale. Deci suma totală a întrebuințării prepoziției *de* este de 5256. Cu valoare de conjuncție, *de* este întrebuințat de 943 de ori [1].

Pentru întocmirea indicelui la *Cartea cu învățătură*, am scos aproximativ 170 000 fișe; raportînd frecvența absolută a prepoziției și conjuncției *de* la numărul total de cuvinte, se obține o frecvență relativă la mie, pentru prepoziție, de 30,91, dacă avem în vedere și cazurile în care *de* intră în componența prepozițiilor compuse și a locuțiunilor prepoziționale, sau de 25,75, dacă avem în vedere numai cazurile în care aceasta este întrebuințată absolut și, pentru conjuncție, de 5,54.

Diferențele, în ceea ce privește frecvența relativă la mie a prepoziției și conjuncției *de*, între operele scriitorilor din prima jumătate a secolului al XX-lea și *Cartea cu învățătură* a lui Coresi m-au determinat să cercetez, pentru cuvîntul în discuție, vocabularul întocmit de I. G. Sbiera la *Codicele voronețean* [2]. Numărînd trimiterile la cuvîntul *de*, după acest vocabular, am găsit 196 de prepoziții și 32 de conjuncții [3]. Pentru a calcula numărul total de cuvinte din *Codicele voronețean* am stabilit media de cinci cuvinte pe fiecare rînd; înmulțind această cifră cu 14 (numărul rîndurilor pe o pagină) și produsul cu 170 (numărul paginilor Codicelui voronețean) am obținut cifra, desigur aproximativă, de 11 900 de cuvinte.

Făcînd calculele necesare, se obține o frecvență relativă la mie de 16,47 la prepoziție și de 2,69 la conjuncție. Toate datele de mai sus, privitoare la frecvența relativă la mie a lui *de*, formează următorul tablou:

Cuvîntul	Valoarea	Secolul al XX-lea	Coresi — Carte cu învățătură	Codicele voronețean
De	Prepoziție	37,74	25,75 sau 30,91 [4]	16,47
	Conjuncție	0,48	5,54	2,69

Din acest tablou se pot scoate următoarele concluzii:

1) În limba veche, prepoziția *de* era mai puțin folosită decît în literatura beletristică din prima jumătate a secolului al XX-lea. Limba veche însă nu era unitară, în sensul că graiul nordic întrebuințează mai puțin prepoziția în discuție și, deci, se îndepărtează, prin aceasta, de limba literară, iar graiul sudic [5] mai mult, apropiindu-se astfel de limba literară.

---

[1] În legătură cu valoarea de pronume relativ a lui *de*, vezi discuția de la propoziția atributivă.

[2] Nu am putut extinde comparația și la *Psaltirea șcheiană* pentru că glosarul romîno-slav întocmit de I. A. Candrea, cît și glosarul alcătuit de Gh. Ghibănescu, pentru această psaltire, nu fac decît cîteva trimiteri la text la acest cuvînt.

[3] La numărarea prepozițiilor și conjuncțiilor m-am abătut uneori de la clasificarea făcută în acest vocabular. Mă refer la exemple ca *de* = *decît*, care în vocabular sînt trecute la adverb etc.

[4] Prima cifră reprezintă frecvența relativă la mie a prepoziției *de*, întrebuințată absolut, iar a doua, frecvența relativă la mie a aceleiași prepoziții, cînd avem în vedere și cazurile în care aceasta face parte din prepoziții compuse și locuțiuni prepoziționale.

[5] Dacă se admite că limba textelor coresiene reprezintă acest grai.

2) În ceea ce privește conjuncția *de*, aceasta prezintă asemănări cu prepoziția numai dacă avem în vedere întrebuințarea ei în limba veche (graiul sudic folosește mai mult decît cel nordic această conjuncție). Raportul dintre limba veche și limba literaturii beletristice din prima jumătate a secolului al XX-lea însă este invers aceluiași raport pentru prepoziție (limba veche folosește cu mult mai mult conjuncția *de* decît limba literaturii beletristice din prima jumătate a secolului al XX-lea).

Trecem acum la discutarea raporturilor pe care le stabilește *de* în Cazania a doua a lui Coresi.

A. *DE* PREPOZIȚIE [1] (4378) [2]

I. INTRODUCE UN COMPLEMENT (2952)

1) Introduce complementul indirect (1585)

Sub acest paragraf se va discuta și ceea ce *Gramatica limbii romîne* [3] numește complement circumstanțial de relație. Am procedat în acest fel întrucît, mai întîi, complementului de relație nu i se potrivește denumirea de circumstanțial [4] și apoi chiar definirea și exemplificarea din gramatică, pentru acest complement, nu este suficient de clară. Astfel, în volumul citat, la pagina 141, se arată că ,,complementul circumstanțial de relație arată obiectul la care se referă o acțiune sau o calitate, limitînd de obicei la *o parte a lui* [5] acțiunea sau calitatea'', iar la pagina 145, vorbindu-se despre ,,reluarea cuvîntului prin care se exprimă circumstanțialul de relație'' în exemple ca ,,De frumoasă ești frumoasă, Dar iea nu ți-o știi coase'', se spune că ,,circumstanțialul de relație arată aici că *acordul vorbitorului* [!] se limitează la prima dintre cele două propoziții coordonate : sînt de acord că ești frumoasă, dar nu sînt de acord că te pricepi să-ți coși iea''.

Această definiție a complementului circumstanțial de relație, împreună cu explicațiile și o parte din exemple, se poate integra, pe un anumit plan, în definiția complementului indirect, care ,,este partea de propoziție asupra căreia se răsfrînge în chip indirect acțiunea verbului, în sensul că din acțiune rezultă de obicei un folos sau o pagubă pentru ființa sau lucrul denumit de complementul indirect'' [6].

---

[1] Pentru simetria lucrării, valorile și funcțiile acestui cuvînt sînt discutate în ordinea frecvenței absolute.

[2] Cifrele din paranteza care urmează după fiecare capitol sau paragraf arată frecvența absolută a funcției respective. La prepoziție am în vedere numai întrebuințarea absolută a acesteia, nu și cazurile în care *de* face parte din locuțiuni prepoziționale și conjuncționale.

[3] *Gramatica limbii romîne*, Ed. Acad. R.P.R., vol. II, 1954.

[4] Vezi în acest sens definițiile pentru *circumstanță* și *circumstanțial* din DLRLC și DLRM, cît și discuția din manualul de *Limbă romînă contemporană* al acad. I. Iordan (ed. II, 1956), p. 642–643 și 647–648.

[5] Sublinierea noastră.

[6] Gramatica Academiei, p. 117. (Vezi și discuția din manualul acad. I. Iordan, p. 641).

După aceste definiții, un exemplu ca „Şi cînd gîndesc la viața-mi, îmi pare că ea cură,/Încet repovestită de o străină gură", trecut de gramatică la complementul indirect [1], poate fi considerat și complement indirect (la = pentru, în favoarea vieții mele (!)), dar, logic, el exprimă o relație (procesul gîndirii are în vedere numai viața mea). De asemenea, multe din exemplele date de DLRLC [2] la complementul indirect exprimă logic o relație [3], dacă facem excepție de cele spuse de acad. I. Iordan [4].

Această confuzie se produce din cauză că în gramatică complementul de relație este definit numai prin limitarea sferei de acțiune a verbului sau adjectivului la o parte a obiectului („o parte a lui"); or această limitare, care să se refere numai la obiect, este destul de greu de sesizat. De aceea, după cea mai mare parte a adjectivelor și adverbelor (respectiv a locuțiunilor adjectivale și adverbiale), dacă vorbim de complement, trebuie să considerăm că acesta este complement de relație [5].

După verbe, este destul de greu de deosebit complementul indirect de cel de relație, atunci cînd ambele sînt introduse prin *de*. Astfel, o categorie de verbe tranzitive și intranzitive (a vorbi, a auzi, a scrie, a gîndi, a învăța etc.) pot fi întrebuințate și fără obiect gramatical dar, de obicei, ele se găsesc în construcții în care verbul este complinit. Cînd complinirea este introdusă prin *despre*, sau *de*, cu sensul *despre* (exemplu: vorbesc de(spre) el) trebuie să vorbim despre un complement de relație și nu de complement indirect pentru că, în exemplele de mai sus, *despre el* nu înseamnă (decît dacă dorim acest lucru) un folos sau o pagubă pentru obiectul în discuție, ci o restrîngere a sferei de acțiune a verbului respectiv.

O altă categorie de verbe (a se apropia, a apuca etc.) arată, într-un fel sau altul, o atingere, o apropiere etc. După aceste verbe, cînd urmează o complinire introdusă prin *de*, această complinire nu arată nici într-un caz o relație, și, de aceea, trebuie să o considerăm complement indirect (exemplu: mă apropii de el). Desigur că nici în aceste cazuri nu putem găsi „paguba" sau „folosul", dar în schimb putem vorbi despre faptul că acțiunea se răsfrînge indirect asupra obiectului [6].

În concluzie, considerăm că după adjective și adverbe, cînd există un complement introdus prin *de*, acest complement este de relație (nu circumstanțial de relație); tot de relație este și complementul introdus prin *de*, cu sensul *despre*, după anumite verbe, atunci cînd prin acest complement *se restrînge sfera de acțiune a verbului*. Complementul indirect introdus prin *de* se găsește numai după verbe, atunci cînd acțiunea trece, într-adevăr în mod indirect, asupra obiectului, putînd să arate, fără ca

---

[1] *Gramatica*, p. 119.

[2] *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, vol. al II-lea, București, 1956.

[3] Cele mai multe se află sub DE[4], X, 4.

[4] *Op. cit.*, p. 642–643.

[5] Între „sigur de izbîndă" (*Gramatica*, p. 120, trecut la complement indirect) și „scump la tărîțe" (*Gramatica*, p. 142, trecut la complement circumstanțial de relație) nu există deosebiri referitoare la raporturile dintre determinat și determinant, întrucît în ambele, în locul prepoziției *de* sau *la*, se poate pune, fără a forța limba sau a schimba sensul, locuțiunea prepozițională *în ceea ce privește*.

[6] I. Iordan, *op. cit.*, p. 641.

acest lucru să fie obligatoriu, un folos sau o pagubă pentru obiectul respectiv [1].

În funcție de cele spuse mai sus, din cele 1585 de cazuri în care se consideră că *de* stabilește un raport indirect, numai 803 dintre acestea exprimă un raport indirect propriu-zis, iar în restul de 782 de exemple trebuie să vorbim despre un complement de relație.

a) *Complement indirect propriu-zis* (803). Acest complement se găsește de obicei după verbele care arată o atingere, apropiere, depărtare sau separare de un obiect concret sau abstract : a se apropia, a se atinge, a se curăți, a se delunga, a se despărți, a fugi, a se lipi, a plivi etc. Exemple : Și mearse, lipi-se de unul ce lăcuiia într-acea parte 21/3—4 ; delungați-vă de mine toți făcătorii fără leage 195/21—2 etc.

Există cîteva construcții care merită să fie luate în discuție în mod special. Exemplu : *de* acea înfricoșată și groaznică judecată să scăpămu *de* ceia ce-sŭ tremeșŭ în foculŭ nestinsŭ și cu sfinții ceia aleșii carei sîntŭ de-a dereapta, să fimŭ împreunați 43/19—22. În acest exemplu, propoziția „de ceia ce-sŭ tremeșŭ în foculŭ nestinsŭ" urmează după verbul *a scăpa* (care are deja un complement indirect) ; pentru ca fraza să aibă înțeles, în partea a doua a ei ar trebui să dăm verbului *a scăpa* sensul de *a se afla*, *a fi alături de*. Cum însă prin această substituire își pierde înțelesul prima parte a frazei, trebuie să subînțelegem verbul *a se afla*, *a fi alături de*, care în textul slav nu va fi fost exprimat. Deci fraza ar trebui să fie reconstruită astfel : de acea înfricoșată și groaznică judecată să scăpăm (și să nu fim alături) de ceia ce...

Unele complemente indirecte introduse prin *de* după verbe ca *a deștinge*, *a cădea*, *a sări* etc., au, în special în fraze neclare, anumite nuanțe circumstanțiale. În exemplul *să deștingem despre* [de fapt *despre* = *de spre*, adică *de pe*] [2] *dobitocŭ* (*den trufia fără cuvîntŭ*, *de lucrurile ceștii lumi*) 395/12—3 verbului *a deștinge*, cu sensul *a se coborî*, îi urmează, în prima parte a frazei, un complement circumstanțial de loc propriu-zis ; în partea a doua însă, care constituie interpretarea primei părți și care depinde de același verb, *a deștinge* capătă sensul de *a se depărta* și deci *de lucrurile ceștii lumi* este un complement indirect, care însă mai păstrează și o anumită nuanță circumstanțială.

Complementul indirect propriu-zis se mai găsește și după verbele care arată o cerere, atitudinea față de rugăminte sau cerere, obediența etc., atunci cînd prepoziției *de* îi corespunde *pentru*, *în favoarea* sau *defavoarea* (a cere, a (se) ruga, a se milostivi, a păzi, a asculta etc.). Exemple : omulŭ de omŭ pazeaște mînia 48/10 [3] ; de aceștea rogŭ : nu de lume rogŭ, ce de aceștea ce-ai datŭ mie, că ai tăi sîntŭ 181/11—12 etc.

[1] O discuție relativ asemănătoare se găsește și în articolul lui I. Rizescu, *Observații asupra complementului indirect sau al atribuirii*, LR, X (1961), nr. 5, p. 432—444 (apărut după ce prezentasem comunicarea la sesiunea științifică a Universității din Iași).

[2] Cînd se citează *Cartea cu învățătură*, parantezele mari conțin ingredientele, iar parantezele mici aparțin editorilor.

[3] Cf. „Homo homini lupus".

Aceleaşi verbe însă pot primi şi complemente de relaţie, atunci cînd lui *de* îi corespunde locuţiunea *în ceea ce priveşte, relativ la.* Exemplu: aorea amu oamenii de mîngîiarea noastră să rugămŭ 395/23—4.

Destul de frecvente sînt şi complinirile introduse prin *de* după verbe, locuţiuni verbale şi expresii de tipul: a (se) lipsi, a fi (face) lipsit, a (se) goli, a fi (face) gol, a (-i) fi tocmeala etc. În aceste cazuri este greu de spus dacă trebuie să vorbim despre un complement indirect sau despre un complement de relaţie. Exemple: ispitescŭ... de ce e d-inşii tocmeala 32/24—6; nu de veşmîntulŭ trupului iaste lipsitŭ... ce de dumnezeesculŭ veşmîntŭ şi de luminata lui slavă 239/7—9.

b) *Complement de relaţie* (782). Complementul de relaţie introdus prin *de* determină adjective (uneori substantivate) sau adverbe: că grăiaşte şi noao.., slăbiţilorŭ de suflete 146/21—2; amîndoi goli acicea vinetŭ. Lazarŭ amu golŭ de păcate, iară tu... golŭ de dereptate 368/34—5 etc.

De cele mai multe ori însă acest complement determină verbe şi, în special, acele verbe care arată acţiuni, stări etc. specifice numai omului (a învăţa, a şti, a (se) îngriji, a (se) izbăvi etc.). Exemple: învăţîndŭ de pocaanie şi de întoarcere 23/15; de a asupriciuniei avuţie şi de grija fără de folosŭ să ne izbăvimŭ învaţă 290/15—16 etc.

Uneori determinantul introdus prin *de* poate fi raportat la două verbe, fraza păstrîndu-şi înţelesul logic: auziia de elŭ multe făcîndu-se 545/1 (*de elŭ* poate fi şi agentul diatezei reflexive cu valoare pasivă, dar şi relaţia după verbul *a auzi*).

Într-un număr destul de mare de exemple, din cauza traducerii greoaie, funcţia prepoziţiei *de* este greu de precizat. Exemple: acesta iaste ce de cela ce-i zice Davidŭ: Tu... 266/31—2; iară de a şarpelui de arame scriptură zace întru cartea ce se cheamă cisla 463/19—20 etc.

Cîteva fraze merită o discuţie specială. Exemple: părintele îndrăgi-va pre ei şi-i va milui şi va griji d-inşii 186/6—7; aduse elŭ... în casa ceaia ce priimeaşte toţi şi griji d-insulŭ 393/31—2. În aceste două exemple se poate presupune sau un raport indirect, respectiv de relaţie, sau un complement direct fără prepoziţie [1]. Pentru ultima ipoteză argumentează simetria frazelor, construite numai cu obiecte directe (pre ei, i, pre elŭ), cît şi alte construcţii în care raportul indirect este puţin probabil. Exemplu: Irodŭ furişŭ chemă vîlsfii şi ispiti d-inşii de ce vreame se ivi steaoa 499/8—10. La aceste argumente se poate adăuga şi aspectul fonetic al cuvîntului în discuţie, care, în toate celelalte trei cazuri cînd apare în Cartea cu învăţătură (325/10—11, 405/22, 437/5), este transcris numai dinsul.

Împotriva acestei ipoteze însă, deci pentru interpretarea grupului de cuvinte ca un complement indirect, se pot da alte exemple, e drept, mai puţine: nici o grije nu avea elŭ d-insulŭ 365/3—4; cugetă şi se grijaşte d-insele [de oi] 447/7 [2].

---

[1] Dacă admitem ultima ipoteză, cele două cuvinte trebuie transcrise la un loc, în forma *dinsulŭ*.

[2] Cf. adună preuţii şi cărtularii omeneşti şi întrebă de-nşii 499/3 — 4.

Din categoria verbelor care arată o acțiune proprie omului fac parte și verbele de declarație. După aceste verbe, lui *de* îi corespunde prepoziția *despre* sau locuțiunile prepoziționale *în legătură cu*, *referitor la*, *în ceea ce privește* etc., introducînd un complement de relație. Exemple : de acesta și evanghelistŭ Ioannŭ mărturisească 2/13—4 ; de elŭ grăiaște proroculŭ Davidŭ 375/17.

Frecvente sînt și verbele care arată o stare afectivă, ca : a se blăzni, a (-i) fi frică, a se minuna, a se mira, a se mînia, a se rușina, a se săblăzni, a se tulbura etc. Complementul de relație introdus prin *de*, după aceste verbe, constituie în același timp și cauza stării afective respective. Exemple : laudă și se miră de făpturi dereptii 24/24 ; plîngea-se toți și suspina de ea 381/8.

Uneori, sinonimia anumitor verbe îl determină pe traducător să nu aibă în vedere faptul că un verb tranzitiv poate avea același sens cu unul intranzitiv (mă refer la situația acestor verbe în limba romînă contemporană). De aceea în text apar construcții nefirești ca : postulŭ iaste, nu numai de carne a nu mînca, ci și de reale a te lăsa 50/5—6 ; socotiia să nu cumva iudeii mai mult să pohtească de acelŭ coconŭ și să se grijască 502/37—8. Alteori, schimbarea diatezei, eventual și a verbelor, face ca, în locul complementului drept, să apară un complement indirect. Exemple : se pipăi de ochii lorŭ 249/15 ; pipăi-se de patŭ 345/10.

Uneori, *de* apare în construcții eliptice care, din această cauză, par improprii. Exemple : dereptŭ aceaia nu căce că nu credea, ce vrea și mai bine să înțeleagă [cele spuse] de [= despre] preaslăvita răspundere și de [= despre] sărutarea îngerului, duse-se 493/1—3 ; acicea cîtu se va [îngriji] sufletulŭ de piștea sufletească, mai multŭ încă va jălui 264/6—7.

2. Introduce un complement circumstanțial (1083)

a) *Introduce circumstanțialul de timp* (493). Exemple : și aceasta de multŭ au zisŭ sfîntulŭ Davidŭ 353/37 ; cumŭ e amu și de paști 511/11—12.

Foarte frecvente sînt locuțiunile *de pururea* și *de-aciia*. Exemple : de pururea să o aibă întreagă 3/2—3 ; cu nărodulŭ să ne mestecămŭ de pururea 264/24—5 etc. O singură dată această locuțiune apare în forma *de pururile* : ce iaste de pururile a se bucura 120/2.

Referitor la *de-aciia*, trebuie să observăm că aceasta prezintă anumite asemănări cu adverbul *amu*, în sensul că ambele se întrebuințează ca automatisme. Exemple : ca și unii amu ce-au eșitŭ ei den această lume, și singurătatea și viața îngerească iubiră. . . și de-aciia și a trupului pohtire chinuitu-se-au de-au răbdatŭ 13/24—8 ; ca lui dumnezeu așternu -i-se lui marea și îmbla pre desupra apei, ca să înțeleagă ucenicii. . . De-aciia să și știe că poate învățătoriulŭ lorŭ și în mare și pre pămîntŭ a face ciude 266/27—31.

Uneori *de-aciia* are un sens temporal evident. Exemple : iară străluci și lumină ucenicilorŭ. . . Și intră fiindŭ ușile încuiate, și în mijlocŭ stătu și pace deade lorŭ. De-aciia alalți ucenici toți-i lăsă ce. . . către

cela necredinciosulŭ Thoma mearse 131/26–30; de acmu înțeleagemŭ că pre pămîntŭ lasă-se păcatele... iară cîndŭ ne pristăvimŭ de acicea, de-aciia nu vămŭ putea eale spăla 247–8/37–3.

De cîteva ori *de-aciia* exprimă și locul. Exemplu: în vreamea aceaia trecu de-aciia Ĭsusŭ 249/10–1 [1]. Mai frecvente sînt însă cazurile în care se întrepătrund diferite nuanțe ca: timp-cauză (și vîrtute nu avea nemică, că fu luată tăriia lui de dumnezeu. Și de-aciia pururea tremura trupulŭ lui.. 58/32–4), loc-cauză (știu amu Hristosŭ că lui Ĭoannŭ botezătoriulŭ tăiatu-i fu capulŭ... Și se duse de-aciia în corabie întru un locŭ pustii de elușŭ 258/9–13), sau chiar timp-cauză-mijloc (... învață că n-are a afla folosŭ... Elŭ amu de-aciia înțelease că cunoscutŭ fu și greși foarte... 251//24–6).

Frecvente sînt și circumstanțialele de timp exprimate prin numerale și locuțiuni adverbiale [2]. Exemple: de cîte ori veți mînca pita aceasta... moartea domnului să adevărați 110/23–4; Irodŭ amu temea-se de Ioannŭ... și asculta elŭ de multe rîndure 541/2–4.

Unele adverbe sau locuțiuni adverbiale pot fi considerate, în anumite fraze, fie circumstanțiale de timp, fie atribute care să arate timpul. Exemplu: curățiia de feție au iubitŭ 303/31.

Destul de frecvente sînt cazurile în care prepoziția *de* se află între adverbul care îndeplinește funcția de instrument gramatical în comparație și adverbul comparat. Exemple: mai de nainte 88/28; mai mai de apoi 194/1; foarte de demîneață 135/4 etc.

b) *Introduce circumstanțialul de cauză* (287). Exemple: eu pieri de foame 21/8; de grija strînsureei ceaia multa răpausŭ nu avămŭ 400/5–6.

De obicei, atunci cînd *de* precedă un pronume demonstrativ cu valoare neutrală, formează împreună cu acesta o locuțiune. Există însă un număr destul de mare de cazuri în care este greu de precizat dacă locuțiunea astfel formată este conjuncțională, sau dacă are funcția de complement circumstanțial. Exemplu: (Evanghelie). E să fînulŭ seliștilorŭ astăzi fiindŭ, e demîneață în cupturi aruncată e... (Tîlcŭ). De aceasta amu noi să ne înțeleptimŭ 221/21–24.

c) *Introduce circumstanțialul de mod* (180).

α) *Circumstanțialul de mod comparativ* [3] (123). Exemple: deștinse acesta dereptatŭ în casa lui mai vîrtosŭ de alaltŭ 11/12–3; tu mai bunŭ ești de părintele nostru...? 152/1–2 etc.

În cîteva locuri *decît* este transcris în două cuvinte. Exemplu: vorŭ avea... mai multŭ de cîtŭ le trebuiaște 42/18–19. Această ortografie se explică, probabil, prin influența cîtorva construcții nefirești, de tipul: să împărțimŭ bogăție de cîtŭ vămŭ putea 549/28–31.

[1] Vezi și aparatul critic.

[2] Aceste circumstanțiale exprimă și cantitatea sau măsura. Vezi în acest sens I. Iordan, *op. cit.*, p. 66.

[3] În *Cartea cu învățătură* comparația se face în primul rînd cu *de*, cu sensul *decît*, și în al doilea rînd cu *decît*.

β) *Circumstanțialul de mod propriu-zis* (57). Exemple: de-adevărŭ grăescŭ voao... 223/9 [1]; de voe la muncă vine 488/28 etc.

Determinarea introdusă prin *de* arată o măsură sau cantitatea. Exemple: de totŭ periră 13/29 [2]; de-lŭ vedemŭ... de greulŭ boalei de jumătate viu zăcîndŭ 395/6—7.

De se mai întrebuințează și împreună cu adverbele *așa*, *atît*, *cît*, *oricît*, împreună cu care formează o unitate (*așa de*, *atît de*, *cît de*, *oricît de*). Exemple: să ne aducemŭ aminte de greșale, oarecîtŭ de multŭ să vorŭ greși noao frații noștri 46/33—5; nu se aflâ lesne atîta de curîndŭ mulți ca să se nebunească spre părinți 434/7—8 etc.

În cîteva fraze adverbul determinat de *atît de* sau *așa de* lipsește. Exemplu: atîta se elŭ de lăuda, cîtŭ vrea să se protivească răpirei 16/26 — 7.

Uneori *de* poate fi considerat și prepoziție, care introduce un circumstanțial de mod, dar și conjuncție concesivă. Exemplu: ce veri ceare da-ț-voiu, și *de* jumătate de împărățiia mea 541/9—10.

d) *Introduce circumstanțialul de loc* (85). Exemple: atunce vineră de multe părți cîtr-însulŭ 57/23—4; de încătruo-mi fu această preaslăvie...? 494/28.

De cîteva ori adverbul *unde*, precedat de prepoziția *de*, formează împreună cu aceasta o locuțiune conjuncțională condițională sau temporală. Exemple: d-unde plecămŭ aceasta duhului, de omulŭ cela vechiulŭ să ne desbrăcămŭ 108/3—4; și amu trupulŭ nu e un nodŭ ce multe. De unde ară grăi piciorulŭ că nu sîntŭ mînă, nu sîntŭ den trupŭ au doară pentru aceaia nu iaste den ale trupului? 342/6—8. Alteori aceeași construcție poate avea un sens concluziv sau explicativ. Exemplu: și deaca adună elŭ den avuțiia altuia, cu cîtŭ mai vîrtosŭ de a sa are a-ntreba? De unde ți se cădea a înmulți și ție ce-ai luatŭ, ome, și a face ucenici 320/3—5.

e) *Introduce circumstanțialul instrumental* (24). Trebuie să menționăm că acest circumstanțial nu se introduce în mod obișnuit cu prepoziția *de*. Cele cîteva cazuri în care *de* pare să introducă în *Cartea cu învățătură* un circumstanțial instrumental reprezintă întrebuințarea acestei prepoziții în locul alteia.

Înainte de exemplificare însă sînt necesare cîteva observații pe marginea definițiilor date de *Gramatica limbii romîne* [3]. Aici se spune că „complementul circumstanțial instrumental arată mijlocul [!] prin care se realizează o acțiune” [4]. Înlocuirea cuvîntului «instrument», cu o sferă semantică mai restrînsă, cu «mijloc», a cărui sferă este mult mai cuprinzătoare, din formularea de mai sus, arată greutatea definirii acestui circum-

---

[1] Vezi și aparatul critic.

[2] *De tot* are, de obicei, funcția de circumstanțial de mod. Sînt însă și cîteva fraze neclare în care *de tot* poate fi considerat atribut partitiv (cîndu-i va trebui, de totu are a lua de la dumnezeu de ce-i va trebui 403/35—6) sau face parte din cuvinte compuse (de totŭ putearnicului 250/23—4).

[3] Volumul al II-lea, p. 137 și urm.

[4] P. 137.

stanțial așa cum a fost el conceput de gramatică. Contradicția din definiție se observă și la exemplificări. Astfel, dacă din exemplul „Ridinger . . . lucră neobosit. . ., cînd cu pinsula pictorului, cînd cu plumbul desenatorului, cînd cu dălțița gravorului", *pinsula*, *plumbul* și *dălțița* sînt, în adevăr, instrumente, *cu amăgele*, din exemplul „așa cu amăgele se prindeau pe vremea aceea flăcăii la oaste", nu poate fi recunoscut ca instrument de către nici un vorbitor al limbii romîne.

De aceea, trebuie să se admită că există un complement circumstanțial de mijloc, atunci cînd substantivul care îndeplinește această funcție este abstract sau chiar concret, dar nu poate fi „instrument", și un complement circumstanțial instrumental, cînd substantivul trebuie să fie în mod obligatoriu concret.

α) *Circumstanțialul de mijloc* (19). Exemplu : nici cugeta elŭ la inima lui să aibă soțŭ cineva și ajutoriu, ce de a lui destoinicie și bărbăție părea-i-se toate că sîntŭ 400/27—9.

β) *Circumstanțialul instrumental* (5). Exemplu : nu se ucide *de* pietri carele greșaște, ce de păcate mai vîrtosŭ. . . 379/27—8. În acest exemplu, *de pietri* ar putea fi considerat și un circumstanțial instrumental (cf. a ucide cu cuțitul, cu pușca etc.), dar *de păcate*, simetric în frază cu *de pietri*, poate avea atît funcția unui complement de mijloc, cît și aceea a complementului de agent al diatezei reflexive cu valoare pasivă.

f) *Introduce circumstanțialul de scop* (14). Exemplu : această carte. . . scrisă iaste de învățătură 2/18. De obicei, în exemplele în care putem vorbi despre circumstanțialul de scop, putem vorbi, în aceeași măsură, și despre un alt complement. În propoziția : iară noi nici întru o jumătate de ceasŭ în duminecă de a sufletului învățătură și ascultare nu răbdămŭ 408/7—9, *de a sufletului învățătură* poate fi atît circumstanțial de scop cît și complement indirect, iar în fraza : nu semăna ; pămîntulŭ dedease lui de hrană 220/26—7 *de hrană* poate fi, în afară de circumstanțial de scop, și atribuit, pe lîngă un substantiv neexprimat, *roade*.

3) Introduce complementul de agent (284)

Exemple : biruiți fură de o muiare păgînă 326/12 ; de către Moysi sau de către Ilie zice-se 534/21.

De cîteva ori diateza pasivă este exprimată numai prin auxiliar, verbul predicativ subînțelegîndu-se din context. Exemplu : nărodulŭ bucura-se de toate slavele ce era [făcute] de elŭ 405/11—2.

Relativ frecvente sînt cazurile în care agentul, împreună cu participiul determinat de el, exprimă o singură noțiune. Exemplu : de dumnezeu luminatŭ 1/10—1 etc.

În cîteva cazuri, probabil sub influența originalului după care s-a tradus în limba romînă, se găsesc construcții improprii. Exemplu : era fiindŭ învățați cinsteei ceaia buna și den leage și de prooroci 478/3—4. Alteori, complinirea introdusă prin *de* poate determina un participiu, avînd deci funcția de complement de agent, dar și un alt verb, după care

ar trebui să urmeze un complement indirect. Exemplu : le păzeaşte nevătămate de vrăjmaşulŭ 483/24.

II. INTRODUCE UN ATRIBUT (1073)

1) *Atributul corespunde unui complement* (269). Acest fel de atribut este întrebuinţat de obicei în construcţii fixe, denumind o singură noţiune (locuţiuni substantivale). Exemple : de viaţă făcătoriulŭ 187/31 ; iubirea de oameni 244/32—3 etc.

Există totuşi cîteva cazuri deosebite de cele de mai sus, care trebuie relevate. Astfel, uneori, prin înlocuirea substantivului determinat cu verbul corespunzător, atributul devine sau complement direct, sau complement indirect. Exemplu : slujire de idoli 216/15—6. Alteori înlocuirea dă un complement de relaţie (învăţătură de preacinstita taină (109/23), complement de agent (însăşi-lŭ născu şi ispitire de bărbatŭ nemică... nu ştiia 494/10—1 ; veniţi, blagosloviţii de părintele mieu...! 7/4 ; veniţi, blagoslovii de părintele mieu 536/36—7), sau chiar un complement de mijloc (botejunea de focŭ, ispitire de focŭ semnează 512/11—2).

2) *Atributul corespunde unui genitiv* (249). În DLRLC se vorbeşte despre un atribut care arată apartenenţa, exemplificîndu-se cu „crengi de copac" dar şi cu „zori de ziuă" [1]. Întrucît în ultimul exemplu, care are aceeaşi structură formală cu primul, nu se poate vorbi despre apartenenţă, am preferat denumirea de mai sus (atributul corespunde genitivului [2]).

În *Cartea cu învăţătură* sînt frecvente cazurile în care atributul introdus prin *de*, corespunzînd unui genitiv, să arate apartenenţa în sensul strict al cuvîntului. Exemple : ochiu de omŭ 5/19 ; cîrmă de corabie 212/37 ; pîntece de mumă 497/1.

Mai numeroase însă şi, în acelaşi timp, mai interesante sînt construcţiile în care determinarea introdusă prin *de* exprimă şi alte raporturi. Astfel *zioa de judecată* 18/29 înseamnă şi ziua cînd se face judecata, dar şi ziua destinată judecăţii ; *casă de mîngîiare* 248/27 conţine şi o caracteristică a casei, dar şi scopul acesteia etc.

O discuţie specială merită şi un anumit tip de construcţii. În exemplul *atunce vreamea de judecată iaste, nu e de pocaanie* 62/37—8 există un substantiv articulat determinat de unul nearticulat, precedat de prepoziţia *de*. Dacă în acest tip de construcţii (substantiv articulat + *de* + substantiv nearticulat) se înlătură articolul determinatului, legătura dintre determinat şi determinant devine mai puternică, astfel încît întregul grup poate fi considerat locuţiune (expresie). Exemplu : noirea lumiei pururea are vreame de iarnă 87/14—5 (vreame de iarnă = frig). Cînd substantivul determinat, articulat sau nearticulat, este precedat de o prepoziţie (de obicei *în*), construcţia (*în* + substantiv + *de*) are valoare de locuţiune prepoziţională. Exemplu: în vreamea de postŭ 12/10 ; în vreamea de gerŭ 236/16—7. În cazul în care între prima prepoziţie şi sub-

[1] Volumul al II-lea, s.v. DE $_4$, I, 6.

[2] Se consideră corespunzătoare genitivului construcţiile în care înlocuirea acuzativului cu *de* prin genitiv nu aduce nici o schimbare în sensul logic al frazei.

stantivul determinat (articulat sau nearticulat) se intercalează un adjectiv, construcția nu mai este, în întregime, unitară și deci nu mai poate fi considerată locuțiune prepozițională. Exemplu: întru ceastă vreame de postŭ 56/23. Faptul că substantivul determinat este sau nu articulat are o importanță destul de mare. Acest lucru se poate demonstra cu exemple ca: lucru de bărbatŭ mîndru iaste 26/30; lemnulŭ de viață dat-au noao 136/13—4. Aici ambele atribute introduse prin *de* arată, într-un fel sau altul, calitatea. Cu toate acestea, în primul exemplu, în care determinantul este nearticulat, numai forțînd spiritul limbii se poate înlocui acuzativul cu prepoziție prin genitiv, iar în al doilea, în care determinatul este articulat, această înlocuire nu aduce nici o modificare sensului propoziției.

3) *Atributul arată materia* (169). Exemple: lanțuri de fierŭ 372/23—4; văşmîntŭ de părŭ 526/27.

Uneori materia din care este făcut un lucru capătă, în context, un sens figurat. Exemplu: inimă de țărînă 6/36. Alteori determinatul este abstract. Exemplu: să-i aducemŭ daruri de cîntare 116/30—1. În aceste cazuri, prin comparație cu exemple ca *stîlpări de lucrure bune să aducemŭ* 107/39 [1], s-ar putea vorbi și de calitate. Tot prin comparație, în cazul de față însă cu primele construcții, în care atributul arată materia în sens propriu sau figurat, se poate considera că, în exemple ca *grăunțŭ de muștariu* 272/5, *fărîmă de pită* 365/4, determinarea introdusă prin *de* constituie un raport partitiv. Acest fel de atribut însă este mai evident în exemple ca: nici unulŭ d-inșii 89/2; multe de cealea ce sîntŭ, nu le veade, și multe de cealea ce nu sîntŭ, adauge-le 410/18—9 [2].

Tot aici trebuie pomenite și cazurile în care *de*+substantiv urmează unui numeral cardinal (mii de aurŭ 3/29), fracționar (a patra parte de ținutŭ 545/12), cît și substantivelor cu valoare de numeral sau care arată o măsură sau cantitate (untunearece [3] de sfinți 177/29; o litră de aurŭ 283/22 etc.

După substantivele colective, atributul introdus prin *de* arată *din cine* sau *din ce* este compus substantivul colectiv respectiv (turmă de porci 232/9), iar după substantive de tipul *păhar*, determinarea introdusă prin *de* arată conținutul (păharulŭ de untŭ 425/21—2).

4) *Atributul arată destinația* (*scopul*) (140). Exemple: veșminte de nuntă 302/12; cine are urechi de auzire, să auză 513/32 [4].

5) *Atributul arată timpul* (138). Exemple: luminiei aceaia de pururea 124/1; cuvintele de mainte 214/3 etc.

Uneori, din cauză că determinarea introdusă prin *de* stă între substantiv și verb, se poate vorbi și despre un atribut care să arate timpul, dar și despre un circumstanțial de timp (așijderea și apostolii mai de

---

[1] La p. 103/3 construcția apare în forma proprie *stîlpări de finic*.

[2] Atributele partitive, așa cum se vede și din exemple, exprimă diverse nuanțe (calitatea, timpul etc.) sau pot fi considerate ca reprezentînd termenul în realitate determinat.

[3] Întunerec = 10000. Legheon apare de cîteva ori, dar numai ca nume propriu, fiind însă explicat (ce ți-e numele? Elŭ zise „Legheonu" (că draci mulți întrase întru elŭ) 372/26—7).

[4] Se observă că în exemplele de mai sus există și alte nuanțe. Astfel *veșminte de nuntă* arată, pe lîngă destinație, și calitatea etc.

apoi punea-șŭ genuchele la pămîntŭ și dumnezeu ruga, și cu dumnezeu ciudesele făcea 444/9–11).

6) *Atributul arată locul* (52). Exemple: osînda de acolo 149/20; untuneareculŭ de afară 230/14 etc. Uneori, determinarea introdusă prin *de* poate fi considerată, împreună cu determinantul, o locuțiune substantivală (celŭ de susŭ 98/37), chiar și în toponimie (Ierusalimulŭ de susŭ 177/2 [1]).

7) *Atributul gramatical este logic determinatul* (41). Exemple: amărîtulŭ de omŭ 27/19; nebunii de ei 305/20.

8) *Atributul arată cauza* (15). Exemple: Suspinarea de scîrbă 279/9; suspinii de trudă 449/31.

III. INTRODUCE NUMELE PREDICATIV [2] (101)

1) *Numele predicativ este exprimat printr-un substantiv* (71). Exemple: vînturile ce-sŭ de năpaste 271/3; nu iaste de trebuință 307/36.

2) *Numele predicativ este exprimat printr-un adverb* (23). Exemplu: că de susŭ și-e și de începutŭ întîi, mai rea, iubirea dulceției, că nu lasă nici cuvîntulŭ lu dumnezeu să asculte 358/28–30.

3) *Numele predicativ este exprimat printr-un pronume* (7). Exemplu: carii nu era de ai lui 500/32–3.

IV. SITUAȚII PARTICULARE (252)

În *Cartea cu învățătură* se găsesc două construcții specifice (locuțiuni?) care au dispărut din limbă. Crearea unui paragraf special pentru aceste construcții este justificată de frecvența lor relativ mare în textul coresian, cît și de dificultatea precizării funcțiilor lor sintactice.

1) *De + ce* (196). În funcție de întrebuințarea sa, deosebită de cea de astăzi, grupul *de ce* ar trebui discutat cînd la prepoziție, cînd la conjuncție (locuțiune conjuncțională), cînd undeva între prepoziție și conjuncție, ca unul din punctele de legătură între cele două valori ale lui *de*. L-am încadrat totuși la prepoziție, întrucît, chiar considerînd grupul *de ce* locuțiune conjuncțională, *de*, ca element component, este prepoziție și numai prezența lui *ce* îi dă posibilitatea să stabilească raporturi între propoziții, în frază.

De cele mai multe ori, pentru ca fraza să exprime un conținut logic, trebuie presupusă o exprimare eliptică, în care *de ce* stabilește un raport indirect. Exemple: ce-i vrea fi lui a fugi și a se apăra de ce [= de lucrurile despre care] spunea elŭ că va să se tîmple lui..? 84/23–4; că se arată amu că fuge de ce [= de lucrul care] e de a oamenilorŭ lăudare Hristosŭ 253/22–3.

---

[1] Cf., azi, în Sibiu, *Orașul de sus* și *Orașul de jos*.

[2] Lăsăm la o parte discuția despre cazul numelui predicativ, pentru care v. *Gramatica*, vol. al II-lea, p. 73–74.

Alteori, *de ce* este întrebuințat în fraze care se folosesc și în limba vorbită astăzi: să știe de ce muncă și chinuire și de ce reale izbăviți sîntŭ 237/23—4. În cîteva exemple, *de ce* intră, aparent, în componența unor pronume (adjective) nehotărîte: însă nu de toate vînturile ce-sŭ de năpaste să ne ivimŭ de toate turburați, ce viața măriei aceștiia să știmu fie-de-ce grije și de toate realele ce rădică, și a ne răstigni 271/2—5.

Uneori propoziția la începutul căreia se află *de ce* determină un verb tranzitiv care nu are nici un obiect direct: iară noi, frațilorŭ, de ce au fostŭ pre acestŭ bolnavŭ noi am înțelegutŭ 62/27—28. Alteori, *de ce* stabilește un raport de relație, în propoziție sau în frază. Exemple: ispitescŭ... de ce e d-inșii tocmeala și deștingerea 32/24—6; e alții deaca audu, bucură-se de ce-au auzitŭ 355/31—2; se înțelepți de cei [= de ce-i] era treaba 450/33—34.

De ce exprimă și nuanțe circumstanțiale dintre cele mai variate. Exemple: știia amu și se învăța de ce se chinuiia 27/32; și de ce greșescŭ noao frații cătră noi, toate greșalele și datoarele să ertămŭ 46/7—8; derep-ce, cîndŭ ne dă dumnezeu noao rău, iară noi să slăvimŭ și să mărimŭ sfîntŭ numele lui. E noi-lŭ urîmŭ și zăcemŭ leanešŭ, de ce ară trebui a-i mulțemi și a ne ispovedi lui 149—50/37—3; și ce iaste mai vîrtosŭ de ce e să fie, să fie, iară ce nu e, să nu fie 549/8—9 etc.

Că grupul *de ce* se comportă, de cele mai multe ori, ca o unitate, în cazuri deosebite de cele din limba vorbită astăzi, o dovedește, printre altele, apariția lui în anumite locuțiuni sau expresii. Astfel, în *Cartea cu învățătură* sînt foarte frecvente locuțiuni ca *ainte de*, *mainte de*, *mai nainte de*, *mai de(n) nainte de* etc. Aceste locuțiuni pot avea, în locul prepoziției *de*, grupul *de ce*, fără ca sensul lor gramatical să se modifice. Exemple: mai denainte de ce zise lorŭ Hristosŭ, gata lui fură a mearge după elŭ 210—11/37—1; că ucenicii amu mainte de ce începură draculŭ a goni, nu crezură că vorŭ putea și nu se încredea spre vindecarea drăcitului 276/22—4; ce să înțeleageți și să socotiți că, mai nainte de ce fu, aceasta spușŭ voao 474/20—22.

2) *De + pronume personal sau reflexiv cu -și* (56). *De*, urmat de aceste pronume în acuzativ, reprezintă o unitate gramaticală care întărește sau determină, de regulă, un substantiv sau pronume. Exemple: acestașŭ, însă nu însușŭ de elușŭ, ce cu Marco ucenicululŭ lui, tocmi eale 334/27—3; să răbdămŭ și să așteptămŭ nărodulŭ să se răsipească, și atunce de noișŭ să ne apropiemŭ cătră vraciulŭ 244/15—7; că de nu le se vrea fi ivitŭ lorŭ steaoa den nălțime, cumŭ ară fi pututŭ vîlsvii de eișŭ să cunoască loculŭ unde era Hristosŭ 503/26—28; de sinešŭ iară grăescŭ voao, cinstiți mai marii voștri... 550/1 etc.

Sînt totuși cîteva cazuri în care *de*, urmat de aceste pronume, nu formează o singură unitate, ci reprezintă unități deosebite. Exemplu: că cine nu-șŭ caută numai luișŭ folosŭ sau numai de elușŭ cuvîntŭ să aibă... acesta iase de-șŭ plătească ce e dată lui bunătate 317/28—32.

B. *DE* CONJUNCȚIE (942)

Din studiul întrebuințării lui *de* în Cazania a doua a lui Coresi se pot desprinde cîteva concluzii și în legătură cu controversata problemă a etimologiei acestei conjuncții. De aceea, considerăm necesar să trecem în revistă părerile privitoare la etimologia conjuncției *de*.

Majoritatea cercetătorilor care se preocupă de originea conjuncției *de* pleacă de la o ipoteză, formulată pe baza cîtorva fapte de limbă izolate, de multe ori din limba vorbită sau scrisă a secolului al XIX-lea, care *trebuie* să fie dovedită cu ajutorul textelor vechi.

Ipotezele emise în legătură cu originea acestei conjuncții se pot grupa în două categorii:

a) Conjuncția *de* trebuie pusă sau pe seama substratului, sau pe seama influenței (împrumutului) de la popoarele cu care am venit în contact.

b) Conjuncția *de* s-a născut pe terenul limbii romîne, din prepoziția de origine latină *de*.

a) Prima ipoteză a fost formulată întîia oară de H. Schuchardt [1], care consideră că *de* reprezintă un amestec între latinul *de* și sudslavul *da*. W. Meyer-Lübke [2], criticînd pe Schuchardt, arată că romînescul *de* este un împrumut albanez sau un rest traco-dacic. Cu cîțiva ani mai tîrziu, Kr. Sandfeld Jensen [3], plecînd de la concordanța limbilor balcanice în ceea ce privește coordonarea, ajunge la concluzia că romînescul *de* se poate explica prin influența neogrecului καί. Aceeași părere este exprimată și de B. Dimand [4], H. Tiktin [5], care însă observă, ca și Meyer-Lübke, asemănarea romînescului *de* cu albanezul *de*, asupra căruia vor fi influențat ngr. καί, bulg. *ta*, sîrb. *te*, cît și de E. Seidel [6], care, plecînd de la Sandfeld-Jensen și G. Weigand, pune pe primul plan influența slavă. În sfîrșit, T. A. Repina (Leningrad) [7], observînd asemănarea funcțională a lui *da* din slava veche și rusa veche cu romînescul *de*, conchide că teoria despre influența slavă asupra romînescului *de* este justificată.

b) Părerea după care conjuncția *de* s-a născut pe terenul limbii romîne din prepoziția *de* a fost formulată pentru prima dată de Al. Philippide [8]. Trecerea de la prepoziție la conjuncție s-a făcut, după Al. Phi-

---

[1] „Literaturblatt für germanische und romanische Philologie", XIV Jahrgang, nr. 6, Juni, 1892, p. 204—205.

[2] *Grammatik der romanischen Sprachen*, vol. III, 1899, § 560.

[3] *Die Konjunktion de im Rumänischen*. Ein Kapitel aus der vergleichenden Syntax der Balkansprachen, în „Zeitschrift für romanische Philologie", XXVIII Band, 1904, p. 11—35; vezi, de asemenea, ZFRPh XXIX, 1905, p. 732—744 și *Linguistique Balcanique*. Problèmes et résultats, Paris, 1930, p. 196 — 200.

[4] *Zur rumänischen Moduslehre*, 1904, p. 13—43.

[5] *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, 1906.

[6] *Elemente sintactice slave în limba romînă*, 1958, p. 67—68.

[7] *К вопросу о происхождении союза „de" в румынском языке*, în SCL, XI (1960), Nr. 3, p. 677—682.

[8] *Principii de istoria limbii*, Iași, 1894, p. 51—52.

lippide, prin înțelesul *în ce privește* al prepoziției *de*, care, cu timpul, introducînd propoziții, a căpătat și valoare de conjuncție [1].

După T. Raica [2], valoarea de conjuncție și pronume relativ a lui *de* a apărut atunci cînd acesta a luat locul adverbului *ca*, în construcții de tipul *a trata de amic*.

La începutul secolului al XX-lea, trecerea de la prepoziția *de* la conjuncția *de*, cu sens temporal ori condițional, este susținută de M. Roques [3] și N. Drăganu [4]. Mai trebuie de asemenea citat aici Al. Procopovici [5] care ajunge la o soluție de compromis : conjuncția *de* s-a născut pe terenul limbii romîne din prepoziția *de* asupra căreia va fi influențat vreo particulă autohtonă sau din limbile vecine.

Trecem acum la analiza întrebuințării conjuncției *de* în *Cartea cu învățătură* a lui Coresi, urmînd ca, pe baza acesteia, coroborată cu analiză prepoziției *de*, să se tragă anumite concluzii și în ceea ce privește originea acestei conjuncții.

I. STABILEȘTE RAPORTURI DE SUBORDONARE (882)

1) *Introduce o propoziție condițională* (451). Raporturile strict condiționale introduse prin *de* sînt relativ rare [6] în *Cartea cu învățătură* și se găsesc de obicei în fraze ipotetice, construite cu modul condițional-optativ. Exemple : de-ară fi făcutŭ apa dentru eașŭ, pururea ară fi făcutŭ vindecare 145/18—9 ; de-ară fi totŭ trupulŭ ochiu, unde ară fi auzulŭ? Iară de-ară fi totŭ auzŭ, unde i-ară fi apuțitulŭ? 342/10—1.

Mai rar, propozițiile condiționale pot avea verbul și la modul indicativ, atunci cînd în regentă se află o interjecție sau un verb la modul imperativ. Exemple : de veți să vă încredințați, iată-i loculŭ 139/30—1 ; de ești tu, zi-mi să vii cătră tine pre apă 267/26—7.

Cînd verbul din regentă și din subordonată este la modul indicativ, propoziția subordonată poate fi considerată atît condițională cît și temporală. Exemplu : de chinuiaște un nodŭ, cu acela toatele dorŭ, e de se va slăvi un nodŭ, cu nusulŭ bucura-se-vorŭ toate nodurile 342/25.

Sînt cîteva fraze în care, aparent, există numai raportul temporal. Exemplu : pre eluși se meastecă cu iudeii domnulŭ de grăiaște că noi . . . 161/12—3. De fapt aici *de* introduce o propoziție atributivă sau leagă două propoziții de același fel.

---

[1] În *Originea romînilor*, vol. al II-lea, p. 447, Philippide arată că, dacă nu putem explica dezvoltarea conjuncției *de* din elemente latine, atunci aceasta reprezintă un rest din limba tracă.

[2] *Studii literare*, Ploiești, 1897 (după N. Drăganu, articolul citat mai jos).

[3] Recherches sur les conjonctions conditionneles *să, de, dacă* en Ancien Roumain, in *Mélanges Chabaneau*, 1907, p. 825—839.

[4] Conjuncțiile *de* și *dacă* (Un capitol de sintaxă romînească), „Dacoromania", III (1923). Vezi și „Dacoromania", IV, partea a II-a, p. 916—922. Despre M. Roques și N. Drăganu, vezi acad. Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, vol. al VI-lea, București, 1946, și *Limba romînă în secolele al XIII-lea al XVI-lea*, București, 1956, p. 164.

[5] Probleme de sintaxă : conjuncțiile și interjecțiile *de, ca* și *că, dacă* și *dec*, în „Dacoromania", XI (1948).

[6] Această situație există aproape la toate tipurile de propoziții.

Copulative, și nu temporale, trebuie să fie considerate și frecventele propoziții în care predicatul se repetă printr-un sinonim (verb, locuțiune verbală, expresie etc.). Exemple: grăi... de zise 80/11; arătă-șŭ elŭ glasulŭ de zise 267/10; punŭ înainte de zicŭ 472/21—2 etc.

În acest sens există cîteva fraze neclare. Exemplu: elŭ mai nainte se împreună noao cu trupulŭ de fu omŭ, după aceaia ne împreunămŭ noi lui, *de-amŭ primitŭ darŭ de dumnezeie* 488/15—7. Aici se pare că înlocuirea lui *de* cu *cînd* nu ar modifica cu nimic comunicarea. Urmărind însă întreaga frază se observă că timpul este marcat prin adverbe și că, cu toate că în ultimele două propoziții nu există concordanța timpurilor, totuși și acestea stau pe același plan, la fel cu primele două.

Uneori, pe lîngă raportul condițional și cel temporal, se mai poate vorbi și de unul cauzal. Exemplu: după o vreame, de-i găsește vreo ispită, ei uită 355/32—3. Alteori timpul se întrepătrunde cu scopul (spre acela [codrii Eleonului] îngerii cu[1] sfinții apostoli... împreunară-se de aștepta a fiiului venire 177/19—21), condiția cu cauza (de nu lașŭ lui, nu ți se vor lăsa ție 328/16) etc.

Există destul de multe fraze neclare în care raporturile dintre propoziții sînt greu de precizat. Astfel, uneori, înaintea subordonatei se află chiar trei conjuncții. Explicația acestei aglomerări de conjuncții trebuie căutată, probabil, în lipsa unor propoziții. Exemplu: să se spue... ce e după aceasta neșchită pocaanie... ca [să se știe], că [,] d-amŭ avea vreo betejală... întîi să curățimŭ aceaia și așa gata să fimŭ 12/9—12.

Alteori, într-o frază în care există mai multe propoziții condiționale pe lîngă o singură regentă, una din condiții se opune celorlalte și astfel comunicarea pierde sensul logic. Exemplu: de vămŭ eși desupra neputinței omenească și să vămŭ vrea să ne facemŭ noao liubovnici den mamonulŭ nedereptŭ (ce se zice, den cea avuție ce avemŭ mai pre desupra de cîtŭ ne trebuiește și o avămŭ den dereptate), să o dămŭ mișeilorŭ, că atunce vămŭ avea a ne spăsi... 437/8—12.

2) *Introduce o propoziție finală* (156). De cele mai multe ori propozițiile finale introduse prin *de* se pot confunda cu cele copulative. Pentru deosebirea nuanței finale de celelalte nuanțe, trebuie să se pornească de la raporturile logice dintre sensurile verbelor și nu numai de la concordanța modurilor și a timpurilor. În exemplul *eu jupînulŭ Hîrjilŭ Lucaciu... jăluii și dedŭ* — [pildele și explicațiile din *Cartea cu învățătură*] *de le tipării* 1/17—8, cu toate că cele două verbe legate prin *de* se află la același mod, timp și chiar persoană, ultima propoziție trebuie considerată finală. Aceasta pentru că *a da* înseamnă aici *a înmîna*, iar acțiunea lui *a tipări*, deși este la aceeași persoană cu a lui *a da*, este făcută de alt subiect[2]. În alte cazuri însă (exemplu: peștii, ceea ce-sŭ lăcuiți... întru adînculŭ întunearecului, aceia lumina deaca-i scotŭ de o vădŭ... aciiașŭ pierŭ 333/14—6) trebuie să se vorbească de propoziții copulative, pentru că acțiunea verbului care urmează după *de* nu constituie, în

[1] Aici *cu* are valoare de conjuncție copulativă.

[2] Astăzi, în această frază, al doilea verb se pune la conjunctiv sau la participiu, precedat de prepoziție.

nici un caz, scopul pentru care se face prima acțiune, ci, sau o urmare a acesteia, sau pur și simplu o repetiție.

Mai greu de diferențiat nuanțele este atunci cînd verbele propozițiilor legate prin *de* sînt la modul imperativ [1]. Astfel, dacă într-un exemplu ca *aduceți vițelulŭ hrănitŭ de-lŭ junghеați* 21/20 finalitatea este evidentă, în alte fraze, de tipul *beați* [2] *de vă veseliți* 5/25—6, raportul copulativ stă pe același plan cu cel final.

Cînd verbele propozițiilor legate prin *de* sînt la modul conjunctiv, raportul final este, de obicei, evident. Exemplu: nu trimease... fiiulŭ său... de să judece lumea ce să mîntuiască lumea 460/22—4. Sînt însă cîteva cazuri în care, pe lîngă acest raport, mai este posibil și unul copulativ. Exemplu: să ne ispovedimŭ... de să ne pocăimŭ 109/16—7.

3) *Introduce o propoziție atributivă* (136). Înainte de exemplificarea acestui tip de propoziție, sînt necesare cîteva observații în legătură cu valoarea de pronume relativ a lui *de*. Pînă la apariția Gramaticii Academiei R.P.R., despre pronumele relativ *de* se găsesc doar mențiuni întîmplătoare [3]. În gramatica Academiei R.P.R. se dă un număr de exemple [4], din analiza cărora, se ajunge la concluzia că *de*, atunci cînd introduce o propoziție atributivă, are valoare de pronume relativ. În DLRLC și DLRM [5], însă, se arată că *de* poate introduce o propoziție atributivă și cu valoarea de pronume relativ, dar și cu valoare de conjuncție.

Din analiza exemplelor din Gramatica Academiei R.P.R. și din DLRCL și DLRM, rezultă că *de* are valoare de pronume relativ atunci cînd se poate înlocui cu *care*, propoziția astfel introdusă determinînd subiectul, numele predicativ, complementul drept sau un complement circumstanțial.

Care este, din acest punct de vedere, situația în *Cartea cu învățătură*. Din total de 136 de exemple, în care *de* introduce o propoziție atributivă, de 78 de ori *de* se poate înlocui prin *care*, determinînd:

a) Subiectul: era unulŭ de boliia 94/17.

b) Un atribut al subiectului: era o turmă de porci mulți de păștea 237/10—1.

c) Numele predicativ: [Aceasta] era Mariia de unsease domnulŭ cu myrŭ 94/19.

d) Obiectul drept: tremease lei... de-i pierdea și-i mînca 155/16—7.

e) Un circumstanțial de mod comparativ: nu fiți ca și ceia fățarnicii de se întrista și-și strămuta fața lorŭ 49/25—6.

f) Un atribut al circumstanțialului de mod comparativ: slujiia... ca și gura feateei de slujiia 493/32.

Sînt destul de numeroase și exemplele care necesită o discuție specială. Astfel, uneori, datorită faptului că numele predicativ nu este exprimat, propoziția introdusă prin *de* poate fi considerată predicativă. Exem-

---

[1] În *Gramatica*, vol. al II-lea, p. 156, se dau doar indicații vagi.

[2] Se referă la învățătura creștină.

[3] W. Meyer-Lübke, *Grammatik der romanischen Sprachen*, vol. III, 1899, § 560; H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, 1906, s.-v. *de*; T. Raica, *Studii literare*, 1897.

[4] Acad. R.P.R., *Gramatica*, vol. I, p. 205; vol. II, p. 184.

[5] *Dicționarul limbii romîne literare contemporane* și *Dicționarul limbii romîne moderne*.

plu: de-ai fi ştiindŭ... cine iaste de-ţi grăiaşte ţie 151/23–4. Alteori, propoziţia introdusă prin *de* nu este legată organic de un substantiv sau substitutul lui din regentă şi de aceea ea poate fi considerată copulativă ori consecutivă (văzuţii şi nevăzuţii draci piiarde-i... carei se rădică şi seau rădicatŭ spre noi, de se luptă şi smintescŭ pre noi 66/4–7), condiţională (după învăţătura domnului şi sufleteştii învăţători, de seţi arhierei şi egumeni şi preuţi suptŭ al vostru ţinutŭ carei sîntŭ... învăţaţi-i 420/23–5), finală (cine va veni de acolo de să spue noao 370/34) sau, poate, chiar concesivă (acolo chipŭ de şarpe era de avea chipŭ de fiară, iară veninŭ nu avea 463/33–4).

În celelalte 58 de fraze, în locul lui *de*, care precedă propoziţia atributivă, se poate pune:

a) prin (în) care, cînd (propoziţia determină subiectul): al doilea praznicŭ... în luna lui Prierŭ de pomeniia cîndŭ le se deade leagea 144/29–30.

b) cu (care), pentru că (propoziţia determină subiectul): frica iaste izvorulŭ vieţiei de face omulŭ de se fereaşte de laţurile morţiei 26/8–9.

c) care, dintre cei ce (propoziţia determină subiectul): sîntŭ unii de stau acicea ce n-au a gusta moarte 65/6.

d) prin (cu) care, care consistă în (propoziţia determină substantivul dintr-o locuţiune ori expresie verbală sau locuţiunea ori expresia în întregime): năemnicilorŭ năravure le iaste de-sŭ fricoşi 486/9.

e) pentru care, pentru că (propoziţia determină numele predicativ): aceasta ţe-au fostŭ vina de nu se-au vindecatŭ feciorulŭ tău 79/25–6.

f) cu care (propoziţia determină complementul drept): însă cămila nu o grăiaşte dobitocŭ, ce funea ceaia groasa ce iaste în corabie de leagă cătuşile ceale de fierŭ ce întărescŭ corabiia 311–2/36–1 [1].

g) pe care, şi (propoziţia determină obiectul drept): făcură tocitori... de le împlea 144/35–6.

h) în care, ca să (propoziţia determină obiectul drept): făcură tocitori de aduna rodurile... 144/35–6.

i) pe care, încît (propoziţia determină obiectul drept): aduseră un bolnavŭ de-lŭ purta patr-înşi 58/3–4.

j) cu care, şi, ca să (propoziţia determină un complement indirect sau circumstanţial de mijloc): cela ce se îngroapă cu apă de-şŭ boteează trupulŭ 507/5–6.

k) pe care, cînd (propoziţia determină complementul indirect): cîndŭ se leapădă cineva de un soţŭ de-lŭ veade şi ucigîndu-lŭ... şi nu-i ajută lui 68/24–6.

În cîteva cazuri, în locul lui *de* se poate pune forma de genitiv-dativ a pronumelui relativ *care*, proporţia determinînd subiectul. Exemplu: o muiare era de-i cura sînge de doisprăzeace ani 380/8–9 [2].

Uneori, în fraze incoerente, este greu de găsit raportul pe care îl stabileşte *de*. Exemplu: că cumu-sŭ amu trupurele noastre în toată vreamea, de aduce pămîntulŭ rodurile-şŭ de pururea şi de toată hrana, de le întă-

---

[1] Cf. 382/27–8.

[2] *Ibidem.*

rează și le îngrașă, așa și sufletele noastre de cuvintele sufletești hrănescu-se 233/18—21 [1]. Prima propoziție introdusă prin *de*, pentru ca textul să aibă înțeles, este o atributivă (lui *de* îi corespunde *cărora*) ; a doua propoziție introdusă prin *de* poate fi o atributivă (*de* = *cu care*), dar și o copulativă (*de* = *și*), consecutivă (*de* = *încît*) sau finală (*de* = *ca să*).

Din analiza de mai sus se pot desprinde următoarele concluzii în legătură cu *de* care introduce o propoziție atributivă în *Cartea cu învățătură* a lui Coresi :

1) *de* se poate înlocui cu *care*, cînd determină subiectul, un atribut al subiectului, numele predicativ, complementul și un atribut al complementului.

2) *de* se poate înlocui cu *care*, precedat sau nu de o prepoziție, cînd determină subiectul, numele predicativ și complementul.

3) *de* se poate înlocui cu forma de genitiv-dativ a pronumelui relativ *care*, cînd determină subiectul sau complementul.

Dacă se admite că între construcția frazei în *Cartea cu învățătură* a lui Coresi și construcția frazei în limba romînă contemporană, în special cea vorbită, nu există prea mari deosebiri, trebuie să se admită și faptul că nu există criterii morfologice (cazul pronumelui relativ cu care se poate înlocui *de*) sau sintactice (partea de propoziție din regentă care este determinată de propoziția atributivă introdusă prin *de*) care să ceară separarea valorii de conjuncție a lui *de* de aceea de pronume relativ a aceluiași *de*. Aceasta cu atît mai mult cu cît pseudopronumele relativ *de*, introducînd o propoziție, trebuie numit, ca și pronumele relativ adevărat în astfel de situații, tot conjuncție. De aceea considerăm că *de*, care introduce o propoziție atributivă, are numai valoare de conjuncție și nu și de pronume relativ.

4) *Introduce o propoziție completivă directă* (31). Exemple : elŭ rabdă de-lŭ suiră 59/16—7 ; rogŭ pre voi. . . de să păziți. . . 190/4—5 etc.

5) *Introduce o propoziție predicativă* (28). Exemple : a mea mîncare iaste de să facŭ voia celuia ce m-au tremesŭ 153/16—7 ; acestŭ omŭ așa era elŭ către milostenie neapropietoriu. . . cîtŭ era de nu putea să înțeleagă fireei omenească 399/1—3.

6) *Introduce o propoziție consecutivă* (26). Propoziția consecutivă introdusă prin *de* poate avea și o nuanță copulativă (nu adunareți voao comoară în pămîntŭ unde-sŭ viermi și putredeaște de piiare 53/16—7) sau de relație (încă și de Irodiada nevoitŭ fu de schimbă frica. . . spre mînie 545/5—6).

7) *Introduce o propoziție subiectivă* (18). Exemple: se tîmplă de luo bucurie 129/20—1 ; tîmplă-i-se de nu cunoaște oile 488/5—6.

Uneori, în special după expresii unipersonale, propoziția subiectivă poate avea și o nuanță temporală sau condițională. Exemplu : bine iaste amu noao de n-amŭ greși 141/29.

8) *Introduce o propoziție cauzală* (*subordonată sau coordonată*) (16). Propoziția cauzală introdusă prin *de* are și o nuanță condițională (de n-au nici o nevoie de alții, n-au a întra întru împărățiia lu dumnezeu 311/25—6), copulativă (așa se bolnăveaște den lună de se cheamă boală den lună

[1] Cf. 373/18—21.

81/38—9), copulativă, atributivă sau circumstanțială de loc (Capernaumŭ avea pre elŭ întru elŭ de lăcuiia de pururea 196/7—8).

9) *Introduce o propoziție completică indirectă* (*de relație*) (11). Exemplu : se miră de însă au muritŭ 134/17—8. Uneori relația se întrepătrunde cu un raport condițional (vrea să se sfătuiască de toate de va fi adevărŭ de ce zise ei... 492/22—3) sau unul final (dulceața lui dumnezeu ajuta lui Iosifŭ de îmblînziia năravulŭ... a lu Pilatŭ 137/35—7).

10) *Introduce o propoziție concesivă* (9). *De* poate introduce o propoziție concesivă singur (de nu te-amŭ văzutŭ, doamne, pre tine deștingîndŭ, acmu ne închinămŭ suindu-te întru slavă 179/13—5) precedat de *și* (și de prinsemŭ a cunoaște elŭ grijitoriu... însă mai nainte cunoscu elŭ pre noi 488/10—12), urmat de *și* (trupulŭ de e și golŭ, de multe ori și nevătămatŭ fi-va 239/12—3) sau urmat de *să* (de să așŭ mearge pre mijlocŭ de umbra morției nu mă temŭ de rău, că tu cu mine ești 484/22—4).

II. STABILEȘTE RAPORTURI DE COORDONARE (61)

1) *Leagă două propoziții copulative* (58). Exemple : surpă ei întru fundulŭ iadului de-i puse ei cu ferecăciunea sărăciei și a fiarălorŭ 176/3—5 ; legați-le lorŭ picioarele și mîinile de luați pre ei și-i aruncați întru întuneareculŭ de afară 307/29—31.

2) *Leagă două propoziții adversative* (3). Exemplu : ceia ce se închina idolilorŭ, dumnezei se chema aceia, de minția, ce dumnezei nu era 185/11—2.

★

Pentru a avea o privire de ansamblu asupra întrebuințării prepoziției și conjuncției *de* în Cartea cu învățătură a lui Coresi, prezentăm următorul tablou :

De, prepoziție (4378)	I. Introduce un complement (2952)	1) Complement indirect (1585)	a) indirect propriu-zis		803
			b) de relație		782
		2) Complement circumstanțial (1083)	a) de timp		493
			b) de cauză		287
			c) de mod (180)	α) comparativ	123
				β) mod propriu-zis	57
			d) de loc		85
			e) instrumental (24)	α) de mijloc	19
				β) instrumental	5
			f) de scop		14
		3) Complement de agent			284
	II. Introduce un atribut (1073)	1) Atributul corespunde unui complement			269
		2) Atributul corespunde unui genitiv			249
		3) Atributul arată materia			169
		4) Atributul arată destinația (scopul)			140
		5) Atributul arată timpul			138
		6) Atributul arată locul			52
		7) Atributul gramatical este logic determinatul			41
		8) Atributul arată cauza			15
	III. Introduce numele predicativ (101)	1) Numele predicativ este exprimat prin substantiv			71
		2) Numele predicativ este exprimat prin adverb			23
		3) Numele predicativ este exprimat prin pronume			7
	IV. Situații particulare (252)	1) de + ce			196
		2) de + pronume personal sau reflexiv cu -și			56

De, conjuncție 943	stabilește raporturi de subordonare (882)	condiționale	451
		finale	156
		atributive	136
		completive directe	31
		predicative	28
		consecutive	26
		subiective	18
		cauzale	16
		completive de relație	11
		concesive	9
	stabilește raporturi de coordonare (61)	copulative	58
		adversative	3

Din studiul întrebuințării lui *de* în *Cartea cu învățătură* a lui Coresi, se desprind cîteva concluzii:

1) În general, valorile și funcțiile lui *de*, prepoziție și conjuncție, în *Cartea cu învățătură* a lui Coresi sînt aceleași cu valorile și funcțiile lui *de*, prepoziție și conjuncție, în limba romînă contemporană, așa cum sînt prezentate de Dicționarul limbii romîne moderne. Cele cîteva deosebiri între limba din *Cartea cu învățătură* a lui Coresi și limba romînă contemporană, în ceea ce privește valorile (valoarea de pronume relativ) și funcțiile lui *de* (ex. : prepoziția *de* introduce și un circumstanțial instrumental) se datoresc fie interpretării noastre a faptelor de limbă, fie construcțiilor greoaie din textul coresian.

2) În *Cartea cu învățătură* a lui Coresi și, deci, și în limba romînă din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, valoarea de conjuncție a lui *de* era definitiv stabilită. Aceasta înseamnă că limba textului coresian, ca și limba romînă din secolele următoare, nu poate da indicații precise privitoare la originea conjuncției *de*. Cu ajutorul materialului de limbă din *Cartea cu învățătură*, însă, se pot infirma acele ipoteze privitoare la originea conjuncției *de* care vor să dezlege această problemă folosind limba romînă din secolul al XVI-lea.

3) Întrebuințarea prepoziției și conjuncției *de* în *Cartea cu învățătură* sprijină, și aceasta doar în parte, numai ipoteza lui Al. Philippide (prepoziția *de* este masiv folosită pentru a introduce un complement indirect și de relație, iar conjuncția *de* are frecvența cea mai mare cînd introduce o propoziție condițională).

4) Avînd în vedere răspîndirea masivă a prepoziției *de*, cu variatele ei funcții, cît și întrepătrunderea funcțiilor și chiar a valorii de prepoziție cu cea de conjuncție, se poate presupune, așa cum a fost arătat de alți cercetători, că conjuncția *de* s-a născut pe terenul limbii romîne din prepoziția *de*. În ceea ce privește însă căile de trecere de la prepoziție la conjuncție, *Cartea cu învățătură* nu oferă argumente, dacă facem excepție de grupul *de ce*.

СЛОВО *DE* В КНИГЕ «CAZANIA A DOUA» КОРЕСИ (1581)

РЕЗЮМЕ

В данной работе исследуются, на основании составленного автором общего и аналитического (рукописного) указателя, различные виды употребления слова *de*, предлога и союза, в книге «Cazania a doua» Корееси.

Изучение этого слова поднимает определенные теоретические вопросы, из которых в статье обсуждаются следующие:

а) Вопрос о разграничении, которое необходимо провести между косвенным дополнением, вводимым предлогом *de*, который, по мнению автора, может определять только глаголы, и обстоятельством отношения, вводимым тем же предлогом *de*, который в данном случае может определять, помимо глаголов, и имена прилагательные и наречия.

б) Проблема отличения обстоятельства средства, выраженного абстрактными или конкретными именами существительными, которые нельзя рассматривать в качестве орудий, от обстоятельства орудия, которое можно выразить только конкретными именами существительными.

в) Вопрос об относительном местоимении *de*. Автор считает, что не существует морфологических и синтаксических критериев, требующих отделения значения относительного местоимения *de* от значения того же слова, выступающего в качестве союза, поскольку оба вводят определительное предложение.

С другой стороны, работа поднимает и вопрос происхождения союза *de*. Обсуждая два мнения, существующие относительно этого вопроса (одни исследователи относят союз *de* к субстрату, к влиянию или заимствованию от народов, с которыми общался румынский народ, другие же утверждают, что этот союз родился на почве румынского языка из латинского предлога *de*), автор указывает, что языковый материал книги «Cartea de învățătură» Кореси (1581), а следовательно и последующих веков, не может дать точных указаний в связи с происхождением союза *de*.

Наконец, на основании сравнения, проводимого, с одной стороны, между «Codicele Voronețean» и «Cartea cu învățătură» Кореси, а с другой стороны, между ими двумя взятыми вместе и современным румынским литературным языком, автор приходит к следующим выводам:

1) В отношении частоты употребления слова *de*, румынский язык в XVI веке не был единым. Так, в южном говоре слово *de* употреблялось гораздо чаще, чем в северном, что приближает первый и удаляет последний от современного румынского языка.

2) Что же касается значений и функций слова *de*, то «Cazania a doua» Кореси вообще не содержит особых отличий по сравнению с современным литературным языком.

L'EMPLOI DE LA PARTICULE *DE* DANS LE SECOND *SERMONNAIRE* DE CORESI (1581)

RÉSUMÉ

L'article étudie à l'aide d'un index général et analytique dressé par l'auteur, l'emploi de la particule *de*, préposition et conjonction (en roumain) dans le second *Sermonnaire* de Coresi.

L'étude de ce mot soulève un certain nombre de problèmes théoriques que l'auteur entreprend d'examiner :

a) Problème de la distinction à faire entre le complément indirect introduit par la préposition *de* lequel, selon l'auteur, ne peut compléter qu'un verbe, et le complément de relation introduit par cette même préposition, lequel, outre un verbe, peut également compléter un adjectif ou un adverbe.

b) Problème de la distinction à établir entre un complément circonstanciel de moyen exprimé par un nom abstrait ou concret ne pouvant être considéré comme instrument, et le complément circonstanciel instrumental qui ne peut être exprimé que par un nom concret.

c) Le problème du *de* pronom relatif (en roumain), où l'auteur considère qu'il n'existe pas de critères morphologiques ou syntactiques justifiant une distinction entre *de* ayant valeur de pronom relatif et *de* ayant valeur de conjonction, l'un et l'autre introduisant une proposition attributive.

Dans un autre ordre d'idées, l'article aborde egalement le problème de l'origine de la conjonction *de* (en roumain) que certains attribuent au substrat de la langue, à l'influence des peuples avec lesquels les Roumains se sont trouvés en contact et aux emprunts faits à leurs langues, alors que d'autres soutiennent qu'elle est née sur le terrain même de la langue roumaine à partir de la préposition latine *de*. Partant de ces deux hypothèses, l'auteur constate que le matériel linguistique du *Livre de Préceptes* de Coresi (1581) et à plus forte raison, celui des siècles suivants, ne fournissent aucune indication précise touchant l'origine de la conjonction *de*.

Enfin, comparant entre eux le *Codex de Voronetz* et le *Livre de Préceptes* de Coresi d'une part, et comparant d'autre part la langue de ces deux ouvrages à la langue roumaine littéraire moderne, l'auteur aboutit aux conclusions suivantes :

1) La fréquence de la particule *de* n'était pas uniforme dans la langue roumaine du XVIe siècle. Ainsi, l'emploi du *de* est beaucoup plus fréquent dans la langue du sud que dans celle du nord du pays, ce qui éloigne celle-ci et rapproche celle-là du roumain littéraire actuel.

2) Pour ce qui est des valeurs et des fonctions du *de*, le second *Sermonnaire* de Coresi n'offre pas de différences sensibles par rapport au roumain littéraire moderne.

PROBLEME ALE STUDIERII LEXICULUI LIMBII ROMÎNE LITERARE ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

DE

B. CAZACU

1. Secolul al XIX-lea — perioada unor adînci transformări în viața socială, politică și culturală a țărilor romînești — prezintă o importanță deosebită în istoria limbii romîne literare; la sfîrșitul acestei epoci se accentuează procesul de definitivare a normelor unice ale limbii literare pe bază națională și se precizează în amănunt norma supradialectală unică, rezultat al unei evoluții anterioare, începută încă în secolul al XVI-lea.

Studierea lexicului literar din această perioadă de frămîntări nu numai sociale, ci și lingvistice pune istoricului limbii literare o serie de probleme, în funcție de rezolvarea cărora depinde justețea concluziilor la care ajunge acesta în cercetările sale.

În descrierea schimbărilor intervenite în sistemul lexicului limbii literare din secolul al XIX-lea, cercetătorul are de întîmpinat încă destule dificultăți, între care precizarea exactă a datei de apariție a diverșilor termeni nu este dintre cele mai ușoare. Îmbogățirea lexicului limbii literare pe calea împrumuturilor din alte limbi, apariția unor noi sensuri, pătrunderea unor termeni populari și dialectali în limba literară, iată numai cîteva dintre problemele pe care trebuie să le aibă în vedere cel care își propune să studieze istoria vocabularului literar din secolul al XIX-lea.

În cele ce urmează vom încerca să examinăm cîteva dintre aceste probleme și, totodată, să schițăm unele indicații metodologice cu privire la modalitățile de abordare a unui asemenea studiu.

*

2. Se știe că, dintre diferitele aspecte ale limbii, vocabularul este sectorul în care legătura dintre istoria societății și istoria limbii se manifestă mai vădit și mai direct. Din această constatare se desprinde principiul metodologic de care trebuie să țină seama cercetătorul, anume—rapor-

tarea schimbărilor intervenite în vocabular la istoria societății respective[1].

Eliberarea țărilor romînești de sub monopolul turcesc, dezvoltarea economiei de schimb, contactul mai strîns cu Rusia și cu țările occidentale, ascensiunea burgheziei, dezvoltarea învățămîntului, a științei, a presei și a teatrului în limba națională etc. sînt date ale istoriei sociale, economice, politice și culturale societății romînești din secolul al XIX-lea, la care cercetătorul trebuie să se raporteze în permanență, atunci cînd urmărește mișcarea lexicului literar al epocii.

Pentru a înțelege însă pe deplin modul în care s-a constituit sistemul lexical [2] al romînei literare, nu trebuie să se piardă din vedere faptul că ansamblul unităților lexicale care formează vocabularul limbii literare din această perioadă este, în primul rînd, rezultatul unei îndelungate evoluții anterioare, în care au intervenit apoi anumite schimbări, în strînsă legătură cu transformările din viața acelui moment istoric. Numai cunoașterea, chiar imperfectă — datorită unei informații încă incomplete —, a stadiului de dezvoltare a vocabularului din pragul secolului al XIX-lea permite cercetătorului să desprindă trăsăturile specifice ale lexicului literar din secolul al XIX-lea și să urmărească procesul complex de dezvoltare în care ,,vechiul'' mai continuă să coexiste cu ,,noul'', proces în care se precizează componența vocabularului limbii literare de la începutul secolului al XX-lea.

În această perspectivă, atîta timp cît lipsește un dicționar istoric - tezaur, — adică un inventar cît mai complet al unităților lexicale [3] — care să permită, după datarea apariției unui cuvînt, urmărirea ,,biografiei'' lui în cadrul întregului sistem lexical al limbii[4], rezolvarea anumitor probleme (care pot părea de amănunt, dar care în ansamblul lor dau adevărata imagine a istoriei lexicului) nu poate fi considerată definitivă. În funcție de adîncimea și de orizontul cercetărilor ulterioare, studiile actuale sînt susceptibile, așadar, de rectificări.

3. Problemele referitoare la dezvoltarea lexicului limbii literare au preocupat aproape pe toți oamenii de cultură ai epocii[5]. Aceștia se izbesc

---

[1] ,,Il faut, d'une façon générale, se pénétrer du principe que les mots, en tant que signes de notions — ne vivent pas indépendamment des hommes qui les emploient; d'où suit que l'étude de leur histoire doit suivre de très près celle des états de civilisation et de pensée". (R. L. Wagner, *Introduction à la linguistique française*, deuxième tirage, Paris, 1955, p. 47).

[2] Referitor la înțelegerea componenței vocabularului unei limbi ca un ,,sistem'', vezi acum A. A. Ufimțeva, *Опыт изучения лексики как систему* (*на материале английского языка*) Moscova, 1962 (în special p. 252 și urm.).

[3] O utilă contribuție în această direcție aduce recenta lucrare a lui N. A. Ursu (*Formarea terminologiei științifice romînești*, București, 1962), care cuprinde în anexă (p. 129 și urm.) un inventar parțial al termenilor științifici din perioada 1760—1860.

[4] ,,L'étymologie, au sens moderne, c'est donc la biographie du mot'' (K. Baldinger, *L'étymologie hier et aujourd'hui*, în ,,Cahiers de l'Ass. int. des études fr. '', II, 1959, p. 239); cf. și: ,,···l'étymologie, qui de recherche de l'origine des mots est devenue l'histoire des mots'' (*Materiaux pour l'histoire du vocabulaire français. Datations et documents lexicographiques*, fasc. 1 A 1re Série, Paris, 1959, p. 5, n. 4).

[5] ,,Presque aucun des écrivains importants de cette époque n'est resté indifférent à ce problème, abordé et repris dans les préfaces des livres, dans des articles de polémique et dans

de lipsa termenilor necesari pentru a exprima o serie de noțiuni noi, corespunzătoare stadiului de dezvoltare a societății din secolul al XIX-lea. Astfel, Budai Deleanu în prologul *Țiganiadei* mărturisește că „neajungerea limbii" îl „desmîntă" cu totul și de aceea e nevoit să recurgă la o povestire „de șagă", care nu cere cuvinte alese.

Din același motiv Dinicu Golescu renunță să-și noteze impresiile de călătorie în romînește și recurge la limba greacă, deoarece întîlnește „vederi de lucruri ce nu le avem numite în limbă națională, cum *șadîrvanul*, *statue*, *cascade* și altele, pentru care ar fi trebuit să zăbovesc ceasuri, socotindu-mă de unde ar fi trebuit să le întrebuințez"[1].

Cunoașterea atitudinii diverșilor scriitori, a poziției teoretice [2] adoptate de ei în lupta de opinii care se desfășoară în legătură cu căile de dezvoltare și de îmbogățire a lexicului limbii literare, ca și modul în care aceștia aplică părerile lor în realizarea lingvistică a operelor, constituie un factor ce nu poate fi neglijat de cercetătorul care își propune să urmărească istoria vocabularului literar din secolul al XIX-lea.

La acțiunea defășurată pe plan teoretic, se adaugă combaterea anumitor tendințe puriste, prin ridiculizarea manifestărilor lor în creațiile artistice ale anumitor scriitori. Acest al doilea aspect, nu mai puțin important, ilustrat prin operele lui C. Faca, C. Negruzzi, V. Alecsandri, I. L. Caragiale, B. P. Hasdeu ș.a. a avut un răsunet deosebit în cultura vremii și a contribuit la orientarea limbii literare pe căile ei firești de dezvoltare.

Unele cuvinte — care circulau în limba literară a epocii — au fost înlăturate din uz și prin ridiculizarea lor de către creatorii în domeniul beletristicii. Cităm în acest sens , cu titlu de exemplu, un articol din *Dicționarul grotesc* al lui V. Alecsandri, în care se ia în rîs, cu mult umor, întrebuințarea de către latinizanți a verbului *a ama* „a iubi" :

„*Amare* — a iubi ! un cuvînt inutil și care produce conjugări comice de pildă : *Eu am!* în loc de *eu iubesc*, este un calambur grotesc. *Am amat*, în loc de *am iubit* este o băiguială ridicolă. *Eu te am*, Doamnă ! în loc de *te iubesc*, Doamnă, este o impertinență, care expune pe nenorocitul pedant a fi dat afară, cu amoru-i cu tot; însă ce-i pasă pedantului ! Nu-i rămîne gramatica drept mîngîiere ? El o strînge la piept cu *amoare* și-i zice : „Tu, fidela mea consoartă , ești universul meu ! *Te am*, *te-am amat*, *te amai*, *te amam*, *te voi ama*, *ama-te-voi* etc. Amorul spăriat își astupă urechile și fuge" „Convorbiri literare", III (1869—1870, p. 175).

Ridiculizarea tendințelor puriste ale reprezentanților curentului latinist în operele beletristice ale scriitorilor progresiști ai epocii reprezintă o importantă contribuție a acestora la lupta de opinii care se desfășoară, în cursul secolului al XIX-lea, în jurul problemelor limbii literare. Această contribuție se înscrie pe linia preocupărilor pe care astăzi le denumim — cu un termen consacrat — „cultivare" a limbii.

---

la correspondance privée (Sextil Pușcariu, *Au sujet des néologismes*, în *Etudes de linguistique roumaine*, Cluj-București, 1937, p. 409).

[1] Constantin Dinicu Golescu, *Însemnare a călătoriei mele făcută în anul 1824, 1825, 1826*. Tipărită și însoțită de introducere de Nerva Hodoș, București, 1910, p. 66.

[2] Cf. culegerea de texte publicată de Gh. I. Bulgăr, *Scriitorii romîni despre limbă și stil*, București, 1957.

4. Materialul înregistrat în dicționarele epocii — mai ales în dicționarele care consemnează termenii noi — oferă unele indicații asupra influențelor lexicale exercitate, și ilustrează, într-o anumită măsură, procesul de îmbogățire a vocabularului limbii romîne literare din secolul al XIX-lea; din acest material se pot desprinde date asupra sensului pe care-l aveau în epoca respectivă unii termeni, precum și asupra productivității anumitor procedee de formare a cuvintelor.

Urmărind pătrunderea cuvintelor noi în limba literară a epocii, putem distinge diverse aspecte: într-o fază inițială, scriitorii conștienți de faptul că utilizează unii termeni noi, care poate nu sînt înțeleși de masa publicului cititor, recurg la procedeul glosării acestora și îi explică în context, printr-o perifrază, prin menționarea cuvîntului sinonim din fondul tradițional al limbii, sau printr-o notă la subsolul paginii. Glosarea termenilor este un procedeu destul de frecvent în primele decenii ale secolului al XIX-lea, fiind folosit nu numai în creațiile beletristice, ci și în lucrările științifice, administrative, precum și în presa vremii[1].

Cînd numărul neologismelor crește, unii scriitori se simt obligați să întocmească, la sfîrșitul operelor lor, glosare în care lămuresc termenii noi[2]. Astfel procedează, de exemplu, Leon Asachi la sfîrșitul traducerii *Bordeiului indienesc* al lui Bernardin de St. Pierre (Iași, 1821) sau Gh. Asachi, cu prilejul publicării traducerii: *Istoria imperii rosiene compusă de consilierul de stat și cavalerul Ivan Kaidanov* (Iași, 1832—1833)[3].

Volumul *Caracteruri* (București, 1825) al lui Paris Mumuleanu cuprinde, în partea finală, o listă cu „zicerile cele străine" și chiar mai tîrziu, la începutul celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, C. Aristia dă, la sfîrșitul traducerii din *Viețile lui Plutarh* (1857), un *Vocabulariu pentru zicerile introduse sau reformate.*

Transformările adînci prin care trece societatea romînească, noile instituții și relații sociale care apar în secolul al XIX-lea modifică simțitor componența vocabularului limbii literare. Procedeele de glosare a termenilor și de alcătuire a unor scurte glosare, ca anexe la lucrările respective devin insuficiente pentru a explica numărul mare de cuvinte noi folosite în diversele domenii ale vieții sociale. Către mijlocul secolului al XIX-lea încep să apară primele dicționare de neologisme.

Numărul lor este relativ mare; intervalul de timp care marchează datele apariției diverselor lucrări de acest gen este scurt — unele din ele

[1] Iată, de exemplu, cum glosează, Dinicu Golescu (*op. cit.*) cuvîntul *mumie*: „trup de om întreg nesmintit, carnea, pielea, neagră și uscată pe oase"; cf. de asemenea, la același autor, explicarea termenului *lux*: „întru acest cuvînt *lux* se cuprind toate felurimile de cheltuieli, cele de prisos, cum și cheltuiala cea mai mare decît veniturile".

[2] Vezi Ion Gheție, *Glosare de neologisme la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea*, în „Limba romînă", X (1961), nr. 6, p. 557—566.

[3] Cf. *Înainte cuvîntarea*, la partea I (1832): „Sarcina de a scrie o limbă încă neprelucrată la literatură și nedeprinsă a tractarisi obiecturi mai înalte este mult mai simțitoare decît se pare, pentru aceea unii din cetitori vor întîmpina oarecare cuvinte și idei nouă, dar aceasta nu urmează din plăcerea de a introduce în limba noastră cuvinte străine, fără care ea ar putea rămîne, ce din nevoia de a tîlcui cu mai mare credință ideile și zicerile tehnice aflate în original. Spre lămurirea acestora, am adăugit, la sfîrșitul părții a doua, un mic vocabular, unde după rînduiala alfavitară lesne se pot afla acele cuvinte și a lor tîlcuire...".

apar în ediții succesive — fapt care denotă că publicarea lor răspundea unor necesități reale. Primul dicționar de neologisme este acela al lui I. D. Negulici : *Vocabular romîn de toate vorbele străbune reprimite pînă acum în limba romînă și de toate cele ce sînt a se mai priimi d-acum înainte și mai ales în științe*, București, 1848. Numai la trei ani după apariția vocabularului explicativ al lui I. D. Negulici se tipărește în Moldova un *Disionăraș romînesc de cuvinte tehnice și altele greu de înțeles*, Iași, 1851, redactat de paharnicul T. Stamati [1].

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea numărul lucrărilor de acest fel se înmulțește : E. Protopopescu și V. Popescu „îndemnați de zelul progresului și al civilizației", publică la București, în 1860, un *Dicționar romîn de ziceri străbune, uzitate în limba romînă*. Aceiași autori scot la iveală, după doi ani, un *Nou dicționar portativ de toate zicerile radicale și streine reintroduse și introduse în limbă, cuprinzînd și termeni științifici și literari*, București, 1862 [2].

Cel mai bogat dicționar de neologisme, cuprinzînd circa 11.000 de cuvinte , e acela al lui Em. Protopopescu-Pake : *Nou dicționar portativ de toate zicerile noi (radicale) reintroduse în limba romînă și de termeni tehnici ai științelor, literelor și cărților cu o explicatie mai întinsă a termenilor de drept și economie politică*, București, 1870 [3].

Fără îndoială că nu toți termenii atestați în dicționarele de neologisme au avut o circulație reală în limba literară a epocii : adesea autorii au procedat în mod mecanic, introducînd o serie de cuvinte din dicționarele din care s-au inspirat. Totuși, procedînd cu circumspecție și raportîndu-se la materialul înregistrat în scrierile vremii, istoricul vocabularului poate să elimine cazurile dubioase și să rețină fapte care îl ajută să întregească tabloul lexicului literar din epoca respectivă.

În studiul amintit al acad. Iorgu Iordan se citează o serie de cuvinte din dicționarul de neologisme al lui E. Protopopescu și V. Popescu, care prezintă interes atît prin semnificația lor, cît și prin faptul că apar în creațiile unora dintre scriitorii epocii, de exemplu : *angel* „înger" (cf. la I. L. Caragiale : *angel radios*, în exprimarea personajului Rică Venturiano) ; *demoazelă* „termen comun la toate fetele și prin care se distinge de femeile măritate" ; *mizericordios* (cf. *poziție mizericordioasă*, la Rică Venturiano), *vampir* „strigoi", la fig. „acela care se îmbogățește cu răpiri de la altul și de la popor" (cf. *bampir*, la I. L. Caragiale, în vorbirea lui Pristanda).

5. Modificările introduse de unii scriitori în versiunile sucesive ale creațiilor lor ilustrează anumite tendințe specifice evoluției lexicului

[1] O nouă ediție apare în 1856.

[2] Vezi prezentarea amănunțită a acestei lucrări de către acad. Iorgu Iordan, *Un dicționar de neologisme romînești din anul 1862*, în „Studii și cercetări lingvistice", I (1950), fasc. 1, p. 57 și urm.

[3] Am amintit numai lucrările mai importante de acest fel ; în această perioadă circulă însă mai multe dicționare de neologisme. A. D. Xenopol, *Istoria Romînilor*, vol. XIV, p. 130, menționează trei dicționare de neologisme, publicate în aceeași perioadă (Cernovodeanu, *Dicționar de ziceri radicale*, 1862 ; V. Popescu, *Dicționar de cuvinte nouă*, 1863 ; G. M. Antonescu, *Dicționar de cuvinte străine împrumutate de romîni*, 1863). Pentru dicționarele bilingve, vezi Teodora Cristea, *Dicționarele francezo-romîne și romîno-franceze din prima jumătate a sec. al XIX-lea*, în „Analele Univ. București", Seria șt. sociale, Filologie, an. X (1961), p. 631.

limbii literare din secolul al XIX-lea. Tendința de m o d e r n i z a r e a lexicului poate fi sesizată la C. Negruzzi care — cu prilejul republicării în volumul *Păcatele tinereților* (1857) a unora dintre creațiile sale apărute anterior în revista „Albina Romînească" (1839) — procedează la o remaniere a materialului lexical folosit în prima redactare apărută :

ALBINA ROMÎNEASCĂ : (1839)	PĂCATELE TINEREȚELOR (1857)
poftit	*invitat*
tînăr	*june*
vreme	*timp*
cinstea	*onorul*
moaște	*relicve*
văzduh	*aer* [1]

Examinînd aceste modificări, constatăm eliminarea unor cuvinte din fondul tradițional al limbii și tendința de înlocuire a lor cu elemente moderne, romanice.

Procedeul de înlocuire a unui termen mai vechi cu altul mai nou îl regăsim în lucrările lui Anton Pann. Astfel, în locul cuvîntului *trup* „exemplar", care apare în listele de abonați din *Hristoitie* (1834) și din *Noul Erotocrit* (1837), precum și din *Noul Doxastar*. . . (1841), întîlnim — începînd din anul 1845 (*Bazul teoretic și practic al muzicii bisericești*, 1845 ; *Dialog în trei limbi, rusește, romînește și turcește*. . . 1848) — cuvîntul *eczemplar (eczamplar)*. De asemenea, *tipărire* „ediție" care apare pe pagina de titlu a volumelor de *Fabule și istorioare* (ed. I, 1841, ed. II, 1847) este înlocuit cu neologismul *ediție* în *Bazul teoretic și practic*. . . (1845), precum și în *Triumful beției, Cîntătorul beției* (ambele din 1852), în *Spitalul amorului* (1852), *O șezătoare la țară* (ediția II, 1853) și în *Nastratin Hogea*, 1853 [2].

Aceeași tendință poate fi remarcată atunci cînd urmărim edițiile succesive ale poeziilor lui Grigore Alexandrescu [3] : ne limităm să menționăm schimbările introduse de acest autor cu prilejul reeditării, în 1863, a *Satirei duhului meu*. Reproducem în coloana din stînga formele edițiilor din 1842 și 1847, iar în cea din dreapta modificările ediției din 1863.

Edițiile din 1842 și 1847	Ediția din 1863
duhului	*spiritului*
veacul	*secolul*
slobod	*liber* [4]

[1] Vezi P. V. Haneș, *Dezvoltarea limbii literare romîne în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, ed. II, București, 1926, p. 211.

[2] Cf. B. Cazacu și I. Fischer, *Neologismele în scrierile lui Anton Pann*, în *Contribuții la istoria limbii romîne literare în secolul al XIX-lea*, I, București, 1956, p. 55.

[3] Cf. I. Fischer (*Aspecte ale evoluției morfologiei romînești literare în variantele poeziilor lui Gr. Alexandrescu*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan, la 70 de ani*, București, 1958, p. 283) : „edițiile succesive ale operelor lui Gr. Alexandrescu îmbrățișează aproape întreaga epocă în care s-au pus bazele limbii literare contemporane".

[4] Urmărind felul în care Gr. Alexandrescu a remaniat materialul lexical al poeziilor sale de la o tipărire la alta, constatăm și alte înlocuiri de termeni, în același sens : *a hrăni* (1842,

Manifestarea purismului latino-italinizant al lui I. Heliade Rădulescu poate fi urmărită, cu toate exagerările autorului, în modificările efectuate cu prilejul reeditării unora dintre lucrările sale. Poezia *Cîntarea dimineții*, de exemplu, publicată mai întîi în volumul *Meditații poetice* (1830) apare cu substanțiale schimbări în volumul *Ruge* (1861) sau în ediția din 1861 a *Cursului de poezie.*

1830	1861
buzi *nevinovate*	buze *inocente*
puternice părinte	*omnipotente pater*
ai sădit (perf. comp. 2 sg.)	*ai plantat*
slava strămoșească	*gloria străbună*
ai slăvit noroade	*ai mărit popoare*

Exemplele de mai sus arată necesitatea examinării comparative a versiunilor succesive ale operelor aceluiași autor; concluziile care se desprind din considerarea schimbărilor în componența lexicului unui anumit scriitor permit caracterizarea liniei de evoluție a acestuia, dar oferă și date semnificative pentru ilustrarea anumitor tendințe ale dezvoltării lexicului limbii romîne literare din secolul al XIX-lea. În același timp, o asemenea cercetare poate pune în lumină rolul unora dintre scriitori la realizarea modernizării și a unității limbii literare [1].

6. Evoluția lexicului limbii literare înregistrează, în prima jumătate a secolului, o scădere treptată a influenței turcești și a celei grecești și o accentuare a influențelor rusești și occidentale. Se știe că n u m ă r u l ș i c a l i t a t e a împrumuturilor caracterizează perioade diferite ale istoriei vocabularului. Cercetătorul trebuie să urmărească originea acestor împrumuturi, căile de pătrundere, frecvența și sfera lor de întrebuințare în diversele stiluri ale limbii, sensul în care sînt folosite, în sfîrșit, concurența dintre diverși termeni care desemnează aceeași noțiune.

Astfel, se poate constata, în prima jumătate a secolului, preponderența elementelor rusești în stilul administrativ (*delă* ,,act, dosar'', *doclad* ,,comunicare, referat, raport'', *vapros* ,,interogatoriu'', *predmet* ,,obiect'', *pricăzanie* ,,ordin, ordonanță'', *sprafcă* ,,informație, adeverință, certificat'', *zapiscă* ,,bilet, notă, raport'' etc.). Pătrunderea acestor termeni a fost favorizată de faptul că, după pacea de la Adrianopol (1829), în organizarea administrativă a țărilor romînești s-a exercitat o puternică influență rusească.

1847) — *a nutri* (1863); *în veci* (1832, 1842) — *etern* (1863); *meșteșuguri* (1838, 1842, 1847) — *arte* (1863); *obștesc* (1842, 1847) — *comun* (1863); *pildă* (1838, 1842, 1847) — *esemplu* (1863); *a răsufla* (1842, 1847) — *a respira* (1863); *a scorni* (1842) — *a inventa* (1847, 1863), *vrednic* (1842, 1847) — *demn* (1863) etc.

[1] C. Negruzzi a înlocuit, în edițiile mai tîrzii ale operelor sale, termenii arhaici sau regional-moldovenești cu neologisme romanice, contribuind la modernizarea lexicului romînei literare, așa cum a procedat, de exemplu, și A. Manzoni care, în 1840, a refăcut romanul *I promessi sposi*, pe baza dialectului toscan, eliminînd elementele dialectale lombarde din prima ediție (1825—1827), cf. R. A. Budagov, *Problemele studierii limbilor literare romanice*, București, 1962, p. 37—38.

Marea majoritate a termenilor din domeniul economic, politic și administrativ, ca și cei aparținînd vieții mondene provin din limba franceză. În ceea ce privește muzica și teatrul, predomină cuvintele de origine italiană (*adagio*, *allegro*, *andante*, *bravo*, *bufon*, *șenă* etc.).

La scriitorii moldoveni predomină împrumuturile din limba rusă sau intrate prin filieră rusă (în special la Gheorghe Asachi și Alecu Russo). La scriitorii ardeleni vom întîlni neologisme intrate prin filieră germană. În funcție de conținutul lucrărilor, la Nicolae Bălcescu majoritatea neologismelor aparțin vieții politico-administrative și militare. La Alecu Russo întîlnim o bogată terminologie lingvistică, la Heliade Rădulescu termeni literari, filozofici, lingvistici, științifici, la Vasile Alecsandri, Costache Negruzzi, Dimitrie Bolintineanu neologisme din domeniul vieții mondene și al artelor.

Repartiția termenilor se explică prin influențele exercitate asupra vieții sociale a țărilor romîne din secolul al XIX-lea.

Deoarece introducerea neologismelor a corespuns unei nevoi reale, majoritatea lor s-a păstrat, adaptîndu-se sistemului fonetic și morfologic al limbii romîne[1]. Termenii legați de viața politico-administrativă și militară a vremii, termenii care denumeau obiecte sau obiceiuri specifice epocii au ieșit din circulație, devenind arhaisme. O serie de cuvinte, și anume cele de proveniență rusă, au fost înlocuite cu împrumuturi mai noi din limbile romanice, datorită atît condițiilor istorice (slăbirea legăturilor cu Rusia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și intensificarea relațiilor culturale cu țările din apus), cît și acțiunii de „purificare" a limbii întreprinsă de latiniști (de exemplu, *cinovnic* a fost înlocuit cu *funcționar*, *polcovnic* cu *colonel*, *armie* cu *armată*, *delă* cu *dosar* etc.).

Fluctuațiile pe care le constatăm în legătură cu forma unor neologisme se datorează adesea căilor deosebite prin care acești termeni au pătruns în limba romînă (e vorba de forme paralele datorită împrumuturilor concomitente din limbi deosebite). Iată cîteva exemple : alături de forma de origine italiană *punt*, apare în scrierile epocii forma de origine latină *punct*. Dar pe lîngă aceste două forme circulă și *pont*, care se explică prin maghiară. Alături de *șenă* „scenă" de origine italiană (it. *scena*) intrat pe cale orală, apare *scenă* cuvînt pătruns pe cale scrisă și *ștenă*, împrumutat din rusă sau, mai curînd , din germană, deoarece primele trupe de teatru care s-au produs la noi au fost nemțești (sau italienești). Tot astfel, alături de *planetă*, de origine romanică, circulă *planit*(*ă*), formă de origine neogreacă.

Exemplele menționate mai sus dovedesc multiplele influențe exercitate concomitent în țările romîne, în special în prima junătate a secolului al XIX-lea. Existența unor asemenea dublete, uneori chiar la același scriitor, ne arată că avem de-a face cu împrumuturi recente.

7. Vocabularul limbii literare a epocii se îmbogățește însă nu numai pe calea împrumuturilor directe din alte limbi, ci și prin o serie de calcuri : uneori un cuvînt din fondul tradițional dobîndește un nou înțeles sub in-

---

[1] Cf. G. Ivănescu și L. Leonte, *Fonetica și morfologia neologismelor romîne de origine latină și romanică*, în „Studii și cercetări științifice" (Filologie), VII (1956), fasc. 2, p. 1 și urm. ; vezi și N. A. Ursu, *op. cit.*, p. 114 și urm.

fluența termenului corespunzător din altă limbă ; alteori, se copiază forma internă a cuvîntului străin, se imită, cu mijloacele de care dispune limba romînă, procedeul de alcătuire a cuvintelor din altă limbă. În fond, în ambele cazuri, avem de a face cu încercări de a folosi materialul limbii romîne pentru a reda noțiuni noi.

Astfel *aplecare*, de ex. la Al. Russo : „pe noima *aplecărilor* și a năravurilor oamenilor", traduce probabil fr. *inclination*, *penchant*, sau germ. *Neigung* ; la același autor, întîlnim *înrîurire* : *(înrîurirea slavonă)*, forma infinitivală, substantivală de la vb. *înrîuri*, format în secolul al XIX-lea după fr. *influer* sau germ. *beeinflussen* [1].

La N. Bălcescu, cuvîntul *zgomot* dobîndește înțelesul de „noutate", „zvon" : „îi făcu cunoscut *zgomotul* răspîndit de curier în oraș", după fr. *bruit* (cf. fr. *le bruit court*) ; același autor folosește verbul *a alerga* cu înțelesul de „a face apel la, a recurge" : „spre a-l vătăma, trebuie *a alerga* la intrigi", după fr. *recourir* (cf. fr. *recourir à la ruse*).

După modelele fr. *confrère*, Heliade Rădulescu folosește termenul *confrate* ; *a prejudeca* („Frate nu *prejudeca*", pe care îl întîlnim la C. Faca) este un calc după fr. *préjuger*. În aceeași categorie pot fi amintiți : *a consfinți* : „Cînd atuncea al tău nume nemuririi *consfințit*, Va luci la fiii Patriei chiar ca-n ceriu un planit" (Gh. Asachi) sau *a consînți* : „Artele se întrecură spre *a consînți* memoria acestui eveniment" (N. Bălcescu), create după modelul fr. *consacrer* ; a *demădula* : „cerea să *demăduleze* crăia Poloniei" (*id.*), după fr. *démembrer*. Sînt diverse încercări de a reda în romînește fr. *sentiment* : alături de *sentiment* (pe care îl întîlnim, de exemplu, în scrierile lui C. Faca, Gh. Asachi, Gr. Alexandrescu) și care e un împrumut romanic, circulă în limba literară a epocii forme calchiate ca *simțimînt* : „*simțimîntul* datoriei" (N. Bălcescu), *simtiment* (C. Negruzzi, C. Conachi, H. Rădulescu) sau *simțiment* (H. Rădulescu). Cf. și *simțimentalitate* : „*simțimentalitatea* m-a apucat fără voia mea" (M. Kogălniceanu). Uneori termenul străin este apropiat ca formă de cuvîntul înrudit, corespunzător, din fondul tradițional al limbii : *nopturn* : „convorbire *nopturnă*" (Gh. Asachi), sub influența lui *noapte* ; *apatic* „acvatic" (Gh. Asachi) sub influența lui *apă*.

Vom releva doar cîteva fapte din acest domeniu, referindu-ne la traducerea lui Grigore Alexandrescu a poemului în proză *Eliezer și Neftali* de Florian [2]. Împrumuturile lexicale directe sînt mai rare decît ne-am aștepta ; întîlnim unele perifraze care redau termeni pentru care nu existau corespondențe în romînește : de exemplu, fr. *conquêtes* este tradus : „locurile ce prin război dobîndiseră", iar fr. *factions* este redat prin „împerecheri și dezbinări" („nenorocitul Ierusalim... mai era sfîșiat și de *împerecherile și dezghinările din lăuntru*"). Cuvinte din fondul tradițional al limbii dobîndesc sensuri noi : de pildă *tînăr* capătă sensul de „tandru, duios" („aducerea aminte a fratelui său îl trage din *tinerile* sale cugetări"), după fr. *tendre*, iar *a se veseli* are și înțelesul de „a se bucura de, a se folosi" („el

---

[1] Cf. L. Leonte, *Limba scrierilor romînești ale lui Alecu Russo*, în „Studii și cercetări științifice" (Filologie), IX (1958), fasc. 1–2, p. 56.

[2] *Eliezer și Neftali*, poemă tradusă din Florian de Grig. Alexandrescul, București, 1833.

să va putea *veseli* de jumătatea fericirii), ca şi fr. *jouir*. Interesante sînt unele calcuri frazeologice : *a arunca strigări* („ei se risipesc *aruncînd strigări*"), după fr. *jeter des cris* ; *a păzi tăcere* („Smerita Rahil *păzeşte tăcere*"), după fr. *garder le silence* sau *a spune din cuvînt în cuvînt* „a cita textual" (;,aceste legi... pă care eu nu fac decît *a* le *spune din cuvînt în cuvînt*"), după fr. *citer mot à mot*.

Împrumuturile şi calcurile sînt numeroase mai ales în limba textelor traduse (fie că e vorba de creaţii artistice, de lucrări cu caracter ştiinţific sau administrativ sau, pur şi simplu, de informaţii din periodicele vremii—care apăreau în rubrica „ştiri din afară"). Se ştie că, în primele decenii ale secolului al XIX-lea, numărul traducerilor (mai ales din franceză), creşte. Studiul limbii textelor traduse în această perioadă prezintă un interes deosebit pentru cercetător, permiţîndu-i să sesizeze una dintre modalităţile de pătrundere a cuvintelor şi a expresiilor frazeologice noi. Urmărirea comparativă a textelor este instructivă : se poate constata efortul traducătorilor de a reda corect originalul cu mijloacele de care dispuneau vocabularul tradiţional.

Un studiu care ar grupa calcurile lexicale şi frazeologice din limba literară a veacului al XIX-lea şi ar stabili în ce măsură astfel de inovaţii s-au consacrat în limba literară sau au rămas la stadiul unor creaţii individuale ar fi de o deosebită utilitate pentru istoricul limbii literare din secolul al XIX-lea.

8. O trăsătură distinctivă a lexicului limbii literare din secolul al XIX-lea este pătrunderea în componenţa, în special, a vocabularului creaţiilor beletristice, a elementelor de limbă populară. În secolul al XIX-lea, contactul scriitorilor cu literatura populară şi cu limba vorbită se intensifică, fapt care are drept urmare folosirea, în creaţia artistică a elementelor de limbă populară. Este vorba în primul rînd de elemente lexicale din creaţiile producţiilor folclorice, care apar în creaţia cultă („Spune, *inimioară*, spune/ Ce durere te răpune" — Ienăchiţă Văcărescu ; sau : „*Daleo*, *daleo*, dragă *durdă*/ Fă-te -ncoace, nu fi surdă" — Niculai Văcărescu), încă de la începutul secolului al XIX-lea la scriitori ca I. Budai Deleanu, C. Conachi, poeţii Văcăreşti. Aceste elemente vor dobîndi o întrebuinţare mai largă la V. Alecsandri şi o valorificare, într-adevăr artistică, la Mihail Eminescu.

Pe lîngă elementele specifice creaţiei folclorice, în literatura artistică a secolului al XIX-lea capătă o largă răspîndire elementele caracteristice limbii vorbite, ale conversaţiei curente (cf. de exemplu, la B.P. Mumuleanu „Ticăloşi, *nătăfleţi*/ *Gugumani*, *nerozi*, *bobleţi* /Ce năpaste, silă sînt/ Toţi nerozii pe pămînt.../ *Ce vită*, *ce dobitoc*/ Omul bogat cu noroc !").

Valoarea expresivă a acestor elemente este augmentată în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, datorită opoziţiei dintre limba literară ale cărei norme se definitivează în această perioadă şi limba conversaţiei curente, care permite o întrebuinţare mai liberă a mijloacelor de exprimare. Utilizarea elementelor de limbă vorbită conferă o notă realistă stilului ; scriitori ca I. L. Caragiale le folosesc cu succes în scopul individualizării vorbirii personajelor.

*

9. În concluzie, cercetătorul care urmărește lexicul limbii literare din secolul al XIX-lea are de rezolvat, pe lîngă o serie de probleme generale (raportarea la istoria societății, considerarea stadiului de evoluție din secolele anterioare etc.) și unele probleme specifice acestei perioade. Este de reținut în primul rînd, varietatea influențelor care se exercită asupra limbii romîne în acest secol, fapt care duce la apariția a numeroși termeni noi (împrumuturi directe sau calcuri). Istoria vocabularului limbii literare, în secolul al XIX-lea, oglindește profundele prefaceri sociale, economice și culturale din această perioadă de destrămare a feudalismului și de ascensiune a capitalismului. Studierea căilor prin care pătrund acești termeni noi, a modului cum sînt repartizați în diverse domenii de activitate, examinarea materialului pe care îl oferă dicționarele de neologisme, a modificărilor pe care le introduc unii scriitori în edițiile succesive ale operelor lor, folosirea din larg a elementelor lexicului popular — iată cîteva dintre aspectele mai interesante de care trebuie să țină seama cercetătorul lexicului limbii romîne literare din secolul al XIX-lea.

ВОПРОСЫ ИЗУЧЕНИЯ ЛЕКСИКИ РУМЫНСКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА XIX ВЕКА

РЕЗЮМЕ

Перед исследователем, занимающимся лексикой литературного языка XIX века, встает целый ряд требующих своего разрешения вопросов, как общих (соотношение с историей общества, рассмотрение эволюции лексики в предшествующие века и т.д.), так и некоторых специфических для этого периода.

Прежде всего следует иметь в виду разнообразные влияния, оказываемые на румынский язык в это столетие, что приводит к появлению многочисленных новых слов (прямые заимствования или кальки).

При описании изменений, происшедших в лексической системе литературного языка XIX века, исследователю приходится еще сталкиваться с рядом трудностей, среди которых точное установление даты появления различных слов является одним из нелегких вопросов. Исследование путей проникновения новых слов, способа их распределения в различных отраслях человеческой деятельности, исследование материала, представляемого словарями иностранных заимствований, изменений, вводимых некоторыми писателями в последующие издания произведений, широкое использование элементов народной лексики — вот некоторые из наиболее интересных аспектов, которые следует иметь в виду при изучении лексики румынского литературного языка XIX века.

PROBLÈMES RELATIFS À L'ÉTUDE DU LEXIQUE DE LA LANGUE LITTÉRAIRE ROUMAINE AU XIXe SIÈCLE

RÉSUMÉ

L'étude du lexique de la langue roumaine littéraire au XIXe siècle se trouve, non seulement devant une série de problèmes d'ordre général (rapports avec l'histoire de la société, stade d'évolution aux siècles antérieurs, etc.), mais aussi devant un certain nombre de problèmes propres à cette époque.

Il faut retenir en premier lieu la diversité des influences qui s'exercent au XIXe siècle sur la langue roumaine, influences qui introduisent un grand nombre de termes nouveaux, emprunts directs ou calques.

Une description des changements quiaffectent le lexique de la langue littéraire du XIXe siècle est passablement ardue, notamment en ce qui concerne la détermination exacte de la date à laquelle ont fait leur apparition différents termes. L'étude des voies par lesquelles les termes nouveaux ont pénétré dans la langue, de leur distribution dans divers domaines d'activité, des modifications apportées par les écrivains aux éditions successives de leurs œuvres, l'examen attentif du matériel offert par les dictionnaires de néologismes, l'emploi étendu d'éléments appartenant au lexique populaire, voici quelques-uns des principaux aspects dont il convient de tenir compte dans l'étude du lexique de la langue roumaine littéraire du XIXe siècle.

PARTICULA PRONOMINALĂ *-ne* ÎN GREACĂ, ALBANEZĂ ȘI ROMÎNĂ

(ÎN LEGĂTURĂ CU ROM. *MINE*, *TINE*, *SINE*)

DE

C. POGHIRC

Acuzativul singular al formelor accentuate, lungi, ale pronumelor personale romînești (*mine*, *tine*, *sine*), după cum se știe, nu pot fi explicate în întregime din lat. *me*, *te*, *se*. Singura explicație dată pînă în prezent este aceea că ele ar fi forme analogice, create după *cine*. Acad. Al. Rosetti scrie : „Ac. *mine* < *mene*, formație analogică după *cine* < **quene* (*ce* - *cine*, deci *mă* - *mine*" [1]; la fel acad. Iorgu Iordan : „rom. *mine*, cu *-ne* de la *cine* < *quem* + -e" [2].

Explicația aceasta nu pare suficient de convingătoare; ea a fost acceptată, probabil, numai în lipsa alteia mai evidente. O. Densusianu, care s-a ocupat adesea de aceste forme în *Istoria limbii romîne* [3] și a relevat chiar paralelismul tratamentului fonetic al lui *cene* și *mene* (> *cine*, *mine*), nu vorbește de analogie, preferînd să lase neexplicate formele de acuzativ ale pronumelui personal.

De altfel însăși formația lui *cine* nu este suficient de clară. Acad. Al. Rosetti îl explică astfel : „*cine* < **quene* (*quem*, cu *m* > *n* la finală — cf. v. log. *ken*, campid. *kini*, sp. *quien*, port. *quem* — ca la *cum* > *cun con*, *tam* > *tan* și *-e* analogic, cf. *mine*, *tine* etc." [4]. (Deci *mine* se explică prin analogie cu *cine*, iar acesta cu *mine* !). Acad. Iorgu Iordan crede de asemenea în păstrarea lui *-m* transformat în *-n* : „Acuzativul (*quem*) s-a păstrat în numeroase limbi romanice, printre care romîna, provensala, spaniola și portugheza : fiind monosilabic, a prefăcut pe *-m* în *-n* și astfel

[1] Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, vol. III, ed. a II-a, București, 1960, p. 124.

[2] Iorgu Iordan, *Introducere în lingvistica romanică*, București, 1957, p. 387.

[3] V. mai ales vol. I (ediția rom.), p. 301 și vol. II, p. 116—117. Cf. totuși Candrea-Densusianu, DE, p. 53 (s. v. *cine*).

[4] *Op. cit.*, p. 126.

a devenit rom. *cine* (cu *-e* de la *care* și *ce*), prov. *quin*, span. *quien*, portg. *quem*." [1]. O. Densusianu înclina și el să creadă în păstrarea lui *-m* din *quem* în romînește [2], deși în altă parte susținea că „dr. *cine* este îndoielnic și nu poate dovedi nimic în ce privește fonetica lui *-m*" [3]. Atragem atenția că, într-adevăr, dintre toate cuvintele care au păstrat pe *-m* > *-n* în alte limbi romanice (*quem*, *spem*, *rem*, *cum*, *tam*, *non*, *in*), numai *in* l-a păstrat pe *-n* în romînește, și aceasta probabil sub influența nenumăratelor derivate cu prefixul *in-*. În rest — nici urmă de *n* în *nu*, iar în ce privește pe *cum*, el nu a păstrat nazala decît în compusul *cunusul*, unde schimbarea *m* > *n* s-ar putea explica și asimilatoric, prin influența lui *n* următor (v. *însul*), căzut apoi prin disimilare.

Aceste fapte ne determină să considerăm mai plauzibilă explicația dată de H. Mihăescu [4], care îl derivă pe *cine* din *que(m)ne*. Într-adevăr, atît forma de nominativ lat. *quisne*, cît și cea de acuzativ *quemne* nu puteau să dea decît *quene*, iar acesta — rom. *cene* > *cine*. Folosirea particulei interogative *-ne* pe lîngă pronumele interogativ este firească în latinește, fiind sprijinită și de existența lui *quisnam* (al cărui *-m* căzuse, desigur, în latina tîrzie). Cît privește confuzia interogativului cu relativul, ea este un fenomen general romanic. În legătură cu aceasta mai merită să fie menționat încă un lucru : în romînescul *ce* s-au confundat, probabil, atît formele de nominativ *quis*, *quae*, cît și acuzativul *quem* (toate trebuind să dea în mod firesc **que* > *ce*) ; *ce* nu se reduce etimologic numai la *quid*, cum se admite în general, și tocmai acest fapt explică întrebuințarea lui pentru toate genurile și nu numai la nominativ, ci — încă din cele mai vechi texte romînești — și pentru acuzativul persoanei. Tocmai de aceea folosirea exclusiv personală a lui *cine* ne duce numai spre o formă de masculin-feminin de tipul *quisne*, *quemne*, în timp ce la toate celelalte forme pronominale, cu excepția lui *care*, masculinul este distinct de feminin și identic cu neutrul.

Influența pronumelui relativ-interogativ asupra celui personal este în principiu puțin probabilă, acesta din urmă fiind mult mai conservator decît primul. În afară de aceasta paralelismul *ce* — *cine* = *mă* — *mine* este numai aparent, raportul între cele două forme în interiorul fiecărei perechi fiind cu totul altul.

De altfel aceasta nu este singura explicație posibilă. Trebuie de la bun început înlăturată explicația — posibilă în principiu — prin forma de genitiv-acuzativ a pronumelui personal de pers. I din slavă (мене), întrucît această formă a fost extinsă de la genitiv la acuzativ abia tîrziu, în momentul în care vechea formă de acuzativ a pronumelui personal (мѧ) a devenit atonă [5]. Forma *mine* trebuie considerată mult mai veche, cum arată prezența ei în toate dialectele sud-dunărene și în special forma istroromînă *mire*, unde închiderea lui *e* în *i* nu s-a putut petrece decît

---

[1] Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 397.
[2] O. Densusianu, *op. cit.*, vol. II, p. 33.
[3] *Ibid*,, vol. I, p. 88.
[4] *Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman*, București, 1960, p. 140.
[5] V. A. Meillet, *Le slave commun*, ed. a II-a, Paris, 1934, § 515 ; N. Van Wijk, *Geschichte der altkirchenslavischen Sprache*, vol. I, Berlin, 1931, § 48.

înaintea rotacizării, iar rotacizarea este anterioară desprinderii de dacoromînă, căci nu s-a petrecut în împrumuturile croate și venete [1].

O altă apropiere a făcut O. Densusianu, care a notat existența unei forme *mene* în dialectele italienești de sud, fără să încerce vreo explicație [2]. Într-adevăr, dialectele italiene, mai ales cele de sud, cunosc forme pronominale ca *mene*, *tene*, *lene* (*lei*), dar și *tuni* (calabr.), *quini* (campid.), și chiar *mee*, *tee* (acestea din urmă chiar în texte clasice, cf. de ex. Dante, *Infernul*, 26, 15). Particula paragogică -*ne* (-*ni*) pare însă să fie o creație internă a limbii italiene, după cum consideră W. Meyer-Lübke [3] și G. Rohlfs [4], care arată că, prin analogie cu dublete existente (de tipul *vè* — *viene*, *tè* — *tiene*, *bè* — *bene*), s-au creat — din necesități ritmice — forme paroxitone cu -*ne* de la formele accentuate pe finală. Încercarea lui Subak de a explica formele pronominale respective prin formații latinești de tipul *mem*(*et ipsum*) [5] trebuie, cred, considerată greșită, căci în acest caz al doilea *m*, nefiind final, nu trebuia să devină *n*.

Există însă și fapte mult mai plauzibile, care pot să explice prezența lui -*ne* din rom. *mine*, *tine*, *sine*. Greaca veche și albaneza cunosc o particulă pronominală de întărire -*ne*, fără vreo nuanță specială interogativă sau de altă natură. Aceasta se întîlnește în greaca veche la persoana I și a II-a a pronumelui personal, atît la nominativ, cît și la cazurile oblice : pers. I, nom. lacon. și tarent. ἐγώνη, beot. ἰώνει ; dat. tarent. ἐμίνη ; pers. II nom. homer. τύνη, lacon. τούνη, beot. τύνει ; dat. dor. τίνη [6]. Urme ale acestor fapte se mai întîlnesc încă în unele dialecte grecești moderne.

O situație similară există în albaneză [7], unde particula -*në* apare la o serie de forme pronominale : pers. I *u* și *unë* (din *udh-në*) ; pers. II *ti* și *tinë* ; pers. III fem. dativ *asaj* și *asajnë* ; relativ, dat. sing. *kuj* și *kujnë* "cărui".

Despre un împrumut din greacă sau albaneză al lui -*ne* din rom. *mine*, *tine*, *sine* nu poate fi, desigur, vorba, căci asemenea elemente nu se împrumută decît prin intermediul unui mare număr de cuvinte, or -*ne* nu apare decît în cuvintele citate, alipit la forme latinești. Este, desigur, mai degrabă vorba de un element comun limbii grecești cu traco-daca și moștenit în romînă ca și în albaneză. Adăugarea lui la formele latinești *me*, *te*, *se* este foarte firească în cazul cînd această particulă exista în limba populației din Dacia care a învățat latinește. Utilizarea ei la formele de acuzativ latinești a fost însă cerută de o necesitate internă a latinei orientale.

---

[1] O. Densusianu, *op. cit.*, p. 203 și 218.

[2] *Ibidem*, vol. I, p. 151.

[3] *Italienische Grammatik*, Leipzig, 1890, § 309

[4] G. Rohlfs, *Historische Grammatik der italienischen Sprache*, vol. I, Bern, 1949, p. 532—534 (§ 336).

[5] *Kritischer Jahresbericht über die Fortschritte der romanischen Philologie*, 10, p. 112.

[6] E. Schwyzer, *Griechische Grammatik*, vol. I, München, 1939, p. 606 ; A. Thumb, *Handbuch der griechischen Dialekte*, vol. I, Heidelberg, 1939, p. 87.

[7] V. Pisani, *Saggi di linguistica storica*, Torino, 1959, p. 107.

După cum se știe, limbile romanice, ca și alte limbi, de altfel, și-au creat forme paralele, accentuate și neaccentuate, la cazurile oblice ale pronumelor personale. Deosebirea între cele două serii de forme a rezultat, în franceză și italiană, de exemplu, ca simplu efect fonetic al prezenței sau absenței accentului: lat. *me* accentuat a dat *moi* în franceză și *me* în italiană, în timp ce neaccentuat a devenit franc. *me*, ital. *mi*. Un caz similar s-a petrecut în romînește la dativ, unde lat. *mihi*, *tibi*, *sibi* au devenit sub accent *mie*, *ție*, *sie*, dar neaccentuate s-au contras la *mi*, *ți*, *și*. Formele de acuzativ *me*, *te*, *se* nu se puteau însă diferenția suficient prin simpla prezență sau absență a accentului, și de aceea limba a utilizat particula pronominală *-ne*, adăugată probabil sporadic în vorbirea populației autohtone romanizate, pentru a caracteriza formele accentuate prin existența unei silabe în plus față de cele neaccentuate, la fel ca și la dativ.

De remarcat încă un paralelism interesant cu albaneza : ca și romîna, albaneza deosebește la acuzativul singular al persoanei I o formă neaccentuată *më* de cea accentuată *mua* (toscă), *mue* (ghegă). Forma accentuată albaneză presupune, la fel ca rom. *mine*, prezența unei nazale într-o formă mai veche (cf. lat. *cotonea* > alb. *ftua*) [1].

Cronologia relativă a fenomenelor fonetice petrecute în *mine* vine să confirme ipoteza că particula *-ne* adăugată formelor scurte de acuzativ ale pronumelor personale este de origine tracă (dacă). Închiderea lui *e* la *i* în *mine* (< *mene*) este, cum observa O. Densusianu, mai recentă decît în cuvinte ca *bine*, *vine*, *mie*, căci acestea s-au palatalizat dialectal, dînd *gine*, *γine*, *n'ia*, în timp ce *mine* nu cunoaște această palatalizare [2]. Forma lungă de acuzativ a pronumelui este deci mai nouă decît cea de dativ, care e continuarea celei latine (*mihi*). Pe de altă parte închiderea lui *e* din lat. *mē* la *i* nu s-a putut petrece decît după adăugarea particulei *-ne*, cînd era urmat de nazală. Acest fapt s-a petrecut totuși destul de timpuriu, înainte de rotacizarea lui *n* în istrorom. *mire*, deci înainte de desprinderea istroromînei de dacoromînă, cum arată O. Densusianu în locul indicat mai sus, unde raportează fenomenul la primele secole ale evului mediu. Adăugarea lui *-ne* și închiderea lui *e* anterior în *i* trebuie de asemenea să se fi petrecut înaintea legii diftongării, căci altfel cuvîntul ar fi trebuit să devină *meane*. Or diftongarea este după unii de asemenea un fenomen timpuriu [3]. Rezultă deci că adăugarea lui *-ne* s-a petrecut într-o perioadă posterioară latinei, dar anterioară desprinderii istroromînei, adică tocmai în perioada însușirii latinei de către autohtoni și a influenței limbii acestora asupra latinei din Dacia.

Existența unei particule pronominale *-ne* nu este atestată în Tracia sau Dacia, formele pronominale fiindu-ne necunoscute, ca — de altfel — întreaga gramatică. Dacă presupunerea lui Vl. Georgiev [4] că literele

---

[1] Cf. N. Jokl, *Zur Geschichte des alb. Diphtonges -ua-, -ue-*, în *Indog. Forschungen*, 49 (1931), p. 276–277.

[2] O. Densusianu, *op. cit.*, vol. II, p. 47.

[3] V. mai recent Vl. Georgiev în *Linguistique Balkanique*, II, 1960, p. 2 unde pune diftongarea pe seama substratului dac.

[4] Vl. Georgiev, *Тракийският язык*, Sofia, 1957, p. 19.

10—11 din inscripţia tracă de pe inelul de la Ezerovo (ΑΣ) reprezintă pronumele de persoana I (cf. v. sl. ѦЗЪ, lituan. *aš*) este justă, mă întreb dacă nu trebuie să vedem în următoarele două litere (NE) tocmai particula de care ne ocupăm. Certitudinea acestui fapt ar da o mult mai mare probabilitate interpretării lui *mine*, *tine*, *sine* propuse mai sus.

Nu este exclus ca, în anumite cazuri, prezenţa lui *-ne* în unele dialecte sud-italiene să se explice prin influenţa populaţiilor vechi balcanice aşezate în sudul Italiei (greci, mesapi, mai tîrziu albanezi), deşi în majoritatea cazurilor este vorba, evident, de o creaţie internă. Existenţa acestui element vechi balcanic (cum rezultă din prezenţa lui în greaca veche şi albaneză) în limba romînă este încă o trăsătură comună romînei cu albaneza, de data aceasta gramaticală şi nu lexicală, un argument în plus pentru originea tracă (daco-moesiană) a albanezei.

МЕСТОИМЕННАЯ ЧАСТИЦА *-ne* В ДРЕВНЕГРЕЧЕСКОМ, АЛБАНСКОМ И РУМЫНСКОМ ЯЗЫКАХ (В СВЯЗИ С РУМ. *MINE*, *TINE*, *SINE*)

РЕЗЮМЕ

Долгие формы винительного падежа ед. числа румынского личного местоимения (*mine*, *tine*, *sine*) объяснялись до сих пор аналогией с относительно-вопросительным местоимением *cine*, образование которого также еще неясно. Автор данной статьи считает, что к латинским формам винительного падежа *me*, *te*, *se* прибавилась местоименная частица *-ne*, существовавшая, по всей вероятности, в языке автохтонного дакийского населения, что доказывается наличием данной частицы в албанском и древнегреческом языках. Хронология фонетических изменений, которым подверглась форма *mine*, показывает, что частица *-ne* прибавилась именно в период влияния субстрата на латинский язык Дакии.

LA PARTICULE PRONOMINALE *-ne* EN GREC, ALBANAIS ET ROUMAIN (ROUM. *MINE*, *TINE*, *SINE*)

RÉSUMÉ

Les formes longues de l'accusatif singulier du pronom personnel roumain (*mine*, *tine*, *sine*) ont été expliquées jusqu'ici par analogie avec le pronom relatif-interrogatif *cine*, dont la formation est également obscure. L'auteur de l'article considère qu'il s'agit en réalité de l'adjonction aux formes latines d'accusatif *me*, *te*, *se*, de la particule pronominale *-ne* existante en grec et en albanais et probablement héritée par le roumain de la langue de la population autochtone de Dacie. La chronologie des phénomènes phonétiques qui ont engendré la forme *mine* confirme que la particule *-ne* a été ajoutée précisément dans la période de l'influence du substrat sur le latin de Dacie.

POLISINTEZA SAU INCORPORAREA ÎN UNELE LIMBI INDO-EUROPENE

DE

VLAD BĂNĂŢEANU

Încă de la începutul secolului al XIX-lea Wilhelm von Humboldt denumea o serie de limbi cu termenul de „einverleibende Sprachen" [1], adică „limbi incorporante", deşi nu le cunoştea încă bine structura. Se ştia că limbi incorporante erau cele vorbite de indienii din America de nord, de eschimoşii Groenlandei şi de o serie de popoare mici din nordul Siberiei. Limbile din Siberia, numite „paleoasiatice", ca de ex. limba eschimosă, grupa de limbi ciuhote, limbile iukaghiră, aleută, ghiliacă şi altele, au fost studiate de cercetătorii ruşi încă din secolul al XVIII-lea [2]. În aceste limbi apare aşa-numita „construcţie a incorporării", un mijloc sintactic de construire a propoziţiei constînd din contopirea părţilor propoziţiei într-un singur cuvînt [3]. În afară de propoziţii, formate din cuvinte strîns legate într-o unitate lexicală, nu există în aceste limbi cuvinte în sensul nostru, cum arată Arn. Cikobava [4]. De la început trebuie însă precizat că „incorporarea" nu se impune limbilor din această categorie în

[1] În lucrarea sa *Über die Kawi-Sprache auf der Insel Jawa*. 3 vol. 1836–1840; idem *О различии организмов человеческого языка и о влиянии этого различия на умственное развитие человеческого рода* trad. rusă de R. Bilarskii, St. Petersburg, 1859. Mai tîrziu studiul limbilor incorporante a fost reluat de H. Steinthal în *Charakteristik der hauptsächlichsten Typen des Sprachbaues*, 1860. Vom cita de asemenea pe F.N. Finck, care a reluat studiul descriptiv al limbilor incorporante ale eschimoşilor din Groenlanda în lucrarea sa *Die Haupttypen des Sprachbaues*, Leipzig, 1909, ultima ediţie în 1923. Vom mai cita pe Hermann Paul cu *Prinzipien der Sprachgeschichte*, 1920, Otto Jespersen cu *Die Sprache, ihre Natur, Entstehung und Entwicklung*, 1921, pe E. Sapir, *Язык*, în trad. rusă, Moscova, 1934.

[2] Studiile învăţaţilor ruşi în legătură cu limbile paleoasiatice le găsim citate în lucrarea lui I.S. Vdovin, *История изучения палеоазиатских языков*, Moscova, 1954.

[3] I. I. Meşcianinov, *Члены предложения и части речи*, Moscova, 1945, p. 26; V. Z. Panfilov, *К вопросу об инкорпорировании* în „Вопросы языкозн." 1954, 6, p. 3 – 27.

[4] A. S. Cikobava, *Введение в языкознание* I, Moscova, 1952, p. 186.

mod exclusiv, căci diverse limbi incorporante au posibilitatea de a construi propoziţii folosind şi alte mijloace sintactice [1].

În ceea ce priveşte construcţia incorporării, observăm la unele limbi o incorporare totală sau şi o incorporare parţială. Incorporarea totală cuprinde într-o singură unitate lexicală toate elementele necesare pentru construirea unei propoziţii; acest tip de „incorporare totală" caracterizează nu numai limbile indiene din America de Nord, ci şi unele limbi paleoasiatice. Iată un exemplu din limba aleută: си-гьута-сига-ка-ку-хъ-тхин „el poate din nou s-o facă cu stăruinţă"; unitatea lexicală cuprinde o formulare sintactică completă a propoziţiei. Verbului си „a face", i se adaugă prin procedeul aglutinării indicatori ai modalităţii (repetarea acţiunii -гьута- „iarăşi", intensitatea acţiunii -сига- „cu stăruinţă", potenţialitatea -ка-), indicatorul timpului -ку-, formantul nominal -хъ- şi exprimarea subiectului prin pronumele de pers. a 3-a: -тхин- [2]; toate sînt cuprinse într-o singură formă a verbului. Aşadar, toate elementele necesare pentru constituirea unei propoziţii sînt sudate într-o singură unitate lexicală. Din limba iukaghiră, cităm propoziţia *kode-d-ilen-get-il*, cuprinzînd patru elemente ale propoziţiei, cu sensul „omul a adus un cerb" [3]. Dintr-o limbă indiană vorbită în statul Utah din SUA, vom cita propoziţia: *vii-to-kucium-punku-riugani-iuhvi-van-tium*(*iu*), avînd sensul „aceia, care, şezînd, trebuiau să taie în bucăţi cu cuţitul bizonul negru". În această propoziţie polisintetică, afixele şi elementele morfologice care indică timpul viitor, participiul, pluralul, leagă cuvintele reprezentînd părţile propoziţiei, într-o singură unitate lexicală care este şi propoziţie.

Altfel se prezintă incorporarea parţială; aici este vorba de o îmbinare strînsă a unor părţi de propoziţie secundare fie cu subiectul, fie cu predicatul, astfel încît subiectul şi cuvintele care-l explică formează un complex, iar predicatul un alt complex; uneori constatăm şi un complex al obiectului. În exemplul din limba ghiliacă: *urlanivh tiokiudi* „omul bun prinde peşte", subiectul *urlanivh* este compus din *urla* „bun" şi *nivh* „omul", iar predicatul, din *tio* „peşte", *kiu* „prinde" şi *di*, indicator al predicatului. Aici nu mai apare contopirea părţilor principale şi a părţilor secundare de propoziţie într-o singură unitate lexicală [4]. Vom cita după excelenta *Introducere în lingvistică* a lingvistului armean E. B. Aghaian [5] un alt exemplu de incorporare parţială din limba ghiliacă, cu determinări mai complete ale complexului subiectului şi ale predicatului: *tîpilannivh urlapitgxîurudi* adică „acest om mare" (*tîpilannivh*) „citeşte o carte bună" (*urlapitgxîurudi*). Aici subiectul şi cuvintele care-l determină s-au contopit într-o unitate morfologică şi sintactică (complexul subiectului), iar predicatul a constituit cu cuvintele care-l determină o a doua unitate morfo-

[1] M. Abita, *Инкорпорация в кабардино-черкесском языке*, în „Известия АН СССР" VIII (1949), nr. 3, p. 270, arată că în limba kabardino-cercheză se construiesc propoziţii obişnuite ale tipului flexionar, alături de propoziţii cu incorporarea parţială.

[2] I. I. Meşcianinov, *op. cit.*, p. 23–26, 136, 253; vezi bibliografia la p. 25, nota 2.

[3] E. B. Aghaian, *Введение в языкознание*, Erevan, p. 344.

[4] *Ibidem*, p. 404, 405.

[5] *Ibidem*, p. 344. Menţionăm că o foarte bună prezentare şi cercetare a problemei incorporării o găsim şi la V. Z. Panfilov, *К вопросу об инкорпорировании*, în „Вопросы языкознания", 6, 1954, p. 3–27.

logică şi sintactică (complexul predicatului). Există însă şi propoziţii cu un singur complex, al uneia din părţile principale de propoziţie, în timp ce alte părţi ale propoziţiei sînt exprimate prin cuvinte independente. Luăm un exemplu din limba ciuhotă: *tan'kliavolia kora nmîrkînen* adică: *tan'kliavolia* „omul bun"; *nmîrkînen* „ucide"; *kora* „ren" (complement).

Am citat aceste exemple pentru a putea examina în mod comparativ construcţia „incorporării" cu unele procedee sintactice din limbile indo-europene. N. I. Marr şi I. I. Meşcianinov au dat *incorporării totale* şi *parţiale* o explicare eronată, care trebuie respinsă. I. I. Meşcianinov, care a dezvoltat teoria lui N. I. Marr în lucrările sale, a afirmat că în construcţia incorporării, elementele componente ale unei propoziţii se găsesc contopite într-un singur cuvînt; înţelegînd astfel fenomenul, el ajunge la teoria stadialităţii [1], considerînd „incorporarea" drept treapta cea mai veche a limbajului uman, teorie pe care o expune în lucrarea sa *Члены предложения и части речи*. I. I. Meşcianinov afirmă că numai în măsura în care se dezvoltă limba şi gîndirea, propoziţia incorporată ajunge cu timpul să se separe în două sau trei complexe: complexul subiectului, al predicatului şi al obiectului. Considerînd limba în funcţie de „dezvoltarea ei stadială", I. I. Meşcianinov afirmă că în stadiul următor de organizare a limbii, deci într-un stadiu superior, din propoziţia formată pe baza incorporării, cuvîntul-propoziţie s-ar fi desfăcut în elementele sale constitutive, părţile principale şi secundare ale propoziţiei, ajungîndu-se la propoziţia sintetică, compusă din cuvinte independente, legate prin particule.

Teoriile lui I.I. Meşcianinov privitor la stadiile consecutive în dezvoltarea propoziţiei sînt dezminţite în fond de limbile paleo-asiatice, în care construcţia incorporării nu este exclusivă, deoarece ele dispun şi de alte mijloace sintactice, ca şi cele ibero-caucaziene care dispun atît de construcţii sintactice ale propoziţiei, caracteristice limbilor aglutinante, cît şi de construcţia incorporării; or este cunoscut faptul că aceste limbi se află într-un stadiu înalt de dezvoltare, avînd uneori o gramatică foarte complexă. Deci nu poate fi vorba de limbi aflate pe o treaptă inferioară de dezvoltare.

Pe de altă parte particularitatea propoziţiilor incorporate constă în aceea că părţile propoziţiei se reunesc numai *formal* într-o unitate sintactică şi morfologică, fiindcă în realitate în acest gen de propoziţii putem identifica părţile propoziţiei cu sensul lor independent. Astfel, putem afirma că procedeul sintactic în construcţia „incorporării" se deosebeşte

---

[1] I. I. Meşcianinov, *Новое учение о языке*, Leningrad, 1936; acelaşi, *Общее языкознание. К проблеме стадиальности*, Leningrad, 1940, precum şi lucrarea deja citată *Члены предложения и части речи*, 1945. N. I. Marr, I. I. Meşcianinov şi alţii vedeau evoluţia limbajului omenesc în stadii, conform aşa-numitei „teorii a stadialităţii". Este evident că Marr şi Meşcianinov s-au lăsat influenţaţi de doctrina idealistă, susţinută la sfîrşitul sec. al XIX-lea de cîţiva lingvişti, cum a fost F. Misteli, în lucrarea sa *Charakteristik der hauptsächlichsten Typen des Sprachbaues*, Berlin, 1893 sau A.H. Sayce, în *Introduction to the Science of Language*, 2 vol., ed. a 3-a, Londra, 1890, care consideră că limbile au trecut prin trei stadii, stadiul izolant, aglutinant, pentru a ajunge la cel flexionar. După I. I. Meşcianinov, evoluţia limbii a pornit de la stadiul incorporării şi trecînd prin stadiul sintetismului, termină prin stadiul propoziţiei analitice.

de procedeul obişnuit din propoziţiile de tip flexionar al limbilor indo-europene, dar că în fapt, toată diferenţa constă într-o tehnică a exprimării gramaticale, diferită prin forma ei. Nu ne vom mai opri la teoria lui Marr şi Meşcianinov, care a derutat pe mulţi lingvişti, deşi greşelile ei erau evidente.

★

Trecem la o serie de limbi care nu au fost considerate ca incorporante, dar în care totuşi incorporarea este curentă. Este vorba de limbi cu o structură sintactică complicată, cum este cazul limbilor ibero-caucaziene, în care identificăm unele procedee sintactice de incorporare. Astfel, de exemplu, în limba adîghee (cercheză) din grupul de limbi abhazo-adîghee, apare un tip de unitate sintactică reprezentînd o determinare a subiectului, deci o *incorporare atributivă*. Citäm exemplul *лIыжъы-р* ,,moşneag'', care apare în îmbinarea *лIыжъы-шIу-р* ,,moşneag bun'', cu o determinare postpusă, după care se adaugă desinenţa cazuală. I. I. Meşcianinov consideră că aici se produce o îmbinare de cuvinte apropiată procedeului incorporării, care ar putea fi considerată chiar o incorporare [1].

Alte exemple din adîghee sau din kabardino-cercheză, în care vedem aceeaşi incorporare atributivă : în adîghee, *къуаджэшхо* ''un aul mare'' (aceeaşi formă, puţin diferită, şi în kabardino-cercheză : *къуажэшхуэ*) ; un alt exemplu din adîghee : *кIалэцIыкIу* ,,un flăcău mic'', are, în kabardino-cercheză, forma *щIалэцIыкIу*. Atributul se îmbină aici cu cuvîntul determinat într-un singur cuvînt. După I.I. Meşcianinov, în limbile adîghee şi kabardino-cercheză, incorporarea se limitează la subiect şi atribut şi este considerată de el simplu vestigiu al unei construcţii sintactice de incorporare completă [2]. Această părere nu este însă justificată, fiindcă în unele limbi ibero-caucaziene, incorporarea joacă şi acum un rol important în sintaxă. Cunoscutul celtist J. Pokorny, ocupîndu-se de fenomenul incorporării [3], citează din limba abhază exemplul de incorporare totală, reprezentat de cuvîntul complex *iucəsfvojt* adică *i-u-cə-s-f-vo-jt* ,,eu mănînc împreună cu tine'' (în care *f* reprezintă rădăcina verbală, coloana vertebrală a propoziţiei cu construcţie ergativă, obişnuită în limbile ibero-caucaziene, aşadar : ,,tu împreună cu mine o mîncăm''). De fapt, traducerea textuală a construcţiei ergative este : ,,se mănîncă de către tine şi

[1] I. I. Meşcianinov, *Члены предложения и части речи*, p. 123.

[2] M. Abita, *Инкорпорация в кабардино-черкесском языке*, în ,,Известия АН СССР'', 3/1949, p. 262. Va trebui să menţionăm de asemenea articolul prof. I. M. Dunaievskaia (o foarte bună cunoscătoare a limbilor Asiei Mici) apărut în volumul *Исследования по истории культуры народов Востока*, 1960, cu titlul *О сходстве хаттского языка с языками северо-западного Кавказа*. În acest articol autoarea atrage atenţia asupra faptului că şi în limba textelor hattice, pe care dînsa o consideră apropiată prin anumite asemănări structurale cu limbile abhazo-adîghee, găsim exemple de structură polisintetică, de felul celei care ne interesează, deci incorporarea unor cuvinte independente, în tema verbală. Ca exemplu, autoarea ne dă *ka-ur-a-n-tī-u* ,,stă deasupra puţului'', în care *ka-* reprezintă un prefix locativ, *-ur-* o temă nominală cu sens de ,,puţ'', *-a-* şi *-n-* prefixul diatezei (?) şi al obiectului, *-ti-* tema verbului ,,a sta'' şi *-u*, sufix (vezi p. 76—77).

[3] J. Pokorny, *Zum nicht-indogermanischen Substrat im Inselkeltischen*, *Die Sprache*, I, Wien, 1949, p. 240.

mine în comun". Iar exemplul *i-kna-s-h-vo-jt* „eu aceasta o spînzur" se traduce textual astfel: „se spînzură de către mine". Aici vedem pronumele de pers. I *s* infixat în tema verbală *knah*. Un alt exemplu dă J. Pokorny din limba georgiană, unde de asemenea construcția ergativă joacă un rol important: *g-adzlev-s* „ție ți se dă de către el" sau „el îți dă"; acestei forme de incorporare îi corespunde în limba bască *dakart* (*d-a-kar-t*) cu sensul: „(ceea ce) se aduce de către mine", adică „eu aduc" sau *dakarzut* (*d-a-kar-zu-t*) „(ceea ce) se aduce de mine ție" sau „eu ți-o aduc" [1]. Tot din limba georgiană este și exemplul citat de E. B. Aghaian [2] în lucrarea sa: *mikvars*; e un cuvînt aparent simplu, care cuprinde însă într-o unitate lexicală subiect, predicat și complement direct, avînd sensul de „eu îl iubesc".

Am citat un articol al lui M. Abita în legătură cu incorporarea în limbile kabardino-cercheze[3]; din acest articol vom cita cîteva exemple din care rezultă că I. I. Meșcianinov greșește afirmînd că în limbile caucaziene nu există incorporarea, ci numai o incorporare cu caracter atributiv. M. Abita observă [4] că în limba kabardino-cercheză se poate identifica atît construcția incorporării atributive (care formează complexe ale subiectului sau ale obiectului) cît și construcția unui complex al predicatului, prin incorporarea unor elemente de determinare în corpul verbului. În ceea ce privește numele, întîlnim uneori chiar trei sau patru determinări atributive ale acestuia, ca în exemplul унэщIэшхуэфI „casă nouă, mare și frumoasă". O astfel de construcție poate determina deopotrivă un complement direct, un subiect, un complement indirect etc. [5]. În ceea ce privește verbul, determinările cuprind complemente și complemente circumstanțiale. În afară de aceasta, indicarea persoanei (I, a II-a, a III-a) se face prin prefixe, iar timpul (afară de prezent) este indicat prin sufixe. Iată exemple: жэмыр мэлъэкъуэуэ „vaca bate cu piciorul" (лъакъуэ „cu piciorul" se infixează înlăuntrul verbului мауэ „bate"); sau сыкъежэщыкIуэщ „eu veneam încoace noaptea", în care complementul de timp жэщ „noaptea" se infixează în verbul сыкъэкIуэщ „eu veneam încoace" [6]. Pentru completarea tabloului ce ni-l facem, vom reaminti afirmația lui M. Abita că în limbile kabardino-cercheze propozițiile sînt formate atît prin construcții sintactice ale tipului aglutinant cît și prin construcții incorporate. Autorul constată însă absența „incorporării totale" în limba kabardino-cercheză.

★

Considerăm că a fost necesară examinarea problemei incorporării în cadrul limbilor ibero-caucaziene, care ne-a arătat că limbi foarte dezvoltate, folosind mijloacele limbilor aglutinante în formarea propoziției, folosesc concomitent și construcția numită „incorporare".

[1] J. Pokorny, *art. cit.*, p. 241.

[2] E. B. Aghaian, *Введение в языкознание*, p. 409.

[3] M. Abita, *Инкорпорация в кабардино-черкесском языке*, în „Известия АН СССР", 3, 1949, p. 262—270.

[4] *Ibidem*, p. 270.

[5] *Ibidem*, p. 264, 266 și urm.

[6] *Ibidem*, p. 267.

Se pune acum întrebarea : incorporarea totală sau parțială, observată în limbile paleoasiatice, eschimose, indiene din America de nord, în bască și în limbile ibero-caucaziene, s-a limitat numai la aceste limbi, sau apar unele procedee înrudite cu această construcție și în limbile indo-europene, ale căror procedee sintactice sînt cele ale tipului de limbi flexionare? Din acest punct de vedere ni s-a părut interesant de examinat în primul rînd situația limbii armene, care e apropiată de limba georgiană (în care am văzut construcții de incorporare) prin faptul că ambele s-au format în condiții istorice similare, pe un substrat comun, cel urartic. Dar înainte de toate trebuie știut dacă există urme ale incorporării în limba urartică. Aceasta este încă prea puțin studiată, totuși credem a putea vedea în pronumele posesiv enclitic al pers. I *-úki-* (care are și sensul de pronume personal „eu") un element ce se infixează în cuvinte, între radical și desinența cazuală, rupînd în felul acesta unitatea cuvîntului. Astfel cităm *ebani-úki-edi* dintr-o inscripție a regelui Sardur II (inscr. 155 E, rîndul 18, 24, publ. de G. A. Melikišvili), cu sensul „k strane moiei", *-úki-* fiind urmat aici de desinența cazului direcției *-edi*, *-idi*. Putem cita același pronume posesiv enclitic *-úki-* în *nu-na-bi kai-úki-d*(*i*) „a venit la mine"... [1]. Este aici vorba de simpla infixare a unui pronume ca în irlandeza veche sau se poate vorbi de urme ale incorporării care s-a dezvoltat apoi în georgiană și în alte limbi ibero-caucaziene? [2] Privitor la armeană trebuie să spunem că și în această limbă pot fi semnalate elemente străine de indo-europeană, despre care au vorbit în treacăt A. Meillet și alții. Este neîndoios că limba armeană posedă *urme* ale procedeelor observate în construcția incorporării, din care vom indica unele, ca infixarea unor părți secundare în corpul formei verbale sau formarea unor complexe ale subiectului și predicatului; totuși credem că problema mai trebuie studiată și aprofundată. Limba armeană a avut încă în evul mediu caracterul unei limbi în care coexistau normele unei structuri sintetice și analitice. În prezent limba a trecut la forme morfologice analitice, în declinare și în conjugare, și astfel putem vedea timpurile prezentului, ale trecutului și viitorului, formate din participiu și forme ale verbului auxiliar. Dar construcțiile sintactice ale armenei moderne ne prezintă și propoziții, în care, în forma unui timp, între participiu și verbul auxiliar se intercalează diferite părți ale propoziției; în exemplul *na tun ē k'ałak'i cayramasum šinum* „el casa este la marginea orașului clădind", adică „el clădește la marginea orașului o casă", avem o propoziție în care componentele pre-

[1] I. I. Meșcianinov, *Грамматика урартского языка*, Moscova, 1960, p. 108—109; de asemenea G. A. Melikišvili, *Урартские клинообразные надписи*, Moscova, 1960 p. 283.

[2] Se poate remarca de altfel că și construcția ergativă, caracteristică limbii urartice, a fost moștenită de limbile ibero-caucaziene. Cf. Arn. Cikobava, *Проблема эргативной конструкции в иберийско-кавказских языках*, Tbilisi, 1948, 1, p.148; idem, *Die ibero-kaukasischen Gebirgssprachen und der heutige Stand ihrer Erforschung in Georgien*, în Acta Orientalia, T. IX, fasc. 2, 1959, p. 109—161 (vezi în special p. 142—143). Acad. G. A. Melikišvili observă în cartea *Урартские клинообразные надписи*, Moscova, 1960, p.71 și 72 că formele verbale urartice în *-ri*, trebuie, după toată probabilitatea, puse în legătură cu timpurile „rezultative" georgiene problemă de care se ocupă unii învățați sovietici, ca B. T. Rudenko sau T. V. Gamkrelidze.

zentului, *ē* și *šinum* sînt rupte unul de altul prin celelalte părți ale propoziției infixate în verb [1].

În armeana modernă întîlnim deseori un complex sintactic al predicatului, reprezentat de predicat și de subiect; locul subiectului îl poate ține pronumele enclitic *s*, *d*, *n*, completat uneori și printr-o complinire a predicatului, de ex. *zor asaçerd* ,,ceea ce tu ai spus'' (*d* reprezintă în poziție postpusă subiectul ,,tu'', în loc de *du*; vezi în exemplul: *zor du asaçer* ,,ceea ce ai spus *tu*''). În ultimul caz subiectul și predicatul sînt exprimate ca părți de propoziție separate, în timp ce în *asaçerd* ,,tu ai spus'', subiectul *d* este unit cu predicatul *asaçer* ,,ai spus'' [2]. Se pot însă îmbina astfel părți ale propoziției încît să se obțină o ,,incorporare parțială''; în exemplul compus din subiect, predicat, complement, numai predicatul reprezintă o incorporare parțială, fiind completat printr-o complinire: *elbayrs* (,,frate meu''), *hiwrnkaleçerd* (,,ai invitat ca oaspe'') *zhawrelbayrn* (,,pe fratele tatălui'', adică ,,pe unchiul'').

Probleme interesante găsim în limba irlandeză veche, în care ne surprinde în mod curent o așa-numită ,,infixare'' a pronumelor personale, uneori și a unor substantive, în corpul verbului, între prefix și radicalul verbului. Acest procedeu a reținut atenția lingviștilor încă de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și unul dintre primii celtiști francezi, H. d'Arbois de Jubainville i-a consacrat un articol în ,,Mémoires de la Société de Linguistique de Paris'' din anul 1898 [3]. De pronumele personale infixate în verbele din irlandeza veche s-a ocupat într-un articol și F. Sommer, iar într-un alt articol, celtistul francez H. Gaidoz semnalează procedee analoage în formațiile latinei arhaice (ca de ex. formele citate de Festus *ob uōs sacrō* = obsecro uōs, *sub uōs placō* = supplico uōs etc.) [4]. Dar H.d'Arbois de Jubainville arată în articolul său că nu numai în irlandeza veche și în latina arhaică constatăm acest procedeu, ci și în greaca homerică, apoi în sanscrita vedică și în avesta; procedeul din limba greacă a fost denumit de vechii greci τμῆσις [5]. Considerînd procedeul identic, celtistul francez numește și procedeul din irlandeza veche uneori cu termenul τμῆσις: ,,la loi de la tmèse en irlandais'' [6], dar atrage atenția că nu este vorba numai de infixarea unor pronume între prefix și verbul compus, ci chiar și de alte cuvinte, ca substantive, care se incorporează în corpul verbului.

Ceea ce interesează în acest articol este faptul că autorul prezintă exemple din cele mai variate, după glosele de la Würzburg și cele de la

---

[1] I. K. Kusikian, *Очерки исторического синтаксиса литературного армянского языка*, Moscova, 1959, p. 154.

[2] E. B. Aghaian, *op. cit.*, p 409.

[3] H. d'Arbois de Jubainville, *L'infixation du substantif et du pronom entre le prefixe et le verbe en grec archaïque et en vieil irlandais*, în ,,Mémoires de la Société de Ling. de Paris'', X, p. 283–289.

[4] *Sub uōs placō*, la Festus 206, 18 și 402,30.

[5] Unei posibile obiecțiuni că prefixul putea să fie rupt în l. greacă de verbul său prin tmeză, deoarece încă nu era perfect sudat și mai juca rolul de adverb, se poate răspunde, că dimpotrivă, același prefix grec era fie strîns legat de verbul căruia îi dădea un anumit sens nou, fie era rupt de verb prin tmeză.

[6] H. d'Arbois de Jubainville, *art. cit.*, p. 283, 289.

Milan, ambele din sec. VIII [1]. Vom cita cîteva din aceste exemple; în unul din ele se infixează în corpul verbului un pronume, complement direct: *ro-m-soir-sa* „el m-a eliberat" (Glosele din Würzburg, 3 d 20); un altul în care avem un pronume complement direct, precedat de o particulă: *co etar-da-m-dibet-sa* (Glosele din Milan, 44 c 31) „pentru ca să mă ucidă". Există alte exemple cu pronume complemente indirecte, uneori precedate și de o particulă. Ba găsim și exemple care ne oferă substantive incorporate în corpul verbului: *ro-catha-clói* „el a cîștigat lupta" (după textul *The Tripartite Life*, publ. de Whitney Stokes, p. 214) sau chiar un caz de subiect, însoțit de un pronume complement direct, ambele incorporate în verb: *de bráth nom-choimmdiu-cóima* „să mă ferească d-zeu de judecată" [2].

Găsim și alte exemple interesante în articolul lui H. d'Arbois de Jubainville, pe care nu le mai cităm după cele prezentate; ele sînt convingătoare. Menționăm că de această problemă a infixării în irlandeza veche s-a ocupat foarte mult și reputatul celtist și indo-europenist J. Pokorny, care ne dă și el într-un articol publicat în „Die Sprache" [3] o serie de exemple variate, selecționate din Glosele de la Würzburg și Milan. Iată cîteva exemple, unele din ele mai simple, altele complexe: *ro-mm-alt-sa* (Glosele din Milan, 45 c 3) „el m-a crescut" sau *int-i-for-chain* (Glosele din Würzburg 5 d 10) „acela care instruiește"; un exemplu care conține un pronume ce ține locul obiectului, un alt pronume ce ține locul subiectului și două particule, una relativă, alta locală, toate infixate într-o formă verbală: *amal as-in-d-biur-sa* (Glosele din Würzburg 13 a 25) „în felul în care eu o voi spune". În Glosele din Milan (32 d 5) mai găsim un exemplu în care verbul este compus cu ajutorul mai multor prefixe, iar pronumele se infixează după primul prefix: *ci o fut du-n-dam-roimnife-se? a-chomdiu!* „usque quo, domine, oblivisceris me?"

Citez și din gramatica irlandezei vechi a lui R. Thurneysen cîteva exemple care mi-au părut interesante, fiindcă constituie ceea ce am putea denumi o incorporare totală, ca în cazul *no-t-erdarcugub* (Milan 55 a 5) „eu te voi face vestit"; *ni-ru-m-chom-ar-léicis* (Milan, 76 d 5) „tu nu m-ai lăsat"; *ar-ro-t-neithius* (Milan, 46 b 20) „eu te-am așteptat"; de asemenea sînt interesante exemplele ce urmează: *ci o fut fritat-n-íarr su?* (Milan, 93 a 15) „cît timp te va mai jigni el?"; cînd particula verbală *ro* se infixează în pronumele *dan*: *in-da-ro-n-com-ar-lécis* (Milan, 77 d 6) „unde tu ne-ai lăsat"; sau cînd pronumele *da* și particula verbală *ro* se

---

[1] O colecție a exemplelor cu pronume infixate găsim la F. Sommer, în „Ztschr. für celt. Philol"., I, p. 177 și urm., iar pentru explicarea diferitelor tipuri de infixări trimitem la articolul lui H. Pedersen din „Kuhn's Zeitschrift", XXXV, p. 400 și urm. Menționăm că infixarea pronumelui o găsim nu numai în irlandeza veche, ci și în limbile bretonă și galeză; cf. R. Thurneysen, *Handbuch des Altirischen*, Heidelberg, 1909, p. 244–257, apoi Henry Lewis și H. Pedersen, *A Concise Comparative Celtic Grammar*, Göttingen, 1937 (în trad. rusă Moscova, 1954, p. 240–292).

[2] După un text irlandez de Priscianus din Saint-Gall (vezi „Revue Celtique", VI, p. 139, notă).

[3] J. Pokorny, *Zum nichtindogermanischen Substrat im Inselkeltischen*, în „Die Sprache", I, p. 235–236.

infixează în mijlocul prepoziţiei *for* : *fo-da-ro-r-cenn* (Würzburg 11 a 27) „care i-a lăsat să meargă pînă la sfîrşit" [1].

Lui Pokorny îi apare atît de stranie pentru o limbă indo-europeană construcţia din vechea irlandeză, care permite ca în corpul verbului să fie incorporat un pronume cu sens de subiect sau obiect, substantive, particule etc. (cum am văzut din exemplele împrumutate din articolele lui H. d'Arbois de Jubainville, J. Pokorny sau R. Thurneysen), încît explicarea o vede numai într-o influenţă a unui substrat reprezentat prin o limbă neindo-europeană. Într-un alt articol [2], J. Pokorny atrage atenţia asupra faptului că cuvîntul este independent în limbile indo-europene, în timp ce în vechea irlandeză această independenţă a cuvîntului lipseşte, încît modificările fonetice existente în vechea irlandeză afectează întregul grup incorporat, tratîndu-l ca un cuvînt, şi nicidecum fiecare cuvînt în parte din componenţa complexului incorporat (cf. legile aşa-numitei *lenition* din v. irlandeză). Afară de aceasta, cuvintele care dispun de propriul lor accent pierd acest accent independent în cazul cînd devin elementele unui complex „incorporat"; în schimb, unitatea formată prin incorporare este mai strîns legată şi printr-un *accent unic al întregului complex*. Pokorny ajunge la concluzia că în vechea irlandeză nu cuvîntul, ci propoziţia reprezintă unitatea de vorbire [3].

J. Pokorny este secondat în teza pe care o susţine, de Morris Jones şi de Ross Lansberg. Aceştia consideră gruparea strînsă rezultată din infixarea mai multor elemente în verbul irlandez atît de asemănătoare cu construcţia incorporării (cel puţin cu incorporarea parţială), încît afirmă că trăsătura specific irlandeză a infixării nu este de origine indoeuropeană, ci trebuie să fie datorată influenţei substratului preceltic în Irlanda, de origină neindo-europeană. Teza lui J. Pokorny este determinată mai ales de faptul că unitatea asupra căreia au efect legile aplicabile propoziţiei (*lenition* pe care am amintit-o mai sus şi *nazalizarea*) în vechea irlandeză este grupa de cuvinte formată prin infixare şi nu cuvîntul [4]. El numeşte construcţia irlandeză „Gruppenflexion", care exprimă acelaşi procedeu sintactic ca şi incorporarea. J. Pokorny constată că construcţia vechii irlandeze îi aminteşte exemplele abhaze, care cuprind o propoziţie într-un singur cuvînt, cum ar fi exemplul deja citat *i-u-cə-s-f-vo-jt* „eu o mănînc împreună cu tine". Prin urmare, pentru J. Pokorny ca şi pentru alţi celtişti pe care i-a încurcat construcţia irlandeză, „Gruppenflexion" reprezintă „incorporarea", aşa cum o cunoaştem în limbile indiene din America de nord, paleoasiatice, ibero-caucaziene etc. [5].

Constatînd construcţii asemănătoare în limba berberă, apoi în limbile sud-caucaziene şi nord-vest-caucaziene, ca şi în unele limbi vechi

---

[1] Rudolf Thurneysen, *Handbuch des Alt-Irischen*, I., Heidelberg, 1909, p. 244 şi urm.

[2] J. Pokorny, *Das nichtindogermanische Substrat im Irischen*, în „Zeitschrift für celtische Philologie", XII (1927), p. 231.

[3] *Ibidem*, p. 233.

[4] J. Pokorny, *Zum nichtindogermanischen Substrat im Inselkeltischen*, art. cit., p. 239, în nota 1.

[5] Cf. de asemenea cele expuse de J. Pokorny în lucrarea sa *Keltologie* (Wissenschaftl. Forschungsberichte, Geisteswiss. Reihe, Bd. 2, Bern, 1953, p. 122—123).

din Asia anterioară, J. Pokorny preconizează influenţa a două substraturi asupra limbii irlandeze: a unui substrat berber şi a altuia basco-iberic. El se sprijină pe constatările lui Cecil P. Martin, publicate în lucrarea *Prehistoric Man in Ireland* şi ale lui R. A. Macalister din lucrarea sa *Ancient Ireland* după care în Irlanda trebuie admisă invazia unei populaţii mediteraneene, probabil hamite din Africa de nord, care a lăsat urme în Spania şi Irlanda [1]. Teoria lui J. Pokorny despre un substrat hamit în preceltică este susţinută şi de alţi celtişti, pe care îi vom cita mai departe. O poziţie opusă ocupă celtistul J. Baudiš [2], care consideră că sursa formelor de incorporare din limba irlandeză ar putea-o constitui formele din latina arhaică de tipul *ob uōs sacrō*, pe care limba irlandeză ar fi dezvoltat-o. Totuşi, Baudiš este forţat să recunoască existenţa în irlandeză a altor trăsături care nu pot fi decît de origine neindo-europeană [3].

Am văzut în mod detaliat în irlandeza veche o construcţie care este cel puţin înrudită cu incorporarea. Nu este însă singura limbă indo-europeană, care permite ruperea în două a unui verb şi separarea lui de prefixul său, pentru a intercala alte cuvinte. Articolul citat al lui H. d'Arbois de Jubainville aduce multe exemple din greaca homerică, în care vedem folosit procedeul denumit de vechii gramaticieni greci cu termenul de

---

[1] De altfel şi o veche istorie a Irlandei, din 1634, a lui Geoffrey Keating, *History of Ireland*, republicată de către *Irish Texts Society*, afirmă că au avut loc migraţii ale unor popopoare mediteraneene în Irlanda preistorică.

[2] J. Baudiš, *On the Character of the Celtic Languages*, în „Revue Celtique", XXXIX, p. 33 şi urm.

[3] Teoria încrucişării limbii irlandeze cu limbi neindo-europene ale unor băştinaşi găsiţi de către celţi în Irlanda are mulţi susţinători; principalul ei susţinător din punct de vedere al lingvisticii este J. Pokorny. Astfel Bosch Gimpera a susţinut că între Irlanda preistorică şi peninsula iberică de vest au existat raporturi strînse (Bosch Gimpera, *Préhistoire*, 1933, vol. II, p. 198 şi urm.). Mai departe W. Krause afirmă că celţii, stabilindu-se pe la 600 î.e.n. în Irlanda, ar fi găsit acolo o populaţie mediteraneană (W. Krause, *Das irische Volk*, Göttingen, 1940), iar C.F.C. Hawkes fixează pe la începutul mileniului II î.e.n. aşezarea în insulele britanice a unei populaţii venite din Spania (C.F.C. Hawkes, *The Prehistoric Foundations of Europe to the Mycenaean Age*, 1940). Atît A. Tovar (Antonio Tovar, *Notas sobre el vasco y el celta*, *Boletin de la Real Soc. Vascongada de Amigos del Pais*, 1945) cît şi V. Pisani cred într-un substrat neindo-european, Pisani fiind de acord să admită un substrat basco-caucazian, care ar fi influenţat limba irlandeză. El este de asemenea de acord cu teza lui J. Pokorny privitor la pătrunderea în irlandeză a unor elemente mediterano-hamite din Africa, prin intermediul populaţiei stabilite în Spania (V. Pisani, *Allgemeine und vergleichende Sprachwissenschaft. Indogermanistik*, Bern, 1953, p. 90). În lucrarea sa *Der Bau der europäischen Sprachen*, găsim părerea lui Ernst Lewy că în limbile irlandeză, engleză şi în cele nordice s-ar fi dezvoltat o structură nouă datorită influenţei unei populaţii băştinaşe înrudite cu bascii, care ar fi dus la structura atît de caracteristică limbii irlandeze de „flexionsisolierend" şi în acelaşi timp „gruppenflektierend" (Ernst Lewy, *Der Bau der europäischen Sprachen*, în „Proceedings of the Royal Irish Academy", vol. 48, Section C. nr. 2, Dublin, 1942). La noi, G. Ivănescu a susţinut părerea că în Spania neolitică au trăit hamiţi (G. Ivănescu, *Le rôle des Japhétites dans la formation des peuples et des cultures antiques*, în „Studia et Acta Orientalia", I (1957), p. 228) rezultînd că de aici ei au putut pătrunde uşor în insulele britanice.

J. Pokorny a publicat o serie de lucrări în care caută să evidenţieze cu o bogăţie de argumente ştiinţifice teoria sa privind cele două substraturi diferite preceltice în insulele britanice, şi în special în Irlanda. El afirmă că în afară de un substrat mediteranean, berberoid, mai trebuie admis un al doilea substrat din cauza existenţei în irlandeză a aşa-numitei „Gruppenflexion"; el se gîndeşte la limbile caucaziene şi la bască, în care există această „Gruppenflexion".

τμῆσις, care nu constă numai în intercalarea unor pronume între prefix și verb, ci și a altor cuvinte. Iată exemple : al unui substantiv complement direct, uneori însoțit de un adjectiv intercalat în corpul verbului : ἀνά θ'ἱσθία λευκὰ πέτασσαν ,,ei au întins pînzele albe" (Il. I, 480); sau al unui substantiv complement indirect, uneori însoțit de adjectiv, care se acordă cu el : πρὶν γ'ἀπὸ πατρὶ φίλῳ δόμεναι ἑλικώπιδα κούρην ,,înainte de a restitui tatălui său drag pe fata cu ochii mobili" (Il. I, 98); sau al unui substantiv subiect : ἦμος δ'ἠέλιος κατέδυ, καὶ ἐπὶ κνέφας ἦλθεν ,,cînd soarele a apus și a venit întunericul" (Il. I, 475); sau atît al substantivului subiect, cît și al substantivului complement : ... διά τ'ἔντερα χαλκὸς ἤφυσε ,,arama i-a scos intestinele" (Il. XIII, 507); sau al substantivului subiect și al pronumelui complement direct : οὐδ'ἀναθηλήσει περὶ γάρ ῥά ἑ χαλκὸς ἔλεψε ,,el nu va înverzi din nou, fiindcă arama l-a jupuit împrejur" (Il. I, 236). Uneori între prefix și verb se găsește substantivul subiect sau complementul direct, precedat de particula δέ : ἀνὰ δέ χρυσηΐδα καλλιπάρηον εἷσεν ἄγων ,,el o așeză pe Chryseis cea cu obrajii frumoși" (Il. I, 310–311). Alte exemple prezintă și ele în grecește pronume incorporate în verb, fie pronume complemente directe, fie indirecte, precedate sau nu de particula δέ.

Am ținut să prezentăm și aceste exemple din greaca homerică, ca să poată fi comparate cu cele din vechea irlandeză. Am văzut întrebuințat termenul de *infixare* în limbile celtice, de *tmeză*, adică ruptură a unității cuvîntului (ceea ce caracterizează foarte bine procedeul) în limba greacă sau în limba latină, fiindcă în *sub uōs placō* sau în *sē-que-gregari* (după perioada lui Plaut), avem aceeași tmeză. În ultimul exemplu latinesc găsim o tmeză care păstrează legate componentele cuvîntului, între care s-a infixat un element străin, pe cînd în tipul *ob uōs sacrō* sau *sub uōs placō*, tmeza rupe preverbul de verb, încît ele apar grafic ca niște cuvinte independente. Exemplele din limba irlandeză, apoi existența aceleiași infixări sau incorporări (e o problemă de nomenclatură lingvistică științifică diferită, care va ajunge să fie unificată, de îndată ce se va stabili identitatea procedeului sintactic despre care e vorba) și în limba bretonă precum și în galeză, prezintă în schimb întregul complex reunit într-un singur cuvînt. Această situație o întîlnim de altfel și în lituaniană, în care pronumele enclitic *sì* se intercalează între preverb și verbul *sùka* ,,el întoarce" (de ex. *pasìsuka*) sau cu adăugarea unei negații, *nesìsuka*, sau chiar cu adăugarea prefixului *pa* : *nepasìsuka* ,,el nu se întoarce" etc.

Vom aminti pe scurt despre existența în sanscrită a unor forme de infixare, avînd o construcție înrudită cu ceea ce constatăm în irlandeză sau greacă. Despre aceasta vezi cele spuse în notă[1]. Nu putem să neglijăm

---

[1] În cele ce urmează vom menționa faptul că exemple de tmeză sînt citate în sanscrita buddhistă la V. Trenckner, *Pāli Dictionary*, I, p. XXVI, la H. Smith, în ,,Bulletin de la Société de Linguistique", XXXIII, 172 A, la Louis Renou, în articolul său din ,,Language", XXIX, 235 și urm. Despre existența unei infixări a pronumelui în vedică, tratează E. Windisch în ,,Indogermanische Forschungen" XIV (1903) și XV (1904). Dar pe lîngă aceasta se știe că în sanscrită așa-numitele *tatpuruṣa*, care potrivit lui Pānini exprimă determinări atributive, sau *bahuvrīhi* care exprimă raporturi atributive, ne dau exemple asemănătoare cu ceea ce considerăm incorporări parțiale atributive. De ex. în *Mālatīmādhava*, a lui Bhavabhūti, găsim un

nici faptul că în tochariană există construcții asemănătoare, datorită cărora se creează grupe de cuvinte-atribute, care constituie o unitate, deoarece numai sfîrșitul acestei unități primește sufixul cazual; aici am avea fără îndoială o incorporare parțială, atributivă, ca în exemplul: *päñ-cmolwā-ṣinäs wṛasas* „viețuitoarele celor cinci forme de existență", sau în exemplul: *ñare lwā pretasaṃ* „iadul, animalele și spiritele", în care numai *pretāñ* e declinat pentru întregul grup. Constatăm mai departe că reunirea a două cuvinte în unul singur reprezintă o unitate de flexiune, iar în această unitate se pot intercala fără dificultate adjective și pronume [1].

★

Credem că în acest loc trebuie să ne punem întrebarea *ce este cuvîntul, unde încetează acesta și unde începe propoziția*. În această privință s-au pronunțat o seamă de lingviști ale căror păreri le vom cita sau analiza mai detaliat · J. Vendryes [2], acad. Al. Rosetti [3], A. I. Smirnițki [4], iar în ultima vreme V. M. Jirmunski [5]. Discuția acestei probleme spinoase, chiar la scară redusă, vine în sprijinul concluziilor noastre în legătură cu problema încorporării.

Reținem înainte de toate din lucrarea acad. Al. Rosetti, *Le mot. Esquisse d'une théorie générale* constatarea, că „cuvîntul nu poate fi delimitat în înșirarea sunetelor din emisiunea limbii vorbite. Traseul vocii, oricare ar fi mijlocul de înregistrare ... nu ne dă nici o indicație asupra limitelor cuvîntului". „Vorbirea umană este un flux continuu de sunete, foarte rar întrerupte prin pauze scurte" (N. Trubețkoi) [6]. Cuvîntul este deci dizolvat în emisiunea glasului vorbit. De aceea, cînd auzim o limbă

---

exemplu de subiect determinat de 5 compuse, care au fiecare între 17 și 26 de componenți. După cum arată A. Debrunner în *Nachträge* la J. Wackernagel, *Altindische Grammatik*, vol. II, 1, Göttingen, 1957 (p. 9), în sanscrită găsim citate la F. Kielhorn, *Epigr. Indica*, VIII, 39, în cea mai veche inscripție sanscrită, compuse formate cu componenți, care ating numărul de 15 cuvinte. Ch.R. Lanman găsește în *Buddhaghoṣa Viruddimagga* un compus format din 449 litere; un alt compus format din zece componente citat de el este: *svara-karaṇa-kaṇṭhyaurasa-dantyau-ṣṭhya-grahaṇa-dhāraṇoccāraṇa-śaktir-maṇi-bhavatu* „Kraft sei in mir, zu fassen, zu halten und auszusprechen die Töne. Organe, Kehl-Brust-Zahn-und Lippenlaute" (PGS 3, 16, 1). Problema compuselor sanscrite este tratată într-un studiu excelent de V. A. Kocerghina, *О некоторых сложных словах санскрита* din volumul „*Языки Индии*", Moscova. 1961, p. 13–90.

[1] Sieg-Siegling-Schulze, *Tocharische Grammatik*, Göttingen, 1931, p. 206, 215 etc. Acad. Al. Graur aduce pentru aceste cazuri asemănarea frapantă cu construcția unei unități în l. engleză, cum ar fi „the Queen of England's power" (*Probleme de lingvistică* III).

[2] J. Vendryes, *Le langage*, Paris, 1921, p. 103–105.

[3] A. Rosetti, *Le mot. Esquisse d'une théorie générale*, București, 1943: idem, *Filosofia cuvîntului*, București, 1946.

[4] A. I. Smirnițki, К вопросу о слове. Проблема отдельности слова, Mosc., 1952 p. 200.

[5] V. M. Jirmunski, *О границах слова.*, în „Вопросы языкознания", 3, 1961, p. 3–21.

[6] N. Trubețkoi, *Die phonologischen Grenzsignale*, în „Proceedings of the Second Intern. Congress of Phonetic Sciences", Cambridge, 1936, p. 45.

străină, ne este cu neputință să separăm cuvintele între ele. Numai limba scrisă a căutat diferite procedee pentru a separa vizual cuvintele [1].

Sunetul inițial sau final al cuvîntului într-o propoziție este supus unor modificări fonetice, fenomenelor de *sandhi*, care singure pot indica limitele unui cuvînt în fraza vorbită. Or fenomenele de *sandhi* sînt determinate de operații de ordin psihic [2]. Asupra acestor constatări vom reveni în legătură cu fenomenele *sandhi* din construcțiile incorporate, deoarece am putut constata, de ex. în limba ghiliacă, că, în construcțiile incorporate, *sandhi* provoacă un întreg sistem de alternanțe consonantice.

În articolul său, V. M. Jirmunski [3] se ocupă de ,,limitele cuvîntului'' și aduce importante completări la analiza despre cuvînt a lui J. Vendryes din *Le langage*. Autorul subliniază faptul că definiția dată de D. N. Ușakov cuvîntului [4], anume că ,,acesta reprezintă o « unitate a limbii », deoarece constituie exprimarea sonoră a unui obiect independent al gîndirii'', este insuficientă, fiindcă la unitatea semantică reprezentată printr-un cuvînt trebuie să adăugăm caracteristici formale, fonetice sau gramaticale (morfologice și sintactice). Aceste caracteristici, diferite în diverse limbi, datorită structurii particulare, fonetice și gramaticale a fiecăreia, duc la o diferențiere tipologică a structurii formale. În *Le langage* [5] Vendryes spune : ,,S'il y a des langues, où le mot se laisse définir aisément comme une unité indépendante et insécable, il en est d'autres, où il se fond en quelque sorte dans le corps de la phrase, où l'on ne peut à vrai dire le définir qu'à condition d'y englober une masse d'éléments variés. Dans la phrase française : *je ne l'ai pas vu*, la grammaire courante reconnait par l'analyse six mots différents : à vrai dire il n'y en a qu'un, mais *un mot complèxe*, formé d'un certain nombre de morphèmes, engagés les uns dans les autres'' [6]. V. M. Jirmunski arată că de aceeași părere cu Vendryes este

---

[1] Considerăm importantă această observație, deoarece în unele limbi înregistrate pentru prima dată de către cercetători lipsiți de cunoașterea legilor care domină în problemele cuvîntului, s-a putut obține impresia unor cuvinte compuse, care de fapt reprezentau incorporări parțiale. Așa s-a putut întîmpla ca W. Grube, care a adunat materiale în legătură cu limba ghiliacă și a publicat un dicționar ghiliac în 1892, să considere că în limba ghiliacă — despre care știm că reprezintă o limbă tipică pentru procedeul incorporării — ar predomina așa-numita „slovoslianie'' și că limba ar deosebi slab cuvîntul de propoziție (W. Grube, *Giljakisches Wörterverzeichnis nebst grammatischen Bemerkungen*, St. Ptb., 1892 ; vezi la I. S. Vdovin, *История изучения палеоазиатских языков*, Moscova, 1954, p. 101.

[2] A. Rosetti, *Le mot. Esquisse d'une théorie générale*, București, 1943 ; p. 14—16. *idem*, Filosofia cuvîntului, Buc., 1946,

[3] V. M. Jirmunski, *О границах слова*, în Вопросы языкозн., 3/1961, *p.* 3—21.

[4] *Толковый словарь русского языка*, Под. ред. Д. Н. Ушакова, IV. Moscova, 1940, coloana 270.

[5] J. Vendryes, *Le langage*, 1921, p. 103.

[6] J. Vendryes socotește că în *je ne l'ai pas vu*, componentele cuvîntului nu au o existență independentă ; singura lor valoare este că ele pot fi înlocuite de gîndire, fiind puse unele în locul celorlalte, deoarece putem spune *je ne t'ai pas vu* sau *nous ne vous aurons pas vu* etc., făcînd să varieze numai elementele constitutive ale cuvîntului... ,,Deoarece *je, me, tu, te, le* au devenit morfeme, chiar pronumele personal *je* ar ajunge să fie considerat morfem al flexiunii verbale, dacă nu ar introduce între el și verb alte elemente și ar deveni ca desinența *o* din *dico*. Toate acestea complică definiția „cuvîntului'' după Vendryes, mai ales într-o formă verbală, atunci cînd sînt prezente adverbe și negații, care au atît valoare de cuvînt cît și de morfem. E. Polivanov scrie în ,,Travaux du Cercle ling. de Prague", VI (1936), p. 79 ; ,,Solche

şi I. I. Meşcianinov, după care, de asemenea, un exemplu ca *je-te-quitte* trebuie privit ca o construcţie înrudită cu incorporarea subiectului şi a obiectului în corpul verbului. Tot astfel P. S. Kuzneţov crede că construcţia verbală *je-te-le-donne* întruneşte trăsături caracteristice pentru structura polisintetică, adică pentru incorporare. După el, în aceste cazuri din limba franceză indicatorii pronominali *se infixează în forma verbală*. V. M. Jirmunski consideră că în principiu, din punct de vedere teoretic, *nu se poate nega posibilitatea existenţei unui atare cuvînt de tip ,,incorporat'', neobişnuit pentru limbile indo-europene*, sau mai bine zis, existenţa unei atari forme verbale care să cuprindă negaţia şi chiar complementul pronominal. V. M. Jirmunski afirmă totuşi că unitatea cuvîntului *nu* permite ca în cuprinsul lui să se intercaleze un alt cuvînt, deşi morfemele se pot infixa între alte morfeme, ba chiar în rădăcina cuvîntului ca nişte infixe [1]. Cu toate acestea, ruptura unităţii unui cuvînt o atestă chiar limba rusă, de exemplu în pronume negative (deşi acest fapt este considerat ca o excepţie). Astfel de exemple dă V. V. Vinogradov [2], citînd rupturi ale unităţii cuvîntului de prepoziţii în unele pronume negative, ca de ex. în ни к кому de la никто; avem некому, dar не у кого, не для кого; de la никто mai avem ни о ком iar de la ничто avem ни о чем etc. Constatăm de asemenea că ruptura unităţii formelor verbale este foarte frecventă în limba germană modernă la verbele compuse sau la verbele cu prefixe (nu însă în limba engleză şi în limbile scandinave). În limba germană găsim la verbul *aufstehen* forme verbale care cuprind complinirí verbale sau circumstanţiale, ca de ex. *ich stand heute besonders früh auf*; tot astfel de la verbul compus *kennenlernen* avem: *ich lernte ihn erst gestern kennen*, iar de la verbul compus *teilnehmen*: *ich nahm an dem Spiel teil* etc. K. A. Levkovskaia contestă [3] în aceste cazuri legitimitatea termenilor intraţi în tradiţie: ,,verbe cu prefixe separabile'' sau ,,compuse separabile'' care admiteau o ruptură în vederea intercalării altor cuvinte. Ea consideră că prefixele reprezintă, la aceste verbe, formanţi; or, aceştia au rolul de a forma cuvinte, fiind incluşi în tema verbală şi deci prin natura lor nu pot fi rupţi de tema verbală.

Dar ce înseamnă această rupere în două a cuvîntului, pentru a incorpora de ex. în corpul verbului alte cuvinte, complinirí verbale sau circumstanţiale? Cuvintele din care se compune un atare verb (de ex. *ich stellte heute fest* sau *ich nahm an einer Sitzung teil*, *er fiel vom Baum herunter* etc.) îşi au toate independenţa în afara acestor ,,trennbare Zusammensetzungen'', ca şi cuvintele din care se compune o propoziţie incorporată. Trebuie să considerăm că tmeza din corpul verbului ,,herunterfallen'', atunci cînd formăm propoziţia ,,er fällt vom Baum herunter'' este formal identică cu tmeza din *ob uōs sacrō*. Voi reaminti aici şi propoziţia armeană

Gruppen wie *je te le dis, je te l'ai dit, je ne dis pas* etc. müssen unter dem synchronischen Gesichtspunkte als einheitliche Worte bezeichnet werden''.

[1] Iată şi părerea lui L. Bloomfield (*Language*, 1933, p. 180): ,,a word cannot be interrupted by other forms''. În felul acesta cazul tmezei pe care o avem şi în forma viitorului portughez *far-lo-ei* ,,eu o voi face'', în care pronumele-obiect este intercalat între radicalul *far-* şi desinenţa *-ei* contravine tezei categorice a lui L. Bloomfield (şi aici avem o infixare, tmeză).

[2] V. V. Vinogradov, *Русский язык*, Moscova, 1947, p. 10 (v. Jirmunski, *art. cit.*, p. 6).

[3] K. A. Levkovskaia, *Лексикология немецкого языка*, Moscova, 1956, p. 216–223, apud Jirmunski, *art. cit.*, p. 6.

deja citată, din lucrarea de sintaxă istorică armeană a lui I. K. Kusikian, anume: *na tun ē k'alak'i cayramasum šinum* în care, între componentele *ē* și *šinum* ale verbului s-au intercalat compliniri ale predicatului. Oare are importanță faptul că în kabardino-abhază, în georgiană sau în limbile denumite „incorporante", o propoziție formată prin incorporare, totală sau parțială, este scrisă fără a despărți cuvintele care o compun, iar în propoziția „ich lernte ihn erst gestern kennen", cuvintele se scriu separat? Pentru aceasta aș cita un exemplu din *Le langage* [1] a lui Vendryes. El amintește despre istoricul particulei interogative *-ti* din limba franceză. La începutul sec. al XVII-lea se mai întrebuința în poziție interogativă forma *aime-il*?, dar prin analogia pers. a 3-a pl. *aiment-ils*?, pers. a 3-a sing. *aime-il* a primit infixarea lui *-t-* de la pers. 3-a pl., încît a rezultat „*aime-t-il*?". Datorită unui proces fonetic, finala *-il* devenea *-i*: *aime-t-il*? a devenit *aime-ti*, iar *ti* a devenit expresia interogativului francez, o particulă de care limba avea nevoie. Astăzi s-a format *il aime-ti*?, *j'aime-ti*? etc. Dar J. Vendryes se întreabă: dacă franceza nu ar avea tradiție ortografică și dacă limba ar fi notată așa cum este înregistrată o limbă încă necunoscută, ar recunoaște oare cineva valoarea lui *ti* sau *pa* din forma notată conform pronunțării de ex. în cuvintele *žemti* (j'aime-ti ?) sau *žemtipa* (j'aime-ti-pas ?). Atît interogativa *ti* cît și negația *pa* ar trece drept elemente de formație, fiindcă nu ar exista mijloace pentru a ghici originea lui *ti* sau *pa* [2]. Tot așa și în limbile paleoasiatice, notarea cuvintelor-propoziție, datorită incorporării, s-a făcut fără a separa cuvintele, fiindcă sînt pronunțate dintr-o suflare, ca un singur cuvînt (mai lung), așa cum pronunțăm *ich stand heute früh auf*.

*

Putem vorbi despre construcții polisitentice sau incorporante în limbile indo-europene? Materialul de fapte din acest articol pune într-o lumină mai clară problema incorporării, care nu mai apare ca un procedeu sintactic folosit exclusiv de limbile indiene ale Americii de nord sau de limbile paleoasiatice, ci se întîlnește cu aceleași aspecte sau cel puțin asemănătoare și în limbile ibero-caucaziene ca și în limba bască. O găsim în limba cabardino-cercheză, o limbă cu o structură dezvoltată, ca și în alte limbi caucaziene și o găsim de asemenea în limba georgiană. Întîlnim și în limba armeană atît infixarea, cît și forma de îmbinare a predicatului cu complinirile sale, ceea ce reprezintă uneori o incorporare parțială, ca în exemplul complexului de predicat *hiwrnkaleçerd* „ai chemat ca oaspe". Am ajuns astfel să considerăm că procedeul polisintetic există și în limba armeană, o limbă indo-europeană, deși el este mai slab dezvoltat.

În perioada crizei „teoriei stadialității" din deceniul al treilea, I. I. Meșcianinov și elevii săi au încercat să stabilească o nouă periodizare stadială a dezvoltării limbilor și pentru acest motiv au acordat o mare importanță problemelor incorporării, căreia i-au dat o explicare rigidă și formală.

---

[1] J. Vendryes, *Le langage*, Paris, 1921, p. 201—203.
[2] *Ibidem*, p. 203.

După cum arată V. G. Bogoraz, incorporarea din limba ciuhotă este caracterizată prin particularitatea acestei limbi de a reuni într-o formă gramaticală cîteva teme care exprimă diferite noțiuni. Un cuvînt complex (complex polisintetic) poate include în el două, trei, sau chiar mai multe teme. Propoziția tipică pentru limba ciuhotă constă din cîteva asemenea cuvinte complexe. Aici este deci vorba de tipul incorporării parțiale [1]. Această incorporare parțială o întîlnim în forme asemănătoare sau înrudite și în limbile flexionare. Alta este situația în cazul incorporării totale, din care am dat exemple din limba aleută, iukaghiră sau din limbile indiene din statele Utah sau Oregon. Relațiile dintre părțile propoziției inclusiv toate părțile secundare, se exprimă într-o propoziție prin cuvinte analizabile, în timp ce aceste relații dintr-o limbă incorporantă se încadrează într-un singur cuvînt. Tipurile morfologice ale limbilor izolante, aglutinante, flexionare, se stabilesc pe baza analizei structurii cuvîntului, în timp ce definirea limbilor incorporante se bazează pe analiza unor trăsături care sînt mai mult sintactice decît morfologice [2].

Problema incorporării am văzut-o altfel decum a văzut-o I. I. Meșcianinov, mai ales după ce am constatat în unele limbi flexionare, dar îndeosebi în limbile ibero-caucaziene și în limba veche-irlandeză, construcții sintactice foarte asemănătoare cu ceeea ce am denumit „incorporare parțială". Budagov afirmă că incorporarea se bazează în primul rînd pe legătura strînsă dintre verb și complementul său[3]. În construcțiile de incorporare din limbile flexionare, pentru care am dat o serie de exemple, am constatat o trăsătură specială, căreia i s-a dat prea puțină atenție; esența incorporării parțiale constă în faptul că în formele predicatului se infixează diferite elemente, complementul verbului sau chiar obiectul exprimat de regulă printr-un pronume, sau în fine cuvinte accesorii; cel mai simplu caz reprezintă infixarea unui obiect exprimat printr-un pronume. R. A. Budagov citează un exemplu din limba ciuhotă *ti-vala-nto-a'k* „eu am scos cuțitul", în care între prefixul persoanei I-a sg. *ti* și tema verbală *nto* „a scoate", se infixează tema *vala* care reprezintă obiectul cu sens de „cuțit", în timp ce *a'k* este sufixul timpului trecut. Reamintim și complexul incorporat din limba *cinuk* a indienilor din Oregon (SUA): *i-n-i-a-l-u-d-am* „am venit pentru a-i da ei aceasta", în care *i-a-l-* reprezintă un pronume, un afix și un morfem, cele trei elemente fiind infixate în corpul predicatului reprezentat prin rădăcina verbală *d*, la care se adaugă morfemele acțiunii verbale [4]. Deci vom reține ca element esențial, *infixarea unor cuvinte*, a unui obiect sau subiect, a unui complement, sau determinări circumstanțiale în corpul unui cuvînt. Cazul cel mai simplu, infixarea unui pronume, este întîlnit în irlandeza veche, în greaca homerică, în sanscrită clasică, în latina arhaică, în lituaniană (și într-o limbă neindo-europeană, în urartică). Am citat din limba kabardino-cercheză mai multe exemple de infixări; reamintesc un exemplu,

---

[1] V. G. Bogoraz, *Луораветланско-русский словарь*, Moscova, 1937, p. XIX.

[2] R. A. Budagov, *Introducere în știința limbii*, Buc., p. 383, 384.

[3] *Ibidem*, p. 257.

[4] *Introducere în lingvistică*, de un colectiv sub cond. acad. Al. Graur, București, 1958, p. 188.

din care rezultă că în corpul verbului мауә „a bate”, se infixează un subiect și determinarea circumstanțială de mod a acțiunii. Acad. Arnim Cikobava arată că în abhază se infixează în forma verbului elemente ale subiectului sau ale obiectului [1]. În general, cele mai multe exemple de incorporare parțială sînt bazate pe infixarea în corpul verbului a unor compliniri sintactice. De aceea, socotim foarte justă observația din capitolul privitor la incorporare a volumului „Introducere în lingvistică” [2], observație bazată pe exemplul francez *je-te-le-donne*, anume că *și în limbile flexionare* există o construcție asemănătoare incorporării; faptul că cuvintele sînt scrise separat trebuie considerat ca o problemă de grafie și nu de limbă. Exemplul *je-te-le-donne* cuprinde trei forme pronominale neaccentuate, dar ceea ce interesează, e faptul că ele reprezintă complemente directe și indirecte: avînd în acest complex predicat, complement direct și indirect, exemplul amintit este identic cu o construcție de incorporare parțială din limba ghiliacă *tîpilannivh urlapitgxîurudi* „acest om mare” „citește o carte bună”, iar din limba armeană vom reaminti exemplul (pe care îl considerăm incorporare parțială, propoziția fiind compusă dintr-un subiect, dintr-un complex al predicatului și dintr-un obiect) : *elbayrs hiwrnkaleçerd zhawrelbayrn* „frate-meu, tu ai invitat ca oaspe pe unchiul (pe fratele tatălui)” [3].

Alături de procedeul infixării înregistrăm și sudarea prin procedeul aglutinării într-o singură unitate lexicală, a unor propoziții sau complexe ale subiectului, sau ale predicatului. Din limba ciuhotă amintim propoziția *tîk'aa-nmîrkîn* „eu ucid un ren” (predicatul fiind plasat la urmă); din limba aleută cităm propoziția incorporată си-гъута-сига-ка-кухъ-тхин „el poate iarăși s-o facă stăruitor” în care avem un verb си- la care se adaugă prin procedeul aglutinării părțile propoziției, indicatorii și formanții ei, formînd o singură unitate lexicală. În ghiliacă, în schimb, se întîlnește incorporarea parțială, în care se formează complexe în jurul părților principale ale propoziției, cu o formă lexicală unică.

A doua caracteristică esențială a incorporării, pe care marriștii au considerat-o principală, este faptul sudării propoziției sau a complexului unei părți principale a propoziției în unități lexicale unice. Această caracteristică nu este însă generală și reprezintă numai un aspect al formei [4].

Materialul faptic privind construcțiile numite polisintetice sau incorporante (de incorporare totală sau parțială), pe care l-am cules din limbile neindo-europene, ne-a atras atenția asupra unor construcții asemănă-

---

[1] A. S. Cikobava, *О двух основных вопросах изучения иберийско-кавказских языков*, în „Вопросы языкознания”, 6, 1955, p. 75.

[2] *Introducere în lingvistică*, de un colectiv sub conduc. acad. Al. Graur, 1958, p. 188.

[3] Dintr-o veche incorporare parțială a complexului de predicat a rezultat astfel un verb întrebuințat destul de larg: *hiwrnkalem* „chem ca oaspe”.

[4] Incorporarea nu poate caracteriza o limbă, pentru clasificarea ei morfologică într-o grupă fundamentală, alături de cele izolante, aglutinante și flexionare. De aceea este greșit să se considere limbile incorporante ca o grupă morfologică distinctă, alături de celelalte trei, de vreme ce polisintetismul cuprinde limbi din grupa aglutinantă și din cea flexionară.

toare sau înrudite din limbile indo-europene. Am văzut că în mod esenţial construcţia incorporării din limbile indo-europene este caracterizată prin infixarea unor elemente pronominale, cu o funcţie sintactică precisă în corpul unui verb sau prin infixarea unor substantive sau particule. A doua caracteristică a incorporării, este sudarea componentelor unei propoziţii într-o singură unitate-cuvînt. Această sudare caracterizează incorporarea totală. Legile unui *sandhi* extern consideră această unitate ca un singur cuvînt, imprimîndu-i fenomenele sale atît în iniţiala cît şi în finala complexului; uneori, constatăm ca efect alternanţe consonantice la consoana iniţială şi finală sau armonia vocalelor acţionînd înlăuntrul complexului, considerat ca unitate [1]. (Efecte fonetice, numite *lenition*, care afectează întregul complex infixat, le întîlnim şi în limba veche irlandeză.) În limbile flexionare nu întîlnim exemple de incorporare totală, decît în cazuri rare.

Într-o propoziţie formată prin incorporare parţială există atît cuvinte independente cît şi complexe incorporate, cum arată exemplul deja citat din limba ciuhotă: *tan'kliavolia* („omul bun"), *kora* („renul") *nmîrkînen* („ucide"); predicatul şi obiectul sînt reprezentate prin cuvinte independente, numai complexul subiectului cuprinde şi determinarea mai de aproape „bun", deşi foarte bine ar putea forma complexe atît predicatul cît şi obiectul. Văzut prin această prismă, ne întrebăm dacă nu putem considera şi compusul *Aktienbrauereidirektorswitwe* ca un complex al subiectului, avînd incorporate resp. sudate, substantivul *Witwe* cu determinări mai de aproape [2], aşa cum considerăm drept un complex al subiectului în ghiliacă *tîpilanivh* „acest om mare", în kabardino-cercheză унэщIэшхуэфI, „casă nouă, mare şi frumoasă", în armeană *heř-a-gr-a-syun-a-šar* „un rînd de stîlpi telegrafici" (compus din patru cuvinte şi trei vocale de legătură) sau *erkat'ul-a-hayaran-a-pet* „şeful staţiei de cale ferată" (aceste două complexe armene nu pot fi considerate drept cuvinte compuse, ci ca nişte complexe ale obiectului sau subiectului într-o incorporare parţială) [3].

Infixarea şi tmeza din limbile indo-europene prezintă în esenţă aceleaşi procedee ca şi „incorporarea". În „infixarea" irlandeză, în „tmeza" grecească, latină sau sanscrită, trebuie să vedem aceeaşi incorporare a unor elemente străine în corpul verbului; termenul „infixare" consideră esenţial faptul intercalării în corpul unui cuvînt a unor elemente străine de el, în timp ce termenul „tmeză" consideră faptul ruperii unităţii cuvîntului în care se infixează elemente pronominale, subiectul, substantive, complemente directe şi indirecte, particule etc. Ceea ce se obţine în vechea

[1] V. Z. Panfilov, *К вопросу об инкорпорировании* în „Вопросы языкознания" 6, 1954, p. 14 şi 24; vezi şi A. Rosetti, *Le mot. Esquisse d'une théorie générale*, p. 16.

[2] Ce ne împiedică să formulăm o propoziţie: „Die Aktienbrauereidirektorswitwe verkauft ihren Eichenholzbierfässerstock"?

[3] E. Sapir tratează incorporările în propoziţie din limbile indiene ale Americii de nord în acelaşi fel ca şi cuvintele compuse din limbile indo-europene, încît nu face distincţie principială între tipul cuvintelor compuse şi cele incorporate (vezi lucrarea sa în trad. rusă *Язык*, Moscova, 1934, p. 51).

irlandeză prin infixarea atît de frecvent înregistrată este o propoziție strîns sudată, în timp ce în greacă, în acest caz, cuvintele rămîn independente; însă în ambele cazuri se infixează în corpul verbului elemente străine, părți de propoziție, particule. În irlandeza veche putem avea și cazuri pe care le considerăm incorporări parțiale ca exemplul *ci o fut du-n-damroimnife-se*? *a-chomdiu*! ,,usque quo, domine, oblivisceris me?"; altele pe care le putem considera incorporări totale, cum am arătat la locul său. Exemplele de care dispunem în limba latină arhaică sau în lituaniană sînt puține, dar suficiente pentru a vedea că tmeza era practicată în greacă, în latina arhaică și în sanscrită, iar infixarea în lituaniană.

În treacăt am vorbit și despre ceea ce ni s-a părut că prezintă în limba germană un caracter înrudit cu incorporarea. Ea este evidentă la verbele compuse, la care poate fi separat primul element (așa-numitele *trennbare Zusammensetzungen*, ca la verbele *teilnehmen*, *feststellen*, *klarlegen*, *kennenlernen* sau altele); nu este însă evidentă la toate verbele cu prefixe, ci numai la verbele înzestrate cu *anumite* prefixe, numite în gramatica germană *trennbare Präfixe*, ca *ein-*, *auf-* etc. (de ex. *aufstellen*, *aufsetzen auflegen*, *einsetzen*, *einstellen* etc.), în timp ce alte prefixe, ca de ex. *er-*, *ent-* etc. nu admit tmeza (de ex. verbele *entweichen*, *entziehen*, *erlegen*, *ersetzen* etc.). În prezent există o dispută științifică asupra naturii prefixelor și a verbelor compuse în limba germană.

Sîntem de acord cu esența celor spuse de V. M. Jirmunski, anume că faptele reale lingvistice nu se lasă negate prin diferite determinări metafizice pe baza cărora se duc apoi dispute științifice și se fixează nomenclaturi științifice care pot induce în eroare. După prezentarea faptelor în legătură cu problema noastră, apare evident că construcția denumită ,,incorporare" este prin unele particularități ale ei identică cu *infixarea* irlandeză, cu *tmeza* greacă sau latină, cu *trennbare Zusammensetzungen* din limba germană etc. Nu este aici vorba și de o ,,terminologie științifică" care ne induce în eroare? [1] Căci în realitate avem a face cu *aceleași mijloace ale exprimării gramaticale*, fie că acest procedeu sintactic e denumit incorporare sau infixare, tmeză etc. Unele limbi ale familiei de limbi indo-europene folosesc mijloacele sintactice de formare a propoziției, obișnuite pentru limbile flexionare, dar pot să formeze pe lîngă acestea și complexe ale predicatului, prin ruperea unității unui cuvînt în care infixează diferite elemente ale propoziției; pot să formeze și complexe ale subiectului sau ale obiectului prin infixarea de complinire; acestea complexe au caracteristicile unei ,,incorporări parțiale" descrise

[1] Fl. Dimitrescu, în cartea ei *Locuțiunile verbale în limba romînă*, București, 1958, a arătat dificultățile rezultate datorită unei nomenclaturi științifice care inducea în eroare și a fixat în mod definitiv conceptul de *locuțiune*, confundat chiar de lingviști cu *expresia*; ambii termeni au fost folosiți cu cele mai diferite accepțiuni în lingvistică. Cred că o precizare a nomenclaturii în problema construcției incorporării, ținînd seama atît de tipurile din limbile neindo-europene cît și din cele indo-europene, ar simplifica considerabil problema.

în legătură cu limbile incorporante. În limbile flexionare care folosesc parţial mijloace ale incorporării găsim rareori şi exemple de propoziţii care reprezintă o „incorporare totală"; e vorba de propoziţii formate prin includerea între preverb şi verb (deci prin ruperea unităţii verbului) a unui substantiv-subiect însoţit de un substantiv-complement, sau a unui substantiv-subiect şi a unui pronume-complement direct, sau a altor îmbinări, în care pronumele pot ţine locul substantivelor; le-am văzut în limba georgiană şi în irlandeza veche.

Procedeele sintactice de formare a propoziţiei nu sînt exclusive. Dintre limbile incorporante, unele limbi paleoasiatice sau indiene practică incorporarea totală, altele atît incorporarea totală cît şi pe cea parţială; limbile ibero-caucaziene folosesc procedeele sintactice ale limbilor aglutinante, dar pe lîngă acestea şi procedeele incorporării. Am văzut că limbile indo-europene folosesc procedeele sintactice ale limbilor flexionare, dar pe lîngă acestea constatăm şi practicarea unor procedee ale incorporării. Încorporarea se obţine în general prin procedeul aglutinării, dar se pare că mai obişnuită este infixarea, care ia forme diferite. Pentru limbile ibero-caucaziene am amintit exemple de infixare clară în limba kabardino-cercheză (infixarea unor compliniri verbale în corpul verbului мауэ sau exemplul din abhază, *i-kna-s-h-vo-jt*, în care vedem infixat pronumele de pers. I-a *s* în tema verbală *knah*).

O caracteristică netă a limbilor incorporante este că, în mod obişnuit, componentele incluse într-o unitate sînt strîns sudate sau cel puţin astfel notate grafic (uneori avem dovada unei sudări efective prin fenomenele sandhi şi armonia vocalică din lăuntrul unităţii), în timp ce în limbile indo-europene, cuvintele sau îşi păstrează independenţa, fiind grafic notate separat (de ex. greaca, latina, germana, sanscrita vedică) sau sînt reunite într-un cuvînt (de ex. vechea irlandeză, lituaniana, armeana).

Deşi strîns sudate într-un „cuvînt", de ex. în limbile paleoasiatice, sau şi în limbile ibero-caucaziene, noi putem recunoaşte fiecare din cuvintele incluse în unitatea incorporată, în ciuda faptului că fenomenele fonetice produc o seamă de modificări, despre care am vorbit.

Ceea ce avem în tmeza greacă, este identic cu ceea ce avem în tmeza latină, sanscrită, lituaniană, sau înrudit cu ceea ce avem în infixarea irlandeză, cu ceea ce avem în incorporarea armeană, a limbilor paleoasiatice sau ibero-caucaziene. Procedeul este asemănător sau cel puţin înrudit. J. Pokorny caută în influenţa unui substrat berberoid sau basc explicarea unor construcţii din vechea irlandeză; este probabil şi admisibil ca această influenţă să se fi exercitat de către băştinaşii Irlandei de origine neindo-europeană. Dar astfel de construcţii ale gramaticii irlandeze, ca şi ale gramaticii altor limbi, pot fi explicate în primul rînd ca o dezvoltare a unor elemente fundamentale care erau comune şi structurii altor limbi. Construcţia „incorporării" poate fi identificată în multe limbi, fiindcă răspundea unor necesităţi sintactice.

ПОЛИСИНТЕЗ ИЛИ ИНКОРПОРАЦИЯ В НЕКОТОРЫХ ИНДОЕВРОПЕЙСКИХ ЯЗЫКАХ

РЕЗЮМЕ

В данной статье исследуется проблема наличия «инкорпорации» в некоторых индоевропейских языках. Русские ученые уже давно исследовали и описали формы инкорпорации в «палеоазиатских» языках. Эта конструкция, свойственная и некоторым индейским языкам Северной Америки, а также и эскимосскому языку, обладает определенными особенностями, которые казались бы чуждыми флективным языкам: предложение, части которого сливаются в одно слово, а также предложения, состоящие из двух или трех комплексов—подлежащего, сказуемого, иногда и дополнения; каждый комплекс включает в себя соответствующую часть предложения и многочисленные пополнения. Инкорпорация заключается либо в образовании предложения-слова, либо в инфиксации в сказуемое других частей предложения.

Установив, что сходный синтаксический прием существует и в иберо-кавказских, флективных языках, автор исследовал и ряд примеров из индоевропейских языков, а именно: из ирландского (давно привлекавшего внимание лингвистов ввиду «инфиксации», характерной для него); из древнелатинского, из греческого языка гомеровской эпохи, в которых имеется известная «тмеза», при помощи которой инфиксируется в сказуемое (подобно древнеирландской конструкции) не только местоимение, но и существительные-подлежащие и дополнения; и, наконец, из литовского языка, в котором наблюдаются следы инфиксации. В «инфиксации» и «тмезе» этого ряда языков автор увидел признаки инкорпорирования.

Автор считает, что инкорпорация не является конструкцией, свойственной лишь некоторым агглютинирующим языкам, и что наличие специфических форм, названных «инфиксацией», «тмезой» и т.д. во флективных индоевропейских или неиндоевропейских (например, в иберо-кавказских) языках объясняется развитием некоторых основных элементов, общих для структуры языков, относящихся к различным морфологическим типам.

LA POLYSYNTHÈSE OU INCORPORATION DANS QUELQUES LANGUES INDO-EUROPÉENNES

RÉSUMÉ

L'auteur examine dans cet article le problème si la construction dénommée «incorporation» existe dans les langues indo-européennes. Les formes d'incorporation des langues paléo-asiatiques ont été depuis

longtemps étudiées par les linguistes russes. Cette construction, connue également dans quelques idiomes indiens de l'Amérique du Nord et dans des idiomes esquimaux, possède certaines caractéristiques qui paraissent être étrangères aux langues flexionnelles: la construction de propositions dont les parties sont soudées en un seul mot, ou des propositions formées de deux ou trois groupes d'éléments — du sujet, du verbe et parfois du complément d'objet — chaque groupe englobant la partie de proposition respective et plusieurs éléments complémentaires.Le procédé de l'incorporation consiste soit à former des propositions-mots, soit à infixer dans le corps du verbe les autres parties de la proposition ou des éléments complémentaires.

Constatant la présence de procédés similaires dans les langues ibéro-caucasiennes, qui sont des langues flexionnelles, l'auteur a également étudié un certain nombre d'exemples empruntés au vieil-irlandais (dont la construction par infixation qui lui est propre a depuis longtemps attiré l'attention des celtisants), puis au grec homérique et au latin archaïque, langues où, par un procédé analogue à celui du vieil-irlandais, la tmèse intercale dans le corps du verbe non seulement des pronoms, mais encore des noms sujets et compléments d'objet; enfin au lithuanien où l'on trouve des vestiges d'infixation Dans l'exemple de l'infixation et de la tmèse utilisés par ces langues, l'auteur voit des aspects de l'«incorporation ».

L'auteur considère que l'incorporation n'est pas une construction propre uniquement aux langues agglutinantes, et que les formes spécifiques nommées infixation, tmèse, etc. des langues flexionnelles indo-européennes ou d'autre origine, telles que les idiomes ibéro-caucasiens, s'expliquent dans ces langues par le développement de certains éléments fondamentaux, communs à la structure de langues appartenant à différents types morphologiques.

PE MARGINEA UNOR LUCRĂRI DESPRE MORFEM

DE

PAULA DIACONESCU

INTRODUCERE

Analiza fluxului vorbirii în unități semnificative succesive pînă se ajunge la secvențe fonice care, din punctul de vedere al semnificației, sînt indecompozabile, este o preocupare constantă în lingvistică [1].

Unitățile semnificative minimale obținute într-o asemenea analiză sînt numite morfeme. Împărțirea dicotomică consecutivă a textului terminîndu-se cînd elementele devin monolite, însemnează că morfemul este unitatea centrală a analizei unui text. Analiza morfematică cuprinde nu numai descrierea structurii cuvintelor, dar și descrierea structurii combinațiilor de cuvinte și chiar a construcțiilor sintactice mai largi, care pot fi descrise prin poziția și dependența morfemelor. În limbile în care cuvîntul are puțini indici morfologici, ca, de exemplu, în limba engleză, metoda descrierii construcțiilor sintactice prin poziția morfemelor s-a dovedit utilă [2], deoarece, în aceste limbi, forma gramaticală a cuvîntului se realizează în primul rînd sintactic, printr-un anumit loc al cuvîntului în propoziție.

Deși morfemul este socotit drept unitate de bază în analiza unui text, în lingvistică, acest termen este întrebuințat în accepțiuni diferite. Am considerat necesar să confruntăm diferitele teorii asupra morfemului pentru a vedea care sînt *noțiunile* denumite de acest termen și importanța introducerii lor în analiza lingvistică a unui text.

---

[1] Vezi, de exemplu, Zellig S. Harris, *Morpheme alternants in linguistic analysis. Language.* 18.169—80—1942 (*Readings in linguistics.* Second Edition. Edited by Martin Joos, New York, 1958, p. 109—115); Kenneth L. Pike, *Taxemes and immediate constituents. Language.* 19.65—82—1943; Rulon S. Wells, *Immediate constituents. Language.* 23.81—117—1947 (*Readings in linguistics,* p. 186—207); Ch. F. Hockett, *Problems in morphemic analysis. Language* 23.321—43—1947 (*Readings in linguistics,* p. 229—242).

[2] Vezi descrierea construcțiilor sintactice ale limbii engleze prin substituția și poziția morfemelor, la Z. S. Harris, *From morpheme to utterance. Language.* 22.161—83—1946 (*Readings in linguistics,* p. 142—153).

1. MORFEMUL, TERMEN GENERIC PENTRU RĂDĂCINĂ ŞI AFIXE

1.1. După cum se ştie, pentru prima dată, termenul de *morfem* ca „secvenţă fonică minimală dotată cu sens" intervine în jurul anului 1880 în lucrările lui I. A. Baudouin de Courtenay. În concepţia acestui lingvist, morfemul cuprinde atît rădăcinile cît şi afixele de orice fel şi este conceput cu următoarele caracteristici : a) este un segment sonor ; b) este o componentă a cuvîntului ; c) este dotat cu un sens (lexical sau gramatical) ; d) are o funcţie structurală ; e) are un caracter minimal.

1.1.1. Inconvenientele de ordin teoretic ale definirii morfemului ca „unitate semnificativă minimală" au fost observate de către unii reprezentanţi ai şcolii pragheze. Astfel, considerînd cuvîntul o sintagmă constituită dintr-o temă „lexicală" şi o caracteristică „gramaticală", V. Skalička [1] a folosit, pentru prima parte a cuvîntului, termenul de *semantem*, opus termenului de *formem*, cu care a denumit corespondentul fonic al unei caracteristici gramaticale.

O unitate de expresie, compusă din unul sau mai multe foneme, corespunde unei unităţi de conţinut care cuprinde unul sau mai mulţi termeni semantici. De exemplu, *e* din substantivul romînesc *vulpe*, participînd la şiruri diferite de opoziţii (*vulpe* / *vulpi* ; *o vulpe* / *unei vulpi*), corespunde, în planul semantic, la două caracteristici gramaticale : „singular" şi „nominativ". Pentru a desemna o valoare cuprinsă într-o asemenea combinaţie de valori, V. Skalička [2] a introdus termenul de *sem*.

1.1.2. L. Hjelmslev [3] remarcă aceleaşi inconveniente de ordin teoretic ale definiţiei morfemului ca „unitate semnificativă minimală" :

1° Se neglijează distincţia, importantă şi necesară, dintre *morfem* şi *semantem*, introdusă de lingviştii francezi şi consacrată de multă vreme în lingvistică.

2° Se neglijează distincţia, mai importantă decît prima, dintre *morfem* [4] şi *formant* [5].

3° Se neglijează un aspect important al corespondenţei dintre *morfem* (în accepţiune glosematică) şi *formant* (corespondentul morfemului în planul expresiei). Un *formant* compus din unul sau mai multe foneme corespunde, în planul conţinutului, la mai multe morfeme [6]. De exemplu, formantul latin *-ibus*, alcătuit din patru foneme, corespunde la o unitate de conţinut alcătuită din două morfeme : „dativ-ablativ" şi „plural". Folosirea termenului de *morfem* în accepţiunea Cercului lingvistic de la Praga — spune lingvistul danez — ne face să credem că am avea în acest caz un singur element semantic.

1.1.3. Insuficienţa de ordin practic a definiţiei morfemului ca „unitate semnificativă minimală" constă — aşa cum a observat şi I. I. Revzin [7] — mai ales în faptul că, din felul

---

[1] *Zur ungarischen Grammatik*, 1935, p. 66 (cunoscută după referinţa din *Acta linguistica*, t. II, fasc. 1, 1940—1941, p. 63).

[2] *Ibid.*, p. 13.

[3] *Acta linguistica*, t. II, fasc. 1, 1940—1944, p. 63, în recenzia sa la Novák L'udovít : *Základná jednotka gramatického systému a jazyková typologia.*

[4] "inflexional elements, considered as elements of the content" (L. Hjelmslev, *Prolegomena to a Theory of Language*. Baltimore, 1953, p. 15).

[5] Un fonem sau o succesiune de foneme care exprimă un morfem (în accepţiune glosematică).

[6] Prin analiza „constituenţilor" în cele două planuri ale limbii, se observă că nu există corespondenţă biunivocă necesară între un element de conţinut şi un element de expresie. Vezi, de exemplu, Em. Vasiliu, *Niveluri lingvistice şi structuri transformaţionale*, SCL, XIII, nr. 1, 1962, p. 17—18.

[7] *Модели языка*, Moscova, 1962, p. 101—102.

cum este formulată, nu rezultă care este procedura de desfacere a fluxului vorbirii în morfeme [1]. De exemplu, aplicînd definiția morfemului ca ,,unitate semnificativă minimală" la segmentarea cuvîntului romînesc *pallon* în părțile lui componente, ar trebui să spunem că acest cuvînt se compune din două morfeme : *pal* și *ton*, deoarece fiecare din cele două unități minimale (*pal* sau *ton*) există independent de cuvîntul *pallon* și are semnificație în limba romînă. Evident, o asemenea analiză ar fi absurdă.

1.2. Concepția lui Baudouin de Courtenay asupra morfemului a fost preluată de mulți lingviști sovietici și se poate spune că ea este, în lingvistica sovietică actuală, cea mai răspîndită [2].

Ca o generalizare a noțiunilor de rădăcină și de afix, a fost conceput morfemul și în *Gramatica limbii ruse*, editată de Academia U.R.S.S. ,,Cuvîntul — se spune în această gramatică — se poate descompune în morfeme..., adică în segmente, avînd fiecare o anumită semnificație în limbă... Morfemele sînt unități care, din punctul de vedere al semnificației, sînt indecompozabile [3].

1.3. Tot ca o generalizare a noțiunilor de rădăcină și de afix a fost conceput morfemul și de către acad. Al. Graur [4] și Al. Ionașcu [5]. Acad. Al. Graur subliniază că, dacă *morfem* înseamnă ,,element adăugat la rădăcină pentru a forma cuvinte", nu ne servește la nimic să încărcăm terminologia cu un termen nou, căci avem pe *afix*, care ar fi suficient. Dacă însă considerăm că un cuvînt se descompune în părți componente, avem nevoie de un termen pentru a denumi fiecare din aceste părți ; în acest sens, termenul *morfem* cuprinde și rădăcina".

2. MORFEMUL, MIJLOC DE EXPRIMARE A UNEI SEMNIFICAȚII GRAMATICALE

2.1. În alte lucrări de lingvistică, în special în cele aparținînd lingviștilor francezi, morfemul are o altă accepțiune. Aici, principalul element definitoriu al morfemului este *caracterul semnificației* exprimate ; deci, tocmai o trăsătură care nu a fost considerată în definirea morfemului în teoriile discutate anterior. De exemplu la J. Vendryes, *morfemul* este orice mijloc de exprimare a unei semnificații gramaticale și se opune *semantemului*, element fonetic care exprimă semnificații lexicale : ,,Il faut entendre par sémantèmes les éléments linguistiques exprimant les idées des représentations..., et sous le nom de morphèmes ceux qui expriment les rapports entre les idées... Les morphèmes expriment par conséquent les relations que l'esprit établit entre les sémantèmes. Ceux-ci ne sont que les éléments objectifs de la représentation" [6].

---

[1] Construind un analog formal al morfemului, fără referire nemijlocită la sensul cuvintelor, I. I. Revzin (*op. cit.*, p. 101—105) consideră necesar să-și definească mai întîi procedura de delimitare a morfemului.

[2] Pentru modificările sau completările aduse definiției morfemului ca ,,unitate semnificativă minimală" de către unii lingviști sovietici, vezi I. S. Maslov, *О некоторых расхождениях в понимании термина ,,морфема". Проблемы языкознания*, сборник в честь академика И. И. Мещанинова, Leningrad, 1961, p. 141 și urm.

[3] *Грамматика русского языка*, t. I, Moscova, 1952, p. 11. Dacă morfemul este o unitate semnificativă minimală, însemnează că el poate fi nu numai o *parte* a cuvîntului, dar și un *cuvînt* independent. Ideea existenței cuvintelor monomorfematice, abia schițată la Baudouin de Courtenay, este dezvoltată de o serie de lingviști sovietici, dintre care amintim pe A. A. Reformatski, *Введение в языкознание*, 1960, p. 37.

[4] *Note asupra structurii morfologice a cuvintelor*, în SG, vol. II, București, 1957, p. 13.

[5] *Despre structura cuvîntului, morfeme, procedee gramaticale*, în LR, nr. 4, 1953, p. 75 — 80 ; *Morfemul și structura morfologică a cuvîntului*, în SCL, VIII, nr. 2, 1957, p. 133—149.

[6] J. Vendryes, *Le langage*, Paris, 1921, p. 86.

După J. Vendryes, morfemul cuprinde mai multe categorii, dintre care enumerăm : a) elemente fonetice (un sunet, o silabă sau chiar mai multe silabe) care arată în frază raporturile gramaticale care leagă ideile între ele [1]. Astfel, analizînd grupurile de cuvinte : *pour donner, je donne, tu donnais, la donation, des donateurs, au donataire*, J. Vendryes consideră că silaba *don*, care leagă, unul de altul, toate aceste cuvinte prin ideea comună de „a da" este semantem ; iar elementele fonetice care servesc să indice categoria de verb sau nume a cuvintelor ori să marcheze categoria gramaticală (gen, număr, persoană) la care aparțin cuvintele sau raporturile dintre cuvinte în frază, toate acestea se numesc morfeme [2]. Unele din ele au existență independentă în raport cu cuvîntul pe lîngă care apar (pronumele și articolul), altele fac corp fonetic comun cu cuvîntul (sufixele și desinențele) [3] ; b) elemente de flexiune internă : alternanțe vocalice și consonantice [4] care indică valoarea morfologică a cuvintelor. Astfel, în limba engleză, plurarele *men* sau *feet* se opun singularelor *man, foot* ; participiile *held* sau *struck* se opun infinitivelor *hold, strike* [5] ; c) accentul este, de asemenea, un morfem, atunci cînd el contribuie, în unele limbi, să definească valoarea morfologică a cuvintelor [6].

2.2. Această definiție a morfemului a fost preluată și de către alți lingviști francezi. Astfel, G. Gougenheim spune : „On appelle morphèmes les éléments du language qui ont une valeur grammaticale par opposition aux sémantèmes qui ont une valeur lexicale" [7].

După cum se poate vedea din enumerarea morfemelor limbii franceze, morfemul înglobează, ca și la J. Vendryes, elemente eterogene : a) ordinea cuvintelor ; b) flexiunea nominală ; c) unele determinative (*que, le, mon, cet*) ; d) pronume (*celui-ci*) ; e) flexiunea verbală ; f) verbe auxiliare ; g) indici de intensitate și de comparație (*plus, très*) ; h) particule de negație ; i) particule interogative (*est-ce-que*) ; j) prepoziții ; k) conjuncții.

2.3. Așadar, la J. Vendryes și G. Gougenheim, semantemul este totdeauna un segment sonor (un sunet sau un complex de sunete) delimitabil linear în fluxul vorbirii, care exprimă înțelesul lexical al cuvîntului. Noțiunea de semantem este apropiată de ceea ce numim *rădăcina* [8] cuvîntului. În definirea morfemului, caracteristica de „segment sonor delimitabil linear în fluxul vorbirii" apare numai pentru o parte din elementele care intră în categoria morfemelor (de exemplu, pentru afixe).

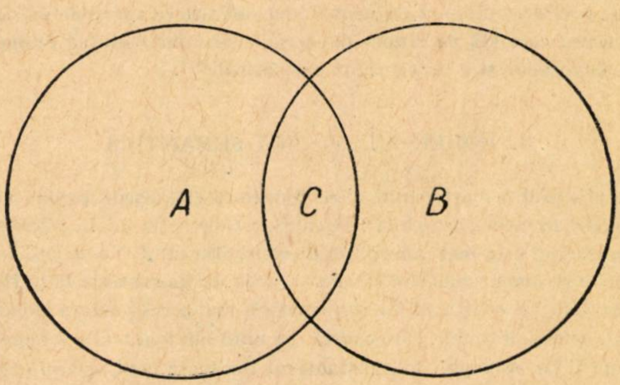
Semantemele și afixele au două elemente comune : a) ambele sînt componente ale cuvîntului ; b) au, fiecare în parte, un semnificat (sens) și un semnificant (corp fonetic). Se deosebesc între ele prin caracterul semnificatului. Caracteristica de segment sonor delimitabil linear, care apare în definirea morfemului la Baudouin de Courtenay, nu joacă nici un rol în concepția discutată aici. Singurul element obligatoriu în definirea morfemului la J. Vendryes și G. Gougenheim rămîne caracterul gramatical (morfologic sau sintactic) al semnificației exprimate.

Totuși o anumită relație între morfemul lui Baudouin de Courtenay și morfemul lui J. Vendryes există și ea a fost arătată și de I. S. Maslov [9].

---

[1] J. Vendryes *Le langage*, Paris, 1921, p. 87.
[2] *Ibidem.*
[3] *Ibidem.*
[4] *Ibid.*, p. 90.
[5] *Ibid.*, p. 89.
[6] *Ibid.*, p. 90.
[7] G. Gougenheim, *Système grammatical de la langue française*, Paris, 1938, p. 47. După cum a remarcat L. Hjelmslev (*Acta linguistica*, vol. IV, fasc. 3, 1944, p. 142) în recenzia pe care o face cărții lui G. Gougenheim, acesta din urmă nu precizează ce trebuie să se înțeleagă prin „gramatical" sau prin „élément du langage".
[8] Partea principală a cuvîntului, rămasă după înlăturarea afixelor, care are un sens lexical și care se regăsește la toate formele flexionare și derivative ale acelui cuvînt.
[9] *Art. cit.*, p. 147—148.

Exprimîndu-ne în termeni logici, această legătură este o relaţie de intersecţie sau, în termeni lingvistici, o opoziţie echipolentă :

Porţiunea A — C (A minus C) conţine morfemele radicale (şi cuvintele monomorfematice dotate cu semnificaţie), porţiunea B — C (B minus C) conţine acele morfeme în sensul lui J. Vendryes, care nu sînt delimitabile linear în fluxul vorbirii (morfeme suprasegmentale) şi doar porţiunea C = A ⋂ B conţine acele elemente care constituie morfeme atît în sensul lui Baudouin de Courtenay cît şi în cel al lui J. Vendryes. Aici intră afixele, cuvintele monomorfematice — instrumente gramaticale — şi morfemele vide.

3. MORFEMUL, TERMEN GENERIC PENTRU AFIX ŞI DESINENŢĂ

3.1. Distincţia, în structura cuvintelor flexibile, dintre părţile schimbătoare care desemnează semnificaţii gramaticale şi cele neschimbătoare care desemnează semnificaţii lexicale, este păstrată şi în lingvistica romînească [1]. De aceea, în *Gramatica limbii romîne* [2] se dă o definiţie a morfemului care să cuprindă acele elemente ce constituie morfeme atît la Baudouin de Courtenay cît şi la J. Vendryes [3]. ,,Elementele cu ajutorul cărora rădăcinile se transformă în cuvinte şi cu care pot fi exprimate relaţiile dintre cuvinte în frază sau nuanţele temporale şi modale ale verbelor se numesc morfeme : prefixe, sufixe, desinenţe, alternanţe fonetice etc.'' [4]. Credem că prin ,,etc.'' nu trebuie să înţelegem enumerarea mai departe a acelor morfeme care nu sînt delimitabile linear în fluxul vorbirii, ci cuvintele monomorfematice — instrumente gramaticale — care sînt tratate la § 82 (*Forme compuse*). Discutarea accentului la § 81 este doar întîmplătoare, amintindu-se numai că accentul are şi el valoare morfologică, fără să se spună că este o specie de morfem. De altfel, nici nu putem subînţelege acest lucru, atîta vreme cît nu sînt amintite aici şi alte procedee gramaticale care deosebesc funcţiunile gramaticale ale cuvintelor : *topica, intonaţia*.

[1] Vezi, de exemplu, acad. A. Rosetti, *Le mot. Esquisse d'une théorie générale*, Copenhaga-Bucureşti, 1943, p. 21—25 ; acad. Iorgu Iordan, *Limba romînă contemporană*, Bucureşti, 1956, p. 256—260.

[2] Vol. I, Ed. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1954.

[3] Porţiunea C din schema de mai sus.

[4] *Gramatica limbii romîne*, vol. I, Ed. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1954, p. 110.

3.2. În lingvistica sovietică, o înţelegere a morfemului care să înglobeze morfemele comune la J. Vendryes şi Baudouin de Courtenay, întîlnim la romanistul R. A. Budagov [1]. Lingvistul sovietic defineşte *rădăcina* ca ,,partea principală a cuvîntului, fără afixe, care are sens'' [2], pe cînd *afixele* (sufixe, prefixe, infixe) şi *desinenţa* [3] sînt definite ca specii de morfem. De exemplu, *sufixul* este ,,morfemul care stă de regulă după rădăcină, dar înaintea desinenţei şi care serveşte la formarea cuvintelor şi a categoriilor gramaticale'' [4].

4. MORFEMUL, FORMĂ SEMANTICĂ

4.1. O concepţie asupra morfemului, diferită de toate cele discutate pînă aici, este concepţia structuraliştilor danezi, în special cea a lui L. Hjelmslev. Concepţia lui L. Hjelmslev asupra morfemului şi a semantemului este mai apropiată de concepţia lui J. Vendryes. Însă, în timp ce la J. Vendryes morfemul şi semantemul sînt elemente opozabile de expresie, la L. Hjelmslev, acestea sînt elemente opozabile de conţinut. În glosematică, un înveliş extern (sonor) al morfemului se numeşte *formant*. Acelaşi formant, care constă din unul sau mai multe foneme, poate exprima mai multe morfeme [5]. De exemplu, în substantivul romînesc *casă*, semnificaţiile ,,singular şi nominativ'' sînt două morfeme care alcătuiesc o *unitate* [6] semantică exprimată prin formantul *-ă*.

De şcoala descriptivă americană, glosematica se apropie mai ales prin faptul că şi una şi alta încearcă să dea o formulare matematică a cercetărilor lingvistice. Astfel, L. Hjelmslev declară că scopul său este să creeze o algebră lingvistică, iar Z. S. Harris atrage atenţia că analiza lui e pur formală [7]. Deşi vocabularul celor doi lingvişti este diferit, totuşi şi unul şi celălalt încearcă o descriere funcţională a limbii, de obicei, fără referire nemijlocită la sensul cuvintelor [8].

4.2. Teoria morfemului la L. Hjelmslev are la bază concepţia că limba este o formă organizată între două substanţe, dintre care una este a conţinutului şi alta a expresiei [9]. Cele două planuri ale limbii — conţinut (signifié) şi expresie (signifiant) — au, fiecare, cîte două laturi (strata) : *substanţă* (una a conţinutului şi alta a expresiei) şi *formă* (una a conţinutului şi alta a expresiei)[10]. Forma celor două planuri se organizează în *specii* şi *tipuri*. În planul conţinutului sau plerematic (plérématique) se disting speciile : *morfeme*[11] şi *plereme*[12]. În planul expresiei sau cenematic (cénématique) se disting speciile : *prozodeme* şi *ceneme*[13].

---

[1] *Introducere în ştiinţa limbii*. Traducere şi note de G. Mihăilă, Ed. ştiinţifică, Bucureşti, 1961, p. 239.

[2] *Ibidem.*

[3] În alte lucrări, desinenţa este considerată o specie de afix. În acest caz, morfemul e sinonim cu afix.

[4] *Ibid.*, p. 239. De reţinut că definirea diferitelor afixe se face atît prin criterii formale (privind locul şi funcţia morfemului în cuvînt) cît şi prin criterii semantice.

[5] Vezi recenzia lui L. Hjelmslev la lucrarea lui L'ud. Novák amintită mai înainte.

[6] Aici, *unitate* are sensul de ,,sumă sintagmatică''.

[7] Vezi, de exemplu, Zellig S. Harris, *Discourse analysis. Language*, vol. 28, nr. 1, 1952, p. 1 şi urm. ; id., *Discourse analysis. Language*, vol. 28, nr. 3, 1952, p. 474 şi urm.

[8] Pentru unele paralelisme între concepţia lingvistică a structuraliştilor danezi şi cea a descriptiviştilor americani, vezi Einar Haugen, *Directions in modern linguistics. Language*. 27. 211—22 (*Readings in linguistics*, p. 357—363).

[9] L. Hjelmslev, *Essai d'une théorie des morphèmes* (1938). TCLC XII, 1959, p. 152.

[10] L. Hjelmslev, *Note sur les oppositions supprimables* (1939). TCLC XII, 1959, p. 82. Id., *La stratification du langage* (1954). TCLC XII, 1959, p. 365 şi urm.

[11] Nu discutăm aici şi împărţirea ulterioară a morfemelor în morfeme *intense* şi morfeme *extense*.

[12] Note sur les oppositions supprimables (*ibid.*, p. 82).

[13] *Ibid.*, p. 82.

Deci specificul limbii nu-l formează sunetele și sensurile ca atare, ci raporturile dintre sunete și sensuri. Rețeaua de raporturi dintre sunete și sensuri constituie structura limbii. Tocmai studiul acestor raporturi trebuie să constituie obiectul principal al lingvisticii.

Dacă limba este o formă organizată între două substanțe, dintre care una este a conținutului și alta a expresiei, atunci însemnează că segmentarea unui text și delimitarea componentelor lui nu se pot face decît ținînd seamă de relația de *solidaritate* [1] dintre conținut și expresie în limbă [2], prin ceea ce L. Hjelmslev a numit proba comutării (l'épreuve de la commutation) [3]. Așadar, funcția de solidaritate dintre cele două planuri ale limbii permite, prin comutare, inventarierea unităților minimale în ambele planuri.

Identificarea elementelor de conținut sau de expresie nu este posibilă dacă ne menținem cu analiza în interiorul unui singur plan (metodă de analiză homoplană). Deoarece orice element lingvistic are un caracter heteroplan, în analiza unităților de conținut trebuie să se ia în considerație și expresia și, invers, în analiza unităților de expresie trebuie să se ia în considerație și conținutul (metodă de analiză heteroplană prin comutare). De exemplu, conform metodei de analiză heteroplană, se consideră că toate sensurile care au aceeași realizare sonoră, adică expresie identică, formează o singură unitate semantică. Invers, două unități de expresie care au sensuri identice sînt reductibile la o singură unitate. Prin urmare, se consideră relevant pentru oricare din cele două planuri numai ceea ce atrage schimbări în celălalt plan.

4.3. După cum se vede, folosirea comutării în delimitarea unităților minimale (de conținut sau de expresie) ridică problema interpretării cazurilor de omonimie și sinonimie.

K. Togeby [4] e de părere că o aplicare strictă a comutării implică considerarea omonimelor ca variante ale aceluiași morfem. Astfel — spune el — aplicarea strictă a comutării va duce, în unele situații, la rezultate absurde, ca în următorul caz : în franceză, *pers. II sg. a verbelor* marcată prin *-s* și *pluralul substantivelor* marcat prin *-s* vor fi variante ale aceluiași morfem.

Desigur, o asemenea concluzie ar fi eronată [5] deoarece ea ar sugera că între o unitate de conținut și alta de expresie, ar exista totdeauna o corespondență biunivocă. Această corespondență nefiind necesară, spunem că două elemente distincte de conținut pot fi morfeme independente dacă, în planul expresiei, le corespund, cel puțin o dată, elemente distincte [6].

Însă, după cum se poate vedea din exemplele discutate de K. Togeby (*op. cit.*), în unele cazuri, principiul comutării este inoperant în distingerea unor omonime. În asemenea situații,

---

[1] „Interdependență" între termeni în cadrul unui proces. În accepție glosematică, *procesul* este o „ierarhie relațională" și se opune *sistemului*, „o ierarhie corelațională". *Corelația* este o funcție care presupune alternanța dintre doi termeni și se opune *relației*, funcție care presupune coexistența a doi termeni. Deci putem vorbi de corelații paradigmatice și de relații sintagmatice ; de *proces sintagmatic* și de sistem *paradigmatic*.

[2] L. Hjelmslev, *La structure morphologique* (1939). TCLC XII, 1959, p. 116.

[3] După L. Hjelmslev (*Pour une sémantique structurale* (1957). TCLC XII, 1959, p. 103), „Deux membres d'un paradigme appartenant au plan de l'expression (ou au signifiant) sont dits *commutables* (ou *invariants*) si le remplacement de l'un de ces membres par l'autre peut entraîner un remplacement analogue dans le plan du contenu (ou dans le signifié) ; et inversement, deux membres d'un paradigme du contenu sont commutables si le remplacement de l'un par l'autre peut entraîner un remplacement analogue dans l'expression. Deux membres d'un paradigme qui ne sont pas commutables peuvent être appelés *substituables* (ou *variantes*)".

[4] *Structure immanente de la langue française*. TCLC VI, 1951, p. 139.

[5] Pentru rezolvarea unor cazuri de omonimie ca cele discutate aici, K. Togeby recurge la *paradigmă*.

[6] Vezi în această problemă și S. Stati, *Caracterul sistematic al omonimiei morfologice*, în SCL, nr. 1, XI (1960), p. 26 ; *id.*, *Omonimia în sistemul morfologic*, în *Probleme de lingvistică generală* II, București, 1960, p. 127—130.

criteriul combinării [1], adică al stabilirii relaţiilor pe care le contractează cele două omonime, ne poate ajuta în determinarea lor, ca elemente independente.

În ceea ce priveşte independenţa şi reducerea a două unităţi [2] sinonime la o singură unitate semnificativă distinctivă, precizăm :

1°. Două unităţi distincte ca expresie, dintre care cel puţin una are cel puţin un sens pe care nu-l are cealaltă şi care se găsesc în distribuţie neidentică [3], sînt independente. De exemplu, în limba romînă, acelaşi raport sintactic poate fi exprimat de două sau chiar mai multe prepoziţii. Astfel, atributul care exprimă „conţinutul" se poate introduce atît cu prepoziţia *cu* (*cutie cu* **bomboane**), cît şi cu prepoziţia *de* (*cutie* **de bomboane**). Însă fiecare din cele două prepoziţii exprimă cel puţin un raport sintactic pe care nu-l exprimă cealaltă. De aceea, prepoziţiile *cu* şi *de* sînt unităţi independente.

2°. Două unităţi diferite de expresie, care au în orice context semnificaţie identică şi admit distribuţie identică, sînt reductibile la o singură unitate. De exemplu, un formant, alcătuit din două sau mai multe foneme, poate apărea sub aspecte diferite, dacă în secvenţa fonică ce alcătuieşte formantul respectiv, unul dintre foneme este înlocuit cu un alt fonem. Astfel, în limba romînă din secolul al XVI-lea, unele substantive de genul neutru formau pluralul în *-ure* dar şi în *-uri* : *lucr***ure** (C_2, 17/16 ; 18/5 ; 33/7), *lucr***uri** (C_2, 4/18 ; 23/121 ; 40/7). Deci *-ure* şi *-uri* sînt variante ale aceluiaşi formant.

În analiza practică a formanţilor, este nevoie ca o variantă să fie luată drept formă de bază a unui formant, iar celelalte variante pot fi considerate, atunci, ca modificări, în condiţii determinate, ale formei bază. În cazul unor variante de tipul lui *-ure* / *-uri*, varianta bază nu trebuie să fie aleasă varianta motivată istoric. Dacă în descrierea pe care o întreprindem se urmăreşte caracterizarea structurii limbii la un moment dat, atunci varianta bază trebuie să fie considerată varianta care are o frecvenţă mai mare în limbă, în perioada la care se referă descrierea. Dacă ulterior se apelează la datele istoriei limbii, se vor considera rezultatele analizei descriptive a structurii limbii în perioade diferite ale dezvoltării ei.

3°. Două unităţi diferite ca expresie, care au în orice context semnificaţie identică şi sînt în distribuţie neidentică (de obicei, complementară), sînt reductibile la o singură unitate. De exemplu, în limba romînă, substantivele masculine exprimă singularul prin formanţii : -θ (*pom*), *-u* (*codru*), *-e* (*iepure*), *-ă* (*popă*). Unitatea dintre cei patru formanţi, care se găsesc în distribuţie complementară, este dată de semnificaţia lor comună.

Alteori, doi formanţi care exprimă aceeaşi semnificaţie au distribuţie neidentică, echipolentă sau defectivă. De exemplu, unele substantive neutre pot exprima „pluralul" fie prin *-e*, fie prin *-uri* : *nivel-***e** / **-uri**. Însă aceiaşi formanţi admit şi poziţii în care se exclud. Astfel, *-e* nu poate înlocui pe *-uri* în tablouri, iar *-uri* nu poate înlocui pe *-e*, în *scaune*.

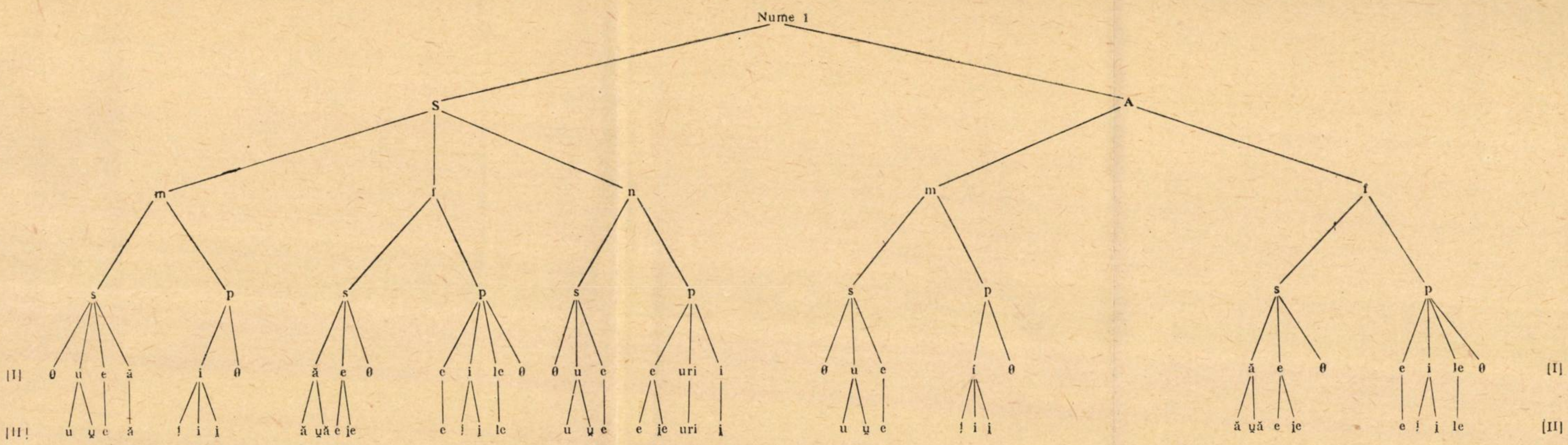
Deoarece formanţii pe care i-am discutat sub 3° nu pot fi explicaţi unul prin altul, fiecare fiind condiţionat morfologic, ei vor fi analizaţi ca formanţi bază în clasa de formanţi considerată. De exemplu, tabloul de mai jos ilustrează dependenţa, în limba romînă, dintre formanţii gramaticali ai numelui, în modificările acestuia după număr.

---

[1] Vezi, de exemplu, şi Mioara Avram, *Mijloace morfologice de diferenţiere lexicală*, în SCL, nr. 3, IX (1958), p. 332.

[2] *Unitate* = un cuplu (*a*, *b*), *a* fiind un semnificat, iar *b* un semnificant indivizibil în semnificanţi mai mici.

[3] Spunem că două unităţi sînt în distribuţie neidentică, dacă cel puţin una dintre ele are cel puţin un context pe care nu l are cealaltă (Ele se află fie în variaţie liberă (*distribuţie echipolentă*), fie în *distribuţie complementară*, fie în *distribuţie defectivă*). Pentru cele trei categorii de distribuţie neidentică vezi Paula Diaconescu, *Le système casuel du roumain*, în *Cahiers de linguistique théorique et appliquée* I, Bucureşti, 1962, p. 28.

1. Nume = substantiv (S) + adjectiv (A); m = masculin, f = feminin, n = neutru; s = singular, p = plural. Prin [I] notăm formanţii bază. Prin [II] notăm variantele condiţionate ale acestor formanţi. Formantul **u** se manifestă în variantele: vocala *u* după teme terminate în consoană + l sau r(*codru, candelabru, albastru*); semivocala *u̯* după teme vocalice (*leu̯, rîu̯*). Formantul **e** se manifestă în variantele: vocala *e* după teme consonantice (*cîine, vulpe, nume, verde*); diftongul ***i̯e*** după teme vocalice (*nevoi̯e, lîmîi̯e, chei̯e, brîi̯e, greoai̯e, lălîi̯e*). Formantul **i** se manifestă în variantele: vocala nesilabică *i̯* după teme consonantice (*pom*$^{\breve{i}}$, *vulp*$^{\breve{i}}$, *frumoş*$^{\breve{i}}$, *mar*$^{\breve{i}}$); vocala *i* după teme termnate în consoană + l sau r (*codri, albaştri*), semivocala *i̯* după teme vocalice (*lei̯, lămîi̯, felii̯, consilii̯, noi̯, bunicei̯*). Formantul **ă** se manifestă în variantele: vocala *ă* după teme consonantice (*popă, casă, albastră*); diftongul *u̯ă* după teme vocalice (*rou̯ă, nou̯ă*). Formantul θ **(zero)** apare la substantive masculine, singular, (*pom pui, ochi*) şi plural (*pui, ochi*); la substantive şi adjective feminine, singular (*basma, stea, grea, zi, luni, marţi, miercuri, joi, vineri*) şi plural (*luni, marţi, miercuri, joi, vineri*); la substantive neutre, singular (*scaun, alai, pai, bici*) la adjective masculine, singular (*fruntaş, frumuşel, vechi, greoi, gri*) şi plural (*vechi, greoi, gri*); la adjective feminine, singular (*gri*) şi plural (*gri*).

În inventarierea formanţilor care caracterizează structura morfologică a cuvintelor dintr-o limbă la un moment dat nu trebuie să se confunde analiza sincronică a structurii cuvintelor cu analiza istorică a acelei structuri sau cu precizările de ordin cantitativ. Totodată, în locul opoziţiei rigide *regulă-excepţie, regulat-neregulat*, analiza structurală introduce *grade de regularitate* în care se repartizează şi aşa-numitele forme aberante şi, numai după aceasta, analiza statistică stabileşte distribuţia frecvenţelor. Mai întîi se analizează ceea ce este *posibil* şi *realizat* în limbă, apoi se stabileşte frecvenţa diferitelor posibilităţi realizate. Frecvenţa nu se stabileşte numai pe dicţionar, ci şi pe texte. Astfel, verbele *a da, a face, a zice* (ultimele trei impun flexiunea lor şi verbelor cu care formează o familie după identitatea radicalului: *desface, reduce* etc.) valorează, din punctul de vedere al frecvenţei, mai mult decît alte zece verbe laolaltă, dacă acestea din urmă apar rar în texte.

Tocmai acest mod de analiză nu-l înţelege I. Pătruţ (*Despre structura şi clasificarea verbelor romîneşti*, în CL VI, nr. 2, 1961, p. 423–428) atunci cînd îşi propune descrierea structurii morfologice a verbelor romîneşti. Datorită aceleiaşi neînţelegeri se prăbuşesc şi obiecţiile pe care d-sa (*art. cit.*, p. 428) le aduce analizei noastre (din SCL XI, nr. 2, 1960, p. 227–234) privind regularitatea flexiunii verbale după criteriul „invariabilităţii rădăcinii în cursul conjugării".

Aşadar, rezumînd, spunem că aceeaşi semnificaţie admite mai multe învelişuri sonore; acelaşi element material (înveliş sonor) se foloseşte pentru mai multe semnificaţii.

4.4. O dată stabilit inventarul de unităţi în cele două planuri, unităţile pot fi definite — după L. Hjelmslev — prin relaţiile pe care ele le contractează, adică prin raporturile lor sintagmatice posibile.

Mai întîi, în cele două planuri, se disting două categorii de elemente, definite prin funcţia de direcţie [1]: ,,la catégorie des exposants et celle des constituants'' [2]. În planul conţinutului prima categorie corespunde categoriei de morfeme, iar a doua categorie, categoriei de plereme.

Categoria morfemelor se caracterizează prin faptul că membrii ei pot contracta relaţii de determinare heterosintagmatică [3], pe cînd categoria constituanţilor nu contractează astfel de relaţii [4]. De exemplu, în *liberi mei* există o determinare heterosintagmatică între cazul, genul şi numărul unităţii *liberi* şi cazul, genul şi numărul unităţii *mei*.

4.5.1. Într-adevăr, dacă ţinem seamă de relaţiile contractate în lanţ între elemente aparţinînd la sintagme diferite, de exemplu, *casă curată*, atunci morfemele de gen, de număr şi de caz ale sintagmei *casă* cer obligatoriu aceleaşi morfeme atît pentru sintagma *curată*, cît şi pentru substituenţii acestei sintagme: *albă, înaltă* etc. De asemenea, în grupul considerat, *casă* poate fi substituit prin *fată, masă, vulpe, basma* etc., unităţi susceptibile de genul, numărul şi cazul sintagmei *curată* şi ale substituenţilor ei: *albă, înaltă* etc. Astfel, putem avea grupurile:

casă curată	casă înaltă
masă curată	masă înaltă.

Însă prezenţa unui anumit morfem în primul termen al grupului determină în mod unic prezenţa aceluiaşi morfem în al doilea termen al grupului şi reciproc. De exemplu, schimbarea numărului în sintagma *casă* din grupul heterosintagmatic *casă curată*, determină şi schimbarea numărului în sintagma *curată* din acelaşi grup: *case curate* şi reciproc [5].

Aşadar, generalizînd, putem spune că în limba romînă, în grupul heterosintagmatic *substantiv + adjectiv*, acelaşi gen, număr şi caz caracterizează atît substantivul cît şi adjectivul. Vorbind de coexistenţa acestor elemente în sintagme diferite, spunem că ele contractează relaţii de *determinare* (bilaterală) heterosintagmatică, în opoziţie cu bazele acestor caracteristici care, după cum am văzut în exemplul discutat, se pot *combina* diferit în grupul heterosintagmatic considerat. Deci, în limba romînă, genul, numărul, cazul sînt *morfeme*, pe cînd bazele pe care le caracterizează sînt *plereme* [6].

---

[1] sau ,,determinare heterosintagmatică''.

[2] L. Hjelmslev, *Essai d'une théorie des morphèmes* (1938) TCLC XII 1959, p. 155.

[3] Prin relaţii heterosintagmatice se înţeleg relaţii între cuvinte, cuvîntul fiind el însuşi o sintagmă (minimală) atunci cînd este alcătuit din mai multe elemente semnificative. *Determinarea* este o funcţie între o constantă şi o variabilă, iar *interdependenţa* o funcţie între două constante. *Combinaţia* (sau *constelaţia*) este o funcţie între două variabile. Vezi explicarea acestor trei tipuri de funcţii la L. Hjemslev, *op. cit.*, p. 153—154.

[4] *Ibid.*, p. 155.

[5] Fenomenul de concordanţă dintre morfemele adjectivului şi cele ale substantivului pe care-l determină, nu este comun tuturor limbilor. De exemplu, în engleză, adjectivul este invariabil, nu repetă morfemele substantivului pe care-l determină. De aceea, gramaticalitatea morfemelor de *număr* poate fi detectată numai în construcţii heterosintagmatice de tipul: *substantiv + verb*.

[6] În problema distincţiei dintre ,,lexical'' şi ,,gramatical'', pe baza aceluiaşi principiu, vezi Maria Manoliu, *Morphèmes lexicaux et grammaticaux*, în *Cahiers de linguistique théorique et appliquée* I, Bucureşti, 1962. O analiză funcţională a prepoziţiei a întreprins Laura Vasiliu, *Note pentru definiţia prepoziţiei*, în SCL, XI, nr. 3, 1960, p. 771—773.

4.5.2. Din consideraţiile lui L. Hjelmslev privind delimitarea gramaticalului de negramatical la nivelul plerematic, nu rezultă dacă el are în vedere existenţa a *cel puţin unui lanţ* în care morfemele intră în relaţii de determinare heterosintagmatică sau dacă morfemele trebuie să între *în orice context* în astfel de relaţii.

4.5.3. Formulînd altfel criteriul lui Hjelmslev de definire a elementelor gramaticale (morfemelor), precizăm : un element A este gramatical dacă există cel puţin un lanţ în care prezenţa într-o sintagmă a elementului A implică, într-o anumită sintagmă a lanţului diferită de prima, prezenţa unui element bine determinat, care poate fi, fie elementul A, fie un alt element B [1].

Aceste relaţii pot fi stabilite între :

1° Două morfeme *sintagmatic omogene* [2] (de exemplu, între morfemul de singular al substantivului şi morfemul de singular al adjectivului : *carte frumoasă*).

2° Două morfeme sintagmatic *semiomogene* [3], adică morfeme diferite aparţinînd aceleiaşi categorii (de exemplu, între imperativ şi subjonctiv într-o frază ca : *du-te să înveţi*).

3° Două morfeme *sintagmatice eterogene* [4], adică morfeme care aparţin la categorii diferite : prepoziţiile presupun anumite cazuri sau conjuncţiile presupun anumite moduri.

4.6. Metoda folosită de L. Hjelmslev pentru definirea morfemelor priveşte sintaxa, adică relaţiile care depăşesc limita unui cuvînt, numite de el relaţii heterosintagmatice. După părerea altor autori [5], morfemele se pot defini, însă, mai întîi prin relaţii homosintagmatice [6], apoi prin relaţii heterosintagmatice, deci pornind de la unităţi de întindere mai mică spre unităţi de întindere mai mare.

Metoda aleasă de L. Hjelmslev, de a distinge caracterul gramatical de cel negramatical la nivelul plerematic, pare foarte complicată. Pentru a se vedea caracterul obligatoriu al folosirii unei metode mai complicate, recurgînd la relaţiile heterosintagmatice, este necesar să se arate, mai întîi, insuficienţa folosirii exclusive a relaţiilor homosintagmatice în definirea valorilor gramaticale (morfemelor).

4.7. Din cele discutate, reiese că trebuie să înţelegem prin morfologie :

A. Studiul *funcţiei* morfemelor.

B. Studiul valorilor şi *semnificaţiei* morfemelor.

C. Studiul *formanţilor* sau al unităţilor fonologice prin care se exprimă morfemele.

4.8. O teorie a morfemului ca element relaţional în planul conţinutului este elaborată şi de lingvistul sovietic S. K. Şaumian [7]. După acest lingvist, în planul expresiei avem a face cu elemente pur relaţionale, fonemele, care se materializează într-o substanţă fizică, sunetele.

---

[1] De exemplu, în această formulare ar intra, ca situaţii particulare de definire a morfemelor, *acordul* şi *recţiunea*.

[2] Acest tip de relaţie este numit de K. Togeby (*op. cit.*, p. 143) „relation homo-élémentaire şi homo-catégorique".

[3] K. Togeby (*op. cit.*, p. 143) numeşte această relaţie, „relation hétero-élémentaire şi homo-catégorique".

[4] După acelaşi autor (*ibid.*, p. 143) acest tip de relaţie este numit „relation hétero-catégorique".

[5] Cf. K. Togeby, *op. cit.*, p. 146.

[6] Relaţii între elemente din interiorul unui singur cuvînt.

[7] *Problemele lingvistice ale ciberneticii şi lingvistica structurală. Probleme de filozofie*, Traducerea romînească a revistei sovietice «Вопросы философии» nr. 9, 1960, p. 141. (Cu acest prilej corectăm greşeala apărută în *Cahiers de linguistique théorique et appliquée* I, Bucureşti, 1962, p. 37, subsol 1 : în loc de Вопросы языкознания trebuie citit Вопросы философии) Vezi şi S. K. Şaumian, *О понятиях лингвистической системы и лингвистического знака. Краткие сообщения*; Институт славяноведения, Акад. Наук СССР, Moscova, 1961, p. 3—13.

în planul conţinutului, avem a face cu elemente gramaticale pur relaţionale, morfemele, care se materializează în substanţă semantică, în elemente semantice determinate, care servesc drept substrat morfemelor. Obiectul lingvisticii nu-l formează nici sunetele şi nici semnificaţiile, ci fonemele care se manifestă fizic în sunete şi morfemele care se manifestă semantic în semnificaţii. Sunetele şi semnificaţiile, adică substanţa, constituie nivelul empiric al limbii. Fonemele şi morfemele, adică forma, constituie nivelul constructelor [1].

5. MORFEMUL, MIJLOC DE EXPRIMARE A UNEI SEMNIFICAŢII (LEXICALE SAU GRAMATICALE)

5.1. Avînd la bază o altă concepţie asupra semnului lingvistic decît cea formulată de L. Hjelmslev, anume aceea că singurul plan al limbii care interesează pe lingvist este planul expresiei, L. Bloomfield şi, în general, reprezentanţii lingvisticii americane definesc morfemul ca „unitate semnificativă minimală" [2]. Întrucît limba nu este considerată nemijlocit decît printr-un singur plan — expresia — practic, structura limbii nu poate fi analizată decît prin intermediul expresiei. Un model de analiză în acest sens a dat Z. S. Harris [3]. El caracterizează diversele combinaţii de morfeme din limba engleză cu ajutorul unor ecuaţii care angajează substituiri unidirecţionale. Astfel, se descriu atît structura cuvintelor cît şi structura unor construcţii mai largi — combinaţii de cuvinte, propoziţii — prin substituţia şi poziţia morfemelor, fără referire directă la sens. În acest articol, Z. S. Harris aşază morfemul la baza analizei sintactice.

5.2. L. Bloomfield defineşte *morfemul* ca „formă semnificativă care nu poate fi analizată în forme semnificative mai mici" [4]. Sensul morfemului este numit *semem* [5].

Această definiţie a morfemului este reluată, sub diferite aspecte, de numeroşi reprezentanţi ai lingvisticii descriptive americane : "any form, whether free or bound, which cannot be divided into smaller meaningful parts" [6] ; "every sequence of phonemes which has meaning, and which is not composed of smaller sequences having meaning, is a morpheme" [7] etc.

Folosind formulările lui L. Hjelmslev, H. A. Gleason [8] consideră sensul lingvistic unitatea dintre conţinut (content) şi expresie (expression) iar "a morpheme is the smallest unit in

---

[1] *Краткие сообщения*, p. 11—13.

[2] În general, lingviştii americani dau o definiţie a morfemului analogă definiţiei morfemului în sensul lui Baudouin de Courtenay.

[3] *From morpheme to utterance* (*ibid.*).

[4] "a morpheme is a recurrent (meaningful) form which cannot in turn be analyzed into smaller recurrent (meaningful) forms" (L. Bloomfield, *A set of postulates for the science of language*. Language 2. 153—64—1926. (Readings in linguistics, p. 27). Aici „formă" = secvenţă de foneme.

[5] Ibid., p. 27 : "A minimum form is a morpheme ; its meaning a semene" L. Bloomfield consideră *sememul* nu o categorie lingvistică, ci o categorie extralingvistică. De aceea, morfemul trebuie descris numai din punctul de vedere al aspectului lui sonor. Totuşi trebuie subliniat că, deşi, în teorie, Bloomfield şi, în general, reprezentanţii descriptivismului american refuză analiza semantică a formelor lingvistice, în practică, ei apelează deseori la semnificaţiile exprimate în structura limbii.

[6] B. Bloch-G. Trager, *Outline of linguistic analysis*. Baltimore, 1942, p. 54.

[7] Zellig S. Harris, *Morpheme alternants in linguistic analysis* (ibid. 109).

Dwight L. Bolinger (*On defining the morpheme*. *Word* vol. 4, nr. 1, 1948, p. 21) introduce în definiţia morfemului criteriul combinării "a morpheme is a least element that can enter into new combinations".

[8] *An introduction to descriptive linguistics*, 1956, p. 54.

the expression system which can be correlated directly with any part of the content system" [1].

Aşadar, pentru cei mai mulţi lingvişti americani, morfemul are următoarele caracteristici : a) este o secvenţă de foneme [2] semnificativă şi b) are un caracter minimal. Trebuie însă subliniat că există şi morfeme suprasegmentale care diferenţiază semnificaţiile unei unităţi lingvistice. Aceste morfeme sînt : intonaţia, accentul, ordinea cuvintelor etc.

Clasificînd morfemele în segmentale şi suprasegmentale[3] descriptiviştii americani cuprind în sfera morfemului atît morfemele în sensul lui Baudouin de Courtenay cît şi morfemele în sensul lui J. Vendryes [4].

5.3. Principiile descrierii formalizate a morfologiei limbii, conform normelor lingvisticii descriptive americane, se referă, în general, la : a) segmentarea unui text în unităţi semnificative minimale (segmente morfematice) ; b) reducerea segmentelor morfematice (variantelor morfematice) la un număr minim de morfeme (invariante morfematice) ; c) distribuţia morfemelor şi definirea funcţiilor pe care ele le îndeplinesc.

Ideea desfacerii analizei morfematice în etape succesive a fost formulată precis, pentru prima dată, de Z. S. Harris [5]. El spune că fiecare expresie a limbii se împarte în secvenţe de foneme (sequence of phonemes) cu sens. Toate aceste unităţi semnificative care nu mai pot fi descompuse în alte secvenţe de foneme semnificative sînt numite alternante (morpheme alternants). În acest proces de segmentare se obţin şi alternante diferite din punct de vedere fonetic sau fonologic, care apar cu aceeaşi semnificaţie în ambianţe fonetice sau morfologice diferite. Asemenea alternante sînt reduse, apoi, la un singur morfem comun. Aceeaşi formulare o întîlnim mai tîrziu şi la Ch. F. Hockett [6]. Acest lingvist spune că un morfem poate avea mai multe forme fonetice. Orice segment morfematic este numit *morf* ; diferitele morfe care sînt forma sau reprezentările unuia şi aceluiaşi morfem sînt alomorfele acestuia [7].

Deci Ch. F. Hockett foloseşte pentru *alternante* termenul mai precis şi mai simplu de *morfe*. În plus, pentru morfele aceluiaşi morfem, foloseşte termenul de alomorfe.

Folosind metoda „substituţiei", Z. S. Harris [8] defineşte toate clasele de morfeme din limba engleză. Iată, de exemplu, cum defineşte el o temă substantivală sau adjectivală din limba engleză :

a) *Temă substantivală* = morfem care apare înaintea semnului de plural *-s* sau a alternantelor sale, după articolul *the* sau după un adjectiv : *hotel, butter, gain* etc.

---

[1] *An introduction to descriptive linguistics*, 1956, p. 54 ; vezi şi p. 67.

[2] Secvenţa de foneme nu este obligatoriu neîntreruptă. Pentru noţiunea de morfem discontinuu (întrerupt) vezi Z. S. Harris, *Discontinuous morphemes. Language.* 21. 121—7—1945 ; id. *Structural linguistics*, Chicago, 1951, p. 182. După unii lingvişti, caracteristica de „componentă a cuvîntului" nu este obligatorie în definirea morfemului. De exemplu, Z. S. Harris lărgeşte în aşa măsură noţiunea de morfem întrerupt, încît cuprinde, într-o singură secvenţă morfematică, elemente care intră în componenţa unor cuvinte diferite. Astfel, elementele : "*he...-s*", "*she...s*", care exprimă în limba engleză acordul în persoană şi număr, sînt considerate de autorul citat o singură secvenţă morfematică. (*Structural linguistics*, p. 165—167).

[3] Vezi, de exemplu, Z. S. Harris, *op. cit.*, p. 184 şi urm.

[4] Adică atît porţiunea A‿C cît şi porţiunea B‿C din schema de la p. 523.

[5] *Morpheme alternants in linguistic analysis* (*ibid*).

[6] *Two models of grammatical description. Word.* 10. 210—31—1954 (*Readings in linguistics*, p. 386—399).

[7] "A single shape of a morpheme is a *morph* ; the various morphs which are the shape or *representations* of one and the same morpheme are its *allomorphs*" (ibid., p. 389). Vezi şi Ch. F. Hockett, *Linguistic elements and their relations. Language*, 37, nr. 1, 1961.

[8] *From morpheme to utterance* (ibid).

b) *Temă adjectivală* = morfem care apare între articolul *the* și substantiv, dar niciodată nu apare înaintea semnului de plural -*s*[1] : *young, pretty* etc.

Așadar, morfemele sînt asociate unor clase de morfeme pe baza vecinătăților în care apar.

Prin metoda „substituției", folosită larg în lingvistica descriptivă americană, se determină ambianța în care un morfem sau un șir de morfeme poate apărea și, prin aceasta, se constată și „distribuția" acestui morfem sau șir de morfeme. De exemplu, dacă în enunțul *the child disappeared* [2], *child* este înlocuit de *man* iar înțelesul structural al enunțului rămîne același [3], înseamnă că *man* și *child* sînt unități care fac parte din aceeași clasă de substituție (substitution class). Posibilitatea de a înlocui pe *child* prin *man*, în exemplul considerat, este dată de faptul că *man* și *child* pot apărea succesiv după articolul *the* și înaintea verbului *disappeared*.

Și la descriptiviștii americani, paralelismul dintre analiza morfologică și cea fonologică este evident. În cercetarea morfologică se parcurg aceleași etape și se folosesc aceleași procedee ca și la analiza fonologică.

5.3.1. Să trecem acum la discutarea primului stadiu de analiză : segmentarea unui text în unități semnificative minimale.

Problema segmentării unui text este problema centrală a teoriei morfemului și, totuși, ea nu a primit încă o soluție complet formalizată.

De exemplu, J. Greenberg [4] consideră că regula principală de segmentare a cuvintelor în unități semnificative o formează comparația a patru combinații : AC : BC : AD : BD (*eating* : *walking* : *eats* : *walks*). Aceasta ar reveni la cunoașterea paradigmelor și a claselor de distribuție ale cuvintelor care au aceleași afixe cu o paradigmă considerată, prin folosirea unor lanțuri de opoziții gramaticale proporționale : *casă — gîrlă*
case — gîrle

Pe o altă cale de rezolvare a problemei segmentării, a mers Z. S. Harris [5], care, folosind criteriul distribuțional, a urmărit să înlocuiască criteriile semantice ale segmentării prin criterii formale care se referă la repartiția morfemelor în lanțul vorbirii. Pentru identificarea segmentelor morfematice se folosește un procedeu de aproximare, în mai multe etape, după cum urmează :

O secvență fonică dintr-un anumit context, poate fi divizată, numai dacă una din părțile ei se întîlnește fără altă parte în contextul considerat. De exemplu, un șir de foneme [ruwmər] în *That's our roomer*, poate conține mai mult decît un segment morfematic numai dacă există o parte a șirului considerat care poate să apară fără cealaltă parte a șirului, însă în aceeași vecinătate. Astfel, [ruwm] apare și în *that's our room* ; [ər] apare și în *that's our recorder*. Deci [ruwmər] conține cel puțin două segmente morfematice.

În general, dacă în vecinătatea — X poate să apară fiecare dintre combinațiile AB, AD, CD (unde A, B, C, D sînt porțiuni din fluxul vorbirii, identificabile din punct de vedere fonematic), atunci, indiferent de faptul dacă CB apare sau nu, A, B, C și D sînt segmente morfe-

---

[1] *From morpheme to utterance*, p. 145.

[2] Exemplul aparține lui Z. S. Harris (*ibid.*, 142).

[3] Evident, condiția este ca în orice frază care conține pe *child* acesta să poată fi înlocuit prin *man* și invers, astfel încît fraza să rămînă corect construită.

[4] *Essays in linguistics*, New York, 1957, p. 20—22 (cunoscută după referința din I. A. Arutinova, E. S. Kubreacova, *Проблемы морфологии в трудах американских дескриптивистов*. *Вопросы теории языка в современной зарубежной лингвистике* Moscova, 1961, p. 208)

O formalizare a analizei morfematice, pe baza tipurilor de opoziții, a întreprins S. Marcus, *Aspectul logic al opozițiilor lingvistice* II. *Studii și cercetări matematice*, nr. 4, 1962.

[5] *Structural linguistics*, p. 158—164.

matice în vecinătatea — X. Deosebirea dintre B şi D este dedusă din deosebirea dintre ABX şi ADX ; deosebirea dintre A şi C este dedusă din compararea lui ADX cu CDX.

Operaţia descrisă mai sus este necesară pentru segmentarea morfematică a unei uteranţe [1], deoarece este clar că un şir de foneme nu va fi descompus niciodată în mai multe morfeme dacă niciuna din părţile lui nu poate să apară, într-o anumită vecinătate, fără cealaltă parte ; cu alte cuvinte, dacă şirul de foneme nu se poate desface în părţi independente. Acest tip de independenţă este oarecum asemănător independenţei fonematice.

Cu tot caracterul ei necesar, condiţia de independenţă formulată mai sus nu este, însă, suficientă pentru a conferi unui şir de foneme calitatea de segment morfematic. Într-adevăr, dacă această condiţie ar fi suficientă, ar însemna ca partea comună a mai multor şiruri de foneme care apar în aceeaşi vecinătate (de exemplu [g] în *bag*, *rug*, *bug* din vecinătatea *Where's the* — ?) să fie considerată un segment morfematic independent, ceea ce, după cum rezultă din exemplul citat în paranteză, ar fi absurd.

Este deci necesar să se găsească al doilea criteriu, de triere a segmentelor independente, urmînd ca numai unora dintre ele să li se confere calitatea de segment morfematic. Al doilea criteriu formulat de Z. S. Harris este următorul : mai multe şiruri independente de foneme vor fi considerate segmente morfematice numai dacă ele contractează relaţii identice cu alte şiruri independente de foneme. Mai precis, fiind date mai multe şiruri independente A, B, C..., vom acorda acestora statutul de morfeme dacă, de exemplu, A, B şi C apar după morfemele D, E şi F, dar niciodată după G şi H (D, E şi F sînt singurele morfeme care apar în vecinătatea X —).

Pentru exemplificare se consideră mai multe şiruri terminate în [s] : (*books*, *myths*) în vecinătăţile : *My — are old*, *Take the —*. Se consideră acum aceleaşi şiruri, însă fără [s] : (book, myth) în vecinătăţile : *My — is old*, *Take the —*. [s] este independent atît de *book* cît şi de orice alt şir de foneme din uteranţa în care el apare. Aproape oricare şir care apare după *The —*, *The good —*, *The old —* etc., apare şi în vecinătatea *The -s*, *The good -s*, *The old -s* etc., în timp ce aceasta nu este valabil pentru şiruri ca *very*, care apar în *the — good*, *the — old* etc. Rezultă astfel că [s] sau [z] nu e doar un fonem comun mai multor şiruri, ci e un morfem, aşa cum formele libere [2] la care el se adaugă sînt de asemenea segmente morfematice. Însă statutul de morfem acordat lui [s] nu se extinde la [s] din *box*, chiar dacă găsim şi segmentul fără [s], de exemplu în *Bock*.

În rezumat, procedeul este deci următorul :

Fiind dat un şir independent A de foneme într-o anumită vecinătate, căutăm o trăsătură distribuţională corelată cu distribuţia respectivului şir de foneme ; de exemplu, cercetăm ce altă poziţie în uteranţă sau care altă vecinătate a unui alt şir independent de foneme caracterizează toate şirurile B, C, care pot înlocui pe A sau toate şirurile M, N care apar cu şirul A (precedîndu-l sau succedîndu-l). Dacă găsim o astfel de trăsătură distribuţională, atunci şirul A va fi considerat, în vecinătăţile respective, ca un segment morfematic. Faptul că un şir de foneme este considerat ca morfem într-o anumită vecinătate nu este incompatibil cu faptul că acelaşi şir să nu fie morfem într-o altă vecinătate. De exemplu, *er*, este un segment morfematic în

---

[1] *O uteranţă* (*an utterance*) "is any stretch of talk, by one person, before and after which there is silence on the part of the person". (Z. S. Harris, *op. cit.*, p. 14). Uteranţa, ca fragment al vorbirii încadrat de pauze, nu se confundă cu propoziţia sau fraza. O uteranţă conţine cel puţin un segment morfematic : *Yes. Now? Come! Book.* (*ibid.*, p. 158). O uteranţă constă, deci, fie dintr-un singur cuvînt, fie dintr-o propoziţie incompletă, fie dintr-o propoziţie, fie dintr-o frază etc. (*ibid.*, p. 14).

[2] Prin formă liberă se înţelege o formă care poate constitui ea singură o uteranţă.

governor, dar nu şi în *hammer* ; o vecinătate totală în care el este un segment morfematic este, de exemplu, *the — is no good*, însă nu şi *the — ing stopped*.

Din această prezentare reiese clar că principiile de segmentare formulate de Z. S. Harris se bazează pe compararea aspectului exterior, fonetic, al unor unități de expresie, pe stabilirea ambianței elementului desprins şi pe funcționarea în limbă a unor segmente analoge respectivului element. Semnificația intervine, în această procedură, indirect, prin analiza distribuțională [1].

Majoritatea raționamentelor formulate de cei care folosesc criteriul distribuțional în segmentarea unui text ar putea fi transpuse în termenii celor care folosesc în acelaşi scop regula proporției după un criteriu analogic şi invers [2].

5.4. O dată stabilit inventarul maxim de unități semnificative minimale, urmează stadiul de reducere a acestor unități la un număr minim de invariante. Reducerea variantelor morfematice (alternante sau morfe) la un număr minim de morfeme este absolut analogă felului în care diferitele ,,alofone" se reduc la un număr minim de foneme. Astfel, morfe diferite din punct de vedere fonetic sau fonologic pot fi reduse la un singur morfem dacă ele au acelaşi sens şi se găsesc în distribuție complementară [3]. În termeni glosematici, am spune că inventarul de morfeme invariante conține numărul minim de morfeme comutabile.

De exemplu, în limba engleză, pluralul substantivelor se formează cu ajutorul morfelor : *iz*/*z*/*s*. Fiecare dintre cele trei alternante morfematice de plural apare în ambianțe fonetice diferite :

glass : *glasses* [iz]
pen : *pens* [z]
book : *books* [s]

Cele trei morfe pot fi reduse la un singur morfem comun, deoarece satisfac condițiile : a) au aceeaşi semnificație şi b) se găsesc în distribuție complementară.

În limba engleză, morfemele /*iz*/*z*/*s*/ marchează la verbe şi persoana a treia a prezentului.

he misses [iz]
he runs [z]
he breaks [s]

Aceste morfe pot fi grupate într-un singur morfem comun, diferit de morfemul care grupează alomorfele pluralului substantivului, deoarece au o semnificație diferită de a acestora din urmă.

Alomorfele discutate sînt condiționate fonetic, însă există alomorfe condiționate morfologic. De exemplu în limba romînă, singularul substantivelor masculine are patru alomorfe de acest fel : Ø (pom), *u* (codru), *e* (cîine), *ă* (popă).

Din cele două condiții stabilite de Z. S. Harris pentru reducerea alternantelor morfematice la un număr minim de morfeme, numai prima (semnificația identică) este esențială, a doua (distribuția complementară) nu este totdeauna necesară, deoarece există morfe care pot fi reduse la un singur morfem, deşi nu sînt în distribuție complementară. Astfel, în limba romînă, acelaşi substantiv poate avea uneori, pentru plural, două variante libere : *chibrit-e*/*-uri*.

---

[1] În *From phoneme to morpheme. Language* 31. 190—222—1955, Z.S. Harris dă o descriere radical formalizată a segmentării în unități morfematice.

[2] Vezi în acest sens H. Frei, *Critères de délimitation. Word*. 10, nr. 2—3, 1954, p. 141.

[3] Z. S. Harris, *Morpheme alternants in linguistic analysis* (*ibid.*, p. 109—115) ; id., *From morpheme to utterance* (*ibid.*, p. 142).

Pentru a formula un criteriu mai cuprinzător de reducere a variantelor la invariante, deci un criteriu care să cuprindă şi reducerea variantelor libere [1] ale unui morfem, Ch. Hockett înlocuieşte condiţia de distribuţie complementară prin condiţia de distribuţie noncontrastivă [2].

5.5. Introducerea noţiunii de „alternante" (sau „morfe") în segmentarea unui text a condus la o definiţie mai abstractă a morfemului. Morfemul nu mai este un element, ci o clasă de elemente. De exemplu, Z. S. Harris defineşte morfemul „grup de unul sau mai multe alternante care au acelaşi sens şi distribuţie complementară"[3].

Evident, definiţia aceasta prezintă avantaj nu numai prin faptul că se ridică la un nivel mai ridicat de abstractizare [4] decît definiţia morfemului în sensul lui Baudouin de Courtenay, dar şi prin faptul că ea cuprinde şi criteriile de reducere a variantelor la invariante.

Definiţia morfemului ca „o clasă de elemente..." este reluată în lucrările ulterioare consacrate morfemului [5].

Faptul că diferitele *morfe* sînt reunite în clase de alomorfe ale unui număr minim de morfeme şi pe baza *semnificaţiei* pe care ele o exprimă, dovedeşte că interpretarea unităţilor din planul semantic se poate face numai ţinînd seamă de raportul de interdependenţă dintre cele două planuri.

6. CONCLUZII

6.1. Limba fiind o formă organizată între două substanţe, dintre care una este a sensului şi alta a expresiei, credem că o teorie a morfemului trebuie să fie o sinteză a tuturor concepţiilor pe care le-am discutat.

Considerăm ca efectuate, în ordinea introducerii lor, operaţiile : a) segmentarea unui text, b) reducerea variantelor la invariante şi, deci, stabilirea unui număr minim de unităţi comutabile în ambele planuri ale limbii, c) distingerea elementelor gramaticale de cele lexicale. Operaţia imediat următoare este clasificarea unităţilor în cele două planuri (semantic şi al expresiei).

---

[1] care, alteori, se găsesc în raport de exclusivitate. De exemplu în romîneşte, *-uri* nu poate apărea în locul lui- *e*, în scau*ne* şi, invers, *-e* nu poate apărea în locul lui *-uri* în *tablouri*. Aceleaşi morfeme se pot înlocui, însă, cel puţin o dată, în acelaşi context. De exemplu, substantivul neutru *nivel* admite două variante pentru exprimarea pluralului : *-e* sau *uri*. Pentru a lua în consideraţie atît poziţiile pe care două morfeme nu pot apărea unul în locul celuilalt, cît şi poziţiile pe care aceleaşi morfeme se pot înlocui, am denumit (la p. 526) acest tip de distribuţie, *distribuţie neidentică*.

[2] *Problems of morphemic analysis. Language*. 23. 321—43—1947 (*Ibid.* p. 233 : 241). Pentru criteriile de reducere a diferitelor alomorfe la un singur morfem comun, vezi şi Eugène A. Nida, *The identification of morphemes. Language*, 24. 414—41—1948 (*Readings in linguistics* p. 255—271.)

[3] Z. S. Harris, *Morpheme alternants* (*ibid.*), p. 169 : "a group of one or more alternants which have the same meaning and complementary distribution".

[4] Definiţia morfemului drept „clasă de elemente ..." este dată pe baza unui proces de analiză şi de sinteză prin care se unifică părţile întregului analizat, restabilind legăturile şi raporturile dintre părţile sale componente.

[5] De exemplu, la Floyd G. Lounsbury (*The method of descriptive morphology. Oneida Verb Morphology*, 1953 — *Readings in linguistics*, p. 382) morfemul este "a class of phonemically different minimal meaningful segments, or morphs, which are in complementary distribution and have the same meaning (or the same range of different meanings sharing a common feature)". B. Bloch (*Linguistic structure and Linguistic Analysis*, 1954— citat după Sol Saporta, *Morph, morpheme, archimorpheme, Word*. vol. 12, nr. 1, 1958, p. 14) consideră morfemul "a class of semantically similar and non-contrastive morphs".

În ceea ce privește clasificarea unităților minimale în cele două planuri ale limbii, un mod de organizare, care înglobează aspecte ale tuturor concepțiilor discutate, ar fi cel sugerat de următoarele definiții :

A. **Monem** [1] = un cuplu (*a*, *b*), *a* fiind un semnificat, iar *b* un semnificant indivizibil în semnificanți mai mici. De exemplu, dacă descompunem sintagma minimală *copiliță* (considerată în relațiile ei sintagmatice și paradigmatice) în elementele ei componente și cuprindem elementele semantice între [ ] [2], iar elementele ei de expresie între / / [3], atunci monemele (M_1, M_2 M_3) care o alcătuiesc sînt :

$$\begin{pmatrix}[\text{copil}]\\ \updownarrow \\ /\text{copil}/\end{pmatrix} + \begin{pmatrix}[-\text{iț}]\\ \updownarrow \\ /-\text{iț}/\end{pmatrix} + \begin{pmatrix}[-\text{ă}]\\ \updownarrow \\ /-\text{ă}/\end{pmatrix}$$

$$M_1 \quad + \quad M_2 \quad + \quad M_3$$

A_1. *Semantem* = termen genetic pentru componenta unui monem în planul semantic [4]. În același exemplu, [copil —], [— iț] = „diminutiv", [— ă] = „singular" sînt semanteme.

A_2. *Formant* = termen generic pentru componenta unui monem în planul expresiei. În același exemplu, /copil — /, /— iț/, /— ă/ sînt formanți. Deci :

$$\textbf{Monem} = \begin{matrix}\textit{semantem}\\ \updownarrow \\ \textit{formant}\end{matrix}$$

Corespunzător distincției dintre „lexical" și „gramatical", monemele se împart în lexeme și gramateme.

B. **Lexem** = un monem al cărui sens este lexical. De exemplu, în sintagma considerată mai sus,

$$M_1 = \begin{matrix}[\text{copil-}]\\ \updownarrow \\ /\text{copil-}/\end{matrix} \quad \text{este un lexem.}$$

B_1. *Plerem* = termen generic pentru semantemul unui lexem. De exemplu, în aceeași sintagmă, [copil-] este un plerem.

B_2. *Formant lexical* = termen generic pentru formantul unui lexem. De exemplu, în aceeași sintagmă, /copil-/ este un formant lexical. Deci :

$$\textbf{Lexem} = \begin{matrix}\textit{plerem}\\ \updownarrow \\ \textit{formant lexical}\end{matrix}$$

---

[1] Termenul este introdus de școala geneveză. Astfel, Henri Frei (*Critères de délimitation ibid.* 136) înțelege prin *monem* (monème) „un signe dont le signifiant est insécable, c'est-à-dire n'est pas divisible en signifiants [successifs] plus petits". Mai departe, el spune că : „Dans le syntagme *poirier* les éléments *poir* et *-ier* sont des monèmes" (Z. Phon. IV 1950, 162, nr. 4). Cf. E. Sollberger, *Note sur l'unité linguistique* (CFS XI, 1953, 45—46). „À cause de l'inclusion du signifié, cette notion ne se recouvre donc pas avec celle de *morpheme, morpheme alternant ou morph*" (din lingvistica descriptivă americană).

[2] De aici înainte, orice element cuprins între [ ] va fi considerat element semantic.

[3] De aici înainte, orice element cuprins între / / va fi considerat element de expresie. Prin semnul $\updownarrow$ notăm o relație de interdependență între elemente heteroplane.

[4] Aici, *semantemul* exprimă o noțiune diferită atît de noțiunea exprimată prin termenul *semantem*, folosit de J. Vendryes, cît și de noțiunea denumită de Sorin Stati tot *semantem* (*Analiza unităților de conținut, în Probleme de lingvistică generală*, București, vol. IV, 1962, p. 36). Pentru aceasta din urmă, adică pentru unitatea fundamentală a planului semantic, analogă fonemului, putem folosi termenul de *polisem*.

C. **Gramatem** = un monem al cărui sens este gramatical. De exemplu în sintagma:

$$\begin{array}{ccccc} \text{[copil-]} & & \text{[-iț]} & & \text{[-ă]} \\ \updownarrow & + & \updownarrow & + & \updownarrow \\ \text{/copil-/} & & \text{/-iț/} & & \text{/-ă/} \end{array}$$, monemul

$$\begin{array}{c} \text{[-ă]} = \text{„singular"} \\ \updownarrow \\ \text{/-ă/} \end{array}$$ este un gramatem. În sintagma:

$$\begin{array}{ccccc} \text{[copil-]} & & \text{[-iț]} & & \text{[-e]} \\ \updownarrow & + & \updownarrow & + & \updownarrow \\ \text{/copil-/} & & \text{/-iț/} & & \text{/-e/} \end{array}$$ monemul $$\begin{array}{c} \text{[-e]} = \text{„plural"} \\ \updownarrow \\ \text{/-e/} \end{array}$$ este un alt gramatem.

Tot așa, în sintagma:

$$\begin{array}{ccccc} \text{[cînt-]} & & \text{[-ă]} & & \text{[-m]} \\ \updownarrow & + & \updownarrow & + & \updownarrow \\ \text{/cînt-/} & & \text{/-ă/} & & \text{/-m/} \end{array}$$, monemele

$$\begin{array}{c} \text{[-ă]} = \text{„prezent" (indicativ)} \\ \updownarrow \\ \text{/-ă/} \end{array}, \quad \begin{array}{c} \text{[-m]} = \text{„pers. I" (pl.)} \\ \updownarrow \\ \text{/-m/} \end{array}$$ sînt alte gramateme.

C_1. *Morf* = termen generic pentru semantemul unui gramatem. De exemplu, în sintagmele considerate mai sus, [-ă] = „singular" [-e] = „plural", [-ă] = „prezent" (indicativ) și [-m] = „pers. I" (plural) sînt morfe diferite.

C_2. *Formant gramatical* = termen generic pentru formantul unui gramatem. De exemplu, în aceleași sintagme, /-ă/, /-e/, /-ă/ și /-m/ sînt formanți gramaticali. Deci:

$$\textbf{Gramatem} = \begin{array}{c} \textit{morf} \\ \updownarrow \\ \textit{formant gramatical} \end{array}$$

După cum se constată din discuția de pînă aici, monemul este un termen generic pentru lexem și gramatem:

$$\textbf{Monem} = \begin{array}{c} \textit{semantem} \\ \updownarrow \\ \textit{formant} \end{array} \left\{ \begin{array}{l} \textbf{lexem} = \begin{array}{c} \textit{plerem} \\ \updownarrow \\ \textit{formant lexical} \end{array} \\ \textbf{gramatem} = \begin{array}{c} \textit{morf} \\ \updownarrow \\ \textit{formant gramatical} \end{array} \end{array} \right.$$

Corespunzător gradului de abstractizare (de generalizare) la care sînt considerate, lexemele și gramatemele se pot clasifica astfel:

D. **Lexem general** = o clasă de lexeme care nu sînt în raport de comutare (realizează aceleași trăsături distinctive).

E. **Lexem particular (sau alolexem)** = orice lexem considerat ca membru al unei asemenea clase (sau ca manifestare concretă a unui lexem general). Deci orice lexem particular (asociat unei clase) are proprietăți specifice, însă trăsături distinctive comune cu toată seria de lexeme care aparțin aceleiași clase.

După nivelul de abstractizare (de generalizare) a lexemului, variantele lui se află la grade diferite de dependență.

Cu cît lexemul este mai general cu atît este mai mică dependența variantelor sale.

De exemplu, lexemul individual *apăs* = $\begin{array}{c} \text{[apăs]} = \text{„a împinge cu putere"} \\ \updownarrow \\ \text{/apăs/} \end{array}$ (din con-

textul **apăs** *pe buton*) şi lexemul individual *apăs* = $\begin{matrix}[\text{apăs}]\\ \updownarrow \\ /\text{apăs}/\end{matrix}$ „a împinge cu putere (cu degetul)" (din contextul **apăs** *pe cocoş căci puşca e încărcată*) sînt două lexeme individuale care aparţin aceluiaşi lexem. Apoi, lexemul individual

apăs-[1] = $\begin{matrix}[\text{apăs-}]\\ \updownarrow \\ /\text{apăs-}/\end{matrix}$ = „a împinge cu putere (cu degetul)"

şi lexemul individual *apăs-*[2] = $\begin{matrix}[\text{apăs-}]\\ \updownarrow \\ /\text{apăs-}/\end{matrix}$ = „a împinge cu putere (cu degetul)"

sînt două lexeme individuale care aparţin aceluiaşi lexem.

Ducînd analiza mai departe, spunem că lexemul

apăs- = $\begin{matrix}[\text{apăs-}]\\ \updownarrow \\ /\text{apăs-}/\end{matrix}$ din contextele : **apăs** *pe buton* (*pe cocoş*...)

apăsăm pe buton (pe cocoş...) şi lexemul *apeş-* = $\begin{matrix}[\text{apeş-}]\\ \updownarrow \\ /\text{apeş-}/\end{matrix}$ din contextele : **apeşi** *pe buton* (*pe cocoş*...) aparţin aceluiaşi lexem general.

La un nivel mai înalt de generalitate, spunem că lexemul *apăs- /apeş- / apas-/* „a se lăsa cu greutatea sa asupra unui lucru", lexemul *apăs- /apeş- / apas- /* „a împinge cu putere (cu degetul, cu mîna etc.), în sau pe ceva" şi lexemul *apăs- / apeş- /apas-/* „a pronunţa apăsat, răspicat"[3] aparţin aceluiaşi lexem general *apăs- /apeş- /apas-/* cu sensul distinctiv invariant de „a face ceva cu greutate" care se manifestă succesiv în sensurile concrete indicate.

E_1. *Alosem*[4] = termen generic pentru pleremul unui lexem particular.

E_2. *Aloform lexical* = termen generic pentru formantul lexical al unui lexem particular. Deci :

Lexem particular = $\begin{matrix}\textit{alosem}\\ \updownarrow \\ \textit{aloform lexical}\end{matrix}$

D_1 *Semem* = Termen generic pentru pleremul unui lexem general, adică pentru o clasă de aloseme care nu sînt în raport de comutare (prin înlocuirea unui alosem prin altul nu se produc modificări în planul expresiei).

Sememul este un element relaţional, o formă a conţinutului semantic la nivelul lexical al limbii, pe cînd alosemele sînt elemente de conţinut semantic (sau substanţă semantică) în care se manifestă sememele. De exemplu, clasa de elemente semantice în care se manifestă sememul lexemului general *apăs- /apeş- /apas-/* „a face ceva cu greutate" o reprezintă alose-

[1] Din contextul **apăsăm** *pe buton*.

[2] Din contextul **apăs** *pe buton*.

[3] (**apăsă** *pe acest din urmă cuvînt*).

[4] Accepţiunea pe care o dăm termenului de *alosem* este parţial identică cu accepţiunea aceluiaşi termen folosit de Sorin Stati (*op. cit.*, p. 39). Aici, ca şi în articolul citat, *alosemele* sînt variante de formă a conţinutului. Însă, în timp ce în această lucrare *alosem* este folosit numai pentru variantele de formă a conţinutului la nivelul lexical al limbii, S. Stati foloseşte acelaşi termen şi pentru variantele de formă a conţinutului la nivelul gramatical al limbii, pe care noi le numim *alomorfe*.

mele : „a se lăsa cu greutatea sa asupra unui lucru", „a împinge cu putere (cu degetul, cu mîna) în sau pe ceva", „a pronunța apăsat, răspicat".

D₂. *Formem lexical* = termen generic pentru formantul unui lexem general. De exemplu, în planul expresiei, grupul de forme */apăs-/*, */apeș-/* */apas-/* este un formem lexical al lexemului general *apăs-* */apeș-/* *apas-/*. Deci :

semem
Lexem general = ↕
formem lexical

F. **Gramatem general** = o clasă de gramateme care nu sînt în raport de comutare (realizează aceleași trăsături distinctive).

G. **Gramatem particular (sau alogramatem)** = orice gramatem considerat ca membru al unei asemenea clase (sau ca manifestare concretă a unui gramatem general). Deci orice gramatem particular (asociat unei clase) are proprietăți specifice, însă și trăsături distinctive comune cu toată seria de gramateme care aparțin aceleiași clase.

După nivelul de abstractizare (de generalizare) a gramatemului, variantele lui se află la grade diferite de dependență.

De exemplu, dependența cea mai strînsă dintre două elemente ale clasei poate fi stabilită între două gramateme individuale (alcătuite dintr-un același sunet aparținînd aceluiași fonem sau din același grup de foneme cu același rang) care au sensuri identice și aparțin aceleiași sintagme minimale. Astfel, contextele *a vînat* **lei** *fioroși* și *a văzut* **lei** *fioroși* sînt două contexte individuale ale sintagmei minimale *lei*. În sintagma minimală *lei* din primul context,

[–i̯] = „plural"
gramatemul individual – i̯ = ↕ este identic cu gramatemul individual
/–i̯/

[–i̯] = „plural".
– i̯ = ↕
/–i̯/ din sintagma minimală *lei*, aparținînd celui de al doilea context individual.

Mai departe, se pot identifica două elemente ale clasei (alcătuite dintr-un același sunet aparținînd aceluiași fonem sau din același grup de foneme cu același rang) care au sensuri identice însă aparțin la sintagme minimale diferite. De exemplu, gramatemul :

[-i̯] = „plural"
– i̯ = ↕
/-i̯/ din exemplele discutate și

[-i̯] = „plural"
gramatemul -i̯ = ↕
/-i̯/ din sintagmele *boi*, *scatii*. . . aparțin aceluiași gramatem –*i* „plural" (pentru substantivele masculine).

Ducînd analiza și mai departe, putem identifica două elemente ale clasei care îndeplinesc următoarele condiții : a) sînt alcătuite din sunete diferite aparținînd aceluiași fonem ; b) au sensuri identice ; c) se găsesc în distribuție complementară. De exemplu gramatemele :

[-i] = „plural" [-i̯] = „plural" [-i̥] = „plural"
– i = ↕ – i̯ = ↕ – i̥ = ↕
/-i/ /-i̯/ /-i̥/

(din *codri*, *lei*, *pomi*) sînt reductibile la același gramatem comun -i „plural" (pentru substantivele masculine).

În sfîrşit, la un nivel şi mai ridicat de generalitate, putem reduce la un gramatem comun două elemente ale clasei care îndeplinesc condiţiile : a) sînt alcătuite din foneme sau grupuri de foneme diferite ; b) au sensuri identice şi c) se găsesc în distribuţie neidentică. De exemplu gramatemele :

	[-ă] = ,,singular"		[-e] = ,,singular"		[-θ] = ,,singular"
-ă =	↕	-e =	↕	-θ =	↕
	/-ă/		/-e/		/-θ/

(din *casă, lume, basma*) sînt reductibile la acelaşi gramatem comun (clasa acestor elemente) cu sensul de ,,singular" (pentru substantivele feminine) [1].

Deci în stabilirea lexemului sau gramatemului general, se recurge la criterii de ordin semantic şi la cele de ordin distribuţional.

G_1. *Alomorf* = termen generic pentru morful unui gramatem particular.

G_2. *Aloform gramatical* = termen generic pentru formantul gramatical al unui gramatem particular [2]. Deci :

Gramatem particular = *alomorf* ↕ *aloform gramatical*

F_1. *Morfem* = termen generic pentru morful unui gramatem general, adică pentru o clasă de alomorfe care nu sînt în raport de comutare (prin înlocuirea unui alomorf prin altul nu se produc modificări în planul expresiei, atîta vreme cît nu se schimbă elementul lor semantic distinctiv comun). Morfemul este un element relaţional, o formă a conţinutului semantic la nivelul gramatical al limbii, pe cînd alomorfele sînt elemente de conţinut semantic (sau substanţă semantică) în care se manifestă morfemele. De exemplu, clasa de elemente semantice în care se manifestă morfemul ,,genitiv" o reprezintă alomorfele : ,,genitivul apartenenţei", ,,genitivul autorului", ,,genitivul subiectiv", ,,genitivul obiectiv", ,,genitivul termenului calificat" etc., care sînt exprimate prin aceiaşi formanţi şi care au un element semantic distinctiv comun : *selectare prin posesie* [3].

F_2. *Formem gramatical* = termen generic pentru formantul gramatical al gramatemului general. De exemplu, în planul expresiei, grupul de forme : /-ă/, /-e/, /-θ/ (din *casă, vulpe, basma, stea*) este formemul gramatemului general de ,,singular" (pentru substantivele feminine). Deci :

Gramatem general = *morfem* ↕ *formem gramatical*

---

[1] Situaţiile în care se poate manifesta un gramatem general (sau un lexem general) pot fi mai numeroase. Stabilirea lor depinde de gradul de abstractizare al gramatemului (sau al lexemului) considerat. De exemplu, la un nivel mai ridicat de generalitate, dacă genul feminin al substantivelor nu ar fi determinat, numărul de elemente care ar intra în clasa gramatemului de ,,singular" al substantivelor romîneşti s-ar mări (cu gramatemele de ,,singular" ale substantivelor masculine şi neutre).

[2] După cum s-ar putea observa din analiza monemelor sintagmei ,,casei", un formant gramatical, spre deosebire de un formant lexical poate exprima o combinaţie de morfe. Orice combinaţie de morfe, exprimată prin acelaşi semnificant indivizibil în semnificanţi mai mici, o putem numi *polimorf*, în opoziţie cu *morf*.

[3] Pentru metoda analizei biplane şi monoplane a alomorfelor cazuale în limba romînă, la diferite grade de abstractizare, vezi Paula Diaconescu, *Le système casuel du roumain*, în *Cahiers de linguistique théorique et appliquée*, I, 1962 ; id., *Schiţă de studiere semantică a cazurilor*. SCL, nr. 2, 1962.

Prin urmare, atît lexemul general cît şi gramatemul general însumează segmente minimale cu semnificaţie, reprezentate prin mai multe variante, interpretate, însă, ca o singură unitate semnificativă distinctivă.

În urma celor discutate, putem da următoarea schemă pentru clasificarea monemelor :

Monem = *semantem* ↕ *formant*
- **lexem** = *plerem* ↕ *formant lexical*
  - **particular** = *alosem* ↕ *aloform lexical*
  - **general** = *semem* ↕ *formem lexical*
- **gramatem** = *morf* ↕ *formant gramatical*
  - **particular** = *alomorf* ↕ *aloform gramatical*
  - **general** = *morfem* ↕ *formem gramatical*

6.2. După această organizare a elementelor din cele două planuri ale limbii (sens şi expresie) la nivelul monemelor, trebuie să căutăm şi într-un plan şi în celălalt, gruparea acestor elemente în unităţi de rang superior, care să poată fi considerate analogul fonemelor [1]. Descrierea acestora din urmă se poate face numai la nivelul sintagmelor minimale, adică la nivelul cuvîntului [2]. Cuvîntul, ca şi monemul, are caracter ,,biplan", deoarece el este constituit dintr-un monem sau o succesiune de moneme. La nivelul cuvîntului, unitatea analogă fonemului adică cu structură sintagmatică, a fost stabilită de Sorin Stati (*op. cit.*, p. 32—41), numai în planul semantic [3]. După autorul citat, principiile constitutive ale unei asemenea unităţi sînt, ca şi pentru fonem, combinarea şi selectarea [4].

În acelaşi articol nu se degajează, însă, la nivelul cuvîntului, şi unitatea fundamentală din planul expresiei analogă fonemului. Folosind metoda propusă în analiza analogului fonemului în planul semantic, la nivelul cuvîntului, urmează să examinăm posibilitatea degajării şi în planul expresiei, a analogului fonemului la nivelul cuvîntului. Astfel pentru stabilirea unor unităţi de rang superior formanţilor, trebuie să analizăm nu succesiunile de foneme ci succesiunile de formanţi care exprimă ,,trăsăturile distinctive" din planul semantic sau, în terminologia noastră, semantemele (sememe şi morfeme) a căror combinaţie alcătuieşte ,,latura ideală" a oricărui cuvînt, la oricare din formele sale. Astfel la nivelul cuvîntului, unitatea fundamentală în planul expresiei poate fi definită ca ,,latură materială" a oricărui cuvînt, la oricare din for-

---

[1] Cf. S. Stati, *Analiza unităţilor de conţinut* (*ibid.*).

[2] O combinaţie de morfeme sau un polimorf (de exemplu, combinaţia dintre gen, număr, caz) nu este suficientă, nu are o existenţă de sine stătătoare. Această combinaţie trebuie neapărat asociată unui sens lexical (de pildă, combinaţia de morfeme considerată trebuie asociată unui sens lexical al substantivului, adjectivului sau al pronumelui) şi, deci, nu poate constitui un analog al fonemului, care este o combinaţie suficientă de trăsături distinctive.

[3] S. Stati (*op. cit.*, p. 36) numeşte această unitate analogă fonemului, *semantem*. Deoarece în lucrarea de faţă termenul semantem are altă accepţie, am folosit în loc termenul *polisem*, care ni se pare adecvat pentru noţiunea ,,combinaţie de mai multe semanteme".

[4] S. Stati, *op. cit.*, p. 36. Aceleaşi principii sînt valabile şi pentru combinaţia de morfeme. Vezi Paula Diaconescu, *Un mod de descriere a flexiunii nominale, cu aplicaţie la limba romînă contemporană*, în SCL, XII (1961), nr. 2, p. 169—170.

mele sale sau, mai precis, ca „o combinație de formanți ai cuvîntului, la oricare din formele sale" [1]. De exemplu, în forma „vulpe", polisemul şi poliformul au următoarea structură sintagmatică.

A. „O specie de animal" (sens lexical) + „feminin" + „singular" + „nominativ" + „nedeterminant" (= *polisem*).

B. „vulp" + „e" + „θ" (= *poliform*).

6.3. Pentru a stabili dacă şi componentele monemului sînt analoge fonemului, în sensul că sînt alcătuite dintr-o combinație de „trăsături distinctive" se impune o analiză mai fină, şi, deci, mai dificilă a trăsăturilor acestor elemente primare ale limbii. Cel puțin pentru unele componente ale monemului, de exemplu pentru morfemele de „caz", s-a stabilit structura lor sintagmatică adică „suma trăsăturilor lor distinctive" [2]. Rămîne ca această problemă să fie reluată şi adîncită pentru a constata dacă este posibil să se identifice unități sintagmatice inferioare polisemelor.

ПО ПОВОДУ НЕКОТОРЫХ РАБОТ О МОРФЕМАХ

РЕЗЮМЕ

В лингвистике термин морфема употребляется в различных значениях. Автор сравнивает различные теории о морфеме с целью установить, какие *понятия* обозначены этим термином и каково значение их введения в лингвистический анализ какого-либо текста.

В работе дается критический разбор различных значений, приписываемых термину морфема, причем особое внимание уделяется соотношению между ними:

1. Морфема — родовой термин для корней и аффиксов.

Рассматриваются определения, данные этому термину И. А. Бодуэном-де-Куртенэ, Пражским лингвистическим кружком и Грамматикой русского языка, изданной Академией Наук СССР, Москва, 1952.

2. Морфема как средство выражения грамматического значения.

Рассматриваются определения, данные этому термину Ж. Вандриесом и Г. Гугенхеймом.

3. Морфема — родовой термин для аффиксов и окончаний.

Рассматриваются определения, данные этому термину Р. А. Будаговым и Грамматикой румынского языка, изданной Академией РНР, Бухарест, 1954.

4. Морфема как семантическая форма.

Рассматриваются определения, данные этому термину Л. Ельсмлевом и С. К. Шаумяном.

---

[1] Această unitate poate fi numită *poliform*.

[2] Vezi R. Jakobson, *Beitrag zur allgemeinen Kasuslehre. Gesamtbedeutungen der russischen Kasus*, în *Travaux du Cercle linguistique de Prague*, 6, 1936 ; S. K. Şaumian, *Лингвистические проблемы кибернетики и структурная лингвистика*, în „Вопросы философии", № 9, 1960.

5. Морфема как средство выражения какого-либо значения (лексического или грамматического).

Рассматриваются определения, данные этому термину Л. Блюмфельдом, Б. Блохом — Г. Трагером, Зеллигом С. Хариссом, Г. Ф. Хокеттом, Дунайтом Л. Болингером, Х. А. Глисоном, Еудженом А. Нида и Ллойдом Г. Лаунсберри.

Анализируя различные концепции, касающиеся морфемы, автор выделяет ряд моментов, в некоторых случаях внося свои уточнения, изменения или дополнения: принципы, относящиеся к сегментации какого-либо текста на обозначаемые или обозначающие монолитные элементы по методу гетеропланового анализа (как например на стр. 525); критерии сокращения вариантов до минимума инвариантных элементов по методу семантического и дистрибуционного анализа (как например на стр. 526); критерии различения грамматических элементов по методу анализа гетеросинтагматических отношений (как например на стр. 528) и т.д.

В заключение автор статьи делает некоторые общие замечания относительно организации первичных элементов на лексическом и грамматическом уровне языка как в семантическом плане, так и в плане выражения (стр. 534—540). Подчеркивается, что существенным является не открытие одной какой-нибудь первичной единицы на лексическом или грамматическом уровне языка, а описание системы первичных элементов в целом, для того, чтобы определить место каждого элемента в системе (см. схему на стр. 541).

Единицей с «биплановым» характером, лежащей в основе описания первичных элементов обоих планов языка, является **монема** («пара $\{a, b\}$), в которой a является обозначаемым, а b обозначающим элементом, неразложимым на более мелкие обозначения»). Составными частями монемы являются *семантема* («родовой термин для составной части монемы в семантическом плане») и *формант* («родовой термин для составной части монемы в плане выражения»).

В соответствии с различием между «лексический» и «грамматический» монемы делятся на **лексемы** («монемы в лексическом значении») и **грамматемы** («монемы с грамматическим значением»). Составными частями лексемы являются *плерема* («семантема какой-либо лексемы») и *лексический формант* («родовой термин для форманта какой-либо лексемы»). Составными частями грамматемы являются *морфа* («родовой термин для семантемы какой-либо грамматемы») и *грамматический формант* («родовой термин для форманта какой-либо грамматемы»).

Отсюда следует, что монема является родовым термином для лексемы и грамматемы.

Лексема (общая) является одним из классов **алолексем** («вариаций лексемы»), которые не коммутируются.

Составными частями лексемы (общей) являются: *семема* («родовой термин для плеремы какой-либо общей лексемы», то есть для класса *алосем* — «вариаций плеремы», — которые не коммутируются) и *лексический формант* («родовой термин для форманта какой-либо общей лексемы, то есть для класса *алоформ* — «вариаций, формант», — которые не коммутируются).

Грамматема (общая) является классом **алограмматем** («вариации грамматемы»), которые не коммутируются.

Составными частями грамматемы (общей) являются: *морфема* («родовой термин для формы какой-либо общей грамматемы», то есть для одного класса *аломорф* — «вариаций морфы», — которые не коммутируются) и *грамматическая формема* («родовой

термен для форманта какой-либо общей грамматемы», то есть для класса *алоформ* — «вариаций форманта», — которые не коммутируются).

Согласно этой организации первичных элементов обоих планов языка (значение и выражение) на уровне монем происходит и в одном и в другом плане объединение этих элементов в единицы высшего типа, на уровне слов (стр. 540—541).

EN MARGE DE QUELQUES OUVRAGES SUR LE MORPHÈME

RÉSUMÉ

Le terme *morphème* a en linguistique plusieurs acceptions. L'auteur confronte entre elles différentes théories sur le morphème afin de préciser les *notions* comprises sous ce terme et de déterminer leur importance pour l'analyse linguistique d'un texte.

L'article fait une présentation critique des différentes acceptions attribuées au terme *morphème* en insistant sur leur rapport mutuel :

1. Le morphème, terme générique pour racine et affixe.

Analyse et discussion des définitions données par I. A. Baudouin de Courtenay, le Cercle linguistique de Prague et la Grammaire de la langue russe éditée par l'Académie de l'U.R.S.S., Moscou, 1952.

2. Le morphème, moyen d'expression d'une signification grammaticale.

Analyse et discussion des définitions données par J. Vendryes et G. Gougenheim.

3. Le morphème, terme générique pour affixe et désinence.

Analyse et discussion des définitions données par R. A. Budagov et la Grammaire de la langue roumaine éditée par l'Académie de la R.P.R., Bucarest, 1954.

4. Le morphème, forme sémantique.

Analyse et discussion des définitions données par L. Hjelmslev et S. K. Shaumjan.

5. Le morphème, moyen d'expression d'une signification (lexicale ou grammaticale).

Analyse et discussion des définitions données par L. Bloomfield, B. Bloch et G. Trager, Zellig S. Harris, Ch. F. Hockett, Dwight L. Bolinger, H. A. Gleason, Eugène A. Nida, Lloyd G. Lounsbury.

Dans ses considérations sur les différentes conceptions du morphème, l'auteur met en saillie et précise,—les modifiant et complétant le cas échéant—un certain nombre de principes et de critères : principes relatifs à la segmentation d'un texte en éléments signifiés et signifiants monolithes, selon la méthode d'analyse hétéroplane (ex. p. 525) ; critères de réduction des variantes à un nombre minime d'éléments invariables selon la méthode d'analyse sémantique et distributive (ex. p. 526) ; critères de distinction entre éléments grammaticaux et éléments lexicaux, selon la méthode d'analyse des relations hétérosyntagmatiques (ex. p. 528), etc.

En conclusion l'auteur formule quelques observations d'ordre général touchant l'organisation des éléments primaires au niveau lexical et grammatical de la langue, tant sur le plan sémantique que sur celui de l'expression (p. 534—540). Il souligne que l'essentiel est non pas l'identification d'une seule unité primaire à chaque niveau de la langue, mais la description du système d'éléments primaires dans son ensemble en vue de déterminer la place de chaque élément dans le système (v. le schéma p. 540).

L'unité à caractère « biplan » laquelle constitue la base de la description des éléments primaires appartenant aux deux plans de la langue est le *monème* (« un couple $\{a, b\}$ où a est un signifiant et b un signifié indécomposable en signifiants plus restreints »). Les composants du monème sont le *sémantème* (« terme générique pour les composants du monème sur le plan sémantique ») et le *formant* (« terme générique pour les composants d'un monème sur le plan de l'expression »).

Répondant à la distinction entre « lexical » et « grammatical », les monèmes se répartissent en *lexèmes* (« monèmes ayant un sens lexical ») et *grammatèmes* (« monèmes ayant un sens grammatical »). Les composants du lexème sont le *plérème* (« semantème d'un lexème ») et le *formant lexical* (« terme générique pour le formant d'un lexème »). Les composants du grammatème sont le *morphe* (« terme générique pour le sémantème d'un grammatème ») et le *formant grammatical* (« terme générique pour le formant d'un grammatème »).

En conséquence, le monème est un terme générique pour le lexème et le grammatème.

Le lexème (géneral) est une classe d'**allolexèmes** (« variations du lexème ») n'étant pas entre eux dans un rapport de commutation.

Les composants du lexème (général) sont le *sémème* (« terme générique pour le plérème d'un lexème général, c'est-à-dire d'une classe d'*allosèmes* — « variations du plérème » — n'étant pas entre eux dans un rapport de commutation ») et le *formème lexical* (« terme générique pour le formant d'un lexème général, c'est-à-dire pour une classe d'*alloformes* — « variations du formant » — n'étant pas entre eux dans un rapport de commutation »).

Le grammatème (général) est une classe d'**allogrammatèmes** (« variations du grammatème ») qui ne sont pas entre eux dans un rapport de commutation.

Les composants du grammatème (général) sont le *morphème* (« terme générique pour le morphe d'un grammatème général, c'est-à-dire pour une classe d'*allomorphes* — « variations du morph » — n'étant pas entre eux dans un rapport de commutation ») et le *formème grammatical* (« terme générique pour le formant d'un grammatème général, c'est-à-dire pour une classe d'*alloformes* — « variations du formant » — n'étant pas entre eux dans un rapport de commutation »).

Après cette organisation des éléments primaires appartenant aux deux plans de la langue (sens et expression) au niveau des monèmes, l'auteur procède sur chaque plan au groupement de ces éléments en unités d'un rang supérieur, au niveau des mots (p. 540—541).

DESPRE *u* FINAL ÎN LIMBA NOASTRĂ VECHE

DE

ACAD. AL. ROSETTI

Diomid Strungaru reia problema prezenței lui *-u* final în limba noastră veche [1]. El susține existența lui *-u* în pronunțarea reală, fără a aduce însă argumente valabile în sprijinul afirmației sale.

Din discuțiile amănunțite care au avut loc în ultimul timp asupra acestei chestiuni, a reieșit că problema este de natură grafemică.

Sînt motive serioase pentru a adopta astăzi o explicație de această natură în problema care ne preocupă. Cititorul se poate referi la articolele acad. E. Petrovici [2] și la ale autorului acestor rînduri [3], publicate anterior, privitoare la acest criteriu de explicație. Reținem pentru argumentația de astăzi un singur exemplu, desprins din expunerile noastre amintite, care ni se pare deosebit de caracteristic : faptul că în zilele noastre, în scrisorile unor semiculți, *u* final e notat ca și în textele noastre vechi, deși *u* nu există în pronunțarea celor care au scris textul.

Astfel, într-o scrisoare din Cupșeni (Someș), din 15 noiembrie 1939, relevăm exemplele următoare : „sînt *sănătosu*..., care sănătate *dorescu* și ție... ie *bunu* dumnezeu... la toți le *poftescu*,... cu un *cuvîntu* la toți... eu o *ducu* bine, *totu* servici .. pe care l-am *avutu ilu amu*” etc.[4].

Analogia cu faptele asemănătoare din secolul al XVI-lea este desăvîrșită, iar explicația de natură grafemică a scrierii cu *-u* este comună pentru cele două categorii de texte.

★

D. Strungaru crede că aduce o contribuție proprie la rezolvarea problemei prin introducerea unui criteriu nou de explicație, bazat pe felul cum e notată finala de cuvînt în grafia chirilică a documentelor noastre vechi. După ce, într-o lucrare publicată anterior [5], a adunat

---

[1] *Contribuții la interpretarea grafiei chirilice. III. Problema „dispariției” lui* u *final în limba romînă*, în „Limba romînă”, XI (1962), nr. 5, p. 582—594.

[2] *Forme absolute și forme conjuncte (în sandhi) ale cuvintelor în grafia obișnuită și în transcrierea fonetică*, în *Fonetică și dialectologie*, III, 1961, p. 57—61.

[3] *Silabisirea ca mijloc de interpretare a notării prin scris a fonemelor*, în SCL, XII (1961), p. 467—470.

[4] Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 468, n. 3.

[5] *Contribuții la interpretarea grafiei chirilice. I. Criteriile suprascrierii literelor*, în „Limba romînă”, X (1961), nr. 5, p. 474—487.

un număr de cazuri de grafii cu litere aruncate deasupra rîndului şi le-a clasificat, el trece la aplicarea acestor reguli în cazul concret al prezenţei lui *-u* final în textele din secolul al XVI-lea.

De fapt, aceste reguli, puse în aplicare, se dovedesc inoperante pentru deducţii de ordin fonetic, întrucît sînt reguli de scriere, care nu izvorăsc din necesităţi fonetice, după cum vom vedea numaidecît.

Astfel, după Strungaru, prezenţa lui *-u* la sfîrşitul cuvîntului e notată *u*, cînd finala cuvîntului cuprinde două consoane (de ex. *dreptu, largu, trăgîndu*) ; cînd cuvîntul se termină în consoană simplă (*datŭ*), se notează şi se pronunţă un *-ŭ* ; în fine, cînd consoana sau cele două consoane sînt scrise deasupra rîndului, *u* nu e notat (*cum, scriind*), dar el se pronunţa [1].

Autorul nu vede că ultima „regulă" ruinează întreaga explicaţie, deoarece nu înţelegem prin ce proces de judecată am putea deduce existenţa lui *-u* din nenotarea lui ! De altfel, examinarea materialului prezentat de autor pentru exemplificarea „regulilor" sale ne lămureşte asupra faptului, pe care l-am amintit mai sus, că criteriile arătate pentru suprascrierea literelor în textele noastre scrise cu litere chirilice nu ne pot aduce nici o lămurire cu privire la realitatea fonetică respectivă [2].

Mai trebuie observat că „regulile" stabilite de D. Strungaru nu se potrivesc cu realitatea, după cum nu se potriveau cu realitatea nici regulile propuse de Ovid Densusianu.

Într-adevăr, găsim în texte notaţia zero sau *u*, acolo unde, potrivit „regulilor" stabilite de Strungaru ne-am aştepta la *u*, şi vice-versa. Astfel, textul din Miron Costin citat de autor [3] cuprinde, cum era de aşteptat, exemple care dezmint explicaţia dată (de ex. *opritu, opritŭ*).

Atitudinea autorului faţă de problemele pe care nu le poate rezolva este caracteristică : le ignoră sau le bagatelizează. Astfel, după ce propune o explicaţie pentru *-u* în scrierea numelor proprii din documentele slavo-romîne din sec. al XV-lea, uită să ne spună cum se explică lipsa lui *-u* în documentele latineşti din aceeaşi epocă [4]. Pronunţarea cu *-u* în cuvinte ca *chip, din* etc. s-ar explica prin analogie etc. ! [5]

Faţă de aceste constatări, comentariile ni se par de prisos.

★

Încercarea de explicaţie a lui Diomid Strungaru a eşuat, în primul rînd pentru că îi lipseşte autorului simţul realităţii : „regulile" pe care le-a făurit nu corespund unor realităţi fonetice şi nu se potrivesc cu ceea ce ne dau textele. Pe de altă parte, o vedere de ansamblu a problemei i-ar fi evitat erorile de judecată pe care le-a comis. În fine, trebuie constatat că autorul nu e stăpîn pe metoda care i-ar fi permis să abordeze cu autoritatea cuvenită astfel de probleme, şi să le rezolve în mod creator.

Problema lui *u* final în textele noastre vechi şi contemporane, precum şi în limba vorbită, este complexă : ea cere, pentru a fi rezolvată în mod satisfăcător, o viziune clară a faptelor, în perspectiva lingvisticii moderne.

---

[1] LR, XI (1962), nr. 5, p. 583 : după Strungaru, toate exemplele de mai sus trebuie interpretate „în unul şi acelaşi sens : al existenţei reale a lui *u* final în limba romînă veche" (p. 584).

[2] Chiar Strungaru arată în alt loc (LR, X (1961), p. 476) că *i* şi *u* „se suprascriu numai atunci cînd se află la sfîrşitul diftongilor (sau triftongilor) descendenţi". Prin urmare, lipsa lui *u*, în cuvintele de tipul celor de mai sus, corespunde realităţii !

[3] LR, XI (1962), nr. 5, p. 592–593.

[4] *Op. cit.*, p. 586–590.

[5] *Ibidem*, p. 591.

AL X-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE LINGVISTICĂ ȘI FILOLOGIE ROMANICĂ

Între 23—28 aprilie, în acest an, s-au desfășurat la Strasburg lucrările celui de-al X-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică. În domeniul lingvisticii romanice, Strasburgul este una dintre primele universități care a avut o catedră de filologie romanică; el reprezintă, astăzi, un centru important, cu o tradiție glorioasă care urcă pînă la Gustav Gröber, întemeietor al revistei *Zeitschrift für romanische Philologie*, editor al cunoscutei culegeri *Grundriss der romanischen Philologie* și responsabil al colecției *Bibliotheca romanica*. Între cei care au ilustrat catedrele de limbi romanice la această universitate, se cuvine să fie amintiți O. Schulz-Gora, Ernst Hoepffner, Adolphe Terracher, Georges Gougenheim, Paul Imbs. În prezent, tradiția studiilor de romanistică este continuată aici de lingviști ca Monique Parent, B. Pottier, G. Straka, Gérard Moignet ș.a. Pe lîngă catedra de filologie romanică și catedrele de limbă și literatură franceză, există la facultatea de litere catedre de limbă și literatură italiană, spaniolă și, din 1958, de romînă.

Organizat de Centrul de filologie romanică al Universității din Strasburg, congresul s-a desfășurat sub auspiciile Facultății de litere și ale Societății de lingvistică romanică. Președinții congresului au fost Ch. Bruneau (Paris) și W. von Wartburg (Basel). Din comitetul de onoare al congresului a făcut parte și acad. Iorgu Iordan. La congres au participat numeroși romaniști de seamă din diverse țări: E. Alarcos Llorach (Oviedo), K. Baldinger (Heidelberg), A. Blinkenberg (Aarhus), M. de Paiva Boléo (Coimbra), M. Brahmer (Varșovia), Clovis Brunel (Paris), J. Mattoso Câmara (Rio de Janeiro și Lisabona), M. Deanović (Zagreb), M. Delbouille (Liège), P. Gardette (Lyon), Ch. Th. Gossen (Viena), G. Gougenheim (Paris), A. Griera (Barcelona), B. Hála (Praga), M. Leroy (Bruxelles), H. Lewicka (Varșovia), Alf Lombard (Lund), H. Meier (Bonn), A. Monteverdi (Roma), J. Orr (Edimburg), O. Parlangèli (Messina), H. Rheinfelder (München), G. Rohlfs (München și Tübingen), J. Séguy (Toulouse), C. Tagliavini (Padova), L. Tamás (Budapesta), B. Terracini (Torino), Th. St. Thomov (Sofia), St. Ullman (Leeds), V. Väänänen (Helsinki), B. E. Vidos (Nimègue), Alonso Zamora Vicente (Salamanca și Madrid), O. Zumthor (Amsterdam) ș.a.

Delegația R.P.R. a fost alcătuită din: acad. Iorgu Iordan, din partea Academiei R.P.R., șeful delegației, acad. Al. Rosetti, din partea Academiei R.P.R. (comunicarea despre: *Noul Atlas lingvistic romîn* și *Tratatul de istorie a limbii romîne*), prof. D. Macrea, din partea Universității din Cluj (comunicarea despre: *Palatalizarea labialelor și tradiția romînei literare*), prof. Boris Cazacu — din partea Universității București (comunicarea despre: *Dinamica limitelor*

dialectale) şi conf. C. Ciopraga, din partea Universităţii din Iaşi. Delegaţia noastră a prezentat, de asemenea, încă două dintre comunicări, trimise de cercetători romîni (M. Sala, Bucureşti : *Modul în care o limbă romanică contribuie la dispariţia altei limbi romanice* şi E. Tănase, Cluj : *Teorii şi păreri referitoare la postpunerea articolului hotărît în limba romînă*).

Lucrările congresului s-au desfăşurat în şedinţe plenare şi în şedinţe pe secţii. În şedinţele plenare s-au expus rapoarte privind probleme generale ale lingvisticii romanice (W. von Wartburg : *Fuziunea elementelor greceşti, galice şi latine în occitană* ; G. Rohlfs : *Aspecte şi probleme de geografie lingvistică romanică* ; A. Monteverdi : *Probleme de versificaţie romană* ; St. Ullman : *Sincronie şi diacronie în semantică* ; Iorgu Iordan : *Despre starea actuală şi perspectivele de dezvoltare a lingvisticii romanice*).

Tematica şedinţelor pe secţii a fost deosebit de bogată (lista comunicărilor înscrise cuprinde 150 de titluri), caracterizîndu-se printr-o mare varietate, explicabilă prin lărgirea cîmpului de investigaţie a romanisticii în ultimii ani. Un număr mai mare de comunicări, şi care au trezit un interes mai deosebit, au fost cele grupate la temele „Metodele lingvisticii generale actuale şi aplicarea lor în domeniul romanic" (cu subtema „Cercetările structurale şi traducerea automată") şi „Dialectologie şi geografie lingvistică". Se poate constata, în general, în comparaţie cu ultimul congres ţinut la Lisabona (1959), că la actualul congres au crescut preocupările pentru problemele teoretice ale lingvisticii şi pentru problemele moderne ale cercetării limbii. De o atenţie deosebită s-au bucurat şi temele „Raporturi între faptele de istorie şi de civilizaţie şi faptele lingvistice" şi „Fonetica şi fonologia descriptivă şi istorică a limbilor romanice".

În penultima zi a congresului s-a ţinut şedinţa plenară a „Societăţii de lingvistică romanică", pentru a se completa biroul şi a se hotărî oraşul unde se va ţine viitorul congres (în 1965). În locul fostului preşedinte Mario Roques, decedat, a fost ales W. von Wartburg, iar ca al doilea vicepreşedinte, alături de John Orr, a trecut Angelo Monteverdi. Alegerea locului viitorului congres şi stabilirea procedurii votului au dat naştere la dezbateri pasionate (şedinţa a fost suspendată la un moment dat, iar lucrările ei au fost reluate abia a doua zi). La primul scrutin s-a obţinut următorul rezultat : Bucureşti, 47 voturi ; Madrid, 38 voturi, Bonn, 15 voturi. La al doilea tur de scrutin (între Bucureşti şi Madrid), Madridul a avut 50 de voturi, iar Bucureşti 48 de voturi. Deşi nu s-a obţinut, pentru Bucureşti, jumătate din majoritatea absolută a voturilor, totuşi rezultatul primului scrutin reprezintă o victorie morală a delegaţiei R.P.R.

În şedinţa de închidere a congresului a luat cuvîntul Marcel Simon, decanul Facultăţii de litere şi preşedintele comitetului de organizare a congresului care, subliniind înaltul nivel al comunicărilor prezentate, a arătat că oraşul Strasburg şi Universitatea sînt mîndre de a fi fost gazdele unei atît de largi reuniuni ştiinţifice. În continuare, W. von Wartburg, înfăţişînd un scurt bilanţ al perioadei care a trecut de la organizarea primului congres al romaniştilor (Dijon, 1928), pînă la actualul congres, a subliniat progresele realizate în acest domeniu al ştiinţei. Făcînd un elogiu al ţării gazdă, el a evocat cu căldură figurile a două mari personalităţi dispărute ale lingvisticii franceze : J. Gilliéron, întemeietorul geografiei lingvistice, şi Ferdinand Brunot, care a inaugurat studiul ştiinţific al istoriei limbii franceze. În aplauzele tuturor participanţilor, congresul a trimis o telegramă lui Ramon Menéndez Pidal, membru al Academiei Spaniole şi decanul de vîrstă al romaniştilor, care a împlinit vîrsta de 93 de ani.

Cel de-al X-lea Congres de lingvistică romanică a contribuit, printr-o directă luare de contact, pe plan ştiinţific, la lărgirea şi îmbogăţirea informaţiei şi a orizontului cunoştinţelor fiind în acelaşi timp şi un prilej de apropiere, pe plan uman, între cercetătorii din diverse ţări.

B. Cazacu

A VI-A CONFERINȚĂ INTERNAȚIONALĂ DE STUDII CLASICE

(Plovdiv, 24—29 aprilie 1962)

În după amiaza zilei de 24 aprilie 1962, s-au deschis la Plovdiv lucrările celei de-a VI-a conferințe internaționale de studii clasice, organizată de Comitetul internațional *Eirene*, cu sediul la Praga. Conferința s-a bucurat de participarea a numeroși delegați din zece țări (Anglia, Bulgaria, Cehoslovacia, R.D. Germană, Franța, Iugoslavia, Polonia, Romînia, Ungaria, U.R.S.S.), printre care se aflau unii dintre cei mai reprezentativi specialiști în diversele ramuri ale studiilor clasice.

Lucrările s-au desfășurat în patru secții:

1. istorie; 2. lingvistică și etnogeneză; 3. literatură; 4. arheologie. Republica Populară Romînă a fost reprezentată prin numeroși delegați, la toate cele patru secții; ei au prezentat douăzeci de comunicări, dintre care cinci de lingvistică. Institutul de lingvistică din București a fost reprezentat prin I. Fischer, Maria Iliescu, Rodica Ocheșanu și Sorin Stati. Una din ședințele secției de lingvistică a fost prezidată de S. Stati.

Majoritatea comunicărilor de lingvistică au fost legate de tema „etnogeneza popoarelor balcanice". Autorii s-au referit în special la probleme ale limbii trace: acad. Vl. Georgiev a arătat, în comunicarea sa *Tracă și iliră*, că aceste două limbi nu sînt strîns înrudite (ca argument, autorul a folosit repartizarea geografică a materialului lingvistic). Divergența dintre cele două idiomuri indo-europene este aproape aceeași ca între latină și limbile iraniene. C. Poghirc (București), studiind alternanța *m/mb/b* în tracă, a pus în legătură acest fapt cu o alternanță identică în albaneză; este un argument în plus în sprijinul originii trace a limbii albaneze. De antroponime și toponime trace s-au ocupat trei cercetători bulgari: Iv. Gălăbov (*Formații trace în* **-enos**), J. Zaimov (*Observații asupra unor particularități ale numelor trace în Bulgaria*) și B. Simeonov (*Toponimice trace descoperite recent*). Problemele actuale ale studierii elementelor de substrat din limba romînă au fost înfățișate de Ariton Vraciu, lector de limba romînă la Universitatea din Sofia.

Comunicările prezentate în cadrul acestei teme n-au neglijat însă nici raporturile dintre limbile balcanice vechi și alte limbi. J. Harmatta (Budapesta) a vorbit despre „limba pelasgică și vechile limbi din Balcani", iar I. Fischer (București) și-a consacrat expunerea unei probleme de fonetică și fonologie: autorul presupune că limbile pre-indo-europene din bazinul mediteranean aveau două serii consonantice (*fortes* și *lenes*), ceea ce ar explica, printre altele, fluctuația oclusivelor în împrumuturile „mediteraneene" din greacă și latină.

Un grup de cinci comunicări au fost legate de istoria limbii greceşti : P. Chantraine (Paris) : *Descifrarea tabletelor miceniene şi etimologia greacă*, M. D. Petruševski (Skopje) : *Substantivele greceşti în* **-eus**, M. D. Petruševski : *Etimologia cuvîntului* μέταλλον, P. Ilievski (Skopje) : *Dativul în dialectul arcado-cipriot*, S. Stati (Bucureşti) : *Dialectele greceşti şi inscripţiile de la Tomis, Histria şi Callatis.*

Probleme de vocabular au fost discutate în comunicările a două cercetătoare de la Bucureşti : Lucia Wald (*Observaţii cu privire la termenii care denumesc sclavii în limbile indo-europene*) şi Adelina Piatkowski (*Istoria cuvîntului* πατριώτης).

Toate comunicările prezentate în cadrul lucrărilor conferinţei vor fi publicate într-un volum de „Acte", care urmează să apară la Sofia, în cursul anului 1963.

Comunicările specialiştilor romîni au fost apreciate favorabil în cursul discuţiilor. În cuvîntul de închidere a conferinţei, acad. Vl. Georgiev, vice-preşedinte al Academiei Bulgare de Ştiinţe şi preşedinte al comitetului de organizare a conferinţei de la Plovdiv, a subliniat în chip deosebit valoarea contribuţiei aduse, la toate secţiile, de delegaţii ţării noastre.

S. Stati

AL IX-LEA CONGRES AL LINGVIŞTILOR

Între 27 şi 31 august a avut loc anul acesta la Cambridge, statul Massachussetts în S.U.A. cel de-al IX-lea Congres al lingviştilor. La Congres au participat aproximativ 800 de lingvişti din aproximativ 30 de ţări. Congresul a fost organizat şi condus de un comitet (constituit din Einar Haugen — preşedinte — de la Universitatea din Wisconsin, Juen Ren Chao, de la Universitatea din California, Charles C. Fries de la Universitatea din Michigan, Adelaide Hahn de la Hunter College, Roman Jakobson, de la Universitatea Harvard şi de la M.I.T., Hans Kurath de la Universitatea din Michigan — vicepreşedinte — şi Willian N. Locke, de la M.I.T. — secretar general) şi un comitet executiv (constituit din preşedintele comitetului, secretarul general al comitetului şi Albert H. Marckward de la Universitatea din Michigan, William G. Moulton de la Universitatea Princeton, Uriel Weinreich, de la Universitatea Columbia şi Morris Halle — secretar — de la M.I.T.).

Lucrările congresului s-au desfăşurat în localul universităţii Harvard (Cambridge-Mass.) şi în localul Institutului de tehnologie din Massachussetts (M.I.T.). Delegaţia romînă a fost compusă din acad. Al. Graur, acad. Al. Rosetti şi autorul acestor rînduri.

★

Tematica Congresului a fost foarte largă, incluzînd aproape toate domeniile de cercetare ale lingvisticii, de la descrierea diverselor limbi concrete, pînă la problemele de teorie a limbii, fundamentele logice ale gramaticii şi problemele de lingvistică aplicată.

Lucrările s-au desfăşurat în cadrul şedinţelor plenare, unde s-au prezentat rapoartele generale, în secţii şi în foarte numeroase ,,şedinţe de grup".

Rapoartele generale au abordat principalele probleme ale lingvisticii contemporane (în ordinea prezentării lor) : problema reconstrucţiei interne a limbilor, problema analizei lingvistice la diverse niveluri ale limbii, problema variaţiilor structurale în limbă, problemele lingvistice ale traducerii şi, în sfîrşit, problema fundamentelor logice ale teoriei limbii.

Toate rapoartele prezentate au pus în evidenţă importanţa metodelor structurale în analiza limbii, importanţa rezultatelor obţinute prin analiza structurală în cunoaşterea mai aprofundată a fenomenului lingvistic atît în sincronie cît şi în evoluţia lui ; de asemenea rapoartele au pus în evidenţă insuficienţele unor metode şi teorii, aducînd în discuţie punctele de vedere care ar putea înlătura — după părerea autorilor — insuficienţele semnalate.

Raportul prezentat de J. Kuryłowicz (Polonia) a avut titlul *Asupra metodelor reconstrucţiei interne*. Pornind de la ideea că scopul reconstrucţiei interne este acela de a stabili *cronologia*

relativă a stadiilor preistorice şi a schimbărilor produse în perioada imediat precedentă celor mai vechi atestări, arată că reconstrucţia internă trebuie distinsă de investigaţiile privitoare la *originea* diverselor categorii gramaticale ca genul, numărul etc., aceste investigaţii aparţinînd glotogoniei şi avînd un loc aparte în raport cu gramatica istorică şi comparativă. Metodele reconstrucţiei interne au început să fie aplicate mai mult sau mai puţin explicit încă de către neogramatici.

Raportul a arătat însă că progresele realizate în teoria limbii au influenţat asupra vechii metodologii ; aparatul conceptual cu care se lucrează în prezent în reconstrucţia internă este altul decît acela al neogramaticilor (se folosesc concepte ca *opoziţie*, *predictabilitate*, *sistem*, *legi fonemice* şi *legi morfofonemice* etc). După cum arată autorul, ,,însăşi noţiunea de sistem în ea însăşi presupune sau exclude anumite stadii sau schimbări admise de gramatica indo-europeană de acum 30—40 de ani, cînd analiza faptelor luate izolat ducea uşor la concluzii nesigure'' (*Preprints of Papers for the Ninth International Congress of Linguists*, p. 470).

Pentru a ilustra rezultatele la care se poate ajunge în reconstrucţia internă, pornind de la cercetările structurale moderne, autorul reexaminează din acest punct de vedere cîteva probleme bine cunoscute ale indo-europenisticii.

În raportul cu titlul *Nivelurile analizei lingvistice*, E. Benveniste (Franţa) defineşte, cu ajutorul relaţiilor structurale dintre elementele constitutive, trei niveluri ale analizei lingvistice : nivelul trăsăturilor distinctive (nivelul ,,merismatic'' în terminologia propusă de autor) nivelul fonematic, nivelul unităţilor semnificative (semne) şi nivelul frazelor. Ceea ce distinge nivelul semnelor de nivelul fonematic şi merismatic este prezenţa *sensului*. Benveniste consideră că sensul este implicat cu necesitate în orice analiză lingvistică şi că nu se poate face în niciun caz abstracţie de sens, în ciuda încercărilor de analiză descriptiviste care evită sensul, atît ca obiect de analiză cît şi ca criteriu de analiză. Trebuie subliniată însă următoarea observaţie a autorului ,,Trebuie numai să vedem cum intervine sensul în investigaţiile noastre şi la care nivel al analizei intervine'' (*ib.* 493).

André Martinet (Franţa), în raportul cu titlul *Variaţiile structurale în limbă*, face o clasificare a variaţiilor structurale din punctul de vedere al domeniului lor de manifestare : în timp, în spaţiu şi în raport cu diversele niveluri sociale.

Variaţiile pot fi considerate ca manifestîndu-se în structură, şi în acest caz lingvistul le descrie ca pe nişte variaţii care apar în procesul de comunicare, prin comparaţia proceselor care au loc fie în *momente* diferite, fie în *locuri* diferite ; există însă şi *variaţii structural determinate*, cauzate de un impuls exterior, cum ar fi contactul dintre două limbi.

În examinarea variaţiilor structurale descrierea pur formală este insuficientă ; este necesară considerarea substanţei fonice şi semantice, deoarece variaţiile se manifestă în substanţa fonică şi semantică şi sînt determinate de natura fonetică sau semantică a termenilor care aparţin aceleiaşi clase sau la clase diferite.

Raportul lui N. D. Andreev (U.R.S.S.) intitulat *Aspectele lingvistice ale traducerii* a examinat o serie de probleme puse de analiza şi sinteza implicată în orice act de traducere, arătînd cum pot fi soluţionate aceste probleme în traducerea făcută cu ajutorul limbii intermediare.

N. Chomsky a prezentat raportul *Bazele logice ale teoriei limbii*. Raportul prezintă un examen al structurii a principalelor teorii ale limbii din lingvistica contemporană, saussuriană, descriptivistă, glosematică, transformaţionalistă etc., făcînd o evaluare a acestor modele din punctul de vedere al exigenţelor unor construcţii logice şi din punctul de vedere al eficacităţii, adică al forţei lor explicative. Concluzia autorului a fost că gramatica transformaţională satisface ambele exigenţe într-o măsură mai mare decît celelalte modele.

*

Comunicările prezentate în secții, în ședințele de grup, au fost deosebit de numeroase și cu o tematică foarte variată.

Comunicările făcute în secții s-au grupat în jurul următoarelor teme : lingvistică matematică, fonetică și fonologie, geografie lingvistică, stilistică, morfologie și morfofonemică, limbi în contact, schimbări lingvistice, probleme de sintaxă, aplicații ale mașinilor de calcul, istoria și stadiul actual al studiilor lingvistice, studii diacronice, semantică structurală, limbă și societate.

Comunicările făcute în ședințele de grup s-au grupat în jurul următoarelor teme : teoria limbii, teoria sintaxei, limbă și comportament, descrierea fonologică a limbilor, predarea limbilor, teoria morfologiei, glottocronologie, dialecte și dialectologie, teoria lingvisticii diacronice, concepte generale ale lingvisticii, limbă și sens, limbă și biologie, familii de limbi, descrierea morfosintactică a limbilor, glottocronologie și împrumuturi lexicale, dicționare și traducere, mecanismul schimbărilor lingvistice, teoria limbii, semantică structurală, limbă și societate, onomastică, definirea categoriilor lingvistice, lingvistică matematică, exemple de evoluție a limbii, intonație, scriere, probleme de fonetică și fonemică, limbă chineză, limbi germanice.

Membrii delegației noastre au prezentat următoarele comunicări : acad. Al. Graur, *Rolul factorilor morfologici în evoluția fonemelor*, acad. Al. Rosetti, *Asupra categoriei neutrului*, Em. Vasiliu, *Asupra interpretării mono- sau difonematice a consoanelor semioclusive din limba romînă*. Delegația a prezentat de asemenea două lucrări recent apărute în țara noastră : *Cahiers de linguistique théorique et appliquée* și *Probleme de lingvistică generală* vol. IV.

Lucrările congresului s-au încheiat cu raportul prezentat de Roman Jakobson, în care s-au consemnat principalele rezultate ale congresului.

Em. Vasiliu

I. COTEANU, *Elemente de dialectologie a limbii romîne*

Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1961, 318 p., 8°.

Cartea de care ne ocupăm reprezintă p r i m a l u c r a r e d e s i n t e z ă în dialectologia romînească. Apariţia ei a fost primită cu mult interes de cercetătorii din acest domeniu — specialişti sau numai începători, studenţi ai facultăţilor de filologie din ţara noastră (acestora din urmă fiindu-le destinată mai ales această carte, v. *Prefaţa*).

Într-adevăr, necesitatea unei lucrări de acest gen, în care să fie cuprinse laolaltă rezultatele strădaniei de aproape 100 de ani[1] a dialectologilor romîni şi străini care s-au preocupat de particularităţile variantelor teritoriale ale romînei, era simţită de multă vreme, mai ales de către studenţi. În cele ce urmează mi-am propus să arăt în ce măsură *Elementele*... reuşesc să răspundă acestei necesităţi.

★

Lucrarea are trei părţi : prima (188 de pagini) are caracter teoretic, a doua (90 de pagini) este o culegere de texte, iar partea a treia este un glosar de cuvinte dacoromîneşti, aromîneşti, meglenoromîneşti şi istroromîneşti (14 pagini). Cartea se încheie cu un indice de autori şi de cuvinte, negrupate pe origini, şi cu un indice de localităţi din R.P.R. reprezentate în culegerea de texte.

În partea întîi autorul expune cele mai importante probleme ale dialectologiei în general şi ale celei romîneşti în special. După ce stabileşte care este obiectul disciplinei în discuţie şi scopul ei (capitolul I), urmează un capitol foarte bogat în informaţii cu privire la felul cum se studiază aspectele teritoriale ale limbii, cu cele două momente principale ale cercetării : i n f o r m a r e a ş i i n t e r p r e t a r e a.

În partea referitoare la informare, alături de problema tipurilor de anchete, a anchetatorului, a punctelor de anchetă, a subiectelor, a chestionarului etc., se dau informaţii extrem de utile, bine organizate şi clar prezentate despre sistemele de transcriere fonetică şi despre atlasele lingvistice ale limbii romîne (cu care prilej se semnalează noi atlase lingvistice ale unor graiuri romîneşti).

---

[1] În 1857 Ion Maiorescu face prima cercetare dialectală în Istria, ale cărei rezultate se publică întîi în paginile revistei „Convorbiri literare" şi apoi, în volum separat, cu titlul *Itinerar în Istria şi Vocabular istriano-romîn.*

În subcapitolul consacrat interpretării materialului dialectal, un loc important este acordat geografiei lingvistice şi principiilor ei, concluziilor ei (aşa cum apar la J. Gilliéron, I. A. Candrea, Matteo Bartoli, K. Jaberg).

Capitolul al treilea este consacrat raporturilor dintre unităţile lingvistice teritoriale l i m b ă, d i a l e c t, g r a i. Problema este pusă în primul rînd în principiu — şi în acest scop autorul are în vedere diferitele opinii ale învăţaţilor care s-au pronunţat într-un fel sau altul în problema în discuţie — şi, apoi, cu aplicaţii la limba romînă. De acord cu Al. Graur, I. Coteanu rămîne la părerea, exprimată şi cu alte prilejuri, că criteriul esenţial în delimitarea noţiunilor amintite este s u b o r d o n a r e a dialectului faţă de limbă şi a graiului faţă de dialect. De aceea, în ce priveşte limba romînă, termenul de l i m b ă este rezervat pentru dacoromînă şi pentru fiecare din idiomurile sud-dunărene, d i a l e c t pentru subdiviziunile acestora (moldovean, bănăţean, fărşerot etc.), iar g r a i pentru subdiviziunile dialectelor [1]. Nu reiese clar din expunere de ce g r a i u l, în sensul în care este conceput de autor, spre deosebire de dialecte ,,nu se mai împarte în alte unităţi locale'' (p. 61) şi, de aceea, el, împreună cu limba, constituie cele două unităţi lingvistice teritoriale fundamentale : limba, caracterizată prin absenţa totală a subordonării, şi graiul, caracterizat prin indivizibilitatea sa din punct de vedere geografic (p. 61), cu atît mai mult cu cît definirea lor ca unităţi fundamentale se face, după cum s-a văzut, prin raportare la două trăsături diferite.

În capitolul al patrulea autorul descrie structura dialectală a limbii romîne. În problema repartiţiei dialectale a dacoromînei (pusă de G. Weigand, Al. Philippide, E. Petrovici, R. Todoran, I. Pătruţ), autorul este de părere că individualitatea ,,dialectului'' maramureşean ,,apare mai puţin clar'' (p. 73) şi, de aceea, nu se poate susţine existenţa unui dialect în Maramureş, aşa cum propune R. Todoran, în această parte a ţării vorbindu-se un grai ,,care seamănă în multe privinţe cu dialectul crişean'' (p. 111). Consider însă că părerea lui I. Coteanu cu privire la lipsa particularităţilor capabile să individualizeze graiul maramureşean este, de asemenea, insuficient argumentată. Ideea aceasta, care a fost formulată pentru prima oară de G. Weigand şi, apoi, de K. Jaberg [2], se sprijină m a i a l e s pe cele două particularităţi a căror calitate individualizatoare o contestă I. Coteanu (palatalizarea lui *f* şi *v* în *s* şi *z* şi caracterul dur al africatelor *ĉ* şi *ĝ* (> *č*, *ǧ*) ; v. p. 73), dar nu n u m a i pe acestea. Graiul maramureşean se mai deosebeşte de cel crişean prin păstrarea fonetismelor arhaice *ĝ* şi *ḑ* (cf. *ĝoc*, *ĝur*, *ḑic*, *ḑi* etc.), prin fenomenul *apocopei*, pe care îl sesizează chiar vecini de alt grai [3], printr-o serie de elemente lexicale [4], etc.

Pentru aceste motive, de acord cu I. Coteanu, apreciez că problema stabilirii structurii dialectale a dacoromînei este deschisă, că ea reprezintă doar ,,o schiţă care are nevoie de multe adăugiri şi precizări'' (p. 74).

După consideraţiile privitoare la repartiţie, cel mai important loc în cadrul acestui capitol îl ocupă descrierea ,,dialectelor'' dacoromînei (în ordinea care urmează : muntean, moldovean, bănăţean, crişean) şi a graiului maramureşean.

Acesta este cel mai important şi cel mai realizat capitol al cărţii. Autorul aduce prin el o contribuţie importantă la cunoaşterea graiurilor dacoromîniei. Este pentru prima oară cînd

---

[1] Cînd nu-l citâm pe autor, în terminologia noastră g r a i u r i sînt subdivizibile d i a l e c t e l o r dacoromîn, aromîn etc.

[2] Ar trebui adăugat aici şi Tache Papahagi, care, deşi nu şi-a pus problema repartiţiei dacoromînei, cu preţioasa sa lucrare *Graiul şi folclorul Maramureşului* poate dovedi, eventual, această individualitate.

[3] V. de pildă, Tache Papahagi, *lucr. cit.*, p. LXIV, unde aflăm că din cauza acestei particularităţi maramureşanul este satirizat de locuitorii judeţelor vecine.

[4] Aduse în discuţie de R. Todoran, *Cu privire la repartiţia graiurilor dacoromîne*, LR, V (1956), nr. 2.

se încearcă o sistematizare a faptelor dialectale după metode noi, cînd, pentru a determina structura unui dialect, sînt puse în lumină nu numai particularităţile lui specifice, ci toate acele fapte, specifice sau comune dialectului în discuţie şi altor dialecte, care îl definesc ca atare. Acest fel de analiză a reuşit pentru descrierea sistemului sunetelor vocale. Descrierea consoanelor este tradiţională sau, dacă pe alocuri se încearcă o analiză sistematică, ea nu este fără cusur. Mă refer în primul rînd la faptul că delimitarea planului fonetic de cel fonologic nu apare clară (de altfel subcapitolul este intitulat, la fiecare dialect în parte, *Fonetica*, iar consideraţiile sînt uneori *fonologice*). În al doilea rînd, se vorbeşte de „corelaţia" sau de „opoziţia" netă dintre dure şi palatalizate în seria continuelor *ş, j, s, z, ţ, ḑ*, (p. 87, 92, 104) în graiul moldovean şi bănăţean, cînd, în realitate, opoziţia în discuţie se neutralizează în aceste dialecte (*seară* nu se opune aici niciodată lui *sară* „să sară", *moşᶦ* lui *moş* etc., ca în graiul din Muntenia), pentru că, aşa cum o spune şi autorul, „consoanele dure nu tolerează după ele vocale anterioare" (p. 85), altfel spus : *ş, j, s, z, ţ, ḑ* nu sînt niciodată în distribuţie cu *e* sau *i*.

O atenţie deosebită a acordat autorul morfologiei şi sintaxei graiurilor dacoromînei. Realizarea acestor subcapitole presupune un efort apreciabil de înregistrare a faptelor şi de interpretare a lor : găsim aici explicaţii personale, dar şi numeroase interpretări date unor fapte dialectale de diferiţi cercetători, la diferite epoci, răspîndite în publicaţii greu accesibile sau rare. Adunate cu grijă şi pricepere de autor, ele sînt un ajutor de preţ în munca de cercetare, atît pentru specialist, cît mai ales pentru student.

Descrierea fiecăreia din subdiviziunile dacoromînei se încheie cu observaţii, care puteau fi mai bogate, asupra lexicului.

În capitolul al cincilea se face descrierea idiomurilor suddunărene (în ordinea : aromîna, meglenoromîna, istroromîna).

Înainte de a trece la studiul propriu-zis, autorul a înţeles să dea cîteva informaţii despre populaţiile care vorbesc dialectele respective. Este regretabil că uneori ele sînt prea sumare, în cazul aromînei, de pildă, unde nu se aminteşte nimic de trecutul cultural al aromînilor ; unele date de acest fel ar fi dat posibilitatea lectorului să aprecieze mai bine fenomenul lingvistic, în toată complexitatea lui.

Descrierea fiecărui dialect se face pe domeniile limbii : fonetică, morfologie, sintaxă, lexic.

Spre deosebire de partea fonetică a capitolului al patrulea, aceea corespunzătoare din capitolul pe care-l discutăm aici, referitoare la aromînă şi meglenoromînă, este mai puţin realizată. Cele mai importante lipsuri nu aparţin însă autorului, ci izvoarelor pe care a fost obligat să le consulte. Din nefericire, toate studiile consacrate dialectului aromîn, de pildă, păcătuiesc prin aceea că prezintă idiomul respectiv ca un conglomerat de graiuri, sau, mai bine, de fapte din graiuri, neglijînd total caracterul sistematic al trăsăturilor fiecărui grai în parte (ex. al graiului fărşeroţilor, al aromînilor din sud etc.). Aşa se explică de ce I. Coteanu, deşi şi-a propus să nu prezinte aromîna cu dialectele ei, ci aromîna în general, a sfîrşit prin a nu realiza cele propuse (v. de pildă observaţiile asupra vocalismului aromînesc, p. 118).

Adăugăm că culegerile de texte existente, ca şi dicţionarele şi glosarele (mai cu seamă cele referitoare la aromînă) comit erori extrem de serioase în domeniul transcrierii fonetice. O realitate fonetică pentru sistemul aromînei, cum este *-u* (semison, după o consoană) este notată cu totul sporadic sau inexact. Evident, aceeaşi stare de lucruri o vom regăsi la I. Coteanu (v. de pildă notarea arbitrară a lui *-u̯* şi *-i̯* (*-ĭ*), *-u* şi *-i* (*-ĭ*) de la p. 120, 121, 122 ; urmările unei astfel de notări se resimt îndată ce se trece la morfologie, pentru care v., de pildă, tabloul sinoptic al pluralului substantivelor pe genuri de la p. 122—123).

Observaţiile asupra sistemului fonetic al istroromînei sînt, în schimb, valoroase. Autorul este un bun cunoscător al materialului lingvistic istroromînesc, iar materialul este el însuşi

superior, în unele privinţe, aceluia care ne-a parvenit pentru dialectele suddunărene, ceea ce a permis o bună înţelegere a fenomenului dialectal.

Subcapitolele de morfologie şi sintaxă sînt mult mai reuşite, atît prin bogăţia faptelor, cît şi prin încercarea de sistematizare a diferitelor părţi de vorbire, care aparţine exclusiv autorului. Relevăm şi aici contribuţia autorului la determinarea structurii istroromînei.

Partea a doua a lucrării este o culegere de texte dialectale (din graiurile dacoromînei şi din dialectele suddunărene). Textele, în număr foarte mare (256), sînt alese din întreg materialul dialectal publicat, de la G. Weigand pînă la cele mai recente monografii apărute sau în curs de apariţie (cum este monografia graiului de pe valea Crişului Negru de T. Teaha, sau monografia lingvistică a regiunii Hidrocentralei ,,V. I. Lenin" de la Bicaz, în curs de elaborare la Institutul de lingvistică din Bucureşti).

În felul acesta, în cadrul aceluiaşi grai, cercetătorul are posibilitatea să urmărească fenomenele dialectale în diferite etape ale dezvoltării lor.

Subsolurile, în această a doua parte a lucrării, sînt bogate în explicaţii, interpretări pe marginea unor fapte dificile ce apar în textele date, ceea ce este de un real folos mai ales tinerilor cercetători.

Aş încheia această parte cu o sugestie : ar fi foarte util ca, într-o viitoare ediţie, să se adauge la această parte şi un model de interpretare de text, ceea ce ar folosi îndeosebi studenţilor de la Secţia fără frecvenţă.

Partea a treia o constituie un glosar de cuvinte care apar în textele publicate, foarte necesar într-o lucrare de acest gen.

Voi încheia observaţiile mele cu o obiecţie care se referă la lucrare în general : deşi se afirmă în prefaţă că ea ,,este destinată în primul rînd studenţilor în filologie", sau, tot acolo, că ,,pentru a nu contraveni programelor de studii universitare în vigoare" autorul a introdus în *Elemente*... şi idiomurile suddunărene, totuşi I. Coteanu nu a avut mereu în vedere nici programa cursului de dialectologie şi nici pe aceia cărora se adresează cartea. Mă refer la faptul că lucrarea nu acoperă întreg cursul de dialectologie, de aceea ea a fost intitulată *Elemente de dialectologie*. Sînt lăsate însă de o parte capitole întregi, unele dintre ele indispensabile într-o lucrare de sinteză ca aceasta, destinată sau nu studenţilor. Astfel nu găsim aici indicaţii cu privire la istoricul dialectologiei romanice în general şi al celei romîneşti în special. (O asemenea schiţă ar fi trebuit să înregistreze etapele dialectologiei romîneşti de la primele observaţii cu privire la aspectele regionale ale limbii — aşa cum apar, de pildă, în operele unor cronicari —, la începutul c e r c e t ă r i l o r dialectale — de la I. Maiorescu pînă înainte de G. Weigand —, şi apoi la cercetarea o r g a n i z a t ă, ş t i i n ţ i f i c ă (începînd cu G. Weigand şi terminînd cu activitatea dialectologică de după 23 August 1944 şi cu perspectivele acestei activităţi).

În acest fel, pe de o parte, ar fi fost grupate la un loc, în ordine cronologică, toate lucrările din acest domeniu, s-ar fi înţeles mai bine succesele pe care le-a înregistrat această ramură a lingvisticii de-a lungul anilor, iar, pe de altă parte, n-ar scăpa neexaminate lucrări extrem de importante (astfel, monografia lui T. Papahagi, *Graiul şi folclorul Maramureşului*, nu este pusă în valoare de autor, numele ei apare în corpul lucrării, numai sub forma de sigle — G.F.M.).

Un alt capitol care ar fi fost indispensabil este acela referitor la raporturile dintre dialecte şi limba naţională, dintre dialecte şi limba literară.

În sfîrşit, dat fiind că autorul a introdus şi studiul aromînei, meglenoromînei şi istroromînei, ne-am fi aşteptat să găsim în lucrare şi o prezentare a caracterelor comune ale acestor idiomuri (dialecte, limbi), caractere care sînt incontestabile, în raport cu celelalte limbi romanice. O asemenea analiză ar fi fost extrem de utilă studenţilor, care ar fi avut o imagine mai clară a legăturii dintre diferitele fapte care sînt discutate cu prilejul descrierii fiecărui dialect suddună-

rean în parte, ele nu le-ar apărea ca disparate, izolate, greu de înregistrat, cum se întîmplă în urma prezentării actuale.

De aspectul relevat mai sus se leagă şi un altul : dacă, pe de o parte, *Elementele...* nu acoperă întreg cursul de dialectologie, în schimb, pe de altă parte, în unele capitole autorul a depăşit cu mult limitele impuse de programă, ca şi de însuşi scopul pe care-l urmăreşte un curs de dialectologie romînească pentru studenţii din anul al II-lea : tratarea foneticii, morfologiei, sintaxei şi lexicului fiecărui grai dacoromînesc şi, mai ales, a fiecărui dialect sud-dunărean este mult prea bogată în fapte, paradigme etc., şi, nu întotdeauna *metodic* prezentată, în sensul că nu se scot în evidenţă trăsăturile care definesc graiul sau dialectul, care-i dau individualitate. Din acest punct de vedere, mai ales, felul cum a fost concepută descrierea dialectelor din sudul Dunării nu este corespunzător cu nevoile unui curs pentru studenţi.

Modul acesta de a privi şi de a expune lucrurile este util pentru cercetător. Cum însă, în cazul dialectelor din sud, nu se aduc fapte noi, contribuţia autorului constînd în organizarea şi sistematizarea lor, iar pentru faptele propriu-zise cercetătorul putînd merge direct la izvoare, cred că se putea renunţa la ele. Sigur că aspectul acesta „cantitativ" — dacă se poate spune — nu constituie de fapt o obiecţie, cel metodic însă, da.

Cele cîteva lipsuri relevate aici, ca şi altele de mai mică importanţă, peste care am trecut, şi care, toate, sînt inerente pentru o lucrare de proporţii relativ mari, cum este aceasta, nu ştirbesc valoarea ei incontestabilă. *Elementele de dialectologie* reuşesc, în cea mai mare măsură, să răspundă necesităţii de care vorbeam la început.

Matilda Caragiu-Marioţeanu

G. MIHĂILĂ, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba romînă. Studiu lexico-semantic*

Editura Acad. R.P.R., Bucureşti, 1960, 319 p. (Seria „Materiale şi cercetări lingvistice", nr. VII)

Una dintre problemele cele mai complexe pe care le pune, de mai bine de o sută de ani, studierea ştiinţifică a limbii romîne, este problema definirii raporturilor lingvistice slavo-romîne şi a locului elementelor slave în structura fonetică, gramaticală şi lexicală a limbii romîne.

De cercetarea elementelor slave din limba romînă s-au ocupat pînă acum o serie întreagă de filologi romîni şi străini, printre care pot fi menţionaţi, în primul rînd, învăţaţi ca Fr. Miklosich [1], B. P. Hasdeu [2], A. I. Iaţimirski [3], Ioan Bogdan [4], O. Densusianu şi alţii.

---

[1] Vezi G. Mihăilă, *Locul lui Franz Miklosich în studierea elementelor slave din limba romînă*, în „Romanoslavica" VI, Bucureşti, 1962, p. 209—220.

[2] Vezi D. Macrea, *Lingvişti şi filologi romîni*, Bucureşti, 1959, p. 81—104.

[3] Vezi, despre A.I. Iaţimirski şi despre alţi învăţaţi ruşi şi sovietici care au studiat relaţiile lingvistice slavo-romîne, Ecaterina Fodor, *Cercetările lingviştilor ruşi şi sovietici despre relaţiile lingvistice slavo-romîne*, în „Romanoslavica" VI, Bucureşti, 1962, p. 221—231.

[4] Vezi D. Macrea, *op. cit.*, p. 105—121.

În prezent, cercetarea influenţei slave asupra limbii romîne este continuată şi adîncită de învăţaţi cu renume, ca acad. Al. Rosetti şi acad. E. Petrovici, ale căror studii sînt larg cunoscute şi apreciate [1].

★

Studiul lui G. Mihăilă, reprezentant al generaţiei tinere de slavişti din ţara noastră, este o nouă contribuţie ştiinţifică de seamă la cercetarea raporturilor lingvistice slavo-romîne, contribuţie care porneşte de la cercetările anterioare în acest domeniu.

În *Introducere* (p. 9) autorul arată că scopul lucrării sale este să studieze vocabularul de origine sud-slavă răsăriteană pătruns în limba romînă, pe cale orală, în epoca celor mai vechi contacte romîno-slave (aproximativ secolele al VI-lea—al XII-lea) precum şi, în parte, cuvintele cărturăreşti („cel puţin la origine"), pătrunse în epoca „slavonismului cultural" (pînă în secolul al XVI-lea).

Partea întîi a lucrării, mai amplă (p. 18—218), este o încercare de clasificare tematică a împrumuturilor slave şi urmăreşte să dea „o imagine generală asupra locului pe care-l ocupă aceste elemente în sistemul lexical al limbii romîne" (p. 15). *Partea a doua*, mai restrînsă (p. 219—254), este consacrată cercetării vocabularului romînesc de provenienţă sud-slavă sub raport *lexico-semantic* (I), precum şi din punct de vedere al *circulaţiei cuvintelor* (II).

Încheierea (p. 214—278) este precedată de două anexe : I *Cu privire la sinonimia elementelor slave în limba romînă* (p. 255—261) şi II *Problemele alcătuirii unui dicţionar etimologic al împrumuturilor slave în limba romînă* (p. 262—273).

Lucrarea este însoţită de rezumate în limbile rusă şi franceză, de bibliografie şi de un indice de cuvinte.

Ideea principală a studiului este următoarea : alături de elementul latin, care formează temelia limbii romîne, şi de cel autohton (traco-dac), elementul lexical de provenienţă slavă constituie unul din componentele de bază ale limbii romîne (p. 274) ; în studierea ştiinţifică a limbii romîne acest element nu trebuie cîtuşi de puţin subapreciat (p. 217).

★

Lucrarea lui G. Mihăilă a fost primită cu interes, atît în ţara noastră, cît şi în străinătate Ea a constituit pînă acum obiectul cîtorva recenzii, în care i se dă o apreciere pozitivă [2].

Ne vom opri asupra cîtorva probleme pe care le pune studiul lui G. Mihăilă.

1. Cercetarea lexicului romînesc de origine slavă pe bază de liste alfabetice nu a permis celor care au folosit acest procedeu să tragă concluzii suficient de elocvente asupra locului şi ponderii elementului slav în sistemul general al vocabularului limbii romîne (p. 14—15). De aceea, rămînînd conştient de relativitatea clasificărilor tematice (p. 225), G. Mihăilă încadrează cuvin-

---

[1] Vezi acad. Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*. III. *Limbile slave meridionale* (*sec. VI—XII*), ed. a IV-a, revăzută şi adăugită. Ed. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1962.

Pentru lucrările acad. E. Petrovici, consacrate raporturilor lingvistice slavo-romîne, vezi *Bibliografia lucrărilor academicianului Emil Petrovici*, în „Cercetări de lingvistică" III (1958). Supliment. (Mélanges linguistiques offerts à Emil Petrovici par ses amis étrangers à l'occasion de son soixantième anniversaire), p. 565—575, la care se adaugă şi studiile mai noi.

[2] B. Simeonov (Sofia), în „Български език", nr. 5—6 (1961), p. 562—566 ; V. Rudeanu, în LR, nr. 3 (1961), p. 277—282 ; L. S. Farkaş, în „Филологические науки", nr. 2 (1962), Moscova, Editura de stat „Высшая школа", p. 208—210 ; A. Vraciu, în „Romanoslavica" VI, Bucureşti, 1962, p. 288—292. Vezi şi A. Vaillant, în „Revue des études slaves", t. XXXIX, 1961, p. 141.

tele de origine slavă în *grupe tematice*, cum procedase, de pildă, A. M. Selişcev, care a studiat, cu rezultate interesante, lexicul de origine slavă din albaneză [1].

Concluziile care se desprind din cercetarea lexicului de origine slavă al limbii romîne, în comparaţie cu lexicul de origine latină, în cadrul diverselor grupe tematice, sînt interesante şi instructive. Faţă de ceea ce pot da listele alfabetice gruparea împrumuturilor pe teme aruncă mai multă lumină asupra caracterului raporturilor lingvistice dintre romîni şi slavi în perioada cuprinsă între secolele al VI-lea—al XII-lea.

Astfel, una dintre cele mai însemnate concluzii la care conduce studiul lui G. Mihăilă este că în toate grupele tematice (în număr de 50) elementele de origine slavă ocupă poziţii însemnate, alături de cuvintele de origine latină (cf., de ex., în grupa tematică 25, *T i m p u l*, cuvintele de provenienţă slavă *vreme*, *ceas*, *veac*, *soroc*, *vîrstă*, faţă de sinonimele lor de origine latină : *timp*, *oră*, *secol*, *termen* şi, adăogăm, *etate*. Autorul atrage atenţia că, în afară de *timp*, celelalte cuvinte de origine latină din această grupă tematică sînt împrumuturi noi în limba romînă, din perioada „reromanizării"). Cuvintele de provenienţă slavă nu lipsesc nici din cele mai stabile grupe tematice, cum ar fi, de exemplu, cea referitoare la *c o r p u l o m e n e s c*.

Ca şi A. M. Selişcev (*op. cit.*, p. 190), G. Mihăilă distinge *două feluri de împrumuturi* : unele — pătrunse o dată cu obiectele noi, iar altele — nelegate de inovaţii. Numărul mare al cuvintelor din cea de a doua categorie îl conduce pe autor la concluzia că felul de convieţuire a romînilor cu slavii a fost mai mult decît paşnic (p. 121) : strămoşi ai noştri sînt nu numai traco-dacii şi romanii, ci şi slavii care au trăit pe teritoriul Daciei (p. 23).

2. G. Mihăilă scoate în relief şi ilustrează sugestiv fenomenul împletirii originale a cuvintelor de origine latină cu cele de origine slavă din limba romînă, ca, de exemplu, *sare* (< lat.), dar *solniţă* (< slav.). El insistă asupra constituirii, în decursul convieţuirii romînilor cu slavii, sau mai tîrziu, a unor *cupluri sinonimice slavo-latine* (*sau latino-slave*), unele *teritoriale*, cum ar fi, de ex., *picior* (< lat.), dar *crac* (< slav.), *nea* (< lat.), dar *omăt*, *zăpadă* (< slav.), iar altele *stilistice*, ca, de pildă, *nădejde* (< slav.) faţă de *speranţă* (< lat. lit.) ş.a. Unele cuvinte de provenienţă slavă, care iniţial erau sinonime cu cuvinte de origine latină, s-au specializat cu timpul pe plan strict semantic : cf., pe de o parte, *staul*, *staur* (< *lat.*), iar pe de altă — *grajd* (< slav.) (p. 39).

Datorită influenţei slave, conchide autorul în urma unei asemenea analize, vocabularul limbii romîne a devenit „*mai bogat, mai variat din punct de vedere lexico-semantic şi stilistic*" (p. 217).

3. Graţie volumelor publicate pînă în 1959 ale *Atlasului lingvistic romîn*, autorul a avut şi a folosit bine posibilitatea de a atrage în studiul său datele *g e o g r a f i e i l i n g v i s t i c e*. Acest element al lucrării lui G. Mihăilă marchează, de fapt, o etapă nouă în studierea cuvintelor romîneşti de origine slavă. Geografia lingvistică dă posibilitatea să se distingă, pe de o parte, elementele de provenienţă sud-slavă răspîndite pe întreg, sau aproape pe întreg teritoriul lingvistic romînesc, cum ar fi, de pildă, *ţesală*, cu variantele dialectale *cesală*, *săceală* (p. 52), iar pe de alta — elementele de provenienţă sud-slavă cu arii restrînse de răspîndire, care pot semnala împrumuturi de dată recentă (adică ulterioare perioadei de bilingvism), de la purtătorii graiurilor slave actuale din ţara noastră. Aceasta poate fi una din explicaţiile faptului că autorul nu a inclus în lucrarea sa mai multe cuvinte romîneşti de origine sud-slavă, cum s-ar fi aşteptat, se pare, B. Simeonov (*recenz. cit.*, p. 563), care semnalează, întrucîtva nedumerit, absenţa din studiul lui G. Mihăilă a unor lexeme de certă origine slavă (Despre aceasta vezi mai departe).

[1] A. M. Selişcev, *Славянское население в Албании*, Sofia, 1931, capitolele V şi VI, p. 276—335. Dintre învăţaţii noştri care au studiat lexicul romînesc de origine slavă după criteriul tematic menţionăm, în primul rînd, pe acad. Al. Rosetti, *lucr. cit.*, p. 64—71.

Deosebit de importante pentru lărgirea şi aprofundarea în viitor a studiilor privitoare la elementele lexicale de proveniență sud-slavă (şi, în genere, slavă) din limba romînă, atît sub raport teritorial, cît şi semantic, va fi, fără îndoială — şi autorul subliniază acest lucru (p. 13) — elaborarea şi publicarea celorlalte volume ale *Atlasului lingvistic romîn*, precum şi a proiectatelor dicționare regionale, cît şi a unor noi culegeri de material lexical dialectal din diverse regiuni ale țării, de felul celor apărute la noi în ultimul timp [1]. Cînd autorul nu a dispus de hărți ale *ALR*, el a trebuit să se limiteze, pentru localizare, la indicațiile, uneori incomplete sau vagi, din dicționarele existente pînă în prezent. De pildă, de la p. 69 a lucrării reiese că termenul *castravete* (cu varianta *crastavete*) este în limba romînă la fel de general ca şi *țesală*, în legătură cu care G. Mihăilă observă (p. 52) că ,,n-are nici un sinonim". De fapt însă, în nordul Moldovei, în Bucovina şi, parțial, în Maramureş, castravetele este numit în mod curent *pepene*, fără nici un alt adaos (în loc de ,,pepene-verde" zicîndu-se *harbuz*, cf. şi *Candrea*, 573, iar în loc de ,,pepene-galben" — *zemos*, cf. *Candrea*, 1461), pe cînd cuvîntul *castravete* e simțit ca literar. (Aceasta este situația, de pildă, în cîteva sate din raioanele Dorohoi şi Suceava, ca Lunca şi resp. Mitocul-Dragomirnei.) Un alt caz, de asemenea fără importanță principială, dar care scoate în relief însemnătatea culegerii şi publicării unor glosare regionale, cît mai minuțioase, ar putea fi următorul. G. Mihăilă, epuizînd de fapt — cum procedează de obicei în lucrarea sa — izvoarele lexicografice accesibile în prezent, dă pentru rom. *obor* trei sensuri : 1) ,,ocol de vite" ; 2) ,,loc îngrădit pentru nutreț, unelte" ; 3) ,,(loc pentru) tîrg de vite". În Oltenia există şi un al patrulea sens, ,,curte", ,,bătătură", indiferent dacă e îngrădită sau nu. (Informatoarea E. I. din satul Tudor Vladimirescu rn. Corabia ne-a spus, spontan : ,,Vreau să-mi îngrădesc *oborul*", adică locul pe care se află casa şi anexele.) De observat că acest sens, absent în dicționarele şi glosarele cercetate de G. Mihăilă, există şi în sîrbocroată, după cum rezultă chiar din lucrare (p. 38). Aceeaşi importanță o au pentru cercetarea vocabularului limbii romîne şi dicționarele şi glosarele dialectale slave, în special, bineînțeles, sud-slave. Pentru ilustrare semnalăm de pildă, că în graiurile bulgare există nu numai cuvintele *целинá* şi *делнúца*, la care trimite G. Mihăilă pe baza izvoarelor lexicografice apărute pînă în prezent (p. 26—27), ci şi *цéлина*, *дéлница*, cu acelaşi accent ca şi în corespondentele de origine slavă din limba romînă : *țélină*, *délniță* [2].

De nu mai puțin interes pentru adîncirea cercetărilor în domeniul vocabularului romînesc de origine slavă pe baza datelor geografiei lingvistice sînt *atlasele lingvistice* naționale din țările slave. Astfel, la comentariile autorului (p. 118), se poate adăuga că dintre cei doi termeni care desemnează, în graiurile bulgare actuale, noțiunea de ,,picior", unul, cu corespondent bine reprezentat în limba romînă, anume *крак*, ocupă cu exclusivitate o arie foarte întinsă în jumătatea de nord a teritoriului, adică ținuturile dintre Balcani şi Dunăre, pe cînd celălalt, *ногá*, fără corespondent în limba romînă, se întinde în sudul şi vestul primei arii [3]. (La rîndul lor, asemenea cuvinte romîneşti prezintă un deosebit interes pentru dialectologia istorică a limbilor slave, în cazul de față — bulgara şi sîrbocroata.)

---

[1] Vezi, de ex., *Lexic regional*, Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1960 ; *Glosar regional*, Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1961 ; T. Teaha, *Graiul din Valea Crişului Negru*, Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1961 ; diversele studii şi glosare din culegerea *Fonetică şi dialectologie* I—IV (1958—1962), precum şi glosarele regionale de proporții restrînse pe care le publică sistematic revista „Limba romînă".

[2] Informație orală de la dialectologul bulgar M. Sl. Mladenov (Sofia).

[3] Harta răspîndirii în graiurile bulgare a cuvintelor *крак* şi *ногá*, elaborată în cadrul secției de dialectologie a Institutului de limbă bulgară de la Sofia, unde în ultimii ani se lucrează asiduu la întocmirea *Atlasului dialectal bulgar*, a fost prezentată, în cadrul unei comunicări ținute în octombrie 1962 la Facultatea de filologie din Bucureşti, de către M. Sl. Mladenov.

4. Numărul cuvintelor romîneşti de origine sud-slavă, pe care le pune în discuţie G. Mihăilă în lucrarea sa, ar putea fi, desigur, considerabil mărit. Autorul însuşi atrage, de mai multe ori, atenţia asupra acestui lucru. De nicăieri nu se poate înţelege că autorul ar fi socotit elementele de origine slavă, examinate de el, drept unicele. Din contră, G. Mihăilă îndeamnă la noi investigaţii sistematice pentru cunoaşterea cît mai amănunţită şi mai largă a cuvintelor de provenienţă slavă din vocabularul limbii noastre din prezent şi din trecut (vezi, de ex., p. 8, 15, 26, 35, 55, 56, 91, 119, 152 ş.a., nemaivorbind de *Anexa* II, consacrată perspectivelor întocmirii unui dicţionar etimologic al tuturor împrumuturilor slave în limba romînă). De aceea, ne permitem să observăm că pasajul din recenzia citată a lui B. Simeonov — recenzie în genere bine întocmită şi cu unele observaţii şi sugestii interesante — privitor la v o l u m u l lexemelor de origine slavă din lucrarea lui G. Mihăilă, trădează, totuşi, o lectură oarecum fugară a acesteia. Aşa s-ar putea explica, probabil, şi părerea de rău a recenzentului că în studiul de care ne ocupăm n-au fost incluse, printre altele, cuvintele romîneşti de origine slavă *sluji, dărui, greş* *. De fapt, aceste cuvinte există, la locul cuvenit, în cartea lui G. Mihăilă (vezi p. 136, 142, 205). În plus, ar fi de observat, — dar şi aceasta este în fond tot doar un amănunt, — că substantivul *greş* nu-i de origine slavă, cum socoate recenzentul, ci de origine romînească (postverbal de la *a greşi*, la fel cum, de pildă, *alint* este postverbal de la *a alinta*). B. Simeonov ar avea dreptate să spună că *snagă, slog, smead, leasă* şi alte cîteva cuvinte romîneşti de origine slavă trebuia să fie cuprinse în lucrarea lui G. Mihăilă, numai dacă acesta şi-ar fi propus o excerptare exhaustivă a izvoarelor lexicografice. Turcismele comune bulgarei şi romînei au putut pătrunde în limba noastră şi în mod nemijlocit, nu neapărat prin filieră bulgară, cum rezultă din recenzia lui B. Simeonov. Ne referim, de ex., la *iacá*. I. A. Candrea, de pildă, socoate că acest cuvînt ne-a venit din turcă (p. 593). Dar chiar dacă unele turcisme ne-au fost transmise prin slavii de sud, ele nu pot fi socotite în nici un caz „împrumuturi vechi sud-slave în limba romînă". Întrucîtva diferită este situaţia grecismelor comune în romînă şi în limbile slave de sud : sînt cazuri cînd noi le-am fi putut împrumuta ca elemente slave prin cărţile de cult, sau chiar pe cale orală (de pildă, terminologia religioasă ; în legătură cu aceasta, ni se pare utilă precizarea pe care o face G. Mihăilă, p. 146, că multe cuvinte din această categorie se menţin astăzi în limba comună cu accepţiuni laice). De altfel autorul propune ca grecismele pătrunse în limba romînă prin filieră slavonă să fie cercetate într-un studiu aparte (p. 145, nota 2).

O expunere, pe cît de succintă, pe atît de clară şi convingătoare, a considerentelor care l-au făcut pe autor să studieze numai 600 de cuvinte nederivate ** de origine sud-slavă pătrunse în epoca veche se află la sfîrşitul părţii a doua a lucrării, în capitolul intitulat *Despre numărul şi „circulaţia" cuvintelor de origine slavă în limba romînă* (p. 254).

În fine, tot aici menţionăm că G. Mihăilă se ocupă, tangenţial, şi de unele împrumuturi slave de est şi de vest, pătrunse în limba romînă, probabil, într-o epocă mai îndepărtată. În legătură cu aceasta, credem că *oghiál* „plapomă" nu e împrumutat din rusă (p. 67), ci din ucraineană, cf. ucr. *одіяло* „plapomă", prin intermediul acelor graiuri ucrainene de sud-vest vecine cu teritoriul romînesc, în care *d'i* > *ǵi*, de ex. *ǵid* „unchi", faţă de ucr. lit. *дід*[1]. (Consoana *d* din împrumuturile ruseşti nu are în limba romînă această soartă.)

Tot în legătură cu numărul cuvintelor cuprinse în lucrare, este de menţionat că G. Mihăilă citează, de obicei, şi principalele derivate — împrumutate sau create pe teren romînesc — ale

* În ceea ce priveşte cuvîntul *snob*, din aceeaşi recenzie, este vorba, desigur, de o greşeală de tipar.

** Din cauza înţelegerii inexacte a termenului romînesc *nederivat*, B. Simeonov a dat, în recenzia sa, o interpretare inadecvată întregului pasaj.

[1] Vezi F. T. Jilko, *Говори української мови*, Kiev, 1958, p. 54.

cuvintelor vechi sud-slave din limba noastră, ceea ce sporeşte valoarea studiului ca instrument de cercetare. Observaţiile noastre ţin de amănunt. Astfel, ar fi posibil ca *slujbáş* să nu fie un împrumut din bg. *служба́ш* (p. 136), ci o creaţie romînească, pe baza sufixului productiv *-áş* (vezi *Dicţionarul invers*, Buc., 1957, p. 619—627, unde figurează numeroase derivate similare, printre care, spre exemplu, *arendáş, clăcáş, colibáş, potcráş, prăvăliáş* ş.a.). În sensul acesta pledează, se pare, însuşi înţelesul cuvîntului *slujbáş*, care, vorbind în limbajul metodologic al lui G. Mihăilă, nu se încadrează comod în nici una dintre grupele tematice instituite de el.

5. Cronologizarea împrumuturilor vechi sud-slave din limba romînă constituie, desigur, una dintre cele mai complexe şi mai dificile probleme pe care le ridică studierea raporturilor lingvistice romîno-slave. Bine observă A. Vraciu că „trebuie găsită şi pentru limba romînă o metodă de identificare a stratului mai vechi şi a celui mai nou, chiar atunci cînd n-avem la îndemînă texte scrise" (*recenz. cit.*, p. 292). În această privinţă, pe lîngă procedeele „clasice" de cronologizare, bazate, în primul rînd, pe indicaţiile de ordin fonetic-gramatical şi semantic (vezi acad. Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 58 ş.u.), un loc de seamă poate să revină — în cazul concret al raporturilor lingvistice romîno-slave — datelor geografiei lingvistice. Un început interesant l-a făcut în această direcţie chiar G. Mihăilă, după apariţia studiului prezentat aici, în comunicarea sa *Geografia împrumuturilor slave în limba romînă, pe baza Atlasului lingvistic romîn*, ţinută la Conferinţa de dialectologie slavo-romînă de la Bucureşti, în iunie 1961 [1].

În recenzia lui Al. Vraciu (p. 291), reactualizîndu-se oportun problema cronologiei împrumuturilor slave, se spune că G. Mihăilă nici „nu încearcă să fixeze, ori măcar să arate, în ce măsură s-ar putea stabili — şi cu ce metode anume — cronologia împrumuturilor vechi sud-slave în limba romînă". Dacă pentru ansamblu această apreciere rămîne valabilă, trebuie să se adauge însă că în lucrare se întîlnesc o serie de observaţii izolate cu privire la cronologia relativă a unor împrumuturi (vezi, de ex,. remarca în legătură cu vechimea termenului *scoc* în raport cu *jilip, lăptoc, uluc*, p. 56, observaţia că *răspîntie* e mai vechi de cît *potecă*, p. 103, iar *crîng* — decît *crug*, p. 101, remarca în legătură cu terminologia social-politică de origine slavă, p. 130, ş.a.).

6. Aspectul semantic al împrumuturilor vechi sud-slave în limba romînă, arată autorul la începutul părţii a doua a lucrării (p. 219), a fost pînă acum cercetat prea puţin şi cu procedee astăzi, în bună parte, depăşite. G. Mihăilă, plecînd de la cîteva teorii moderne de investigare semantică a lexicului (R. A. Budagov, S. Ullmann, E. Benveniste, P. Guiraud ş.a.) observă că „nu toate cuvintele de origine slavă din limba romînă pun probleme la fel de complexe în ceea ce priveşte sensurile lor" (p. 223). El distinge, „în linii mari", trei categorii : 1) cuvintele, de obicei monosemantice, care şi-au păstrat sensul iniţial în toate sau aproape toate limbile slave. Majoritatea lor sînt *cuvinte-termeni*, ca, de ex. *bivol, rîs, gîscă, vrabie, copită, mac, ştevie, peşteră* ş.a. Altele, din aceeaşi categorie, au suferit o „evoluţie pasivă" : *plug, sanie, suveică* ş.a. 2) Cuvintele slave polisemantice *a*) intrate în romînă cu un singur sens, cf., de ex., bulg. *праша* „a face praf" ; „a săpa", „a prăşi" şi, pe de altă parte, rom. *a prăşi*, numai cu sensul al doilea ; *b*) cuvinte intrate în romînă cu aceleaşi sensuri, cf., de ex., rom. *scump*, cuvînt polisemantic care păstrează toate sensurile cuvîntului bulgăresc corespunzător *скъп*. Pentru desemnarea acestor cazuri G. Mihăilă propune termenul de *polisemie slavo-romînă* (p. 227). În fine, 3), cuvinte de origine slavă cu sensuri noi în limba romînă.

Este pentru prima dată cînd elementele de provenienţă slavă ale lexicului limbii noastre sînt cercetate pe baza unor astfel de clasificări. Comentariile lui G. Mihăilă, mai cu seamă în legătură cu cauzele care au dus la evoluţia sensurilor iniţiale slave şi cu drumul probabil parcurs

---

[1] Vezi textul comunicării în „Romanoslavica" VII (1962, cu titlul : *Contribuţii la studierea împrumuturilor slave în limba romînă (pe baza Atlasului lingvistic romîn)*.

de acestea, comentarii însoţite mereu de o documentare largă, constituie reale contribuţii la istoria vocabularului romînesc şi, totodată, izbutite pagini de semasiologie generală.

★

Am spus că studiul lui G. Mihăilă n-a apărut pe loc gol : el este, în mare parte, o sinteză critică şi, prin urmare, selectivă, a celor mai de seamă rezultate la care au ajuns, în domeniul cercetărilor de lexicologie slavo-romînă, lingviştii romîni şi străini din trecut şi din prezent, sinteză cu adaosuri şi precizări noi, de amănunt şi de principiu. Latura critică a studiului (vezi, de ex., p. 13—15, 63, 115, 143, 160, 162, 183, 190, 191, 207, 222 ş.a.), precum şi frecventele ipoteze şi sugestii, îndeamnă la noi cercetări. Lucrarea lui G. Mihăilă reprezintă, de aceea, o contribuţie însemnată la cunoaşterea influenţei slave asupra vocabularului limbii romîne şi, totodată, un punct de plecare pentru alte investigaţii.

Emil Vrabie

HENRY M. HOENIGSWALD, *Language Change and Linguistic Reconstruction*

The University of Chicago Press, 1960, 168 p.

Autorul, fost preşedinte al Societăţii americane de lingvistică şi redactor responsabil al Societăţii americane de orientalistică, cunoscut mai ales ca indianist, îşi propune în lucrarea de faţă să analizeze caracteristicile formale ale schimbărilor lingvistice şi procedeele de reconstrucţie internă şi comparativă a acestor schimbări. Problema evoluţiei în limbă şi mai ales a procedeelor de reconstruire a faptelor dispărute este viu dezbătută în ultima vreme, de pe cele mai diverse poziţii, în articole speciale, sau incidental, în legătură cu problemele concrete ale evoluţiei şi reconstrucţiei anumitor limbi. O monografie specială, care să trateze problema în ansamblul ei, în lumina unei concepţii unitare, nu poate fi decît binevenită.

Specificul lucrării constă în faptul că autorul, examinînd noţiunile de schimbare şi corespondenţă între ,,segmente'' şi ,,clase de segmente'' ale limbii se străduieşte să dea o fundamentare strict sincronică a elementelor contrastante şi necontrastante. Deşi recunoaşte că schimbările lingvistice formează obiectul lingvisticii diacronice, autorul arată că ,,procesul schimbării nu poate fi formulat decît dacă stadiul mai vechi şi cel posterior au fost supuse fiecare unei analize sincronice fonologice şi gramaticale'' (p. 3). Întrucît lucrarea se ocupă de fapte din limbile vechi indo-europene, autorul consideră că sarcina preliminară este în acest caz interpretarea paleografică, epigrafică şi lingvistică a grafemelor (p. 4—12). În continuare autorul se ocupă mai întîi de schimbările de morfeme, studiind problema distribuţiei, a sinonimiei şi omonimiei morfologice, a sincretismului, substituţiei, împrumutului etc. Confruntînd segmentele şi clasele de segmente, autorul stabileşte o serie de grade de afinitate, ai căror termeni extremi ar fi : 1. corespondenţa perfectă, fonem cu fonem (ca între lat. *avunculus* şi fr. *oncle*) ; 2. absenţa oricărei regularităţi formale (ex. lat. *avunculus* — ital. *zio*, lat. *patruus* — franc. *oncle*). Partea referitoare la morfologie se încheie cu unele observaţii referitoare la posibilităţile de reconstrucţie — internă sau pe baza seriilor de corespondenţe — a elementelor morfologice şi semantice (p. 68—71). Urmează apoi studierea schimbărilor fonetice (p. 72—85) şi o încercare de a stabili anumite ,,modele'' de schimbări fonetice (p. 86—98). Un capitol special este dedicat alternan-

țelor (p. 99—111), în care autorul face distincție între alternanțele de natură supletivă (de tipul engl. *go* — *went*) și alternanțele „morfo-fonemice", rezultate de pe urma „sciziunii" fonetice.

Deosebit de interesante sînt capitolele referitoare la cronologia relativă (p. 112—118) și metoda comparativă (p. 119—143). Autorul demonstrează practic cît de folositoare este îmbinarea diferitelor metode, ca descrierea sincronică amănunțită prin formalizarea la maximum a datelor lingvistice ca fază preliminară obligatorie, folosirea datelor statisticii lingvistice, confruntarea diacronică a stadiilor etc. Iată un exemplu de acest fel : atunci cînd într-un sistem fonetic se observă o prea slabă utilizare a elementelor contrastante posibile, unită cu o frecvență mult prea mare a anumitor sunete (ex. preponderența lui *a* în sistemul vocalic sanscrit), se poate trage concluzia că sistemul a fost mult mai bogat într-o fază mai veche (ex. *a* sanscrit provine din i.-e. **a*, **e*, **o*, **n̥*, **m̥*) și că s-a simplificat ulterior, uneori poate fără să lase urme cu ajutorul cărora să reconstruim vechiul sistem. Autorul previne în acest sens pe cei care reconstruiesc o singură vocală pentru stadiul pre-indo-european (p. 100).

Foarte interesante sînt cele spuse în diverse locuri în legătură cu problema reconstrucției. Autorul nu împărtășește scepticismul curent în legătură cu valoarea reconstrucției. El arată că, deși în sens literal procedeele de reconstrucție servesc doar la identificarea numărului de elemente contrastante din limba de bază, totuși ele furnizează date despre localizarea acestor contraste în secvență și ne dau chiar date despre natura fizică a protofonemelor, în funcție de consensul fizic dintre limbile comparate și de plauzibilitatea fonetică și tipologică.

Lucrarea nu este lipsită de unele neajunsuri specifice aproape tuturor lucrărilor structuraliste. Astfel este evidentă și aici mania complicării inutile a terminologiei : nu vedem de ce este necesar să se spună „idiolect corpora" în loc de „limbi" (p. 13) sau „replacement" în loc de „corespondență" între două studii lingvistice (ibid). Numele de metodă comparativă este considerat greșit de autor, care propune în locul lui pe acela de „proces de triangulație". Uneori, din necesități de strictă formalizare, se fac și greșeli de procedură : greaca homerică este postulată la p. 113 ca strămoașa dialectului ionic-atic. În general însă lucrarea este un exemplu de fericită aplicare a preceptului lui Saussure de a separa net studiul diacronic de cel sincronic în faza inițială a cercetărilor, dovedind cît cîștigă studiul istoriei cînd confruntarea diferitelor stadii se face abia după studierea amănunțită sincronică. Formalizarea strictă a schimbărilor lingvistice permite o mai bună înțelegere a fenomenului general al evoluției și în alte domenii ale activității umane, lucrarea fiind în felul acesta folositoare nu numai lingviștilor. Tocmai de aceea însă este regretabilă absența unor concluzii de ordin mai general, căci ultimul capitol (Classification, p. 144—160) este departe de a constitui concluziile unei lucrări atît de bogate în fapte și idei. Cartea se încheie cu o bibliografie a lucrărilor utilizate, interesantă și utilă, dar fără pretenția de a fi exhaustivă. Ea aduce reale servicii atît lingvisticii generale, cît și comparatisticii indo-europene.

C. Poghirc

OTTO DUCHÁČEK, *Le champ conceptuel de la beauté en français moderne*

Státní Pedagogické Nakladatelstvi, Praha, 1960, 215 p. + III pl.

Printre puținele încercări de aplicare a metodei onomasiologice la studiul noțiunilor abstracte se numără și această interesantă lucrare a lui Otto Ducháček, o analiză amplă și documentată a termenilor prin care se exprimă în franceza modernă conceptul de „frumusețe".

Cartea cuprinde o parte introductivă, un capitol consacrat centrului cîmpului conceptual al „frumuseții", un capitol în care se discută termenii din restul cîmpului conceptual și un capitol de concluzii, însoțit de trei planșe, după care urmează bibliografia, rezumatele în cehă și rusă, un bogat indice de cuvinte, un indice de autori și unul de terminologie.

În introducere, autorul face o scurtă prezentare istorică a studiilor privitoare la cîmpurile lingvistice [1], notînd numeroasele divergențe referitoare la interpretarea lor, cît și la stabilirea structurii și întinderii lor. După părerea sa, cea mai bună definiție este cea dată de G. Ipsen, cu modificările aduse de J. Trier, care consideră cîmpul lingvistic ca ansamblul tuturor cuvintelor aparținînd aceleiași sfere a gîndirii. Această interpretare se opune cîmpului asociativ al lui F. de Saussure, preluat și dezvoltat de Ch. Bally, care se axează pe studierea numeroaselor și complexelor relații dintre cuvinte, ducînd astfel la studii semantice, morfo-semantice, etimologice etc. eterogene, mai mult sau mai puțin independente unele de altele și care nu pot evidenția structura lexicului limbii.

Autorul propune în concluzia părții introductive o concepție și o terminologie nouă, cu privire la cîmpurile lingvistice pe care le împarte în :

1) **cîmpuri lingvistice ale cuvintelor**, unde toate cuvintele sînt legate de unul singur care formează nucleul cîmpului, avînd următoarele subdiviziuni, după natura legăturilor stabilite : a) c î m p u r i m o r f o l o g i c e — în care sînt grupate cuvintele după asemănarea lor formală, b) c î m p u r i s i n t a g m a t i c e — referitoare la raporturile care se pot stabili între cuvinte în frază, c) c î m p u r i a s o c i a t i v e, din care fac parte toate cuvintele care intră în relație cu elementul central al cîmpului prin asociații formale sau de sens, și

2) **cîmpuri lingvistice ale ideilor**, în interiorul cărora se face distincție între a) c î m p u r i l e c o n c e p t u a l e, bazate pe conceptul comun tuturor conținuturilor semantice ale cuvintelor care îl compun, și b) c î m p u r i l e s e m a n t i c e, mai cuprinzătoare și mult mai complexe, care unesc toate cuvintele înrudite din punctul de vedere al sensului. Sensul este definit ca suma tuturor elementelor semantice, adică a d o m i n a n t e i s e m a n t i c e, a e l e m e n t e l o r n o ț i o n a l e c o m p l e m e n t a r e și a v a l o r i l o r e x t r a n o ț i o n a l e (v. p. 10).

Autorul își propune să se ocupe, pentru început, de cîmpurile conceptuale, mai omogene și mai puțin complexe decît cele semantice, oferind mai puține posibilități de abatere de la problemele lingvistice în favoarea celor filozofice sau sociologice.

În cadrul cîmpului conceptual, în accepția de structură lexicală elementară, care cuprinde ansamblul de cuvinte exprimînd un concept dat, adică în conținutul cărora conceptul dat să apară fie ca dominantă semantică, fie ca un element noțional complementar (p. 24), este importantă, pentru cunoașterea structurii interioare a cîmpului, studierea repartițiilor conceptuale semantice și stilistice, cît și a celor care se referă la categoriile, felurile și formarea cuvintelor.

Acestea sînt principiile pe care O. Ducháček încearcă și reușește să le fundamenteze practic în analiza cîmpului conceptual al noțiunii de „frumusețe" în franceza modernă. Aceasta este considerată, începînd cu secolul XVII, ca o singură perioadă omogenă în care structura fundamentală a cîmpului în discuție rămîne relativ aceeași.

După considerațiile introductive, autorul trece la tratarea amănunțită a materialului pe care îl împarte în două unități distincte, după felul în care se repartizează în centrul sau în restul cîmpului. Această împărțire se justifică prin definiția sensului cuvîntului propusă de autor pe baza căreia, din centrul cîmpului conceptual al unei noțiuni fac parte numai termenii „care au cea mai mare frecvență și a căror dominantă semantică (cu excepția sensului figurat)

[1] În terminologia autorului.

nu este modificată de nici un element noţional complementar" (p. 178). Aici sînt grupate substantivele *beauté*, *joliesse*, adjectivele *beau* şi *joli* cu corespondentele lor substantivizate, adjectivele *bellot* şi *joliet* şi adverbul *joliment*. Adverbul *bellement* şi verbele *(s')embellir*, *(s')enjoliver*, cu derivatele lor *embellissement*, *enjolivement*, *enjolivure* şi *enjoliveur*, le analizează tot în interiorul centrului cîmpului conceptual al noţiunii de frumuseţe ca aparţinînd parţial acestuia spre deosebire de restul termenilor pentru aceeaşi noţiune.

În capitolul al doilea al cărţii, autorul îşi propune să analizeze denumirile din restul cîmpului pe care nu le mai grupează însă în funcţie de gradul de apropiere faţă de noţiunea de ,,frumuseţe", criteriu aplicat pînă aici prin împărţirea termenilor în cei aparţinînd centrului şi cei cuprinşi în restul cîmpului. Procedînd conform criteriului de mai sus ar fi fost de aşteptat să ia în discuţie şi cuvintele *magnifique*, *gentiment*, *somptueux*, *splendide* alături de *vénusté*, *grâce*, *charme(s)* etc., prin faptul că autorul le situează pe toate în imediata apropiere a centrului cîmpului conceptual al frumuseţii (v. tabloul al III-lea de la sfîrşitul cărţii, *Le centre du champ conceptuel de la beauté et son entourage*), şi deci nu se justifică discutarea numai a termenilor din urmă imediat după *beau* şi *joli* cu derivatele lor. Pe de altă parte, dacă nu acesta a fost criteriul de analiză, nu se explică de ce termenii *vénusté*, *grâce*, *agrément*, *charme*, *attrait*, *appas* etc. au fost selecţionaţi din masa termenilor aparţinînd restului cîmpului conceptual al ,,frumuseţii" şi discutaţi înaintea celorlalţi în subcapitole speciale în cadrul acestui al II-lea capitol al lucrării. Tot aici ne surprinde faptul că dintre termenii de mai sus, *agrément(s)* şi *appas* nu figurează în nici un fel în tabloul cu privire la centrul cîmpului conceptual al noţiunii de ,,frumuseţe" şi vecinătatea lui imediată, aşadar ne lasă să presupunem că ar trebui să fie discutaţi separat, ca nefiind apropiaţi în aceeaşi măsură de centrul cîmpului sau că autorul a avut la bază un alt criteriu de grupare a materialului.

Lucrurile nu se clarifică nici în urma motivării insuficiente a factorilor care i-au permis autorului să ,,claseze materialul în grupe şi să precizeze locul pe care îl ocupă în cîmpul conceptual al ,,frumuseţii" (p. 61), factori care, după părerea lui, se degajă din analiza conţinutului semantic al termenilor... ,,Această analiză ne permite să constatăm ce au comun sau ce îi deosebeşte, de ce alte cuvinte se apropie mai mult putînd forma cu ele o gradaţie sau chiar un contrast — bineînţeles, numai parţial, deoarece ideea de ,,frumuseţe" le este comună tuturor acestor cuvinte..." (p. 60—61).

Ţinînd seamă de indicaţia autorului, care nu este de natură să explice criteriul de desfăşurare a analizei termenilor pentru noţiunea de ,,frumuseţe" în cel de-al 2-lea capitol al lucrării, ajungem la trei posibilităţi de organizare a materialului : 1) în funcţie de faptul dacă, dintre elementele comune termenilor în discuţie, avem în vedere în primul rînd gradul de fidelitate faţă de noţiunea de ,,frumuseţe" grupînd laolaltă toţi termenii cu acelaşi indice de complexitate, criteriu care ni se pare cel mai potrivit deoarece cuprinde toţi termenii, dar care, cum am văzut mai sus, nu este cel ales de autor ; 2) gruparea materialului în funcţie de elementele comune unor grupuri de termeni datorită faptului că provin din aceleaşi cîmpuri conceptuale sau din cîmpuri înrudite şi 3) segmentarea analizei în funcţie de etimonul comun unui grup restrîns de termeni. Aceste două ultime criterii sînt respinse de autor în afirmaţia pe care o face la sfîrşitul cărţii, la capitolul *concluzii*, anume că ,,datorită tendinţelor divergente şi convergente,... cuvintele din cîmpul conceptual al frumuseţii nu se grupează nici după afinităţile lor etimologice, nici după cîmpul conceptual din care provin" (185). Precizarea criteriului de fapt pe baza căruia se grupează termenii în analiză este considerată ca nefiind absolut indispensabilă.

Cititorul, nevoit să presupună singur care a fost criteriul ales, apelează la o constatare făcută de autor în capitolul de concluzii cu privire la faptul că există o *afinitate semantică* destul de strînsă între termenii provenind din cîmpuri conceptuale diferite, observaţie care se pare că a stat la baza organizării materialului. În sprijinul părerii noastre vine şi tabloul II de la sfîr-

şitul cărţii, ilustrînd repartiţia cîmpului conceptual al frumuseţii din punct de vedere al conţinutului semantic al membrilor săi. Se naşte însă întrebarea dacă afinitatea semantică dintre termenii proveniţi din acelaşi cîmp conceptual este parţială şi în acelaşi timp mai slabă decît între termenii proveniţi din cîmpuri diferite, de vreme ce nu s-a considerat necesară analiza lor din acest punct de vedere. După părerea noastră, faptul că putem grupa laolaltă cuvinte ca *ensorcelant*, *fascinant*, *charmant* (v. tabl. II), se bazează în primul rînd pe aceea că ele provin dintr-un cîmp conceptual comun, al magiei (v. tabl. I), iar apropierea care se poate face între termenii de mai sus şi *attrayant*, *attirant*, proveniţi din cîmpul conceptual al atracţiei, *ravissant*, *captivant* < cîmpul raptului, *séduisant* < cîmpul seducţiei etc., se datoreşte înrudirii semantice dintre aceste cîmpuri, care poate genera oricînd noi apropieri între cuvintele care le aparţin şi deci nu constituie o caracteristică izolată a unui termen din aceste cîmpuri. Acelaşi lucru se verifică şi în cazul cîmpului conceptual al eleganţei, bogăţiei şi măririi cît şi al altora analizate, ceea ce ne întăreşte în convingerea noastră că, spre deosebire de afirmaţia făcută de autor, termenii se grupează în primul rînd în funcţie de cîmpurile conceptuale din care provin, iar acestea, la rîndul lor, se regrupează, în măsura în care noţiunile pe care le exprimă sînt apropiate ca sens, toate convergînd spre unul şi acelaşi cîmp conceptual, în cazul de faţă, al „frumuseţii".

Pe de altă parte, dacă acesta a fost criteriul de analiză, nu înţelegem de ce în cuprinsul lucrării se discută *agrément* izolat de grupul din care face parte conform tabloului II şi de ce apare alături de *vénusté*, *grâce* (et ses dérivés), *charme* etc., care formează o grupă semantică distinctă atît în cuprinsul lucrării, cît şi în tabloul II de la sfîrşitul cărţii.

De asemenea, ne punem întrebarea ce afinitate semantică există între *fleur* şi *poésie* pe de o parte (v. tabl. II), incluşi în tabloul I în grupa „termeni denumind un lucru frumos" (şi aici ne surprinde faptul că sub acest titlu nu figurează şi cuvinte ca *astre*, *bijou*, *poupée* care lipsesc şi din tabloul al II-lea, dar sînt menţionate în cuprinsul studiului), şi ce afinitate există între aceştia şi *esthétique* „termen referitor la frumuseţe" (v. p. 102) — caracteristică comună, de altfel, tuturor termenilor discutaţi, prin faptul că toţi se referă la noţiunea de „frumuşte" — pentru a figura alături în cadrul tabloului I şi a fi incluşi în aceeaşi categorie semantică în tabloul al II-lea.

O altă observaţie care se impune cu privire la analiza termenilor cîmpului conceptual al frumuseţii este notarea inconsecventă a etimologiei. Cuvinte ca *beau*, *vénusté*, *attrait*, *appas* etc. apar împreună cu etimonul lor, însoţite şi de o scurtă menţionare a sensului în diferite perioade, fără a se încerca o interpretare sau explicaţie propriu-zisă a evoluţiei lor semantice pînă la forma actuală, în vreme ce pentru termeni ca *grâce*, *agrément*, *charme*, *avantage* etc., nu se face nici un fel de observaţie etimologică, iar notarea evoluţiei semantice este fie parţială, ca în cazul lui *joli*, fie inexistentă. Folosirea consecventă a notării etimologiei termenilor precum şi a evoluţiei sensului lor ar fi ridicat valoarea lucrării prin aceea că ar fi permis o grupare finală pe origini a termenilor cît şi stabilirea unei comparaţii între sferele semantice din care au provenit termenii moşteniţi sau împrumutaţi din limba latină sau alte limbi şi sferele semantice din care provin în prezent denumirile pentru noţiunea de „frumuseţe". Aceasta ar fi justificat existenţa şi ar fi convins pe cititor de exactitatea concluziei la care ajunge autorul (p. 182), anume că, „din numărul considerabil de termeni noi care au îmbogăţit cîmpul conceptual al „frumuseţii" o mare parte sînt cuvinte recent formate prin derivare sau calchiate după cuvinte latineşti" sau constatarea de la p. 181 referitoare la raportul de bază, originar, care a generat primii termeni pentru noţiunea în discuţie.

Autorul ne promite, e drept, un studiu mai amplu al cîmpului conceptual al „frumuseţii" care să surprindă diversele etape ale evoluţiei lui începînd cu latina clasică şi sfîrşind cu limba franceză vorbită în zilele noastre.

Lucrarea de față este interesantă și valoroasă prin aceea că își propune să studieze cîmpul conceptual al unei noțiuni abstracte, bogată în denumiri între care se stabilesc raporturi multiple și complicate datorită elementelor lor noționale și valorilor afective extrem de numeroase și diferențiate. Sesizarea și descrierea lor este foarte dificilă și autorul are meritul că reușește să le releve cu pricepere făcînd o analiză minuțioasă a amplului material luat în discuție. Interpretarea și explicarea valorilor semantice ale cuvintelor este sprijinită de citate bine alese care ilustrează concret sensul în context al termenului.

În legătură cu cele de mai sus se impune observația că lucrarea, așa cum reiese de altfel și din titlu, este concepută onomasiologic ; autorul, plecînd de la noțiunea de „frumusețe", a selecționat din lexicul limbii franceze moderne numai termenii care o exprimă într-un mod sau altul, fie prin dominanta semantică fie prin elementele noționale complementare sau prin valori extranoționale. În schimb tratarea, modul în care este condusă analiza, este semasiologică autorul notînd toate valorile semantice, dominante sau extranoționale ale termenilor, inclusiv cele care aparțin altor cîmpuri conceptuale și prin care termenul iese deci din cîmpul noțiunii de „frumusețe". Autorul recurge la acest procedeu de analiză în urma constatării că termenii „aparținînd chiar centrului cîmpului conceptual al „frumuseții" ies în anumite contexte sau împrejurări din acest cîmp integrîndu-se în altele, datorită faptului că un element semantic a devenit dominant și, ca urmare, a eclipsat mai mult sau mai puțin noțiunea de „frumusețe" "(p. 44), ceea ce îl determină să ia în discuție și aspectul „vid din punct de vedere semantic" al termenilor, cînd denumirea pentru noțiunea de „frumusețe" „devine un procedeu pur formal pentru a anima narațiunea, colorînd-o cu o nuanță afectivă" (p. 41).

Această analiză amănunțită a tuturor aspectelor semantice ale denumirilor pentru noțiunea de „frumusețe" [1] este interesantă și valoroasă în sine, dar nu este indicată să apară nediferențiat în cadrul acestei lucrări, prin faptul că nu toate se încadrează în cîmpul conceptual al acestei noțiuni ci aparțin și altor cîmpuri. Se pune în schimb întrebarea dacă nu ar fi fost utilă menționarea unor termeni ca *nymphe*, *sirène* sau *fée* care denumesc o femeie frumoasă și care ar fi putut constitui alături de *déesse*, *Vénus*, *Apollon*, *Narcisse*, *Adonis* amintiți izolat și în fugă în note — majoritatea incluși în centrul cîmpului în discuție, alături de *beau* și *joli* de care nici nu aparțin de fapt — un capitol aparte al analizei cîmpului conceptual al „frumuseții". De altfel aceștia formează un grup aparte în tabloul II pe care îl dă autorul la sfîrșitul cărții, cu privire la repartiția termenilor cîmpului în funcție de sfera noțională din care au fost împrumutați. De asemenea, *astre*, *fleur*, *bijou* înregistrați într-o notă, ar fi putut forma capitole de sine stătătoare în cadrul lucrării, dacă ar fi fost aduși în discuție și termeni ca *soleil* (interesant fiind în selecția termenilor pentru această noțiune paralelismul *soleil* „astru" — *Apolon* „zeul soarelui" sau *Venus* „luceafăr" — *Venus* „personaj mitologic") respectiv *rose*, și *perle*, *diamant*, *or*.

O ultimă obiecție pe care o considerăm necesară se referă la tablourile de la sfîrșitul cărții care sintetizează problemele dezvoltate în curpinsul lucrării, grupînd materialul discutat după trei criterii principale : I) al cîmpurilor învecinate din care provin, II) al conținutului semantic al termenilor și III) al centrului cîmpului conceptual al „frumuseții" și termenii din imediata sa apropiere. Părerea noastră este că toate cele trei criterii de interpretare a materialului puteau

[1] Este necesar să remarcăm că nu pentru toți termenii se procedează în felul acesta, inconsecvență pe care autorul o motivează în felul următor : „. . . pentru a nu complica în mod inutil studiul de față, vom lua în discuție numai acele accepții ale cuvintelor polisemantice care comportă un element noțional al „frumuseții" — ceea ce ni se pare foarte întemeiat de vreme ce se ia în discuție numai cîmpul conceptual al „frumuseții" — dacă facem unele excepții este din motive speciale, bine cîntărite" (p. 60). Argumentul nu ni se pare suficient de convingător și nu este de natură să limpezească eventualele nedumeriri ale cititorului.

fi ilustrate printr-un singur tablou redînd sinoptic felul cum se repartizează termenii în cîmpul conceptual al frumuseții și raporturile diverse dintre cîmpurile din care provin denumirile pentru această noțiune cît și raportul dintre ele și centrul cîmpului conceptual al noțiunii, anume care au pătruns mai bine în sfera semantică a noțiunii în discuție, s-au apropiat mai mult de centru, sau au o poziție mai consolidată etc.

Tabloul I, referitor la cîmpurile conceptuale care împrumută denumiri noțiunii de „frumusețe", ar fi putut conține și criteriul II) — de altfel acesta nu este aplicat tuturor termenilor discutați — prin gruparea alăturată a domeniilor care au un conținut semantic asemănător, deoarece afinitatea de sens a diferiților termeni se datorește înrudirii semantice a cîmpurilor conceptuale din care provin. Așadar, dacă în tabloul II găsim grupați laolaltă pe *ensorcelant, fascinant, ravissant, captivant, charmant, attrayant, attirant, séduisant, engageant* (*gracieux* nu are ce căuta în această grupare) aceasta se explică tocmai prin faptul că între cîmpul conceptual al **magiei**, **raptului**, **atracției**, **seducției** există afinități de conținut. Ar fi deci firesc ca acestea să apară alături și în tabloul I, iar cîmpurile conceptuale ale **înțelepciunii** și **şireteniei** care apar intercalate între ele să fie puse alături de termenii incluși sub titlul de **diverse concepte**. Același lucru este valabil și pentru sfera noțională a **artelor**, care, prin termenii *monumental, sculptural*, poate sta alături de cea a **grandoarei**, **bogăției**, **puterii** (așa cum și apar în tabloul II) iar prin *pittoresque, à peindre* face trecerea spre *poésie, esthétique* grupate în tabloul I sub diviziunea **ceea ce este frumos**. În treacăt fie spus, această ultimă categorie nu se justifică, deoarece, dacă *perler*, (*se*) *pomponer, poupiner* sînt grupați aici în subdiviziunea **obiecte frumoase**, pentru motivul că sînt derivate de la *perle, pompon, poupée* > *poupin* [1], obiecte plăcute, frumoase, prin ce se deosebesc ele atunci de *monumental, sculptural*, formate în același mod de la *monument*, respectiv *sculpture*, deci obiecte care plac? Același lucru se poate obiecta și în cazul subdiviziunii intitulate **persoane frumoase** în care apare numai *Narcisse* cu trimiterea „voir Divinité", unde printre alți termeni apar și *Venus, Apollon, Adonis*, toți putînd fi grupați laolaltă la diviziunea **supranatural** într-o subdiviziune **personaje mitologice**. Exemplele se pot multiplica.

În ceea ce privește criteriul al III-lea, ne-am aștepta, conform imaginii grafice din tabloul I, în care se ilustrează convergența cîmpurilor semantice învecinate spre centrul cîmpului conceptual al frumuseții, să întîlnim grupați spre centru un număr restrîns de termeni care exprimă mai complex noțiunea de frumusețe, iar gradat, spre periferie, pe cei care surprind numai o latură, un aspect al ei. Totuși, din cele două cercuri pe care le cuprinde tabloul, primul înglobează termenii care formează nucleul cîmpului, adică *beau* și derivatele lui, iar al doilea cuprinde nediferențiat tot restul termenilor pentru noțiunea de „frumusețe". Aceasta face ca *grâce, mignon, fleur, splendide* să apară mai aproape de nucleul cîmpului decît *joli* și derivatele lui — care trebuie să apară de fapt imediat alături de centru, lîngă *beau* și derivatele acestuia — și pe de altă parte, ca *joli* să apară la aceeași distanță față de centru ca *élégance, gracieux, charme(s), vénusté, Vénus, brillant*. Includerea criteriului care stă la baza tabloului III în tabloul I și extinderea lui la întreg cîmpul conceptual al frumuseții se poate realiza prin mărirea numărului de cercuri concentrice față de cele existente în tabloul I și care să selecteze din mulțimea de termeni proveniți din diverse cîmpuri conceptuale pe cei care au același grad de apropiere față de centru, obținîndu-se o succesiune de cercuri cu un diametru din ce în ce mai mare pe măsura depărtării de centru. Aceasta ar corespunde unui fapt lingvistic cunoscut, și anume că numărul de termeni exprimînd numai un aspect oarecare al unei noțiuni este mai mare decît numărul de termeni care o denumesc în toată complexitatea ei.

Cu rezerva observațiilor de mai sus, trebuie să subliniem faptul că lucrarea de față este interesantă și valoroasă prin contribuția ei teoretică — propune o nouă interpretare a cîmpurilor

[1] Presupun că acesta a fost motivul.

lingvistice, aduce preciziuni binevenite cu privire la definirea sinonimelor aproximative (p. 184) sau definirea sensului cuvîntului (p. 10, 180) care explică poziția unui termen în cadrul cîmpului conceptual al unei noțiuni și raporturile multiple dintre diferiții termeni etc. — ; în același timp reține atenția aplicarea practică a noii metode de analiză a autorului. Meritul lucrării este cu atît mai mare cu cît ea se numără printre puținele încercări de aplicare a metodei onomasiologice la o noțiune abstractă.

Prin analiza amănunțită pe care o face cîmpului conceptual al ,,frumuseții", O. Ducháček reușește să surprindă structura actuală a cîmpului în toată complexitatea ei, modul cum se repartizează termenii în interiorul acestuia, cît și raporturile pe care le stabilesc după funcția lor, după gradul sau felul de frumusețe exprimat — raporturi care determină termenii să-și delimiteze reciproc sensurile pierzîndu-și independența. Sînt bine reliefate relațiile dintre diversele cîmpuri conceptuale care împrumută denumiri noțiunii de ,,frumusețe" precum și influența exercitată de acestea asupra cîmpului conceptual în discuție.

Autorul ajunge la concluzii interesante și în ceea ce privește structura analogă a cîmpului conceptual al ,,frumuseții" în diverse limbi.

Cristina Micuşan

CĂRȚI ȘI REVISTE SOSITE PÎNĂ LA 31 OCTOMBRIE 1962

A. CĂRȚI

OSKAR BLOCH et W. VON WARTBURG, *Dictionnaire étymologique de la langue française*. Troisième édition refondue par W. von Wartburg, Paris, 1960, XXXII + 674 p.

CLEANTH BROOKS, ROBERT PENN WARREN, *Understanding Poetry*. Third Edition, New York 1960, XXIV + 584 p.

COLIN CHERRY, *On Human Communication. A Review, a Survey, and a Criticism*, New York, London, 1957, XIV + 333 p.

GAETANO DARCHINI, *Vocabolàrio francese-italiano*. Nuova edizione ampliata e aggiornata da Lucifero Darchini, Roma, 1959, VII + 1120 p.

GAETANO DARCHINI, *Vocabolàrio italiano-francese*. Nuova edizione ampliata e aggiornata da Lucifero Darchini, Milano, 1959, XV + 1247 p.

G. DE POERCK et L. MOURIN, *Introduction à la morphologie comparée des langues romanes*, basée sur des traductions anciennes des Actes des Apôtres ch. XX à XXIV, tome VI : *Ancien roumain par L. Mourin*, Bruges, 1962, 211 p.

PIERRE FOUCHÉ, *Phonétique historique du français*, vol. I—III, Paris, 1952—1961, 1110 p.

PIERRE FOUCHÉ, *Traité de prononciation française*, Paris, 1959, LXIII + 528 p.

MAURICE GRAMMONT, *Traité de phonétique*. Sixième édition, Paris, 1960, XII + 480 p.

PETER HARTMANN, *Sprache und Erkenntnis*, Heidelberg, 1958, 160 p.

GUSTAV HERDAN, *Type-Token Mathematics*, s-Gravenhage, 1960, 448 p.

ARCHIBALD A. HILL, *Introduction to Linguistic Structures*, New York, 1958, XI + 496 p.

CHARLES F. HOCKETT, *A Course in Modern Linguistics*, New York, 1960, XI + 621 p.

PAUL IMBS, *L'emploi des temps verbaux en français moderne*. Essai de grammaire descriptive, Paris, 1960, VIII + 269 [— 272] p.

IORGU IORDAN, *Einführung in die Geschichte und Methoden der romanischen Sprachwissenschaft*. Ins Deutsche übertragen, ergänzt und teilweise neubearbeitet von Werner Bahner, Berlin, 1962, IX + 521 p.

Исследования в области латинского и романского языкознания, Кишинев, 1961, Р. А. БУДАГОВ, *К теории отношений между словом, словосочетанием и предложением в латинском языке*, p. 5—36; Е. А. РЕФЕРОВСКАЯ, *Развитие предложных дополнений при приставочных глаголах удаления в латинском языке позднего периода*, p. 37—80; М. С. ГУРЫЧЕВА, *Конструктивные функции предлогов в романских языках*, p. 81—97; В. Г. ГАК, *К вопросу о местоименной репризе в романских языках*, p. 98—122; А. П. ЕВДОШЕНКО, *Деспре обьектул аутоном ал морфоложией*, p. 123—138; Н. Д. АРУТЮНОВА, *Вопросы морфологии и функционирования имен в испанском языке*, p. 139—173; Г. Г. ЛЕБЕДЕВА, *Об условном потенциальном предложении в итальянском языке*, p. 174—187; Т. П. ИЛЬЯШЕНКО, *Форме жерундиале ын лимба молдовеняскэ*, p. 188—199; Л. И. ЛУХТ, *Местоименная форма пассива в румынском языке*, p. 200—217; Н. А. КАТАГОЩИНА, *К изучению вокализма старофранцузского языка* (*Опыт*

фонологической интерпретации), p. 218—234; М. А. БОРОДИНА, *К вопросу о единстве французского языка* (*На материале хартий второй половины XIII века*), p. 235—262; Р. Я. УДЛЕР, *Молдавский лингвистический атлас*, p. 263—279; Н. А. ЗИМНЯЯ, Р. Г. ПИОТРОВСКИЙ, Г. М. ГОЖИН, *К проблеме конечного псевдо-i- в балканороманских языках*, p. 280—310; Н. Г. КОРЛЭТЯНУ, *Оралитатя оперей луй Крянгэ*, p. 311—340; А. А. ГРУШКА, *Морфолого-фонетические разыскания в области латинского языка*, p. 341—392; А. Т. БОРЩ, *Из истории отечественной молдавистики*, p. 393—401.

JEAN-CLAUDE LAFON, *Message et phonétique*. Introduction à l'étude acoustique et physiologique du phonème, Paris, 1961, 165 [—167] p.

ANDRÉ MARTINET, *Éléments de linguistique générale*. Seconde édition, Paris, 1961, 224 p.

A. MEILLET et J. VENDRYES, *Traité de grammaire comparée des langues classiques*, 3-e édition revue et augmentée par J. Vendryes, Paris, 1960, XX + 779 p.

HENRY MENDELOFF, *The Evolution of the Conditional Sentence Contrary to Fact in Old Spanish*, Washington, 1960, VII + 106 p.

ANDRÉ MIRAMBEL, *Introduction au grec moderne*. Troisième édition revue et corrigée, Paris, 1961, 316 p.

ANDRÉ MIRAMBEL, *Petit dictionnaire français-grec moderne et grec moderne-francais*, Paris, 1960, 483 [—485] p.

JAAN PUHVEL, *Laryngeals and the Indo-european Verb*, Berkeley and Los Angeles, 1960, 79 p. (University of California Publications in Linguistics, Volume 21).

RAFAEL REYES, *Diccionario Francés-Español y Español-Francés*, Madrid, 1961, 1600 p.

BERNHARD ROSENKRANZ, *Der Ursprung der Sprache*. Ein linguistisch — anthropologischer Versuch, Heidelberg, 1961, 143 p.

I. TARNEAUD, avec la collaboration de S. Borel-Maisonny, *Traité pratique de phonologie et de phoniatrie*. Deuxième édition refondue, Paris, 1961, VI + 521 p.

ARNE VANVIK, *On Stress in Present-day English* (*Received Pronunciation*), Bergen, Oslo, 1961, 108 p. (Acta Universitatis Bergensis, Series Humaniorum Literarum, 1960, nr. 3).

J. P. VINAY, J. DARBELNET, *Stylistique comparée du français et de l'anglais*. Méthode de traduction. Nouvelle édition corrigée, Paris, 1960, 331 p.

SIEGMUND A. WOLF, *Grosses Wörterbuch der Zigeunersprache* (*romani tšiw*) Wortschatz deutscher und anderer europäischer Zigeunerdialekte, Mannheim, 1960, 287 p.

B. REVISTE

Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae, XI (1961), 3—4: ZS. TELEGDI, *Über die jüngere Entwicklung der Sprachwissenschaft*, p. 233—254; B. SULÁN, *Semasiologische Betrachtungen*, p. 255—272; F. KOVÁCS, *A propos d'une loi sémantique*, p. 405—413. La „Recenzii": Materiale și cercetări dialectale I (L. GÁLDI), p. 438—442; BRUNO MIGLIORINI, *Storia della lingua italiana* (GY. HERCZEG), p. 442—458; MARCEL COHEN, *Le subjonctif en français contemporain* (I. FÓNAGY — J. KELEMEN), p. 466—469.

Annali dell'Istituto universitario orientale di Napoli, Sezione Romanza, IV (1962), 1.

Le français moderne, 30 (1962), 2: I. GIRAUD, *Sur les suffixes — esque et — ien*, p. 115—118.

IDEM, 3: L. FLYDAL, *Les instruments de l'artiste en langage*, p. 161—171; J. P. MOUCHET, J. PIGNON, J. CHAURAND, A. CHEVALLIER, M. ARRIVÉ, H. BONNARD, J. C. CHEVALLIER, *L'Apposition* (discussion), p. 172—190.

IDEM, 4: A. J. GREIMAS, *La linguistique statique et la linguistique structurale*. A propos du livre de P. Guiraud: Problèmes et méthodes de la statistique linguistique, p. 241—254; L. GAUTIER, *Quelques tours néologiques*, p. 255—264.

Kwartalnik neofilologiczny, IX (1962), 2: B. NADEL, Quelques problèmes du latin vulgaire, p. 161—175; J. BIRNBERG, *Les champs linguistiques* (en marge des travaux de Otto Ducháček), p. 177—183. La „Recenzii": AL. ROSETTI — B. CAZACU, *Istoria limbii romîne literare* (S. WIDŁAK), p. 210—214.

Lingua, XI (1962): GUNNAR BECH, *Zur Technik der syntaktischen Analyse*, p. 1—9; E. BENVENISTE, *Pour l'analyse des fonctions casuelles: Le génitif latin*, p. 10—18; DWIGHT L. BOLINGER, *Binomials and Pitch Accent*, p. 34—44; BEP BOS, *The Coordinative Construction in Moderne Dutch*, p. 45—58; A. COHEN, *On the Value of Experimental Phonetics for the Linguist*, p. 67—74; W. E. COLLINSON, *Some Notes on the Linguistic Expression of Composite Wholes*, p. 75—85; C. L. EBELING, *A Semantic Analysis of the Dutch Tenses*, p. 86—99; PIER ERINGA, *Les trois types signifiés, les fonctions oppositives de leurs traits*, p. 100—117; GIUSEPPE FRANCESCATO, *Notes on Revelant Features with Low Functional Yield*, p. 118—127; H. FREI, *L'unité linguistique complexe*, p. 128—140; ANDRÉ VAN HOLK, *Referential and Attitudinal Constructions*, p. 165—181; K. HORÁLEK, *Zur Phonologie des Slawischen Volksliedverses*, p. 182—185; FRED W. HOUSEHOLDER, *The Distributional Determination of English Phonemes*, p. 186—191; MILKA IVIĆ, *The Grammatical Category on Non-Omissible Determiners*, p. 199—204; L. KAISER, *La phonotypologie parmi les sciences phonétiques*, p. 217—224; J. KURYŁOWICZ, *Personal and Animate Genders in Slavic*, p. 249—255; JOHN LOTZ, *Semantic Analysis of the Tenses in Hungarian*, p. 256—262; YAKOV MALKIEL, *Weak Phonetic Change Spontaneous Sound Shift, Lexical Contamination*, p. 263—275; BERTIL MALMBERG, *A propos d'un fait de phonétique historique castillane*, p. 276—279; ANDRÉ MARTINET, *De la variété des unités significatives*, p. 280—288; H. MOL, *On the Phonetic Description of the Phomene*, p. 289—293; WILLIAM G. MOULTON, *The Vowels of Dutch: Phonetic and Distributional Classes*, p. 294—312; LEONARD NEWMARK, *An Albanian Case System*, p. 313—321; EUGEN PAULINY, *Die neue Mouillierung der Velare in den Slawischen Sprachen*, p. 322—326; VITTORE PISANI, *Germanische Miszellen*, p. 327—330; ALO RAUN, *Concerning Idiomatic Features*, p. 331—332; ANTON REICHLING, *Meaning and Introspection*, p. 333—339; H. ROOSE, *Order of Post-Adjuncts to Nouns in Dutch*, p. 340—353; H. SCHULTINK, *On Word-Identity*, p. 354—362; THOMAS A. SEBEOK, *Materials for a Typology of Dictionaries*, p. 363—374; H. SEILER, *Laut und Sinn: Zur Struktur der deutschen Einsilber*, p. 375—387; B. SIERTSEMA, *Timbre, Pitch and Intonation*, p. 388—398; C. F. P. STUTTERHEIM, *Differences in Accentuation between Homonymus in Pairs of Minimally-Differing Sentences*, p. 399—408; B. TRNKA, *On the Morphological Classification of Words*, 422—425; E. M. UHLENBECK, *Limitations of Morphological Processes*, p. 426—432; JOSEF VACHEK, *On the Interplay of External Factors in the Development of Language*, p. 433—448; H. V. VELTEN, *On the Functions of French DE and A.*, p. 449—452; PIETER A. VERBURG, *Some Remarks on 'Communication' and 'Social' in Language Theory*, p. 453—468.

Museum Helveticum, 19 (1962), 2, 3.

Oc, 1962, 224.

Romanische Forschungen, 73 (1961), 1—2: DUSCHAN DERNDARSKY, *Rumänische Wortkunst*, p. 18—28; FRITZ SCHALK, *Zur Geschichte des Wortes* Aphorismus *im Romanischen*, p. 40—59; HARRI MEIER, *Etymologen und Konkubinen*, p. 60—72; HELMUT LÜDTKE, **Scapus**, p. 73—84, B. E. VIDOS, *Osservazioni metolodologiche sui termini nautici*, p.85—131; FRITZ SCHALK, *In memoriam Leo Spitzer* (1888—1960), p. 132—135.

Труды Филологического факультета Харьковского государственного университета им. А. М. Горького, 8 (1960), Вопросы теории и истории языка; А. М. ФИНКЕЛЬ, *Предлог* ради *в причинном значении в русском литературном языке*, p. 7—26; А. М. ФИНКЕЛЬ, *Предлог через в причинном значении в русском литературном языке*, p. 27—46; В. А. КОЗЬМЕНКО, *К вопросу о прономинализации в русском языке*, p. 47—66; Н. А. ФЕДОТОВА, *О выражении членов предложения*

неделимыми словосочетаниями, p. 79—92; Л. А. БЫКОВА, *О видовой соотносительности приставочных глаголов несовершенного вида со значением сложного длительного действия*, p. 93—106; М. А. БРИЦЫН, *Особенности категории имени в некоторых русских говорах на Украине*, p. 107—122; В. Ю. ФРАНЧУК, *Наречия с приставкой* **на-** *в русском литературном языке XVIII века*, p. 123—132; В. В. АКУЛЕНКО, *К вопросу об интернационализации русских терминов партийного строительства*, p. 133—144; И. М. СИДОРОВА, *К вопросу о периодизации истории латинского языка*, p. 165—170; Ф. И. ЛУЦКАЯ-ЛИТВАК, *Из истории слов, обозначающих понятие «народ», в латинском языке раннего средневековья*, p. 171—186; Ф. И. ЛУЦКАЯ-ЛИТВАК, *Из истории латинской социально-политической лексики.* (*Семантическое развитие слов, обозначающих понятия «город» «деревня», в латинском языке раннего средневековья*), p. 187—200; Я. Б. КРУПАТКИН, *Об одной фонологической схеме.* (*Заметка к истории древнеанглийского* **a** *из* **ai**), p. 211—212; М. А. ШИТОВА, *Из истории французских математических терминов*, p. 213—215.

INDICELE REVISTEI PE ANUL 1962

MATERII

A

N

AUTORI*

* Cifrele culese cu aldine indică pe autorii unor articole, recenzii etc. publicate în revistă în cursul anului, iar cifrele în paranteze drepte indică autori de lucrări recenzate în revistă sau discutate în articole speciale.

E

F

G

Ş

T

CUVINTE

ASIRIANĂ

AVESTICĂ

BIELORUSĂ

BULGARĂ

CEHĂ

(LIMBI) CELTICE

CURDĂ

ENGLEZĂ

EWE

FINLANDEZĂ

FRANCEZĂ

FRIGIANĂ

GEORGIANĂ

GERMANĂ

GOTICĂ

GREACĂ

LIDIANĂ

LIPOVENI

LITUANIANĂ

LUZITANĂ

MACEDONEANĂ

MAGHIARĂ

MALGAŞĂ

MINGRELĂ

NORDICĂ VECHE

OLANDEZĂ

PEHLEVI

PERSANĂ

POLONĂ

DACOROMÎNĂ

A

Ă

B

N

R

S

SANSCRITĂ

SIRIACĂ

SÎRBO-CROATĂ

SLAVĂ VECHE
ŞI BISERICEASCĂ

SLOVACĂ

SLOVENĂ

SPANIOLĂ

SUMERIANĂ

TĂTARĂ

TRACĂ (DACĂ)

ȚIGĂNEASCĂ

UCRAINEANĂ

URARTICĂ

TOPONIMICE LA PROCOPIOS (ȘI RECTIFICĂRI)

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

Din

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

au apărut :

anul I, 1950, 2 fascicule (a 4 lei);
anul II, 1951, 5 lei (epuizat);
anul III, 1952, 8 lei;
anul IV, 1953, 10 lei (epuizat);
anul V, 1954, 4 n-re (2 n-re duble; nr. 1—2, 10 lei; nr. 3—4, 5 lei) (epuizat);
anul VI, 4 n-re (2 n-re duble a 5 lei) (epuizat);
Supliment la tomurile I—VI, indicele volumelor apărute între anii 1950—1955 (publicaţii, autori, cuvinte), 1956, 90 p., 2,70 lei;
anul VII, 1956, 4 n-re (2 n-re duble: nr. 1—2, 10 lei (epuizat); nr. 3—4, 5 lei);
anul VIII, 1957, 4 n-re (a 5 lei);
anul IX, 1958, 4 n-re (a 6 lei);
anul X, 1959, 4 n-re (a 5 lei);
anul XI, 1960, 4 n-re (a 5 lei);
Supliment la tomul XI (1960), indice de materii, autori, cuvinte, 74 p., 3 lei;
anul XII, 1961, 4 n-re (a 5 lei);
Supliment la tomul XII (1961), indice de materii, autori, cuvinte, 3 lei;
anul XIII, 1962, 3 n-re (a 5 lei).

Numerele curente se găsesc de vînzare la

LIBRĂRIA ACADEMIEI R.P.R.

Bucureşti, Calea Victoriei nr. 27, sau la orice librărie ştiinţifică din ţară.

Se pot comanda şi prin poştă la secţia „Cartea prin poştă" de pe lîngă Librăria Academiei R.P.R., sau la librăria

„CARTEA PRIN POŞTĂ"

Bucureşti, str. Biserica Enei nr. 16, raionul 30 Decembrie.

Abonamentele se fac la oficiile poştale, agenţiile poştale, prin factorii poştali şi difuzorii voluntari din întreprinderi şi instituţii.
Pentru străinătate, cererile de numere izolate sau de abonamente se fac prin Întreprinderea de stat pentru comerţ exterior „Cartimex" I.S.C.E., str. Aristide Briand nr. 14, sau căsuţa poştală 134—135, Bucureşti.

I. P. 2, c. 5732

Lei 5.—